

Наукове Товариство ім. Шевченка

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Словникова частина

4

Головний редактор

проф. д-р Володимир Кубійович

Редакційна колегія

проф. Микола Глобенко (†), проф. інж. Євген Гловінський,
Іван Кошелівець (літературний редактор), д-р Василь
Маркусь, проф. д-р Олександр Оглоблин, проф. д-р На-
талія Полонська-Василенко, проф. д-р Матвій Стахів,
д-р Атанас Фіголь, проф. д-р Микола Чубатий, проф.
д-р Юрій Шевельов, Софія Янів (секретар)

diasporiana.org.ua

Видавництво „Молоде Життя“

Shevchenko Scientific Society, Inc.
ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE
in 2 Volumes

Responsible Editor Prof. Volodymyr K u b i j o v y č, Ph. D.
Volume II/4

Paris — New York
1962

**Проект зі збереження
інтелектуальної спадщини
української еміграції**

All Rights Reserved
Copyright 1955 by Shevchenko Scientific Society, Inc.
and the Molode Zytia Press

Printed by „LOGOS“ G. m. b. H., Munich

К

Крушельницький Іван (1905—34), поет, графік і мистецтвознавець, син Антона К.; з 1929 р. співр. советофільського журн. «Нові Шляхи». 36. поезій «Юний спокій» (1929), «Бурі й вікна» (1930), драматичні поеми «Спір за мадонну Сільвію» і «На скелях» (1931) та ін. Окрема кн. графічних робіт «Графіка І. Крушельницького». 1932 р. переїхав до УССР, у грудні 1934 розстріляний більшовиками; 1957 реабілітований.

Крушельницький Мар'ян (*1897), актор і режисер школи Л. Курбаса, родом з Тернопільщини. На сцені з 1915 р. («Тернопільські театральні вечори», пізніше театр «Бесіди» у Львові), з 1924 в «Березолі», де під керівництвом Л. Курбаса створив ряд яскравих образів у п'єсах М. Куліша (Малахій), І. Микитенка (Малощтан, «Диктатура») й ін. Після арешту Л. Курбаса й перетворення «Березоля» на Театр ім. Т. Шевченка К. став його мист. керівником.

М. Крушельницький ((1934—52), перебуваючи цей театр в напрямі викорінення мисл. традицій «Березоля» і пристосування його до вимог соцреалізму. Це позначилося й на репертуарі, в якому в постановках К. перше місце посіли п'єси О. Корнійчука, Л. Дмитерка і рос. класиків. К. передусім комедійний актор, і його найкращі ролі за цей період — Максим Кукса («Пошились у дурні»), Іван Непокритий («Дай серцю волю...»), Мартин Боруля, Аркаша Щастлівцев («Ліс»), Кіндрат Галушка («В степах України»), дяк Гаврило («Богдан Хмельницький») й ін., але одночасно К. дав і дуже оригінальний образ короля Ліра. З 1952 р. став режисером (з 1956 гол. режисер) Театру ім. І. Франка в Києві.

В. Г.

Крушельницький Ярослав (*1916), псевд. Славко, маляр-експресіоніст родом

з Галичини; 1943 р. брав участь у мист. виставці у Львові, з 1950 виставляє в Сальоні Незалежних у Парижі; живе в Люксембургу.

Крушина, див. Жостір.

Крупина ламка (*Rhamnus alnus* Mill. = *R. frangula* L.), кущ до 3 м заввишки з родичи жостіруватих; кору використовують в медицині як проносний засіб; деревину на токарні роботи; з кори й недостиглих плодів виготовляють жовту, а з достиглих — зелену та фіолетову фарбу.

Крюків, давніше окреме м-ко, тепер міський р-н м. Кременчука, положений на правому березі Дніпра.

Крюківщина, с. на півд. зах. від Києва, Києво-Святошинського р-ну; в лютому 1918 р. бої окремого Запор. загону проти більшовиків, в листопаді-грудні 1918 р. бої військ Директорії проти гетьманських частин; у лютому 1918 бої Січ. Стрільців проти більшовиків, літом успішні бої УГА під час наступу на Київ.

Крюков Борис (*1895), маляр і графік; закінчив Київ. художню школу, працює

гол. в книжковій графіці; до 1941 р. оформив і ілюстрував бл. 500 книжок (М. Хвильового, А. Тесленка, Г. Косинки, С. Васильченка, вид. Дитвидав-у й ін.). На еміграції з 1948 р. в Буенос-Айресі; працює в аргентинських в-вах «Атенео» (ілюстрація світових класиків) і «Атлантида» (кн. для молоді), ілюструє кн. й журн. для укр. в-в. Виставляв у Києві, Львові, Буенос-Айресі й ін.

Крюковський Іван, див. Кравченко-Крюковський Іван, кобзар.

Крячок (*Sterna*), птах з ряду мартинюків, довж. тіла 25—40 см, гніздиться на берегах рік, оз. і морів. На Україні поширені: К. звичайний, річковий (*S. hirundo* L.), К. малий (*S. albifrons* Pall.), К. чор-

В. Крюков

ний (*Chlidonias nigra* L.), К. білокрилий (*Chl. leucoptera* Temm.) й ін.; всі вони зимують в Африці й півд. Азії.

Куба Людвік (1863—1956), чес. маляр, письм. і муз. етнограф, дослідник нар. музики слов. народів. У зб. „Slovanstvo ve svých zpěvech“ (1884—95) і „Cesty za slovan-skou písní“ (1935) багато укр. матеріялу.

Кубаля Людвік (1838—1918), видатний поль. історик доби Хмельниччини, д. чл. НТШ. Твори К. дають багато для вивчення укр.-поль. відносин і відзначаються великою об'єктивністю: „Szkice historyczne“, 2 т. (1880—93), „Jerzy Ossoliński“, 2 т. (1883), „Wojna Moskiewska r. 1654—55“ (1910), „Wojna Szwedzka r. 1655—56“ (1913), „Wojna Brandenburska i najazd Rakocznego w r. 1656—57“ (1917), „Wojny duńskie i pokój Oliwski 1657—60“ (1918).

Кубанська Законодавча Рада, законодавчий орган Кубанського Краю (Кубанської Нар. Республіки) в 1917—20 рр., обраний на три роки на основі окремого закону (див. *Кубань*). К. З. Р. вела законодавчу діяльність в межах, визначених Крайовою Радою, і користувалася законодавчою ініціативою; до її компетенцій належали: розгляд і затвердження крайового бюджету, вибори держ. контролера, затвердження проєктів держ. позик, визначення щорічного контингенту осіб, що підлягали військ. службі, затвердження договорів з ін. держ. утворами й обл. і обговорення діяльності Кубанського Крайового Уряду, який перед К. З. Р. відповідав і якому вона могла висловити вотум недовіри.

Члени К. З. Р. брали участь у засіданнях Крайової Ради з правом дорадчого голосу. К. З. Р. збиралася щорічно на чергову сесію, що відкривалася 15 листопада; на надзвичайну сесію її скликали за ініціативою Військ. Отамана або на вимогу не менш однієї третини кількості чл. самої К. З. Р. Законодавчу Раду обрано в 1918 р. на один рік з чл. Кубанської Крайової Ради, але потім її повноваження були продовжені.

В. І.

Кубанська Крайова Рада, установчі збори Кубанського Краю (Кубанської Нар. Республіки), обрані тільки чоловіками, в кількості бл. 600 осіб. К. К. Р. вийшла ще у вересні 1917 р. з Військ. Ради (див. *Кубань*), а в 1918 р. була обрана за спеціальним положенням. К. К. Р. скликала для обрання Військ. Отамана (на 4 роки) і для розгляду і затвердження законів, які змінювали основні положення про управління краєм, як також для розв'язання питань, що вносилися на її розгляд Військ. Отаманом або Законодавчою Радою (по ухвалі двох третин усіх її чл.) або нею самою.

К. К. Р. скликала за ініціативи Військ. Отамана або згідно з рішенням Законодавчої Ради, прийнятим більшістю не менше двох третин усіх її чл. По вирішенні питань, для яких К. К. Р. скликали, як і поставлених з її ініціативи, її повноваження кінчалися. Для відкриття сесії К. К. Р. потрібна присутність не менш двох третин її членів.

К. К. Р., що була скликана в 1918 р., відбула три сесії: 1918 р., 1919 р. і 1920 р.

В. І.

Кубанська Народна Республіка, назва держави, яка постала 16 лютого 1918 р. на території кол. Кубанської обл. Рос. Імперії постановою Кубанської Законодавчої Ради і була цілком суверенна. 4 грудня 1918 з прийняттям нової конституції (на надзвичайній сесії Кубанської Крайової Ради) назву К. Н. Р. змінено на Кубанський Край (К. К.), при чому до нової конституції було додано декларацію, що К. К. вважає себе самостійним до встановлення ладу в Росії (зроблено це з розрахунком, що Кубань стане окремою складовою частиною майбутньої Рос. Федеративної Республіки вільних народів і земель). Законодавчу владу мала Кубанська Крайова Рада і Кубанська Законодавча Рада; виконавчу владу мав Головний Отаман, обраний на 4 роки Крайовою Радою, що був гол. збройних сил і призначав уряд, відповідальний перед Законодавчою Радою. Див. також *Кубань*.

В. І.

Кубанська низовина (Прикубанська низовина, Кубансько-Озівська низовина), простора рівнинна низовина, положена в зах. частині Передкавказзя між підгір'ям Кавказьких гір на півдні й Кумо-Маничською височиною на півн.; займає бл. $\frac{3}{4}$ території Кубані. К. н. являє собою з геол. погляду тектонічну депресію, виповнену крейдовими і третинними шарами, які покривають складчастий герцинський фундамент. Верхні шари це перев. глини й піски гор.-третинного й четвертинного віку, винесені ріками з Кавказьких гір; в півд. частині це флювіогляціальні шари (перев. ріняки). На поверхні К. н. вкрита лесуватими суглинками, товщиною 20—50 м. К. н. лежить на висоті 0—150 м і поволі спадає на зах. до Озівського м.; її півд. частина підноситься від р. Кубані в бік до Кавказьких гір до 300 м. К. н. являє собою здебільша майже ідеальну, одноманітну рівнину з неглибокими безвідпливовими заглибленнями — падами, звичайно виповненими солонцями або заболоченими. Внаслідок поступового обниження К. н. утворюються в приозівській частині лима-

ни — затоплені морем кол. гирла рік, оз. й плавні, а річки, зокрема Кубань, є забатнені. Плавні простягаються насамперед уздовж р. Кубані й покривають її обширну дельту (бл. 3 500 км²). Різноманітнішою є лише вища сх. і півд. частина К. н., яку ріки розчленували на ряд пласких плято.

Відмінний красвид має Таманський півострів, пов'язаний з рештою К. н. дельтою Кубані. Він складається з низки антиклінальних пасем вис. до 162 м,

Кубанська низовина

збудованих з третинних глин з болотяними вулканами і відділених синклінальними долинами, виповненими алювіями дельти Кубані, оз. й лиманами. Ще на поч. нової ери сучасний Таманський півострів розпадався на низку островів, пізніше пов'язаних в одне ціле наносами Кубані.

Клімат К. н. помірковано континентальний, подібний до клімату Степ. України, але вологіший і через більше висунення на півд. — тепліший (сер. річна температура 10—12°Ц.). Зима, під впливом сибірського антициклону, для даної геогр. широти, відносно гостра (сер. температура січня від -2°Ц. на півд. зах. до -5°Ц. на півн. сх., абсолютні мінімуми від -26°Ц. до -35°Ц., ч. днів з середньою температурою нижче 0°—60—100 на рік), сніговий настил тонкий і нестійкий. Літо гаряче й довге (сер. температура липня від 22 до 24°Ц., абсолютні максимуми 40—42°Ц.), 140—150 днів на рік має температуру понад 15°Ц., суховії і чорних пилових бур мало. Ч. атмосферичних опадів 400—700 мм, найменше на півн. сх. і на Таманському півострові (лише 350—430 мм), найбільше — у підніжжя гір. Атмосферичні опади бувають впродовж всього року, але найбільше їх трапляється від травня до липня, найменше — ранньою осінню. Велике ч. соняшних днів (2 000—2 400 год. на рік, найбільше над Озівським м.). Для півд. частини К. н. характерні фєнові вітри. Гаряче і довге літо дозволяє на поширення низки теплолюбних с.-г. культур (напр., рису), інтенсивного са-

дівництва і виноградарства, хоч інколи шкодять їм весняні приморозки.

Єдиною більшою р. К. н. є Кубань. І вона й її лівобічні притоки — Лаба, Біла, Пшиц, Псекупс, Афіпс живляться атмосферичними опадами і талими водами фірнів та льодовиків і тому багатоводні, а повені бувають на весні й літом. Зате річкова мережа на півн. від р. Кубані рідка; річки, які тут плывуть до Озівського м. — Ся з Сосикою, Челбас, Бейсут й ін. — маловодні, літом часто пересихають і діляться на поодинокі плеса. Над Озівським м. і в дельті Кубані трапляються численні оз., посталі з лиманів, які втратили зв'язок з морем; найбільше з них солоне Ханське оз.

Основними ґрунтами К. н. є чорноземи — карбонатні, а в півд. частині вилужені. В р-ні плавнів поширені алювіальні торф'яно-лучні ґрунти, на Таманському півострові темнобарнясті малосолонцюваті.

Майже всю К. н. колись вкривали степи, нині повністю заорані. В півн., найменш вологій частині був поширений вузьколистий, в сер. барвистий типчиново-ковилувий степ (гол. види: ковила, типчак, кипець, з різнотравних — півонії, зірки та ін.). Півд., найвологішу частину з вилуженими чорноземами займає лісостеп з лісами (дуб, граб, клен) і чагарниками (ліщина, білан жолкуватий, шипшина, терен й ін.), які творили давніше бл. 1/3 поверхні. Долини р. Кубані й її приток заповнювали ліси з верби, тополі, берези, ясеня, сірої вільхи, на підвищених місцях — дубові й ясеневодубові; рештки лісів залишилися в дельті Кубані.

Фавна К. н. подібна до фавни Степ. України; тут поширений сірий ховрах, звичайна нориця, тхір та ін.

Людність, нар. госп-во, література див. Кубань.

В. Кубійович

Кубанське Козаче Військо (Кубанське козацтво), єдина формація укр. козацтва, яка залишилася до кін. царату, одне з 12 коз. військ в Рос. Імперії, поруч Донського — найчисленніше (1860 р. бл. 400 000, 1912 р. — 1 392 000 козаків разом з родинами), останнє звено запор. козаків. К. К. В. постало 1860 р. на базі Чорноморського козацтва, збільшеного частиною Лінійного Війська. Як військ. стан К. К. В. мало такий устрій, як інші коз. війська, з невеликими лише відхиленнями і з дуже обмеженим самоврядуванням. На чолі його стояв наказний отаман, який одночасно мав і цивільну владу в Кубанській обл.; йому підпорядковувались відділові (також наказні) отамани, які мали військ. й цивільну владу по відділах. Колись широке са-

моврядування залишилося лише в станицях: виборні станичний збір, станичний отаман, управління й суд; по хуторах діяли тільки хутірний збір і отаман.

Військ. служба тривала довше, ніж у некозаків: 3 рр. вступний вишкіл у станицях, 4 рр. активної служби в полках, 4 рр. в частинах другого призову, відбуваючи кожного року літні вправи, 4 рр. в частинах третього призову, відбуваючи в той час один раз вправи, і 5 рр. в заг. резерві — при чому відбували її козаки у власних уніформах, з холодною зброєю і на власних конях; після

Підстаршина

Кубанського війська військ. ополчення. Порівняно з ін. коз. військами К. К. В. мало також багато піших частин (т. зв. пластунів). К. К. В. в мирний час охоплювало 11 кінних (6-сотенних) полків, 6 пластунських піших батальйонів, 5 кінних батерій, 2 кінні сотні для конвою царя, 2 кінні сотні до Варшави, 1 до Тифлісу. Крім того, місц. пластунські команди — разом бл. 50 000 козаків. Під час першої світової війни К. К. В. виставило 37 кінних полків, 22 батальйони пластунів, 9 батерій, 36 окремих кінних нумерних і 11 запасних сотень (разом бл. 100 000 козаків).

Землеволодіння було організоване за традиціями Запор. війська. Коз. земля (6,8 млн десятин на 8,7 млн всієї) належала всьому К. К. В., і воно ділило її між станицями на правах користування, а не власності; в свою чергу станиці розділювали землю між всіма козаками у віці понад 16 років на рівних паях, залишаючи деяку частину в запасі для підлітків. Коли цей запас вичерпувався, робили (звичайно по 6—12 рр.) новий розподіл, паї зменшували, і знову залишався деякий запас. 1914 р. розмір паю доходив в різних станицях до $4\frac{1}{2}$ —30 десятин. Ця система землеволодіння забезпечувала, щоправда, всіх козаків землею, але була також гальмом інтенсивного госп-ва, бо зем. паї міняли своїх власників.

К. К. В. мало також свої власні фінансові засоби, т. зв. військ. та станичні капітали і прибутки (1912 р. 16,3 млн карб.), з яких покривалися видатки обл. управління, шкільництва (тільки для ді-

тей козаків), охорони нар. здоров'я, будівництва доріг і гребель тощо. Див. також *Кубань*.

Р. М.

Кубанський Край, див. *Кубанська Народна Республіка*.

«**Кубанський Край**», журн., присвячений кубанським справам, євангеліцького напрямку; виходить укр. і рос. мовами в Торонто з 1951 р. від 3 до 6 чч. на рік; видавець пастор М. Фесенко.

Кубань (давна грец. назва Гіпаніс, Варданес), найбільша р. Кубанщини, довж. — 910 км, сточище — 61 500 км², витікає з льодовиків Ельбруса на висоті 3 000 м, перепливає Кавказькі гори, їх передгір'я й Кубанську низовину. В гор. течії К. тече на півн. зах. і має гірський характер; нижче Невинномиська впливає на рівнину, повертає на зах. і пливе широкою долиною з терасами, творить закрути, перекасти, острови. В дол. течії, після прийняття притоки Лаби, К. є найбільше многоводна і творить з лівого боку плавні; на віддалі 116 км від гирла відходить від К. її віднога Протока; при гирлі до Озівського м. (до кін. 19 в. К. впадала до Чорного м.) К. творить обширну дельту, зайняту в більшості плавнями. Річкова мережа К. асиметрична: всі більші притоки — Теберда, Малий і В. Зеленчук, Уруп, Лаба, Біла, Пшиш, Псекупс й Афіпс — К. дістає з лівого боку. Найвищий водостан К. має влітку, під час танення льодовиків і снігів у горах, менший на весні й восени. В рівнинній частині К. замерзає на 10—20 днів. Після будови 1948 р. Невинномиського ка-

Ріка Кубань

налу К. віддає частину своєї води для р. Сторлик для цілей іригації. Для регуляції водостану збудовано при гирлі р. Білої Тицицьке водоймище. К. судноплавна від гирла Лаби до Озівського м.; гол. транспорт с.-г. продуктів.

Кубань, іст.-геогр. країна в півн.-зах. частині Кавказу, найбільше на півд. сх. висунена частина укр. земель, відокремлена від решти України Озівським м. і Донщиною. К. займає зах. частину

степ. Передкавказзя та прилегле до неї Кавказьке передгір'я і Кавказькі гори, а на зах. також їх півд. схил (Чорноморський берег). На зах. К. межує з Чорним і Озівським м., сполученими Керчинською протокою (тут наближується до Криму), на півн. з Донщиною, на сх. із Ставропілщиною й Терциною, на півд. з Грузією. Територія бл. 100 000 км², населення понад 4 млн (1959 р.).

Положення, границі. На історію К. й етнічний склад її вплинуло положення на пограниччі півд.-сх. континентальної Європи, Передньої Азії й середземноморських країн. Іст. доля К. була подібною до Степової України, зокрема Криму. Так само, як вони, надморська частина К. була перев. культ. й політ. експозитурою півд. держав (Греції, Риму, Візантії, пізніше Туреччини); крім того, в степ. смузі К. розвивалися перев. ті самі етнічні групи й політ. організми, як і на півд. Україні. Зокрема тісно політ. доля в'язала зах. частину К. з сусіднім Кримом (Боспорське царство, Кримський ханат тощо). В більше захищеній гірській частині К. та на передгір'ї (Закубання) довгий час затрималися напівсамостійні племена черкесів. Зате зв'язки з Україною були до кін. 18 в. з увати на віддалі лише спорадичні. В боротьбі Росії за володіння Кавказом та за впливи в Передній Азії К., завдяки своєму положенню на шляху до Баку й Каспійського м. (Москва-Ростов-Баку) та незамерзаючим портам Чорного м. (Новоросійське), відіграла велику роль. З цих причин виникає геополіт. значення К. для України: зміцнює її позицію над Чорним м., відрізаючи від нього одночасно Росію, та дає безпосередній зв'язок з Закавказзям.

Як адміністративно-політ. одиниця К. постала тільки в 1860 р., після об'єднання території Чорноморських козаків (Чор-

номор'я) із сх. частиною К. і з Закубанням (див. нижче). Відтоді межі К. становили на зах. — Озівське і Чорне м.; на півн. з Областю Війська Донського

Схематична карта Кубані

- 1 — Межі Кубані. 2 — Межі Краснодарського краю. 3 — Півн. кордони Грузії. 4 — Межі інших країв, областей і автономних республік. 5 — Межі автономних областей. 6 — Півн. межа Кавказьких гір. 7 — Межа суцільної укр. національної території. 8 — Заповідники. I-VI — Назви сучасних адміністративно-територіальних одиниць: I — Краснодарський край; II — Ростовська область; III — Ставропілський край; IV — Калмицька Автономна ССР; V — Адыгейська Автономна Область; VI — Карачаєво-Черкеська Автономна Область

— р. Єя; на сх. з Ставропілщиною й Терциною — вододіл між р. Кубанню, з одного боку, і Доном (приблизно), Кумою й Тереком — з другого, на півдні з Грузією — гол. Кавказький хребет від Ельбруса аж до верхів'я р. Лаби, а далі Гагринське пасмо до берега Чорного м. в околицях Гагр.

В 1896 р. від К. відокремлено побережжя Чорного м. і створено з нього окрему Чорноморську губ. Територія К. нині покривається здебільша з території Краснодарського краю, створеного більшовиками 1937 р., з тією різницею, що верхів'я р. Кубані, перев. заселені кавказькими верховинцями, виділено з К. й організовано з них Карачаєво-Черкеську автономну область. Розміри цих різних адміністративно-територіальних одиниць видно з таблиці (див. також карту на стор. 1212):

Кубанська область в межах 1914 р.	94,8	3,1 (на 1914 р.)
Чорноморська губернія „ „ „	8,4	0,2 „ „ „
Разом Кубань	103,2	3,3 „ „ „
Краснодарський край	83,6	3,9 (на 1959 р.)
(в тому ч.: Адигейська А. О.	4,5	0,3 „ „ „)
Карачаєво-Черкеська А. О.	14,1	0,3 „ „ „

Природа. К. охоплює дві різні геогр. країни: на півн. Кубанську низовину, на півд. частину Кавказьких гір. Кубанська низовина являє собою слабо розчленовану, вкриту чорноземом степову урожайну рівнину, нині перетворену на хліборобський степ, однотипність якого лише зрідка переривають дрібні ліси в нижчих місцях та зелень садів, що оточують оселі. Півд., вища частина, положена на лівому березі р. Кубані (т. зв. Закубання), є легко розчленована кавказькими притоками Кубані та становить лісостеп. Деяко відмінний краєвид має Таманський півострів, долина й дельта р. Кубані, вкриті плавнями, та лиманове побережжя Озівського й півн. частини Чорного м. На сх. Кубанська низовина легко підноситься в Ставропільську височину.

З Кавказьких гір на території К. поширений насамперед Чорноморський Кавказ, що підноситься невеликими пасмами над Кубанською низовиною. Збудований з флішу, він виявляє типовий сер.-гірський краєвид; його верхи підносяться з 300 м б. Анапи до 1 000 м б. Туапсе й до 2 000 м далі на сх. Вигідні перевали (Вовчі Ворота, Гойхтський Перевал) полегшують комунікацію між Кубанською низовиною й Чорноморським берегом.

Далі на сх. положені Абхазький і Центр. Кавказ є лише частково на території К., а ще менше на укр. етногр. території. Збудовані з докембрійських порід, вони являють собою високогірський краєвид і розчленовуються на два могутні паралельні пасма — Водороздільний і Боковий. В найбільш на півд. сх. висуненій частині К. простягається найвища гора Кавказу Ельбрус (5 633). В півн.-сх. частині гір тягнуться асиметричні пасма з крутим півд. і похилим півн. схилом (куести); паралельно до Чорноморського К. виступають дві куести, далі на сх. — три (найвища — Скелястий хребет, сер. — Чорні гори), розчленовані поперечними долинами на окремі відрізки. Ґрунти, клімат і рослинність гір виявляють виразну зональну будову. Докладніше див. *Кавказькі гори*.

Окрему природну країну К. становить вузький Чорноморський Кавказький берег з його середземноморським підсонням, рослинністю і госп-вом.

В. Кубійович

Історія до кін. 18 в. К. заселена з часів нижнього палеоліту: найдавніша людина належала ще до неандертальського типу (найбільше відома стоянка б. станиці Ільської). Відтоді заселення К. не зазнавало вже перерв. К. багата на пам'ятки з енеоліту — бронзи, насамперед т. зв. «великі кубанські могили» з багатими похованнями вождів, серед них славнозвісна Майкопська могила. В той час К. перебувала під впливом високих культур Месопотамії і Закавказзя, і тому металеві вироби з'явилися на К. на кілька століть раніше, ніж на Україні. Протягом всієї бронзової доби аж до поч. 1 тисячоліття до Хр. на К. існував великий осередок бронзового виробництва, що витворив своєрідний т. зв. «півн.-кавказький» стиль, вироби якого розповсюджувалися по всій Україні аж до Дніпра. Населення цього часу індо-евр., зайняття — хліборобство і скотарство. Перші століття 1 тисячоліття до Хр. характеристичні для К. особливим типом бронзових виробів, дуже близьким до т. зв. Кубанської культури. Бронзові вироби цієї культури зустрічаються разом з виробами гальштатської кераміки.

Найдавніше іст. населення в перші віки 1 тисячоліття до нашої ери становили на К., як і в сусідньому Криму, кіммерійці, пізніше в 7 в. витиснені скитами. З того часу на К. жили племена синдів (на півд. від р. Кубані в 5 в. творили свою державу), меотів (на побережжі Озівського м.) й ін., що всі були споріднені між собою і з скитами; вони були хліборобами та рибалками і вели жваву торгівлю з греками. На всій К. була поширена в той час скитська культура, про що свідчать численні могили з багатими похованнями, з яких найбільш відомі т. зв. могили «Сім братів» на Тамані. Скитська культура перехреснувалася з грец., носіями якої були грец. колонії, засновані гол. на Тамані. Найважливіша з них Фанагорія, тоді Геро-

монасса, Корокондаме, Горгіппія й ін. Ці колонії, як і частини територій синдів і меотів, увійшли з 4 в. до Боспорського царства, яке з 1 в. нашої ери підпало під зверхність Риму. З 2 в. до нашої ери скитів витиснули кочові савромати, що далі називали себе *сарматами*, а згодом *аланами*; вони також залишили на К. свої багаті могили.

Наїзд *гунів* (кін. 4 в. нашої ери) знищив Боспорське царство з його греко-рим. культурою та давні місц. народи. Вони змішалися в степах з завойовниками (гуни, пізніше болгари, авари й ін.), в горах і на підгір'ї з них витворилися на зах. (гол. з меотів і синдів) *черкеси* (власна назва *адиге*, в наших літописах *касоги*), на центр. Кавказі з кол. аланів виникли згодом осетинці (літописні *яси*). Десь у 5 в. до Тамані дісталася з Криму частина готів, що тут звалися тетрокситами, і вони перші принесли на К. християнство (єпархія в Тюматархе). В 7 в. вся К. увійшла до Хозарської держави. Впродовж всієї цієї доби через грец. колонії на Таманському півострові й кавказько-чорноморському узбережжі, які залежали від Візантії, далі тривали впливи візант. культури та ширилося християнство.

З 9 в. на К. з'являється колонізація укр. племені сіверян, що посунулися по р. Дінець до нижнього Дону, а звідти узбережжям Озівського м. до Тамані і вгору по Кубані. Після розгрому кн. Святославом хозарів, а також *ясів* (осетинців) і *касогів* (черкесів) в зах. частині К. постало *Тмутороканське князівство*, частина Київської держави, що було весь час уділом чернігівських кн.; від нього були залежні *касоги*. В 12 в. під тиском половців, які відрізали К. від України, руські кн. залишили Тмуторокань, але руське населення на Озівському узбережжі згадується ще в 13 в.; воно було залежне від половців.

В першій пол. 13 в. К. завоювали й спустошили монголи, але в горах залишилися далі черкеси й алани. Після ослаблення монголів на К. почали поширюватися італ., гол. генуезькі колонії, які до того вже існували в Криму — *Мапа* (б. теперішньої Анапи), *Бата* (Новоросійське), *Матріга* (Тмуторокань), *Копа* (недалеко гирла р. Кубані); вони були центрами торгівлі й культури. Після розпаду в кін. 15 в. *Золотої Орди* на кубанських степах постала Ногайська орда, яка увійшла до складу *Кримського ханства*. В кін. 15 в. генуезькі колонії зруйнували турки, а Кримське ханство стало їх васалом. Т. ч., півн. К. належала 300 років до Османської імперії (Таманський півострів з м. Темрюком, Таманню та Ана-

пою підлягали їй безпосередньо), лише на півд. від р. Кубані залишилися незалежними черкеські племена, хоч під впливом оточення черкеси прийняли іслам. З пол. 16 в. на Кавказі почалися впливи Москви, з поч. 18 в. вони зміцніли. Майже весь цей час погранична р. Кубань була тереном боїв між кочовими татарами-ногайцями і осілими черкесами. Під час існування Запор. Січі запорожці навіщали сх. берег Озівського м., а свої риболовні місця мали на Тамані.

Під час рос.-тур. війни 1768–74 рр. рос. ген. О. Суворов винищив майже повністю Ногайську орду на К., так що півн. К. залишилася диким полем. 1774 р. Кучук-Кайнарджійським миром Туреччина зреклася прав на Кримське ханство, а цим самим на півн. К. 1783 р., після зайняття його Росією, півн. К. стала складовою частиною Рос. Імперії, а р. Кубань і Лаба — межами Росії й невеликих черкеських племен.

М. Міллер

Кубань у 1792–1917 рр. Щоб залюднити землі Прикубання, цариця Катерина II пішла назустріч проханням решток запор. козаків, які під назвою чорноморських козаків (див. *Чорноморське козацтво*) жили між Дністром і Богом, і віддала їм у вічне посідання землі між р. Кубанню і Єсею (приблизно 1/3 території пізнішої Кубанської обл.) та дала їм широку автономію. 1792 р. розпочалась колонізація чорноморців під проводом своєї старшини — Захара Чепіги, Антона Головатого, Тимофія Котляревського, Сави Білого й ін. Чорноморці заснували 42 курені (пізніше накинена урядом назва — станиця), які, крім Березанського й Катеринівського, дістали такі самі назви, як і на Запоріжжі; вони були поділені на 4, пізніше 3 округи. 1794 засновано м. Катеринодар (сучасний Краснодар), з куренями для самотніх, що став осередком управи Чорноморського війська. Разом з родинами на К. переселилося бл. 25 000 чорноморців. Їхнім обов'язком була військ. служба, зокрема охорона т. зв. чорноморської оборонної лінії (зах. сторона кавказької лінії), яка простягалася вздовж р. Кубані від її гирла вгору аж до гирла р. Лаби (довж. 200 км) і становила кордон з горцями, гол. черкесами (що посідали Закубання).

Через нездоровий клімат і хвороби (гол. малярію) та безупинні бої з горцями, чорноморці зазнавали великих втрат. Тому їх ряди поповнювалися новими контингентами, гол. коз. елементом як з кол. Гетьманщини, так і з Слобожанщини, кол. запорожцями і селянами — уті-

качами, яких приписували до козаків. Так в 1809–11 рр. на Чорноморщині поселено 41 000 козаків, 1821–25 — понад 48 000, 1848–50 — бл. 16 000, разом якихсь 100 000, майже самих українців; серед переселенців в перші роки була досить велика смертність. 1861 на Чорноморщині жило 189 000 населення, в тому ч. лише 5 000 невійськ. Заселення Чорноморщини було слабе (ледве 6 осіб на 1 км²), більшість працездатного чол. населення відбувала військ. службу, так що бракувало рук до праці, і тому гол. заняттям було скотарство, екстенсивне хліборобство і рибальство.

На сх. від Чорноморської лінії простягалася, як її продовження вздовж р. Кубані, т. зв. Стара лінія, постала 1794 р.; її творили полки: Кубанський (з донців-старовірів), Кавказький (з козаків з Катеринославщини), Хоперський (з укр. Вороніжчини) й ін. військ. з'єднання; на поч. 19 в. ч. населення цієї півн.-сх. частини К. досягло 25 000 осіб. 1832 р. різні коз. війська (гол. Терське) і вицезгадані полки об'єднано в Кавказьке Коз. Лінійне Військо — т. зв. лінійців (див. *Лінійне Військо*), яке доповнювалося (гол. в 1831–34 рр.) укр. козаками з Лівобережжя й Дону, а також селянами, гол. українцями. Переселенцями із Старої лінії, чорноморцями й терцями заселено т. зв. Нову лінію вздовж р. Лаби й Білої (1840). На протилежність до чорноморців ні Стара лінія, ні Лінійне Військо не мали довгий час самоуправи. 1860 скасовано Лінійне Військо і зах. його частину в кількості 6 бригад злито з Чорноморським Військом (сх. лінійців перетворено на *Терське Військо*), назву якого змінено на Кубанське Військо. Разом з цим створено на Півн. Кавказі дві адміністративні одиниці — Кубанську й Терську обл., що входили до складу Кавказького намісництва. На 1860-і рр. припадає також приєднання до К. Закубання.

Вже на підставі Адріанопільського миру (1829) з Туреччиною, Росії припало

все чорноморське узбережжя від Анапи по Гагри на півд., і тоді розпочалася його колонізація українцями, здебільша озівськими (1832 р.) козаками, що повернулися з Туреччини з отаманом Й. Гладким (див. *Озівське Військо*). З цього часу збільшився натиск Росії на черкесів, позбавлених тоді підтримки Туреччини, з якими постійно й доти точилася боротьба на пограниччі. В 1864 р., після багатьох років опору, черкеси остаточно були зламани і в переважній більшості добровільно або під примусом (разом 1/2 млн осіб) переселилися до Туреччини; 1865 р. їх залишилося ледве 74 000. На опорожніле Закубання з 1861 стали переселяватися козаки чорноморці (по жеребках), лінійці, озівські та укр. селяни — разом 85 000 осіб (в тому ч. 59% кубанських козаків, 25% ін. козаків і солдатів, 16% невійськових). 1865 р. населення становило 557 000, в тому ч. на козаків і горців припадало 90,1%. Населення стало інтенсивно зростати тільки з 1868 р., коли дозволено набувати землю також невійськовим: впродовж 15 років на всю К. переселилося бл. 250 000 се-

Кубань у 19 в.

1 — Межа Кубанської області. 2 — Межа Чорноморської губ. 3 — Межі інших областей і губерній. 4 — Межі повітів. 5 — Територія Чорноморських козаків. 6 — Межі турецьких володінь до 1829 р. 7 — Територія черкесів. 8 — Оборонні лінії

лян, перев. українців. До 1870 прищельці здебільша записувалися в козаки, але з 1870 р. царський уряд це заборонив. Т. ч. коло козаків замкнулося, а їхній відсоток порівняно з неkoz. населенням по-

стійно зменшувався, бо воно й далі напливало через аграрне перенаселення України й рос. чорноземних губ. 1897 р. населення зросло до 1 919 тис., 1914 — вже становило 3 051 000 (без Чорноморської губ.).

Напередодні революції козаки становили лише 42,9% всього населення, горці 7%, а решту неkozy, т. зв. городовики (з рос. «иногородные»). Козаки жили великими станицями (по 5 000 до 20 000 або й більше), мали свою станичну самоуправу, і їм належало 79% всієї землі. (Про військ. і аграрний устрій Кубанського війська докладніше див. *Кубанське Козаче Військо*). Городовики ділилися на «корінних» і «некорінних». Корінні (9% всього населення) жили окремими селами і мали свою землю (9,5% всієї), як також і свою сіль. самоуправу. Некорінні селяни орендували землю у панів чи козаків або працювали наймитами; вони жили по коз. станицях і на орендованих хуторах та не брали ніякої участі в самоуправі. Права всіх городовиків були порівняно з козаками дуже обмежені. Між обома основними станами на К. (як і на Доні) — козаками і селянами існувала глибока соц. й екон. прірва, хоч обидві групи складалися перев. з українців.

З самого поч. переселення Чорноморського війська на К. царський уряд вів систематичну політику обмеження прав козацтва, боротьбу з його запор. традиціями, русифікацію й гальмував розвиток К. Вже 1794 р. заборонено скликати Військ. Раду і вибирати старшину і власний суд; наказних отаманів з 1855 призначувало перев. з рос. генералів; лише останній перед революцією отаман ген. М. Бабич був із зросійщених козаків К. Бл. 1 млн десятин землі держави відібрала від козацтва і перев. роздала їх вищим рос. урядовцям і старшинам. 1896 уряд Миколи II відрізав від К. смугу чорноморського побережжя і створив з нього окрему Чорноморську губ., тамочні коз. станиці були давніше скасовані.

З метою русифікації об'єднано чисте Чорноморське військо з мішаним Лінійним. Царський уряд намагався відлучити від козаків і притягнути на свій бік старшину, м. ін. тим, що старшинам виділив 1870 р. досить великі зем. наділи з заг. земельного фонду, хоч вони сіль. кубанського війська госп-вом не займалися. Загал кубанської старшини становив собою елемент, відданий цареві й лояльний до рос. уряду. Щоб зберегти кубанських козаків

Булава

від укр. впливів, кубанців посилали на військ. службу на окраїни Рос. Імперії (зокрема в Туркестан, Польщу і на Закавказзя), натомість на Україні розташовували рос. козаків. В протилежність до ін. військ на К. не було військ. шкіл — ні юнкерської, ні кадетського корпусу, і кубанці мусіли вчитися у військ. школах у Ставрополі, Оренбурзі, Тифлісі та в глибині Росії. В перші роки поселенню на К. козаки з-поміж себе вибирали свящ. і посилали їх на науку й на висвячення до еп. у Теодосію. Пізніше уряд це заборонив і наказав призначувати духовенство на К. спершу ростовському, потім ставропольському еп.; тому К. не мала ні власного еп., ні духовної семінарії, а свящ. були перев. росіяни. К. не мала таких вищих установ як судова палата, контрольна палата й ін. На К. були лише 4 учительські семінарії, і тому частина учителів на К. походила з рос. губерній. Хоч К. була передовою хліборобською країною, вона не мала навіть сер. с.-г. школи. Не було також на К. ні однієї високої школи. Тим часом донське козацтво мало кадетський корпус, військ. школу, еп. й духовну семінарію, судову палату, політехн. ін-т і кілька с.-г. шкіл. В той же час царський уряд витягав з К. шляхом оподаткування населення значно більше, ніж видавав на нього: 1913 р. сума держ. прибутків на К. становила 34,3 млн карб., видатків 15,4 млн, себто щороку бл. 19 млн ішло з К. безповоротно. Про колоніальну політику Росії щодо К. свідчить і торг. баланс К. (див. нижче).

Великою перешкодою в розвитку К. був брак земств, які існували на всіх ін. укр. землях під Росією. А що автономія кубанського козацтва була зведена до меж станиць, то ті завдання, які в ін. частинах України виконували земські установи, на К. взяли на себе міські самоуправи, коз. й сіль. станиці. Вони, однак, не творили об'єднань і тому завдань великого значення (суспільна агрономія, мед. й ветеринарна опіка, освіта, будова шляхів тощо) не могли як слід виконувати. Через брак земств не було також на К. установ, де могло б між собою співпрацювати коз. й неkoz. населення.

Попри ці труднощі, в останні роки перед першою світовою війною самодіяльність населення, зокрема коз., сильно збільшилася. Початкову освіту коз. станиці поставили порівняно з ін. частинами Росії високо; в кожній з них діяли одно- і двокласні школи з добрими бібліотеками, в деяких також сер. (ними могла користуватися майже виключно

коз. верства, бо засоби на освіту надходили з військових та станичних фондів; городовики по селах мали лише церк.-парафіяльні школи). Сильно розвинулася кредитова й споживча кооперація (два союзи — Кубанський Центр. Союз Установ Дрібного Кредиту в Катеринодарі й Півд. Кубанський Союз Кредитових та Позичково-Ощадностевих Т-в у Армавірі; третій — «Кубанский Союз Потребительских Обществ» у Катеринодарі постав у час війни), в якій брали участь всі верстви населення. Об'єднання станичних громад (7 відділів або округ) збудувало три зал. лінії (Єйську, Чорноморсько-Кубанську, Армавір-Туапську), організувало експорт збіжжя за кордон тощо. Завдяки цим зусиллям К. стала передовою с.-г. країною в царській Росії. Ожила також деяка політ. діяльність. Так, під час революції 1905 р. виявилася опозиція кубанських козаків до центр. уряду, м. ін. наказний отаман Михайлов скликав у 1906 Кубанську Військ. Раду (вперше по 110 роках перерви) для вирішення зем. проблем, за що був звільнений. До всіх 4 Держ. Дум кубанці висилали прогресивних депутатів, між ними свідомого українця, осавула Кіндрата Бардіжа — кадета.

Укр. нац. рух на К. і її зв'язки з Україною не були великі. Більшість інтелігенції, зокрема урядовці, священники, вчителі, походили з Росії або з місц. русифікованого населення. Укр. рух, крім стихійного етногр. українства, не виявився за малими винятками ні серед чорноморських козаків, ні серед укр. городовиків; лінійці підпали русифікації. Все ж таки проявів українства не бракувало. На культ. відтинку ряд кубанських письм., під впливом Шевченка й Куліша, писали укр. мовою; серед них Я. Кухаренко — приятель Шевченка і наказний отаман чорноморського війська, В. Мова (Лиманський). Студенти-кубанці, що студіювали у Харкові, Києві й Петербурзі, часто бували учасниками укр. гуртків. Довший час на К. жили письменники, які приїздили з України: Микола Вороний, А. Кащенко, В. Самійленко, В. Потапенко й ін. В розвиткові укр. руху чималу роль відігравали різні драматичні трупи, що приїздили на К. з України, м. ін. — М. Кропивницького. Деякі політ. зносини К. з Україною встановилися лише з виникненням Рев. Укр. Партії (РУП). В Катеринодарі створилася місц. громада РУП (п. н. Чорноморська Громада), яку очолив С. Ерастов. Тікаючи від рос. жандармів, на К. приїздили такі діячі РУП: І. Ротар з дружиною, С. Петлюра, П. Понятенко, В. Мартос, А. Кучерявенко, П. Суля-

тицький, І. Івасюк, М. Білинський, Ю. Коллард та ін. В Катеринодарі постала укр. книгарня (її зорганізував засобами НТШ Ю. Тищенко-Сірий), влаштовувалися свята Т. Шевченка, де-не-де відбувалися аматорські укр. вистави; репертуар великого Кубанського Військ. Хору (диригент-композитор Г. Концевич), в якому найкращі співаки з К. відбували військ. службу, був майже виключно укр.

Кубань 1917–20 рр. Вибух революції 1917 захопив кубанців політ. не підготованими. Серед політ. свідомого прошарку К. відразу намітилися 4 течії: 1) пророс., яка дивилася на К. як на звич. рос. губ. й була проти будь-якої окремішності Кубанського Війська; її визнавала рос. і зросійщена некрз. інтелігенція; 2) коз., що дбала насамперед про інтереси Кубанського Війська, зв'язаного далі з Росією; її визнавала більшість коз. інтелігенції; 3) течія, яка стояла за держ. окремішність К. в складі Рос. Федеративної Респ.; 4) проукр. течія, що бажала об'єднати К. з Україною на федеративних підставах без зв'язку з Росією. Дві останні, слабші від попередніх, були поширені серед укр. інтелігенції як козаків, так і городовиків.

Ці розбіжності поглядів на майбутнє К. призвели невдовзі після вибуху революції до станового гуртування, яке відразу поклато межу між козаками й городовиками. Останні мріяли з революцією одержати землю, а козаки не хотіли втрачати упривілейованого становища. Першу крайову владу організували городовики. Це була, постала у квітні 1917 р. на з'їзді населення у Катеринодарі, Обласна Рада та Обласний Виконавчий Комітет, що разом з комісаром Рос. Тимчасового Уряду К., чл. Держ. Думи К. Бардіжем, виконував обов'язки крайового уряду. На цьому ж з'їзді депутати від коз. населення відновили Військ. Раду (не «Круг», як хотіли лінійці) і створили Військ. Уряд для оборони спеціальних коз. інтересів. Кубанські козаки належали також до Всерос. Союзу Коз. Військ (союз всіх 12 коз. військ, поставий у березні в Петербурзі), при чому не погодилися з резолюцією представників 11 військ проти автономії України; пізніше кубанці входили до складу союзу трьох коз. військ — Донського, Кубанського й Терського. або т. зв. Півд.-Сх. Союзу. Через розходження з Обласним Комітетом (м. ін. тому, що він відстоював різко централістичні рос. тенденції) в червні 1917 р. кубанські козаки вийшли з його складу, так що деякий час на К. існували дві влади.

У вересні 1917 Військ. Рада на другій

сесії поповнила свій склад депутатами від горців, міст і від корінного некоз. населення, проголосила себе Крайовою Радою з функціями установчих зборів і схвалила конституцію К. К. була проголошена респ. п. н. Кубанський Край в складі Рос. Федеративної Респ.; як парламент мала діяти Законодавча Рада, яка обирає Крайовий Уряд і Військ. Отамана як начальника військ. сил та представника краю. Першим військ. отаманом було обрано полк. А. Філімонова (лінійця-русофіла), гол. першого кубанського уряду — українця Л. Бича. Перша конституція не визнавала повних громадянських прав некорінним городовикам, що поглибило розлам між козаками й городовиками.

Після захоплення більшовиками влади у Петербурзі кубанські органи не визнали більшовиків і перебравши на себе повноту влади. Крайова Рада на своїй грудневій сесії проголосила, що «вищим органом управління Кубанським Краєм є Кубанська Крайова та Законодавча Рада, вибрані на підставі заг., рівного, безпосереднього й таємного голосування», визнаючи цим рівність прав козаків і городовиків. 28. 1. 1918 Законодавча Рада проголосила (до її складу входило 46 козаків, 46 городовиків і 8 горців) Кубанську Нар. Респ., яка на майбутнє входила б до Рос. Федеративної Респ.; гол. нового уряду в складі 5 козаків, 5 городовиків і 1 горця залишився Л. Бич. Ці події мали місце вже під час війни з наступаючими більшовиками, у якій більшість городовиків і дехто з козаків стали по боці більшовиків; за останніми ж була маса самотемобілізованої Кавказької армії, що через К. поверталася додому, та матросів Чорноморської флотії. 16 лютого 1918 Законодавча Рада (городовики разом з козаками) одноголосно проголосила, що К. є самостійною Кубанською Респ., незалежною від Росії. Під величезною перевагою більшовиків на поч. 1918 р. Законодавча Рада, Військ. Отаман і уряд із своїм військом (всього лише 3 000 добровольців) мусіли залишити Катеринодар. Незабаром 17. 3. 1918 в столиці Ново-Дмитрівській вони склали угоду з ген. Л. Корніловим, командувачем Рос. Добровольчої Армії, про спільну боротьбу з більшовиками, при чому кубанські військ. частини були цілкомовито підпорядковані ген. Корнілову. Коли ген. Корнілов 31. 3. 1918 убито під Катеринодаром, його заступив ген. А. Денікін, який уже без угоди далі командував військом К. Ще перед залишенням Катеринодару Законодавча Рада на приватній нараді ухвалила федерувати-

ся з Україною. 15. 5. 1918 Законодавча Рада ухвалила вислати на Україну делегацію під проводом гол. кубанських рад М. Рябовола. Проте, делегація до повного порозуміння з гетьманом П. Скоропадським не дійшла. Після повороту делегації з Києва 23. 6. нарада 10 чл. Ради в Новочеркаському вирішила не єднатися з Україною, а бути в союзі з ген. Денікіном.

Коли 2. 8. 1918 Катеринодар, а в кін. жовтня і всю територію К. було звільнено від більшовиків, ген. Денікін хотів накинати К. свою диктатуру. Цьому сприяла та обставина, що з капітуляцією Центр. держав представники Антанти настоювали на концепції «єдиної неподільної» Росії і всю матеріальну допомогу (амуніцією, медикаментами й одягом) вони давали лише Добровольчій Армії. Не зважаючи на це, Крайова Рада на своїй сесії з 28. 10 до 8. 11. 1919 схвалила другу кубанську конституцію, більш розроблену порівняно з першою, на підставі якої К. становила собою незалежну респ. з дем.-парламентарним устроєм; в додатку декларовано, що в майбутній Рос. Федеративній Респ. К. стане її члном.

Серед кубанських козаків тоді виявилися дві політ. течії: чорноморці-українці були противниками Денікіна і стояли за самостійність К. й утворення союзу коз. земель, України й Кавказу та за звільнення К. від влади Денікіна. Зате русофільська течія (насамперед лінійці) на чолі з військ. отаманом Філімоновим та прем'єром (з грудня 1918) Ф. Сушковим висунула об'єднання лише Дону, К. й Терека й намагалася створити з коз. земель базу для «єдиної неподільної» Росії. Цій течії вдалося 13. 6. 1919 р. скликати в Ростові над Доном конференцію Дону, К. й Терека (ДКТ). Кубанську делегацію на цю конференцію очолив М. Рябовол. Коли ж він виступив з промовою за об'єднання всіх, хто бореться проти більшовиків з застереженням щодо Добармії, то денікінці його вбили. Після цього вбивства з ініціативи донців конференція ДКТ перетворилася на «півд.-рос.», в якій, крім козаків, взяли участь і представники Добровольчої Армії; на думку русофілів, конференція мала витворити на півдні кол. Росії єдину рос. держ. владу, якій насамперед підкорилися б коз. країни та Україна, а потім і Кавказ. Кубанці, спираючись на Законодавчу Раду й новий проукр. уряд П. Курганського, що заступив русофільський уряд П. Супикова, саботували півд.-рос. конференцію. За такої ситуації Денікін вирішив зробити держ. переворот на К. За нагоду

він використав проект договору про приязнь, складений у липні 1919 у Парижі між кубанською делегацією, очоленою Л. Бичем, і делегацією Респ. горців Півн. Кавказу, окупованої Добровольчою Армією. Кубанська делегація була незаконно віддана під військ. польовий суд Добровольчої Армії. З доручення Денікіна ген. П. Врангеля вчинив за допомогою отамана Філімонова й кол. кубанського мін. ген. В. Науменка насильство над Крайовою Радою. 6. 11. 1919 уповноважений Врангеля ген. В. Покровський, оточивши військом Крайову Раду, заарештував 10 чл. Ради і примусив Раду зробити в конституції зміни, яких вимагав Денікін; чл. кубанської делегації до Парижу свящ. О. Калабухова було прилюдно повішено. При цьому демісіонував військ. отаман О. Філімонов і уряд П. Курганського; новим військ. отаманом Рада обрала ген. штабу ген. М. Успенського, а уряд знову очолив русофіл Сушков.

Реакцією на це насильство було залишення протибольш. фронту кубанськими козаками. Сама Добровольча Армія фронту втримати не могла, тим більше, що на Україні проти неї діяли повстанці, і вона зазнала цілковитої деморалізації. Її рештки опинилися в лютому 1920, разом з масою утікачів, у Криму та знову на К. Тим часом у грудні 1919 р. помер військ. отаман ген. М. Успенський. Скликана на другу сесію Крайова Рада прогнала на першому засіданні 1. 1. 1920 денікінську президію Ради й уряд, відновила конституцію, обрала військ. отаманом ген. штабу ген. М. Букретьова, ворожого до Добровольчої Армії; 4. 1. 1920 було доручено зформувати уряд самостійникові-українцеві В. Іванисові, що був мін. торгівлі й пром-сти в кабінеті Курганського.

Новий уряд першим завданням ставив зірвати з Добровольчою Армією, а боротьбу проти Росії повести в союзі з Україною й Кавказом. Але фронт так швидко відкочувався на півд., що цього пляну не можна було реалізувати. До цього ж старий уряд Сушкова вже згодився з Доном і Тереком скликати на поч. січня 1920 р. нове коз. об'єднання — Верховний Круг Дону, К. й Терека. Депутати нового надпарляменту, зібравшись у Катеринодарі, відразу проголосили себе зверхньою владою над Доном, К. й Тереком, хоч у той час вільною від больш. окупації була лише К.; тому ця декларація не мала практичного значення. Не мало також значення, що Верховний Круг ще раз об'єднався (22. 1. 1920) з Добровольчою Армією та створив уряд «Півдня Росії» з формальним очоленням його ген. Денікіном. Кубанський

уряд не визнавав цього новотвору, і уряд «Півдня Росії» відразу переїхав до Новоросійського, де незабаром розпався. Невдовзі, 2. 3. 1920, Верховний Круг скасував угоду з Денікіном, а сам розпоровився. Денікін переїхав до Криму і передав командування над рештками Добровольчої Армії ген. П. Врангелю.

4. 3. 1920 Катеринодар був залишений, і кубанський військ. отаман з урядом і Законодавчою Радою із безперестанними боями змушені були відходити на Чорноморщину з 45 000 козаків різних видів зброї (боездатних лише 5—6 000). Через брак амуніції і труднощі про харчування, коли Грузія відмовилася інтернувати кубанську армію, частина її, бл. 15 000, була перевезена до Криму, де, як окрема дивізія, опинилася під зверхнім командуванням ген. Врангеля, більшість капітулювала, а лише нечисленні нелегально перейшли до Грузії. 19. 5. 1920 р. Законодавча Рада на своїй останній сесії в Адлері ухвалила: «Військ. Отаман і уряд мусять зберегти кубанські інституції держ. влади і вести боротьбу за визволення К. до кінця». Після зречення ген. Букретьова (27. 5. 1920 в Тифлісі) обов'язки військ. отамана перейняв, на підставі конституції, В. Іванис.

Щоб рятувати рештки кубанського війська в Криму, Іванис був змушений підписати 22. 7. 1920 в Севастополі договір співпраці з Врангелем і підпорядкуватися йому; незабаром кубанська делегація підписала також договір співпраці з урядом УНР (9. 8. 1920 у Варшаві). Але це все не мало значення, бо десант 30. 7. 1920, підготований Врангелем на К., большевики скинули у серпні в Озівське м., повстанці (зокрема на Чорноморщині) мусіли через брак амуніції припинити ширшу діяльність, а в листопаді Армія УНР і Врангеля зазнали поразки, і кубанські військ. частини остаточно вийшли на еміграцію.

Треба відзначити, що укр. стихія на К. не спалахнула під час революції 1917–20 рр., як це було на Наддніпрянщині, а укр. діячі увійшли в зв'язки з ін. козаками й Денікіном та не змогли встановити тривких зв'язків з українцями-городовиками, що зручно використовували большевики. Не проголошено ні відірвання від Росії, ні тіснішого зв'язку з Україною. Також III універсал Укр. Центр. Ради не висунув претенсій України до К. Контакт між К. і укр. державністю над Дніпром був слабкий і спорадичний: поїздка представника Центр. Ради М. Галагана до Кубанської Крайової Ради в грудні 1917, поїздки двох кубанських делегацій до Києва на переговори з гетьманом Скоропадським, контакт між

кубанською і укр. делегаціями на мировій конференції в Парижі тощо. Представниками України на К. були М. Галаган, пізніше Ф. Боржинський, делегатом К. за гетьманату в Києві — В. Ткачов; представником директорії був І. Красковський, укр. посол у Грузії.

Також недостатньою була українізація на К. На відтинку шкільництва вона зводилася до українізації невеликого числа початкових шкіл (про це дбало Кубанське Укр. Т-во Шкільної Освіти; воно ж улаштувало в Катеринодарі курси для підготовки вчителів укр. шкіл), видання укр. букваря, відкриття двох сер. укр. шкіл (на 151), українізації вчительської семінарії в станиці Полтавській; українізацію шкільництва утруднював брак учителів, які знали б укр. мову. По станицях діяло бл. 40 «Просвіт». Укр. преса на К. не розвинулася; спорадично виходили тижневики «Чорноморець» (всього 6 чч.) і «Кубанська Зоря» (бл. 10 чч.).

В. Іванис

Кубань під більшовиками. При першій окупації К. (березень-липень 1919) більшовики керували К. перев. за допомогою місц. ком. елементу; це були часи воєнного комунізму і розправ з козаками, не раз на тлі особистих поракунків. Спершу більшовики організували на території К. з Чорноморщини й сусідніми частинами Ставропольщини й Терщини т. зв. Кубансько-Чорноморську Сов. Респ. (30. 5 до 6. 7. 1918), пізніше приєднану до Півн.-Кавказької Сов. Респ., яку скасувала Президія ЦВК в листопаді 1918, коли К. була вже звільнена від більшовиків.

Після нової окупації К. в травні 1920 цих утворів вже не відновлено, натомість К. без ніяких автономних прав приєднано до РСФСР як Кубансько-Чорноморську обл. Зате автономію одержали горці: 1922 р. з території К. виділено дві автономні обл. — Адигейську і Карачаївсько-Черкеську. 1924 р. скасовано адміністративну єдність К. і її розбито на округи (Армавірську, Кубанську, Майкопську і Чорноморську, частини Донської й Терської); їх скасовано 1929 р. та приєднано до Півн.-Кавказького краю. На цей раз репресії більшовиків почалися відразу і пляново. Офіцерів з переможеної армії й знайдених по станицях та чл. Кубанської Ради вивезено на північ. По станицях діяли рев. комітети (ревкоми) і чрезвычайні комісії (ЧК), низку місцевих комуністів переведено на працю за межі К. Попри це, тоді й пізніше на К. вибухали, так само як і на Україні, де не-де повстання; довгі роки повстанці ховалися літом у приозівських плавнях

(т. зв. комишанники), зимою в лісах Закубання («зелені»). Станові права козаків скасовано й зрівняно в правах козаків і городовиків, ліквідовано самоутправу станиць і їх підпорядковано районним комітетам. Землю розподілено поміж всім с.-г. населенням; пізніше, коли на К. стали напливати селяни з України й Росії в надії дістати зем. наділи, це право було поширене тільки на тих, які приплинули на К. до 22. 5. 1922 р. Крім селян, на К. наїхало чимало несіль. рос. елементу, гол. партійців для адміністрації.

На 1920-і рр. припадає часткова українізація шкільництва, початки якої сягають ще часів Кубанської Ради. В 1930—31 рр. в більшості шкіл в укр. р-нах було вже заведено навчання укр. мови; до цих шкіл напливало чимало вчителів з України, серед них багато запідозрюваних в «націоналізмі», які тут шукали безпеки. При Кубанському Пед. Ін-ті постав укр. відділ. В більшості р-нів з укр. населенням виходили газ. укр. мовою (1931 р. — 20 районних і колгоспних газ.; всі вони виходили 4 рази на декаду).

Як на Україні, так і на К. на поч. 1930-их рр. застосовано примусову колективізацію, що супроводилася вивозом цілих станиць, як Полтавської (назву перейменовано на Червоноармійську), Уманської, Брюховецької й ін., та масовим голодом. При цьому репресовано однаково козаків і городовиків. Багато рятувало себе втечею до Азії, на Закавказзя і на Північ. На їх місце приплинули чужі елементи, насамперед росіяни. З 1934 р. скасовано навчання укр. мови в школах і закрито газ., видавані укр. мовою. Укр. діячів, які виявилися під час короткотривалої українізації, репресовано, зокрема проф. і студентів Краснодарського Пед. Ін-ту. Відтоді й донині 2-мільйонове укр. населення на К. не має жадних прав і зазнає русифікації. Під сов. режимом прийшло до майже цілковитого знищення різниці між коз. і некоз. населенням. Ніякого значення не має, що 1937 р. з К. знову створено окрему адміністративно-територіальну одиницю п. н. Краснодарського краю.

Кубанська еміграція. Після поразки кубанських збройних сил, рештки їх (бл. 17 000) в листопаді 1920 р. перевезли зах. альянти на о. Лемнос, на Егейському м., як складову частину армії Врангеля. Тут під тиском Врангеля пророс. чл. Кубанської Крайової Ради та деякі делегати від військ. частин обрали кубанським отаманом ген. В. Науменка, чого не визнали кубанці-самостійники.

Як ін. козаки (див. *Козацтво*), маса кубанців опинилася на Балканах (Югославія, Болгарія), де вони довгий час зберігали свою військ. орг-цію й окремими групами працювали при будові шляхів, в копальнях тощо; звідти частина їх переїхала до Франції, деякі до Чехо-Словаччини (гол. самостійницька інтелігенція й молодь на студії), а деякі репатріювалися. Загал кубанського козацтва організувався на засадах земляцтва у «станиці» та «хутори» — кубанські або мішані (з неукр. козаками), із своїми виборними отаманами. Маса кубанських козаків майже не змішувалася з рос. еміграцією; вони не мали виразної нац. свідомості укр. чи рос. й почували себе просто кубанцями.

Кубанська еміграція (в складі її майже не було городовиків) виразно політ. партій не мала. Все ж таки серед неї виступали три течії: кубанців-самостійників, пророс. і прихильників коз. самостійності; всім їм була притаманна коз. ідеологія, але її зміст в кожній течії був інший.

Кубанці-самостійники стояли на становищі кубанської державности без зв'язку з Росією, але у федеративному зв'язку з Кавказькими державами, Доном, Тереком і Україною; вони намагалися об'єднати навколо себе всі три народи, які заселявали К. — українців, росіян і горців, на ділі ж об'єднували лише частину українців. Прихильники цієї течії гуртувалися насамперед у Чехо-Словаччині. До них належали поряд з В. Іванисом: В. Балабас, К. Безкровний, І. Івасюк, С. Манджула, Г. Омельченко і його дружина Марія, К. Плохий, П. Сулятицький, Ф. Щербина й ін. Екзильний Кубанський уряд і деякі з цих діячів підтримували тісніші зв'язки з екзильним урядом УНР. Кубанські самостійники видавали в Празі: «Кубанський Край» (1929—33; 12 ч.), неперіодичний «Наш Край» (1927—28; 2 ч.), «Кубанські Думки» (1928; 3 ч.) та брошури на актуальні теми, призначені для загалу козацтва (напр., «Кубанська конституція»).

Допоміжною орг-цією для всіх кубанців у Чехо-Словаччині була з 1921 р. Громада Кубанців під фактичним керівництвом П. Макаренка, хоч формальним гол. був деякий час Ф. Щербина; вона підтримувала м. ін. тісний зв'язок з Укр. Громадським Комітетом у Празі. Понад 100 кубанців студіювало в укр. високих школах Чехо-Словаччини (вони творили при них свої студентські орг-ції), а бл. 10 були проф. і викладачами; бл. 40 кубанців закінчили Укр. Госп. Академію в Подєбрадах, бл. 100 — чес. високі школи. Громада Кубанців видала зб. «Кубань»

(1927), Укр. Ін-т Громадознавства у Празі — екон. студію про Кубань І. Івасюка (1925) та «Нариси з історії революції на Кубані» П. Сулятицького (1926).

Невелике ч. кубанців було прихильниками ідеї незалежної Козакиї й існування окремого коз. народу; ця течія поставала тільки на еміграції. Одним з гол. лідерів цієї течії був кубанський діяч І. Білий; ця група скупчилася к. журн. «Вольное Козачество — Вільне Козацтво» (1927—39). Див. докладніше ЕУ П. стор. 1 069.

Представники пророс. течії, які бажали автономії для К. в межах Росії, скупчилися в заг.-коз. орг-ціях і мали підтримку росіян. Їхнім осередком був Београд, провідними особами — кол. вищі старшини Кубанського Війська (В. Науменко, А. Філімонов, Д. Скобцов й ін.); їх органами були «Вольная Кубань» (1925—40), «Наша Станица» (1935—38) й ін.

Ця пророс. група належала під час другої світової війни до організаторів коз. військ. з'єднань, що воювали проти большевиків по нім. боці. З'єднання складалися з козаків емігрантів і добровольців з К. й Дону в час їх окупації німцями (1942—43) та входили до складу Коз. Корпусу (25 000 вояків; командир — нім. ген. Г. Панвіц); його складовою частиною була Кубанська дивізія. Після розгрому німців, англійці видали козаків, і серед них кубанців, що билися проти большевиків, разом з їхніми родинами большевикам, які їх знищили; серед вивезених у Москву і там повішених був ген. Андрій Шкуро і черкес ген. Султан Шахим-Гірей.

Нині на еміграції живе 15 000 — 20 000 кубанців, перев. у ЗДА і Канаді. Як і до війни, поміж ними діють ті самі три течії. Кубанські самостійники не мають окремої орг-ції. Короткий час (з 1950 р.) існувала Гол. Рада Об'єднання Кубанських Козаків з осідком у Торонто; її органом був ж. «Вільна Кубань» (2 ч.). З 1951 р. у Торонто виходить ж. «Кубанський Край».

Після другої світової війни пророс. кубанці 1954 знову переобрали у ЗДА військ. отаманом ген. Науменка; з 1958 ці обов'язки виконує Т. Ткачук; їх органом є інформативний листок «Козак». Р. М.

Людність. До зайняття Прикубання Росією, К. була дуже рідко заселена ногайцями. Після їх відходу і оселення козаків, населення Прикубання почало поступово зростати і дійшло на поч. 1860-их рр. до 390 000 (6 осіб на 1 км²). Значно густіше було заселене черкеське Закубання. Після еміграції черкесів населення К. зменшилося й стало зростати щойно з відкриттям К. для еміграції се-

ляні 1868; найбільшою вона була в 1870—90-их рр., але тривала і пізніше (напр., 1897 р. на К. прийшло 52 000). Тому 1897 К. вже нараховувала (разом з Чорноморською губ.) 1 976 000 меш., 1914 р. — 3 253 000. Попри зменшення в 1918–21 рр., населення К. дійшло 1926 знову до 3 570 000. Дальші зміни на цій території К., яка становить тепер Краснодарський край, такі:

Населення в тис.	1926	1940	1959
Все	3240	3200	3762
В тому ч.:			
міське	570	770	1462
сільське	2670	2430	2300
міське у %			
до всього	17,6	24,1	38,9

Нині й далі на К. припливає населення, гол. до пром. осередків і на чорноморський берег.

Розміщення населення нерівномірне, залежно від природних умов (див. карту). Сер. густота всього населення 45, сіль. 27, з тим, що в поодиноких р-нах вона коливається від 10 до 60. Найгустіше заселена півд. частина Кубанської низовини з її добрими ґрунтами і достатньою вологістю; сер. півн. частина, передгір'я і чорноморський берег; найрідше заселені гори, у вищих частинах лише сезонно (літні пасовища) або й безлюдні.

Переважає частина сіль. осель, розташованих на низовині, це великі коз. станції до 10 000 осіб або й більше, витягнені вздовж річок чи шляхів; їхні хати, відокремлені одна від однієї, розкинені серед садів, і тому станції займають багато простору. Лише кілька м. (на чорноморському узбережжі) виникли давніше, інші тільки після зайняття К. Росією; часто їх початком були оборонні

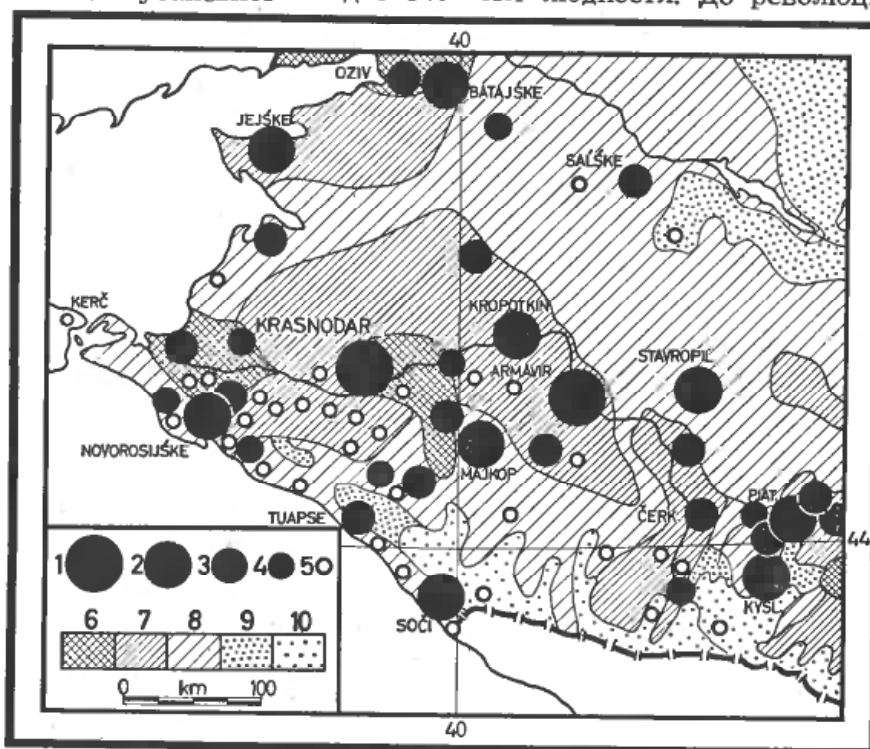
пункти кавказької лінії (м. ін. Краснодар). Міста мали адміністративно-торг. характер, за останні часи і пром. К. має 2 міста з понад 100 000 меш. (Краснодар — 313 000 і Армавір — 111 000), 6 з 50—

100 000 меш. (Сочі — 95 000, Новоросійське — 93 000, Майкоп — 82 000, Єйськ — 55 000, Кропоткін — 54 000, Тихоріцьке — 50 000), 6 м. з 20–50 000 і 5 менших; крім того, 27 с. м. т. Найбільше м. розташовано на пограниччі гір і низовини, звич. на перехресті повздовжнього і поперечних гірських шляхів. Інші положені над Чорним і Озівським м. або на низовині на перехресті зал. шляхів (Тихоріцьке, Кропоткін).

У світлі перепису з 1926 р. нац. відносини на К. (в межах 1914 р. разом з Чорноморською губ.) такі:

	в 1 000	у %
Українці	1 674	47,1
Росіяни	1 460	41,0
Горці	172	4,9
Вірмени	79	2,2
Німці	38	1,1
Греки	35	0,9
Білоруси	27	0,8
Інші	72	2,0
Разом	3 557	100,0

Давнє населення К. — горці становили ледве 5% всієї людності. До революції

Розміщення людності на Передкавказзі

1–5 — Величина міст: 1 — понад 100 000 меш.; 2 — 50 000 — 100 000; 3 — 20 000 — 50 000; 4 — менше 20 000 меш.; 5 — селища міського типу.
6–10 — Густота сіль. людності на 1 км²: 6 — 50–100 осіб; 7 — 25–50; 8 — 10–25; 9 — 1–10; 10 — менше 1 особи

їх обчислювали на 150 000, за переписом з 1959 — 173 000. До горців належать споріднені між собою адигейці і черкеси та тюркські карачаївці. Адигейці (80 000) живуть в Адигейській АО (23,5% всього

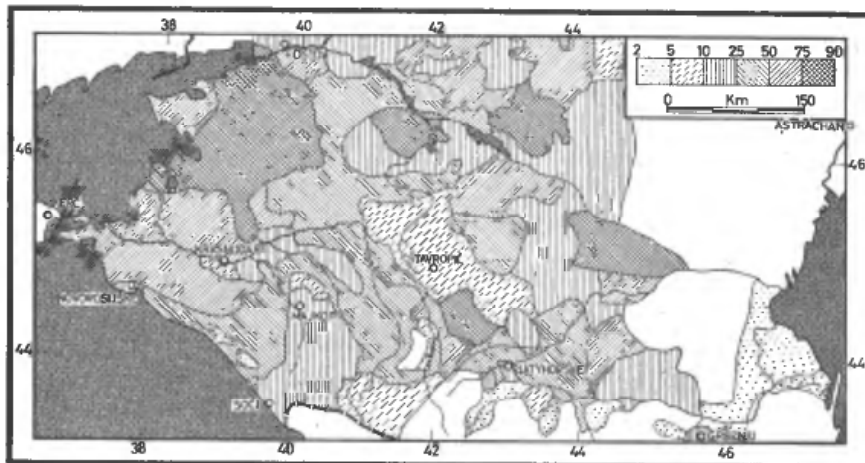
населення) і становлять лише острів серед укр. і рос. людности. Черкеси і караївці живуть в Караївсько-Черкеській АО ($\frac{1}{3}$ всього населення), вже на межі укр. етногр. території. З менших національностей вірмени живуть на Чорноморському узбережжі б. Армавіру і в горах у верхів'ях р. Пшех, греки жили до 1937 р. над Чорним м., німці мали хліборобські колонії на низовині.

За переписами з 1897 і 1926 рр. українці становили 47% всього населення, крім того, частину їх записано як росіян. Такі дослідники, як Щербина і Русов, підносять відсоток українців до 60–62%, росіян обнижують до 28–30%. Як знаємо (див. стор. 1212), українці це — нащадки чорноморських козаків і селяни, які наплинули з України, росіяни це — лінійці (частина їх була також укр. походження), селяни з рос. губ. і елемент, що припливав до міст. Тому на кол. Чорноморщині й сусідній частині Прикубання українці становлять $\frac{2}{3}$ населення, в сх. частині К. приблизно — $\frac{1}{3}$ (див. карту). За роки після революції наступило змішання обох основних національностей К. і деяка русифікація українців.

Нар. госп.-во. До зайняття Прикубання Росією і поселення там чорноморських й ін. козаків на тих просторах ногайці вели кочове скотарство. Чорноморці ж завели екстенсивне хліборобство (переліжна система); гол. збіжжям були пшениця, жито, менше просо і ячмінь. В пол. 19 в. на Чорноморщині було розорано лише 12% всієї або $\frac{1}{5}$ придатної для хліборобства землі. Перешкодою до інтенсифікації сіль. госп-ва був брак робочих рук, бо козаки були зайняті гол. військ. службою. Тому Прикубання терпіло на недостатку хліба і ввозило його гол. з Ставропольщини й Дону. Більше значення мало в той час тваринництво. Чорноморці привезли з собою сіру укр. рогату худобу, придатну як для праці, так і на м'ясо; велике значення мало конярство (частково табунове) і вівчарство (гол. черкеська порода, згодом і мериноси). На 100 осіб припадало в пол. 19 в. 25 коней, 104 штуки великої худоби і 264 вівці, так що тваринництво давало надвишки. Чимале значення для чорноморських козаків мали

рибні і (менше) соляні промисли. Інтенсивніше було поширене хліборобство на Закубанні серед черкесів; гол. збіжжя — просо, сильно було розвинене садівництво.

Після приєднання до К. Закубання і еміграції черкесів, госп-во цієї частини тимчасово занепало; більшість ріллі, а ще більше славних черкеських садів запустіло. Сіль. госп-во на всій К. почало розвиватися в 1870-их рр. у зв'язку з сильним напливом селян, будовою зал. ліній (1875 р. — Ростов—Владикавказ;

Українці у відсотках до всього населення (за переписом з 1926 р.)

1887—88 — Тихоріцьке-Краснодар-Новоросійське) та з ростом попиту на збіжжя у зах. Європі. Почалося швидке розорання степів, так що посівна площа збільшилася за 1875–94 рр. в 2,4 рази, а напередодні першої світової війни займала бл. 40% всіх земель. Хліборобство набрало ринкового характеру, гол. збіжжям стали пшениця — озима (36,3% збіжжєвої площі) і ярова (22,8%) та ячмінь (26,6%); менше значення мали овес (6,6%), кукурудза (2,6%), що її почали сіяти з 1850-их рр., і просо (1,2% збіжжєвої площі). Сер. щорічний збір всього зерна становив у 1911–15 рр. 3,5 млн т (в укр. губ. 18,3 млн т), з чого 42% вивозилося з К. (47% збору пшениці, зокрема славну тверду пшеницю, 53% ячменю), в тому ч. $\frac{3}{4}$ за кордони Рос. Імперії. Побіч Степ. України, К. була найважливішою країною експорту збіжжя в Росії.

Завдяки корисним природним умовам, врожайність зернових на К. була найвищою в Росії (на К. — 10 центнерів з 1 га, на Україні — 9,7); користування с.-г. машинами було особливо поширене. З техн. культур велике значення мала культура соняшника (1917 р. — 340 000 га або 8% засівної площі) і тютюнництво (цінні жовті тур. сорти). Чимале значення мало баштанництво і виноградарство. У

1916-17 рр. К. мала (без Чорноморської губ.) 999 000 коней, 1 523 000 рогатої худоби, 2 164 000 овець і кіз, 967 000 свиней. Порівняно з 9 укр. губ. людність на К. була майже в два рази краще забезпечена домашньою худобою, проте експорт продуктів тваринництва був невеликий — найбільше свиней. Сіль. госп-во затруднювало 75% населення, 10% було зайняте в пром-сті, перев. в харч. (млинарство, олійна), далі йшла цементна (Новоросійське), з 1909 р. і нафтова. Більші

рах має перевагу ліс. госп-во, сіль. госп-во служить лише для власних потреб, а тваринництво має пасовищний характер і використовує літні гірські пасовища; на чорноморському березі виступає субтропічне плодівництво, садівництво і тютюнництво.

Рілля займає 54% всієї площі, сади і виноградники 2%, сіножаті й пасовища 8%, ліс 23%. Розподіл засівної площі та її еволюцію видно з таблиці (числа для 1913 р. приблизні):

	1913 р.	1953 р.		1960 р.	
	у %	в 1 000 га	у %	в 1 000 га	у %
Зернові культури	86	2 384	57,7	2 075	48,3
В тому ч.:					
Пшениця	51	1 537	37,4	698	16,3
Кукурудза	2	309	7,3	546	12,7
Технічні	8	557	14,0	538	12,7
Картопля і городино-баштанові	4	141	3,4	154	3,6
Кормові	2	1 022	24,9	1 513	35,4
Вся засівна площа	100	4 104	100,0	4 280	100,0

пром. осередки: Катеринодар, Армавір, Новоросійське. Деяке значення мало курортне госп-во.

Торг. балянс К. до революції був, так само як і на самій Україні, сильно активний. К. вивозила насамперед продукти сіль. госп-ва — збіжжя, борошно, олію, макуху, тютюн, а також цемент і нафту, а привозила мануфактуру, метали, цукор, рибу; експорт ішов гол. за кордони Рос. Імперії, імпорту з пром. р-нів Росії.

Госп-во К. зазнало після революції 1917 р. тих самих змін, що й на Україні: занепад у 1919-22 рр., реконструкцію під час НЕП-у, знову занепад у роки колективізації і голоду та розбудову пром-сти, припинену війною 1941-45, яка, однак, не завдала К. такого знищення, як Україні.

Нині К. (себто Краснодарський край) є країною інтенсивного сіль. госп-ва; багато уваги приділяється техн. і спеціальним культурам, виноградарству і садівництву та інтенсивному тваринництву молочно-м'ясного напрямку і свиначарству; зернове госп-во (за винятком кукурудзи) поступово відходить на другий план. Менше значення має пром-сть, яка насамперед переробляє продукти сіль. госп-ва, далі — цементна, нафтова і деревообробна. Чимраз більше значення має курортне госп-во.

Сіль. госп-во дає тепер 50% валової продукції і затруднює більшість населення. На К. вирізняються 3 с.-г. р-ни: на Кубанській низовині переважає зернове госп-во, плодівництво, молочно-м'ясне тваринництво і свиначарство; в го-

рах зернових втрачає своє значення пшениця (1913 р. 59% засівної площі зернових, 1960 р. — 33,3%) і ячмінь (1913 р. — 26,6%, 1956 р. — 10%, або 339 000 га), а висувається кукурудза. Менше значення має овес (1956 р. — 71 800 га), просо (29 800 га) і жито (3 100); новою культурою є риж, який сіють (20 000 га) на зрошених полях, гол. в дельті р. Кубані (зрошувальні річкові системи: Афіньська, Крюківська, Петровсько-Анастасіївська). Сер. щорічний валовий збір зернових: в 1954-58 рр. — 4,4 млн т, 1960 р. — 4,7 млн т (в тому ч. пшениці 1,7, кукурудзи 1,4); сер. річний збір з 1 га в центнерах: всіх зернових — 18,4, пшениці — 16,3 (найвищий в усьому ССРС).

З техн. культур найбільше значення має соняшник: засівна площа — 369 000 га (1960 р.), пересічний річний збір (1954-58 рр.) — 581 000 т, себто 15% збору всього ССРС. За останні роки поширюють культуру цукрового буряка (в 1 000 га: 1950 — 17, 1955 — 35, 1960 — 217,6), так що К. стає одним з важливіших р-нів буряківництва в ССРС. Велике значення має, як і до революції, тютюнництво (1956 р. — 15 000 га), поширене на передгір'ї і на чорноморському березі, де плекають кращі сорти тонкого тютюну. Ін. техн. культури: ріцина (пол. засівів всього ССРС), лівд. коноплі, гірчиця, етеро-олійні (коляндра, шавлія мускатна, крим. троянда й ін.), лікарські (валеріана, шавлія й ін.). Зате не культивують більше арахісу, кенафи і зокрема бавовника (ще 1952 р. — 171 400 га). Продукти городництва і баштанництва

(кавуни, дині) вивозять частково в центр. р-ни Росії.

Сади і виноградники займали площу (в 1 000 га): 1913 р. — 19,4, 1956 — 78, 1960 — 139,8. Садівництво поширене в півд. частині Кубанської низовини і на передгір'ї та зокрема на чорноморському березі. В садах переважають яблуні, груші, вишні, черешні, абрикоси; на чорноморському березі також айва, персики, волоський горіх, фундук. На півд. від Туапсе поширене субтропічне садівництво: інжир, хурма, фейхоа, маслина, а також цитрусові й чай; за останні роки культуру чаю поширено на півн. передгір'я (Гарячий Ключ, Майкоп). Виноградництво (20 000 га) найбільше розповсюджене в зах. частині К. між Чорним і Озівським м.

Поголів'я домашньої худоби, його еволюція і забезпечення ним всього населення таке:

Роки	В 1 000			На 100 осіб населення	
	1941	1954	1960	1916	1960
Велика рогата худоба	996	1 056	1 559	50	41,4
В тому ч. корови	438	428	629		
Свині	794	1 253	2 449	32	65,4
Вівці й кози	974	1 226	1 245	71	33,0
Коні	396	258	242 ^{*)}	33	6,4
^{*)} 1957					

Попри збільшення кормової бази, забезпечення населення домашньою худобою, за винятком свиней, слабше, ніж до революції. Широко розповсюджене птахівництво.

Ліси (1,9 млн га) складаються з цінних твердих порід; дуба (46%), бука (19,6%) і граба (8,6%), з дикоростучих овочевих (3,9% — гол. груші) і шпилькових, з перевагою смереки (8,6%).

З різних родів пром-сти найпоширеніша харч., що дає понад 50% валової продукції всієї пром-сти; вона розвинена по всій К. Гол. її осередки: Краснодар, Армавір, Кропоткін, Єйськ, Тихоріцьке. Галузі харч. пром-сти: м'ясна (м. ін. Краснодарський і Армавірський м'ясокомбінати), олійна (Краснодарський олійний комбінат, Кропоткінський олійноекстракційний зав.), маргарина (комбінат «Головмаргарин» у Краснодарі), борошномольно-круп'яна, виноробна, етеромаслична, консервна (великий Кримський і Адигейський комбінати), винокомбінат в Абрау-Дюрсо б. Анапі. Велике значення має рибна пром-сть на узбережжі Чорного й Озівського м. (яке особливо багате на рибу; див. докладніше Озівське море) з численними промисловими і рибоконсервними зав. в Єйську, Приморсько-Охтарську, Темрю-

ку, Новоросійському, Анапі, Туапсе й ін.; тютюнова пром-сть зосереджена у Краснодарі, Армавірі й ін.; швидко зростає цукрова пром-сть (Гулькевичівський, Коренівський та ін. зав.).

На К. знаходяться найбагатші на укр. землях родовища нафти, продукція якої в три рази перевищує галицьку. Кубанські нафтові поля простягаються на Кавказькому передгір'ї в смугі олігоценських і дол.-міоценських шарів на довж. понад 300 км від р. Білої на сх., по Озівське м. на зах. Найдавніше (з 1909) експлуатують Апшеронсько-Хадижинське родовище, положене на півд. зах. від Майкопу (див. докладніше *Майкопський нафтовий р-н*). Після другої світової війни почали експлуатувати Кубано-Чорноморське (на півд. зах. від Краснодару) і Приозівське в межириччі Кубані й Протоки. Продукція в млн т: 1911 — 0,15, 1929 — 0,15, 1930 — 1,0, 1938 понад 2,

1955 — 5, нині 7. Кубанський нафтовий р-н має корисне геогр. положення б. моря, залізниць та р-нів попиту. Кубанську нафту переробляють у Краснодарі й Туапсе, до яких ведуть нафтопроводи з Хадиженську.

Багаті родовища природного земного газу є в дельті р. Кубані (Анастасіївсько-Троїцьке), на півн. зах. К. (Канівська, Старомінська), б. Майкопу й ін. Мережа газопроводів постачає цей газ до більших м. К., зокрема до Краснодару й Новоросійського для пром-сти та для комунальних потреб К. і поза її межі.

З різних галузей будів. пром-сти найбільше значення має цементна, зосереджена в Новоросійському (4 зав.); її сировиною є багаті родовища цементних мергелів. Лісообробна пром-сть розвинена на передгір'ї; найважливіші зав.: Майкопський лісокомбінат; мебльові фабрики у Краснодарі, Майкопі, Армавірі, Кропоткіні, Лабінському, Новоросійському; в Майкопі — дубильно-екстрактний зав. Машинобудів. пром-сть представлена верстатобудівництвом (Краснодар, Майкоп), виробництвом устаткування для нафтової пром-сти (Краснодар, Армавір), запасних частин для с. г. машин (Краснодар, Армавір, Но-

воросійське), транспортного устаткування (Тихорізьке, Новоросійське) й ін. З текстильної пром-сти важливий камвольно-суконний комбінат у Краснодарі.

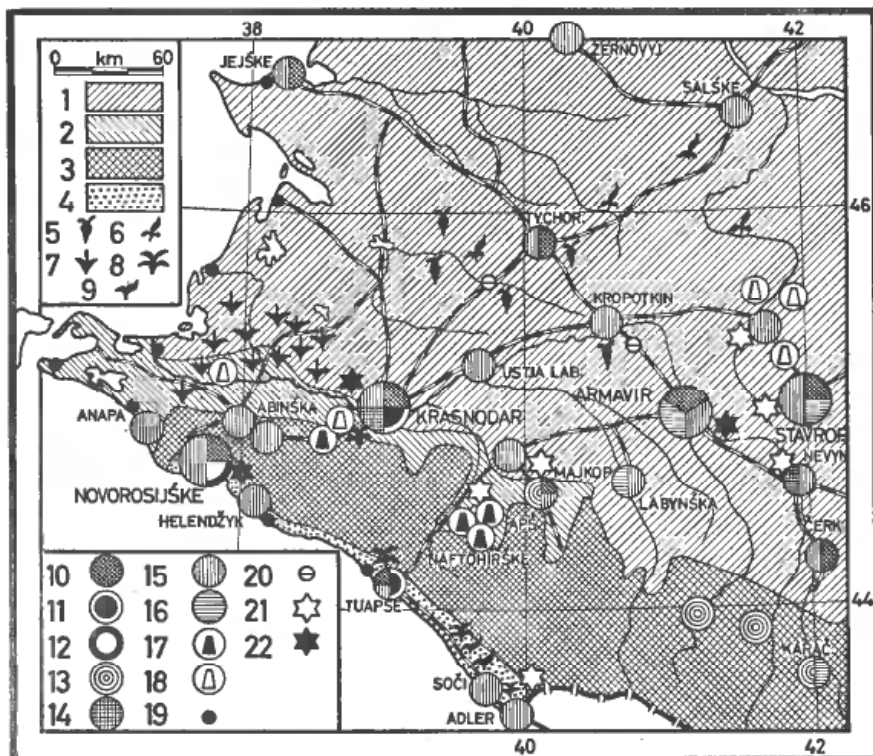
Енергетичну базу дає нині гол. газ і нафтові продукти (бл. половини електроенергії), імпортоване донецьке вугілля та гідроенергія, яка й досі надто слабо використана.

Основою транспорту є зал. мережа (довж. — 2 200 км). Півд.-сх. частину К. пересікає магістраль Харків—Баку, збудована ще 1875 р., яка в'яже К. з Україною. Від неї відходять лінії: Кавказька—Краснодар—Новоросійське й Армавір—Туапсе (з продовженням до Сочі—Сукхумі; частина зал. з Білорічинської електрифікована), які сполучають К. з Чорним м. Після будови переправи через Керчинську протоку (1955) К. зв'язана з Кримом (це одночасно друге сполучення з Україною). Ін. зал. лінії в'яжуть К. з Озівським м. (до Єйську і Приморсько-Охтарську), з Надволлям (через Сальське до Волгограду) і з Ставропольщиною (до Ставрополя—Дивного). Зал. транспорт доповнює автотранспорт, який має особливе значення на чорноморському березі. З портів найважливіші: незамерзаючі чорноморські — Новоросійське (вивіз зерна і цементу), Туапсе (нафтові продукти), Сочі й Анапа; над Озівським м. — Єйськ і Темрюк.

К. поруч Криму є найважливішим районом курортів і туристики на укр. землях і в СРСР взагалі; тут існують різноманітні кліматичні курорти — надморські, гірські й підгірські, численні мінеральні води, лікувальні грязі, морські пляжі. Найважливішим курортним р-ном є чорноморське узбережжя між Туапсе і Адлером з центром у Сочі, в р-ні якого відпочивало і лікувалося у 1980 р. 600 000 осіб (докладніше див. Чорноморський Кавказький берег). На побе-

режжі Озівського м. найважливішим є м. Єйськ (сірко-водневі джерела, лікувальні грязі Ханського оз., морські купання); на півн. узбіччі Кавказу з його мінеральними водами найважливішим є Гарячий Ключ з цілющими сірчано-лужковими водами.

Література: Щербина Ф. Колонизация Кубанской области. КСт. К. 1883; Апостолов Л. Географический очерк Кубанской области. Тифлис 1897; Щербина Ф. История Кубанского Казачьего Войска. I—II. Катеринодар 1910, 1913; Справочная книга Кубань и Черноморское побережье. Катеринодар 1914; Івасюк І. Кубань. Прага 1925; Сулятицький П. Нариси з іст. революції на Кубані. Прага 1926; Кубань. 36. статтів про Кубань і кубанців. Прага 1927. Болотенко О. Козацтво і Україна. Торонто 1951; Голобуцький В. Черноморское Казачество. К. 1956; Северный Кавказ (ред. Е. Маслов). М. 1957; Фадеев А. Очерки экономического развития Степного Предкавказья в дореформенный период. М. 1957; Гвоздецкий М. Физическая география Кавказа, выпуск II. Предкавказье. М. 1958; Іванис В. Стежками життя. Спогади. Кн. I. Торонто 1958, кн. II—IV. Новий Ульм 1958, 1960, 1961; Темникова Н. Климат Север-

Сільське господарство й промисловість

1—4 — Сіль.-госп. р-ни: 1 — зернове госп-во й молочно-м'ясне тваринництво; 2 — зернове госп-во, молочно-м'ясне тваринництво й інтенсивне садівництво; 3 — ліс. госп-во й тваринництво; 4 — субтропічні культури. 5—9 — Деякі сіль.-госп. культури: 5 — цукровий буряк; 6 — рицина; 7 — рис; 8 — тютюн; 9 — чай. 10—16 — Галузі пром-сти: 10 — машинобудів.; 11 — нафтообробна; 12 — цементна й ін. будів.; 13 — лісова і деревообробна; 14 — текстильна; 15 — харч.; 16 — інша. 17—18 — корисні копалини: 17 — нафта; 18 — земний газ. 19—20 — Заводи: 19 — рибні; 20 — цукрові. 21 — Гідроелектростанції. 22 — Теплові електростанції

ного Кавказа. М. 1959; Скобцов Д. Три года революции и гражданской войны на Кубани. Париж 1961; Збірники: Кубанский Сборник, 14 тт. Краснодар (до 1914 р.), Известия

Общества любителей истории Кубанской области, 5 выпусков. Краснодар.

В. Кубійович

Кубізм, мист. напрям, в якому образ має бути не відображенням природи, а вільною грою форм, підпорядкованою геометричним законам. К. зводить форми до кулі, стійки, куба і вводить у мистецтво нові матеріали (в малярстві наліпки, в скульптурі комбінації металу, скла, бляхи, дроту). К. позначився на певних періодах творчості укр. мистців (М. Андриєнка, С. Борацька, С. Гордицького й ін.). О. Архипенко був першим кубістом-скульптором у світовому мистецтві. Досвідом К. користувалися О. Грищенко, П. Ковжун, В. Ласовський і конструктивісти (див. **Конструктивізм**).

Кубійович Володимир (*1900), географ і демограф родом з зах. Лемківщини; в 1928–39 рр. доц. Краківського Ун-ту, з 1940 проф. УВУ; д. чл. НТШ (з 1931 р.), з 1947 його ген. секретар, з 1952 – гол. НТШ в Європі; тепер у Франції. Бл. 80 праць з антропогеографії й демографії України, зокрема з антропогеографії Карпат, насамперед досліді над пастушким життям („*Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich*“ 1926; „*Rozšíření kultur a obyvatelstva v Severních Karpatech*“, 1932; „*Pástoritv in Maramureš*“, 1935; „*Пастушество Буковини*“, 1935; „*Pastýřský život v Podkarpatské Rusi*“, I–II, 1935–37, й ін.), з демографії („*Територія і людність укр. земель*“, 1935; „*Етнічні групи Півд.-зах. України (Галичини)*“ I, 1953 й ін.), синтетичні праці з географії й демографії України: „*Атлас України й сумежних країв*“, 1937; „*Географія укр. і сумежних земель*“, 1938 і 1943 (обидві праці при співучасті ін. фахівців); статистичні огляди в „*Укр. Статистичному Річнику*“ II, III, IV, 1934–37; стінні й підручні карти України й Галичини (разом з М. Кулицьким); ред. „*Енциклопедії Українознавства*“ і автор численних ст. в ній. Під час другої світової війни К. очолював *Укр. Центральний Комітет* у Кракові і в 1943 р. брав участь у створенні укр. Дивізії „*Галичина*“ (див. у його праці „*Укр. Центр. Комітет у Генеральній Губернії*“, т. I, 1962).

Список праць К. по 1943 р. в „*Бібліографії наук*“, праць проф. В. Кубійовича, Кр. 1943.

Куда Яків (1890–1928), ботанік-фітопатолог, доц. Київського С.-Г. Ін-ту, співр. С.-Г. Наук. Комітету України,

вивчав хвороби лісів Волині; загинув репресований більшовиками.

Кудак, див. **Кодак**.

Кудин, на сх. Поділлі, одно з сімох міст болохівців, згаданих в літопису 13 в.; було згодом на місці теперішнього с. Кудинка, де й збереглися залишки городища.

Кудрович Фльоріан (†1834), василіянин родом з Київщини, з 1808 проф. богословія Краківського Ун-ту, автор численних церк. богословських творів; організатор гр.-кат. парохії св. Норберта у Кракові.

Кудрик Борис (1897–1950), композитор, музиколог і муз. критик, студіював у Відні (учень Мандичевського) і Львові; з 1926 викладач Муз. Ін-ту, згодом консерваторії у Львові; численні фортепіянові (сонати, рондо, варіації) і скрипкові твори, церк. й світські хори, сольові пісні; автор „*Історії укр. церк. музики*“ (1937); композиції К. стилістично близькі до музики віденських класиків. Помер на заслання.

Кудрик Василь (*1880), свящ., діяч Укр. Гр.-Правос. Церкви в Канаді (УГПЦК) родом з Галичини; ред. тижневика „*Укр. Голос*“ (1910–20) і органу УГПЦК „*Вісник*“ (1928–53) у Вінніпегу; ст. на церк. і гром. теми; окремо вийшли: „*Чужа рука*“ (1935), „*Іст. матеріали*“ (1949), „*Маловідоме з іст. уніятської Церкви*“, 1–4 тт. (1952–56), „*Мелхиседек Значко-Яворський*“ (1957), поезії „*Весна*“ й ін.

Кудрин Арсеній (*1887), дир. Харківської (1925–27), згодом Київської опер; активний діяч українізації опери; заарештований 1937 р.; дальша доля невідома.

Кудринський Федір, письм., співр. „*КСт.*“ (1892–98); етногр. оповідання, ст., розвідка про Г. Сковороду.

Кудрицький Микола (*1884), гром. діяч, чл. Центр. Ради, викладач Київ. Мед. Ін-ту; наук. співр. ВУАН; засуджений за приналежність до СВУ. Дальша доля невідома.

Кудрявцева Ольга (*1896), скульпторка, учениця Е. Блох, працює у Харкові;

В. Кубійович

Б. Кудрик

О. В. Кудрик

«Тарас Шевченко в дитинстві», «Рибалки», портрет М. Бурачека й ін.

Кузеля Зенон (1882—1952), етнограф, мовознавець, бібліограф, журналіст і гром. діяч родом з Бережанщини, проф. УВУ, д. чл. НТШ (з 1909), з 1949 його гол. За студентських часів гол. віденської «Січі» (1902—04) і ред. її ювілейного «Альманаху» (1908); в 1909—14 рр. лектор укр. мови в Чернівецькому Ун-ті; в 1916—20 вів культ. працю у таборі полонених у *Зальцведелі* (Німеччина) й редагував таборові вид. «Вільне Слово» та «Шлях». З 1920 р. в Берліні, в 1921—23 рр. ред. щоденника «Укр. Слово» і вид. в-ва «Укр. Слово» й «Укр. Накладня»; з 1926 проф. Укр. Наук. Ін-ту, ред. його бюлетеня „Kulturberichte“ та інформативного органу „Osteuropäische Korrespondenz“, гол. Союзу Закордонних Журналістів (1930—36). З 1945 у Баварії, гол. КОДУС-у і співред. першої частини «Енциклопедії Українознавства», з 1951 у Франції, де й помер. Праці з ділянки порівняльної етнографії («Угор. король Матвій Корвін в слов. усній словесності», ЗНТШ, 67—70), фолклору («Ярмарки на дівчата», ЗНТШ, 107—108, «Поси-жінє і забави при мерци», ЗНТШ 121—122 й ін.), синтетичні огляди укр. етнографії (в „Handbuch der Ukraine“, 1942, в «Енциклопедії Українознавства» та ін.), з лексикографії («Словник чужих слів», співавтор «Укр.-нім. словника», 1943 й ін.), ст. з бібліографії. Численні інформативні ст. про укр. проблеми нім. мовою, кореспондент щоденника «Діло» в Берліні тощо.

З. Кузеля

Куземський Михайло (1809—79), гал. церк. і гром. діяч, львівський крилошанин. Найдіяльніший чл. Головної Руської Ради, заступник гол., а згодом і гол. організатор її відділів на провінції, керівник нарад Собору Руських Учених (19—26. 10. 1848). Приклав багато зусиль до фундування Народного Дому у Львові; впродовж 15 років керівник і опікун укр. нар. шкільництва в Сх. Галичині, оборонець прав рідної мови в цюлах та

о. М. Куземський

політ. і адміністративної незалежності українців від поляків у Сх. Галичині в 1860-их рр. 1868—71 холмський останній гр. кат. еп.

Кузик Сидір (1885—1925), інж. агроном, екон. діяч (зокрема в рамках діяльності т-ва «Просвіта» та «Сіль. Господаря» у Львові), в 1920-их рр. засновник і дир. госп.-торг. спілки «Відбудова»; ст. і розвідки на екон. і кооп. теми в «Економісті», «Самопомічі», «Ділі» та ін. (також під псевд. Хлібороб).

С. Кузик

Кузик Степан (1888—1947), адвокат, гром. діяч, кооператор; в 1928—35 рр. посол до поль. сейму від УНДО; чл. дирекції в-ва «Діло» і «Центробанку» у Львові (в 1941—44 рр. його дир.), чл. Ради Ревізійного Союзу Укр. Кооператив; помер на еміграції в Німеччині.

С. Кузик

Кузів Василь (1887—1958), церк. прот. діяч родом з Тернопільщини; довголітній пастор Укр. Пресвітерської Церкви в Ньюарку (ЗДА), гол. Укр. Євангельсько-Реформованої Церкви на Зах. Україні в 1935—39 рр. (тепер в екзилі), засновник і почесний гол. Укр. Євангельського Об'єднання в ЗДА; в 1946—48 рр. представник Світової Ради Церков для праці між скитальцями в Німеччині; статті на рел. теми.

В. Кузів

Кузевич Григорій (*1872), скульптор; учився у Львові й Римі; крапці праці «Ганчар», «Перший хлібороб». З 1907 р. у ЗДА.

Кузнецов Микола (1850—1930), рос. маляр і графік, жив на Україні; чимало побутових картин і портретів на укр. теми: «Селянка в полі», «На заробітки», «В празник»; портрети П. Мартиновича, М. Пимоненка й ін.

Кузяк Олександр (*1908), укр.-кан. діяч, посол з партії Федерація Кооп.

Спільноти (ССФ) до Саскачеванської легіслятиви з округи Кенора, з 1952 р. мін. природних багатств провінції Саскачеван.

Кузьма Любомир (*1913), маляр-неореаліст, студіював у Львові й у Варшавській Академії Мистецтв; з 1949 в ЗДА, учасник багатьох виставок Об'єднання Мистців Українців в Америці; має власну мист. школу в Нью-Йорку. Твори перев. темперою («Рибалки», «Місячна ніч», «Квіти» й ін.).

Л. Кузьма

Кузьма Олекса (1875—1941), журналіст, сотн. УГА, учасник листопадових боїв, довголітній співр. і чл. ред. колегії «Діла» (1902—38), ред. органу УНДО «Свобода» (1922—38), автор цінної праці «Листопадові Дні 1918» (1931), численних ст. і розвідок з іст. УГА в «Ділі» і різних календарях; зб. нарисів «Начерки Олекси Кузьми» (1902); переклади з чужих літератур (1903—06) в «Бібліотеці найзнаменитіших повістей „Діла“».

О. Кузьма

Кузьменко Андрій (*1903), ботанік-фізіолог, проф. Київ. С.-Г. Ін-ту; понад 60 наук. праць; досліді над обміном речовин у с.-г. рослин.

Кузьменко Василь, кошовий отаман Війська Запор. 1692—93 р.

Кузьменко Микола (1862—?), поет родом з Катеринославщини; зб. поезій «Дозвілля» (1899).

Кузьменко Петро (1831—67), письмен.; поезії «Погане поле», оп. «Не так ждалось, да так склалось»; етногр. записи в «Черниговских губернских Ведомостях» у 1850-их рр., у Кулішевій «Хаті» й «Основі».

Кузьмин, кол. м-ко над р. Случню на Волині, тепер с. Красилівського р-ну Хмельницької обл.; згадується з 1517 р.

Кузьмин Євген (1871—?), історик мистецтва і мист. критик у Києві, автор розвідок про укр. мистецтво (м. ін. про укр. килим, київ. ікони, монографія про М. Врубеля та ін.). Заарештований більшовиками 1933 р., дальша доля невідома.

Кузьмин Микола (1881—1955), гром. і політ. діяч (Зборівщина), зокрема діяльний на госп. відтинку, селянин; чл. ЦК УНДО і сенатор у Польщі в 1928—30 рр.,

чл. Хліборобської Палати у Львові (1933—39); помер у ЗДА.

Кузьмич Володимир (*1904), письмен. родом з Чернігівщини, чл. ВУСПП, друкується з 1927 р. Численні оп., виробничі романи «Крила» (1930) і «Турбіни» (1932), в яких поза сов. штампами, звернув увагу на дві важливі ділянки індустріалізації України (авіацію і Дніпрельстан), досягаючи в деяких місцях високої поетичної майстерності; повість для дітей «Океан» (1939) та ін. Після 1941 р. відомостей нема.

Кузьмів Ярослав (1897—1945), педагог у Львові; ст. з методики навчання й ін. в журн. «Учительське Слово» і «Шлях Виховання і Навчання».

Кузьмова Марія (1884—1922), письмен. з Галичини; повість «На стрічу сонцю золотому», зб. оп. «Проти хвиль» й ін.

Кузьмович Володимир (*1886—1943?), політ. і гром. діяч, педагог і журналіст; під час першої світової війни вів нац. роботу серед українців Туркестану, куди попав як полонений; в 1920-их рр. дир. гімназії «Рідної Школи» в Дрогобичі; в 1930-их рр. у Львові — інспектор «Рідної Школи», секретар Укр. Кат. Союзу й ред. його органу «Мета», активний діяч УНДО, чл. його ЦК, а в 1938—39 гол. Секретаріату; в 1935—38 посол до польс. союму. 1939 заарештований більшовиками, помер на засланні.

В. Кузьмович

Куїловський-Сас Юліян (1826—1900), церк. діяч; 1890 — еп. помічник у Перемислі, 1891—98 старославівський еп., 1899—1900 гал. митр.

Куїнджі Архип (1842—1910), маляр родом з Маріуполя, з походження грек; закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв; маляр укр. краєвиду: «Чумацький шлях», «Ранок на Дніпрі», «Укр. ніч», «Вечір на Україні», «Степ», «Березовий гай», Місячна ніч на Дніпрі, «Буря» й ін.

А. Куїнджі

Куйбішеве (VI—17), кол. Царьоконстантиївка, с. м. т. на Приозівській височині, р. ц. Запорізької обл.

Куйбішеве (VI—19), кол. Голодаївка, с. над р. Міюсом в півд.-сх. частині Донба-

су, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; в Куйбишевському р-ні в 1926 р. українці становили 83,7% населення

Куйбишеве (IX—14), кол. Албат, с. і р. ц. в долині р. Бельбек, на півн. узбіччя Кримських гір.

КУК, див. *Комітет Українців Канади*.

Кукіль звичайний (*Agrostemma githago* L.), однорічна рослина з родини гвоздикуватих, до 90 см заввишки, бур'ян, поширений скрізь на Україні (в степу рідше) в ярових й озимих посівах; насіння отруйне (містить 6,6% глюкозиду), і навіть його невелика домішка до борошна шкідлива для людей і тварин.

Кукольник Василь (1765—1821), природознавець і правник родом із Закарпаття, проф. Академії в Замості, з 1803 Пед. Ін-ту в Петербурзі, з 1819 викладав рим. і рос. право в Петербурзькому Ун-ті, 1820—21 організатор і дир. гімназії кн. Безбородька в Ніжені. М. ін. праці: «Dzielo ekonomiczne», «Курс хозяйственных сведений» (1810), курси рим. та рос. цивільного права.

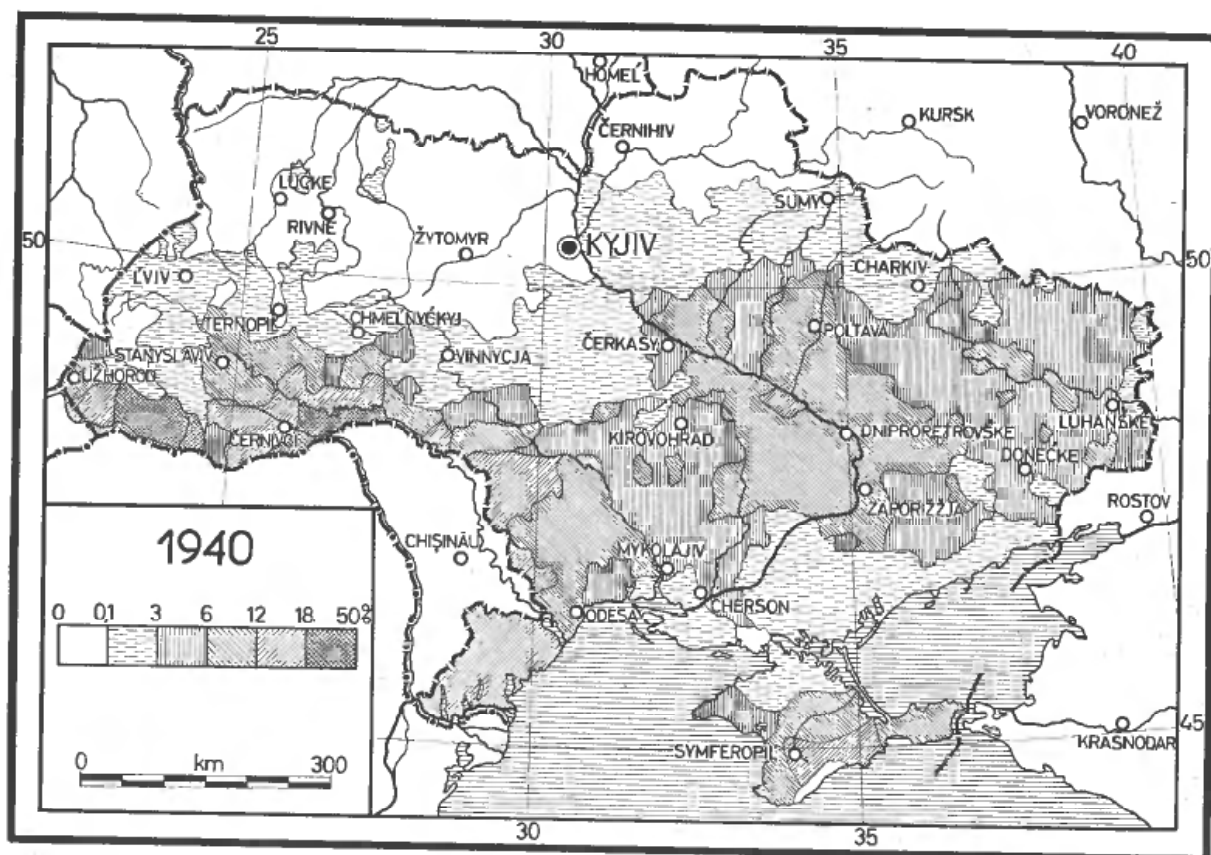
Кукурудза (*Zea mays* L.), однорічна перекреснозапильна рослина з родини злакових, одна з найважливіших зернових і кормових рослин світу, на Україні друге після пшениці плідно значення збіжжя. Зерно К. має 59—67% крохмалю, 11—14% сирого протеїну, 4—8% товщу, і його використовують для виготовлення борошна, круп, як сировину для крохмальної і спиртової пром-сти, на виробництво олії та цукру. З борошна (воно не надається до хлібопечення через брак клейковини) виготовляють різні страви, зокрема кулешу або мамалигу (на Покутті й Закарпатті), або додають її (до 25%) до пшеничного борошна, качани столових сортів К. вживають у свіжозвареному вигляді. Кормове значення К. дуже велике: як корм використовують зерно, молоді рослини йдуть на зелений корм або їх силосують. К. цінна високою врожайністю як зерна, так і силосної маси. К. належить до теплолюбних рослин, вона переносить недостачу вологості в першій пол. літа, але потребує її в період квітання і наливу зерна. Крайні ґрунти для К. — добре заправлені пухкі супіскові й суглинясті чорноземи. В сівозміні К. дають після озимих культур, ярої пшениці, зернобобових, картоплі. В півд. р-нах К. висівається на зайнятому парі і післяжнивню як просапна культура. К. є добрим попередником під озимі й ярові хліби. З різ-

них видів К. на Україні найбільш поширені кремениста (*Z. m. indurata*) для корму і харчування (м. ін. круп), зубовидна (*Z. m. indentata*) для харчування, пром. цілей і як корм, розлусна (*Z. m. everta*) для виготовлення круп; менш поширені крохмалиста (*Z. m. amylacea*) для техн. переробки і як корм та столова — цукриста (*Z. m. saccharata*), гол. по городах.

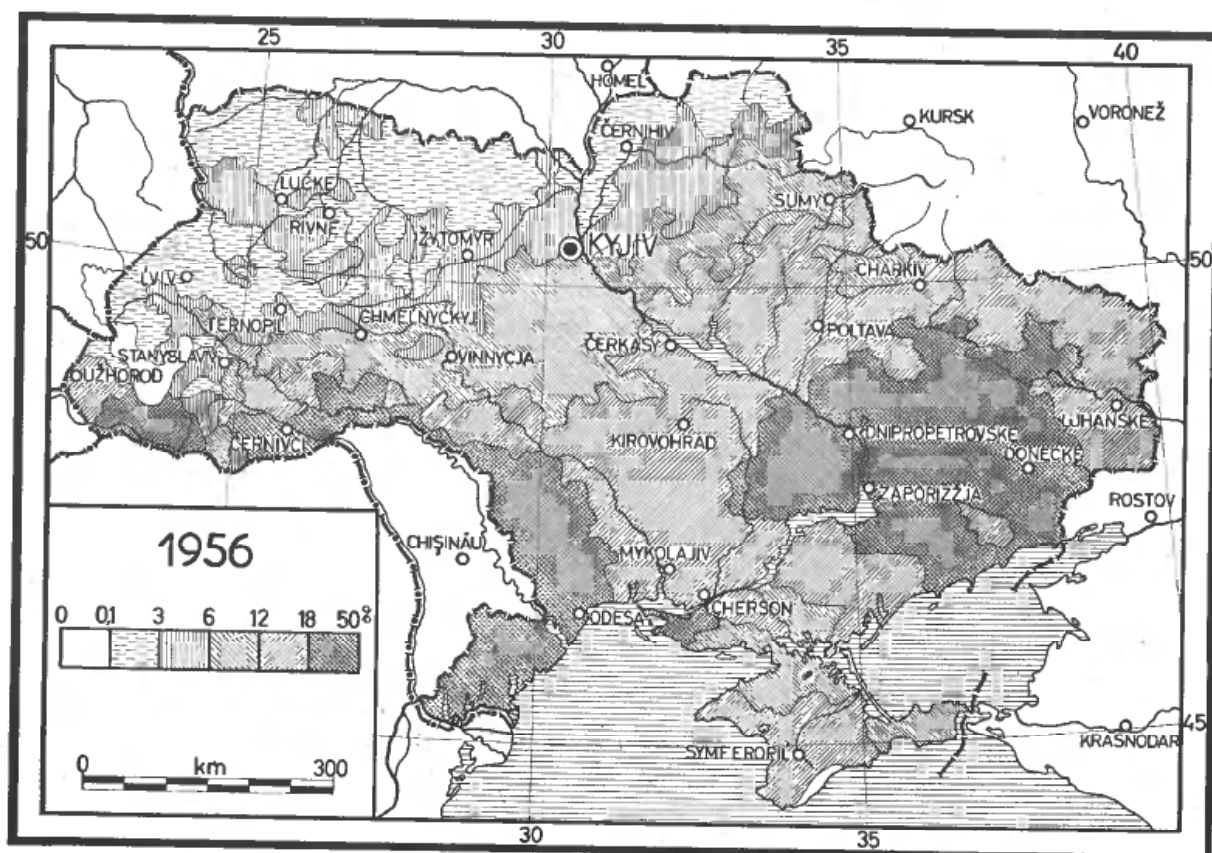
К. з'явилася вже в 17 в. на пограниччях України — Молдавії і Криму, в 18 і 19 вв. вона поширилася в смугі Лісостепу і півн. Степу. До революції р-нами найбільшого поширення К. були Покуття, Басарабія і сусідні частини Поділля та Закарпаття, де К. була гол. збіжжям і підставою прохарчування населення; іншим, меншим р-ном була півд. частина Передкавказзя. В Степу, зокрема півн. його частині, та в півд. Лісостепу (приблизно на лінії Галич—Вінниця—Полтава—Харків на півн.) К. становила 5—15% всієї збіжжевої площі. До революції К. служила гол. для прохарчування людей, менш як корм для тварин, гол. свиней, стебло вживали на паливо. Площа К. збільшилася в 1881—1913 в два рази і 1913 р. на території УССР в нинішніх межах займала 855 000 га.

Після революції площа під К. значно збільшилася, гол. в Степу; вона увійшла в плодозміну та частково замінила як кормове збіжжя ячмінь і 1929 р. зайняла 2,3 млн га. Під час колективізації площа К. зменшилася і лише після другої війни стала зростати. Цілковитого перевороту виробництво К. зазнало в 1955 р., коли січений пленум ЦК КПСС схвалив збільшити посіви К., підвищити її врожайність та зробити з неї підставу кормової бази. Відтоді підвищено механізацію і агротехн. вирощування К., введено нові методи сівби (квадратногніздовий спосіб), поліпшено насінництво (введено гібридні посіви) тощо. Коли донині К. давала насамперед сухе зерно, тепер її засіви поширено також на тих просторах, де вона не досягає чи слугить лише як зелена паща (Полісся). В межах цих плянувань Україні визначено передову роллю, її зернове госп-во набрало однобічного кукурудзяного напрямку, що знову є гол. засобом надання сіль. госп-ву України тваринницького характеру. У зв'язку з цим, засівна площа К. в УССР збільшилася з 2,3 млн га в 1954 р. до 4,8 млн га в 1955 р. і зазнає постійного росту. Посівна площа К. під зерно в УССР:

Роки	1913	1928	1940	1945	1950	1954	1955	1960
У 1 000 га	853	2 303	1 511	1 664	2 757	2 331	4 776	6 271
У % до всіх зернових	3,5	11,5	7,1	9,4	13,4	11,8	22,0	37,0

Посівна площа кукурудзи на зерно 1940 р. в % до заг. посівної площі

Посівна площа кукурудзи на зерно 1956 р. в % до заг. посівної площі

Лише частину К. на зерно збирано в стані повної достиглості. Крім того, ще раз більше К. призначувало лише на зелений корм і силос. Подасмо засіви К. з різним призначенням (в 1 000 га):

Роки	1955	1958	1960
На зерно			
повної сплості	3 544	2 075	3 037
На зерно молочно-воскової сплості	1 229	1 915	3 234
На зелену пашу і силос	1 267	2 381	4 245
Разом	6 040	6 371	10 516
У % до всієї засівної площі	18,3	19,6	32,4

Річний заг. збір (за даними сов. статистики) зерна К. (в перерахуванні на сухе зерно) та його врожайність в УССР (в 1 000 т):

Роки	1949-53	1954-58	1959	1960
Весь збір	3 095	6 137	7 054	10 639
В тому ч. К.				
повної сплості	3 095	4 426	2 920	5 531
В центнерах з 1 га	13,7	15,4	15,2	17,0

Заг. збір зеленої маси всієї К. на силос становив в млн т: 1958 р. — 58,3, 1959 — 48, 2, себто врожайність з 1 га 204 і 142 центнерів.

Т. ч. заг. збір зерна К. в УССР становив порівняно із збором всіх зернових в 1949-53 рр. — 14,2%, 1954-58 — 23,6%, 1960 — 32,4%.

Про спеціалізацію сіль госп-ва УССР на виробництві К. свідчить те, що на УССР припадало 1960 р. аж 56% площі, засіяної К. під зерно в усьому ССРСР (на всю площу зернових лише 13,9%), а заг. збір К. становить аж 57% збору в усьому ССРСР.

Засівна площа під К. на зерно становила 1960 р. на всіх укр. етногр. землях бл. 8 млн га (у світі бл. 110 млн га), заг. збір бл. 13 млн т (світовий збір — бл. 190 млн т, в тому ч. в ЗДА 110 млн т при врожайності 33 центнери з одного га).

За наступними планами (постанова січневого пленуму ЦК КПСС 1961), площа К. на зерно мала б далі збільшуватися коштом ін. зернових приблизно на дальших 3 млн га (в РСФСР на 2 млн га) і займати 1965 р. бл. 9 млн га (себто 50% засівів зернових), врожайність зерна К. мала б піднятися до 30-40, а його заг. збір — перевищити 30 млн т.

Якщо йдеться про геогр. розміщення К., то половина її засівів в УССР зосереджені в півн. і центр. Степу, 1/3 в Лісостепу, 12% в півд. Степу, зате на Поліссі

її поширюють тільки за останні роки. Докладніше див. карти, які подають стан на 1940 і 1956 р., себто вже застарілий.

На Кубані і всьому Передкавказзі К. становить, як і в УССР, друге після пшениці збіжжя; на передгір'ї і в горах вона становить бл. 10% заг. площі, на рівнині бл. 15%. На Кубані (Краснодарський край) засіви К. 1950 р. займали 331 000 га, 1955 — 539 000, 1956 — 639 000 (22% всієї засівної площі; 1960 приблизно 36%).

З різних сортів К. найпоширеніші — крем'яністі: воронізька 76, грушівська 380, півн.-дакотська, басарабська місц.; зубовидні: дніпропетровська, біла харківська, закарпатська жовта, Міннесота 13 екстра. Найврожайнішими гібридами К. є — міжлінійні: ВІР 42, ВІР 25, сортолінійні: «успіх»; міжсортів: «первенець», буковинський 1, харківський, дніпропетровський та ін.

В. Кубійович

Кукуруза Павло (*1896), ред., видавець і осв. діяч на Закарпатті, родом з сх. Поділля; ред. місячника «Підкарпатське Пчолярство» (1923—26), видавець і ред. дитячого ж. «Пчілка» (1923—33) і дитячої бібліотеки (1923—38), в якій вийшло 89 кн.; праці з ділянки пчоларства і природознавства; з 1949 в ЗДА.

Кукша, св., ієромонах Києво-Печерського монастиря, родом, мабуть, вятч. 1215 пішов з Києва проповідувати вятчанам, де його вбито 1217.

Кулабуків Олекса (†1919), свящ., кубанський гром. і політ. діяч; 1917 — чл. Кубанської Ради, мін. внутр. справ у кабінеті Л. Бича; оборонець незалежності Кубані, виступав проти большевиків і проти Денікіна. 1919 чл. закордонної делегації Кубанської Крайової Ради до Парижу, де підписав проєкт договору дружби між Кубанським Краєм і Республікою Горців Півн. Кавказу. По повероті на підставі вироку воєнно-польового суду денікінського ген. В. Покровського 7 (20). 11. 1919 повішений «за зраду Росії і козацтва». В наслідок цього кубанські козаки залишили протибольш. фронт і повернулися на Кубань, що спричинило катастрофу армії Денікіна.

Кулага Захар, запор. отаман, організатор коз. протитур. походів, згадується в реєстрі коз. отаманів у 1581 р.; загинув у бою під час виправи на Козлів 1586 р.

Кулаковський Юліян (1855—1920), рос. історик, клясичний філолог і візантолог, довголітній проф. Київ. Ун-ту; м. ін. праці, присвячені іст. географії і археології Чорномор'я («Аланы по сведениям классических и византийских источников» 1899, «Прошлое Тавриды» 1914),

«История Византии», 3 томи (1910–15) й ін.

Кулачковський Олександр (1865–1929), правник, 22 р. редагував укр. видання австр. «Вісника держ. законів», засновник укр. т-ва «Родина» у Відні.

Кулачковський Ярослав (1863–1909), екон. діяч, основоположник і дир. т-ва взаємних обезпечень «Дністер» у Львові, почесний чл. т-ва «Просвіта», дир. банку «Дністер» та активний співр. ін. госп. установ у Галичині.

Кулебівка (V–16), с. м. т. Ново-Московського р-ну Дніпропетровської обл. Я. Кулачковський

Кулець Іван (1880–1952), маляр; проф. Укр. Студії Пластичного Мистецтва в Празі (1924–44); «Антихрист», «Гільотина», «Продавщиця квітів», графіка, дєрєворити.

Кулешів Микола (*1890), агроботанік, проф. Харківського С.-Г. Ін-ту, д. чл. АН УРСР (з 1951) і Академії С.-Г. Наук УРСР; понад 100 праць, гол. про польові культури і насіннезнавство.

Кулик Василь (1830–70), поет родом з Полтавщини, друкувався в «Основі» і львівській «Правді». Окремо зб. поезій «Писання Василя Кулика» (1894).

Кулик Іван (1897–1937), письмен. і сов. діяч, на поч. 1920-их рр. на дипломатичній роботі в Канаді й Польщі, один з засновників і керівників ВУСПП (1927–32) та орг. комітету Спілки Радянських Письм. України (1932–34). Зб. поезій і поеми: «Мої коломийки» (1921), «Одужання» (1923), «Зелене серце» (1923), «В оточенні» (1927), «Чорна епопея» (1929), «Змужніла молодість» (1935); оп. «Записки консула» I–II (1934) й ін. Обвинувачений в «націоналізмі» і розстріляний за «єшовщини».

Кулик Степан (*1899), математик з Полтавщини, з 1929 р. доц. і проф. вищих шкіл у Києві, тепер в ЗДА, проф. математики в Лог Біч Стайт Каледж, д. чл. НТШ; кільканадцять праць укр., рос. і англ. мовами з ділянки теорії ймовірності, статистики, нумеричних метод обчислювання коренів алгебричних і

трансцендентних рівнянь, спеціальних поліномів.

Кулик Яків Пилип (1793–1863), математик родом із Львова; 1826 проф. ун-ту в Празі, звич. чл. королівської чes. Академії Наук. Найвідоміші праці: „Lehrbuch der höheren Mechanik“ (1846), „Tausend-jährige Kalender“ й ін.

Кулик-сорока (Haematopus ostralegus L.), бродун з ряду куликів, довж. тіла бл. 40 см, вага бл. 500 г; живе над Чорним і Озівським м. та вздовж гол. рік України.

Куликів (IV–5), с. м. т. Нестерівського р-ну Львівської обл., 15 км на півн. від Львова, до другої світової війни — кустарна пром-сть (шевці, чинбарі).

Куликівка (II–12), с. на Чернігівщині, р. ц. Чернігівської обл.

Кулицький Микола (*1903), картограф і географ з Галичини, д. чл. НТШ, тепер в ЗДА; статті про форми осель, стінні й підручні карти України (спільно з В. Кубійовичем).

Куліш Микола (1892–1942), визначний драматург родом з Херсонщини, чл. літ. орг-цій «Гарт», Вапліне (деякий час її през.), «Пролітфронт», однодумець М. Хвильового і разом з Л. Курбасом творець нового укр. театру (1920–30-их рр.). Перші п'єси К. «97» (1924) і «Комуна в степах» (1925) написані в реалістично-побутовому пляні; «Хулій Хурина», позначений рисами експресіоністичного стилю, і «Зона» (1926) були гострою сатирою на партійних кар'єристів. Злам у творчості

М. Куліш
К. стався після переїзду «Березоля» до Харкова. Під впливом цього театру написана комедія «Так згинув Гуска» (1927), сатира, з елементами символізму, на міщанське пристосуванство до сов. влади. Наслідком творчого контакту з Л. Курбасом появилася п'єса «Народний Малахій» (виставлена в «Березолі», 1928), ідейна концепція якої — несполучність укр. нац. руху з принципами комунізму. У комедії «Мина Мазайло» (1929) К. порушив проблему українзації на широкому соц.-політ. тлі 1920-их рр. «Патетична соната» (1930) розкриває боротьбу трьох сил — ком., білогвардійської і укр.-нац. — в 1917–18 рр. Гол. героїня п'єси Марина є ніби дальшим розвитком образу Аглаї з «Вальдшнепів» М. Хвильового. К. використовує в цій п'єсі засоби модерної експериментальної драми в сполученні

І. Кулик

з традиціями давнього укр. театру (вертеп). Далі появилася друга ред. «Прощай село» п. н. «Поворот Марка» (1933); в манері згущеного реалізму, що межує з символізмом, «Маклена Граса» (1933) й ін. Починаючи від «Народного Малахія», твори К. були гостро критиковані офіц. критикою; у 1934 р. він був заарештований і засланий, на засланні й помер. 1956 р. К. офіц. реабілітовано, але кращі його твори лишаються й далі під забороною.

Література: Куліш М. Твори. Нью-Йорк 1955; Revutsky V. The plays of M. Kulish. Торонто 1956; Лаврінченко Ю. Розстріляне відродження. Мюнхен 1959; Куліш М. П'єси. К. 1960.

В. Ревуцький

Куліш Олександра, див. Барвінок Ганна.

Куліш Пантелеймон (1819–97), письменник, історик, етнограф, літ. критик, публіцист і громад. діяч, з старого коз. роду, нар. в м-ку Воронежі на Чернігівщині. Вчився в новгород-сіверській гімназії і в Київському Ун-ті, якого не міг закінчити через матеріальні й правні (як недворянин) перешкоди. Вчителював у Луцькому (1842), потім у Києві (1843–45),

П. Куліш

де зблизився з гуртом молодих укр. діячів, які утворили Кирило-Методіївське Братство. Під впливом М. Максимовича зацікавився укр. етнографією та історією; як співр. Київ. Археографічної Комісії подорожував по Правобережній Україні, знайомився з її іст.-документальними пам'ятками й місц. культ. діячами (М. Грабовський, К. Свідзинський). У цей період почалася й літ. діяльність К. (іст. повість «Михайло Чарнышенко, или Малороссия 80 лет тому назад» і епопея «Україна», видані в Києві 1843).

1845 р. К. переїхав до Петербургу, 1847 одружився з О. Білозерською (див. Барвінок Ганна). Готуючись до наук. діяльності в ділянці слов'янознавства, дістав закордонне відрядження, але у Варшаві був заарештований у зв'язку з справою Кирило-Методіївського Братства. Після слідства в Петербурзі засланий до Тули з забороною друкуватися. Звільнений 1850, К. повернувся до Петербургу, де, діставши по смерті Миколи І дозвіл друкувати свої твори, розгорнув широку літ., наук. і вид. діяльність (1856–61). В 1856–57 рр. вийшли «Записки о Южной Руси» (2 тт.), 1857 р. — перший укр. мовою іст. роман-хроніка «Чорна Рада», а

1859, коли постало питання про утворення укр. початкових шкіл, «Граматка». Тоді К. заснував друкарню й видав серед ін. твори Г. Квітки, «Нар. оповідання» М. Вовчка, альманах «Хата» (1860) з творами Шевченка та ін. укр. авторів, 4 тт. своїх повістей з укр. життя (рос. мовою). В 1861–62, разом з В. Білозерським, видавав ж. «Основа», де вмістив кілька своїх літ. та іст. творів, зокрема один розділ «Іст. України од найдавніших часів», «Хмельницину» і «Виговщину» (1861).

У 1864–67 К. був рос. урядовцем у Польщі, що дало йому змогу ознайомитися з польс. архівними матеріалами до іст. України. Підтримуючи нав'язані ще в 1850-их рр. зв'язки з Галичиною (з гал. «народовцями»), К. друкувався в гал. вид. — «Вечерниці», «Мета» і «Нива», вміщуючи там мист. твори та ст. з історії України («Руїна», «Почини лихоліття людського і перві козацькі бучи»). 1865 р. К. відкинув вимогу рос. уряду припинити ці зв'язки й зрікся посади. В 1868–71 рр. перебував за кордоном, брав участь у гал. вид. («Правда» та ін.), видав у Львові переклади св. Письма (кн. Йова, Псалтир); 1871 повернувся до Росії (став ред. «Журнала Министерства Путей Сообщения»), продовжуючи студії над іст. козащини. На зміну давнішому романтичному захопленню коз. минулим («Повесть об украинском народе», 1846) і пізнішому критичному, але позитивному ставленню до козащини, К. висловлює негативну оцінку її іст. ролі. Виявом цього були: розвідка «Перший період козацтва од його поч. до ворогування з ляхами» («Правда», 1868), велика монографія К. «История воссоединения Руси» (3 тт.) і один т. «Материалов» (1873–77), де іст. козащини доведена до 1620-их рр., а гол. ст. «Мальована Гайдамаччина» («Правда», 1876) і «Козаки в отношении к обществу и государству» («Русский Архив», 1877). Спираючись перев. на польс. джерела, К. гостро критикує панівні тоді концепції укр. історіографії, змальовує козащину й гайдамаччину як рухи деструктивні, позбавлені держ.-творчих ідеалів, підтверджує свою давнішу (в епілозі до «Чорної Ради») думку про нездатність українців до самостійного держ. буття й тому прихильно оцінює приєднання України до Росії. Ці думки, висловлені в гострополемічній формі, посварили К. з усім укр. громадянством.

Після Емського указу (1876 р.) К. остаточно залишив держ. службу і знову зосередив свою увагу на Галичині, де єдино можлива була укр. культ.-політ. праця. 1881 р. К. виїхав до Львова й на-

друкував там другу (після «Досвідок», 1862) зб. «Хуторна поезія» (1881), що містить його вірші й спогади про 1847 р. Хоч зб. й написана в дусі «Истории воссоединения Руси», але в «Зазивному листі до укр. інтелігенції» (вміщеному в зб.) К. говорить про великі втрати українців від об'єднання з Москвою й закликає своїх наддніпрянських земляків до ширшої нац.-культ. праці й підтримки укр. літ. руху в Галичині. 1882 р. К. видав брошуру «Крашанка русинам і полякам на Великдень», де закликав їх до братерського порозуміння. Ці заклики К. не мали успіху, і він, розчарований цим і оточений нехиттю та недовір'ям з боку своїх і ворожістю чужих, оселився на своєму хуторі Мотронівці під Борзною й занурився в літ.-наук. працю: перекладав Біблію, Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера, Гайне (чимало перекладів загинуло), написав драму «Байда, кн. Вишневецький» (1885) й поему «Маруся Богуславка». 1893 р. в Женеві вийшла зб. поезій К. «Дзвін». На хуторі К. написав 3-томову монографію «Отпадение Малороссии от Польши» (видана в 1888—90 рр.) і студію «Украинские козаки и паньы в двадцатилетие перед бунтом Хмельницкого» («Русское Обозрение», 1895), в яких знову повторив свою негативну оцінку козаччини, поширюючи її також на Хмельниччину. Помер у Мотронівці й там похований.

К. помер в атмосфері ворожости сучасників, яку виховане в ідеях народництва старше покоління укр. інтелігенції зберігало до революції. Щойно в 1910-их рр. укр. молодь, об'єднана гол. навколо «Укр. Хати» (М. Євшан, М. Шаповал та ін.), намагається реабілітувати К. По революції почалися об'єктивні досліди діяльності й творчості К. Але офіц. думка УССР і досі проscribe К., студії над яким від 1930-их рр. припинені, а твори його фактично заборонені (лише в 1958 р. перевидано «Чорну Раду» й деякі ін. твори).

Як історик К., не зважаючи на надмірний суб'єктивізм, брак наук. підходу до іст. минулого й численні суперечності думок і висловів, дав низку важливих документальних матеріалів і багато критичних оцінок, які, хоч здебільша не були прийняті в укр. історіографії, все ж мали певний вплив на її дальший розвиток. К. заперечував держ.-творчі здібності укр. народу не як противник укр. державности, а тому що в укр. минулому і особливо в сучасному не бачив тієї укр. суспільної верстви, яка мала б силу й волю до будівництва власної держави. Прагнучи перетворити Україну з «нації етногр.» на «націю політ.»

(1864), К. був глибоко переконаний, що вивести українство з того сумного стану, в якому воно тоді перебувало, можна тільки шляхом творення великих нац.-культ. вартостей. На відміну від сучасників, які вели родовід українства від козаччини, К. починає його від Київ. держави. Всупереч перейнятим народницькою ідеологією українофілам, які виходили з засади, що укр. література мусить залишитися «для домашнього вжитку» (укр. «провансальство»), а укр. літ. мова має базуватися на «народній» (в їх розумінні сучасна жива мова селянства), К. волів, щоб вона увібрала в себе й елементи старої літ. мови й розвивалася «на предківській основі», «на послугу мислі всечоловічій». К. був автором укр. абетки й правопису — т. зв. «кулішівки».

Ідеї К. далеко випереджували його добу, а спосіб їх висловлення і взагалі велика пристрась писань К., в основі якої була його велика туга за Україною як нацією, рівною ін. самостійним народам, і глибокий біль над її невідрадним сучасним станом, ізолювали К. від сучасників, бентежили наступні покоління і так чи інакше впливали й досі впливають на оцінку великого творчого доробку К.

Вид. літ. творів К. (неповні): 5 тт. за ред. Каманіна, К. 1908—10; 6 тт. у серії «Руська письменність» Л. 1908—10; 4 тт. Берлін, 1922—23; 3 тт. К. 1930.

Література: Шенрок В. П. А. Куліш. К. 1901; Щурат В. Філософ. основа творчості Куліша. Л. 1922; Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш. Берлін 1923; Ефремов С. Без синтезу. ЗІФВ ВУАН, IV. К. 1924; Грушевський М. Соц.-традиційні підоснови Кулішевої творчості. Україна, I—II. К. 1927; Пантелеймон Куліш. Зб. ВУАН. К. 1927; Зеров М. Поетична діяльність Куліша. Від Куліша до Винниченка. К. 1929; Петров В. Куліш у 50-і роки. К. 1929; Кирилюк Є. Бібліографія праць П. О. Куліша та писань про нього. К. 1929; П. О. Куліш. Матеріали і розвідки. ЗНТШ, т. 148. Л. 1929—30; Петров В. Романи Куліша. К. 1930.

О. Оглоблин, П. Петренко

Кулішівка, назва укр. абетки й правопису, що його ужив Куліш уперше в «Записках о Южной Руси» (1856) та що його прийняли народовські вид. в Галичині в 1860-их рр. К. залишила «ъ» на кінці слова та часто після губних і р (п'ють), заводи́ла і з іст. о, е, ѣ, е після приголосних (давне, але — е́сть, свое), при чому нейотоване е в таких випадках з (эге, поэта); ё (ёго, слёзи); викидала ы, заводячи и для іст. ы та і (вивчивъ); латинське g (грунт). Цей правопис став основою усистематизованого (див. **Желехівка**) сучасного укр. правопису, що його зве дехто теж К. Від 80-их рр. 19 в. Куліш сильно змінив свій правопис у дусі фонетизації (оцця — отця, тіцці — тітці,

ш черева — з черева, ж жоною — з жоною, беж жалю — без жалю), але ця його реформа не прищепилася.

Кулішів Віктор (1917—41), бук. студентський діяч, загинув у больш. тюрмі в Києві як крайовий провідник ОУН.

Кулябка Іван (бл. 1705—73), брат Сильвестра К., полк. лубенський (1757—70), автор цікавого проєкту «про навчання коз. дітей грамоті і воєнним екзерциціям» (1758).

Кулябка Сильвестр, див. **Сильвестр** Кулябка.

Кулябки, старшинський рід на Лубенщині, міщансько-коз. походження, який дав кілька визначних діячів 18 в. **Сильвестр** (світське ім'я Семен) К. (1704—61), відомий богослов і проповідник; брат його Іван (бл. 1705—73), полк. лубенський.

Кулябо Олексій (1866—1930), видатний фізіолог-експериментатор, українець з походження, в 1902—24 рр. проф. Казанського, а потім Томського ун-тів. К. досліджував дію різних препаратів на серцево-судинну й ін. системи тваринного організму; він перший у світі оживив людське серце через 20 год. після смерті.

Кулябо-Корецький Віктор (*1874), інж.-електротехнік родом з Полтавщини; 1918 товариш мін. внутр. справ в уряді Ф. Лизогуба, завідувач пошти і телеграфу; на еміграції в Манджурії (з 1921 р.), з 1945 — доля невідома.

Кульбаба звичайна (*Tagetes officinale* Wigg. = *T. vulgare* (Lam.) Schreb.), багаторічна рослина з родини кошикоцвітих з жовтим цвітом, поширена як бур'ян в садах, городах, у лісах тощо; коріння й надземні частини мають значення в медицині, молоде листя їстівне як салат.

Кульбакін Степан (1873—1941), рос. славіст, молодогограматик, проф. Харківського, потім Скопського і Београдського ун-тів; цінні наук. підручники поодиноких слов. мов (сербської, старочерковно-слов.), зокрема іст. укр. мови «Украинский язык» (1919). Студії з старочерк.-слов. мови, поль. діалектології, слов. акцентології.

Кульженко Василь (1865—1932?), київ. видавець і друкар; організатор (1903) і викладач Київ. Школи Графіки і Друкарської Справи; видавець і ред. журн. «Искусство и Печатное Дело» (пізніше п. н. «Искусство в Южной России», 1909—14), присвяченого гол. мистецтву на Україні; в 1917 і 1919 в друкарні К. друкувалися держ. папери, гроші, поштові марки й ін.; 1924—28 викладав іст. поліграфії в Київ. Художньому Ін-ті.

Кульжинський Іван (1803—84), літературознавець і етнограф родом з Сумщини, викладач Ніженської Гімназії Вищих Наук; іст.-літ. ст. в журн. «Украинский Вестник» й ін. вид. На основі багатьох етногр.-краєзнавчих записів з Сумщини праця «Малороссийская деревня» (1827), що мала вплив на ранню творчість М. Гоголя.

Кульжинський Сергій (1880—1947), учений агроном, один з перших організаторів с.-г. дослідного діла на Україні, в 1912—30 рр. дир. Носівської с.-г. дослідної станції, розробив систему агротехніки і сівозмін на Україні.

Кульжинський Сергій (1881—1938), ген.-хорунжий Армії УНР. 1919 — командир 1 Окремої кінної бригади, 1920 — інспектор Кінноти Армії УНР; помер на еміграції в Польщі.

Куль Оба, б. Керчі в Криму, одна з найславніших та найбагатших могил 4 в. до Хр. (І. Стемповський 1830), в якій був похований пантікапейський вельможа-багатій з жінкою та службою і багатьма скарбами, між ними відома в усьому світі електронова ваза з сценами з життя скитів.

Кульон великий, кроншнеп (*Numenius arquata* L.), бродун з ряду куликів, вага до 1 кг; на Україні перелітний, рідкий; раніше зустрічався і на півн., тепер тільки в смугі солончаків над Чорним і Озівським м.; цінний мисливський птах. Менші від нього К. сер. (*N. phaeopus* L.) і К. малий (*N. tenuirostris* Vieill.).

Культ предків, становив основну прикмету прадавнього світогляду укр. народу. Кожне нар.-календарне свято було не тільки сезонно-госп., а й поминальним. У нар. світогляді існував погляд на рід як на нерозчленовану єдність живих-померлих-ненароджених. Смерть людини уявлялася як відхід, як переміщення в просторі. Згідно з нар. віруваннями, зв'язок між померлими і живими не припинявся. Предки брали участь в усіх справах, в усіх с.-г. роботах родини. У певні частини року влаштовувалися поминальні обіди-свята. Покликані предки приходили і при кін. святкового циклу відходили. Кожне поминальне свято складалося з обряду кликання-запрошення, зустрічі-привітання, спільного обрядового обіду живих і померлих і обряду прощань — виряджання померлих.

Найбільше родинне свято Свят-вечір тісно пов'язане з родовим культом і поминанням предків. Під час вечері з кожної страви кладуть по три ложки в окрему миску для померлих родичів. Голодна кутя (18 січня н. ст.) так само має поминальний характер. На весні поминають покійників в першу суботу Хведо-

рову, на Великий піст. Найбільші поминки припадають на «проводи» — у понеділок після Хоминої неділі. Проводи влаштовують на цвинтарі «на могилах», куди приносять різні страви, крапанки, горілку та вино. Поминальний обряд відбувається також у Клецальну суботу та на Зелені Свята. Восени поминають покійників у три поминальні суботи: Дмитрову, Кузьмину та Михайлову. П. О.

Кульжитлзбір, податок в УССР і ССРС на потреби житлового й культ. будівництва, введений у 1931 р.; дублював прибутковий податок з міськ. і с.-г. з сіль. населення, при чому структура його мало чим різнилася від цих податків. Скасований 1943 р.

«Культура», літ.-політ. місячник марксистського напрямку, виходив у Львові 1923—31, спочатку п. н. «Нова Культура» (1923—26); з 1928 р. «К.» виступила в обороні *шумськізму* і *хвилювізму* і критикувала сталінську нац. політику на Україні; гол. ред. С. Рудик, співр. В. Бобинський, О. Васильків, М. Ірчан, Н. Лазаркевич, В. Левинський, М. Тарновський, М. Возняк й ін.

«Культура» („Kultura“), поль. місячник на еміграції, виходить у Парижі з 1947 р. за ред. Є. Гедройца (Jerzy Giedroyc); журн. приділяє багато уваги проблемам Сходу Європи й укр. питанню (м. ін. ст. Р. Браги, поезії на укр. теми й переклади укр. поетів Ю. Лободовського та ін.). У «Бібліотеці К.» вийшла укр. мовою антологія укр. літератури 1917—33 рр. Ю. Лавріненка «Розстріляне Відродження» (1959), С. Кота „Jerzy Niemirycz — w 300-lecie Urody Nadziackiej“ (1960).

«Культура й Освіта», в-во *Осередку Укр. Культури й Освіти* в Вінніпегу з 1944 р.; видало понад 50 назв книжок, муз. збірників тощо.

«Культура і Побут», див. «Вісті ВУЦВК».

Культурна Спілка Українських Трудящих (до 1954 — Культ. Союз Укр. Трудящих) в Чехо-Словаччині, гром.-політ. і культ.-осв. орг-ція українців Пряшівщини, заснована в 1951 р., замість розв'язаної владою Укр. Нар. Ради Пряшівщини з осідком у Пряшеві. К. С. У. Т. перебуває під повним контролем ком. партії; перших організаторів, П. Бабея, В. Капишовського й ін., усунено за «буржуазний націоналізм», а К. С. У. Т. в 1954 р. реорганізовано, при чому гол. став В. Копчак, секретарем ЦК М. Кудзей. При К. С. У. Т. існує Гурток укр. письменників, що видає квартальний альманах «Дукля», Укр. Нац. Театр і Укр. Нар. Ансамбль пісні і танцю; пресовим органом є місячник «Дружно вперед». К. С. У. Т.

має понад 300 місц. орг-цій по селах та при зав. і укр. школах Пряшівщини.

Кульчинський Ігнатій (1694—1741), церк. діяч та історик родом з Волині, василіянин, прокуратор василіянського чину в Римі й ректор Колегії (1729—36), з 1737 архимандрит гродненський; перша іст. укр. церкви (Specimen ecclesiae Ruthenicae, cum S. Sede Apostolica semper unitae, 1733), життя святих з василіянського чину (Menologium) та багато ін. латинською й італ. мовами.

Кульчинський Філімон (*1891), протоіерей, церк. діяч на Волині, в Канаді й Бразилії, педагог; тепер адміністратор УАПЦ в Бразилії.

Кульчицька Олена (*1877), маляр-графік, проф. книжкової графіки Поліграфічного Ін-ту у Львові (з 1948), чл.-кор. Академії Архітектури УРСР (з 1950).

Мист. освіту дістала у Львові (1901—03) і у Віденській школі мист. промислу (1903—07). У 1910—38 рр. учителювала в сер. школах Перемішля, де також була одним з засновників краєзнавчого музею («Стрибігор»); з 1939 працювала в етногр. відділі музею НТШ у Львові. Виставляти почала з 1909 р. у Львові, пізніше у Кракові, Варшаві, Познані, Києві (1911 і 1913), Полтаві, Відні, Берліні, Празі, Харкові й ЗДА. Стилево К. виросла з ґрунту віденської сецесії, але прийняла її наскрізь індивідуально. Вона створила великі цикли картин, різних технікою (олія, аквареля, темпера, офорт, дерево- і лінорит) і тематикою: «Страсті Христові», «З війни», краєвиди (Гуцульщина), портрети (укр. князів, письм. й ін.), з гуцульської мітології, символічні («Весна», «Літо», «Осінь», «Зима») і гол. книжкові ілюстрації, особливо дитячих вид., що визначаються досконалою технікою й знанням укр. побуту. К. створила цикл акварель документальної вартості — ескізи нар. одягу і творів нар. архітектури, що за останні роки появилися друком: «Альбом акварелей та ліногравюр» (1958), «Нар. одяг зах. обл. УРСР» (1959) й ін. К. працює також у ділянці прикладного мистецтва (бл. 80 проєктів килимів).

Література: Голубець М. Олена Кульчицька. Л. 1933; Сенів І. О. Л. Кульчицька. Л. 1955; Сенів І. Творчість Олени Львівни Кульчицької. Л. 1961.

Кульчицька Ольга (1875—1940), мистець декоратор, сестра Олени К., проєктувала і виробляла килими, взоруо-

О. Кульчицька

чись на нар. výroбах (килими її виробу на виставці у Львові 1960); проекти декорації хати, мист. оформлювала виставки Олени К.

Кульчицький Гут Євген (*1903), пластовий діяч, в 1931–36 рр. гол. Союзу Укр. Пластунів Емігрантів, з 1948 у ЗДА; ред. пластових вид. і перекладач скавтської літератури, ст. на виховні теми.

Кульчицький Дмитро, ливарник і друкар; з 1662, разом із своєю жінкою друкаркою, працював у друкарні Львівського братства, з 1678 в Уневі.

Кульчицький Інокентій, правос. св., див. *Інокентій Кульчицький*.

Кульчицький Кость (1866–1931), економіст-кооператор, співр. часописів «Економіст», «Самопоміч» й ін.; праця «Значення кредиту і стоваришень в економії суспільній» (1912) та ін.

Кульчицький Кость (*1915), драматичний актор; з 1937 на характерних ролях у театрі ім. І. Франка у Києві; грав у фільмах («Украдене щастя», «В степах України», «Орлятко»).

Кульчицький Микола (1856–1925), видатний гістолог, доц. (з 1883) і проф. (з 1889) Харківського Ун-ту; з 1912 куратор Казанської навчальної округи, а потім мін. нар. освіти; з 1918 – проф. Оксфордського Ун-ту (Англія). Залишив багато нових гістологічних метод та наук. праць, у тому ч. класичні підручники з гістології.

Кульчицький Олександр (1859–1938), гром. діяч і економіст, заслужений організатор Коломийщини й Покуття в 1890–1900-их рр. (заходами К. поставили в Коломиї – банк «Покутський Союз», філія «Просвіти», «Нар. Дім», тижневик «Поступ», пов. Нар. Комітет Нац. Дем. Партії). З 1910 перший і довголітній дир. Зем. Банку Гіпотечного у Львові.

Кульчицький Олександр (*1895), психолог, до 1939 учитель гімназій у Галичині, з 1940 на еміграції в Німеччині, тепер у Франції; проф. УВУ, д. чл. НТШ; активний на полі наук. інформації чужинецького світу. Низка праць у дусі

О. Кульчицький

О. Кульчицький

цілісноструктурної психології з ділянки пед. характерології („Charakterologia F. Kunkla“, 1937, „Egocentriczne typu“, 1938 й ін.) і народів («Риси характерології укр. народу» в ЕУ I, „Les aspects de la formation de l'ame ukrainienne“, 1953, „Die Marxistisch-sowjetische Konzeption des Menschen im Lichte der westlichen Psychologie“, 1956, «Геопсихічний аспект в характерології укр. людини», 1956), психо-соц. дослід над укр. еміграцією у Франції з доручення „Centre National de la Recherche Scientifique“.

Кульчицький Порфир, церк. діяч, василіянин, архимандрит лавришівський і лещинський, еп. пинський (1703–16), освіту здобув у Франції, побував в Угорщині, Сербії й Болгарії.

Кульчицький Юрій (*1912), графік родом з Галичини, студіював у Краківській Академії Мистецтв; з 1947 в Парижі; працює перев. в книжковій графіці (ілюстраційні дереворити) й мист. кераміці.

Кульчицький Юрій Франц (†1692), купець, родом із Самбора в Галичині, подорожував на Сході в купецьких цілях, був перекладачем тур. мови при Сх. Компанії у Відні; 1683 під час тур. облоги Відня пробрався до нім. війська, що йшло на відсіч, і тим допоміг місту врятуватися. Заснував у Відні першу ю. Кульчицький каварню. Одна з вулиць Відня носить ім'я К.; на розі вулиці К. та Фаворітен знаходиться пам'ятник К. (з 1885 р).

Кульчицький Яків (†1880), пед. діяч, крайовий шкільний інспектор, організатор нар. шкільництва, посол до гал. сойму (1861).

КУМ, скорочена назва таємного Комітету Укр. Молоді, що керував перед першою світовою війною боротьбою за укр. Ун-т у Львові.

Кума, р. Передкавказзя, довж. 500–600 км, витікає з Кавказьких гір, пливе Ставропольською височиною і на Прикаспійській низовині; на віддалі 70 км від Каспійського м. звич. літом висихає, сточище 21 000–25 500 км². Води К. широко використані для іригації, зокрема після будови Терсько-Кумського каналу.

Кумани, див. *Половці*.

Кумановський Микола (1846–1924), укр.-кат. свящ., композитор і цитрист; церк. твори, в'язанка укр. нар. пісень.

Кумановський Петро (1848–1922), педагог, учитель укр. мови в чернівецькій гімназії; збирач нар. пісень з Буковини і гал. Покуття.

Кумаченко Поліна (*1910), драматична акторка на сцені Харківського Акад. Театру ім. Т. Шевченка на ролях інженерно та травесті.

Кумо-Маничська западина, тектонічна западина, що відділює Долішньо-Донську низовину від Передкавказзя, в четвертинному періоді протока, яка в'язала Озівське й Каспійське м.; ширина 20—30 км (в центр. частині 1—2 км). К.-М. з. перепливають р. Зах. Манич (притока Дону) і Сх. Манич (притока Куми), пов'язані між собою каналом (вододіл лежить на вис. 26 м); в центр. частині багато гірко-солонуватих оз. (найбільше — *Манич-Гудило*). К.-М. з. вважається умовною границею Європи і Азії.

Куна, куниця, хутрова тварина з ряду хижаків, довж. тіла понад 0,5 м. На Україні поширені К. ліс. (*Martes martes* L.) бура, з жовтим підгорлям, живе по лісах, і К. хатня (к. кам'яна (*Martes foina* Erxl.) бура, з білим підгорлям, зустрічається б. осель.

Куна, **куни**, у стародавній Русі заг. термін на означення грошей, вживаний принаймні з 10 в. У 13 в. з назвою К. в тому ж значенні починає конкурувати й поступово вигісняє її слово «серебро». Остаточо термін К. на означення грошей зникає в 15 в.

К. називалася також грошова одиниця, що в 9—11 вв. становила $\frac{1}{25}$, у 12—13 вв. — $\frac{1}{50}$ лічбової «гривни кун» (збірна грошова одиниця). Щодо матеріалу й вартості К. зазнавала чимало змін, залежно від часу й території обігу. У різний час вона була: 1) якимось гатунком грошей-товарів, імовірно хутом куниці (перед 9 в.), 2) араб. диргемом вагою 2,73 г (9 — пол. 10 в.), 3) араб. диргемом вагою 3,28 г чи сумою частин диргема тієї ж вартості (на Україні-Русі з 2 пол. 10 в. десь до пол. 11 в.), 4) араб. диргемом, обрізаним до 2,05 г, або сукупністю диргемів тієї ж ваги (півн. частина Руської держави з пол. 10 в. до приблизно пол. 11 в.), 5) зах.-евр. денарієм вагою 1,02 г, що був у обігу в півн. частині Руської держави в 11 й частинно 12 в. (спочатку під назвою «резана»), 6) після зникнення з обігу всякої монети на Русі (з другої чверті 12 в.) К. знову став якийсь гатунком грошей-товарів, цілком імовірно цінні хутра, а також предмети широкого вжитку. Востаннє К. згадується в джерелах першої пол. 15 в.

Кундзіч Олекса (*1904), письм. родом з Вінниччини, друкується з 1923 р. «Вибрані новелі» (1932), «Повісті й новелі» (1938), «Повісті й оповідання» (1951); романи «Окупант» (1930), «Моцарт і ботокуди» (1935), «Родичі» (1936), «Верхови-

нець» (1940), кн. нарисів «Заводський зошит» (1948); оп. й вірші для дітей тощо.

Кундрюча, права притока Дінця; довж. — 235 км, сточище — 2320 км²; перетинає Донецький кряж і Дол.-Донську низовину; маловодна.

Кундук, див. *Когильник*.

Кундук, лиман, див. *Сасик*.

Куницький Діонісій, див. *Кирило*.

Куницький Касіян (1848—1918), церк. і гром. діяч; військ. протопресвітер; написав спомини з перебування в Боснії.

Куницький Леонтій (1876—1961), прелат, крилошанин гр.-кат. львівської митрополії, церк. і політ. діяч; в 1920-их рр. видатний чл. Укр. Трудової Партії і видавець її органів «Нова Рада» (1919—1920) і «Наш Прапор» (1923—24), згодом один із засновників УНДО і чл. його ЦК; 1928—30 посол до польс. сейму; 1937—39 гол. Комітету Допомоги політ. в'язням, 1945—56 на за-

о. Л. Куницький

сланні; помер у Мостиськах.

Куницький Степан, коз. старшина шляхетського роду за Дорошенка (1672), після відновлення козаччини на Правобережній Україні призначений 1683 королем Собеським на гетьмана козаків. Щоб полегшити похід Собеського проти турків під Віднем, К. зробив на чолі 8 000 козаків диверсію проти буджацьких татар, однак після перших успіхів мусів відступити. К. 1684 забили козаки в Могилеві над Дністром.

Куничник, див. *Очеретник*.

Кунік Арист (1814—99), рос. історик нім. роду, дослідник укр. іст. пам'яток 9—10 вв., прихильник норманської теорії.

Куніш Ганс (*1888), нім. роду отаман ген. штабу УГА, начальник штабу I корпусу.

Кунотович Іван, друкар; в 1630-их рр. управитель друкарні Львівського братства.

Кунтувдій (Контувдій, Кунтутдий), один з визначніших чорно-клубуцьких старшин, «торчеський кн.»; 1190 його ув'язнив Святослав Всеволодович, за що К. після звільнення втік до половців і разом з ними нападав на Поросся.

Кунцевич Йосафат, світське ім'я Іван (1580—1623), св., кат. архiep. полоцький, нар. у Володимирі-Волинському. 1604 вступив до василіянського монастиря св. Трійці у Вільні, де присвятився суворому монашому життю (разом з Йосифом

Рутським реорганізував чернече життя). З 1609 свящ., з 1613, після призначення Рутського київ. митр., став його наступником на архимандрії у Вільні; з 1617 іменованій еп.-помічником у Полоцьку, з 1618 архиеп. Як архиеп. підніс осв. рівень та зміцнив становище духовенства. Частими візитаціями та палкими проповідями поглибив релігійність вірних і поширив унію. Діяльність К. настановила проти нього противників унії, зокрема правос. еп. Мелетія *Смотрицького*. К. став жертвою пристрасної церк.-рел. боротьби між правос. і уніятами та загинув мученичою смертю 12 листопада 1623 у Вітебську. К. лишив ряд творів тодішньою укр. мовою з білор. впливами: «О фальшованю писем словенских», «О старшинстві Петра св.», «О крещеніі Владимирера», «Катехизис», «Регули» та ін., досі лише частково видані. 1643 р. К. був проголошений папою Урбаном VIII блаженным, а 1867 папою Пієм IX — святим як мученик за ідею церк. з'єднання. Мощі св. Йосафата перенесено 1917 з Білої Підліської до Відня, а по останній війні до св. Йосафат Кунцевич Риму. Про нього існує багато праць, починаючи від найдавніших життєписів, пов'язаних з беатифікаційним процесом.

Література: Susza I. *Cursus vitae et certamen B. Josaphat Kuncevicii*. Рим 1665; Guérin A. *Saint Josaphat...* (2 тт.), Париж 1874; Слипий Й. Свящм. Йосафат Кунцевич, Л. 1925; S. Josaphat Hieromartyr. *Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis*. (2 тт.), Рим 1952—55; Герич Ю. Огляд богословсько-літ. діяльності св. Йосафата Кунцевича. Торонто 1960.

о. І. Назарко

Кузьє, с. Савинського р-ну Харківської обл.; церква-ротонда, побудована в 1810—14 рр. ймовірно за пляном харківського єпархіального архітекта Євграфова, оригінальний твір церк. архітектури поч. 19 в. з використанням класичних стилевих форм.

Куцько Антін (*1882), селянин, гром. діяч Тернопільщини, зокрема на кооп. і осв. полі; 1928—30 посол до поль. союму від УНДО, 1940 вивезений більшовиками.

Купала Янка, справжнє прізвище Луцевіч Іван (1882—1942), видатний білор. поет родом з Віленщини, д. чл. АН БССР і УССР. Дорев. поезії К. присвячені показові соц. й нац. гніту в Білорусі: зб. поезій «Жалейка» (1908), «Гусляр» (1910), «Шляхам жыцьця» (1913) та ін. По революції, особливо з 1930-их рр. змушений писати в сов. дусі. На К. мав великий

вплив Т. Шевченко: поема «Бондароўна» (1913) та ін. Переклав на білор. «Слово о полку Ігореві». Поезії К. поширені в багатьох перекладах укр. мовою.

Купало (свято Івана Купала), хліборобське свято поч. жнив. З прийняттям християнства поганське свято Купала локалізувалося і сполучилося з святом Івана Христителю (7 липня н. ст.). З святом К. пов'язано багато різних обрядів, повір'їв, а також ворожін'їв і пісень (див. ЕУ I, стор. 236—37).

Купальські пісні, обрядові пісні, зв'язані з святом Івана Купала. В них відбилися поганські вірування, особливості світогляду і госп. діяльності первісного суспільства. К. п. пов'язані з хліборобським життям і побутом, а також з мотивами шлюбних відносин, з мотивами кохання, вгадування майбутнього щастя, прощання з весною, а також з культом предків. В К. п. відбувся обряд потоплення (або спалення) опудал Купала, Марени, Кострубонька. Цим мотивам потоплення, спалення відповідають мотиви деяких побутових пісень, зокрема пісень баядного типу. Напр., пісні-баяди про перетворення брата і сестри в квітку, нар. легенди про «братки» генетично пов'язані з мотивами пісень купальського обрядового циклу (див. ЕУ I, стор. 260—61).

Купецтво, див. Додаток.

Купина (*Polygonatum* (Tourm.) Adans.), довгорічні рослини з родини лілієватих; на Україні поширені по лісах: К. звичайна (*P. officinale* (L.) All.), К. широколиста (*P. latifolium* (Jacq.) Desf.) і К. рясноцвіта (*P. multiflorum* (L.) All.). Застосовується в нар. медицині.

Купчанко Григорій (1845—1902), бук. гром. діяч москвофіл, етнограф, публіцист; оп., вірші, ст. з етногр., іст. і політ. тематикою; цінна зб. «Песни буковинского народа» (бл. 1875), іст.-етногр. нарис про Буковину, Галичину і Закарпаття «Наша Родина» (1896) й ін.

Купчанко Корній (*1890), сотн. УГА, родом з Буковини; начальник штабу 7 (Львівської) бригади, потім 2 (Коломийської), згодом — оперативного відділу штабу 3 Корпусу УГА; після війни в Чернівцях, м. ін. чл. ред. щоденника «Час».

Купчанко Олександр (1864—1939), бук. гром. і пед. діяч, пов. інспектор нар. шкіл на Буковині (1906—23), гол. т-ва

О. Купчанко

«Народний Дім» у Чернівцях (1923—34) й ін.

Купченко Євген, режисер театру Юного Глядача в Одесі (1925—34), Одеського Держ. Укр. Драматичного Театру ім. Революції (1934—41), Київської Муз. Комедії; постановки: «Під золотим Орлом» (Я. Галана) 1951, «Честь змолоду» (А. Первенцева) 1951, «Безталанна» (І. Карпенка-Карого) й ін.

Купчинський Володимир (1888—1958), брат Романа, лікар, гром. діяч та довголітній пастор Укр. Протестантської Церкви в Нью-Йорку, відомий з харитативної діяльності.

Купчинський Євген (1867—1936), укр.-кат. свящ., композитор і цитрист; концертував у Галичині; твори для цитри.

Купчинський Роман (*1894), письмен. і журналіст, старшина УСС і УГА, фейлетоніст (псевд. Галакціон Чіпка) «Діла» (1924—39) і «Свободи» (1952—54), гол. Т-ва Письм. і Журналістів у Львові (1933—39); драматична поема «Великий день» (1921), на теми першої світової війни 3-томовою повою «Заметіль» (1928—30), оп., поезії, тексти й мелодії до 60 пісень, перев.

Р. Купчинський

стрілецьких; деякі з них широко популярні («Засумуй, трембіто», «Ми йдемо в бій», «Ми по таборах і тюрмах», «Боже великий, Творче всесвіту» й ін.). Тепер у ЗДА.

Куп'янка (IV—18, офіц., зрусифікована назва — Куп'янськ); м. обл. підпорядкування, р. ц. Харківської обл., мальовничо положене над р. Осколом, притокою Дінця, 25 000 меш. (1959). К. заснована в другій половині 17 в., сотенне м-ко Харківського, згодом Ізюмського полку Слобідської України; з 1780 р. пов. м. К. — важливий зал. вузол (разом з Куп'янкою Вузловою перехрестя 5 зал. ліній); пром-сть: харч. (цукровий, пивоварний, маслоробний зав., м'ясокомбінат), будів. матеріалів (цегельно-черепичний, силікатний, вапняковий зав.), машиноремонтні майстерні (обслуговують цукрову пром-сть), швейна фабрика; с.-г. технікум.

Куп'янка Вузлова (IV—18), с. м. т. над р. Осколом, підпорядкована Куп'янській міській раді; зал. вузол.

Курай (Salsola L.), однорічні рослини з родини лободових; на Україні — 7 видів. Найбільше поширений К. звичайний (К. руський, К. поташник, S. ruthenica

Iljin = S. kali auct., non L.) на пісках і засмічених місцях; як бур'ян на городах і в посівах; належить до біологічної групи «перекотиполе». З К. перепаляють поташ.

Куракін Олексій (1759—1829), рос. кн., ген. губернатор Лівобережної України (1802—08), пізніше — мін. внутр. справ; К. присвячена «Ода» І. Котляревського.

Курако Михайло (1872—1920), металург-доменщик, працював на метал. зав. України; вніс ряд важливих удосконалень в доменну справу.

Куратор, опікун, призначений для заг. нагляду над якоюсь діяльністю. В царській Росії і в Польщі К. називали наглядачів над шкільними округами, яких на підрос. Україні до революції було три, що охоплювали по кілька губ. — Київська, Харківська, Одеська. У Польщі 1920—30-их рр. на укр. землях було 2 шкільні округи — Львівська і Волинська.

Курах Іван (*1909), маляр-імпресіоніст родом з Галичини; студіював у Варшаві, Римі й Мілані (Академія Брера), де з 1939 був асистентом, згодом викладачем; К. виставляє в багатьох мист. осередках Європи й Америки; з 1956 працює в Нью-Йорку й Цюріху.

Курах Михайло (*1895), інж.-агроном, підполк. Січових Стрільців (С.С.), 1917 організатор полку ім. гетьмана Мазепи в Саратові, пізніше 1 Укр. корпусу, один із організаторів артилерії С.С., командир їх 1 гарматного полку і чл. Стрілецької Ради; зимою 1919—20 орг. референт Ревкому УГА у Вінниці. Тепер у ЗДА.

Курахівка (V—18), м. Селидовського р-ну Сталінської обл. в зах. частині Донбасу, 10 700 меш. (1959); Курахівська ГЕС, видобуток вугілля, зав. будів. матеріалів.

Курашкевич (Kuraskiewicz) Владислав (*1905), поль. мовознавець, проф. ун-ту в Броцлаві, дослідник іст. поль. мови і сх.-слов. мов. В укр. мовознавстві К. вивчав карп. та холмсько-підляські говірки («Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej», 1954, «Domniemany ślad Jadźwingów na Podlasiu, Studia z filol. pol. i słow.» I, 1955 й ін.) і мову гал.-волинських грамот 14—15 вв. («Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV w.», 1934).

Курбас Лесь (1885—1942), визначний організатор театру і режисер родом з Тернопільщини, син гал. актора С. Яновича. Студіював філософію у Віденському ун-ті, театральне мистецтво у нім. актора Й. Кайнца. В 1912 р. співпрацював з Г. Хоткевичем у гуцульському театрі «Верховина». З 1913 р. К. працював у театрі «Бесіди», далі заснував «Тернопільські театральні вечори» (1914—16), з 1916

р. в Києві, спочатку в театрі М. Садовського, а пізніше розпочав самостійну діяльність у «Молодому Театрі» (1917–19), в якому, як мист. керівник його і режисер, К. поставив «Чорна пантера і білий ведмідь» В. Винниченка, «Молодість» М. Гальбе, «Горе брехунові» Ф. Грільпарцера, «У тупці» Л. Українки, «Драматичні етюди» О. Олеса, «Цар Едіп» Софокла й ін. В усіх цих експериментальних виставах К. прагнув увести в практику укр. театру останні досягнення зах.-євр. театральної культури, розвинути «укр. волю до форми», надаючи вирішальної ролі режисерові, його задумові. У 1920 р. в Театрі ім. Т. Шевченка (Київ) К., керуючись тими самими засадами, поставив інсценізацію «Гайдамаків» Шевченка, що відіграла визначну роль в розвитку укр. театру і була прийнята до вистави багатьма ін. театрами.

Л. Курбас

Найповніше творча індивідуальність К. виявилася в організованому й керованому ним театрі «Березіль» (1922–33). Тут він поставив — «Газ» Г. Кайзера, «Джамі Гігінз» за Е. Сінклером, «Макбет» Шекспіра, «Золоте черево» Ф. Кромвелліна, «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Маклена Граса» М. Куліша, «Диктатура» І. Микитенка і ряд ін. В більшості це були експериментальні і гостро дискусійні вистави. Наприкін. 1933 р. за націоналізм, формалізм, відрив від сов. дійсності і рос. театру К. усунули від керівництва театром і заслали на північ. Дальша його доля невідома.

В історію укр. театру К. увійшов як реформатор і організатор театру та режисер, який шляхом сміливого експерименту прищеплював нові ідеї і форми. Коли в «Молодому Театрі» К. ставив своїм завданням європеїзацію репертуару і стилю акторської гри, в «Березолі» харківського періоду (після київського періоду ламання форм старого театру) він, пройшовши довгий шлях шукань і захоплень (М. Райнгардт, експресіонізм, конструктивізм), дійшов до втілення драматургії М. Куліша нац. барвами лірики, патетики й сатири. Як організатор театру К. умів зосередити навколо себе найкращі акторські й режисерські сили. Велику роль в формуванні нової театральної думки відіграли його темпераментні й гостро полемічні виступи, розкидані в поточній пресі:

«Молодий Театр» (1917), «Театральний лист» (1918), «У театральній справі», «Шляхи „Березоля“» (1927) і багато ін. Література: Hirniak J. Birth and Death of the modern Ukrainian Theater. Нью-Йорк 1954; Укр. драматичний театр П. К. 1959.

В. Гаєвський

Курбський Андрій (бл. 1528—83), кн., моск. боярин, воевода і письм., 1563 р. під терором Івана Грозного емігрував до Лит.-Руської держави й одержав від короля Жигмонта II добра на Волині (Ковель) й Литві. К. мав значний вплив на кн. К. Острозького в церк. справах.

Курганна (ІХ—21), станиця над р. Лабодою на Кубані, р. ц. Краснодарського краю РСФСР.

Курдидик Анатоль (*1905), журналіст і письм., родом з Галичини, гол. літ. групи «12», співр. зах.-укр. (1930–39 рр.), еміграційної і заокеанської преси; співред. газ. «Неділя» (1930–39) у Львові, в 1956–60 ред. газ. «Вільне Слово» в Торонто, з 1961 ред. «Нового Шляху» в Вінніпегу; ряд публіцистичних і популярних вид., вірші, оп., повість легкого жанру «Три королі і одна дама» (1943).

Курдидик Ярослав (*1909), брат Анатолія К., письм. і журналіст; зб. новель «Два кулемети» (1954), мініатюр «Етюди» (1955), ст. на військ. теми, зокрема у «Новому Часі» (Львів) і «Свободі» (ЗДА); тепер у ЗДА.

Курдюмов Георгій (*1902), визначний фізик, металург, д. чл. АН УРСР (з 1939 р.) і АН СРСР (з 1953 р.); досліди над атомною структурою і природою загартованої сталі та термічною обробкою сталі й сплавів, відкрив нову класу фазових перетворень в твердих тілах (бездифузійні перетворення).

Куремса, воевода тат. хана Батия; 1253—54 невдалі напади на володіння Данила Романовича — Пониззя й півд. Волинь (м. ін. безуспішна облога Крем'янець).

Куренський Максим (1895—1937?), математик, проф. Київ. Ун-ту, наук. співр. УАН, д. чл. НТШ; автор багатьох праць з вищої математики й механіки, особливо з галузі інтегрування диференціальних рівнянь.

Куржіамський Микола (*1886), оперовий співак, драматичний тенор в 1920—30-их рр. в операх Одеси й Києва.

Кури (*Gallus domestica*), найбільш поширений домашній птах з родини кураків. Див. *Курівництво*.

А. Курдидик

Курилас Богдан (*1917), укр.-кат. святи, редемпторист, тепер у Бельгії; популярні розвідки й ст., вірші на рел. теми. Зб. поезій (під псевд. Ігор Калиненко); праця «З'єдинення архiep. М. Смотрицького» (1962).

Курилас Осип (1870—1951), маляр і графік родом з Львівщини; студіював у Краківській Академії Мистецтв (1895—1901); ілюстратор дитячих вид. та новель В. Стефаника («Кленові листки» і «Новина»), популярні картини рел. («Богородиця», «Преображення») та іст. («Гетьман Мазепа») змісту, листівки, рисунки з часів визвольних змагань, портрети (Т. Шевченка, митр. А. Шептицького, кн. Володимира В. та ін.), карикатури, пейзажі Гуцульщини й ін. К. один з піонерів нового укр. рел. малярства (укр. типи Богородиці, Іс. Христа), автор багатьох іконостасів у Галичині й Америці.

О. Курилас

Курилівка (V—15), с. м. т. Петрівського р-ну Дніпропетровської обл., положене на лівому березі Дніпра.

Курило Євген (*1912), драматичний актор на героїчних ролях; на сцені з 1928 в театрі ім. Тобілевича в Станиславові, згодом у театрах під керівництвом В. Блавацького («Заграва», ім. Котляревського, ім. Лесі Українки і Львівському Оперному Театрі, 1932—44); кращі ролі: Князь Ігор («Слово о полку Ігореві»), Платон Кречет (в одноіменній п'єсі), Мазепа («Батурин»), Дон Альвара («Хитра вдовичка»), Дядько Тарас («Мина Мазайло») й ін., тепер у ЗДА.

Є. Курило

Курило Іван, кошовий отаман Війська Запор. 1665 р., противник Москви.

Курило Олена (*1890), визначний мовознавець, співробітниця УВАН, учениця Є. Тимченка. К. брала активну участь в опрацюванні норм укр. літ. мови («Початкова граматики укр. мови», 1918, 7 вид. 1924; «Уваги до сучасної укр. літ. мови», 1920, 3 вид. 1925) й термінології (зокрема хем., ботан.), стоячи на пуристично-етногр. позиціях. У наслідок систематичного вивчення фонетики півн. і

півд.-зах. говірок; зокрема характеру наголосу в них К., поглиблюючи досліді В. Ганцова, дійшла висновку про те, що укр. мова постала з злиття двох первісно відмінних діалектних груп; показала, що чергування о, е, з і розвивалося в цих групах незалежно через дифтонгізацію на півночі, через асиміляцію на півдні (низка ст., монографія «Спроба пояснити процес зміни е, о в нових закритих складах у півд. групі укр. діалектів», 1928). К. належать нові пояснення переходу о в а в словах типу *багатий* (1928) і зах.-укр. зміни а в е по м'яких приголосних типу *жель* із *жаль* (1929). К. мала також праці з іст. рос. мови (нова теорія дисиміляційного акання), молд. діалектології й заг. фонетики. Вона уклала першу на Україні програму для збирання укр. нар. жестів, міміки, вигуків і дитячої мови. У своєму наук. розвитку К. поступово переходила від чисто фонетичного підходу, властивого молодогограматикам, до структуралістично-фонологічного. Заарештована 1937, дальша доля невідома. Список праць у кн. Ю. Шереха «Всеволод Ганцов — Олена Курило», 1954. **Ю. Ш.**

Курівництво, основна галузь птахівництва, дає цінне м'ясо, яйця й пір'я. Кури становлять бл. 80% поголів'я усіх домашніх птахів. Найбільш поширені на Україні породи: українська (глинясті, чорні, зозулясті, вушанки), рос. білі, першомайські, легторни й ін. 1960 р. в УССР було бл. 100 млн курей (1913 р. бл. 50 млн), в тому ч. аж 85% в приватних госп-вах; одна курка несучка дає на рік пересічно 70 яєць. Продукція яєць в млрд штук: 1913 р. — 3,0; 1940 — 3,3; 1950 — 5,5; 1960 — 7,2 (26% всієї продукції ССРСР). Див. також *Птахівництво*.

Курінний Петро (1852—1931), адвокат, гром. і кооп. діяч в Умані, громадівець, народник, організатор недільних шкіл. Писав нариси з нар. життя під псевд. К. Український, Залишив цінні, досі недруковані спогади.

Курінний Петро (*1894), син Петра К., історик, археолог, етнограф і мистецтвознавець, вчений секретар Всеукр. Археологічного Комітету (ВУАК), дир. Всеукр. (Лаврського) Музейного Городка у Києві, старший наук. співр. Ін-ту Археології АН УРСР.

П. Курінний

З 1943 р. на еміграції, тепер у Німеччині; проф. УВУ, д. чл. НТШ, гол. УВАН у Німеччині; ред. «Укр. Збірників» Ін-ту

для вивчення ССРСР у Мюнхені. Провадив експедиції для дослідження трипільської, білогрудівської культур, зокрема Києва тощо; співзасновник музеїв в Умані, Бердичеві та Музейного Городка в Києві. Важливі публікації: «Монументальні пам'ятки трипільської культури», 1926; «Розкопки б. Томашівки», 1927; «Расецька могила на Бердичівщині», 1927; «Білогрудівські кам'яні стели», 1931, «Лаврські інтролігатори», «Іст. пляни м. Києва», «Нариси з іст. укр. археології» (1947) та ін.

Курінь, житловий будинок козаків на Запор. Січі; також — військ.-адміністративна одиниця в складі кількох сотень людей. Запор. Січ ділилась на 38 К., кожний з них мав свою назву і окреме госп-во, а на чолі його стояв курінний отаман. Отамана обирали курінна козацька рада; він мав широкі військ.-адміністративні компетенції та вирішував деякі суд. справи (див. *Запоріжжя*).

Курінь смерті, повстанчий загін на Чернігівщині під командуванням отамана Є. Ангела боровся проти гетьманських частин у 1918 р., в 1919 проти большевиків і денікінців. Т. зв. «курень смерті» почали творитися в 1917 р. для боротьби проти большевиків.

Куріпка сіра (*Perdix perdix* L.), птах великих розмірів, подібний до курки, з ряду кураків, вага до 0,5 кг. Розповсюджений на Україні; м'ясо високоякісне, цінний мисливський птах; поїдає шкідливих комах.

Курітіба (*Curitiba*), столиця півд. браз. штату Парана, 138 000 меш. (1950), у тому ч. до 5 000 українців; діляниця, що її заселили перші укр. родини (1895 р.), зветься «Галицьке Поле» (*Campo da Galicia*); укр. культ. і громад. життя почалося з 1902, коли було засновано т-во «Просвіта» й організовано укр. кат. парохію; тепер діють Хліборобсько-Осв. Союз і Т-во Прихильників Укр. Культури; в К. — дві укр. парохії: кат. (понад 700 родин вірних і 2 церкви) і правос., організована 1930 (понад 300 родин вірних і 2 церкви).

Курія, куріяльна система (з латинського *curia*), назва групи виборців, поділені за становим, майновим, інтелектуальним, проф. чи нац.-рел. цензом; К. с. виборів звич. вводиться з метою обмеження представництва окремих прошарків населення. В Австро-Угорщині існувала К. с. у виборах послів до крайових сеймів Галичини й Буковини та до угор. парламенту (до 1907 також до австр. Палати послів), як і до місц. органів самоуправління. Українці Австрії, несправедливо трактовані в існуючій К. с., домага-

лися введення нац. К.; її заведено тільки на Буковині в 1911. В Рос. Імперії існувала К. с. до муніципальних органів, а з 1905 р. і до Держ. Думи. Характер куріяльних виборів мали також вибори до політ.-адміністративних органів в УССР до 1936 р. (див. докладніше *Вибори*). На підставі виборчого закону ЗУНР 14. 4. 1919 у виборах до сейму було передбачено нац. К. (укр., поль., жид., нім.); це мало забезпечити нац. меншостям кількісно відповідну репрезентацію.

Куркулі (також — «глітаї», зросійщене — «кулаки»), уведений сов. практикою термін для визначення заможних селян, т. зв. сіль. буржуазії. Розрізняють три типи К.: 1) дорев. К.; 2) К. сов., що збагатилися й виростили часто навіть з-поміж бідняків завдяки революції 1917 й при сприянні сов. влади; 3) К. лише за назвою, а в дійсності — маса середняків і бідняків, що ставили опір колективізації.

Дорев. К. були ліквідовані в УССР протягом 1920—21 (в Росії — впродовж 1918—19). За намовою ком. партії, 1 з'їзд Комітетів Незаможних Селян України постановив 18. 10. 1920 госп-во К. «ліквідувати як поміщицьке», конфіскувати все майно, а самих К. «вигнати з села». До куркульських госп-в тоді зараховувалося госп-ва розміром понад 12 десятин землі, що мали найману працю; їх було на Україні в 1917 бл. 325 000 (8,2% всіх сел. госп-в), і вони посідали бл. 7,3 млн десятин (31,2% всієї сел. землі). В 1920—21 фізично ліквідовано з них лише ту частину, що брала активну участь в боротьбі проти сов. влади; у решти ж відрізано землю понад норму та заборонено тримати наймитів.

Проте, вже на поч. 1921 було скасовано обмеження розміру землекористування для трудових госп-в, що не мали робочої сили, а *Земельний Кодекс УСРР* з 1922 р. дозволив «трудоу оренду» землі терміном до 6 рр. та наймання «допоміжної» робочої сили. З розвитком НЕП-у не перешкоджувало виділенню К. на хутори, орендуванню землі на 12 рр. та найманню постійної робочої сили. Наслідком цієї політики на селі витворилася нова верства сов. К., їхні госп-ва в УССР становили в 1925 р. 3—4% всіх сел. госп-в, з того 162 000 госп-в постійно наймали робочу силу (90% з них лише 1 робітника); все ж таки кількість К. була значно меншою, ніж перед революцією.

У зв'язку з переходом до швидкої індустріалізації ССРСР і потребою збільшити експорт с.-г. продукції, яку могли дати на ринок лише високопродуктивні куркульські госп-ва, XV з'їзд ВКП(б)

(1927) проголосив «наступ на К.» хлібозаготівлями та податками. В 1928 К. повинні були продавати по низьких цінах до 35% свого врожаю і сплачувати 45% усього податку, що накладався на село. В наслідок кількості госп-в К., що наймали робочу силу, зменшилася з 75,3% до 46,8%, а їхні посіви скоротилися на 18,7%. За два роки пізніше, напередодні колективізації сіль. госп-ва, щоб послабити опір з боку К., большевики вирішили заздалегідь знищити їх фізично. Постановою ЦК ВКП(б) з 3.5.1930 та XVI з'їзду ВКП(б) наказано «перейти від політики обмеження К. до політики ліквідації К. як класу на базі суцільної колективізації». Президія ВУЦВК постановила 23. 8. 1930 усе майно К. конфіскувати, а їх почасті депортувати. Розкуркулювання 1930 р. провадили комнезами; озброєні бригади виматали від К. велику, місц. владою визначену, норму хлібозаготівель або податків; коли К. не міг їх сплатити, його майно конфіскувалося і продавалося за безцінь, ніби на покриття його боргів, самих їх вигнано з села, або вони самі втікали, а в багатьох випадках К. депортовано на Сибір, а то й розстріляно.

Коли ж на весні 1931, після 8 місяців перерви, примусова колективізація відновилася, до К. зачислявано вже й середняків («підкуркульників»), а в кінці всіх, хто не погоджувався вступити до колгоспу. Розкуркулювання цих селян проходило одночасно з колективізацією й голодом, а методи були ще жорстокіші, ніж у 1930; їх заарештовували й депортувати до концтаборів. Можна припускати, що за весь період розкуркулювання (1930—32) з України було депортовано бл. 850 000 селян, бл. 350 000 втекло з села до міста, а бл. 550 000 переховалося на ін. селах. Масові депортації селян були припинені об'їзним листом Сталіна й Молотова тільки 8. 5. 1933.

Згідно з сов. законами, К. та їхні діти до самої другої світової війни позбавлялися різних прав і переслідувалися. До 1937 вони були позбавлені права голосу, не могли мати доброї праці, стипендій в школах і т. д. По війні, однак, такі обмеження більше не застосовуються.

У Росії розкуркулювання, як і колективізація, йшло повільнішими темпами, ніж на Україні, під меншим терором і з меншими жертвами.

Література подана при гаслі Колективізація. В. Голубничий

Курман-Кемельчі, кол. назва с. м. т. Красногвардейського в Криму.

Курманович Віктор (1876—1945), ген. штабу ген.-чотар УГА, в січні 1919 як командир групи «Жовква» відзначився успішними бойовими операціями проти поляків, згодом командир групи «Північ» і Корпусу УГА; з лютого начальник штабу Начальної Команди УГА і секретар Військ. Справ ЗОУНР, після переходу УГА за Збруч ген.-квартирмейстер Штабу Гол. Отамана об'єднаних укр. армій; на еміграції жив у Бадені під Віднем, де його захопили большевики; помер у тюрмі в Одесі.

В. Курманович

Куровець Іван (1863—1931), лікар, гром. діяч, заслужений організатор Калущини, посол до гал. сойму, діяч Укр. Нац.Дем.Партії, співзасновник УНДО; 1918—19 Держ. Секретар Здоров'я в уряді ЗУНР; довголітній дир. Нар. Лічниці у Львові; гол. вид. спілки «Діло» (1921—31); автор наук. і популярних мед. розвідок («Лікарський поглядник» та ін.).

І. Куровець

Курорти (з нім. Kurgort), місцевості, які мають природні лікувальні засоби (особливий клімат, мінеральні джерела, грязі, морські купання тощо), що їх використовують для лікування і зміцнення здоров'я. За родом лікувальних засобів К. поділяються на 3 основні групи: бальнеологічні (в яких для лікування використовуються мінеральні води), грязьові і кліматичні (приморські, гірські, лісні й ін.). Разом з розвитком гігієни і метод лікування, як і зростом добробуту населення, курортне госп-во (і туристика) стало в новіші часи важливою галуззю нар. госп-ва, яке багатьом дає зайняття і оперує великими матеріальними засобами.

К. в УССР (як і в усьому СССР) націоналізовані. В основному лікування відбувається в санаторіях, місцем відпочинку є т. зв. будинки відпочинку; на відміну від зах. країн другорядне значення має перебування в пансіонатах і готелях; чимраз більше значення набувають т. зв. відпочинкові бази і туристичні табори, призначені гол. для мо-

лоді. До 1956 р. курортною справою відали різні мін-ва, відомства і проф. орг-ції. З 1956 р. заг. керівництво санаторно-курортними справами належить Мін-ву охорони здоров'я ССРСР, а безпосередньо управління К. зосереджене в респ. мін-вах охорони здоров'я — в УССР в Гол. управлінні К., санаторій і будинків відпочинку мін-ва охорони здоров'я УССР. З 1960 р. управління будинками відпочинку і санаторіями передано проф. спілкам, а мін-во охорони здоров'я займається тільки їх мед. обслуговуванням. Нормальний час перебування в санаторії — від 24 днів до 2 місяців, в будинках відпочинку — 12—24 дні. Перебування на К. перев. безкоштовне (з фондів профспілок й ін.), або з оплатою 30% вартості. Н.-д. роботу особливостей К. України веде насампе-

в Галичині) та в околицях великих міст (гол. Києва), натомість дуже мало використані можливості ін. р-нів, які мають всі дані для розвитку К., насамперед багате на мінеральні джерела Закарпаття.

1960 р. на бл. 350 місцевостей в УССР, які могли б бути К., було використано лише 130. В кін. 1959 р. в УССР було 458 санаторій з 78 800 ліжками і 139 будинків відпочинку з 25 600 ліжками. 1960 р. ч. місць на К. збільшилося до 107 000, в тому ч. більшість у Криму (38 600) і на Одещині (17 000), зате ледве 1 000 на Закарпатті. На К. УССР в 1960 р. відпочивало понад 1 млн осіб (у великій мірі з-поза меж України), на них працювало бл. 1 800 лікарів, 4 200 сер. мед. персоналу і бл. 20 000 обслуги. За планами ч. місць на К. мало б збільшитися в 1965 р. до 250 000.

Курорти в УССР

ред Укр. Держ. Н.-Д. Ін-т Курортології і Бальнеології при АН УРСР.

Лікувальні засоби деяких мінеральних джерел і грязей використовувалися місц. населенням здавна, до деяких з них на лікування приїздили вже в 17 в. (напр., в Галичині — Шкло, Любень Великий); справжній розвиток К. почався на поч. 19 в., а кліматичних К. — тільки в кін. 19 в. Відтоді й донині К. зосереджені передусім на півд. березі Криму, менше в р-ні Одеси і в Карпатах (лише

З кліматичних К. (лікування грудних хвороб, відновлення сил, відпочинок) найпоширеніші приморські. Їх найбільше на Кримському південному березі з його субтропічним підсонням, що дозволяє на довгий період морських купань, і мальовничим краєвидом. Гол. К. є Ялта (найбільший на Україні), Алушка, Алушта, Артек, Долосси (б. Ялти), Гастра, Гурзуф, Кастропіль, Корейз, Ливадія, Місхор, Сімеїз, Форос й ін. Такі ж самі умови мають К. на Чорноморському

Кавказькому березі (К. Сочі, Анапа, Геленджик, Лазаревське, Сонцедар, Туапсе та ін.). Ін. приморські К. в Криму: *Кримське Примор'я, Планетарське, Скадовське, Судах, Теодосія* (див. *Крим*). Б. Одеси розташовані: *Затока, Приморський, Чорноморське* і бальнеологічно-кліматичні К. Одеси (*Аркадія, Великий Фонтан, Лермонтовський*). До гірських карп. К. насамперед належать К., положені в долині Пруту (*Ворохта, Дора, Татарів, Яремче* й ін.); з ін. найвідоміші: *Косів, Кути* (див. також *Карпати*). В крим. горах лежить К. *Старий Крим*. Лісових К. на Україні мало. Найбільше їх в лісах, положених б. великих міст. В р-ні Києва розташовані: *Боярка, Ворзель, Конча Заспа, Святошин, Пуща Волиця* й ін.; б. Харкова — *Помірки, Сокольники, Комарівка, виселки Півд., Зелений і Високий Гай* та багато ін. і положені в соснових лісах над Дінцем — *Замки та Святогорське*; б. Львова — *Брюховичі і Зимна Вода*. Мало К. лежить в мальовничих околицях над Дністром (найвідоміший *Заліщики*, за сов. влади занедбаний), Богом (К. Печера у Вінницькій обл.), Дніпром (*Соснівка* в Черкаській обл.) та ін.

До грязьових К. належать: приморські — *Евпаторія* (в Криму), *Бердянське, Єйськ* і *Кирилівка* над Озівським м., *Куяльницький* і *Хаджибейський* лимани б. Одеси і лимани на *Таманському півострові* на Кубані; Гопри б. Херсону, *Сакі* б. Евпаторії, *Слов'янське* в півн.-сх. Донбасі, *Солоний лиман* б. Дніпропетровського та ін.

Лише невелика частина мінеральних джерел є використана. До важливіших бальнеологічних К. належать: радіоактивні в Миронівці на Київщині, *Хмільнику* на Поділлі та ін.; сірководневі в *Немирові, Любені Великому, Шклі, Черчі* (всі на зах. Поділлі) й *Мацеста* бл. Сочі; гліяберові, соляні та соляно-лужні в *Трускавці* (найбільший бальнеологічний К. на Україні) і *Моршині* — обидва на Передкарпатті; вуглекислі в *Соймах, Полянні, Шаяні* на Закарпатті та на Лемківщині (*Криниця, Висова, Жегестів* й ін.); різні столові води є в Миргороді на Полтавщині, в *Березівці* бл. Харкова й ін. На Передкавказзі, на пограниччі укр. етногр. території, розташована група славнозвісних К. *Мінеральні Води*. Докладніше див. *Мінеральні джерела*.

Плянується поширити мережу К. більш рівномірно по всій Україні, насамперед над всім морським узбережжям, на Закарпатті, в р-нах більших лісових масивів, над озерами (напр., оз. Світязь на

Волині), над берегами річок Псла, Ворскли, Десни, Дінця, Бога і сер. Дніпра.

Література: Караев Р., Ларичов Л. Курорты Украины. К. 1959; Кривобоков С. Здравии околиць Киева. К. 1959; Курорты Західних Областей України (за ред. Г. Глухенького). К. 1959; Використання природних лікувальних ресурсів України. К. 1959.

Р. М.

Курочка-Армашевський Іван (*1896), театральний маляр-декоратор родом з Чернігівщини, закінчив Київ. Художній Ін-т; працював у театрі; оформляв вистави: «Принцеса Турандот», «Блазень», «Фавст» (Київ. опера), «Тарас Бульба» (Тбіліська опера), «Пісня про Свечку» (Одеський театр Революції) й ін. З 1948 у Канаді.

І. Курочка-Армашевський

Курочка водяна (*Gallinula chloropus* L.), невеликий перелітний птах з ряду пастуховатих; на Україні гніздиться скрізь, де є лише зарослі водойми (крім Карпат), у степу трапляється під час перелетів.

Курпіта Теодор, псевд. Теок (*1913), поет родом з Галичини; зб. поезій «На доспівах весняних» (1934), «Not e press» (1946), «Вибране» (1947), сатирична зб. «Карикатури з літератури» (1942) та ін. На еміграції у Німеччині; тепер у ЗДА.

Курсавка (IX—23), с. на передгір'ї Кавказу над р. Суркуль (лівою притокою Куми), р. ц. Ставропільського краю РСФСР; 1926 р. в р-ні українці становили 80,6% населення.

Курськ (II—17), обл. м. РСФСР, положене при впадінні р. Тускора до Сейму, 203 000 меш. (1959). К. вперше згаданий в літопису 1095; був пограничним м. Чернігівського князівства на Посеймі, оборонним пунктом проти половців і деякий час стольним городом *Курського князівства*. 1240 р. знищений, в 16 в. пограничне м. Моск. держави, з 1797 губ. м. Тепер зал. вузол, важливий пром. і культ. центр. 1926 р. в К. жило 2 400 українців на 98 000 населення.

Курська (IX—25), станція над р. Курою, р. ц. Ставропільського краю РСФСР; українці становлять в р-ні більшість населення.

Курська магнетна аномалія, найбільша магнетна аномалія в ССРСР, площа бл. 120 000 км², гол. в Курській і Білгородській обл.; у своїй півд. частині вона заходить на укр. етногр. територію в межах РСФСР (над гор. Осколом, на

півд. від Білгорода) і на Харківщину (Вовчанський р-н). К. м. а. зв'язана з наявністю залізистих кварцитів, які виступають серед докембрійських порід. Кварцити за своїм складом — гематитово-магнетитові (містять 35% заліза), добре збагачуються; багаті малокременисті руди: міцні сидеритизовані і гематитомартинові — пухкі з 52—67% заліза. Запаси всіх залізних руд К. м. а. понад 200 млрд т, в тому ч. багатих — 25 млрд т. Експлуатація руд розпочалася в кін. 1950-их рр. Розбудова залізничної пром-сти К. м. а. матиме значення для важкої пром-сти Донбасу, якому вона зможе постачати сировину.

Курське князівство, на території Посейм'я, один з уділів Сіверської землі, відомий з кін. 11 в. Спустошене і знищене 1237 і 1278 татарами. Див. також *Сіверська земля* і *Слобожанщина*.

Куртяк Іван (1888—1933), учитель, закарп. політ. діяч; гол. партії «Автономний Земледільський Союз», з 1929 посол до чехо-словацького парламенту; підтримував утор. ревізійністичну політику.

Куруківський договір (5 листопада 1625 р.), між поль. урядом і козаками, як наслідок коз. поразки б. Куруківського оз. Козаки дістали амністію, реєстр визначено на 6 000, з річною платнею 60 000 золотих на військо, а осіб старшині, за те зрікалися закордонних зносин та самостійних військ. походів тощо. Сойм 1626 затвердив Куруківську «ординацію», але практичного значення вона не мала.

Курукове озеро, тепер Крюків на правому березі Дніпра, проти Кременчука — відоме з укр.-поль. кампанії в кін. літа 1625 р.

Курцевич-Коріатович Йосиф, див. *Йосиф Курцевич-Коріатович*.

Курщина, півн.-зах. частина Слобожанщини в межах РСФСР, що в 19 і 20 вв. (до 1914) становила Курську губ., а з 1934 р. — в дещо ін. межах — Курську обл. (50 800 км², з 197 000 меш. в 1939 р.). Півд. частина К. являє собою частину укр. нац. території: 11 100 км², на якій у 1926 р. жило 750 000 меш., в тому ч. — 403 000 (53,6%) українців. У 1954 р. майже всю заселену українцями півд. частину Курської обл. виділено до новоствореної Білгородської обл., так що нині Курська обл. обіймає 29 800 км² (в тому ч. укр. нац. територія бл. 1 200 км²) з 1 483 000 меш., в тому ч. бл. 180 000 українців. Докладніше див. *Слобожанщина*.

Кусенко Ольга (*1919), драматична і фільмова акторка; з 1945 в Київ. Театрі ім. І. Франка на героїчних ролях; бере

участь у фільмах («В степах України», «Калиновий гай» О. Корнійчука та ін.).

Кустанай, обл. м. в півн.-зах. частині Казахстану над р. Тобол, 83 000 меш. (1959), положене на укр. поселених землях в *Сер.-Азійському Степовому Краю*; українці становлять частину населення самого м., в околицях творять більшість.

Кустарна промисловість, історично розвинулася з хатньої або доморобної пром-сти, коли залишки виробів, по задоволенню потреб госп-ва продуцента, збуваються на широкому ринкові. Це останнє відрізняє К. п. від ремісництва, яке працює безпосередньо на замовника. К. п. є для сіль. людности допоміжним заняттям в його основній праці — хліборобстві. Продуцентом є сам господар підприємства, найближчими співр. — його родина. К. п. розвивається зимою, коли селянин має багато вільного часу.

На Україні К. п. давнього походження; до кін. 1920-их рр. вона була поширена гол. в бідних, аграрно перенаселених р-нах, де була на місці дешева сировина при недостатньому розвитку фабричної пром-сти. З цих причин вона була найбільш розвинена в ліс. смузі, в Карпатах і на Передкарпатті, менше в Лісостепу, а найменше в Степу й Передкавказзі, де не було аграрного перенаселення, а зими короткі. В міру того, як населення згущувалося, чимраз більше кустарів (К.) не займалося вже сіль. госп-вом, а переходило на чистих К. (на Полтавщині 58% всіх). Звичайно, К. продавали свої вироби безпосередньо на сусідніх базарах та ярмарках, інколи розвозили їх у віддалені місця. Іноді К. продавали свої вироби за посередництвом перекупників і попадали в залежність від них, а навіть втрачали зовсім самостійність і ставали звичайними робітниками, лише з тією різницею, що працювали у себе дома.

К. п. знаходимо на Україні в найрізноманітніших галузях пром-сти — від звичайних речей, що їх масово потребують самі селяни, до мист. виробів для заможної частини міської людности. К. п. поділяється на такі гол. роди: обробка дерева, глини (ганчарство), прядива (ткацтво), шкіри, металу.

Кустарна обробка дерева була зосереджена в ліс. р-нах України — на півночі й у Карпатах, менше в Лісостепу. Чисто ліс. праці, як добування смоли, дьогтю та живиці, рубання й пиляння лісу, були поширені тільки на Поліссі й у Карпатах. Столярсько-теслярський промисел виробляв гол. прості меблі й скрині, він найбільш розвинений на Полтавщині й Гуцульщині. Мист. столярство існу-

вало на Гуцульщині й Полтавщині. Бондарство було поширене скрізь, але гол. в ліс. р-нах. Колеса і вози (колодінництво, стельмаство) виробляли гол. на Київщині (р-ни Радомиський, Таращанський, Чигиринський), на Полтавщині (р-ни Зіньківський, Лубенський, Гадяцький), на Харківщині (Сумський, Охтирський). Кошикарство найбільш розвинене на Чернігівщині, Київщині, Полтавщині й Харківщині, далеко були розповсюджені на Україні вироби з кошикових майстерень Сосницького р-ну (також меблі з очерету). Див. також ЕУ I, стор. 211—12 і *Лісова й Деревообробна промисловість, Бондарство, Меблева промисловість.*

Загально поширене по всій Україні *ганчарство.*

Найбільше значення мала ткацька К. п., яка виробляла грубі міцні полотна, сукна, скатертини, рушники, хустки, рядна, лантухи, килими і ліжники, різнокольорові матерії з льону, декоративні нар. рушники тощо. Ткацька К. п. найбільш розвинена на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині, Харківщині, в Галичині — найбільше на Гуцульщині. Окреме місце в К. п. займають укр. вишивки. Докладніше див. ЕУ I, стор. 212—13 і *Вишивкарство, Килимарство, Ткацтво.*

Якщо йдеться про обробку шкіри, то гарбарство й кушнірство було поширене гол. на Київщині (Васильків, Бердичів, Радомисль), Чернігівщині (Барисівка й ін.), Полтавщині (гол. центри: Зіньків, Нові Санжари, Царичанка й гол. — Решетилівка, відома виробом смушків), Харківщині (Охтирка, Валки, Нова Водолага, Зміїв й ін.); в Галичині знані були шкіряно пром-стю — Тисьмениця і Кути на Передкарпатті. Взуттева пром-сть (шевство, чоботарство) розвинена перев. там же, де й гарбарська — найбільше на Лівобережжі. Докладніше див. ЕУ I, стор. 213—14 і *Шкіряна промисловість, Взуттева промисловість.*

З металевої К. п. розвинена лише ковальсько-слюсарська, поширена по всій Україні (також на півдні), найбільше на Харківщині (Біловодське), Чернігівщині й Полтавщині. Виробляли ковані вози, плуги, борони, сапки, серпи і різне с.-г. знаряддя. Див. також ЕУ I, стор. 214 і *Ковальство.*

Про значення К. п. до революції 1917 р. свідчить те, що в 1911—12 рр. ч. К. в 9 укр. губ. доходило до 400 000 осіб з річною продукцією 144 млн карб., себто трохи більше 10% заг. пром. продукції, та що вона покривала $\frac{1}{4}$ попиту селян на фабрикати. Через слабкий розвиток великої пром-сти К. п. витримувала її конкуренцію. Уряд, а особливо земства

всіляко сприяли розвиткові К. п. (субвенції, кредити, інструктори тощо).

В перші роки по революції 1917 р., через занепад фабричної пром-сти, К. п. набрала навіть більшого значення, ніж до війни. В пол. 1920-их рр. К. п. становила бл. 20%, порівнюючи до великої пром-сти, і задовольняла попит селянина на 40%. На 1. 10. 1928 в УССР нараховувалося 820 000 К. і ремісників (з них тільки 22,3% скооперованих), які за певними підрахунками давали виробів на 310 млн карб. Але примусова суцільна колективізація, брак сировини, а гол. чином великі податки призвели до занепаду К. п., і в 1933 р. в УССР було тільки до 48 000 К. і ремісників. Сов. влада примушувала їх до об'єднання в кооперативи, які залежали в своїй діяльності від органів влади. Кооперовані К. платять прибутковий податок по ставках, встановлених для робітників і службовців — від 1,5 до 13% доходу (з 1960—65 р. цей податок з заробітків до 100 карб. на місяць касується, а до 200 карб. зменшується). Некооперовані К. мусять платити цей податок по значно вищих ставках — від 4 до 81%.

Деякі кустарні вироби (керамічні, килими, вишивки, різьба з дерева) сягають високого мист. рівня, і тут К. п. дуже близько межує з народним мистецтвом.

Література: Кустарная промышленность в Харьковской губернии в 1912; Кустарная промышленность в Киевской губернии в 1912; Рыбников. Кустарная промышленность и сбыт кустарных изделий. 1913; Флоринский М. Кустарні промисли на Україні. Х.—К. 1923.

Є. Гловінський, В. Кубійович

Кутаїс (IX—20), с. м. т. Гарячо-Ключівського р-ну Краснодарського краю РСФСР, положене в передгір'ях Кавказу; нафтова і ліс. пром-сть.

Кутейникове (VI—19), с. м. т. Амвросіївського р-ну Сталінської обл., в півд. Донбасі.

Кути (V—6), с. м. т. Косівського р-ну Станіславської обл., положене б. підніжжя Карпат над р. Черемошем; 3 200 меш. (1959); завдяки лагідному і теплому підсонню — курорт; колонія вірмен, які прийшли сюди на поч. 18 в. з Молдавії.

Кутя, обрядова страва: каша з ячного або пшеничного зерна, яку їдять з медом, розведеним водою, напередодні Різдва й Водохрищів. Також свят-вечір напередодні Різдва — Щедра (або Багата) К. і Водохрищів — Голодна К.

Кухаренко Іван (1880—?), інж.-технолог, кооп. діяч, в 1920-их рр. проф. Київ. Політехн. Ін-ту та Київ. С.-Г. Ін-ту. Керував держ. цукровою пром-стю; на поч. 1930-их засланий.

Кухаренко Яків (1800—62), письмен. і етнограф, наказний отаман Озівського війська (з 1851) і, в останні роки життя, Чорноморського війська, приятель Т. Шевченка; п'єса «Чорноморський побит» (1836), перероблена 1878 р. М. Старицьким на оперету п. н. «Чорноморці» (музика М. Лисенка), довго була популярною в укр. театрі. Етногр. інтерес мають нариси «Плестуни», «Вівці і чабани в Чорноморії», переробка нар. казки «Вороний кінь» і «Чабанський словарь» (1862). Повна зб. творів К. вийшла в Києві 1880 р.

Я. Кухаренко

Кухонна сіль, див. *Соляна промисловість*.

Куц Валентин, псевд. Смоли Парфенія (1874—1948), видатний культ.-громад. і кооп. діяч серед укр. еміграції в Бразилії, куди прибув 1911 р. з Херсонщини; 1931 редагував перший укр. часопис португальською мовою „A vida Ucraniana“ («Укр. Життя»), що виходив як додаток до «Укр. Хлібороба»; автор кількох популярних оп., поезій та ін.

Куц Володимир (*1927), легкоатлет родом з Сумщини, рекордсмен світу і Європи в бігу на 5 і 10 км (13:35,0 і 28:30,4), встановив 2 олімпійські рекорди на олімпійських іграх у Мельбурні (1956) в бігах на 5 (13:39,6) та 10 км (28:45,6) і здобув 2 золоті медалі.

В. Куц

Куценко Павло (*1908), мистець, працює в Києві в галузі станкової графіки; серії офортів «Київ і його околиця» (1937), «Закарпаття» (1947), портрети й ін.

Куцкович Іван, запор. гетьман 1602.

Куцура, с. в Бачці (Югославія), 4 700 меш. (1948), в тому ч. бл. 4 000 українців, поруч Руського Керестуру другий культ.-осв. осередок бачванських українців, заснований виходцями з півд. Пряшівщини 1765 р.; з 1934 осідок русофільського «Культ.-нац. союзу русинів в Югославії», що видавав тижневик «Заря» (1934—41, з перервами) та щорічні календарі.

Кучабський Василь (*1895), історик, публіцист, військ. діяч, д. чл. НТШ, старшина УСС і Січ. Стрільців (останньо

командир 2 полку піхоти Січ. Стрільців), чл. Стрілецької Ради, на еміграції в Берліні й Кілі, де був бібліотекарем, 1945 пропав без сліду. Автор публікацій про Січ. Стрільців та про події 1918—20 на Україні, ст. на укр. теми в нім. журн. Монографія „Die West-Ukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—23“ (1934); «Україна і Польща» (1933).

В. Кучабський

Кученко Іван (*1898), оперовий співак, перший ліричний тенор Київської й Харківської опер 1927—40.

Кучер Василь (*1911), письмен. родом з Житомирщини, друкується з 1932 р.; в соцреалістичному дусі оп., повість «Устим Кармелюк» (1954), романи «Чорноморці» (1952), «Прощай, море» (1957), «Трудна любов» (1959), «Голод» (1960); кіносценарій «Вітер зі сходу» (1940) й ін.

Кучер Володимир (1885—1959), фізик, проф. Укр. (таємного) Ун-ту у Львові, в 1940—56 рр. — Ун-ту ім. І. Франка й ін. високих шкіл у Львові, д. чл. НТШ (з 1921 р.); понад 30 праць, гол. з теоретичної фізики.

Кучеренко Василь (*1892), інж.-технолог, доц. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом Укр. Техн. Госп. Ін-ту; праці з органічної хемії й цукроварства.

Кучеренко Павло (1882—1936), патолого-анатом, проф. Ветеринарно-Зоотехн. Ін-ту Удосконалення Лікарів у Києві; понад 69 праць, зокрема «Про глікоген у нирках при діабеті» (1918), «Про патологічну глікогенію», «Ендемічне воло на Україні» й ін.; підручники з патологічної анатомії.

Кучеренко-Кучугура Іван (1869—1943), кобзар родом з Харківщини; учитель гри на бандурі в Муз.-драматичній школі М. Лисенка в Києві (1908); автор багатьох пісень з супроводом бандури; 1939 заарештований і засланий польськими властями.

І. Кучеренко-Кучугура

Кучерепа Іван Василь (*1919), укр.-кан. громад. і політ. діяч, лікар у Торонто, в 1956—58 рр. през. Централі Українців Католиків Канади, з 1957 посол до фе-

дерального парламенту від консервативної партії.

Кучеров Пантелеймон (*1902), сучасний спеціаліст з гірництва, чл.-кор. АН УРСР, дир. Ін-ту Гірничої Механіки АН УРСР; досліди з різання вугілля врубовими машинами.

Кучерявенко Аркадій (1876–1935), діяльний чл. РУП, за що був заарештований, кооператор; працював у Полтаві, на Кубані й Волині; помер на еміграції у Франції.

І. Кучерепа

Кучерявенко-Мартос Марія (1879–1945), сестра Аркадія і дружина Б. Мартоса, брала участь в діяльності Полтавської Вільної Громади РУП в 1900–05 рр., була на засланні у Вологді; на еміграції жила в Чехо-Словаччині.

Кучерявий горошок, в'язіль різнобарвний (*Cottonilla varia* L.), дворічна рослина з родини стручкових, 30–100 см заввишки, росте по всій Україні; містить отруйний глюкозид коронілін.

Кучманський шлях, Татарський або Шпаків шлях, військ.-торг. шлях на вододілі між Богом і Дністром; до кін. 18 в. ним користувалися татари для своїх нападів; у 19 в. служив для чумацьких подорожів до Одеси; по обох боках К. ш. простягалися великі ліси.

Кучугура-Кучеренко Іван, див. **Кучеренко-Кучугура** Іван, кобзар.

Кучук-Кайнарджійський мирний договір, був підписаний між Росією і Туреччиною в с. Кучук-Кайнарджі в півн.-сх. Болгарії 10 (21). 7. 1774; він закінчив рос.-тур. війну 1768–74. Туреччина зрікалася своїх володінь на півн. узбережжі Чорного м., визнавала незалежність Крим. ханства і відступала Росії Озів, Керч, Єнікале й землі між дол. Дніпром і Богом з фортецею Кінбурн.

Кучурган, ліва притока дол. Дністра (його відноги Турунчук), довж. – 120 км, сточище – 2 420 км².

Кушакевич Сергій (1873–1920), зоолог, доц. (з 1911 р.) і проф. (1915–19) Київського Ун-ту, дир. Дніпровської станції; в 1906–10 рр. наук. студії на біол. станціях у Мюнхені, Неаполі та ін. Визначна праця з історії розвитку колоніально-го первозвіря Вольвокса (*Volvox*) та ін.

Кушнерик Федір (1875–1941), кобзар-сліпець родом з Полтавщини, учень М. Кравченка.

Кушнір Василь (*1893), церк. і гром. діяч у Галичині (Станиславів) і з 1934 у

Канаді, прелат, з 1957 ген. вікарій Укр. Кат. Вінніпезької Митрополії. Діяч **Братства Українців Католиків**, один з ініціаторів **Комітету Українців Канади**, його перший і довголітній през. (1940–52 і з 1956), дав почин до заснування **Фонду Допомоги Українцям Канади** для укр. скитальців у Європі, один з ініціаторів Укр. Пан-Амер. Конференції й її през.

О. В. Кушнір

Кушнір Володимир (1881–1938), публіцист і журналіст з Галичини, співр. „Ruthenische Revue“, за-сновник і ред. журн. „Ukrainische Rundschau“ (1906–10), за-сновник і гол. Укр. Пресового Бюро у Відні (1907) і ред. його органу „Ruthenische Korrespondenz“; автор численних ст. в чужинецькій пресі, гол. віденській, та політ. брошур різними мовами. В 1911–12 рр. ред. «Діла» у Львові, 1912–14 ред. «Буковини» і «Нар. Голосу» в Чернівцях, з 1919 на еміграції у Відні, з 1923 в Празі, де був доц. укр. Високого Пед. Ін-ту.

В. Кушнір

Кушнір Іван (1877–1940), робітник, провідний діяч і чл. управи Укр. Соц.-Дем. Партії, секретар проф. спілок у Львові; заарештований по приході большевиків, помер у тюрмі.

І. Кушнір

Кушнір Макар (1890–1951), псевд. Якименко, Богуш, політ. діяч і журналіст родом з Київщини; 1917–18 чл. Центр. Ради і Малої Ради від УПСФ; 1917–19 співр. «Нової Ради» і «Трибуни» в Києві. З 1919 на еміграції в Парижі і Відні, співр. укр. («Воля») і чужої преси, співзасновник ОУН, чл. її проводу (1929–36),

М. Кушнір

засновник ОУН, чл. її Проводу (1929–38) і ред. націоналістичних вид.; помер у Бельгії.

Кушнір Михайло (*1897), гром.-осв. діяч і публіцист, організатор «Просвіт» на Станиславщині (1926–39), керівник відділу культ. праці в УЦК у Кракові-Львові (1941–45); з 1948 в ЗДА, чл. ЦК і Гол. Управи СУМ Америки та ред. її органу «Авангард» (1948–57); ст. на культ.-осв. і виховні теми, про сучасне мистецтво тощо.

Кушнірство, обробка шкір, гол. овечих, і хутер, поширене на Україні від праіст. часів (див. ЕУ I, 213–14 і 226); до кін. 1920-их рр. галузь кустарної промисловости, яка пізніше занепала.

Кушнірчук Кіндрат, історик, музеєзнавець; дир. Харківського Іст. Музею в кін. 1920—на поч. 1930-их рр.; досліді над історією пром.-сти України 16–17 вв. В 1930-их рр. засланий.

Куштановиці, с. Мукачівського р-ну Закарп. обл., де відкрито (Т. Легоцький, 1898, О. Янкович та Я. Бем, 1932) тілопальний скитський могильник 4–3 вв. до Хр., що дав назву похованням цього типу й часу в Карп. Україні та в Комарові б. Станиславова.

Кушугум (VI–16), до 1927 Велика Катеринівка), с. м. т. Комишеवासського р-ну

Запорізької обл., положене в 10 км на півд. від Запоріжжя; вапнякові зав.

Куц Віктор (1878–1942), ген. штабу ген.-хорунжий Армії УНР, начальник оперативного відділу штабу Армії УНР; на еміграції ред. воєнно-наук. ж. «Табір», автор ст. на військові теми.

Куцівка (VII–20), станиця в півн.-зах. частині Кубані над. р. Єєю, р. ц. Краснодарського краю РСФСР.

Куяльник, степові річки в зах. частині Причорноморської низовини: Великий К., довж. — 150 км, сточище — 1860 км², впадає до Куяльницького лиману; Малий К., довж. — 90 км, сточище — 1540 км², впадає до Хаджибейського лиману.

Куяльницький лиман, солоний лиман р. В. Куяльника б. Одеси; довж. — 28 км, шир. — 2 км, глибінь до 3 м; відокремлений від моря піщаною косою шир. до 3 км; солоність до 74,3‰, температура води влітку до 30°; купелі й грязелікування.

Кюльман (Kühlmann) Ріхард (1873–1948), нім. дипломат, 1917–18 держ. секретар закордонних справ; 1918 підписав мирові договори з Україною і Росією в Бересті. Автор „Erinnerungen“ (1948).

КЮС, див. Комуністична Юнацька Спілка.

Л

Лаба, р. на Кубанщині, ліва притока Кубані, довж. — бл. 320 км, сточище — 12360 км². Л. утворюється від злиття Великої і Малої Лаби, що беруть поч. з льодовиків на півн. схилі Кавказьких гір, у гор. частині пливе лісистими горами, згодом Передкавказзям і степ. Кубанською низовиною, в гирлі творить плавні. Має великі запаси гідроенергії; сплавна.

Лаба Василь (*1887), укр. кат. святиц. митрат, соборний крилошанин львівської митрополичої капітули, бібліст, патролог і каноніст, церк. діяч, д. чл.

о. В. Лаба

НТШ; катехит сер. шкіл і проф. Богословської Академії у Львові, на еміграції засновник і ректор Укр. Духовної Семінарії у Гіришбергу і Кулемборгу (1945–50); з 1950 р. синкел (ген. вікарій) едмонтонської єпархії у Канаді; автор «Біблійної герменевтики» (1929), 3-томової «Патрології» (1931, 1932, 1934) та багатьох ст. у богословських журн. і пресі. В 1919–20 рр. начальний духовник УГА, в 1943–45 — дивізії «Галичина».

Лабазник (Filipendula Adams.), довгорічні високі рослини з родини розоцвітих; поширені по всій Україні, за винятком полинового Степу: Л. в'язолистий, болотна бузина (F. ulmaria (L.) Maxim), до 200 см заввишки, раніше уживаний в медицині як в'язучий засіб від кровотеч і розвільнення; Л. шестипелюстковий, гадючник (F. hexapetala Gilib.), стебла 30–80

см заввишки, також раніше застосовуваний у медицині.

Лабинське (IX—21; до 1947 станиця Лабинська), м. на Кубані, положене над р. Лабою на пограниччі Передкавказзя і Кубанської низовини, р. ц. Краснодарського краю РСФСР; 1959 р. — 42 000 меш., 1926 — 29 000. Л. засноване в 1840 р. у зв'язку із створенням пограничної Лабинської лінії; з поч. 20 в. важливий торг. осередок багатого хліборобського р-ну; різноманітна харч. (консервний, сироварний і ін. зав., олійниця, цукроварня), лісообробна й ін. пром-сть; технікум механізації сіль. госп-ва.

Лаборець, права притока Ляториці, довж. — 120 км; пливе в Низькому Бескиді й на Потиській низовині, в гор. частині по закарп. Лемківщині.

Лаборець, легендарний слов. кн., воявода Ужгородського замка, боровив фортецю проти угор. нападу в кін. 9 в., але не встояв і втік з дружиною до городища Землин (мабуть, Земплин), де його наздогнали угорці і повісили над річкою, що з того часу називається Лаборцем. Про існування кн. Л. нема ін. джерел, крім згадки угор. анонімного хроніста (13 в.). Його постать спопуляризувала романтична література: повість А. Кралицького «Князь Лаборець» (1863), поема В. Пачовського тощо.

Лава присяжних, див. *Лавники*.

Лаванда колоскова (*Lavandula spica* L. = *L. vera* DC. = *L. officinalis* Chaix.), півчагарник з родини губоцвітих до 60 см заввишки, культивують на півд. Україні, перев. в Криму. Суцвіття мають від 0,6 до 1,2% цінної етерової олії, яку використовують в парфумерії і медицині як антисептичний засіб.

Лавники, члени «лави» — судової колегії з компетенцією розглядати карні й певні категорії цивільних справ в містах *маґдебурзького права*. На Україні лаву мали тільки більші міста; вона складалася звич. з 3—7 Л. За приписами маґдебурзького права Л. обирала міська громада; на практиці нових Л. не раз кооптували до лави її старі члени. Гол. лави був війт.

Лава і Л. існували до скасування маґдебурзького права; на укр. землях під Австрією їх назвою стали пізніше називатися суди присяжних.

Лавра, визначний числом ченців і значенням монастир, який звичайно підлягає безпосередньо вищому церк. органі країни. На Україні титул Л. мають два великі монастирі: *Киево-Печерська Лавра* (з другої пол. 16 в.) і *Почаївська Лавра* (офіц. з 1833, але цей титул вжи-

вано ще в 18 в.). В 19—20 вв. місц. еп. мав титул священо-архимандрита Л., а в самій Л. його заступав намісник у сані архимандрита.

Лаврашівське євангеліє, пергаментний рукопис поч. 14 в. (183 листки в два стовпці), апракос, зберігається в краківській Бібліотеці Чарторийських; у 15—17 вв. належало Лаврашівському монастиреві Богородиці б. Новоградка; переписане з македонського оригіналу, виявляє поліські риси («нове ѣ»; стверділе р; зміщування ѣ з и, та и з ѣ; спорадичне акання); палеографічно-граматичний список подав І. Свенціцький («Известия ОРЯС», XVIII, I, 1913).

Лавренко Євген (* 1900), геоботанік і ботанікогеограф, чл.-кор. АН ССРСР (з 1946), до 1934 працював на Україні, пізніше в Ленінграді. Досліди з районування й картування рослинності, нова класифікація степ. рослинності ССРСР; численні праці з геоботаніки України, зокрема про степи й болота. «Нарис рослинності України» (в зб. «Ґрунти України», 1930), «Легенда до карти рослинності УРСР» (1938), «История флоры и растительности ССРСР по данным современного распространения растений» в кн. «Растительность ССРСР» (1938), «Степи ССРСР» (там же, т. 2, 1940) й ін.

Лаврентіївський літопис, одна з найстаріших зб. літописів, що дістала назву від імени ченця Лаврентія, який переписав її в 1377 р. Зберігається в Публічній бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедрина (Ленінград). На поч. Л. л. містить «Повість временних літ» у Сильвестрівській ред. (1116 р.). Використання в пізніших списках також і ред. 1118 р. призвело до повторення тих самих подій під різними датами. Л. л. вперше надрукований у «Полном собрании русских летописей», I (1946), 2 вид. 1926—28.

Лаврентій (Лавриш), див. *Филипович Лаврентій* (Лавриш).

Лаврентій, ієромонах Києво-Печерської Лаври і в 1860-их рр. начальник її друкарні; Л. розбудував друкарню на евр. зразок і заснував при ній школу ґравірування, до якої запросив майстрів з Саксонії — Кваса і Шенгальда.

Лаврентьев Михайло (* 1900), визначний сов. математик, д. чл. АН УРСР (з 1939, в 1945—48 рр. її віцепрез.), в 1939—43 дир. Ін-ту Математики і Механіки АН УРСР, пізніше проф. Моск. Ун-ту і віцепрез. АН ССРСР; важливіші праці в галузі теорії функцій комплексного змінного, диференціальних рівнянь і застосування математики у механіці.

Лаврів, с. в Сер. Бескиді Старосамбірського р-ну Львівської обл.; до 1945 р.

василіянський монастир, за переказом, заснований 1272 р. легендарним лит. кн. Лавром Тройденовичем, місце поховання кн. Льва Даниловича (його ніби фундаційна грамота з 1291—92 рр. зберігалася в багатому архіві монастиря). Те-

Монастир св. Онуфрія в Лаврові

перішня церква, первісно триконхова у візант.-атонському стилі з 15 в., розбудована у 17 в.; залишки поліхромії 15—16 вв. Дім чернечих студій василіян з пол. 18 в., цінна бібліотека й архів, у 1788—1911 рр. гол. окружна школа, довгий час єдина з укр. викладавкою мовою в Галичині; рел.-культ. центр зах. Бойківщини. Нині церква занедбана, іконостас (з 18 в.) знищений, у монастирі школа для глухонімих.

Лаврівська Ірена (*1918), артистка театру малих форм, родом з Галичини, дружина Юрія Л.; виступала в театрі «Веселий Львів» (1942—45), згодом у Німеччині, з 1949 в укр. радіопередачах у Боффало (ЗДА).

Лаврівський Володимир (1850—1934), син Юліана Л., гром. діяч, один з засновників і перших діячів укр. сокілства 1892—98; зладив пожежний підручник, сокілський устав, впоряд і змагові підручники, сокілські календарики.

Лаврівський Іван (1773—1846), гр.-кат. свящ. і гром. діяч, один з піонерів укр. відродження в Галичині, проф. і ректор гр.-кат. духовної семінарії у Львові, дієцезіяльний візитатор шкіл, автор посібника „Elementarz ruski, niemiecki i polski“ (1838), мав велику бібліотеку, яку подарував перемиській капітулі.

О. І. Лаврівський (1773—1846)

Лаврівський Іван (1822—73), укр.-кат. свящ., композитор; диригент катедрального хору в Перемишлі, згодом парох укр. кат. церкви в Кракові, з 1867 проф. і віцеректор гр.-кат. духовної семінарії у

Холмі; хорові церк. (псалми) і світські («Осінь», «Заспівай, мій соловію», «Річенька») композиції, нар. оперети «Оман очей», «Роксоляна», «Пан Довгонос», зб. «Три народні п'єси на мужескім голосі» (1855, на тексти І. Гушалеви́ча).

Лаврівський Юліан (1821—73), суддя, культ. і політ. діяч-народовець, 1848 чл. «Руського Собору» і «Собору руських учених» (гол. правничої комісії), засновник і довголітній гол. «Руської Бесіди» (1861) і її театру (1864), гол. т-ва «Просвіта» (1870—73), посол до гал. сойму (з 1861) і його віцемаршал (з 1870). Речник угодової політики з поляками, відстоював рівноправність українців у всіх ділянках держ. життя і крайової адміністрації, засновник народовецької газ. «Основа» (1870—71), переклав на укр. мову австр. цивільний кодекс.

О. І. Лаврівський (1822—73)

Лаврівський Юрій (*1909), естрадний співак і актор, учень Р. Любинецького; 1941 в Львівському Оперному Театрі, 1942—45 в театрі «Веселий Львів», з 1949 керівник укр. радіопередач у Боффало (ЗДА).

Ю. Лаврівський

Лаврівські листки, п'ять листків списаного в 12 в. із староцерк.-слов. оригіналу тексту євангелія і проповідей, з незначними укр. рисами в мові. Опубліковані й досліджені О. Колессою (ЗНТШ, т. 53).

Лавріненко Юрій (*1905), літературознавець родом з Київщини; чл. літ. орг-ції «Плут» (1925—31), 1935—42 в ув'язненні й на засланні; на еміграції (з 1944) активний діяч літ. руху, чл. МУР-у (1945—50), з 1954 — літ. орг-ції «Слово». Літ. портрети: «В. Блакитний-Еллан» (1929), «В. Чумак» (1930), «Творчість П. Тичини» (1930), бібліографічна праця „Ukrainian Communism and Soviet Russian Policy toward the Ukraine. An Annotated Biblio-

Ю. Лавріненко

graphy, 1951—53" (1953), антологія «Розстріляне відродження» (1959); під псевд. Ю. Дивнич низка публіцистичних праць: «На іспиті великої революції» (1948), «Соціалізм і укр. революція» (1949), «Американське малоросійство» (1951) й ін. Тепер у ЗДА.

Лавров Павло (*1903), історик родом з Поділля, проф. Київ. Ун-ту, дослідник соц.-політ. історії України 19–20 вв. Гол. праці: «Устим Якимович Кармалюк» (1940), «Сел. рух у Подільській губ. в першій третині 19 ст.» (1946), «Рабочее движение на Украине в 1913–14 гг.» (1957) та ін.

Лавровський Микола (1825—99), мовознавець і педагог, до 1875 р. проф. Харківського Ун-ту, 1875–82 дир. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту, 1883–90 ректор Варшавського Ун-ту. Гол. праці: «О византийском элементе в языке договоров русских с греками» (1853), «О древнерусских училищах» (1854), «Памятники старинного русского воспитания» (1861).

Лавровський Петро (1827–86), славіст, брат Миколи Л., до 1869 проф. слов'янознавства Харківського Ун-ту, потім куратор Одеської навчальної округи; праці з історії й етнографії слов'ян (м. ін. «Известие о состоянии униатской Церкви и русских в Галиции», 1862); дав спробу характеристики особливостей укр. мови (м. ін. «Особенности малорусского наречия», (1859). У спорі М. Максимовича з М. Погодіним став по боці останнього, твердячи, що укр. мова склалася не раніше 13–14 вв.

Лаврський спів, особлива форма хоро-вого співу в Києво-Печерській Лаврі, розвинувся шляхом довгої еволюції (з пол. 11 до кін. 17 в.) на базі старогрецького розспіву афонських монастирів під впливом півд. слов. і давніх укр. нар. мелодій. Його творили крилошани-ченці. Л. с. виконується з кін. 16 в. — першими і другими тенорами, альтом і басом, причому гол. мелодія проходить у другого тенора, до якого перший додає терційовий супровід, а бас пристосовується до гол. тонів гармонії. З пол. 14 в. і гол. з 1649 і 1654 з ученими, ченцями, співаками й учителями співу з України Л. с. потрапляє до Москви, де з кін. 18 в. остаточно приймається. Л. с. визначається особливою мелодією, оригінальною гармонією з нерідко незвичайними модуляціями, могутністю, урочистістю, піднесенням, що часто переходить у екстаз, в яких відбито добу творення укр. партесного церк. співу. Л. с. упорядковано й видруковано в «Нотный Обиходъ Киево-Печерскія Успенскія Лавры» (1905–10) за ред. ієромонахів Іядора, Флавіяна, Теодора та ін. За М. Грінченком

Лаврук Михайло (1868—1939), сел. діяч на Покутті перед першою світовою війною, чл. Гол. Управи Радикальної Партії, організатор січового руху, читалень і кооперативів; ст. на політ. теми і спо-мини з часів війни 1918—21.

Лаврук Павло (1865—?), сел. діяч Коломиїщини, активний чл. Укр. Радикальної Партії, організатор січового руху, посол до австр. парламенту (з 1911) і гал. сойму (з 1913); після війни був речником співпраці з поль. урядом і тому усунений з партії.

Лагода Андрій, коз. діяч першої пол. 17 в. 1629 р. делегат Запор. (нереєстрового) війська на церк. собор у Києві. Полк. канівський (1637); після ординації 1638 р. — сотн. канівського полку.

Лагода (справжнє прізвище Лагодзинський) Валентин (*1913), поет; зб. поезій «Квітень» (1953), «За нашими Карпатами» (1954), «Надхнення» (1960); сатира і гумор в офіц. душі: зб. «Що посієш, те й пожнеш» (1955), «Мокрим рядном» (1958) й ін.

Лагода Іван (1832—1905), пром. діяч, лікар у Чернігові, чл. місц. укр. Громади, організовував систематично укр. аматорські театральні вистави ще перед створенням укр. театру.

Лагоди, старшинський рід на Полтавщині, який походить від Василя Л. († 1702), сотн. хорольського (1685) і миргородського полкового осавула (1691–1701).

Лагодинська Галина (*1900), дружина О. Залеського, піаністка, учителька Муз. Ін-ту ім. Лисенка; тепер у Боффало (ЗДА); ст. на муз. теми, повість «До сонця — до волі» (1960).

Лагодинська Ярослава, див. *Верховинка* Леся.

Лагодинський Микола (1866—1919), адвокат, гром.-політ. діяч Надвірнянщини, чл. Гол. Управи Укр. Радикальної Партії, під час першої світової війни її гол., посол до віденського парламенту (1907–18) і віцепрез. Укр. Парламентарного Клубу, посол до гал. сойму (з 1913), чл. Заг. Укр. Ради і Нац. Ради ЗУНР.

Лагодовська Олена (1899–1958), архео- М. Лагодинський лог, наук. співр. Ін-ту Археології АН УРСР, дослідниця бронзової доби та трипільської культури на Україні.

Лагута Микола (1895—?), мовознавець, в 1917—20 діяч УПСР, проф. Миколаїв-

ського Ін-ту Нар. Освіти; праці з діялектології і краєзнавства Півд. України.

Ладаи, Ладийн (III—13), с. м. т. Прилуцького р-ну Чернігівської обл., положене над р. Удаєм. Давній Покровський монастир (дата заснування невідома), з 1619 р. — жіні.

Ладиженський Геннадій (1853—1916), маляр-пейзажист, аквареліст, закінчив Академію Мистецтв у Петербурзі, з 1885 мист. керівник Одеської Рисувальної Школи; «Хаджибей» (1899), пейзажі.

Ладижець Володимир (*1924), письмен. і журналіст на Закарпатті; зб. поезій «Славлю труд» (1950), «Єдність» (1951), «Винобрання» (1952), «За синіми перевалами» (1955), «Лірика» (1959); казки та лірико-епічні твори для дітей; гол. ред. обл. в-ва, ред. альманаха «Карпати».

Ладийин (V—10), кол. м-ко, нині с. Тростянецького р-ну Вінницької обл., положене на сх. Поділлі над р. Богом, в 13 в. фортеця гал. князівства, яку 1240 не змогли здобути татари; відоме з часів воєн Б. Хмельницького (1648 перемога полк. М. Кривоноса над поляками) й пізніше за гайдамацьких рухів; 1832—59 військ. поселення. В жовтні 1919 бої бригади УСС з денікінцями за переправу через Бор; в серпні 1920 бої Армії УНР проти большевиків.

Ладика Василь (1884—1956), церк. діяч родом з Дрогоби́ча, василіянин; богословські студії закінчив у Монреалі, з 1929 р. другий по черзі укр.-кат. єп. у Канаді, з 1948 — архієп.; його заходами засновано орг-ції — Братство Укр. Католиків, Лігу Укр. Кат. Жінок і Укр. Кат. Юнацтво та кат. тижневик «Укр. Вісті»; зміцнив місійну діяльність, збільшив ч. парафій і свящ. (зокрема по другій світовій війні).

Ладика Дмитро (1890—1945), адвокат, гром.-політ. і кооп. діяч Тернопільщини, чл. Гол. Управи УСРП, чл. Ради РСУК, посол до поль. сойму (1928—35), оборонець в політ. процесах; загинув під час бомбардування в Дрездені.

Ладичин, с. Микуличанського р-ну Тернопільської обл., на зах. Поділлі, слі-

ди поселення з доби енеолітичної (скриньковий гріб), гальштатської (дві скитські могили), рим. (готське кістякове поховання) та княжої (погребіще).

Ладкання (ладканка), на Зах. Україні весільний спів та обрядові *весільні пісні*; ладкати — співати весільних пісень.

Ладомирівське учительне євангеліє 17 в., рукописні повчання на недільні євангельські читання (242 листки півуставом); з слідами місц. діалекту; знайдене в *Ладомировій* б. Стропкова; мову вивчав І. Панькевич («Наук. Зб. т-ва «Просвіта» в Ужгороді, 2); списане з того ж оригіналу, що й тогочасне рукописне Учительне євангеліє І. Капишовського єпархіяльної бібліотеки в Пряшеві, складеного нар. мовою десь на бойківсько-надсянській межі; є текстові збіги з *Пересопницьким євангелієм*.

Ладомирова, с. б. м. Стропкова у Сх. Словаччині; правос. монастир, рел. і вид. центр правос. українців Пряшівщини в 1920—40-их рр.; від монастиря назва знайденого там *Ладомирівського учительного євангелія* 17 в.

Лаз, підмоклий ліс, найпоширеніший на Поліссі; складається з берези пухнатої, осики, вільхи звичайної, різних видів верб та ін.

Лазарев Борис (*1906), фізик, д. чл. АН УРСР; основні праці Л. стосуються фізики низьких температур. «Магнетичні властивості металів при низьких температурах», «Деякі властивості розчинів He^3 в He^4 », «Магнетні властивості олива за низьких температур» й ін.

Лазаревич Іван (1829—1902), акушер і гінеколог, проф. Харківського Ун-ту (1862—87), засновник Повивального Ін-ту (1869) у Харкові; праці з ділянки впливу центр. нервової системи на породові сили, обезболювання родів, фізіології статевого акту, діяфаноскопії та ін., винахідник оригінальних акушерських прямих кліщів (1865); „De pelvis feminae metiendae rationibus“ (1857), «Исследование живота беременных» (1865), «Курс акушерства» т. 1—2 (1892).

Лазаревська Катерина (1879—1940?), дочка Олександра Л., історик і археограф, співр. ВУАН, дослідник соц.-екон. і культ. історії України 18—19 вв.; праці з іст. цехів на Київщині та Чернігівщині, про О. М. Лазаревського і його родичів тощо; археографічна ред. «Ген. Слідства» 1729—31 рр. — про маєтності Стародубського і Лубенського полків («Укр. Архів», I, 1929; IV, 1931), літопису С. Величка (ч. I, 1926), архіву родини Лазаревських («Укр. Археографічний Зб.», II, 1927) й ін.

Лазаревський Борис (1871—1937), син Олександра Л., рос. письмен., принагідно

Сп. В. Ладика

Д. Ладика

писав по-укр. Укр. мовою написав «Свя-
тий город», «Початок життя», «Земляки»
й ін. Помер на еміграції в Парижі.

Лазаревський Гліб (*1877), син Олек-
сандра Л., публіцист; в 1930-их рр. під час
перебування на еміграції у Варшаві —
співр. Укр. Наук. Ін-ту і ред. виданого
ним листування М. Драгоманова з Київ.
Старою Громадою, ст. в «Ділі», «Тризубі»
та ін. про відносини на сов. Україні,
про Лесю Українку тощо. 1940 р. повер-
нувся до УССР.

Лазаревський Олександр (1834—1902),
історик, нар. в с. Гирявці на Чернігів-
щині. Закінчив іст.-філол. фак. Петер-
бурзького Ун-ту (1858), де був учнем М.
Сухомилова; під час перебування в Пе-
тербурзі познайомився з Т. Шевченком,
творчість якого ма-
ла на Л. великий
вплив, і стояв бл. до
ред. «Основи». За-
хоплений сел. рефор-
мою 1861 р., Л. брав
участь у здійсненні
її на Чернігівщині,
як «чл. від уряду» в
Чернігівському з'їз-
ді мирових посеред-
ників (1861—63). Піс-
ля того був дея-
кий час секретарем

О. Лазаревський
Чернігівського Статистичного Комітету.
Перебування в Чернігові дало Л. мож-
ливість ознайомитися з місц. архівами,
де знаходилися тоді основні матеріали
до іст. Гетьманщини, зокрема «Рум'ян-
цевський опис». З 1868 почалась судова
діяльність Л. — з 1881 у Києві (чл. Київ.
Судової Палати), де він і помер.

Свою наук. діяльність Л. розпочав ще
в студентські часи, містив ст. в «Черни-
говских Губернских Ведомостях», а 1858
р. видав «Указатель источников для
изучения Малороссийского Края». Шир-
шу діяльність Л. розгорнув у пол.
1860-их рр., коли почав джерельні дослі-
ди над іст. Лівобережної України 17—18
вв., зокрема її соц.-екон. та культ. жит-
тя. Гол. увагу Л. приділив іст. селян-
ства (основна праця «Малороссийские
посполитые крестьяне, 1648—1783», 1866),
коз. старшини та шляхетства («Очерки
старейших дворянских родов Черни-
говской губернии», 1868, «Очерки мало-
российских фамилий», 1875—76, «Люди
Старой Малороссии», 1882—93), колоніза-
ції та землеволодінню (капітальний твір
«Описание Старой Малороссии», тт. I—
III, 1888—1902), адміністративно-суд. уст-
роєві Гетьманщини («Суды в Старой
Малороссии», 1898, «Замечания на исто-
рические монографии Д. П. Миллера о
малороссийском дворянстве и статутно-

вых судах», 1898), укр. історіографії 18—
19 вв. («Прежние изыскатели малорус-
ской старины»), генеалогії тощо. Чис-
ленні ст. Л. друкувалися в різних укр.
та рос. журн., гол. в «КСт.»; ці останні Л.
перевідав у зб. «Очерки, заметки и до-
кументы по истории Малороссии», I—V
(1891—98). Багато зробив Л. у царині укр.
археографії. За його ред. було видано
такі важливі джерела, як «Дневник Н.
Ханенка» (1884), «Дневник Якова Мар-
ковича» (чч. I—III, 1893—97), матеріали
фамілійних архівів Лівобережжя: «Су-
лимовский Архив» (1884), «Мотыжинский
Архив» (1890), «Любецкий Архив графа
Милорадовича» (1898), листування Г. По-
летики (1893—94) та багато ін. «Обозре-
ние Румянцевской описи» (1866—75)
спільно з М. Константиновичем.

В основі історіософії Л. була ідея на-
родництва; в своїх працях він підкрес-
лював визиск укр. селянства з боку коз.
старшини, і звідси неприхильне став-
лення Л. до Гетьманщини та її керівних
діячів (Мазепа, Полуботок та ін.); при
цьому Л. менш уваги звертав на згубний
вплив рос. політики на Гетьманщині. Цю
однобічність іст. концепції Л. зауважила
укр. історіографія, хоч високо оцінюва-
ла великий вклад Л. в іст. науку; зате
саме це й визначило позитивну оцінку
праць Л. в найновішій сов. історіографії.
Проте Л. в своїх працях з укр. історіо-
графії віддавав належне тим представни-
кам укр. шляхетства, які заслужилися
на полі укр. культури.

Бібліографія праць Л. і праць про
нього, яку склав М. Ткаченко, вміщена
в «Укр. Археографічному Зб.», т. II,
1927. Деякі доповнення в «Укр. Іст.
Журн.», 1958, ч. 5. Цінна зб. рукописів і
багата українознавча бібліотека, переда-
ні Л. Київ. Ун-тові, знаходяться тепер,
разом з його архівом, в Держ. Публічній
Бібліотеці УРСР у Києві.

Література: Грушевський М. Пам'яті
О. Лазаревського. ЗНТШ, т. XLVII, Л. 1902;
ж. «Україна» (ст. М. Грушевського, М. Васи-
ленка та ін.), кн. 4, К. 1927; Укр. Археогра-
фічний Збірник т. II, К. 1927; Оглоблин
О. Олександр Лазаревський (1834—1902) і
укр. родознавство. Рід та Знамено, IV, 1947.
Марченко М. і Полухін Л. Видатний
історик України О. М. Лазаревський. К.
1958; Сарбей В. Іст. погляди О. М. Лазарев-
ського. К. 1961.

О. Оглоблин

Лазаревські, коз. рід на Чернігівщині,
який дав низку визначних культ. дія-
чів 19—20 вв. Матвій Л. (1778—1857) за-
лишив цікаві спогади про Чернігівщину
першої чверті 19 в. («Пам'яті мої»). Йо-
го сини — друзі Т. Шевченка, який ка-
зав про них: «прекрасні брати Л., шість
братів, як один». З них найближчими до
Шевченка були: Василь Л. (1817—90),
вихованець Харківського Ун-ту, був на
держ. службі в Харкові, потім в Орен-

бурзі (1847—48) і в Петербурзі; перекладач творів Шекспіра («Отелло», «Король Лір», «Макбет») і франц. письм. на рос. мову; автор кількох нарисів у рос. журн. 1840-их рр., збирав матеріали для укр. словника («Полный Малороссийский Словарь»), який залишився в рукопису. Михайло Л. (1818—67) був урядовцем у Росії, зокрема в Оренбурзі, де став одним з найбільших і найщиріших друзів Шевченка; йому подарував Шевченко свій щоденник. В Оренбурзі служив також і приятелював з Шевченком Федір Л. (1820—90); Олександр Л. (див.), супроводжував труну Шевченка з Петербургу на Україну. До цього роду належать діти Олександра Л.: Борис Л. (див.). Гліб Л. (див.), Катерина Л. (див.). Внук Матвія Л. — Микола Л., був проф. міжнар. права Петербурзького Ун-ту.

Лазаренко Андрій (*1901), ботанік, чл.-кор. АН УРСР (з 1951), проф. високих шкіл у Києві й Львові; праці, присвячені питанням вивчення систематики справжніх мохів, морфології мохоподібних та ботанічній географії України й ін.

Лазаренко Андрій (*1909), композитор, учень С. Богатирьова; симфонія, Урочиста увертюра, квартет, фортепіанові твори, сольові пісні, романси.

Лазаренко Євген (*1912), геолог і мінералог, чл.-кор. АН УРСР (з 1951 р.), з 1944 р. доц., з 1948 — проф. Львівського Ун-ту (з 1951 — його ректор); понад 100 праць, присвячених мінералогії і родовищам корисних копалин України; «Надрові багатства західних обл. України» 1946, «Курс мінералогії» ч. 1—2, 1958—59 та ін.

Лазарівське (Х—19), с. м. т. і курорт на чорноморському кавказькому березі, р. ц. Краснодарської обл.

Лазарчук Андроник (1870—1934), маляр реаліст, учень В. Маковського; «За читанням листа» (1888), «Родинна група», «Портрет старого», «В селянській хаті».

Лазеба Семен (*1906), графік, працює у Львові в галузі станкової графіки; кольорові ліногравюри («Львів зимою», «Богдан Хмельницький під Жовтими Водами»).

Лазечко Мирослава (Мута Haas) (*1920), кан. письм. укр. роду; поезії й оп. англ. мовою в кан. і амер. пресі та антологіях, часто нагороджувани на конкурсах; переклади з укр. поетів.

Лазорик Федір (*1913), письм. і журналіст на Пряшівщині: зб. поезій «Слово гнаних і голодних» (1949), «Велика сила» (1955), оп. для дітей та ін.; ред. ж. «Пряшівщина», «Дружньо Вперед», альманаху «Дукля».

Лазорки (III—13), с. на Придніпрянській низовині, р. ц. Полтавської обл.

Лазорко Володимир (*1909), син Михайла Л., лікар, ентомолог, д. чл. НТШ; праці з ентомології України, зокрема про хрущів; тепер у Канаді.

Лазорко Михайло (1879—1958), кооп. та гром. діяч, один з організаторів укр. купецтва у Львові, довголітній дир. «Нар. Торгівлі»; помер у Канаді.

Лазорський Микола (*1885), письм., популяризатор і публіцист родом з Полтави; з 1944 р. на еміграції, тепер в Австралії; роман «Гетьман Кирило Розумовський» (1961).

Лазурін Сергій, кіносценарист ВУФКУ; «Боротьба гігантів» (1926), «Ордер на арешт» і «Два дні» (1927), «Ступати заважають» (1930), «Атака» (1932), «Каховський пляцдарм» (1933), «Квартал ч. 14» (1942).

Лазурський Володимир (1869—19...?), літературознавець і бібліолог, проф. зах.-євр. літератури в Ін-ті Нар. Освіти та іст. укр. театру в Муз.-драматичному Ін-ті в Одесі; праці про англ. літературу (м. ін. про Шекспіра укр. мовою) й ін.

Лайфсей Флоренс Рендаль (Livesay Florence Randal; 1874—1953), кан. журналістка і письм.; переспів деяких укр. нар. пісень і поезій, м. ін. Т. Шевченка — „Songs of Ukraina with Ruthenian poems“ (1916), переклад «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — „Marusia“ (1940).

Лакіза Іван, літературознавець і критик 1920-их рр.; ст. на літ. теми в журн. «Життя й Революція», ред. і вступні ст. до творів П. Куліша і М. Коцюбинського й окремо «М. Коцюбинський» (1928); ред. разом з П. Филиповичем і П. Кияницю зб. «Іван Франко» (1926); зб. ст. «Письменник і критик» (1928). Засланий у 1930-их рр.

Лакіза Петро, літ. критик 1920—30-их рр.; зб. ст. «Літературні силкоети» (1930). З сер. 1930-их рр. доля невідома.

Лаконек, укр. церк. композитор 17 в.; дві Служби Божі на 12 голосів кожна.

Лакота Григорій (1883—1950), церк. діяч, з 1926 р. єп. помічник перемиський; під час розподілу перемиської єпархії нім.-сов. кордоном (1939—41) ген. вікарій зах. частини єпархії; 1945 р. ув'язнений поляками і виданий большевикам, помер на заслання у Воркуті. Праці про подружнє право, «Три Синоди Перемиські» (1939) й ін.

Лакотарбова промисловість, галузь земної промисловості, яка випускає

Сп. Г. Лакота

антикорозійні й декоративні лаки, фарби та емаль для всіх родів нар. госп-ва. До 1914 р. Л. п. України (невеликі зав. в Одесі, Харкові й Києві) випускала 8–10 000 т продукції на рік, 1940 р. — після розбудови в 1930-их рр. — до 45 000 т. Тепер найбільші лакофарбові зав. є в Дніпропетровському, Харкові («Червоний хемік»), Львові, Одесі, Києві, Чернівцях; важливим постачальником сухого залізного сурику є Криворізький суриковий зав. Дніпропетровського раднаргоспу. УРСР вивозить частину продуктів своєї Л. п. (нітролаки, цинкові білила, густотерті масляні фарби й ін.), значно менше довозить.

Лакуста Святослав (1884—1959), культ. діяч на Буковині, педагог (учитель гімназій) і публіцист; співр. часописів і журн., пов. староста (комісар) Вишниччини за укр. влади в 1918 р.

Лакфіоль звичайна (*Cheiranthus Cheiri* L.), дворічна або бататорічна рослина, до 1 м заввишки з родини хрестоцвітних, з великими запахними золотавожовтими квітками; культивують як декоративну в садах і кімнатах.

«Лан», в-во популярних книжок у Києві в 1909—14 рр., за ред. Ю. Сірого (Тищенка) видало низку кн. дитячої та юнацької літератури, коротку географію С. Рудницького та ін.; ілюстратор П. Холодний.

Лан, див. *Міри*.

Лан (псевд. Коршака) О. (†1943), поет, зб. поезій «Отави косять» (1928), «Долоні площ», «Назустріч сонцю» (1930).

Ланівці (IV—7), с. м. т., положене на Подільській височині у верхів'ях р. Горині, р. ц. Тернопільської обл.; тут знайдено бронзовий меч, рим. монети і підплитові поховання кн. доби.

Ланка, літ. орг.-ція, див. *МАРС*.

Лансере Євген (1875—1946), маляр монументаліст і графік із Тбілісі, працював на Україні; ілюстрації, іст. картини, розпис харківського Будинку робітника (1927—32), розпис фойє Палацу культури залізничників у Харкові (1930—32), театральні декорації.

Лантух Григорій, кошовий отаман Запор. Січі (1753—63, з перервами).

Ланцут (Łańcut, III—3), пов. м. в півд.-сх. Польщі над дол. Сяном у Ряшівському воєводстві. З грудня 1919 до квітня 1920 тут був табір військ. полонених УГА й інтернованих Армії УНР, з яких організовано 6 Січ. Стрілецьку дивізію. Вдруге в Л. було інтерновано частину Армії УНР, після її поразки з кін. 1920 р. до пол. 1921 р.; в таборі була Спільна Юнацька Школа, ведено культ.-осв. роботу, виходив тижневик «Наша

Зоря»; комендант — ген. О. Пилькевич. Півн.-сх. частина Ланцутського пов. була заселена до 1945 р. українцями (понад 5 000).

Ланчин (V—5), с. м. т. на Передкарпатті над р. Прутом, р. ц. Станиславівської обл.; родовища кухонної соли, мабуть, знані вже в праіст. часи; до 1939 р. соляні купелі.

Лапінський Наум (*1900), композитор і скрипаль, закінчив Київ. Консерваторію (учень Л. Ревуцького і Д. Бертє), викладач (з 1935) і дир. (з 1945) муз. школи в Умані, з 1950 в Києві; симфоніста, два концерти для скрипки і фортепіано, твори для різних інструментів. Музика до «Заповіту» Шевченка для голосу з фортепіаном.

Лапицький Йосип (1876—1944), оперовий режисер у Харківській (1925—27), Київській (1934—39) і Донецькій (1939—41) операх. З кращих постанов «Тарас Бульба», «Кармен», «Намисто Мадонни», «Паяци» й ін.

Лапичак Тома (*1914), лікар, публіцист і суспільно-політ. діяч з Галичини, з 1949 р. у ЗДА. 1941—42 провідник Крайової Екзекутиви ОУН (група полк. Мельника), 1945—49 референт її проводу; 1942—44 в'язень концентраційного табору в Саксенгаузені. Ред. ж. «Орлик» в Німеччині (1945—49), «Самостійна Україна» у ЗДА (1950—55), газ. «Укр. Життя» (Чикаго, 1955—59), «Лікарського Вісника» (з 1961). Ст. на суспільно-гром. теми; автор кн. «Український націоналізм — критика і оборона» (1961).

Лапіка Роман (*1915), амер. журналіст і письмен. укр. роду; п'єси й оп., п'єса про УПА «Підпілля» (1952).

Лапо Іван (*1869—?), історик права, проф. ун-ту в Дорпаті, пізніше в Каунасі. Гол. праці Л. присвячені іст. права й держ. устрою В. Князівства Лит.: «Земский суд в Великом Княжестве Литовском» (1897), «Подкоморский суд в Великом Княжестве Литовском» (1899), «Гродский суд в Великом Княжестве Литовском» (1908), «Великое Княжество Литовское во время от заключения Люблинской унии до смерти С. Батория» (1901), «Великое Княжество Литовское во второй половине XVI ст....» (1911), «Литовский Статут 1588 года», I—II (1934—36) та ін.

Лапо-Данилевський Олександр (1865—1919), історик і археолог родом з Полтавщини, д. чл. Рос. Академії Наук, працював гол. в ділянці рос. історії, методології історії та дипломатики; до українознавства належать: рання праця «Скифские древности» (1887), студія про могилу Карагодеуашх на Кубані (1893),

розвідка про печатки гал.-волинських кн. 14 в. й ін.

Лаптев Кость (*1904), оперовий співак-баритон, виступав в Одеській, Київській і (з 1953) в Ленінградській операх. Визначніші партії — Мазепа, Ескамільо («Кармен»), Остап («Тарас Бульба»), Шакловитий («Хованщина») й ін.; співає у фільмі «Укр. мелодії» (1945).

Лапчинський Юрій (*1886), укр. большевик, націонал-комуніст; 1919—20 очолював у КП(б)У опозиційну фракцію т. зв. *федералістів*, що виступала за рівноправну федерацію УССР і РСФСР та поборювала тодішню лінію Москви, скеровану на включення України безпосередньо до складу РСФСР, і виступав з обвинуваченнями РКП(б) у веденні воєнної окупації і колоніальної політики на Україні. Вийшов 1920 з КП(б)У, перейшов до *укаїстів*, але в 1925 разом з ними повернувся до складу КП(б)У. В 1928—30 — консул ССРСР у Львові. На поч. 1930-их рр. зник без сліду.

Лапшин Василь (1809—88), фізик, проф. Харківського й Одеського ун-тів; «Досліди математичного викладання фізики», «Гальванічні досліди» й ін.

Лапшинський Гліб (*1910), композитор і піаніст, закінчив Київ. Консерваторію, учень Б. Лятошинського і К. Михайлова; понад 70 творів, м. ін. Симфонія д-моль та ін. оркестрові твори (Поема на молдавські теми, Увертюра-фантазія та ін.), 2 струнні квартети, сонати і сюїти для скрипки і віолончелі, 2 концерти для фортепіано, 5 сонат для фортепіано, чимало дрібніших п'єс та сольоспівів; з 1943 у Німеччині.

Лар Василь (*1892), гр.-кат. свящ., закарп. пед. і культ. діяч, чл. гол. управи «Просвіта» і дир. жінь. учительської семінарії в Ужгороді; в 1939—45 рр. папирох у Празі, тепер у ЗДА.

Ларін Борис, мовознавець, чл.-кор. АН УРСР; праці з історії рос. і лит. мов. Літ.-критичні ст. в «Книгарі», зокрема про творчість П. Тичини; публікації зах.-евр. словників і граматик рос. мови 16—17 вв., що містять матеріяли для вивчення укр. впливів на рос. мову. Уклав програму для збирання діалектних особливостей до атласу укр. мови (1948 і 1949).

Ларін Юрій (*1882—?), справжнє прізвище й ім'я Лур'є Михайло, рос. соціал-демократ жидівського походження, співзасновник укр. *Спільки*; до 1917 меншовик, працював на партійній роботі в Одесі й ін. м. України; з 1917 — большевик, приятель Леніна, екон. теоретик воєнного комунізму; в 1920-их рр. вів у партійній пресі пропаганду проти «укра-

їнізації» в дусі рос. шовінізму. Заарештований і знищений як троцькіст.

Ласиця, ласичка (*Mustela nivalis* L.), невеличкий (до 20 см) ссавець з ряду хижаків, з видовженим тілом, коротким хвостиком, короткими ніжками, гострою мордочкою; світлобурого кольору (зимомо білішає); живиться дрібними ссавцями (мишами), птахами, комахами та ін., чим корисна для сіль. госп-ва; хутро має деяке пром. значення, поширена по всій Україні.

Ласкавий Михайло (1862—1945), драматичний режисер і актор героїчно-резоонерського пляну в трупях О. Саксаганського, Прохоровича, П. Колісниченка і К. Кармелюка (в Сибіру і на Далекому Сході); жив на еміграції у Харбіні й Шанхаї.

Ласкарев Володимир (1868—1954), до 1918 р. проф. геології в Одесі, згодом в Београді, дослідник геології України, зокрема Волині й Поділля.

Ласовська Євгенія (*1906), співачка-сопрано, дружина М. Скалі-Старицького, студіювала у Львові й Варшаві; примадонна оперети «Восьма тридцять» у Варшаві, виступала в оперстах у Львові, Вільні, Бидгощі та ін.; з 1942 на еміграції.

Ласовський Воломир (*1907), маляр-експресіоніст з Галичини, учень школи О. Новаківського у Львові і Ф. Леже в Парижі (1933), співорганізатор мист. групи «Руб» у Львові, чл. АНУМ, учасник укр. і міжнар. виставок; на еміграції в Австрії, Аргентині, з 1959 в ЗДА. Композиційні портрети (Б. Антонича), пейзажі; ст. на мист. теми.

«**Ластівка**», альманах, укладений і виданий Є. Гребінкою у вид. В. Полякова (П. 1841, 382 стор.); містить твори Л. Боровиковського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, В. Забіли, І. Котляревського, П. Кореницького, П. Куліша, П. Писаревського, О. Чужбинського, Т. Шевченка, й ін. Крім того, записи нар. пісень, приказок, казок та ін.

«**Ластівка**», див. *Дитяча преса*.

В. Ласовський (автопортрет)

Ластівки (Hirundinidae), родина птахів з ряду горобиних, поширені по всій земній кулі, осілі в теплих краях, перелітні в холодніших. Гол. види Л. на Україні: Л. сільська (Hirundo rustica L.), Л. берегова (Riparia riparia L.), Л. міська (Delichon urbica L.); зустрічаються скрізь; годуються комахами — шкідниками сіль. госп-ва.

Ластовецький Андрій (1902—43), фізик, д. чл. НТШ, з 1929 асистент фізики у Львівському Ун-ті, 1939—43 — проф. фізики у Львівському Мед. Ін-ті; автор праць з спектроскопії; загинув у Львові від руки поль. терористів.

А. Ластовецький

Латаття біле (Nymphaea alba L.), багаторічна рослина з родини лататтєвих з довгим горизонтальним коренем, що містить алькалоїд, який діє на центр. нервову систему; звич. рослина у стоячих і повільно текучих водах, за винятком півд. частини України.

Латач болотний, див. *Калюжниця болотна*.

Латвія (нині Латвійська ССР), країна над Балтичним м.; 63 700 км², 2 100 000 меш. (1959), столиця м. Рига. В 10—12 вв. півд.-сх. частина Л. входила до складу Київської Русі (Полоцької і Псковської земель). З 13 в. Л. підлягала нім. лицарям, з пол. 16 в. Лит.-Поль. державі, з 1629 півн. Л. відійшла до Швеції, з 1721 до Росії, в 1772—1918 вся Л. входила до складу Рос. Імперії. У другій пол. 19 в. почалося нац. відродження латишів, а в кін. 1918 р. постала незалежна Латиська респ., 1940 її окупували більшовики (1941—45 тимчасово німці) й перетворили на Латвійську ССР.

Укр.-латиські взаємовідносини почалися з кін. 19 в. В Ризі існувала невелика укр. колонія (службовці, робітники, студенти політехн. ін-ту). В Держ. Думі українці і латиші співпрацювали в Союзі Автономістів; зокрема в тісних зв'язках з укр. діячами І. Шрагом та П. Чижевським був чл. Думи Яніс Чаксте (пізніше перший през. Латиської респ.). В часи укр. державності в Ризі діяло укр. дипломатичне представництво з В. Кедровським на чолі. В період між двома світовими війнами в Ризі існувала невелика укр. колонія, а з 1933 р. засноване Латисько-Укр. Т-во.

Після другої світової війни у Л. наплинуло, разом з рос. окупантами, чимало українців, так що за переписом з

1959 р. їх жило в Л. 29 000 (1,4% всього населення; росіян 556 000 або 26,6%).

Початок укр.-латиських культ. зв'язків припадає на 1890-і рр.: переклади на латиську Є. Гребінки, Т. Шевченка, М. Вовчка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, особливо поширилися переклади з Шевченка з нагоди 50-ліття його смерті й 100-ліття народження (1911 і 1914). Після окупації Латвії більшовиками (1940) ці зв'язки зміцнилися не так з органічної потреби, як наслідком пропагандивної «дружби народів». Тепер перекладають на латиську не тільки укр. класиків, а й сучасних письмен.: М. Рильського, М. Бажана, О. Корнійчука, Ю. Яновського, О. Гончара й ін. У латиських театрах виставляють п'єси О. Корнійчука, під час укр. тижнів демонструють укр. фільми. Так само чимало творів латиських письмен. є в перекладах на укр., зокрема Я. Райніса, Л. Лайценса. А. Упіта й ряду ін., а їх п'єс у репертуарі театрів УССР.

Латинізм, слова і вирази латинського походження. Праслов. мова майже не знала Л., бо слов'яно-латинські контакти почалися пізно. Поодинокі слова були засвоєні (почасти через германське посередництво) в період розпаду праслов. мови. Вони стосуються назв культ. рослин (черешня, редька, старе ляча «сочевиця»), предметів торгівлі (оцет, вино), обрядів і вірувань (коляда, русалка, поганин); з заведенням християнства Л. ширилися через ц.-слов. та грец. мови (олтар, рута, тябло). Великий приплив Л. спостерігається від сер. 16 в., бо в Польщі латина була мовою адміністрації і суду. З поч. 17 в. вивчення латини широко впроваджується в укр. школах, що приносить нову хвилю Л., перев. на означення культ. понять різного роду (напр., автор, апеляція, лекція, інструмент, мінута, посесія, секрет і багато ін.). Більшість Л. цього часу спільна з поль. мовою і прийшла через її посередництво. Від 18 в. починаючи, Л. широко входять до укр. мови в межах заг.-евр. лексики, зокрема термінології, здебільша через нім., поль. або рос. мову. З лексичними Л. проникла ще низка латинських суфіксів (-альний, -абельний, -ізм, -ація, -ура) та зрідка й синтаксичні Л. (присудкове дієслово в кін. речення — у літ. мові 17—18 вв.).

О. Г.

Латиніна Лариса (*1934), гімнастка з Києва, чемпіонка світу з гімнастики на змаганнях у Будапешті 1958 р.; двічі олімпійська чемпіонка з гімнастики в Мельбурні (1956) й у Римі (1960).

Латинка, латинський алфавет, постанала з зах. форми грец. письма, що прий-

шло до Риму з грец. халькідійських колоній у півд. Італії. Були спроби прикласти латинське письмо і для потреб укр. мови, при чому найдавніші укр. пам'ятки, писані Л., здебільша чужою, сягають 16 в. (пісня про Стефана воеводу — чес. Л.) та 17 в. (пісня про берестецький погром, інтермедії Гаватовича, зб. пісень Кондрацького і т. д. — поль. Л.) Від цих випадкових спроб треба відрізнити свідомі спроби завести Л. в 19 в. (Йосип Лозинський 1834, письм. поль. школи). Перша система укр. Л. (на основі чес.: č, š, ž, dž, хорв. і поль. t, d, ś, ź, ć, dz, l', n...) Міклошіча, 1852 (*Vergleichende Lautlehre der slav. Sprachen*), стала підставою для транскрипції укр. слів у бібліографії в наук. вид. і ввійшла в проект Іречека з 1859 (*азбучна війна* в Галичині). Були спроби комбінувати Л. з гражданською (Драгоманов), слов. Л. з Л. германських та романських народів, але вони не прийнялися. Був відкинений проект латинізації укр. письма, укладений 1927 М. Йогансенем, Б. Ткаченком, М. Наконечним та ін. В принципі прихильником цієї ідеї був В. Сімович.

Латинники, штучна назва на означення римокатоликів, які вживають укр. мову і живуть укр. побутом, але здебільша почувають себе поляками. Л. — це частково кол. поляки, зукраїнізовані в укр. оточенні, частково українці, яких змушено перейти на римокатолицизм. Л. становили більшість серед римо-кат. селян у Галичині (найбільше їх було на зах. Поділлі), Волині й сх. Поділлі; у 1939 р. — бл. 700 000. Після проведення 1946 р. нових кордонів між УССР і Польщею частина Л. виїхала до Польщі, більшість залишилася і підпадає українізації. За сов. переписом з 1959 в УССР жило 250 000 поляків, які подали укр. мову за свою рідну (69% всіх).

Латишев Василь (1855—1921), рос. класичний філолог та історик, визначний знавець епіграфіки грец. причорноморських колоній, чл. рос. Академії Наук. Гол. праці: «Исследования об истории и государственном строе г. Ольвии» (1887), „*Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, graecae et latinae*“, I-II-IV (1885—1901), «Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе» (2 тт., 1893—1906).

Латишева Клавдія (1897—1956), родом з Києва, проф. математики Київ. Ун-ту, у якому працювала з 1920 р.; 41 друкована праця (з них 20 укр. мовою), гол. з галузі аналітичної теорії диференціальних рівнянь.

Латіс (Latsis) Мартин (1888—?), справжнє прізвище Судрабс, больш. діяч латиського походження; до революції 1917

активний у Росії на Прибалтиці; як гол. Всеукр. ЧК (з 1919) застосовував жорсткий терор, вів боротьбу проти повстанського руху на Україні засобами масових розстрілів селянства й інтелігенції. В 1920-их рр. на партійній і гром. праці в Росії. Ліквідований у 1930-их рр.

Лацький Вольф Вільгельм, псевд. Бертольд (1881—1940), жид.-укр. політ. діяч і журналіст родом з Києва; основоположник і лідер Жид. Нар. Партії на Україні, мін. жид. справ при Укр. Центр. Раді в квітні 1918. Автор численних публікацій, м. ін. про протижид. погроми денікінської армії на Україні. Помер у Тель-Авіві.

Лашкар'ов Вадим (*1903), фізик, проф. Київ. Ун-ту, д. чл. АН УРСР (з 1945); основні праці з фізики напівпровідників, Л. створив германійові діоди і тріоди, що успішно замінюють електронні лампи.

Лашкар'ов Петро (1833—99), проф. церк. права в Київ. Духовній Академії та ун-ті; праці канонічного й церк.-археологічного змісту про київ., переяславські та ін. церкви: «Церковно-археологические очерки, исследования и рефераты» (1898), «Право церковное...» (1889) та ін.

Лашкевич Олександр (1842—89), історик і гром. діяч родом з Чернігівщини, вихованець Київ. Ун-ту, діяч сел. реформи на Київщині й Поділлі в 1860-их рр., земський і судовий діяч на Чернігівщині (1870—80-их рр.), ред.-видавець «КСт.» (1888—89), чл. Київ. Старої Громади. Автор низки документальних праць з історії Лівобережної України 18 в., опублікованих у «КСт.», «Русском Архиве» та ін. вид.

О. Лашкевич

Лашкевичі, шляхетський рід білор. походження, відомий з пол. 16 в., одна галузь якого після Хмельниччини переселилася на Чернігівщину, до Стародуба. Семен Л. (Тищенко, 1660—1743), війт стародубський, визначний представник стародубського патриціату. Степан Л. (1733/34—82), внук Семена, погарський підкоморій і маршал шляхетства, автор «Дневника» (уривки з нього опубліковано в «КСт.», 1887 р.); Іван Л. (1765—1822), поет і перекладач; Степан Л. (1809—72) історик стародубських розкольників; історик Олександр Л. (1842—89, див.).

Лашевський Варлаам (бл. 1710—74), класичний філолог і теолог; з 1738 проф.

і префект Київ. Академії, з 1752 р. ректор Моск. Слов'яно-Греко-Латинської Академії, помер як архимандрит Моск.-Донського монастиря. Автор граматики грец. мови, виданої в Бреславі 1746 р., пізніше кілька разів перевидаваної (в обробці Георгія Щербацького) за кордоном і в Москві (ще 1818 р.). Л. перевіряв новий переклад Старого Завіту, виданого 1751 р. у Петербурзі (т. зв. «Єлисаветинська Біблія») і написав до нього передмову. Писав «трагедокомедії», одну з яких видав В. Резанов. У творах Г. Сквороди, що був учнем Л., є цитати з «трагедокомедії» «Переслідувана Церква».

Лащенко Вячеслав (1875—1953), педагог і письмен., за УНР дир. укр. гімназії в Одесі, з 1920-их рр. в Ужгороді, згодом у Празі і в ЗДА; зб. поезій «На ріках вавилонських» (1927).

Лащенко Галина (*1911), гром. діячка і письмен. родом з Києва, дочка Ростислава Л., на еміграції в Празі, пізніше в ЗДА. Зб. оп. «Діти» (1943), літ. портрети О. Олесь, О. Теліги й ін., ст. на жін. теми, спогади.

Лащенко(в) Микола (1829—96), протоієрей, праці з іст. Слобожанщини, гол. історії церкви.

Лащенко Митрофан (1832—1903), гром. діяч, інспектор духовного училища в Єлисаветграді, згодом у Херсоні; в 1870-их рр. заснував укр. громаду в Єлисаветграді.

Лащенко Ростислав (1878—1929), історик права, проф. УВУ і Укр. Госп. Академії в Подєбрадах; чл. УНТК, засновник і гол. Укр. Правничого Т-ва в Празі. Досліджував іст. укр. права. Найважливіші праці: «Лекції по історії укр. права» (ч. 1, Княжа доба, ч. II. Лит.-поль. доба, 1923—24), «Лит. статут, як пам'ятка укр. права» (1923), «Копні суди на Україні» (1926—27), підручник цивільного права та ін.

Ле (справжнє прізвище Мойся) Іван (*1895), письмен. родом з Черкащини; друкується з поч. 1920-их рр.; зб. оп. «Юхим Кудря» (1927, 4 вид. 1957), «Танець живота» (1928 і 1930); найпопулярніший роман

Р. Лащенко

І. Ле

Л. «Роман Міжгір'я» (1928—33), багато разів видаваний, а пізніше й перероблюваний, бо в першому варіанті його досить гостро була поставлена проблема нац. взаємин між росіянами й народами Азії; далі вже більш офіц. «Інтеграл» (1931), «Історія радості» (1934), іст. романи «Наливайко» (1940), «Хмельницький» (1957) й ін.

Лебедев Амфіян (1859—1910), історик, проф. церк. історії Харківського Ун-ту, автор праць з історії церкви та освіти на Слобожанщині 17—18 вв.

Лебедев Микола (1863—1931), рос. геолог, з 1903 проф. Катеринославського Гірничого Ін-ту; праці з палеонтології і стратиграфії Донецького басейну та ін.

Лебедін (III—15), м. на півд. Слобожанщині, розташоване в 7 км від р. Псла, кінцева станція зал. вітки, р. ц. Сумської обл.; 1959 р. — 24 000 меш. Л. — кол. сотенне м. Сумського слобідського полку, засноване 1658 р.; 1708—09 база моск. військ проти швед. і місце, де Петро I провадив слідство і кари над прихильниками Мазепи. До 1917 р. пов. м. Харківської губ. Харч., деревообробна й місц. пром-сть, пед. і мед. училища, держ. мист. музей, який зберігає понад 1 000 картин; рештки торгових рядів з поч. 19 в., дерев'яна церква св. Миколи з поч. 18 в., тринавна, трибанна Трисвятительська церква з 1795 р.

Лебединець Антін (*1895), муз. педагог і композитор, закінчив Муз.-Драматичний Ін-т у Києві, викладач хорової диригентури в Харківській Консерваторії, з 1951 — її дир.; автор хорових творів.

Лебединець Михайло (†1934), письмен.; проза і поезія в ж. «Мистецтво», «Універсальний Журнал» і «Шляхи Мистецтва» в 1918—21 рр.; зб. новель «Пасма життя» (1919), «Вікно розчинене» (1922); зб. поезій «Червоний Вінок» (1919); розстріляний більшовиками.

Лебединський Іван (1888—1942), економіст-статистик, працівник Центр. Статистичного Управління УРСР, викладач Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва; праці з ділянки індексів цін, хлібної та ячної торгівлі України тощо.

Лебединський Сильвестр, еп., див. Сильвестр Лебединський.

Лебединцев Костянтин (1878—1925), син Теофана Л., математик, педагог, проф. Київ. Ін-ту Нар. Освіти; праці з методики математики та шкільні підручники.

Лебединцев Петро (1819—96), протоієрей Софійського собору в Києві, церк. історик і археолог, родом з Київщини; автор багатьох праць про початки християнства на Україні, про іст. топографію Києва та різні київ. храми (Софій-

ський собор, Михайлівський монастир. Печерська Лавра та ін.); проповіді укр. мовою в київ. «Епархиальных Ведомостях», які редагував 10 рр.; співр. «КСт.».

Лебединцев Теофан (1828–88), брат Петра, історик і педагог; закінчив Київську Духовну Академію й був у 1861–64 рр. її доц. і проф.; засновник і ред. київ. часопису (1860–63) для сіль. духовенства «Руководство для сельских пастырей», в якому вмістив ряд своїх ст.; в 1865–69 рр. начальний Холмської шкільної дирекції, дослідник іст. укр. Церкви 18 в., ред. другого і третього томів першої частини «Архива Юго-Западной России» й автор вступної ст. до них, присвяченої Мелхиседекові Значко-Яворському (1863); автор 4 проповідей укр. мовою (1861–63). 1882 р. заснував журн. «Киевская Старина» й був видавцем і ред. його до кін. 1887 р.

о. П. Лебединцев

Т. Лебединцев

Лебеді (Cygnidae), птахи з ряду гусеподібних, довж. тіла до 180 см, вага до 13 кг; ведуть водний спосіб життя. На Україні на перельотах і зимівлі у пониззі Дунаю, Дністра, Дніпра і Кубані поширені: Л. скрипун (Cygnus cygnus L.) і Л. шовкун (C. olor Sm.); обидва підлягають охороні. Л. шовкуна в одомашненому стані розводять в парках і окремих водоймищах.

Лебедівка (VIII–II), грязьовий і кліматичний курорт над Чорним м. в півд. Васарабії (Одеська обл.).

Лебедова Віра, див. Малицька Константина.

Лебедь Дмитро (* 1893–?), больш. діяч, чл. катеринославської фракції КП(б)У, ред. «Звездь» в 1919–20, в 1921–23 — секретар ЦК КП(б)У. Поборював «українізацію», в 1923 виступав з теорією «боротьби двох культур», твердячи, що рос. культура переможе укр., проти чого полемізували М. Хвильовий і М. Скрипник. В 1924–25 рр. Л. — нарком Роб.-Сел. Інспекції УССР, а далі заступник цього ж наркома ССРСР у Москві; ще в 1928 виступав у пресі з антиукр.

статтями; на поч. 1930-их рр. зник без сліду.

Лебедь Микола (*1910), революціонер і політик, діяч ОУН, 1930–32 організатор Юнацтва ОУН на Зах. Укр. Землях, в 1932–34 зв'язковий між Крайовою Екзекутивою та Проводом Укр. Націоналістів за кордоном. За бойову діяльність та співучасть в організації вбивства Перацького засуджений на кару смерті, замінену на досмертну тюрму. Звільнений під час поль.-нім. війни, Л. у внутр. конфлікті ОУН виступив за концепцію С. Бандери, з 1941 р. став його другим заступником. Чл. Тимчасового Правління Я. Стецька, Л. організував після арешту німцями Бандери та більшості чл. Правління протинім. резистанс, очолював до 1943 р. ОУН на укр. землях (псевд. Максим Рубан) та спричинився до постанови УПА. Співзасновник УГВР (1944) і її Ген. Секретар закордонних справ; для навіязання контакту виїхав за кордон. З 1949 р. у ЗДА, очолює дослідно-вид. бюро «Пролог» у Нью-Йорку. Мемуарно-документальна праця «УПА» (1946); публіцистичні ст.

М. Лебедь

Лебідь Ананій (*1898), літературознавець, дослідник життя і творчості М. Коцюбинського; монографія «М. Коцюбинський. Життя і творчість» (1929), ст. у ЗІФВ УАН, «Україні», «Житті й Революції», разом з Рильським ред. хрестоматії «За 25 літ» (1926) тощо. Заарештований 1929 р. у зв'язку з процесом СВУ, звільнений і вдруге заарештований 1935 р. і засуджений на 10 рр. концтаборів; перебував на Соловках, дальша доля невідома.

Лебідь-Юрчик Харитон (1877–1945), економіст родом із сх. Поділля, в 1917–21 рр. на укр. держ. службі — дир. департаменту держ. скарбниці і (з 1919) заступник мін. фінансів УНР, доц. Кам'янецького Ун-ту; згодом на еміграції в Польщі, помер у Німеччині. Праці з ділянки цукр. пром-сти, «Бюджетове право» (1927) та ін.

Х. Лебідь-Юрчик

Лев, левак, таляр полевковий, укр. назва грубої срібної монети, зниженої

якості (20,7 гр. чистого срібла), Löwentaler'a, що карбувався з 1576 р. у Сполучених Нідерландах; її назва походить від великого зображення лева, що стоїть на задніх лапах. На Україні, куди Л. проходили через Польщу, вони були дуже поширені в обігу в 17 в. Л. становив собою $\frac{5}{16}$ звичайного таляра дорівнюючи $2\frac{1}{2}$ золотим поль. (75 грошів) або лит. копі; в рос. валюті 17 в. цінувався як 50 коп.

Лев, син візант. цісаря Романа Діогена, здетронізованого 1071 р. Одружений з Марицею (Марією), дочкою Володимира Мономаха, Л. пробував здобути візант. престол і 1119 р. пішов на Балкани, де йому вдалося здобути кілька болгар. Загинув підступно вбитий посланцями візант. цісаря Олександра.

Лев Василь (*1903), мовознавець і історик літератури, проф. Львівського Держ. Ун-ту, УВУ, тепер ун-ту й коледжу в Скрантоні, ЗДА, д. чл. НТШ; праці з ділянки мовознавства і літератури („Apostol Krechowski“, „Укр. переклад хроніки М. Бельського“, „Крехівська Палєя“, „Мова Руської Трійці“, „Граматика староцерк.-слов. мови“), разом з І. Вербняним „Словник укр.-англ. і англ.-укр.“; ст. і розвідки на літ. і мовознавчі теми, зокрема про І. Франка.

В. Лев

Лев І Данилович (бл. 1225–1301), гал.-волинський кн. (1264–1301), син короля Данила Романовича, вже за життя батька виконував важливі військ. і політ. доручення. Спадщина по смерті брата Шварна (1269) значно збільшила його батьківський уділ – в руках Л. опинились землі Перемиська, Белзька, Холмська та Дорогичинська, тоді ж він переніс (1272) свою столицю до Львова. Залежний від Золотої Орди, Л. користався з тат. допомоги в своїх походах на Литву, Польщу та ятвягів. Він намагався здобути Краківську землю, для чого уклав союз з чеським королем Вацлавом II, але довга війна з Польщею не увінчалась успіхом; Л. вдалося тільки при-

Кн. Лев І

лучити до своєї держави Люблінщину (бл. 1289 р.). На півдні до складу держави Л. увійшла частина укр. Закарпаття. Одруження Л. з угор. королівною Констанцією й жваві дипломатичні зв'язки з Угорщиною та Чехією зміцнили зв'язки Галичини з Зах., що позначилось в ділянці культури, держ. адміністрації, міськ. самоуправи та госп. життя країни.
М. Ж.

Лев II Юрійович († бл. 1323), син Юрія І Львовича, спільно правив (1315–23) із своїм братом Андрієм Галичиною і Волинню або, за твердженнями деяких істориків, тільки Галичиною, залишаючи Волинь Андрієві. В основі політики Л. лежали союзи з Польщею і нім. Орде, що дозволили йому незалежити Гал.-Волинську Русь від Золотої Орди. Згинув імовірно в бою з татарами, залишаючи по собі славу «непереможного щита» проти татар.

Лев XIII (1810–1903), з роду граф Йоахим Печчі, один з найвизначніших пап (з 1878 р.), великий прихильник Сх. Церкви (236 писем у сх.-христ. справах, була «Orientalium dignitas Ecclesiarum», 1894), зокрема Укр.-Кат. Церкви, в якій бачив велике майбутнє на Сх. Доручив Конгрегації для Поширення Віри провести реформу василіянського чину, заснував станіславівське єпископство (1885), іменував митр. Сильвестра Сембратовича кардиналом, підтвердив рішення Львівського Папа Лев XIII Синоду, заснував окрему семінарію для українців у Римі (1897), доручив Конгрегації Пропаганди виробити плян укр. патріархату з тимчасовим осідком у Львові, до якого, крім гал. епархій, мали також належати закарп., проти чого протестував примас Угорщини.

Папа Лев XIII

Лев Диякон Калойський (з Малої Азії), візант. історик 10 в., автор хроніки, яка описує події 959–989 рр.; важливе джерело про війну Святослава з Візантією в Болгарії.

Левада (Косяк-Левада) Олександр (*1909), письмен., драматург і кіносценарист. Друкується з 1927 р., спершу зв'язаний з групою «Нова Генерація»; п'єси – «Божевільня Камо» (1936), «Камо» (1947), «Шлях на Україну» (1947), «Серця і долари» (1948), «Марія» (1952), «Під зірками Балкану» (1953), найпопулярніші – «Остання зустріч» (1956) і «Фавст і смерть» (1960); у співпраці з Грохою «Ой у полі нивка» (1941), з Малишком «Жи-

ва легенда» (1959), а з І. Ле роман — «Південний захід» (1950); сценарії — «Правда» (за О. Корнійчуком), «Кінець Чирви Козиря» (за І. Микитенком) та ін. Зб. «Поезії» (1941). Твори Л. відбивають актуальні кличі партії.

Леваковський Іван (1828–93), геолог, проф. Харківського Ун-ту, один з організаторів і довголітній гол. Харківського Т-ва дослідників природи. Праці з геології, геоморфології, ґрунтознавства і гідрогеології України, насамперед про крейди й третинні підклади, походження річкових долин, будову Кримських гір тощо.

І. Леваковський

Леванда (Сікачка) Іван (1734–1814), визначний проповідник родом з Києва, вихованець Київ. Академії, з 1786 протоієрей Софійського катедрального собору у Києві. Автор понад 200 проповідей, спочатку позначених поль. впливом, згодом більш оригінальних; вартість їх у живий розповіді, пересипуваний принагідними оп. Цікавився історією України й мав велику збірку іст. документів. Маючи широке коло знайомств серед укр. діячів (В. Капніст, О. Лобисевич, О. Шафонський та ін.), залишив цікаве листування. Зб. творів «Слова и речи прот. И. Леванды» (1821).

Левандовський Прокіп (1782–1849), композитор і маляр, учень А. Веделя; церк. твори, укр. нар. пісні для фортепіано, марші та ін.

Леванідов Андрій, рос. генерал, учасник тур. і поль. воєн за Катерини II, шеф стародубського карабінерного полку (1785), корпусний командир у Києві (1790–94), ген.-губернатор Слобожанщини (1796–97). Був зв'язаний з укр. автономістичними колами й протегував А. Худорбі і А. Веделеві. Цікавився іст. України і залишив рукописний зб. п. н. «Андрея Леванидова Малороссийский Летописец» (бл. 1790), що знаходився в Укр. Нац. Музеї у Львові.

Левенгаупт (Löwenhaupt) Адам Людвіг (1659–1719), граф, швед. ген.; зазнав поразки під Лісною (1708); учасник битви під Полтавою (1709); капітулював на чолі швед. армії б. Переволочної; помер у моск. неволі.

Левенці, охотницькі ватаги на Поділлі в другій пол. 17 в.; походження назви не вияснене.

Левенці, старшинський рід на Полтавщині 17–18 вв. Прокіп Л. (Левенко)

(†1691), полк. полтавський (1674–78 з перервами), учасник Чигиринських походів, прийнятий гетьманом Самойловичем «під бунчук» (1685), полтавський полковий обозний (1687), один з старшинських кандидатів на гетьмана в 1687 р. Іван Л. († бл. 1736), син Прокопа, полк. полтавський (1703–09), 1708 р. не підтримав Мазепу, але й не допомагав росіянам, за що втратив уряд і був інтернований у Харкові; 1724–27 був одним з 3 правителів Ген. Військ. Канцелярії.

Левинський Володимир (1880–1953), публіцист, політ. діяч, теоретик укр. соц. руху, один з засновників УСДП, в 1919–20 рр. чл. закордонної групи УКП у Відні; в 1904–14 рр. ред. або співр. органів преси УСДП — «Воля», «Земля і Воля», «Вперед», «Робітник», «Наш Голос» у Львові та «Дзвін» у Києві, після війни співр. журн. «Нова Україна» в Празі, «Нова Культура», «Культура», «Нові

В. Левинський

Шляхи», «Кооп. Республіка» у Львові й ін. Автор праць «Нарис розвитку укр. роб. руху в Галичині» (1914), «Царская Россия и украинский вопрос», «Народність і держава» (1919), «Соц. інтернаціонал і поневолені народи» та ін. Помер у Відні.

Левинський Іван (1851–1919), архітект, проф. Львівської Політехніки (з 1903), піонер будів. пром-сти у Галичині, власник фабрики виробів будів. промислу. Л. проєктував і будував низку будов заг. гром. призначення (Торг.-пром. палата, гол. залізничний двірець у Львові, готель Жоржа, ряд лікарень і санаторій), укр. гром. будови у Львові («Дністер», Бурса Пед. Т-ва, Акад. Дім, Нар. Гостинниця, новий будинок Акад. гімназії, Муз. Ін-т ім. Лисенка та ін.), яким надавав укр. характеру, використовуючи мотиви укр. нар. будівництва та нар. орнаментики. Л. — фундатор агрономічно-техн. т-ва «Праця», добродій т-ва «Сіль. Господар», студентського т-ва «Основа» й ін.

І. Левинський

Левинський Лев, гал. архітект першої пол. 20 в., в будовах намагався поєднати укр. архітектурну традицію нар. дерев'я-

ного і візант. будівництва з модерними напрямками. Проектував церкви (в Язлівці, Мостах В., Рудках, Ярмолинцях), гімназію Сестер Василіянок у Львові та ін.

Левинський Степан (бл. 1710–1806), останній еп. луцької уніятської єпархії, скасованої 1795 Катериною II.

Левинський Степан (1897–1946), письмен. і японознавець родом з Галичини, син Івана Л.; після студій у Львові, Брюсселі й Парижі жив в 1935–46 рр. на Далекому Сх. (Харбін, Пекін, Сайгон), помер у Франції. Репортажі з подорожів по світу: «Від Везувія до пісків Сагари», «З японського дому» (1932), «Схід і Захід» (1934) й ін.; співр. укр. преси в Харбіні.

Левитин Юрій (*1912), композитор і піаніст, закінчив Ленінградську Консерваторію по класі Д. Шостаковича; опера «Монна Маріянна», ораторії, симфонія, оркестрові сюїти, фортепіановий концерт, 7 струнних квартетів (3-й укр.), твори для різних інструментів.

Левитова Людмила (*1926), композиторка, закінчила Київ. Консерваторію (кляса Л. Ревуцького); «Урочиста увертюра» для симфонічної оркестри, струнний квартет, фортепіанові й хорові твори.

Левитська Вікторія (*1911), рос. композиторка, м. ін. авторка опери «Тарасованіч» за Шевченком та сольових пісень на тексти Шевченка.

Левитський Володимир (1854–1939), економіст, проф. Харківського Ун-ту, в 1920-их рр. Харківського С.-Г. Ін-ту, д. чл. ВУАН; гол. праці: «Задачі й методи науки про госп-во», «Сіль. госп. криза у Франції 1862–92», «Історія політ. економії у зв'язку з іст. госп. побуту» й ін.

Левитський Микола (1859–1934), гром. діяч і кооператор родом з Канівщини, «артільний батько»; закладав перші на Україні (і в Сх. Європі) хліборобські спілки (артілі) по селах та виробничі між ремісниками по містах; перші спроби 1887 р. в Олександрівському пов., відновлені 1894 р.; в 1898 на Херсонщині було в 25 селах 125 с.-г. артілей, в яких гуртувалося понад 3 000 селян. Чл. Центр. Ради, учасник багатьох міжнар. кооп. з'їздів; численні ст. по часописах, брошура: «Спількова умова для хліборобських спілок» (1901); помер у Києві.

М. Левитський
(1859–1934)

Левитський Микола (1880–1935), політ. діяч, чл. Центр. Ради від УСДРП і делегат України на мирові переговори з центр. державами в Бересті Литовському; за Директорії чл. Дипломатичної місії УНР у Парижі. В 1923 р. повернувся на Україну і деякий час працював у Харкові; в 1929 р. заарештований і засланий в табори Красноярської обл.; де й помер.

О. Левитський

Левитський Олекса (1887–1959), драматичний актор-комік побутового пляну, на сцені з 1905 р. в трупі О. Суслова, пізніше М. Садовського; 1920–44 на гол. ролях у театрах Галичини; помер у Німеччині.

Левицька Анастасія (*1905), оперова співачка (меццо-сопрано); з 1927 в Київській, згодом у Харківській опері. Кращі партії: Кармен, Амнеріс («Аїда»), Сузуккі («Чіо-чіо-сан») та ін. Дружина О. Сердюка.

Левицька Віра (*1916), драматична акторка героїчного пляну, на сцені з 1933 в об'їздових театрах Галичини, в 1941–44 рр. у театрах ім. Л. Українки і Оперному у Львові, з 1945 в Ансамблі Укр. Акторів під мист. проводом В. Блавацького в Німеччині, з 1950 у ЗДА.

В. Левицька

Левицька Галина (1900–56), піаністка, вчителька Муз. Ін-ту ім. Лисенка у Львові й Львівської Консерваторії; зокрема пропагувала твори сучасних укр. композиторів.

Левицька Зінаїда (1870–1919), письмен., дружина Модеста Л.; іст. повість «Прибитий дорозі»; переклади (разом з чоловіком) з франц. і поль.

Левицька Любов (*1910), співачка-сопрано, родом з Львова, виступала з концертами й в нар. оперетах на Зах. Україні, з 1950 у Канаді.

Левицька Михайлина (1879–1932), уроджена Смук, гром. діячка, учителька, одна з провідниць жіп. руху на Буковині.

Левицька Олена (*1873), перша укр. жінка-промисловець у Галичині й гром. діячка; в 1907 заснувала у Львові фабрику хем. виробів «Зоря», в якій було виробництво пасти до взуття «Елегант»,

що в 1920-их рр. розрослося на модерну фабрику; Л. почесний чл. Союзу укр. купців і промисловців у Львові; тепер у ЗДА.

Левицька Софія (1874–1937), малярка родом з Поділля, сестра Модеста Л., з 1905 в Парижі, студіювала в Академії Мистецтв, а з 1909 виставляла в паризьких салонах Осінньому і Незалежних. Творчість Л., зазнавши у 1910-их рр. впливу кубізму, пізніше — імпресіоністична; великі композиції, портрети, дереворити. Л. переклала на франц. мову й ілюструвала (дереворити) «Вечори на хуторі біля Диканьки» Гоголя (1921), спільно з Ж. Маршаном ілюструвала (1929) поему П. Валері «Le serpent».

Левицький (Lewicki) Анатоль (1841–99), польс. історик, з укр. свящ. родини в Галичині, проф. (з 1883) Краківського Ун-ту; в його працях є чимало матеріалів до іст. України 14–16 вв., автор кількакратно перевиданого підручника «Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią związanych».

Левицький Борис (*1915), журналіст, публіцист і політ. діяч; студентський діяч кін. 1930-их рр., гол. ред. газ. «Нове Село» (1936–39) у Львові; чл. засновник і чл. ЦК Укр. Нар.-Дем. Партії (1942–45); на еміграції чл. засновник УРДП і співред. її органу «Вперед» (1949–56) у Мюнхені; з 1952 р. референт нім. Соц.-Дем. Партії для справ СРСР, наук співр. «Forschungsdienst Osteuropa» у Дюссельдорфі. Ст. і брошури на сов. й укр. теми, гол. в нім. пресі та в польс. ж. «Культура»; кн. «Vom roten Terror zur sozialistischen Gesetzlichkeit» (1961) «Die Ukraine nach dem zweiten Weltkrieg» (1962) й ін.

Левицький Василь (1882–1941), педагог, учитель гімназії в Бережанах; батько Бориса Л.; ст. на пед. теми, «Історія виховання й навчання» (1926), зб. поезій «Самотою» (1910) й ін.; помер у больш. тюрмі в Москві.

Левицький (Софронів) Василь (*1899), журналіст і письменник, родом з Галичини, з 1950 в Канаді; співред. «Літопису Чер-

О. Левицька

С. Левицька

воної Калини», «Госп.-Кооп. Часопису» у Львові, «Нового Шляху» й «Вільного Слова» в Канаді; зб. оп. «Під сміх війни», «Грішник» (1927), «Липнева отрута» (1934), п'єси для дитячої сцени, переклади з франц. і нім.

Левицький Венедикт (1789–1851), проф. морального богослов'я Львівського Ун-ту, ректор Духовної Семінарії, крилошанин, цензор книжок і театральних вистав, противник нар. мови, не дозволив друкувати «Русалку Дністрову».

Левицький Володимир (1856–1938), псевд. Василь Лукич, нотар у Винниках б. Львова, письменник і громад. діяч, д. чл. НТШ (з 1926), почесний чл. т-ва «Просвіта» (з 1925), учасник літ. руху з 1875 р. Співр. ж. «Друг» і альманаха «Дністрянка», разом з І. Франком склав антологію укр. поезії (1881), ред. багатьох вид., м. ін. календарів т-ва «Просвіта» (1880–95, 1890, 1893, 1916–18), популярного довідника для селян «Руський Правотар домашній» (1885, разом з Ю. Сельським), альманаха «Ватра» (1887), ж. «Зоря» (1890–96), у якому ввів фонетичний правопис і зробив його всеукр. журн., ред. творів укр. письменників, зокрема з Наддніпрянщини, «Вісника Держ. Законів ЗУНР» (1919) тощо. Етногр. розвідки, монографії, огляди нац. і культ. життя центр. земель; оп., казки й ін.

Левицький Володимир (1872–1956), математик і фізик та педагог, д. чл. НТШ; після студій у Львові учитель гімназій у Тернополі й Львові, в 1919–24 рр. візитатор, 1924–39 інструктор фізики й математики в сер. школах, 1940–53 з перервами під час війни викладав математику і фізику в ун-ті і пед. ін-ті у Львові. Понад 30 наук. праць гол. з теорії функ-

В. Левицький-Софронів

О. В. Левицький

вид., м. ін. календарів т-ва «Просвіта» (1880–95, 1890, 1893, 1916–18), популярного довідника для селян «Руський Правотар домашній» (1885, разом з Ю. Сельським), альманаха «Ватра» (1887), ж. «Зоря» (1890–96), у якому ввів фонетичний правопис і зробив його всеукр. журн., ред. творів укр. письменників, зокрема з Наддніпрянщини, «Вісника Держ. Законів ЗУНР» (1919) тощо. Етногр. розвідки, монографії, огляди нац. і культ. життя центр. земель; оп., казки й ін.

В. Левицький-Лукич

цій комплексної змінної («Еліптичні модулові функції», «Про зерві місця функції дзета ес», «Деякі типи функцій групи Фукса» й ін.) та з теоретичної фізики («Електро-магнетична теорія світла Максвелла», «Теорія перстенів Сатурна» та ін.), друковані у вид. НТШ; наук.-популярні й пед. розвідки, цінні підручники фізики і альбєбри для вищої гімназії. Піонерське значення мали роботи Л. з термінології математики, фізики й хемії. Л. був довголітнім дир. Мат.-Природописно-Лікарської Секції НТШ і ред. її публікацій — Збірника (32 тт.) та випусків «Sitzungsberichte» (28), двічі був гол. НТШ.

В. Левицький

Левицький Володимир (*1885), правник, співр. Союзу Визволення України в таборах полонених у Німеччині 1915–18, дир. пресової служби при посольстві УНР у Берліні 1919–20; від 1927 в ЗДА. співр. «Оборони України» й ред. часопису «Народна Воля», в 1942 перейшов на советофільські позиції, ред. советофільського «Громадського Голосу» в Нью-Йорку.

Левицький Володимир (*1899), церк. і гром. діяч родом з Галичини; протоіерей, деякий час ред. «Укр. Вісника» й секретар консисторії Укр. Правос. Церкви в ЗДА; ст. в пресі; «Церк. суди княжої доби», «Воєнні спомини» й ін.

Левицький Всеволод (*1881), інж.-лісн. 1918–19 шеф ліс. департаменту в Держ Секретаріаті Земельних Справ ЗУНР, в 1920-их рр. проф. і ректор Укр. (Таємної) Політехніки у Львові; тепер у Відні.

Левицький Григорій (1697–1769) свящ., визначний гравер на міді, родом з Правобережжя (справжнє півзвище Ніс, яке він згодом змінив на Л.). Л. вчився і працював за кордоном, мабуть, у Німеччині (Данціг, Бреслав), а з 1730-их рр. вчився у Київ. Академії, з 1738 був свящ. у Маячці на Полтавщині, але жив і працював, будиши управителем друкарні Києво-Печерської Лаври, перев. в Києві, де й помер. З праць Л. відомі понад 40 мідеритів: ілюстрації рел. й алего-

Г. Левицький

ричного змісту до київ. вид. («Євангеліє», 1737, і «Апостол», 1737 і 1752), титульні рамки рукописних акад. тез («Богословські положення», 1769, й ін.) і книжок («Hortus poeticus» М. Довгалецького, 1736, «Путникъ отъ богоспасаемого града Києва до... Іерусалима и отъ Іерусалима до Києва» С. Множинського-Каянова, 1751), 4 гравіровані дошки до «Філософії Арістотелевої» старослов., латинською і поль. мовами (Львів, 1745) і особливо цінні гравюри «тезисів» на честь Р. Копи (1730–40), І. Непребецького (1738), Р. Заборовського (1739), Д. Туптала (1752), на яких, крім портретних зображень, гербів, картушів, алегорій і символів, Л. часто містив архітектурні пам'ятки Києва, побутові сцени, краєвиди, укр. орнаменти. 1753–56 Л., з сином Дмитром і О. Антроповим, розмалював іконостас Андріївської церкви в Києві. Творчість Л. розпочинала на Україні перехід від барокко до реалізму на ґрунті класицизму і мала вплив не тільки на граверство евр. Сходу сер. 18 в., а й на портретне малярство, репрезентоване сином Л. Дмитром, В. Боровиковським й ін.

Література: Ладженко К. (К. Широцький). Жизнь и деятельность Григория Кирилловича Левицкого. Искусство в Южной России, ч. 5–6. К. 1914 (і окремо); Модзалевський В. До біографії укр. штихаря Григорія Левицького. Зб. Секції Мистецтва УНТК, т. І. К. 1921; Попов П. Матеріали до словника укр. граверів. К. 1926; Січинський В. Григорій Левицький. Наша Культура, ч. 12. В. 1936 і ч. 1 Л. 1937.

С. Я.

Левицький Дмитро (1735–1822), найвизначніший маляр-портретист доби класицизму на Сході Європи, син Григорія Л., нар. у Києві, учився в Київ. Академії, основну мист. освіту дістав від батька, допомагаючи йому при граверських роботах для лаврських вид. У 1753–56 рр., разом з батьком і О. Антроповим, розмалював Андріївську церкву (іконостас) у Києві; з 1761 працював у Петербурзі і, мабуть, учився у Антропова, Лягрене і Валеріані, 1763 був уже модним портретистом в аристократичних

Д. Левицький

колах. 1770 р. на виставці Петербурзької Академії Мистецтв дістав найвищу нагороду, а за портрет А. Кокорінова здобув звання акад.; в 1771–88 рр. викладав і керував портретною класою в Академії. 1788 вернувся на Україну, але по семи рр. знову працював у Петербурзі

придворним портретистом і дістав (1807) титул радника Академії; останні 20 років Л. із-за хвороби очей не працював, 1820 повернувся на Україну, де ймовірно й помер. Вийшовши з укр. барокко й працюючи в дусі класицизму і зах.-євр. традицій, Л. створив нову реалістичну школу портретного малярства. Його портрети, побіч досконалої техніки рисунку, композиції й кольориту, майстерно віддають психологічні прикмети портретованого. Л. виконав понад 100 портретів видатних представників свого часу, м. ін. цариці Катерини II, чл. царської родини, короля Станіслава Лещинського, франц. філософа Д. Дідро (тепер у Музеї мистецтва й історії в Женеві); свого батька, брата і дочки, знаменитий цикл портретів вихованок Смольного Ін-ту, П. Демидова, М. Дьякової, Бакуніної, У. Мнішек, Дмитрієва-Мамоніна, Н. Львова, М. Рєпніна, М. і В. Митрофанових й ін. З школи Л. вийшло багато укр. (Л. Миропольський, С. Маяцький, Л. Калиновський й ін.) і рос. мистців; Л. мав також вплив на творчість В. Боровиковського.

Література: Горленко В. Украинские белли. К. 1899. Roche D. Un portraitiste Petit-Russien au Temps de Catherine II. Dmitri Grigorevitch Levitski. „Gazette des Beaux Arts“, ч. 6, Париж 1903; Roche D. Renseignements nouveaux sur Levitski. „La Chronique des Arts“, ч. 38, Париж 1907; Горленко В. Дмитро Левицький. Полтава 1919; Чукин І. Дмитро Левицький Харків 1930.

Левицький Дмитро (1877–1942), адвокат і громад.-політ. діяч; до першої світової війни в Раві Руській і Бережанах; 1915 попав у рос. полон, 1917 гол. Гал.-Буковинського Комітету допомоги жертвам війни в Києві, 1919–21 посол УНР у Копенгагені; по поверненні до Галичини ред. щоденника «Діло» (1923–25), один із засновників УНДО і його перший гол. (1925

Д. Левицький

–35), а в 1936–39 заступник гол. В 1928–35 посол до польс. сойму і гол. Укр. Парламентарної Репрезентації; в 1936–39 гол. Укр. Координаційного Ком-ту у Львові; з 1936 р. гол. ред. колегії «Діло», 1939 заарештований більшовиками, помер у Бухарі (Узбекська ССР).

Левицький Євген (1870–1925), публіцист, громад.-політ. діяч; організатор студентства (през. всеслов. студентського конгресу у Відні 1892), один з піонерів роб. руху в Галичині, один із засновників радикальної, пізніше нац.-дем. партії,

співавтор перших програм обох партій, співред. «Народу», ред. «Будучности» (1899), «Свободи» (1901), «Діла» (1903); посол до австр. парламенту з 1907 р.; чл. Нац. Ради ЗУНР; за першої світової війни діяв як відпоручник СВУ в Німеччині; 1919–20 посол ЗУНР у Берліні й Празі; автор розвідок укр. та нім. мовами («Die Ukraine, der Lebensnerv Russlands», 1915 та ін.).

Є. Левицький

Левицький Іван (1844–1908), гал. педагог, довголітній інспектор укр. сер. шкіл, укладач укр. шкільних підручників.

Левицький (Ємелянчик) Іван (1850–1913), визначний гал. бібліограф, письменник і популяризатор, д. чл. НТШ та гол. його Бібліографічної Комісії (з 1909). Гол. праці: «Галицько-руська бібліографія за роки 1772–1800» (1903), «Галицько-русская библиография XIX ст. с учетом изданий русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине», т. I–II (1888–95) і «Укр. бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900», тт. I–III (1900–11). З ін. бібліографія праць М. Грушевського, праці з іст. Галичини за Австрії, зокрема з історії шкільництва; популярно-іст. оп. під псевд. Іван з Берліг. З біографічного словника (2 000 біографій) п. н. «Прикарпатська Русь в XIX в'їдц'ї в біографіяхх...» вийшли тільки 4 випуски до літери В.

І. Левицький

Левицький Іван (1875–1938), муз. педагог і композитор, учитель в сер. школах і в Муз. Ін-ті ім. Лисенка у Львові; композитор хорових творів, сольових пісень та дрібних творів для скрипки; підручники: «Нарис іст. музики» (1921), «Основи теорії музики» (1921).

Левицький Іван (1896–1952), археолог у Харкові, дослідник палеоліту й неоліту України.

Левицький Іпполіт (1868–?), полк.-лікар УГА, спершу гол. лікар Стрийської військ. округи, пізніше санітарний шеф III корпусу УГА.

Левицький Йосип (1801–60), гр.-кат. свящ., в 1847–53 рр. проф. богослов'я в Перемишлі, письменник і публіцист, автор граматики укр. мови («Grammatik der u-

thenischen oder kleinrussischen Sprache», 1834; більш наближена до нар. мови переробка «Грамматика языка русского...», 1849 і 1850, під впливом рос. граматики Таппе), у якій, як і в словнику («Приручний слова» славено-польський, 1830), змішує укр. нар. елементи (надсянських говірок Перемишчини) з ц.-слов. й рос. Таким же язичієм перекладав балади Шіллера (1839–44), складав байки й реторичні вірші. Заслужений організатор церк. хору в Перемишлі.

о. Й. Левицький

Левицький Йосип (1810–63), укр.-кат. сваяц., скрипаль і композитор; переробив для чоловічого хору а капеля Гайдна «Сім слів Спасителя на хресті», поклавши ц.-с. текст «В руці Твої, Господи», «Днесь со мною будеш в раю» й ін.; в 1850-их рр. під псевд. Іосифъ изъ Болшова, Іосифъ изъ Покутья співр. «Зорі Галицької» та ін. гал. газ.

Левицький Кость (18. 11. 1859 – 12. 11. 1941), адвокат і публіцист, найвизначніший політ. діяч Галичини кін. 19 і першої пол. 20 вв., д. і почесний чл. НТШ і «Просвіти», співзасновник і провідний діяч багатьох політ., культ. і екон. установ. Нар. в Тисьмениці на Станиславщині, в священничій родині, гімназію закінчив у Станиславові, ун-т у Львові, де, за винятком кількох років, прожив усе своє життя.

К. Левицький

1899 співзасновник Укр. Нац. Дем. Партії, пізніше її гол., в 1898–1939 рр. начальний дир. Крайового Союзу Кредитового (пізніше Центробанк), перший през. Крайового Союзу Ревізійного (з 1904), Т-ва Укр. Правників у Львові, ред. «Правничої Часописі» (1889–1907), посол до австр. парламенту і гал. сойму, гол. Укр. Парламентарного Клубу у Відні й Соймового Клубу у Львові. Л. відіграв визначну роль у нац. держ. визволенні Зах. України: 1914 очолив Укр. Гол. Раду у Львові, а згодом Заг. Укр. Раду у Відні, в листопаді 1918 став першим гол. уряду ЗУНР. Після окупації Галичини поляками був чл. гал. уряду у Відні. 1924 повернувся до Галичини, але вже не

брав назагал участі в політ. житті, очолюючи різні культ., госп. і фахові установи. Був гол. Союзу Укр. Адвокатів і ред. журн. «Життя і Право» у Львові, в 1935–39 рр. чл. Начальної Ради Адвокатської у Варшаві. В 1939 р. заарештований більшовиками, сидів 20 місяців у тюрмі, звільнений напередодні нім.-сов. війни. В липні 1941 був засновником і гол. Укр. Нац. Ради у Львові. Помер у Львові.

Автор праць і ст. на іст.-політ. і правничі теми: «Нім.-укр. правничий словник» (перше вид. 1893, друге – 1920), «Історія політ. думки гал. українців 1848–1914» (1926), «Історія визвольних змагань гал. українців в часі світової війни 1914–18 рр.» (1928), «Великий зрив» (1931) та ін.

До кін. життя Л. був заг. визнаним авторитетом гал. українців; це визначили його всебічні заслуги в нац. відродженні зах. українців, політ. досвід, дем. погляди, поміркованість і одночасно беззастережна відданість нац.-держ. ідеалам.

В. Мудрий

Левицький Лев (1862–1928), суддя, гром. діяч Скільщини, посол до австр. парламенту (з 1911 р.) і гал. сойму (з 1913 р.), чл. Заг. Укр. Ради і Нац. Ради ЗУНР; під час першої світової війни багато допомагав укр. біженцям, інтернованим і політ. в'язням.

Левицький Леопольд (*1907), маляр-графік, працює у Львові в галузі станкової і книжкової графіки; серії ліногравюр, ілюстрації до оп. І. Франка («У кузні», «Малий Мирон»), акварелі.

Левицький Мирон (*1913), маляр і графік, родом із Львова, учень школи О. Новаківського і Академії Мистецтв у Кракові, чл. АНУМ. З 1949 в Канаді; виставляє в Канаді, ЗДА, в Парижі; книжкова графіка, портрети, пейзажі, рел. (Пієта), іст. (Похід Ігоря) композиції.

М. Левицький

Левицький Михайло (1774–1858), церк. і гром. діяч, перший кардинал-українець, багато зробив для розвитку укр. шкільництва в Галичині. Як перемиський єп. (з 1813) відновив перемиську капітулу, підготував єпархіальний синод; що відбувся 1818 р. з постановою закладати парафіяльні школи з укр. викладавкою мовою, видав катехизм, буквар і катехитичні науки для дітей (йх зладив о. І. Могильницький); брав участь у Ві-

денському Конгресі 1815 р. Як гал. митр. (з 1816 р., з 1848 примас Галичини) подбав про опіку гр.-кат. консисторій над укр. нар. школами, про настанову укр. катехитів по гімназіях (1856); про укр. виклади догматики (1849) та катедри пасторального богослов'я і катехитики у Львівському Ун-ті. 1839 виступав з протестом проти ліквідації рос. урядом унії на Правобережжі, Волині й Білорусі.

Кард. М. Левицький

Левицький Модест (1866–1932), гром. діяч і письмен. родом з Поділля; закінчив іст.-філол. (1888) і мед. (1893) фак. Київ. Ун-ту, працював як лікар в Ковлі, Києві й ін. м.; за укр. державности був гол. сан. лікарем залізниць України, а 1919 радником, потім гол. укр. дипломатичної місії у Греції, на поч.

М. Левицький

1920-их рр. лектором і лікарем Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, звідки 1927 р. переїхав до Луцького, де й помер. Друкуватися Л. почав у «КСт.» (1901), а потім і в ін. вид. («ЛНВ», «Нова Громада», «Рада» й ін.). Оп. з нар. життя — «Оповідання» (1907 і 1918), «В суді» (1918), «Землиця рідна» (1926), «Тяжка дорога» (1928) і визвольної боротьби — «Gloria victis» (1925), «Людина звір» (1927), спогади — «Шкільні товариші», «Казенні діти» (1920) й ін. (під псевд. М. Пилипович, Вибірний-Макогоненко); переклади, популярно-наук. лікарські порадики, автор укр. граматики.

Левицький Омелян (1875–1917), адвокат і гром. діяч на Турчанщині, сотн. УСС і командант Гуцульської сотні; поляг б. Кірлібаби на Буковині.

Левицький Орест (1849–1922), історик і письмен., старого священицького роду з Полтавщини, вихованець Київ. Ун-ту, учень В. Антоновича, багаторічний учитель сер. школи (у Києві). Досліджував і публікував архівні матеріали до іст. України 16–18 вв., зокрема нар. побуту, звичаєвого права, церк.-рел. рухів тощо. Секретар Київ. Археографічної Комісії (з 1874 р.), співр. «КСт.», заступник гол. УНТК, д. чл. ВУАН (з 1918) і її другий през. (1919–22), гол. Соц.-екон. відділу й

Комісії для виучування нар. права. Був чл. Київ. Громади. Найважливіші праці: «Очерк внутренней истории Малороссии во второй пол. XVII в.» (1874–75), «Опыт исследования о Летописи Самовидца» (1878), «О сочинении в Польше и Юго-Западной Руси» (1882), «Внутреннее состояние Западно-Русской Церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI ст. и Уния» (1884), «Очерки старинного быта на Волыни и Украине» (1889, 1891), «Очерки народной жизни в Малороссии XVII в.» (1901), «Черты семейного быта в Юго-Западной Руси XVI–XVII вв.» (1909). Автор численних іст. оп. з життя Волині 16 в. та Гетьманщини з 17 в., які перев. друкував у «КСт.», «ЛНВ»; окремо вийшли «Волинські оповідання» (1914), «Ганна Монтовт» (1926), «Історичні оповідання» (1930), «По судах Гетьманщини» (1940) й ін.

О. левицький

Левицький Осип (*1886), учитель і дир. гімназій, сотн. УГА, деякий час начальник пресової квартири при Начальній Команді УГА, делегат для переговорів УГА з командуванням армії ген. Денікіна; організатор пластової молоді на Станиславщині і ред. місячника «Укр. Пластун» (1920–24); спомини «Гал. Армія на Великій Україні» (1921); тепер у ЗДА.

О. Левицький (1886)

Левицький Остап, літ. псевд. Остап Ковбасюк (1839–1903), учитель гімназій і письмен. у Галичині, співр. «Руси», «Страхопуда» та ін.; поезії, сатира «Uciekinierzy» (1863), переклади для гал. театру.

Левицький Парфеній, див. *Парфеній Левицький*.

Левицький Петро (1864–1915), класичний філолог, учитель гімназій у Львові; досліди стилю рим. ліриків, розвідки з рим. літератури; „De natura infinitivi atque usu apud Horatium praecipue“ (1892).

Левицький Пилип (1859–1920), інж.-будівельник, гром. діяч (м. ін. організатор січового руху та укр. приватного шкільництва) і нафтовий промисловець на Бориславщині.

Левицький Северин (1890–1962), педагог, учитель сер. шкіл та визначний

пластовий діяч. Гол. Верховної Пластової Команди (1924—34), один з засновників Пластового Сеньйорату (1930) і його гол. в 1949—52 рр. Після заборони Пласту поль. владою чл. проводу таємного Пласту (до 1945). В 1941—45 рр. працював у системі УЦК (виховання молоді, гол. Об'єднання праці учителів); з 1945 на еміграції, спершу в Німеччині, пізніше у ЗДА, з 1947 Начальний Пластун, а в 1949—53 рр. голова

С. Левицький

Гол. Пластової Ради. Автор численних ст. на пластові виховні та ідеологічні теми (псевд. Шерш, Сірий Лев); праця: «Матеріали до історії Пласту» (1962).

Левицький Федір (1858—1933), визначний драматичний актор, характерний комік школи М. Кропивницького, родом з Херсонщини; на сцені з 1888 в трупях М. Кропивницького, М. Садовського (з 1892), О. Суслова (з 1897) і власній у Кременчуці (з 1905); з 1908 р. в театрах М. Садовського в Києві, 1917 в Укр. Нац., 1918 в Держ. Нар. в Києві, з 1925 в Першому Держ. Театрі ім. Шевченка в Дніпропетровському; останні роки життя у трупі Колісниченка, Ленінградському «Жовтні» і в мандрівній трупі під орудою В. Петраківського; помер у Чернігові. Для творчості Л. характеристична емоціональність, цілковите перевтілення і ліризм, він створив різнобарвні, неповторні комічні типи як у побутовому (писар у «Бурлаці», Солопій Черевик у «Сорочинському ярмарку»), так і в зах.-євр. (Куче в «Ткачах» Гавітмана) і сов. (Копистка в «97» й ін.) репертуарі. Л. співавтор комедії «В мутній воді» (1901, з А. Марковичем), «Надзвичайний писар» (1910, з М. Підвисоцьким), переклади. Біограф. дані в кн. В. Василька «Ф. В. Левицький», К. 1958. В. Р.

Ф. Левицький

Левицький Юліян (1874—1925), гал. педагог, з 1917 р. дир. укр. гімназії в Тернополі; підручники географії для сер. шкіл, ст. на іст. теми.

Левицький Ярослав (1878—1961), укр. кат. свящ., церк. діяч і кат. публіцист; катехит сер. шкіл, проф. пасторального богослов'я Гр.-Кат. Богословської Ака-

демії у Львові. Наук. праці: «Перші укр. проповідники і їх твори», «Теорія церковних вимови» (в «Працях Гр.-Кат. Богословської Академії») й ін.; переклад св. Письма Нового Завіту і Єрейського часослова, книжки, брошури і ст. на рел., іст. та суспільні теми; ред. щоденника «Нова Рада» (1919—20), ж. «Нива», «Основа» та їх вид. — бібліотек, співр. ряду ж. у Галичині.

Левицький Ярослав (1897—1961), син Володимира Л. — Лукича, правник, старшина укр. армії, сотн. укр. поліції у Львові (1941—44), співр. ж. «Життя і право», ст. про сов. право; помер у Трентоні, ЗДА.

Левицький-Нечуй Іван, див. *Нечуй-Левицький Іван*.

Левич Олександр (* 1907), композитор, закінчив Київ. Консерваторію (класа Л. Ревуцького); фортепіанова соната, варіації, фантазія на укр. тему для віолончелі, хорові твори, сольові пісні.

Левкой, матиоля (*Matthiola R. Br.*), рослини з родини хрестоцвітих; на Україні росте 1 вид дико і 3 культивують як декоративні (іноді дичавіють). Л. однорічний (*M. annua* (L.) Sweet.), Л. сірий (*M. incana* (L.) R. Br.) і Л. гострошипий (*M. oxyceras* DC.).

Левочкі гори, частина Західного Бескиду, положена на укр.-словацькому етнічному пограниччі між котловинами гор. Попраду і Горнаду та гор. Ториною; збудовані з легко зфалдованого флішу, з широкими і лагідними хребтами (до 1 300 м), вкритими пасовищами і залісненими узбіччями; слабо заселені.

Левчанівська Олена (1881—1943), уроджена Гадзінська, гром.-політ. діячка на Волині, в 1922—28 рр. сенаторка до поль. сенату; заарештована більшовиками, померла на заслання в Казахстані

О. Левчанівська

Левченко Гаврило, письмен. родом з Полтавщини; водевілі «На межі», «Як журавлі кричать» (1918), драматичні твори «Світова справа», «Дяк», «Юрко Огневик» (1918), «Смерть» (1919), оп. «Чернігівські силуети», «Оповідання» (1918), «Домовик» (1930).

Левченко Григорій (1906—48?), мовознавець, доц. Київ. Ун-ту, дослідник історії укр. літ. мови 19 в. («Місце Шевченка в історії укр. літ. мови», Наук. записки Київ. Держ. Ун-ту, ч. I, 1939, «Нариси з іст. укр. літ. мови першої пол. XIX ст.», 1946).

Левченко Микита (1858—1920), народник, зв'язаний з течією землевольців; керував таємною друкарнею в Києві й Одесі, брав участь в орг-ції втечі Я. Стефановича з кийв. тюрми; 1880 р. за-суджений на 15 рр. каторги, помер у Са-ратові.

Левченко Микола (1900—34), етнограф і історик родом з Чернігівщини, наук. співр. і дир. в-ва ВУАН у 1920-их рр.; автор праць: «Зна-доба до життєпису Степана Рудансько-го» (1926; спільно з акад. А. Кримським), «З поля фолклористики та етнографії», I—II (1927—28), «Казки й оповідання з Поділля в запи-сах 1850—60 рр.», I—II (1928) та ін. За-арештований у справі СВУ, був засла-ний на північ, де важко захворів і після повороту до Києва вкоротив собі віку.

Левченко Михайло (1830—92), етно-граф і лексикограф, співр. «Основи», ав-тор рос.-укр. словника («Опыт русско-украинского словаря», 1874), укр. мате-ріал якого сумлінно зібрано з нар. мови та з творів кращих письм.

Левченко Петро (1859—1917), маляр-пейзажист і графік, родом з Харкова, учень Д. Безперчого, згодом Є. Шрейде-ра, учився в Петербурзькій Академії Мистецтв, у Парижі й Римі; на Україні Л. жив то на Харківщині, то в Києві й Одесі; учасник виставок «передвижни-ків» (1886—1904). Ран-ні роботи Л. реаліс-тичні, з 1900-их рр. під впливом імпре-сіонізму; всього бл. 800 картин; найвідо-міші: «Задвірки Со-фійського Собору в Києві», «Путівль-ський Мовчанський монастир», «Село взимку», «Водяний млин», «Ганок сел. хати», «Похорон», «Пейзаж з річкою» й ін.; посмертна рет-роспективна виставка в Харкові 1918 (700 картин).

Література: Павленко М. Петро Лев-ченко. Прага 1927; Дюженко Ю. П. О. Лев-ченко. К. 1958.

Левченко Сергій (* 1906 ?), мовознавець, лексиколог; праці з питань укр. лекси-кології та з методики викладання укр. мови в сер. школі; «Повторний курс укр. мови з іст. коментарями» (1955).

М. Левченко

П. Левченко

Левчук Тимофій (* 1908), кінорежисер Київ. Кіностудії ім. О. Довженка; філь-ми: «В степах України» (1952), «Калино-вий гай» (1953), «Співає Україна» (1954), «Іван Франко» (1956), «Київка» (1959), «Спадкості» (1960), «Рудокіпи» (1961).

Легка промисловість, група галузей пром-сти, що виробляє предмети масо-вого споживання з різних родів сирови-ни. До Л. п. входить первісна обробка бавовни, вовни, шовку, льону, конопель, джуту, кенафи, шкіри й ін., як також пром. галузі: бавовняна, вовняна, льо-нова, конопле-джутова, шовкова, три-котажна, швейна, галантерейна, шкіря-на, взуттєва, хутрова й ін.

На Україні Л. п. бере свій початок з домашньої і кустарної пром-сти. В кін. 18 і на поч. 19 в. поширилося поряд них також мануфактурне виробництво, зо-крема суконної (перев. поміщицькі ма-нуфактури, що базувалися на праці крі-паків) і деяких видів шкіряної (здебіль-ша в руках міщанства і купецтва) пром-сти. В післяреформний період, коли ви-никла фабрично-заводська Л. п., рос. екон. політика гальмувала розвиток Л. п. на Україні, зате підтримувала її в рос. центр.-пром. р-ні й у Польщі. Внаслідок цього укр. Л. п. мала однобічний харак-тер з перевагою дрібних кустарно-реміс-ничих форм. Про це свідчить ч. робітни-ків на Україні, зайнятих у великій фаб-ричній (А) і дрібній (Б) Л. п. (в тис. на 1912 р.):

Галузі пром-сти	Група А	Група Б
Обробка волокнистих речовин	8,9	156,8
Обробка шкіри і взут-тева пром-сть	1,7	73,7
Виготовлення одягу	0,4	47,0

1912 р. на Україні було тільки одне підприємство, що виробляло одяг, та дві взуттєві фабрики; на укр. текстильну пром-сть припадало всього 0,9% вироб-ництва Рос. Імперії. 1913 р. Л. п. давала лише 2,6% від усього виробництва вели-кої пром-сти і 2,0% від усієї кількості робітників України. Тому Україна екс-портувала велику частину сировини (вовну, шкіру тощо) в рос. центр.-пром. р-н, Польщу й ін. частини Рос. Імперії, ввозячи одночасно з них — в малій мірі з-за кордону — готові фабрикати. Велика диспропорція у виробництві легкої і важкої пром-сти підкреслювала коло-ніальний характер госп-ва України.

Після революції, в добу НЕП-у, Л. п. України зазнала деякого збільшення. З введенням колективізації сіль. госп-ва, однобічної розбудови важкої пром-сти та

з ліквідацією більшості дрібних підприємств дальший зріст Л. п. зупинився. Тільки в кін. 1930-их рр., а ще більше після другої світової війни, зокрема у зв'язку з збільшенням посівів техн.

культур, у деякій мірі збільшено виробництво Л. п. Еволюцію гол. виробів Л. п. в УССР видно з таблиці (в дужках відсоток продукції УССР, порівняно з усім ССРСР):

		1913	1940	1955	1960
Бавовняні тканини	млн м	4,7 (0,2)	13,8 (0,3)	49,2 (0,8)	96,0 (1,5)
Вовняні „	„ „	5,3 (4,9)	12,0 (10,0)	13,9 (5,5)	19,1 (5,6)
Повкові „	„ „	—	—	14,1 (2,7)	40,0 (4,9)
Верхній трикотаж	„ шт.	—	12,0 (20,5)	16,5 (19,3)	21,7 (19,4)
Трикотажна білизна	„ „	—	30,3 (24,3)	77,3 (22,5)	106,9 (22,6)
Панчішно-шкарпеткові вироби	„ „	—	79,4 (16,3)	166,3 (21,6)	212,9 (22,1)
Взуття шкіряне	„ „	—	40,8 (19,3)	43,8 (16,1)	76,8 (18,3)

Не зважаючи на збільшення продукції Л. п. на Україні, вона й далі відстає від заг.-союзних темпів зростання. Зокрема слабо розвинене виробництво тканин (м. ін. майже немає льняної пром-сти). 1960 р. в УССР на одного меш. вироблено лише 2,2 м бавовняної тканини, 0,4 м вовняної і 1,8 пар шкіряного взуття. Питома вага Л. п. у заг. пром-сті УССР становила 1960 р. — 10⁰%, ч. робітників бл. 400 000 (1912 — разом з кустарями — 290 000). Тому населення України мусить і далі покривати частину свого попиту ввозом з РСФСР.

Геогр. розміщення Л. п., як і до революції, нерівномірне. Вона скупчена у Києві, далі у Харкові, Львові, Одесі, Полтаві, Херсоні, Чернівцях й ін.: зате слабо розвинена в Донецько-Придніпровському р-ні (гол. у Дніпропетровському) й на Кубані (гол. у Краснодарі).

Література: Винар В. Розвиток легкої пром-сти України. Денвер 1955; Горелік Л. Вопросы экономики легкой промышленности Украинской ССР. К. 1956; Легка пром-сть України, 1917—1957. К. 1957; Рижков І, Шкуратов О. Питання розвитку легкої промисловости. Журн. Економіка Радянської України, ч. 1. К. 1962.

Б. Винар

Легкоатлетика, збірна назва для бігів (на короткі, сер. й довгі віддалі, марафонський біг — 42,2 км, з перешкодами, через плітки, навпростець), ходу, стрибків (в довжину, височину, потрійний, жердкою), метання (списом, диском, молотом, кулею, тятарем). У старій Греції Л. становила ядро олімпійських ігор. На Україні легкоатлетичні змагання зустрічаємо в Ольвії та ін. грец. колоніях, які висилали також своїх змагунів і на олімпійські та ін. ігрища до Греції. Біги, стрибки, метання були поширені у давніх слов'ян; деякі елементи Л. входили також до поганських культових обрядів і затрималися досить довго серед укр. народу (русалі, купальська ніч). Метання списом (ратищем) мали мілітарне оборонно-наступальне значення у княжу й ранньо-коз. добу.

Як частина спортивних змагань Л. по-являється спершу в Зах. Європі; на Україні перші легкоатлетичні змагання відбувалися: 1893 р. в Одесі, 1895 — у Львові, 1905 — у Катеринославі, 1909 — у Мелітополі й Ставрополі, 1910 — у Харкові й Таганрозі; їх влаштовувала перев. студентська молодь. У Львові відбувалися Запор. ігри (вперше 1911 р., 1914 р. як т. зв. «Шевченківський звіт» з понад 12 000 учасників, з 1923 р. майже щорічно), в Києві 1913 р. т. зв. «Мала олімпіада». В 1920—30-их рр. Л. на Зах. Україні тримається міжнар. приписів чистого аматорства, виправляються і змагаються з власного почину (змагання за першість на Зах. Україні, студентські змагання у Подєбрадах, Празі й ін.). Зате в УССР Л. є частиною заг. військ. вишколу, її поширюють масово, їй надається значення політ. пропаганди, найталановитіші легкоатлети дістають всебічну підтримку держави. До 1941 р. Л. обмежувалася змаганнями в рамках різних спартакіад з принципом масової участі змагунів, і зв'язок з країнами поза ССРСР був дуже обмежений. З 1946 р., після вступу до Міжнар. легкоатлетичного союзу, легкоатлети з УССР беруть участь у змаганнях за першість Європи і в новітніх олімпійських іграх, тільки в кольорах ССРСР, на рахунок якого йдуть усі перемоги укр. легкоатлетів. У цих міжнар. змаганнях чемпіонати здобули: В. Куц, Є. Буланчик, М. Голубничка (80 м плітки — 11 сек.), І. Тер-Ованесян (стрибок у довжину 8,19 м — рекорд Європи), М. Смирницька (метання списом), В. Богданова (довжина). На Олімпійських іграх у Мелборні (1956) й Римі (1960) золоті медалі здобули: В. Цибуленко — метання списом 84,64 м, В. Голубничий — хід 20 км 1:34:07,2, В. Крепкіна — стрибок у довжину 6,37 м, Л. Лисенко-Шевцова — 800 м 2:04,3 (все олімпійські рекорди). Рекорди України (до 1962), чоловіки: біг 100 і 200 м Л. Бартенев (Київ), 10,2 і 20,9 сек; 400 м і 400

м плітки — В. Архипчук (Київ), 46,9; В. Анисимов — 51,1; 800 м — А. Кривошиєв 1:48,1; 1500 м — В. Валявко (Київ) 3:44,6; 5 км — І. Чернявський (Київ) 14:03,4; 110 плітки — Є. Буланчик 14,1; 3 км з перешкодами — Ю. Ржищин (Харків) 8:42,2; 4x100 м — збірна УРСР 40,5; стрибки в довжину — І. Тер-Ованесян 8,19 м; у височину — В. Брумел (Луганське) 2,25 м; жердка — І. Гарін (Одеса) 4,55 м; потрійний — Д. Єфремов 16,00 м; диск — В. Компанієць (Київ) 56,02 м; спис — В. Цибуленко 84,64 м; молот — Ф. Ткачев (Київ) 66,66 м; куля — 16,94 м В. Шабленко; десятизмаг — Ю. Кутенко (Львів) 8,360 т. Жінки: 100 м, 200 м і стрибок у довжину — В. Крепкіна (Київ) 11,3 сек., 23,9 сек., 6,37 м; 800 м — Л. Лисенко-Шевцова 2:04,3; 80 м плітки — Г. Бистрова-Долженко 10,6 сек.; 4x100 м — збірна України 44,6 сек.; височина — Є. Пчелінцева (Одеса) 1,68 м; диск — А. Єлькіна (Закарп.) 52,73 м; спис — 55,48 м Н. Коняєва (Київ); куля — М. Кузнєцова 16,13 м; п'ятизмаг — С. Вурдуленко (Київ) 4513 т.

Після другої світової війни на еміграції Л. розвивається у Німеччині (змагання за першість, влаштовані Радою фіз. виховання, «ДП-олімпіада» у Нюрнберзі). У ЗДА легкоатлетичні змагання влаштовує Ліга Молоді (укр.-амер. олімпіади — 1935 і 1936 рр., змагання за першість по округах). З нагоди мазепинських святкувань у 1959 р. і шевченківських роковин 1961 р. відбулися демонстрації молоді, в програмі яких були чол. й жін. легкоатлетичні змагання.

Література: Альманах Укр. Спорт. Союзу. Л. 1931; Альманах Ради фіз. культури 1945—48. Мюнхен 1951; Жарський Е. Легкоатлетика. Нью-Йорк 1954. **Е. Жарський**

Легоцький Теодор (1830—1915), заслужений дослідник археології, історії й етнографії Закарпаття, з 1866 адвокат у Мукачеві, засновник музею в Мукачеві, якому залишив свою археологічну зб. (нині в Закарп. Краєзнавчому Музеї в Ужгороді). Монографія про береговську жупу (3 тт. по-угор.), зб. угор.-укр. пісень (1864), приповідок (1877), праці про археологію Закарпаття („Adatok hazánk archeologiajához“ 1 т. 1892, 2 т. 1912; „Beregmegyei régiségek“, 1896 й ін.).

Легеза Іриней (1861—1929), гр.-кат. свящ., гром. і осв. діяч та письм. на Закарпатті; оп. і гуморески з нар. життя, які друкувалися в різних календарях і газ.: «Наука», «Село»; найкращі — «Жебрак», «Скупий Іцько» й ін.

Легенда, див. **Климів** Іван.

Легенди (з латинської — «те, що треба читати»), в зах. традиції тексти, зокрема «життя» св., призначені для читання, особливо в монастирях під час трапези.

Тому що середньовічні Л. (напр., «Золота легенда») мали в значній мірі казковий характер, слово Л. було перенесене на казкові оп. різного характеру: іст. Л., нар. Л., перекази рел. змісту тощо. Л. звуться тепер усі казкові перекази, дієвими особами яких є іст. відомі особи, в тому ч. й святі. Укр. нар. Л. публікували П. Куліш у «Записках о Южной Руси» («Вабуся з того світу»), А. Афанасьєв в «Народных легендах» (1859 і 1921), а гол. видавці укр. казок (М. Чубинський, М. Драгоманов, В. Гнатюк та ін.); деякі нар. Л. з рукописів є в «Апокрифах» І. Франка. Іст. Л. з укр. літописів найстаріших часів зібрані у Ф. Гілярова («Предания Русской Начальной летописи», 1878). Див. також І. Хрущев «О древнерусских исторических повестях и сказаниях» (1878), Д. Чижевський «Історія укр. літератури», 1956).

Л. часто використовувано в літературі. Чимало іст. Л. увійшло в коз. літописи та в «Історію Русів», звідки вони переходили й до іст. роману та драми. Поширені нар. Л. і в укр. поезії та прозі 19 в. (поеми Т. Шевченка, оп. О. Стороженка й ін.). **Д. Ч.**

Легія Українських Націоналістів, ідеологічна орг-ція, діяла в 1925—29 рр. у Подєбрадах, заслужена в послабленні больш. впливів серед укр. еміграції, підготовляла терен для постанови ОУН. Провідник — М. Сциборський, визначні чл. — Є. Маланюк, Л. Мосендз, Д. Демчук, М. Селешко. Видавала журн. «Державна Нація» (1927).

Ледянюк Микола (*1898), письм. родом з Волині; автор оп. перев. з життя робітників Донбасу, роман-трилогія «На-гора» (1929—33), «Кривопеленг» (1934), повість «Солдати революції» (1948), оп. «Любов» (1955) і багато ін.

Ледяньський Сергій (псевд., *1906), письм. і журналіст; тепер у ЗДА; п'єси: «Директива з центру» (1943), «Під косою» (1948), «Великий злам» (1940); пов. «Врат твій Каїн» (1951) та ін.

Лежайськ (III—3), м-ко над дол. Сяном в Ряшівському воєводстві у Польщі; до 1914 р. осередок укр. частини Ланцутського пов. (див. **Ланцут**), 400 українців, Укр. Нар. Дім, осідок гр.-кат. деканату.

Леже (Léger) Люї (1844—1923), франц. письм. і славіст, проф. слов. мов і літератур в Колеж де Франс у Парижі, де 1905 р. перший у Франції викладав курс укр. мови; ст. про Україну, зокрема про Шевченка (підкреслював зв'язок його творчості з нар. піснею), переклади укр. казок у зб. «Recueil des contes populaires slaves traduits sur les textes originaux» (1882) й в праці «Etudes des mythologie slave» (1895).

Лежень (*Buthinus oedonemus* L.), нічний птах з ряду куликів, довж. тіла до 45 см, вага бл. 0,5 кг; на Україні поширений в степ. смугі, зокрема на піщаних місцях, Дніпром заходить далеко на півн.; зимує в Африці.

Лежогубський Теодосій (1869–1919), свящ., церк. і гром. діяч, педагог, проповідник і публіцист; з 1913 р. дир. гімназії СС Василянок у Львові, заступник гол. т-ва «Просвіта», чл. Нар. Комітету Укр. Нац. Дем. Партії; «Проповіді», 1–5 тт. (1933–36).

Лезні (льозні, люзні) люди, категорія неосілих селян у поль. і лит. добу, які перебували поза рамками сіль. громади; втративши о. Т. Лежогубський нерухоме майно й переходячи з місця на місце, вони ухилялися від підданства й покріпачення. З Л. л. здебільша складалося населення слобід на Наддніпрянщині й Лівобережній Україні.

Лейпунський Олександр (*1903), фізик, д. чл. АН УРСР (з 1934); в 1941–46 дир. Ін-ту фізики АН УРСР. Встановив та наук. дослідив явища передачі енергії збудженими атомами та молекулами вільним електронам; праці з галузі розщеплення ядер літія та бора за допомогою протонів, про виміри імпульсів нейтрини при бета-радіоактивному розпаді, про взаємодії повільних нейтронів з атомовими ядрами і розсіяння фотонейтронів різної енергії атомовими ядрами.

Лейтес Абрам (*1901), критик і літературознавець жид. роду, близький до Вапліте, праці з питань зах. і укр. літератури: «Жовтень і західня література» (1924), «Ренесанс укр. літератури» (1925), «Силуети Заходу» (1928), спільно з М. Яшеком «Десять років укр. літератури» (1927). З 1930-их рр. працював у Москві.

Леклерк (*Le Clec*) Ніколя Габріель (1726–98), франц. лікар, письмен. й історик; 1759–62 був на Україні, як лейбмедик гетьмана К. Розумовського; 1769–75 жив у Росії, де був почесним чл. АН. Перебуваючи на Україні, зібрав цінні матеріали до іст. козаччини і Запоріжжя (Л. побував на Січі), які частково використав у своїй «Histoire phisique, morale, civile et politique de la Russie ancienne et moderne» (3 томи, 1783), що викликала гостру критику з боку рос. уряду й наук. кіл («Примечания на историю Леклерка» Івана Болтіна, 2 томи. М. 1788). Л. був автором

ще «L'histoire des Cosaques de Boristhènes» (1776), яка не збереглася.

Лексика, або словниковий засіб мови, об'єкт вивчення *лексикології*. Л. складається з слів і фразеологічних зворотів. Систематизувати Л. можна з поглядів: 1) словотвірного, 2) ономазіологічного — на вирази: А) мотивовані безпосередньо (звуконаслідні: дзеньк, гегати), Б) мотивовані посередньо: а) морфологічно (рибак: риба), б) семантично (фігуральні вислови: лис — «хитрун»); В) не вмотивовані (укр. мова має розгалужену систему словотвірних морфем і розмірно високе число посередньо мотивованих лексем); 3) семантично-стилістичного — на вирази: А) різних речево-поняттєвих ділянок: а) сіль. (в укр. літ. мові особливо розгалужена) й міська — побутова Л. (запичок, зяблити; ринок), б) абстрактна Л. (святість, світогляд), в) адміністративно-політична Л. (правуватися, волюсть), г) термінологічна Л. (див. *Термінологія*) та ін.; Б) різних геогр.-соц. груп: а) областей даної мови — див. *діалектизми*, *провінціалізми*, б) відосіблених соц.-проф. груп (мисливців, школярів, злочинців, вояків — див. *арго*, *сленг*); В) різних часово-іст. шарів (*архаїзми* й *неологізми* новотвори) в стосунку до актуальної мовно-стилістичної норми; Г) різної особисто-чуттєвої настави: а) неутральна Л. (обличчя), б) емоціональна і поетична Л. (личко, пика). Розвиненість (багатство) перелічених груп Л. буває різне залежно від: а) будови самої мови (багатство фразеологічних зворотів у франц. та англ. мовах супроти розвиненості суфіксальних творив у слов. мовах), б) характеру суспільно-культ. життя і його традиції (надморські народи розвивають багатше деякі ділянки Л., не типові для суходільних; політ. незалежні, ніж політ. поневолені тощо). О. Г.

Лексикографія, див. *Словництво*.

Лексикологія, частина мовознавства, що вивчає лексику. Укр. теоретична Л. мало розвинена і обмежується на працях М. Калиновича про поняття слова і В. Ларіна про мову міста. Проблеми Л. порушувало перев. в практичному аспекті в зв'язку з творенням термінології (Г. Холодний про заг. засади термінології, Т. Секунда — техн. термінології) або нормалізацією словника літ. мови («Лексичні етюди» М. Осипова, «Новотвори в укр. мові» Є. Грицака, «Мова укр. письменства» і «Наша газетна мова» М. Гладкого, ст. різних авторів про словники і про практику й принципи перекладу). Багато уваги проблемам Л. приділено в працях про мову окремих письмен. (Синьківський, Сулима, Огієнко, Шевельов, Г. Левченко, Білодід, Плющ, Грицютенко та ін.). Си-

стематичні, але короткі огляди лексики укр. літ. мови пробували дати як розділи заг. курсів укр. мови І. Троян (Л. Булаховський, ред. «Підвищений курс укр. мови», 1930), Ю. Шерех («Нарис укр. літ. мови», 1951) і П. Горецький (Л. Булаховський, ред. «Курс сучасної укр. літ. мови», I, 1951). Питанням Л. присвячений «Лексикологічний бюлетень» Ін-ту мовознавства АН УРСР (з 1951 р.). Ю. Ш.

Лелека, див. *Чорногуз*.

Лелеківка (V-13), с. м. т., передмістя м. Кіровограду, на підприємствах якого працює більша частина меш. Л.

Лелич, див. *Вільха*.

Леліченко Микола, сучасний інж.-будівельник, начальник відділу будівництва і будів. індустрії Держплану УССР, д. чл. Академії Будівництва і Архітектури УССР; «Питання економіки у виробництві збірних залізобетонних конструкцій» (1956).

Лесяків Павло (*1898), фізик, доц. ун-ту і проф. Гідро-Метеорологічного Ін-ту (1940—41) у Харкові; тепер в ЗДА; праці з галузі мікрохвиль, «Розробка й побудовання потужних магнітних генераторів» й ін.

Лельчиці (II-9), с. м. т., положене над р. Убортю на сх. Поліссі, на укр.-білор. пограниччі; р. ц. Гомельської обл. БССР.

Лемик Микола (1914—41), бойовик ОУН, вчинив атентат на О. Маїлова, керівника больш. консуляту у Львові (1933), як протест проти організованого большевиками голоду на Україні. 1941 один з гол. організаторів похідних груп ОУН на Україну і керівник півд. відтинку; повішений німцями.

Лемки, найбільше на зах. висунене укр. плем'я, яке жило до 1947 р. по обох боках карп. хребта і водночас держ. кордонів (до 1772 р. — поль.-угор., з 1919 — поль.-чехо-словацького). Країна, заселена Л. — Лемківщина (Лемк.) становить собою півострів між поль. і словацькою етногр. територією довж. на 140, шир. на 25—50 км. Після виселення Л. поляками з півн. Лемк., їх територія охоплює нині лише півд. частину, положену на зах. Закарпатті — Пряшівщині.

Назву Л. виводять від часто вживаного ними слова «лем» (лише); самі ж Л. називали себе руснаками або русинами. В пол. 19 в. назву Л. стали вживати на означення зах. групи укр. верховинців дослідники й інтелігенція, з кін. 19 в. її прийняли частково і самі Л.; на Пряшівщині назва Л. мало поширена.

Територія Лемк. займає найнижчу частину Укр. Карпат — більшість Низького (Лемківського), зах. частину Середнього та сх. крайки Західного Бескиду. Краєвид Лемк. — типово серед-

ньогірський, висота хребтів до 1 000, винятково до 1 300 м; лише невеликі простори на півдні Низького Бескиду й на півн. Сянїччині це низькогір'я. Низка вихідних перевалів — вздовж Ториси-Поправду, Тилицький (688 м), Дуклянський (502 м), Лупківський (657 м) й ін. полегшують комунікацію між гал. і закарп. Лемк. і є важливими транзитними шляхами.

Півн. межу Л. з поляками становлять перші гірські хребти, які замикали чисту укр. територію від низького підгір'я, щільно заселеного поляками (на півд. від лінії: Пташкова—Шимбарк—Цеклий—Жмигород—Дукля—Риманів). Далі на сх. укр.-поль. межа сходиться з гір і перетинає підгір'я та Сянїцьку котловину; тут вона є відкрита, і тому півн. Сянїччина являє мішану укр.-поль. смугу. Півд. межа Л. з словаками має багато етногр. півостровів і островів; словаки втискаються глибоко на півн. широкими долинами Ториси, Топлі, Ондави й ін. приток Тиси, Л. залишилися назагал в горах; частина їх зазнала словакізації (див. карта на 723 стор. і *Пряшівщина*). На сх., на пограниччі Л. з ін. укр. племенами, розвинулася широка переходова лемківсько-бойківська смуга між р. Ославою і Солянкою, а навіть і гор. Сяном (наслідки експансії Л.), на півн. сх. б. Сянока є переходова смуга між лемківською і надсянською (т. зв. долиняни), на півд. сх. (між Ляборцем і Чирокою) між лемківською і сер.-карп. говірками.

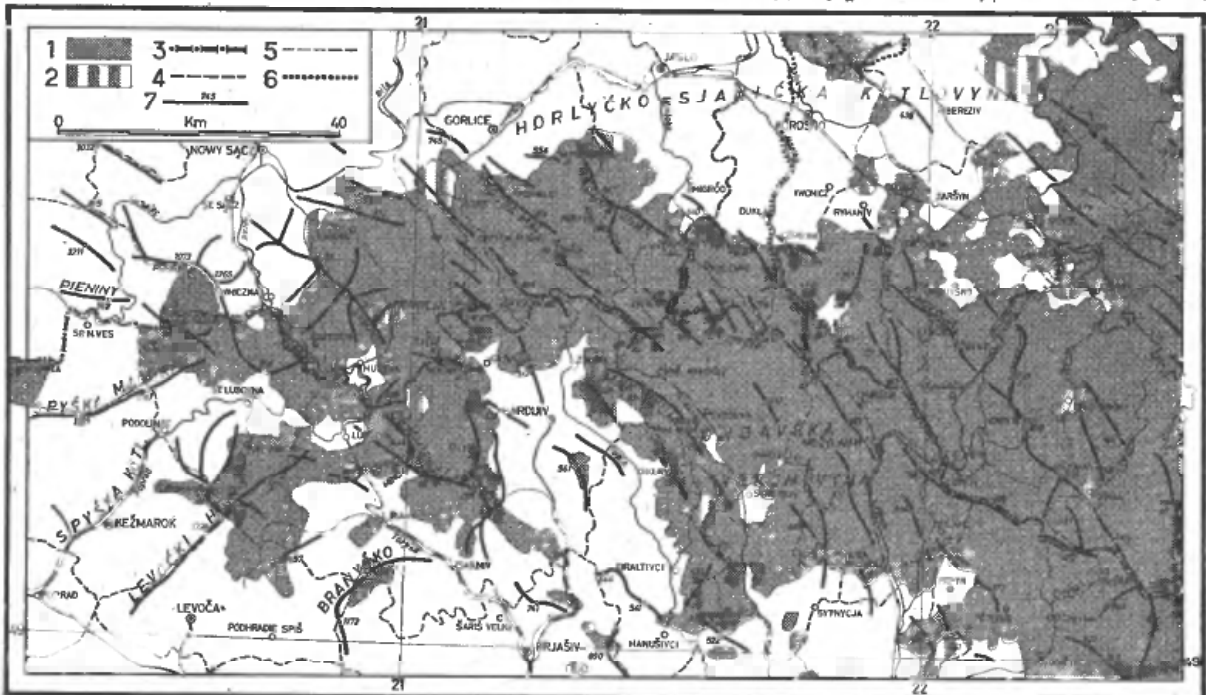
Територія гал. Лемк. до 1946 р. обіймала півд. частини пов.: Новосандецького, Горлицького, Ясельського, Короснянського, Сянїцького, півд.-зах. Ліського і 4 сіл Новоторзького — разом бл. 3 500 км² і 200 000 населення, в тому ч. 160 000 українців (1939 р.), які жили в бл. 300 селах. На півн. від суцільної Лемк. лежить великий острів *замішанців*, говірка яких зближена до говірки Л., і кілька менших (див. карту). Закарп. суцільна Лемк. займає більшість Пряшівщини — бл. 3 000 км² і 110 000 меш. та ряд етногр. островів. Число Л. (1939 р.) у Галичині коливається (залежно від того, чи зачисляємо до них перехідові групи, чи ні) від 140 000 до 200 000, на Пряшівщині від 100 000 до 140 000. Часто назву Лемк. і Л. поширюють також (неправильно) на Динівщину та всю Ліщину.

Історія. В княжу добу півд. Лемк. разом з Закарпаттям входила з пол. 10 в. до 1020-их рр. у сферу впливу Київ. держави, згодом нею заволоділа Угорщина (див. *Закарпаття*). З півн. Лемк. до складу Київ. (а пізніше Гал.-Волинської держави) входила її сх. частина приблизно

по р. Вислоку і Дуклянський перевал на зах. В той час були заселені лише периферичні, найнижчі частини Лемк. — на гал. боці околиці м. Сянока (відоме з 11 в.) та пограничного города Коросна, самі ж гори були майже незалюднені. Після зайняття сх. Лемк. поль. королем Казіміром в 1340-их рр. вся Лемк. належала до Польщі аж до 1772 р.; сх. її частина творила т. зв. Сяніцьку землю в складі Руського воєводства, зах. належала до Краківського воєводства (частини Бецької і Сандецької земель).

З пол. 14 в. Лемк. підпала з колонізаційним хвилям: від півд. зах. на Закарпатті — словацько-нім., від півн. зах. — поль.-нім., на сх. — укр. всуміш з

ківська говірка (І. Панькевич) і закріпилися межі Лемк., які перетривали з малими змінами до 1946 р. Хоч Лемк. розділював держ. кордон, проте зв'язки між гал. і закарп. Л. були завжди живі, зокрема весь час Л. мандрували з півн. на півд., гол. тому, що на Закарпатті був слабший утиск панщини. У війнах, які захопили Закарпаття в 17 в. в наслідок суперництва між Габсбургами і Семигородом (див. Закарпаття), та повстанні Франца II Ракоція з поч. 18 в. брали участь і гал. Л. Лемк. була також тереном сел. повстань («збійників») проти шляхти, зокрема в часи Б. Хмельницького та повстання Костки Неперського. Під. церк. поглядом півн. Лемк.

Лемківщина в 1930-их рр.

1 — Оселі з укр. більшістю. 2 — Оселі з укр. меншістю. 3 — Кордони Польщі і Чехо-Словаччини. 4 — Межа Львівського і Краківського воєводств. 5 — Межі повітів. 6 — Зах. кордони Гал.-Волинської держави в 13 в. 7 — Гірські хребти

волоським пастушим населенням. Неукр. колонізаційні хвилі охопили нижчі хліборобські частини — підгір'я і спричинили денаціоналізацію більшості давнього укр. населення, зокрема між Вислоком і Сяном. Укр. хвиля виповнила досі майже незаселені, вкриті лісами Бескиди; укр. села, за малими винятками, були засновані на волоському праві й вели тваринницьке госп-во. На зах. Лемк., яка не входила до складу Гал.-Волинської держави, вона втиснулася між поляками і словаками (деякі дослідники твердять, що укр.-волоська колонізація покрила тут давнє, дуже слабе, поль. заселення). Заснування осель за волоським правом тривало до 17 в., але назагал було закінчене в 16 в. В кін. 16 в. оформилась сучасна лем-

належала до *Перемиської єпархії* (до 15 в. також закарп.).

Периферичне положення Лемк., брак укр. інтелігенції, за винятком свящ. і небагатьох учителів, брак укр. міст (за винятком Сянока) були причиною слабого зв'язку Лемк. з рештою Галичини (про історію, людність і госп-во закарп. Лемк. див. *Пряшівщина*) також і за австр. часів (з 1772). Притаманний Л. консерватизм зберіг їх, з одного боку, від польонізації, з другого, утруднював ширення нових укр. нац. течій. Тому на Лемк. переважала староруська течія, провідники якої, здебільша місц. свящ., в 1900-их рр. пішли виразно в русофільському напрямі, маючи підтримку царської Росії; окремому увагу вони звернули на виховання

в рос. дусі лемківської молоді в бурсах у Новому Санчі, Сяноці й Горлицях (в двох перших були також укр. бурси). Укр. нац. рух почав діяти з кін. 19 в.; його осередками були *Новий Санч* (діячі: П. Літинський, В. Яворський, М. Кубійович, о. Ю. Гадзевич, о. М. Дороцький, в 1920-их рр. о. І. Качмар й ін.) та *Сянік* (о. О. Константинович, О. Гудзь, В. Буцацький, В. Константинович, Й. Лукасевич та ін.; в 1920–30-их рр. також В. Блавацький, С. Ванчицький, Ф. Коковський й ін.). Між укр. і русофільською течіями точилася боротьба за впливи на Л.; троє сили їх свідчить факт, що в 1912 р. на Лемк. (разом з Ліським пов.) діяли 22 читальні «Просвіти» і 109 ім. Качковського (русофільських); тоді ж було 185 укр. шкіл, 32 поль., а в 170 селах взагалі не було.

Перша світова війна принесла Л. воєнне знищення (бої в 1914–15 р.) і репресії австр. влади проти русофілів. Постанова укр. держави спричинило зріст укр. нац. течії. Після розвалу Австрії влада ЗУНР утрималася до пол. лютого 1919 в гірській частині Сяніччини (Сяніцький комісаріят ЗУНР, з осідком в с. Команчі на чолі з о. Пантелеймоном Шпилькою, т. зв. «Команецька респуб-

с. Лосе Горлицького пов.

ліка»). Тоді ж русофільська течія проголосила на зах. Лемк. т. зв. «Лемківську республіку», а її орган «Руська Рада», з осідком у Гладишові, вів акцію за приєднання Лемк. до Чехо-Словаччини.

В 1920-их рр. на Лемк. стала переважати укр. течія; її носіями були гол. молоді свящ. й учителі, найбільшим осередком був тоді Сянік. В той же час частина Л. перейшла (гол. в сер. Лемк.) на православ'є (в 1935 р. на 145 000 Л. на території Лемківської Апостольської Адміністрації було 18 000 правос.), яке тут мало виразно протиукр. характер.

Дальший розвиток укр. течії намагався стримати поль. уряд, який для розбиття укр. єдності підтримував русофільську течію, а згодом силкувався перетворити Л. на окрему регіональну групу з поль. нац. почуванням. Ця «лемківська акція» була ведена під протекторатом поль. мін-ва війни і бюра для нац. політики при Президії Ради Міністрів, а

Комісія наук. дослідів сх. земель при ньому (з 1934 спеціальна лемківська секція) мала дати для неї «наук.» підставу. 1934 Лемк. відділено від Перемиської єпархії й створено окрему *Лемківську Апостольську Адміністрацію* з русофільською ієрархією; укр. вчителів замінено поляками, до шкіл введено навчання лемківською говіркою за спеціально складеним лемківським букварем і з поль. патріотичним забарвленням, а 1938 їх перетворено на утративістичні; підтримувано русофільсько-польонофільську політ. орг-цію Лемко-Союз і видавано тижневик в поль. дусі «Лемко»; на зах. Лемк. відірвано укр. кооперативи від їхньої централі РСУК у Львові, а майже всі читальні «Просвіти» закрито. Свідомих українців на підставі закону про прикордонну смугу виселювано, все життя віддано під поліцейний нагляд. У протигагу поль. заходам посталала при т-ві «Просвіта» у Львові Лемківська Комісія, щоб вести культ.-осв. роботу на Лемк. та ширити серед укр. громадянства інформації про Л. Такі ж завдання мав двотижневик «*Наш Лемко*», що виходив у Львові з 1934 р. у в-ві І. Тиктора, за ред. І. Тарновича (він же

автор популярної «Історії Лемківщини»), і пов'язана з ним «Бібліотека Лемківщини» (до 1939 р. — 12 випусків). На Лемк. центром регіонального лемківсько-укр. руху був Сянік; тут постав 1930 р. музей «*Лем-*

ківщина» (дир. Л. Гец). З метою допомогти лемківсько-українському рухові створилася у ЗДА *Організація Оборони Лемківщини* з М. Дудрою на чолі.

Після відходу поляків і зайняття Лемк. німцями (вересень 1939) буйно розвинувся — попри воєнні труднощі — укр. культ.-осв. рух: укр. шкільництво (в Сяноці й Криничі постав ряд сер. фахових шкіл, м. ін. Учительська Семінарія в Криничі), Укр.-Осв. Т-ва (УОТ) і кооперація; носіями його були місц. Л. і ті українці, що тут перебували після зайняття Галичини большевиками. Русофільські впливи в церк. житті зникли після номінації апостольським адміністратором для Лемк. о. О. Малийовського і орг-ції окремої єпархії для правос. Л. з архiep. Палладієм на чолі. Працю ведено під керівництвом УЦК і його клітин — Укр. Допомогових Комітетів у Сяноці (гол. П. Віланюк й ін.), Криничі (О. Навроцький та ін.) й Яслі (Г. Ничка та ін.).

Літом 1944 сов. війська зайняли сх. частину Лемк., на поч. 1945 і зах. Користаючи з цього, поль. боївки винищили ряд визначніших Л., а на міщаних теренах навіть цілі села. В той час відбулося переселення сов. владою частини Л. до УССР (вже на поч. 1940 р. переїхало до УССР бл. 4 000 Л. на підставі нім.-сов. договору про добровільний обмін населення), воно було продовжене після поль.-сов. договору з 16. 8. 1945, який визначив поль.-сов. кордон і остаточно віддав Польщі всю півн. Лемк. та устійнив взаємний обмін населення. Виселення Л. на сх. Лемк. стримувала УПА, яка діяла на Лемк. з 1944 р., а в 1946–47 рр. сконцентрувала тут свої дії; до складу УПА входило багато Л. Під тиском поль. влади перев. частину Л. (всього до 80%) виселено до пол. 1946 р. до УССР, а решту, за малими винятками, переселено 1947 р. на терен Сх. Німеччини, який тепер припав Польщі, і розселено між поль. поселеннями. Опустілу Лемк. заселено частково поль. верховинцями, а більшість землі залишилася пустою.

До 1956 р. Л., розсіяні в Польщі, не мали, як і всі ін. українці, ніяких нац. прав (див. *Польща*), тільки з 1956 р. дозволено укр. культ.-осв. працю, що її сконцентровано в Укр. Суспільно-Культурному Т-ві, при якому створено 1959 окрему секцію для розвитку регіональної лемківської культури, а при тижневику «Наше Слово» виходить постійний додаток «Лемківське Слово» (з 1957). Прохання Л. дозволити їм повернутися на Лемк. здійснене лише в малій мірі; на бл. 30–40 000 Л. у Польщі в 1957–58 рр. повернулося бл. 4 000. Вони розпорошені гол. на Горлицьчині й Сяніччині й лише в кількох селах становлять більшість. Згодом акцію повороту Л. на їхні землі припинено, хоч великі простори Лемк. є й надалі незаселені (напр., в Ліському пов. живе тепер на 1 км² 25 меш., 1939–70). Тільки винятково на Лемк. діють школи з навчанням укр. мови, Л. не мають своїх свящ. і ще більше, ніж до війни, зазнають різного роду дискримінації.

Л., переселених до УССР, розпорошено гол. в кол. поль. селах — на Тернопільщині, Самбірщині, Львівщині; деякі з них живуть у Донбасі. І на Україні, і в Польщі вони намагаються плекати свій фолклор, зокрема пісні, танки (напр., у Польщі — Лемківський Зеленогірський ансамбль, ансамбль пісні й танцю в Білянці на Горлицьчині, хоріві лемківські групи, плекання лемківської пісні в УССР тощо), але молоде лемківське покоління втрачає вже свої регіональні прикмети. Деяко з укр. пам'яток збереглося в поль. музеях у Сяноці, Новому

Санчі, Ряшеві, Перемишлі та у Львові; більшість їх знищена або (частина церков), позбавлена охорони, далі нищиться.

Людність і господарство. Пересічна густота населення на гал. Лемк., без Сяніцької котловини, 55 на 1 км², в різних частинах — від 20 до 65; в Сяніцькій котловині 110 (чч. на 1939 р.). Відсоток міської людности 15; м. є лише Сянік, решта це м-ка: Мушина, Криниця (курорт), Буківсько, Балигород, а в безпосередньому сусідстві з Лемк. поль.-жид. м. — Новий Санч, Грибів, Горлиці, Жмигород, Дукля, Риманів. Українці становили — без півн. Сяніччини — 82% (поляки — гол. в поль. островах: Мушині, Яслиських і Посаді Яслиській та в Криниці — 13%, жида — 5%), в підгірській Сяніччині без м. Сянока лише 60%, в самому ж м. Сяноці 8%.

Завдяки сильній еміграції до Америки в 1880–1914 рр. населення Лемк. не приросло, після її загалмування — приріст був сильний.

Оселі Л., розташовані у долинах, витягнені ланцюгами; в найвищих частинах гір збереглися залишки пастушого життя (Зах. Бескид) та переходові рільничо-пастуші форми.

Основне заняття — сіль. госп-во, гол. для покриття власних потреб. До 1880-их рр. (частково і до 1914) велике значення мав випас волів (на гірських пасовищах) і овець (на перелогах і толоках), яких купували весною на Бойківщині й Гуцульщині, а восени продавали в сусідніх м. Після скасування сервітутів і обмеження випасу по лісах тваринництво занепало і набрало молочного характеру, а піднеслося хліборобство (овес, картопля, льон, на півн. Сяніччині також жито і пшениця). Допоміжні заняття: праця в лісах, домашня і кустарна пром-сть — ткацтво, деревообробна (вибір гонти, ложкарство — в Новиці й ін.), каменярство (Бортне), мандрівні заняття (дротярство, торгівля маззю в с. Лосе, торгівля баранами в с. Рихвалді й ін.). До 1914 р. велике значення мали сезонні мандрівки на жнива до Угорщини, а ще більше еміграція до Америки: частина емігрантів поверталася з заробленими грошми, інші аж до 1939 р. допомагали родинам, які залишилися на рідних землях. На курортах (Щавниця, Криниця, Жегестів, Висова, Івоніч, Риманів, й ін.) Л. знаходили заняття (прислуга, візники тощо) і продавали свої молочні продукти, ягоди й гриби.

Як етнічна група Л. становлять собою окрему одиницю; їхня говірка, духовна і матеріальна культура має, з одного боку, своєрідні архаїчні, деінде

втрачені особливості, з другого — виявляє вплив словацько-польс. оточення, зокрема на мову (див. *Лемківські говірки*). Л. більш, ніж ін. укр. групи, прив'язані до своїх гір, традиційних форм життя і церкви та відпорні на зовн. впливи; це зберегло їх перед деінаціоналізацією і витворило притаманний їм консерватизм. Порівняно з ін. групами Л. виявляють більшу племінну солідарність, навіть тоді, коли живуть в діаспорі (в Америці, сучасній Польщі). Л. поділяються на ряд менших підгруп. Назагал зах. Л. — приблизно по Дуклянський перевал на сх. — мають більше архаїчних прикмет, ніж на сх., де лемківські групи витворилися на спільному ґрунті з ін. укр. групами — бойками і долинянами.

Матеріальна культура Л. значно бідніша, ніж у гуцулів, і має характер утилітарний. Лемківські садиби, збудовані з дерева, перев. однокімнатні (при чому житлова частина відділена сіньми від госп.), рідше — двокімнатні. Дах двоспадовий, критий ґонтою на зах., соломкою на сх. (див. також ЕУ I, стор. 215–217, зокрема мал. 179А). Архітектура церков подібна до бойківської з тим, що

Лемківська хата (с. Довжиця бл. Тісни)

на Лемк. церкви мають назовні надбудовані бароккові бані і високі дзвіниці над «бабинцем» (див. ЕУ I, стор. 816–17). Лемківський одяг подібний до бойківського (див. ЕУ II, стор. 149), але в ньому більше привабливості (добір тканин і кольорів, вишивки). Прикрасою жін. одягу є узориста селянка, вив'язана з кольорового намиста; типовим зразком чол. верхнього одягу є «чуга» («чугання») — широкий плащ з доморобного сукна. На Лемк. поширене нар. різьбарство (б. курортів і на Сяніччині — с. Балутянка і Вільки).

Значно багатший лемківський фолклор, зокрема пісенний репертуар; велика частина лемківських пісень (зокрема весільні й жартівливі) є витвором самих Л., ін. — варіанти широковідомих

укр. пісень, чималий вплив на Лемк. мав словацький фолклор. Мелодії лемківських пісень відзначаються

Церква в с. Поворознику бл. Криниць
великою різноманітністю форм, багатою орнаментикою муз. строф та різною метроритмічною будовою.

Фрагмент лемківського весілля;
молодий у «гуні»

Лемк. дала чимало інтелігенції і укр. діячів, які лише рідко тут могли діста-

ти зайняття; вони походили здебільша з старих лемківських священничих родин. Найбільше дала Лемк. церк. діячів: митр. Йосифа Сембратовича і Сильвестра Сембратовича (кардинала), єпископів: Т. Полянського, Ю. Пелеша, Й. Коциловського, першого лемківського апостольського адміністратора В. Масцюха й ін.; церк. діяча І. Могильницького; вчених богословів і проф. Львівського Ун-ту о. Й. Делькевича, о. Т. Мишковського та ін. З Лемк. походили і про Лемк. писали письм.: Єронім Анонім (псевд. о. В. Хуляка), автор оп., писаних лемківською говіркою, поет В. Антонич, Ф. Коковський, І. Филипчак, Ю. Тарнович, Г. Гануляк (видавець, оп. з життя Л.), І. Русенко та ін. Нащадками лемківських родів були композитор М. Вербицький і співак М. Менцінський. Сучасними мистцями родом з Лемк., в творчості яких виступають лемківські елементи, є скульптори — М. Черешньовський (у ЗДА), брати Василь і Іван Одрехівські (Львів), Г. Пецух (Польща) й ін., маляр примітивів Никифор у Криниці; співачки сестри Марія, Ніна і Даниїла Байко (Україна), в репертуарі яких є лемківські пісні, та ін.

Дослідницька праця над Лемк. була найінтенсивнішою в 1920–30-их рр. Це були гол. досліди над лемківськими говірками (І. Верхратський, І. Зілинський — родом з Лемк., І. Панькевич, Й. Шемлей, З. Штібер й ін.) та етнографією (В. Гнатюк, Ф. Колесса, І. Фальківський, С. Удзеля, Р. Райнфус й ін.); мало є праць, присвячених історії Лемк. (М. Кордуба, М. Андрусак), більше існує розвідок до новіших подій на Лемк. (І. Филипчак, Ю. Тарнович, Ф. Коковський, В. Бучацький та ін.). Багато інформації подає сучасна лемківська преса «Лемківське Слово» у Варшаві (м. ін. цінна бібліографія Лемк., починаючи з ч. 52 за 1961 р.) і «Лемківські Вісті» в Йонкерсі у ЗДА.

Л. в Америці. Л., спершу з Пряшівщини, пізніше з Галичини були першими укр. іммігрантами в ЗДА (1870-і рр.) і до кін. 19 в. переважали серед укр. іммігрантів, тому вони і дали початок укр. організованого життя у ЗДА.

У наслідок сильної імміграції, що тривала весь час аж до 1930 р., у ЗДА і Канаді живе тепер 100–150 000 осіб лемківського походження, тобто $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{3}$ всіх Л. у світі (дуже приблизно). Найбільше Л. скуплено в Пенсільванії і в м. Клівленді та його околицях.

Історія лемківської еміграції до ЗДА є така сама, як і всіх українців (див. *З'єднані Держави Америки*). Серед Л. виявилися і діють три течії: «рутен-

ська», до якої належить загал Л. з Пряшівщини і частина з Галичини, укр. і русофільська. Л. греко-католики з Закарпаття (і невелика частина з Галичини) належать до Пітсбурзького екзархату, Л. з Галичини до укр.-кат. єпархій, Л. правос. здебільша до Рос. Правос. Церкви й Карпато-Руської Гр.-Кат. Правос. Церкви в Америці. Більшість Л. належить до допомогово-асекраційних т-в «рутенського» й русофільського напрямку, менше до укр. (див. 816 стор.). Особливою допомоговою орг-цією, яка гуртує Л. консерватистів є *Лемко-Союз*, заснований 1929 р. з русофільськими симпатіями. Орг-цією укр. нац. течії Л. є *Організація Оборони Лемківщини* (з 1936 р.), яка виявляє жваву діяльність в обороні Л., виселених з гал. Лемк. Л. створили також свою власну пресу укр. напрямку — «Лемківський Дзвін» (1936–39, ред. М. Дудра), «Лемківщина» (1949–52 в Торонто, ред. Ю. Тарнович), місячник «Лемківські Вісті» (з 1958, ред. С. Женецький); русофільського — «Лемко» (1928–36), «Карпаторуська Робоча Газета», «Карпатська Русь» — всі органи Лемко-Союзу.

Література: Гнатюк В. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. ЗНТШ, 35–36. Л. 1900; Верхратський І. Про говор гал. лемків. 36. Філол. Секції НТШ, 5. Л. 1902; Кордуба М. Зах. пограниччя Гал. держави між Карпатами та дол. Сяном в XIII ст. ЗНТШ, 138–140. Л. 1925; Колесса Ф. Нар. пісні з гал. Лемківщини. Етногр. 36. НТШ XXXIX–XL. Л. 1929; Szemlej I. Z badań nad gwara lęmkowską. Lud Słowiański, t. III. Kp. 1934; Leszczyński S. Zarys antropogeograficzny Lęmkowszczyzny. Wierchy, XIII. Kp. 1935; Reinfuss R. Lęmkowie. Wierchy, XIV. Kp. 1936; Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Л. 1936; Шематизм гр.-кат. духовенства Апостольської Адміністрації Лемківщини, опрацював Ядловський С. Л. 1936; Зілинський І. Питання про лемківсько-бойківську нову границю. Lud Słowiański, t. IV. Kp. 1937; Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Прага 1938; Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich. Drugi zjazd Sprawozdawczo-Naukowy poświęcony Środkowym i Wschodnim Karpatom Polskim w Krakowie. B. 1938; Andrusiak M. Der Westukrainische Stamm der Lemken. Südost Forschungen, VI, 3–4. Мюнхен 1941; Тарнович Ю. Лемківщина. Матеріальна культура. Кр. 1941; Stieber Z. Topomastyka Lęmkowszczyzny. I, II. 1948–49, Uzupełnienia, 1952 Лодзь; Stieber Z. Atlas językowy Lęmkowszczyzny, чч. 1–5. Лодзь 1956–61; Панькевич І. До питання генези українсько-лемківських говорів. IV Международный Съезд славистов. Славянская Филология. М. 1958; Шах С. Між Сяном і Дунайцем. Спомин. І. Мюнхен 1960; Бучацький В. Лемківщина і лемки. Торонто 1961.

В. Кубійович

Лемківська Апостольська Адміністрація, гр.-кат. церк. адміністративна одиниця на гал. Лемківщині, проголошена декретом Конгрегації для Сх. Церкви 10. 2. 1934; охоплювала 9 деканатів, виділених з *Перемиської єпархії*, і 121 парохію, нараховувала 127 000 вірних (1936 р.). Л. А. А. була створена під тиском польс.

уряду і під претекстом, що вона буде заборомом проти поширення православ'я на Лемківщині; на ділі поль. урядові йшлося про те, щоб зберегти Лемківщину перед українізацією укр. священиками. Л. А. А. безпосередньо залежала від Риму, осідком її був Риманів, пізніше Сянік. Апостольськими адміністраторами були: Я. Медвецький, О. Масцюх і О. Малиновський. За поль. окупації до 1939 р. в Л. А. А. панував протиукр. напрям і намагання створити з лемків окремих народ та їх спольонізувати; м. ін. студенти богослов'я мусіли студіювати в поль. духовних семінаріях у Кракові й Тарнові. Л. А. А. ліквідувала Польща 1945 разом з примусовим виселенням лемків.

«Лемківське Слово», постійний додаток (з 1957) до тижневика *«Наше Слово»* у Варшаві, присвячений лемківським справам у всьому світі, зокрема у Польщі. Плекає особливості лемків (говірку, фолклір) як складової частини укр. народу в душі співпраці з сучасною Польщею і УРСР.

Лемківський Бескид, див. *Низький Бескид*.

«Лемківські Вісті», місячник, присвячений справам лемків, виходить у Йонкерсі (ЗДА) з 1958 як орган Організації Оборони Лемківщини; (ред. С. Женецький; при «Л.В.» видається «Бібліотека Л. В.») досі 2 випуски.

Лемківські говірки, належать до півд.-зах. групи укр. говірок, споріднені з надсянськими, а далі — бойківськими і сер.-закарпатськими говірками; положення на зах. краї укр. території клином поміж поль. та словацькими говірками вплинуло на витворення різних особливостей, відсутніх в ін. укр. говірках. У висліді словацької експансії у Пряшівщину постала смуга перехідно-мішаних укр.-словацьких говірок. Наслідком поль. експансії від півн. заходу вже тільки як мовний острівець залишилася проміжна до надсянської говірки — говірка *замішанців* (кількох сіл на півд. від Ряшева). Постанови лемківського клину в Карпатах поміж сх.-словацькими та поль. говірками поль. славісти (З. Штібер) уявляли собі як вислід укр. колонізації (з Сяніччини-Перемищини, на думку І. Панькевича) в 14—15 вв. верховини, що становила рідко заселений поміст від малополь. до пряшівських, первісно перехідних поль.-словацьких говірок. Чеські й словацькі славісти (Ф. Тіхі, Й. Віра) уважали півд.-зах. лемківські терени за поукраїнені, спершу з рідкою словацькою людністю, верховинські пустирі. Укр. дослідники (В. Гнатюк, С. Томашівський,

І. Верхратський, Й. Шемлей) вважали Л. г. за автохтонні (крім найзахідніших). Межі Л. г. від сходу: р. Лаборець—Ослава—Сян; експансія Л. г. на півд. сх. створила смугу перехідних до сер.-закарп. говірок поміж р. Лабірцем та Цірокою. Деякі особливості не поширилися на всю властиву лемківську територію та тим розділили її на зах. (над р. Попрадом), сер. (на зах. від Дуклі—Нижнього Свидника—Гіральтовців) та сх. говірки.

Особливості: 1) *i* з *ō* (віз, ніс; але на зах.: *выз*, *ныс*); *'y*, *йу* з *ē* (нѣус «ніс» від «нести», пйук «пик»); 2) зберігання різниці поміж праслов. *y—i* у формі: *ы—и*, *i* (сын — *сыный* «син — синій») та зберігання давніх груп *кы*, *гы*, *хы*, *гы* (мұхы, нōгы, рұкы); 3) *дж* на місці праслов. *d+i* (мѣджа, «межа», чұджый, «чужий»); 4) постійний наголос на передостанньому складі слова (моўбоко, рұка); 5) сполуки *-ыр-*, *ыл-* (*-ыў-*) на місці праслов. *-ыг-*, *-ыг-*, *-ыл-*, *-ыл-* поміж приголосними (гырміти «гриміти», сыўза «сльоза»); 6) ствердіння шелесних *ш*, *ж*, *дж*, *ч* (крім півд. сх.) та перехід груп *ши*, *жи* в *шы*, *жы* (шыло, жыто; над Попрадом ще й: *чы*, *джы*); 7) твердість кінцевих пом'якшених зубних приголосних (бген «вогонь», гіст «гість», ход «ходи», штос «щось»; бтец «батько») та *ц*, *с* у наростках *-ица*, *-скый*, *-цкый* (йалица, хўбпскый); 8) відсутність подвоєних приголосних у типі: зыльа «зілля»; 9) збереження *-л* у формах типу: был «був» (у сер. і зах. усяке тверде *л* у визвучі складів і перед голосними заднього ряду вимовляється з поль. як *ў*: моўбоко); 10) відсутність вставного *л* після губних (кўпйу); 11) дорсальна (шепелява) вимова пом'якшених зубних *сь*, *зь*, *ць*, *дзь*, які в сер. та зах. говірках переходять у пом'якшені шелесні *шъ*, *жъ*, *чъ*, *джъ*, (шыно «сіно»); 12) зміна прийменник-приросток *в+голосний* або *дзвіжкий приголосний* в *з* (г зимі «взимі», гмерти «вмерти»); *в+глухий приголосний* в *х* (хпасти «впасти»); 13) енергійний приступ при вимові назвучних голосних і отже — відсутність приставних приголосних (она «вона» і навіть: а́по «яблуко»); 14) міжслівна фонетика типу: хлы́псухый, цы́бмоўотит; 15) задньопіднебінна вимова *н* у групах *нк*, *нл* (студѣрка «джерело»); 16) закінчення: орудний однини жі́н, іменника: -ом (том дōбром рұком «тією доброю рукою»); родовий однини жі́н. прикметника: -ой (дōброй «доброї»); давальний однини жі́н. прикметника: -і (дōбрі «добрій»); квасной молōко «кисле молоко» — на сході; місцевий однини чоловічого і сер. прикметника: -ым (х тым вōзы «в тім возі»); називний множини прикметника: -ы

(добры людє «добрі люди»); орудний множини: -ыма (тыма новыма стоўома «тими новими столами»); 17) вплив закінчень твердого типу у відмінюванні імен на м'який (ковальови — на півдні: ковальой, ковальом; дьыном «динею», кысьтом «кiстю»; з ньом «з нею»; г(у) ньому «до нього»; але не у місцевому однини: на коні «на коні»); 18) архаїчні закінчення в множині чоловічих іменників: називний множини: -и -е -ове (співаци «співаки», вольаре «волярі, пастухи волів», воўове «воли»); давальний множини: -им (вблым «волам»); місцевий множини: -их, -ох (на вблых «на волах», на лудьох «на людях»); орудний множини: -ома (стоўома «столами») та -ы (образы «образами»); родовий множини: -ий у типі: гусий «гусей» (на півд. від Карпат тут скрізь -ох: гусьох «гусей», рўкох «рук»); 19) дієслівні форми типу: трымам, -аш, -ат, -аме, -ате, -айут (-аут, -аут); наказовий спосіб: бер, бєрме, бєрте «бери», «берім», «беріть»; жний, -ме, -те «жни», «жнім», «жніть»; умовний спосіб: ходиў бым, -быс, -бы; ходили бызме, -бысте, -бы; минулий час: ходиў йем, -йес; ходили (йе)зме, -(йе)сте; майбутній час: бѹду ходиў (на сх. бѹду ходіти); купію, -іеш «купую, -уеш» на півд.; 20) енклітичні форми особових займенників: мі, ті, сі «мені, тобі, собі»; нѹа, тѹа, сѹа (як частка — окремо від дієслова: йа сѹа бѹю «боюся») «мене, тебе, себе»; 21) прислівникові форми на -і (ѹадны «гарно»); 22) на зах. конструкції типу: кроїти з нбжом «краяти ножем»; 23) лексичні особливості (штырдєсѹат «сорок», хыжа «хата», выгльад «вікно»; польонізми, словакізми, угризми). Окремі особливості Л. г. засвідчені в пам'ятках здебільша вже 16—18 вв.

Найбільше записів Л. г. дали *Верхратський* і *Панькевич*; місц. назви Лемківщини зібрав *Штібер*; від 1956 він видає „Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny“; досліді Л. г. вели ще *Й. Шемлей*, *В. Гнатюк* та *І. Зілинський*. *О. Горбач*

«Лемківщина», регіональний укр. музей, заснований 1930 р. у Сяноці; гол. організатори: *Л. Гец* (дир. «Л.»), *о. С. Венгринович*, *І. Добрянська*, *Ф. Коковський*, *І. Фюнт*. Мав зразки лемківського нар. мистецтва, цінну зб. ікон, рукописів (15—18 вв.), архів і був осередком культ. і дослідницької роботи на Лемківщині; видав 3 випуски «Віблiотеки Л.». Після війни ліквідований поляками; рештки зб. разом з фондами Muzeum Ziemi Sanockiej (з 1934 р.) знаходяться в держ. музеї у Сяноці, що має виключно поль. керівництво і не веде ніякої праці над вивченням культури Лемківщини.

Лемко-Союз, суспільно-допомогова організація, що об'єднує лемків-консервативів у ЗДА і Канаді, які не стоять на укр. нац. платформі; заснований 1929, стершу осідок у Клівленді, пізніше у Йонкерсі; офіціоз — тижневик «Карпатська Русь» (давніше «Лемко», «Карпаторуська Робоча Газета»), писаний лемківською говіркою.

Леніна озеро, назва водоймища на Дніпрі, вище від греблі Дніпровської гідроелектростанції, площа — 322 км², глибина б. греблі — 35–38 м.

Ленінград, див. *Петербург*.

Ленінградське Товариство дослідників української історії, письменства та мови (згодом при ВУАН), існувало з 1922 р. на чолі з акад. В. Перетцом. Випустило два томи: «Збірник Ленінградського при УАН Т-ва дослідників укр. історії, письменства та мови» за ред. В. Перетца (I–II, 1928–29). Членами т-ва були: В. Адрианова-Перетц, І. Абрамов, Д. Абрамович, О. Баранніков, В. Данилів, А. Лященко, І. Рибаків, І. Фетісов, С. Щеглова та ін. (бл. 40). При Л. Т. діяла Етнографічна Комісія, що студіювала умови побуту українців за межами України, гол. на Кубані. Ліквідоване на поч. 1930-их рр.

Леніне (IX—16, кол. назва Сім Колодязів, с. м. т. на Керчинському півострові, р. ц. Кримської обл; 3100 меш. (1959).

Ленін і ленінізм. Володимир Ленін (1870–1924), рос. революціонер і політ. діяч, засновник та ідеолог більшовизму і міжнар. комунізму. Справжнє прізвище — Ульянов. За освітою — правник. В 1895–99 за рев. діяльність був ув'язнений і засланий на Сибір. Протягом 1900–05 та 1908–17 перебував на еміграції, де співредагував рос. соц.-дем. газ. Вів фракційну боротьбу в Рос. Соц.-Дем. Роб. Партії за створення больш. партії (див. КПСС). Після лютневої революції 1917 був перевезений німцями до Росії для посилення агітації за припинення війни. Організував і керував Жовтневою революцією та став першим гол. уряду Сов. Росії. Протягом 1918–20 керував гром. війною проти білих рос. армій та організував завоювання Червоною армією, при допомозі місц. комуністів, майже всіх самостійних держав нерос. народів, що відокремилися від Рос. Імперії. В 1919 заснував Комінтерн з надією здійснити світову ком. революцію. У 1922 р. був ініціатором утворення СРСР.

Ідеологія Л. походить з трьох джерел: рос. народництва, політ. марксизму та гегельянської філософії. Ленінізм можна назвати «народницьким марксизмом», породженим специфічними умовами Росії того часу — екон. й культ. відсталістю,

браком дем. свободи і традицій, царським поліційним режимом. Від народників Л. перебрав концепцію боротьби засобами підпільної партійної орг-ції «проф. революціонерів». Під впливом народників Л. також оцінив рев. силу селянства та, зрев'ювавши марксизм, розвинув теорію, що збідніла частина селянства належить до класу пролетаріату і буде підтримувати робітників у боротьбі за соціалізм. Від марксизму Л. взяв гол. чином тільки теорію класової боротьби, але й її розвинув у значно нову й іншу теорію і практику організованої підривної боротьби за владу та створення монопартійної «диктатури пролетаріату» у формі советів. Екон. вчення Маркса Л. розвинув мало, філософію іст. детермінізму відкидав. Він гостро полемізував проти «легальних марксистів», зах.-евр. соціал-демократів та меншовиків, які стояли на позиціях детерміністичного марксизму і чекали на соц. революцію, що мала б настати сама собою наслідком повного розвитку капіталізму. Л. виступив проти них з волюнтаристичних позицій, доводячи, що дисциплінована партія «проф. революціонерів» може прискіпити революцію та перетворити її з буржуазно-дем. на соц. На цьому ґрунті в 1903 в РСДРП виник розлам, і Л. очолив її рев. больш. крило. Після поразки революції 1905 Л. вивчав діалектику Гегеля, застосовуючи її методу не лише в теоретичній полеміці, але і в політ. боротьбі, сам викликаючи, а потім використовуючи різні конфлікти. Політ. «макіявеллізм» Л., часті зміни його програми і тактики залежно від обставин були, на його думку, послідовним застосуванням діалектики на практиці.

Л. не був доктринером і фактично не мав ніякої більшої принципової програми, крім здобуття й утримання влади будь-якими засобами. Але глибоко вірячи в свою особисту правоту й утотожнюючи все, що він робив, з інтересами соціалізму й пролетаріату та бувши разом з тим талановитим полемістом і невтомним організатором, Л. умів переконувати свою партію і вести її від однієї зміни тактики й програми до іншої без великих труднощів і розламів. Саме цієї еластичності, до речі, політика Л. помітно відрізнялася від політики Сталіна.

Історія лєнінізму повна суперечностей, зигзагів і переходів з однієї позиції на іншу. До 1917 р. Л. був, напр., проти розподілу землі між селянами, а в 1917, побачивши свою помилку, перехопив у есерів їх програму і згодився на те, щоб сіл. пролетар перетворився і на власника, аби лише здобути його підтримку для своєї влади. Ще в березні 1917 Л. твердив, що в Росії може перемогти лише

буржуазна, а не соц. революція, але вже в квітні висунув гасло захоплення влади большевиками, коли побачив, що це можна здійснити. В системі «воєнного комунізму» ще в 1920 р. він вбачав «фактичний початок комунізму», але вже в 1921 назвав це «помилкою» і пішов на часткову реставрацію капіталізму в системі НЕПу. Задля збереження своєї диктатури він не зупинився й перед тим, щоб порушити середпартійну демократію, коли в 1920—21 провів ліквідацію «Робітничої опозиції». Однак, без сумніву, Ленінова диктатура була м'якшою, ніж Сталінова.

В нац. питанні Л. також перейшов велику еволюцію, роблячи з бігом часу поступки силі нац.-визвольних рухів. Спочатку він стояв лише за автономію для нац. меншин і одночасно за їх асиміляцію. Потім він зійшов на позиції федералізму, а далі й конфедерації сов. держав у формі ССРСР з правом необмеженого розвитку нац. культур та кадрів. У випадку нац. питання найяскравіше виявилася діалектичність тактики Л. Принципово він завжди стояв за збереження єдності кол. Рос. Імперії. Але до Жовтневої революції підтримував сепаратистів, бо їхні змагання ослабляли царат і уряд Керенського. Прийшовши сам до влади, навпаки став поборювати сепаратизм, виправдуючи це тим, що мовляв, це нац. буржуазія хоче відокремитися від соціалізму, а не від Росії. Рос. большевикам Л. наказував виступати перед нерос. народами з гаслом «самовизначення аж до відокремлення», а нерос. большевикам одночасно наказував заявляти, що їх народи відділятися від Росії не хочуть і не потребують.

На Україні Л. ніколи не був й історією та культурою укр. народу не цікавився. В своїй кн. «Развитие капитализма в России» (1899) та в статтях по аграрному питанню й ін. виявив знання специфічних соц.-екон. відносин на Україні, але з укр. нац. питанням він безпосередньо зустрівся лише в 1913—14, коли укр. соціал-демократ Л. Юркевич виступив з критикою його позицій в нац. питанні. Ще гострішої критики зазнала його нац. програма в 1919 з боку укр. большевиків В. Шахря та Ю. Лапчинського. Під впливом цих критичних виступів проти нього Л. став поважно трактувати укр. нац. визвольний рух і пристосовувати до нього свою тактику, хоч ворогом його він ніколи не переставав бути. Відверто й часто він цього не висловлював, але принагідно назвав М. Драгоманова «буржуазним націоналістом», а в приватних листах (листи до І. Арманд) зловтішався, що «гал. пропаганді», мовляв, не вдасться

ся зробити з українців самостійників. В засаді Л. завжди утотожнював укр. нац.-визвольний рух з укр. селом, а місто й робітництво - на Україні трактував достатньо зросійщеними, щоб на них спирати свою політику затримання України при Росії. Тому в своїх висловлюваннях про Україну і в практичній політиці Л. послідовно роз'єднував укр. робітників і селян і звужував укр. проблему до «сел. питання». Тактика Л. в укр. питанні була мінливою, як і скрізь. Він спочатку підтримував Центр. Раду, визнав УНР незалежною державою, а потім проголосив їй війну. В 1919 він погодився на вимоги укр. большевиків та боротьбістів і визнав самостійність УССР, а в 1920 був за ліквідацію УССР і влиття України до складу РСФСР на правах куцої автономії. В 1922-23, під натиском укр. комуністів, він знову змінив позицію і виступив проти «автономізації», але натомість запропонував створення єдиного ССРСР.

Проте, рос. шовіністом Л. не був, бо вважав, що це шкодить інтересам і єдності Росії. Він критикував рос. шовіністів, вказуючи, що своєю нетактовністю вони настроюють нац. меншини проти Росії, створюють ґрунт для сепаратизму. Л. вчив росіян на словах співчувати українцям й ін. нац. меншинам, визнавати їх минулі кривди, заподіяні царатом, обіцяти їм свободу нац. культури, мови тощо і в такий спосіб їх ідейно роззброювати та притягати до себе.

Своєю глибоко продуманою діалектикою і поступливою тактикою Л. збивав з пантелику та переконував багатьох, і тому його політика мала такий іст. успіх. На Україні Л. не мав великих впливів до літа 1917. В РСДРП на Україні переважали меншовики, а серед українців большевиків було зовсім мало (див. *Ком. Партія України*). Україну Л. завоював збройною силою армії РСФСР. Однак, у процесі боротьби на бік большевиків перейшли ліві соціал-демократи «незалежники», ліві есери «боротьбісти» й ін., і то не тільки тому, що вони корилися обставинам і рос. окупації, а й тому, що Л. таки переконував їх своїми обіцянками й поступками.

Ленінізм як доктрина ще й досі його послідовниками науково не вивчений, а перетворений на культ. Початкові дослідження над ним розпочато в кін. 20-их рр. в Ін-ті Леніна в Москві, але скоро ті дослідження припинено. Намагаючися перевернути на себе авторитет Л., Сталін в 1930 канонізував ленінізм, наказав вивчати й цитувати вибрані твори Л., а вид. його творів поставив під цензуру. Багато творів Л., що суперечили Сталіновій поточній політиці, залишилися неопублікованими (зокрема «Заповіт»). Після смерті Сталі-

на Хрущов декларативно проголосив поворот до ленінізму, але це було лише пропагандивне гасло, розраховане на те, щоб відрізнитися від сталінізму та перетягти на себе залишки авторитету Л.

На Україні трохи оригінальних дослідів над ленінізмом проведено в 20-их рр. у ст. Є. Гірчака, Л. Перчика, Г. Рохкіна, М. Воліна, М. Попова. Послідовним ленінцем на Україні і знавцем лінії Л. в нац. питанні був М. Скрипник, особистий приятель Л. В його творах є багато влучних інтерпретацій ленінізму, зокрема його дорев. історії. Канонічні писання на теми Л. весь час стоять на Україні на низькому поземі й є порівняно нечисленними. Щойно після 1956 стали появлятися дисертації й монографії з цієї ділянки, в яких іноді зустрічаються вартісні інформації й інтерпретації.

На еміграції деякі аспекти писань і політики Л. вивчали і про них писали Д. Донцов, В. Винниченко, І. Майстренко, П. Феденко, І. Решетар, Ю. Борис та ін.

Література: Ленін В. Твори. К. 38 тт. (вид. продовжується); В. І. Ленін про Україну. К. 1957; Юркевич Л. Єзуїтська політика. Дзвін, ч. 5. 1914; Шахрай В., Мазлах С. До хвилі. Саратов 1919; Равич-Черкаський М. Ленін і нац. питання. Червоний шлях, чч. 3-4-5. X. 1924; Ленін В. Нац. питання. 36. ст. X. 1930 (в цьому вид. важливою є інтерпретативна передмова М. Скрипника); Іовчук М. Ленінізм — высшее достижение русской и мировой культуры. Коммунист, ч. 1. М. 1955; Юрченко О. Ленін і Україна. Комуніст України, ч. 4, К. 1957; Юрченко А. Ленін и образование Ком. партии Украины. К. 1958; Зашкільняк А. Вороб'їв В. Ленін за орг. основи ком. партії. Л. 1960; Феденко П. Марксистські і больш. теорії нац. питання. Мюнхен 1960; Гуржій І., Сабрей В. Ленін В. І. про найважливіші питання іст. України. К. 1960. Reshetar I. S. Lenin on the Ukraine. Анналі УВАН, чч. 1-2, Нью-Йорк 1961; Russian Bolshevism. I. Voiko. Russian Populism (Narodnichstvo) as a Source of Leninism-Stalinism. Мюнхен 1961. В. Голубничий

Ленінська Комуністична Спілка Молоді України (ЛКСМУ), див *Комсомол*.

Ленінське (V-20), с. м. т. Свердловського р-ну Луганської обл.; 14 000 меш. (1959); видобуток вугілля.

Ленкавський Степан (*1904), революціонер, провідний чл. й ідеолог Союзу Укр. Націоналістичної Молоді, учасник Основного Збору ОУН і чл. Крайової Екзекутиви ОУН на Зах. Укр. Землях. В'язень поль. і нім. тюрм і концентраційних таборів. У внутр. конфлікті ОУН від поч. по боці С. Бандери, після вбивства останнього (1959) став провідником закордонних частин ОУН. Ідеологічні та публіцистичні ст.

Ленківці, с. Кельменецького р-ну Чернівецької обл., ранньо-трипільське поселення, велика скитська могила-кенотаф з пізнішими впускними похованнями 2-

3 вв. по Хр.; рештки укріпленнь городища з княжих часів (12—13 вв.).

Ленний устрій, див. *Феудалізм*.

Леон (Леонтій) (?1004?), за традицією (не досить певною) вважається другим київ. митр., родом грек.

Леонідзе Юрій (*1899), грузинський поет і літературознавець, м. ін. цикл поезій з укр. тематикою «У Миргороді», вірш «Тарасові Шевченку» та ін.; переклав окремі розділи «Слова о полку Ігореві», твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, П. Тичини; укр. переклади віршів Л. у кн. «Вибране» (1949) і в «Поезія грузинського народу», т. 2 (1961).

Леонова Дарія (1829—96), видатна рос. співачка, в 1863 р. перша виконала гол. партію в опері «Запорожець за Дунаєм» (Гулака-Артемовського), 1879 разом з М. Мусоргським відбула концертне турне по Україні.

Леонтій (?1073), св., з 1051 еп. ростовський з ченців Києво-Печерської Лаври. Боровся проти поганства, від прихильників якого зазнав переслідувань і мученицької смерті. Мощі віднайдено 1164 р.

Леонтій Карпович, див. *Карпович* Леонтій.

Леонтович Володимир (1866—1933), гром. діяч і письм. (псевд. В. Левенко), родом з Лубенщини, кандидат прав, до революції земський діяч на Полтавщині, чл. Старої Громади і ТУП, чл. ред. «ЛНВ» у Києві, меценат щоденника «Рада»; 1917 чл. Центр. Ради, за гетьманату мін. зем. справ у кабінеті Лизогуба; на еміграції в Берліні, потім у Празі, де й помер. Друкуватися почав на поч. 1890-их рр. у гал. («Зоря», «ЛНВ») і наддніпрянських («КСт.»; «Нова Громада», «Громадська Думка» й ін.) вид. Серед ін. побутово-реалістичні повісті: «Пани і люди» (1893), «Per pedes apostolorum» (1897), «Старе й нове» (1913), «Оповідання» I (1918), «Спомины утікача» (1922), «Хроніка родини Гречок» (1922), автобіографічні «Дитячі й юнацькі роки Володі Ганкевича» (в газ. «Америка», 1959) та ін.; разом з Сфимовим склав юридичний рос.-укр. словник.

Леонтович Володимир (*1881), інж.-будівельник і геодезист родом з Гадячого, з 1910 викладач і з 1940 проф. високих шкіл у Києві — Політехн., Інженерно-Будів. і Художнього ін-тів. Реставрація

замка в Острозі (1912—14), праці з ділян-ки геодезії.

Леонтович Микола (1877—1921), визначний композитор, муз. діяч і педагог, син свящ., за освітою теолог, родом з Поділля (с. Манастирок), понад 20 рр. учитель хорового співу і диригентури в школах Поділля, Київщини і Катеринославщини (найдовше в Тульчині). 1904 р. Л. склав іспит на регента в Петербурзькій Академії, 1903—13 студіював у Б. Яворського, використовуючи літні місяці, вільні від шкільних зайнять. 1919 короткий час викладав у Муз.-Драматичному Ін-ті ім. Лисенка в Києві. Л. трагічно загинув, застрелений невідомим злочинцем у домі своїх батьків в с. Марківці, де й похований. Гол. праці Л. — хорові твори а капеля для мішаного хору, оперті на укр. нар. мелодіях (бл. 200), трьох типів: строфічні пісні (гармонізації укр. нар. пісень), строфічно-варіаційні обробки і оригінальні твори, побудовані на основі мелодій і тексту нар. пісень («Щедрик»). Ін. хорові твори Л. на тексти різних поетів («Льодолом», «Літні тони» на слова Чупринки та ін.) помітні своєю гармонічною структурою. Л. залишив ще церк. твори (Літургія, канти та ін.) і фрагменти з незакінченої опери «На русалчин великдень» на лібретто Н. Танашевича за казкою Б. Грінченка. Характеристичною основою хорової фактури Л. є поліфонічне голосоведення з багатим і різноманітним застосуванням імітаційної техніки. Л. вводить своєрідну «вокальну інструментацію», використовуючи барву окремих голосів, їхні комбінації і регістри («Дударик»). Особливе значення для творчості Л. має текст нар. пісень (усі строфи), зміст якого впливає на характер і форму творів. Творчість Л. відіграла значну роль у розвитку укр. хорової культури 20 в. і мала великий вплив як на вокальну, так і на інструментальну творчість композиторів наступних генерацій. Хорові твори Л. стали основою репертуарів найкращих ансамблів (Кошиць), здобули високу оцінку фахової критики і широку популярність, навіть за межами України («Щедрик» у ЗДА).

Література: Козицький П. Форми муз. мислення у М. Леонтовича. К. 1926; Дяченко В. М. Д. Леонтович. К. 1940, 2 вид. 1950; М. Д. Леонтович. 36. статей та матеріалів. К. 1947; Гордійчук М. М. Д. Леонтович. К. 1956 і 1960.

В. Витвицький

В. Леонтович

М. Леонтович

Леонтович Олександр (1869—1943), фізіолог і неврогістолог родом з Києва, д. чл. АН УРСР (з 1929 р.); з 1898 викладач с.-г. відділу Київ. Політехн. Ін-ту, 1913—39 — проф. Моск. С.-Г. Ін-ту, з 1936 керівник відділу Ін-ту Клінічної Фізіології АН УРСР. Бл. 80 праць, гол. з ділянки фізіології та гістології вегетативної нервової системи; Л. розробив методу фарбування нервових структур метиленовою синькою. Список праць Л. вміщений в «Збірнику, присвяченому пам'яті О. В. Леонтовича (1869—1943)», 19. 8.

О. Леонтович

Леонтович Павло (1825—80), укр.-кат. свящ., брат Теодора Л., письм.; вірші й оп. в журн. і альманасі «Літвакъ изъ надъ Сяна» під псевд. Павло із Шуткова; квартет пам'яті митр. Г. Яхимовича (1865), хоровий твір «Нещаслива руська мати».

Леонтович Роман (1884—1954), письм. родом з Галичини; писав для молоді й дітей, друкувався в «Молодій Україні», «Світі дитини» й ін. журн., зб. п'єс «В ніч св. Миколая», іст. оп. «Звенислава» й ін.

Леонтович Теодор (1812—86), гром.-політ. діяч, публіцист і композитор; співр. «Зорі Галицької» (псевд. Богдан Л.-ч), ред. і пізніше власник ж. «Основа» (1870—71); скомпонував пісню на слова І. Гушалеви́ча «Мир вам, браття», що деякий час співалася в Галичині як нац. гімн, автор муз. рецензій і гармонізатор нар. пісень.

Леонтович Федір (1833—1911), історик права; проф. Одеського (1868—77 — ректор) і Варшавського ун-тів; автор численних праць з іст. слов., старо-укр. і лит.-руського права й держ. устрою та суспільних відносин Лит.-Руської держави. Найважливіші з них: «Крестьяне Юго-Западной России по литовско-русскому праву 15—16 вв.» (1863), «Русская Правда и Литовский Статут» (1865), «Очерки истории литовско-русского права» (1894), «Панский двор в Литовско-Русском государстве» (1895), «Крестьянский двор в Литовско-Русском Государстве» (1896—97), «Очерки по истории литовско-русского гражданского права» (1903—06), «Центральные судебные учреждения в Великом Княжестве Литовском» (1910) та ін.

Лелеха, див. Аїр.

Лепешняк (*Glyceria* R. Br.), довгорічні рослини з родини злаків; на Україні — 5 видів, ростуть у воді, при берегах річок і по багнистих місцях; з них найпоширеніші: Л. хиткий, Л. — манна трава (*G. fluitans* (L.) R. Br.), 30—120 см заввишки, добра кормова рослина в молодому стані, зернівки вживають як крупи п. н. поль. або пруська манна; Л. звичайний, Л. водяний (*G. aquatica* (L.) Wahlb.) до 200 см заввишки.

Лепикаш Василь (1887—1920), маляр-аквареліст з Проскурівщини, учився в Одеській Мист. Школі й Петербурзькій Академії Мистецтв; пейзажі, натюрморти. Розстріляний більшовиками в Симферополі.

Лепикаш Григорій, див. *Лисюк-Каленик* Григорій.

Лепкалюк Костин (1812—88), гром. діяч, багатий селянин із Старого Косова (Гуцульщина), в 1860-их рр. посол до гал. сойму і австр. парламенту; частину своїх посілостей подарував на гром. цілі.

Лепкий Богдан (1872—1941), письм. і літературознавець, д. чл. НТШ, родом з гал. Поділля; студіював у Віденському і Львівському ун-тах, з 1895 учитель гімназії в Бережанах, у 1899—1914 рр. у Кракові; чл. «Молодої Музи». Під час першої світової війни Л. провадив культ.-осв. роботу в таборах полонених українців (Вецляр), з 1926 р. викладач, згодом проф. укр. літератури в Краківському Ун-ті; в 1938—39 рр. чл. поль. сенату у Варшаві. Друкуватися почав з 1895 р.; зб. ліричних поезій, пройнятих тугою і смутком: «Стрічки» (1901), «Листки падають» (1902), «Осінь» (1902), «На чужині» (1903), «З глибин душі» (1905), «Над рікою» (1905), «Поезіє, розрадо одинока» (1908), «Для ідеї» (1911), «Тим, що полягли» (1916), «Доля» (1917), «Вибір віршів» (1921), «Слота» (1926). У прозі низка зб. оп. перев. з сел. життя в реалістично-імпресіоністичній манері — «З села» (1898), «З життя» (1899), «Щаслива година» (1901), «У глухім куті» (1903), «Нова збірка» (1903), «В горах» (1904), «Кара» (1905), «По дорозі життя» (1905), «Кидаю слова» (1911) і повістей — «Під тихий вечір» (1923), «Сотниківна» (1927), «Зірка» (1929), «Вадим» (1930), «Веселка над пустарем» (1929), «Крутіж» (1941); велика іст. повість «Мазепа», яка складається з частин: «Мотря» (1926), «Не вбивай» (1926), «Батурин» (1927), «Полтава» — «Над Десною» і «Бої»

В. Лепкий

(1928–29) і «Мазепа» (1955); спогади — «Казка мого життя» («Крегулець», 1936, «До Зарваниці», 1938, «Вережани», 1941) і «Три портрети» (1937). У ділянці літературознавства критичні нариси й вид. І. Котляревського, Є. Гребінки, П. Куліша, Л. Глібова, О. Стороженка, М. Вовчка, С. Руданського, Я. Щоголева, В. Барвінського, Ю. Федьковича, І. Карпенка-Карого, 3 і 5-томове вид. творів Т. Шевченка з студією про його життя і творчість; нарис іст. укр. літератури, доведений до І. Котляревського; антологія «Струни» (в 2 тт., 1922). Л. переклав «Слово о полку Ігореві» на укр. і поль. мови, оп. М. Коцюбинського і поезії Т. Шевченка на поль. та ін.

Література: ст. Вернivolі В. у вид. В. Лепкий, Писання, К.—Ляйпціг 1922. Кузеля З. В. Лепкий. Вібліографічний нарис у зб. Золота Липа. Верлін 1924; Пеленський Є. Матеріали до бібліографії В. Лепкого, зб. В. Лепкий, Кр.—Л. 1943. В. Радзикович

Лепкий Данило (1858—1912), укр.-кат. свящ., письм. і етнограф (псевд. Сава Сливич); оп. «Повінь» (1894), «Чужа кривда не гріє» (1894), «Василько, кн. Теремовельський» (1898), «Сел. дитина» (1900) й ін.; ст. про нар. вірування та звичаї (гол. в. «Зорі»).

Лепкий Лев (*1888), псевд. Леле, брат Богдана Л., журналіст і письм., старшина УСС; видавець і ред. ж. «Зиз» (1924–28), ред. в-ва «Червона Калина» (1922–39) у Львові й з 1952 в ЗДА, заступник ред. газ. «Краківські Вісті» (1940–45); співзасновник і дир. курорта Черче (1928–39); фейлетони, стрілецькі пісні («Великий Співаник Червоної Калини», 1937 й ін.); співавтор «Вертепу наших днів», літ.-мист. сценки «Співомовки» та ін.

Л. Лепкий

Лепкий Онуфрій (1838—1905), гр.-кат. свящ., філолог і публіцист москвофільського табору в Галичині; 1885—87 ред. «Мира», разом з І. Опишкєвичем зладив 3 вид. «Граматики русского языка» М. Осадици (1876).

Лепкий (псевд. Марко Мурава) Сильвестр (1845—1901), гр.-кат. свящ., гром. діяч і письм., батько Богдана і Лева Л.; популярні кн., зб. поезій «Книжка горя».

Леплевський Ізраель, больш. діяч, чекіст; в 1931—36 рр. заступник наркома внутр. справ УССР, чл. ВУЦВК; 1937 — нарком НКВД УССР і безпосередній керівник терору на Україні в цей час. 1938 був заарештований і зник без сліду.

Лепченко Яків (*1883), ботанік-фльорист, працював у Києві; досліджував третинну фльору України, разом з В. Вовчанецьким склав «Словник ботанічної термінології» (1932). В 1930-их рр. репресований, дальша доля невідома.

Лер-Сплавінський (Lehr-Spławiński) Тадеуш (*1891), видатний поль. славіст, проф. Львівського (у 1920-их рр.) і Краківського ун-тів; низка підставових праць з ділянки слов. та укр. мовознавства. В питаннях походження укр. мови поборник теорії *праруської мовної єдності*; його концепція формування укр. говірок почасти вплинула на погляди І. Зілинського. Досліджував з становища молодогограматичної школи укр. фонетику та окремі питання з морфології. Найважливіші праці з історії укр. мови зібрані в кн. „Studia i szkice wybrane z językoznawstwa słowiańskiego“ (1957).

Леруа-Больє (Leroy-Beaulieu) Анатоль (1842—1912), франц. письм. і публіцист, дир. школи політ. наук у Парижі; в 1872–81 рр. відбув студійну подорож по Росії; у своїх працях „L'Empire des Tsars et les Russes“, 1881–89), „La France, la Russie et l'Europe“ (1888) подає цінні відомості про українців; один з перших у Франції, що дав прихильну характеристику Т. Шевченка (1873); писав про укр. іст. пісні, видані В. Антоновичем і М. Драгомановим.

Лес, жовтозем, гірська порода, що складається з найдрібніших частинок глини, піску і вуглекислого кальцію з різними домішками; дуже врожайний; Л. займає $\frac{3}{4}$ території України (Лісостеп і Степ). Докладніше див. ЕУ I, стор. 49–50. Через малу відпорність Л. на діяльність текучої води витворився на лесових просторах основний для України *ерозійно-яровий краєвид*.

Лесевич Володимир (1837—1905), філософ і гром. діяч, д. чл. НТШ, з укр. старшинського роду на Полтавщині, з фаху військ. інж., служив на Кавказі й закінчив Академію Ген. Штабу в Петербурзі, після чого вийшов у відставку й присвятив себе філософії й літературі, а також публіцистиці. Близький до народовольців, Л. був засланий до Сибіру (1879–81) і пізніше зазнавав адміністративних репресій. 1881 р. заснував у своєму рідному с. Денисівці (на Лубенщині) школу, першу на Україні з рідною мовою навчання. Під кінець життя Л.

В. Лесевич

у своєму рідному с. Денисівці (на Лубенщині) школу, першу на Україні з рідною мовою навчання. Під кінець життя Л.

дедалі більше наближався до укр. руху, став прихильником укр. автономії, опублікував у рос. пресі низку ст. в оборону укр. нац. відродження, підтримував матеріально М. Драгоманова й видавничі заходи гал. радикалів, заповів свою бібліотеку НТШ. Як філософ Л. був позитивістом, наближаючись у пізніші роки до кантіанства й емпіріокритицизму. Філософські праці Л. (гол.: «Опыт критического исследования первоначал позитивной философии», 1877; «Письма о научной философии»; «Что такое научная философия», 1891) зібрані в 3 томах («Собрание сочинений», 1915). Крім того, фольклористичні й літературознавчі (зокрема про Т. Шевченка і багатьох евр. письм.) ст., опубліковані в укр. («Оповідання Р. Ф. Чмихала» — «Етногр. Збірник», т. XIV; «Помпеянське Ізюм, пам'ятка боротьби сх. культур за перевагу в греко-рим. світі» — «Наук. Збірник в честь проф. М. Грушевського» тощо) і численних рос. вид.

Лесевичі, старшинський рід на Полтавщині, який походить від Константи́на Л., значкового товарища лубенського полку (1724) і сина його, Данила Л., сотн. ковалівського, Гадяцького полку (1738—68) і гадяцького полкового судді (1768—70). Правнук його — філософ Володимир Л.

Лесич (справжнє прізвище Кіршак Володимир) Вадим (*1909), поет, есеїст і публіцист родом з Галичини, тепер у ЗДА. Друкуватися почав у 1929 р. під псевд. Ярослав Дригинич і Ярослав Ярий; зб. поезій «Сонцеблиски» (1930), «Відчиняю вікно» (1932), «Різьблю віддаль» (1935), «Ліричний зошит» (1953), «Поезії» (1954), «Розмова з батьком» (1957), «Крейдяне коло» (1960), і поеми «Напередодні» (1960). Поезія Л. майстерна формою, глибока символами і драматичним ліризмом, поєднує своєрідну бароковість стилю з експресіоністичними та сюрреалістичними елементами; ст. на мист. і літ. теми.

Лесняк Омелян (1882—1953?), отаман УГА. В 1916 як ко-

В. Лесич

О. Лесняк

мандир куреня УСС учасник боїв на Лисоні; 1919 р. командант Золочівської Військ. Округи, якийсь час командант 3 Бригади УГА, пізніше в штабі Начальної Команди УГА, з доручення якої вів переговори з делегатами військ Денікіна; по війні в Чехо-Словаччині й Австрії, де його 1946 р. захопили більшовики.

Лесюр (Lesur) Шарль-Люї (1770—1849), франц. історик, автор складеної за дорученням Наполеона „Histoire des Cosaques“ (1813—14), написаної в прихильному до України дусі.

Летичів, див. *Лятичів*.

«Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии», з 1905 до 1915 р. вийшло 11 томів, містила матеріяли й розвідки з минулого Катеринославщини; автори: А. Синявський, Д. Яворницький, В. Біднов, Д. Дорошенко, В. Пичета, В. Данилів та ін.

Летюк Євген (*1929), поет родом з Полтавщини; зб. поезій «Завжди сімнадцять» (1957), «Хто там зорі ворухить» (1961), репортажі тощо.

Лефлер Шарль Мартен (1861—1935), франц.-амер. композитор, у дитинстві жив на Україні; м. ін. симфонічна поема «Спогади з мого дитинства» і сюїта для скрипки і оркестри «Les veillées de l'Ukrainne» (за Гоголем), яку сам виконував з Бостонською симфонічною оркестрою 1891 р.

Лещенко Андрій (?1921), педагог, дир. департаменту початкових шкіл за Центр. Ради і гетьмана, за денікінської окупації — організатор і гол. Т-ва Шкільної Освіти, що утримувало укр. шкільництво.

Лещетарство, рід зимового спорту — пересування й стрибки на лещетах (скі, нарти, лижви). Початки Л. зустрічаємо на Зах. Україні у 1890-их рр.; до перших пропагаторів Л. належить у 1900-их рр. А. Будзиновський, І. Боберський. Сильніше Л. поширилося тільки в 1920-их рр., гол. в Галичині, в чому поважна заслуга Карп. Лещетарського Клубу (КЛК), який влаштовував змагання як у Львові, так і в Карпатах (біги, крутобіги, стрибки, з'їзди), м. ін. за першість Укр. Спортивного Союзу. Л. займалися також сокільські, лугові, пластові й ін. орг-ції. Плаский терен Центр. і Сх. Земель не сприяє природному розвитку Л., яке ширше почало розвиватися в Донбасі (зимова спартакіада 1927 р.), згодом, як важливий засіб військ. виховання, і на ін. теренах України. По другій світовій війні важливим лещетарським центром для всієї України стають Карпати (насамперед Ворохта і Славськo).

Л. входить в УССР в обов'язкову програму фіз. виховання в школах і в комплексі «Готовий до праці й оборони» (ГПО); щороку відбуваються змагання за першість УССР і ССРСР.

На еміграції Л. розвивалося в таборах ДП, положених поблизу Альп (Верхтесгаден, Міттенвальд). На розвиток Л. вплинуло відновлення діяльності Карп. Лещетарського Клубу; в Америці він відбуває щорічні змагання б. Лейк Плесід за першість Укр. спорт. централі.

Е. Ж.

Лещинський Філофей (1650—1727), церк. діяч родом з Галичини, чернець Києво-Печерської Лаври, митр. тобольський і сибірський (1702—11, 1715—21); найвизначніший місіонер Тобольської правос. місії, яка до 1727 обіймала увесь Сибір.

Лесков Микола (1831—95), визначний рос. письм., творчість якого частково зв'язана тематично і навіть мовно (мова укр. персонажів) з Україною (працював у Києві в 1849—57 рр.). Тогочасне життя Києва відбите у творах «Печерские антики», «Владычній суд», «Блуждающие огоньки», й ін.; укр. тематику мають також: «Соборяне», «Старосветские психопаты», «Некрещенный поп» (з життя укр. і рос. священства), «Заячий ремиз» (сатира на антинар. режим) та ін. На укр. мову перекладали М. Павлик, М. Загірня, згодом С. Васильченко, М. Зеров («Вибрані твори», 1929), О. Кундзіч («Вибрані твори», 1950) та ін. Л. залишив спогади «Остання зустріч і остання розлука з Шевченком» (1861).

Лешек (в літописах Лесько), ім'я польс. кн.: 1) Л. Білий (1194—99 і 1212—27) спільно з угор. королем Андрієм II намагався захопити гал. спадщину Романа Мстиславича, 2) Л. Чорний (1279—88) вів успішну війну з Левом I Даниловичем за краківський престол.

Лещинський (Leszczyński) Станислав (1677—1766), з польс. магнатського роду, воевода познанський; 1704 р. обраний королем Польщі за допомогою швед. короля Карла XII; уклав договір з гетьманом І. Мазепою; 1709 р. покинув Польщу й перебував у Франції; 1733 р. даремно намагався повернути собі польс. трон. Після того жив у Франції, де одержав від свого зятя, франц. короля Людовіка XV, герцогство Лютринг'ю. Був зв'язаний з гетьманом Пилипом і Григорієм Орликами.

Либідь, права притока Дніпра, що протікає в півд.-зах. частині Києва, довж. — 11 км, сточище — 67 км². Вважають, що свою назву Л. дістала від імени Либеді — сестри легендарного засновника Києва кн. Кия. В давні часи Л. мала значно

більше води і тому в нижній частині була судноплавна.

Ливчак Йосип (1839—1914), публіцист і винахідник родом з Перемищини, москвофіл; у Відні видавав і редагував сатиричний ж. «Страхопуд» (1863—68) з додатком «Золотая Грамота», ж. «Славянская Заря» (1867—68) і «Славянская Библиотека» (1865—66), в яких відстоював панславистичні ідеї. В 1869 р. виїхав до Росії, де зробив ряд винаходів в ділянці поліграфії (матрицевибивальна складальна машина), військ. техніки (прицільний верстат, оптичний прилад діаскоп) і транспорту (показник дороги і швидкості руху локомотива).

Й. Ливчак

Лижварський спорт, див. Лещетарство.

Лизакевичі, старшинський рід на Полтавщині 18 в., до якого належали рос. дипломати брати Л.: Яким Л., радник амбасад в Саксонії (1780), повірений у справах у Генуї (1792), надзвичайний посланник і повноважний мін. у Сардинії (1803); Василь Л. (†1815), радник амбасад в Лондоні, а потім надзвичайний посланник і повноважний мін. у Данії (1803).

Лизанівський Іван (1882—1934), гром. і політ. діяч, публіцист, родом з Галичини, чл. ЦК УПСР (т. зв. «центр. течії»), один з основоположників Січ. Стрілецтва, чл. Комітету Охорони Респ. (березень 1919), керуючий мін.-вом преси і пропаганди (з квітня 1919 р.), чл. Крайової Ради в Хмільнику. В УССР засуджений в процесі проти чл. ЦК УПСР В. Голубовича й ін. згодом працював у в-ві «Книгоспілка» і був ред. творів І. Франка; 1934 р. зліквідований НКВД.

Лизогуб Андрій (1804—64), з укр. коз. старшинського роду на Чернігівщині; один з близьких друзів Т. Шевченка; вихованець Моск. Ун-ту, власник мастку в Седневі на Чернігівщині, де в нього гостював Шевченко (1846—47); добрий музикант й маляр, прихильник укр. мови й літератури. Один з небагатьох, що листувалися з Шевченком на заслання й допомагали йому матеріально.

А. Лизогуб

Лизогуб Дмитро (1849—79), син Андрія Л. З 1874 р. брав участь у рев. діяльності рос. народників (київ. гурток Дейча і Фесенка). 1877 один із засновників партії «Земля і Воля». Як співучасник терористичних заходів, страчений за вироком Одеського воєнного суду.

Лизогуб Федір (1851—1928), син Андрія Л., гром. і політ. діяч родом з Чернігівщини; гласний чернігівського губ. земського зібрання (1886—1901), гол. Полтавської губ. земської управи (1901—15), де боронив інтереси укр. культури (полтавський земський будинок в укр. стилі, Полтавський музей, пам'ятник Котляревському у Полтаві й вид. його творів, плекання укр. художнього промислу тощо). 1918 був мін. внутр. справ і гол. Ради Міністрів Укр. Держави, провадячи помірковано-консервативну політику й шукаючи порозуміння з Укр. Національним Союзом (Див. ЕУ I стор. 512—17). Помер на еміграції в Югославії.

Ф. Лизогуб

Лизогуб Яків (†1698), полк. канівський (1666—69), посол Брюховецького до Москви (1667), ген. осавул у Дорошенка (1669—74), наказний гетьман (1670, 1673), 1674 перейшов на лівий берег Дніпра; учасник Коломацького перевороту й один з кандидатів на гетьмана 1687 р., полк. чернігівський (1687—98), визначний полководець, учасник чигиринських і кримських походів, наказний гетьман під час облоги Озова (1696).

Лизогуб Яків (1675—1749), син Юхима Л., вихованець Київ. Академії, ген. бунчужний (1713—28), ген. обозний (1728—49), керував укр. урядом у 1723—24 рр. і після смерті гетьмана Апостола (1734) був старшим представником укр. старшини в рос. органах управління Гетьманщиною; брав участь у польс. (1733) і тур. (1737) походах. На думку деяких дослідників, автор *Лизогубівського літопису*.

Лизогуби, коз.-старшинський рід з Переяславщини, відомий з часів Хмельниччини. Іван Л. (Кобизенко), полк. канівський (1659, 1662) і уманський (1659—61), посол Виговського до Москви (1658), розстріляний з наказу Ю. Хмельницького (кін. 1662 — поч. 1663 р.). Брат його Яків Л. (див.). Юхим Л. (†1704), син Якова, ген. бунчужний (1688—90), ген. хо-

рунжий (1694—98), полк. чернігівський (1698—1704), зять гетьмана П. Дорошенка. Син його Яків Л. (див.). До цього роду належать також брати Ілля Л. (1787—1867), мзсон, чл. київської льожи «З'єднаних Слов'ян» і Андрій Л. (див.), дідичі м. Седнева, й сини Андрія — Дмитро Л. (див.) та Федір Л. (див.).

Лизогубівський літопис, «Лѣтописецъ или краткое описаніе знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что в которомъ году дѣялося в Украинѣ Малороссійской обѣихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда гетманомъ былъ козацкимъ», іст. твір, складений 1742 р. Л. л. складається з двох частин: комплікативний хронологічний нарис іст. України від поч. 16 в. до кін. 17 в.; від 1690-их рр. йде оп. про укр. події, пов'язані з родом Лизогубів (див.), особливо докладні від 1725 до 1737 р., яким закінчується Л. л. В оцінці іст. минулого України Л. л. стоїть на позиціях автономізму, але в оп. про сучасні події виявляє лояльність до рос. царату, хоч критично оцінює його політику на Україні. Автором Л. л. вважають (В. Антонович, П. Клепацький) Якова Л. (див.), але не виключена участь його брата, бунчукового товариша Семена Л. (1678 або 1680—1734). Вперше видав Л. л. Микола Білозерський («Южнорусские летописи», 1856), а згодом (за ін. варіантом) В. Антонович («Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России», 1888).

Лилики, див. *Кажани*.

Лиман (IV—17), с. м. т. на півд. Слобожанщині в Зміївському р-ні Харківської обл.; 5 500 меш. (1959).

Лиман Леонид (*1922), поет родом з Полтавщини; цикли ліричних поезій в різних вид. на еміграції, оп. «Колгоспники» (1957), повість англ. мовою «A tale about Kharkiw» (1958—59). Тепер у ЗДА.

Лимани, затоплені морем гирла річок або балок на низовинному узбережжі, постали в наслідок опускання суходолу. На Україні Л. характеристичні для півн. зах. узбережжя Чорного м., півн. берега Озівського м. й Керчинського півострова. Л. більших рік Дніпра, Дністра, Бога (див. *Дніпрово-Бозький Л.* і мал. 46 в ЕУ I) сполучені з м., менших — відрізані від м. (косою, пересипом) і перетворені на оз. (Л. Хаджибейський, Тилигульський, Куяльницький, Молочний й ін.) та осолонені. Значна кількість Л. (напр., одеські) відзначаються лікувальними прикметами своїх вод і грязей; при цілковитому висиханні Л. утворюється кухонна сіль (напр., кримські Л.).

Лиманське (VII—10; до 1944 Зельці); с. м. т. Роздільського р-ну Одеської обл.,

положене над Кучурганським лиманом; 5 300 меш. (1959).

Лимарство, римарство, галузь кустарної пром-сти, що виробляє із шкіри сідла, упряж для коней, частини екіпажів, ремені, паси тощо. Колись дуже поширене на Україні (вже з ранньої доби; ще на поч. 20 в. було понад тис. дрібних кустарних підприємств), тепер цілком занепало.

Лин (*Tinca tinca* L.), риба з родини коропових, довж. бл. 30 см, вага бл. 500 г (іноді Л. досягає 63 см і 7,5 кг ваги), живе на дні рік і ставів. На Україні поширений у прісноводних водоймах, а також у слабо осолених лиманах Чорного і Озівського м. Пром. значення невелике.

Линевичі, старшинський рід на Чернігівщині. Карпо Л. († бл. 1735), сотн. волинський, чернігівського полку (1718—34), підписав Коломацькі чолобитні 1723. Один з його нащадків Микола Л. (1837—1908), ген., командував 1 армійським корпусом, 1900 взяв Пекін, а 1905 був головнокомандуючим рос. армії і флоту у війні проти Японії.

Линецький Олександр (1884—1953), архітект; будував у стилі модерну Одеський Драматичний Театр (1903), будинок Луцького в Одесі, житлові будинки, консерваторію в Харкові (1925) й ін.

Линниченко Андрій (1822—88), історик літератури родом з Києва, вихованець Київ. Ун-ту, пізніше проф. на кафедрі всесвітньої літератури (1863—77); праці з історії зах.-євр. й рос. літератури.

Линниченко Іван (1857—1926), син Андрія Л., історик, вихованець Київського Ун-ту, учень В. Антоновича, проф. Одеського Ун-ту, автор праць з іст. Київської держави й соц.-політ. історії Галичини 14—15 вв. Гол. праці: «Вече в Киевской области» (1881), «Взаимные отношения Руси и Польши до конца XII в.» (1884), «Черты из истории сословий Юго-Западной (Галицкой) Руси 14—15 ст.» (1894; укр. вид. «Суспільні верстви Гал. Руси» у «Руська іст. бібліотека», т. VII, 1899).

Линовиця, Линовиці (III—13), с. м. т. 15 км на півд. від м. Прилук Чернігівського р-ну; 4 300 меш. (1959). Цукровий комбінат, заснований 1900 р.; за сезон 1960—61 продукція 18 800 т цукру-піску (1912—13 — 72 100).

Линцевський Гервасій (1683—1769), церк. діяч, вихованець і учитель Київ. Академії, начальник Пекінської правос. місії (1745—55), сп. переяславський (1757—68). Відаючи правос. парафіями на Правобережжі, боровся проти унії й підтримував духовенство, причетне до Коліївщини.

Липа (*Tilia* L.), великі, багаторічні дерева з родини липуватих, з дворядно-черговим подвійно-пилчастим скісним

листям, двостатевими запашними квітками та овочами-горішками з крилатим прицвітним листочком. На всій Україні, за винятком частини Степу, росте Л. дрібнолиста (серцева, звичайна; *T. cordata* Mill.) до 30 м висоти з сизим або сіруватосизим листям, невибаглива до тепла, тіневитривала, любить глибокі, поживні ґрунти. М'яке й легке дерево широко застосовується в столярстві та різьбарстві, луб використовують на плетіння і в'язання, а цвіт дає добру медову поживу для бджіл, його вживають і як потогінний лік. при простудах. На Зах. Україні росте Л. широколиста (*T. platyphyllos* Scop.). Рідшими видами є Л. срібляста (*T. argentea* Desf.), поширена в півд.-зах. Україні, і Л. кримська, або зелена (*T. euchlora* Koch.) в кримських горах. Всі види Л. культивують також у парках і садах.

Липа Іван (1865—1923), гром. і політ. діяч, письмен. (псевд. Петро Шелест та ін.), за фахом лікар. 1890 засновник таємного т-ва «Братство Тарасівців» (див. *Тарасівці*), після його розгрому 1893 заарештований. 1902—18 в Одесі, де брав видатну участь в укр. житті. 1917 — укр. комісар Одеси, чл. ЦК Соціалістів-Самостійників, 1919 мін. віроісповідань УНР; з 1922 у Вінниках б. Львова, де й помер. Поезії, оп., нариси символічно-філос. характеру з ліричним забарвленням, казки, спомини; зб. «Оповіді про смерть, війну і любов» (1935), «Тринадцять притч» (1935) й ін.

І. Липа

Липа Юрій (1900—44), письмен. і публіцист родом з Одеси, син Івана Л., лікар з фаху, закінчив Познанський Ун-т (1929). З 1920 р. жив у Польщі й Галичині. Загинув як лікар УПА. Друкувати поезії почав з 1919 р., окремі зб.: «Світлість» (1925), «Суворість» (1931), «Вірую» (1938); у прозі роман «Козаки в Московії» (1931, 1932 і 1957), 3-томовий зб. оп. «Нотатник» (1936—37 і 1955) і зб. есеїв «Бій за укр. літературу» (1935); популярні на свій час публіцистичні праці: «Укр. раса» (1936), «Укр. доба» (1936) і своєрідна трилогія. у

Ю. Липа

лкій викладена т. зв. «чорноморська доктрина» — «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940, 1942 і 1947) і «Розподіл Росії» (1941 і 1954); крім того, багато літ.-критичних і публіцистичних ст. «Імперіяльна» концепція Л., більш темпераментно й блискуче викладена, ніж обґрунтована. зробила його однією з найпопулярніших постатей свого часу в Галичині й на еміґрації. Лікарські твори Л. кількакратно перевидані: «Фітотерапія» (1933) і «Ліки під ногами» (1943).

Липинський Вячеслав (5. 4. 1882 — 14. 6. 1931), історик, соціолог, політик, публіцист, д. чл. НТШ. Нар. в с. Затурцях на Волині, з поль. шляхетського роду, зайшлого на Україну у 18 в. Гімназію закінчив у Києві, де увійшов до укр. середньої школи громади і відтоді усвідомив себе українцем; після університетських студій у Кракові й Женеві (історія, агрономія) оселився у своєму маєтку на Уманщині і працював над поверненням

В. Липинський

до українства спольонізованої шляхти (брошура «Szlachta na Ukrainie», 1909; двотижневик «Przegląd Krajowy», 1909). Л. виходив з концепції «хлопоманів», але прагнув, щоб шляхетська верства стала у своїй політ. свідомості укр. без декларації й утрати свого корпоративного існування; ці зусилля Л. мали лише частковий успіх. Тоді ж появилися перші наук. праці Л. «Данило Братковський...» (ЛНВ, 1909), «Генерал артилерії В. кн. Руського» (ЗНТШ, т. 87, 1909), «Аріянський соймик в Киселині в маю 1638» (ЗНТШ, т. 96, 1910), ряд ст. в «ЛНВ» і «Раді» та монументальний твір «Z dziejów Ukrainy» (1912 і 1959), зредагований і здебільша написаний Л. (зокрема монографія «Stanisław Michał Krzyczewski...»).

Передбачаючи недалекий вибух між-нар. конфлікту, Л. прагнув використати його для укр. самостійницької акції; він був ініціатором таємних підготовчих заходів над створенням, за кордонами Рос. Імперії, укр. політ. центру, з чого згодом народився Союз Визволення України.

Під час світової війни Л. як старшина резерви служив у рос. армії. 1917 р. він українізував свою військ. частину в Полтаві, але його діяльність не знайшла підтримки з боку Ген. Секретаріату Військ. Справ, де до нього як до діда поставилися з недовірям. Це викликало у Л. розчарування укр. «рев. демократією»,

яку він визнав за недозрілу до держ. будівництва. 1917 Л. взяв участь в орг-ції Укр. Дем. Хліборобської Партії і опрацював для неї програму, основою якої була оборона держ. суверенності України та збереження прав власності на землю. За гетьманату Л. став послом України у Відні і залишився на цьому посту й за УНР (до червня 1919).

На еміґрації жив в Австрії, за винятком 1926–27, коли керував катедрою історії укр. державности в Укр. Наук. Ін-ті в Берліні. На цю добу припадає найінтенсивніша діяльність Л. 1920 р. вийшла його монографія «Україна на переломі 1657–59». За ініціативою Л. була створена політ. орг-ція «орденського» типу — Укр. Союз Хліборобів-Державників (УСХД), статут якого він опрацював і фактично очолював його, як гол. ради присяжних. За наступних років Л. був лідером і ідеологом консервативно-монархічного табору, який знайшов прихильників як серед укр. еміґрації, так і на Зах. Україні. Ідеологічним органом руху були неперіодичні зб. «Хліборобська Україна» (1920–25), на сторінках якої друкувався фундаментальний політ. трактат Л. «Листи до братів-хліборобів», пізніше поширений і виданий окремою книгою (1926 і 1956). 1930 р., в наслідок конфлікту з гетьманом Скоропадським на тактичному й ідеологічному тлі, Л. проголосив УСХД розпущеним (заява в газ. «Діло») і з невеликою групою своїх прихильників (М. Кочубей, В. Залозецький, В. Кучабський) створив нову орг-цію «Братство Укр. Клясократів-Монархістів» (орган «Зб. хліборобської України» з програмовим вступним словом Л.). Л., що багато років хворів на туберкульоз легенів, помер у санаторії Вінервальд б. Відня; похований у родинному с. Затурцях.

В центрі дослідів Л. як історика стояла коз. революція пол. 17 в. Традиційним концепціям Хмельниччини Л. протиставив нову концепцію — процес будівництва укр. державности. На думку Л., відродження укр. державности в 17 в. обумовлювалося такими чинниками: об'єднання всіх верств укр. суспільства довкола коз. ядра, яке в ході визвольної війни втягнуло у свої ряди найактивніші елементи ін. станів — селянства, міщанства і шляхти; численна участь у козащині укр. шляхетства, що у вирішальний момент спричинилося до політ. укультування козащини та загнзудання напівкозового низового козацтва силами козацтва осілого, городового; перемога старшинсько-шляхетського коз. землеволодіння та зв'язаного з ним хуторського інтенсивного хліборобства над

екстенсивним, колоніально-паразитарним госп-вом поль. маґнатських лятифундій і освячення визвольної війни авторитетом Правос. Церкви. З особливою увагою Л. досліджував перетворення гетьманату з суто військ. установи на територіальну владу монархічного характеру, з виразним нахилом до спадковості. Переяславський договір 1654 р. Л. вважав за трактат мілітарного союзу України й Московщини. Іст. праці Л. розпочали в укр. історіографії нову «державницьку школу» (див. *Історіографія*).

Укр. політ. програму Л. ставив на фундаменті універсальної, теоретичної доктрини, поданої гол. в «Листах до братів-хліборобів». Л. перебував під впливом ряду сучасних зах., гол. франц. мислителів (Ж. Сорель, В. Парето, Г. Лебон й ін.), але використовував їхні ідеї зовсім оригінально.

На думку Л., держави постають шляхом завоювання, яке може бути або «зовн.» або «внутр.» (коли завоювання виділилися з місц. населення). Усім державам, незалежно від форм устрою, притаманне існування влади та провідної верстви, як носія влади. Л. бачив у суспільстві наявність трьох джерел влади: сила мілітарна («войовники»), екон. («продуценти») та інтелектуальна («інтелігенти»), між якими можливі й певні комбінації. Особливі державно-творчі якості Л. приписує «войовникам-продуцентам»; інтелігенція виконує допоміжну роль, важливу тим, що вона усвідомлює та формулює стихійні, підсвідомі прямуючі в суспільстві. Існують три основні типи держ. устрою: «клясократія», «демократія», «охлократія». Ці типи понадчасові, вони виринають у різних епохах, на різних ґрунтах екон. розвитку та серед різних культ. кіл. Устрій клясократії відзначається рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу, натомість демократія характеризується порушенням рівноваги між владою і свободою, на користь останньої, а охлократія означає абсолютистичне панування войовників-непродуцентів, з цілковитим придушенням свободи й самодіяльності громадянства. Ці три устроєві типи чергуються за певною послідовністю: ослаблена надмірним розвитком матеріального добробуту клясократія вироджується в демократію, що її ґробократелем стає охлократія, в боротьбі проти якої наново гартується клясократія. Проте Л. не визнавав безумовного детермінізму в цьому іст. колівороті.

Щодо релігії, то Л. оцінював негативно як підпорядкування церкви автори-

тетові політ. влади (цезаропапізм), так і змагання духовенства до політ. проводу (клерикалізм), зате прагнув до співпраці між церквою й державою, як двома автономними, рівнорядними чинниками. Рел. мотив пронизує мислення Л.: найвище покликання людської діяльності він бачив у тому, щоб у житті народів реалізувати, наскільки це дозволяє наша недосконала і гріхозна природа, вічну Божу істину. Свої погляди на іст. роль укр. Церкви Л. подав у праці «Релігія і Церква в історії України» (1925, 1933 і 1956).

На цих підвалинах Л. будував структуру укр. політ. програми. Укр. націю можна найкраще сконсолідувати на базі «територіального патріотизму», себто шляхом розбудження почуття солідарності між усіма постійними мешканцями укр. землі, без уваги на їх соц. приналежність, віровизнання, етнічне походження і навіть нац.-культ. свідомість: для всіх них Україна мусить стати спільною батьківщиною. Носіями укр. визвольного руху мусять стати не тільки інтелігенти, але також організатори хліборобства, індустрії й військовості. Тому необхідна передумова держ. відродження — реасиміляція денаціоналізованих вищих соц. шарів. Українство мусить знайти свій орг. вияв не так у політ. партіях, як насамперед в органічних класових (проф.) з'єднаннях. Л. суворо критикував як укр. демократію (табір УНР), так і охлократію (що її представниками він уважав сов. течію і націоналістичний рух, що тоді народжувався). На думку Л., лише клясократична система відповідає вимогам укр. держ. будівництва. Кристалізаційним пунктом для цього має бути установка дідиної і правової, «трудової» монархії у традиційній формі гетьманату.

Література: Забаревський М. (Л. Дорошенко). Вячеслав Липинський і його думки про укр. націю та державу. Відень 1925 (Авгсбург 1946); В. Липинський як політик і ідеолог. Ужгород 1931; ж. Дзвони, ч. 6, присвячене пам'яті В. К. Липинського. Л. 1932; Дорошенко Д. Пам'яті Вячеслава Липинського. «Краківські Вісті», 1943 р. чч. 136, 139—143, 186—87; Монтрезор А. Вячеслав Липинський. Державницька думка, ч. 2. Філадельфія 1951; Босий В. Вячеслав Липинський, ідеолог укр. трудової монархії. Торонто 1951; Пеленський Я. Вячеслав Липинський. Зб. Укр. Літ. Газети 1956, Мюнхен 1957; Крупницький В. Історіографічні проблеми іст. України (Зб. ст.). Мюнхен 1959; Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський. «Сучасність», ч. 6. Мюнхен 1961.

І. Лисяк-Рудницький

Липиця Горішня, с. Рогатинського р-ну Станіславівської обл. над р. Нараївкою; сліди верхньопалеолітичної стоянки, багато крем'яного знаряддя неолітичної доби, тілопальне погребіще перших вв. по Хр., що дало назву *липицькій культурі*.

Липицька культура, культура населення верхнього Подністров'я 2 в. до Хр. — 3 в. по Хр. (назва від могильника в с. *Липиця Горішня*). Відомі поселення, могильники й скарби рим. монет. Населення займалося хліборобством і скотарством, менше ловецтвом та рибальством. Кераміка, ліплена вільноруч і точена на ганчарному колі, залізні вироби госп. вжитку, мало бронзових литих прикрас та дрібних срібних виробів. Поселення на берегах рік, хати однокімнатні півземлянкового й наземного типу, поховання тілопальні, без могильного насипу. Багатство імпорту (рим. монети, металеві вироби, теракотовий, бронзовий і скляний посуд) вказує на жваві торг. зв'язки з рим. провінціями (нижня Мезія). Вивчення археологічних пам'яток та іст. джерел дозволяє вважати носіїв Л. к. безпосередніми предками тиверців. Див. ЕУ I, мал. 296.

Я. П.

Липківський Василь (1864–1938?), визначний церк. діяч, митр. УАПЦ. Нар. в с. Попудні Липовецького пов. на Київщині, походив з священничої родини, закінчив Київ. Духовну Академію; з 1891 свящ., 1903–05 законовчитель київ. церк.-вчительської школи, з 1905 настоятель Соломенської парафії у Києві; з 1921 митр. УАПЦ — київ. і всієї України. Л. з перших кроків священства працював для відродження укр. церкви і вже 1905 очолив з'їзд духовенства, за що був переслідуваний і втратив посаду законовчителя. 1917 очолив з'їзд духовенства й вірних, на якому ухвалено автокефалію Укр. Правос. Церкви, далі організував *Всеукр. Правос. Церковну Раду* і 1919 відправив у Миколаївському соборі в Києві першу службу укр. мовою, за що панівна тоді рос. ієрархія наклала на нього церк. кари (позбавлення сану), чого не визнала укр. нац. церква. Обраний митр. УАПЦ 1921 р., Л. організував і поширив її, відбуваючи безперестанно подорожі по Україні. Вияткова популярність Л. спричинилася до його переслідувань сов. владою, яка, після кількох арештів, добила його усунення (1927) і, заарештувавши Л. у 1938 знов, умертвила його за невідомих обставин і невідомо де та коли. Л. — визначний проповідник і перекладач богослужбових текстів на укр. мову. Більшість його писань загинула під час пере-

В. Липківський

слідувань; із збереженого видано: «Правос. Христова Церква Українського народу» (1951), «Відродження Церкви в Україні 1917–1930» (1959) та «Відродження Укр. Церкви (1961).

Липківський Іван, маляр-монументаліст, чл. АРМУ, учень М. Бойчука; учасник всеукр. художніх виставок («Молотобойний цех», «Домни»); знищений більшовиками в кін. 1930-их рр.

Липко Петро (*1876), ген. штабу ген.-хорунжий, 1919 р. начальник розвідки, потім ген.-квартирмейстер, 1920 начальник штабу Діювої Армії УНР.

Липова Долина (III—14), с. м. т. у верхів'ях р. Хорол, р. ц. Сумської обл.; 3 50) меш. (1959).

Липовани, назва рос. старовірів, що живуть на Буковині, в Басарабії, Молдавії й Добруджі, куди наплинули у 18 в.; деякі з них (на Буковині) мовно зукраїнізовані.

Липовець (IV—10), с. м. т. на Подільській височині у верхів'ях р. Собу, р. ц. Вінницької обл.; 5 900 меш. (1959). В 17 в. укріплений замок, мав значення в коз.-поль. війнах; за царату пов. м. Київської губ.; в серпні 1919 — розгром червоної бригади 8 Запор. дивізією УНР.

Липовецька Млада, див. *Норландер* Раїса.

Липський Богдан (*1903), свящ. викладач морального богослов'я Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові (1931–39) та духовних семінарій у Гіршбергу і Кулемборгу (1946–51), знавець сх. літургії, в 1932–39 рр. капелян укр. політ. в'язнів у Львові; ст. в журн.; тепер у Торонто.

Липський Володимир (1863–1937), визначний ботанік родом з Волині; 1886 закінчив Київ. Ун-т, до 1894 працював у Києві, в 1891–1917 у Петербурзі, пізніше на Україні в Києві й Одесі (з 1928 дир. Одеського ботанічного саду), д. чл. УАН (з 1919), през. (1922–28) ВУАН. Праці з ділянки систематики і флористики, досліди рослинності Сер. Азії, Кавказу й України; описав 4 нові роди і понад 220 нових видів рослин. Капітальні монографії «Флора Кавказа...» (1899–1902), «Флора Средней Азии...» (1902–05); праці про ботанічний сад Укр. Академії Наук, про рослинність лиманів і водорості Чорного м. й ін. Спи-

В. Липський

сок праць у А. Барбарич «Володимир Іполитович Липський». К. 1958.

Лис, лисиця (*Vulpes vulpes L.*), ссавець з ряду хижаків з родини собак; довж. тіла 60–90 см, хвоста 40–60; бурий, жовтаво-бурий, в степу світліший, знизу білий, сірий або темний, кінчик хвоста білий; годується дрібними тваринами, гол. мишовидними гризунами; хутро цінне. Досить численний по всій Україні, Л. є одним з гол. пром. хутрових звірів (в 1957–58 мисливському сезоні в УССР заготовлено 135 000 шкур лисиць).

Лисан Юрій (1874–1916), гром. і політ. діяч Буковини, посажник м. Вашківці (1910–14), посол до бук. союму (1911–18) і рум. парламенту (1926–27), співзасновник Укр. Нар. Орг. ції (1922–28) і Укр. Нац. Партії (1928–38) на Буковині.

Ю. Лисан

Лисенки, старшинський рід на Лівобережній Україні 17–18 вв. Іван Л. (†1699), полк. чернігівський (1669–71), посол до Москви (1672), ген. осавул (1672–76), полк. переяславський (1677–78, 1690–92), учасник чигиринських, кримських і озівських походів. Федір Л. (†1751), син Івана, ген. осавул (1728–41), ген. суддя (1741–51). Його нащадок — композитор Микола Л. (див.).

Лисенко Андрій (1845–1910), брат Миколи Л., гром.-політ. діяч, лікар; співр. укр. преси; засланий 1905 р. за рев. діяльність до Вятки, втік до Швейцарії, а звідти до Галичини.

Лисенко Аріядна (*1916), дочка Остапа Л., піаністка, проф. Київ. Консерваторії.

Лисенко Віра, кан. письм. і журналістка укр. роду; романи з життя українців у Канаді „Sheepskin Coats“ (1947) і „Yellow Boots“ (1954), ст. в пресі на ці ж теми.

Лисенко Іван (*1919), маляр-пейзажист, працював у Харкові, згодом у Києві; «На початку квітня», «На схилах Дніпра» й ін.

Лисенко Мар'яна (1887–1947?), дочка Миколи Л., піаністка, викладач і дир. Муз.-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка в Києві (1912–18), концертмайстер Київ. і (1939–44) Львівської опер; підручник «Школа навчання на піано».

Лисенко Микола (22. 3. 1842–6. 11. 1912), визначний композитор, муз. етнограф, диригент, піаніст і гром. діяч, нар. в с. Гриньках Кременчуцького пов. на Пол-

тавщині, в коз.-поміщицькій родині. Гри на фортепіані вчився з малих літ у матері; з 1860 студіював у Харківському, згодом у Київському Ун-ті, який закінчив 1864, одержавши звання кандидата природничих наук. Перебування у Києві, праця в Київській Громаді й близьке знайомство з М. Старицьким, В. Антоновичем, Т. Рильським й ін. мали вирішальний вплив на світогляд Л. По дворічній праці на посаді мирового посередника на Київщині Л. виїжджає до Ляйпцігу (1867–69) для завершення муз. студій (у проф. К. Райнеке і Е. Ріхтера) і до Петербургу (1874–75) для науки оркестровки у М. Римського-Корсакова. З 1869 Л. жив у Києві, де працював учителем фортепіанової гри, а 1904 відкрив власну Муз.-Драматичну Школу. Навколо Л. концентрувалося муз. і культ. життя тодішнього укр. Києва; він виступав з концертами як піаніст, організував хори й концертував з ними в Києві й по всій Україні. Л. брав визначну участь у гром. праці, за що царська влада неодноразово переслідувала його (1907 р. Л. був заарештований), зокрема був гол. Укр. Клобу, підтримував зв'язки з діячами Зах. Укр. Земель (особливо з І. Франком) і їздив туди кілька разів (вперше 1873).

М. Лисенко

Як муз. етнограф Л. почав працювати ще за шкільних рр., пізніше на посаді в Таращанському пов., збираючи укр. нар. пісні і досліджуючи їх. Етногр. спадщина Л. — це запис весільного обряду (з текстом і музикою) у Переяславському пов., запис дум і пісень, виконуваних кобзарем О. Вересаєм, та розвідки «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Остапом Вересаем» («Записки Юго-Западного Отдела Русского Императорского Географического Общества», т. I, 1874), «Про торбан і музику пісень Відорта» («КСт.», 1892) та «Нар. муз. інструменти на Україні» («Зоря», 1894).

Як композитор Л. згармонізував 1868–1911 2 серії укр. нар. пісень — 7 випусків «36. укр. нар. пісень для голосу з фортепіаном» (280) і 12 т. зв. «десятків» для чол. й мішаного хорів з фортепіаном (120), обрядові пісні для мішаного хору — «Веснянки», «Купальська справа», «Колядки-Щедрівки» і «Весілля», 36. танців та веснянок «Молодощі» (1875) та

ін. В обробці нар. пісень Л. класифікував собі завдання знаходити ладіві й гармонічні засоби, придатні для обробки пісень різних типів. Зокрема звертав увагу на засоби нар. багатоголосся (т. зв. підголоски).

Особливо важливе місце в композиторській праці Л. займають твори на тексти Т. Шевченка «Музика к Кобзарю», 83 твори, перев. сольові пісні з фортепіаном, хорово-оркестрові кантати («Радуйся, ниво непоплита», «В'ють пороги») та хорові твори — «Гайдамаки», «Іван Гус» й ін. У великому числі більших фортепіанових творів (сюїта, соната, 2 рапсодії), як і в творах менших форм (менуєт, гавота, вальс, ноктюрн, пісні без слів) Л. використовує мелодичний матеріал укр. нар. пісень; у деяких з них помітний вплив Шопена.

Оперова творчість Л. різнобічна: нар. співогри «Чорноморці» (1872) і «Наталка Полтавка» (1889), оперета «Енеїда» (1911), опери: «Різдвяна ніч» (1874), «Утоплена» (1881), «Тарас Бульба» (1890), опера-мініатюра «Ноктюрн» (1912) і дитячі опери «Коза-Дерева» (1888), «Пан Коцький» (1891), «Зима і весна» (1892). Ін. твори Л. — це сольові пісні на тексти різних поетів (м. ін. І. Франка), музика для різних інструментів (струнний квартет та ін.).

Значення творчості Л. в іст. укр. музики виняткове; він основоположник нац. напрямку укр. музики, опертого на окремішності укр. культ.-нац. традицій і на оригінальності й багатстві нар. муз. творчості. Композиції Л. досягли високого рівня, наближаючи укр. муз. культуру до зах.-евр. Творчість Л. мала вплив на всі ділянки муз. культури всієї укр. території, його учні й послідовники розвинули й збагатили засоби обробки нар. пісень та прискорили розвиток укр. інструментальної музики.

Твори Л. («Зібрання творів») вийшли в 20 тт. у Києві 1950—59.

Література: Старицький М. К. Біографія Н. В. Лисенка. (Воспоминания). К. 1904; Квітка К. Лисенко як збирач укр. нар. пісень. К. 1923; 36. Музею діячів науки і культури України, т. I, присвячений М. Лисенку (ст. К. Квітки, Д. Ревуцького, О. Новицького і листування М. Лисенка). К. 1930; Укр. Музика, ч. 9—10 (ст. С. Людкевича, Ф. Колесси, В. Витвицького, Д. Антоновича, А. Рудницького, Ф. Стешка). Л. 1937; Укр. муз. спадщина, 36. ст. (Д. Ревуцького і М. Гейліг). К. 1940; Витвицький В. Взаємини М. Лисенка з І. Франком. Л. 1942; Андрієвський В. Микола Лисенко. В соту річницю народження. Л. 1942; Архимо-вич Л., Гордійчук М. М. В. Лисенко. Життя і творчість. К. 1952; Лисенко О. Про Миколу Лисенка. Спогади сина. К. 1957; Грінченко М. М. В. Лисенко (Вибране). К. 1959.

В. Витвицький

Лисенко Михайло (*1906), скульптор-монументаліст, д. чл. Академії Архітек-

тури УРСР, проф. Київ. Художнього Ін-ту; закінчив Харківський художній Ін-т, (учень Е. Блох та І. Севери).

Виконав низку пам'ятників і статуй: Т. Шевченка, І. Франка, М. Лисенка й ін.; скульптурні композиції з сов. тематики; «Партизанський рейд», спільно з М. Муравіним «Героїка громадянської війни», «Героїка соц. будівництва» для Павільйону СРСР на міжнар. виставці в Нью-Йорку (1938), з З. Бородаєм і М. Суходольським пам'ятник М. Щорса та ін.; працює також у скульптурі малих форм.

Лисенко Остап (*1885), син Миколи Л., викладач Київ. Держ. Консерваторії і керівник музею М. Лисенка при ній; спогади «Про Миколу Лисенка» (1957).

Лисенко Панас, співр. Ін-ту Мовознавства АН УРСР у Києві, автор описових праць з діалектології Київщини.

Лисенко Трохим (*1898), визначний агробіолог родом з Полтавщини, д. чл. АН УРСР (з 1934) і ССРСР (з 1939), д. чл. (з 1935) і през. (1938—56 і 1961—62) ВАСГНІЛ (Всесоюзна Акад. С.-Г. Наук ім. Леніна); в 1929—34 рр. працював в Укр. ін-ті генетики й селекції, з 1935 — у Всесоюзному селекційно-генетичному ін-ті в Одесі, який (з 1948) носить його ім'я, з 1940 дир. Ін-ту Генетики АН ССРСР. Праці над проблемами генетики і селекції, еволюції, біології розвитку і живлення рослин; Л. запропонував ряд

агротехн. засобів й ін. метод для сіль.-госп. практики. М. ін. винайшов методу за допомогою т. зв. яровизації (прискорення фази квітнення шляхом штучного охолодження насіння збіжжя під час кильчення) вирощувати зимостійкі роди пшениць, що дозволило збільшити площу її посівів. Л. розвинув діалектично-матеріалістичну теорію спадковості, яка на базі праць В. Мічуріна приймає можливість виникнення нових прикмет спадковості під впливом зовн. оточення. Цю теорію відкидають визначні генетики зах. світу, а навіть деякі сов., що спричинило ліквідацію деякого з них.

М. Лисенко

Т. Лисенко

Теорії Л. знайшли підтримку партійних чинників і самого Сталіна, що позначилося на його наук. і політ. кар'єрі (довголітній депутат Верховної Ради СРСР, 3 Сталінські премії, герой соц. праці тощо). Нині ряд тверджень Л. — дискусійні і в сов. біології.

Лисенко Юрій (1881—1958), інж.-технолог і драматичний актор, син Андрія Л., з 1906 на проф. сцені, з 1915 виступав як організатор аматорських театральних гуртків, м. ін. 15 років керував самодіяльним драматичним колективом у Луганському.

Лисенко Юрій (*1914), режисер театру і кіна, тепер у Київ. Кіностудії ім. О. Довженка; фільми «Якби коріння говорило» (1958), «Таврія» за романом О. Гончара (1959), «Літак відлітає о 9-й» (1960), «Серед білого дня» (1961) й ін.

Лисенко-Шевцова Людмила (*1934), легкоатлетка з Дніпропетровського, кількакратно встановила світовий рекорд у бігу на 800 м, здобула золоту медаль у бігу на 800 м на олімпійських іграх у Римі (1960) в новому світовому рекорді 2:04,3. Першун Європи.

Лисець (V—5), с. м. т. на Передкарпатті над р. Бистрицею. Солотвинською, р. ц. Станіславівської обл.; 1 700 меш. (1959); кол. торг. вірменська оселя.

Лисий Володимир (*1892), адвокат у Тернополі, публіцист і гром.-політ. діяч, чл. Гол. Управи УСРП (з 1928 заступник гол.), співавтор виборчої ординації до сойму ЗОУНР та коментаря до неї; автор правничих розвідок і коментарів. Тепер у ЗДА.

Лисий Ілля (1882—1960), гром.-політ. і кооп. діяч, дир. канцелярії т-ва «Сіль. Господар», активний в Організації Українців м. Львова, посол до поль. сойму в 1931—35 рр.

Лисикевич Микола (†1885), письм., гал. москвофільський діяч, співред. «Слова» (1867); поезії, поеми «Співвак'є зъ Полѣсья» (1861), «Гостина на Украинѣ» (1862) й ін.

Лисин Борис (*1883), хемік-технолог, проф. Київ. Політехн. Ін-ту (з 1921), д. чл. АН УРСР (з 1939); гол. праці присвячені вивченню сировини силікатної пром.-сти, каоліну, глини і цементових сировин України.

Лисиці, старшинський рід 17—18 вв. Павло Л., полк. чечельницький (1673) і брацлавський (1674). Іван Л. (див.). Яків (у чернецтві Досифей) Л., син Івана, вихованець (1699) і викладач Київ. Академії (1716).

Лисиця Іван, син Павла, полк. брацлавський, згодом на Лівобережжі полк. охочепіхотний, виконував важливі дипломатичні й госп. доручення за геть-

манів Самойловича й Мазепи, м. ін. 1685 — посол гетьмана до царгородського патріярха в справі підлеглости київ. митрополії моск. патріярхатові.

Лисичанське (V—19), м. обл. підпорядкування, положене на півн. Донбасі, на правому березі р. Дінця, р. ц. Луганської обл.; 1959 р. 38 000 меш. Найстаріший центр кам'яновугільної пром.-сти Донбасу, хем. пром.-сть (великий зав. «Донсода», який дає значну частину виробництва соди в СРСР, виробництво азотно-тукових добрив); скляні зав., гірничий технікум, пед. училище, драматичний театр, філіял Луганського музею ім. Ворошилова.

Лиска (*Fulica atra* L.), птах з ряду пастушків, довж. тіла бл. 40 см, вага — 0,5 до 1 кг; оселяється на зарослих або заболочених річках і озерах по всій Україні, годується насінням різних рослин та водяними м'якушами; промисловий птах.

«**Лис Микита**», ілюстрований журн. сатири і гумору, з 1948 у Мюнхені, 1950 (п. н. «Лис») у Нью-Йорку, з 1951 в Детройті, спочатку тричі на місяць, з 1957 місячник; гол. ред. і карикатурист Е. Козак; співр. І. Керницький, Б. Нижанківський, М. Понеділок, С. Риндик, С. Женецький та ін. «Л. М.» продовжує традиції «Зиза» і «Комаря».

Лисовець Дем'ян (†1654), ген. осавул (1649—1654), наказний гетьман у походах: на допомогу Дону (1650), проти Польщі (1651), у Молдавію (1653); посол до Молдавії й Валахії (1654). Один з гол. дорадників Тимоша Хмельницького.

Лисовський Микола (1799—1844), дворянин з Полтавщини, чл. Товариства З'єднаних Слов'ян. Засуджений на каторгу, помер на заслання в Сибіру.

Лисогір Йосип (*1911), гром. діяч у ЗДА, довголітній заступник през., а з 1961 през. Укр. Нар. Союзу, заступник през. Укр. Конгресового Комітету Америки.

Лисоня, горб, положений за 4 км на півд.-сх. від м. Бережан, 401 м н. р. м., між яром р. Золотої Липи і її лівобічної притоки Ценівки. Тут проходила з вересня 1916 до липня 1917 бойова лінія між австро-угор. і рос. арміями; 2—4 вересня 1916 бої УСС з рос. військом. 18. 6. 1919 перемога УГА над поляками.

М. Хрущов обвинувачує УССР у фальшуванні статистики і крадіжках у колгоспах

Лист, назва правового документу, видаваного кн. в лит. добу; назву Л. носить Судебник Казіміра IV з 15 в. Л., поруч з «привілеєм», джерело приватних прав. Л. називали також документ поруки (звідси в коз. праві «лиси давати» — поручати); див. також *Залізний лист*. На Гетьманщині Л. — назва документу, виданого полк. коз. старшині на одержану посілість.

Листвен, с. Ріпчанського р-ну Чернігівської обл., відоме з битви 1024 р., в якій кн. Мстислав Чернігівський переміг Ярослав Мудрого

«Листи до приятелів», місячник у Нью-Йорку з 1953 р. (з 1961 виходить щодва місяці подвійними числами); публіцистичний ж. в широкому розумінні (політика, культура, мемуаристика), незалежного критичного напрямку щодо панівних укр. ідеологій і політ.-тром. течій у минулому й сучасному. Ці самі завдання мають випуски в-ва «Ключі» (досі 6), в якому виходять «Л. до п.». Між авторами «Л. до п.» відомі публіцисти, науковці, письменники і мистці з давнішої та новішої еміграції всіх укр. земель; ред. М. Шлемкевич.

«Листок», русофільський рел.-літ. півмісячник (1885—1903) в Ужгороді за ред. Є. Фенцика; з 1891 з популярним «Додатком». Мова «Л.» зближена до нар. «Л.» містив м. ін. матеріали до іст. Закарпаття.

«Лысток Правды», неперіодична газ. Укр. Соц.-Дем. Спільноти у Львові (1905); вийшло 7 чч. (ярижкою).

«Листопад», літ. гурток молодих письменників націоналістів у Львові 1928—31; чл.: Р. Драган, В. Ковальчук, Б. Кравців, С. Ленкавський, Р. Ольгович, Є. Пеленський, Ж. Процишин, В. Янів та ін. Видали зб. «Літаври»; друкувалися в «ЛНВ».

Лисюк-Каленик Григорій, справжнє прізвище Лепикаш (*1889), революціонер і гром. діяч родом з Поділля; 1909 засуджений і засланий на 20 рр. до Сибіру, звідки 2 роки пізніше втік; 1917—20 учасник визвольних змагань (1917 один з організаторів Вільного Козацтва); з 1923 в ЗДА; 1939—40 на Карп. Україні. Л. меценат культ. та добродійних установ Г. Лисюк-Каленик (Дім інвалідів у Львові, Музей визвольної боротьби у Празі й ін.); 1954 —

Г. Лисюк-Каленик

фундатор і засновник Українського Національного Музею в Онтаріо (Каліфорнія).

Лисяк Олег (*1912), журналіст і письменник родом із Львова; пресовий репортер дивізії «Галичина», ред. ж. «Вісті Братства кол. воєнів І УД» (1950—52) у Мюнхені, зб. «Броди» (1951) й ін.; повісті «За стрілецький звичай» (1953), «Люди такі як ми» (1960); з 1953 у ЗДА.

П. Лисяк

Лисяк Павло (1887—1948), адвокат, гром.-політ. діяч і публіцист, посол від УНДО до поль. сейму (1938—39), ред. газ. «Укр. Прапор» (1919—21) у Відні, журн. «Natio» (1926) у Варшаві, співр. «Діла», «Нового Часу», «Краківських Вістей»; зокрема ст. на екон. теми і про сов. політику щодо України, брошура «Наша нац. політика і останній Народний З'їзд» (1938); на еміграції був гол. Крайового Представництва Укр. Еміграції в бріт. зоні Німеччини.

Лисяк Теодор (1817—1900), укр.-кат. свящ., гром. діяч і публіцист; ст. в гал. ж., гол. у «Вістнику» (1850—51) в обороні живої нар. мови (під псевд. Богдан із над Солокії).

Лисянка (IV—11), с. на Придніпровській височині над р. Гнилим Тікичем, р. ц. Черкаської обл.; 5 000 мешк. (1959). Кол. м-ко, засноване 1622 р., з замком, знищеним 1768 р. під час гайдамацьких воєн.

Лисянський Борис (1892—1952), фізик родом з Київщини, з 1920 р. на еміграції в Чехо-Словаччині, Німеччині й Франції; з 1923 доц., а з 1936 — проф. Укр. Госп. Академії і УТГІ. Праці з ділянки електротехніки і радіотехніки, підручники для високих шкіл (зокрема 5-томовий «Курс лекцій з фізики»); ст. на гром.-політ. теми, поезії (зокрема зб. «Про Патрія»).

Б. Лисянський

Лисянський Юрій (1773—1837), видатний мореплавець на рос. службі, дослідник, укр. роду з Ніжена. Разом з І. Крузенштерном здійснив у 1803—06 рр. навколосвітню подорож (Кронштадт — Ріг

Горн — Гавайські острови — Аляска — Кантон — Ріг Доброї Надії — Кронштадт). Особливо важливі роботи провів на Алясці й Тихому Океані, де м. ін. відкрив острів, названий його ім'ям (один з Гавайських островів); «Путешествие вокруг света на корабле „Нева“ в 1803-06 годах», кн. перекладена на англ. мову.

Ю. Лисянський

Лисянський Юрій (*1900), співак-баритон, соліст Київської Опери (1928—34); репресований 1934, реабілітований 1956; тепер соліст Львівської опери.

Лисько Зіновій (*1895), композитор, музиколог і фолкльорист, учень В. Барвінського, Ф. Якименка, згодом, у Празькій Консерваторії, Й. Сука; учитель Муз. Ін-ту ім. Лисенка у Львові та керівник його філії в Стрию (1930—39), 1931—41 проф. композиції Львівської Консерваторії; ред. ж. «Укр. Музика» (1937—39) і зб. «Співаник Червоної Калини» (1937), співавтор «Диригентського порадирика» (1938). Л. представник модерного напрямку в укр. музиці;

З. Лисько

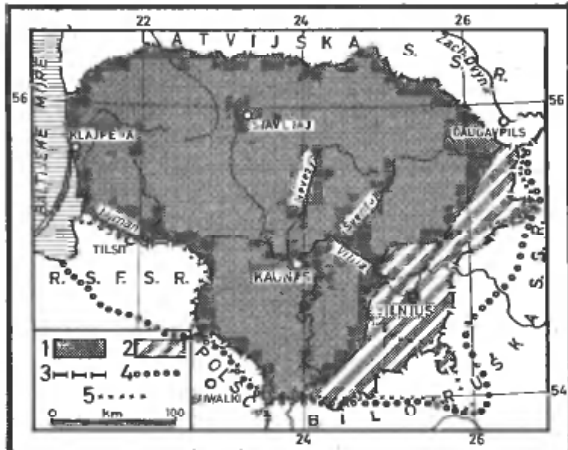
твори: сюїта «Тризна» для симфонічної оркестри, струнний квартет, фортепіанове тріо, соната і сюїта, вокальне тріо «Катерина» з фортепіаном, кантати для хору, сольові пісні, численні обробки нар. та стрілецьких пісень. Праці з музикознавства: «Музичний словник», «С. Гулака-Артемівського „Запорожець за Дунаєм“», монографічні студії про І. Лаврівського, О. Кошиця, В. Барвінського та ін. Л. зібрав і усистематизував великий кодекс укр. нар. мелодій. На еміграції в Німеччині й (з 1960) в ЗДА.

Лисьонков Микола (1865—1941), анатом і хірург родом з Москви, з 1902 проф. ун-ту (згодом мед. ін-ту) в Одесі. Праці присвячені вивченню мозкових гриж, питанням оперативної хірургії тощо; підручники з оперативної хірургії, топографічної та нормальної анатомії.

Лита могила, б. Кіровограду, одна з найдавніших могил (поч. 6 в. до Хр.) царських скитів, розкопана рос. ген. О. Мельгуновим (1763); золота діядема, позолочені фрагменти меча й піхви, пасок

з золотої бляхи (все прикрашене у мішаному асирійсько-персько-іонійському стилі), що зберігаються в Ермітажі (Ленінград).

Литва, країна над Балтицьким м., що займає більшість сточища р. Німану, заселена литовцями, які належать (разом з лотишами) до балтицької групи індоєвр. народів, спорідненої мовно й культ. з слов'янами. Нині — Лит. ССР, площа 65 200 км², населення 2,8 млн, в тому ч. 2 151 000 литовців, 231 000 росіян,

Литовська держава в 20 в.

1 — Литовська держава в кордонах 1938 р. 2 — Територія, приєднана до Литви (Лит. ССР) після 1940 р. 3 — Сучасні кордони держав і сов. республік. 4—5 — Поширення лит. мови на сх. й півдні: 4 — в пол. 16 в.; 5 — з поч. 20 в.

230 000 поляків, 30 000 білорусів, 25 000 жидів, 18 000 українців (за сов. переписом з 1959 р.). Заг. ч. литовців у світі — понад 3 млн, в тому ч. в ССРСР — поза межами Л. — 175 000, (в УССР — 7 500), в ЗДА й Канаді бл. 600 000.

Лит. племена, що заселяли мало доступні багністі й лісисті околиці, пізно вийшли на іст. арену і не творили до поч. 13 в. спільної політ. орг-ції. На сх. і півд. сх. вони сусідували з Київ. державою, і в 10—12 вв. часто доходило між ними і руськими князівствами до пограничних сутичок, спричинених гол. грабунковими нападами литовців (вони набули сили в кін. 12 — поч. 13 в.), які були спрямовані м. ін. на Турово-Пинське, Новгородське (Чорна Русь) та Волинське князівства. На 1219 р. припадає договір, за яким лит. князі зобов'язалися не нападати на Волинь. На поч. 13 в. під тиском нім. хрестоносних орденів дійшло до консолідації більшості лит. племен в одне Лит. В. Князівство під кн. Мендовгом (1230-і—63 рр.). Одночасно, користаючись з розпаду Київ. держави (зокрема після монгольського наїзду),

Мендовг зайняв частину Полоцької землі й Чорну Русь. В той час Л. увійшла в тісніші зв'язки з Гал.-Волинською державою: збройні конфлікти перетворювалися на союзи у спільних війнах з татарами, Польщею і хрестоносцями, династичні зв'язки тощо. Данило Романович у 1250-их рр. розбив войовниче лит. плем'я *ятвягів*, яке заселяло півн. частину сучасного Підляшшя; їх територію поділено між Гал.-Волинською державою, Мазовією і лицарським орденом; Чорну Русь після походів Данила надано 1254 р. Романові Даниловичеві як лен від Мендовга. Після смерти Мендовга його син і наступник *Войшелк* віддав лит. престол синові Данила та своєму швагрові *Шварнові* (1267), і на короткий час Л. з'єдналася з зах.-укр. землями під владою однієї династії. Тимчасове ослаблення Л. лише частково змінило її експансію на білор. й укр. землі. Вона збільшилася за В. кн. *Гедиміна* (1316–41), коли в складі Л. опинилися більшість білор. князівств, а також Турово-Пинське князівство і Берестейська волость. Після занепаду Гал.-Волинської держави (1340) Волинь перейшла під владу *Любарта Гедиміновича*, а за В. кн. *Ольгерда* (1345–77) опинилися під володінням Л. всі білор. і укр. землі, за винятком Галичини, яку опанували поляки. Займанщина Л. під час її найбільшого територіального поширення охоплювала бл. пол. кол. Київської держави, суто лит. землі становили менше, ніж 1/10 В. Лит. Князівства. Л. перейняла укр.-білор. культуру й мову, частково також віру й традиції держ. життя Київської держави і тому перетворилася на *Лит.-Руську державу*. Після *Кревської унії* з Польщею (1385) вона перестала бути цілком незалежною державою, а після *Люблінської унії* (1569) зберегла лише деяку автономію в межах Речі Посполитої. Разом з тим дійшло до поширення поль. культ. і церк. впливів, при одночасному витисненні білор.-укр., і польонізації руської й лит. шляхти.

Поль. впливи на Л. не припинилися і після розподілів Польщі (1795) і окупації майже всієї етнічної Л. Росією з тим, що зокрема після невдалих поль. повстань 1830–31 і 1863 здійснювалася і русифікація. Попри це, в другій пол. 19 в. дійшло до нац. відродження лит. народу, носієм якого була інтелігенція сел. походження; йому сприяла праця численної лит. еміграції в ЗДА і тих литовців, які жили в Клайпедщині (бл. 150 000), що входила до складу Пруссії, де не було такого нац. гніту, як під Росією. В 1915–18

рр. Л. зайняли німці, в кін. 1918 постала самостійна Лит. держава, однак Віленщину, заселену білорусами, поляками й литовцями, разом зіст. столицею Л. Вільною, зайняла Польща. Влітку 1940 р. Л. окупували більшовики (1941–44 тимчасово німці) і перетворили її на Лит. ССР.

В кін. 19 в. після вікової перерви укр.-лит. взаємини відновилися — зокрема на політ. відтинку. В Держ. Думі українці й литовці співпрацювали в *Союзі Автономістів*; в тісному зв'язку з лит. діячем В. Матулайтусом був О. Лотоцький; лит. студенти у Києві були у зв'язках з укр. студентськими орг-ціями. До складу укр. делегації на мирові переговори з центр. державами в Бересті 1918 р. увійшов лит. політик (згодом прем'єр) А. Вальдемарас, з метою інформувати литовців про хід переговорів з німцями. Відновлені укр. і лит. держави не мали змоги увійти між собою в ближчі зв'язки. Зате після поразки укр. визвольних змагань Л. підтримувала укр. рев. рух, скерований проти Польщі (УВО, згодом ОУН), за допомогою півнофіц. орг-цій — військ. «Шпауло» і Союзу Визволення Вільни (гол. — проф. М. Біржишка); в Кавнасі друкувався орган УВО «Сурма», укр. діячі діставали лит. паспорт, право азилу тощо. В Кавнасі діяло Лит.-Укр. Т-во, що його до 1935 р. очолював М. Біржишка, яке інформувало литовців про укр. проблеми і видавало бюлетень «*Leituviai Ukrainiečių Draugijos Žinios*». Представником УВО, пізніше ОУН був сотн. І. Ревюк-Бартович († 1945), який постійно перебував у Кавнасі. На еміграції співпрацюють тепер українці з литовцями в АБН й ін. орг-ціях.

Культ. зв'язки України з Л. відновилися також з кін. 19 в. Перед першою світовою війною у містах Л. кількаразово виступали укр. театри. З 1912 р. в репертуарі лит. аматорських театрів закріпилася «Наталка Полтавка». У кін. 19 в. в Л.: з'явилися окремі переклади поезій Т. Шевченка, з 1891 р. — оп. І. Франка. З 1909 р. поезії Т. Шевченка перекладав знавець і популяризатор укр. літератури Л. Гіра (1886–1946), видані 1912 р. окремою зб. 1914 р., попри заборони, в Л. відбулися святкування Шевченкового ювілею, організовані письменницею Ю. Жемайте. Над перекладами Шевченка багато лит. поетів працюють і тепер, а Й. Карделіс переклав біографічну повість Л. Батя і О. Дейча «Тарас Шевченко». Крім того, в Л. поширені в перекладах твори Л. Українки, М. Коцюбинського, М. Рильського, П. Тичини, О. Гончара, М. Стельмаха й ін. В укр. перекладах появились: «Пожегтва св. Юргісові» Ю. Темайте, «Дударець» Г. Корсакене, «Братська по-

ема» Е. Межелайтіса і ряд ін. В театрах Л. ставлять п'єси І. Франка, О. Корнійчука, В. Минка й ін. З 1955 р. у програму Віленського держ. театру опери і балету включено «Запорожця за Дунаєм». Так само й лит. п'єси є в укр. театрах; 1961 р. в Л. відбулася декада укр. літератури і мистецтва.

Р. М.

Литвак Леонід (*1899), невропатолог родом з Тирасполя, в 1941—45 рр. проф. Харківського Мед. Ін-ту, 1946—53 — Харківського ін-ту вдосконалення лікарів, згодом керівник Укр. н.-д. психоневрологічного ін-ту в Харкові.

Литвин Михалон (Михайло), псевд. Михайла Тишкевича, лит. посла до Криму в пол. 16 в., автора записок про звичаї татар, литовців і росіян (бл. 1550 р.), в яких подано цікаві матеріали про природу й побут України того часу. Записки Л. частково видані у Базелі 1615 („Michalonis Lithuani, De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Moschorum Fragmenta X"), рос. переклад «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», т. I, 1890.

Литвиненко Валентин (*1908), маляр і графік родом з Кременчука, учень М. Самокиша; у 1930-их рр. у Харкові, з 1945 в Києві. Сатиричні малюнки в пресі, ліричні малюнки («Мисливська лірика», «Золота осінь» й ін.), книжкова графіка: ілюстрації до творів І. Франка, Л. Глібова, М. Гоголя, нар. казок й ін. В творчості Л. домінує сов. агітаційна тематика.

В. Литвиненко

Литвиненко Василь (*1903), балетмайстер і соліст Харківської опери (1925—33), гол. партії в балеті Б. Яновського «Ференджі» (1930), С. Васильченка «Йосиф Прекрасний»; ставив балет М. Вериківського «Пан Канювський» (1931); «Ференджі» (1932), «Червоний мак» (1933); балети Л. будуються на засадах класичного балету з включенням елементів укр. нар. танцю.

Литвиненко Катерина (*1923), драматична акторка Київ. Театру ім. І. Франка на гол. ролях; знімалася у фільмі «Доля Марини» (1953) в титульній ролі.

Литвиненко Сергій (*1899), скульптор родом з Полтавщини, студіював у Краківській Академії Мистецтв (у проф. Ляцки 1924—29) і в Парижі (1930); працював у Львові, де провадив також робітню мист. кераміки (1931—44), з 1944 в Німеччині, з 1949 у Нью-Йорку. Автор багатьох намогильних пам'ятників (І. Франка, В. Пачовського у Львові, по-

ляглим героям у Базарі, Раві Руській, Яворові, С. Шухевича в Амбергу, І. Раківського в Нью-Джерсі, В. Блавацького в Філадельфії й ін.), скульптурних портретів (митр. А. Шептицького, гетьмана І. Мазепи, укр. мистців, письменників), композиційних творів. На творчості Л. помітний вплив школи Родена, на ранніх працях деякий вплив Л. Бурделя; в портретах Л. переважає імпресіоністичний підхід, у пам'ятниках — монументальність у формах і класицизм у вислові. Л. з 1932 веде пед. роботу і бере жваву участь в орг-ції мист. життя (м. ін. організатор Укр. Літ.-Мист. Клубу в Нью-Йорку і з 1949 його гол.; гол. Об'єднання Мистців українців в Америці в 1952—57 рр.); власні виставки в укр. і амер. галереях.

С. Литвиненко

Литвиненко-Вольгемут Марія (*1895), визначна оперова співачка, драматичне сопрано, нар. у Києві; у 1912—14 рр. в театрі М. Садовського у Києві, в 1914—16 рр. солістка Петербурзького Театру Муз. Драми, з 1917 знову на Україні у Києві, Харкові й Вінниці; в 1923—34 рр. солістка Харківської, в 1934—51 рр. Київської опер. Л.-В. створила ряд класичних сценічних образів як в укр. (Одарка — «Запорожець за Дунаєм», мати — «Тарас Бульба», Роксоляна, Оксана — «Купало»), так і світовому (Ярославна — «Кн. Ігор», Ліза — «Винна краля», Аїда, Тоска, Галька — в одноіменних операх) репертуарі. З 1946 Л.-В. проф. Київської Консерваторії.

М. Литвиненко-Вольгемут

Литвинов Григорій (*1900), композитор з Харківщини; рапсодія для симфонічної оркестри, сюїта для нар. інструментів, хори, пісні.

Литвинов Іван (*1907), вчений у галузі залізобетону, механіки ґрунтів, основ фундаментів; у 1931—51 рр. працював у Південному н.-д. ін-ті по будівництву в Харкові (1952—57 — його дир.), з 1956 д. чл. Ак. Будівництва і Архітектури УРСР, її секретар та ред. її «Вісника». Понад 200 наук. праць і ряд винаходів з будів. техніки.

Литвинова (уроджена Бартош) Пелагія (1833—1904), етнограф і пром. діяч родом з сх. Поділля, співр. «КСт.» та вид. НТШ. Гол. праці: «Южнорусский народный орнамент» (у 2 вид. 1878 і 1902), «Весільні обряди і звичаї в с. Землянці на Чернігівщині» («Матеріали до укр.-руської етнології», т. 3, 1900) й ін.; спогади.

Литвинович Спиридон (1810—1869), церк. діяч; теологічні студії закінчив у Відні, пізніше проповідник при кафедрі св. Юра у Львові; з 1852 ректор Духовної Семінарії у Відні; 1857 р. еп. помічник у Львові, з 1863 львівський митр.; чл. сойму у Львові й його віцемаршал та чл. Держ. Ради у Відні. Л. відстоював укр. нар. мову в школі й проповідях, боронив права укр. народу перед поляками і проєкт адміністративного поділу Галичини. Заслугою Л. була «Конкордія», яка урівноважувала сх. обряд з латинським; він подбав також про церк. апробату крилошанських капітул у Львові та Перемишлі.

Митр. С. Литвинович

Литвинович Ярослав (1873—1920), гал. екон., зокрема кооп. діяч і публіцист, дир. Крайового союзу для плекання і збуту худоби, з листопада 1918 недовгий час держ. секретар торгу і пром.-сти ЗУНР.

Литвицький Микола (1890?—1940), кооператор на сх. Поділлі, чл. першої управи «Книгоспілки», 1920 товариш мін. внутр. справ УНР, згодом на еміграції в Празі й на Карп. Україні; розстріляний утюрцями.

Литво, ливарництво, ліярництво, виливання з допомогою ливарних форм або формувальних машин металевих відливів або предметів, один з найдавніших способів обробки металів. Різного роду литво мистецьке (Л. м.) виготовляли вже в стародавньому Єгипті, Греції, Китаї, Індії, Римі з бронзи, золота, срібла та їх стопів. На території України Л. існувало вже в добу трипільської культури (3—2 тисячоліття до Хр.). Багато зразків Л. м. окремих предметів і їх фрагментів збереглося з доби Київ. Руси; після тат. навали Л. (дзвони, церк. двері, помости тощо) розвинулося на терені Гал.-Волинського князівства. У 15 в. з постановою цехових орг-цій Л. спеціалізується і поділяється на коновісарство (виливання з олива або цини коновок, ліхтарів, свічників й ін. посу-

ду) і лодвисарство (виливання перев. з міді та з стопів металу, гол. чином дзвонів і гармат). Протягом 15—18 вв. переважало Л. м. — дзвони (див. *Дзвони*), оздоблені гармати, скульптури, у тому ч. й саркофаги та ін. З майстрів Л. м. відомі в 16 в. Л. і М. Герле та на поч. 17 в. К. й А. Франке у Львові, в кін. 17 і на поч. 18 в. А. Петрович та Й. і К. Болошевичі в Києві й Глухові. В 17—18 вв. видатними осередками Л. м. були Львів, Перемишль і Броди, де працювали такі майстри, як Т. Полянський, І. Бобовський, І. Бельман.

З кін. 18 в. Л. м. починає занепадати і натомість розвивається ливарна індустрія: Л. займаються «залізні заводи» на Чернігівщині, дзвони і котли для винокуреньня виготовляють ливарні у Глухові, Києві, Стародубі, перший ливарно-гарматний зав. постав (1795—97) над Лутанню й згодом уже в 19 в. (1885) перший труبولиварний зав. у Макіївці. Сучасне Л. є заготовчою базою *машинобудування*, і воно широко розвинуте на Україні (ливарні цехи діють на машинобудів. зав. Харкова, Кіровограду, Новокраматорського, Дніпропетровського та ін.). При АН УРСР був створений 1958 р. перший в СРСР н.-д. Ін-т Ливарного Виробництва. Л. м. виконують тепер в УРСР Респ. наук. реставраційні робітні Держбуду в Києві.

Литовська метрика, архів великокняжої канцелярії В. Князівства Лит., зб. урядових документів з поч. 15 в. до 1794 р. у Вільні, який складався з 566 тт. юридичних документів й ін. держ. актів (рішень центр. судів, великокняжих привілеїв, міжнар. договорів і т. д.), писаних перев. тодішньою руською канцелярською мовою, частково також латинською й поль. Після Люблінської унії 1569 р. з уваги на те, що на новоприєднаних до Польщі укр. землях і далі діяв *Лит. Статут*, у Варшаві заведено окрему «Волинську метрику» для Брацлавського, Волинського й Київського воєводств (акти про гал. справи зберігалися в поль. «Коронній метриці» в Кракові, потім у Варшаві).

Після упадку Польщі Л. м. приміщено в центр. архівах Рос. Імперії у Петербурзі й об'єднано з нею Волинську метрику та гал. акти з «Коронної метрики». Тепер Л. м. зберігається в архівах у Варшаві, Москві й Ленінграді. Матеріали Л. м. опубліковано частково в «*Актах, относящихся к истории Западной России*» і «*Актах, относящихся к истории Южной и Западной России*».

Литовська митрополія, існувала в 14—15 вв. у межах Лит.-Руської держави; заснована за лит. кн. Гедиміна, але

оформлена тільки 1355 р. за кн. Ольгерда, після заходів перед константинопільським патріархом. Цим здійснилося прагнення В. кн. лит. мати для Лит. Руси окремого митр. й припинити церк. пов'язаність правос. Литви із митр. «київським і всієї Руси», що тоді проживав перев. у Москві й підтримував великодерж. прагнення моск. володарів. Митр. лит. також титулувалися київ., особливо коли Київ дістався під Литву (1360), хоч вони жили звич. в Новгородку на Білорусі. Через суперечки між митр. лит. Романом (1354–61) і моск. Алексієм патріарх закрив Л. м. 1364 р., вона стала знову чинною 1375 р., а її митр. призначено серба Кипріяна (1376–89). Коли ж він став заг.-руським митр., Л. м. фактично перестала існувати. За кн. Витовта Л. м. відновлено і її очолив Григорій Цамблак (1415–19); після його усунення правос. епархії Литви ще раз потрапили у залежність від Москви. Спроба продовжити Л. м. під проводом митр. Герасима не вдалася. Див. також ЕУ І, стор. 606–07.

Литовський Статут, кодекс права В. Князівства Лит. (*Литовсько-Руської держави*), виданий у 16 в. в трьох основних ред., один з найкращих кодексів права свого часу. Перед виданням Л. С. джерелами права Лит.-Руської держави були – Руська Правда, а також лит., білор. і укр. звичаєве право. Перший або Старий Л. С., схвалений у 1529 р. на соймі у Вільні, складався з 243 артикулів (за Слуцьким списком – 272), об'єднаних в 13 розділах, в яких були зібрані норми судово-процесуального, кримінального, цивільного й госп. права, поруч з постановами держ. права. Провідною думкою цього кодексу була оборона інтересів держави і шляхти, а особливо магнатів. Другий Л. С., іноді з уваги на особливу роль Волинської шляхти при його укладанні званий Волинським, схвалений у 1566 р. (367 артикулів у 14 розділах), здійснив адміністративно-політ. реформу держави (поділ на пов.), а зокрема поширив привілеї рядової шляхти. До сойму були введені, поруч з вищою палатою (пани-рада), представники рядової шляхти – повітові послы. Цей кодекс є юридичним оформленням панівної ролі шляхти в державі і дальшого обмеження прав селянства (в містах діяло т. зв. *магдебурзьке право*). Третій Л. С. (488 артикулів в 14 розділах), складений після приєднання В. Князівства Лит. до Польщі (Люблінська унія 1569 р.), був затверджений Жигмонтом III Вазою, великим кн. лит. (і поль. королем) у 1588 р. Він позначався засвоєнням багатьох поль. юридичних понять у наново сите-

матизованому і значно поширеному кримінальному й цивільному праві Статуту, а особливо в остаточному закріпленні привілеїв шляхти і в повному закріпаченні селян.

Всі три редакції Л. С. були написані тодішньою «руською» канцелярською мовою, що була сумішшю церк.-слов'янської, укр. і білор. мов. Дві перші редакції появилися в рукописній формі, а третя – надрукована у Вільні. У 1614 р. появилася перший переклад – редакція Л. С. поль. мовою у Вільні; 1811 р. Л. С. перекладено на рос. мову (з поль. тексту). Л. С. був одним з джерел, що були використані при укладенні кодексу моск. царя Олексія Михайловича («Соборное Уложение») в 1649 р.

На протязі кількох століть Л. С. був основним зб. права на Україні, навіть у тій частині, яка була приєднана до Польщі. Він був гол. джерелом укр. права на Гетьманській Україні і становив основне джерело кодексу «Права, по которым судится Малороссийский народ». На Правобережній Україні Л. С. діяв аж до скасування указом царя Миколи I з 25 червня 1840 р. Деякі законоположення Л. С. були внесені до зб. законів Рос. Імперії і зберегли законну силу в Чернігівській і Полтавській губ. аж до 1917 р. Див. також ЕУ І, стор. 635–36.

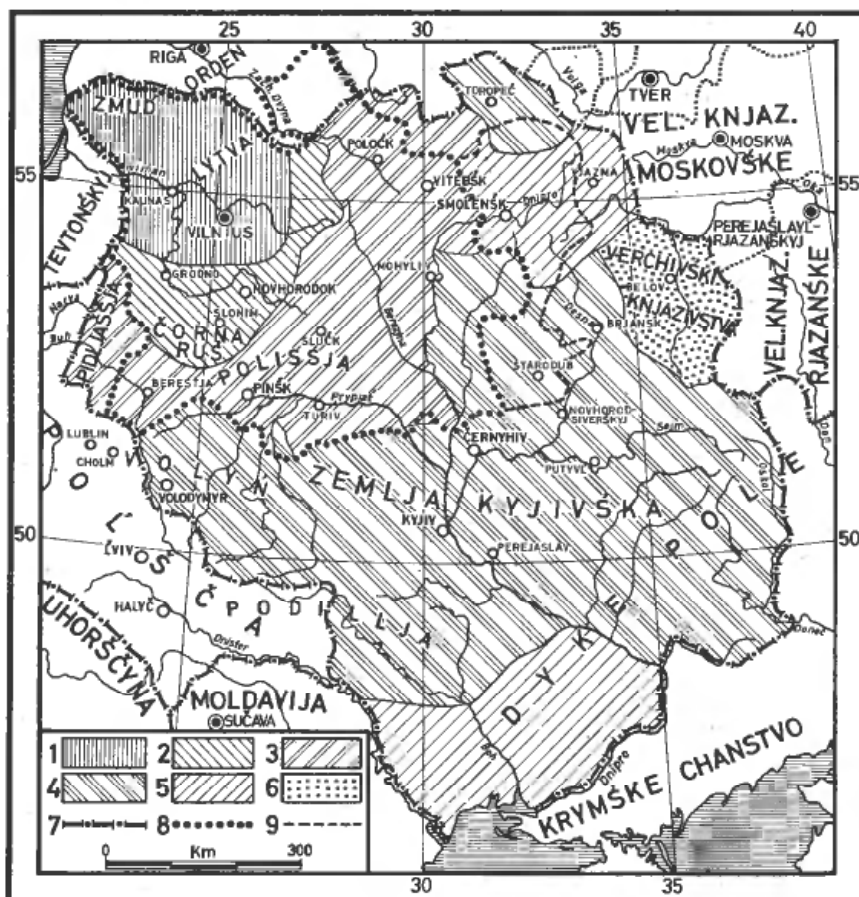
Література: Грушевський М. Історія України-Руси, т. 5. Л. 1905; Лашенко Р. Лит. Статут, яко пам'ятник укр. права. Наук. Зб. Укр. Ун-ту в Празі, т. I. Прага 1923; Василенко М. Як скасовано Лит. Статута. Записки Соц.-Екон. Відділу Укр. Академії Наук, тт. II–III. К. 1924–25; Kutrzeba S. Historia źródeł dawnego prawa polskiego, т. II. Litwa. Л. 1926; Варысёнак С. Нацыянальны характар Літоўскага Статуту 1529 г. Польмя 6–7. Менськ, 1927; Лаппо И. Литовский Статут 1588 года. 2 тт. Кавнас 1934–38; Чубатий М. Огляд історії укр. права; Історія джерел та держ. права, ч. II, з вид. Мюнхен 1947; Юшков С. Історія государства и права СССР, ч. I, з вид. М. 1950; Okinshevich L. The Law of the Grand Duchy of Lithuania; Background and Bibliography. Нью-Йорк 1953; Кульчицький В. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. Л. 1958; Статут Великого Князства Литовского 1529 года, під ред. К. Яблоньскиса. Менськ 1960.

Б. Цюцюра

Литовсько-Руська держава (13–16 вв.), назва гетеронац. держави, до складу якої входили лит., білор. та укр. землі. Л.-Р. д. була заснована на федеративному принципі, і поодинокі її частини користувалися широкою автономією. Найвища влада була зосереджена в руках великого кн. і опиралася на держ.-політ. устрій феодалізму. Для допомоги великому кн. була покликана великокняжа рада, складена з панів, спочатку з довірливих, а згодом співвирішальним голо-сом у держ. адміністрації. Столиця дер-

Польща, зайнявши Галичину в 14 в., намагалася поширити свої політ. та рел. впливи на сусідні укр. та лит.-білор. землі. У 1385 р. Л.-Р. д. перестала бути не-

опозицію очолив великий кн. *Витовт* (1392—1430), який співпрацював з укр. князями і планував зовсім незалежнити Л.-Р. д. від Польщі та поширити територію на півд. і сх. Однак, програвши битву з татарами 1399 р. над р. Ворсклою, Витовт був змушений шукати згоди з Ягайлом. В Городлі 1413 р. було уложено нову поль.-лит. унію, яка обмежила участь правос. у держ. управлінні Л.-Р. д. та зрівняла панів латинського обряду з поль. шляхтою. Нову опозицію очолив брат Ягайла, великий кн. *Свидригайло* (1430—35), який був прихильно наставлений до укр.-руського резистансу. Проруська політика Свидригайла спричинилася до внутр. розбиття політ. сил Л.-Р. д. Прополь. сторона вибрала на ве-

Велике Литовське князівство

1 — Основна територія Литви, 2—5 — Укр. і білор. землі, зайняті В. Лит. князівством; 2 — за Мендовга; 3 — за Вітена і Гедиміна; 4 — за Ольгерда; 5 — за Витовта. 6 — Територія Верхівських князівств (періодично залежних від Литви). 7 — Кордони держав у 1465 р. 8 — Кордони В. Лит. князівства бл. 1600 р. 9 — Кордони В. Лит. князівства на сх. 1648 р.

ликого кн. Жигмонта Кейстутовича (1435–1440), а Свидригайло осів на Волині, яка на короткий час стала фактично окремою державою. По смерті Жигмонта великим кн. проголошено Казіміра Ягеллончика (1440–92), який продовжував прополь. централістичну політику супроти укр.-білор. земель. Зріст опозиції руських кн. примусив Польщу до поступок, і в Києві посаджено кн. Олександра (Олелька) Володимировича, внука Ольгерда. Це на деякий час посилює руські впливи в державі. Проте вже по смерті Свидригайла скасовано Волинське князівство (1452), а по смерті Семена Олельковича (1470) Казімір зробив своїм намісником у Києві литвина Гагштовта. Посилення поль. впливів у Л.-Р. д. призвело до нової змови, на чолі з кн. Михайлом Олельковичем. Змову викрито (1481) і багато учасників було страчено.

Зростання поль. впливів на руських землях сприяло орієнтації правос. укр. і білор. князів на Моск. князівство, яке, після перемоги над татарами, ставало сильною централізованою державою. Моск. великий кн. Іван III проголосив себе оборонцем правос. віри й спадкоємцем київ. великокняжої династії. Це загострило давній конфлікт між Литвою і Москвою і призвело до ряду воєн між ними. На поч. 16 в. до Москви були приєднані майже всі Чернігово-Сіверські землі. 1508 р. вибухло нове повстання руських кн. проти Литви, очолене кн. Михайлом Глинським і його братами. Метою його було відірвання від Литви України-Білоруси та відновлення Руської держави. Це була остання спроба укр. князів протиставитися Польщі та Литві. Повстання не вдалося, і Глинські були змушені втекти до Москви.

Польща за всяку ціну намагалася опанувати Лит. князівство та перетворити персональну унію, проголошену в Креві, на реальну унію двох держав. Поляки старалися використати для цього менших лит. панів, яким було обіцяно зрівняння в правах з поль. шляхтою. Проти унії виступили великі лит. пани, вбачаючи в ній ліквідацію Л.-Р. д. Не зважаючи на значний опір з боку Литви, було проголошено в Любліні 1569 р. унію Польщі з Литвою, які стали однією державою — «Річчю Посполитою» (див. *Люблінська унія*), хоч Литва й надалі зберегла деяку держ. автономію. Руські землі В. Лит. князівства були поділені: укр. землі, за винятком частини Підляшся і Полісся, перейшли під владу Польщі, білор. майже цілком залишилися в складі В. Лит. князівства. Таке правне становище В. Лит. князівства затрима-

лося аж до розборів Речі Посполитої. Див. ще ЕУ I, стор. 431–36, 634–35, 640–42, а також *Литва*.

Література: Антонович В. Очерк истории Великого Княжества Литовского до половины XV в. К. 1885. Леонтович Ф. Очерки по истории Литовско-русского права — Образование территории Литовского государства. П. 1894; Грушевський М. Історія України-Руси, III–VI. Л. 1899–1907; Любавский М. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М. 1915; Василенко Н. Очерки по истории Западной Руси и Украины. К. 1916; Чубатий М. Правне становище укр. земель Лит.-Руської держави під кін. XIV ст., ЗНТШ, тт. 134–35, 144–45. Л. 1924–26; Kolankowski L. Dzieje W. Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, I. 1377–1499. B. 1930; Jurgela C. History of the Lithuanian Nation. Нью-Йорк 1948; Horst Jablonowski. Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Лейден 1955; Пашуто В. Образование Литовского Государства. М. 1959. **Л. Винар**

Литовсько-руське право, право Лит.-Руської держави, точніше В. Лит. князівства, в якому від 14 до 18 вв. були об'єднані лит. і білор. землі, а також більшість укр. (до Люблінської унії, 1569). Систематичне виучування історії Л.-р. п. розпочалося в першій пол. 19 в. Поль. дослідники вважали його місц. правом поль. держави, рос. дослідники (які називали Л.-р. п. «зах.-руським» правом) включали його до історії рос. права. Згодом над Л.-р. п. почали працювати укр., білор. і лит. історики і правники, вважаючи, що воно входить в обсяг історії права всіх трьох народів — білор., лит. і укр., з уваги на їхнє спільне держ. життя в минулому. Див. *Литовський Статут*, а також ЕУ I, стор. 634–35. **Б. Ц.**

Литовченко Олександр (1835–90), маляр-портретист родом з Кременчука; студіював у Петербурзькій Академії Мистецтв, з 1868 академік, чл. Т-ва передвижників; портрети, іст. тематика («Христос у Гетсиманському саду», «Боярина Морозова», «Іван Грозний показує свої скарби англ. послу Горсею», портрет мистця В. Шварца та ін.).

Лихівка (V–14), с. м. т. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл., положене в півд.-сх. частині Придніпровської височини; 6000 меш. (1959); місц. пром-сть.

Лихопой Филон, кошовий отаман Запоріжжя (1688), посол Січі до Москви (1689); в 1697–1703 рр. сотн. опішнянський гадацького полку.

Лициняк Василь (1873–1951), укр.-кат. прелат, почесний крилошанин, церк. і суспільний діяч, педагог, у 1928–39 рр.

О. В. Лициняк

дир. сер. шкіл СС Василянок у Львові, співзасновник і активний чл. управ багатьох філантропічних і екон. установ у Львові, заступник керманича суспільної опіки УЦК 1941—44; автор проповідей, ст. та брошур на різні рел. й суспільні теми; помер у Польщі.

Личко Іван (1882—?), пром. діяч і агроном-популяризатор, у 1900-их рр. чл. Укр. Студентської Громади і РУП у Петербурзі, ред. «Вільної України» (1906), співр. «Укр. Хати», «ЛНВ» та ін.; брошури на с.-г., кооп. і літ. теми.

Лишанський Юрій (*1898), режисер у Київ. опері (ставив «Думу чорноморську», 1929, «Північний вітер», 1930, «Бориса Годунова», 1931, «Цареву наречену», 1932), у 1931—39 рр. у театрі Червоної Армії Київ. Військ. Округи (одночасно проф. Київ. Театрального Ін-ту), в 1950-их рр. — в Респ. Київ. Театрі Юного Глядача.

Лишні (Лишини), старшинський рід на Чернігівщині 18 в.; Андрій Л. (1713 — бл. 1775), бунчуковий товариш, був начальником Архіву Ген. Військ. Канцелярії.

Лишний, один з *Дніпрових порогів*.

Лишиця (*Gypsophila L.*), багаторічні або однорічні рослини з родини гвоздикуватих. На Україні росте 12 видів, з них найчастіші: Л. звичайна або Л. мурова (*G. muralis L.*) до 25 см заввишки і Л. волотиста, перекоотиполе (*G. paniculata L.*) заввишки до 100 см. Коріння Л., які містять велику кількість сапоніну (5,5%), «білий мильний корінь»), використовують у медицині й у техніці.

Ліберець (*Liberes*, нім. *Reichenberg*), м. в півн. Чехії, 69 000 меш. (1960); з вересня 1920 табір для інтернованих частин УГА (гол. група ген. Кравса), понад 1 000 осіб. Інтенсивне культ.-осв. життя, кероване Культ.-просвітнім кружком. м. ін. різні курси, ред. двотижневика «Укр. Скиталець». З квітня 1921 табір переведено до *Йозефова*.

Лівадія (IX—15), с. м. т. в Крим. обл., підпорядковане Ялтинській міськраді, położене над берегом Чорного м. у 6 км від Ялти; 1959 р. 4 000 меш., кліматичний курорт; оточене виноградниками виноградо-виноробного радгоспу винокомбінату «Масандра». В Л. знаходиться великий лівадський палац (1912, архітект М. Краснов), кол. власність царської родини, тепер санаторія.

Ліванов Михайло (1751—1800), один з перших дослідників ґрунтів та умов хліборобства на Степ. Україні, засновник першої на Україні с.-г. школи в с. Богоявленському б. Миколаєва.

Лівицька Марія (*1879), уроджена Ткаченко, дружина Андрія, гром. діячка

родом з Поділля; чл. РУП, згодом УСДРП, працювала в Києві та Лубнях (1901—05); після революції 1905 за справу т. зв. «Лубенської Респ.» і «Гром. Самооборони» була під судом; 1917 активна в самоврядуванні на Полтавщині. На еміграції довголітня гол. Союзу Українок-Емігранток у Польщі; тепер у ЗДА.

Лівицька-Холодна Наталя (*1902), поетка, дочка Андрія Л., дружина Петра Х. молодшого, родом з Полтавщини; освіту дістала у Варшаві й Празі; активна в укр. жің. орг-ціях, співр. ж. «Жінка»; друкувалася в журн. «ЛНВ», «Вісник», «Ми» й ін. Зб. поезій «Вогонь і попіл» (1934), «Сім літер» (1937), біографія Т. Шевченка для молоді «Шлях велетня» (1955), переклади з франц. й італ. Тепер у ЗДА.

Лівицький Андрій (9. 4. 1879—17. 1. 1954), юрист, визначний гром. і політ. діяч, чл. уряду і през. Н. Лівицька-Холодна Укр. Нар. Республіки. Нар. в Липляві, Золотоніського пов. на Полтавщині в старій коз. родині; закінчивши коле́гію ім. Галагана в Києві, вчився в Київ. Ун-ті, працював як адвокат і мировий суддя в Лубнях, Каневі й Золотоноші. Активний в укр. гром. житті ще з гімназії, був гол. Студентської Громади в Києві, а з 1901 р. діяльний чл. РУП, гол. його відділу в Лубнях. За участь в укр. рев. роботі 1905 заарештований і засуджений як гол. обвинувачений у справі т. зв. «Лубенської Респ.» і «Гром. Самооборони». В 1905—20 рр. один з передових чл. УСДРП. З вибухом революції 1917 — чл. ЦК Сел. Спілки і Центр. Ради та губ. комісар Полтавщини. 1918 р. чл. Укр. Нац. Союзу. За Директорії один з організаторів і чл. Трудового Конгресу. У квітні 1919 мін. юстиції і заступник гол. уряду, з серпня також керівник мін. закордонних справ.

М. Лівицька

Н. Лівицька-Холодна

А. Лівицький

У жовтні 1919, призначений гол. Дипломатичної Місії в Польщі, виїхав до Варшави і 22 квітня 1920 р. підписав мирний і союзний договір України з Польщею, т. зв. *Варшавський договір*; у жовтні 1920 вперше гол. уряду. В кін. 1921 р., після трагічного закінчення Другого Зимового походу, відстояв тезу продовження діяльності уряду УНР в екзилі; з того часу, перебуваючи як гол. уряду у Варшаві, разом з С. Петлюрою керував дипломатичною діяльністю УНР. Після смерті С. Петлюри в травні 1926 р. став його наступником, як «заступник Гол. Директорії і Головний Отаман Військ УНР» і відтоді очолював держ. центр УНР і керував укр. держ. політикою. В момент вибуху другої світової війни Л. жив, конфінований німцями, у Варшаві. 1945 активізував працю уряду УНР в екзилі й поновив цей уряд, запросивши до нього представників з нової підсов. й зак.-укр. еміграції. У 1946 р. доручив І. Мазепі вести заходи для притягнення до співпраці в держ. центрі всіх політ. орг-цій, що закінчилися створенням *Укр. Нац. Ради* (1948). Помер у Карлсруе, похований на цвинтарі Вальдфрідгоф у Мюнхені.

К. Паньківський

Лівицький Микола (*1907), син Андрія, політ. діяч і журналіст. Після війни один із засновників і від 1951 гол. Укр. Нац.-Держ. Союзу (УНДС); з 1949 р. чл. Виконавчого Органу УНРади, з 1957 його гол. і керівник ресорту закордонних справ. Численні ст. і окремі брошури укр. та чужими мовами.

М. лівицький

Ліві соціалісти-демократи, див. *Незалежна УСДРП*.

Лівобережна Україна, Лівобережжя, сх. частина *Гетьманської держави* (1648–1764), положена на лівому березі Дніпра (разом з Києвом), яка з 1654 р. була в міжнар.-правній залежності від Росії; територія Л. У. приблизно покривається з територією *Придніпрянської низовини*. Терміни «Лівобережна Україна», «Лівобережжя» стосуються також, як геогр. поняття, різних частин укр. земель, розташованих на сх. від Дніпра: а) сх. частини кол. Гетьманської держави в межах пізніших Чернігівської (часто без її 4 півн. повітів) і Полтавської губ.; б) сх. частини *Лісостепу*, положеного в межах УССР (себо також з кол. Харківською губ.) або й з укр. частинами Вороніжчини й Курщини. В ЕУ 2 ми

ділимо Л. У. на два іст.-геогр. краї: а) півн., розташовану в ліс. смузі; — *Чернігівщину* і б) півд. — в смузі *Лісостепу* — *Полтавщину*.

Лівокумське (IX—25), с. на Надкаспійській низовині над р. Кумою, р. ц. Ставропольського краю РСФСР; за переписом з 1926 р. в Лівокумському р-ні жило 20 900 (51,4% всього населення) українців.

Ліга Визволення України (ЛВУ), суспільно-політ. орг-ція в Канаді під впливом Закордонних Частин ОУН(р), заснована 1949 р. з завданням допомагати визвольній боротьбі укр. народу, централа в Торонто; має 48 відділів, 22 об'єднання жінок ЛВУ, ч. чл. — 3 000 (1961). ЛВУ влаштовує: маніфестації, академії, доповіді, пресові конференції, видає відозви і летючки, висилає меморандуми. Орган: тижневик «Гомін України». Гол. Р. *Малащук*, ін. діячі: П. Ващук, В. Кліш, М. Кравців, І. Вараниця, О. Матла, М. Сосновський, В. Макар, І. Іванчук, О. Кушнір, В. Сагаш, В. Безхлібник, В. Гирак, Марія Солонинка, Наталка Ващук, Софія Сагаш.

Ліга Націй (Société des Nations), союз держав, заснований 1919 р. Версальським договором для забезпечення світового миру й співпраці між націями, з осідком у Женеві. До Л. Н. належали м. ін. держави, між якими була поділена Україна, — Польща, Румунія, Чехо-Словаччина, а з 1934 — СССР (виключений 1940 р.). Уряд УНР ставив кандидатуру України в чл. Л. Н. в 1920 р., але безуспішно. Екзильні укр. уряди — УНР і ЗУНР (в 1920—23 рр.) без успіху подавали до Л. Н. протести проти окупації України більшовиками і Польщею; лише один раз Л. Н. 23. 2. 1921 взяла до уваги попередні протести през. Є. Петрушевича і визнала, що Сх. Галичина є не під поль. суверенністю, а під мілітарною окупацією. Тому що до завдань Л. Н. належало м. ін. відстоювати права нац. меншин, гарантовані окремим міжнар. договором, який підписали Польща, Румунія і Чехо-Словаччина, українці зверталися до Л. Н. із скаргами на порушення їх прав урядами Польщі й Румунії (також угрофільські і русофільські кола Закарпаття подавали скарги проти чехо-словацького уряду). Найбільше цих т. зв. петицій вносила Укр. Парляментарна Репрезентація та її окремі члени. Змістом укр. звернень були м. ін. поль. шкільні закони, колонізація Зах. України кол. вояками поль. армії, переслідування укр. кооперації, знуцання над політ. в'язнями, т. зв. *пацифікація* та ін. Через не-об'єктивне ставлення секретаріату Л. Н.

та складні, для нац. меншостей некорисні процедурні норми, єдиною справою, що була передана секретаріатом на розгляд Ради Л. Н., була петиція у справі пацифікації. Якщо ідеться про УССР, то Л. Н. займалася тамешніми відносинами лише раз у справі голоду (таємне засідання Ради Л. Н. у вересні 1933). До компетенції Л. Н. належала юридична опіка над втікачами з території кол. царської Росії, себто також над укр. емігрантами з Наддніпрянщини (існувало окреме т. зв. бюро *Нансена*), але формально Л. Н. не визнавала категорії укр. емігрантів (див. *Еміграція*). Укр. інтереси перед установами Л. Н. захищали здебільшого укр. парламентарі Зах. України та неофіц. представник екзильного уряду УНР О. Шульгин.

Для співпраці з Л. Н. і для поширення її ідей діяли різні т-ва, які творили Міжнар. Унію Т-в Л. Н. (або спілку Т-в для Л. Н.); до неї належали *Українське Товариство для Л. Н.* і (в 1921—24 рр.) *Західно-Укр. Товариство Л. Н.*; крім того, існувало ще акад. т-во для Л. Н. з осідком у Подєбрадах. Хоч Л. Н. була інструментом політики переможців у першій світовій війні і не брала до уваги укр. вимог, все ж таки укр. звернення до Л. Н. і участь українців у Міжнар. Унії т-в Л. Н. спричинилися до поширення інформації про укр. справу в міжнар. колах. 1946 р. 21 Ген. Асамблея ліквідувала Л. Н. у зв'язку з тим, що переможні альянси другої світової війни організували 1945 *Організацію Об'єднаних Націй* (ООН).

Ліга Українських Католицьких Жінок (ЛУКЖ), рел.-нац. орг-ція українок Канади, постала 1943—44 рр. з жін. відділів *Братства Українців Католиків Канади* (БУК), перша гол. М. Дима. Триступнева орг-ція (централа, яка кожні два роки переходить до ін. епархії, епархіяльні управи і 125 відділів) з бл. 5 000 чл. ЛУКЖ є чл. Світової Федерації Укр. Жін. Орг-цій (СФУЖО) і Союзу Кат. Жін. Орг-цій (СОКАЖО).

Ліга Української Католицької Молоді (з поч. 1960-их рр. назва — *Ліга Українських Католиків*), ідеологічно-виховна орг-ція укр. кат. молоді ЗДА, постала 1933 р. (перший гол. Б. Катамай); діє через свої відділи на терені укр. кат. парафій, Окружні ради і щорічні конвенції членства. Орган — місячник „*Ukrainian Youth*“ (з 1934), спершу укр. і англ. мовами, пізніше тільки англ.

Ліга Української Молоді Північної Америки, заснована 1933 р. (перший гол. С. Шумейко), що об'єднує укр. молодь ЗДА і Канади здебільша з старшої імміграції для культ., спортивної і товарись-

кої діяльності; видає ж. „*Trend*“ і циклопільний місячник „*Trendette*“, як також книжки англ. мовою про укр. мистецтво, фолкльор тощо.

Лігнау Олександр (1859—1923), ген. родом з нім. колоністів на Херсонщині, під час війни 1914—17 начальник штабу 7 армійського корпусу рос. армії; товариш мін. військ. справ за гетьмана П. Скоропадського. Під час протигетьманського повстання подався на Дін до Добровольчої армії, помер на еміграції в Болгарії.

Лідов Олександр (1853—1919), хемік-технолог; з 1889 — проф. Харківського Технологічного Ін-ту; праці з фарбування, ситцевибивання, технології жирів, органічних барвників, аналізу води, газів та ін.; посібники з хем. технології, „*Химическая технология волокнистых веществ*“ (1893).

Лікар, особа, що має високу мед. освіту, в практичному розумінні — особа, яка займається лікуванням хворих. В старій Русі-Україні було вживане слово «лѣчець», лічитель.

Першими Л. були ворожбити, маги, чародії, костоправи, потім лікуванням займалися здебільша монахи при монастирях, хоч були й світські «лічці». Першими визначними Л. були чужинці, зокрема греки й вірмени, відомі як Л. князів вже в 11 в. Модерна медицина, як наука, так і практика, розвинулася тільки в 17—18 вв. Першою школою на Україні, в якій вивчали медицину, була Києво-Могилянська Академія. Високу лікарську освіту введено на Україні щойно в 19 в. у зв'язку з розбудовою ун-тів (див. *Медицина освіта*). Багато укр. Л. вивчали медицину за кордоном (один з перших — Юрій Дрогобич, 1463).

Лікарська практика спершу була вільною. У Рос. Імперії регламентацію Л. завів Петро I. У 1737 р. були створені посади міських (городських) Л., або т. зв. штадт-фізиків, які мали обов'язок лікувати хворих із місцевих знатних людей, шляхти й купецтва та вживати протиепідемічних заходів. У 1775 р. організовано «Прикази гром. опіки», що відповідали установам сучасної санітарної інспекції, і створено посади пов. Л., а кілька років пізніше губерніяльні лікарські управи. Працю Л. нормували розпорядки, зібрані в т. зв. *Врачебному уставі*, вперше виданому в 1797 р., а опублікованому тільки в 1857 р. У 1812 р. створено установу генерал-штаб-доктора цивільної медицини, якому підлягали повітові та вільнопрактикуючі Л. в справах судової і поліцейської медицини, і відокремлено цивільну медицину від військової. В 1865—70-их рр. земські установи, за винятком Київщини, Волині й Поділля, перебрали мед.

опіку над населенням від приказів гром. опіки; вони також становили надзірну владу над Л. (див. *Земська медицина*). Право лікарської практики в Рос. Імперії мали особи, які закінчили мед. студії з дипломом у Рос. Імперії, а також лікарі, що вчилися за кордоном і склали відповідні іспити при рос. ун-тах. Право на практику регулювали в різні часи Аптекарський приказ, Аптекарська канцелярія, Медична канцелярія, Медична колегія й нарешті Медичний департамент Міністерства Внутрішніх Справ.

В Австро-Угорщині, Польщі (до 1930) та Чехо-Словаччині кожний, хто закінчив мед. студії, діставав диплом доктора медицини й право практики; після 1930 р. в Польщі право лікарської практики здобував той, хто закінчив лікарські студії з дипломом Л. й відбув однорічну шпитальну практику. Професійними

та ін. Поширеним було на Україні Т-во рос. Л. ім. М. І. Пирогова, яке мало свої відділи у важливіших містах України. У 1917–20 рр. в укр. державі існувала Всеукр. Спілка Л., що видавала свій орган «Укр. Мед. Вісті». На Зах. Україні в 1913–39 рр. діяло *Українське Лікарське Т-во*, на еміграції *Спілка Українських Л.* у Чехо-Словаччині (1922–39) й Об'єднання Укр. Лікарів у Німеччині (1946–49), з 1950 р. існує *Укр. Лікарське Т-во* Півн. Америки. Тепер на Україні Л. організовані в Лікарські Секції Медсантуду; ця установа, керована партійними інструкціями, є інструментом влади, а не орг-цією оборони станових проф. інтересів Л. Крім того, існують наук. лікарські т-ва з різних фахів та по різних місцевостях.

Число Л. в УССР (без зубних Л.) і забезпечення ними населення видно з таблиці:

Роки	1913	1932	1940	1950	1955	1959	1961
	6 571	18 715	33 649	48 626	60 899	75 526	84 603
На 10 000 меш.	1,9	4,5	8,0	13,1	15,3	17,8	19,4

справами Л. і їх регламентацією на Зах. Україні відали Лікарські палати; Л. підлягали також наглядові департаментів здоров'я в Мін-ві Внутр. Справ (Австрія; в 1917–18 рр. діяло Мін-во Нар. Здоров'я) чи Суспільної Опіки (Польща). Лікарська практика була вільною.

В укр. державі (1917–20) Л. підлягали Департаментові Нар. Здоров'я в Мін-ві Внутр. Справ, а згодом окремому Мін-ву Нар. Здоров'я.

В УССР після закінчення мед. студій на протязі 6 рр. (у мед. ін-ті) й після складення держ. іспиту видається диплом Л., що дає право на лікарську роботу в мед. установах. Після відбуття практики, проходження аспірантури, складення дальших іспитів та захисту дисертації здобувається диплом кандидата, а пізніше й доктора мед. наук. Л. є державними працівниками; приватна лікарська практика в основному не існує. Л. підлягають Мін-ву Охорони Здоров'я УССР і його обл., міським та районним органам. Екон. становище Л. на Україні значно гірше, ніж на Заході й укр. Л. у діаспорі.

Першими лікарськими орг-ціями були братства та цехи, в яких організовувалися ті, що займалися лікуванням (цехи цирульників або хірургів). Перше лікарське т-во модерного типу виникло в Києві в 1840 р. — Т-во Київських Лікарів, пізніше такі т-ва постали і в ін. м. України — Т-во Л. Одеси (1844), Харківське Мед. Т-во (1861), Т-во Л. Полтави

Треба додати, що мережа Л. збільшилася, зокрема в сіль. р-нах. Все ж таки й дині забезпечення населення Л. нерівномірне. Воно найкраще у великих містах, найслабше в сіль. р-нах. Тому найбільше Л. на 10 000 населення припадає в Київській (38,1), Кримській (36,4; курорти), Одеській (29,3) і Харківській (28,5) обл., найменше на Волині (в Рівенській обл. — 8,9). В Краснодарському краю 1959 р. на 10 000 меш. припадало 18,6 Л., в усьому СССР — 17,9. Серед Л. України жінки становили 73% (1958).

До 1945 р. більшість Л. на укр. землях становили неукраїнці. Зокрема на укр. землях під Польщею вони становили ледве 1/10 всіх Л. (понад 200 практикуючих Л. українців на заг. ч. 2 800).

На еміграції перебуває тепер бл. 1 000 укр. Л. (в тому ч. понад 800 в ЗДА і Канаді).

З рядів укр. Л. вийшло багато політ. і гром. діячів: Т. Бурачинський, І. Галин, І. Горбачевський, С. Дрималик, М. Козакевич, І. Куровець, І. Липа, Б. Матюшенко, Д. Одрин, С. Озаркевич, М. Панчишин й ін. У Львові з ініціативи Л. постали *Укр. Гігієнічне Т-во*, *Протиріалькогонне т-во «Відродження»*, *Укр. Нар. Лічниця* та ін. Чимало Л. за фахом зустрічаємо серед письмен. (Ю. Липа, М. Левицький, С. Руданський, В. Коротич й ін.). Про Л. — науковців див. *Медицина*, про видатних земських Л. див. *Земська медицина*.

Література: див. *Медицина*, *Медичний персонал*, *Охорона здоров'я*. Т. Лапчик

Лікарня (лічниця, шпиталь, лазарет, госпіталь), установа для приміщення й лікування хворих. На Україні Л. існували вже за княжих часів при церквах і монастирях (при Києво-Печерській Лаврі, Кирило-Білозерському монастирі й ін.). Кілька Л. було засновано в 11 в. митр. Єфремом у Перяславі. В 15—17 вв. Л. існували при *Братствах*.

Першу в модерному розумінні Л. (для «прилипчивих хвороб») засновано в Києві в 1787 р., першу соматичну Л. в 1803 р. На поч. 19 в. Л. виникли у Кременчуці (1800), Полтаві (1804), Черкасах (1822) й низці ін. м. України; першу окружну Л. засновано 1840 р. в Києві (Сквирська Л.). Існували ще т. зв. економічні Л., в яких лікували кріпаків. Взагалі ж ч. Л. на Україні було невелике (перев. пов. Л.), і вони мали характер насамперед благодійних установ, де могла знайти приміщення безпритульна людина, а тільки згодом Л. стали дійсно лікувальними закладами. Л. підлягали контролю «Приказів гром. опіки». Ч. Л. і ліжок значно збільшилося з 1860-их рр. у зв'язку з постановом земської медицини. В Галичині й на Буковині Л. (пов., крайові, університетські й ін.) до 1918 р. підпадали наглядом Крайових Відділів, на укр. землях під Польщею (держ., самоврядувальні, суспільні й приватні) в 1920—30-их рр. — воєводським урядам.

В УССР основним типом є Л., що складається із стаціонара і поліклінічної амбулаторії. Л. поділяються на загальні й спеціалізовані (туберкульозні, інфекційні, психіатричні, гінекологічні тощо); залежно від розмірів діяльності і підпорядкованості Л. бувають: республіканські, обласні, районні, міські й дільничі. Л. в УССР підпадають контролю Мін-ва Охорони Здоров'я УССР. Ріст мережі Л. в УССР видно з таблиці:

На кінець року	1913	1932	1940	1950	1955	1960	1961
Лікарні	1 438	1 333	2 498	3 533	4 754	5 046	
Число ліжок:							
всього (в 1 000)	47,7	73,8	161,0	194,2	248,1	344,2	366,9
на 10 000 меш.	13,6	17,5	37,7	52,2	62,4	80,4	85,0

1959 р. на 100 лікарняних ліжок 22,1 припадало для терапевтичних хворих, 13,1 — хірургічних, 12,0 — туберкульозних, 10,1 — психічних, 9,6 для вагітних жінок і породіллі, 9,3 для хворих дітей, 7,4 — інфекційних хвороб, 5,7 — жіночих хвороб.

Найкраще були забезпечені ліжками для хворих (1959 р.) Донецька (93,2 на 10 000 меш.) і Кримська (90,8) обл., найслабше — Хмельницька (54,6); числа

для Краснодарського краю — 60,6; для всього ССРСР — 76,2.

Див. також *Охорона здоров'я*.

Т. Лапичак

«**Лікарський Вісник**», наук.-проф. місячник Укр. Лікарського Т-ва (1920), 1921—35 кварталник, 1936—39 двомісячник того ж т-ва і Лікарської Комісії НТШ, виходив у Львові; ред. комітет: Т. Бурачинський, Ю. Добриловський, Ю. Кордюк, М. Музика, І. Ортинський, С. Парфанович, О. Подолинський і О. Філяс.

«**Лікарський Вісник**», наук.-проф. журн. Укр. Лікарського Т-ва Півн. Америки, виходив з 1954 р. в Нью-Йорку, спочатку два рази на рік, 1958—59 — три рази, з 1960 — як кварталник, з 1961 р. виходить у Чикаго за ред. Т. Лапичака.

Лікарські рослини, численна група рослин, що їх використовують на лікування в медицині, ветеринарії, а також у харч., парфумерно-косметичній пром. сті, техніці і як декоративні. Лікувальні властивості Л. р. зумовлені наявністю в них хем. речовин: альколідів, глюкозидів, сапонінів, дубильних речовин, слизу, етерових олій, органічних кислот, вітамінів та ін. Л. р. складають бл. 40% усіх лікувальних засобів. Заг. число Л. р. в усьому світі нараховують на 10 000—12 000 видів, на Україні бл. 1 200. В офіц. фармакопії 20 більших країн зазначено бл. 1 000 Л. р. (т. зв. офіц. Л. р.), в тому ч. в ССРСР («Государственная фармакопея», 9 вид. 1961 р.) бл. 170; з них на Україні дико росте 68 видів, культивуються 52 види. Обізнаність з лікувальними властивостями рослин почалася ще в доіст. часи. Лікування Л. р. було високо розвинене вже в старовинному Єгипті, Месопотамії, Китаї тощо (3—4 тисячоліття до Хр.).

Перші відомості про Л. р. на Україні маємо вже з княжих часів. Крім диких, Л. р. культивували по монастирях, а де-

які привозили навіть з Єгипту, Візантії й країн Близького Сходу. Л. р. були основою нар. медицини, з них виготовляли ліки знахарі, ченці, лікарі. Перші травники (зілляники) із списком місц. і чужих Л. р. існували на Україні, мабуть, уже в 12—13 вв.

У зв'язку з орг-цією аптек в Рос. Імперії за Петра I 1721 р. у Лубнях була заснована перша польова аптека, яка займалася збором Л. р. та їх культиву-

ванням (аптекарський сад — до 1862). З часом аптекарські сади виникли ще в Києві, Катеринославі й Полтаві; в них вирощували: ромашку аптечну, майоран, шавлію, Боже дерево — рицину, м'яту холодну і кучеряву, мелісу, мильний корінь та ін. На поч. 19 в. найважливіші осередки заготівлі і продажу Л. р. на Україні були в Лубнях і Кременчуці; взагалі ж Полтавщина (зокрема Лубенщина) постачала й продавала Л. р. найбільше в усій Рос. Імперії. Більше промислового характеру заготівля Л. р. набрала в кін. 19 в. Частина заготовленої сировини йшла до місц. аптек, небагато на сировину до хеміко-фармацевтичних зав. (напр., у Кременчуці), багато на експорт за кордон, гол. до Німеччини; 1913 р. з Лубенщини відправлено бл. 650 т різних Л. р. на суму бл. 300 000 карб. Лікарську сировину вивозили за кордон з України за дешеvu ціну, а ліки, вироблені з тієї сировини за кордоном, коштували на Україні дорого.

Під час першої світової війни й пізніше, коли імпорт чужоземних ліків припинився, виникла гостра потреба в них. І тому почалася інтенсивна робота в ділянці вивчення Л. р. і введення їх у медицину. До другої світової війни вивчення Л. р. на Україні вели н.-д. ін-ти у Харкові — Прикладної ботаніки (1927—33), Експериментальної медицини (1935—37) і Хеміко-фармацевтичний (1937—41). Інтродукцією, випробуванням і культурою нових рослин займалися дослідна станція Л. р. у Лубнях (з 1916), з 1931 р. перетворена на філіял Всесоюзного н.-д. Ін-ту лікарських і ароматичних рослин (ВІЛАР), та Акліматизаційний сад АН у Києві, організований 1914 року М. Кащенко.

Після другої світової війни вивчення Л. р. на Україні веде понад 20 наук. установ, пов'язаних з мед. і фармацевтичними ін-тами та ун-тами, Ін-том Ботаніки АН УРСР й ін.; чільну ролу у вивченні нових Л. р. посідає Харківський н.-д. хеміко-фармацевтичний ін-т, що працює гол. чином над відділенням глюкозидів і виготовленням з них нових мед. препаратів. Завдяки праці цих установ вивчено нові види Л. р., інтродуковано низку чужоземних рослин, введено ряд нових в офіц. медицину; одночасно поширено культуру Л. р. та заготівлю дикоростучих. Цим самим збільшилася сировинна база для хеміко-фармацевтичної пром-сти.

Л. р. залежно від способів їх використання на Україні поділяються на: 1) продукти, які йдуть для хеміко-фармацевтичної пром-сти; 2) Л. р. т. зв. офіц. медицини, зазначені в «Государственной Фармакопее СССР»; 3) Л. р. неофіц. медицини, що відпускають аптеки

населенню; 4) додаткові Л. р., дозволені після хем. і терапевтичного вивчення Наркомздравом СССР; 5) Л. р., які вживає населення в нар. медицині.

На виготовлення ліків з Л. р. використовують або безпосередньо висушені частини рослини (надземну, листки, квітки, корняки, корені, бруньки, кору, плоди), або після переробки виготовляють галенові (настойки, відвари, порошки, масті, пілюлі) або неогаленові препарати — ті ж самі препарати, очищені від баластних речовин; крім того, з лікарської сировини відділюють хем. дійові речовини. Важливіші Л. р. України, поділені за їхнім впливом на організм людини чи на збудника хвороб, представлені в таблиці (стор. 1312—15).

Дикі Л. р. заготовляються через кооп. організації й аптекоуправління. Посівна площа культивованих Л. р. в УССР займала 1956 р. — 2 300 га (в Краснодарському краю 1 140, в усьому СССР — 10 720), в тому ч. 1 680 га в колгоспах, 620 у радгоспах; 1959 р. вони займали бл. 2 800 га, гол. в Хмельницькій (1 650), Дніпропетровській (650), Кримській (350) обл. На Україні культивують мак снотворний (Хмельницька, Харківська, Полтавська, Вінницька і Дніпропетровська обл.), ромашку далматську (Дніпропетровська обл., Крим і Кубань), овер'ян лікарський або валеріану лікарську (гол. Київська та Житомирська обл.), м'яту перечну або холодну (гол. Полтавська обл. — особливо Прилуцький р-н), аммі зубну (гол. Хмельницька обл.), шавлію лікарську (Хмельницька обл., Крим, Кубань), беладону (Лісостеп), наперсник (перев. в Полтавській і Житомирській обл.); крім того, васильки камфорні, рицину, тангуський ревен, колядру та ін.

Заготівля Л. р. в УССР становить половину заготівлі всього СССР: 1957 р. — 1 340 т (в Краснодарському краю 180, в усьому СССР — 2 650), в тому ч. 885 т маку снотворного, 195 т ромашки далматської, 120 т овер'яну, 110 т аммі зубної, 40 т м'яти перечної, 35 т шавлії. Майже половину Л. р. заготовлено в Хмельницькій обл.

Література: Сацыперов Ф. Лекарственные растения в России. П. 1918; Бордзіловський С. Дикорослі лікарські рослини флори України. К. 1935; Флора УРСР. тт. I—X. К. 1936—62; За кордонцем А. Культура лекарственных растений на Украине. К.—Х. 1946; Липа О. Аптекарські, ботанічні й акліматизаційні сади, як інтродукційні осередки. К. 1949; Энциклопедический словарь лекарственных, эфиромасличных и ядовитых растений. М. 1951; Osadcha-Janata N. Herbs Used in Ukrainian Folk Medicine. Нью-Йорк 1952; Машковский М. Лекарственные средства. М. 1957; Землинский С. Лекарственные растения СССР. М. 1958; Обухов А. Лекарственные растения. Краснодар 1960.

Н. Осадча-Яната

ГОЛОВНІ ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ УКРАЇНИ

Д — Л. р., що ростуть дико; К — Л. р., що їх культивують. Л. р., що з них виготовляють ліки: А — аптеки, Г — галенові та неогаленові зав., Х — хеміко-фармацевтичні зав.

Альк. — алькальоїди; Глюк. — глюкозиди; Дуб. — дубильні речовини; Ет. — етерова олія; Віт. — вітамін; Кис. — кислоти; Реч. — речовини.

I. Діючі на центр. нервову систему а) Седативні (заспокоюючі) і проти гіпертонії

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Овер'ян лікарський (<i>Valeriana officinalis</i>) Д, К; А, Г	Корняки, коріння	Етерово-овер'янова олія (етер борнеола з кис. й ін).
Собача кропива (<i>Leonurus cardiaca</i>) Д, К; Г	Вершкистебелзквітками	Дуб., ет., сапоніни, альк.
Мак снотворний (городній) (<i>Papaver somniferum</i>) К; Г, Х	Молочний сік	Альк.: морфін, кодеїн, папаверін та ін.

б) Збудники і стимулятори центр. нервової системи

Камфорні васильки (<i>Ocimum basilicum</i>) К; Х	Надземна частина	Камфора
--	------------------	---------

в) Стимулятори дихання

Щедринець золотий (<i>Cytisus laburnum</i>) К; Х	Насіння, зелені га-лузки	Альк.: цитозин
--	--------------------------	----------------

II. Л. р., що діють на закінчення вразливих периферичних нервів (протиболеві та наркотичні)

Беладона (<i>Atropa belladonna</i>) Д, К; А, Г	Листки, корінь	Альк.: гіосціямін, атропін і скополямін
Блекота чорна (<i>Hyoscyamus niger</i>) Д; А, Г	Листки	Альк.: гіосціямін
Дурман звичайний (<i>Datura stramonium</i>) Д, К; А, Г	Листки	Альк.: гіосціямін
Скополія карніолійська (<i>Scopolia carniolica</i>) Д, К; Х	Листки	Альк.: скополямін, атропін

III. Серцево-судинні засоби

а) Серцеві глюкозиди

Наперсник червоний, шерстистий (<i>Digitalis purpurea</i> , <i>D. lanata</i>) К; А, Г	Листки	Пурпуреаглюкозиди
Горицвіт весняний (<i>Adonis vernalis</i>) Д; А, Г	Надземна частина	Глюк.: цимарин, адонітоксин
Конвалія (<i>Convallaria majalis</i>) Д; А, Г	Листки, квітки	Глюк.: конваліатоксин
Обвійник грец. (<i>Periploca graeca</i>) Д, К; Г	Кора	Глюк.: перипльоцин

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Жовтушник сірватий (<i>Erysimum canescens</i>) Д, К; Х	Надземна частина	Глюк.: еризимін
Олеандер звичайний (<i>Nerium oleander</i>) К; Х	Листки	Глюк.: олеандрин (фолінерин)

б) Засоби, що знижують подразнювання серцевого м'яза

Глід (<i>Crataegus</i>) Д, К; Г	Плоди, квітки	Плоди: холін, ацетилхолін, дуб., фруктоза, фітостериноподібні реч.; квітки: кверцетин, кверцетрин, ет.
-----------------------------------	---------------	--

в) Спазмолітичні засоби (розширюють кров'яні судини й знижують кров'яний тиск)

Аммі зубна (<i>Ammi visnaga</i>) К; Г	Насіння	Келін
Омела біла (<i>Viscum album</i>) Д; Г	Листки, гілочки	Віскотоксин, холін, ацетилхолін, гіркі, дуб. реч.
Липа (<i>Tilia</i>) Д, К; А	Суцвіття	Сесквітерпеновий спирт фарнезол, ет., глюк.
Мак снотворний, див. групу I		

IV. Сечогінні

Ллівець звичайний (<i>Juniperus communis</i>) Д; А, Г, Ф	Плоди	Ет. (яловищева камфора, кадинен, сесквітерпен, пінен)
Мучниця звичайна (<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>) Д; А	Листки	Глюк. арбутин
Сосонка польова (<i>Equisetum arvense</i>) Д; А	Надземна частина безплідної рослини	Кремнева, яблучна та ін. кис., сапоніни, каротин, віт. С
Брусниця (<i>Vaccinium vitis idaea</i>) Д; А	Листки	Арбутин

V. Стимулятори м'язів матки

Ріжки (<i>Claviceps purpurea</i>) Д; А, Г	Склеродій	Альк.: ерготамін, ергометрин, ерготоксин
Грицики звичайні (<i>Capsella bursa pastoris</i>) Д; А	Надземна частина	Холін, ацетохолін, тірамін, орг. кис. сапоніни, віт. С

VI. Зв'язуючі засоби

Дуб (<i>Quercus</i>) Д; А, Г	Кора	Дуб.
Заяча кривця (звіробій) (<i>Hypereicum perforatum</i>) Д; А, Г	Надземна частина	Дуб., ет., флавоновий глюк., гиперозид, віт. С, провіт. А
Родовик звичайний (<i>Sanguisorba officinalis</i>) Д; Г	Корняки	Дуб., віт. С
Перстач зав'язник (<i>Potentilla erecta</i>) Д; Г	Корняки	Дуб., флобафен
Ракові шийки (<i>Polygonum bistorta</i>) Д; Г	Корняки	Дуб., галова кис.

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Ромашка лікарська (<i>Matricaria chamomilla</i>) Д, К; А	Квітки	Ет., антимисова кис., глюко.
Шавлія лікарська (<i>Salvia officinalis</i>) К; А	Листки	Цінеол, туйон

VII. Л. р., що подразнюють шкіру та слизові оболонки

М'ята холодна (<i>Mentha piperita</i>) Д, К; А, Х	Листки	Ет. (в складі її бл. 50% ментолу)
Гірчиця (<i>Sinapis</i>) К; Г	Насіння	Бл. 30% жирної олії, фермент мірозин і глюко. синігрин
Перець червоний (<i>Capsicum annuum</i>) К; А, Г	Плоди	Капсасцин, віт. С, каротин
Сосна звичайна (<i>Pinus silvestris</i>) Д; А, Г	Шпилькові листки	Біциклічні терпени: борнеол і пінен

VIII. Л. р., що виділяють гіркі реч.

Золототисячник звичайний (<i>Centaureum umbellatum</i>) Д; Г	Надземна частина	Гіркий глюко.: аритраврин, еритроцентаврин; альк. (еритроцин й ін.)
Бобівник трилистий (<i>Menyanthes trifoliata</i>) Д; Г	Листки	Глюко. (меніантин) ет., аскорбінова кис.
Полин звичайний (<i>Artemisia absinthium</i>) Д; А, Г	Надземна частина	Ет. (терпеновий алкоголь туйол і кетон туйон), глюко. абсинтин (й ін.).
Кульбаба звичайна (<i>Taraxacum officinale</i>) Д; Г	Корені, надземна частина	В надземній частині: глюко. тараксацин, смола, сапоніни; в корені — тараксацин, інулін — восени
Аїр, лепеха (<i>Acorus calamus</i>) Д; Г	Корняк	Глюко. акорин, ет. й ін.

IX. Блювотні та відхаркувальні засоби

Проскурняк (<i>Althaea officinalis</i>) Д, К; А	Корінь	Слизу до 36%, пектинові реч., цукор
Солодець (<i>Glycyrrhiza</i>) Д; А, Г	Гони, корені	Глюко.-гліциризина кис. (лакричний цукор), камеді, пектинові реч.
Синюха звичайна (<i>Polemonium coeruleum</i>) Д, К; Х	Корняки та корені	Велика кількість сапонінів
Подорожник великий (<i>Plantago major</i>) Д; Г	Листки	Слиз, гіркі реч., каротин, віт. С, глюко. авкубін (ринанин)
Чебрець боровий (<i>Thymus serpyllum</i>) Д; Г	Надземна частина	Ет. до 1%: фенол-тимол
Дивина (<i>Verbascum</i>) Д; А	Квітки	Слиз, сапоніни
Підбіл звичайний (<i>Tussilago farfara</i>) Д; А	Листки, квітки	Глюко. тусилягін, слиз, галова кис.

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніщі хемічні складники
-------------	----------------------	-----------------------------

Х. Послабляючі засоби

Ревень тангуський (<i>Rheum tanguticum</i>) К; А, Г	Корняки та корені	Антраглюк. (реїн, ревм-емодин), танноглюк., хризофанова кис.
Крушина ламка (<i>Frangula alnus</i>) Д; А, Г	Кора	Глюк. антрахінової групи (франгулін, емодин) й ін.
Жостір (<i>Rhamnus cathartica</i>) Д; А	Плоди	Антраглюк.: рамно-емодин й ін. фарбувальні і пектинові реч.
Рицина звичайна (<i>Ricinus communis</i>) К; Х	Насіння	Жирна олія

ХІ. Жовчогінні засоби

Цмин звичайний (<i>Helichrysum aeneum</i>) Д; Г	Квіткові кошики	Флавіони, гіркі реч., дуб. реч., ет.
Кукурудза (<i>Zea mays</i>) К; Г	Стовпики з маточками	Віт. К., ситостерол, стигмастерол, жирні олії, віт. С

ХІІ. Л. р., що містять віт. і каротин

Шипшина (<i>Rosa</i>) Д; Г	Плоди	віт. С, К, Р, цукор, органічні, дуб. реч.
Кропива (<i>Urtica</i>) Д; А, Х	Листки	віт. С, каротин
Первоцвіт весняний (<i>Primula veris</i>) Д; Г	Листки	віт. С
Кукурудза, див. ХІ. групу		

ХІІІ. Кровоспинні

Деревій звичайний, кривавник (<i>Achillea millefolium</i>) Д; Г	Вершки з квітками, листки	Альк. ахілеїн, аконітова кис., ет., дуб.
Собачий, водяний перець (<i>PolYGONUM hydropiper</i>) Д; А, Г	Надземна частина	Глюкозоподібні реч., віт. С, дуб. і гіркі реч., кис.
Калина звичайна (<i>Viburnum opulus</i>) Д, К; А	Кора	Глюк. вібурнін, дуб. (бл. 2%), солі овер'янові, муравлина і каприлова кис., смола
Скусівник, арніка гірська (<i>Arnica montana</i>) Д, К; Г	Квітки	Гіркий арніцин, ет., смола, дуб., віт. С

ХІV. Інсектисидні та антибактерійні

Ромашка далматська (<i>FUTETHUM cinerariaefolium</i>) К; А, Г	Квітки	Піретрин
Заяча кривця, див. групу VI		
Цмин, див. групу XI		
Чистотіл звичайний (<i>Chelidonium majus</i>) Д; А, Г	Надземна частина	Альк.: хелідонін, сангвінарин, гомохелідонін та ін.; каротин, аскорбинова кис.

Див. також Етеро-олійні рослини і гасла про поодинокі Л. р.

Ліквідація неписьменности, Лікнеп, система заходів в ССРСР і УССР для навчання грамоти всього неписьменного населення (дорослих і дітей, які не ходили до шкіл), одне з гол. завдань політосвіти в 1920—30-их рр. Централією Л. н. була на Україні Всеукр. Надзвичайна Комісія Л. н. (ВУНКЛН), її орган — двотижневик «Геть неписьменність». На низах діяли «ліквідаційні пункти» з тривалістю навчання від 3—6 міс. до 2 рр.; в склад навчання входила також «політ. прамота». Мережа пунктів Л. н. розпочата 1921 (в кін. 1921 — 487), піднеслася в кін. 1923 р. до 5 096, 1925 — 13 028. Ч. учнів (в тис.; на 1 січня даного року) видно з таблиці:

Рід школи	1922	1924	1926	1928	1930	1932	1934	1939
Для неписьменних		165,4		306,7	2 466,3	1 403,0	875,8	430,0
для малописьменних		10,2		43,7	221,7	2 086,3	872,9	614,8
Разом	14,0	175,6	502,0	350,4	2 688,0	3 489,3	1 748,7	1 044,8

У зв'язку з Л. н. число письменних піднеслося в УССР з 57,5% в 1926 р. до 85,3% в 1939 р. і до 98,5% у 1961 р. Див. також *Письменність*.

Ліковський (Likowski) Едвард (1836—1915), польс. еп. та історик; праці з іст. церкви на Україні „Historia unii Kościoła ruskiego“ (1875), „Unia Brzeska“ (1896 і 1907, укр. вид. 1916), „Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku“ (1906), в яких проблеми укр. церкви насвітлені з повною об'єктивністю.

Лікоть, давня міра довжини, яка дорівнює приблизно довж. ліктьової кістки людини. На укр. землях Л. мав у різний час 455—595 мм; на Зах. Україні в нар. вжитку Л. був ще на поч. 20 в. Див. *Міри*.

Ліліскрона (Liliescrona) Густав (*1623—?), швед. дипломат, посол на Україну 1657 (червень—жовтень) для переговорів про швед.-укр. союз проти Польщі, які закінчилися укладенням Корсунської угоди 7. 10. (ст. ст.) 1657 р.

Лілійник (Nemeroscallis L.), багаторічні рослини з родини ліліюватих; на Україні поширені як декоративні: Л. рудий (N. fulva L.), стебло до 1 м заввишки, квітки оранжеві або цегляночервоні, без запаху; Л. жовтий (N. flava L.), стебло 30—60 см заввишки, квітки запашні, ясножовті.

Лілія (Lilium (Tourn.) L.), довгорічні рослини з родини ліліюватих. На Україні росте дико Л. лісова (L. martagon L.), перев. на Правобережжі; як декоративні культивують: Л. цибуликоносну, або Л. червону (L. bulbiferum L.), і Л. білу (L. candidum L.).

Лімниця, права притока Дністра, довж. — 120 км, сточище — 1 430 км², пливе в Горганах, далі на Передкарпатті, має гірський характер.

Лімоніт, синонім назви *Бурого залізняка*.

Лінгвістика, див. *Мовознавство*.

Лининський Петро (1846—1914), суддя і адвокат, організатор студентського т-ва «Дружний Лихвар», посол до гал. сойму; з Василем Яворським організатор зах. Лемківщини.

Ліницька Любов (1866—1924), визначна драматична акторка школи М. Кропивницького і О. Саксаганського, дружина І. Загорського, на сцені з 1887; найдовше

працювала в трупах О. Саксаганського (1891—1909) і М. Садовського (1909—15), з 1915 в Т-ві Акторів під орудою І. Мар'яненка, в Держ. Нар. Театрі (1918) і в студії «Жовтень» (1923) у Києві. Л. акторка великого темпераменту, героїчного патосу з нахилом до монументалізму і різких контрастів. Її репертуар налічує до 120 ролей у творах укр. класиків (Олеся, Маруся Богуславка в одноіменних п'єсах Кропивницького і Старицького), сучасної (Наталія Павлівна в «Брехні» Винниченка, Ліна Федорівна в «Крилах» Л. Старицької-Черняхівської, в п'єсах С. Черкасенка, Л. Яновської) і світової драматургії (Геєрманса, Гюґо, Шекспіра).

Література: Л. П. Ліницька. Зб. К. 1957. В. Р.

Ліницький Петро (1840—1906), філософ, із старої священичої родини на Слобожанщині, вихованець, пізніше проф. Київ. Духовної Академії; низка праць з теоретичної філософії, історії філософії: «Рел. поняття старовинних грец. філософів» (1870), «Наука Платона про Бога» (1876), «Мораль і культура» (1901), «Історія філософії давньої й нової» тощо, всі писані рос. мовою. Л. представник реалізму, теїст.

Лінійне Військо (лінійні козаки, лінійці), коз. військо, організоване 1832 р. рос. урядом у складі 9 полків з різних коз. та ін. військ. з'єднань на сер. і сх. части-

Л. Ліницька

ні Кавказької пограничної лінії вздовж гор. і сер. Кубані та р. Терека. Серед Л. В. переважав донський елемент, але було також чимало укр. і місц. Після ліквідації Кавказької пограничної лінії і орг-ції Кубанської і Терської обл. Л. В. було 1860 скасоване, і зах. його частину в кількості 6 бригад злило з Чорноморськими козаками під назвою *Кубанське Козаче Військо*, із сх. частини створено *Терське Військо*. Лінійники в складі Кубанського Війська становили собою русо-фільський, неприхильний українству елемент.

Лінійно-стрічкова кераміка, див. *Волотова кераміка*.

Ліпці, див. *Іллінци*.

Ліпецький Євсей

(*1889), маляр-реаліст, родом з Буковини, студіював у Мюнхенській і Віденській академіях мистецтв; в 1918–40 у Чернівцях, з 1941 на еміграції в Німеччині, тепер у ЗДА; портрети (митр. Нектарія Котлярчука і Вісаріона Пуго, О. Кобилянської, О. Кисілевської, Ж. Василька й ін.), театральні декорації.

Є. Ліпецький

Ліпінський (Lipiński) Кароль (1790–1861), видатний польс. скрипаль, концертував м. ін. у Львові й Києві, 1812–14 капельмайстер Львівського театру; його зб. пісень для голосу з фортепіаном «*Muzyka do pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego*», на основі зб. Вацлава з Олеська (1833) — є однією з перших більших зб. укр. нар. пісень з мелодіями.

Ліра, клявішно-смичково-струнний нар. інструмент, занесений на Україну з Заходу й поширений з 15–16 в. Див. *ЕУ I*, стор. 281.

Лірика (від грец. ліра, пісні в супроводі ліри), літ. твори, в яких гол. є вираз емоційних почуттів, а не зображення подій (як в епосі і драмі), хоч провести різку межу між епосом і драмою, з одного боку, і Л., з другого — дуже важко: елемент ліричного (монологи в драмі, суб'єктивно зафарблені частини епосу і т. д.) трапляються в усіх ґатунках літератури. Починаючи з єгипетської, вся світова література має зразки ліричних творів, але для євр. літератури гол. значення має старогрец. та рим. Л. з її ґатунками: елегія, ода, сатира, пісня. Ліричний елемент відіграє значну роль в укр. нар. піснях і думах, далі у «віршах» 17 в. (любовні вірші, рел. канти, т. зв. «світлові пісні»). Тому іст. укр. Л. є фактично іст. всієї укр. віршованої літератури. У

17–18 вв. появляються ліричні елементи в монологах духовних драм, бароккових проповідях, ширяться сатирична й епіграматична Л. В добу романтики Л. пробивається й в епічні поеми (ліричні місця в «байронічних» поемах у Т. Шевченка, П. Куліша), а в «мішаному» ґатунку баллади відіграє велику роль. До того ж, особливо великого значення набирає в наслідуваннях нар. ліричної пісні, аж до монтажу мист. творів з уривків нар. пісень. Поруч з цим зростає роль політ. Л. (найбільше в Куліша). Наслідування нар. пісні продовжується і в добу реалізму, зокрема численні пісенні вставки в п'єсах. Натомість значно пізніше, ніж в ін. євр. літературах, приходить доба «рефлексивної» Л. — творів, у яких вирази почуття зв'язані з певними думками (рефлексіями). Нерідкі у Т. Шевченка й П. Куліша, «рефлексивні» поезії починають відігравати визначну роль лише від І. Франка й Л. Українки. В добу модернізму (М. Вороний, М. Чернявський, О. Олесь та ін.) поезія відходить від романтичної традиції наслідування нар. пісні і плекає формально довершені ліричні ґатунки та форми. В поезії порев. доби ліричний струмінь стає знову надзвичайно сильним (ранні зб. М. Рильського, П. Тичини й ін.). Новий тип Л. (твори різного мист. рівня) становить рев. поезія.

Починаючи з 17 в., літ. ліричні твори в значній кількості переходять до нар. традиції, і цей процес (відомий і в ін. літературах) продовжується (зокрема, коли літ. мова наближається до нар.) і досі. Серед сучасних нар. пісень є велика кількість (почасти значно перероблених) ліричних творів літ. походження, і то не тільки І. Котляревського, Т. Шевченка й ін. клясиків, а й другорядних поетів: С. Писаревського, М. Петренка, Я. Комарницького, С. Гулака-Артемовського, П. Ніщинського й ін., і навіть польс. авторів — Т. Падури й К. Ценглевича. Чимало є й таких нар. пісень літ. походження, авторство яких трудно встановити.

Література: Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, тт. 3, 4 і 5. П. 1874–1877; Грушевський М. Історія укр. літератури, т. I. К. 1923; Зеров М. Нове укр. письменство. К. 1924, 2 вид. Мюнхен 1960; Хрестоматія давньої укр. літератури. Лірична поезія. Упорядкував О. Білецький. 2 вид. К. 1952; Пісні укр. поетів та їх нар. переробка. Вступна ст. Г. Нудьги в зб. Пісні та романи укр. поетів, 2 тт. К. 1956; Шаховський С. Лірика і лірики. К. 1960.

Д. Чижевський

Лірично-побутові пісні, належать до найвищих мист. надбань укр. творчості. Відбиваючи настрої, переживання і по-

чуття людей, вони бувають то сердечно зворушливі, перейняті ніжним почуттям чистого кохання, радості або смутку, скорботи, то волюві, перейняті настроєм боротьби з перешкодами, що стоять на шляху до людського щастя, то безмежно широкі — степові, з мотивами краси рідної землі. В Л.-п. п. відбилася народна вдача, мораль, чистота почувань, любов до свободи, щирість, доброзичливість, почуття добра і краси, правди і справедливості. «Нема в світі такої країни, де б дерево нар. поезії дало такий розкішний плід, ніде дух народний так живуче, так добре себе не виявив у своїх піснях, як в українців» (Ф. Боденштедт).

Серед жанрів Л.-п. п. гол. місце належить родинно-побутовим пісням. До найкращих побутових пісень належить лірика кохання. В багатьох піснях цього жанру з великою силою ліризму висловлено щирість і ніжність («Сонце низенько»), взаємність («Ой, зійди, зійди ти, зіронько та вечірняя», «Ой, з-за гори вітер віє»), вірність кохання («Ой, не шуми, луже», «Зашуміла ліщинька»), розлуку («А ще сонце не заходило»), ревності («Ой, не світи, місяченьку»), боротьбу з перешкодами («Терен, мати, коло хати»), нещасливе кохання («Ой, не цвіти буйним цвітом»), боротьбу з батьками («Ой, у полі нивка»), зраду («Тихо, тихо Дунай воду несе») та ін. відтінки почуття і настроїв, викликані різними обставинами та взаєминами між хлопцем і дівчиною.

Пісні про родинне життя також належать до найпоширеніших Л.-п. п., що відзначаються глибоким змістом і мист. красою. Тематика цих пісень різноманітна: щасливе подружнє життя і взаємне кохання, що переборює в родинному житті всі незгоди («Ой, пряду, пряду»), тяжке життя молоді жінки та її глибока туга за родиною («Та повій, вітре, з яру», «Ой, попливи, вутко»). Дуже багато пісень відображають жалі та скарги одруженої жінки, що терпить від свекрухи, свекра, зовиць, жорстокого чоловіка-п'яниці. Зразками також сумних пісень — «жіночих псалмів» (І. Франка) є «Чи я в лузі не калина була», «Ой, зійду я на могилу», «Ой, по горах, по долинах», «Ой, вербо, вербо», «Ой, зацвіла червона калина» та ін., в яких глибина ліризму досягається різними мист. засобами, символічними образами, порівняннями, повторами тощо.

У багатьох піснях виступає образ жінки-матері, оспіваний з великим почуттям любові і пошани. У них виливається любов дітей до матері або її невтішне горе, коли вона розлучається з діть-

ми чи навіки втрачає їх («Ой, із-за гори та буйний вітер віє», «Ой, горе тій чайці»). Щирим ліризмом перейняті пісні про смерть матері («Ой, щось у лісі гукає»).

Родинно-побутові пісні малюють також тяжке життя вдівця, бідкування вдовиці, горювання сироти («Ой, всі гори та зеленіють»).

Серед Л.-п. п. окрему групу становлять гумористичні та сатиричні пісні, в яких дошкульно висміюються моральні вади людини: прагнення за всяку ціну розбагатіти («Задумала вража баба та й забагатіти»), ледарство («Ой, устану я в понеділок») тощо.

Особливим жанром Л.-п. п. є *колискові пісні*. Найкращі з них: «Ходить сон коло вікон», «Ой спи, дитя, без сповиття», «Ой, ходить сон по вулоньці» та ряд ін.

У суспільно-побутових піснях відтворено думки, настрої і почуття народу, пов'язані з працею, соц. відносинами та боротьбою. Як і в родинно-побутових піснях, тут виступають не конкретні іст. особи (як в іст. піснях), а збірні образи (козаки, чумаки, бурлаки тощо). Найдавнішими зразками суспільно-побутової лірики є перев. пісні про тур.-тат. напади, а потім про боротьбу козаків проти поль. і моск. панування. Окрему групу становлять пісні про кріпацтво, про рекрутів, бурлак, наймитів тощо.

Любов козака до волі оспівано в пісні «Та не жур мене, моя мати», патріотичні почуття відбиває пісня «Розвивайся, а ти, сухий дубе». Пісні часів визвольних воєн 17 в. дають картини вирушення козаків у похід («Засвітали козаченьки»), розлуки з родиною («Ой, пуцу я кониченька»). Соц. розшарування між козацтвом відбивається в пісні «Ой, наступає та чорная хмара». Моск. неволя з масовими депортаціями козаків на каторжні роботи і смерть на чужині яскраво відбита в пісні «Стоїть явір над водою». Протимоск. характер мають пісні «Побратався сокіл», «Зібралися всі бурлаки» і багато ін.

Особливу групу суспільно-побутових пісень становлять пісні про кріпацтво. В них висловлено страждання кріпаків («У неділю вранці-рано»), почуття гніву і обурення панською сваволею, що часом переходило в активний опір і повстання («За горою, за крутою»). Крім панщини, важким тягарем для селянства була рекрутчина, 25-літня військова служба, що відбилася в численних рекрутських та солдатських піснях, повитих гірким смутком і тугою.

Розлука з родиною і рідним краєм («Ой, зачула моя доля»), тяжке солдатське життя («Ой, з-за гори чорна хмара встала»), гірка доля удовиного сина — такі основні теми рекрутських та солдатських пісень.

Глибоким ліризмом відзначаються укр. бурлацькі пісні («Та нема в світі гірш нікому», «Та забіліли сніги»). Дуже близькі до них змістом і настроями наймитські пісні. З глибоким трагізмом звучать у них мотиви самотності, нездоланості.

Окремий цикл ліричних пісень становлять чумацькі пісні, близькі своїми мотивами і поетичною красою до коз. пісень. В них оспівано настрої туги за рідною хатою, та покинутою дівчиною, бурхливі та трагічні пригоди в дорозі («Ой, високо та сонечко сходить»). Найбільшою поетичною силою і ліризмом відзначаються чумацькі пісні про занедужання і смерть чумака в дорозі («Було літо», «Ой, у полі два явори», «Ой, у полі криниченька», «Ой, заслаб, заслаб чумак»).

Л.-п. п. створюють типові збірні образи героїв: молодий козак, дівчина, гайдамака, чумак, бурлака тощо. Найпоширеніша форма розкриття почуттів — драматична форма діалогу («Козаченьку, куди йдеш?»). Л.-п. п. властива і епічна розповідь (особливо на поч. пісні, напр., «За шуміла ліщинонька»). Людські почуття змальовуються зіставленням з природою, здебільша на принципі гармонії між настроями людини і подібним станом у природі. Улюблені художні засоби укр. ліричної пісні: паралелізм, поетична символіка, метафори, порівняння та епітети, почуття журби, суму, туги зіставляється з похилим деревом, поламаним гіллям, пожовклим листям, весняною повінню («Стоїть явір над водою, в воду похилився, — на козака пригородонька — козак зажурився», «Уже лужечки-бережечки вода поняла, — молодую Марусину журба обняла»). Надзвичайно багата символіка Л.-п. п. Сокіл, орел є символами мужності, сили, відваги, волі, краси. Пара голубів — символ обопільного кохання. Чайка — символ матері-страдниці. Зозуля — символ покинутої, самотньої жінки. Кучерявий дуб — парубок, червона калина, вишня, тополя — дівчина, сади в цвіті — щасливе кохання, гудіння бору, темна хмара — символи горя. Ясна зоря, ясне сонце — символи дівочої краси. Л.-п. п. багаті також метафорами. Про дівчину, що пережила нещасливе кохання, говориться в пісні, що вона «виорала мислоньками поле, чорними очима заволочила, а дрібними сльо-

зами все поле зросила.» Дуже поширені порівняння. На відміну від епосу, в Л.-п. п. порівняння короткі, лаконічні: дівчина, як калина, як мак, як рожа, як квітка, як зірочка, як у саду вишня, як сонце, як золото; милий, як голуб, як барвінок, як повний місяць; свекруха, як змія. Іронія, поширена в гумористичних піснях, часто досягається відповідними порівняннями: про поганого кажуть, що він гарний, як свиня в дощ; про гордого чоловіка кажуть, що він пишається, як собака в човні. Особливо поширені в Л.-п. п. епітети, зокрема постійні: козак — молоденький, сонце — ясне, поле — чисте, вітер — буйний, калина — червона, море — сине. Важливим художнім засобом у піснях є розміщення слів, їх повторення, а також звертальні та окличні інтонації. До старовинних засобів належать звертання до явищ природи, до тварин. Часто зустрічаються також асонанси («Заболіло біле тіло»), алітерації («А ще тихіше дівка косу чеше»).

Історичний розвиток укр. нар. поетичної ритміки ішов від вільної речитативної форми до упорядкованості рядків і до об'єднання їх у викінчені строфи. Основною формою віршової будови укр. пісенної лірики є складочисловий вірш із правильним, симетричним розташуванням частин у строфі. Пісня має певне число складів у віршах і колінах, чого не спостерігаємо в думах. До найстаріших належать дворядкові строфи з семискладовим, восьмискладовим, дванадцяти- і п'ятнадцятискладовим віршем: 2 (4+3): «Чабан вівці ганяє // Він на хлопців моргас». 2 (4+4): «Ой, не пугай, / пугаченьку // В зеленому / байраченьку». 2 (5+5+5): «Ой, наступила / та чорна хмара, / став дощ накрапав. // Ой там зібралась, / бідна голота / до корчми гулять». Найпоширеніші рими — двоскладові жіночі: «Як ми кохалися, як голубів пара, — // Тепер розійшлися, як чорная хмара».

Л.-п. п. стали одним з основних джерел розвитку укр. літератури, зокрема поезії («Наталка Полтавка» І. Котляревського, поезія Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки й ін., аж до сучасних — А. Малишко й ін. в поезії, О. Довженко, в прозі та ін.). Див. також ЕУ І, стор. 267—69.

Література: а) збірники: Максимович М. Украинские народные песни. М. 1834; Метлинский А. Народные южнорусские песни. К. 1854; Лисенко М. 36. укр. пісень. Випуск І—VII. Ляйпціг-К. 1868—1911; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный Отдел. Материалы, собранные П. П. Чубинским, т. V, II. 1874; Рудченко И. Чумацкие народные песни. К.

1874; Сборник песен буковинского народа. Составил А. Лоначевский К. 1875; Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, ч. I—III. М. 1878; Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Выпуск III. Чернігів 1899; Малороссийские народные песни, собранные в 1878—1905 гг. проф. Д. И. Эварницким. Катеринослав 1906; Наша пісня, I—III. 36. нар. пісень югославських українців, впорядкував О. Тимко. Руський Керестур 1953—54; Укр. Нар. Пісні Прип'явського Краю (упорядкував Ю. Костюк). Вратислава 1958.

36. укр. пісень, що пройшли через сов. цензуру: Укр. народна пісня К. 1936; Укр. нар. пісні. К. 1951; Укр. нар. пісні, I і II кн. 1954; Укр. нар. ліричні пісні. К. В-во АН УРСР. 1958; Закарп. нар. пісні. К. 1962.

б) дослідження: Потебня А. Объяснения малорусских и сродных народных песен, тт. I і II. В. 1883, 1887; Франко І. Студії над укр. нар. піснями. Л. 1913; Кін'яко А. Ліричні пісні. Укр. нар. поетична творчість, т. I. К. 1958; Див. також ЕУ I, стор. 272.

П. Одарченко

Лірики, нар. мандрівні співці, сліпі старці, що співають у супроводі гри на лірі. Ще наприкін. 19 в. Л. мали свої цехові орг-ції з відповідними звичаями (виучуванням репертуару в майстра, визвілкою) й цеховим арго (див. *Арго*), особливо поширені на Поділлі. В репертуарі Л. перев. «набожні» пісні, здебільша книжного походження, далі сатиричні та жартівливі «чічотки» з дотепними словесними репліками і бадьорими танкового типу приграми ліри (напр., про цехмайстра Купер'яна, записана на Волині), моралізаторсько-повчальні й рідше іст. пісні. Побут і репертуар Л. досліджували: В. Боржковський (сх. Поділля), К. Студинський і В. Гнатюк (зах. Поділля), С. Маслов, О. Малинка (Полтавщина, Чернігівщина), Ф. Сенгалевиц (Київщина, Лівобережжя) та ін.; арго Л. — О. Горбач.

Ліс, один з основних типів рослинності — угруповання дерев і кущів, яке займає значну територію. Л. має вплив на клімат, гідрологічний режим оточення й ґрунту, закріплення поверхні землі — зокрема на крутих схилах і пісках, склад флори й фауни. Він має також величезне екон., водоохоронне, санітарне й естетичне значення, а в минулому — стратегічне й колонізаційне (поселення на викорчуваних просторах).

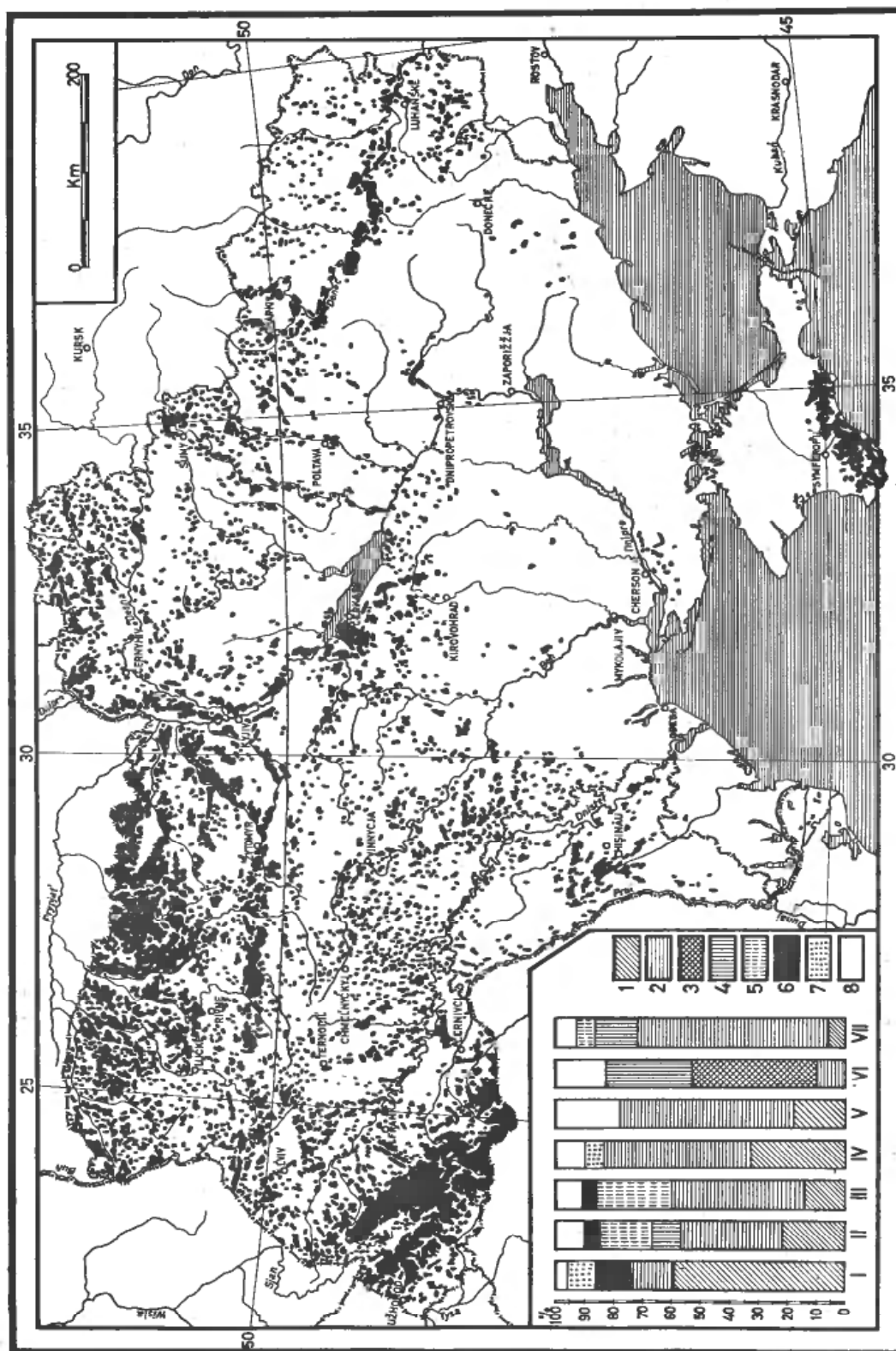
Ступінь заліснення й склад лісотворних порід України зумовлені її проміжним геогр. положенням між воглим заходом Європи і сухими степами Азії. В зах. частині України її ліси зберігають зах.-евр. характер, в півд. становлять лише незначні проліски. У зв'язку з зміною клімату, рельєфу, ґрунтів і гідрографії України від зах. і півн. на сх. і півд. постають великі відмінності в її залісненні й складі основних лісотворних порід; через Україну проходять та-

кож сх. і почасти півд. межі ряду важливих дерев — смереки, ялиці, бука, граба, явора, ясеня та ін.

В доісторичні часи майже зовсім були заліснені такі природні р-ни України: півн.-ліс. смуга — Полісся (за винятком боліт), гори (за винятком невеликих просторів, положених вище гор. границі лісів), Передкарпаття, Надсянська низовина й Розточчя; в Лісостепу Л. займав $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ всього простору, гол. на високих правих берегах рік і на межиріччях, у Степу він виступав лише в долинах рік і байраках. Разом Л. становив, мабуть, понад $\frac{1}{3}$ території укр. земель. Згодом діяльність людини затримала природний процес поширення лісів у Лісостепу, почалося викорчовування лісів як наслідком внутр. колонізації, так і для хліборобських цілей. Починаючи з 17 по 19 в., винищено великі комплекси Л. на експорт дерева за кордон і на опал, зокрема на Центр. і Сх. Землях (за 1880—1913 рр. вся ліс. площа 9 укр. губ. зменшилася з 4 856 000 на 3 861 000 га; в тому ч. лісопридатна, вкрита лісом, з 4 198 000 на 3 335 000 га). Сильне збезліснення мало місце під час обох світових воєн та в 1944—55 рр., коли більшістьки безоглядно експлуатували Л., зокрема в Карпатах (див. *Лісове гост-во*). Тепер наслідком цих процесів заліснення всіх укр. земель впало до яких 13—14%, заліснення УССР впало з 18% в кін. 18 в. на 15% в 1890 р. і 12% в теперішній час. Одночасно зменшилася участь цінних ліс. порід, напр., у Карпатах бука і ялиці на користь смереки, майже зовсім зникла кедрина, цілком загинув тис, зменшилася участь дуба. За останні роки сов. влада поширює — зокрема в Лісостепу і Степу — культури швидкозростаючих порід: тополі, верби, білої акації, модрина тощо.

Нині Л. займає на всіх укр. землях бл. 12 млн га. Площа лісів УССР на 1. 1. 1956 була по категоріях земель така (у 1 000 га): вся — 8 387; в тому ч. Л. покрита — 7 075, не вкрита Л. — 616, нелісова — 696. За ін. даними ліс. фонд УССР займає 8,3 млн га, в тому ч. 6,8 млн площі, вкритої лісом, себто 13,8 або 11,3% всієї площі (площа ліс. світового фонду — 4 272 млн га, СССР — 1 131 млн га). В тому ч. на листяні породи припадає 52%, на шпилькові 48%. Склад лісів в УССР за породами (1956) такий:

	в 1 000 га	у %/о
Сосна	2 320	33,9
Дуб	1 780	26,2
Смерека*	830	12,3
Бук	580	8,5
Граб	400	5,9

Ліс в УССР

Діаграма: Гол. породи лісів в поодиноких краях УССР. I — Полісся. II—IV — Лісостеп. II — західний; III — центральний; IV — східний. V — Степ. VI — Карпати. VII — Кримські гори. Головні лісові породи: 1 — сосна; 2 — дуб; 3 — смерека; 4 — бук; 5 — граб; 6 — береза; 7 — вільха; 8 — інші породи (серед них і ті, що становлять в даній природній країні менше, ніж 5% всієї лісової площі)

	в 1 000 га	у %/о
Береза	345	5,1
Вільха	245	3,7
Ялиця*	95	1,4
Осика	90	1,3
Інші	115	1,7

* В УССР тепер під впливом рос. мови називають смереку (*Picea excelsa*) ялиною, а ялицю (*Abies pectinata*) смерекою.

Разом в УССР росте 12 родів шпилькових дерев і 3 кущі та 59 родів листяних дерев і 15 кущів. На 1 меш. припадає 0,19 га ліс. фонду (в ССРСР — 2,4 га).

Заліснення природних смуг УССР видно з таблиці (див. також карту і ЕУ I, стор. 1069).

На Поліссі найсильніше заліснена центр. частина. Гол. лісовими породами є сосна (бл. 60%) на кращих ґрунтах при участі дуба (15%); з інших листяних багато берези (12%) й вільхи (10%) — малоцінних порід, які часто займають місце вирубаних сосняків.

В Лісостепу найбільше заліснена його зах. частина разом з Розточчям, Надсянською низовиною і Надбужською котловиною, ліси яких (бук, сосна, дуб та ін.) вже зближені до сер.-евр. лісів. У самому Лісостепу переважає дуб (бл. пол. залісненої площі), з домішкою бука (лише на зах. Поділлі), граба (гол. на Правобережжі — 26% площі), ясеня, клена й липи; на лівобережних терасах рік ростуть соснові ліси (на Лівобережжі понад 30%). Попри сильне збезліснення збереглися подекуди рештки давніх значних ліс. масивів, як Чорний Ліс б. Знам'янки, Тростянецькі ліси на Сумщині, соснові — Черкаський на Дніпрі, Литовський на Ворсклі, Північно-Донецькі й інші.

Ліси Карпат і Передкарпаття складаються на півд. зах. в основі з бука, в ін. частинах — з смереки з домішкою бука й ялиці. У Кримських і Кавказьких горах росте гол. дуб і бук з домішкою граба, клена й ін., у Криму також кримська сосна, на Кавказі — кавказька смерека і кавказька ялиця; на півд. узбіччях виступають субтропічні ліси. Для всіх гір характеристична вертикальна зональність.

В Степу значних ліс. масивів немає; характеристичні є байракові діброви, плавневі підмоклі ліси, соснові на Олешківських пісках і над Дінцем та штучні насадження (агромеліоративного і по-лізахисного порядку). Гол. породи —

дуб (60%), сосна, граб, біла акація, ясен, клени, в'язові породи.

Для збереження зразків давнього характеру лісів у первісному стані існують виділені заповідники й резервати. Чимало ліс. резерватів, які були на Зах. Україні, більшовики вирубали (напр., у Горгінах на горі Яйці, Грофецькому Коні й ін.).

Докладніше див. ЕУ 1, стор. 99-111 і 1 068 — 1 071, гасла *Кавказькі гори, Карпати, Кримські гори, Лісостеп, Полісся, Степ* та важливіші ліс. породи (Береза, Бук, Вільха, Граб, Дуб, Смерека, Сосна, Ялиця й ін.). Див. також на стор. 1327.

Див. також Лісове господарство.

	Полісся	Лісо-степ	Степ	Карпати	Крим. гори
У 1 000 га	2 650	2 250	500	1 250	180
У % заг. площі смуги	31,0	10,7	2,0	40,0	50,0
Питома вага смуги в заг. площі лісів УССР	39,0	33,0	17,2	8,2	2,6

Література: Высоцкий Г. Леса Украины. ч. 1. К. 1918; Морозов Г. Наука про ліс. К. 1927; Іваницький Б. Ліси і лісове госп-во України. I-II. Праці Укр. Наук. Ін-ту XIV, XXVII. В. 1939, 1936; Пясецький А. Про побудування і біологічний розвиток ряду типів укр. лісу. Л. 1942; Лавриненко Д., Флоровський А., Ковалевський А. Типи лесных культур для Украины. К. 1956; Поварницін В. Ліси Укр. Полісся. К. 1959; Солдатов А., Тюков С., Туркевич М. Ліси України. К. 1960 (література на стор. 444-460). Див. також ЕУ, стор. 1074 й Лісове господарство. Б. Лучаковський В. Кубийович

Лісівництво (лісознавство, лісівнича наука), сокупність знання про ліс — його природу, взаємовідносини з середовищем, вирощування, техніку й госп-во.

До революції 1917 р. на Центр. і Сх. Землях Л. було перев. пов'язане з дослідженнями, що їх ведено з ініціативи високих шкіл — Ліс. Ін-ту в Петербурзі, ліс. відділів Моск. (Петровської) С.-Г. Академії та Ново-Олександрівського Ін-ту Сіль. Госп-ва й Лісівництва (1915 р. перенесено до Харкова). У Києві існували лісо-госп. катедри при Київ. Політехн. Ін-ті; дослідні ліс. установи на Україні представляли Велико-Анадольське лісівництво, Дарницька станція й ін. Чимало дослідної роботи ведено заходами земств і приватних осіб; багато праць публіковано в ж. «Лесной журнал». Досліди й практика укр. Л. на Центр. і Сх. Землях вже до революції виявляли деяку специфіку у зв'язку з природою України: вивчення степ. лісорозведення, ліс. типології (гол. Лісостеп і Поділля) та меліоративного Л. (докладніше див. ЕУ 1, стор. 1 069). З дослідників цього часу найвизначнішими

були рос. природознавець В. Докучаєв і Ю. Висоцький, які поклали наук. основи заліснення степів; з інших — Є. Алексєєв (лісова типологія), О. Марченко (ліс. економіка й політика), Г. Морозов (біологія й фітосоціологія лісу), В. Огієвський (дослідна справа) й ін.

У 1920-их рр. велику н.-д. працю організувало Всеукр. Управління Лісами (ВУПЛ), яке створило м. ін. в с. Ракитному під Харковом центр. ліс. дослідну станцію (1925-30), яка видала 15 випусків «Праць з ліс. дослідної справи на Україні». Чималу роботу виконав також С.-Г. Наук. Комітет України й ін. Тоді ж виходив наук.-виробничий ж. «Лісовод України», пізніше «Укр. лісовод», якийсь час «Лісодеревообробник».

Визначнішими дослідниками того часу були, крім згаданих вище, Є. Вотчал і В. Шкатулов (технологія дерева), Д. Воробйов (типологія), О. Колесників (ліс. госп-во), П. Кожевніков, Г. Махів (екологія лісу), В. Шустов («Допоміжні таблиці для таксації лісу») й ін.

У 1930-их рр. наук. центром Л. на Україні був Київ. Лісо-госп. Ін-т та Лісового Господарства та Агромеліорації Укр. Наук.-Дослідний Ін-т (УНДІЛГ) в Харкові, який діє донині. В той час багато уваги присвячено вивченню полезахисних ліс, смуг, складанню масово-сортиментних таблиць основних ліс. порід (Д. Товстоліс, В. Шустов) тощо.

Тепер дослідну роботу поза УНДІЛГ провадять Укр. Академія С.-Г. Наук, Ін-т Ботаніки і Старосільська Біологічна Станція АН УРСР, Львівський Лісотехн. Ін-т, катедри при лісомеліораційному фак. С.-Г. Ін-ту ім. Докучаєва в Харкові, Дніпропетровському та Київ. ун-тах, Укр. Н.-Д. Ін-ті Економіки та Орг-ції Сіль. Госп-ва та ін. Наук.-дослідні праці з ділянок дендрології, акліматизації, селекції ведуться по ботанічних садах у Києві, Львові, Одесі, Чернівцях, Дніпропетровському, в Нікітському саду б. Ялти й у Кримському заповіднику в Алушті, як також дендропарках (Тростянецький на Чернігівщині, Софійський на Уманщині, «Олександрія» у Білій Церкві й ін.). Почасти для наук. цілей служать ліс. заповідники, чимало з них однак загинуло через надмірну експлуатацію, як, напр., «Корабельна Роца» б. Житомира, деякі заповідники в Карпатах, що існували тут перед приходом большевиків та здебільша всі дрібні резервати у колись приватних лісах Зах. України; з цієї причини майже втратили своє наук. значення Дарницька й Олександрівська ліс. н.-д. станції.

В післявоєнний час досліджували: типологію ліс. культур Д. Лавриненко, П. Погребняк, А. Флоровський, С. Тюков; се-

лекцію деревних порід — частково ще до 1940 р. — О. Колесників, С. П'ятницький, П. Подгурський й ін.; насінництво і стратифікацію І. Лотоцький; фізико-мех. якості деревини І. Яхонтов, А. Жуков та ін.; лісовідновлення й реконструкцію малоцінних насаджень П. Ізюмський, П. Подгурський; плекання швидкоростучих порід (тополя, модрина, біла акація, гледичія й ін.) П. Погребняк, А. Солдатов, П. Кроткевич, М. Туркевич та ін.; степове лісорозведення: Л. Устиновська, В. Логінов й ін.; ліс. снтомологію З. Голов'янка, Д. Руднев та ін.; фітопатологію П. Ключник, М. Зєрова й ін.; конструкцію і застосування мех. приладдя в лісівництві О. Недашківський та І. Лабунський; рахівництво в ліс. госп-ві Л. Мушкетник, С. Ціцільський; зниження віку зрубності лісів А. Солдатов і С. Тюков; 1960 р. появилася цінна монографія А. Солдатова, С. Тюкова й М. Туркевича «Ліси України».

Майже всі наук. і дослідницькі праці з Л. стосуються природних або техн. проблем, зате дуже мало праць присвячено ліс. політиці й статистиці лісів, бо вони мусіли б виявити колоніальні методи сов. госп-ва. Донині не видано словника укр. лісівницької термінології, попри те, що він був готовий уже в 1930-их рр. Фахового журн. з Л. на Україні немає, натомість чимало ст. з Л. друкується в «Віснику С.-Г. Наук», «Укр. Ботанічному Журналі» й ін. До неперіодичних праць належать «Наукові Праці», що їх видають Укр. Н.-Д. Ін-т Ліс. Госп-ва та Агромеліорації, Укр. Академія С.-Г. Наук, Карпатська Ліс. Дослідна Станція та ін.

На Зах. Україні укр. Л. до 1945 р. не мало умов для розвитку. Все таки воно дало ряд визначних практиків як М. Мартинець, держ. секретар зем. справ ЗУНР (регуляція гірських течій), Всеволод Левицький (лісовлаштування заповідників), С. Яців і Є. Фільварків (лісовлаштування), Є. Бурачинський (лісокористування), Р. Юркевич, Ю. Нападівич та І. Мартинків (лісовирощування), О. Котис (дендрометрія і таксація), М. Саєвич (лісоохорона), А. Пясецький (типологія) й ін.

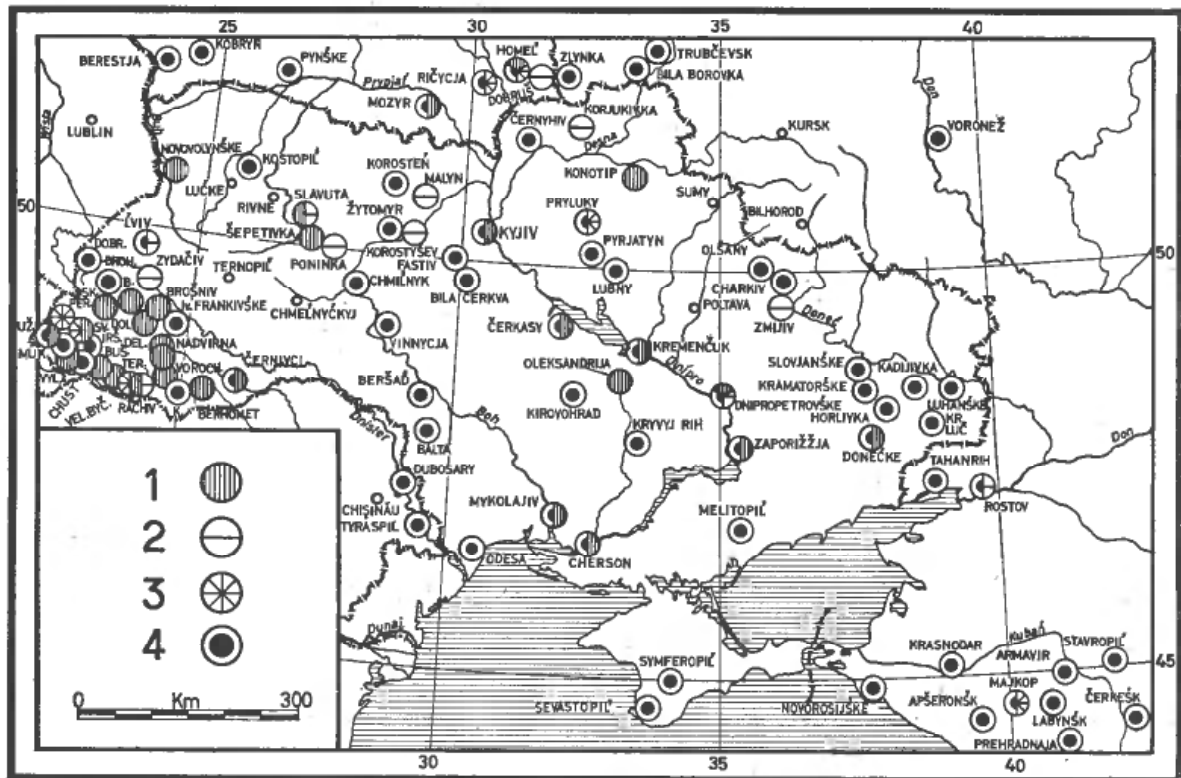
На еміграції важливим осередком укр. Л. була Укр. Госп. Академія в Подебрадах, пізніше УТГІ. Передове місце серед укр. вчених лісівників посідав Борис Іваницький, творець нових поглядів на ліс. справу і ліс. політику на Україні з погляду виключно укр. нац. інтересу; Іваницький є автором численних праць, зокрема основної праці «Ліси і лісове госп-во на Україні» (I—II), а також основоположником укр. лісівницької термінології. Іншим лісівником з рев. гене-

рації був М. Косюра, проф. лісівництва в УГА; випускниками УГА були Г. Груша (лісовирощування), О. Гайдай (лісівництво). Після другої світової війни на еміграції опинилися, крім вищезгаданих: ґрунтознавець Г. Махів, О. Парамонів (лісорухорона), П. Никитин (лісовлаштування), Р. Шухевич (тропічне лісорозведення), Б. Лукаковський (ліс. політика), М. Чаповський (ліс. ґрунтознавство) та ін. **Б. Лукаковський**

Ліски (III–20), м. над Доном на укр.-рос. етногр. пограниччі, р. ц. Воронізької обл. РСФСР, в 1959 р. — 35 000 меш.; зал.

Лісницький Григорій (†1664), шляхтич із Київщини, коз. полк., посланий Б. Хмельницьким 1648 на Сіверщину; полк. миргородський (1652–58, з перервами), ген. суддя (1657). Посол до Москви 1658 і до Польщі 1659. Противник Москви, брав участь у підготовці Гадяцької угоди і Слободищенської угоди з Польщею 1660 р. Чл. Львівського братства 1662. Розстріляний поляками.

Лісняк Василь (*1908), поет родом з Запоріжжя, зб. поезій «Степові пісні» (1949), «Люблю село» (1955), «Широкі простори» (1957).

Деревообробна, лісохімічна й паперова промисловість

Роди промисловости: 1 — лісопильна; 2 — паперова; 3 — лісохімічна; 4 — деревообробна й мебльова

В. — Bolechiv; Buš. — Buštyna; Del. — Deljatyn; Dobr. — Dobromyl'; Dol. — Dolyna; Droh. — Drohobuž; Irš. — Iršava; K. — Krasnojilja; Muk. — Mukačevo; Per. — Perečyn; Sk. — Skolje; Sv. — Svaljava; Ter. — Terešva; Už. — Užhorod; Vel. Byč. — Velykyj Byčiv; Vyl. — Vylky

вузол, підприємства для обслуговування зал. транспорту. В Лісківському р-ні за переписом з 1926 р. жило 19 800 українців (48,5% всього населення).

Ліскулька, лускорішок (*Musccardinus avellanarius* L.), маленький гризун, величини хатньої миші, з довгим хвостом, жовтого кольору; живе в чагарниках ліс. і лісостеп. смуги України, не переходить далі на сх. від Дінця; нечисленний.

Лісна, р. на півн.-сх. Підляшші, правобічна притока Бугу, довж. — 120 км.

Лісова і деревообробна промисловість, галузі пром-сти, які здійснюють добування деревини (лісозаготівля), її механічну обробку (деревообробна пром-сть — Д. п.) і хем. переробку (лісо-хем. пром-сть). До галузів Д. п. належать: лісопильна (тартаки), фанерна, мебльова, виробництво стандартних будинків, будів. деталей, паркету, тари тощо. Основні вироби Д. п. виготовляють звичайно на лісопильних, детальні — на спеціальних (напр., мебльових, коркових, столярських і т. д.) заводах. З лісохімічною пром-стю зв'язане виробництво

целюльози, паперу й картону (паперова пром-сть) та сірникова пром-сть.

Л. і Д. п. є однією з найдавніших галузів укр. пром-сти. Вже в 15–16 вв. вивожено з Полісся, а з 17 в. і з Лівобережжя на зах.-евр. ринки півсировину, а згодом продукти лісохем. пром-сти (поташиництво, смолокуріння, дьогтівництво, вугільництво). В 19 в. ці галузі лісохем. пром-сти майже зникли, зате зросло значення мех. обробки деревини, гол. лісопилна пром-сть, а на її базі — в значно меншій мірі — виготовлення фанери, паркету, столярсько-мебльове виробництво й ін.; на привозному матеріалі в Одесі розвинулася коркова пром-сть, набрала значення — паперова. В 1912 р. в 9 укр. губ. нараховувало кілька тисяч дрібних підприємств Л. і Д. п. і 274 більших (в тому ч. 185 лісопилені); на цих останніх працювало 10 100 робітників (2,3% числа всіх робітників) і виробляли товару на 18,1 млн карб. (1,8% вартості всієї фабрично-заводської пром-сти 9 губ. і бл. 10,4% вартості Л. і Д. п. Евр. Росії). Більші зав. виробляли приблизно 1,3 млн м³ пиломатеріалів, 9 300 м³ фанери, 13 600 м³ клепок; заготівля (вивіз) деревини 1913 р. становила 4,5 млн м³ (бл. 7% заготівлі Рос. Імперії), в тому ч. 2,7 ділової, призначеної для різних виробничих і будів. потреб, і 1,8 іншої, гол. дров на опал. Л. і Д. п. була скупчена в півн. лісистій Україні, де використовували власну сировину та в містах над Дніпром (Херсон, Кременчук, Катеринослав, Черкаси, Київ), де працювали на сировині, привезеній гол. Дніпром з півночі. Більше деревини переробляло кустарне виробництво, на якому працювало бл. 88 000 осіб; гол. галузі — возівництво (колодійництво), бондарство, столярсько-теслярське й мебльове виробництво, лозівництво та ін. (див. *Кустарна пром-сть*).

На укр. землях в Австро-Угорщині Л. і Д. п. були розвинені гол. в Карпатах і на Передкарпатті; кустарна пром-сть була поширена гол. чином у Карпатах (найбільше на Гуцульщині) й Яворівщині.

Після революції Л. і Д. п. на Центр. і Сх. Землях занепада й цойно в пол. 1930-их рр. досягла довоєнного рівня: 1932 р. заготовлено в УССР (в межах 1938) — 4,8 млн м³ деревини, 1,7 млн м³ пиломатеріалів, 29 500 млн м³ фанери. У зв'язку з нераціональним ліс. госп-вом, яке завела сов. влада, заготівля деревини завжди перевищувала її природний приріст, що призвело до катастрофічного винищення укр. лісів, зокрема — в 1950-их рр. карп. (див. *Лісове госп-во*). Тому заготівля деревини за останні роки зазнала деякого спаду, і цей стан триватиме багато років. Подасмо заго-

тівлю деревини в УССР та ССРС за останні роки (в млн м³):

Вся деревина				
Роки	УССР	ССРС	Участь УССР, в лісозаготівлі ССРС (%)	Ділова деревина в УССР
1940	7,8	246,1	3,2	5,2
1956	15,3	342,3	4,4	11,5
1958	16,3	375,0	4,3	12,5
1959	16,0	398,0	4,0	12,3
1960	13,5	369,6	3,6	10,1
1961	13,6	351,0	3,9	10,1

Про надмірну участь УССР в лісозаготівлі всього ССРС — 3,6 до 4,4% — свідчить факт, що запас деревної маси УССР (678 млн м³) становить ледве 0,9% всесоюзного. Половину (часто і більше) лісозаготівель УССР зосереджено в Карпатах, 1/3 на Поліссі; на лісозаготівлях працює 71 000 осіб (1959). Праця тепер перев. механізована (звалювання лісу на 84%, підвіз деревини — 63%, вивіз — 95%, навантаження — 72%; числа на 1960 р.).

Значно більшою є роль УССР в Д. п. ССРС завдяки тому, що Україна й далі переробляє деревину не лише вироблену на своїй території, але й привізу, гол. з Білоруси, півн.-зах. частини Евр. Росії, а також з лісових р-нів Поволжя та Уралу. Розвиток найважливіших видів Д. п. УССР такий (в тис. м³):

	1940	1950	1960
Пиломатеріали	2 980	6 150	10 400
Фанера клеєна	31	46	104

З ін. видів продукції треба згадати виробництво комплектів деталей для стандартних і типових будинків на 371 000 м² житлової площі. В Д. п. УССР — разом з мебльовою 1959 р. працювало 267 000 осіб (1,6% всіх зайнятих). 1960 р. на УССР припадало 10,0% загальносоюзного виробництва пиломатеріалів і 7,7% фанери. Порівняно з дорев. часами, а також з 1940 р. деревообробні підприємства збільшено і реконструйовано; майже всі великі (понад 600) мають комбінований характер виробництва.

Деревообробні заводи розміщені (як і до революції) в місцях, багатих на ліси — Карпатах і Передкарпатті (на Закарпатті: Свалявський і Чинадіївський деревокомбінати, Ужгород, Мукачеве, Берегове, Великий Бичків, Рахів, Перечин й ін.; в Галичині: Львів, Івано-Франківське, Коломия, Долина, Болехів, Рожнятів, Надвірна, Сколе, Вигода, Добромильський деревокомбінат й ін.; на Буковині: Чернівці, Красноільський де-

ревокомбінат та ін. й на Поліссі (Костопільський домобудівний комбінат, Житомир, Шостка, Чернігів та ін.) або вздовж Дніпра, на шляху сплаву лісу, в місцях його перевантажування на залізницю (Київ, Черкаси, Кременчук, Дніпропетровське, Запоріжжя й ін.). Д. п. є в Одесі, яка дістає деревину Дніпром, у Харкові, Донбасі (Слов'янське, Луганське та ін.), куди деревина надходить з Надволжя через Волгоград. Д. п. є також у більших містах і гірничих р-нах з уваги на попит у будівництві, гірництві та на велике скупчення споживачів.

Л. і Д. п. має досить велике значення на Кубані (в Краснодарському краї) — 10% всієї пром. продукції. Заготівля деревини 1960 р. становила бл. 3,5 млн м³ (запас бл. 400 млн м³; числа лише приблизні). Л. п. зосереджена в Кавказьких горах, Д. п. перев. у їх підніжжі — Майкоп, Краснодар, Армавір та ін.

Див. також окремі гасла: *Меблева пром-сть*, *Паперова пром-сть*, *Лісохем. пром-сть*, *Сірникова пром-сть*.

Література: Див: *Лісове господарство*.

В. Кубійович

Лісова освіта на Україні поділяється тепер на три ступені: нижчу, сер. і вищу. Нижчий персонал (ліс. майстри, служба ліс. охорони) підготовляють однорічні ліс. школи, сер. (об'їждчики і лісничі) ліс. технікуми: Велико-Анадольський, Чугуєво-Бобинський, Лубенський і Старожинський. Фахівців вищої кваліфікації готують: Львівський Лісотехн. Ін-т (з 1953; 3 фак. і вечірні курси), ліс. фак. Укр. Академії С.-Г. Наук (з 1954, раніше Київський Ліс. Госп. Ін-т з 1930) в Голосієві під Києвом та Харківського Сіль.-Госп. Ін-ту ім. Докучаєва; вони випускають щороку понад 150 інж. До революції високу Л. о. українці в Рос. Імперії здобували гол. в Лісовому Ін-ті в Петербурзі, в Моск. (Петровській) С.-Г. Академії й у Ново-Олександрівському (Пулави — Польща) С.-Г. Ін-ті (з 1915 в Харкові), після революції гол. в с.-г. ін-тах у Києві й Харкові.

На Зах. Україні за австр. часів діяла Вища Ліс. Школа у Львові, в період між двома світовими війнами — ліс. відділ Львівської Політехніки, сер. школи в Волехові (Галичина) і Крем'янці та нижча лісова в Сваляві (Закарпаття); на еміграції ліс. фак. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом УТГІ; деяке число українців студіювало у високих с.-г. школах у Відні та Празі. Об'єднання укр. студентів лісовиків існували у Львові, в Подєбрадах, Відні (при студентському т-ві «Січ»), у Празі (секція Укр. Акад. Громади «Гуслі») тощо.

Б. Л.

Лісова смуга, одна з основних природних смуг України, яка займає її півн. частину й межує на півдні з *Лісостепом* — приблизно по лінії: Холм—Луцьке—Житомир—Київ—Ніжен—Глухів. Л. с. покривається приблизно з територією півн.-укр. низовин — Підляшшя, Полісся, Чернігівщини. Краєвид Л. с. *льодовиковий*, ґрунти попільнякові й болотні (див. ЕУ I, стор. 57); клімат поміркований з виразним посиленням континентальності в сх. напрямі (пересічні температури липня від +17,5 до +19,5° Ц., січня від -4 до -7° Ц.), ч. повітряних опадів 500—600 мм, з чого 70% припадає на квітень—жовтень. Л. с. належить до зони мішаних лісів; з дерев переважає сосна (бл. 60%), на кращих ґрунтах дуб, з інших береза, вільха, граб, липа (докладніше ЕУ I, стор. 102—104); фауна належить до сер.-евр. лісової смуги (ЕУ I, стор. 114). Первісно майже вся Л. с. була зайнята лісом, нині він становить неповну третину; його місце зайняла орна земля (понад 1/3), сіножаті, вигони й пасовища (20%); на ін. землі припадає 15%. У зв'язку з поширенням маловрожайних ґрунтів і заболоченням густота населення середня — бл. 50 осіб на 1 км².

Л. с., що лежить у межах УРСР і півд. Білоруси називають звичайно Поліссям, хоч саме Полісся охоплює лише басейн Прип'яті. Див. докладніше *Підляшшя*, *Полісся*, *Чернігівщина*.

Півостровом Л. с. можна вважати т. зв. *Мале Полісся* й *Надбужанську котловину* (їх продовженням є *Надсянська низовина*), положені між Волинсько-Холмською й Подільською височинами.

В. К.

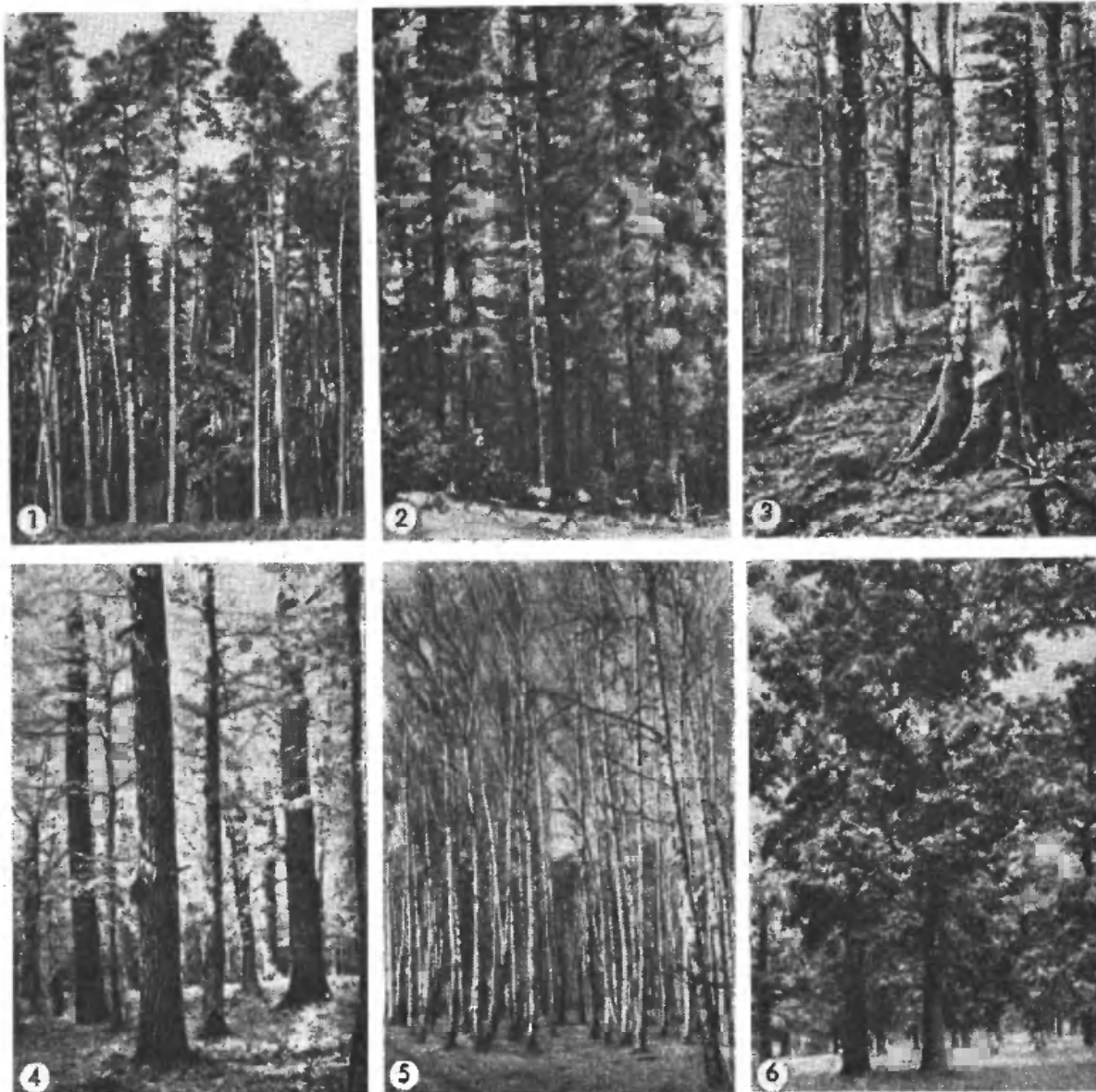
Лісове господарство, галузь нар. госп-ва, яка займається збереженням, використанням, відтворенням (зокрема розведенням) лісів. Ліси на Україні, так само як і в ін. країнах, є джерелом матеріальних вартостей (деревини й побічних продуктів — дичини, меду, овочів, грибів, випасу домашніх тварин тощо), поліпшення природних умов (гідрологічних, кліматичних, закріплення поверхні землі тощо), естетичного й оздоровчого впливу на людину, в минулому мали також значення як стратегічний, колонізаційний та держ.-творчий елемент.

Ставлення до лісу й Л. г. на Україні змінювалося впродовж історії. В княжу добу й згодом значення лісу полягало гол. в тому, що він давав, крім опалу, засоби поживи для населення і перші продукти для міжнародної торгівлі (мед, віск, хутра), він мав також велике стратегічне значення і був охоронним запіллям перед наскоками кочовиків. Обезліснення відбувалося повільно у наслідок внутр. колонізації й корчування лі-

сів під ріллю. З лісом був зв'язаний початок ліс. пром-сти, що від кін. 15 в. в'язала Україну з ринками Зах. Європи, насамперед з Данцігом (вивіз дерева і його переробка — поташництво, смолокуріння, дьогтівництво й вугільництво); ліс забезпечував паливом гуті й рудні,

порід на користь меншевартісних і збільшувався відсоток невжитків; серед всієї ліс. площі збільшувалася площа незаліснених зрубів (див. *Ліси і ЕУ І*, стор. 1070).

Щойно в кін. 19 в. завдяки новітнім ліс. законам (див. *Лісове законодавство*)

Головні лісові породи України

1 — Сосновий ліс (Київське Полісся). 2 — Смерековий ліс (Карпати). 3 — Буковий ліс (Закарпаття). 4 — Грабова діброва (Сх. Полісся). 5 — Березовий гай (Київщина). 6 — Дубовий ліс (Сх. Поділля)

а з 18 в. текстильну пром-сть. З поч. 19 в. давні галузі хем. переробки занепадають. В дальшому розбудова залізниць і перехід на опалення кам'яним вугіллям унезалежнюють пром-сть від ліс. околиць, але й полегшують вивіз деревини. Наслідком цього екстенсивного госп-ва за відсутності відповідної охорони лісів заліснення України постійно зменшувалося, змінювався характер ліс.

Л. г. покращало. Було встановлено незмінний вік рубності для поодиноких порід, при чому вік рубності не міг бути нижчий від віку їх природної зрілості, устійнено незмінну чергу рубання, введено поділ на класи віку, узалежнено річну лісосіку від дійсного приросту і дійсної маси деревини у стиглих класах віку; лісокористування спиралося на принцип забезпечення тривалого,

рівномірного щорічного доходу з лісу. Все ж таки на Центр. і Сх. Землях щорічно вирубували в сер. 27 100 га лісів, а заліснювали лише 4 000 (1/7 зрубів; 1913 р. в держ. лісах заліснювано вже 96% зрубів). Найкраще Л. г. розвивалося на Зах. Україні; краще в держ. лісах, ніж у великих лятифундіях, зате в гром. і дрібних сел. лісах екстенсивне госп-во тривало далі.

тільки в самих держ. лісах було вирубано 195 млн м³, в тому ч. лише в Карп. госп. р-ні 92 млн м³, що по суті означає загрозливе виснаження госп. потенціалу укр. лісів. Цей стан найкраще характеризує ненормальна диспропорція у величині поодиноких класів віку. Отже, на 5,2 млн вкритої лісом площі держлісфонду УССР на 1. 1. 1956 р. припадало на поодинокі групи віку:

	Молодняки		Середньорічні		Достиглі		Стиглі й перестиглі	
	1 000 га	%	1 000 га	%	1 000 га	%	1 000 га	%
Нормально повинно бути	1 303	25,0	1 303	25,0	1 303	25,0	1 303	25,0
Дійсний стан	2 859	54,8	1 254	24,1	543	10,4	556	10,7
Забагато або замало на дану класу віку	+119%		-4%		-58%		-57%	

Л. г. зовсім занепало під час першої світової війни, коли в ліс. смугах України (Полісся, Карпати) проходили фронти і Україна мусіла постачати дерево для воєнних потреб, так що часом вирубувано багато річних зрубів наперед. На Центр. і Сх. Землях в часи революції в лісах України запанувало повне безладдя, а лісокультурну справу зовсім занедбано. В наслідок цього в УССР (в межах до 1938 р.) збільшилася лісопридатна, але не вкрита лісом площа з 175 000 га в 1913 р. на 667 000 га в 1923 р. (18% ліс. площі), а відсоток заліснення зменшився з 8,2 на 7,4%. Згодом ліс. п'ятирічки (з 1928) з вимогою підвищити видобуток сировини цілком порушили засади раціонального Л. г., і за дві перші п'ятирічки вирубано приблизно подвійний приріст деревини (в другій п'ятирічці рубано річно 10,6 млн м³, замість дозволених 5,4 млн м³). Лише з 1936 р., гол. завдяки праці Укр. Управління лісоохорони і лісонасаджень припинено безоглядне вирубування лісів і Л. г. було впродовж кількох років нормальне.

На Зах. Україні в період між двома світовими війнами Л. г. стояло на нормальному рівні — найкраще на Закарпатті.

Під час другої світової війни Л. г. України зазнало важкого перелому. Ще гірші відносини встановилися після нової окупації всіх укр. земель більшовиками. Влада приступила до надмірної експлуатації лісів України, зокрема в Карпатах. Так за станом на 1. 1. 1956, за масою, вирубування повинне було становити 7,8 млн м³ річно, але в дійсності в повоєнний період вирубувано пересічно 210% розрахункової лісосіки. Так у 1953-56 рр. вирубувано річно в усіх лісах УССР в млн м³: 1953 — 12,3; 1954 — 18,3; 1955 — 17,8; 1956 — 18,6. За 1945-58 рр.

Значно гірші відносини існували в колгоспних лісах, у яких 1953-54 рр. класа молодняків охоплювала аж 63% усієї лісом вкритої площі.

Взагалі ж розпорядженням влади було скорочено обіг рубання і знижено вік рубности, а вируби ведено готими зрубам. У наслідок таких метод госп-ва за короткий період часу вирубано на Україні, а зокрема в Карпатах наперед ті ліси, які могли доспіти до рубання тільки за 20 рр., у деяких випадках аж за 50 рр. В результаті, якість дерева дуже низька (понад 30% надається лише на дрова), частина зрубного дерева — пересічно 5-8% — марнується (напр., у 1957 р. загинуло на зрубках понад 190 000 м³ цінної бучини) з вини невідповідних метод експлуатації і звозу, скрізь поширюється ерозія, яка в карп. лісах виникла вже в загрозливих розмірах (до 1960 р. нараховано в Карпатах 487 000 га невжитків, посталих наслідком знищення лісів на стрімких збіччях і ерозії ґрунту). Катастрофічний стан Л. г. в Карпатах змусив сов. владу видати 1957 р. правила, які нормували рубання лісу і транспорт та обмежували розмір лісосіки. Її встановлено на 6,2 млн м³ річно, але фактично вона вдвічі вища, хоч за останні роки знизилася деякого зменшення (млн м³; в дужках ділова деревина):

Роки	Деревина
1940	7,8 (5,2)
1958	16,3 (12,5)
1960	13,5 (10,1)
1961	13,6 (10,1)

Подаємо найважливіші дані про сучасний стан Л. г. УССР (на 1956 р.).

Площа лісів по категоріях земель така (у 1 000 га): вся — 8 387 (12,8% площі УССР), в тому ч. лісом покрита — 7 075, не вкрита лісом — 616, не лісова — 696.

За належністю припадає (1956 р. в 1 000 га) на: держ. ліси (держлісфонд) — 6 082 (або 72,5% усіх), колгоспні — 1 985 (23,7%), різні відомства — 319 (3,8%). За нар.-госп. значенням ліси УРСР поділяються на захисні (водоохоронні, ґрунтозахисні, полезахисні й ліси особливого призначення — зелені зони навколо міст, курортні, заповідники тощо) та ліси експлуатаційного фонду, що становили 56,2% всіх і є основним джерелом експлуатації. *Полезахисні ліс. смуги* (300,600 га) є перев. агроеліоративними насадженнями дерев у Степу й Лісостепу для охорони хліборобських культур. Найбільш екон. значення мають ліси Карпат, які дають бл. $\frac{1}{2}$ лісозаготівель УРСР, хоч становлять лише 18% всієї ліс. площі УРСР; $\frac{1}{3}$ лісозаготівель дає Полісся (39% ліс. площі УРСР), $\frac{1}{7}$ Лісостеп, Степ і Крим (43% ліс. площі УРСР), ліси яких належать перев. до категорії захисних. Про розміщення і склад лісів за породами див. Ліс.

Пересічний вік лісів УРСР через надмірну експлуатацію дуже низький — нижче 40 рр., пересічний бонітет 2 (найвищий — в карп. смерекових і ялинових лісостанах), сер. повнота на 1956 р. в держ. лісах 0,71, при чому 20-40% деревостанів було зріджених (0,3-0,6 повноти). Пересічний приріст деревної маси з 1 га лісу становив за різними джерелами в усій УРСР — 2,75 — 2,92 річно (найвищий у Карпатах 4,21; кращий в держ. лісах — 2,98 м³, ніж колгоспних — 1,99 м³); для порівняння в Німеччині він становить понад 5 м³. Сер. заможність деревостанів 117 м³ на 1 га (найвища в смерекових карп. лісостанах — 448 м³). Сумарна маса деревини в усіх лісах УРСР має становити 681 млн м³, в тому ч. 97 млн м³ спілої й переспілої, грошова вартість (1956) — 16,8 мільярдів карб. Відновлення лісів в УРСР відбувається шляхом засаджень ($\frac{2}{3}$) і природного відновлення ($\frac{1}{3}$). За офіційними даними за роки сов. влади посаджено й посіяно лісу бл. 2,7 млн га, у тому ч. 0,5 млн га лісосмуг, 0,4 млн га на сипучих пісках, в ярах і балках; все ж таки 0,6 млн га ліс. площі залишилися незалісненими, а 0,5 млн га кол. лісів перетворилися на невжитки (в Карпатах), крім того, частина лісонасаджень не була вдалою. В 1950-их рр. обсяг щорічних лісокульт. робіт досягав 100 000 га; понад $\frac{1}{3}$ лісів в УРСР є тепер штучними насадженнями. В культурах вводять щораз більше швидкоростучі породи (напр., тополь, модрина й ін.), збільшується участь сосни й дуба, зменшується — смереки, ялиці й бука, ці дві останні тому, що вони відновляються із самосіву тільки на часткових зрубках під охо-

роною залишених дерев, а дотепер практиковано суцільні (голі) зруби.

Лісоохорона здійснюється насамперед знищенням шкідників, гол. комахиних (в деяких рр. ними було заатаковано 10% лісів), далі протипожежними заходами тощо. Для боротьби з шкідниками створено 39 лісозахисних р-нів і організовано охоронну службу. Зате занедбано регуляцію гірських течій, розвинену в Карпатах ще за австр. часів, а цим самим — боротьбу з ерозією схилів. Взагалі ж наслідком нераціонального Л. г. лише в самих держ. лісах УРСР в 1956 р. було 850 500 га (18%) малоцінного лісу.

Ліс. персонал в УРСР охоплював у 1956—60 рр. бл. 19 000 осіб, в тому ч. 2 000 з високою і 2 900 з сер. освітою. В ліс. роботах (зокрема рубання й транспорт) працювало в самих тільки Карпатах бл. 100 000 осіб (частина з них лише сезонно). Ліс. роботи довгий час виконувалися майже виключно ручно, після 1950 р. щораз більш механічно.

Порівняно з усім СРСР Л. г. УРСР відіграє невелику роль: ліс. фонд становить 0,7% всього СРСР (деякі цінні ліс. породи становлять значно вищий відсоток: дуб — 15,3%, бук — 19,9%, граб — 38,7%, вільха — 9,1%), деревна маса 0,9%, натомість лісозаготівля в різні роки аж 3,5-4,5%. Тому що в теперішній час УРСР річно потребує понад 40 млн м³ деревини, вона мусить покривати бл. 60% свого попиту довозом з Росії, Білоруси і балтицьких країн. 1955 р. було довезено на Україну 24,6 млн м³ деревини, 1956 — 25,2 млн (в тому ч. 80% переробленої сировини, 20% порізаного матеріалу). Тоді ж Україна вивозила невелику частину своєї деревини, гол. ушлихетнені вироби, як паркети; напр., 1955 р. — 817 000 м³ (на 79% з карп. лісів).

Значно краще забезпечена лісом Кубань (Краснодарський край), де він становить 1,9 млн га (23% всієї площі; гол. породи: дуб — 46% ліс. площі, бук — 19,6%, граб — 8,6%, смерека — 8,6%), а деревна маса — 3,5 млн м³. Тому також Кубань виявляє ліс. надвишки, які експортують в сирому або переробленому вигляді.

Про Л. г. до 1940 р. див. докладніше ЕУ 1, стор. 1068-74.

Література: Nikitin P. Organization and utilization of forests in the Ukrainian SSR. Research Program on the USSR (Mimeogr. Ser. 78). Нью-Йорк 1955; Украинская ССР. АН Укр. ССР. Институт Экономик. М. 1957; Парамонів О. Доля лісів України. Укр. Збірник Ін-ту для вивчення СССР, кн. 10. Мюнхен 1957; Атлас Сільського Госп-ва Укр. РСР. К. 1958; Тюков С. Лесное хозяйство Украинской ССР. К. 1958; Укр. Лісничий альманах, Об'єднання укр. лісників і деревників. Нью-Йорк 1958; Васильев П., Воронин И., Мотови-

лов Г., Судачков Е. Экономика лесного хозяйства СССР. М.—Л. 1959; Лисове госп-во. Карпат (зб. статей) Укр. Акад. С.-Г. Наук. К. 1960; Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР. М. 1962; Наук. Праці Лісогосп. фак. Укр. Академії С.-Г. Наук. К.; Наук. Праці Н.-Д. Ін-ту Ліс. Госп-ва та Агромеліорації. К. Див. також ЕУ I, стор. 1074 і Ліс.

Б. Лукаковський

Лісове законодавство, законодавство, яке регулює ліс, володіння, лісокористування та ведення ліс. госп-ва.

Л. з. на Україні до 19 в. обмежувалося майже виключно справами порушення власності лісів, поодинокі закони з часів гетьманів І. Мазепи та І. Скоропадського займалися також деякими госп. проблемами (напр., обмеження експлуатації дерева, придатного на будову кораблів). Законну охорону лісів введено тільки в другій пол. 19 в. (рос. закони з 1867 і 1888, австр. — з 1852 і 1904, зокрема останній закон ішов по лінії новітньої ліс. науки), коли вже багато лісів було знищено. Ці закони забороняли самовільне корчування лісів, хоч ще не встановляли обов'язку складати лісгосп. плани. Л. з. стосувалося до всіх лісів, себто також приватних, які становили 80% ліс. площі (перев. ліси великої посілости).

Л. з. УНР (закон з 13. 1. 1919) і ЗУНР (з листопада 1918 і 14. 4. 1919) завели націоналізацію приватних лісів, за винятком селянських. На укр. землях під Польщею з 1928 діяв польс. закон, що визнавав приватну власність лісів, але ввів детальні приписи раціонального госп-ва і держ. контролю.

Л. з. УССР є назагал лише повторенням законів РСФСР та ССР; найважливіші з них: декрет РНК УССР з 26. 2. 1919 про охорону лісів, закон про ліси, затверджений IV Сесією ВУЦВК УССР з 3. 11. 1923; закони ССР і УССР з 1931, 1936, 1943, 1947, 1953, 1959 і 1960 рр. Усі сов. закони додержуються принципу націоналізації лісів, залишаючи однак, крім держави, ще й інших користувачів лісу: селян (в 1920-их рр.), колгоспи і т. зв. довготермінових користувачів (різні відомства). Разом із змінами Л. з. міняються також і форми адміністрації лісами. З 1921 управління лісами передане Всеукр. управлінню лісами (ВУПЛ) і його низовим клітинам. У 1928 р. ліс. госп-во України підпорядковано безпосередньо Москві — Раді Нар. Госп-ва ССР, у зв'язку з чим ВУПЛ перетворено в Укрдержліс. У 1931 постановою уряду ССР усі ліси поділено на лісопромислово (у віданні Наркомату Ліс. Пром-сти в Москві) і лісокультурну (у віданні Наркомзему ССР) зони. 1936 р. виділено в окрему категорію ліси водоохоронного значення (сюди зарахо-

вано ліси України) та утворено Гол. Управління лісоохорони і лісонасаджень при РНК ССР, яке мало в УССР свого уповноваженого, і виділено охоронну зону. У 1947 р. ліс. госп-во в УССР підпорядковано новоствореному у Москві Мін-ву Ліс. Госп-ва ССР, а з 1953 р. Мін-ву Сіль. Госп-ва. В 1959 р. ліс. госп-во УССР ще раз переорганізовано і підпорядковано його Гол. Управлінню ліс. госп-ва і лісозаготівель при Раді Міністрів УССР.

Адміністративно-територіальною одиницею в ліс. госп-ві є лісгосп, який охоплює кілька лісництв і має за завдання лісовирощування, лісовідновлення, охорону і догляд за лісом. У 1956 р. в УССР було 205 лісгоспів (пересічна поверхня — 30 600 га). Лісозаготівлею і початковою переробкою дерева займаються ліспромгоспи, лісгоспзаги (177), лісокомбінати (32, усі в Карпатах) та ліс.-мех. станції (16).

Див. також ЕУ I, стор. 1072-73.

Б. Лукаковський

Лісовий (справжнє прізвище Свашенко) Петро (1892—1943), письмен. 1920 — поч. 1930-их рр., друкувався в «Літературному Ярмарку»; нариси, зб. оп. з сел. побуту «В революцію» (1927), повісті-хроніки «Наші слобожани» (1930), «За Збручем», «Червона ракета» (1932), «Гаррі Сміт, або Янки в українських преріях» (1933), романи «Микола Ярош» (1928), «Записки Юрія Діброви» (1930) й ін. В сер. 1930-их рр. засланий.

Лісовик, див. Демонологія.

Лісовик Олександр (бл. 1895 — бл. 1933), справжнє прізвище О. Гинда, родом з Полтавщини, діяч Укр. Ком. Партії (боротьбістів). 1915—16 належав до соц.-рев. Юнацької Спілки, в 1917—20 лівий соціаліст-революціонер, згодом боротьбіст, організував повстанську боротьбу проти Денікіна, вів переговори з Н. Махном з метою створення укр. червоної армії. Після злиття партії боротьбістів з КП(б)У гол. виконкому Артемівської округи на Донбасі, чл. Президії ВУЦВК, дир. гол. управління автомобільного транспорту УССР. Разом з ін. боротьбістами засланий у 1933, згодом розстріляний.

Лісові смуги, див. Полезахисні лісові смуги.

«Лісові чорти», назва одного з куренів (заснований у Львові 1922) Пласту, з 1945 діє на еміграції. «Л. ч.» витворили своєрідні форми орг-ції й діяльності, зібрані в «Кодексі Л. ч.». Серед «Л. ч.» є низка визначних гром. діячів і пластових провідників. Курінний за весь час існування Я. Весоловський. З 1947 р. неперіодичне вид. «Листи до братів фаміліантів» (до 1962 р. 57 чч.).

Лісового Господарства та Агромеліорації Український Науково-Дослідний Інститут (УНДІЛГ), наук.-дослідна установа в Харкові в системі Укр. Академії С.-Г. Наук з завданням дати наук. основу і ввести в практику піднесення продуктивності ліс. госп-ва та підвищити захисне лісорозведення на Україні. Створений 1931 р., 1951 об'єднаний з Ін-том Ліс. Госп-ва Мін-ва Ліс. Госп-ва УРСР, 1956 — з Ін-том Лісу АН УРСР (діяв з 1945 у Києві), УНДІЛГ має 13 відділів, 3 лабораторії та аспірантуру. Ін-тові підпорядковано ряд ліс.-дослідних (Червоно-Тростянецьку, Карпатську, Маріупільську, Деркульську, Вінницьку, Кримську гірсько-ліс., Придеснянську по боротьбі з ерозією ґрунтів) і агромеліоративних дослідних станцій (Присиваську, Володимирівську), Нижньодніпровську н.-д. станцію заліснення пісків і виноградарства на пісках та Веселобоківську селекційно-дендрологічну станцію. УНДІЛГ видає «Наукові праці» (досі вийшло бл. 30 випусків).

Лісовська Зоя (*1925), малярка, дочка Роберта Л., студіювала в Лондоні й Римі, виставляє з 1952 в Італії, Англії, Німеччині, Швейцарії та ін.; краєвиди, портрети, композиції.

Лісовський Гераклій (1734–1809), полоцький уніятський архієп. (з 1784 р.); після смерті митр. Т. Ростоцького Л. видав митрополією для всіх уніятів у Росії; стояв за зближення уніятської і правос. церков.

Лісовський Леонід (1866–1934), композитор; симфонічні (увертюра, сюїта), камерні («Варіації для струнного оркестру»), фортепіанові, хорові та вокальні твори; «Опыт изучения малорусских дум» (1890), «Жовтневі гасла» (на сов. тематику).

Лісовський Роберт (*1893), графік і маляр з Запоріжжя, студіював у Мист. Школі О. Мурашка, згодом в Академії Мистецтв у класі Ю. Нарбута і М. Бойчука в Києві, з 1927 в Академії Мистецтв у Берліні; проф. Укр. Пластичної Студії у Празі (1929–45); Л. виставляв у Києві, Львові, Варшаві, Берліні, Празі, Римі. Оформлення книжкових вид. і журн., плякати, держ. печаті, акварелі (квіти, пейзажі), проекти килимів (у майстерні «Гуцульське Мистецтво» в Косові) й ін. За проектом Л. виконано нагробок О. Басаравою у Львові. Тепер живе в Лондоні.

Р. Лісовський

Лісостеп, природна смуга поміркованого поясу, для якої характерне чергування ліс. — перев. листяних — ділянок з степовою рослинністю і фавною.

Л. займає на Україні її сер. смугу і простягається поміж ліс. смугою на півн. і степовою на півдні. Він є частиною сх.-евр. Л. і становить бл. 30% території України. Півн. межа Л. з ліс. смугою (Поліссям) на лінії Львів-Крем'янець-Житомир-Київ-Ніжен-Глухів є виразна, вона покривається назагал з півн. поширенням лесу й чорноземних ґрунтів. На півн. зах. від суцільного Л. простягається ще (на північ від лінії Холм-Луцьке-Житомир) великий острів Л. (Волинсько-Холмський Л.). На зах. Л. межує із смугою лісів сер.-евр. типу, які вкривають Розточчя, Надсянську котловину, Передкарпаття й Опілля (в сучасній наук. літературі в УРСР ці краї зараховують також до Л.). Півд. межа Л. з Степом не є так виразна, і її різно визначають, найчастіше лінією Кишинів-Кіровоград-Красноград-Зміїв-Валуyki-Бутурлинівка.

Укр. Л. становить собою легко хвилясту рівнину, вкриту, за малими винятками, грубим шаром лесу, що прикриває різні геол. шари, в яку втинаються яруги й балки. Для Л. є характерний ерозійно-яровий краєвид, зокрема яровобалковий, плитовий і гранітовий. Л. охоплює Волинсько-Подільську, Придніпровську і Середню височини та (частково) Придніпровську і Донецьку низовини. Клімат Л. характерний теплим літом і помірно холодною зимою; континентальність підсоння зростає в сх. напрямі — пересічна температура липня від +18 до +20°C, січнева від —4 на зах. до —8°C на сх.; ч. днів з пересічною температурою понад 0°C від 230 на півн. сх. до 270 на півд. зах., з температурою понад 5°C від 190 до 220. Сума атмосферичних опадів найчастіше 450–550 мм, на зах. 550–700 мм; 80% їх припадає на період з температурами понад 0°C; більшість дощів літом — зливні. Гол. ґрунтами Л. є грубі й багатогумусні чорноземи (гол. в півд. Л.), частина яких під впливом лісу перетворилася на деградовані — опідзолені та вилуговані чорноземи і спопільнені ґрунти (докладніше ЕУ I, стор. 56–57).

Ліси вкривали первісно 1/4 до 1/3 всього простору Л., на зах. навіть більше, тепер становлять лише 11%. Наслідком обезліснення й розорання степу води від опадів і талого снігу швидко спливають (більш ніж 1/2 річного стоку припадає на весняний період) і спричиняють, зокрема на Лівобережжі, ерозійну діяльність та змивання урожайного ґрунту. Нині ліси Л. вкривають звичайно сильніше розчленовані праві схили рік, яри

й балки та міжрічкові простори на горбкуватих місцях. Найпоширенішими деревами є дуб (бл. пол. площі Л.), з домішкою граба (на зах. від Дніпра), бука (лише на зах. Поділлі), ясеня, клена, явора, береста, в'яза, липи, ільму та ін.; на лівобережних терасах рік, гол. на лівому березі Дніпра, поширені соснові ліси й поліські рослинні асоціації. Підлісок

Завдяки корисним природним умовам Л. є найдавніше й найбільше заселеною смугою України (крім недавніх людських скупчень у пром.-гірничих р-нах). Тому він сильно виліснений і розораний; на поодинокі вгіддя (у %) припадає: орна земля 68, сіножаті, вигони й пасовища 10, ліс 11, інші 11; в напрямі на схід зменшується заліснення (з 19 на 6%) і

Лісоостеп на Полтавщині

складається перев. з куців ліщини, крушини, бруслини, глоду, гордовини, дереву, свидини, а підшиття з яглиці, копитника, маренки пахучої, медунки широколистої, переліски, анемони, гребінника, деяких папоротей тощо. В найсильніше на зах. висуненій (і найбільше залісненій) частині Л. є букові, буково-грабові, грабові, грабово-дубові й дубові ліси, на Сх. Поділлі й Правобережжі дубові й грабово-дубові, на Лівобережжі перев. дубові з домішкою липи. Степ Л. (він повністю заораний) має обличчя т. зв. трав'яного барвисто-широколисто-го степу. Для нього прикметні такі лучно-степові види: ковила, тирса, типчак, кипець, шавлія лучна, шолудивник чубатий, тонконіг лучний й ін. (докладніше див. ЕУ I, стор. 104—06). Тваринний світ складається з представників лісової (білка, кам'яна куниця, дикий кіт, заєць, лисиця, козуля, видра, нурка, дятел, тетерук, голуби, горлиці й ін.) та степ. (крапчастий ховрах, сліпець, сірий хом'як, сіра полівка, тхір, дрофа, стрепет та ін.) фауни.

Зростає відсоток орної землі (з 56 на 72%). На 100 га орної землі припадає на пар 4 (на зах. 0,5, на Середній височині — 8), зернові 54, технічні 12, картоплю й баштани 10 (на зах. 16, на сході — 7), кормові 20. Л. є смугою найбільш інтенсивного на Україні хліборобства та тваринництва; на гол. зернові культури — озиму пшеницю й кукурудзу припадає $\frac{2}{3}$ всіх зернових; серед техн. найбільше значення має цукровий буряк (бл. 8% всієї засівної площі й $\frac{3}{4}$ всієї площі цукрового буряка в УССР), тютюн (44% засівної площі УССР) і махорка (88%).

Пересічно на 1 км² в Л. жило в 1860 р. 50 осіб (в сер. на Україні 30), 1932 р., себто перед посиленням індустріалізації й урбанізації, — 79 (на Передкарпатті й Покутті — 129, в гал.-бук. частині — 97, на Правобережжі — 92, на Лівобережжі — 80, в укр. частині Курщини й Вороніжчини — 50; для порівняння — на укр. суцільній етногр. території — 68, в УССР в сучасних межах — 69). 1959 р. в смузі Л. жило на 1 км² 79 осіб (тільки селян 52; числа для всього УССР 70 і 38).

У межах укр. земель є також частина центр.-евр. Л., що займає Паннонську низовину — *Надгісянська низовина* та Л. на півн. узбіччях *Криму* і на *Передкавказзі*.

Література: Тутковський П. Природна районізація України. К. 1922; Берг Л. Географические зоны Советского Союза, вид. 3. М. 1947; Мильков Ф. Лесостепь Русской равнины. М. 1950; Атлас сільського госп-ва Укр. РСР. К. 1958; Чижов М. Укр. Лісостеп. К. 1961 (на стор. 193–202 — література).

В. Кубійович

Лісохемічна промисловість, галузь пром-сти, яка об'єднує виробництва, що базуються на хем. переробці деревини. До Л. п. належить виробництво смоли, пеку, оцтової кислоти, метилового спирту, деревного вугілля, ацетону, скипидару, дьогтю, глицево-естерних олив, дубильних речовин і пластмас з деревини тощо.

Деякі галузі Л. п., як *поташництво*, *смолокуріння*, *дьогтівництво*, *вугільництво*, були відомі на Україні з найдавніших часів, а в 15–18 вв. набрали великого значення та працювали на експорт (гол. Волинь, Київщина, Чернігівщина). В 19 в. ці галузі пром-сти втратили своє значення і перед 1914 р. мали майже виключно кустарний характер. Тепер Л. п. на Україні є важливою галуззю *хем. пром-сти*; вона розвинена в р-ні лісів, зокрема на Закарпатті (великі зав. сухої перегонки дерева в В. Бичкові, Перечині й Сваляві) та на Кубані.

Ліст (Liszt) Франц (1811–86), визначний угор.-нім. композитор і піаніст-віртуоз; виступав з концертами на Україні в 1840-их рр.; написав 2 парафрази на основі укр. нар. пісень («Укр. балади» на тему «Ой, не ходи, Грицю» і «Скарга» на тему «Віють вітри») та симфонічну поему «Мазепа» (1850).

Лісько (IV–3), поль. Lesko, м-ко на сх. Лемківщині над гор. Сяном, тепер пов. М. в Польщі (Ряшівське воєводство). В Ліському пов. в 1939 р. жило 125 000 меш., в тому ч. 74,5% українців, 11,2% поляків, 4,9% латинників, 8,8% жидів; по війні майже все укр. населення виселене.

У другій пол. червня і на поч. липня 1932 р. сх. частина Ліського пов. (сс. Береги Долішні, Лобізва, Ветлина, Телесниця й ін.) були місцем активного опору українських селян проти польської влади, яка хотіла на них накласти безкоштовну працю шляхом т. зв. «свята праці». В сутичках з поль. поліцією й військом згинув 6 селян, 15 тяжко поранено, бл. 100 заарештовано, в тому ч. 3 засуджено на смерть (але помилувано). Сучасна сов. наука і «УРЕ» представляє опір укр. селян, як «ліське повстання»

бл. 1 500 поль. і укр. селян під проводом комуністів.

«**Літаври**», літ.-мист. тижневик, виходив у Києві 1941, ред. О. Теліга; закритий нім. владою.

«**Літаври**», літ.-мист. журн., виходив у Зальцбурзі 1947; гол. ред. Ю. Клен.

Літера (буква), в укр. графіці писаний знак для окремого звука мови (здебільша фонемі); впорядковані за традиційною системою літери становлять *абетку*; систему передавання окремих звуків літерами та написання різних категорій слів *нормує правопис*. Л. укр. абетки не цілком відповідають вимозі «для кожної фонемі окрема Л.»: іноді на дві фонемі вживається одна Л. (щ = *шч*), є багато випадків позначування однієї фонемі сполуками двох і трьох Л. (паліативні приголосні в визвучі складів, *ть, лъ*; африкати: *дз, дзь*); це наслідок адаптації літер і правопису ц.-слов. мови в 10–11 вв., дальших іст.-мовних процесів і правописної традиції.

«**Література в школі**», двомісячник мін-ва освіти УРСР у Києві з 1951 р., присвячений перев. теорії й іст. та методиці викладання укр. літератури.

Література для дітей, літ. твори, що змістом і формою відповідають світосприйманню й інтелектуальному розвитку дітей різного віку, дошкільного, молодшого, сер. й старшого (з переходом у юнацький) шкільного віку.

Початки Л. д. містяться в фольклорі — колискові пісні, казки, нар. оп. тощо, які в пізніших літ. обробках становлять значну її частину. З старого письменства (до кін. 18 в.) в Л. д. увійшло багато рел. переказів і легенд, уривків з літописів, з «Слова о полку Ігореві» тощо. Першими кн. для дітей були старовинні азбуки, азбуковники та кн. рел.-морального змісту («Євангеліє учительное» К. Транквіліона, 1619), з яких діти навчалися читати й вивчали напам'ять різні повчальні історії.

Нова укр. література, спеціально призначена для дітей, починається щойно з 19 в. Специфічні обставини іст. розвитку України з поділом її території під чужими займанщинами і обмеженнями, а то й цілковитою забороною (в Росії) шкільництва рідною мовою визначали й визначають досі особливо важливу роль Л. д. як одного з найголовніших засобів нац. виховання і вивчення рідної мови й культури.

Першою дитячою книгою укр. мовою в новій літературі вважається «Читанка для діточок в народних школах руських» (1850) М. Пашкевича, що містить переробки творів ін., перев. чужоземних писем. та байки дидактичного характеру («Ліс і Вовк», «Воли», «Вовк в овечій

кожі»). Дуже популярним на Закарпатті був буквар О. Духновича «Книжиця читальна для начинающих» (1874), що вийшов кількома вид. й містив, крім навчання абетки, й оп. для дітей.

На Центр. і Сх. Укр. Землях письм. почали писати про дітей ще в першій пол. 19 в.: «Пан Халявський» (1842) Г. Квітки-Основ'яненка, особливо ж велика кількість високомист. поезій Т. Шевченка, що увійшли у постійний фонд дитячого читання і беззастанно перевидаються на всіх укр. землях у дитячих вид. До дитячого читання увійшли й твори ін. письм. того часу: байки П. Гулака-Артемовського, «Приказки» (1834) Є. Гребінки та ін. З поч. другої пол. 19 в. багато писав для дітей П. Куліш. Він же перший звернув увагу на нац. виховання, розробляючи в Л. д. іст. тематику («Чумацькі діти», твори про гайдамаків, про Б. Хмельницького тощо). На поч. другої пол. 19 в. припадає поява ряду букварів і граматик з дитячим читанням: «Граматка» (1857) П. Куліша, «Буквар» (1860) Т. Шевченка, «Українська азбука» (1861) М. Гатцука. У ці ж роки з'являється і новий жанр наук.-популярної дитячої кн.: «Децько про світ божий» (1863); пізніше в цьому жанрі писав М. Комаров: «Розмова про небо та землю» (1874), «Розмова про земні сили» (1875).

Основоположником нової укр. Л. д. вважається Марко Вовчок, яка написала для дітей окрему зб. «Оповідання» (1865): «Кармелюк», «Невільничка», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Ведмідь». Її ж іст. повість «Маруся» перевидається в дитячих вид. чужими мовами. Майже одночасно з Марком Вовчком в Л. д. появились байки Л. Глібова, друковані в різних вид. з 1853 р. і окремо (1863), далі його ж байки і приказки в «Дзвінку» (1890—92) під псевд. Дід Кенір. Глибокі нац. духом і формою, як і твори Марка Вовчка, байки Л. Глібова міцно увійшли у класичний фонд Л. д. Далі розвиток Л. д. був сильно загальмований у Рос. Імперії указом 1863 і 1876 рр. та спеціальним розпорядженням Гол. управи в справах друку (1895) не друкувати книжок і зб. для дітей укр. мовою, навіть і «благонамерених» за змістом.

Тим часом у Галичині й на Буковині з сер. 19 в. чимраз частіше почали появлятися кн. для дітей (хоч деякі все ще «язичієм»): «Ластівка для руських дітей» (1860), «Золотая книжечка для дітей» (1874) І. Наумовича; переклади К. Гладиловича з Х. Шмідта «Вінок для чемних дітей» (1871); «Робінзон Крузо» Д. Дефо в перекладі О. Авдиківського (1876) та ін. Т-во «Просвіта» почало свою вид. діяльність «Байками» П. Свен-

ціцького (1874), далі видало «Повістки для дітей» О. Огоновського (1876), «Веснянку» В. Шухевича (1881) та ін. «Руське Т-во Педагогічне» у Львові створило комісію для вид. книг для малих дітей у складі В. Шухевича, Г. Врецьони та А. Вахнянина, що підготувала вид. ряду ілюстрованих кн. з життя тварин і почала видавати «Бібліотеку для молоді», у якій від 1884 до 1896 р. вийшло 47 назв.

Поруч з книжковими вид. почала з'являтися дитяча преса. Спочатку додаток до урядового «Вісника» у Відні «Домова шкілька» (1854—56), далі «Ластівка» (1869—81) М. Клемєртовича у Львові, «Весна» (1881—83) І. Трембіцького в Коломиї та ін. Поважніше значення для Л. д. мала «Бібліотека для молоді, міщан і селян» (1885—94), видавана «Руською Бесідою» в Чернівцях за ред. О. Поповича, у якій були друковані твори С. Воробкевича, Ю. Федьковича, С. Ковалева-П'ятки, Г. Никоровича, В. Лукича, О. Поповича, Є. Ярошинської, Лесі Українки та ін. Помітним явищем була зб. «Веселка», видана у Львові 1887 р. під псевд. А. Молодченко, насправді складена студентською громадою в Києві. Крім ін., в упорядкуванні її брав активну участь І. Франко. Значною подією в історії Л. д. стала поява «Дзвінка» у Львові (1890—1914), заснованого В. Шухевичем. У ньому друкувалися письм. з усіх укр. земель, в т. ч.: І. Франко, Леся Українка, Л. Глібов, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, Г. Хоткевич, Г. Барвінок, Х. Алчевська, І. Липа, П. Грабовський, К. Гриневичева, К. Малицька — Віра Лебедова, І. Крип'якевич-Петренко, Б. Лепкий, С. Яричевський, Ю. Будяк, Ю. Тищенко-Сірий, С. Ковалів-П'ятка та ін. Василіяни видавали ж. «Малий Місіонарчик» (1903—14) за ред. о. Л. Березовського з особливою увагою до рел. виховання.

Не зважаючи на всі заборони, на Наддніпрянській Україні продовжувала розвиватися Л. д. У 1876 р. вийшов альбом «Чайка» з низкою творів для дітей і «Дітські пісні, казки й загадки». У кін. 19 в. з творами про дітей виступили І. Манжура, Я. Щоголів, В. Самійленко. Найпродуктивніше в Л. д. цього часу працював письм. і осв. діяч Б. Грінченко. Йому належить ряд оригінальних творів і переробок з ін. авторів, що мають або наук.-популярний характер, або є короткими оп., що майстерно змальовують дитячу психологію. Поруч з прозою Б. Грінченка слід ще назвати поезії О. Пчілки: зб. «Укр. дітям» (1882), ряд дитячих поезій у зб. «Думки-мережанки» (1886); крім того, ряд казок і оп. у «Дзвінку» (1890—91). З кін. 19 в. в Л. д. появилася значна кількість перекладів з євр. дитячої класики. З наддніпрян-

ських авторів світову дитячу класику перекладали М. Старицький, В. Самійленко, М. Грінченко-Загірна, О. Олесь та ін.

В останні рр. 19 в. в Л. д. виступили й такі визначні укр. письмен., як П. Мирний, М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко. Давши ряд творів з життя сел. дітей, П. Мирний продовжував усталену ще з першої пол. 19 в. традицію обробки для дітей нар. казок (О. Бодяньський, пізніше Д. Мордовець та ін.). М. Коцюбинський писав як для найменших (зб. «Шість казочок»), так і для старших дітей. Леся Українка в 1890-их рр. опублікувала цикл дитячих віршів «В дитячому кружі»; крім того, велике число поетичних творів з її спадщини увійшло в Л. д. і постійно перевидається в дитячих вид. І. Франко найінтенсивніше писав для дітей у 1890-их рр. Перев. більшість цих творів написана на казкові мотиви укр. й багатьох ін. народів: «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім», зб. «Коли ще звірі говорили» і багато ін. Шедевром укр. Л. д. стала його поема «Лис Микита». Мандрівний казковий сюжет оформився у Франка в цілком оригінальний твір, нац. своїм духом, типажом і досконалістю формою.

Поч. 20 в. позначився поживаленням розвитку Л. д. і на Зах. і на Центр. та Сх. Укр. Землях. У 1894—1913 рр. Ю. Насальський видавав у Коломиї «Бібліотеку для руської молодіжи»; там таки від 1903 р. видавав дитячі кн. Я. Оренштайн; В. Сімович у 1901—02 рр. редагував бібліотеку «Молода Україна»; 1902—08 за ред. І. Карбулицького й ін. виходила «Крайцера бібліотека» для дітей, а 1909—14 «Діточа бібліотека» за ред. Л. Киселиці. Дуже активний у творенні літератури для дітей і молоді з укр. іст. тематикою був Андрій Чайковський (1857—1935).

На Наддніпрянщині поживалення після революції 1905 р. позначилося появою ряду нових вид. для дітей: О. Пчілка (за участю М. Жука, Х. Майстренка, А. Кащенко, О. Олесь, Л. Українки) заснувала журн. для дітей «Молода Україна»; за ініціативою Ф. Селецького й ін. у Петербурзі було засноване в-во «Нашим дітям», що видавало серію ілюстрованих казок, зокрема розкішне кольорове вид. «Коза-дереза» (1913); В. Грінченко заснував при в-ві «Вік» бібліотеку «Молодість», у якій вийшли упорядковані ним «Укр. казки для дітей» (1907) та багато перекладів. Рівночасно появлялося кілька літ. зб. і хрестоматій для дітей: «Ялинка» С. Черкасенка і «Світло» Г. Шерстюка (1908), «Ранок» О. Коваленка і «Вінок» О. Лотоцького-Білоусенка (1911). У ці ж роки виступили в літературі письмен., що ря-

дом творів збагатили Л. д. Сюди належить зб. В. Винниченка «Намисто», а особливо твори С. Васильченка, що являють собою найкращі зразки модерної дитячої прози перед революцією 1917 р. По 1905 р. набув популярності А. Кащенко, відомий великою кількістю повістей і оп. для дітей старшого віку з іст. козаччини й Запоріжжя, що відіграли значну роль в нац. вихованні молодого покоління.

Під час короткого періоду укр. державності ряд в-в у Києві («Криниця», «Вернигора» та ін.) випустили багато творів для дітей окремими вид. і в читанках. Крім уже згаданих вище авторів, були друковані твори Г. Григоренка, М. Левицького, С. Черкасенка, Н. Кибальчич та ін. Заходами Д. Антоновича при співучасті Ф. Вольської й Н. Романович-Ткаченко 1917 почав виходити журн. «Волошки», з 1919 — у Кам'янці Подільському «Ранок» (з участю С. Русової, Л. Старицької-Черняхівської, Л. Бачинського). Наступна больш. окупація України спрямувала розвиток Л. д. у зовсім ін. напрямі.

Нац. укр. Л. д. від цього часу мала деякі можливості розвитку лише на Зах. Укр. Землях і на еміграції. Спочатку у Відні в-во «Чайка» видало серію нар. казок і віршів О. Олесь («Ялинка», «Рак рибалка» та ін.), «Укр. нар. казки» П. Чубинського (2 тт.) за ред. А. Крушельницького; в-во Є. Вирового в Берліні видало ряд іст. творів А. Кащенко, нар. казки І. Рудченка, переклади казок В. Гавфа та ін.; кілька кн. було видано також у Празі (м. ін. В. Королева-Старого «Чмелик» 1923 та ін.). Але згодом вид. центром Л. д. став Львів. Тут відновило свою діяльність «Укр. Пед. Т-во», пізніше «Рідна Школа», почали виходити дитячі журн. і серійні книжкові вид. типу бібліотек т-ва «Прогрес»; М. Таранько почав видавати «Світ дитини» (1919—39), «Молоду Україну» (1923—26) та «Дитячу бібліотеку»; Марійське т-во молоді журн. «Наш приятель» (1921—39) з бібліотекою за ред. о. Й. Маркевича та ін.; І. Тиктор «Дзвіночок» (1931—39) за ред. Ю. Шкрумеляка і бібліотеку «Ранок» (1937—39); М. Матвійчук «Золоту бібліотеку», Я. Ткачук журн. «Малі друзі» (з 1937 і на еміграції до 1948) з бібліотекою за ред. В. Гошовського. Дитячі вид. появилися також у Станіславові, в Коломиї, на Буковині «Укр. ластівка» і на Закарпатті журн. «Пчілка» (1923—33) і дитяча бібліотека (в 1923—38 — 89 книжок), за ред. П. Кукурудзи. Не зважаючи на деякі слабості Л. д. на Зах. Укр. Землях між двома світовими війнами мала значні досягнення, якщо врахувати, що в ній працювали і такі заслужені укр. письмен., як О.

Лотоцький, М. Вороний, К. Гриневичева, В. Королів-Старий, К. Малицька, Е. Козак, У. Кравченко, Б. Лепкий, С. Русова, С. Черкасенко, О. Цегельська, М. Підгірянка, Ю. Рудницький-Опільський та багато ін. Зокрема в ці роки багато уваги було приділено укр. іст. тематиці. В цей час почали виступати з творами для дітей і молоді: Ю. Шкрумеляк, А. Лотоцький — Я. Вільшенко, М. Матіїв-Мельник, Р. Завадович, В. Радзикевиц, І. Трепневська-Савицька, Т. Курпіта, Б. Гошовський та ін. На полі перекладної Л. д. працювали Ю. Шкрумеляк, В. Літинська, С. Кулик, К. Малицька, Р. Терещенко та ін.

Під час другої світової війни в «Укр. В-ві» (Краків-Львів) виходив єдиний дитячий ж. «Малі друзі» з бібліотекою «Моя книжечка». У журн. друкувалися автори з Галичини і з давнішої та нової еміграції. Серед них: О. Олесь, І. Багрянний, Т. Білецька, І. Наріжна, О. Варавва-Кобець, С. Гординський, Н. Калюжна, О. Лятуринська, І. Керницький, А. Коломиєць, В. Нижанківський, М. Ситник, В. Чапленко, П. Карпенко-Криниця, Л. Полтава, Г. Соколенко. У бібліотеці «Моя книжечка» вийшло за роки війни понад 40 назв давніх і нових авторів.

За сов. періоду, що триває на Наддніпрянщині від поч. 1920-их рр., а з 1945 і по всіх укр. землях, твориться під неухильним наглядом больш. партії Л. д. ком. спрямування. Починаючи з резолюції XI з'їзду РКП(б) 1922 р., в якій декларується «ком. виховання», вийшло десятки партійних, комсомольських постанов і резолюцій, ухвал з'їздів писем. тощо, що ними визначається напрям Л. д. У ділянці національній сов. Л. д. освітлює в спотвореному вигляді іст. минуле укр. народу і з ненавистю описуються укр. визвольні змагання Виговського й Мазепи та 1917—21 рр.

Цілковито змінився і склад писем. за сов. періоду, бо більшість з тих, що писали для дітей до революції, або вийшли на еміграцію, або перестали писати. Майже єдиний з дорев. писем., що написав кілька оп. за сов. часу, був С. Васильченко.

Натомість у Л. д. прийшли писем. молодшого покоління, що мусіли відразу прийняти сов. платформу.

Тенденційно політизована сов. Л. д. відбиває етап за етапом розвиток больш. політики. У перше десятиліття сов. влади гол. темою її була громадянська війна з спотворенням укр. визвольних змагань (як у А. Головка). Але ця тема лишилася й надалі, і до неї повертаються в пізніші роки (повість І. Христенко «Настуся», 1959). У наступний період, особливо від 1930 р., больш. терор на

укр. селі викликав велику кількість творів для дітей, у яких кожний непокірний сов. владі селянин зображувався як жорсткий «ворог народу» («куркул»); від 1941 р. і по війні домінувала воєнна тематика; в останній період — виховання нової людини «ком. суспільства».

Однак в галузі Л. д. працює багато писем. (в останній період понад 120 авторів) в т. ч. найвизначніші як М. Рильський, Ю. Яновський, В. Сосюра, тому в повені фальшу трапляється багато справді високомист. творів, особливо коли вони пишуться про світ дитини, незалежно від політики. Зокрема поетичні шедеври для дітей написав П. Тичина («А я у гай ходила», Хор лісових дзвіночків», «Івасик-Телесик», «Дударик»).

З тих, що пишуть перев. для дітей, багато для дошкільного й молодшого віку видала Н. Забіла. Найвідоміші з них: «Ясочина книжка» (1934), «Дерев'яний бичок» (1935), «Казка про півника та курочку і про хитру лисичку» (1936), «Весела абетка» (1954), у прозі «Катруся вже велика» (1955) та ін.; чимало казок і оп. для молодшого віку видала О. Іваненко («Лісові казки», 1935; «Оповідання та казки», 1951), іст.-біографічні твори для старших («Друкар небачених книжок» про І. Федорова, 1947), роман «Тарасові шляхи» (1 т., 1939) та ін.; М. Пригара почала літ. діяльність кн. «Весна на селі» (1929), після того видала кільканадцять книжок («Наші друзі», «Яринка» «Казки», «Весела мадрівка» та ін.); багато для дітей пишуть В. Бичко, І. Нехода, П. Воронько.

Л. д. в УССР є одним з гол. засобів русифікації у здійснюваній партією програмі «злиття націй». Заборонена й вилучувана з ужитку аж до поч. 1930-их рр. світова дитяча класика і тепер дуже мало перекладається на укр. мову з тим розрахунком, щоб укр. діти знайомилися з нею через рос. переклади. Зате, попри пляномірне заповнення укр. книжкового ринку рос. Л. д. в оригіналах, її перекладають у великій кількості, і то найкращі писем.: М. Рильський, П. Тичина, Н. Забіла, І. Вирган, Є. Кротевич, М. Пригара, майже всі, що пишуть для дітей.

В УССР Л. д. видають: Держ. в-во дитячої літератури, в-во ЦК ЛКСМУ «Молодь» і «Радянська школа». Про літ. періодику див. *Дитяча преса*.

На еміграції по другій світовій війні вид. Л. д. розпочав з 1945 р. в Мюнхені Б. Гошовський серією «Нашим дітям», а в Регенсбурзі Л. Полтава і Л. Лиман — журн. «Школяр» і «Школярник». У 1946 р. було засноване Об'єднання Працівни-

ків Дитячої Літератури ім. Л. Глібова (ОПДЛ), яке у різних країнах світу до 1961 р. видало понад 50 кн. У ділянці Л. д. за кордоном працюють Ю. Тищенко-Сірий, І. Вагрянний, Р. Завадович, О. Цегельська, О. Лятуринська, Т. Білецька, І. Наріжна, М. Головінська, Б. Федчук, В. Радзикевиц, І. Савицька, Л. Храплива, Н. Мудрик, О. Кобець, В. Барагура, Л. Полтава, Д. Чуб, Г. Чернобицька, Г. Черінь, І. Шугай, Діма, К. Перелісна, П. Кізко та ін. Для дітей виходять журн.: «Веселка» і «Готуйся» (ЗДА), «Мій приятель» і «Соняшник» (Канада), «Юні друзі» (Англія), є також дитячі сторінки в періодиці для дорослих. Шкільні підручники, абетки й читанки виходять під наглядом Шкільних Рад у ЗДА, Канаді, Австралії, а також окремо (в-во «Нові дні» П. Волиняка в Канаді, в-во «Книгоспілка» у ЗДА та ін.). Дотепер вийшли три книжки «Дитячої Енциклопедії Українознавства» ОПДЛ.

Література: Дорошенко Д. Показчик літератури укр. мовою в Росії за 1798—1897. Наук. ювілейний зб. Укр. Пед. Ін-ту в Празі. Прага 1925; Левицький І. Галицько-Русская Библиография XIX ст. 1801—86. Л. 1886; Марієнгоф С. Тридцять років дитячої літератури в УРСР. К. 1949; За рідну книжку дітям. Торонто 1951; Що повинна читати укр. дитина. Торонто 1957; Художня література, видана на Україні за 40 років. К. 1958; Веселка. Антологія укр. радянської художньої літератури для дітей. К. 1960; Письменники радянської України. Довідник. К. 1960; Укр. дитяча література. Хрестоматія критичних матеріалів. К. 1962.

Р. М.

Література українська, див. ЕУ I, стор. 725—800 та **Література, синхроністично-хронологічна таблиця**, стор. 1338—1355).

«Літературна газета», див. «Літературна Україна».

Літературна критика, від заг. критика (з грец.) — тлумачення, оцінка. Л. к. є з одного боку, частиною літературознавства в розумінні метод наук. тлумачення й оцінки літ. творів, джерел тощо, а з другого — літ. жанр у поточному літ. процесі — мистецтво оцінювати й характеризувати літ. твори, напрями чи заг. тенденції розвитку літератури. В цьому значенні, в якому перев. і вживається термін Л. к., за нових часів вона широко користується формою есею. На Україні початки Л. к. можна знайти вже в княжій добі, а ще більше в літературі 16—18 вв. (зокрема на терені Києво-Могилянської Академії, пізніше в літ. колах Глухова й Новгорода Сіверського), але розвиток її як окремого літ. жанру збігається з відродженням літературознавства за перших десятиліть 19 в. Деякі дослідники (М. Плевако) вважають, що з уваги на відсутність укр. друкованих органів укр. Л. к. аж до поч. 1860-их рр. майже не було.

Перші кроки Л. к. 19 в. пов'язані з дискусією про можливість існування літератури укр. мовою. Позитивну відповідь на це питання дав ще в кін. 18 в. (1794) О. Лобисевич у листі до Г. Кониського. Тоді ж у цьому дусі висловився Я. Маркович («Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях», 1798). Є зауваги критичного характеру в «Граматиці» (1818) О. Павловського. Принагідно питанню літератури укр. мовою присвячували увагу журн., що постали в Харкові після заснування ун-ту і були з ним тісно пов'язані: «Харьковский Демокрит» (1816), «Украинский Вестник» (1816), «Украинский Журнал» (1824). В останньому появилася (ч. 5, 1825) прихильна ст. І. Кулжинського «Некоторые замечания касательно истории и характера малорусской поэзии». Поява на поч. 19 в. літ. творів укр. мовою викликала ворожу реакцію з боку рос. критики — від ред. «Вестника Европы» М. Каченовського (відомий, попри ін., його виступ у цьому журн. 1815 р. проти укр. мови у зв'язку з «Енеїдою» І. Котляревського) до В. Бєлінського, який до кін. життя (1848) виступав вороже супроти укр. літератури. Укр. Л. к. за цих часів майже цілковито (а значною мірою й пізніше) мусіла обмежуватись на обороні самого права на існування літератури укр. мовою. Це прагнунували й самі письмен. (П. Гулак-Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко), доводячи, що цією мовою можна творити не тільки жартівливі речі, а й писати «ніжне, зворушливе» (Г. Квітка-Основ'яненко).

Один з перших широких критичних оглядів укр. літератури, написаний М. Костомаровим — «Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке» («Молодик», 1844), починається теж ствердженням права на існування укр. літ. мови. Проте, М. Костомаров, який доводив окремішність укр. народу від рос. («Две русские народности»), пізніше висловився за обмежене застосування укр. мови «для внутрішнього вжитку».

Значним поступом у розвитку Л. к. були виступи П. Куліша в кін. 1850-их рр., потім в альманасі «Хата» (1860) і в «Основах» (1861—62). Проти ворожої рос. критики П. Куліш виступив з обґрунтуванням самостійності та оригінальності укр. мови й літератури, жадаючи, щоб література дала такі твори, які мають висловити «своє українське я». Цим визначалася критична концепція П. Куліша. Вважаючи, що трагедія і бурлеск завдали укр. літературі шкоди, бо дали привід висміювати її як придатну лише

(Далі на 1355 стор.)

ЛІТЕРАТУРА
СИНХРОНІСТИЧНО-ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
1001—1100	<p>ЛІТЕРАТУРА СТАРОЇ ДОБИ — КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ЇЇ ЗАНЕПАДУ (11—15 сторіччя)</p> <p>Від перекладної — богослужбових книг, апокрифів, повістей — до оригінальної літератури — проповідей, житійних сказаній, літописів, дружинного епосу.</p> <p>1030—50-і рр. «Слово о законі і благодаті» митр. Іларіона.</p> <p>1037 Найдавніше зведення літопису.</p> <p>1056—57 Остромирове євангеліє.</p> <p>1073—76 Ізборники Святослава.</p> <p>1080-і рр. «Житіє Теодосія, ігумена печерського» і «Чтеніє о житті і о погубленні блаженную стратотерпця Бориса і Гліба» (Нестора).</p> <p>1089 «Житіє преподобного Антонія».</p> <p>1096 Лист Володимира Мономаха до Олега Святославича.</p> <p>1097 Києво-Печерське, т. зв. Початкове зведення.</p> <p>Кін. 11 в. Архангельське євангеліє. «Варлаам та Іоасаф». «Олександрія».</p>	Пер	«Шахнаме» А. К. М. Фірдусі (939—1020).
	1101—1200	<p>1110-і рр. «Поучення дітям» Володимира Мономаха.</p> <p>1111—1200 Київський літопис.</p> <p>Поч. 12 в. «Житіє і хождение Даниїла, руської землі ігумена». «Повість временних літ».</p> <p>1144 Галицьке євангеліє.</p> <p>Сер. 12 в. «Послание к пресвитеру Фомі» Клим Смолятича. «Хождение Богородиці по мукам» (апокриф). «Златоструй», зб. проповідей, приписуваних Івану Золотоустому.</p> <p>1160—80-і рр. «Слово в нову неділю по Пасці», «Слово на Вознесеніє Господне» й ін. Кирила Турівського (1130-34 + бл. 1182).</p> <p>1175 «Слово про князів» або «Слово похвальное на перенесення мощів св. Бориса і Гліба».</p> <p>Бл. 1187 «Слово о полку Ігореві».</p> <p>Кін. 12 в. «Моленіє Даниїла Заточника».</p>	А
1201—1300	1201—91 Галицько-Волинський літопис.	Груз	«Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі.
		Е	«Пісня про мого Сіда» (бл. 1140).
		Н	«Парсіфаль» (бл. 1197—1210) Вольфрам фон Ешенбаха (бл. 1170—1220). «Пісня про Нібелюнгів» (бл. 1200). Вальтер фон дер Фогельвайде (бл. 1170—1230) поет міннезенгер.
		Фін	«Калевала».
		Ф	«Івен або Лицар з левом» (бл. 1175), «Персеваль» (бл. 1180) Кретьєна де Труа (1140—90). «Гра про св. Миколая» (бл. 1170) Ж. Воделя. «Роман про Ренара» невідомого автора 12 в.
		Ч	«Хроніка Чехів» Козьми Празького (†1125).
		І.	«Гімн до сонця» Франціска Ассізького (1181/82—1226). «Нове життя» (1292—95) А. Данте (1265—1321).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
	1220-і—30-і рр. «Києво-Печерський Патерик» (первісна редакція). 1240 Перше «Поучення Серапіона» (*1275). «Пролог» («Синаксар» або «Менологіон»). «Слово Адама в аді до Лазаря».	Н	«Трістан та Ізольда» (1210) Готфріда Страсбурзького (†1220).
		Ск	«Снорре Едда» (т. зв. Молодша Едда).
		Ф	«Роман про троянду» (бл. 1230—77) Гійома де Лоріса (†1230) і Жана де Мена.
1301—1400	«Ізмарагд» (зб. проповідей Теодосія Печерського, Кирила Турівського і Серапіона). «Хронограф» — виклад київ. історії на основі хронік Мала-ли і Амартола. «Ліствиця» Івана Синайського.	А	«Кантерберійські оповідання» (1370—1400) Дж. Чосера (бл. 1340—1400)
		Ар	«Тисяча й одна ніч» зб. оп. і казок, остаточна ред. в Єгипті в 14—15 вв.
		I	«Божественна комедія» (1307—21) А. Данте. «Декамерон» (1350—53) Дж. Бокаччо (1313—75). «Канцонієре» (1350—56) Ф. Петрарки (1304—74).
		Пер	Пісні Гафіза (1300—89).
1401—1500	1460 Перша і друга касіянівські ред. «Києво-Печерського Патерика». 1470 «Послання» до папи владики Мисаїла.	П	«Хроніка» (1455—80) Я. Длугоша (1415—80).
		Ф	«Великий заповіт» (1461) Ф. Війона (1431 — бл. 89).
		Ч	Проповіді (1413) Яна Гуса (1369—1415).
1501—1600	ЛІТЕРАТУРА ДОВИ РЕНЕСАНСУ Й РЕФОРМАЦІЇ		
	Від засвоєння творів зах. середньовічної літератури до наближення Св. Письма до нар. мови та зародження полемічної літератури.		
	1515 «Похвала» кн. К. Острозькому.	А	«Утопія» (1516) Т. Мора (1478—1535). «Величність» (бл. 1516) Дж. Скельтона (1460—1529). «Ендіміон» (1579) Дж. Лілі (1554—1606). «Трагічна історія доктора Фавста» (1589) К. Марльо (1564—93). «Королева фей» (1590—96) Е. Спенсера (1552—99). «Ромео і Джульєтта» (1594) В. Шекспіра (1564—1616). «Есеї» (1597) Ф. Вейкона (1561—1626).
	1555—56 Пересопницьке євангеліє.	Е	«Оливки» (1548) Льопе де Рueda (1510?—65).
	1563—72 Крехівський апостол.	I	«Князь» (1513) Н. Макіявеллі (1469—1527). «Шалений Ролянд» (1516—32) Л. Аріосто (1474—1533). «Визволений Єрусалим» (1575) Т. Тассо (1544—95).
	1571 Волинське євангеліє.	Нід	«Похвала глупоти» (1509) Еразма Роттердамського (1466—1536).
	1581 Острозька біблія (в ній: вірші на герб кн. Острозьких і передмова Герасима Смотрицького). «Хронологія» А. Римші.	Н	«Листи неосвічених людей» (1515—17) У. фон Гуттена (1483—1523). Переклад Біблії (1522—34) М. Лютера (1483—1546). Народна книга про Фавста (1587).
	1587 «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького.	П	«Хроніка» (1551) М. Бельського (1495—1575). «Дзеркало» (1568) М. Рея (1505—69). «О єдності церкви Вожді» (1577). «Життя святих» (1579) П. Скарги (1536—1612). «Відправа послів грецьких» (1578). «Трени» (1580) Я. Кохановського (1530—84). «Роксоланія» (1584) С. Кльоновича (1545—1602).
	1588 «Книжниця о вірі єдиній» В. Суразького.	Порт	«Люзіяди» (1572) Л. Камеонша (1525—80).
	1588—96 «Послання до всіх в Лядской землі живущих», «Обличение діавола миродержца» Івана Вишенського (бл. 1550 — бл. 1625).	Ф	«Гаргантюа і Пантагрюель» (1532—52) Ф. Рабле (1494—1553). «Оди» (1550) П. Ронсара (1524—85). «Есеї» (1580—88) М. Монте-ня (1533—92).
	1597—1600 «Послання до єпископів», «Краткословный отвѣт Феодула» Івана Вишенського.		
	1598 «Апокрисис» Х. Філалета. «Отпис» Клирика Острозького.		
	1599 Другий «Отпис» Клирика Острозького.		

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1601—1650	<p>ЛІТЕРАТУРА ДОВИ БАРОККО НА УКРАЇНІ (17—18 сторіччя)</p> <p><i>Розгортання церк. полеміки й розквіт віршової та шкільно-драматичної літератури і зародження церк.-ораторської і наук. творчості.</i></p> <p>1601—17 «Зацупка мудраго латинника» Івана Вишенського.</p> <p>1605—06 «Пересторога».</p> <p>1610 «Тренос албо плач» Мелетія Смотрицького (бл. 1578—1633).</p> <p>1616 Різдвяні вірші Памви Беринди (†1632).</p> <p>1618 «Візерунок цнот...» на честь Є. Плетенецького Олександра Митури. «Зерцало богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького († бл. 1646).</p> <p>1619 «Учительное евангеліє» К. Т. Ставровецького. «Грамматика» М. Смотрицького.</p> <p>1619—25 Полемічні твори Захарії Копистенського († 1627): «Палінодія» (1619—22), «Книга о вірі» (1619—21), «Книга о правдивой єдності» (1625).</p> <p>1622 «Вірші на жалостний погреб зацного рицаря Петра Конашевича Сагайдачного...» Касіяна Саковича (1578—1647).</p> <p>1627 «Лексикон славеноросский и имен тлъкованіє» П. Беринди.</p> <p>1629 «Аполлея апології» Йова Борєцького.</p> <p>1632 «Евхарістіріон, албо вдячність», панегірик, присвячений Петру Могили.</p> <p>1633 «Евфонія веселобрмьячая» панегірик, присвячений Петру Могили.</p> <p>1635 «Paterikon» Сильвестра Косова (*1657).</p> <p>1636 «Лямент о утрапенно мѣщан Острозских» М. Н. «Анфологіон» Петра Могили (1596—1647).</p> <p>1638 «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського.</p> <p>1644 «Літос, або камень...». П. Могили.</p> <p>1646 «Перло многоцѣнное» К. Ставровецького.</p> <p>1648—54 Вірші про Хмельниччину. Перша пол. 17 в. «Слово о збуренню пекла».</p>	<p>А «Гамлет» (1601), «Отелло» (1604), «Макбет» (1605), «Король Лір» (1606), «Сонети» (1609) В. Шекспіра. «Вольпоне» (1607), «Мовчазна жінка» (1609) В. Джонсона (1572—1637). «Поезії» (1633) Дж. Донн (1572—1631). «Святиня» (1633) Дж. Герберта (1593—1633).</p> <p>Ам «Кривава догма переслідування» (1644) Р. Вільямса (1603—83). «Десята муза, що недавно виросла в Америці» (1650) А. Бродстріт (1612—72).</p> <p>Е «Собака на сні» (1604), «Перінес і губернатор Окані», «Найкращий посадник — король», «Овеча криниця» (1613). Л'юпе де Вега (1562—1635). «Дон Кіхот» (1605—15) М. Сервантеса (1547—1616). «Самотність» (1613) Л. де Гонгора (1561—1627). «Незломний князь» (1636), «Життя — це сон» (1636), «Чудодійний маг» (1637) П. Кальдерона де ля Барки (1600—81).</p> <p>І «Адоніс» (1623) Дж. Маріно (1569—1625).</p> <p>Ф «Медєя» (1635), «Сід» (1636), «Гораций» (1640) П. Корнелія (1606—84). Заснування Французької Академії (1635). «Розмова про методу» (1637) Р. Декарта (1596—1650).</p> <p>Хорв «Осман» (1626) І. Гундуліча (1589—1638).</p> <p>Ч «Лябіринт світу» (1631) Я. Коменського (1592—1670).</p>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
1651—1700	<p>1659 «Ключ разумѣнія», «Наука, albo способ зложеня казанія» Іоанікія Галятовського († 1688).</p> <p>1665 «Небо новое» І. Галятовського.</p> <p>1666 «Меч духовний» Лазаря Барановича (1593—1694, за ін. даними 1620—93).</p> <p>1669 «Мир з Богом челоуѣку» Інокентія Гізеля († 1683).</p> <p>1670—02 «Літопис» Самовидця.</p> <p>1671 «Lutnia Apollinowa».</p> <p>1673 «Драма про Олексія чоловіка Божого».</p> <p>1674 «Сінопис» І. Гізеля. «Труби словес проповідних» Л. Барановича.</p> <p>1676 «Скарбниця потрібная» І. Галятовського. «Огородок Марії Богородиці» Антонія Радивилівського († 1688).</p> <p>1683 «Руно орошенное» Дмитра Туптала (1651—1709).</p> <p>1684—1705 «Четї-Мінеї» Д. Туптала.</p> <p>1688 «Вѣнец Христов з проповідій недѣлних» А. Радивилівського.</p> <p>1690—91 «Вірші гетьманові І. Самойловичеві», зб. «Млеко», «Зегар цѣлий з полузегарком» І. Величковського († 1726).</p> <p>1698 «Царство натури людской». Кін. 17 — поч. 18 в. (369 віршів) К. Зинов'єва († 1736).</p>	А	«Втрачений рай» (1667) Дж. Мілтона (1608—74). «Прогрес пілігрима» (1678) Дж. Ваніяна (1628—88).
		Ам	«Незабутне провидіння» (1685) К. Матер (1663—1728).
		Б	«Заламейський вїйт» (1651), «Лікар власної чести» П. Кальдерока де ля Барки.
		Н	«Пригоди Сімпліссісуса» (1668—69) Г. Гріммельсгаузена (бл. 1622—76).
		П	«Іділії новоруські» (1663) Й. Б. Зіморевича (1597—1677).
		Ф	«Комічний роман» (1651—57) П. Скаррона (1610—60). «Листи до провінціала» (1656), «Думки» (1670) В. Паскаля (1623—62). «Тартюф» (1664), «Мізантроп» (1666), «Скупий» (1668) Мольєра (1622—73). «Максими» (1665) Ф. де ля Рошфуко (1613—80). «Вайки» (1668—94) Ж. Ляфонтена (1621—95). «Поетичне мистецтво» (1674) Н. Буальо (1636—1711). «Іфігенія» (1674), «Федра» (1677), «Аталі» (1691) Ж. Расіна (1639—99). «Телемак» (1699). Ф. Фенельона (1651—1715).
1701—1750	<p>Розквіт бароккової драми й іст.-мемуарної прози та перші прояви класицизму.</p> <p>1705 «Владимир» Теофана Прокоповича (1681—1736). «Алфавитсобранный, рифмами сложенный» І. Максимовича (1651—1715).</p> <p>1707 «Богородице дево» І. Максимовича.</p> <p>1709 «Отче наш», «Осм блаженства евангелские» І. Максимовича. «Епінікіон» Т. Прокоповича.</p> <p>1710 «Літопис» Г. Граб'янки († бл. 1738).</p> <p>1720 Перший царський указ проти укр. мови. «Літопис» С. Величка (1670— по 1728).</p> <p>Бл. 1720 Автобіографія І. Турчинівського.</p> <p>1728 «Милость Божія...» драма, присвячена Хмельниччині.</p> <p>1736 «Комическое дѣйствіе...», курс «Поетики» М. Довгалецького.</p> <p>1737 «Властотворний образ челоуѣколюбія Божія» М. Довгалецького.</p>	А	«Робінзон Крузо» (1719) Д. Дефо (бл. 1660—1731). «Подорожі Гулівера» (1726) Дж. Свіфта (1667—1745). «Опера жебрака» (1728) Дж. Гея (1688—1732). «Памеля» (1740—41), «Кляріса» (1748) С. Річардсона (1689—1761). «Том Джавізі» (1749) Г. Філдінга (1701—54).
		І	«Хитра вдовичка» (1748), «Слуга двом панам» (1749) К. Гольдоні (1707—93).
		Н	«Мессіяда» (1748—73) Ф. Г. Кльопштока (1724—1803).
		Р	«Сатири» (1729—31) А. Кантемира (1708—44). «Ода на день вступу на престол Єлисавети Петрівни» (1747) М. Ломоносова (1711—65).
		Ф	«Кривий чорт» (1707), «Історія Жілія Бляса із Сантільяни» (1715—35) А. Р. Лесажа (1668—1747). «Перські листи» (1721), «Дух законів» (1748) П. Монтеск'є (1689—1755). «Генріада» (1728), «Заїра» (1732), «Історія Карла XII» (1731) Вольтера (1694—1778). «Гра любови й припадку» (1730) П. Маріво (1688—1763). «Манон Леско» (1731) абата Прево (1697—1763).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	<p>Бл. 1742 «Трагедокомедія» В. Лашевського (бл. 1704—74).</p> <p>1744 «Благоутробіє Марка Аврелія» М. Козачинського (1699—1755). «Правила поетичного мистецтва» (по-латині) Г. Кониського. (1717—95).</p> <p>1746 «Воскресеніє мертвих» Г. Кониського.</p>	
1751—1800	<p>Від анонімно́ї лірики й бурлескного віршування та сатири до філос. творів Сковороди й «Історії Русів».</p> <p>«Пісня про світ» О. Падальського.</p> <p>1762 «Разговор Великороссии с Малороссией» С. Дідовича.</p> <p>1757—82 «Сад божественних п'єсней» Г. Сковороди (1722—94).</p> <p>1766 «Начальная дверь...» Г. Сковороди.</p> <p>Бл. 1767 «Наркісс» Г. Сковороди.</p> <p>1767 «Асхань» Г. Сковороди.</p> <p>1770-і рр. Перші засвідчені вертепні драми невідомих авторів.</p> <p>1773 «Спор души и тѣла». І. Некрашевича.</p> <p>1774 «Басни харьковскіє» Г. Сковороди.</p> <p>1775 «Разговор, называемый алфавит» Г. Сковороди.</p> <p>1783 «Брань архистратита Михаила со сатаною» Г. Сковороди.</p> <p>1786 «Сон напередодні Великодня». «Плач київських монахів».</p> <p>1789 «Ісповѣдь» І. Некрашевича.</p> <p>1790 «Ярмарок», бл. цього часу «Замисл на попа» І. Некрашевича.</p> <p>Друга пол. 18 в. Сатири невідомих авторів: «Про попа Негребецького». «Пеке́льний Марко». «Вірша про Кирика».</p> <p>1790 Почаївський Богогласник.</p> <p>1794 Лист О. Лобисевича (бл. 1732—1805) до архієп. Г. Кониського.</p> <p>Бл. 1794 «Вертілієві пастухи... в малоросійський кобеняк перекладені» О. Лобисевича.</p> <p>Кін. 18 — поч. 19 вв. «Історія Русів» (перша друкована вістка про неї 1825, перше вид. 1846, в укр. перекладі 1956).</p>	<p>А «Трістам Шенді» (1759—67), «Сантиментальна подорож» (1768) Л. Стерна (1713—68). «Пісні Осіяна» (1760) Дж. Мекферсона (1736—96). «Бікарій з Вейкфільду» (1766) О. Голдсмита (1728—74). «Школа скандалів» (1777) Р. В. Шерідана (1751—1816). «Поезії» (1786) Р. Бернса (1759—96).</p> <p>Груз «Аспіндза» В. Весікі (1750—91). «Давитіяні» (1787) Д. Гурамшвілі (1705—92).</p> <p>І «Мірандоліна» (1753) К. Гольдони. «Любов до трьох апельсинів» (1761), «Турандот» (1762) К. Гоцці (1720—1806). «Змова Пацці» (1779), «Брут старший» (1787) В. Альф'єрі (1749—1803).</p> <p>Н «Мінна фон Барнґельм» (1767), «Емілія Гальотті» (1772), «Натан Мудрий» (1779) Г. Е. Лессінґа (1729—81). «Страждання молодого Вертера» (1774), «Іфігенія» (1787), «Роки вчення Вільгельма Майстера» (1795), «Герман і Доротея» (1797) Й. В. Ґете (1749—1832). «Голоси народів у піснях» (1778) Г. Гердера (1744—1803). «Розбійники» (1781), «Підступність і любов» (1784), «Дон Карлос» (1787), «Валенштайн» (1798—99), «Марія Стюарт» (1800) Ф. Шіллера (1759—1805). «Гіперіон» (1797—99) Ф. Ґельдерліна (1770—1843).</p> <p>П «Сатири» (1778), «Байки» (1779) І. Красіцького (1735—1801). «Поворот посла» (1790) Й. Ю. Немецького (1757—1841).</p> <p>Р «Оди» (1776) Г. Державіна (1743—1816). «Ода на рабство» (1783), «Ябеда» (1798) В. Капніста (1757—1823). «Подорож із Петербурґу до Москви» (1790) О. Радищева (1749—1802). «Листи російського мандрівника» (1791—92), «Бідна Ліза» (1792) М. Карамзіна (1766—1826).</p> <p>Ф «Енциклопедія» (1751—72) Д. Дідро (1713—84) і Ж. Л. Д'Алямбера (1717—83). «Кандід» (1759) Вольтера. «Нова Ельїза» (1761), «Еміль», «Про суспільний договір...» (1762) Ж. Ж. Руссо (1712—78). «Севільський цирульник» (1775), «Весілля Фігаро» (1784) П. А. Бомарше (1732—99).</p>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
	<p>ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ</p> <p>(Кін. 18 — поч. 19 сторіч)</p> <p>Від класицизму, сентименталізму і романтизму до Шевченкового «Кобзаря».</p> <p>1798 «Енеїда» І. Котляревського (1769—1838)</p> <p>1800 Перше вид. «Слова о полку Ігоревім».</p> <p>1814 Нар. Тарас Шевченко.</p> <p>1818 «Пан та Собака» П. Гулака-Артемовського (1790—1865). «Грамматика» О. Павловського. «Dumki ze śpiewów ludu wiejskiego Czerwonej Rusi» З. Д. Ходаковського (1784—1825).</p> <p>1819 «Наталка Полтавка», «Москаль Чарівник» І. Котляревського. «Опыт собирания старинных малорусских песен» М. Цертелєва (1790—1869).</p> <p>Бл. 1820 «Простак» В. Гоголя (1777—1825).</p> <p>1822 Перше вид. «Истории Малой России» Д. Бантиша-Каменського (1788—1850).</p>		<p>А «Чайлд-Геролдова мандрівка» (1812—18), «Мазепа» (1819), «Дон-Жуан» (1819—24) Дж. Байрона (1788—1824). «Королева Маб» (1813), «Розкутий Прометей» (1820) П. Б. Шеллі (1792—1822). «Вейверлі» (1814), «Айвенго» (1820) В. Скотта (1771—1832). «Ендіміон» (1818) Дж. Кітса (1795—1821).</p> <p>Д «Північні поезії» (1803) А. Еленшлєсєра (1779—1850).</p> <p>І «Священні гімни» (1812—22), «Заручені» (1825—27) А. Мандзоні (1785—1873). «Вірші» (1824) Дж. Леопарді (1798—1837).</p> <p>Н «Орлеанська дівка» (1801), «Вільгельм Тель» (1804) Ф. Шіллєра. «Фавст» І (1808) Й. В. Гете. «Промови до нім. народу» (1808) Й. Г. Фіхте (1762—1814). «Пентесілея» (1808), «Принц фон Гомбург» (1810), «Розбитий глечик» (1811) Г. Кляйста (1777—1811). «Казки» (1812) братів Я. (1785—1863) і В. (1786—1859) Грімм «Фантастичні п'єси в дусі Калло» (1814—15), «Еліксир диявола» (1815—16), «Життєва філософія kota Мура» (1820—22) Е. Т. А. Гофмана (1776—1822). «Поезії» (1815) Л. Улянда (1787—1862). «Золоте руно» (1821) Ф. Грільпарцєра (1791—1872).</p> <p>П «Балюди й романи» (1822), «Дзяди» (1823—33) А. Міцкевіча (1796—1855), «Марія» (1825) А. Мальчевського (1793—1826).</p> <p>Р «Байки» (1809) І. Крилова (1769—1844). «Лихо з розуму» (1822—24) О. Грібєєдова (1794—1829). «Войнаровський» (1823—25), «Наливайко» (1824—25) К. Рилєєва (1795—1826). «Євгеній Онегін» (1825—33) О. Пушкіна (1799—1837).</p> <p>Ф «Геній християнства» (1802) Ф. Шатобрієна (1768—1848). «Поетичні роздуми» (1820) А. Лямартіна (1790—1869). «Пісні» (1821) П. Ж. Веранже (1780—1857). «Поеми» (1822) А. де Віньї (1797—1863).</p> <p>Ч і Сл «Дочка слави» (1824) Я. Коллара (1793—1852).</p> <p>Ш «Фрітїофова сага» (1820—25) Е. Тегнера (1782—1846).</p>
1826—1850	<p>1827 «Малороссийские песни» М. Максимовича (1804—73). Балюди «Русалка» і «Твардовський» П. Гулака-Артемовського.</p> <p>1829 «Маруся» Л. Боровиковського (1806—89).</p> <p>1831 «Украинский альманах», виданий І. Срезневським (1812—80) та І. Розковшенком.</p> <p>1832—43 «Руська Трійця» (М. Шапкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич).</p> <p>1833 «Pieśni polski i ruskie ludu galicyjskiego» Вацлава з Олеська (1800—49).</p>		<p>А «Балюди і поеми» (1830, 1833, 1842) А. Теннісона (1809—92). «Записки Піквікського клоубу» (1836), «Олівер Твіст» (1838), «Давид Коппенфільд» (1850) Ч. Діккенса (1812—70). «Ярмарок марнославства» (1848) В. Теккерєя (1811—63).</p> <p>Ам «Останній з могиканів» (1826) Дж. Ф. Купєра (1789—1851). «Гротески та арабески» (1840) Е. А. По (1809—49).</p> <p>Груз «Поезії» Н. Бараташвілі (1817—45).</p> <p>Д «Казки» (1835) Г. Х. Андерсєна (1805—75).</p> <p>І «Діалоги і думки» (1847) Дж. Леопарді.</p> <p>Н «Поезії» (1826) Ф. Гельдерліна. «Книга пісень» (1827) Г. Гайне (1797—1856). «Фавст», II (1832) Й. В. Гете. «Марія Магдалина»</p>

УКРАЇНЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
1851—1860	<p>1833—38 «Запорожская старина» І. Срезневського.</p> <p>1834 «Малороссийские приказки» Є. Гребінки (1812—48). «Малороссийские повести» Г. Квітки-Основ'яненка (1778—1843). «Украинские народные песни» М. Максимовича.</p> <p>1836 «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка.</p> <p>1837 «Русалка Дністровая», альманах, виданий «Руською Трійцею» (М. Пашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький).</p> <p>1838 Викуп Т. Шевченка з кріпацтва.</p> <p>1839 «Думки і пісні та ще децю» А. Метлинського (1814—70). «Українські балади» М. Костомарова (1817—85).</p> <p>1840 Перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка. «Вітка» М. Костомарова</p> <p>1841 Альманахи «Ластівка» (Є. Гребінки), «Сніп» (О. Корсуна). «Гайдамаки» Т. Шевченка. «Вечерниці» П. Кореницького (1815?—54).</p> <p>1842 «Вовкулака» С. Александрова.</p> <p>1843 «Назар Стодоля» Т. Шевченка.</p> <p>1843—44 «Молодик» І. Бецького (1818—90).</p> <p>1844 Друге видання «Кобзаря». «Сон» Т. Шевченка.</p> <p>1845 «Кавказ», «Наймичка», «Посланіє», «Єретик» Т. Шевченка.</p> <p>1845—57 Т. Шевченко на засланні.</p> <p>1848 Заснування першої на Україні катедри укр. літератури і мови в Львівському Ун-ті, перший проф. Я. Головацький (1814—88).</p> <p>1849 «Местъ верховинця» М. Устияновича (1811—85).</p>	<p>Нр П Р Слвн Срб У Ф Хорв Ч</p>	<p>(1844) Ф. Геббеля (1813—63). «Поетична Україна» (1845) Ф. Воденштедта (1819—92). «Світобудова, людина і Месія» (1830) Г. Вергелянда (1808—45). «Комедії» (1826) О. Фредра (1793—1876). «Конрад Валенрод» (1827), «Книга поль. паломництва» (1832) А. Міцкевича. «Канівський замок» (1828) С. Гошинського (1801—76). «Кордіан» (1833), «Ангеллі» (1838), «Мазепа» (1840), «Веньовський» (1841), «Король Дух» (1846) Ю. Словацького (1809—49). «Небожественна комедія» (1935), «Тридіон» (1836), «Світанок» (1843) З. Красінського (1812—59). «Поезії» (1838) В. Залеського (1802—86). «Вернигора» (1838), «Гетьман України» (1841) М. Чайковського (1804—86). «Карпатські верховинці» (1842), «Кольокація» (1847) Ю. Коженковського (1797—1863). «Вірші» (1826), «Борис Годунов» (1830) О. Пушкіна. «Демон» (1829—41), «Герой нашого часу» (1839—40) М. Лермонтова (1814—41). «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1831—32), «Ревізор» (1836), «Тарас Бульба» (1840), «Мертві душі» (1842) М. Гоголя (1809—52). «Записки мисливця» (1847—52) І. Тургенєва (1818—83). «Поезії» (1846) Ф. Прешірена (1800—49). «Гірський вінок» (1847) П. П. Негоша (1813—51). «Вірші» (1844) Ш. Петєфі (1823—49). «Ернані» (1830), «Собор Паризької Богоматері» (1831) В. Гюго (1802—85). «Червоне і чорне», (1831), «Пармський монастир» (1839) А. Стендаля (1783—1842). «Індіяна» (1832), «Консуеля» (1842—43) Жорж Санд (1804—76). «Свєнція Гранде» (1833), «Батько Горіо» (1834) й ін. в циклі «Людська Комедія» О. Бальзака (1799—1850). «Мадмуазель Мопен» (1835) Т. Готье (1811—72). «Ночі» (1835—36) А. Мюссе (1810—57). «Три мушкетери» (1844), «Граф Монте-Крісто» (1844—45) О. Дюма (батька; 1802—70). «Кольомба» (1840), «Кармен» (1845) П. Мєріме (1803—70). «Червоні яблука» (1840) С. Врза (1810—51). «Травень» (1836) К. Махи (1810—36).</p>
	<p>ЛІТЕРАТУРА ДОВИ РЕАЛІЗМУ</p> <p><i>Боротьба реалізму з романтизмом і соц. тенденцій з народництвом, перші прояви натуралізму.</i></p> <p>1852 «Байки й прибаютки» Л. Боровиковського.</p> <p>1853 Перші байки Л. Глібова (1827—93).</p> <p>1856 Нар. Іван Франко.</p>		<p>А Ам Н Нр</p> <p>«Королівські ідилії» (1859) А. Теннісона. «Адам Бід» (1859) Дж. Еліота (1819—80). «Хатина дядька Тома» (1852) Г. Бічер-Стоу (1811—96). «Пісня про Гайавату» (1855) Г. Лонгфелло (1807—82). «Стеблини трави» (1855) В. Вітмена (1819—92). «Вабине літо» (1857) Штіфтера (1806—68). «Макс та Моріц» (1858) В. Буша (1832—1908). «Сіннове Сольбакен» (1857) В. В'єрсона (1832—1910).</p>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	<p>1856—57 «Записки о Южной Руси» П. Куліша (1819—97).</p> <p>1857 «Народні оповідання» М. Вовчка (1834—1907). «Чорна рада» П. Куліша.</p> <p>1858 «Нічліг» — перший укр. вірш Ю. Федьковича (1834—88).</p> <p>1860 Альманах «Хата» П. Куліша.</p> <p>П «Прометійдон» (1851) К. Ц. Норвіда (1821—83). «Хата за селом» (1854—55) Ю. І. Крашевського (1812—87).</p> <p>Р «Дитинство, отрочество, юнацтво» (1851—56), «Севастопільські оп.» (1855—56) Л. Толстого (1828—1910). «Дворянське гніздо» (1859) І. Тургенева. «Обломов» (1859) І. Гончарова (1812—91). «Сатири в прозі» (1859—62) М. Салтикова-Щедріна (1826—89). «Гроза» (1860) О. Островського (1823—86).</p> <p>Ф «Дама з камеліями» (1848) А. Дюма (сина) (1824—95). «Античні поеми» (1852) Леконт де Ліля (1818—94). «Мадам Боварі» (1857) Г. Фльобера (1821—80). «Квіти зла» (1857) Ш. Бодлера (1821—67). «Мірейо» (1859) Ф. Містрала (1830—1914). «Легенда віків» (1859—83) В. Гюґо.</p> <p>Ч «Вабуня» (1855) В. Немцової (1820—62).</p> <p>Шв «Зелений Гайнріх» (1854), «Люди із Зельдвілі» (1856—74) Г. Келлера (1819—90).</p>
1861—1870	<p>1861 Смерть Тараса Шевченка.</p> <p>1861—62 Журн. «Основа».</p> <p>1862 «Люборацькі» (вперше надруковано з великими купюрами 1886, повністю 1901) А. Свидницького (1834—71). «Досвітки» П. Куліша.</p> <p>1863 Циркуляр П. Валуєва про заборону укр. мови. «Дай серцю волю — заведе в неволю» М. Кропивницького (1840—1910).</p> <p>1864 «Марко Проклятий» О. Стороженка (1805—74).</p> <p>1865 «Лук'ян Кобилиця» Ю. Федьковича, «Турецькі бранці» С. Воробкевича (1836—1903).</p> <p>1866 «Дві московки» І. Нечуя-Левицького (1838—1918).</p> <p>1867—98 Журн. «Правда» у Львові.</p> <p>А «Аталянта в Калідоні» (1865), «Поеми і балади» (1866) Ч. Свінберна (1837—1909).</p> <p>Б «Легенда про Тіля Уленшпігеля» (1868) Ш. де Костера (1827—79).</p> <p>Н «Нібелунги» (1862) Ф. Геббеля.</p> <p>Нр «Пер Гюнт» (1867) Г. Ібсена (1828—1906).</p> <p>Р «Записки з мертвого дому» (1861—62), «Злочин і кара» (1866), «Ідіот» (1868) Ф. Достоевського (1821—81). «Князь Серебряний» (1862), «Смерть Івана Грозного» (1866) О. Толстого (1817—75). «Батьки та діти» (1862), «Дим» (1867) І. Тургенева. «Що робити?» (1863) М. Чернишевського (1828—89). «Війна та мир» (1865—69) Л. Толстого. «Обрив» (1869) І. Гончарова.</p> <p>У «Людська трагедія» (1861) І. Мадача (1823—64). «Новий землевласник» (1862) М. Йокай (1825—1904).</p> <p>Ф «Знедолені» (1862) В. Гюґо. «Салямбо» (1862) Г. Фльобера. «Життя Ісуса» (1863) Е. Ренана (1823—92). «Жерміні Лясерте» (1865) братів Е. (1822—96) і Ж. (1830—70) Гонкурів. «Сатурнічні поеми» (1866) П. Верлена (1844—96). «Листи з мого млина» (1869) А. Доде (1840—97).</p>
1871—1880	<p>1872 «Лихий попутав» — перше оп. П. Мирного (1849—1920).</p> <p>1872—75 «Хліба ревуть воли, як ясла повні» П. Мирного.</p> <p>1872—78 «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (7 тт.).</p> <p>1874 Перші поезії І. Франка в журн. «Друг».</p> <p>1874—75 «Исторические песни малорусского народа» В. Антоно-</p> <p>А «Мідлмарч» (1872) Дж. Еліота. «Егоїст» (1879) Дж. Мередіта (1828—1909).</p> <p>Ам «Пригоди Тома Соєра» (1876) Марка Твена (1835—1910).</p> <p>Блг «Вибране» Х. Вотева (1848—76).</p> <p>Д «Марія Грubbе» (1876), «Нільс ліне» (1880) Е. П. Якобсена (1847—85).</p> <p>І «Варварські оди» (1877) Г. Кардуччі (1835—1907).</p> <p>Н «Священик із Кірхфельду» (1870) Л. Анценґрубера (1839—89). «Діти світу» (1873) П. Гайзе (1830—1914).</p>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	<p>вичка (1834—1908) і М. Драгоманова (1841—95). «Лихі люди» П. Мирного.</p> <p>1876 Емський указ Олександра II про заборону укр. мови. «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького. «Сербські нар. думи та пісні» М. Старицького (1840—1904).</p> <p>Кін. 1870-их рр. «Повія» П. Мирного (перше повне вид. 1928 р.).</p> <p>1878 «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького. «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького. «Боа конструктор» І. Франка.</p> <p>1878—94 «Історія літератури руської» О. Огоновського (1833—94).</p> <p>1880—81 «Борислав сміється» І. Франка.</p>
1881—1890	<p>1881 «Не судилося» М. Старицького.</p> <p>1882 «Хуторна поезія» П. Куліша. «Захар Беркут» І. Франка. «Глитай, абож павук» М. Кропивницького.</p> <p>1882—1906 «Киевская Старина» (з 1907 «Україна»).</p> <p>1883 «Ворскло» Я. Щоголева (1824—98). Альманах «Рада» М. Старицького. «Объяснения малорусских и сродных песен» О. Потебні (1835—91).</p> <p>1884 «Бондарівна» І. Тобілевича (1845—1907). «Андрій Соловейко» — перше оп. М. Коцюбинського (1864—1913).</p> <p>1886 «Мартин Боруля» І. Тобілевича.</p> <p>1887 «З вершин і низин» І. Франка. «Перший вінок», альманах за ред. Н. Кобринської (1851—1920). Альманах «Ватра» В. Лукича (1856—1938).</p> <p>1889 «Степові думи та пісні», «Над Дніпром» І. Манжури (1851—93).</p> <p>1890 «З поезій» В. Самійленка (1864—1925). «Ліс Микита» І. Франка. «Соняшний промінь» Б. Грінченка (1863—1910), «Сто тисяч» І. Тобілевича.</p>
	<p>Нр «Нора» (1879) Г. Ібсена.</p> <p>П «Коля Рієнці» (1873) А. Асника (1838—97). «Прадавня легенда» (1876) Ю. І. Крашевського (1876). «Меїр Езофович» (1878) Е. Ожешкової (1841—1910).</p> <p>Р «Ліс» (1871), «Вовки та вівці» (1875) О. Островського. «Біси» (1871—72), «Брати Карамазови» (1879—80) Ф. Достоевського. «Соборяни» (1872), «Запечатаний ангел» (1873) М. Лєскова (1831—95). «Анна Кареніна» (1875—77) Л. Толстого. «Чотири дні» (1877) В. Гаршина (1855—88).</p> <p>Ф «Тартарен із Тараскону» (1872) А. Доде. «Сезон у пеклі» (1873) А. Рембо (1854—91). «Навколо світу за 80 днів» (1873) Ж. Верна (1828—1905). «Нана» (1880) в циклі «Ругон Маккари» (1871—93) Е. Золя (1840—1902).</p> <p>Ч «Малостранські оповідання» (1878) Я. Неруди (1834—91).</p> <p>Ш «Червона кімната» (1879) А. Стріндберга (1849—1912).</p> <p>Шв «Юрг Енач» (1876) К. Ф. Маєра (1825—98).</p> <p>А «Острів скарбів» (1883) Р. Л. Стівенсона (1850—94). «Марій Епікуреєць» (1885) В. Пейтера (1839—94). «Портрет Доріана Грея» (1891) О. Вайльда (1854—1900). «Трое в одному човні» (1889) Дж. Джерома (1859—1927).</p> <p>В «Сліпці» (1890) М. Метерлінка (1862—1949).</p> <p>Білг «Під ярмом» (1889—90) І. Вазова (1850—1921).</p> <p>Груз «Торніке Еріставі» (1884) А. Церетелі (1840—1915). «Алуда Кетлаурі» (1888) Вагі Ішавели (1861—1915).</p> <p>Е «Великий Галеотто» (1881) Х. Ечегарая (1832—1916).</p> <p>І «Серце» Е. де Амїсіса (1846—1908).</p> <p>Н «Так мовив Заратустра» (1883), «Поза добром і злом» (1886) Ф. Ніцше (1844—1900). «Пані Журба» (1887) Г. Зудермана (1857—1928). «Перед сходом сонця» (1889) Г. Гавшмана (1862—1946).</p> <p>Нр «Примари» (1881), «Дика качка» (1884) Г. Ібсена. «Понад наші сили» (1883) Б. В'єрнсона. «Голод» (1890) К. Гамсуна (1859—1952).</p> <p>П «Поезії» (I—IV, 1881—93) М. Конопницької (1842—1910). Трилогія: «Вогнем і мечем» (1884), «Потоп» (1888), «Пан Володимирський» (1888) Г. Сенкевича (1846—1916). «Над Німаном» (1887) Е. Ожешкової.</p> <p>Р «Червона квітка» (1883) В. Гаршина. «Влада темряви» (1887), «Крайцєрова соната» (1889) Л. Толстого.</p> <p>Слов «Летючі тіні» (1883), «Сухе гілля» (1884) С. Ваянського (1847—1916). «Пагіння» (1885—95) П. Гвєздослава (1849—1921).</p> <p>Ф «Злочин Сильвестра Боннара» (1881) А. Франса (1844—1924). «Мудрість» (1881) П. Верлена. «Любий друг» (1885) Г. де Мопасана (1850—93). «Жермі-</p>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	<p>наль» (1885) в циклі «Ругон Маккари» Е. Золя. «Щастя» (1888) А. Сюллі-Приюдома (1839—1907).</p> <p>Ч «Ніч на Карльштейне» (1885) Я. Врхлицького (1853—1912).</p> <p>Щ «Батько» (1887), «Панна Юлія» (1888) А. Стріндберга.</p>
<p>1891—1900</p> <p>1893 «На крилах пісень» — перша зб. поезій Л. Українки (1871—1913). «Украдене щастя» І. Франка. «Дзвін» П. Куліша.</p> <p>1894 «Людина» О. Кобилянської (1863—1942). «Пролісок» П. Грабовського (1864—1902).</p> <p>1895 Поява «Етнографічного збірника» НТШ.</p> <p>1896 «Зів'яле листя» І. Франка.</p> <p>1897 «Залісся» — повість О. Маковея (1867—1925). «Lux in tenebris lucet» В. Щурата (1872—1948). «Царівна» О. Кобилянської. «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка» І. Старицького.</p> <p>1898 «Мій ізмарagd» І. Франка. «З села» Б. Лепкого (1872—1941). «Слобожанщина» Я. Щоголева (1824—98).</p> <p>1898—1919 «Літ.-Науковий Вісник» (Київ—Львів).</p> <p>1899 «Сава Чалий» І. Тобілевича. «Громадські промисловці» С. Ковалева (1848—1920). «Думи і мрії» Л. Українки. «Синя книжечка» В. Стефаника (1871—1936). «З теки самовбивця» П. Карманського (1878—1956). «Ближні. Образки й оповідання» Т. Бордуляка (1863—1916). «У путях шайтана» М. Коцюбинського.</p> <p>1900 «Хазяїн» І. Тобілевича. Із днів журби» І. Франка. «Камінний хрест» В. Стефаника. «Нечитальник», зб. оп. Л. Мартовича (1871—1916). Перші виступи членів групи «Молода Муза» у Львові, оформленої у в-во цієї ж назви в 1906—09 рр.</p>	<p>А «Тесс із роду Д'Ербервілів» (1891) Т. Гарді (1840—1928). «Книга джунглів» (1894—95) Р. Кіплінга (1865—1936). «Кандіда» (1895), «Цезар і Клеопатра» (1899) В. Шов (1856—1950). «Машина часу» (1895) Г. Дж. Велза (1866—1946). «Баллада про Редінгську в'язницю» (1898) О. Вайлда. «Лорд Джім» (1900) Дж. Конрада-Коженевського (1856—1924).</p> <p>Б «Пеллеас і Мелісанда» (1892) М. Метерлінка. «Міста-спрути» (1895) Е. Вергарна (1855—1916).</p> <p>Білор «Дудка білоруська» (1891) Ф. Богуневича (1840—1900).</p> <p>Болт «Бай Ганно» (1894) А. Константинова (1863—97).</p> <p>Груз «Вахтріоні» (1892), «Гість і господар» (1893) Важі Пшавелі.</p> <p>Д «Обіцяна земля» (1891—95), «Ганс у щасті» (1898—1905) Г. Понтюппідана (1857—1943).</p> <p>І «Тріумф смерті» (1894), «Вогонь» (1900) Г. Д'Аннунціо (1863—1938).</p> <p>Н «Пробудження весни» (1891) Ф. Ведекінда (1864—1918). «Ткачі» (1892), «Затоплений дзвін» (1896), «Візник Геншель» (1898) Г. Гавпмана. «Батьківщина» (1893) Г. Зудермана. «Рік душі» (1897) С. Георге (1868—1933).</p> <p>Нр «Будівничий Сольнес» (1892) Г. Ібсена. «Містерії» (1892), «Пан» (1894), «Вікторія» (1898) К. Гамсуна.</p> <p>П «Лялька» (1891), «Емансипантки» (1894), «Фараон» (1896) Б. Пруса (1847—1912). «Quo vadis?» (1896), «Хрестоносці» (1900) Г. Сенкевича. «Варшав'янка» (1898) С. Виспянського (1869—1907). «Обіцяна земля» (1899) В. Реймонта (1868—1925). «Бездомні» (1900) С. Жеромського (1864—1925).</p> <p>Р «Воскресіння» (1889—99) Л. Толстого. Трилогія «Христос і антихрист» (1895—1904) Д. Мережковського. (1868—1941). «Чайка» (1896), «Дядя Ваня» (1897) А. Чехова (1860—1904). «Фома Гордеев» (1899) М. Горького (1868—1936). «Tertia Vigilia» (1900) В. Брюсова (1873—1924).</p> <p>Ф «Трофеї» (1893) Ж. М. Ередія (1842—1905). «Сірано де Вержерак» (1897) Е. Ростана (1868—1918).</p> <p>Ч «Життя і смерть» (1892), «Бар-Кохба» (1897) Я. Врхлицького.</p> <p>Ш «Сага про Йесту Верлінга» (1891) С. Лягерлеф (1858—1940). «Карл XII та його лицарі» (1897—98) В. Гайденштама (1859—1940).</p> <p>Шв «Баллади» (1896), «Олімпійська весна» (1900—10) К. Шпіттелера (1845—1924).</p>

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

ЛІТЕРАТУРА НОВОЇ ДОВИ

(20 сторіччя)

Дальший розвиток реалізму і перші початки модернізму в поезії і прозі.

1901—1910

- 1901 (08, —22). «Пальмове гілля» А. Кримського (1871—1942). «Наші знакоми» О. Маковей (1867—1925). «Карби» М. Черемшини. «З життя» Б. Лепкого (1872—1941). Маніфест модернізму М. Вороного (1871—1936). «Під тихими вербами» Б. Грінченка. «Дорога» В. Стефаника.
- 1902 «Відгуки», «Кассандра» Л. Українки. «Земля» О. Кобилянської. Перші оп. В. Винниченка (1880—1951).
- 1903 «Вавилонський полон» Л. Українки. Альманах «З-над хмар і долин». «Хитрий Панько» Л. Мартовича. «Суєта» І. Тобілевича. Відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві.
- 1903—10 «Fata morgana» М. Коцюбинського.
- 1904 Оповідання О. Маковей. «Голота» В. Винниченка. «На руїнах» Л. Українки.
- 1905 «Мойсей» І. Франка. «Мое слово» В. Стефаника. «Стрибожий дарунок» й ін. оп. Л. Мартовича. Скасування обмежень укр. мови в рос. імперії.
- 1906 «Semper tiro» І. Франка. «Ой, люлі, смутку» П. Карманського. «Україні» В. Самійленка (1864—1925). «Лірика» М. Філянського (1873—1937).
- 1907 «Блудні вогні» П. Карманського. «З журбою радість обнялась» О. Олесь (1878—1944).
- 1907—09 «Словар української мови» Б. Грінченка (1863—1910).
- 1908 «Интермеццо» М. Коцюбинського. «В неділю рано зілля копала» О. Кобилянської.
- 1909—11 «Поезії» ІІ, ІІІ О. Олесь.
- 1909—14 «Українська Хата».
- 1910 «На білих островах» М. Рильського (*1895). «По дорозі в казку» О. Олесь. «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган» Г. Чупринки (1879—1921). «Під прапором мистецтва» М. Євшана (1889—1919). «Бояриня» Л. Українки.

- А «Кім» (1901) Р. Кіплінга. «Людина й надлюдина» (1903) В. Шов. «Сага Форситів» (1906—22) Дж. Гелсуерті (1867—1933). «Деїрдре» (1907) В. В. Ейтс (1865—1939). «Війна світів» (1908). «Тонно Бенгай» (1909) Г. Велза.
- Ам «Нетрі» (1906) А. Сінклера (1878—1962). «Морський вовк» (1904). «Мартін Іден» (1909) Дж. Лондона (1876—1916).
- В «Життя бджіл» (1900). «Синій птах» (1909) М. Метерлінка. «Везмежне сльиво» (1906) Е. Вергарна.
- Д «Прочанин Каманіта» (1906) К. Гельсрупа (1857—1919). «Довга подорож» (1909—21) Й. В. Снсе-на (1873—1950).
- Е «Толедський собор» (1903). «Кров і пісок» (1908) Власко-Ібаньеса (1867—1928). «Три інтересів» (1908) Х. Бенавенте (1866—1954).
- І «Франческа з Ріміні» (1902) Г. Д'Аннунціо. «Покійний Матія Паскаль» (1904) Л. Піранделльо (1867—1936).
- Н «Вудденброки» (1901) Т. Манна (1875—1955). «Двое» (1903) Р. Демеля (1863—1920). «Скриня Пандори» (1904) Ф. Ведекінда. «Професор Унрат» (1905) Г. Манна (1871—1950). «Книга годин» (1906) Р. М. Рільке (1875—1926). «Сьоме кільце» (1907) С. Георге.
- П «Homo sapiens» (1901). «Сніг» (1903) С. Пшибишевського (1868—1927). «Тлінь» (1901) В. Берента (1873—1940). «Весілля» (1901) С. Виспянського. «Гімни» (1902) Я. Каспровича (1860—1926). «На скельнім підгаллі» (1903) К. Тетмаєра (1865—1940). «Попіл» (1904) С. Жеромського. «Селяни» (1904—09) В. Реймонта. «Мораль пані Дульської» (1907) Г. Запольської (1860—1921). «Люди підземелля» (1908) А. Струга (1871—1937). «Пан Бальцер у Бразилії» (1910) М. Конопницької.
- Р «На дні» (1902). «Міщани» (1902). «Мати» (1906) М. Горького. «Петро і Олексій» (1902) Д. Мережковського. «Вишневий сад» (1903—1904) А. Чехова. «Вірші про Прекрасну Даму» (1904) О. Блока (1880—1921). «Червоний сміх» (1904). «Оповідання про сімох повішених» (1908) Л. Андреева (1871—1919). «Історія мого сучасника» (1906—22) В. Короленка (1853—1921). «Маллий біс» (1907) Ф. Сологуба (1863—1927). «Вогненний ангел» (1907) В. Брюсова. «Хрестові сестри» (1910) О. Ремізова (1877). «Село» (1910) І. Буніна (1870—1953). «Срібний голуб» (1910) А. Белого (1880—1934).
- Рум «Соколи» (1905) М. Садовяну (1880—1961).
- Ф «Етап» (1902) П. Вурже (1852—1935). «Іммораліст» А. Жіда (1902). «Жан Крістоф» (1904—12) Р. Роллана (1866—1944). «Одно-

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	<p>душне життя» (1908) Ж. Роме-на (*1885).</p> <p>Хорв «Дубровницька трилогія» (1902) І. Войновича (1857—1929).</p> <p>Ш «Єрусалим» (1901—02) С. Лягер-леф.</p>
<p>1911—1920</p> <p>1911 «Ескізи» С. Васильченка (1879—1932). «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. «Лісова пісня» Л. Українки. «Забобон» Л. Мартовича. Перше вид. «Історії укр. письменства» С. Єфремова (1876—?). «Calendarium» М. Філянського.</p> <p>1912 «З книги життя» А. Тесленка (1882—1911). «Через кладку» О. Кобилянської. «Ліричні поезії» М. Вороного. «Контрасти» Г. Чупринки. «Камінний господар» Л. Українки.</p> <p>1913 «За ситуаціями» О. Кобилянської. «Драматичні твори» О. Олесь. «В сьвітлі мрій» М. Вороного.</p> <p>1914 Святкування 100-річчя Т. Шевченка. «Казка старого млина» С. Черкасенка (1876—1939).</p> <p>1915 «Оповідання» С. Васильченка.</p> <p>1916 Смерть І. Франка. «Танець тіней» М. Яцкова (1873—1961).</p> <p>1917 «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка. «Al fresco» П. Карманського. «Поезії» О. Олесь.</p> <p>1918 «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка. «Літ.-критичний альманах». «Соняшні клярне-ти» П. Тичини (*1891). «На узліссі», «Під осінніми зорями» М. Рильського.</p> <p>1919 «Село вигибає» М. Черемш-ни. Альманах «Музагет». «Чужиню» О. Олесь. «На грані» Д. Загула (1890—1933).</p> <p>Укр. література в порев. умовах — в ССРСР, під Польщею, Руму-нією, в Чехо-Словаччині і на емі-грації.</p> <p>1920 Альманах «Гроно». «Антологія римської поезії» М. Зерова (1890—1941). «Замість сонетів і октав», «Плуг» П. Тичини. «За-спів» В. Чумака (1900—19). «Уда-ри молота і серця» В. Еллана-Блакитного (1892—1925). «Руба-ють ліс» А. Крушельницького (1878—1934).</p> <p>1920—24 «Історія укр. літератури» М. Возняка (1881—1954).</p>	<p>А «Пігмаліон» (1913) Б. Шов. «Панс» (1914) Дж. Конрада.</p> <p>Ам «Чикагські вірші» (1916) К. Сендбурга (*1878). «Кантос» (1917—52) Е. Павнда (*1885). «Вугілля — король» (1917) А. Сінклера. «Вайнсбург Огайо» (1919) Ш. Андерсона (1881—1941).</p> <p>Білор «Дорогою життя» (1913), «Бон-дарівна» (1913) Я. Купали (1882—1942). «Вінок» (1913) М. Богда-новича (1891—1917).</p> <p>Е «Трагічне відчуття життя» (1913) М. Унамуно (1864—1936). «Колискова» (1911) Г. Марті-нез Сієрри (1881—1948). «Про-ти цього і того» (1912), «Чотири іздці Апокаліпси» (1916) Блас-ко Ібаньеса.</p> <p>Інд «Джитанялі» (1913) Р. Тагора (1861—1941).</p> <p>Н «Кожний» (1911) Г. Гофманста-ля (1874—1929). «Велика війна в Німеччині» (1912—14) Р. Гух (1864—1947). «Тунель» (1913) В. Келлермана (1879—1951). «Син» (1914) В. Газенклевера (1890—1940). «Міщани з Кале» (1914). «Газ» (1918—20) Г. Кайзера (1878—1945). «Християн Ваншаффе» (1919) Я. Рассермана (1873—1934).</p> <p>Нр «Влагодословення землі» (1917) К. Гамсуна. «Христина, донька Лявренса» (1920—22) З. Унсет (1882—1949).</p> <p>П «Юда із Каріоту» (1913) К. Г. Ростворовського (1877—1938). «Лебідь і Ліра» (1914) Л. Стафа (1878—1957). «Книга вбогих» (1916) Я. Каспровича.</p> <p>Р «Дитинство» (1912—13), «В лю-дях» (1914) М. Горького. «Удар в обличчя публічного смаку» (1912), «Хмара в штаних» (1915), «150 мільйонів» (1918—20) В. Маяковського (1894—1930). «Дванадцять» (1918) О. Блока.</p> <p>Ф «Влаговість Марії» (1912) П. Кльоделя (1868—1955). «Боги прагнуть крові» (1912) А. Фран-са. «Алькоголь» (1913), «Калі-грами» (1918) Г. Аполлінера (1880—1918). «Шукаючи втраченого часу» (1913—27) М. Пруста (1871—1922). «Підземелля Ватикану» (1914) А. Жіда (1869—1951). «Во-гонь» (1916) А. Варбюса (1874—1935). «Юна парка» (1917) П. Валері (1871—1945).</p> <p>Ч «Дерево в цвіту» (1920) Й. Гори (1891—1945). «РУР» (1920) К. Ча-пека (1890—1938).</p>

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

1921—1930

- 1921 «Криваве поле» О. Маковей. «Молодість» М. Хвильового (1891—1933). «Поезії» й «Червона зима» В. Сосюри (*1898).
- 1922 «Земля і вітер» П. Филиповича (1891—?). «На золотих богах» Г. Косинки (1899—1935). «Синя далечина» М. Рильського. Журн. молодих письмен. «Митуса» у Львові. «Круча», зб. поезій Т. Осьмачки (1895—1962). Відновлення ЛНВ у Львові (ред. Д. Донцов).
- 1922—28 Журн. «Нова Україна» в Празі (ред. В. Винниченко, М. Шаповал).
- 1923 «Прижмуреним оком» О. Маковей. «Сині етюди» М. Хвильового. «Останні дні» перше оп. Б. Антоненка-Давидовича (*1899). «Діла небесні» О. Вишні (1889—1956). «Крокове коло» М. Йогансена (1895—1937).
- 1923—25 Спілка письмен. «Гарт».
- 1923—27 «Історія укр. літератури» М. Грушевського (1866—1934).
- 1923—36 Літ. журн. «Червоний шлях» у Харкові.
- 1924 «Кобзар» М. Семенка (1892—1938). «Камена» М. Зерова. «Нове українське письменство» М. Зерова. «Вітер з України» П. Тичини. «Реп'яшки», «Вишневі усмішки сільські» О. Вишні. «Там, де верби над ставом» перша повість П. Панча (*1891). «Крізь бурю і сніг» М. Рильського. «Стилет і стилос» Є. Маланюка (*1897).
- 1925 «Скитські вогні» Т. Осьмачки. «Простір» П. Филиповича. «Фея гіркого мигдалю» І. Кочерги. «Буйний хміль» О. Копиленка (1900—58). «Мамутові бивні» Ю. Яновського (1902—54). «Гербарій» Є. Маланюка.
- 1925—27 Літ. журн. «Плужанин» (1928—32 — «Плут»).
- 1925—33 Літ. журн. «Життя й Революція» у Києві.
- 1926 «Яблуневий полон» І. Дніпровського (1895—1934). «Дні» зб. поезій Є. Плужника (1898—1936). «Можу» перша зб. оп. А. Головка (*1897). «17-й патруль» перша зб. поезій М. Бажана (*1904). «Земля» В. Стефаника. «Непоборні» К. Гриневичевої (1875—1947). «Робітні сили» М. Івченка (1890—1939). «Пророс-

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

- А «Улісс» (1922) Дж. Джойса (1882—1941). «Пустинна земля» (1922) Т. С. Еліота (*1888). «Фасада» (1922) І. Сітвелл (*1887). «Пізнші поеми» (1922) В. Б. Ейтса. «Пункт і контрапункт» (1928) А. Гакслі (1891—1963).
- Ам «Бебіт» (1922) С. Льюїса (1885—1951). «Американська трагедія» (1925) Т. Драйзера (1871—1945). «Великий Гетсбі» (1925) Ф. С. Фіцджералда (1897—1940). «Про час і рйку» (1926) Т. Вулфа (1900—38). «Прощай, зброє» (1929) Е. Гемінґвея (1898—1961).
- Білор «У поліській глушині», «Нова земля» (1923) Я. Коласа (1882—1956). «Твори» (1927—28) М. Богдановича.
- Е «Краса і поезія» (1923) Х. Р. Хіменеса (1881—1958). «Питанський романцери» (1928). «Поет у Нью-Йорку» (1930). «Чарівна шевчиха» (1930) Гарсії Льорки (1899—1936). «Повстання мас» (1930) Х. Ортеґи і Гасета.
- І «Шість персонажів шукають автора» (1921) Л. Піранделльо. «Історія Христа» (1921) Дж. Паліні (1881—1956). «Таємниця» (1921), «Утеча до Єгипту» (1926) Г. Деледди (1871—1936).
- Н «Вежа» (1923) Г. Гофманстала. «Сонети до Орфея» (1923) Р. М. Рільке. «Чарівна гора» (1924) Т. Манна. «Процес» (1925), «Замок» (1926) Ф. Кафки (1883—1924). «Вогонь і кров» (1925) Е. Юнгера (*1895). «Степовий вовк» (1927) Г. Гессе (1877—1962). «Випадок із сержантом Грішею» (1927) А. Цвайґа (*1887). «Тригрошова опера» (1928) Б. Брехта (1898—1956). «На Заході без змін» (1929) Е. Ремарка (*1898).
- Нр «Останній розділ» (1923), «Бродяги» (1927) К. Гамсуна.
- П «Сьома осінь» (1921) Ю. Тувіма (1894—1953). «Роман Терези Геннерт» (1923) З. Налковської (1885—1954). «На провесні» (1924) С. Жеромського. «Покоління Марка Гвізди» (1925) А. Струга. «Місто моєї мами» (1925) Ю. Бандровського-Кадена (1885—1944). «Лавр Олімпійський» (1927) К. Вежинського (*1894). «Ночі і дні» (1928—34) М. Домбровської (*1889).
- Р Трилогія «Ходіння по муках» (1920—41) О. М. Толстого (1883—1945). «Голий рік» (1920), «Червоне дерево» (1929) В. Пильняка (1894—1945). «Теми і варіації» (1923) Б. Пастернака (1890—1960). «Залізний потік» (1924) О. Серафимовича (1863—1949). «Міста і роки» (1924) О. Федіна (*1892). «Ворсуки» (1924), «Злодій» (1927) Л. Леонова (*1899). «Цемент» (1925) Ф. Ігладкова (1883—1958). «Мітина любов» (1925) І. Буніна. «Конармія» (1926) І. Бабеля (1894—1941). «Розгром» (1927) О. Фадеева (1901—56).
- Рум «Йон» (1921) Л. Ребрану (1855—1944).

- тень» М. Драй-Хмари (1889—1937). «До джерел» М. Зерова. «Апостол черні» О. Кобилянської. Заснування Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка у Харкові. «Останній Ейджевуд» Ю. Смолича (*1900).
- 1926—28 Літ. орг-ція Вапліте в Харкові.
- 1926—29 Тетралогія Б. Лепкого «Мазепа».
- 1927 «Вальдшнепи» М. Хвильового. «Рання осінь» Є. Плужника. «Вертеп» А. Любченка (1899—1945). «Різьблена тінь» М. Бажана. «Обрії» Д. Фальківського (1898—1934). «Бур'ян» А. Головка. «Вересень» В. Свідзінського. (1885—1941). Двомісячник «Вапліте». «Пан Тадеуш» в укр. перекладі М. Рильського. «За всіх скажу» О. Влизька (1908—34).
- 1927—31 «Нова Генерація» М. Семенка.
- 1927—32 Літ. орг-ція ВУСПП.
- 1928 «Без ґрунту» Г. Епіка (1901—42). «Соняшна машина» В. Винниченка. «Золоті лисенята» Ю. Шпола (1891—1937). «Від Куліша до Винниченка» М. Зерова. «Недуга» Є. Плужника. «Подорож д-ра Леонардо» М. Йогансена. «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича. «Голубі ешелони» П. Панча. «Фальшива Мельпомена» Ю. Смолича. «Майстер корабля» Ю. Яновського. «Місто» В. Підмогильного. «Цілую землю» М. Філянського.
- 1928—29 Бюлетень «Авангард» В. Поліщука (1897—1942).
- 1928—30 «Літературний Ярмарок».
- 1929 «Де сходяться дороги» М. Рильського. «Клекіт» Т. Осьмачки. «Чорне озеро» В. Гжицького (*1895). «Нас було троє» О. Досвітного (1891—1934). «Будівлі» М. Бажана. «Чорний ангел» О. Слісаренка (1891—?). «Шоломи в сонці» К. Гриневичевої. «Прекрасна Ут» Ю. Яновського. «Народний Малахій» і «Мина Мазайло» М. Куліша (1892—1942).
- 1930 «Невеличка драма» В. Підмогильного. «Землею українською» В. Антоненка-Давидовича. «Чотири шаблі» Ю. Яновського. «Дорога» М. Бажана.

- Ф «Чари» (1922) П. Балері. «Родина Тібо» (1922—40) Р. Мартендіо Гара (1881—1958). «Гра любови і смерти» (1925) Р. Ролляна. «Фальшивомонетники» (1926) А. Жіда. «Орфей» (1927) Ж. Кокто (1882—1963). «Шовковий черевичок» (1930) П. Кльоделя. «Глембаєви» (1929—32) М. Крлежі (*1893).
- Хорв «Пригоди бравого воєнка Швейка» (1921—24) Я. Гашека (1883—1923). «Абсолют» (1923) К. Чапек. «Периферія» (1925) Ф. Лянгера (*1882). «Поеми ночі» (1930) В. Незвала (1900—59).
- III «Оповідання про Сан Мішель» (1929) А. Мунте (1857—1949).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

1931—1940

- «Свіччине весілля» І. Кочерги.
«Вишневі усмішки закордонні»
О. Вишні. «Живу, працюю» Ю.
Влизька. Перші поезії Малиш-
ка (*1912). «Земля і залізо» Є.
Маланюка.
- 1931 «Мати» А. Головка. «Серце» В.
Сосюри. «Патетична соната» М.
Куліша. «Полісся» Д. Фальків-
ського.
- 1930-і рр. Посилення терору в
УРСР. Репресії проти письменни-
ків. Офіц. визнання єдиної методи
соц. реалізму. Націоналізм в літе-
ратурі зах. земель й еміграції.
- 1932 Постанова ЦК ВКП(б) про
ліквідацію літ. орг-цій і утво-
рення єдиної Спілки Совет-
ських письменників. «Знак те-
резів» М. Рильського. «Партія
веде» П. Тичини. «Народжуєть-
ся місто» О. Копиленка.
- 1932—37 «Волинь» У. Самчука
(*1905).
- 1933 Самогубство Хвильового. «За-
гибель ескадри». О. Корнійчука
(*1905). «Сонети і строфи» Б.
Кравцева (*1904). «Барви і лі-
нії» С. Гордієнського (*1906).
«Земна мадонна» Є. Маланюка.
Три перстені» Б. І. Антонича
(1909—37). «Маклена Граса» М.
Куліша.
- 1933—39 «Вісник» Д. Донцова.
- 1934 «Северин Паливайко» С. Чер-
касенка. «Платон Кречет» О.
Корнійчука. «Майстрі часу» І.
Кочерги. Розстріл 27 письмен-
ників і культ. діячів у Києві.
- 1934—37 «Людолови» (І—ІІ) З. Ту-
луб (*1890).
- 1934—39 «Назустріч», журн. у Льво-
ві. Повне вид. творів Т. Шев-
ченка (Варшава).
- 1935 «Шестикрилець» К. Гриневи-
чевої. «Вершники» Ю. Янов-
ського. «Рінь» О. Ольжича (1909
—44). «Бій за українську літе-
ратуру» Ю. Липи (1900—44).
«Ми» журн. у Варшаві (до
1939).
- 1935—45 «Сини землі» І. Киріяка
(1888—1955).
- 1936 «Батьківщина» А. Малишка.
- 1937 «Прокляті роки» Ю. Клена
(1891—1947).
- 1939 «Богдан Хмельницький» О.
Корнійчука. 5-томове вид. тво-
рів Т. Шевченка (Харків).
- 1940 «Поезії» В. Свідзінського. «Ко-
роткі історії» Ю. Яновського.

- А «Хвилі» (1931) В. Вульф (1882—
1941). «Добрий новий світ»
(1932) А. Таксл. «Джерело»
(1932) Ш. Морґана (*1894).
«Вбивство в соборі» (1935) Т.
С. Еліота. «Двадцять один
вірш» (1936) Д. Томаса (1914—
53). «Цитаделя» (1937) А. Кро-
ніна (*1896). «Фіннігенс Вейк»
(1939) Дж. Джойса. «Сила і
слава» (1940) Г. Гріна (*1904).
- Ам «Благословенна земля» (1931).
«Патріот» (1937) П. Бак (*1892).
«Електрі личить жалоба» (1931)
Е. О'Ніла (1888—1953). «Святи-
лице» (1931) В. Фолкнера
(1897—1962). «Грона гніву»
(1940) Дж. Стейнбека (*1902).
«Кому дзвонить дзвін» (1940).
«П'ять колон» (1940) Е. Гемінг-
вея.
- Білор «Тарасова доля» Я. Купали.
- Д «Гудрун» (1936) Й. В. Енсена.
- Н «Як нам бути, маленька лю-
дино?» (1933) Г. Фалляди (1893
—1947). «Генріх IV» (1935) Г.
Манна. «Сьомий хрест» (1939)
А. Загерс (*1900).
- Іс «Салка Валка» (1931—32) Г. К.
Лякснеса (*1902).
- П «Хрестоносці» (1935) З. Коссак-
Щуцької (*1890). «На високій
полонині» (1936) С. Вінценца
(*1888). «Пісня над водами»
(трилогія; 1940—1951) В. Васи-
ленської (*1905).
- Р «Петро Великий» (1930—45) О.
М. Толстого. «Як гартувалася
сталь» (1932—34) М. Остров-
ського (1904—1936). «Пусіма»
(1932—35) О. Новікова-Прибоя
(1877—1944). «Тихий Дон» (1928—
40) М. Шолохова (*1905).
- Слов «Тернистий шлях» (1934), «Зу-
стріч» (1936—37) Ф. Краля (1903
—55).
- Ф «Умови людського існування»
(1933) А. Мальро (*1901). «Хро-
ніка Паск'єрів» (1933) А. Дюа-
меля. «Повернення з СРСР»
(1936) А. Жіда. «Щоденник
сільського священика» (1936)
Ж. Бернаноса (1888—1948).
«Чорні ангели» (1936) Ф. Морі-
яка (*1885). «Електра» (1937).
«Ундіна» (1939) Ж. Жіроду (1882
—1944). «Жакливі батьки» (1938)
Ж. Кокто. «Жанна д'Арк на
кострі» (1939) П. Кльоделя.
- Фі «Сіля, служниця» (1931) Ф. Е.
Сільманле (*1888).
- Ч «Рік городників» (1932) К.
Чапека. «Дві хвилини спокою»
(1934) Й. Гори.
- Чіле «Найбільші поеми ліричні»
(1937). «Колоче дерево» (1939) Г.
Містраль (1889—1957).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

1941—1950

- 1941 «В степах України» О. Корнійчука. «Добрий ранок», перша зб. поезій М. Стельмаха (*1912). «Княжа емаль» О. Лятуринської (*1902).
- 1942 Розстріл О. Теліги (*1907) та ін. письм. у Києві.
- 1943 «Сучасникам» Т. Осьмачки. «Каравели» Ю. Клена.
- 1944 «Луни літ» М. Ореста (*1901). «Мандрівка в молодість», «Марина» М. Рильського. «Ярослав Мудрий» І. Кочерги.
- Укр. література в ССРСР і на еміграції після другої світової війни.
- 1944—47 «Тигролови» І. Багряного.
- 1945 Заснування літ. орг-ції МУР.
- 1946 «Душа на сторожі» (посмертне вид.) О. Теліги. «Душа і доля» М. Ореста. «Апостоли» В. Барки. «Золотий бумеранг» І. Багряного.
- 1946—48 «Прапороносці» трилогія О. Гончара (*1918).
- 1947 «Вогнем і смерчем» С. Гординського. «Поет» Т. Осьмачки. «Доктор Серафікус» В. Домонтовича. «Еней і життя інших» Ю. Косача.
- 1947—48 Місячник «Арка» (Мюнхен). «Пророк» І. Кочерги.
- 1948 «Правдоносці» Я. Славутича (*1918).
- 1948—51 «Діти чумацького шляху» Д. Гуменної (*1904).
- 1950 «Велика рідня» М. Стельмаха. «Сад Гетсиманський» І. Багряного (*1907). «Спрага» Я. Славутича. Перший рік вид. ж. «Київ» (ред. Б. Романенчук). Ювілейне вид. «Слова о полку Ігореві» в перекладі і за ред. С. Гординського.

- А «Поміж актами» (1941) В. Вулф (1882—1941). «На вістрію бритви» (1944) С. Моєма (*1874). «Зелені роки» (1944) А. Дж. Кроніна. «Колгосп тварин» (1945). «1984» (1948) Дж. Орвела (1903—50). «Ліна», «Інспектор прийшов» (1947) Дж. Прістлі (*1894). «Віктривопа» (1947) В. Г. Одна (*1907). «Мавпа і сутність» (1949) А. Гакслі.
- Авст «Смерть Вергілія» (1945) І. Броха (1886—1951).
- Ам «Зійди вниз, Мойсею» (1943) В. Фолкнера. «Трамвай на ім'я бажання» (1947) Т. Вільямса (*1914). «Смерть комівояжера» (1948) А. Мілера (*1915). «Інші голоси, інші кімнати» (1948) Т. Капоте (*1924). «Пустинна земля» (1948) Л. Бромфілда (*1896).
- І «Капут» (1945) К. Мальяпарте (1898—1957). «Христос спинився в Еболі» (1947) К. Леві (*1902). «Жінка з Риму» (1950) А. Моравії (*1907). «Місяць і ватри» (1950) Ц. Павезе (1908—50).
- Іс «Атомовою станція» (1948) Г. К. Лакснеса.
- Н «Пісні про Бернадettu» (1941) Ф. Верфеля (1890—1945). «Гра скляних намистин» (1943) Г. Гессе. «Сталінград» (1945) Т. Плів'є (1892—1955). «Доктор Фавстус» (1947) Т. Манна. «Статичні вірші» (1948) Г. Венна (1886—1956). «Матінка Кураж і її діти» (1949) Б. Брехта. «Промінування» (1949) Е. Юнгера.
- П «Уціління» (1945) Ч. Мілоша (*1911). «Хрести й мечі» (1948) К. Вежинського. «Квіти Польщі» (1949) Ю. Тувіма.
- Р «Падіння Парижу» (1941). «Буря» (1947) І. Еренбурга (*1891). «Нездоланні» (1943) В. Горбатова (1908—54). «Дні й ночі» (1943—44) К. Сімонова (*1915). «Молода гвардія» (1945) О. Фадеева. «Незвичайне літо» (1947—48) О. Федіна.
- Ф «Мовчання моря» (1942) Ж. Веркора (*1902). «Антигона» (1944) Ж. Ануї. «Обіцяна земля» (1945) А. Моруа (*1885). «Шляхи свободи» (1945—49). «Врудні руки» (1948) Ж. П. Сартра (*1905). «Щоденник 1939—42» (1946) А. Жіда. «Чума» (1947) А. Камю (1913—60). «Мої великі люди» (1949) Ф. Моріяка.
- Ш «Варавва» (1946) П. Ф. Лагерквіста (*1891).
- Срб «Міст на Дріні», «Травніцька хроніка» (1945) І. Андрича (*1892).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

1951—1960

- 1951 «Данило Галицький» А. Хижняка (*1907). «План до двору» Т. Осьмачки. «Влада» Є. Маланюка.
- 1952 «Catalepton» М. Зерова.
- 1953 «Рай» В. Барки (*1908).
- 1954 «Зачарована Десна» О. Довженка (1894—1956). «Гомоніла Україна» П. Панча.
- 1954—57 «Історія української літератури» (I—II), офіц. визнаний курс, складений колективом літературознавців за гол. ред. О. Вілецького.
- 1955 «Життя Тараса Шевченка» П. Зайцева (*1886). «Фавст» Й. В. Гете в перекладі М. Лукаша.
- 1956 «Поема про море» кіноповість О. Довженка. «Далекий світ» Г. Журби (*1888). Заснування Об'єднання Укр. Письменників «Слово» (Нью-Йорк). «Шлях невідомого» І. Качуровського (*1918). «Літературна політика в Радянській Україні (1917—34)» Ю. Луцького (*1919), видана англ. мовою. «Елегії» В. Вовк (*1926). «Камінний сад» Б. Рубчака (*1935). «Життя в місті» Ю. Тарнавського (*1934).
- 1956—61 Реабілітація частини політ., культ., літ. та ін. діячів, знищених у 1930-их рр. — поч. 1950-их рр.
- 1957 «Попіл імперій» Ю. Клена (по-смертне вид.). «Земля велика» О. Копиленка. «Проміння землі» Л. Костенко (*1930). «Розмова з батьком» В. Лесича (*1909). «Час болю» Б. Бойчука (*1927). Відновлення журн. «Радянське літературознавство» за ред. О. Білецького, Антологія української поезії в 4 тт. (Київ).
- 1958 «Козацькому роду нема переводу» О. Ільченка (*1909). «Вітрила» Л. Костенко. «Народження ідола» Е. Андієвської (*1931).
- 1959 «Святослав», «Володимир» С. Скляренка (1901—62). «Розстріляне відродження», антологія складена Ю. Лавріненком (*1905). «Короткі віддалі» Ж. Васильківської (*1930).
- 1959—61 «Вир» Г. Тютюнника (1920—61).
- 1959—62 «Нові поезії» річники Нью-Йоркської групи поетів.

- А «Оглянься в гніві» (1956) Дж. Осборна (*1929). «Самотність бігу на довгу віддаль» (1959) А. Сілітова (*1928).
- АМ «Старий і море» (1952) Е. Гемінгвея. «Довгий день подорожі у ніч» (1956) Е. О'Ніла. «Переказ» (1954) В. Фолкнера. «Смерть у родині» (1957) Дж. Агі (*1909).
- Е «Криниця» (1951) Л. Ромеро (*1916). «Марселино — хліб і вино» (1953) Х. М. Санчес-Сільва (*1911). «Цирк» (1957) Х. Гойтісольо (*1931). «Третя поетична антологія» (1957) Х. Р. Хіменеза (1881—1958). «Життя людини» (1958—60) Дж. Унгаретті (*1888). «Лірика» (1958) С. Квазімодо (*1901).
- Іс «Герпла» (1953) Г. К. Лякснеса.
- Н «Барабан із бляхи» (1959) Г. Грасса (1927).
- П «Зневолений розум» (1953), «Долина Іси» (1957) Ч. Мілоша. «Золота грамота» (1954) Ю. Лободовського (*1909). «Поема для дорослих» (1955) А. Вазжика (*1905). «Дійсність» (1957) Є. Путраменті (*1911). «Цвинтарі» 1958) М. Гласка. «Лірика» (1959) Я. Івашкевича (*1894).
- Р «Життя Арсенєва» (1952) І. Буніна. «Не хлібом єдиним» (1954) В. Дудінцева (*1918). «Відлига» (1954—56) І. Еренбурга. «Доктор Живаго» (1958) В. Пастернака.
- Рум «Никифор Підкова» (1952) М. Садовяну.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА	
	<p>1960 «Людина і зброя» О. Гончара. «Над Дніпром» О. Корнійчука. «Фавст і смерть» О. Левади (*1909). «Полудень віку» А. Малишка. «Від давнини до сучасности» О. Білецького (1884—1961). «Останній пророк» Л. Мосендза (1897—1948). «Океан» В. Барки. «Самотнє дерево» О. Тарнавського (*1917). Поява гурту молодих модерністів, т. зв. «шестидесятників» (І. Драч, М. Вінграновський, Є. Гуцало, В. Коротич та ін.). Укр. письменники. Біобібліографічний словник т. І. Давня укр. література. Антологія укр. оповідання в 4 тт. (Київ).</p>	Ф	<p>«Бунтівна людина» (1951) А. Камю. «Щоденник незнайомого» (1952) Ж. Кокто. «Чекаючи Годо» (1954) С. Бекета (*1906). «А собаки вмовкли» (1956) Е. Сезера (*1912). «36. філософської лірики» (1957) Сен Жон Перса (*1887). «Великий тиждень» (1958) Л. Арагона (*1897). «Носоріг» (1959) Ю. Йонеско (*1912). «Кардинал Еспанії» (1960) А. де Монтерляна (*1896).</p>
		Шв	<p>«Відвідини старої дами» (1951) Ф. Дюрренмата (*1922).</p>
1961—1962	<p>1961 «Мандрівки серця» Л. Костенко. «Правда і кривда» М. Стельмаха. Григорій Сковорода. Твори в 2 тт. «За ширмою» Б. Антоненка-Давидовича. Перший рік вид. ж. «Сучасність» (ред. І. Кошелівець).</p> <p>1961—62 Перші виступи модерністів «шестидесятників» у прозі (В. Шевчук, Є. Гуцало, В. Драч та ін.).</p> <p>1962 «Жовтий князь» В. Барки. «Дикий мед» Л. Первомайського (*1908).</p>	Ам	<p>«Корабель дурнів» (1962) К. А. Портер (*1890).</p>
		Н	<p>«Роздумування про Якова» (1962) У. Йонсона (*1934).</p>
		Р	<p>«Помах руки» (1962) Є. Свтушенка.</p>

Пояснення скорочень

А — Англійська; Авст — Австрійська; Ам — Американська; Ар — Арабська; Б — Бельгійська; Білор — Білоруська; Блг — Болгарська; Груз — Грузинська; Д — Данська; Е — Еспанська; І — Італійська; Інд — Індійська; Іс — Ісландська; Н — Німецька; Нід — Нідерландська; Нр — Норвезька; П — Польська; Пер — Перська; Порт — Португальська; Р — Російська; Рум — Румунська; Ск — Скандинавська; Сл — Словацька; Слвн — Словінська; Срб — Сербська; У — Угорська; Ф — Французька; Фін — Фінська; Хорв — Хорватська; Ч — Чеська; Чіле — Чилійська; Ш — Шведська; Шв Швайцарська.

на простацькі дотепи, він негативно поставився до І. Котляревського і П. Гулака-Артемівського, які, на його думку, виявили неповагу до укр. мови, зате найвище цінував укр. повісті Г. Квітки-Основ'яненка. З тих самих причин, цінуючи «Мертві душі» й «Ревізора» М. Гоголя, він виступив проти «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» за глузування з селян і викривлене зображення їхнього життя. Повертаючись кількаразово до творчості Т. Шевченка, П. Куліш тримався поширеного тоді уявлення про «народність» поета, але й одним з пер-

ших підкреслив всеслов'янське його значення. Суперечливий у критиці, як і в ін. писаннях, П. Куліш, тримаючись народності й вірності етногр. принципів, ставив одночасно високі естетичні вимоги до літератури, вважав обов'язком Л. к. боротися проти графоманів і епігонів і тим, разом з «Основою» та ін. критиками-сучасниками (М. Костомаров, М. Максимович), як найяскравіша постать серед них, відіграв на цьому етапі розвитку Л. к. визначну роль. Виступивши з великою кількістю ст. (назвемо лише частину з них: «Об отношении малорусской

словесности к общерусской»; «Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги „Народні оповідання Марка Вовчка“», 1857; «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті», 1858; «Характер и задачи украинской критики», «Гоголь, как автор повестей из украинской жизни и истории», 1861; «Простонародность в украинской словесности», 1862), П. Куліш дав підставу деяким дослідникам називати його основоположником укр. Л. к.

Настанова Л. к. цієї доби й наступних десятиліть оформилася пізніше в ідеї народництва, що протрималася в ній до 20 в. (С. Єфремов). Іншу політ. основу має псевдонародництво, що незмінно тримається від 1940-их рр. у сов. Л. к. Щойно найостаннішим часом, особливо у зв'язку з поївкою на Україні плеяди молодих письменників модерністичного напрямку, з'явилися і в Л. к. фаховіші спроби усвідомити істотніші явища літ. процесу.

У Галичині першої пол. 19 в. відбувався з деяким запізненням той самий процес зародження Л. к. у зв'язку з утвердженням живої мови в літературі. Правда, вже І. Могильницький («Грамматика», 1823) декларував живий «руський діалект» нарівні з ін. слов. мовами, але пожвавлення літ. руху викликала щойно поява «Русалки Дністрової» (1837). З «руської трійці» найбільш діяльний у Л. к. був Я. Головацький. У ряді літ.-критичних та ін. праць («Пам'ять Маркіяну Руслану Шашкевичу», «Розправа о язиці южнорускѣм», «Іван Котляревський» та ін.) він ширив думку, що література нар. мовою не може бути обмежена якимиись вузькими рамками, а мусить охоплювати всі ділянки життя, і популяризував діяльність письм. Наддніпрянщини. Питання шляхів розвитку літератури (зокрема справа мови й правопису) знайшли місце і в «Вінку русинам на обжинки» (1846) та «Зорі Галицькій» (1848–57), у якій прихильником нар. мови в літературі виступив Й. Лозинський, та ін. гал. вид. того часу. Пожвавлення цього самого процесу викликав 1848 р., з яким пов'язані постання «Головної Руської Ради» і «З'їзд руських учених», на якому жваво обговорювалося питання шляхів розвитку укр. письменства. Речником літ. відродження на Закарпатті в 1860-х рр. був О. Душнович, хоч, виступаючи проти зугорчення цієї землі, до визнання нар. мови в літературі він не дійшов, що дало привід пізнішим русофілам використати його ім'я в своїх цілях.

Однак дискусія про мову і завдання літератури на Зах. Укр. Землях у кін. 1840-их рр. не закінчилася. Навпаки, в наступні десятиліття посилюлася протинародницька течія то у вигляді відстоювання церк.-слов'янщини (М. Малиновський), то у вигляді москвофільського орієнтування на рос. мову (А. Петрушевич), що разом було обґрунтованням мертвого «язичія», проти якого справедливо гостро виступала «Основа» і зокрема М. Максимович. Помітних постатей у Л. к. москвофіли і прихильники «язичія» не висунули.

У 1860-их рр., у зв'язку з репресіями царського уряду проти укр. мови і перенесенням літ. життя на гал. терен, у Галичині почали жвавіше ширитися ідеї «Основи», передусім у вигляді пізнішого передруку з неї ст. П. Куліша і М. Костомарова, здебільша у «Правді» (1867–98), що стала найвизначнішим всеукр. органом того часу. У ній мали великий вплив спочатку П. Куліш, потім довготривало О. Кониський; почав і систематично провадив літ.-критичну діяльність типовий представник народницької критики І. Нечуй-Левицький, надрукувавши там і славнозвісну ст. «Сьогочасне літ. прямування» (1878) з обґрунтуванням трьох принципів літ. творчості (реалістичність, національність, народність) з гострим виступом проти орієнтування на рос. літературу.

Але 1870-і рр. в розвитку Л. к. пов'язані насамперед з ім'ям М. Драгоманова, який мав великий вплив і на сучасну йому й пізнішу Л. к. в Галичині (І. Франко). М. Драгоманов виступив у Л. к. як позитивіст, чим зумовлене й те нове, що він вніс у неї: ідея прогресу і підкреслення ваги соц. питання в літературі. Серед його праць 1870-их рр. особливо значення мали: «Малороссия в ее словесности» (1870), «Il movimento letterario in Russia e Galizia», «Литературное движение в Галиции» (1873), «Литература російська, великоруська, українська і галицька» (1873–74), «Галицько-руське письменство» (1876), ряд ін. ст. і листування з окремими діячами й вид. Завжди полемічні, ці праці були гостро спрямовані або проти рос. шовінізму і нац. гноблення нерос. народів (особливо «Восточная политика Германии и обрусение», 1872), за право укр. народу на нац. незалежність, або проти гал. народовцтва і москвофільства. Заслугою М. Драгоманова в полеміці першого роду була популяризація укр. літератури на Заході і викриття нац. гноблення в умовах Рос. Імперії. Сюди належить його виступ на літ. конгресі в

Парижі (1878) з доповіддю «Література українська, проскрибована урядом російським (справоздання, представлене конгресові літературному в Парижі), що вийшла окремою брошурою в «Малій бібліотеці» І. Франка і у франц. перекладі («La littérature ukrainienne proscrite par le gouvernement russe»), а 1880 р., в дещо зміненому вигляді, була надрукована в італ. журн. „Rivista internazionale del Socialismo“. У праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879) М. Драгоманов виступив проти культу поета, твореного попередниками, проти тенденційності у ставленні до нього і поставив вивчення Шевченка на широкому соц. і культ. ґрунті. З ідеї федералізму виникла штучна й нежиттєва схема «трьох» чи «чотирьох» літератур («Література російська, великоруська, українська і галицька»), якої ніхто не прийняв ні за його життя, ні пізніше. Заслуга Драгоманова в розбурханні літ.-критичної думки: українофілів і народівців він критикував за народницьку вузькість, москвофілів за реакційність, чим викликав жваву дискусію в Галичині, що була тоді осередком укр. літ. життя. Вказуючи на нац. гніт в Рос. Імперії, Драгоманов одночасно ставив за приклад народовцям і українофілам все поступове, що було в рос. літературі, як і загалом хотів бачити укр. літературу на загл. зах.-евр. літературного руху. Від нього ж бере початок соціологічна критика. Під значним впливом Драгоманова на Наддніпрянщині був І. Білик (Рудченко), який теж співпрацював у гал. «Правді».

Серед гал. правдянь прихильником Драгоманова був В. Навроцький. О. Кониський провадив у «Правді» далі лінію нац. незалежності укр. літератури, висувуючи гасло брати «світові ліберальні ідеї... прямо з євр. джерела», оминаючи рос. посередництво. Решта правдянь (М. Бучинський, О. Огоновський, В. Барвінський та ін.), лишаючися на народовецьких позиціях, вступили у конфлікт з Драгомановим, який з другої пол. 1870-их рр. переніс увагу на журн. «Друг» (1874–77), що з ним пов'язаний поч. літ.-критичної діяльності І. Франка.

«Друг» почав виходити як москвофільський орган, але значною мірою під впливом «Листів» М. Драгоманова він у 1876 р. відійшов від москвофільства. Під впливом Драгоманова почали літ.-критичну діяльність І. Франко і М. Павлик. У 1876–77 рр. І. Франко виступив з рядом ст. у «Друзі»: «Слівце критики», «Поезія і її становисько в наших временах», «Літературні письма» тощо. Зокрема він першим в укр. Л. к. удався до філосо-

фічно-естетичних проблем, зосередивши увагу на питанні взаємин між поезією та життям («Поезія і її становисько в наших временах»). Тут і в пізніші роки Франко виступає в Л. к. як послідовник М. Драгоманова, роблячи наголос на ідеї прогресу в літературі і підкреслюючи вагу соц.-політичного питання в ній. У «Молоті» (1878) з'явилася важлива для історії укр. Л. к. ст. І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», в якій він зокрема піддає критиці вузькість поглядів народницької критики, висловлених у ст. І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літ. прямування». Але в дальшому (журн. «Жите і Слово», а ще більше в «ЛНВ») І. Франко виходить далеко за межі позитивістичної критики М. Драгоманова, розробляючи дедалі ширше розуміння літератури як мистецтва («З останніх десятиліть XIX в.», «ЛНВ», 1901), а особливо філос. опрацювання естетики літ. творчості як у заг. ст. («Із секретів поетичної творчості», «Слово про критику»), так і у ст. про окремих письмен. («Леся Українка» та ін.).

Осередком Л. к. на підрос. Україні кін. 19 — поч. 20 в. була «КСт.» (з 1882, з 1907 «Україна»), у якій, серед ін., визначне місце посідав В. Горленко. Діставши освіти в Парижі і будучи під впливом Сент-Бева і Тена, він опублікував низку розвідок про попередників і літ.-критичних ст. і рецензій про сучасних йому письменників (Нечуй-Левицький, Мирний, Франко та ін.), подаючи літ.-естетичні оцінки на культ.-іст. фоні.

На кін. 19 — поч. 20 в. припадає й розвиток модерністичної Л. к. Формальним проголошенням модернізму був маніфест М. Вороного в «ЛНВ» (1901), що зводився до 1) втечі від народницького шаблону, 2) піднесення укр. поезії на рівень сучасної світової, 3) висунення принципу «чистого мистецтва». Модерністичну програму висунули поети «Молодої музи» в журн. «Світ», орієнтуючись на модерн євр. поезію (М. Метерлінк, Г. Ібсен, Ф. Ніцше і раніший Ш. Бодлер). Типовим представником модерністичної Л. к. був М. Євшан, що співпрацював і у модерністичному квіт. ж. «Українська Хата». Його кн. «Під прапором мистецтва» (1910), що містить, крім заг. ст. «Проблеми творчості», літ. характеристики тодішніх модерністів М. Яцкова, О. Кобилянської, В. Пачовського, Б. Лепкого, П. Карманського, А. Кримського та ін., позначена намаганням виробити принципи суто естетичної Л. к. і неясністю, суперечністю вихідних позицій критика, що було притаманне й усій модерністичній Л. к. того

часу. З «Молодої музи» серед ін. активним у Л. к. був О. Луцький, що в ряді ст. уґрунтовував програму цієї течії («Молода муза», в «Ділі», 1907; «На соняшних левадах», «Світ», 1907).

Поряд з модернізмом лишалася сильною течія неонародницької Л. к., що корінням своїм виростала з традиційного народництва 19 в. й пізніших його представників (О. Кониський, І. Нечуй-Левицький). До її живучості видатно спричинився С. Єфремов, який і в іст.-літ. працях, і в Л. к. виступав передусім у ролі публіциста, відкидаючи естетичний принцип як «цілком негодящий» і кладучи в основу цінування літ. твору «визвольно-нац. ідею» і «народність в змісті і формі, насамперед у літ. мові».

В період від поч. 20 в. до першої світової війни між різними течіями в Л. к. точилася жвава дискусія. Викликала її ст. С. Єфремова «В поисках новой красоты» («КСт.», 1902), спрямована проти модернізму і навіть проти письм., які були дуже поміркованими модерністами.

Проти неонародників виступали модерністи: О. Луцький, Г. Хоткевич («Літературні вражіння», «ЛНВ», 1908; «Камні отметаєміє», «Укр. Хата», 1909) та ін. Органами неонародницької критики були «КСт.» і «Нова Громада». «ЛНВ» давав місце почасти тим і другим, але не приставав ні до однієї крайньої течії, що пояснюється широтою літ.-критичних поглядів І. Франка, який визначав лінію «ЛНВ». І. Франко, з одного боку, досить критично ставився до модернізму і М. Вороного і молодомузців, бо надавав великого значення ідейному змістові і освітленню соц. питання в літературі, з другого ж боку, виступив і проти С. Єфремова, обстоюючи право письм. на «психологічну аналізу суспільних явищ», на шукання нових засобів мист. досконалости («Принципи і безпринципність», «ЛНВ», 1903). Для І. Франка неонародництво в Л. к. несприйнятне було з-за публіцистичної вузькості, ігнорування літ.-мист. специфіки. Близькою поглядом до І. Франка в літ.-критичних виступах була Л. Українка, що не обмежувалася рамками лише укр. літератури, а у зв'язку з нею, а то й окремо зверталася до євр. літератури («Утопія в белетристиці», 1906 та ін.).

Революція 1917 р. в Росії, укр. визвольна війна, а за нею швидке встановлення сов. режиму на Україні викликали велике пожвавлення літ. життя, зокрема і в Л. к., гол. органом якої на короткий час став «Книгар» (1917–20). У ньому вміщено багато ст. і рецензій М.

Зерова, П. Зайцева, В. Королева-Старого та ін. Поза тим швидкі зміни подій викликали строкатість і змінність літ. процесу, розгалуження його на різноманітні течії, кожна з яких мала тенденцію породжувати власну Л. к. Попри короткотривалі журн. й альманахи, в яких міщено літ.-критичні матеріали, появилися тоді й окремі солідні праці, як зб. есеїв (про П. Тичину, М. Семенка, Я. Савченка, М. Рильського) „Vita nova“ (1919) А. Ніковського, що в ній автор, вихований на традиційній літературі, намагався позитивно сприйняти й уґрунтувати появу модерної поезії укр. відродження, що починалося. Але цей процес не тривав довго. І вже після епізодичних виступів символістів (К. Савченко, Д. Загул, Ю. Іванів-Меженко), пролеткульту (який взагалі заперечував мистецтво у традиційному розумінні), тривалішого неоклясицизму (М. Зеров, П. Филипович) і багатьох ін. на сер. 1920-их рр. на підсов. Україні викристалізувалися два табори в Л. к., єдність серед яких визначалася не так спільністю літ. поглядів, як політ. ситуацією. З одного боку, була режимова течія, представлена не так ортодоксальними, як офіц. марксистами, з другого — опозиційний до режиму напрям, в якому знайшли спільну плятформу такі досить далекі за мист. кредо групи, як неоромантики з Вапліте і неоклясики (що взагалі трималися осторонь від політики). Ця поляризація яскраво виявилася у великій літ. дискусії 1925–27 рр., у якій ішлося про кардинальні питання існування укр. літератури взагалі, оскільки вирішальним чинником у цих питаннях виступала держава з застосуванням усіх засобів, аж до терору включно. Першу течію представляли речники партійної лінії русифікації, підпорядкування укр. літератури рос., заперечення формально-естетичного принципу і плекання тільки примітивної пропаганди в літ. формі. Тут були вульгарно-соціологічні (з деякими видозмінами) марксисты В. Коряк, С. Щупак і дехто з молодших (Г. Овчаров), а найпослідовніший з них — теоретик «Молодняка» Б. Коваленко з його гаслами «пролетарського реалізму», що був прообразом офіц. проголошеної пізніше «методи соц. реалізму». Визначнішими представниками опозиційного напрямку в Л. к. були ваплітяни з М. Хвильовим на чолі (відомі його памфлети 1925–26 рр.) і неоклясики на чолі з М. Зеровим («Євразійський ренесанс і пошехонські сосни», «Життя й Революція», 1926). І той і другий вимагали високої майстерності і засвоєння «культ. набутку ін. народів» (М. Зеров) — як еди-

ного шляху розвитку укр. літератури, звільненої від зверженості рос. Звичайно, цими двома напрямками не вичерпувалася Л. к. тих часів. Між ними, не пристаючи виразно ні до одного, виступали окремі фахові критики, і серед них варто передусім згадати О. Білецького, який у розвитку нової укр. Л. к. відіграв визначну роль, впроваджуючи всесторонню критичну аналізу, з підкресленням також формально-естетичного моменту, і розглядаючи укр. літературу на тлі заг.-евр. Сюди належить ряд його синтетичних оглядів: «Сучасне красне письменство Заходу» (1923—25), «Нова укр. лірика» (1924), «Проза взагалі і наша проза 1925 року» (1926), ряд ґрунтовних ст. про окремих письмен. (П. Тичину, М. Вороного та багатьох ін.) тощо.

Усі вони до кін. 1920-их рр. могли ще користуватися сторінками літ. журн. «Червоний Шлях» і «Життя і Революція», хоч «Критика» (з 1928 р.) вже була декларована як журн. «марксистської критики». Однак, уже в 1926 р. листом Й. Сталіна до Л. Кагановича про боротьбу проти укр. націоналізму (М. Хвильового) була вирішена перемога режимової Л. к., а з поч. 1930-их рр., коли вийшла постановка ЦК ВКП(б) про ліквідацію літ. орг-цій (1932), усяка Л. к., крім партійної, була заборонена. Метода «соц. реалізму», проголошена тоді ж таки, виключала і в Л. к. всі мист. критерії, крім єдиного — відповідності літ. твору інтересам партії. З цього часу Л. к. на підсов. Україні цілковито занідила. Були фізично ліквідовані чи репресовані не тільки представники опозиційної її течії (М. Зеров, П. Филипович, М. Могилянський та багато ін.), а й партійні критики (В. Коряк, С. Щупак, Б. Коваленко та ін.). Ще інші на довгий час мусіли замовкнути.

І. Кошелівець

Л. к. на Зах. Укр. Землях і на еміґрації розвивалася в 1919—45 гол. чинном по світоглядних лініях, виявляючи тодішні ідеологічні і політичні тенденції. Не зв'язана з якимись літ. напрямками, вона зосереджувалася навколо літ.-гром. журн. і газ., а її репрезентантами були ідеологи чи й публіцисти окремих угруповань. В річці соціологічної школи М. Грушевського і неонародницької С. Єфремова писали М. Шаповал, П. Богацький та ін. в пражській «Новій Україні», В. Піснячевський, М. Славинський та ін., як і деякі львівські критики в нац.-дем. чи соц. вид. Модерністичну Л. к., зорієнтовану на зах.-евр. модернізм, продовжували М. Рудницький, М. Струтинський та дехто з молодших у літ. зб. «Терем» (1919), журн. «Ми-

туса» (1922) і в перші рр. по відновленні — «ЛНВ» (з 1922). У процесі світоглядного розшарування літ. життя ці представники модерністичної критики створили напрям, визначуваний «ліберальним». Їх органами були газ. «Діло», двотижневик «Назустріч» (з 1934), у якому з літ.-критичними ст. виступали, крім М. Рудницького, ще В. Сімович, О. Боднарович, С. Гординський та ін., і варшавський двомісячник «Ми» (з 1935); в якому, крім ін., співробітничали Я. Гординський, І. Дубицький. Гол. теоретиком цього руху був М. Рудницький, автор кн. есеїв п. н. «Між ідеєю і формою» (1932). Я. Гординський, крім заг. огляду критики підсов. України, написав ряд оглядів укр. сов. прози.

На поч. 1920-их рр., як реакція проти вузько народницьких чи суто естетичних настанов, з одного боку, і ком. намагань надати укр. літературі пролетарсько-інтернац. характеру, з другого — виник на Зах. Укр. Землях і на еміґрації націоналістичний рух, який виявив себе спочатку здебільша в літературі і Л. к. Гол. органом його був «ЛНВ», редагований Д. Донцовим, а потім його ж «Вісник» (з 1933). Л. к. з гострим публіцистичним забарвленням репрезентував у них сам Д. Донцов, гол. ст. якого зібрані в кн. «Наша доба і література» (1936, 2 вид. п. н. «Дві літератури нашої доби», 1958). Публіцистичного спрямування були й ст. пражського критика М. Мухина. З фаховими літ.-критичними ст. виступали в цих журн. Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Клен, В. Дорошенко, І. Коровицький, Б. Кравців, особливо ж Л. Луців, якому належить низка ст. про укр. письмен. та оглядів зах.-укр. і сов. прози. Ю. Липа, відійшовши від «Вісника», опублікував кн. літ.-критичних есеїв «Бій за укр. літературу» (1936). Світоглядом близьким до «вісниківської» Л. к. був журн. «Дажбог» (1932—34) Є. Ю. Пеленського. Крім видавця, з ст. й рецензіями в ньому виступали Б. І. Антонич, Й. Шемлей, Б. Романенчук. Органами націоналістичної літ. молоді були літ. журн., редаговані В. Кравцевим, — «Дажбог» (1935), «Обрії» (1926), «Напередодні» (1937—38), у яких друкувалися О. Грицай, Д. Віконська, О. Ольжич, Ю. Липа, В. Рудко. Літ.-критичні ст. В. Кравцевої цього періоду зібрані в кн. «Дон Кіхот в Альказарі» (1938). Націоналістичною трибуною Буковини (призначеною також для Закарпаття та укр. еміґрації в Чехо-Словаччині) був чернівецький ж. «Самостійна думка», у якому Л. к. репрезентували О. Грицай і М. Мухин. Найвизначнішим націоналістичним дослідником і критиком літератури в УРСР був автор праць

«Націоналізм у літературі на Сх. Укр. Землях» (1938) і «Культурна політика большевиків і укр. культ. процес» (1939, опублікована пізніше) С. Николишин. В антиком. й антиліберальному напрямі розвивалася й кат. Л. к., яку представляли в ж. «Поступ» і «Дзвони» та газ. «Мета» і «Нова Зоря» М. Гнатюшак, автор огляду «Укр. лірика в Галичині натлі зах.-евр. модерної поезії» (1934), і М. Мол, автор ст. і рецензій суворо конфесійного, неприхильного також і до націоналізму характеру. Близьким до кат. Л. к. був і Л. Нигрицький (Г. Лужницький) провідний критик вид. І. Тиктора, в яких, зокрема в літ.-наук. додатку до «Нового Часу» (1937–39) співпрацювали й ліберальні і націоналістичні критики: С. Сіропалко, М. Голубець, С. Гординський, Є. Ю. Пеленський, Б. Романенчук та ін. Незначну числом і впливом світоглядovou групу творили в 1920-их рр. комуністи, які в своїх вид. «Культура», «Нова Культура», «Вікна» орієнтувалися на сов. літературу і стосували в літ.-критичних ст. марксистську методику. Під кін. 1920-их рр. до них почали приєднуватися під проводом А. та І. Крушельницьких советофіли («Нові Шляхи» і «Критика»); але після виїзду В. Бобинського, Крушельницьких та гурту їх однодумців до УОСР і посилення стосованого там до укр. культури терору активність цієї групи вже на поч. 1930-их рр. занепала.

Під час другої світової війни осередками Л. к. були Прага за журн. націоналістичного напрямку «Проблем» і Львів за журн. «Наші Дні», б. якого гуртувалися місц. критики В. Сімович, М. Струтинський, С. Гординський, Ю. Гаморак та ін. й прибулі з Центр. і Сх. Земель.

Б. Кравців

Під час війни і в другій пол. 1940-их рр. на підсов. Україні істотно нічого не змінилось супроти попереднього стану. Навіть більше, зазнали переслідування ще деякі критики як «безрідні космополіти» (Є. Адельгейм, І. Стебун). В ці роки сов. Л. к. одним з гол. критеріїв висунула «народність» літератури (радіше псевдонародність), суть якої полягає у штучному пристосуванні до нар. творчості, а фактично до найбільшої примітивізації літератури.

Деяке пожвавлення Л. к. почалося з сер. 1950-их рр. Тут варто відзначити кілька літ.-критичних виступів О. Білецького, М. Рильського, Л. Новиченка, Б. Антоненка-Давидовича (перев. стосовно культури літ. мови), а у зв'язку з появою модерністичної течії в поезії й прозі т. зв. «шестидесятників» — виступ наймолодшої генерації критиків (І. Дзюба, І.

Світличний та ін), які знову висунули формально-естетичний момент у Л. к., бунтуючи проти народницької примітивізації і фальшу сучасної сов. літератури, всіляко намагаючись привернути укр. письменству бодай елементарну культуру, фахову майстерність і добрий смак.

На еміграції по 1945 р., після орг-ції МУР-у (Мистецький Укр. Рух) провідним критиком його виступив Ю. Шерех, що дав кілька цікавих заг. оглядів укр. літератури на еміграції (в ж. «Арка» 1947–48, за його ред.), обґрунтовуючи засади «нац.-органічного стилю», навколо якого деякий час точилася жвава дискусія. В. Державин практикує своєрідне поєднання укр. неокласицизму 1920-их рр. з модернізмом. Дослідник укр. літератури 1920-их рр. Ю. Лавріненко літ.-критичну діяльність почав ще до війни (літ. портрети П. Тичини, В. Еллана-Блакитного, В. Чумака), дав кілька нарисів про сучасну сов. і еміграційну літературу (зокрема про поетів Нью-Йоркської групи) і впорядкував велику антологію «Розстріляне відродження» з короткими літ. портретами та великим есеєм «Література вітаїзму. 1917–33». Так само ще до війни розпочав літ.-критичну діяльність М. Глобенко-Оглоблин († 1957), але спеціально в Л. к. багато працював уже на еміграції. Крім ряду заг. оглядів («Література підсоветської України», «Укр. проза 1920 — поч. 1930-их рр.») йому належить ряд фахових ст. про підсов. і еміграційних письм.: Ю. Яновського («Майстер, що не сказав останнього слова»), О. Лятуринську («Стріла окрилена») та багатьох ін. Систематичні огляди нової укр. літератури в УРСР подає Б. Кравців (зокрема про нову поезію «Велика Ведмедиця і Гончі Пси» і прозу «До синіх зір», «Сучасність», 1962). Крім того, в Л. к. виступають В. Дорошенко, І. Коровицький, І. Костецький, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Романенчук та ряд ін.

Праць з історії укр. Л. к. до останнього часу не було, крім принагідних коротких оглядів якогось періоду чи теми (В. Дорошенко «Життя і Слово», 1918; М. Плевако «Шевченко й критики», 1924; Я. Гординський «Літ. критика підсов. України», 1939). За останні роки в Києві видано кілька обширних праць, які, хоч і тенденційно, дають багато матеріалу до історії Л. к. Серед них назвемо: М. Комишпанченко «Літ. дискусія 1873–1878 на Україні» (1958); М. Бернштейн «Журнал 'Основа' і укр. літ. процес кін. 50-их — 60-их років XIX ст.» і «Укр. літ. критика 50–70-их років XIX ст.» (1959); П. Волинський «Теоретична боротьба в укр. літературі. Перша пол. XIX ст.» (1959); О.

Бабишкін «Боротьба за реалізм в укр. літературі кін. XIX — поч. XX ст.» (1961).

І. Кошелівець

«Літературна критика», журн., див. «Критика».

Літературна мова на Україні в своєму іст. розвитку пройшла кілька досить виразно відмежованих періодів: давня доба охоплює 10—13 вв., сер. — 14—18 і нова 19—20 вв. Досить кардинальні зміни в типі Л. м. на межах періодів зумовлені змінами в політ. і культ. історії України.

Л. м. давньої доби засвідчена для Києва церк. й наук. текстами, починаючи від сер. 11 в. і грамотою 1130, для Галичини церк. текстами від кін. 11 в. і грамотами від сер. 14 в., які відбивають почасти попередню традицію, безпосередньо не збережену. Пам'яток з Чернігова, Тмутарокані, Персяслава нема або майже нема, тому судити про Л. м. цих князівств можна лише порядком гіпотез. Крім церк. і наук. жанрів, той же варіант Л. м. представлений матеріалами приватно-епістолярного характеру, літописами, красивим письменством. Мова усіх цих жанрів у своїй основі ц.-слов. (див. *Староцерк.-слов. мова*), хоч до неї чимдалі більше просочується місц. рис у словництві, фонетиці, морфології, синтаксі. Ця мова не була регульована жадною спеціальною інституцією, але патронат церкви й зосередження літ. життя навколо церк. центрів роблять її доволі витриманою, так що тексти, створені в Києві, не надто різняться від переписаних з болг. оригіналів. Припускають, що ця мова була і усною мовою найкультурніших верств інтелігенції (Шахматов). Спроби довести існування місц. літ. мови, посталої на основі мови міст, перед засвоєнням ц.-слов. мови (Обнорський, почасти Якубінський, Свенціцький), не підтримуються жадними відомими фактами. Тільки мова гал. грамот має місц. характер, але нема даних, наскільки давня ця традиція.

Занепад Київської, а пізніше Галицько-Волинської держави і входження укр. земель, крім Галичини й Закарпаття, до білор. в своїй основі В. Князівства Лит. переривають традицію Л. м. давньої доби. Зокрема стається розрив між церк. і урядовою мовою. Розвиток Л. м. в церк. жанрах і стилях характеризується в кін. 14—15 вв. поновною церковнослов'янизацією її (т. зв. друга хвиля ц.-слов. впливів). Але це не стара ц.-слов. мова, а зреформована в Болгарії патріархом Євтимієм у дусі часом штучної архаїзації, наближення синтакси й письма до грец. мови, плекання риторичного стилю. Тим часом урядова

мова розвивається в напрямі зближення з живою мовою, вбираючи в себе також впливи мови центр.-евр. канцелярій (латинські, нім., чес., поль.). Політ. розрив укр. земель між Польщею й Литвою спричинився до того, що ця мова виступала в двох відмінах — гал. і волинсько-поліській. Гал. відбивала фонетику й морфологію півд.-зах. говірок і мала більше польонізмів, волинсько-поліська з центром у Луцькому відбивала фонетику й морфологію північно-укр. говірок, а в дальшому розвитку, ставши основою офіц. мови Лит. держави, вбирала в себе чимраз більше білор. рис, здебільша орієнтуючися на спільні північноукр.-південнобілор. риси (розрізнення *e* і *ѣ* під наголосом, тверді *p*, *ж*, *ч*, *ш* тощо). Гал. парость канцелярійної мови незабаром завмерла в наслідок перекладу урядів на латинську або поль. мову (1433), півн.-укр. парость канцелярійної мови набрала рис своєрідного койне, виступаючи подекуди як дипломатична мова Сх. Європи.

Розвиток міст, становлення укр. міщанства і впливи Реформації спричиняють наближення мови ін. жанрів до канцелярійної й розмовної мови. Постають навіть спроби перекладу Св. письма на мову близьку до живої (Пісня пісень 16 в., Пересопницьке євангеліє 1556—61, Крехівський апостол 1563—72 та ін.). Однак цей рух був загальмований т. зв. третьою хвилею церк. слов'янізації. Гол. причиною її було те, що після Люблінської унії, в умовах поль. культ., політ. й екон. експансії підривалася фактична можливість оформлення укр. Л. м. на основі живої мови, бо шляхта польонізувалася, а укр. міста втрачали своє значення й спроможність бути центрами нац. культ.-політ. життя. З другого боку, ідеологічний провід укр. спротиву перейшов у руки духовництва, що підносило саме ц.-слов. мову як носія старої, ще греко-візант. традиції. Рух за відродження й нормалізацію ц.-слов. мови виявляється в опрацюванні граматики ц.-слов. мови (Острозька 1586, Л. Зизанія 1596, М. Смотрицького 1619 та ін.) і словників (Л. Зизанія 1596, П. Беринди 1627, 1653 та ін.). Відбудувати чисту ц.-слов. мову не пощастило, і до неї ввійшли елементи доволіні, як і окремі укр. (напр., у фонетиці вимова *ж*, *д* як *у*, *я*, *г* як *з*, *ѣ* як *і*, невимовляння *ѣ*, *ѡ*). Об'єктивно, проти бажання учасників руху, цей тип мови, відриваючи літ. мову від нар. й перешкоджаючи секуляризації літ. мови, сприяв успіхам польонізації.

Та навіть у сфері писемного й офіц. вживання не пощастило втримати чистоту цієї мови хоч би в межах приписів

М. Смотрицького, і в неї продирається багато елементів живої мови і зах. впливів, насамперед латинських і польс. Так витворюється на ц.-слов. основі такого типу літ. мова коз. держави 17 — поч. 18 вв., чий строкатий склад відповідав панівному стилеві доби — барокко. Ця мова культивується в проповіді, наук. літературі, красному письменстві (драма, вірші, повість), а з значно зменшеним ц.-слов. елементом і в діловій мові й приватному листуванні. Через штучний характер цієї мови тяжко говорити про її діалектну основу, хоч загалом півд.-зах.-укр. елементи переважали над півн.-укр.

Занепад коз. держави після Полтавського бою 1709 р. підірвав нормальний розвиток цієї мови. Під впливом заходів рос. уряду (укази 1721, 1727, 1728, 1735, 1766, 1772 про цензурування мови укр. друків, русифікація освіти), а почасти з бажання певних прошарків коз. старшини й вищого правос. духовенства ствердити своє становище в Рос. Імперії, в обставинах занепаду стилю барокко й секуляризації культ. життя твори, писані літ. мовою 17 в., перестають появлятися друком. Л. м. України під рос. окупацією в другій пол. 18 в. фактично стає рос. мова (пізні коз. хроніки, Сковорода, Капніст, «Історія Русов»).

Нар. мова в літературі в цей період допускалася в творах сатирично-гумористичного, рідше романсово-ліричного жанру, у згоді з теорією низького стилю в класицизмі. Твори такого типу не підносилися до формування Л. м., а фіксували різні говірки (півн. у Некрашевича, полтавську у Котляревського, харківську в Квітки-Основ'яненка тощо). Нову настанову принесли ідеї романтизму, що на Україні набрав виразного народницького забарвлення. Постає проблема поважної й повноцінної літератури на основі нар. мови (Пашкевич, Метлинський, Костомаров). Понад усну мову підносять інше джерело, теж узятє з уст народу, але більше зв'язане з іст. традицією — фолклор. Остаточно закріплюється півд.-сх. основа літ. мови. Але цим спробам бракувало історичності. Шевченко перший піднісся до розуміння синтетичності й соборності Л. м. як у розрізі іст. (використання архаїзмів, слов'янізмів тощо), так і в геогр. (використання приступних і відомих Шевченкові говірок), з врахуванням досвіду його полтавсько-харківських попередників. У відмінних пропорціях сполучав ці елементи і П. Куліш. Іст. і стилістична синтеза як суть мовної реформи лишилася незрозумілою сучасникам і ближчим наступникам Шевченка й Куліша, але широта геогр. синтези за-

безпечила новій Л. м. великий вплив. Ця засада лягла і в основу мовних прагматичних дій, об'єднаних навколо «Основи», а пізніше визначила характер словника Б. Грінченка, що всупереч своєму позірному діалектному характерові відіграв велику роль в нормалізації Л. м.

Новозформована Л. м. поширилася вже в часи «Основи» на наук. й публіцистичні жанри, але цьому розвиткові поклала край заборона друку укр. мовою, видана рос. урядом 1863. Перенесення вид. діяльності до Галичини спричинило й перенесення туди цього типу Л. м. і остаточно поклало там край традиції сер.-укр. Л. м., а згодом і спробам москвофілів запровадити рос. мову. У Галичині нова Л. м. зазнала помітних впливів місц. мови. В. Мова-Лиманський, О. Пчілка, практично також М. Старицький виступили прихильниками такої сх.-зах. синтези, пізніше цю лінію провадили М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко та ін., тоді як Б. Грінченко, А. Кримський, І. Нечуй-Левицький вважали за потрібне усунути зах.-укр. впливи (особливо запальних форм дискусія набирала 1891—93 і 1907—12 рр.). Впливи півн. говірок не були такі помітні, але відбувалися через твори видатних письмен., що походили з Чернігівщини (Куліш, Грінченко, Коцюбинський та ін.). Коли після знесення заборон у наслідок революції 1905 р. Л. м. «повернулася» на підрос. Україну, вона вже мала синтетичний характер, хоч її центр.-укр. основа лишилася непорушною.

Творення укр. держави 1917—20, а пізніше політика українзації принесли, з одного боку, поширення Л. м. на всі сфери життя і всі жанри літератури в широкому сенсі слова, а з другого боку, поставили проблеми нормалізації й кодифікації Л. м. У нормалізації Л. м. виявилися дві течії. Етногр. школа мала пуристичний характер і хотіла взорувати Л. м. на нар. мові (Тимченко, Смерчинський, ранні праці Курило й Сімовича). Гору взяв напрям, очолюваний О. Снявським, що звертав увагу не лише на традиції, а й на тенденції розвитку мови. Снявський найбільше визначив норми Л. м. в правописі, ортоепії, морфології й синтаксисі. У словнику цю працю виконував Академічний словник, що його від 1924 р. вийшло 6 випусків (А-П). Про термінологічну працю див. Термінологія.

Припинення українзації, розгром укр. нац.-культ. життя принесли з собою намагання сов. уряду обмежити вживання укр. Л. м. (цілковите виключення її з військ. життя, обмеження в техн. жанрах тощо), а з другого боку, намагання

очистити Л. м. від європеїзмів, незнаних у рос. мові, і від зах.-укр. елементів, переорієнтувати її на сх.-укр. говірки і включення деяких суто рос. слів, форм і конструкцій. Правописи, граматики й словники 30-их рр. зайшли в цьому напрямі так далеко, що децю з змін відкинено в правописі 1946 р. і в словнику (Рос.-укр.) 1948, але заг. напрям мовної політики не уляг змінам і досі, хоч у 50-их рр. були поодинокі висловлення критичного характеру в зв'язку з критикою словників або перекладами творів з чужих мов (Ю. Яновський, О. Кундзіч, М. Лукаш та ін.). Не зважаючи на цю політику, як також постійний вплив рос. мови, що в СРСР є заг.-обов'язковою й гол. мовою, тоді як укр. мова допущена фактично лише в ролі регіональної «другої мови», і досі в гол. зберігається заг. характер Л. м., як він був визначений Т. Шевченком і П. Кулішем, кодифікований Б. Грінченком, О. Синявським і Акад. словником, хоч і порушений у багатьох деталях.

Література: Старша література — див. БУ I, стор. 358—59; Левченко Г. Нариси з історії укр. літ. мови першої пол. XIX ст. К. 1946; Митр. Іларіон. Історія укр. літ. мови. Вінніпег 1950; Чапленко В. Укр. літ. мова, її виникнення й розвиток (XVII ст. — 1917). Нью-Йорк 1955; Булаховський Л. Питання походження укр. мови. К. 1956; Shevelov G. L'ukrainien littéraire. Revue des études slaves. Париж 1956; Lehr-Splawinski T., Zwoliński P., Hrabec S. Dzieje języka ukraińskiego w zarysie. В. 1956. Плющ П. Нариси з історії укр. літ. мови. К. 1958; Білодід І., ред. Курс історії укр. літ. мови, I—II. К. 1958—61; Тимошенко П. Хрестоматія матеріалів з історії укр. літ. мови, I—II. К. 1959—61; Шевельов Ю. Чернігівщина в формуванні нової укр. літ. мови. ЗНТШ, 169. Париж — Нью-Йорк 1961.

Ю. Шевельов

«Літературна Одеса», літ.-мист. і публіцистичний альманах Одеської філії Спілки Письменників України, виходив у 1948—58 рр. в Одесі укр. і рос. мовами.

«Літературна Україна», виходить з 1927 р. в Києві (1930—34 у Харкові), до 1962 п. н. «Л. газета» (1941—45 «Література і мистецтво» в Луганському, Уфі, Москві, Харкові, з 1944 — в Києві); спочатку двотижневик, пізніше тижневик, з 1957 два рази на тиждень. Заснована за постановою ЦК КП(б)У, тоді як орган ВУСПП (до 1932), «Л. У.» була першим літ. органом, який, неухильно тримаючись партійної лінії і підтримуючи т. зв. «пролетарських» письм., оголосив боротьбу проти укр. культури ще в 1920-их рр. «Л. У.» відіграла велику роль як у знищенні т. зв. «буржуазної» літератури (неоклясики, Ланка-МАРС), так і тих письм. і літ. орг-цій, які, називаючи себе «пролетарськими», в дійсності були проти партійного курсу в літературі (Вопліте, «Пролітфронт», «Нова Генерація» тощо). З 1932 р. (з цього часу як орган

Спілки Радянських Письм. України) «Л. У.» була речником сталінської літ. політики, а тепер хрущовської. У перші роки її існування велику роль щодо напрямку газ. відігравав Б. Коваленко.

«Літературний Архів», двомісячник літературознавства, орган Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка, виходив у Харкові 1930—31 за ред. Д. Багалія, О. Білецького, О. Дорошкевича, С. Пилипенка (відповідальний ред.) й ін.

«Літературний Донбас», літ.-мист. альманах Донецької орг-ції Спілки Радянських Письменників України, виходив в Артємівському 1923—32 р. п. н. «Забой», з 1933 у Сталіно (тепер Донецьк), з 10 ч. рос. мовою; спочатку місячник, у 1936 двомісячник, 1937—38 по 5 чч. на рік і 1939 двомісячник; відновлений 1946, з 1958 виходить п. н. «Донбас» як двомовний кварталник, практично майже виключно рос. мовою; містить твори гол. з шахтарського життя.

«Літературний призов», літ.-мист. ілюстрований двотижневик ВУСПП у Харкові 1931—32 для початкуючих письм.

«Літературний Сборникъ», вид. Галицько-Руської Матиці у Львові в 1869—73, 1885—90 і 1896—97 рр. як продовження «Наукового Сборника» (1865—68), виходив чотири рази на рік; ред. Я. Головацький, А. Петрушевич, Б. Дідицький; співр. А. Кралицький, О. Лепкий, Й. Лозинський, В. Площанський, І. Шараневич, М. Устиянович та ін. «Л. С.» містив важливі розвідки з іст. України, зокрема Гал. Руси, надрукував «Сводну Галицько-руську лѣтопись» А. Петрушевича, монографії гал. міст В. Площанського, спомини Я. Головацького про М. Шашкевича та І. Вагилевича, огляд укр. письменства О. Лепкого та ін.

Літературний фонд, у Росії був створений 1859 р. для допомоги літераторам і вченим; складався з добровільних внесків, коштів з окремих вид., вистав тощо. З укр. письм. допомогою Л. ф. користувалися Т. Шевченко, М. Вовчок, М. Коцюбинський, П. Грабовський та ін. За сов. часу Л. ф. СРСР створено 1934 р. в Москві з філіями по союзних респ., в т. ч. й УССР. Укр. філія Л. ф. має відділи в Харкові, Донецьку, Львові, Одесі; їй підпорядковані будинки творчості в Ірпені та Одесі, будинок літераторів у Києві, житлові будинки, клуби тощо.

«Літературний Ярмарок», літ.-мист. альманах у Харкові (12 чч., грудень 1928 — лютий 1930) за ред. М. Хвильового. Деклярований як позагруповий, «Л. Я.» лишився фактично органом групи письм., що входили до ліквідованої перед тим *Вопліте*. Літ.-іст. значення альманаха полягало в тому, що це була одна з останніх організованих спроб протистояти

намаганням ком. партії нівелювати всю літературу під знаком пропагованого тоді «пролетарського» реалізму. У «Л. Я.» були друковані твори, визнані пізніше за «буржуазно-націоналістичні»: п'єси М. Куліша, сатири («Іван Іванович» і «Ревізор») М. Хвильового, роман «Чорне озеро» В. Гжицького, «Червоноградські портрети» І. Сенченка, поема В. Сосюри «Мазепа», поезія і проза В. Мисика, О. Влизька, М. Йогансена й ін., інтермедії О. Вишні й В. Юринця. Напади офіц. критики викликало навіть оригінальне оформлення альманаха, в якому поєднувався модернізм (зокрема в ілюстраціях) з використанням традиційної форми укр. вертепу (обрамуння й пов'язання всього змісту інтермедіями, писаними в кожному ч. ін. автором). Після насильницької ліквідації «Л. Я.» основна група його співр. спільно з рядом ін. письм. утворили групу «Пролітфронт» з журн. тієї ж назви. **І. К-ць**

Літературно-меморіальні музеї, створені перев. у садибах і будинках, де жили і працювали визначніші письм. України. В них зберігаються й експонуються документи, рукописи, друковані твори, пам'ятки, фотографії, а також особисті речі. В УССР є бл. 30 Л. м. м.: М.

Будинок-музей І. Тобілевича на хуторі «Надія»

Гоголя у Великих Сорочинцях (з 1939), О. Кобилянської в Чернівцях (з 1944), В. Короленка (з 1927) й І. Котляревського (з 1950) в Полтаві, М. Коцюбинського у Вінниці (з 1927) й Чернігові (з 1935), П. Мирного в Полтаві (з 1939), І. Нечуя-Левицького в Стеблеві (з 1959), В. Стефаніка в Русові (з 1940), Л. Українки в Києві (з 1961), І. Франка у Львові (з 1940) та в с. Франко (кол. Нагуєвичі, з 1946), М. Черемшини в Снятині (з 1949), Т. Шевченка в с. Шевченковому (з 1939). Як філії іст. та краснавчих музеїв існують Л. м. м. — Я. Галана у Львові (з 1961), О. Довженка в Сосниці (з 1961), І. Франка в Криворівні (з 1960). Л.-м. м. типу культ.-осв. установ є: Держ. Літ.-художній музей Т. Шевченка у Києві (з

1949), Держ. Літ. Музей Ю. Федьковича в Чернівцях (з 1945) і Меморіально-пед. музей А. Макаренка в Крюкові (Полтавська обл., з 1951). Л.-м. м. заповідниками є: музей-заповідник І. Тобілевича на хуторі «Надія» (Кіровоградська обл., з 1967), Садиба-музей Л. Українки в Колодяжному (Волинська обл., з 1957), Будинок-музей Т. Шевченка в Києві (з 1927) і Музей-заповідник Могила Т. Шевченка в Каневі (з 1925).

За кордонами України існують — Будинок-музей М. Вовчка в Нальчику (Кабардино-Балкарська Автономна ССР), Л. Українки в Сурамі (Грузинська ССР) і Т. Шевченка в Форті Шевченка (Казахська ССР).

На Україні рукописи й листування укр. письменників і критиків зберігаються гол. чином у відділі рукописів Інституту Літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР та у відділі рукописів Державної Публічної Бібліотеки АН УРСР у Києві. До 1939 р. літ. спадщина зах.-укр. письменників переховувалася здебільша в архіві НТШ та в Нац. Музеї у Львові, на еміграції в Музеї Визвольної Боротьби в Празі. З часу другої світової війни рукописні й біографічні матеріали про укр. письм. збирають Осередок Української Культури й Освіти у Вінніпегу, Бібліотека-Архів УВАН в Нью-Йорку та ін. Літ. музею н.-д. типу, як Літ. Музей у Москві (в ньому є багато цінного укр. матеріалу) чи Літ. Музей Ін-ту Літератури в Ленінграді — в УССР немає.

«Літературно-Наукова Бібліотека», в-во І. Франка в 1889—98 рр. у Львові, замість «Наук. Бібліотеки». В «ЛНБ» вийшло 15 книжок: розвідки І. Франка про Шевченкового «Перебендю» і «Іван Вишенський» та поема «Смерть Каїна»; М. Драгоманова — «Австро-Руські спомини» і «Чудацькі думки»; зб. віршів У. Кравченка «На новий шлях» й ін.; переклади (з Фльобера, Моріса Верна та ін.) та передруки з журн. «Народ» і «Жите і Слово».

«Літературно-Науковий Вісник», місячник (1898—1906 у Львові, 1907—14 і 1917—19 у Києві, 1922—32 знов у Львові), заснований за почином М. Грушевського як вид. НТШ (з 1905 р. — «Укр.-Руської Вид. Спільноти») на базі журн. «Зоря» (вид. НТШ) і «Жите і Слово» (вид. І. Франка). До складу ред., крім М. Грушевського (гол. редактор), входили І. Франко, О. Борковський і О. Маковей. Останні два скоро відійшли, а на їх місце прийшов В. Гнатюк. Фактично ред. «ЛНВ» першого львівського періоду був І. Франко, надрукувавши в ньому велику кількість власних поезій, оп., повістей, літ.-критичних та іст. ст., рецензій тощо і при-

тягнувши до співробітництва кращі літ. сили з усіх укр. теренів. Завдяки невтомній праці Франка «ЛНВ» став найвизначнішим на той час літ.-наук. журн., навколо якого єдналися, поруч старших (Г. Барвінок, О. Кониський, Д. Мордовець та ін.), і молодші письменники (В. Винниченко, М. Вороний, Б. Грінченко, І. Тобілевич, А. Кримський, В. Леонтович, В. Самійленко, Л. Старицька-Черняхівська, Л. Українка, К. Гриневичева, П. Карманський, Ю. Кміт, Б. Лепкий, О. Маковей, Л. Мартович, В. Пачовський, В. Стефаник, М. Черемшина, М. Яцків, О. Кобилянська й ін.).

Після революції 1905 р. в Росії, коли відкрилися можливості для появи укр. преси, М. Грушевський переніс «ЛНВ» до Києва, перебравши тут на себе, з уваги на хворобу І. Франка, всю редакційну працю. Щоб уможливити поширення «ЛНВ» в Галичині й на Буковині, його пересилали в аркушах до Львова й опрацьовували в палітурні НТШ, а згодом там постала гал. філія редакції, яку очолював М. Євшан. «ЛНВ» і тут не втратив провідного значення. Сам М. Грушевський мистив, крім белетристичних творів за підписом М. З. (Михайло Заволока — його псевд. з молодих літ), публіцистичні ст., звідомлення, рецензії тощо. Крім нього і багатьох вицезгаданих співр., в журн. брали участь С. Черкасенко, Г. Чупринка, Д. Лукіянович, О. Грушевський, М. Залізняк, В. Липинський, А. Ніковський, М. Порш, В. Садовський, М. Стасюк, І. Феценко-Чопівський, К. Широцький, В. Дорошенко, І. Джиджора, М. Євшан, Є. Лєвицький, М. Лозинський, М. Мочульський, Л. Цегельський та ін.

Увесь цей час, аж до поч. першої світової війни, «ЛНВ» відігравав важливу роль єднання усіх культ. сил України, поділеної чужими держ. кордонами. 1914 р. «ЛНВ», як і вся укр. преса, був заборонений царським урядом і відновився щойно по поваленні царату в 1917 р., цим разом уже за ред. О. Грушевського, але обставини для його розбудови були несприятливі, хоч і в цей час, поруч з рядом старих, появилися молоді співр., в майбутньому визначні поети і письменники: П. Тичина, М. Рильський, Я. Савченко, М. Івченко й ін. У 1920 р. «ЛНВ» був закритий більш. владою.

Востаннє «ЛНВ» був поновлений знову

у Львові 1922 р. «Укр. Вид. Спілкою» з фінансовою допомогою Січ. Стрільців, на пропозицію яких редакційний комітет (у складі В. Гнатюка, В. Дорошенка, М. Галуциньського, Є. Коновальця, Ю. Павликівського й І. Раковського) очолював Д. Донцов. В ідеї відновлення «ЛНВ» мав об'єднувати всі літ. сили Зах. Укр. Земель і еміграції, що стояли на укр. нац. ґрунті. І справді спочатку в ньому взяли участь визначні старші сили, а потім з молодих такі, як В. Антонич, П. Лівіцька-Холодна, Є. Маланюк, Ю. Липа, Б. Кравців, Ф. Ольжич, О. Стефанович та ін. Але редакційний комітет поступово усунувся від праці, а редакція Д. Донцова, ставши на ідеологічні позиції націоналізму, спричинився до відходу частини співр., що вплинуло на зниження рівня журн., і з кін. 1932 р. з причини фінансових труднощів «ЛНВ» перестав виходити, а Д. Донцов почав видавати з групою своїх прихильників власний журн. «Вісник».

Спроба відновити журн. під цією самою назвою на еміграції з традиціями «ЛНВ» мало пов'язана і зазнала невдачі (2 чч. 1948—49, за ред. В. Шульги).

Література: Дорошенко В. «Літ. Наук. Вісник (1898—1914, 1917—19, 1922—30)» в ЛНВ, кн. 1. Ревенсбург 1948.

В. Дорошенко

Літературознавство, заг. назва вживана на означення всіх ділянок науки про літературу як мистецтво слова. Вона охоплює передусім теорію й історію літератури, з допоміжними галузями останньої — текстологією, історіографією, бібліографією тощо. У своєму властивому, «чистому» характері Л. вивчає структуру літ. твору як форми, простежує іманентні закони його виникнення й розвитку до ступеня літ. факту, який визначає обличчя певної літ. епохи з її перевагою того чи того роду словесно-виразових засобів, внутр. боротьбою різних зображувальних тенденцій.

Початки укр. Л. припадають на епоху барокко. Частина «Грамматики» (1619) М. Смотрицького «О просодії стихотворной» далеко переростає рамки спеціальної граматичної характеристики, а питання поетичних розмірів та жанрів розглядає у самостійно літературознавчому аспекті. З ясним розумінням предмету плекано науку про стилі у Києво-Могилянській Колегії, і ця підсилена увага до фахової сторони виявляється в певних теоретизуючих елементах присвячених П. Могило панегіричних творів «Имнологія, си есть пѣснословіе» (1630), «Евфонія веселобрмная» (1633), особливо ж у виданій киево-могилянськими учнями 1632 р. зб. од «Евхарістеріонъ». 1705 р. Т. Прокопович прочитав там само курс лекцій з теорії літератури (вид. 1786 р. в Могилеві), який, всебічно розглядаючи закони різ-

них літ. жанрів, був витриманий на високому літературознавчому рівні.

З перенесенням діяльності укр. учених до Москви, а потім до Петербургу наука про літературу у нас занепадає, і новий її етап, уже за цілковито відмінних умов літ. побуту припадає на першу пол. 19 в. (її розвиток до 1940-их рр. див. в ЕУ I, стор. 725–32).

За другої світової війни і за перших воєнних рр. дослідна праця укр. літературознавців занепадала. Помітне пожвавлення починається з другої пол. 1950-их рр. На цей час стабілізувалась орг. структура літературознавчих установ, до яких належить Ін-т Літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР (як гол. центр) і катедри при ун-тах та деяких пед. ін-тах. Планування їхньої праці координує спеціальна комісія, гол. якої є дир. Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка.

Розвиток Л. за цієї останньої доби дуже нерівномірний. Бракує й далі праць з теорії літератури, зокрема в ділянці естетики на загальнофілософській основі. Ті ж праці, що за назвою ніби належать до цієї тематики, як от зб. «Питання соціалістичного реалізму» (1961), «Соціалістичний реалізм — творчий метод радянської літератури» (1961) С. Крижанівського, «Про красу мистецтва» (1959) А. Трипільського, «Про художність» (1957) М. Шамоти та ін., написані догматично, виявляють повне ігнорування філософсько-естетичної думки на Заході і правлять за пропаганду, яка не має нічого спільного з філософією. Лише деякі праці присвячені заг. чи конкретним питанням теорії літератури: заг. курс «Основи теорії літератури» (1962) П. Волинського, «Ритмічні засоби укр. літературного вірша» (1960) В. Ковалевського, «Короткий словник літературознавчих термінів» (1961) В. Лесина й О. Пулинця та деякі ін.

Майже зовсім занедбане дослідження літератури старої доби 11–13 вв. Її ґрунтовно досліджують в річищі рос. літератури, при чому це роблять і визначні літературознавці з України. Прикладом може бути вивчення «Слова о полку Ігореві». На Україні появилися тільки два невеличкі вид. його з популярними вступами М. Гудзій і Л. Махновця, зате суто наукові статті про «Слово» київ. вчені друкували рос. мовою у вид. Ін-ту рос. літератури (Пушкінський дім) у Москві (М. Гудзій, Л. Булаховський, М. Шарлемань, П. Попов та ін.). При цьому не вільно згадувати про укр. досліди над «Словом» поза Україною, хоч на рос. авторів ці обмеження не поширюються, і вони цитують укр. закордонні вид. У висліді, крім «Хрестоматії давньої україн-

ської літератури» (1948, 2 вид. 1952) О. Білецького, що має підручковий, а не дослідний характер, і кількох ст. у 5-томовому зб. «Матеріали до вивчення історії української літератури» (I, 1959; з них лише 2 того самого автора написані для цього зб., а решта — давно відомі праці) та ще першого тому в 5-томовому вид. «Українські письменники. Бібліографічний словник» (I, 1960, ред. О. Білецький, упорядник Л. Махновець), — в ділянці старої укр. літератури майже нічого не з'явилося.

У дослідженні літератури сер. доби (14–18 вв.) звернено увагу на публікації чи перевидання деяких текстів. Але й цю працю частково перенесено до Москви. Там видано І. Вишньовського («Сочинения», 1955, за ред. І. Єрьоміна), тільки пізніше перевиданого в Києві («Твори», 1959), і Т. Прокоповича. Там же видано досі не публіковані «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков» (1962, за ред. Д. Ліхачова) В. Перетца. Крім цих, можна ще назвати «Твори в двох томах» (1961) Г. Сковороди з примітками й вступною ст. Д. Острянина, П. Попова, І. Табачникова; «Українські інтермедії XVII–XVIII ст.» (1960) з вступною ст. М. Гудзій, солідну розвідку «Перекладна укр. повість XVII–XVIII ст.» (1960) В. Деркача, де в додатку вперше опубліковано цінні оригінальні тексти, та окремі ст. П. Попова й ін. авторів. Як виняткову слід розглядати ст. Я. Дзири «Творчість Шевченка і літопис Величка» («Вітчизна», 5, 1962), в якій автор не тільки виявляє коз. літописця, досі майже не вивченого з цього боку, як проміжну ланку в суперечному, проте органічному розвитку від бароккової (включно з Сковородою) до нової поезії, а й відкриває для укр. літератури ще одного видатного письмен.

Найбільше уваги присвячується вивченню літератури 19 в. і сов. доби. У ділянці літератури 19 в. з'явилося багато пропагандивних праць на тему укр.-рос. літ. «єднання» (зб. «Украинские революционные демократы о дружбе украинского народа с российским», 1955; ряд ін. зб., кілька праць Н. Крутікової тощо). Але поруч з ними, що продикувані не науковими, а політ. міркуваннями, є монографії, присвячені окремим періодам чи проблемам. У них, попри тенденційно фальшиве політ. наставлення, подано багато фактичного матеріалу з раніше заборонених джерел (П. Куліш, М. Драгоманов та ін.), як, напр., праці М. Бернштейна «Журнал 'Основа' і укр. літ. процес кін 50–60 років XIX ст.» (1959) і «Укр. літ. критика 50–70 років XIX ст.»

(1959), П. Волинського «Теоретична боротьба в укр. літературі» (1959), М. Комишанченка «Літ. дискусія 1873–78 рр. на Україні» (1958), надто тенденційна праця О. Бабишкіна «Боротьба за реалізм в укр. літературі кін. XIX–поч. XX ст.» (1961) та ін. Сюди ж належать почасти й такі праці з близьких до літератури ділянок, як «Матеріали з історії укр. журналістики» (I, 1959) П. Федченка та подібні. Вийшло також багато монографій, присвячених творчості окремих письмен., особливо у зв'язку з ювілейними датами Т. Шевченка та І. Франка. Передусім досить повні, але односторонні тенденційні нариси їхнього життя й творчості: Є. Кирилюка «Т. Г. Шевченко. Життя і творчість» (1959), Л. Хінкулова «Т. Г. Шевченко» (по-рос., 1957 і 1960), колективна праця одеських літературознавців «Т. Г. Шевченко. Біографія» (1960); І. Басса, О. Білецького, О. Кисельова «І. Франко. Життя і творчість» (1956) Є. Кирилюка «І. Франко. Біографічний нарис» (1956) та монографії з окремих питань їхньої творчості, публікації документальних матеріалів до літ. біографій типу «Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах» (1950, ред. Д. Копиця), «Спогади про Шевченка» (1958, вступна ст. А. Костенка) і зб. ст., як «Слово про великого Каменяра» (I–II, 1956) та багато ін. Усі ці дослідження хибують на тенденційне (аж до фальшування текстів включно) намагання довести любов укр. письмен. до всього російського. Багато аналогічних вид. присвячено й ін. письмен. 19 в.

У літературі сов. доби, починаючи з 1956 р., помітна, з одного боку, лінія ніби «реабілітації» письмен., знищених у 1930-их рр. з дуже обмежено (за винятком І. Микитенка) дібраними перевид. їхніх творів і відповідним наświetленням їхньої творчості, як ніби відданих сов. патріотів, але з умисним замовчуванням причин передчасної смерті обговорюваних письмен. З другого боку, монографічні дослідження літ. доробку старших сов. письмен. з намаганням знецінити їхню ранню творчість досоцреалістичного періоду. Типові для цього жанру праці Л. Новиченка «Поезія і революція». Творчість П. Тичини в перші повоєнні роки» (1959), С. Крижанівського «Максим Рильський. П'ятдесят років творчої діяльності» (1960) та ін. Крім того, видається багато літ. портретів окремих письмен. серії літ.-критичних нарисів (напр., «Укр. радянські письменники» у кількох томах з 1957).

Поступ Л. останньої доби дещо помітний у вид. антологій з включенням творів деяких досі заборонених письмен. (4-

томові «Антологія укр. поезії», упорядники М. Рильський і М. Нагнибіда, 1957; «Антологія укр. оповідання» за ред. О. Білецького та ін., 1960) і в розробці та публікаціях окремих жанрів: Г. Нудьга «Пародія в укр. літературі» (1961), «Бурлеск і травестія в укр. поезії першої пол. XIX ст.» (1959, вступна ст. і примітки Г. Нудьги); «Пісні та романси укр. поетів» (I–II, 1956, вступна ст. і примітки Г. Нудьги); у публікації зб. матеріалів («Матеріали до вивчення історії укр. літератури» в 5 тт. за гол. ред. О. Білецького, з 1959 р.); а особливо у досі занедбаній бібліографії, з якої вийшли: вид. Книжкової палати УРСР, «Художня література, видана на Україні за 40 років (1917–57)», випуск I (1958), у якому занотовані, хоч і з багатьма пропусками, вид. з укр. літератури, і випуск II (1960) – рос., ін. народів СРСР і зах. література; «Укр. радянська література між III і IV з'їздами письменників. 1954–59» (1959), перший т. 5-томового вид. «Укр. письменники. Біобібліографічний словник» (1960, упорядник Л. Махновець, ред. О. Білецький), «Письменники радянської України. Довідник» (1960, упорядкував О. Килимник).

Однак, з причин політ. тиску розвиток Л. на Україні на справді наук. основі і далі неможливий. Багато праць попередніх дослідників (П. Куліш, І. Франко, С. Єфремов, М. Зеров і багато ін.) лишається далі під забороною, формально-естетична аналіза вважається несполучною з метою марксизму-ленізму (з цієї причини, напр., навіть у вид. літературознавчих праць провідної постаті укр. сов. Л. О. Білецького «Від давнини до сучасності», I–II, 1960, не включено найцінніші його праці). Найбільше ж це видно з того, що й досі не укладено ні одного синтетичного курсу історії укр. літератури. Після заборони «Історії укр. письменства» С. Єфремова і зняття з ужитку окремих спроб 1920-их рр. (А. Шамрай, М. Зеров), що їх можна вважати за основоположників укр. модерного Л., ст. В. Петрова та Б. Неймана у зб. «Пантелеймон Куліш» за ред. С. Єфремова та О. Дорошкевича, де по-фаховому поставлено питання як про літературні впливи, так і про самий літ. побут доби, витриманих у дусі «літератури факту» праць В. Петрова, присвячених Кулішеві та Костомарову, розвідки М. Йогансена про техніку новелі тощо, а, з другого боку, вульгарно-соціологічного й хаотично написаного 2-томового «Нарису історії укр. літератури» (1926–29) В. Коряка – перед другою світовою війною був підготований до друку 2-томовий курс історії укр. літератури, але з невідомих причин не був опублікований. Розкритико-

вано і знято з ужитку за «націоналістичні» збочення «Нарис історії укр. літератури» (1945) Є. Кирилюка і С. Маслова. Залишився дійсним тільки офіц. схвалений 2-томовий курс «Історія укр. літератури» (1954–57), укладений великим колективом літературознавців за гол. ред. О. Білецького. Написаний антинауково, з майже цілковитим виключенням старої доби 11–13 вв., без належного апарату та бібліографії, він ніяк не може відповідати своєму призначенню і є тільки показником політ. обмежень, під тиском яких працюють укр. літературознавці. Щоправда, якоюсь мірою прогалину виповнює пізніший «Курс історії укр. літ. мови» (I–II, 1958–61) за ред. І. Білодіда, де не тільки узгляднено найдавніші часи від 10 в., а й весь процес мовного становлення розглядається невідривно від стилістичної аналізи тієї чи тієї з літ. епох. Про певні полегчії останнього часу на полі Л. свідчать особливо 2 т. цієї праці, позначені більшою незалежністю і багатством дослідницької думки. Взагалі шлях до поновного вивчення літературно-формальних проблем відкривається тепер саме через поглиблення мовознавчих дослідів, і з цього погляду характеристична праця «Галицько-Волинський літопис» А. Генсьорського, яка всебічним розглядом стилістичних особливостей пам'ятки переконує, що формування укр. мови почалося ще в 13 в. Помітний також інтерес до античного письменства. Поруч з поживавленням перекладання античних авторів (повна «Одіссея» в перекладі Б. Тена, комедія Менандра «Відлюдник» у перекладі А. Содомори), посилюється увага й до літературознавчих проблем греко-рим. письменства, особливо серед львівських дослідників (Л. Чурилик, Ю. Мушак, Т. Пачовський, Г. Гузар).

Центр. періодичним органом Л. є «Радянське літературознавство». Крім цього, літературознавчі праці друкуються в «Записках» ун-тів і пед. ін-тів.

За повоєнний період якісно значний вклад в укр. Л. зробили еміграційні дослідники. З заг. праць слід назвати «Історію укр. літератури від початків до доби реалізму» (1956) Д. Чижевського, побудовану на концепції автономного чергування літ. стилів, «Історію укр. літератури» (1947) Л. Білецького, «Історію укр. літератури» В. Радзиковича (I–III, 1947–53), його ж «Укр. літературу ХХ-го ст.» (1952), «Модерну укр. поезію» (1950) Я. Славутича. Крім того, перевидано «Історію укр. літератури», I–V (1959–60) М. Грушевського. Критерій революціонізації стилістичних засобів при перебранні однією літ. епохою ма-

теріялу з другої застосував М. Глобенко у розвідках про «Патерикон» С. Косова (ЗНТШ т. 165 і окремо 1956) та «Тетраграмі» А. Кальнофойського (Зб. «Укр. Літ. Газ.», 1957), показавши, на численних порівняльних ілюстраціях, як, «осучаснюючи» виклад старих тем та фабул, бароккова доба утримувала життя ідей старокиївської доби. Розвиваючи тези т. зв. «формальної школи» І. Костецький (у ст. про О. Зуєвського, В. Лесича, Е. Павнда та ін.) обґрунтував поняття «пародії» як нового народження літ. форм, висунув мірило «оптичного» та «позаоптичного» слова на розрізнення прози та поезії. Найбільшій пам'ятці старої укр. літератури присвячена праця «Слово о полку Ігореві» (1949) І. Огієнка; вийшло також ювілейне вид. «Слова» (1950) в перекладі, з коментарями й ст. С. Гординського. З ділянки шевченкознавства вийшли: монографія «Життя Тараса Шевченка» (1955), П. Зайцева, студія «Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства» (1946) В. Петрова, «Показчик видань Шевченкових творів» (1961) і біографічний нарис «Горе і радість в Шевченковому житті» (1952) В. Дорошенка, «Шевченко і Москва» (1952), «Творчість Т. Шевченка на тлі західноєвропейської літератури» (1956) і «І. Франко — дослідник Шевченкової творчості» (1956) Ю. Бойка, «Словник Шевченкової мови» (1961) І. Огієнка, «Правда Кобзаря» (1961) В. Барки, «Шевченкіана на Заході» (1959) Я. Рудницького та багато ін. Найновішій добі присвячені перевидання заборонених в УРСР поетів — «Обірвані струни» (1955) Б. Кравцева, «Розстріляна муза» (1955) Я. Славутича і найповніша з цих публікацій «Розстріляне відродження» (1959) Ю. Лавріненка, у якій автор у численних літ. портретах і заг. ст. обґрунтовує домінуванню необарокового стилю в найновішій укр. літературі. Крім того, вийшли заг. огляди сов. літератури: «Література підсовєтської України» і «Укр. проза 1920–поч. 1930-их рр.» (ЗНТШ, 167, 1958) М. Глобенка, «На багрянному коні революції» (1960) Б. Кравцева. Перевидано «Нове укр. письменство» (1961) М. Зерова і «Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали» М. Плевака (1961, вступна ст. Г. Костюка) і з вступними ст. твори сучасних письменників, заборонені в УРСР: Ю. Яновського, В. Підмогильного, М. Хвильового, М. Куліша, М. Зерова, П. Филиповича, В. Свідзінського, Є. Плужника та ін. Заг. питанням теорії літератури присвячені праці: «Укр. вірш» (1947) С. Гординського, «Нариси з теорії літератури» (I, 1954) І. Кошелівця, «Новела як жанр» (1958) І. Качуровського. Ряд літературо-

знавчих праць вийшло англ. мовою: «Literary politics in the Soviet Ukraine 1917—34» (1956) Ю. Лудького, «Ukrainian Literature within the framework of world Literature» (1961) Г. Лужницького та ін.

Література: Див. ЕУ I, стор. I, стор. 732; крім того Вілецький О. Укр. літературознавство за сорок років (1917—57). К. 1957; Матеріали до вивчення історії укр. літератури, I. К. 1959.

І. Кошелівець

Літин (IV-9), с. м. т. на сх. Поділлі над р. Згаром, р. ц. Вінницької обл. Стара оселя, 1578 перетворена на м.; багато зазнав під час коз. воєн 17 в.; за царату пов. м. Подільської губ., тепер у занепаді. Літинщина була в 1820—30-их рр. р-ном збройних виступів селян під проводом У. Кармалюка; 1919—20 рр. — операційний р-н повстанців отамана Шенеля в боротьбі з більшовиками й денікінцями, 1919 — УГА, 1920 — Армії УНР.

Літківське євангеліє, рукописне четвероевангеліє кін. 16 в., відкрите в с. Літках на Чернігівщині (255 аркушів); списане в основному з якоїсь ц.-слов. ред. євангелія київ. друку на Волині (за здогадом О. Грузинського, в Луцькому Хресто-Воздвиженському братському монастирі між 1595—1600 рр.); листки 122 (оборот) — 146 це вставлений укр. переклад частини євангелія Луки, при чому його перша частина збігається з текстом *Пересопницького євангелія* 1556—61 рр., а в другій уже переважає ц.-слов. елемент; мову укр. частини Л. є. досліджував О. Грузинський і надрукував її текст («Чтения в Обществе Нестора Летописца», т. 22—23).

Літографія, спосіб відбивати з літографічного каменя на папір і помножувати рисунки, тексти тощо, застосований зокрема для репродукції мист. творів (коли це виконує сам мистець — автолітографія) і гол. в пром. графіці (плякати, етикетки, обкладинки). На Україні Л. як виробництво відома з 1820-их рр. в Одесі (англієць Гаю) і Львові (німець Піллер, з 1846 при Ставропігії, з 1880-их — українці А. Пришляк, А. Андрейчин та ін.), з 1830-их рр. у Києві (з 1852 майстерня Н. Буяльського, з 1866 школа Л. при друкарні Києво-Печерської Лаври під керівництвом Г. Шенгальда та І. Гавита), з пол. 19 в. Л. поширена і в ін. містах України. З 1925 майстрів Л. готують у Київ. Художньому Ін-ті.

Євангелист Марко (автолітографія В. Боровиковського, 1815)

Перші укр. мистці-літографи — В. Боровиковський (автолітографії з 1815), П. Боклевський, М. Микешин, К. Трутовський та ін. У 20 в. чорна і кольорова Л. має в укр. графіці численних представників: В. Аверін, Й. Дайц, М. Деревус, О. Довгаль, М. Жук, Г. Бондаренко, О. Сахновська, Л. Гец, В. Касіян, В. Литвиненко, В. Парчевський, Г. Пустовіт, М. Самокиш, Є. Світличний, З. Толкачов, Г. Якутович, В. Ярошенко та ін.

«Літопис Бойківщина», краєзнавчий журн., вид. т-ва «Бойківщина» в Самборі; виходив неперіодично 1931—39 (9 випусків), ред. В. Кобільник, Ст. з історії, етнографії, нар. госп-ва, географії Бойківщини.

«Літопис друку УРСР», див. «Літопис Українського Друку».

Літописи, найвизначніші пам'ятки іст. літератури стародавньої Русі, писані як хроніки (щорічні записи, аннали); містять у собі також різний літ. матеріал: оп., легенди, біографії тощо та запозичення з візант. хроністів. Літописання почалося в Києві, а перше літописне зведення («свод»), що дійшло до нас у кількох ред. під назвою «Повість временних літ», було укладене печерським ченцем Нестором бл. 1110 р. Йому передували кілька київських (перше приблизно 1039 р.) і новгородських зведень.

Т. зв. Початковий Л., що ліг в основу «Повісті временних літ», починається біблійним оп. про потоп, розподіл світу між синами Ноя, далі оповідає про розселення слов'ян, про апостола Андрія і переходить до питання — «Хто перше почав княжити» на Русі (оп. про Кия, Щека і Хорива, покликання варягів тощо). У дальшому викладі іст. подій за роками вставлені легендарні оп. про Кожум'яку (під 993 р.), про облогу Білгорода печенігами (997) та ін. Нестор не тільки доповнив Початковий Л. (що кінчається 1093 р.), а й продовжив його до 1110 р., додавши відомості про усобиці між синами Ярослава, напади половців на Київ, з'їзди кн., осліплення Василька. Друга ред. «Повісті» (1116) належить ігумену Бидубецького монастиря Сильвестру, який, крім ін., доповнив її промовою Володимира Мономаха на Долобському з'їзді кн. (1103); імовірно, у Бидубецькому монастирі було додане до «По-

вісти» і «Поучення дітям» Володимира Мономаха. Третя ред. «Повісти» складена приблизно 1118 р. в Києво-Печерському монастирі.

«Повість временних літ» лягла в основу дальшого літописання в Києві та ін. центрах Руси. Її складалися при монастирях (Києво-Печерський, Видубецький) і княжих дворах. Продовженням «Повісти временних літ» був т. зв. «Київський літопис» 12 в. Є відомості про чернігівський, переяславський і гал. Л. 12 в., що не збереглися, але уривками увійшли до ін. літописних зведень.

Оп. про осліплення Василька Теребовельського, що увійшло до «Повісти временних літ», як високий зразок тогочасної іст. повісті, свідчить про значні традиції гал. літописання 11–12 вв. З другої пол. 13 в., з упадком Києва і перенесенням держ. центру до Гал.-Волинського князівства, тут зосередилося і літописання, яке дало Гал.-Волинський Л., написаний наприкін. 80-их рр. 13 в., — гол. джерело іст. України цієї доби. Він складається з двох головних частин — галицької (1201 — приблизно 1262 рр., писаної в Галичі) й волинської (до 1292 р., писаної, мабуть, у Володимирі), які, в свою чергу, мали кілька ред. (щонайменше 5). Гал.-Волинський Л. продовжує попередні Л. — «Повість временних літ» і Київ. Л. (що закінчується 1200 р.) й подає хронологічно (хронологія вставлена тройно в пізніших ред. і має часто умовний характер) історію Гал.-Волинського князівства від 1201 до 1292 р. Іст. події автори Л. оцінюють з погляду конечности об'єднання всієї Руської землі, з правом гал. кн. на володіння столицею Руси — Києвом, стоячи за сильну централізовану владу кн. в їх боротьбі проти боярства. Особливо Л. виділяє постать Данила Галицького, що од толови до нів «не б'є на нем порока». Від 1264 р. до кін. Гал.-Волинський Л. зосереджує свою увагу на іст. Волинської землі і відносинах з Литвою і Польщею. У Л. вставлено високомистецькі, пройняті патріотизмом військ. повісті й літ. оп., що своєю майстерністю нагадують «Слово о полку Ігореві» (напр., про євшан-зілля).

Від 14 в. літописання увійшло в нову добу — складання загально-руських зведень. Так постали *Лаврентіївський літопис* (бл. 1377), *Іпатський літопис* (поч. 15 в.) і багато ін., що дійшли до нашого часу в пізніших списках і здебільша були видані в «Полном собрании русских летописей» 1–26 (1841–1959).

Староруська літописна традиція в 14–16 вв. продовжувалася в Лит.-Руській державі, гол. на Білорусі, яка найменше

потерпіла від тат. спустошення. Тому Л. цієї доби мають назву лит. або зах.-руських Л. З багатьох списків (13), опублікованих в «Полном собрании русских летописей» (тт. 16–17), для укр. історіографії більше значення мають: *Супрасльський літопис*, скопійований 1520 р. з різних іст. джерел, Л. Биховця (кін. 16 в.), Баркулабівський Л. (кін. 16 — поч. 17 в.), складений є с. Баркулабові б. Могилева, що, крім іст. подій, подає відомості про діяльність церк. братств.

Значна кількість Л. збереглася з 17–18 вв. Однією з визначних пам'яток цієї доби є Густинський Л. («Кройніка»), написаний, за припущенням дослідників (А. Ершов), між 1623–27 рр. З. Копистенським; він зберігся у списку 1670 р. ієромонаха Густинського монастиря М. Лосицького. Крім компіляції з старих Л., він містить багатий іст. матеріал, доведений до 1597 р., гол. про взаємини України з Литвою, Польщею, Кримським ханством, Туреччиною, про унію, початки козащини та ін. До цього ж часу належить і зб. літописних оп. невідомого автора п. н. «Літописці Волині і України», компіляція з старих Л. з додатком записів Б. *Балики* про події кін. 16 — поч. 17 в. та ін. Певне значення мають і місцеві Л. цієї доби: Хмельницький Л. (знайдений у Хмельнику на Поділлі) з іст. відомостями 1636–50 рр., зокрема важливими для історії початків Хмельниччини; Львівський Л. (названий так за місцем знайдення), що описує події 1498–1649 рр. (докладніше від 1630 р.) перев. на Київщині, Поділлі й Галичині; Межигірський Л. (знайдений у Межигірському монастирі), який оповідає про події 1393–1620 рр. на Київщині й Волині.

Окрему групу складають монастирські Л., які подають також важливі матеріали для локальної історії, зокрема Густинський монастирський Л. (1600–41), Межигірський монастирський Л. (1608–1700), Добромільський Л. (1648–1700), Підгорецький Л. (1659–1715), Мгарський Л. (1682–1775), Сатанівський Л. (1770–93) та ін.

Особливе значення серед Л. 17–18 вв. мають іст. твори, присвячені коз. війнам (звідси їх умовна назва — «козацькі Л.», хоч від Л. у стислому розумінні слова вони значно відрізняються), зокрема твори «Самовидця» (див. «Самовидця Літопис»), Г. *Габ'янки*, С. *Величка*, кілька дрібніших творів 18 в. (*Лизогубівський Л.*, Чернігівський Л. тощо) і спроб прагматичного викладу історії (див. *Історіографія*).

Література: Шахматов А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. П. 1908; Сушицкий Т. Зах.-руські літописи

1—2. К. 1921, 1929; Перфецкий Е. Русские летописные своды. Братислава 1922; При-селков М. История русского летописания XI—XV вв. П. 1940; Лихачев Д. Русские летописи. М.-Л. 1947; Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М.-Л. 1950; Чижевський Д. Історія української літератури. Нью-Йорк 1956; Doroshenko D.-Ohloblyn O. A survey of Ukrainian Historiography. Нью-Йорк 1957; Генсдорський А. Гал.-Волинський Літопис. К. 1958.

«Літопис Національного Музею», неперіодичний журн., що його видавав у 1934—39 рр. Нац. Музей у Львові, Див. Львівський Державний Музей Українського Мистецтва.

«Літопис політики, письменства і мистецтва», тижневик у Берліні з грудня 1923 до кін. 1924, вид. «Укр. Слова», гол. ред. С. Томашівський.

«Літопис Революції», журн. історії КП(б)У і жовтневої революції на Україні, виходив у Харкові 1922—33 спочатку рос., з 28 кн. укр. мовою, перев. раз на 2 місяці; вийшло 57 кн. Містить багато матеріалів, які в пізнішій офіц. історії КПУ промовчуються.

«Літопис Українського Друку», орган держ. бібліографії УССР, вид. Укр. Книжкової Палати, виходив у Харкові 1924—30, місячно (1924), двотижнево (1925—26), тижнево (1927—28) і квартално (1929); «ЛУД» містив бібліографічний опис усіх друків, що появлялися в УССР, і укр. друків поза її межами та огляди й ст. з ділянки бібліографії. Припинений у жовтні 1930, відновлений 1935 р. п. н. «Літопис друку УРСР», з 1936 (з перервою в 1942—45 рр.) видається серіями з різною періодичністю (місячно, двотижнево і квартално) — «Л. д. — Книги», «Л. д. — Газетні статті», «Л. д. — Журнальні статті», «Л. д. — Рецензії» й ін. Матеріали за 1931—34 і 1942—45 рр. додатково появилися в 1936 і 1949 рр.

«Літопис Червоної Каллини», ілюстрований місячник, присвячений гол. історії укр. визвольної боротьби в 1914—21 рр., виходив у Львові 1929—39 у в-ві «Червона Каллина» за ред. Л. Лелюка і В. Софронюка-Левицького; багатий мемуарний матеріал, біб-

ліографія, укр. історіографія за 1921—30 рр., документальні фотографії й малюнки.

«Літос» (з грец. — камінь), полемічний твір проти уніятів, зокрема проти К. Саквича, виданий у Києві 1644 р., підписаний псевд. Євсевій Пимин. В обробці «Л.» брав участь П. Могила. Видано в «Архиве Юго-Зап. России» (ч. 1, т. IX, 1893).

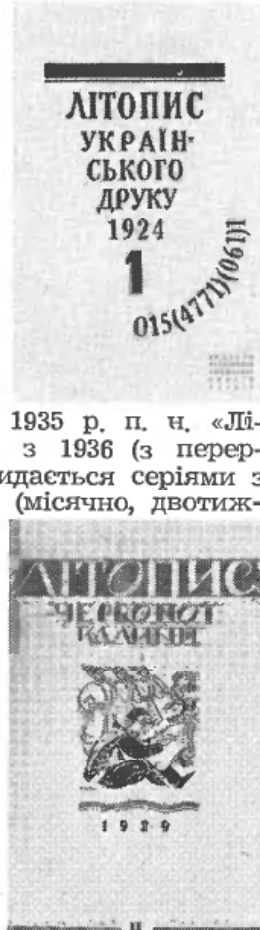
Літургіка, наука про Літургію (див.).

Літургікон (грец.), або Службник, богослужбова книга (див.), що подає «чин», «послідованіє», себто порядок Літургії. У Л. містяться тексти молитов свящ., дякона та вірних, а також обрядові приписи, виконувані при відправі літургії. У кін. Л., в «Учительному известії» подаються постанови про Літургію. Повний або «Великий» Л. містить, крім тексту трьох літургій, потрібні при літургії тексти Євангелія та Апостола. У давніх рукописних Л. були різні варіанти літургії. Також перші друковані вид. Л. були роблені приватними особами, часто без офіц. схвалення церк. владою, звідси неоднорідність Л. навіть у межах однієї церк. юрисдикції.

Спираючись на рукописи та звичай, львівський єп. Гедеон Балабан видрукував у Стратині 1604 перший на укр. землях «Службник». Наступним авторитетним вид. є «Л., си єсть Службник от літургії св. Василя Великого, Іоанна Златоустого і преждеосвященних...», митр. Петра Могили, схвалений Київ. собором 1629 та видрукований 1629 і 1639. Із давніх важливі ще Л., видані у Вільні 1617 та Львові 1636, 1646, 1666, 1681, 1691. Укр. Кат. Церква спочатку користувалася вид. Л. з Вільни, Києва та Львова. 1692 р. вийшов у Вільні, заходами митр. Кипріяна Жоховського, Л., що став прототипом пізніших вид. 17—19 вв., — у Супраслі, Угневі, Почасві, Львові, Жовкві, Перемишлі, Нове офіц. вид. Л. для Укр. Кат. Церкви зладжене старослов. мовою у Римі 1942. В Укр. Правос. Церкві, почавши від 1917 р., вийшло кілька вид. Л. в укр. перекладі, проте досі немає офіц. визнаного, загальнообов'язкового перекладу. Див. також Богослужбові книги.

Літургічні книги, див. Богослужбові книги.

Літургія (грец. «прилюдна служба»), Служба Божа, рідше обідня — найважливіша з христ. богослужб. Під час Л. згадується земне життя Христа й довершується таїнство Євхаристії, що його виконує свящ. або єп. на антимінсі, звич. у церкві на престолі. Порядок Л. Сх. Церкви оформлено в 4 в. вселенськими учителями й святителями. Обрядові різниці Сх. і Зах. церков створили

різні типи Л., — вони мають розбіжності у тексті та обрядових приписах, але подібні в найголовніших пунктах. З трьох типів Л. в укр. Церкві звичайна Л. Івана Золотоустого. Л. Василя В. відправляється 10 разів на рік, найчастіше під час Великого посту. У звичайні дні (не суботу—неділю) Великого посту правиться Л. Напередосвячених Дарів (Григорія Двоєслова). Чин (порядок) Л. знаходиться в «Служебнику» або «Літургіконі». Див. також *Богослужби*.

Наук. і практичним вивченням Л., як також вивченням цілості богослужби даного обряду, займається окрема богословська дисципліна — літургіка.

Ліфшиць Ілля (*1917), фізик родом з Харкова, чл.-кор. АН УРСР (з 1948) і АН СРСР (з 1959), проф. Харківського Ун-ту (з 1944); понад 140 праць з ділянки сучасної теорії твердого тіла, фізики низьких температур і суміжних галузей теоретичної фізики, заг. питань квантової механіки і статистики, теоретичної електроніки й електродинаміки.

Ліцей, назва сер., подекуди й вищої школи. В дорев. Росії Л. зазначали частих реформ і не витворили виразного типу. На підрос. Україні в 19 в. були три ліцеї, що мали характер вищих шкіл: *Безбородьківський* Л. у Ніжені (1832—75), *Рішельєвський* в Одесі (1817—65) і поль. *Крем'янецький* (1819—31).

В Галичині за австр. часів назву Л. мали неповні сер. загальноосв. школи для дівчат; єдиним укр. жін. Л. був жін. Л. у Перемишлі. За Польщі після шкільної реформи з 1932 р. Л. називано сер. школи вищого типу: дворічні загальноосв., які становили надбудову гімназій (див. ЕУ 1, стор. 328), пед. й фахові. В Галичині й на Волині 1939 р. було 21 укр. Л. (5 держ., 16 приватних). Крім того, 3-річний Кооп. Л. у Львові (Ревізійного Союзу Укр. Кооператив) і держ. Хліборобський Л. в Чернелиці.

Лічков Борис (*1888), геолог, у 1920-их рр. проф. Київ. Ін-ту Нар. Освіти і керівник Укр. Філії Геол. Комітету; праці з геології і геоморфології Придніпров'я; засланий 1934 р.

Лічков Леонід (1855—?), статистик, співр. «КСт.», в якій містив ст. й замітки на іст., екон. та статистичні теми.

Ліщина звичайна (*Corylus avellana* L.), високий чагарник з родини березуватих, з широким листям, базькуватим цвітом та їстівними смачними овочами-горіхами; вибаглива до ґрунту, творить корисну підмішку в дубових і соснових лісах, своїм листям заслонюючи ґрунт та збагачуючи його. Деревно вживають в столярстві й на вугіль для малювання та при виробництві мисливського пороку.

Л. ведмежа (або горіх) (*C. colurna* L.), невисоке декоративне дерево зустрічається в парках і садах.

Ліщинський Іван (1880—1941), учитель, гром. діяч; за ЗУНР держ. шкільний інспектор, гол. Орг-ції українців м. Львова (1923—29), гол. Взаємної помочі укр. учительства (1925—29), посол до поль. союму від УНДО (1928—30), політ. в'язень у Бересті (1930).

І. Ліщинський

Ліщинський Омелян (*1913), маляр-пейзажист родом зі Львова, закінчив Варшавську Академію Мистецтв (1939), викладач училища прикладного та декоративного мистецтва у Львові; виставляє з 1941 р. («Карп. пейзажі», «Вечірній мотив» й ін.); спочатку модерніст, у сов. умовах перейшов на «соцреалізм».

ЛКСМУ, див. *Комсомол*.

Ллойд Джордж (Lloyd George) Давид (1863—1945), англ. політик і провідник ліберальної партії, в 1916—20 рр. прем'єр англ. уряду і чл. Ради Чотирьох, яка диктувала мирові умови на Версальській мировій конференції. Противник дозволу на поль. окупацію Сх. Галичини, визнавав потребу її самовизначення. В справі розподілу Росії на нац. держави хитався.

Лобаєв Борис (*1900), вчений у галузі опалювально-вентиляційної техніки, родом з Сумщини, д. чл. Академії Будівництва і Архітектури УРСР (з 1956), проф. Київ. Інженерно-Будів. Ін-ту (з 1949); понад 50 наук. праць.

Лобай Данило (*1890), гром.-політ. діяч і публіцист у Канаді, родом з Галичини; до 1935 р. ком., один із засновників *Укр. Робітничо-Фармерського Дому* і ред. газ. «Укр. Роб. Вісті» (1919—1935), з 1935 соц. діяч (гол. *Укр. Робітничої Орг-ції*), ред. газ. «Вперед» (1936—40), співред. «Укр. Голосу». Ст. антиком, характеру та ін. Окремо вийшли: «За дійсне вияснення полсження на Радянській Україні» (1935), «Непереможна Україна» (1950).

Д. Лобай

Лобанова Лілія (*1922), оперова співачка, драматичне сопрано, з 1948 солістка Київ. опери; гол. партії в опе-

рах «Богдан Хмельницький», «Енеїда», «Милана», «Євгеній Онегін», Маріянна в «Арсеналі» й ін.

Лобанов-Ростовський Яків (1760—1831), кн., ген.-губернатор Лівобережної України 1808—16; 1812 керував орцією 17 «малоросійських» полків для війни з Наполеоном. Провадив сувору політику рос. централізму, чим викликав велике невдоволення укр. шляхетства.

Л. лобанова

Лобань див. Кефалля.

Лобато (Lobato) Монтейро (1886—1948), один із найвидатніших браз. письменників (повість «Урупес» й ін.), активний прихильник самостійної України; 1938, під час подій на Закарп. Україні, виступав з обороною укр. справи.

Лсбачевський Єрофей (1783—1871), православ. церк. діяч і дослідник Волині, архимандрит Загаєцького (з 1819) й Дерманського (з 1825) монастирів, з 1845 вікарний еп. в Острозі; монографії й ст. з історії та етнографії Волині.

Лобачевський Микола (1793—1856), визначний рос. математик укр. роду, довголітній проф. Казанського Ун-ту, піонер (поряд з І. Боляем), модерної не-Евклідової геометрії.

Лобисевич Опанас (1732—1805), письм., один з піонерів укр. нац. літ. відродження, з коз.-міщанського роду на Чернігівщині. Вчився в Київ. Академії (з 1747) і Петербурзькому акад. Ун-ті (з 1754); 1761 — перекладач при гетьмані К. Розумовському, в 1765—74 — його секретар і начальник канцелярії гетьмана, згодом новгородсіверський пов. (1783) і губ. (1785—87) маршалок шляхетства. Один з лідерів Новгородсіверського патріотичного гуртка 1780—90 рр (див.). Л. був автором «Вергилиевих Пастухов... в малороссийский кобеняк переодетых» (1794), укр. переробки «Буколік» Вергілія, але цей твір Л. до нас не дійшов. Переклади з латинської й франц. мов на рос. були вміщені в ж. «Трудолюбивая Пчела» (1759) і «Барышек Всякия Всячины» (1770).

Лобода (*Chenopodium* L.), одно- або багаторічні рослини з родини лободуватих. На Україні ростуть 22 види, з яких найбільш поширені Л. біла (*Ch. album* L.), Л. багатонасінна (*Ch. polyspermum* L.), Л. гібридна, бешишник (*Ch. hybridum* L.) — всі бур'яни; для етерової олії культивують Л. пахучу (*Ch. ambrosioides* L.).

Лобода Андрій (1871—1931), фолклорист, літературознавець і педагог, проф. Київ. Ун-ту (з 1900), д. чл. УАН (з 1922) і дир. ІІ Етногр.-фолклорної Комісії, д. чл. НТШ, чл.-кор. АН СРСР, засновник і ред. «Етногр. Вісника» (1925—30); бл. 100 наук. праць з фолклору, літературознавства, мовознавства і педагогіки. Гол. з них: з ділянки сх.-слов. фолклору — «Белорусская народная поэзия и русский былевой эпос» (1895), «Русские быльи о сватовстве» (1904), посібники «Лекции по народной словесности» (1909) й ін.; з ділянки історіографії фолклору «Русский богатырский эпос» (1896), «П. Куліш-етнограф» (1919) та ін.; численні огляди й рецензії.

А. Лобода

Лобода Віктор (1823 — після 1876), чл. Полтавської Громади, закінчив корпус інж. шляхів у Петербурзі, був урядовцем на Україні й у Росії. З 1858 р. в Полтаві. 1862 р. заарештований за участь у політ. гуртках з «крайнім малоросійським спрямуванням» (Л. був прихильником політ. самостійності України) і засланий у Пермську губ.; 1868 звільнений без права повороту на Україну. Автор літ. творів, публіцистичних ст. і спогадів про Шевченка.

Лобода Григорій, коз. гетьман (1593—96, з перервами), родом з Київщини, представник заможного козацтва; в 1594 і 1595 рр. відбув протитур. похід у Молдавію, як союзник Рудольфа II; під час коз.-поль. війни 1596 р., разом з С. Наливайком, робив наїзди на Київське воєводство та Білорусь. Під час міжкоз. сутичок у Солоницькому таборі, забитий прихильниками Наливайка.

Лобода Стефанія (1827—87), рос. письм., укр. роду, дружина Віктора Л.; 1862—68 разом з чоловіком на засланні. Спогади про Т. Шевченка (під псевд. Кропивина).

Лобода Федір, діяч Хмельниччини; полк. переяславський (1649), ген. суддя (1654, 1658); 1659 р. депортований до Московщини.

О. Р. лободич

Лободич Роман (*1893), укр.-кат. свящ., соборний крилошанин, церк. і суспільний діяч у Станиславові і Львові (з 1938),

в 1935—38 чл. поль. сенату; тепер у Філадельфії (ЗДА), в 1957—59 рр. гол. Союзу українців-католиків «Провидіння».

Лободовський Михайло, письм., перекладач св. Письма і «Тараса Бульби» М. Гоголя (1873) на укр. мову, автор брошур, видавець часопису «Порада» в Харкові (1906).

М. Лободовський

Лободовський (Łobodowski) Юзеф (*1909), поль. поет, літературознавець і публіцист родом з України. У зб. „Złota hramota“ (1954), „Pieśń o Ukrainie“ й ін. оспівує красу та минуле України; продовжує традицію «укр. школи» в поль. літературі. Переклади Шевченка й сучасних укр. поетів на поль. мову. Ст. про сучасну укр. літературу в поль. і укр. ж., зокрема в ж. „Kultura“. Вірші Л. на укр. мову перекладали С. Гординський, Л. Полтава й ін. Тепер живе в Іспанії.

Ловецтво, див. Мисливство.

Ловчий, особа на княжому дворі, що супроводила кн. під час ловів; виконував деякі урядові функції з доручення кн. Л. збирали для власного утримання з міст і сіл т. зв. «ловче» натурою або грішми. Функції Л. пізніше перебрав сокольничий. Вперше згадується в «Поченнях» Володимира Мономаха.

Логвиненко Михайло (*1921), літ. критик родом з Одещини; ст. в пресі, офіц. інтерпретація М. Островського в кн.

«Микола Островський — борець за мир» (1952), «Микола Островський — художник слова» (1956), «Публіцистика М. Островського» (1959).

«Логос», богословський наук. кварталник, видається з 1950 р. укр. редемптористами в Йорктоні (Канада) за ред. М. Германюка (до 1951 р.), В. Маланчука і (з 1961) М. Гринчишина; присвячений проблемам богословської думки та історії укр. Церкви.

Лодій Петро (1764—1829), філософ і правник родом з Пряшівщини, з 1787 р. проф. логіки, метафізики й етики в «Studium Ruthenum» (Львів), з 1801 проф. Краківського Ун-ту, з 1803 р. в Петер-

бурзі — проф. Пед. Ін-ту (з 1804) і новозаснованого ун-ту (з 1819). Л. відстоював погляди Х. Вольфа і вольфівця Х. Бавмайстра; підручники «Логические наставления» (1815), «Теория общих прав...» (1828); панегірики, переклад підручника етики Бавмайстра (1790) на ц.-слов. мову з домішкою українців.

Лоза, див. Вербла.

Лозинська Тіна (*1904), оперова співачка, лірично-драматичне сопрано; з 1928 на сцені Одеської й Київської опер; заслана з чоловіком 1935 р.

Лозинський Володимир (1855—1914), гром. діяч, за фахом лісівник, замолоду брав участь у рос. орг-ції «Нар. Воля» і в Рос. Соц. Рев. Партії, пізніше допомагав «Укр. Нар. Обороні» (при провалі 1909 врятував багато людей), підтримував матеріяльно журн. «Шершень» (1906), «Світло» (1909—14), «Укр. Етногр. Збірник» (1914) та ін.

Лозинський Йосип (1807—89), гр.-кат. свящ., етнограф, публіцист і граматик; під впливом Копітара й півд.-слов. правописної дискусії запропонував ввести в Галичині латинку („Abecadło i uwagi nad rozprawą abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“, 1834), що викликало опір серед укр. інтелігенції (м. ін. і М. Шашкевича); в дусі нар. мови зладив пополь. цінну граматичку „Gramatyka języka ruskiego (małoruskiego)“, 1846; видав латинкою зб. зах.-укр. весільних пісень „Ruskoje wesile“ (1835); послідовно поборював язичіє в укр. літ. мові, особливо в граматичних працях Й.

Левицького («О образовании языка русского», 1849); ст. про нар. гри в «Зорі Галицькій» (1860), «Жите І. Снігурського» (1851).

Лозинський Михайло (1880—1937), правник, публіцист і політ. діяч; довголітній співр. і співред. «Діла», співр. «Гасла» (орган РУП-у), «Гром. Думки», «Ради» й ін.; з березня 1919 товариш секретаря закордонних справ ЗОУНР і чл. делегації для ведення переговорів в справі укр.-поль. перемир'я та на Мірову Конференцію в Парижі; 1921—27 проф. міжнар. права УВУ в Празі, зго-

П. Лодій

О. Й. Лозинський

дом керівник катедри права Ін-ту Нар. Госп-ва в Харкові. Праці з найновішої історії Зах. України («Поль. і руський рев. рух і Україна», 1908; «Галичина в рр. 1918—20, розвідки і матеріали», 1922 — цінний нарис політ. історії ЗУНР-ЗОУНР й ін.), права (підручник «Міжнародне право», 1922; «Охорона нац. меншостей в міжнар. праві», зб. УВУ, присвячений С. Дністрянському, 1923 та ін.), розвідки про М. Драгоманова, М. Павлика й ін. В 1930 р. заарештований, помер на заслання на півн. Уралі.

М. Лозинський

Лозівський (V—19), с. м. т. Фрунзенського р-ну Луганської обл., положене в півн. частині Донбасу, 5 800 меш. (1959). Кам'яновугільна шахта, вуглезбагачувальна фабрика.

Лозинський (Łoziński) Броніслав (1848—1911), поль. історик; студії з історії Галичини австр. доби (монографія про графа А. Голуховського, гал. становий сойм та ін.).

Лозинський (Łoziński) Володислав (1843—1913), поль. письм., літ. критик і історик родом з Самбірщини, дослідник побуту міщанства і шляхти Галичини та старовини Львова; „*Patrysiat i mieszożalstwo lwowskie w XVI—XVII w.*“ (1892), „*Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach*“ (1889), „*Sztuka lwowska w XVI—XVII w.*“ (1898), „*Prawem i lewem...*“ (1903), „*Życie polskie w dawnych wiekach*“ (1921) й ін.

Лозова (V—17), м. на півд. Слобожанщині, р. ц. Харківської обл., 28 700 меш. (1959); великий зал. вузол, підприємства по обслуговуванню зал. транспорту. В квітні 1918 р. бої Армії УНР з більшовиками.

Лозоватка, р. на Приозівській низовині, впадає в Озівське м.; довж. — 72 км, сточище — 560 км².

Лозовий (псевд. Михайла Ходаківського) Василь (*1911), письм., родом з Волині; повісті «В долині Стрипи» (1948), «Пісня землі» (1952), «Село під горою» (1958), на тему «возз'єднання» — «Сонце недалеко» (1959).

Лозовський Данило, див. Свенціцький Павлин.

Лозовський Олександр (1901—22), графік, учень Ю. Нарбута; використовував мотиви з старо-укр. мініатюри й нар. кераміки; обкладинки до творів С. Васильченка, М. Коцюбинського, П. Тичини, Т. Шевченка, нот Я. Степового й ін.

Лозовський Теодосій, еп. див. Теодосій Лозовський.

Лоїв (II—11), с. м. т. на укр.-білор. кордоні при впадінні р. Сож у Дніпро, р. ц. Гомельської обл. БССР; 31. 7. (10.8) 1649 р. битва, в якій лит.-поль. військо під командуванням Я. Радзівіла перемогло коз., очолене полк. М. Кричевським.

Локачі (III—5), с. м. т. на зах. Волині, р. ц. Волинської обл., 2 800 меш. (1959); харчова пром-сть.

Лола Оксен (†1919), діяч Рев. Укр. Партії та УСДРП (деякий час Спільки), київ. робітник; з 1907 на еміграції в Іспанії, після революції 1917 повернувся на Україну і був співр. «Робітничої Газети».

Ломиковський Василь (1778—1845), історик і етнограф, родом з Полтавщини. Л. належить «Запись малоросійських дум» (1803—05), одна з перших зб. укр. дум; зб. «О Малороссии. О древних обычаях малоросійских, о службе воинской и гражданской, о чинах и должностях чиновников по алфавиту» (1808); її видав О. Лазаревський п. н. «Словарь малорусской старины» («КСт.», 1894, VI), він також опублікував щоденник Л. («КСт.», 1895, XI). Приятель В. Капніста, І. Р. Мартоса та ін., Л. посідав поважне місце в масонських колах на Україні.

Ломиковський Іван (†1714), ген. обозний часів гетьмана Мазепи, родом з Волині. Був ген. писарем у гетьмана М. Ханенка, а в 1670-их рр. перейшов на Лівобережжя, де був з 1689 р. — чл. укр. уряду, як ген. хорунжий (1689—91), ген. осавул (1692—1707), ген. обозний (1707—09). 1690 р. був наказним гетьманом. Один з найбільших прихильників розриву з Москвою, пішов 1709 р. на еміграцію; помер в Ясах.

Ломиковські, старшинський рід на Лівобережній Україні 17—18 вв. До нього належали зокрема: Іван Л., держ. діяч мазепинської доби, і його нащадок Василь Л. (див.).

Ломиніс (Clematis L.), чагарники або багаторічні рослини з родини жовтецьоватих. На Україні росте 6 видів, серед них: Л. прямий (C. recta L.), часто трапляється по лісах, між кущами в ліс. р-нах і в Лісостепу, рідше — Л. суцільнолистяний, забій-круча (C. integrifolia L.), по схилах балок в степ. і лісостеп. р-нах. Як декоративні розводять: кавказький виткий вид (C. viticella L.) та його гібрид з індокитайським з великими квітками.

Ломинський Федір (1856—1927), гістолог родом з Києва, проф. Київ. Ун-ту (з 1921 — Київ. Мед. Ін-ту); праці Л. присвячені вивченню паразитизму мікробів, питан-

ням цитології. Л. вперше (1882) помітив здатність нервових клітин до поділу (каріокінезу); 1884 описав явище нейронофагії (поглинення ушкоджених нейронів лейкоцитами).

Ломницький Єремія (1860—1916), василіанин, місіонер, засновник Згромадження Сестер Службниць (1892), рел. письм., у 1907—15 рр. ректор Духовної Семінарії в Станиславові; вивезений рос. військом, помер на заслання в Сибірську.

Ломницький (Łomnicki) Маріян (1845—1915), польс. геолог і зоолог укр. роду, д. чл. НТШ; праці з геології (зокрема геологічні карти) та зоології Галичини.

Ломоури Ніко (1852—1915), грузинський письм.; освіту дістав у Київ. Духовній Академії і в Києві розпочав літ. діяльність (оп. «Русалка», 1878). Л. перший перекладач Т. Шевченка на грузинську мову («Наймичка», 1881).

Лондон, столиця Великобританії (Вб.) і гол. осередок Бріт. Коммонвелту, один із світових, політ., екон. і культ. центрів; 8 200 000 меш. (разом з передмістями). На поч. першої світової війни в Л. Г. Рафалович інформував англійців про укр. проблеми, в 1919—23 рр. діяли дипломатичні місії УНР і ЗУНР. В 1931—39 рр. в Л. мало осідок Укр. Бюро Я. Макогона, яке вів Ю. Кисілевський; у 1932—34 рр. група гетьманців видавала інформаційний бюлетень „The investigator“ (ред. В. Коростовець). У 1944—47 існувало Укр. Центр. Допомогове Бюро, організоване Комітетом Українців Канади. Більше ч. українців поселилося з 1946 р.: вояки з польс. корпусу ген. Андерса, кол. полонені Дивізії «Галичина» та переміщені особи з Німеччини (1947—48 рр., див. *Великобританія*).

Тепер укр. громада в Л. нараховує бл. 1 000 осіб, перев. робітників у пром-сті й торгівлі. Л. є осідком центральної більшості укр. орг-цій і установ у Вб. (деякі у власних будинках, перев. з відділами на провінції): обох церков — укр. кат. єп. екзарха і Ген. Управління УАПЦ, Союзу Українців у Вб. (СУБ), Об'єднання Українців у Вб., Англо-Укр. Т-ва, Добрусу, Т-ва Сприяння Укр. Нац. Раді та ін.; представництв — АБН і Укр. Нац. Ради; комбатантських — Об'єднання *бувших Вояків-Українців у Вб.*, Союзу *бувших Вояків-Українців*, Клубу Укр. Старшин, Союзу Укр. Ветеранів й ін. У Л. є дві парохії (кат. і правос.) та ряд клітин тих орг-цій, централі яких існують поза Л. — м. ін. СУМ-у, КВОМ-у, Орг-ції Укр. Жінок тощо.

З в-в важливіше — Укр. Видавничі Співка. Нині в Л. виходять: тижневик «Укр. Думка», орган СУБ-у, ж. «Визвольний Шлях», „The Ukrainian Review“, «Юні друзі» (з 1955), «Сурмач» (квартирник,

комбатантський орган, з 1955), «Наша Церква» (квартирник українців католиків; з 1948 р. — з перервами), «Відомості Центр. Управління УАПЦ» (з 1950 р.). Низка журн. виходила недовгий час (див. *Великобританія*, стор. 226).

Багатий українознавчий матеріал є в бібліотеках Бріт. Музею та Ін-ту Славистичних Наук Лондонського Ун-ту; бібліотека при СУБ-і має чимало українознавчого матеріалу, гол. виданого після другої світової війни.

Лончина Богдан (*1917), син Василя, родом зі Львова, з 1944 на еміграції, тепер у ЗДА, надзвичайний проф. романських мов Детройтського Ун-ту; в Галичині брав участь у студентському житті й кат. орг-ціях («Обнова», «Пакс Романа», «Орли», «Січ» у Відні, Об'єднання Праці Укр. Студентів), був референтом студентських справ при УЦК; підручник з есп. мови (1948) і переклади з есп., ст. в журн.

Лончина Василь (1886—1949), церк. і суспільний діяч у Львові, довголітній парох церкви св. Миколая; заарештований більшовиками, помер на заслання.

Лончина Мелетій (1863—1933), василіанин, церк. композитор; бл. 50 церк.-нар. пісень.

Лопань, р. на Харківщині, ліва притока р. Уди (притоки Дінця), довж. — 93 км, сточище — 2 000 км². Над Л. положене м. Харків.

Лопатин (III—5), с. м. т. на Надбужанській котловині, р. ц. Львівської обл., 2 900 меш. (1959); сліди замка з 13 в.

Лопатинська Людмила (*1904), скульптор, працює в Харкові, де закінчила Художній Ін-т (1929); «Фізкультурниця на відпочинку», «Дівчина з прапорцем».

Лопатинська Філомена (1873—1940), уроджена Кравчуківна, дружина Лева Л., оперова співачка-сопрано й акторка; в 1891—97 рр. в театрі «Руської Бесіди» у Львові, пізніше у Львівському міськ. оперовому театрі, деякий час у Чернівецькому нім., виступала одночасно і на укр. сцені; в 1915—16 в трупі «Тернопільських Театральних Вечорів» Л. Курбаса, 1917—23 в «Т-ві Укр. Артистів», Укр. Чернівецькому Театрі та різних гал. трупах; з сер. 1920-их рр. жила на Сов. Україні. Кращі ролі Л. — Марина («Катря Чайківна» Н. Кибальчич), партії Роксоліяни («Бранка Роксоліяна» Д. Січинського), Гальки (в одноіменній опе-

Ф. Лопатинська

рі С. Монюшка), Кармен (в одноіменній опері Ж. Бізе), Тетяни (в «Євгеній Онегін» П. Чайковського); померла в Одесі.

Лопатинський Дем'ян (1866—1951), церк. і гром. діяч, почесний крилошанин гр.-кат. львівської митрополії, катехит сер. шкіл; як царох Успенської церкви у Львові багато зробив для її мист. відновлення; в 1910—39 рр. очолював дирекцію в-ва «Діло» і чимало спричинився до його розбудови; з 1944 на еміграції.

Лопатинський Константин (1892—1948), ветеринар-інтерніст родом із Станиславова, проф. Варшавського Ун-ту; у Львові асистент Академії Ветеринарії 1920—24 і проф. т. зв. Держ. Фахових Курсів 1942—44.

Лопатинський Лев (1842—1922), мовознавець родом з Галичини; видав у Львові надрукований фонетичним правописом «Народний календар на 1865». В кін. 60-их рр. виїхав до Росії, де був педагогом; з кін. 1880-их рр. на Кавказі — куратор кавказької шкільної округи, згодом проф. у Тбілісі й Баку; дослідник кавказьких мов.

Лопатинський Лев (1868—1914), брат Дем'яна, актор, драматург і публіцист, закінчив драматичну школу у Відні, 1892—98 в театрі «Руської Бесіди» у Львові на гол. ролях у драмах і комедіях; створив сальонові образи («Честь» Зудермана); 1898—1907 співр. «Руслана»; згодом адвокат у Самборі й Копичинцях. П'єси: «До Бразилії», «Беата і Гальшка», «Свекруха», «Сіль землі», «Спокуса», «Ілько Пащак», «Конкурс на мужа», «Пожар», «Кам'яний дах» й ін.; переклади, лібретта до опер «Кавалерія Рустікана», «Жидівка» та ін.

Лопатинський Фавст (1899—1937), актор, режисер театру і кіна школи Л.

О. Д. Лопатинський

Л. Лопатинський (1868—1914)

Ф. Лопатинський

Курбаса, син Лева і Філомени Л.; з 1914 в театрі «Укр. Бесіди» у Львові, згодом у трупі «Тернопільських Театральних Вечорів» (1915—16), у «Молодому Театрі» (1917—19), театрі ім. Т. Шевченка (з 1920) і «Березолі» (з 1922), де ставив м. ін. «Нові йдуть» (1923) і з зах.-евр. драматургії «Машиноборці» (1924) у монументально-конструктивістичному пляні. В 1926—33 рр. режисер на одеській і київській кіностудіях; фільми «Синій пакет» (1926), «Василина» (1928), «Суддя Райтанеску» (1929), «Кармелюк» (1931), перший звуковий фільм «Висота ч. 5» (1932), «Роман Міжгір'я» (1933) за його сценарієм; п'єси «Козак-Голота» і «Селькор Головка» (1926). Заарештований 1933, помер на засланні.

Лопатинський Феофілакт, еп., див. **Феофілакт Лопатинський**.

Лопатинський Юрій (*1906), син Дем'яна Л., військ. діяч, підполк. УПА (псевд. Калина), провадив від Гол. штабу УПА переговори з Гол. Командуванням поль. Крайової Армії (АК) в справі перемир'я та демаркаційної лінії, закінчені договором з 18 травня 1946.

Лопатинський Ярослав (1871—1936), композитор, з фаху лікар, працював у Галичині й у Києві (1918—23); сольоспіви, фортепіянові твори, хори, комічна опера «Еней на мандрівці», фантастична опера з власним лібреттом «Казка скал», музика до комедії «Свекруха» й ін.

Лопатинський Ярослав (*1906), математик, чл.-кор. АН УРСР, з 1947 проф. Львівського Ун-ту; праці з теорії функцій дійсної змінної, теорії диференціальних рівнянь з частинними похідними й ін.

Лопух (*Arctium L.-Lappa Juss.*), дворічні рослини до 1,25—2 м заввишки з родичи кошикоцвітих з товстим коренем, великими листками і пурпуровими квітками. Найбільше поширені: Л. повстистий (*A. tomentosum Mill.-Lappa tomentosa Lam.*) звич. по засмічених місцях, і Л. великий (*A. lappa L. — Lappa major Gaertn.*). Корінь Л. уживають в нар. медицині як сечогінний та потогінний засіб при шкірних недугах, ревматизмі тощо.

Лорченко Василь (1877—1952), фізик родом з Київщини, проф. Київського С.-Г. Ін-ту (1927), потім ін. високих шкіл у Києві та Дніпропетровському; праці з фізики і метеорології; помер на еміграції у Нью-Йорку.

Лосево (ШІ—21), с. над р. Битюком, р. ц. Воронізької обл. РСФСР; 1926 р. українці становили в Лосевському р-ні 50,3‰ населення.

Лосенко Антін (1737—73), маляр-академіст родом з Глухова, проф. Петербурзької Академії Мистецтв (з 1770) і її перший дир. (з 1772), творець класицизм-

Лотоцька Олена (*1894), уроджена Фолис, дружина Володимира Л., жін. діячка родом з Галичини, з 1913 р. в ЗДА; співзасновниця Союзу Українок Америки (1925), довголітній чл. Гол. Управи і його гол. в 1933–34 рр. і з 1943 до нині; співзасновниця Світової Федерації Укр. Жін. Орг-цій (1948) і заступниця її гол. Репрезентує Союз Українок Америки в Укр. Конгресовому Комітеті і ЗУДАКомітеті (в обох заступник гол.) та бере участь у різних міжнар. жін. конгресах: у Вашингтоні (1925), Гельсінкі (1954), Монреалі (1957), Парижі (1958) та ін.

О. Лотоцька

Лотоцька-Токаржевська Оксана (1887–1950), дочка Олександра Л., дружина Івана Т., гром. діячка на еміграції в Туреччині (секретарка укр. посольства 1919–20 рр.), у Франції (ініціаторка укр. мист. виставок, концертів тощо), Італії й Англії; активна в укр. жін. орг-ціях; репрезентувала укр. жіноцтво на міжнар. конгресах, м. ін. у Відні (1921) і Парижі (1926); ст. на укр. теми в італ. пресі.

О. Лотоцька-Токаржевська

Лотоцький Антін (1881–1949), псевд. Я. Вільшенко, письмен. і педагог, син Лева Л., довголітній учитель гімназії у Рогатині. Повісті, оп. і віршовані казочки для дітей і юнацтва перев. на іст. теми, кількакратно перевидавані: «Цвіти з поля» (1907), «Ведмедівська попівна» (1909), «Триліси» (1910), «Смертне зілля» (1921), «Наїзд обрив» (1923), «Три побратими» (1934), «Було колись на Україні» (1934), «Козак Байда» і «Роксоляна» (1936), «Отрок кн. Романа» (1937), «Княжа слава» (1939) і багато ін.; співр. дитячих ж. («Світ Дитини», «Наш Приятель» й ін.). Помер у Львові.

А. Лотоцький

Лотоцький Володимир (1888–1958), журналіст і гром. діяч родом з Галичини, з

1913 у ЗДА; активний чл. УНДП, співред. «Діла», гол. ред. «Свободи» (1910–13) у Львові, співред. (1913–18) і гол. ред. (1916–26) «Свободи» в Джерсі-Сіті, гол. ред. «Америки» (1927–43) у Філадельфії і «Нар. Волі» (1943–46) у Скрантоні; діяльний чл. УНС, ред. його укр. і англomовних вид.

В. Лотоцький

Лотоцький Лев (1850–1926), педагог і письмен., родом з Березанщини; друкувався з кін. 1890-их рр. у «ЛНВ», «Ділі» та ін. гал. вид.; зб. новель «Горицвіт», оп. «Сила молитви», поезії, комедії й ін.

Лотоцький Олександр (1870–1939), визначний гром. і політ. діяч, письмен., публіцист і науковець, д. чл. НТШ, УНТК й ін. наук. установ. Літ. і публіцистичні псевд.: О. Білоусенко, О. Любенький, Spectator. Л. нар. в священничій родині в с. Брониця б.

Могилева на Поділлі, закінчив Київ. Духовну Академію (1896), урядовець держ. контролю спочатку в Києві, згодом у Петербурзі (1900–17), останньо виконував обов'язки товариша ген. контролера; гол. Укр. Нац. Ради в Петрограді (1917), з травня 1917 губ. комісар окупованих рос. військами Буковини і Покуття, потім з вересня до листопада ген. писар у Ген. Секретаріаті Укр. Центр. Ради; держ. контролер в уряді УНР (1918), мін. ісповідань Укр. Держави в другому кабінеті Ф. Лизогуба; виконуючи обов'язки мін. ісповідань за Директорії, довів до проголошення автокефалії Укр. Правос. Церкви (1. 1. 1919). З січня 1919 до березня 1920 Л. перебував у Царгороді на становищі надзвичайного посла і повноважного мін. УНР у Туреччині з спеціальною місією вести переговори з вселенським патріярхом у справі визнання укр. автокефалії. Емігрував до Відня, пізніше до Праги і Варшави; доц., згодом проф. церк. права УВУ (1922–29), з 1929 звич. проф. іст. Правос. Церкви Варшавського Ун-ту, засновник і дир. Укр. Наук. Ін-ту у Варшаві (1930–38); водночас працював як чл. екзильного уряду УНР (як мін. внутр. справ і заступник гол.).

О. Лотоцький

Літературну діяльність Л. почав 1889, написав низку книжок для дітей, видавав читанки, м. ін. хрестоматію «Вінок», був співзасновником в-ва «Вік». З 1890-их рр. містив наук. і популярні розвідки в «КСт.», львівській «Правді», «ЛНВ», «ЗНТШ» та на екон. теми (про зем. відносини, кредит, кооперацію) в рос. екон. журн. та «Украинском Вестнике» і «Украинской Жизни»; Л. написав ряд ст. з іст. шкільництва на Україні і в Росії. Як публіцист Л. опублікував сотні ст. в передових рос., здебільша ліберальних журн. і газ., в обороні укр. справи та для її популяризації. Л. спричинився до повного вид. «Кобзаря» Т. Шевченка 1907 р. і до рішення Рос. Академії Наук «Об отмене стеснения малорусского печатного слова» (1910). Як церк. діяч співдіяв при вид. укр. перекладу Євангелія рос. Синодом, складав підручники Старого і Нового Завіту, був чл. комісії для перекладу богослужбових книг при Варшавському Укр. Наук. Ін-ті. Л. брав жваву участь і в гром. праці: до революції активізував молодь, організував вид. справу, зокрема здобував у 1900-их рр. дозвіл від цензури для укр. публікацій, організовував укр. фракції в Держ. Думі та виступав оборонцем укр. справи перед петербурзькою бюрократією. В укр. політ. житті був представником дем.-ліберальних і респ. поглядів, діяльний чл. Укр. Радикальної Дем. Партії, згодом УПСФ. Свою багатогранну діяльність Л. продовжував і на еміграції, зокрема публікуючи ст. в багатьох чужомовних журн. (тур., грец., фінських, чес., поль., франц.) та беручи участь в низці гром. і культ.-наук. заходів. Л. лишився до смерті одним з моральних авторитетів еміграції УНР.

Гол. наук. праці Л.: «Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV і XVI вв.» (ЗНТШ, 1896), «Суспільне становище білого духовенства на Україні і в Росії в 18 ст.» (ЗНТШ, 1898), «Укр. джерела церк. права» (1931), «Автокефалія» (I—II, 1938). Л. залишив три томи спогадів «Сторінки минулого» (1932—34) та 4 том «У Царгороді» (1939), що є цінним джерелом до іст. культ.-гром. життя України кін. 19 і поч. 20 вв.

Р. Смаль-Стоцький

Лоханський поріг, третій з Дніпрових порогів.

Лохвиця (III—14), м. над р. Сухою Лохвицею, р. ц. Полтавської обл., 8 900 меш. (1959); Л. згадується вперше 1320 р.; в першій пол. 17 в. належала до посіlostей кн. Вишневецьких, згодом сотенне м-ко, в 1802—1918 рр. пов. м. Полтавської губ.; в 1912—14 рр. у Л. виходив

тижневик «Лохвицкое Слово» рос. і укр. мовами, орган Лохвицького Т-ва сіль. господарів. Цегляно-черепичний зав., деревообробна і місц. про-сть; пед. училище, краєзнавчий музей. За 12 км від Л. розташований Лохвицький цукровий комбінат, найбільший цукровий зав. УРСР, побудований 1929 р.; за 1961 р. продукція 116 400 т цукру.

Лохвицький Кіндрат (1774—кін. 1830-их рр.), кийв. amator-археолог, досліджував у 1820—30-их рр. фундамент Десятинної церкви і рештки Золотих воріт та відкрив фундаменти церкви св. Ірини і кілька невідомих будівель княжої доби.

Лохина, буяхи, голубика (*Vaccinium uliginosum* L.), кущик з родини брусничних, 30—100 см заввишки, поширений на правобережному Поліссі, в Карпатах, на Розточчі й Опіллі. Ягоди Л. їстівні, містять цукор (5,18%), кислоти (1,03%), вітаміни А і С.

Лтава, місцевість на правому березі р. Ворскли, яку згадує Іпатський літопис під 1174 р. з нагоди бою Ігоря Святославича з половцями. Археологічні розкопки за останні роки підтверджують здогади істориків, що на місці Лтави розташована теперішня Полтава.

Лубенець Тимофій (1855—1936), педагог, автор підручників для початкових шкіл та методичних праць; за царату підтримував недільні школи та таємне навчання рідною мовою і видав у Львові укр. буквар (під псевд. Норець), за що був усунений з посади директора нар. шкіл на Київщині. Після революції наук. працівник з ділянки педагогіки.

«Лубенська республіка», під цією назвою 1909 р. відбувався процес перед Военним Окружним Судом у Києві проти 57 обвинувачених (гол. обвинувачені — Андрій Лівчицький, його дружина Марія, Володимир Шемет, М. Сахаров та ін.; серед оборонців були М. Міхновський, А. Марголін та ін.) у змові проти царського режиму. З вибухом революції 1905 р. у Лубнях постав Рев. Коаліційний Комітет, зформований з УСДРП та ін. соц. партій, який однак не зміг розгорнути своєї діяльності через неуспіх революції в центрі. Комітет організував т. зв. Самооборону (Лубенська С., Громадська С.), бойову дружину з А. Лівчицьким на чолі, як протидію проти жид. погромів, влаштованих чорносотенцями, і арештів революціонерів. Суворий вирок суду зніс апеляційний суд, виправдавши всіх підсудних.

Лубенський Петро (*1907, псевд. Афонського), драматург і сатирик; до 1940 р. писав рос. мовою; п'єси «Нескорена Полтавчанка» (1950), «Соколята» (1951), «Крилата молодість» і «Повноліття» (1957, разом з О. Артамоновим) та ін.

зб. гуморесок «Про діляг і стиліг» (1957); фейлетоніст ж. «Перець». Творчість Л. відповідає офіц. сов. вимогам.

Лубенський (Лубенченко) Степан, іконописець поч. 18 в.; пресвітер церкви Миколи Набережного в Києві; розписи іконостасів в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври (з 1720) та в Михайлівському монастирі у Києві.

Лубкова література, дешеві літ. вид. з ілюстраціями для масового розповсюдження, що від коротких підписів під лубковими картинками поширилися в певних поетичних і прозових жанрах. Популярні були нар. співаники — «малоросійські пісенники» («Молодий чумак», 1884, «Вандурист» 1887, «Сліпий кобзар» 1899), житія св., легенди, рел.-моралізуючі брошури («Листи з неба»), календарі, зб. анекдот («Веселий оповідач», «Побреженьки»), нар. казок, побутових сцен («Була жінка мужика...», «В містечку Джуліні трафилась новина», «Як кум Бандура чортяку піймав, та не втримав»), сонники, оп. про духів, декляматори, пригодницькі та псевдоіст. повісті й романи («Наймичка, повість із малоросійської

«Мисливець ведмеда коле, а собаки гризуть» (кольоровий дереворит 18 в.)

жизни», «Іван Степанович Мазепа, малорос. гетман» та ін.). Було також багато перекладів з рос., особливо з М. Гоголя («Тарас Бульба» під сенсаційними заголовками — «Розбійник Тарас Чорномор», «Пригоди отамана Урвана»; «Вій», «Ніч під Різдво»), та зах. класики (В. Шекспір, А. Данте, А. Дюма тощо). Між лубковими вид. були й «Енеїда» та «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Л. л. була поширена також серед заокреанської еміграції.

Література: Данилов В. Украинские лубочные песенники. КСт., 6, 1905.

Лубковий театр, розвинувся на Україні в 1880—90-их рр. (бл. 70 труп) з побутового театру. Л. т. виробив свій окремий стиль з псевдопобутовим репертуаром, який творили самі актори, пишучи п'єси, розраховані на успіх у невибагливого масового глядача. Великий лубковий репертуар створили м. ін. відомі актори Манько, Суходольський, Стадник, Сабінін, Тогобочний та ін.), і ним довгий час жили мандрівні провінційні театри України та заробітчанської еміграції. Сатирою на стиль Л. т. були позначені вистави «За двома зайцями» (1924), «Вій» (1925) та ін. в «Березолі». Лубкові елементи властиві були виставі «Митька на царстві» (1927) у Театрі ім. І. Франка, типово лубковою була вистава опери «Різ-

двяна ніч» (1930) у Києві (режисер М. Бойченко, мист. оформлення І. Курочки-Армашевського).

Лубні (III—13, 14), м. на Придніпровській низовині на правому березі р. Сули, р. ц. Полтавської обл., 29 400 меш. (1959 р.; 1860 — 3 000, 1897 — 10 000, 1926 — 21 000). Л. існували вже з кін. 11 в. (також під назвою Лубень) як пограничний укріплений город. 1107 тут укр. князі розгромили половців, пізніше Л. занепали; відновлені в кін. 16 в. кн. Вишневецьким. 1596 р. перемога поляків над козаками Наливайка-Лободи, за Гетьманщини полкове м., за царських часів пов. м. Полтавської губ.; 1918 бої Окремої запор. дивізії з большевиками. Нині Л. є значним пром. м., заводи — верстатобудів., ливарно-механічний, будівельних матеріялів; махоркова, суконна, мебльова, харч. пром-сть; переробка лікарських рослин, які вирощують в р-ні, Укр. зональна дослідна станція — філія Бесосоюзного н.-д. ін-ту лікарських і ароматичних рослин; ліс. і с.-г. технікуми; мед. училище, краєзнавчий музей. Поблизу Мгарський (Лубенський Мгарський) Спасо-Преображенський монастир.

Лубок, назва лубкових і нар. картин, мабуть, від липової кори й дощок, на яких їх вирізувано і з яких друковано, або від липових кошиків, у яких продавці носили ці картини. З 19 в. назвою

Лубок на тему пісні «Засвістали козаченьки» (літографія 1862)

Л. визначувало невибагливі формою картини з пояснювальним текстом і дешеві літ. вид. з ілюстраціями. Рос. дослідники виводять виникнення Л. від нар. картин з Києва, де його попередником були продуковані під зах. впливом київ. друкарнями з 1620-их рр. гравюри-листки. На Україні в цій ділянці працювали видатні гравери, серед яких особливо вирізнявся київ. чернець-гравер Ілля зі Львова, що в 1630-их рр. створив серію ілюстрацій до Біблії. Дереворити й мідерити цих граверів, поступово перероблювані й спрощувані в дальших передруках, по-

ширилися на провінції, спочатку на Україні, а потім і в Росії.

Лубкові картини (Л. к.) спочатку друковано з дерев'яних і мідяних плит, пізніше технікою літографії та хромолітографії. Тематика їх дуже різноманітна: рел., нар.-побутова, іст., політ., ілюстра-

Рел. лубкове видання Ю. Денбровського кін. 18 в. з текстом акафісного змісту «Вогородице дівко радуйся...»

ції до нар. пісень, казок, легенд, літ. творів. З найстаріших відомих Л. к. лаврського друку: «Смерть на білому коні» (1626), «Преподобний Алікіна» (1627), «Тамниці святих осужденних» (1629), зображення печерських святих, які не ввійшли до Патерика 1661 р. І. Котляревський описує в «Енеїді» Л. к., типові для 18 в.: «Цар Горох», «Олександр Великий», «Ілля Муромець», «Бова з Полканом», «Соловей Харциз», «Залізник», «Розбійник Гаркуша». У київ. і дніпропетровських музеях переховується багато Л. к. з козаком Мамаєм та ін. мотивами з доби козаччини. З другої пол. 19 в. велике поширення мали ілюстрації до нар. пісень («Засвітали козаченьки» 1872, «Люлька моя червона з вечора курилася», «Вітер віє горою» та ін.). У 20 в. Л. занепав, хоч лубковий характер має часто антимист. сов. малюнок.

Література: Ровинский Д. Русские нар. картинки, 1—5, П. 1881; И р. Ж. Лубочная картинка на малорусские темы. КСт., 12, 1890; Данилов В. Народная картинка на темы из укр. жизни. КСт., 2, 1906; Попов П. Матеріали до словника укр. гравірів. К. 1926; Русский лубок (ред. Адрианова-Перетц Б.). М.-П. 1962; Овсяников Ю. Русский лубок. М. 1962.

«Луг», руханково-спортивне т-во у Га-

личині, засноване 1925 з ініціативи Укр. Радикальної Партії (гол. Р. Дашкевича, організатора «Л», і О. Павлова), замість ліквідованих 1924 поль. владою «Січей». Триступнева орг. форма: централь у Львові, пов. «Луги» й місц. т-ва «Луг»; орган — місячник «Вісті з Лугу». «Л.» мав піввійськ. забарвлення (однострої, військ. муштра, наука стрільання тощо). Початково «Л.» були (як кол. «Січі») під впливом Укр. Радикальної Партії, пізніше УСРП, проти чого виступив Р. Дашкевич, що призвело на деякий час до розколу в «Л.»; УСРП спочатку провадила організацію своїх «Л.», згодом за-снувала свою молодечу орг-цію «Каме-няри». Під тиском поль. влади «Л.» за новим статутом з 1932 р. змушені були підпорядковуватися контролю держ. Уряду Фіз. Виховання і відмовитися від ведення протипожежної акції. Ч. відділів: 1925 р. бл. 200, 1929 — 750, 1933 — 236, 1935 — 556, 1939 — 805 з бл. 50 000 чл. «Л.» мали у Львові рухливу й спортову площу (1934), відбували крайові у Львові та повітові з'їзди, місц. свята, театральні вистави, доповіді тощо. 1939 р. «Л.» ліквідували більшовики. Весь час гол. «Л.» був Р. Дашкевич, ін. діячі: О. Коберський, М. Козланок, О. Курцеба, І. Мамчак, Ю. Мамчак та ін.

Луга, р. на зах. Волині, права притока Бугу, довж. — 80 км, сточище — 1 340 км².

Луганка, Лугань, р. в півн. Донбасі, права притока Дінця, довж. — 196 км, сточище — 3 670 км²; влітку дуже міліє; використовується для водопостачання та зрошення. Найбільші притоки: Біла (Біла Лугань) — 88 км, Ольхівка — 83 км.

Луганська область, обл. на півд. сх. УССР, 26 700 км², 2 452 000 населення, в тому ч. 1 944 000 міськ., 508 000 сіль.; 1 416 000 українців (57,8%), 950 000 росіян (38,7%), 86 000 (3,4%) інших (за переписом з 1959 р.); 28 м. (в тому ч. 6 обл. підпорядкування), 115 с. м. т., 25 сіль. р-нів, 167 сіль. рад. До складу Л. о. входить частина Донецького басейну. До 1958 р. Л. о. носила назву Ворошиловградської.

Луганське, обл. м. в Донецькому басейні, 1961 р. — 300 000 меш., в 1935—58 рр. мало назву Ворошиловград.

Луганське (V—19), с. м. т. в Донбасі, Дебальцівського р-ну Донецької обл. 5 000 меш. (1959).

Луганчик, р. в півн.-сх. частині Донбасу, права притока Дінця, довж. — 83 км, сточище — 635 км²; використовується для зрошення і водопостачання.

Лугини (II—9), с. над р. Жеревом на Київ. Поліссі, р. ц. Житомирської обл., 2 700 меш. (1959).

Лугова могила, Олександропільська могила, б. Олександрополя на Дніпро-

петровщині, одна з найбагатших та найвищих (21 м) царських скитських могил поч. 3 в. до Хр., пограбована вже в старовину. Три основні поховання в розкішному саркофазі, поряд у бічних ямах поховані слуги і 15 коней, залишки багатого, гол. кінського виряду, погребальні колісниці.

Луговий (псевд. Овруцького-Швабе) Олександр (1904—62), письменник, родом з Овруча на Поліссі; з 1919 на еміграції, з 1929 в Канаді; драми й іст.-побутові повісті («За волю України», 1939; «Чорні хмари з-за Прип'яті», 1945; «Безхатній», 1946; «В кігтях двоголового орла» й ін.), іст. нариси «Визначне жіноцтво України» (1942); помер у Едмонтоні.

Луговцов Максим (1885—1956), металург, д. чл. АН УРСР (з 1939), організатор і керівник Ін-ту Чорної Металургії АН УРСР; дослідження з інтенсифікації доменного процесу (шляхом застосування крейдяного агломерату), сталеплавильного процесу тощо; понад 180 розвідок.

М. Луговцов

Лужани, с. Кіцманського р-ну на Буковині, положене в 12 км на зах. від Чернівців над р. Прутом; у листопаді 1918 р. бій малого укр. відділу з рум. окупантською дивізією ген. Задіка.

Лужецький Антін (1807—91), письменник; вірші в гал. ж., гол. в «Галичанині» в 1850—80-их рр.

Лужицька культура, культура великої групи племен бронзової і ранньої залізної доби в басейні Одри й Висли, предків зах. слов'ян (назва від Лужиць, де Л. к. була вперше досліджувана). Рештки їх тілопальних поховань встановлені на Побужжі. Носії Л. к. — хлібороби й скотарі, з тілопальним похоронним обрядом та розвиненим виробництвом з бронзи і заліза, також на експорт (бронзи аж до Подніпров'я). Див. також ЕУ I, стор. 384 і мал. 293, 4—9.

Г. Лужицький

Лужицький Григорій (*1903), син Леоніда Л., псевд. Л. Нигрицький, Меріям, Б. Поляннич й ін., письменник, театрознавець, історик культури і журналіст зі Львова,

д. чл. НТШ; літ. ред. у в-ві «Укр. Преса» у Львові (до 1939), з 1950 в ред. газ. «Америка» у ЗДА, з 1959 р. проф. історії укр. літератури Пенсільванського Ун-ту у Філадельфії; «Укр. Церква між Сходом і Заходом» (1954), «Укр. літ. в рамках світової літератури» (1961, англ. мовою); п'єси («Ой, Морозе, Морозенку!» «Посол до Бога» 1935), кримінальні повісті («Товариші усміху», «0-313» й ін.), нариси («Чорний сніг»), ст. на іст. і культ. теми, театральні рецензії.

Лужицький Леонід (1869—1951), кат. свящ., почесний крилошанин Львівської архієпархії; катехит у гімназіях, пізніше проф. Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові; помер на еміграції в Німеччині. Підручники (догматика, літургіка, етика, іст. церкви й ін.), наук.-популярні праці рел. змісту.

О. Л. Лужицький

Лузанівка, бальнеологічний і кліматичний, перев. дитячий курорт над Чорним м. в 10 км від Одеси.

Лука, львівський майяч поч. 15 в., працював над вітражами, м. ін. реставрував статую «В'їзд Христа до Єрусалиму» (1408) у львівській ратуші.

Лукавецький Зенон (1869—?), суддя в Коломиї, у Львові, в 1929—32 рр. в Найвищому суді у Варшаві, чл. управи Т-ва опіки над інвалідами, останній гол. Т-ва укр. правників у Львові; вивезений більшовиками 1939, загинув без вісти.

Лука Врублівецька, с. над Дністром, 22 км на півд. сх. від Кам'янець Подільського; сліди найдавнішої на Україні палеолітичної (шельської) стоянки, крем'яні вироби пізньоашельського або ранньомустьєрського типу, ранньотрипільське поселення.

Лука Жидята, еп. новгородський 1035—54 і 1057—59. При Л. Ж. був збудований кам'яний Софійський собор, складені «Новгородський літопис», «Книга толкових пророчеств», переписане «Остромирове євангеліє». Залишилися дві його проповіді катехитичного змісту; в «Поученні к братії», крім викладу основ християнської віри, Л. Ж. засуджує пияцтво та ін. людські слабості.

Лука з Пряшева (†1541), архітект, провадив роботи при реставрації львівської ратуші (1539) та замкових забудов у Луцькому. Помер у Львові.

Лукань Роман Степан (1907—43), ватиміліянин, історик і журналіст у Галичині; праці (статті і причинки) з історії

церкви (зокрема чину св. Василя В.) і культури (преса, друкарство) та бібліографії.

Лука-Райковецька, слов'янське поселення 7–9 вв. б. с. Райків бл. Бердичева; залишки жител (напівземлянок з печамі-кам'янками) й глиняного посуду.

Лукашевич Євмен (1871–1929), лікар, гром. діяч і публіцист родом з Галичини, з 1905 в Києві; 1917–

18 — організатор укр. лікарів і Укр. Червоного Хреста, з кін. 1918 гол. дипломатичної місії у Швейцарії, на еміграції у Варшаві, де в 1921 р. був видавцем газ. «Укр. Трибуна». Праці з укр. мед. термінології та мед. етнографії («Анатомічний словник» 1926 й ін.), видавець першого укр. мед. журн. «Укр. Мед. Вісті».

Лукашевич Іван, львівський маляр т. зв. колтрин (кімнатних тапет), які продавав у Ясах (1647), чл. Онуфріївського братства; автор панорам Афонської гори та Єрусалиму з 1691 р.

Лукашевич Лука, львівський маляр і гравер другої пол. 17 в., син Івана Л., учень Альберта Кравса; рамка для заголовка «Ключа Розум'я» (1665), 2 антимінси й ін.

Лукашевич Андрій (1883–1930), інж. шляхів, знавець зал. справи, в 1915–17 гол. «Торгово-Промислового Комітету Юга Росії» в Харкові, як товариш мін. шляхів за гетьмана П. Скоропадського підписав від укр. уряду транспортні угоди з Доном і Кубанню; 1919–20 радник Укр. Дипломатичної місії у Варшаві. Помер на еміграції в Польщі.

Лукашевич Антін (1870–1936), гром. і політ. діяч на Буковині, посол до бук. сойму (1911–18), австр. парламента (1907–11), рум. сенату (1926–27); перед відділом меншостей Ліги Націй обороняв права українців на Буковині; співзасновник Укр. Нар. Орг. ції на Буковині (1922–28).

Лукашевич Василь (бл. 1783–1866), з старшинського роду на Переяславщині, перекладач Колегії Закордонних Справ у Петербурзі, потім маршал дворянства Переяславського пов., масон, чл. полтавської ложі «Любов до істини» й ки-

Є. Лукашевич

Антін Лукашевич

ївської — «З'єднаних Слов'ян», чл. «Союза Благоденствія». Прихильник держ.-політ. самостійності України, був організатором й ідеологом «Малоросійського Таємного Товариства». У лютому 1826 ув'язнений у Петропавлівській фортеці в Петербурзі, а потім, до кін. життя, конфінований у своєму маєтку в Боришполі. На думку деякого з дослідників (М. Петровський), ймовірний автор «Історії Русів».

Лукашевич Лонгин (1839–82), гром. діяч, діяльний чл. львівської народовецької громади 1860–70-их рр.; ред. «Правди» (1867 і 1876).

Лукашевич Платон (1809–88), етнограф і фолклорист, маршал дворянства переяславського пов., видав перший зб. пісень з усієї укр. території «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (1836), в якому були опубліковані нові тексти дум («Про Самійла Кішку», «Про козака Голоту», «Плач невольника» та ін.); був у зв'язках з гал. діячами.

Лукашевичі, коз.-старшинський рід на Переяславщині. Лука Л. — останній полк. кий. (1779–83). Його син Василь Л. (див.). До цього ж роду належали етнограф Платон Л. (див.) і бібліофіл Іван Л. (1811–60).

Лукашов Іван (*1901), епізоотолог родом з Полтавщини, проф. Харківського Зооветеринарного Ін-ту (з 1930); праці з питань епізоотології, діагностики, профілактики та боротьби з туберкульозом і вірусними хворобами с.-г. тварин.

Луква, р. на Передкарпатті, правобічна притока Дністра, довж. — 70 км, сточище — 370 км².

Лукич Василь, псевд. *Левицького Володимира*.

Луків (II–6), кол. Матіїв, с. м. т. Любомльського р-ну Волинської обл.; 2 800 меш. (1959).

Луківське озеро (II–4), на півд.-зах. Поліссі між Бугом і гор. Прип'яттю; висота — 162 м, площа 6,7 км², глибина до 3,2 м.

Лукіянович Денис (*1873), письм., літературознавець, публіцист і педагог, довголітній учитель бук. і гал. гімназій, по другій світовій війні проф. укр. літератури у Львівському Ун-ті; перша зб. «Новелі» (1895). Крім великої кількості оп., Л. написав кілька повістей: з сіль. життя «За Кадильну» (1902), «Від кривди» (1904),

Д. Лукіянович

з побуту учительства і міщанства «Філістер» (1909), біографічна повість «Франко і Беркут» (1956); сатиричний роман з часів війни «Я — з більшістю» (1934) й ін. Як історик літератури Л. написав бл. 75 ст. і розвідок, зокрема про Ю. Федьковича, Т. Шевченка, І. Франка тощо.

Лукомль, город з княжих часів, згаданий вперше під 1178 р., положений над р. Сулою; за Гетьманщини сотенне м-ко Лубенського полку; нині с. Лукім'я Оржицького р-ну Полтавської обл.

Лукомський Володислав (1882—1946), рос. геральдик, генеалог та архівіст укр. походження. Автор численних праць з укр. та рос. геральдики та генеалогії; зокрема (спільно з В. Модзалевським і Ю. Нарбутом) «Малороссийский Гербовник» (1914), а також розвідка про герб друкаря Івана Федоровича (1935).

Лукомський Степан (1701—бл. 1779), історик, з старого коз. роду на Полтавщині. Вчився в Київській Академії; з 1731 канцелярист у Ген. Військ. Канцелярії, сотн. Прилуцької (1735—47), Яготинської (1751—57) і Переволочанської (1757—63) сотень, абшитований полковий обозний (1763).

1738 р. Л. переклав щоденник С. Околяського «О Остриановой войнѣ з ляхами» 1638 р., а згодом записки поль. мемуариста Матвія Титлевського про поль.-тур. війну 1620—21 рр., доповнивши їх відомостями з різних коз. літописів (опубліковано в IV томі Літопису Величка, 1864). 1770 р. Л. склав, на підставі поль. і укр. хронік, компілятивний твір «Собрание историческое, що охоплює іст. України від Гедиміна до кін. 16 в. (надруковано в додатку до «Літописи Самовидця», 1878).

Лукомський Юрій (1884—1928), брат Володислава Л., архітект, маляр і консерватор, дослідник укр. мистецтва, студював у Петербурзі й Парижі, консерватор зб. у Царському Селі, з 1919 р. консерватор музею Ханенків у Києві, згодом на еміграції у Німеччині і Франції. Автор низки праць про архітектуру України, м. ін. «Строительство гр. Розумовских в Черниговщине» (1911), «Батуринский дворец...» (1912), «Старинная архитектура Галиции...» (1915), «Памятники старинной архитектуры России», ч. I (1916), «Старинные усадьбы Харьковской губернии» (1917), «Егор Нарбут, художник, график» (1923), «Старые годы. I. Древнее зодчество Киева. II. Украинское барокко» (1923), «Киев» (по-рос. і нім. 1923, франц. 1929), «Музей Ханенко» (1925), «L'architecture religieuse russe du XI siècle au XVII siècle» (1929).

Лук'янів Федір (1869—1918), медик, провадив наук. працю при Київ. Ун-ті, активний чл. УНТ в Києві, працював над мед. термінологією, наук.-популярні праці укр. мовою.

«**Луна**», укр. альманах у Києві (1881), вид. І. Ільницьким за допомогою О. Кониського.

Луначарський Анатолій (1875—1933), рос. сов. діяч, літ. критик і письм. родом з Полтави, д. чл. АН СРСР (з 1930 р.). нар. комісар освіти РСФСР (1917—29); співр. журн. «Дзвін» у Києві, автор праць про Т. Шевченка: доповідь на концерті укр. громади в Парижі з нагоди 50-річчя смерті Т. Шевченка «Великий народний поет» (1911, надрукована 1912) та «Шевченко і Драгоманов» (1914), ст. про М. Коцюбинського, Лесю Українку, М. Куліша й ін. Деякі п'єси Л. є в репертуарі укр. театрів («Королівський цирюльник», «Отрута» й ін.).

Лундін Аксель (1886—1943), кінорежисер родом з Швеції; з 1905 р. в Росії, у 1910—20-их рр. працював на Україні: з 1912 в київ. т-ві «Художній екран», 1919 — режисер на кінопідприємстві «Червона зірка», з 1920 р. — у Фотокінокомітеті, а з 1924 — у ВУФКУ. Серед ін. фільмів — «Лісовий звір» (1925), «Марійка» (1926), спільно з Г. Стабовим «Пікпі» («Піلسудський купив Петлюру», 1926), «Ванька і Месник» (1928), «Пригоди Полтинника» (1929).

Лунинець (І—7), м. на Поліссі на укр.-білор. етногр. пограниччі, р. ц. Берестейської обл. БССР; 1959 р. — 10 500 меш.; зал. вузол.

Лунів Андрій (1883—1933), адвокат і гром.-політ. діяч у Борщеві, сотн. УГА; автор монографії про с. Любича Княже і кн. «Большевики на Україні» (1930).

Лунь (Circus), хижі птахи з родини яструбиних; на Україні поширені: очеретяний (C. aeruginosus L.), найбільший із всіх Л. (довж. тїла бл. 55 см, вага бл. 500 г), лучний (C. pygargus L.), степовий (C. macrogus L.) розповсюджений лише в степ. смугі, польовий (C. cyaneus L.) — перелітний у степ. Україні. Всі Л. (за винятком очеретяного) корисні винищуванням комах і гризунів — шкідників сіль. госп-ва.

Лупківський перевал (V—4), перехід у Сер. Бескиді (657 м) на території сх. Лемківщини, нині на кордоні Польщі й Чехо-Словаччини; через Л. п. проходить зал. лінія Перемишль—Михайлівці—Будапешт.

Лупул Василь (1593—1661), молд. господар (1634—54), спочатку прихильник Польщі, згодом союзник Б. Хмельницького, свого свата (див. *Лупулівна* Роксана). Л. відіграв значну роль у плянах Хмельницького про створення наддунайської ліги, в якій Україна мала б вирі-

шальний вплив. За нього появилася вперше рум. мова в урядових грамотах і відбувся 1642 р. спільний синод укр.-молд. правос. церкви в Ясах з участю делегатів Петра Могили.

Лупулівна Роксана (Розанда, †1686), дочка молд. господаря Василя *Лупула*, з 1652 р. дружина гетьманича Тимоша Хмельницького. Після його смерті (1653) перебувала в Чигирині, а потім жила в своєму маєтку — м. Рашкові на Поділлі, наданому їй Б. Хмельницьким; з 1666 у Молдавії.

Лур'є Олександр (1868—1954), дерматовенеролог родом з Києва, в 1919—49 зав. катедрою Київ. клінічного ін-ту (з 1930—Київ. ін-т удосконалення лікарів). Праці з ділянки діагностики і лікування т. зв. грибкових захворювань шкіри, вивчення сифілісу тощо.

Лур'є Олександр (1897—1958), акушер-гінеколог жид. роду, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), на Україні з 1938 (проф. Київ. Мед. Ін-ту); праці й орг. діяльність Л. присвячені м. ін. боротьбі з материнською смертністю.

Лутай (Лютай) Федір, військ. осавул (1637), сотн. переяславського полку (1638); кошовий отаман Запоріжжя (1647), багато допоміг Б. Хмельницькому на поч. повстання. Вл. 1652 р. збудував *Чортмлицьку Січ*.

Лутига (*Atriplex L.*), одно- або багаторічні рослини з родини лободуватих, звич. бур'яни; на Україні найпоширеніші: Л. блискача (*A. nitens Schkuhr.*) і Л. списувата (*A. hastata L.*); Л. городню (*A. hortensis L.*) культивують як декоративну рослину і вживають як городину.

Лутугине (V—20), м. Олександрівського р-ну Луганської обл.; 10 500 меш. (1959); зал. вузол, зав. прокатних валків, видобуток вугілля.

Лутугін Леонид (1864—1915), рос. геолог, проф. Гірничого Ін-ту в Петербурзі, дослідник Донецького басейну; під керівництвом Л. проведено детальні геол. знімання Донбасу в мірілі 1:42 000, на підставі яких Л. склав у 1911 р. оглядну карту 1:126 000.

Луценко Іван (1864—1919, лікар і громад. діяч в Одесі, чл. Центр. Ради, лідер Укр. Нар. Партії (Укр. Партії Самостійників-Соціалістів), організатор і гол. Одеської Військ. Ради, чл. Укр. Ген. Військ. Комітету. Загинув літом 1919 на посту військ. лікаря під час боїв за зал. станцію Антоніни на Волині.

Луценко Павло (1873—1934), піяніст-педагог родом з Харківщини; закінчив

М. Луцкевич

Харківське муз. училище і консерваторію Штерна в Берліні, в якій згодом був викладачем. З 1917 — проф. Харківської Консерваторії; виховав численних піаністів і муз. педагогів.

Луцик Володимир (1858—1909), гал. письм., гол. співр. «*Страхопуда*», «*Пролома*» і «*Нового Пролома*», автор лібретта до опери Січинського «*Роксоляна*». Писав під псевд. Богдан Музика, Какоіорь.

Луцик Степан (1906—63), маляр школи О. Новаківського у Львові, учасник виставок УНУМ, УТПМ і групи РУБ у Львові, з 1945 р. в Німеччині, з 1951 в ЗДА; портрети, краєвиди, серія картин Львова; ст. на мист. теми.

С. Луцик

Луців Лука (*1895), літературознавець і критик, учитель сер. шкіл Галичини, д. чл. НТШ; тепер у ЗДА, співред. газ. «*Свобода*» (з 1952). Досліджував впливи Т. Шевченка в слов. літературах (А. Харамбашіч, Я. Купала і Т. Шевченко) та зв'язки укр. літ. з Європою (О. Кобилянська і Ф. Ніцше, О. Кобилянська і Е. П. Якобзен); праці про В. Стефаника, М. Пашкевича й ін.; численні рецензії.

Л. Луців

Луців Юрій (*1931), диригент Львівського Театру Опер и Балету і симфонічної оркестри Львівської Держ. Філармонії (1953—54 і з 1960) та симфонічної оркестри у Запоріжжі (1954—59); у 1961 гастролював у Канаді (Калгарі, Едмонтон); вихованець Львівської консерваторії, учень М. Колесси.

Луцкевич Василь, коз. полк., брав участь у поході Сагайдачного під Хотин 1621; гетьман запор. у 1620-их рр.

Луцкевич Марко (1885—1934), кооператор, громад.-політ. діяч на Волині, 1922 посол до поль. союму; виданий союмом су-

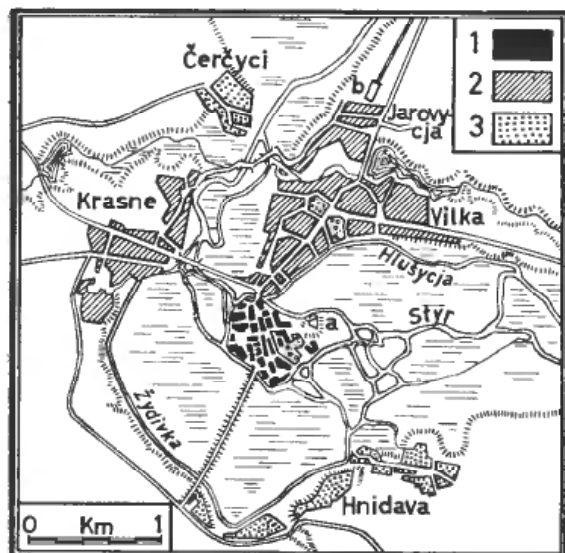

Ю. Луців

дові за промови проти поль. держави, втік до Чехо-Словаччини, а 1924 переїхав до УРСР; 1926 заарештований більшовиками, помер на примусових роботах у Сибіру.

Луцьке, Луцьк (III-6), м. на зах. Волині, położене над р. Стиром на пограниччі Волинської лісостеп. височини і Волинського Полісся; центр Волинської обл.; 63 000 меш. (1961), в тому ч. бл. 80% українців.

Вперше Л. згадується в літопису під 1185 (також Лучеськ), але існувало вже давніше (мабуть, у 10 в. було центром племені лучан); сліди давнього заселення сягають неоліту. За Київської держави Л. було з 1154 р. стоїльним городом окремого князівства, з 1225 входило деякий час до Володимирського князівства, згодом до Галицько-Волинської держави. 1340 р. Л. перейшло під владу Любарта Гедиминовича, який збудував тут великий оборонний замок, і стало столицю удільного Волинського князівства (1340—

Плян м. Луцького
(за станом з 1937 р.)

1 — Старе місто. 2 — Нові дільниці 3 — Довколишні села. а — Замок. в — Залізничний двірець

84 і за Свидригайла — 1440—53) в межах Лит. держави; пізніше воєводське м. Після Люблінської унії 1569 належало до Польщі.

Найбільше значення Л. мало в 15—16 вв., коли, завдяки своєму положенню на перехресті шляхів (з зах. на сх. і з-над Чорного м. на Литву), було одним з гол. торг. міст України. У той час поселилися тут караїми з Криму; ще давніше — вірмени. 1429 р. в Л. відбувся відомий з'їзд євр. монархів, організований В. кн. Витовтом. Л. було також важливим осередком укр. рел. і культ. життя: у 13 в. стало осідком єпархії і бл. Л. постав Жи-

дичинський монастир св. Миколая, 1617 р. засновано Луцьке Христо-Воздвиженське Братство, одне з визначніших на Україні, а при ньому (з 1621) школу; з поль. шкіль з 1614 р. діяла Єзуїтська Колегія. З 17 в. Л. занепало, за Росії (з 1795) стало пов. м. Волинської губ. (центр Волині перенесено до Житомира), 1864 р. мало ледве 5 000 меш. Згодом зростало: 1897 р. — 14 800 (в тому ч. 79% жидів), 1912 — 26 600; до першої світової війни Л. було рос. фортецею. 1917—19 рр. Л. було в межах укр. держави, в травні 1919 р. його зайняли поляки після боїв з укр. холмською дивізією.

За поль. часів воєводське м., що спричинило деякий його розвиток (1921 р. — 21 200 меш., 1931 — 35 600). У 1920—30-их рр. Л. було гол. осередком укр. політ. й культ. життя Зах. Волині («Просвіта» з 134 філіями — з 1918, 1932 ліквідована поляками, укр. приватна гімназія, Т-во ім. П. Могили з 1932, осідок правос. єп., клуб «Рідна Хата», Волинський Укр. Театр тощо) та найбільшим на Волині (хоч скромним) видавничим осередком (газ. й журн.: у 1920-их рр. — «Громада», пізніше «Волинська Громада»; у 1930-их рр. «Волинська Неділя», «Укр. Нива», згодом перетворена на «Волинське Село» місячник «Рідний Колос» та ін.). 1939 р. Л. зайняли більшовики і перед відступом 1941 р. в Луцькій тюрмі знищили бл. 3 000 українців.

Нині в Л. розвинена харч. пром-сть (млини, м'ясо- і плодокомбінати, цукровий зав. тощо), ливарно-мех., машинобудів. і кілька цегельно-черепичних зав., швейна і взуттєва фабрика; Пед. Ін-т ім. Лесі Українки, укр. драматичний театр, філармонія, краєзнавчий музей.

Старе м. położене на підвищеній частині меандру Стиру, оточене його від-

Воздвиженська церква, перебудована 1890 р. з кол. братської церкви (з 1620)

ногами й болотами (див. карту). В пізніші часи м. розвивалося в півн. напрямі до зал. станції, за останні часи також в зах. і півд.-зах. — на лівому березі Стиру. З пам'яток старовини найвизнач-

нішими є рештки т. зв. Любартівського замка (див. фото в ЕУ I, стор. 431), оборонної споруди, розташованої на невисокому горбі в трикутнику між р. Стиром і Глушцем. З неї залишилися рештки стін і укріплень замків: Верхнього (13–14 вв., перебудований 15–17 вв.) з баштами Владичою, Надворітною і Стировою та Нижнього або Окружного (14–16 вв.). Найвеличнішою сучасною будівлею в Л. є латинський бароковий костюл (позезуїтський), збудований 1619–20 рр. З давніх укр. храмів залишилося мало: немає слідів катедрального собору, що містився в замку, церкви св. Дмитрія (14 в.) й ін.; церква св. Покрови (однонавна й одноапсидна) перебудована з руїн стародавньої церкви з 15 в., Воздвиженська, відбудована 1890 з залишків кол. братської церкви (1619–20). Поза старим м. є сучасний бароковий правос. собор, збудований 1754 р. на місці давньої дерев'яної церкви (з 1648). **В. Кубійович**

Луцьке євангеліє, апракос, рукопис 14 в., списаний на Україні з півд.-слов. оригіналу, зберіганий в Публічній Бібліотеці ім. Леніна у Москві (262 листки в 2 стовпці; фоліо); в 14–15 вв. належало Спаському монастиреві під Луцьким. Л. є. виявляє низку українізмів зокрема в фонетиці («нове ѣ», змішування *и* з *ѣ* та *у* з *ѣ*; поява *е* замість *и* не під наголосом; приставне *в-*); мову досліджував О. Соболевський в «Очерках...» (1884) і особливо П. Бузук («36. комісії для дослідження іст. укр. мови», I).

Луцьке Хресто-Воздвиженське Братство, Луцьке Чеснохресне Братство, одне з визначних правос. братств, засноване 1617, 1619 одержало привілей від короля Жигмонта III, 1623 — грамоту царгородського патріярха разом із ставропігійським статутом; мало свою школу і друкарню. Після Хмельниччини поступово занепало. 1896 р. рос. уряд відновив Л. Х.-В. Б., надавши йому статут з політ. метою — «зміцнення рос. народності». З 1920 існувало безстатутно, 1931 було формально ліквідоване поль. владою, 1935 його нові статuti були затверджені з тим, що воно є продовженням братства з 17 в., але без права на майно, яке залишилося під комісарським наглядом поль. уряду. За сов. окупації Л. Х.-В. Б. не діє.

М. Луцький

Луцький Мирон (1891–1961), брат Остапа, хлібороб-сусільник, у 1918–20 рр.

состн. УГА і начальник штабу групи «Схід» в часі облоги Львова, 1-ої бригади УСС, начальник оперативного відділу 2-ої бригади ЧУГА; активний чл. УНДО; в 1930–39 гол. крайового т-ва «Сіль. Господар» у Львові, 1933–39 заступник гол. Львівської хліборобської палати, в 1941–43 — дир. цукрового тресту України. З 1948 в Канаді; помер у Торонто.

Луцький Остап (1883–1941), політ. і гром. діяч, визначний кооператор, публіцист і поет. В 1907–13 рр. на Буковині ред. щоденника «Буковина» і кооп. діяч. 1918 р. старшина австр. армії, ад'ютант групи архикн. Вільгельма (Василя Вишиваного), состн. УГА (деякий час начальник штабу 4 бригади). З 1928 р. один з провідних діячів укр. кооперації в Галичині й начальник дир. Ревізійного Союзу укр. кооперації (1928–39); чл. ЦК УНДО, посол до поль. союму (1928–35) та сенатор (1935–39). Ст. на екон. і суспільні теми, окремі праці:

О. Луцький

«Кооп. проблеми», «Сіль-госп. кредит», «Готівкові приходи і розходи сел. родини в рр. 1927–37» й ін. Замолоду чл. «Молодої Музи», зб. поезій «Без маски» (1903), «З моїх днів» (1905), «В такі хвили» (1906). В 1939 заарештований більшовиками, згинув у концентраційному таборі в Котласі.

Луцький Юрій (*1919), син Остапа, літературознавець родом з Галичини, тепер у Канаді; проф. і гол. (1954–61) відділу слов'янознавства Торонтського Ун-ту. Автор праць з історії укр. літератури: „Literary Politics in the Soviet Ukraine, 1917–34“ (1956), „The Battle for Literature in the Soviet Ukraine“; „A Documentary Study of VAPLITE“ в „Harvard Slavic Studies“, III, 1957. Перекладач Хвильового (Mykola Khvylovy. „Stories from the Ukraine“, 1960) й ін.; ред. річників „Canadian Slavonic Papers“.

Ю Луцький

Лучаковський Богдан (*1900), інж.-лісівник родом з Галичини; на еміграції засновник і кількарязово гол. і почесний чл. Об'єднання Укр. Лісників і Деревників (ОБУЛІД), ст. з лісівництва; тепер у ЗДА.

Лучаковський Володимир (1839—1903), гром. діяч і письмен., адвокат і бургомістр у Тернополі, засновник багатьох укр. культ. установ: збирач приповідок і загадок; вірші й оп., переклади для укр. театру, ст. на гром. теми.

Лучаковський Кон-стантин (1846—1912), гал. педагог, класичний філолог; шкільні підручники («Читанка», 1892, «Взори поезії і прози», 1894 та ін.), ст. з класичної філології й укр. літератури.

Лучани (лучичі), така назва зустрічається в творі Кон-стантина Вагяно-родного на означення населення, що жило в зах. частині Волині. Деякі історики вважають, що це було окреме плем'я, яке одержало назву від м. Луцького; на думку Грушевського, це пізніша назва і означає мешканців Луцького та найближчих його околиць.

Лучинський Іван (1816—55), маляр з Чернівців, працював у Львові, портрети під впливом Рембрандта («Автопортрет»), краєвиди, натюрморти в манері голл. малярства.

Лучицька Катерина (*1889), драматична акторка родом з Києва; з 1908 у різних пересувних театрах і в держ. театрах Києва (1918—28), Одеси, Дніпропетровського (1936—38) та ін.; перев. на героїчних ролях: Мавка («Лісова пісня»), Амалія («Розбійники»), Наталя («Лимерівна» П. Мирного), Гільда («Свіччине весілля» І. Кочерги) та ін.

Лучицький Борис (*1906), актор і режисер; з 1921 на сцені різних пересувних театрів, згодом актор і режисер Ніженського укр. драматичного театру ім. М. Коцюбинського (1933—60), з 1960 у Чернігівському обл. муз.-драматичному театрі ім. Т. Шевченка; ставив «Украдене щастя» (І. Франка), «Платон Кречет» (О. Корнійчука), «Влада темряви» (Л. Толстого).

Лучицький Володимир (1877—1949), син Івана Л., геолог і петрограф, д. чл. АН УРСР (з 1945), проф. Київ. Ун-ту (1913—23 і з 1945), Гірничої Академії та Геол.-розвідувального Ін-ту в Москві

В. Лучаковський

К. Лучаковський

(1923—45); в 1920-их рр. перший дир. Укр. Геол. Комітету в Києві, з 1947 дир. Ін-ту Геол. Наук АН УРСР. Праці з ділянки петрографії і гідрогеології України, зокрема Укр. Кристалічного масиву, синтетична праця «Петрография Украины» (разом з П. Лебедєвим, 1934), відомий підручник «Петрография» (6 вид., 1—2 тт., 1947—49) та ін.

В. Лучицький

Лучицький Іван (1845—1918), історик і гром. діяч родом з Полтавщини, вихованець і довголітній проф. Київ. Ун-ту на кафедрі всесвітньої історії, де створив наук. школу; гласний Полтавського земства, згодом чл. Держ. Думи від м. Києва. Був чл. Київ. Старої Громади, співр. «КСст.» й одним з фундаторів Укр. Наук. Т-ва у Києві. Гол. праці Л. присвячені соц.-екон. і культ.-рел. історії Франції («Католическая Лига и кальвинисты во Франции», 1877; «Крестьянское землевладение во Франции накануне революции...», 1900; «Состояние землевладельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789—1793 гг.», 1912), Німеччини («Рабочее население и экономическая политика германских городов 15—16 вв.», 1894), а також екон.-соц. історії Лівобережної України 18 в. (на підставі Рум'янецьського опису), зокрема «Материалы для истории землевладения в Полтавской губернии в 18 в.», 1883; «Сборник материалов для истории общины и общественных земель в Лавобережной Украине в 18 в.», 1884; «Сябры и сябрынное землевладение в Малороссии», 1889 та ін.

І. Лучицький

Лучишин Іван (*1895), інж., гром.-політ. діяч і публіцист, родом з Перемищини, чл. Гол. Секретаріату УСРП, чл.-засновник і перший гол. молодечого союзу «Каменяри», інспектор фахових шкіл

І. Лучишин

«Рідної Школи»; на еміграції чл. ЦК Укр. Соц. Партії і УНРади; тепер у Німеччині; численні політ. публікації.

Лучкай (Поп) Михайло (1789—1843), гр.-кат. свящ., історик Закарпаття („*Historia Carpatho-Ruthenorum*“), автор граматики ц.-слов. і укр. мови („*Grammatica Slavo-Ruthena seu veteroslavicae linguae*“, 1830, в якій щодо ц.-слов. мови пішов за граматику Й. Добровського з 1822 р., для порівняння з якою подав граматику сер.-закарп. говору с. Великі Лучки б. Мукачєва); разом із зразками прислів'їв і пісень це перший друкований опис укр. говірки. Для Л. ц.-слов. мова це старіша форма закарп. говору й отже повинна залишатися літ. мовою Закарпаття. Граматику Л. досліджували М. Возняк (ЗНТШ, 90), В. Сімович («Наук. Зб. Ужгородської «Просвіти», ч. 7—8), Г. Геровський («Карпаторусский сборник», 1931) і В. Погорелов («Карпаторусские этюды», Братіслава, 1939).

Лучків Віктор (1878—1930), інж.-будівельник (фахівець з водного будівництва); 1922—23 ректор Укр. (таємної) Високої Техн. Школи у Львові.

Лучкович Михайло (*1892), укр. гром. і політ. діяч у Канаді, публіцист; перший українець посол до федерального парламенту в Оттаві в 1926—35 рр. (з округу Вегревіл в провінції Альберта); ст. на укр. і гром. теми в укр. і англ. мовній пресі, переклад з укр. на англ. (м. ін. «Ротонди душогубців» Т. Осьмачки).

М. лучкович

Лушпинський Олександр (1878—1943), інж. архітект і гол. інж. будів. підприємства І. Левинського; будував церкви (в Микитинцях, Кліцьку, Велдіжкі, Вороблячині, Тисьмениці й ін.) і гром. будівлі (манастирі Сестер Василіанок у Львові й Станиславові, Нар. Дім у Дрогобичі й ін.); автор 2 альбомів «Відбудова села» (1917, проєкти в нар. стилі сел. хат і сіль. установ) і «Дерев'яні церкви Галичини XVI—XIX ст.» (1920). В творчості Л. помітна тенденція створити укр. нац. стиль архітектури в забудові міст.

Лушпинський Платон (1880—1952), педагог, з 1913 учитель філії Акад. гімназії у Львові, з 1945 викладач Ун-ту ім. І. Франка; праці з естетики поезії, зокрема Шевченкової («Естетична аналіза поетичних творів», 1933) і Гете (Й. В. Гете «Фавст», 1943); ст. в журн. «Укр. Школа», «ЛНВ» та ін.

Любавський Матвій (1860—1936), історик, білор. походження, проф. Моск. Ун-ту, д. чл. АН СРСР, автор численних праць з іст. Лит.-Руської держави (гол. «Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства», 1892; «Литовско-Русский сейм», 1900; «Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно», 1910; «Літоўска-Белоруская дзяржава у пачатку 16 ст.», 1926), України («Начальная история малорусского казачества» — Журнал Министерства Народного Просвещения, 1895) і Росії.

Любар (IV—8), с. м. т. на півд.-сх. Волині над Случчу, р. ц. Житомирської обл., 6800 меш. (1959); Л. заснований Любартом Гедиміновичем (первісна назва — Любартів); відомий з коз.-поль. воєн і з визвольних змагань 1917—20.

Любарський Семен (1878—1944), гром. і церк. діяч Грубешищини (Холмщина), нар. учитель; 1917—18 чл. Укр. Центр. Ради, 1922—28 посол до поль. сейму; ст. з історії й етнографії Холмщини.

С. Любарський

Любарський-Письменний Євген (1882—1919), гром. і політ. діяч; під час першої світової війни співр. Союзу Визволення України, згодом діяч Укр. Дем.-Хліборобської Партії; розстріляний поляками.

Любарт (Колишко) Варвара (*1898), драматична акторка, школи М. Заньковецької, родом з Полтави; училася в Петербурзі; з 1918 в Держ. Нар. Театрі, з 1922 в Держ. Укр. Драматичному Театрі ім. Заньковецької в Києві, Дніпропетровському, Запоріжжі і з 1945 у Львові, на героїчних і характерних ролях.

В. Любарт

Любарт Дмитро († бл. 1385), син Гедиміна, лит.-руський кн., посвоячений з гал.-волинською династією. Після смерті Юрія II Болеслава був закликаний боярами на гал.-волинський престол, але міг втриматися лише на Волині, звідки весь час за допомогою Литви провадив збройну боротьбу з Польщею та Угорщиною за гал.-волинські землі, півн. частина яких (Волинь) врешті залишилася за Лит.-Руською державою. Див. ЕУ I, стор. 428—29, 431.

Любачів (III—4), м. в півн.-зах. частині Галичини над р. Любачівкою; тепер пов. м. в Польщі (Ряшівське воєводство).

Любачівка, права притока Сяну, довж. — 85 км; впливає на Розточчі, пливе Надсянською низовиною.

Любашівка (VI—11), с. м. т. в півн.-зах. частині Причорноморської низовини, р. ц. Одеської обл., 8 800 меш. (1959).

Любецька битва, битва Ярослава Мудрого під Любечем, недалеко Чернігова (1016), в якій він розбив військо свого брата Святополка, кийв. кн., що, вбивши братів Бориса, Гліба й Святослава, хотів заволодіти всією батьківською спадщиною.

Любецький Іван, гравер на міді, переїхав з України до Петербургу, де працював 1721—55; залишив бл. 40 мідеритів рел. і світського змісту.

Любецький з'їзд укр. кн. 1097 р., скликаний гол. заходами Володимира Мономаха, на якому, крім Мономаха, були Святополк Із'яславич, Олег і Давид Святославичі, Давид Ігорович і Василько Ростиславич. З'їзд вирішив скасувати практикувану доти засаду сеньйорату у спадку княжих престолів і на її місце завів засаду отчинності, на підставі якої кожний кн. мав володіти тими землями, що ними володів його батько. Л. з. формально перетворив одну суцільну державу на ряд незалежних держав, об'єднаних у своєрідну федерацію, яка для полегшення спільних справ скликала княжі з'їзди. Л. з. вирішив також відбутися спільний похід проти половців. Постанови з'їзду закріплено спільною присягою присутніх князів.

Любеч (II—11), одне з найдавніших м. України, положене на лівому березі Дніпра на шляху з Києва на півн.; вперше згаданий в літопису під 882 р., коли ним оволодів кн. Олег, 10—11 вв. важливий центр Чернігівщини, відомий як батьківщина Антонія Печерського, 1016 місце битви кн. Ярослава Мудрого з Святополком, княжих з'їздів 1097 і 1135; 1148 спалений кн. Ростиславом і пізніше вже ролі не відігравав. Нині р. ц. Чернігівської обл., 3 900 меш. (1959); пристань на Дніпрі.

Любешів (II—6), с. м. т. над дол. Стоходом, р. ц. Волинської обл., 4 400 меш. (1959); харчова пром-сть; п'ярска базиліка (з 1762) з частково збереженими фресками.

Любименко Володимир (1873—1937), ботанік-фізіолог, проф. Петербурзького Ун-ту, військ. Мед. Академії й ін. вишчих шкіл, д. чл. УАН (з 1929 р.), чл.-кор. АН СРСР (з 1922); засновник і керівник фізіологічної лабораторії Укр. Ін-ту Рослинництва у Харкові та лябо-

раторії з фізіології рослин при УАН у Києві. Визначний фахівець з фотосинтези, представник т. зв. екон. фізіології, тісно пов'язаної з потребами інтенсифікації сіль. госп-ва, яка вивчає впливи факторів зовн. оточення на с.-г. рослини. Праці Л. присвячені творенню хлорофілу, фотосинтези і накопичення сухої маси рослин.

Любимівське городище, городище скито-сарматського часу в с. Любимівці Кахівського р-ну Херсонської обл., розташоване на високому лівому березі кол. притоки Дніпра — р. Конки, досліджене в 1926—29 рр. і 1951—52. Залишки наземних житлових і госп. будівель, посуду, знарядь праці та ін.

Любимський Олександр (*1907), маляр родом з Мелітополя, студіював у Харкові; пейзажі («Вечір у степу»), тематичні картини («Спуск у шахту», «Змагання доменщиків»), великі декоративні пано («Мати», «Колгоспні ясла», разом з М. Рибальченком «Садівництво» й ін.).

Любинецький Роман (1885—1945), оперний співак, ліричний тенор; з 1918 перший тенор держ. опери у Загребі, в 1929—44 проф. Львівської Консерваторії.

Любинський Євсеволд (1840—1920), лікар-фармаколог родом з Київщини; діяльний чл. Укр. Нар. Громади, заснованої 1917 р. П. Скоропадським; за гетьманату мін. здоров'я в кабінеті Ф. Лизогуба. В гетьманському уряді Л. належав до групи мін., які вели українізаційний курс.

Любинський Микола (1891—1937?), політ. діяч доби визвольних змагань; чл. Укр. Центр. Ради від УПСР, чл. делегації на мирові переговори в Бересті Литовському, підписав від укр. делегації «звернення до нім. народу» в справі військ. допомоги Україні; в березні-квітні 1918 керуючий мін. вом закордонних справ УНР в кабінеті В. Голубовича. В УСРС працював в Ін-ті Наук. Мови при ВУАН у Києві, репрезентований у 1930-их рр.

Любинський Микола (*1904), ботанік-фізіолог, співр. Ін-ту Ботаніки АН УРСР; «Фізіологічні основи вегетативного розмноження рослин» (1957) й ін.

В. Любименко

М. Любинський

Любисток Григорій, у 1730—40-их рр. бандурист при царському дворі в Москві, насильно вивезений з України.

Любисток лікарський (*Levisticum officinale* Koch.), багаторічна рослина, заввишки до 1—2 м, з родини окружкових, декоративна; корінь уживають в нар. медицині як серцевий та сечогінний засіб.

Любич-Парахоняк Олександра (*1892), оперова співачка — ліричне сопрано, учениця О. Мишуги, перша виконавиця більшості сольових пісень С. Людкевича; з 1917 виступала в опері (Галька, Аїда в одноім. операх) і опереті Львівського міськ. театру, в театрах Кракова, Познаня, Торуня і гостинно в Німеччині та Чехо-Словаччині; зійшла зі сцени 1937 р.

Любін Великий (IV—4), бальнеологічний курорт над р. Верещицею, у 25 км на півд.-зах. від Львова; відомий з 15 в. Лікувальні засоби: мінеральне джерело з сірководневою сульфатно-кальцієвою водою, яка використовується для ванн, торфолікування. Лікування серцево-жильних і нервових хвороб, органів дихання, жіночих хвороб. Сезон — круглий рік. Від березня до травня 1919 бої УГА з поляками.

Люблинський Юліян (1798—1873), один з основоположників Товариства З'єднаних Слов'ян, шляхтич Волинської губ. Засуджений на 5 рр. каторги, згодом був на засланні (до 1856).

Люблін (II—3), воєводське м. в сх. Польщі над р. Бистрицею; 190 000 меш. (1962). За княжих часів Л. був важливим городом Польщі, положеним на пограниччі Київської, згодом Галицько-Волинської держави. У 13 і першій пол. 14 в. Л.

Успення Пречистої Діви Марії, фреска з 1415 р. укр. майстра Андрія в замковій каплиці св. Трійці

кількакратно перебував в укр. руках, м. ін. 1244 р. його здобув на короткий час Данило Романович, бл. 1289 р. його син Лев; відтоді до 1302 р. Л. і Люблінська земля входили до складу Галицько-Волинської держави. 1474 р. став осідком

поль. воєводи, з 1578 р. — трибуналу коронного, найвищої судової інстанції півд. Польщі, а тим самим і України; у 16 і першій пол. 17 в. Л. був багатим торг. м.; часто відбувалися в ньому поль. сойми (м. ін. сойм 1569 р., на якому схвалено *Люблінську унію*). Частина населення Л. становили українці, і в 16—17 вв. Л. був одним з визначніших укр. рел. осередків. 1593 при церкві св. Спаса стало правос. братство, організоване на зразок Львівського, з 1607 при ньому засновано школу; в пол. 17 в. церква перейшла в руки оо. Василіян, які заснували свій монастир (проіснував до 1864 р.). За Хмельницького Л. кілька разів був зайнятий козаками. З другої пол. 17 в. укр. людність Л. зазнала польонізації.

З 1815 р. Л. належав до Королівства Польського, після знищення його автономії став рос. губ. м.; до складу Люблінської губ. аж до 1912 входила Холмщина. До 1914 р. в Л. жило невелике ч. українців: з сусідньої Холмщини й рос. службовці.

В період між двома світовими війнами Л. став гол. м. Люблінського воєводства, до якого належали Холмщина й Підляшшя. Укр. колонія нараховувала 300—400 осіб, в т. ч. кількадесят студентів у поль. кат. ун-ті. Ч. українців збільшилося до 1 000 під час нім. окупації, гол. в 1939—41 рр., коли до Л. прибуло чимало втікачів з Зах. України. Тоді в Л. існував Укр. Допомоговий Комітет, 2 парохії (правос. і укр.-кат.), представництво УЦК на Люблінський дистрикт (гол. В. Тимцюрак, пізніше Л. Голейко) тощо. Тепер населення укр. колонії творить клітину Укр. Суспільно-Культ. Т-ва у Варшаві. В бібліотеці Люблінського Кат. Ун-ту є частина бібліотеки й архіву кол. гр.-кат. єпархії в Перемишлі.

Цінними пам'ятниками укр. монументального малярства є фрески в каплиці св. Трійці (в замку), майстерно виконані укр. малярем Андрієм (закінчені 1415). З 1607 р. походить ренесансова церква св. Спаса.

В. К.

Люблінська унія, об'єднання Литви й Польщі в неподільну держ. цілість «Річ Посполиту», остаточно оформлене 1. 7. 1569 на соймі в Любліні. На основі Л. у., Річ Посполита мала виборного монарха (король поль. одночасно був і в. кн. лит.), спільний сойм, закордонну політику й монетну систему. В. Князівство зберігало держ. автономію, маючи окремі закони, уряд, адміністрацію, суд, військо й фінанси. До Польщі («Корони Польської») було прилучено Підляшшя, Волинь, Поділля, Брацлавщину й Київщину; за В. Князівством Лит. залишалися, крім лит. земель, Білорусь, Берестейщина та Пинщина. Див. ще ЕУ I, стор. 434.

Любович Микола (1855—1935), історик родом з Поділля, вихованець і доц. Київського Ун-ту, згодом проф. Варшавського і Ростовського ун-тів; праці з історії Польщі (зокрема реформації) і Зах. Європи.

Любович Петро (1826—69), укр. кат. свящ., композитор; «Літургія» для мішаного хору, для фортепіанна „*Ulubione sola ruskie*“ — популярні з гал. нар. пісень, «Пієсны для пѣнія в Кобзарь».

Любомирович Іван (*1894), клясичний філолог і педагог у Львові, дослідник латинських прозаїків (Цезар, Ціцерон, Салюстій), підручник латинської граматики для укр. гімназій.

Любомирський Григорій (1865—1937), муз. педагог і композитор, співзасновник і вчитель Муз.-Драматичної Школи М. Лисенка (з 1904), згодом Київ. Муз.-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка (з 1918) і Київ. Консерваторії (з 1934); симфонія г-моль, «Елегія», сх. танки; підручники з елементарної теорії музики і гармонії, ст. в муз. журн. Л. виховав низку визначних музик (К. Стеценко, О. Кошиць, В. Верховинець й ін.).

Г. Любомирський

Любомль (II—5), м. на півн.-зах. Волині, р. ц. Волинської обл., 5 600 мешк. (1959); харч. лісообробна і місц. пром-сть; Л. відомий з 13 в. як м. Володимирського князівства, улюблене місце перебування кн. Володимира Васильовича.

Люботин (IV—16), м. Харківського р-ну в 25 км на зах. від Харкова, 1959 р. — 32 600 мешк.; зал. вузол, підприємства по обслуговуванню зал. транспорту, цегельня, спиртовий й ін. зав.

Любченко Аркадій (1899—1945), письменник родом з Київщини, активний діяч літ. руху 1920—30-их рр., близький до М. Хвильового, секретар літ. об'єднання «Гарт», співзасновник і неодмінний секретар *Вопліте*, співзасновник «Літ. Ярмарку» і «Пролітфронту», у 1941—42 рр. працював у ред. «Нової України» (Харків). Помер у Німеччині. Друкуватися почав з 1918 р. Романтично-імпресіоністичні зб. оп., новель і повістей: «Буремна путь» (1927), «Вона» (1929), «Вертеп» (1930),

А. Любченко

«Вітрила тривоги» (1932) й ін.; п'єса «Земля горить» (1932); ст., нариси, переклади з франц. (А. Доде, Ф. Моріак). Посмертне вид. «Щоденник» (1951).

Любченко (псевд. Кость Котко) Микола (1896—1934?), письменник родом з Києва. У роки революції належав до проводу боротьбістів, був ред. «Боротьби», пізніше перейшов до КПУ. У 1930-их рр. заарештований і ліквідований разом з ін. боротьбістами. Друкувався з 1911 р.; за сов. часу, крім фейлетонів у періодичній пресі, кілька зб. гуморесок, перекл. проти УНР: «Петлюрія» (1921), «Проти С. Петлюри» (1921), «Істукрят» (1934) й ін.

Любченко Панас (1897—1937), політ. діяч УПСР, згодом сов. держ. і партійний діяч, родом з Київщини. 1917 р. чл. Укр. Центр. Ради від УПСР, в якій очолював крайню інтернац. групу, що потім оформилася в УКП — боротьбістів. У березні 1920, не зважаючи на опозицію більшості членства УКП, увійшов з деякими провідними боротьбістами до КП(б)У. З 1920 на різних партійних і держ. посадах, м. ін. заступник начальника Політвідділу 2 Кінної армії, 1927—34 секретар ЦК КП(б)У, 1933 р. перший заступник гол., 1934—37 гол. РНК УРСР і одночасно чл. Політбюро ЦК КП(б)У; делегат на XIV, XV, XVII з'їзди ВКП(б), з 1934 — кандидат ЦК ВКП(б). Л. був реалізатором централістичної політики Москви, під час процесу СВУ виступав як «гром. обвинувач» від Всеукр. Центр. Ради. Профспілок, відігравав керівну роль в колективізації і примусовому стяганні хліба з укр. села, що стало причиною голоду 1933. За «ежовщини» Л. 30 серпня 1937, передбачаючи ув'язнення, разом з своєю дружиною поповнив самогубство; під час моск. процесів 1937—38 рр. Л. обвинувачувало у створенні «нац.-фашистської орг-ції». На поч. 1960-их рр. Л. реабілітовано.

Люб'язьке озеро, оз. Люб'язь (II—4), на півд.-зах. Поліссі, поблизу гор. Пригітї, висота — 140 м, площа 4,7 км², глибина до 7 м.

Лювен (франц. Louvain, фламандське — Leuven), м. в Бельгії, 40 000 мешк., відомий кат. ун-т, заснований 1425 р. У 1931—32 рр., за допомогою бельг. єзуїта о. Роберта Журдена і при укр. співпраці, на студії до Л. приїхало вперше бл. 50 укр. студентів, гол. з Галичини; у 1937—38 — ще бл. 10. У 1945—49 рр. в Л. студіювало понад 60 укр. стипендіатів Бельгійського Комітету Допомоги Укр. Студентам (створеного 1946), приміщених в укр. студентському домі, що користувалися гол. ч. з субсидій Ватикану. У 1931—62 рр. Лювенський Ун-т закінчили з дипломами понад 100 українців. Укр.

студенти в Л. виявили поважну пропагандивну активність на користь України. При бібліотеці «Альфонсіана» оо.

Група студентів Львівського Ун-ту (1933). Перший ряд справа: С. Симко, А. Кішка, М. Граб, о. Р. Хомин, Д. Андрієвський, Штик, П. Лукасевич. Горішній ряд зліва: 2 — Ж. Процишин, 8 — Р. Прокопович, 4 з правого боку М. Матвійко

редемптористів в Л. існує укр. відділ і видається (з 1946) місячник «Голос Христа Чоловіколюбця».

«Люд» („Lud“), журн. поль. етнографічного т-ва (Towarzystwo Ludoznawcze) у Львові, заснований і редагований (до 1904) А. Каліною, пізніше Ш. Матусяком (1907—38); до 1938 р. вийшло 35 тт. «Л.» містив чимало укр. етногр. матеріалів, м. ін. ст. І. Франка; з 1945 виходить у Любліні.

Людвисарство, галузь ливарництва (див. Литво), виливання із міді та ін. сплавів гол. озвонів, також гармат, гаківниць та ін. зброї, казанів, мист. скульптур, саркофагів, надгробних плит, різних предметів церк. і домашнього вжитку — свічників, чаш, моздирів та ін. В документах згадуються прізвища львівських людвисарів, починаючи вже з 14 в. Л., гол. чином виливання гармат, розвинулося у Львові, пізніше (гол. 17—18 вв.) у Києві, Глухові, Стародубі, Почепі, Ніже-ні та ін. містах Гетьманщини.

Людвіполь, кол. назва с. м. т. Сосно-вого.

Люди (давній термін — людіє, однина — людин), більшість вільного населення на Русі-Україні на відміну від «лучших Л.», бояр. Вони не виконували особистої служби князеві, як княжі мужі, проте платили данину. «Руська Правда» визначає за вбивство «людина» просту виру, а за княжого мужа — подвійну. В 11—12 вв. термін Л. поширився і на ін. групи населення. Існували такі категорії Л.: церковні Л., що перебували під опікою Церкви, «чорні» або городські Л. з міщан, гол. ремісників; «нарочиті» Л., або градські старійшини з міськ. торг. верхівки. Чл. виборних органів самоуправління звалися «добрими» Л. У княжий період «добрими» Л. або просто Л. називали також свідків при суд. процесі.

В лит. добу назва Л. стосується взагалі вільних селян (також «похожі» Л.). На-

селення з обмеженою свободою, т. зв. закупні, називались «Л. в пенязіх» (див. Закупні); закріпачене населення — Л. отчинні, тяглі, непохожі (див. Панщина).

В. М.

Людкевич Станислав (*1879), визначний композитор, музикознавець, фолкльорист і педагог родом з Ярослав, д. чл. НТШ; муз. освіту у дитячі роки почав у своїй матері-піяністки і закінчив її у Відні: з композиції та інструментації у Землінського і П. Греденера, з музикознавства у Віденському Ун-ті (1907—09, докторська дисертація — «Програмова музика»). У 1910—14 рр. і з 1918 р. Л. був дир. і викладачем теоретичних предметів Муз. Ін-ту ім. М. Лисенка у Львові, у 1926—39 рр. інспектор його філій, гол. Музикологічної комісії НТШ (з 1936); тепер проф. і керівник катедри композиції Львівської Держ. Консерваторії. Композиторську діяльність Л. почав у гімназії хоровою музикою. Його симфонічно-хорова ода «Кавказ» (1902—13) у 4 частинах (на основі Шевченкової поеми) є одним з найвизначніших творів укр. муз. літератури; ін.

С. Людкевич

хорові твори: «Вічний революціонер» (1898), «Косар» (1901), «Хор підземних ковалів» (1905), «Ой, вигострю товариша» (1917), «Заповіт» (1934) і багато ін. Симфонічні твори: «Стрілецька рапсодія» (1914—20), «Каменярі» (1926), «Веснянки» (1935). Крім того, перше в укр. муз. літературі фортепіанове тріо і менші твори для фортепіяно, скрипки, сольові пісні, опера «Бар Кохба» (1926), обробки нар. і стрілецьких пісень. З пізнішого періоду видатне місце посідають оркестрові твори: «Симфонієта» (1943), «Колядниця» (1944), симфонічна поема «Дніпро» (1948), «Юнацьке рондо» (1946), «Прикарпатська симфонія» (1952), концерти для скрипки з оркестром та опера «Довбуш» (1952). Л. зредагував ряд творів давніших композиторів: М. Вербицького, О. Нижанківського, В. Матюка, С. Воробкевича й ін., оперу С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм» (інструментація і композиція нової дії), інструментував оперу «Ноктюрн» та «Утоплену» М. Лисенка. Крім композиторської діяльності, Л. автор праці «Галицько-руські мелодії» (Етногр. зб. НТШ, 1906), підручників: «Заг. основи музики» (1921), «Матеріали до науки сольфеджо і хорового співу», ред. муз.

матеріалів у журн. «Артистичний Вісник» (1905), «Муз. Листок» (1925) і «Муз. Вісник» (1929—34) і автор низки ст. на муз. теми.

Л. перший проф. композитор на Зах. Укр. Землях, він відіграв велику роль у піднесенні муз. культури, зокрема працюючи в муз. т-ві «Боян» і Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка. Як композитора, його характеризує велике природне обдарування, високий проф. рівень (особливо в творах повсякденного періоду) і нахил до монументалізму і драматизму; його заслуга у спрямуванні укр. муз. творчості в напрямі інструменталізму.

Література: Кос-Анатольський А. С. Людкевич — старейший композитор Украины. Советская Музыка, ч. 6. М. 1951. Загайкевич М. С. П. Людкевич. Нарис про життя і творчість. К. 1957; Барвінський В. Мистець великого обдарування. Мистецтво, ч. 4. К. 1958; Барвінський В. Людкевич Станіслав — композитор. Наша Культура, ч. 5 і 6. Варшава 1958.

А. Рудницький

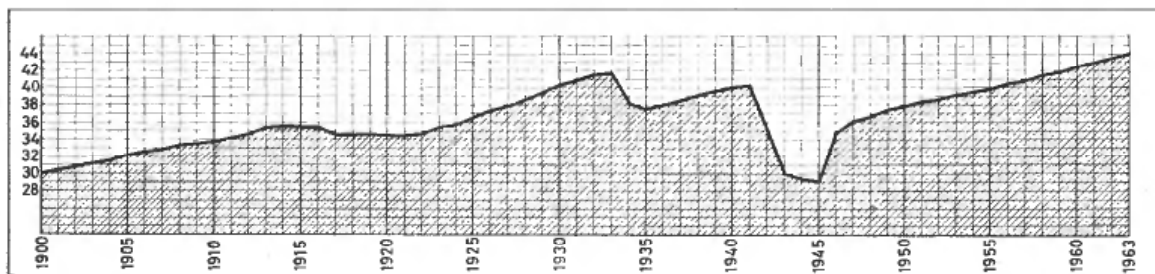
Людність українських земель. Демографічні відносини всіх укр. етногр. земель і зокрема УССР до кін. 1940-их рр. див. ЕУ I, стор. 130—177; тут подаємо лише сучасні відносини.

Джерела. Основне джерело для пізнання демографічних відносин становлять *переписи населення*. З уваги на анулювання сов. перепису з 6. 1. 1937 і подання лише найзатяглиших результатів перепису з 17. 1. 1939, єдиним джере-

лом дослідження структури Л. у з. в ССРСР був перепис з 17. 12. 1926. Щойно з 1956 стали подавати в ССРСР числа про Л. (за областями з розподілом на міську і сіль. та по більших містах) і найголовніші дані про природний рух Л. Найновішим джерелом відомостей про Л. є перепис з 15. 1. 1959 — дані про число Л. за областями з розподілом на міську і сіль., за містами, розподіл Л. за віком і статтю, соціально-проф. і родинним складом, освітою, національністю і рідною мовою.

Число Л. всіх укр. етногр. земель становило на 1. 1. 1933 — 54,5 млн, через голод, репресії і заслання зменшилося в 1934 р. до якихсь 48—50 млн, а на 1939 р. збільшилося до яких 52—54 млн; внаслідок другої світової війни ч. Л. зменшилося, мабуть, до 44 млн, у 1959 р. становило понад 54 млн. Число Л. УССР з розподілом на сільську і міську на підставі переписів і оцінок таке (в млн; див. також діаграму):

	Сільська	Міська	Разом
1897	24,2	4,6	28,8
1913	28,4	6,8	35,2
17. 12. 1926	30,4	7,5	37,9
1. 1. 1933	32,6	9,2	41,8
17. 1. 1939	26,9	13,6	40,5
15. 1. 1959	22,8	19,1	41,9
1. 1. 1963	22,0	22,0	44,0

Число людности УССР в 1900—63 рр. (в млн)

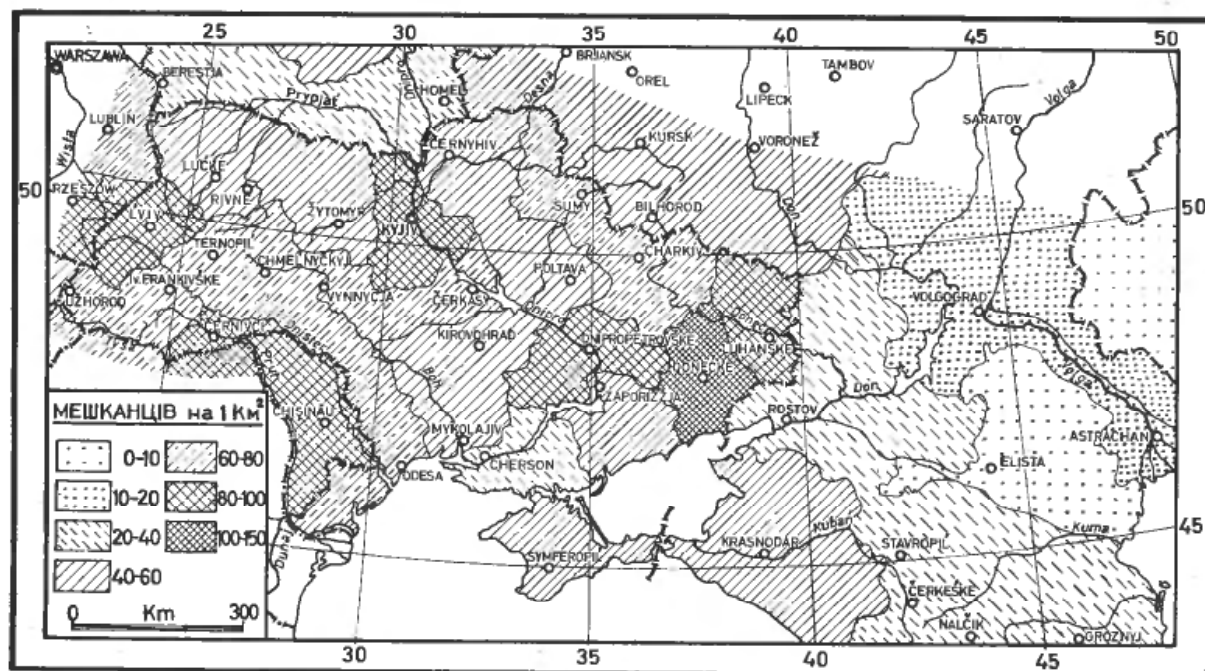
Поділ Л. за віком і статтю на 1959 р. виглядає так:

Вікові групи	Українська ССР			Весь ССРСР		
	чоловіки	жінки	разом	на 100 чоловіків припадає жінок	українки	росіянки
0—9 рр.	21,7	16,6	18,8	96,1	17,8	21,8
10—19 „	17,5	13,9	15,5	99,5	15,3	15,0
20—24 „	10,8	9,0	9,8	104,0	10,0	9,8
25—29 „	8,7	7,5	8,0	108,0	7,8	8,9
30—34 „	9,1	9,2	9,1	127,9	9,3	9,7
35—39 „	5,4	6,8	6,2	158,3	6,3	5,6
40—44 „	4,4	5,8	5,2	166,8	5,5	5,3
45—49 „	5,6	7,3	6,6	164,0	6,7	6,1
50—54 „	4,9	6,2	5,6	156,2	5,7	5,1
55—59 „	3,7	5,4	4,7	185,6	4,7	4,0
60—69 „	5,2	7,3	6,4	177,0	6,7	5,2
70 рр. і вище	3,0	5,0	4,1	204,2	4,2	3,5
Разом	100,0	100,0	100,0	125,4	100,0	100,0

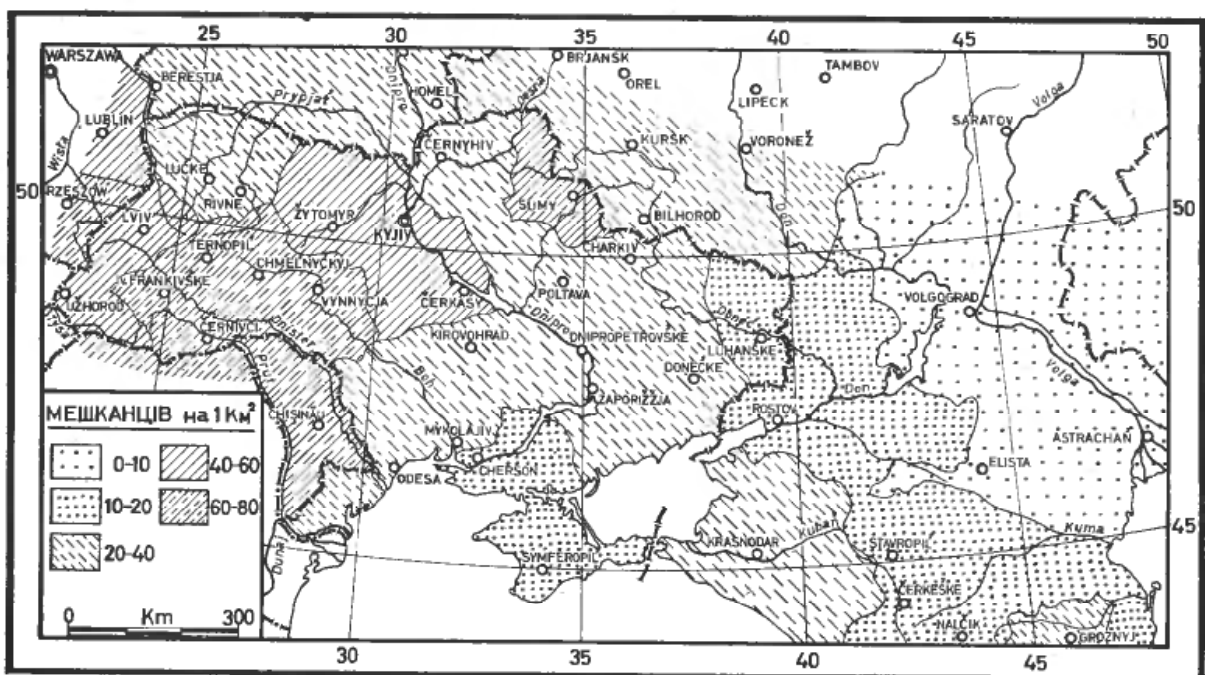
Вікова будова Л. України в 1959 р. визначається : а) зменшенням народжених під час першої (тепер 40-45-річних) і другої (15-20-річних) світових воєн та під час голоду (25-29-річних); б) порушенням рівноваги між відсотком чоловіків і жінок віком понад 30 років через великі втрати чоловіків на обох війнах. 1959 р. на 100 чоловіків у віці понад 30 років припадало аж 148 жінок, що створювало неможливість для частини жінок

вступити в подружні зв'язки, а цим самим зменшувало число народжень.

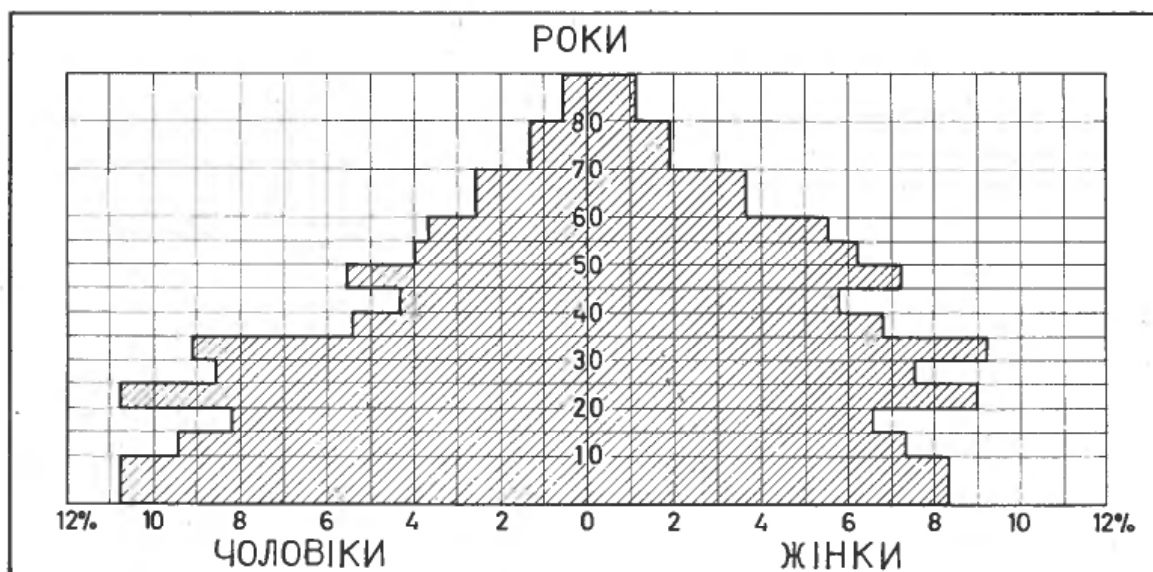
Вікова і статеву будова міської і сіль. Л. України різна. В наслідок імміграції сільської, працездатної Л. до міст (також еміграції за межі УССР — на цілинні землі й у пром. р-ни Азії) в містах більше працездатних (20-34-річні становлять у містах 30,5%, у селах лише 24,1% всього населення), натомість у селах більше дітей (19,8% у віці нижче 10

Густота людности в 1959 р.

Густота сільської людности в 1959 р.

Віковий склад людності УССР у 1959р.

років, у містах — 17,7%) та людей віком понад 60 років (12%, у містах — 8,6%). Перепис з 1959 р. подає вікову структуру поодиноких національностей лише для всього ССР. Порівняно з росіянами (див. таблицю) українці мають менше дітей (наслідком меншого числа народжень) та 25—29-річних, народжених під час голоду, який охопив населення України, майже не заторкнувши Росії.

Соц.-професійний склад Л. України зазнав радикальних змін у 1930-их рр. і пізніше: а) збільшення ч.

осіб, зайнятих у пром-сті (з 9,8% всього населення в 1926 р. до 31,3% в 1959; чисел не можна порівнювати точно), та зменшення зайнятих у сіль. госп-ві (з 80,7% на 47,4%); б) майже повне перетворення самостійних господарів (селян та власників дрібних ремісничих і торг. закладів), які 1926 р. становили понад 80% усього населення, на колгоспників і робітників. Подробиці видно з таблиць (дані перепису з 1959; в дужках відсотки для всього ССР):

Л. УССР за джерелами засобів існування

	у 1 000	у %
1. Особи, що мають зайняття (крім групи 2) в тому числі:	20 858	49,8 (47,5)
а) робітники і службовці держ. кооп. і гром. установ	10 887	26,0 (30,2)
б) колгоспники	9 104	21,7 (15,5)
2. Члени родин колгоспників, робітників і службовців, що зайняті в приватному підсобному сіль. госп-ві	2 576	6,2 (4,7)
3. Утриманці окремих осіб	15 725	37,6 (40,9)
4. Пенсіонери	2 322	5,5 (6,0)
5. Інші	388	0,9 (0,9)
Разом	41 869	100,0 (100,0)

Л. УССР, що має зайняття* за галузями нар. госп-ва

Галузі праці	у 1 000	у %
1. Промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок	6 519	31,3 (36,9)
2. Сільське госп-во	9 892	47,4 (38,8)
в тому числі:		
а) колгоспники	8 957	42,9 (32,0)
б) робітники і службовці радгоспів й ін. с.-г. підприємств	900	4,3 (6,7)
в) одноосібники	35	0,2 (0,1)

Галузі праці	у 1 000	у %
3. Торгівля, нар. харчування	949	4,6 (5,2)
4. Невиробничі галузі	2 515	12,0 (13,0)
в тому числі:		
а) охорона здоров'я, фізкультура, соц. забезпечення	679	3,3 (3,9)
б) освіта, наука, мистецтво	1 053	5,0 (4,8)
в) житлове і комунальне госп-во	332	1,6 (1,7)
г) управління, партійні та ін. гром. орг-ції	451	2,2 (2,6)
5. Інші	983	4,7 (6,1)
Разом	20 858	100,0 (100,0)

* Без групи 2 з попередньої таблиці

1959 р. самодіяльна Л. разом з особами, зайнятими в приватному підсобному сіль. госп-ві, становила 56,0% всього населення (1926 р. — 58,8%). Відсоток самодіяльного населення (без членів родини) збільшився щоправда з 23,4% у 1926 р. до 49,8% в 1959, але лише тому, що більшість жінок, зайнятих 1926 р. як допоміжні сили в приватному госп-ві (гол. в сіль. госп-ві), тепер має самодіяльне зайняття (1926 р. — 9%, 1959 — 44% всіх жінок).

Л. за родинним станом. 1959 р. приблизно 90% Л. УССР проживало разом з родинами, 5% — окремо від них, але лише тимчасово (від'їзд на навчання, в довготривале відрадження, в армію тощо), а 5% припадало на одинаків. Середньо в УССР в родині жило 3,5 членів (в містах 3,4, в селах — 3,7; в усьому ССРСР — 3,9), а з врахуванням членів родини, які проживали окремо — 3,7 (в містах — 3,7, в селах — 3,8; в усьому ССРСР — 4,0).

На 1 000 осіб у віці 16 років і вище в УССР було 1959 р. одружених: серед чоловіків — 704 (1939 р. — 705), серед жінок — 518 (601), решта припадала на не-одружених, удівців (удів) і розлучених (докладніші дані невідомі). Через чисельну перевагу жінок над чоловіками 32% жінок у віці 25—40 рр. були не одружені, тоді як не одружених чоловіків у цьому віці було лише 9%. На 1 000 осіб у віці 16 рр. і вище є одружених:

Вік	Чоловіки	Жінки
16—19	22	97
20—24	264	474
25—29	813	740
30—34	930	762
35—39	960	710
40—49	968	580
50—59	953	485
60 і вище	845	319
Разом	704	518

Родинний стан українців і росіян в УССР — різний. Щоправда, між чоловіками нема різниці (на 1 000 українців у віці 16 років і вище було 703 одружених, на 1 000 росіян — 702), зате порівняно з росіянками серед українок є менше одружених. Так на 1 000 жінок в різних групах віку є одружених:

Вік 16 років і вище в тому ч.:	Українки 509	Росіянки 551
20—24	468	499
25—29	727	786
30—34	750	803
35—39	692	769
40—44	595	661

Причиною цього некорисного для укр. елементу явища (за ним іде менший відсоток народжень в українців, ніж у росіян) є знищення або вивезення больш. режимом чималої кількості укр. чоловіків.

Розміщення (густота) Л. було на 1959 р. таке саме, як у 1932 р. На 1 км² всіх укр. земель жило 58 осіб, в УССР — 70. Натомість у зв'язку з урбанізацією зменшилася густота сіль. Л. Зміну густоти Л. УССР видно з таблиці:

Рік	Л. на 1 км ² вся	сіль.	Міська Л. у % до всієї Л.
1897	48,0	40,3	16,0
1913	58,6	47,2	19,6
1932	69,6	53,6	22,0
1939	67,5	44,8	33,6
15. 1. 1959	69,7	37,9	45,6
1. 1. 1963	73,2	36,6	49,6

Одночасно наступили зміни в розміщенні Л. Порівняно з 1932 р. (див. ЕУ I, стор. 138—40) густота Л. зменшилася в усіх частинах України, за винятком Донбасу, Дніпровського пром. р-ну,

околиць великих міст та Закарпаття. Нині найгустіше заселеною обл. УССР є Донецька (1959 р. — 161 на 1 км²), найслабше Херсонська (30). Якщо йдеться про саму сіль. Л., то найгустіше заселена сер. смуга України (Чернівецька обл. — 70, Вінницька — 66, Тернопільська — 65), найрідше півд. Степ (Крим — 18, Херсонська обл. 18). Див. також карти (стор. 1396).

Розміщення міст і урбанізація див. Міста.

Освіта Л. див. Освіта, Письменність.

Національні відносини див. Національний склад Л. укр. земель і Українська діаспора.

Рух Л. див. Рух людности, Природний рух людности, Міграція людности.

Література: Див. ЕУ I, стор. 133, 142; Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года: СССР (сводный том), М. 1962, Украинская ССР, М. 1963.

В. Кубійович

Люлька Архип (*1908), конструктор авіаційних двигунів, чл.-кор. АН ССРСР (з 1960), родом з Київщини; закінчив Київ. Політехн. Ін-т (1931), у 1933—39 рр. працював у Харківському Авіаційному Ін-ті. У 1937—39 створив конструкцію першого в ССРСР двоконтурного повітряного турбореактивного двигуна (ТРД), після 1946 під керівництвом Л. створені потужні ТРД нового типу.

А. Люлька

Люпин (*Lupinus L.*), одно- або багаторічні рослини з родини стручкових; з 200 видів Л. кілька використовуються в сіль. госп-ві як зелена паша й кормові. Зерно Л. містить 28—47% білка (сіно 18%), але має отруйні алкалоїди, і тому Л. довгий час уживався лише на зелене добриво (засвоює азот). Тільки в новіші часи виведено малоалкалоїдні сорти Л., і вони стали цінними кормовими рослинами. На Україні, гол. на Поліссі, поширені: Л. вузьколистий або синій (*L. angustifolius L.*), Л. жовтий (*L. luteus L.*), Л. білий (*L. albus L.*), Л. багаторічний (*L. perennis L.*), Л. багатолістий (*L. polyphyllus Lindl.*). Види Л. перев. медодайні, деякі — декоративні.

Люстрація (з латинського *lustratio*, оглядини, ревізії), у В. Князівстві Лит. і Польщі опис держ. (королівських) маєтностей для податкових і військ. потреб. Л. охоплювали м. ін. пром. і торг. прибутки, суд. оплати, кількість населення тощо; на Україні Л. підлягали також надані за військ. службу маєтності. Л. в Литві відбувалися неперіодично, в Поль-

щі — що п'ять років. Росія запровадила Л. на приєднаних від Польщі укр. і білор. землях у 18 в., зокрема відбулися кількакратні Л. в пол. 19 в. у зв'язку з зем. наділами держ. селян та ін. категорій сіль. населення.

Збережені з 16 в. акти Л. є цінним джерелом для пізнання госп. і суспільних відносин Правобережжя та Зах. України; досліджені і опубліковані М. Володимирським-Будановим в «Архиве Юго-Западной России» (ч. 7, 1890—1905) та А. Яблоновським («*Lustracye królewsczyczn Ziem' Ruskich*», 1877).

Люта, р. на Закарпатті, ліва притока Ужа, довж. — 50 км, сточище 2 700 км², пливе в Полонинському Бескиді.

Лютеранство, гол. євангельське віровизнання, засноване Мартином Лютером (1483—1546) й базоване на творі «Авгсбурзьке ісповідання» (тому часта назва Л. — *авгсбурзьке віровизнання*). На Україні (див. Євангеліки) Л. було поширене між нім. колоністами, з 1925 р. також серед українців Галичини й Волині і було тут оформлене як *Укр. Євангельсько-Авгсбурзька Церква* (бл. 5 000 вірних).

Люткович-Телиця (або Домжив-Люткевич) Павло (?1634?), ієромонах, мандрівний друкар. Разом з ієродияконом Сильвестром у 1617—29 рр. друкував в Угерцях б. Самбора (1617—20), Менську (1622), Четвертні (1624), Луцькому (1625) і в Чорненському Спаському монастирі, де Л.-Т. став ігуменом і там помер. З відомих 9 книг друку Л.-Т. до наших часів збереглися 7, в тому ч. його авторства «Казаніє на чиненіє памяти по зешлом его милости пану Александру Теодоровичу Шептицком» (1622).

Лютовиська (IV—3), м-ко на сх. Лемківщині, тепер у Польщі (Устрицького пов. Ряшівського воєводства); нинішня назва — Шевченко.

Лютомська Теофіля, див. Бачинська Теофіля.

Люфа гострогранна (*Luffa acutangula Ser.*), однорічна рослина з родини гарбузових, яку вирощують у Криму й на Кубані, з її овочів добувають т. зв. рослину губку (йде на виріб мийок, підшов, устілок й ін.) та олію.

Люцемірське озеро (II—4), на півд.-зах. Поліссі, між Бугом і гор. Прип'яттю, висота — 165 м, площа — 4,6 км², глибина до 11 м.

Люценко Олександр (1807—84), археолог і нумізмат, дир. керчинського музею, провадив розкопи й дослідження на Катеринославщині, Таманському півострові та в Криму, брав участь у III археологічному з'їзді 1878 в Києві.

Люцерна (*Medicago L.*), одно- або багаторічні рослини з родини стручкових. В сіль.

госп-ві культивуються багаторічні види: Л. синя (*M. sativa* L.) і Л. жовта (*M. falcata* L.) та їх гібриди. Л. дає високоякісне сіно (12—16% білка), високоурожайна, а кореневі рештки збагачують ґрунт на азот. На Україні поширена гол. в Степу й на Передкавказзі; засівна площа Л. в УССР (в тис. га): 1950 р. — 866, 1955—572, 1956 — 335; числа для Краснодарського краю: 228, 328, 271. Найпоширеніші сорти: Зайкевича, Полтавська 256, Зайкевича одеська, Полтавська 207 і місц. (Валківська й ін.).

Лябіовеляризація, асиміляційний фонетичний процес, коли артикуляція звука ускладнюється додатковим заокругленням губ та одночасним піднесенням задньої частини язика до м'якого піднебіння. Найпоширеніші в укр. мові випадки Л. голосних: 1) дифтонгізована (як *й*о) вимова наголошеного *о* після губних і задньоязикових приголосних по чернігівських і лівобережних говірках (м'южна, к'южен) та в деяких наддністрянських і бойківських; 2) заокруглено-піднесена вимова *а*, як *я*, *о* перед визвучноскладовим — *й* по наддністрянських і бойківських говірках (писо*й*, про*й*да); 3) під Львова відома ще з поч. 17 в. Л. приголосних (процес протилежний паліяталізації *й*х), типова для півн.-укр. говірок у позиції перед не-передніми голосними, зокрема *о*, *у*. Ця Л. правдоподібно була важливим чинником у творенні півн.-укр. дифтонгів. Л. в укр. мові досліджував І. Зілінський «З фонетичних студій» («Lud Słowiański», I, 1930).

Лябрадорит, гірська кристалічна зерниста порода, збудована в основному з лябрадору, мінералу з групи вапняково-натрових польових скалінців, чорного або сірого кольору з різнокольоровими виблисками на полірованих поверхнях; цінний облицювально-декоративний матеріал. На Україні кращі родовища Л. виступають на сх. Волині в с. Турчинка (сірий Л.) і Головино (чорний Л.), невеликі — на Київщині (Воронцово-Городище) і на Кіровоградщині (в Новомірогородському р-ні). Л. використаний м. ін. в облицюванні ряду будівель Києва і Київ. метрополітену.

Лявн-теніс, див. *Теніс*.

Лядвенець рогатий (*Lotus corniculatus* L.), трав'яниста багаторічна рослина з родини бобових, дико росте по луках, трав'янистих схилах, лісових галявинах; цінна кормова рослина.

Лядова, лівобічна, подільська притока Дністра, довж. — 85 км, сточище — 750 км².

Ляер Альойз (1885—1919), нім. поодження отаман УГА; на весні 1919 командант відтинку «Підволочиська» сх.

фронту УГА проти большевиків (група Ляера); захоплений в червні поляками в полон і забитий під час конвою.

Лялеманція іберійська (*Lallemantia iberica* Stev. Fisch. et Mey-Dracosephalum ibericum Stev.), однорічна олійна рослина з родини губоцвітих, яку культивують на півд. Україні, зокрема в Криму й на Кубані, ради овочів-горішків, що містять до 32% висихаючої олії, яку використовують як харч і в техніці.

Ляльковий театр, особливий вид театральної вистави, у якій беруть участь ляльки, порушувані акторами, звичайно захованими від глядачів. На Україні

Фрагмент вистави сіль. лялькового театру в Старій Гуті

Л. т. був поширений з пол. 17 до сер. 19 в. у формі *вертепу*; до 20 в. дожив як розвага на ярмарках, по селах і для дітей. У 1920-их рр. відновлено Л. т., найчастіше типу верхових ручних ляльок, яких водять з-за ширми, або підвісних ляльок-маріонеток (відомий у Львові в 1920-их рр. гротесково-сатиричний «Вертеп наших днів» Л. Лепкого і Р. Купчинського); в модерних Л. т. ляльки троскують також на екран як тіні або кольорові силуети (театр тіней). Тепер на Україні працюють стаціонарні Л. т. в Києві (з 1925), Львові, Дніпропетровському, Одесі, Харкові; виїзні (київський, вінницький, житомирський, кримський, полтавський, луганський, станіславський) і численні самодіяльні по селах, школах, клубах. В репертуарі Л. т. казки («Івасик-Телесик», «Ріпка», «Вовк та семеро козенят», «Ялинка в лісі», «Фарбований лис» та ін.), п'єси («Порося Чок» М. Туровера, «Дударик» П. Тичини, «Дід і журавель» В. Вольського, «Маленькі смільчаки» Ф. Званої, «Летючий корабель», «Котигорошко» А. Шияна та ін.), опери («Коза-Дерева» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), інсценізації («Енеїда» І. Котляревського) й ін. В новішому репертуарі перев. п'єси, ідейно пов'язані з актуальними гаслами ком. партії і комсомолу («Соняшні промені» Г. Усача, «Мамба» К. Мойсєєва, сатиричні інтермедії з Перцем, Кукурудзою, антирел. вистави

та ін.). Як режисери Л. т. працюють Я. Жовінський (Київ), А. Колісник (Дніпропетровське), Ю. Гіммельфарб (Одеса), А. Трапані (Крим), О. Фомін (Житомир) та ін. На еміграції в Німеччині в 1946–47 рр. відомий Л. т. «Лелека» Т. Верещинського, в 1950-их рр. у стилі Л. т. виступає В. Залозецький (укр. фолк-льор).

Л. Полтава

Лям (Lam) Ян (1838—86), поль. письмен.-сатирик і публіцист; повісті й оп. з життя Галичини, в яких постаті українців зображені в карикатурному вигляді: австр. урядовець („Wielki świat Carowic“), свящ. і селяни („Głowy do poloty“, „Koniarnia z Galicji“ та ін.).

Лямент (латинське — жалоба), літ. наслідування нар. плачів по померлих, починаючи з відповідних місць «Сказанія» про св. кн. Бориса і Гліба. Пізніше жалоби більш літ. забарвлення були вірші про нещасливу долю України. Найбільш відомий «Острозький лямент» (1626), невідомого автора з школи в Рівному, підписаного літерами М. Н., присвячений митр. П. Могилі. Це жалоба з приводу переходу м. Острога під владу католички Г. Ходкевичевої (з роду Острозьких). До власне Л. додано віршований опис подій. Видав П. Житецький в ЗНТШ, т. 51, 1903.

Лянге Микола (1858—1921), філософ з нім. колоністів на Україні, проф. Одеського Ун-ту і організатор при ньому однієї з перших у Росії лабораторій експериментальної психології, дир. Вищих Жін. Курсів в Одесі, заснованих за його проектом 1904 р.; праці з експериментальної психології (зокрема дослідження уваги) й іст. етики 19 в. «Психологические исследования» (1893), «Психология» (1914).

Ляндміліція, рос. міліційне військо на Україні 1713—75 для оборони півд. кордону України проти наїздів татар, стояло залогами на т. зв. Білгородській лінії; податок з України на утримання Л. збирали аж до 1817.

Лянжерон Олександр (Louis Alexandre Andr  t; 1763—1831), рос. генерал, франц. граф, який на поч. великої франц. революції емігрував до Росії. 1807—12 брав участь в рос.-тур. війні — його адъютантом був І. Котляревський; 1815—23 — ген.-губернатор Степової України і Новоросійського краю; головнокомандувач Бузьким та Чорноморським коз. військами; Л. один з засновників масонства на Україні.

Ляницький Олександр, маляр кін. 17 в., працював у Львові для Ставропігії; іконостас і фрески-ікони для Трьохсвятительської каплиці та фрески в т. зв. Несторовичівській кам'яниці, відкриті 1910 р.

Лянкастерські школи (школи взаємного навчання), початкові дешеві школи, перенесені на поч. 19 в. до Англії з Індії, в яких старші й кращі школярі вели шкільні заняття в групах за інструкціями вчителя (1—2 на кілька сот учнів). На Україну досвід Л. ш. привезено з Франції ген. М. Расвським і декабристом М. Орловим, який систему Л. ш. ґрунтовно переробив і відкрив велику військ. сирітську школу в Києві (1818). Інші Л. ш. на Україні: в Городищі (Черкаського пов. за ініціативою графа Воронцова), в с. Бабаях на Харківщині (1832) та ряд ін. Л. ш. не виправдали себе і незабаром занепадали.

Ляновська Іванна, див. Біберович Іванна, акторка.

Лянцкоронський Предслав (†1531), український поль. шляхтич, староста хмельницький, військ. діяч поч. 16 в.; разом з Остапом Дашковичем організував дружини укр. козацтва, 1516 з козаками ходив під Білгород, 1528 — під Очаків.

Лянцкоронський Станислав (†1535), брат Предслава Л., староста каменецький і стражник коронний, відомий з протитатар. боротьби в укр. прикордонній смузі.

Лянцкоронський (Lanckoroński) Станислав (†1657), поль. держ. діяч, воєвода брацлавський (1650), гетьман польний коронний (1654); бої з татарами, укр. козаками.

Ляпунов Борис (1862—1943), рос. славіст, проф. Харківського і Одеського ун-тів (1897—1923); праці з праслов. і ц.-слов. мови, етимології слов. слів, м. ін. про деякі старо-укр. пам'ятки (про лексико Добрилового євангелія 1164 р. та про Одеське євангеліє). Обстоював «пра-руську» мовну єдність («Єдинство руського язъка в его наречіях», 1918). Список праць у «Вопросы языкознания», 1958, 2.

Ляпунов Олександр (1857—1918), брат Бориса, визначний рос. математик, д. чл. Рос. АН; основні праці Л. стосуються проблеми стійкості руху, теорії потенціала і фігур рівноваги рідинної маси при обертівому русі; доц. (з 1885) і проф. (з 1892) Харківського Ун-ту.

Ляпунов Сергій (1859—1924), брат Бориса і Олександра, рос. композитор, муз. етнограф, проф. Петербурзької Консерваторії; м. ін. використовував укр. нар. мелодії: «Рапсодія на укр. теми» (1907) для фортепіана.

Лясковський Казімір, Петро (1870—1920), родом з Одеси, отаман УГА, в грудні 1918 командир важкої батареї під Львовом, пізніше 4 гарматного полку і 4 Золочівської бригади УГА; розстріляний більшовиками.

Ляскоронський Василь (1860—1928), історик, археолог і нумізмат родом з Полтавщини, вихованець Київ. Ун-ту, учень В. Антоновича. Був приват-доц. Київського Ун-ту, проф. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту, чл. Всеукр. Археологічного Комітету та гол. його археологічного відділу. Гол. праці: «История Переяславской земли» (1897), «Городища, курганы и змиевые валы» (1899, 1905), «Г. Л. Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России» (1901), «Римські монети на території Києва» (1927).

В. Ляскоронський

Ляскоронський Сильвестр (†1754), вчитель Київ. Академії (1734—41), «старший» (ігумен) Віленського Святодухівського монастиря (1734—41), архимандрит Ніженського Благовіщенського монастиря (1745), ректор і проф. богослов'я Київської Академії (1746—51); письм., автор «Трагедокомедії», тематично пов'язаної з великоднім циклом.

Ляссота (Lassota von Steblau) Еріх (1550—1616), шляхтич із Шлезьку, вояк і дипломат, 1594 посланий царем Рудольфом II до запор. козаків, щоб намовити їх до війни з Туреччиною. Залишив діярий своєї подорожі, цінне джерело для іст. та географії України, зокрема Запор. Січі. Вперше виданий 1854 („Das Diarium des Erich von Steblau“); друге вид. „Tagebuch des Erich Lassota von Steblau“ (1866). Рос. переклади Ф. Бруна (1873) і К. Мельник («Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», I, 1890).

Лятенська культура, кельтська культура останніх 5 вв. до Хр., прикметна масовим виробом зал. предметів, гол. зброї й рільничого знаряддя, винаходом лемеша до плуга, коси, ножиць, острог та поширення посуду, робленого на ганчарному колі. На Україні це час сильного розвитку хліборобства, торгівлі збіжжям з Грецією і промислу та помітного зростання населення (див. ЕУ I, стор. 387—88).

Лятичів, Летичів (IV—8), с. м. т. на сх. Поділлі, положене при впадінні р. Вовка до Бога, р. ц. Хмельницької обл.; згадується в 13 в., багато разів нищене татарами, терпіло під час коз. воєн 17 в. та колівщини; за царату пов. м-ко; тепер занепадо (4 800 меш. 1959), дрібна місц. пром-сть.

Лятишевський Іван (1879—1957), церк. кат. діяч, проф. Духовної Семінарії у

Станиславові, 1919 дир. відділу рел. справ у ЗУНР, з 1929 еп.-помічник станиславівський та ген. вікарій. 1945 ув'язнений більшовиками, повернувся з заслання в червні 1955 р., помер у Станиславові.

Ляториця, р. на Закарпатті, ліва притока р. Бодрога, довж. 190 км (в тому ч. на території України — 150 км, сточище 2 750 км²), в гор. і сер. течії перетинає Карпати і має гірський характер, нижче Мукачева, на Потиській низовині, — рівнинний.

Лятошинський Борис (*1895), визначний композитор і педагог родом з Житомира; муз. освіту здобув у Київ. Держ. Консерваторії, яку закінчив 1919 року

в класі композиції Р. Глієра (згодом інструментатор його балетів), з 1920 р. її викладач, з 1935 — проф. (одночасно 1935—38 рр. проф. Московської Консерваторії). Л. один з ініціаторів і гол. репрезентантів яскраво модерного напрямку в укр. музиці (експресіоністичний стиль, атональна техніка). Високу майстерність композиції й інструментації Л. виявив у багатогранній творчості: опери «Золотий обруч» (1929) за повістю І. Франка «Захар Беркут», «Щорс» (1937—38); 3 симфонії (третя — 1950, один з помітніших творів укр. муз. літератури), «Увертюра на 4 укр. нар. теми» (1926), сюїта «Ромео та Джульєтта» (1954); 2 концерти для фортепіано з оркестром (1953); кантати для хору з оркестром («Заповіт», «Урочиста», 1939); фортепіановий квінтет, 5 струнних квінтетів, 2 фортепіанових тріо і багато ін. творів для фортепіано (2 сонати, «Шевченківська сюїта», баллада, прелюдії), скрипки, хору; бл. 50 сольових пісень (на слова Шевченка, Франка, Рильського, Сосюри, Пушкіна, Гайне та ін.), обробки укр. нар. пісень; музика до фільмів «Іван» (спільно з Ю. Мейтусом), «Тарас Шевченко», «Іван Франко» (спільно з М. Колесою), «Григорій Сковорода», «Кармелюк», «Буковина — земля українська» та ін. Л. зредагував й інструментував комічну оперу «Енеїда» й інструмен-

Сп. І. Лятишевський

В. Лятошинський

татував й інструментував комічну оперу «Енеїда» й інструмен-

тував нову ред. опери «Тарас Бульба» М. Лисенка.

Почавши муз. творчість у стилі О. Скрыбіна, Л. зазнав пізніше впливу франц. імпресіоністів, перейшовши далі до зах.-евр. експресіонізму. Значення Л. для укр. музики в наданні їй сучасного евр. стилю й техніки при вмілому поєднанні їх з укр. тематикою. Разом з Л. Ревуцьким Л. виховав цілу плеяду укр. композиторів молодшого покоління.

Література: Белза І. Б. Н. Лятошинський. К. 1947; Архимович Л. Б. М. Лятошинський. «Мистецтво», ч. 1. К. 1955; Запорожець Н. Б. Н. Лятошинський. М. 1960.

А. Рудницький

Лятуринська Оксана (*1902), письмен. і скульптор родом з Волині, з 1924 на еміграції в Чехо-Словаччині, тепер у ЗДА. Л. як письмен. вийшла з празької групи «вісниківців»; її стиль визначається символізмом і суворістю виразу, тематикою, навіяною історизмом. Зб. поезій: «Гусла» (1938), «Княжа емаль» (1941 і вид. 1956), кн. новель «Материнки» (1946); вірші для дітей «Бедрик» (1956). У скульптурних працях Л. домінує синтетична монументальна форма; Пам'ятник полягалим (1932 у Пардубицях), нагробки — Є. Конавальцеві (1939 у Роттердамі), І. Білику (1941 в Мільвазанках), А. Животкові (1949 в Ашаффенбурзі) й ін.; погруддя (Т. Шевченка, С. Петлюри, Є. Конавальця та ін.), іст. портрети і скульптурні композиції у різних матеріалах і різною технікою. Л. створила низку ляльок-моделів, працює у мист. кераміці.

О. лятуринська

Ляхи (від слов. слова «ляда» — укр. лядо), староукр. назва поляків, зустрічається вже в «Повісті временних літ» і в ін. літописах; в новіші часи назва лях, ляхи вживалася в зневажливому значенні, інколи на визначення «поль. панів».

Ляхівці, кол. назва с. м. т. Білогір'я.

Ляхницький Касіян (1735—84), церк. діяч, вихованець Київської Духовної Академії, з 1773 її префект, з 1775 — ректор і архимандрит Київського Братського монастиря.

Ляхоцький (Кузьма) Антін (1853—1918), гром. діяч, драгоманівець, родом з Житомира, з 1878 на еміграції в Женеві, де керував Укр. Друкарнею, заснованою М.

А. ляхоцький

Дратомановим (у ній вийшло бл. 112 вид., у тому ч. зб. «Громада») і був гол. Укр. Громади в Женеві (1606 і 1915).

Ляшенко Василь (*1902), фізик родом з Чернігівщини, з 1957 — проф. Київ. Ун-ту, дослідник явища на контакті металу з напівпровідниками. Л. один з перших в СРСР почав розробляти питання фізики поверхні напівпровідників.

Ляшенко Лука, кіноактор, режисер і сценарист 1930-их рр., виступав у фільмах «Земля» (1930), «Хліб» (1930), «Авангард» (1932), «Останній порт» (1934), ставив «На передових позиціях» (1932); за власним сценарієм «Штурм землі» (1930) і «Вовчі стежки» (1932).

Ляшенко Олександр (*188?), маляр; закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв у проф. Рєпіна і Маковського; віце-консул уряду гетьмана Скоропадського в Москві, з 1919 на Заході. Подорожі до Африки і Сх. Азії, численні виставки (1934 — у Львові й Варшаві); види сх. міст, святині Єгипту, побутові сцени з життя арабів.

Ляц (*Abramis brama* L.), риба з родини корошових, довж. до 50 см, вага до 6 кг і більше (звичайно виловлюють 0,8—1,5 кг). Дуже поширена в річках України, а також і в слабоосолоненій воді відкритих лиманів та в опріснених ділянках Озівського м.; важливий об'єкт рибної пром-сти.

Лящевецький Кирило (†1770), церк. діяч родом з Чернігівщини, проповідник, вихованець Київської Академії, єп. воронізький (1738) та чернігівський (1761).

Лященко Аркадій (1871—1931), історик укр. літератури, д. чл. НТШ, чл.-кор. АН СРСР, чл. Ленінградського Т-ва дослідників укр. історії, письменства та мови. Праці з старої укр. літератури і літ. 19 в., друковані зокрема у вид. ВУАН.

Лященко Петро (1876—1955), видатний економіст, спеціаліст з аграрного питання й іст. нар. госп-ва, д. чл. АН УРСР (з 1945) і чл.-кор. АН СРСР (з 1943); доц. Петербурзького (1903—13), проф. Томського (1913—17) і Донського (з 1917) ун-тів, проф. і ректор Ін-ту Нар. Госп-ва у Ростові, з 1922 у Москві на різних посадах, м. ін. проф. високих шкіл і старший наук. співр. АН СРСР; з 1945 у Києві в Ін-ті Економіки АН УРСР. Понад 150 монографій і велика кількість ст., присвячених аграрному питанню, галузевій економіці, екон. районуванню та історії нар. госп-ва СРСР і екон. думки. Найважливіші: «Очерки аграрной эволюции России» (1908), «Хлебная торговля на внутренних рынках Европейской России» (1912), «История народного хозяйства СССР» (2 тт. 1939, 3 т. 1956, 4 вид. 1956; англ. переклад 2 тт. 1949). До революції Л. обстоював економіку сіль. госп-ва

капіталістичного типу і підтримував деякі з реформ Столипіна, по 1917 р. стояв за механізацію і колективізацію сіль. госп-ва, але зневірившись колгоспною дійсністю, віддався в останні 20 рр. свого життя вивченню екон. історії Росії й ССРСР. В цих справах виступав проти імперіалізму царської Росії, а економіку Росії й ССРСР аналізував і описував в нац.-територіальному розрізі, чим яскраво відрізнявся від ін. економістів ССРСР. Працюючи з 1945 р. на Україні, Л. остаточно визнав себе укр. економістом; свою бібліотеку, рукописний фонд та весь архів передав АН УРСР.

П. Лященко

Львів (IV-4, 5; латинське Leopolis, поль. Lwów, нім. Lemberg, рос. Львов), іст. столиця Галичини і Зах. України, другий після Києва культ., політ. і рел. осередок України, найбільше м. Зах. України, поште в УССР (на 1. I. 1963 — 469 000 меш.), її екон. і культ. центр та важливий транспортний вузол.

Печатка ради м. Львова в 16 в. з гербом міста

Положення Л. лежить у верхів'ях р. Полтви, притоки Бугу, яка творить тут обширну котловину, на пограниччі трьох геогр. країв — Поділля, Розточчя й Волині (*Надбужанська котловина* або *Надбужжя*); це місце найбільшого зниження Розточчя, найлегше для переходу з укр. височин до Зах. Європи і вигідне для оборони. На території Л. проходить гол. евр. вододіл між Чорним (сточище Дністра) і Балтицьким (сточище Висли) м. Однакова віддаль від них (600 км) і брак більшої ріки визначають континентальне положення Л.

Л. був здавна природним місцем обміну трьох геогр.-екон. р-нів, що тут стикаються — лісистого Розточчя, лугово-рілляного Побужжя і рілляного Поділля. Однак вирішальним для розвитку Л. було його положення на перехресті природних шляхів: чорноморсько-балтицького (Холм-Галич) і сх.-зах. (Київ-Краків); завдяки цьому Л. став комунікаційним і торг. осередком і екон. та культ. посередником між евр. заходом і сходом. Ці завдання Л. виконував уже на поч. свого існування після упадку Зве-

нигорода, Галича й Холма. Роль посередника Л. відігравав весь час, при чому залежно від іст. подій, зокрема долі Галичини, мав заг.-укр. або лише крайове значення. Висунений на зах., далеко від шляхів тат. наскоків, які лише винятково сюди доходили, міг розвиватися спокійніше, ніж столиця України — Київ; натомість був тереном укр.-поль. змагань.

Природа. Основна й найстаріша частина Л. лежить в котловині р. Полтви, яка на території Л. врізується в Подільську височину. Ця, шириною в 3-4 км, рівнина, на висоті 260-270 м була давніше забagnена й вкрита торфами. У півн. напрямі вона звужується до 1 км, просувається між берегом Поділля й Розточчя і виходить на Надбужжя. З півн. котловину Полтви замикає берег Поділля (зах. частина т. зв. Гологорів), який творить між нею і Надбужжям вузьке пасмо, піднесене на 100-150 м над ними; воно починається Чортівською скелею (414 м) на сх. і сягає через гору Вовчу і Льва (або Піскову) аж до Високого Замка (413) на півн. зах. Збудоване з мергелів крейдової формації та з міоцєнських пісків, пісковиків і вапняків, порізане багато розчленованими яругами, перев. заліснене або вкрите парками, воно являє собою наймальовничішу частину Л. Продовженням Подільського берега на півн. зах. є дещо нижче заліснене Розточчя, горби якого починаються від Кортумівської гори (374 м) на зах. від Полтви і простягаються на півн. через Свинку (383) до Лисої гори (380) біля курорта Брюховичі.

Котловина Полтви підноситься на 60-100 м у напрямі на півд., півд. сх. і зах. до висоти зах. Поділля — *Опілля* (т. зв. Львівське плато); тут проходить у напрямі з півн. зах. на півд. сх. евр. вододіл. Це легкохвиляста рівнина до 350 м висоти, вкрита лесом і чорноземом, назагал безлісна; схил до котловини порізаний джерельною частиною Полтви і її приток. Відмінний краєвид становлять зах. окраїни Л. Тут Львівське плато знижується до 310 м — Вілогорське зниження, яким відпливали до Надбужжя талі води льодовика, що на зах. від Л. доходив аж під Янів. Разом з цим зустрічаємо тут, як на Надсянській низовині, піски і рінища з мандрівними надмами й багнами.

Півн. частина Л. це рівнина висотою 240-280 м, що складається з широких легкогорблених гряд (Малехівська), вкритих урожайним лесом. Між ними низькі й вкриті торфами долини приток Бугу; однією з них протікає Полтва.

Л. лежить у смузі поміркованого, вологого клімату, на пограниччі між кон-

Львів і його околиці

Мірило приблизно 1:150 000. Ізогіпси що 25 м. Границі Львова з 1938 точковані.

тинентальним і океанічним. Його гол. елементи такі: сер. річна температура $+7,5^{\circ}\text{C}$, липня $+18,5$, січня $-4,1$ (для Києва, який лежить в цій самій геогр. шир.: $+7,2$, $+19,5$, $-5,8$); ч. опадів 666 мм на рік (у Києві 590), найбільше у липні (102), найменше в січні (27); сер. захмарення — 66, найбільше в грудні, найменше в серпні. Окремі частини Л. мають у зв'язку з різним рельєфом і забудовою чималі мікрокліматичні особливості.

З 1841 р. Полтву поступово замуровано (також її притоки); відкритою вона є тепер тільки б. джерел і при виході з міста на Побужжі. Річище Полтви відвернуто вже в другій пол. 14 в. з вул. Коральницької на Проспект Шевченка (кол. Академічна); звідси вона пливла

вздовж зах. меж старого міста до площі 300-ліття возз'єднання (кол. Голуховського), а далі вул. Полтвяною і Інструментальною (кол. Замарстинівська). Вздовж Полтви і її приток було багато ставів і боліт (див. карту на 1408 стор.).

В. Кубійович

Княжа доба 1250—1340. Л. заснований кн. Данилом і названий ім'ям його сина Льва б. знищеного татарами Звенигорода в кін. 40-их або на поч. 50-их рр. 13 в. На його місці вже з 10 в. існувала якась сселя (розкопи на Високому замку). Перша іст. згадка про Л. в Гал.-Волинському літопису 1256; наступні: про татарського хана Бурундая, з наказу якого Лев «розмета» львівський замок, і про облогу хана Телебути 1263 і 1287. На цьому літописні відомості про княжий

Л. уриваються; взагалі слідів княжої епохи, зокрема в архітектурі, збереглося дуже мало.

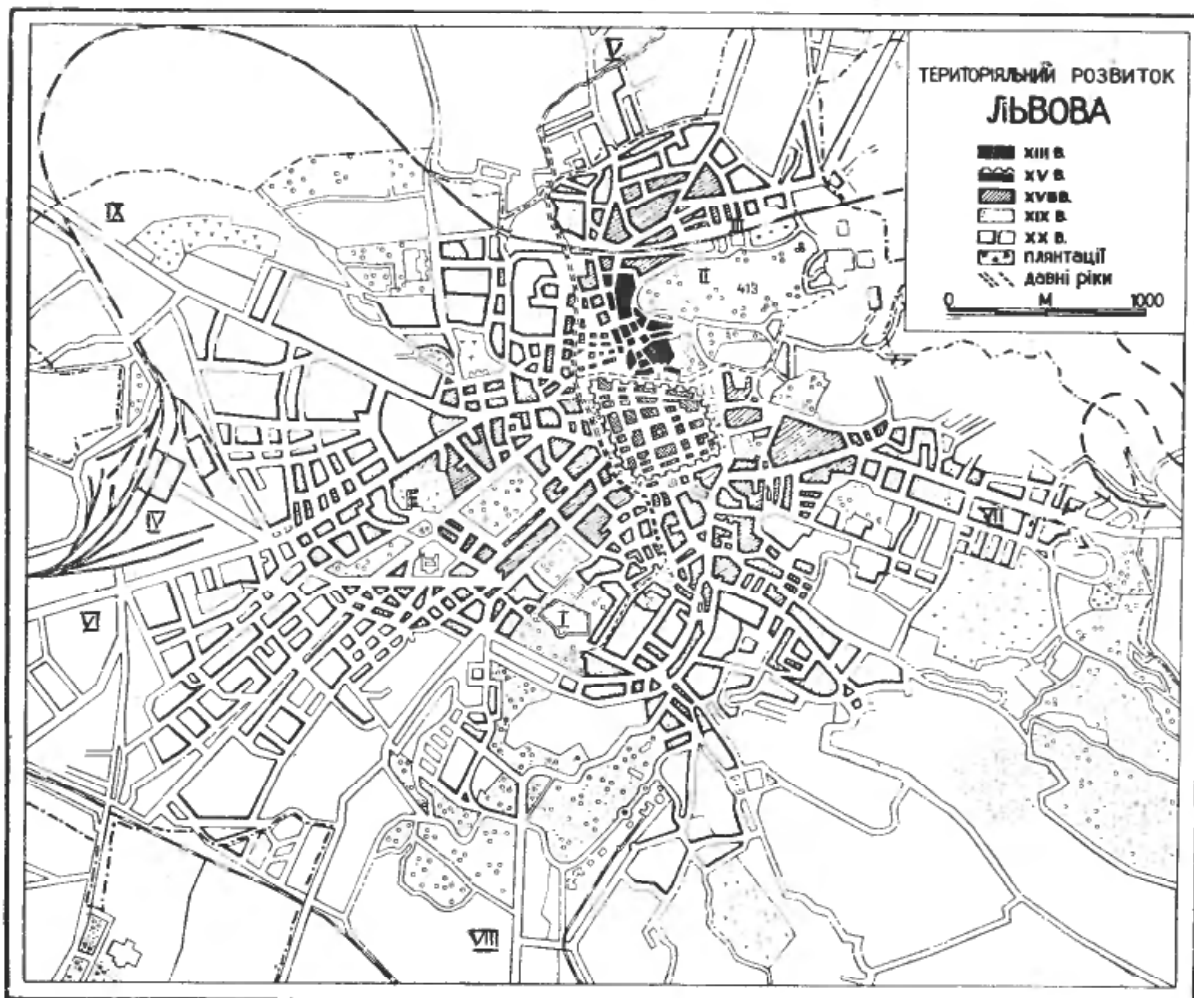
У 1260-их рр. за кн. Льва Л. став столицею Гал.-Волинської держави й був нею аж до її упадку в 1340-их рр. У час занепаду Кисва Л. набув заг.-укр. значення і був м. жвавих культ. і госп. зв'язків України з Заходом.

Княжий Л. займав спочатку невелику територію на правому березі р. Полтви (пізніше Жовківське передмістя) і складався з трьох частин: 1. Дітинець, або внутр. город, найбільш укріплена частина на схилі стрімкої т. зв. Лисої гори (нині. зах. пля-

то Високого замка); 2. Окольний город у стіп дітинця, з'єднаний з ним брамою, ймовірно, де тепер вулиця з старовинною назвою «Під брамою» і 3. Зовн. город, ще нижче аж до Полтви — най-

Вид середмістя з півдня. Старе місто, розташоване в котловині Полтви, замикають на півночі узгір'я озеленоного Високого замка з характеристичним копцем Люблінської уні' і безлісної Піскової гори (праворуч). На світлині видно зліва направо: Латинську катедрu, ратушу, Домініканський костел і Волоську церкву

Територіальний розвиток Львова

I — Цитаделя; II — Високий замок; III — Підзамче; IV — Залізничний двірць; V — Полтва; VI — Городецька вул.; VII — Личаківська вул.; VIII — Стрийська вул.; IX — Янівська вул.

менш укріплене підгороддя. Населення становило приблизно 2–3 000 меш.; крім українців, жили німці, вірмени, татари, караїми, угорці і жиди. З тих часів донині залишилися назви вул.: Вірменська, Татарська, як також «старовинне жид. кладовище «Старе окопище». Княжий Л. мав 13 правос. (з них 3 вірменські) і 2 кат. церкви.

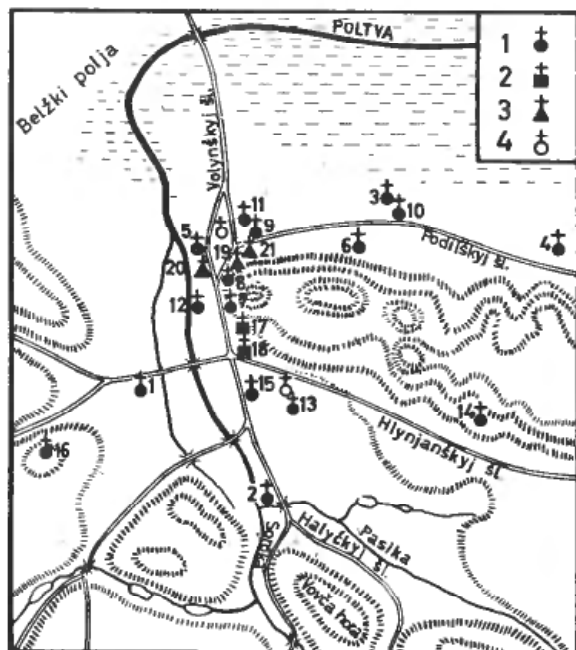
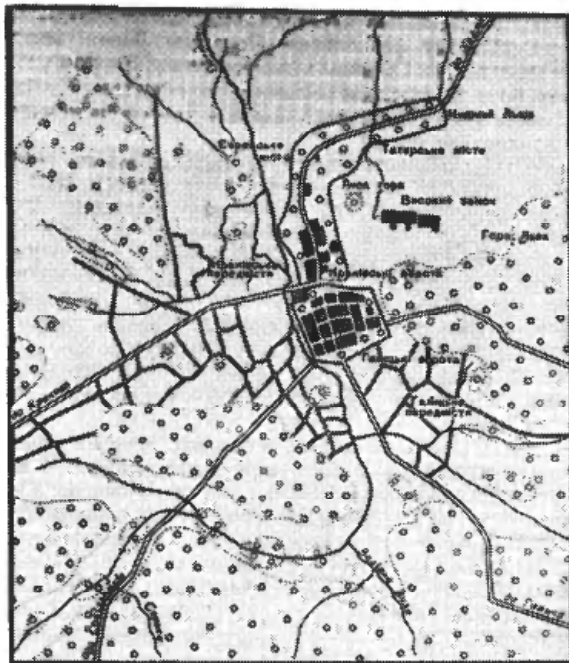

Схема княжого Львова у 13–14 вв.

1 — Православні церкви. 2 — Латинські костіоли. 3 — Вірменські церкви. 4 — Манастирі. Назви церков: 1 — Благовіщення; 2 — Богоявлення; 3 — св. Варвари; 4 — Вознесіння; 5 — Воскресіння; 6 — св. Івана Богослова; 7 — св. Миколая; 8 — св. Онуфрія; 9 — св. Параскеви (св. П'ятниці); 10 — Різдва Пресвятої Богородиці; 11 — Спаса; 12 — св. Теодора; 13 — Успення Пресвятої Богородиці (?); 14 — Чесного Хреста; 15 — Чесного Хреста (?); 16 — св. Юрія; 17 — св. Івана Хрестителя; 18 — Марії Сніжної; 19 — св. Анни; 20 — св. Хреста; 21 — св. Якова

Під Польщею 1387–1772. Запад Гал.-Волинської держави розпочався двократним нападом поль. короля Казіміра 1340 на Л.; 1340–49 у Л. правив боярин Дмитро Дедько, 1349 Казімір остаточно зайняв Л. Після переходового поль.-угор. кондомініюму 1370–87 Л. лишається під Польщею спершу (до 1432) як столиця окремої, з'єднаної з Польщею, країни з давньою назвою Regnum Russiae з власним гербом (левом), монетою та власним правом і адміністрацією ще з укр. княжих часів, а опісля як столиця поль. провінції Руського воєводства до 1772. 1356 Казімір надав місту маґдебурзьке право, наслідком чого до Л. наплинуло багато нім. колоністів, гол. ремісників та купців.

У другій пол. 14 в. осередок Л. переноситься на нове місце, положене на півд. зах. від княжого м. в широкій долині Полтви, що краще надавалося під будову укріпленого м. за зах.-евр. зразком. Вали та рови, наповнювані водою Полтви та суміжних потоків, проходили приблизно нинішніми вул. Першого Травня, площею Данила Гал. (Стрілецька площа), Підвальною і Валовою, замикаючи простір бл. 50 га (сучасне середмістя). В сер. валів збудовано мури, які в 15 в. подвоєно та забезпечено 17 баштами; з них донині залишилися тільки Порохова башта проти вул. Лисенка (Куркової). До складу міських укріплень входили два замки — Низький, що стояв у півн.-зах. виступі мурів (де жив воєвода), та Високий (оборонний), побу-

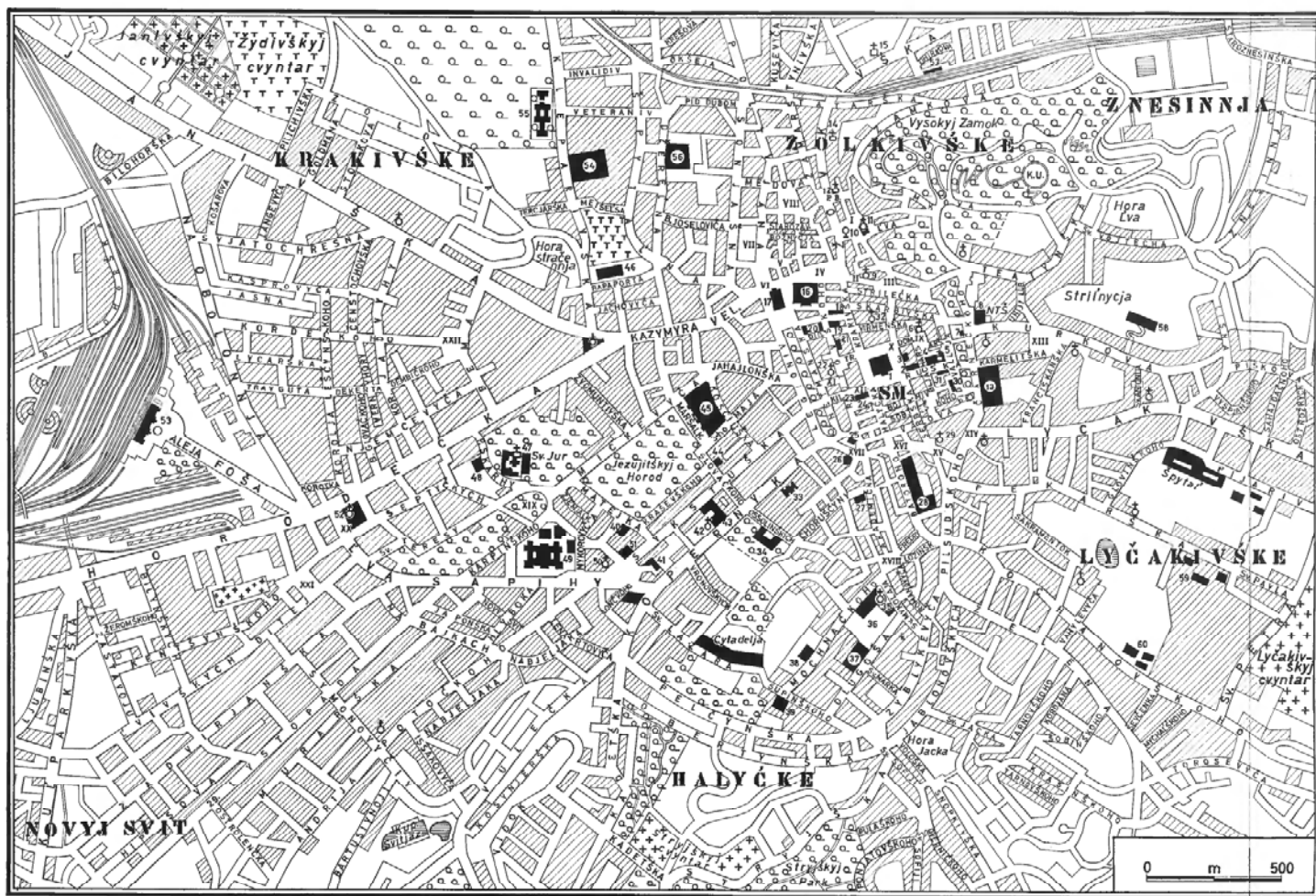

Львів під кінець 14 в.

дований Казіміром 1360 як обсерваційний пункт, маґазин і тюрма на горі, де за княжих часів була сторожова башта, звана «будильницею».

З укріпленого м. на передмістя виходили дві гол. брами, на півн. — Краківська, на півд. — Галицька (від них також та сама назва двох передмість); для пішохідів були дві фіртки, на зах. Єзуїтська б. костіолу Єзуїтів), а на сх. Босацька (проти вул. Руської до монастиря «босих» Кармелітів). Передмістя, що розтяглися вздовж гол. шляхів, не маючи ніяких укріплень, легко ставали жертвою ворожих нападів.

Навколо Л. виникали садиби львівських міщан і т. зв. «юридики» (посілости шляхти, вилучені з-під міськ. судів-

Рисував А. Жуковський

Плян Львова

ПОЯСНЕННЯ ДО ПЛЯНУ ЛЬВОВА

Плян Львова, за браком новішого, подано з часу перед другою світовою війною. Однак у поясненнях подані нові назви вулиць і площ, якщо вони змінені.

- 1 — Ратуша
- 2 — Т-во «Просвіта» (кол. палата Любомирських)
- 3 — Чорна Кам'яниця (Іст. Музей)
- 4 — Ставропігія
- 5 — Успенська (Волоська) Церква
- 6 — Костьол Домініканів
- 7 — Порохівня
- 8 — Наукове Т-во ім. Шевченка (тепер Ін-т Суспільних Наук АН УРСР)
- 9 — Костьол Марії Сніжної
- 10 — Синагога
- 11 — Костьол Івана Христітеля
- 12 — Церква св. Миколая
- 13 — Восводство (кол. Гал. Намісництво, 1918 р. — Уряд ЗУНР, нині Облвиконком)
- 14 — Церква св. Онуфрія
- 15 — Церква св. Параскеви
- 16 — Старий Театр (тепер Драматичний театр ім. М. Заньковецької)
- 17 — Міський театр (нині Театр Опері і Балету ім. І. Франка)
- 18 — Преображенська Церква
- 19 — Народний Дім
- 20 — Музей Художнього Промислу
- 21 — Музей Дідушицьких (нині Наук.-природничий Музей АН УРСР)
- 22 — Костьол Єзуїтів
- 23 — Латинська катедра
- 24 — Каплиця Боїмів
- 25 — Пам'ятник А. Міцкевічеві
- 26 — Готель Жоржа (тепер «Інтурист»)
- 27 — Консерваторія
- 28 — Суд
- 29 — Костьол Бернардинів
- 30 — Міський арсенал
- 31 — «Дністер»
- 32 — Вірменська катедра
- 33 — Палата Потоцьких (нині Ін-ти АН УРСР)
- 34 — Осолінеум (тепер Вибліотека АН УРСР)
- 35 — Старий Університет і костьол св. Миколая
- 36 — Університетська бібліотека
- 37 — Інститут Хемії і Геології Ун-ту
- 38 — Національний Музей (нині Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва)
- 39 — Академічний Дім
- 40 — Ревізійний Союз Укр. Кооператив

- 41 — Музичний Ін-т ім. М. Лисенка
- 42 — Гр.-Кат. Богословська Академія і церква св. Духа
- 43 — Пошта
- 44 — Земельний Банк
- 45 — Університет
- 46 — Жид. шпиталь
- 47 — Собор св. Юра
- 48 — Народна Лічниця
- 49 — Політехніка
- 50 — Костьол св. Магдалини
- 51 — Бібліотека Баворовських
- 52 — Костьол св. Єлисавети
- 53 — Головний залізничний двірець
- 54 — Броварня
- 55 — Дім інвалідів
- 56 — Газівня
- 57 — Залізнична станція Підзамче

П л о щ і

(в дужках сучасні назви)

I	— Старий Ринок
II	— Марії Сніжної
III	— Стрілецька (Данила Гал.)
IV	— Краківська (Торгова)
V	— Різнi
VI	— Голуховських
VII	— Збіжжева
VIII	— Теодора (Центральна)
IX	— Домініканська (Ставропігійська)
X	— Ринок
XI	— Св. Духа (Івана Підкови)
XII	— Капітульна (Рози Люксембург)
XIII	— Народної Гвардії
XIV	— Бандурського, кол. Цлова (Радянська)
XV	— Бернардинська (Возз'єднання)
XVI	— Галицька
XVII	— Марійська (Міцкевича)
XVIII	— Академічна (проспект Т. Шевченка)
XIX	— св. Юра (Б. Хмельницького)
XX	— Більчевського
XXI	— Берестейської унії
XXII	— Бема (Ярослава Мудрого)

С к о р о ч е н н я

Ars. — Арсенальська; Did. — Дідушицьких;
Dom. — Домініканська; Kil. — Кілінського;
P. B. — Під Брамкою; Tr. — Трибунальська.

Сучасні назви важливіших вулиць

Стара назва	Нова назва	Стара назва	Нова назва
Академічна	Проспект Шевченка	Мурарська	Карла Маркса
Алея Фоша	Вокзальна	На Байках	Київська
Баторого	Ватутіна	Набеляка	Котляревського
Бляхарська	Івана Федорова	Обертинська	Воровського
Боїмів	Фрунзе	Осолінських	Стефаника
Вулицька	Суворова	Пелчинська	Держинського
Дідушицьких	Театральна	св. Петра	Мечнікова
Дрогоща	Ломоносова	Піلسудського (кол. Панська)	
Домініканська	Ставропігійська	Піярів	І. Франка
Жовківська	В. Хмельницького	Потоцького	Некрасова
Замарстинівська	Калініна	Пуласького	Пушкіна
Земляковського	Новаківського	Раппапорта	Маршала Конєва
Зиблікевича	І. Франка	Романовича	Галана
Кадецька	Гвардійська	Рутовського	Саксаганського
Казіміра В.	Чапєва	Сакраменток	Театральна
Клепарівська	Кузнецова	Сикстуська	Чкалова
Кохановського	Маяковського	Скарбківська	Жовтнева
Куркова	Лисенка	св. Софії	Лесі Українки
Леґіонів (кол. Карла Людовіка)		Супінського	І. Франка
Ленартовича	І Травня	Театинська	Коцюбинського
29 Листопада	Нечуя-Левицького	унії Люблінської	Кривоноса
Личаківська	Енгельса	Францісканська	Гуцульська
Лозинського	Леніна	Фредри	Королєнка
Льва Сапіги	Герцена	Чарнецького	Гаврилюка
Маршалківська	Миру	Яблоновських	Радянська
3 Мая	Університетська	Ягайлонська	Руставелі
св. Миколая	17 Вересня	Янівська	Горького
Мохнацького	Щербакєва		Шевченка
	Драгоманова		

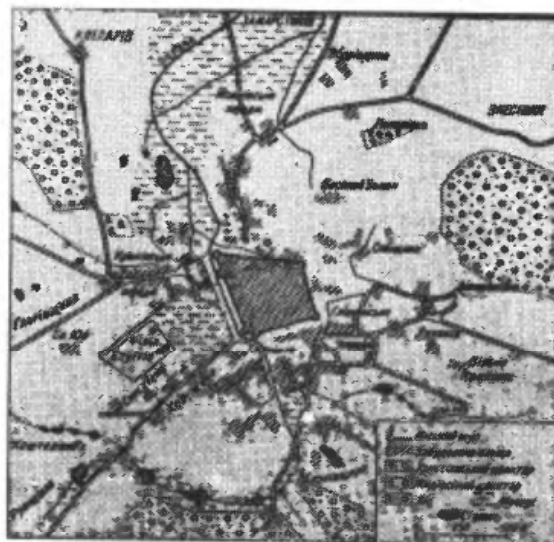
ництва), що згодом перетворювалися на хліборобські поселення, а в 20 в. на нові передмістя: Замарстинів (1349, від імени власника І. Зоммерштайна), Клепарів (1419, А. Стано-Кльоппер), Голосько (1401, б. урочища Оловсько), Кульпарків (1225, Гольдберггоф-Гольдпарків), Білогорща, Брюховичі й ін. В місті й на передмістях було побудовано понад 50 церков і костелів.

Госп. характер Л. змінився з рільничо-ремісничо-торг. за княжих часів на торг.-ремісничий з радіосом діяння далеко поза межі Польщі. Л. мав «абсолютне право складу», завдяки чому м. перетворювалося на своєрідний торговий центр; славні львівські ярмарки св. Агнеси 21 січня і св. Маргарити 13 липня, пізніше святоюрські; орг-ція кредиту була в руках вірменських і жид. купців. Після першого періоду розвитку (до пол. 15 в.) прийшов, з причини зміни торг. шляхів, занепад торгівлі Л., а потім чергове піднесення (з пол. 16 до пол. 17 в.). Крім купців, більшість населення становили ремісники, організовані в цехи, що виникли ще з 14–16 вв. В сер. 17 в. їх було до 30, а в них понад 500 майстрів. Ремісничі й пром. вироби Л. досягли великої досконалости (славні ливарі, золотарі, виробники зброї тощо).

До поч. 16 в. Л. мав характер нім. м. Німці витиснули автохтонне укр. населення і захопили в свої руки самоврядування і судівництво. Нім. мова була урядовою в міськ. управі, нею проповідувало в кат. костелах, першим кат. єп. був німець. До Л. наплинуло також чимало вірмен і поляків, а згодом жидів. З поч. 16 в. більшість нім. і вірменського населення зазнала польонізації, і Л. частково набрав характеру поль. міста. Українці мали перевагу лише на передмістях. Їх права обмежувало маґдебурзьке право, яким могли користуватися тільки католики. Тому укр. людність опинилася поза міськ. самоврядуванням, її обмежено в праві торгівлі, а навіть проживання в кращих частинах м. Відтоді зберігає свою назву вул. Руська. Натиск панівної римо-кат. верхівки на укр. населення діяв не тільки по лінії соц., але також нац. і рел. Боротьбу проти тих утисків організовували братства, що засновувалися при церквах (в 16–17 вв. їх було 10). Серед них *Львівське Успенське братство* (1439) добилося керівного становища, а його вплив особливо зміцнився з кін. 16 в., коли воно одержало 1586 від антиохійського патріарха Йоакима права т. зв. ставропігії, тобто церк. автономії. Гол. завдяки діяльності Львівського братства Л. удруте (після княжої доби) набув заг.

укр. значення як культ.-рел. осередок усіх земель України того часу.

З пол. 17 в. аж до 1772 тривав заг. упадок Л., спричинений 1) зубожінням міщанства в наслідок упривілеювання шляхти й її госп. політики, 2) заг. іст. процесами, що викликали зміну торг. шляхів, і 3) майже безперервними воєн-

Львів у кінці 18 в. перед усуненням мурів і валів

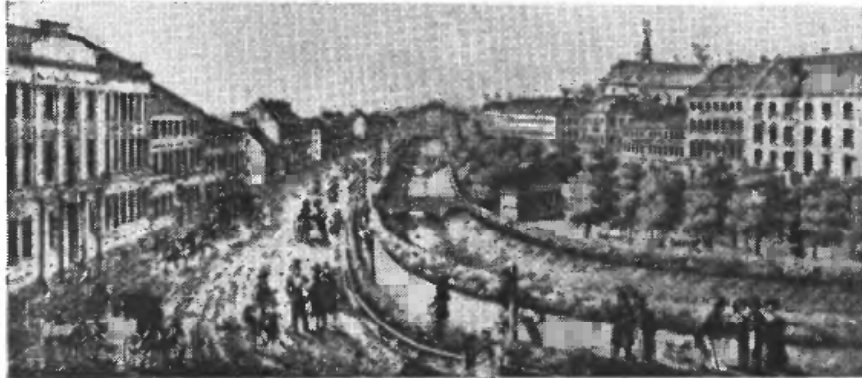
ними подіями. Останні почалися двократною облогою 1648 і 1655 Б. Хмельницьким, рядом тат. нападів, з яких зокрема відчутними були наскоки 1672 (з того часу залишилися на Кортумовій горі «окопи і копець Дорошенка») і 1691; найбільш значним наслідком був наїзд шведів у 1704, які сильно пограбували м., наклали на міщан, зокрема на Успенське братство, важку контрибуцію, що на десятки років підірвало значення Л.

У 18 в. (особливо в другій пол.) відбувся процес розкладу цехового ладу. Паралельно розвивалося позацехове ремесло (т. зв. «партачі», від латинського «а-парте» — осторонь). Між обома групами велася гостра боротьба. Далі наступив процес заг. зубожіння і занепаду; замок і багато житлових будинків являли собою руїни; приміщення торг. і пром. закладів стояли пустою. $\frac{3}{4}$ пром. і торг. підприємств перейшли в руки жидів.

Під Австрією 1772–1918 Л. став столицею Коронного Краю Галичини і Володимирії. Перехід Л. під володіння австр. держави як столиці її найбільшої провінції був поч. його нового розвитку. Л. наповнився нім. урядовцями, військом, купцями та новими колоністами; після розборів Польщі також поль. емігрантами. Почався ріст Л. як

торг. (ярмарки, до 1849 т. зв. «львівські контракти»), адміністративного (осідок австр. намісника Галичини) й культ. (заснування ун-ту 1784) центру.

Збільшення населення вимагало поширення території і розбудови м. Вже

Полтва і Гетьманські вали в пол. 19 в. Посередині р. Полтва з рядом мостів. Обабіч низка будинків з пол. 19 в.; у глибині праворуч Єзуїтський костіол і колегіум (з 1723), на задньому плані старий театр; перший будинок зліва т. зв. Гавснерівська кам'яниця (1809—21) в класицистичному стилі

1777 наказано знищити городські укріплення, які втратили своє первісне значення. На їхньому місці постали, засаджені деревами, нові бульвари. Полтву поступово замурували, спрямовуючи її річище в підземний канал. Відповідно до рельєфу терену йшла розбудова передмість уздовж гол. шляхів. Першою забудувалася Городецька дільниця обабіч брукованого шосе, що сполучало Л. з Віднем. Далі, за смугою репрезентативних будинків уздовж валів, почали забудовуватися донедавна ще залісені площі вздовж нинішньої вул. Коперника та в напрямі до парку І. Франка (Єзуїтського городу). Розпорядженнями цісаря Йосифа II скасовано у Л. 27 костіолів і монастирів, 7 укр. та 3 вірменські церкви; їх перетворено на установи, цитаделі й тюрми.

Населення Л. з 29 500 меш. у 1776 зросло до 70 000 у 1857, що поставило його, разом з Києвом (бл. 70 000) на друге місце на Україні після Одеси (114 000). 1900 р. Л. нараховував 160 000 меш., посідаючи п'яте місце в Австро-Угорщині (після Відня, Будапешту, Праги і Триєсту) і четверте на Україні (після Одеси, Києва і Харкова).

Розвиткові Л. зокрема сприяла розбудова зал. мережі, що розгорталася в основному рівнобіжно до напрямків давніх торг. шляхів. Перші зал. лінії: Перемишль—Краків (1861), Станиславів—Чернівці (1866), Красне—Броди (1869), Стрий—Лавочне (1873); пізніше проведено ще п'ять, так що Л. став важливим зал. вузлом, одним з найбільших в Австро-Угорщині й Сх. Європі. У зв'язку з будовою гол. двірця і великої товарової

станції Підзамче Л. розбудувався в цих двох напрямках та піднісся з долини Полтви на суміжне пліто. 1871 проведено перший поділ на дільниці: Галицьку, Краківську, Жовківську, Личаківську, Середмістя, 1890 додано ще — Новий Світ.

У 19 в. підносить-ся також ремесло і пром-сть Л. 1814 був уже 21 цех, але цехова орг-ція не мала вже кол. значення. Розвивалася гол. харч., одягова, будів. і металева пром-сть (1850 р. було 9 більших підприємств, 1870 — 16, 1902 — 25). Одночасно відбувалася концентрація виробництва: 1900 — 22 більших підприємства (кожне понад 100 робітників), які,

становлячи 8,2% всіх (278), мали 5 580 робітників, тобто бл. 55% заг. кількості (10 163). Кредитово-банкові та ощадні установи почали виникати з 1841 як філіали австр. банків або як жид., поль. чи укр. («Дністер», 1892; Центробанк, 1898; Земельний Банк Гіпотечний, 1910) заклади.

Окупація Галичини Австрією сприяла відродженню укр. Л. Основою для цього були соц. реформи, культ.-осв. політика уряду (створення 1787 при ун-ті «*Студіум Рутенум*») та відносна свобода «освіченого абсолютизму». До революції 1848 р. Л. був осередком пробудження нац. свідомості («*Руська Трійця*» 1837, маніфест Гол. Руської Ради 1848 про нац. єдність гал. «русинів» з братами над Дніпром). В кін. 19 і на поч. 20 вв., завдяки особливим іст. відносинам того часу на Наддніпрянщині (утиски українства рос. урядом) і в Галичині (конституційний устрій Австрії й Галичини), Л. утретє на протязі своєї історії піднісся до заг.-укр. значення. Це виявилось в розвитку укр. політ. думки (від «народоцветства» до гал. автономії, через «Січі-Соколи» і Укр. Січ. Стрільців до ідеї повної незалежності і соборності), культ. установ Галичини з «Просвітою» (1868) на чолі, мистецтва (театр «Бесіди» з 1864, Ін-т ім. Лисенка з 1903, Нац. Музей та ін.) і екон. життя (централі всіх видів укр. кооперації). Всеукр. значення мав розвиток укр. науки у Л. (Т-во ім. Шевченка з 1873, перетворене з 1892 на *Наукове Т-во ім. Шевченка*) і укр. друкованої продукції (на 83 укр. часописи у всьому світі у Л. виходило 1913 р. — 65, на 410 неперіодичних друків — 299). Див. ЕУ I, стор. 484—489.

Але Л. 19 в. був також, поруч Кракова і Варшави, політ. і культ. (зокрема, наук., мист., вид.) центром поляків. Маючи упривілейоване становище в Галичині і використовуючи свою зовн. льояльність щодо Австрії, поляки провадили безоглядну екстермінацію всього українського. Тому Л. став тереном боротьби між українцями й поляками, кульмінаційним пунктом якої були бої за Львів і за Галичину 1 листопада 1918 — 16 липня 1919, коли Л. став столицею ЗУНР (див. ЕУ I, стор. 527—540).

Між двома світовими війнами 1919—39 значення Л. підупало. Він перестав бути гол. м. великої австр. провінції й став лише воєводським м. Госп. відокремленість СРСР спричинила занепад Л. як торг. посередника між сх. і зах. Спроби встановити давній стан та зробити СРСР споживачем польс. виробництва («Східні Торги») не дали наслідків. Л. постачав насамперед сіль.-госп. продукти Галичини й Волині сировиною і в обробленій формі на внутр.-укр. і зах. ринки (1935 на 6 242 торг. підприємств було 3 022 харч. і 1 340 конфекційних). Обороти пром-сти становили $\frac{1}{4}$ оборотів торгівлі.

Територія Л. в той час зросла — 1930 приєднано до Л. низку підміських громад.

Участь українців в госп. житті Л. порівняно з жидами і поляками була незначна. Зате у внутр. укр. екон. житті поважну роль відіграли крайові кооп. централь (Маслосоюз, Центросоюз, Нар. Торгівля) і дуже ще молодий приватний сектор (Союз Купців і Промисловців, ремісниче т-во «Зоря»); їхні підприємства і крамниці підкреслювали також і в зовн. вигляді укр. характер Л.

Після зайняття Польщею укр. півн.-зах. земель Л. став автоматично і для них центром; лише в деякій мірі цей вплив загальмував «сокальський кордон». З другого боку, Л. утратив характер укр. П'ємонту, якого досягнув в останній час австр. панування.

Поль.-укр. стосунки у Л. в цей час особливо загострилися; впродовж 20 р. Л. був твердиною вірності укр. держ. ідеї й організованого опору проти польс. окупації (див. ЕУ I, стор. 555—566).

Друга світова війна принесла Л. дворічну больш. (22 вересня 1939 — 30 червня 1941, Л. був центром Львівської обл. УССР) і трирічну нім. окупацію, під час якої Л. був центром дистрикту Галичина в Ген. Губернії, осідком Укр. Центр. Комітету й осередком укр. руху опору (Укр. Нац. Рада, ОУН, УПА). 27 липня 1944 большевики вдроте окупували Л.

У сов. часи Л., у протилежність до Києва, майже не пошкоджений воєнними діями, зазнав кількакратних змін адміністративного поділу. Сучасний Л. поділяється на три міські р-ни: Залізничий, Ленінський і Шевченківський. Тепер боличчя Л. характеризують: зовн. українізація (в назвах вулиць, парків, установ), повна зміна нац. складу, ріст індустрії і пов'язані з тим приріст населення, зміни соц. структури і нові пром.-житлові забудови; советизація екон., гром. і приватного життя. Л. втратив своє довговікове обличчя одного з центрів укр. нац. і рел. життя і зв'язкового з Заходом (ліквідація всіх дотеперішніх укр. культ. установ і укр. кат. церкви; створення філіалів сов. культ.-наук. інституцій і наявність представника моск. патріярхії).

Нар. госп.-во. До 1939 Л. мав характер торг.-адміністративного і пром. м., при чому 60% пром. продукції припадало на харч. пром-сть. Нині націоналізована пром-сть є основою нар. госп-ва Л., частину старих зав. реконструйовано, багато збудовано нових. Гол. галуззю пром-сти є металообробна (40% всієї пром. продукції), зокрема середнє й точне машино- і приладобудування. Гол. зав.: автобусний (з 1946, реконструйований 1951), випускає автопричеми й автобуси; автонавантажувачів, збудований 1948—56; с.-г. машинобудування «Львівськільмаш» (довоєнна фабрика Зеленецького); паротяго-вагоноремонтний, одне з найбільших підприємств м. ще з часів Австрії; менші — баштових кранів, вельосипедний, устаткування для гірничо-добувної нафтової і газової пром-сти, для підприємств харч. пром-сти («Главпродмаш»); зав. водомірів, електроарматурний, електроламп й ін. галузів електро- і радіотехн. (також телевізійної) пром-сти.

Друге місце посідає харч. пром-сть (20% всієї пром. продукції): молокопереробна, товщева, м'ясна (беконна фабрика та птахокмбінат), консервна, пивоварна, спиртова, лікеро-горілчана, борошномельна, хлібопекарська, макаронна, тюнтова, кондиторські фабрики ім. Кірова (до 1939 «Бранка») і «Більшовик»; миловарні й дріжджевий зав.; міський харчопромкомбінат та ін.

Легка пром-сть Л. посідає третє місце: це галузі — текстильна (бавовнопрядильна і трикотажні фабрики), взуттєва, швейна (зокрема швейна фабрика № 2), галлянтерійна і шкіряна.

Розвиток пром-сти будів. матеріалів зумовлений наявністю сировинної бази: виробництво цегельне і черепичне, стінових і покрівельних матеріалів, дрібні вапнові зав., зав. віконного скла (також

дутого і дзеркального), зав. залізобетонних виробів. Крім того, Л. має ще галузі пром-сти: деревообробну — фабрики меблів, паркетів, муз. інструментів, фанерний зав.; слабше розвинуту хем. — важливіші зав.: переробки нафтових продуктів, кисню, лакофарбовий, фармацевтичне і парфумерне виробництво; поліграфічну — ряд великих друкарень (1960 — 398 назв кн. тиражем 2,4 млн примірників).

Енергетичною базою Л. є львівський енергокомбінат, що працює на дашавському газі і Добротвірська ДРЕС, яка використовує вугілля Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну.

Л. є великим транспортним центром; в ньому перехрещуються 9 зал. ліній різних напрямків (5 двірців) та цілий ряд шосейних доріг; Л. — важливий вузол авіозв'язку (Скнилівський літунський порт).

А. Фіголь

Населення. В пол. 17 в. Л. мав 30 000 меш.; він був найбільшим м. України (тодішній Київ — бл. 10 000). Пізніше ч. меш. зменшилося, а на час переходу Л. під австр. панування дійшло до 20 000. За австр. часи Л. постійно зростав (в тис.: 1795 — 39, 1820 — 46, 1857 — 70, 1869 — 87, 1880 — 110, 1900 — 160, 1910 — 206). Перша світова війна загальмувала зростання Л. (1921 — 219 000), але 1931, після приєднання підльвівських громад, населення Л. становило вже 312 000.

За австр. часів до Л. припливало населення із Сх. та Зах. Галичини, між двома світовими війнами майже тільки з Сх. Про імміграцію до Л. свідчать числа: в 1900–10 рр. природний приріст становив 18 000 осіб, прибуло до Л. — 28 000; в 1921–31 рр. 18 000 і 53 000. Зростали гол.

передмістя, зате саме середмістя навіть дещо вилюднювалося. Під час другої світової війни населення Л. спершу зросло завдяки напливові втікачів з Польщі (в травні 1940 — 430 000 меш.), під нім. окупацією зменшилося, в наслідок зни-

Львівський залізничний вузол. У центрі залізничний двірць; на першому плані магазини й установи, на задньому передмістя — Богданівка й Левандівка

щення жидів (1943 р., без приєднаних німцями громад, лише 180 000). Після другої світової війни людність Л. перевищила довоєнне ч., гол. завдяки індустріалізації: 1956 — 387 000, 1959 — 410 000, на 1. 1. 1961 — 436 000, на 1. 1. 1963 — 469 000.

В розвиткові нац. відносин можна відзначити три періоди: 1) до 1914 р. відсоток українців постійно, хоч поволі, зростав завдяки імміграції сіль. людности; 2) в 1914–20 рр. особливо зріс відсоток жидів, що наплинули з малих м-к, зате зменшився відсоток українців через втрати у визвольних змаганнях, політ. еміграцію і польонізацію частини українців через несприятливі політ. умови; 3) в 1920–30-их рр. позначився незначний зріст укр. населення коштом поляків і жидів. Друга світова війна принесла знищення жидів і приплив українців. Подробиці видно з таблиці:

Роки	Вся людність		Українці		Поляки		Жида		Інші	
	в 1 000		1 000	%	1 000	%	1 000	%	1 000	%
1869	87,1		12,4	14,2	46,3	53,2	26,3	30,2	2,1	2,4
1890	127,9		21,9	17,2	67,3	52,6	36,1	28,1	2,6	2,1
1910	206,1		39,3	19,2	105,5	51,2	57,4	27,8	3,9	1,8
1921	219,5		27,3	12,4	111,9	51,0	76,9	35,1	3,4	1,5
1931	312,2		50,9	16,3	156,0	50,0	99,6	31,9	5,7	1,8
1943	209,1		62,7	29,9	131,3	62,9	—	—	15,1	7,2

Після другої світової війни поляки, за малими винятками, залишили Л. і підльвівські, здебільша ними заселені оселі, а їхнє місце зайняли українці (серед них виселенці з Посяння й Лемківщини, які припали Польщі). Т. ч. нац. склад населення, характеристичний для Л. сотні років, зазнав корінної зміни: з трьох кол. нац. груп залишилися перев. лише українці, зате наплинули росіяни. Сучасний нац. склад людности Л. приблизно такий: українці — 56%, росіяни — 29%, жида — 6%, поляки — 5%, інші — 4%.

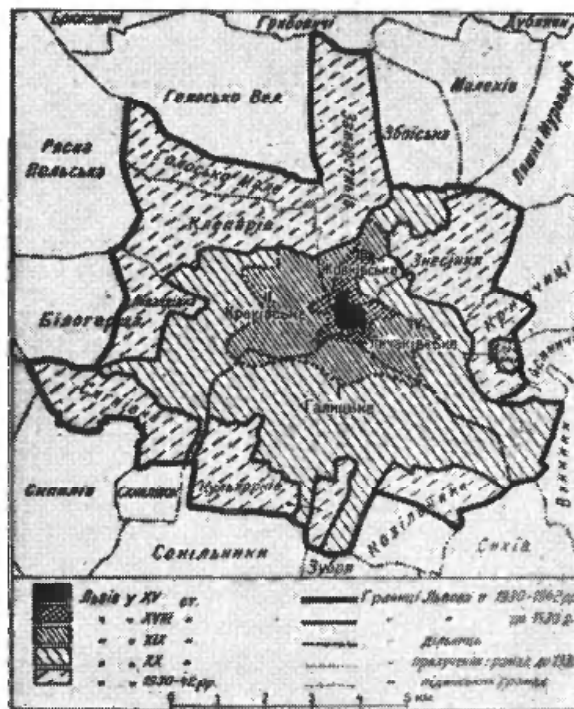
Обличчя і дільниці Л. Обличчя сучасного Л. обумовлюють рельєф, іст. минуле і госп.-во. Лише центр. частина Л., положена в котловині Полтви, суцільно й правильно забудована. Дальшу концентраційну розбудову унеможливив нерівний терен; тому Л. розростався радіусами і його вулиці часто йдуть неправильно вздовж яруг нижчими, рівнішими місцями. Напр., півколо вулиць І. Франка (Зиблікевича) й Держинського (Пелчинської) відповідає течії Полтви. Зате стрімкіші узбіччя залишаються незабудованими, вони звич. вкриті парками. Ця незабудована, так характеристична для Л. смуга обіймає на лівому березі Полтви Кортумівську гору, гору Страчення, узгір'я собору св. Юра, парк ім. І. Франка (Єзуїтський) і цитаделю; на правому — Високий замок, Літній парк (Стрільницю), кол. сад Сакраменток, узгір'я між джерельними потоками Полтви (Дубасівка, Стрийський парк, Софіївка, Снопків, Погулянка). Лише найновіші частини Л. розвинулися вже без перешкод на пласких рівнинах Опілля й Надбужжя.

Іст. події відбулися на обличчі Л. Старий Л. 14–16 вв. не зазнав більших змін донині, тільки місце його валів зайняли просторі бульвари. В ін. частинах сліди минулого — це церкви; їх найбільше на території кол. княжого Л. Давні торг. шляхи можна пізнати по напрямкові вул. Б. Хмельницького (Жовківська) — О. Ватутіна (Баторія) — Зеленої (кол. шлях Холм–Галич) і Леніна (Личаківська) — Городецької (кол. шлях Київ–Краків).

З другої пол. 19 в. на розвиток Л. мало вплив новітнє госп. життя. Побудова зал. двірців далеко від центру (Головний на Львівському плято, Підзамче на Надбужжі) спричинили розбудову м. в напрямках на зах. і півн. і виникнення там торг.-пром. дільниць. Швидкий зріст населення в кін. 19 в. сприяв розбудові Л. на півд. і півд. зах., де постали житлові дільниці. Чимало населення поселилося

в 20 в. в підміських оселях (низький чинш і податки), які 1930 р. приєднано до Л.

Сучасний Л. займає площу 26 000 га, при чому лише частина його території забудована. Теперішній адміністративно-територіальний поділ Л. на р-ни, як і поділ за Польщі, не відповідає іст.-геогр. умовам. Нинішній Л. можна поді-

Територіальний розвиток
Львова 15 — 20 вв.

лити на три кола: 1) середмістя, розташоване в котловині Полтви, суцільно забудоване, оточене горбами, що його осередком є старий Л.; 2) дільниці мішаного типу, як з погляду забудови, так і госп.-ва, постали в 19 в. за середмістям; ці два кола обіймають т. зв. «Малий Л.», себто Л. у межах до 1930 р.; 3) передмістя, постали переваж. на місці кол. сіл, що суцільно не забудовані і тільки тепер зливаються з містом в одне ціле. До деякої міри четверте коло становлять оселі, положені за межами Л., частина населення з яких працює у Л.

Старе середмістя — це укріплений Л. з 14–18 вв. Він має вигляд пляново побудованого м. з чотирикутним ринком, прямокутною мережею вулиць, оточеного широкими озеленими вулицями на місці старих валів. Середмістя суцільно забудоване високоповерховими будинками; численні старовинні будинки і храми виявляють оригінальну архітектуру. В сер. Ринку міститься ратуша (управління м.) з характеристичною (76 м) ве-

жею; навколо Ринку ряд будинків з 14–18 вв., серед них ренесансова «Чорна Кам'яниця» і Корняктів дім (нині Іст. музей); на розі Руської вул. — кол. бу-

Ринок з ратушею (півд.-зах. кут ринку); на площі криниця Нептуна (поч. 19 в. — ампір). Ліворуч ряд кам'яниць у стилі барокко і рококо, давні садиби львівських міщанських родів

динок т-ва «Просвіта». З храмів найвидатніші: готична Латинська катедрa, Вірменський собор, ренесансові — Успенська церква, костіол Бернардинів і каплиці Камп'янів і Боїмів та синагога Золотої Рози, барокковий костіол Єзуїтів, Преображенська церква й ін. У півд. частині старого м. між Ринком і Валою вул. знаходилося старе жид. гетто. Характер середмістя — торг.-житловий, тут чимало установ і музеїв.

Сам центр Л. пересунувся у другій пол. 19 в. із старого м. на зах. і півд. зах. Магістралею Л. став проспект Шевченка (кол. Академічна) — площа Міцкевича — вул. Першого Травня (разом 1,2 км) вздовж замуруваної Полтви. Це найрепрезентативніша частина Л. з численними гром. і житловими будинками в стилях 19–20 вв., готелями (готель Жоржа, нині Інтурист), каварнями, великими крамницями, банками; її закінчує Театр Опери й Балету. Поблизу цієї магістралі ун-т ім. І. Франка, Ін-т Суспільних Наук АН УРСР (кол. Наук. Т-во ім. Шевченка), гол. пошта та ін.

Навколо середмістя розташований ряд дільниць: Краківська, положена на зах. в напрямі гол. двірця (гол. магістраля

вул. Шевченка — кол. Янівська й Городецька), має характер мішаний — торг.-житловий; бл. зал. споруд розвинулася пром. частина (хем., металева й харч. пром-сть); на узгір'ї стоїть собор св. Юра. Галицька і посталий в кін. 19 в. Новий Світ — це житлові дільниці, суцільно забудовані у внутр. частині б. вул. Миру (кол. Сапіги), де міститься Політехн. Ін-т, численні вілли в нагірній частині (вул. Енгельса, кол. Листопада) і сусідня дільниця б. Стрийського парку. На півн. розташована Жовківська дільниця (іст. назва — Краківське передмістя), вона лежить у вузькій долині Полтви, і тому вулиці тут стіснені й суцільно забудовані. В цій дільниці знаходився княжий пригород, сліди якого видно ще вздовж вул. Хмельницького (старий шлях — Л.-Холм) і на площі Старого Ринку в низці церков 13–14 вв., хоч вони пізніше зазнали цілковитої реконструкції (св. Миколая, св. Онуфрія з кол. монастирем Василиян, св. Параскеви, костіол Марії Сніжної й ін.). Півд. частина Жовківської дільниці була заселена до 1942 р. майже виключно жид. біднотою й носила торг.-ре-

Проспект Т. Шевченка (кол. Академічна); у глибині латинська катедрa

місничий характер (осередками торгівлі були площі: Збіжжева, Краківська і Центральна, кол. Теодора). В півн., вже не так суцільно забудованій, частині розташована низка зав.: харч., хем. і металевої пром-сти та міська газівня. Положена на сх. Личаківська дільниця має ближче до середмістя житловий характер, далі від нього — шпиталі й цвинтар. Третє коло Л. — це нинішні передмістя:

на півн., на рівнині Надбужжя — Замарстинів і Знесіння, розташовані б. середмістя й великої вантажної станції Знесіння; це найбільш пром. частина Л. з різноманітною хем. і харч. пром-стю: зав. скла, шкіряний тощо. Ін. передмістя — Велике і Мале Голосько, Збоїська, Кривчиці і розташований на узбіччях Розточчя Клепарів зберегли ще частково рільничий характер. На зах. положенні роб. оселі — Левандівка (гол. залізничники), Богданівка і Сигнівка з невеликою пром-стю. Розташовані на півд. — Кульпарків (великий заклад для психічно хворих) і Козілляники та на півд. сх. — Снопків, Пасіки зберігають ще частково рільничий характер, але вже до 1939 р. тут було поширене будівництво вілл (Залізна Вода й ін.). Ця півд.-сх. частина Л. є осередком будів. пром-сти.

Високий замок і гора Льва (праворуч) — вид з півд. зах.

Л. як центр науки і культури. Л. є гол. наук. і культ. центром Зах. України. Тут містяться 24 наук. установи, серед них ін-ти АН УРСР: суспільних наук, машинознавства та автоматички, геології корисних копалин, філіял ін-ту геофізики. За Польщі у Л. було 5 високих шкіл: ун-т., політехніка, Гр.-Кат. Богословська Академія, Академія мед. ветеринарії і висока школа закордонної торгівлі. 1961 є їх 11, посталих на базі давніших: *Львівський Держ. Університет ім. І. Франка*, *Львівський Політехнічний Інститут*, ін-ти: с.-г. (в Дублянах б. Л.), зооветеринарний, лісотехн., поліграфічний (єдиний на Україні), медичний, прикладного і декоративного мистецтва, торг.-екон., фіз. культури та *Львівська Держ. Консерваторія ім. М. Лисенка*. 1955 у всіх вузах було бл. 2 000 осіб професорсько-викладацького складу, вчилася понад 30 000 студентів (з того ч. 69,2% українців, 19,3% росіян, 11,5% ін.); ч. студентів у 1961 р. — 38 400. У 12 училищах проф.-техн. освіти, 25 технікумах та ін. сер. спеціальних школах навчалася 26 500 учнів; в 69 заг.-осв., 7 школах-інтернатах і 6 спеціальних школах було 61 850 учнів (1961). До війни у Л. були Львів. міський (поль.) театр і укр. пересувні театральні трупи. Тепер діють 5 театрів: *Львівський Театр Опер і Балету ім. І. Франка*, *Укр. Держ. Драматичний Театр ім. М. Заньковецької*, *Театр Юного Глядача ім. М. Горь-*

кого, *Рос. Драматичний Театр Прикарп. Військ. Округи* і *Театр Ляльок*, 42 кіно-театри, центр радіомовлення і телебачення.

Здебільша наслідком переорганізації, на місці 10 музеїв, що існували у Л. до 1939 р. (серед них укр.: Наук. Т-ва ім. Шевченка, Національний і Ставропігій), нині створено 7: *Укр. Держ. Музей Етнографії і Художнього Промислу*, *Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва*, *Львівський Іст. Музей*, *Львівська Держ. Картинна Галерія*, *Львівський Наук.-природничий Музей АН УРСР*, *Львівський Держ. Меморіальний Музей І. Франка* і *Філія Центр. Музею Леніна*.

Гол. бібліотеки: *Бібліотека АН УРСР* (на базі бібліотеки НТШ, частково Оссолінеум, Нар. Дому — бл. 2 млн тт.), університетська (1,5 млн тт.) і політехн. ін-ту. 1955—56 було 432 масові бібліотеки. Гол. архіви: *Філіял Центр. Іст. Архіву УРСР* (перев. на базі Архіву Актів Городських і Земських та міськ. архіву Актів Давніх м. Львова) і *Львівський Обласний Архів*.

Раніше центр жвавого вид. руху (перед 1939 р. 65 укр. пресових органів), нині Л. має тільки один укр. щоденник «Вільна Україна» (другий рос. «Львовская Правда»), один місячник «Жовтень» і ж. для молоді «Ленінська молодь». У Л. мають осідок обл. спілки: письменників, архітектів, художників і композиторів.

Масовість і «специфіку» сучасної культури Л. вимовно характеризують: 1 836 гуртків мист. самодіяльності з 32 862 чл., 47 клубів, палаців і будинків культури, 300 червоних кутків, 540 агітколективів

і 11 058 агітаторів (1 на 20 дорослих меш., 1955 р.).

Рел.-церк. життя. Кілька століть Л. був забором руської правос. віри на Заході; в 16–17 вв. Львівське Успенське Братство мало великий вплив на церк. й культ. життя всієї України. З 1539 р. Л. став осідком єпархії, спочатку правос., а з кін. 17 в. уніятської (див. *Львівська єпархія*), з 1807 р. *Галицької митрополії*. У 19–20 вв. Л. був осередком укр.-кат. богословської науки (*Греко-Католицька Духовна Семінарія*, з 1928 р. *Греко-Кат. Духовна Академія*, *Богословське Наукове Товариство* з 1923 і видаваний ним журн. «Богословія»). Л. був також осідком двох ін. кат. архієп. — поль. і вірменського. Після знищення Укр.-Кат. Церкви більшовиками Л. є лише осідком архієп. Рос. Правос. Церкви.

Впорядкування Л. стояло до першої світової війни на високому рівні (зокрема, якщо йдеться про втримання доріг, хідників, каналізацію). Уже на поч. 15 в. існували у Л. водогони, що постачали джерельну воду самопадом з найближчих горбів. На поч. 16 в. їх було 16, деякі діють донині (напр., Венглінський з Погулянки). З зростанням м. 1901 побудовано водогін з Волі Добросанської (30 км на зах. від Л.) і використано воду поблизу із Шкла (1925) та з Великополя (1928). Початки електричного освітлення припадають на 1900 р. До того часу міська газівня (1858) постачала світлий газ; з 1930 проведено земний газ з Дашави; газифікацію міста збільшено 1941 побудовою паралельного більшого газопроводу. Гол. засобами сполучення Л. є трамвай — з 1888 кінний (до 1907), з 1894 — електричний; після другої світової війни розбудовано мережу автобусів і тролейбусів. У Л. зосереджено 107 лікувально-профілактичних закладів (1955).

Л. добре озеленене м. з різноманітною фльорою. До найбільших і наймальовничіших парків належить Стрийський (44 га) у півд. частині м., закладений 1887. Уже 1835 заліснено і згодом перетворено на парк Високий замок (30,8 га). Менші парки: «Залізна вода» (18,2 га), ім. І. Франка (12,2 га, кол. Єзуїтський город), Личаківський (8,4 га), Погулянка і недавно створений поблизу Стрийського — Парк культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького (25 га).

Характер парків мають також цвинтарі — Личаківський з надгробками М. Пашкевича, О. Барвінського, І. Труша, І. Франка, С. Крушельницької й ін. (поляків С. Гоцинського, А. Гротґера, М. Конопницької) і Янівський, де поховано

понад 200 укр. вояків з доби визвольних змагань, ген. М. Тарнавського, К. Левицького, О. Басарабову й ін.

Архітектурні й мист. пам'ятки Л. Найдавнішою пам'яткою Л. є фундаменти і мури церкви св. Ми-

Могили українських вояків на Янівському цвинтарі

колая, заснованої у 13 в. кн. Львом (горіла 1623 і 1783, відбудована 1800). Ряд церков княжої доби, колись у візант.-романському стилі, пізніше перебудовані, зберігають нині тільки своє іст. з 13 в. положення: св. Онуфрія з монастирем, згодом фортифікованим, св. П'ятниці, св. Миколая (усі на Жовківському передмісті), костюл св. Івана Предтечі на Старому ринку (1260, зв'язаний традицією з дружиною кн. Льва Констанцією, католичкою, дочкою угор. короля Белі IV); церква-монастир св. Юра, заснована далеко від княжого города на півд.-зах. горбах кн. Львом (за ін. даними Васильком). Зовсім зникли ін. церкви княжої доби: св. Теодора (де нині Центр. площа), Воскресенська (при шляху до Голоська), Благовіщенська (проти тюрми Бригідки, кол. кляштора св. Бриґіди поч. 17 в.) й ін. Єдиною без сумніву справжньою пам'яткою укр. княжого Л. є славний святоюрський дзвін Димитрія (1341, Яків Скора), зразок готичного ливарництва.

З готичного Л. 14–15 вв. залишилися тільки римо-кат. катедра кін. 14 в. (нинішній вигляд з 1761–76, найціннішою добудовою є ренесансова каплиця Кампіянів 17 в., ймовірно твір П. Римлянина) і деякі деталі в кам'яницях на площі Ринку. Всі ін. пам'ятки тієї доби знищила пожежа в 1527.

З кін. 16 в. Л. набрав ренесансового вигляду. Л. єдине м. України, в якому збереглися ренесансові будівлі, насамперед ансамбль споруд Успенського братства на вул. Руській — Успенська (Волоська) церква (горіла 1527, відбудована 1591–1631), каплиця *Трьох Святителів* (1578); вежа *Корнякта* (1572–80), а далі *Вірменський собор*, каплиця *Боїмів* (1617), костьоли — *Бернардинів* (1630), св. Лаза-

ря, Марії Магдалини, св. Войтіха, св. Софії, синагога Золотої Рози (1582), житлові будинки на площі Ринку — «Чорна кам'яниця» Анчевських 1577, дім Корнякта 1580, кам'яниця Массарі й ін.

Барокко, панівний стиль 17 в., типомий для Києва, у Л. слабо представлене. В бароковому стилі церкви св. Петра і Павла (1668, реконструкція 18 в., фрески Л. Долинського), св. Духа (1729, пізніше церква Гр.-Кат. Богословської Академії, знищена бомбою 1939), Преображенська (образи Устияновича); костьоли — Єзуїтів (1635, Джакомо Бріано), Кармелітів (1634), Марії Громничої (1644), Францісканів, св. Антонія, Клярисок, Сакраменток; із будівель — шпиталь, кол. колегія Піярів (1748).

Під час заг. занепаду і зубожіння 18 в. у Л. постав Собор св. Юра, одна з кращих у Сх. Європі будов у стилі рококо — символ укр. Л.; в цьому ж стилі також костюл Домініканів, помітний своєю банею (1740, Ян де Вітте); з житлових будинків рококова фасада палати Любомирських (17 в.) на площі Ринку, осідок перших австр. губернаторів (до 1820), пізніше дім «Просвіти».

В стилі австр.-нім. класицизму військ. вартівня на площі І. Підкови (кол. св. Духа), Бібліотека АН УРСР (кол. Оссолінеум), Львівський Наук.-Природничий Музей АН УРСР (кол. музей Дідушицьких), Кабінет Мистецтва АН УРСР (кол. бібліотека Баворовських). У стилі пізнього ампіру ратуша і 4 криниці на площі Ринку. У псевдоренесансовому (віденському) стилі: політехніка, ун-т, оперний театр, гол. двірць, пром. музей.

Пам'ятників у Л. обмаль; крім теперішніх сов. (Леніна, танкістам, «Холм Слави»), решта поль. (Яблоновського, Міцкевича, Фредри й ін.). А. Фіголь

Література: Zimorowicz J. B. Leopoldis triplex... латинський текст і поль. переклад М. Piwocki. Л. 1835; Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. Л. 1844. Крип'якевич І. Львів, його минулина і теперішність. Л. 1910; Голубець М. Львів. Л. 1925; Czochowski A. Historia Lwowa od założenia do 1600. Л. 1925. Czochowski A. Historia Lwowa od 1600—1772. Л. 1927; Lwów dawny i dzisiejszy. Praca zbiorowa pod red. B. Janusza. Л. 1928; Charewicz E. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Л. 1938; Степанів О. Сучасний Львів. Л. 1943; Наш Львів, ювілейний зб. 1252—1952. Нью-Йорк 1953; Das ukrainische Lwiw. Мюнхен 1953; Львів, довідник. Л. 1955; Нариси історії Львова. Л. 1956; Куц А. Львів. Екон.-геогр. нарис. К. 1956; Інкін В. Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст. Л. 1959; Пащук А., Деркач І. Львов. Путеводитель. Л. 1960; Lviv. A Symposium on its 700-th Anniversary. New York 1962.

Львівська (7) бригада УГА, постала в січні 1919 з групи «Південь II», командант отаман (пізніше підполк.) Бізанич. На весні 1919 обороняла під Любінем відступ 2 корпусу УГА; разом з Бережанською бригадою прорвала поль. фронт

під Чортковом, 18 липня здобула Лисоню. Згодом на Волині вела успішні бої з більшовиками під Деражнею, Бердичевом, Старокопанином, Коростенем; з добровольчою армією боролася під Немировом, Брацлавом й ін. Під час реорганізації УГА зимою 1919—20 увійшла до складу І бригади Червоної УГА. На весні 1920 мала кілька боїв з частинами 6 поль. армії на відтинку Літин—Лятичів; потім включилася до частин Дійової Армії УНР, яка пробивалася із Зимового походу через больш. фронт; в кінці квітня 1920 роззброєна поляками.

Львівська Державна Картина Галерія, створена 1940 р. на базі Нац. галерії м. Львова, зб. галерії Міськ. Музею Мист. Промислу (з 1905), Музею ім. Любомирських (з 1907), зб. Б. Ожеховича (з 1921), Укр. Нац. Музею і Музею Ставропігійського Братства й ін. Гол. відділом є відділ рос. і сов. мистецтва, в якому демонструються м. ін. твори укр. мистців (І. Айвазовський, В. Боровиковський, Д. Левицький, М. Ярошенко) як рос.; у відділі мистецтва країн нар. демократії найбагатше представлена Польща (М. Баччареллі, А. Гроттгер, О. Котсіс, В. Леопольський, Я. Мальчевський, Я. Матейко, Г. Родаковський, Я. Станіславський, Б. Тепа та ін.); зах.-евр. мистецтво репрезентують С. Річчі, Б. Строцці, Я. Тінторетто, В. Тіціан, М. Гоббсма, Г. ван Гонтторст, К. Монье, Н. Діяз, Ф. Жерар, Ф. Гойя, А. Менґс й ін.

Львівська Державна Консерваторія ім. М. Лисенка, висока муз. школа, постала 1940 р. на базі Муз. Ін-ту ім. М. Лисенка (з 1904) і Львівської Консерваторії (з 1830). Між ін. педагогами в різні періоди її існування — В. Барвінський (1940—44 дир.), С. Людкевич, М. Колесса (з 1953 дир.), В. Витвицький, Б. Кудрик, З. Лисько, Р. Любинецький, Р. Савицький, Г. Левицька, Р. Хомінський, Д. Герасимович та ін. 1960—61 — 10 катедр, 550 студентів. При Л. Д. К. Л. є оперова та дитяча студії.

Львівська єпархія (львівська архієпархія), була продовженням гал. єпархії, заснованої Ярославом Осмомислом у 12 в., і підлягала київ. митр. З 1303 р. вона стала ненадовго митрополією (див. Галицька митрополія), але на поч. 15 в. як окрема церк. одиниця перестала існувати і була у віданні намісника (він спершу жив у Галичі, згодом у Львові) київ. митр., якого призначував львівський латинський архієп.; в той

Львівська Державна Музична Консерваторія ім. М. Лисенка

час частина маєтків Л. е. перейшла до латинської церкви. На домагання укр. кліру і шляхти, підтримане великим дарунком для королівського двору, король Жигмонт I відновив 1539 р. гал. єпархію і номінував єп. Макарія Тучапського, якого висвятив київ. митр. Макарій 1540 р.; відтоді осідком гал. єпархії став Львів. Після Тучапського (1540—49) львівськими єп. були вже безперервно: Арсеній Балабан (1549—69), Гедеон Балабан (1569—1607), Єремія Тиссаровський (1607—41), Арсеній Желиборський (1641—63), Атанасій Желиборський (1663—67), Єремія Свистельницький (1668—76). Від Йосифа Шумлянського (1668—1708) починається ряд львівських єп., що прийняли унію з Римом: Варлаам Шептицький (1710—15), Атанасій Шептицький (1715—46, з 1729 також київ. митр.), Лев Шептицький (1749—79, з 1778 також київ. митр.), Петро Білянський (1780—98), Микола Скородинський (1798—1805). Далі йдуть львівські архиєп., які одночасно були гал. митр. (див. Гал. митрополія).

З 1885 виділено з Л. е. *Станиславівську єпархію*. Л. е. нараховувала 1936 р. 54 деканати, 1266 парохій і 1 350 000 вірних.

1945 большевики скасували Л. е., тепер частина кол. Л. е. становить собою єпархію в рамках Рос. Правос. Церкви.

В. Л.

Львівська область, область в півд.-зах. частині УССР; обіймає частини *Подільської височини, Надбужанської котловини, Волинської височини, Надсянської низовини, Передкарпаття та Середнього і Високого Бескиду*. Після скасування Дрогобицької обл. і приєднання її до Л. о. (1958), Л. о. охоплює 21 800 км², 2 207 000 меш. (1963), в тому ч. 964 000 міськ., 1 303 000 сіль.; за переписом з 1959 р. українці становили 86,3% населення, росіяни 8,6%, поляки 2,8%, жида 1,4%, інші 0,9%. 35 міст (в тому ч. 7 обл. підпорядкування), 36 с. м. т., 32 сіль. р-ни, 521 сіль. рада.

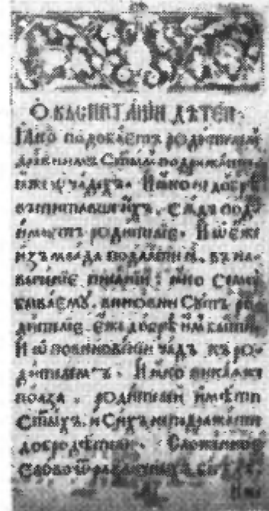
Львівська (таємна) Українська Висока Політехнічна Школа, постала 1922—23 з однорічних політехн. студій (тільки заг.-теоретичні предмети) при *Львівському (таємному) Укр. Ун-ті*; мала три відділи: заг., машиновий і ліс., організовані на зразок Данцізької Політехніки і Пршіб-рамської Гірничої Академії в Чехо-Словаччині (ліс. відділ). Ректором був В. Лучків; ч. студентів 64. Після першого року студій студенти виїжджали на дальші студії за кордон, здебільша до Данцігу. Школа припинила діяльність 1925 з тих самих причин, що й ун-т.

Львівське євангеліє, з 1423 р., старо-укр. пам'ятка, зберігалася в київ. Десятинній церкві.

Львівське Успенське Братство, також **Львівське Ставропігійське Братство**, рел.-нац. об'єднання, засноване львівськими міщанами (купцями і ремісниками) при церкві Успення Пресвятої Богородиці у Львові (див. *Успенська церква*). Найстаріше і одно з найвизначніших укр. церк. братств 15—18 вв., згадуване вже в іст. джерелах під 1463 р. Згідно з статутом, що був затверджений 1586 р. антиохійським патріархом Йоахимом і в 1589 р. царгородським патріархом Єремією, за братством були визнані права ставропігії — автономної церк. орг-ції, не підлеглої юрисдикції місц. єпископів і залежної безпосередньо від патріарха. Л. У. Б. мало право зверхності над ін. братствами і нагляду над діяльністю як світських, так і духовних осіб, в тому ч. навіть єпископів.

До Л. У. Б. могли належати люди різних станів, також правос. особи з ін. міст і країн. З членських внесків, прибутків з продажу книг, дарів і дотацій воно утримувало церкву Успення і монастир св. Онуфрія, що були його власністю, вело друкарню і школу, сиротинці й шпиталі та заклади для хворих й осіб старшого віку з-поміж членства. Як провідний культ. і духовий осередок всієї Зах. України, Л. У. Б. відігравало видатну роль у боротьбі з поль. нац. і рел. тиском, добиваючись рел. і проф. рівноправності з католиками і міщанами поль. національності. Заходами Л. У. Б. була відновлена 1539 р. *Львівська єпархія*; в кін. 16 в. братство було одним із центрів боротьби навколо Берестейської унії. 5 квітня 1709 р. Л. У. Б. прийняло унію, одержавши від папи Климента XI гарантію своїх прав як ставропігії, і обмежило свою діяльність церк. справами. Після прилучення Галичини до Австрії братство було спочатку ліквідоване (1788), але ще цього ж року відновлене, уже з ін. статутом, і п. н. *Ставропігійський Інститут* проіснувало до 1939 р., перебуваючи здебільша під проводом і впливом діячів москвофільського напрямку.

Л. У. Б. вело широку видавничу й осв. діяльність, що її гол. основою була власна друкарня, на базі кол. друкарні І. Федоровича, викупленої в 1586—89 рр. із застави у Ізраїля Якубовича (за ін.

«Воспитання чад», вид. Львівського Братства 1609 р.

даними братська друкарня існувала ще до прибуття І. Федоровича). Перші з збережених видань братської друкарні були опубліковані 1591 р.: грамота патріарха Єремії з 1589 р., зб. віршів на пошану митр. М. Рогози п. н. «Просфонема» та відома п. н. «Адельфотес» (братство) «Грамматика доброглаголивого еллинословенського язика». Від 1591 до 1722 в братській друкарні було надруковано 140 книг у 160 000 прим., в тому ч., крім богослужбових книг, багато шкільних підручників і творів полемічної літератури. У першій пол. 17 в. Л. У. Б. видало по три вид. «Октоїха» (1630, 1639, 1644), «Апостола» (1634, 1637, 1648), «Анфологіона, або Трефолоя» (1632, 1638, 1643), два вид. «Євангелія» (1636, 1644) та ін. З пізніших вид. важливіші: «Ключь разумѣнія» (1663 і 1665) і «Небо новое» (1665) І. Галятівського, «Іфіка Герополітика» (1760). Між керівниками друкарні були в 16 в. чернець Мина, о. Никифор, у 18 в. Михайло Сльозка, Андрій Скульський та ін. Книги львівської братської друкарні розходилися по всій Україні, як також у Білорусі, Волощині, Молдавії, Болгарії, Сербії. В Росії ввіз і продаж львівських книг був заборонений; Петро І дозволив окремою грамотою Л. У. Б. продаж книг, але тільки в Сх. Україні. Широку видавничу діяльність продовжувала братська друкарня також і протягом 18 в., а особливо у 19 і 20 вв. до 1939 р. як Друкарня Ставропігійського Ін-ту.

На кошти з продажу книг була утримувана заснована братством 8 жовтня 1586 «школа грецкая і руская», що була першою братською школою на всій Україні (див. *Братські школи*). Ця школа діяла на підставі окремого, виробленого засновниками і першим ректором школи Арсенієм, еп. елласонським, статуту, який є найдавнішою пам'яткою цього роду в укр. пед. літературі. В школу приймали не тільки дітей міщан, але й нижчих верств населення. Навчання відбувалося тодішньою укр. мовою. Предметами навчання були: слов'янська, грецька (до 1680-их рр.), латинська (з 1604) і поль. (лише принагідно) мови, богослов'є, філософія, граматика, реторика, поетика, діалектика, математика, астрономія і музика. Підготовою вчительських кадрів і видаванням шкільних підручників школа відіграла видатну роль у розвитку шкільництва й освіти не тільки на Україні, де за її зразком постало чимало братських шкіл, але також і в Білорусі, Росії, Волощині, Молдавії та ін. країнах. Між ректорами і викладачами були такі визначні діячі укр. культури, як Лаврентій і Степан Зизаній, Кирило Ставровецький,

Йов Борецький, Олександр Мітура, Захарія Копистенський, Памва Беринда, Федір Сидорович, Микола Грек та ін. У 18 в. школа почала занепадати. Пед. діяльність була відновлена вже в рамках Ставропігійського Ін-ту, який, крім школи, утримував до 1939 р. також окрему бурсу.

Література: Грушевський М. Історія України-Руси, том VI, К. 1902; Крыловський А. Львовское Ставропигиальное Братство. К. 1904; Возняк М. Школа Успенського Братства у Львові. Шлях Виховання, ч. 3. Л. 1936; Мітюров В. Львівська братська школа в XVI—XVII ст., у зб. Нариси історії Львова, стор. 87—96. Л. 1956; Мединський Є. Братські школи України і Білорусі в XV—XVII ст. К. 1958; Исаевич Я. Издательская деятельность Львовского Братства в XVI—XVIII веках, у зб. Книга, т. VII, стор. 199—238, М. 1962; Andrusiak M. Lviv from its Beginning to 1772, у зб. Lviv. A Symposium on its 700-th Anniversary. Нью-Йорк 1962.

Б. Кравців

Львівське учительне євангеліє, див. *Учительні євангелія*.

Львівський Державний Академічний Театр Опер та Балету ім. І. Франка, заснований 1940 в будинку кол. Міськ. Театру у Львові, діяв до нім. окупації (за

Львівський Державний Театр Опер і Балету 1941—44 рр. див. *Львівський Оперний Театр*); наново організований 1945 р. за повного встановлення сов. влади у Львові. Помітніші вистави з євр. класичного репертуару: «Аїда», «Кармен», «Мадам Батерфляй» й ін.; з укр. і сучасних «Тарас Бульба» й «Утоплена» (М. Лисенка); «Богдан Хмельницький» (К. Данькевича), «Молода гвардія» та «Украдене щастя» (Ю. Мейтуса), «Лісова пісня» (В. Кирейка), «Заграва» і балет «Сойчине крило» (А. Кос-Анатольського) й ін. Солісти опери: П. Дума, П. Кармалюк, Н. Шевченко, В. Герасименко, З. Головка, М. Попіль, Ю. Лисянський; балету — Н. Слободян, М. Тригубів, О. Сталінський. Диригенти — Я. Воцак і Ю. Луців. Режисери — О. Гречньов, С. Сміян; декоратори — Ф. Нірод, О. Сальман та ін.

Львівський Державний Історичний Музей, створений 1940 на базі Іст. Музею Міста Львова (з 1891) і Нар. Музею ім. короля Яна III (з 1903), доповнений зб.

музеїв НТШ, Нац., Ставропігії, Гр.-Кат. Богословської Академії і Любомирських. ЛДІМ розміщений у трьох ренесансових будинках з 16 в. на площі Ринку, зберігає бл. 170 000 експонатів, гол. з історії

Львівський Державний Історичний Музей в ренесансових будинках на площі Ринку, у другій зліва т. зв. Чорній кам'яниці (з 1577) і в четвертій зліва — кол. палаті Корняків (з 1573)

міста, почавши з 13 в.; цінні археологічні пам'ятки (м. ін. трипільської культури, бронзи, золотий скарб з Михалкова, скитські пам'ятки), нумізматичні й сфрагістичні зб., багата колекція зброї, предмети давнього ремесла, друкарства, палітурництва, ювелірні вироби, скло, тканини, графіка.

Львівський Державний Літературно-Меморіальний Музей Івана Франка, заснований 1940 р. в будинку І. Франка, в якому він жив (1902—16) і помер; в музеї зберігається робочий кабінет, речі й документи, зв'язані з життям і творчістю Франка (рукописи, перші вид. творів, переклади, листування і т. п.).

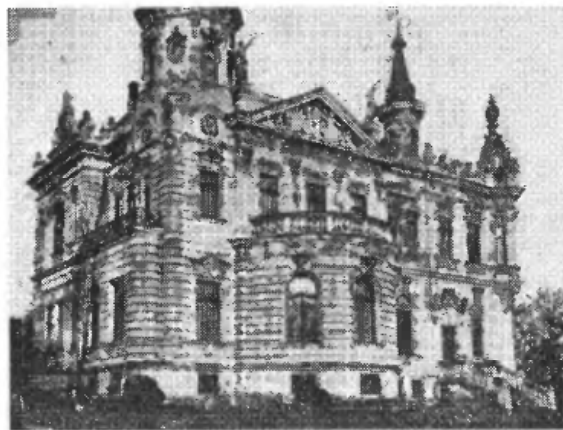
Львівський Державний Медичний Інститут, постав 1939 р. на базі мед. (з 1894) і фармацевтичного фак. Львівського Ун-ту. У 1961 — 6 фак.: лікувально-профілактичний, педіатричний, санітарно-гігієнічний, стоматологічний, фармацевтичний і спеціалізації та удосконалення лікарів; 3 200 студентів і 240 лікарів; 54 кафедри, бібліотека (230 000 тт.); видає наук. праці.

Львівський Державний Музей Українського Мистецтва, до 1939 Національний Музей (Н. М.), заснований 1905 р. митр. А. Шептицьким, спочатку як церк., згодом поширений, переданий під опіку окремій кураторії і перенесений (1912)

Львівський Літ.-Меморіальний Музей І. Франка

до будинку, в якому існує донині. Н. М. складався з 10 відділів: археологічного, нар. мистецтва (особливо цінна зб. килимів 17-18 в., писанок, вишивок), церк. старовини (найбільша зб. гал. іконопису 14—18 вв., ручних дерев'яних хрестів, риз, посуду), новітнього укр. мистецтва, іст. пам'яток культури (портрети діячів 16—18 вв., шевченківська зб., пам'ятки з років визвольних змагань), нумізматичні і сфрагістики, архіву (зокрема ак-

Львівський Державний Музей Українського Мистецтва (кол. Український Національний Музей)

тів, що стосувалися укр. церкви і духовенства), книгозбірні (понад 30 000 тт. з різних ділянок українознавства, особливо мистецтва і музейництва), стародруків (цінна зб. укр.-слов. стародруків 15—18 вв., мап, гравюр) і укр.-слов. рукописів 12—18 вв. Н. М. нараховував понад 80 000 експонатів, провадив н.-д. роботу, видав 16 тт. «Збірник Нац. Музею» (крім каталогів, праці, присвячені вивченню укр. мист. пам'яток, зокрема ікон, стародруків, церк. архітектури тощо) і ж. «Літопис Нац. Музею» (з 1934), влаштував бл. 70 виставок. Кустосом музею, від його заснування аж до 1945 р., був І. Свенцицький. За сов. період ЛДМУМ має 7 відділів, в тому ч. новостворений — сов. мистецтва, і бл. 46 000 експонатів; іст., нумізматичні, сфрагістичні й археологічні зб. 1940 р. передано до Львівського Держ. Іст. Музею, а частину етногр. — до Укр. Держ. Музею Етнографії та Художнього Промислу АН УРСР.

Фонди іконопису, різьби та дерев'яної скульптури 16—18 вв. експонуються в кол. Вірменської катедрі.

Львівський Державний Український Драматичний Театр ім. М. Заньковецької, заснований 1922 р. на базі Держ. Нар. Театру в Києві учнями М. Заньковецької й П. Саксатанського під назвою Театр ім. М. Заньковецької; 1923—31 був пересувним театром (виступав у Донбасі,

Дніпропетровському, Кременчуці), 1931–41 – стаціонарний у Запоріжжі, під час війни в Сталінську (Зах. Сибір), з кін.

Будинок Старого театру (1837–42), нині Львівський Держ. Драматичний Театр ім. М. Заньковецької

1944 у Львові під теперішньою назвою. У 1920-их рр. театр продовжував традиції психологічного реалізму корифеїв, спираючись гол. на класичний репертуар, з світової класики ставив п'єси Ф. Шіллера, К. Гольдоні, Л'опе де Вега, В. Шекспіра (перша вистава – «Отелло», здійснена П. Саксаганським 1926) й ін.; з сучасних авторів – І. Кочерги («Фея гіркокого мигдалю», «Майстрі часу», «Пісня про Свічку»), М. Куліша («97», «Мина Мазайло»), Я. Мамонтова («Рожеве павутиння»), переробки О. Вишні («Вій», «Запорожець за Дунаєм») та ін. Помітніші вистави останнього часу: «Мужичський посол» Л. Смілянського (1945), «Тарас Бульба» за М. Гоголем (1952), «Сон кн. Святослава» І. Франка (1954), «Шлях на Україну» (1947), «Остання зустріч» (1956) та «Фавст і смерть» (1960) О. Левади, «Гамлет» В. Шекспіра (1957). Мист. керівники театру Б. Романицький (до 1948), згодом Б. Тягно (†1964). Серед акторів – О. Корольчук (†1925), Ф. Левицький (†1933), В. Любарт, В. Яременко, К. Капатський, Д. Дударів, О. Гай, О. Кривицька, І. Рубчак (†1952), О. Давиденко й ін. В. Р.

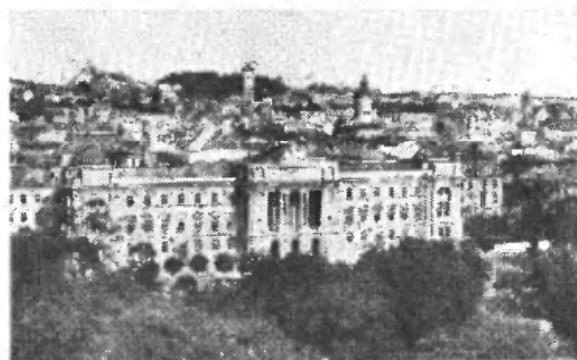
Львівський Державний Університет ім. І. Франка (Л. У.), найстаріший ун-т на

Львівський Університет (старий будинок)

Україні, заснований цісарем Йосифом II 1784 р. з латинською викладовою мовою

(в 1817–1918 рр. мав назву ім. цісаря Франца I, в 1919–39 рр. ім. Яна Казіміра, з 1940 – сучасну); при Л. У. 1787 засновано наук. ін-т, т. зв. «*Студіум Рутенум*» з укр. викладовою мовою. 1805 австр. уряд перетворив Л. У. на ліцей, 1817 знову його відновив, уже з нім. викладовою мовою. З «Весною народів» (1848) розпочалася боротьба за введення укр. і польс. мов у Л. У.; 1849 постала катедра укр. мови й літератури (Яків Головацький). 1862 і 1872 виникли перші катедри з укр. мовою навчання на правничому, ще скоріше на богословському фак. Л. У. був створений для потреб населення Сх. Галичини, зокрема для українців (поляки мали свій ун-т у Кракові), проте він набрав утраквістичного характеру. До 1860-их рр. українці й поляки виступали разом за скасування знімчення Л. У. З відновленням конституції в Австрії 1867 р. почалася – гол. в гал. соймі – довготривала боротьба за нац. обличчя Л. У. 7. 7. 1871 цісарське розпорядження касувало всі обмеження в справі викладання

Львівський Держ. Університет ім. І. Франка на тлі панорами Львова

укр. чи польс. мовами та визначило, що на майбутнє на катедри можна запрошувати тільки тих осіб, які володіють польс. або укр. мовою. Хоч це розпорядження начебто стверджувало утраквістичний характер Л. У., в дійсності він швидко польонізувався. 1879 введено польс. мову для внутр. урядування, а габілітації українців на доц. натрапляли на великі труднощі. Щоб підкреслити польс. більшість Л. У., поляки з поч. 20 в. твердили, що він постав з Львівської Єзуїтської Академії, заснованої 1661 королем Яном Казіміром, хоч її не затвердив польс. сойм, а саму академію скасовано 1763 р. (це польс. твердження безкритично перейняли в СРСР, а за ними деякі чужомовні вид.).

Попри це, 1894 р. засновано катедру укр. історії, 1900 другу катедру укр. літератури; 1914 було 8 укр. катедр (на всіх 80) і 4 доцентури. З укр. вчених в Л. У. викладали м. ін. історики: І. Шараневич, М. Грушевський, С. Томашів-

ський; філологи: Я. Головацький, О. Огоновський, О. Колесса, К. Студинський, І. Свенціцький; правник С. Дністрянський, географ С. Рудницький, богослов Т. Мишкоровський й ін. Л. У. виховав тисячі укр. молоді, а львівське студентство брало жваву участь в укр. політ. і громад. житті та творило низку своїх т-в (див. ЕУ I, стор. 960–65). Зате Л. У. не відігравав ролі в укр. науці (публікації Л. У. виходили поль. мовою), яка скупчилася гол. в НТШ. До вибуху першої світової війни Л. У. мав бл. 5 000 студентів (1870 – 1 000, 1906 – 3 300) на 4 фак.: богословському, філос. (його в 1920-их рр. поділили на гуманістичний і матем.-природничий), правничому і мед., заснованому в 1894 р.

Боротьба за рівноправність українців в Л. У. поширилася в кін. 19 в. на змагання за створення окремого укр. ун-ту у Львові – одне з гол. домагань гал. українців в їхній політ. боротьбі, що мало також всеукр. значення (боротьба за єдиний у світі укр. ун-т). Її ведено в гал. сеймі, віденському парламенті і самому Л. У., а гол. носієм її було укр. студентство; поступово вона набирала чимраз гостріших форм (бійки між укр. і поль. студентами, 1901 сецесія укр. студентів на ін. ун-ти, 1907 демонстрація, 1910 вбивство А. Коцька і засудження укр. студентів до в'язниці тощо). 1912 австр. уряд погодився заснувати укр. ун-т (не пізніше поч. 1916 р.), але війна перешкодила реалізації цього проекту.

Зайнявши Львів, поляки скасували всі укр. катедри й доцентури, а розпорядження з 14. 9. 1919 дозволяло на вступ до ун-ту тільки тим, що служили в поль. армії і були поль. громадянами. У відповідь на це українці організували *Львівський (таємний) Укр. Університет*, а при *Гр.-Кат. Духовній Семінарії* у Львові богословський фак., при одночасному бойкоті всіх поль. високих шкіл аж до 1925 р. Весь час поль. окупації Л. У. був одним з осередків поль. шовінізму (в ньому не було ні одного укр. проф.), а укр. студентству утруднювано студії, так що велика його частина студіювала в ін. унтах (спершу за кордонами Польщі, м. ін. в Укр. Вільному Ун-ті у Празі) і тільки з 1925 р. в Польщі. В 1930-их рр. Л. У. мав від 6 000 до 7 000 студентів і до 200 осіб викладацького складу.

З приєднанням 1939 р. Зах. України до УРСР Л. У. українізовано з значними рос. впливами і переорганізовано; м. ін. скасовано богословський фак., а мед. перетворено на окремий мед. ін-т. В 1960 – 61 Л. Д. У. мав 11 фак.: ітс., філол., чужих мов, юридичний, теогр., геол., біологічний, фіз., механічно-матем., хем., жур-

налістичний; крім того, вечірній і заочний відділи; ч. студентів становило 8 400 (54% заочників), в тому ч. 7 045 українців і 1 100 росіян; проф. і викладачів – понад 500.

При Л. Д. У. є ряд наук.-допоміжних закладів: астрономічна обсерваторія, геол. і магнетна станції, ботанічний сад, геол. і зоол. музеї з цінними збірками, агробіологічна станція й ін.; бібліотека має 1,5 млн тт., серед них багато раритетів і стародруків. При Л. Д. У. працюють наук. т-ва: геолог. (видає «Минералогический сборник» і щорічник «Геологический сборник»), теогр. (видає щорічник «Геогр. збірник»), які досліджують гол. Зах. Україну, та хем. ім. Менделєєва. Ін. публікації Л. Д. У.: «Наукові записки» (всіх фак.), «Вісник Львівського Ун-ту», щорічник «Іван Франко» і ряд тематичних зб., зокрема з ділянки історії і суспільних наук, часто присвячених поборюванню «укр. буржуазного націоналізму»; в 1950-их рр. видано разом понад 350 монографій.

Гол. будинок Л. У. міститься з 1920 р. в будинку кол. Гал. Сейму, збудованому в 1877–81 рр. архітектором Ю. Гохбергером в ренесансовому стилі.

Література: Wolf G. Geschichte der Lemberger Universität von ihrer Begründung 1784 bis 1848. Відень 1893; Finkel L. — Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. I, II. Л. 1894; Варвінський В. Предтеча університету ім. Франца І у Львові. ЗНТШ т. 75. Л. 1918; Мудрий В. Боротьба за вогнище укр. культури на зах. землях України. Л. 1923; Korduba M. Kilka dat z dziejów dążeń społeczeństwa ukraińskiego do uzyskania własnego uniwersytetu. Biuletyn polsko-ukraiński 4. В. 1934. Лазаренко Є. 300 літ Львівського Університету. Л. 1961.

А. Фіголь

Львівський літопис, літопис першої пол. 17 в, названий так Д. Зубрицьким від місця знайдення. Л. л. описує події від 1498 по 1649 р., докладно з 1630, гол. на зах. Україні (Київщина, Поділля, Галичина); мова наближена до зах.-укр. Вміщений у рукописній книзі Михайла Гунашевського, якого вважають автором Л. л. Надрукований у 1870-их рр. у Львові А. Петрушевичем в його праці «Сводная Галицко-русская летопись».

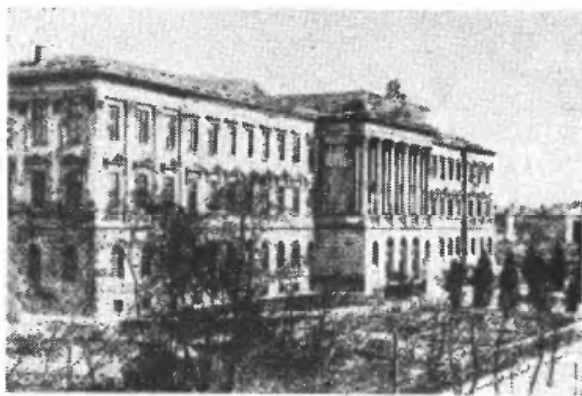
Львівський Науково-Природничий Музей Академії Наук УРСР, постав 1940 р. на базі Праіст., етногр. і природничого поль. музею ім. Дзедушицьких (з 1857) та природознавчих зб. музею НТШ (з 1895), має понад 160 000 експонатів.

Львівський Оперний Театр, діяв за ім. окупації у 1941–44 рр. під управою А. Петренка і гол. режисурою В. Блавацького, в будинку кол. Міськ. театру. Л. О. Т. протягом короткого часу свого існування був найвизначнішим театром України. Його драматичний ансамбль (режисери В. Блавацький, Й. Гірняк) мав у своєму складі визначних акторів гал.

сцен, які в 1940 р. творили Драматичний Театр ім. Л. Українки (м. ін. Л. Кривицька, В. Левицька, С. Стаднікова, Г. Совачева, М. Степова, С. Стадніківна, І. Рубчак, Б. Паздрій та ін.), і, поряд з ін. виставами, вперше на укр. сцені поставив «Гамлета» В. Шекспіра (1943), «Ріку» М. Гальбе, увів до репертуару п'єси Л. Українки («Камінний господар», «На полі крові», «Йоганна жінка Хусова»), відновив виставу п'єси М. Куліша «Мина Мазайло».

Оперовий ансамбль (муз. керівник Л. Туркевич, концертмайстер М. Лисенко, хормайстер Я. Воцак, балетмайстер Є. Вігільов, декоратор М. Радиш) мав значні успіхи в євр. репертуарі («Аїда», «Кармен», «Мадам Батерфляй», «Паяци», «Продана наречена», «Тоска», «Травіата», «Трубадур», «Фавст» та ін.), з солістами Є. Поспієвою, Л. Черних, З. Дольницьким, І. Романовським, О. Руснаком, В. Тисяком та ін., і в класичному балеті: «Дон Кіхот», «Пер Гюнт», «Коппелія», «Серпанок П'єрети» (солістка В. Перейславець, балетмайстер М. Тригубів). У Л. О. Т. виставлені були також оперети (муз. керівник Я. Барнич) «Лілик», «Пташник з Тіролю», «Паганіні» та ін. Перед відновленням сов. влади у Львові більшість акторів Л. О. Т. виїхала на еміграцію (див. Ансамбль Українських Акторів).

Львівський Політехнічний Інститут, найстаріша висока техн. школа на Україні, заснована 1844 р., 1872 дістала права високої школи з назвою (до 1939) Львівська Політехніка (Л.П.) у складі 4 фак.; в 1919—41 рр. до її складу входив

Львівський Політехнічний Інститут

ще с.-г. ліс. фак. (на базі с.-г. академії в Дублянках, заснованої 1891 р., і ліс. школи з 1874 р.). До 1918 р. в Л.П. викладали українці: О. Волощак, І. Медвецький (також ректор), І. Левинський, Р. Залозецький; укр. студенти об'єднувалися в т-ві «Основа» (1898—1939). За поль. влади укр. професорів усунено, а укр. студентам створювано труднощі в прийманні

на студії; в наслідок чого українці за-снували *Львівську (таємну) Політехнічну Високу Школу* (1922—25). Пересічне ч. студентів у 1930-их рр. 3 000 (1914 бл. 2 000), викладачів 170. За нім. окупації (1941—44) ЛПІ діяв у формі т. зв. Держ. Техн. Ін-ту (бл. 1 000 студентів, 90 викладачів). В 1961 р. ЛПІ мав 7 фак.: геодезичний, нафтовий, механічний, енергетичний, радіотехніки і автоматики, хемікотехн., інж.-будів.; крім того вечірній і заочний відділи та заг.-техн. факультети у Івано-Франківському, Дрогобичі й Тернополі. 1961—62 — ч. студентів 14 400, професорів і викладачів понад 600. ЛПІ має бібліотеку (понад 500 000 тт.) і видає наук. праці й посібники. Гол. будинок ЛПІ збудований у 1873—77 рр. в неоренесансовому стилі (проект Ю. Захаревича).

Львівський синод, синод гал. провінції Гр.-Кат. Церкви, скликаний гал. митр. кардиналом Сильвестром Сембратовичем у Львові восени 1891 р. з метою зреформувати церк. життя, майже по двох століттях від *Замойського синоду* 1720 р. Л. с. устійнив число свят і постів, наладнав справи церк. дисципліни, судівництва і богослужби. На Л. с., яким керував папський легат Августин Часка, виникли дві течії — консервативна і реформаторська; остання, підтримана деякими рим. колами, намагалася без успіху завести безшлюбність духовенства, можливо, також григоріанський календар, але змогла лише зобов'язати священників приватно відчитувати богослужбу дня (Іерейський часослов). Існує досить поширене переконання, що Л. с. спричинився до порушення старих прав гал. митр. та незалежнення від нього перемиського і станиславівського ієрархів. Дії Л. с. (з обширним додатком до нього) вийшли окремою публікацією укр. і латинською мовами («Чинності і рішення руского провінціального Собора в Галичині, отбувшогося во Львові в році 1891», 1896; «Додаток до чинностей...», 1897). Поза Галичиною — на Закарпатті й в Америці постанови Л. с. закріпилися як звичаєвий закон. В. Л.

Львівський (таємний) Український Університет, (ЛУУ), постав у липні 1921 з університетських курсів, що їх з вересня 1919 влаштовувало НТШ, далі Т-во Укр. Наук. Викладів ім. П. Могили і, нарешті, Ставропігійський Ін-т для укр. молоді, як відповідь на скасування поляками всіх укр. катедр і доцентур у Львівському Ун-ті та прийняття до високих шкіл тільки тих, що служили в поль. війську і мали поль. громадянство. Після урядової заборони цих курсів 1920 організовано таємні курси з відділами: філос., правничим і мед., а в липні 1921 їх переорганізовано в ЛУУ на зразок зах.-євр.

ун-тів; на всі поль. високі школи проголошено бойкот. Першим ректором ЛУУ був В. Щурат, потім М. Панчишин, останнім Є. Давидяк. Ч. катедр 1921 р. — 54, студентів 1 260, в 1922–23 відповідно 65 і 1 500. Мед. фак. мав тільки два перші роки навчання, на дальші студії студенти мусіли виїздити за кордон. В ЛУУ викладали майже всі укр. вчені і фахівці, які тоді проживали у Львові. Студії в ЛУУ визнавали закордонні унти.

Переслідування студентів і проф. ЛУУ поль. владою не припинялися від самого поч. Протести і намагання легалізації ЛУУ перед польською владою і на міжнар. форумі були безуспішні. Ухвала Ради Амбасадорів про інкорпорацію Галичини до Польщі (1923), постійний поль. тиск, а вкінці безвиглядність дальшого існування для абсолювентів ун-ту довели в кін. 1925 р. до припинення діяльності ЛУУ. Див. також ЕУ I, стор. 947.

Література: Мудрий В. Український Університет у Львові у рр. 1921–1925. Нюрнберг 1948.

«Львівські Архиепархіяльні Відомості», місячник, орган укр.-кат. Митрополічої Консисторії, виходив у Львові 1889–1944 (з перервою 1940).

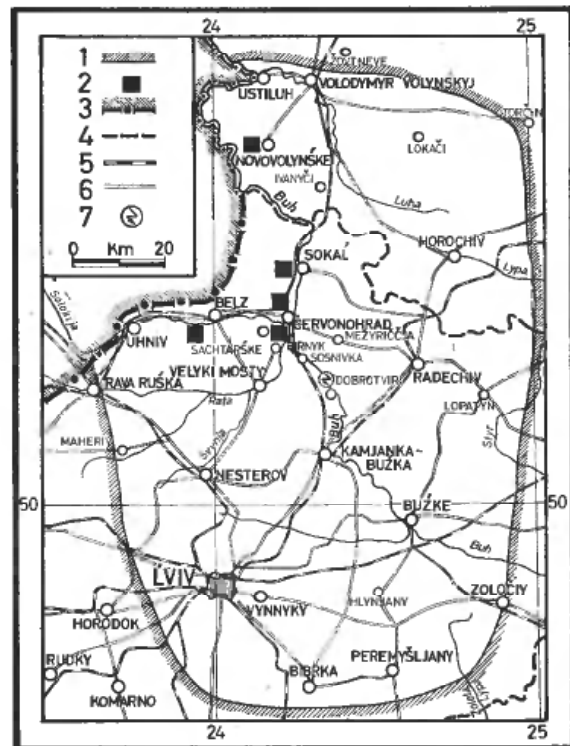
«Львівські Вісті» (спочатку «Укр. Щоденні Вісті»), щоденник для дистрикту Галичини, видаваний нім. владою 1941–44 у Львові; гол. ред. О. Боднарович.

Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн, вугільний басейн у межах Галичини і півд.-зах. Волині вздовж р. Бугу; його продовження лежить на території Холмщини в Польщі. Заг. площа басейну бл. 10 000 км², пром.-вугленосна — понад 1000 км²; довж. 125 км (від Володимира Волинського на півн. по Золочів на півд. сх.), ширина 60 км. Заг. геол. запаси вугілля бл. 1,75 млрд т (понад 1% запасів в УРСР). Л.-В. к. б. охоплює частини геогр. країв: Волинсько-Холмської височини, Надбужанської котловини та скрайки півн. Опілля й сх. Розточчя.

Наявність вугленосних відкладів у Л.-В. к. б. виявлена в 1930-их рр. за Польщі (поль. геолог Я. Самсонович), і тоді зроблено перші свердловини, але тільки з 1945 р. вивчено докладніше геол. будову басейну та визначено його вугленосність (серед дослідників: Д. Бобровник, А. Хижняков, П. Шульга й

ін.). Будівництво шахт розпочато 1950 р., експлуатацію вугілля — 1954 р.

Л.-В. к. б. являє собою мульдоподіб-

Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн

1 — Межа залягання кам'яновугільних відкладів. 2 — Родовища вугілля. 3 — Кордони держав. 4 — Межі областей. 5 — Залізниця. 6 — Головні биті шляхи. 7 — Електростанція

Будівництво житлових кварталів у Червонограді

ну западину у кристалічних породах, виповнену осадовими породами силурійського, девонського, кам'яновугільного, юрського, крейдового та четвертинного віків. На півн. він обмежений скидом, що проходить на півн. від Володимира Волинського, на півдні тектонічною лінією Щирець—Рава-Руська. Вугленосні пласти пов'язані з дол. карбоном (потужність 950–1250 м), основні пласти

вугілля пром. значення — з наміорським (потужність 125–225 м), менше з башкирським ярусами. Вони прикриті згаданими вже молодшими шарами заг. потужності від 100 (в сх. частині басейну) до 700 (в зах. частині) м, гол. верхньо-крейдовими (потужність 80 до 550 м). Таким чином вугленосні шари залягають на глибині 250–750 м, глибина залягання продуктивної вуглемісної товщі — 315–535 м, при чому вона збільшується в зах. напрямі. Пласти кам'яновугільних порід падають на зах. під кутом 1,5–3°, і в цьому ж напрямі збільшується їх потужність.

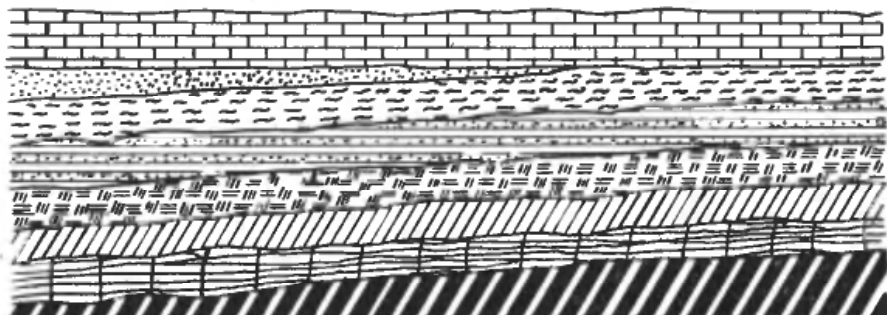
Вугілля Л.-В. к. б. доброї якості, воно містить в собі до 4% сірки, до 0,14% фосфору, летких речовин — 33–41%, вологи 1,1–5,2%; тепловидатність 7 000–8 100 калорій, газосність незначна; воно є високоякісним енергетичним паливом, а також придатне для газифікації та напівкоксування. Видобуток вугілля зазнає таких змін (в млн т): 1958 р. — 1,9, 1959 — 2,7, 1960 — 3,9, 1961 — 5,4 (3,2% видобутку в УРСР); 1965 р. він мав би зрости до 10 млн. т. Гол. родовища: Волинське, Забузьке й Межитирське; ч. шахт — 15 (1961); ч. працюючих в кам'яновугільній пром-сті Л.-В. к. б. становить 35 000 (1960).

Розбудова Л.-В. к. б. має велике значення для нар. госп-ва Зах. України, яка дотепер мусіла довозити вугілля з далекого Донбасу (до 1939 р. з поль. Шлезьку), і дозволить поширити її пром-сть. Вугілля басейну іде насамперед на потреби електростанцій (зокрема Добротвірської — б. Кам'янки Бузької — найпотужнішої на Зах. Україні), транспорту (також для Білоруси) і пром-сти. Розбудова басейну вплинула вже на зріст населення і постання низки шахтарських осель або реконструкцію давніших. Так у Волинській частині басейну виникло найбільше м. басейну Ново-Волинське (1961 р. — 31 000 меш.), с. м. т. Жовтневе (5 300 меш.) й ін.; у Львівській частині — Червоноград (12 400; на місці кол. Кристинополя), Гірник (4 000 меш.), Шахтарське, Соснівка та ін.

Література: Заставний Ф. Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн. Л. 1956; Демченко О. Освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну. К. 1959; Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн. Зб. Ін-ту Геол. Наук. АН УРСР. К. 1962.

Льготак Любова (*1906), графік, працює в Харкові; кольорові ліногравюри («На просторах України», «Квіти», кольорові гравюри на дереві, присвячені індустріальним темам.

Льєж (Liège), м. в Бельгії, центр її валлонської частини, важливий осередок ву-

1 2 3 4 5 6 7 8
Геологічна будова Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну

1 — Крейдоподібні мергелі і крейда. 2 — Юрські піски. 3 — Гор.-вугільні шари. 4 — Сер.-вугільні шари. 5 — Дол.-вугільні шари. 6 — Вугільні шари карбону. 7 — Девонські відклади. 8 — Породи, що лежать нижче девонських відкладів.

гільної, важкої і машинобудів. пром-сти, 160 000 меш., разом з передмістям 350 000, найбільше укр. скупчення в Бельгії. До 1914 р. в Л. перебувало невелике ч. українців (робітники, студенти), які організували «Руську Безсторонню Громаду». Їхнє ч. збільшилося в період між двома світовими війнами до 200 осіб (серед них також політ. емігранти і бл. 25 студентів); орг-ції: Укр. Громада і Т-во кол. Укр. Вояків у Бельгії та ін. З 1945 р. ч. українців збільшилося до 2 000 у зв'язку з масовою укр. еміграцією на Зах. (див. Бельгія); нині Л. є осідком двох укр. парафій — кат. і УАПЦ, Союзу Українців у Бельгії й ін.

Льобковіц Вільгельм (1893—?), нім. походження, отаман УГА, спершу шеф оперативного відділу Начальної Команди, пізніше шеф штабу 3 корпусу УГА. 1920 в поль. таборі інтернаціоналістів в Тухолі; 1921 перейшов на службу в УРСР, де пропав без вісти.

Льовшин Олександр (1875—1945?), ботанік-фізіолог-цитолог, проф. Київ. Ун-ту; досліджував ізотонічні коефіцієнти, вплив світла на дихання нижчих грибів, опір деревини при фільтрації у зв'язку з теорією руху води в рослині, виникнення хондріозом, фотосинтезу і первин-

В. Льобковіц

ну синтезу органічних речовин. Значна кількість наук. праць чужими мовами.

Льовшин (рос. Левшин) Олексій (1799–1879), держ. діяч, вихованець Харківського Ун-ту, градоначальник м. Одеси, згодом чл. Держ. Ради. Засновник «Одесского Вестника», Одеської Публічної Бібліотеки. Брав участь у підготовці сел. реформи. Автор кн. «Письма из Малороссии» (1816), де м. ін. відзначено вороже ставлення українців до росіян.

Льодовий похід, див. Зимові походи.

Льодовиковий краєвид, основний краєвид півн. України, спричинений кол. зледенінням цієї території. Див. ЕУ I, стор. 64–66.

Льодовиковий період, див. Геологія і ЕУ I, стор. 48–50.

Льодомерія, латинська назва Володимиро-Волинського князівства в титулі Андрія II угор. (Galiciae Lodomeriaeque rex), пізніше австр. цісарів після зайняття Австрії Галичини (1772).

Льожі масонські, див. Масонство.

Льозанна (Lausanne), м. в зах. Швейцарії, над Женевським оз., 127 000 меш. (1960). У 1917–21 рр. Л. була важливим осередком укр. інформаційної служби з метою підтримки укр. визвольних змагань. Тут діяло Укр. Пресове Бюро під керівництвом В. Степанківського (тижневик «L'Ukraine», численні публікації про Україну, бюлетені тощо) і Союзу Визволення України (ж. «La Revue Ukrainienne»). Після закінчення війни укр. інформаційна робота поступово перенеслася до Женеві.

Льокатив, місц. відмінок, позначає місце й час; в старо-укр. вживався ще й без прийменника (Кыєвъ, лони – «минулого року»), сьогодні лише з прийменниками в, на, по, при, о; закінчення Л. в однині жін. іменників – і, чол. і сер. – і, -у (ю), як і -ах у множині – це вислід далекосяжних вирівнянь у 15–18 вв.; по півд.-зах. говірках закінчення тут різноманітніші і продовжують давніший стан (на землі); в нову добу помітно виразну тенденцію завести в Л. в однині закінчення дативу також і в чол. та сер. іменниках, а особливо в прикметниках (в доброму чоловікові).

Льонарська промисловість, галузь текстильної пром.-сти, що займається переробкою волокна льону. Виробництво льняних тканин на Україні відоме від найдавніших часів; мануфактурне – постало у 18 в., гол. в півн. Україні, де концентрувалися посіви льону, але воно занепало у другій пол. 19 в. До революції існувала лише домашня і кустарна Л. п., яка зовсім підупала в часи колективізації. До 1962 р. властивої Л. п. не було, існували лише невеликі зав.

первинної переробки льону (1958 р. 11 зав. у Житомирській і Чернігівській обл.). Тільки тепер споруджуються великі льонокомбінати в Житомирі й Рівному.

Льонер Фердинанд (1886–1956), нім походження отаман УГА, начальник штабу 2 корпусу, пізніше помічник начальника оперативного відділу при Начальній Команді УГА. 1929–38 австр. аташе в Москві.

Ф. Льонер

Льонок (Linaria Mill.), багаторічна або однорічна рослина з родини ранникуватих. На Україні росте 13 видів. Найпоширеніші: Л. звичайний (L. vulgaris Mill.), розповсюджений як бур'ян у посівах, на луках і в лісах; рідше в Степу, стебла та листки отруйні, настій з надземної частини вживають в медицині як легкий послаблюючий засіб; Л. дроколистий (L. genistifolia (L.) Mill.), звич. рослина на пісках, відслоненнях, у степах.

Льон посівний (Л.) або культурний (Linum usitatissimum L.), однорічна рослина з родини льонових, яку вирощують для волокна й олії. З різних груп Л. найважливіші: 1) Л.-довгунець (Л.-д.) з тонкими довгими стеблами (80–100 см), що його культивують переважно на волокно (у стеблі міститься 20–30% волокна), він любить холодно-поміrkований, вологий клімат (гол. сорти на Україні – Світоц, Томський 5); 2) Л.-кудряш або олійний (Л.-к.) з коротким (30–55 см) гіллястим стеблом і великою кількістю коробочок, який плекають для олії (насіння має 40–48% олії), вдається більше в теплом підсонні (гол. сорти на Україні – Укр. місцевий, Воронізький 1308, Кіровоградський 71, Великонасінний 3, ВІР 1650); 3) Л.-межеумок – як для олії, так (у другу чергу) і для волокна (він має менше значення). Волокно Л. йде на виготовлення тканин (полотно, брезент, мішковину й ін.), мотузків і шпигатів та олії, що використовуються як сировина для лакофарбової, електротехн., гумової, шкіряної й ін. галузей пром.-сти і для харчування; використовують також відходи переробки Л. – клоччя, кострицю й макуху – цінний корм для худоби.

Л. належить до найдавніших культурних рослин світу, на Україні його вирощували вже за трипільських часів. До 1920-их рр. на Україні була поширена культура Л.-межеумка, гол. для олії, менше для волокна – другорядної якості. Товарне значення Л. було невелике. Гол. р-ном поширення Л. була По-

ліська смуга — півд. скрайок найбільшого в світі льонового р-ну, який знаходиться в півн.-зах. частині сх. Європи. Засіви Л. виявляли нахил зменшуватися: в 9 укр. губерніях з 159 800 га в 1901—05 рр. до 97 900 в 1911—15 (менше ніж $\frac{1}{10}$ в Рос. Імперії); урожайність 1913 р. в центнерах з 1 га: волокна 2,6, насіння — 4,2.

Сильніше поширилося льонарство на Україні, почавши з 1930 р., м. ін. з уваги на значення волокна з Л. для воєнної пром-сти; одночасно піднесено агротехніку й механізацію виробництва й обробки Л. Гол. увагу звернено на поширення Л.-д. (тепер 86% всієї площі під Л.). Л.-д. вирощується в півн.-ліс. смузі України, де він становить основну тех. культури (бл. 7% всієї посівної площі і $\frac{2}{3}$ площі під техн. культурами), далі в Львівській обл. й на Передкавказзі. Л.-к. поширений у Степу і на Передкарпатті. Майже 80% посівної площі Л.-д. в УССР припадає на Полісся і такий самий % площі Л.-к. припадає на Степ. Зміну посівної площі Л. в УССР видно з таблиці (в тис. га):

	1913	1940	1950	1955	1960
Л.-д.		118,2	125,6	169,4	223,4
Л.-к.	109,4	77,6	84,9	42,3	37,8

Посівна площа під Л.-д. в УССР становить порівняно з усім ССРСР — 13,5%, Л.-к. — 16%. Л.-к. на укр. Передкавказ-

зі займає бл. 20 000 га. 95% посівної площі Л. належить колгоспам. Сер. річний збір Л. за 1951—60 рр. в тис. тонн такий:

	1951—55		1956—60	
	Л.-д.	Л.-к.	Л.-д.	Л.-к.
Волокно	308	—	691	—
Насіння	298	329	613	287

Збір волокна в УССР становить 16% збору всього ССРСР.

Сер. річний урожай Л.-д. з 1 га становив в УССР у 1956—60 рр. 3,2 центнерів волокна (в ССРСР — 2,5) і 3,1 центнерів насіння. 90% збору волокна віддавано державі.

В. Кубійович

Льос-Анджелєс (Los Angeles), один з найбільших пром. і торг. центрів ЗДА, положений над Тихим океаном, в стейті Каліфорнія; ч. населення з передмістями 6,5 млн у 1960 р., в самому Л.-А. — 2,5 млн. Українці стали поселюватися в Л.-А. після першої світової війни; тепер ч. українців бл. 1 500; 4 укр. парохії (2 правос., 1 укр.-кат. і 1 гр.-кат. для закарпатців), низка укр. орг-цій, м. ін. Укр. Культ. Осередок (з Нар. Домом).

Льон Теодор (1840—1903), проф. діягностики і пропедевтики Київ. Ун-ту; гол. Т-ва київ. лікарів; опрацював клініку балантиязи, описав лямбіозу, трихомонади і бластоцистозу в кишках та перший довів патогенну роллю „Amoeba coli“.

М

Мавка (навка, нявка, нейка, на Бойківщині й Гуцульщині — красна або мальфа; від старо-слов. навъ — мрець), дівоча постать в укр. нар. мітології, цілком відмінна від птахоподібних істот цієї ж назви у ін. слов. народів — болгар, словінців, невідома в демонології росіян і зах. слов'ян. М. — це душі померлих передчасно чи неприродною смертю дівчат; «навський великдень» — день померлих, четвер на Зеленому (Кле-чальному) тижні, коли М. (русалки) святкують свій Великдень. В деяких частинах України М. — ліс. німф відрізняють від русалок — польових німф. Поетичний образ М. зображений в «Лісовій пісні» Лесі Українки і в «Тінях забутих предків». М. Коцюбинського.

Мавріціус (Mauritius) Антон, нім. поет 19 в., автор зб. „Ukrainische Lieder“, що містить 27 віршів про Україну (1841).

Маврогордато Петро (1870—1946), археолог, з походження грек, родом з Херсонщини; провадив розкопи на о. Березані, на території кол. Ольвії й Тіри, в Гурзуфі в Криму (готські поховання) й ін.; з 1905 в Берліні, де мав власний музей; співзасновник Союзу Філателістів України (з 1920) у Берліні і його почесний гол. (з 1931); мав велику зб. поштових марок України.

П. Маврогордато

Магаданська область, обл. в складі Рос. СФСР, положена в півн.-сх. частині Азії між Льодовим і Тихим океанами; 1,2 млн км², 248 000 населення (у то-

му ч. 83% міського). Більшість М. о. лежить у сточищі р. Колими; підсоння суворе, тайга і тундра; гол. багатство — корисні копалини (золото, оливо й ін.). На території М. о. до 1955 р. існував ряд концентраційних таборів, в яких більшість в'язнів становили українці (див. *Коліма*). Частина з них мусіла залишитися й по звільненні, тому серед населення М. о. українці становлять великий відсоток.

Магадин Трохим (1801—80?), кобзар з с. Бубни на Полтавщині; виконував думи «Як три брати з Озова тікали», «Вітчим», «Про вдову», «Про Коновченка», «Про бурю на синьому морю»; від М. записано докладний опис церемонії посвяти кобзарського учня в майстрі.

Магазинер Яків (1883—1941), скрипаль і педагог, родом із Звенигородки; освіту здобув у Ляйпцигській (1908) і Петербурзькій (1911) консерваторіях, був педагогом у Ризі, Москві, Баку, з 1922 проф. Київ. Консерваторії.

Магала, двошарове поселення нащадків трипільських племен з культурою білогрудівського типу (б. с. Магали, Садигірського р-ну Чернівецької обл.) досліджуване в 1955—60 рр. Долішній, попередній шар належить до кін. бронзової доби (10—9 вв. до Хр.), горішній, з чорною лощеною керамікою, до ранньої залізної доби (8—7 вв. до Хр.). Знайдені кістки свійських тварин та хліборобські знаряддя (кістяні мотики, серпи дерев'яні, з крем'яними вкладищами, і бронзові) свідчать про хліборобсько-скотарський характер госп-ва жителів селища.

Магалевський Юрій (1876—1935), маляр-академіст родом з с.х. Поділля, закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв (учень І. Рєпіна), згодом студіював у Парижі; в 1917—18 рр. осв. діяч на Катеринославщині, з 1922 р. у Львові, м. ін. довголітній гол. Укр. Т-ва Допомоги Емігрантам з України. Численні портрети укр. діячів (ген. А. Гулого-Гуленка, ген. М. Омеляновича-Павленка, І. Липи, І. Свенціцького, О. Загарова, С. Федака та ін.), декоративні стінописи церков і каплиць (у Голоську В., Угерську, Старому Селі, Олеську, Раві Руській, Холоєві й ін.); ілюстратор книжечок укр. в-ва в Катеринославі-Відні; спомини в «ЛНВ» і календарях «Дніпро».

Магар Володимир (*1900), режисер і актор; закінчив Київ. Держ. Муз.-Драм.

Ю. Магалевський

Ін-т ім. Лисенка (1933), засновник і режисер (1929) Київ. пересувного театру профспілок (з 1935 Житомирський театр ім. Щорса, 1945 переведений до Запоріжжя). М. ставив п'єси: «Овеча криниця» (Лопе де Вега), «Диктатура» (І. Микитенка), «Богдан Хмельницький» (О. Корнійчука), «Ревізор» (М. Гоголя) та ін.

Магдалинівка (V—15), с. м. т., положене в півд.-сх. частині Придніпровської низовини, р. ц. Дніпропетровської обл.; 4 500 меш. (1959).

Магденко Петро (*1922), скульптор і маляр родом з України; студіював у Мюнхенській Академії Мистецтв (у Шіннерера) і мист. школі в Торонто, де живе з 1950; чл. мист. групи «Палітра»; виставляє в ЗДА і Канаді.

Магерів (III—4), с. м. т. Рава-Руського р-ну Львівської обл., положене на півд.-сх. узбіччі Розточчя; 2 100 меш. (1959).

Магеровська Валентина (*1917), драматична акторка героїчного плану в Театрі ім. І. Франка у Києві з кін. 1940-их рр.; Надія («Калиновий гай») і Катерина Ремез («Крила» О. Корнійчука), Аліканова («Золоте листя» В. Собка) та ін.

Магомет Йосип (*1880), городник і садівник родом з Житомирщини, з 1919 працює на Сквирському дослідному полі (з 1946 — зав. відділом селекції і насінництва); вивів і поліпшив понад 100 сортів овочево-бажанних, плодово-ягідних та квіткових рослин, серед них цибулю Сквирську 1-528, моркву Шантене сквирську 247-4, кавун Сквирський ранній та ін.

Магонія падуболиста (*Mahonia aquifolium* Nutt.), декоративна рослина з родини байбарисуватих, висотою до 1 м, родом з Півн. Америки. Її темнозелене листя восени набуває бронзово-червоного забарвлення.

Магалис Семен (*1885), культ.-осв. і військ. діяч, сотн. УГА, співр. Держ. Секретаріату Військ. Справ ЗУНР, 1920 начальник відділу закордонних зв'язків Гол. Управління Ген. Штабу УНР, один із засновників УВО, політ. в'язень. З 1922 дир. орг. апарату Гол. Виділу т-ва «Просвіта» у Львові. «Порадник для освітників» (1935) і ст. на культ.-осв. й орг. теми. Тепер у ЗДА.

С. Магалис

Магдебурзьке право, також нім. право, скомпіювані в 13. в. норми звичаєвого права і суд. ухвал нім. м. Магдебургу, перейняті згодом багатьма містами Німеччини, Чехії, Польщі, Литви,

України та Білоруси. Гол. джерелами М. п. були зб. „Speculum Saxonicum“ («Саксонське зерцало») та «Вайхбільд».

М. п. прийшло на Україну разом з нїм. колонїстами; вже кн. Данило Романович і його наступники забезпечували їм привілей користуватися власним правом і мати власні судово-адміністративні інституції. З переходом укр. земель під Польщу і Литву М. п. надавали королі або В. князі. Першими містами, що одержали М. п. були Володимир Вол. (перед 1324), Сянік (1339), Львів (перед 1352), Кам'янець (1374), Берестя (1390); у 15-16 вв. його одержала низка міст Правобережної України (зокрема Київ 1494 р.). Спочатку М. п. стосувалося лише нїм. людности міст; перший раз воно було поширене на все населення гал. кн. Юрієм Болеславом у м. Сяноку.

На поч. в більшості міст на М. п. ще широкою владою користувався призначений *війт*, але потім міста викупляли цей уряд. Відтоді міська рада (*магістрат*) складалася з обраного *війта* і *радців* («райців», консулів), які творили колегію, що поповнювалася шляхом кооптації. Лише подекуди міщани обирали *війта* і *лавників* (лава — суд. орган), а ради доповнювалися з ч. останніх. Суд. компетенції належали і до ради, і до лави; їх розмежування не було завжди виразне. Назатал лава займалася карними справами (див. *Лавники*). Необмежені компетенції ради (*магістрату*) часто призводили до надуживання влади міською олігархією. Тому для оборони загалу міщанства, напр., у Львові король Стефан Баторій утворив 1577 р. т. зв. ізбу *гмінну* — представництво міщан, що відстоювало інтереси широких мас міщан та було дорадчим органом для *магістрату*. За першими королівськими грамотами, в містах на М. п. ради повинні були складатися з двох національностей, поляків і українців (католиків і православ.), але поляки часто витісняли українців з міськ. рад. В Кам'янці були три окремі нац. юрисдикції: поль., укр. і вірменська. Лише кілька укр. міст користувалися повним М. п. До таких належали Львів, Київ, Кам'янець. Львівський *магістрат* був апеляційною інстанцією для ін. міст Галичини. Більшість укр. міст мали неповне М. п.; вони мали, напр., окремого від ради *війта* або *старосту*. В цих містах чл. ради, звані також *бурмістрами* були виборними.

Переяславська угода 1654 р. гарантувала право укр. міст на М. п. На Гетьманщині М. п. користувалися Київ, Чернігів, Переяслав, Стародуб, Ніжен, Остер, Козелець, Погар, Почеп, Мглин, Новгород-Сіверський і Полтава. Більшість цих міст отримали М. п. ще за

лит.-поль. доби (до 1648 р.), що згодом було стверджено укр. гетьманами. Решта дістали М. п. від царської або гетьманської влади.

Міста Гетьманщини здебільша мали неповне М. п. Апеляційною установою для міського суду був полковий, а з 1730 р. ген. суд. Також в ін. справах полкова адміністрація поважно втручалася і обмежувала самоуправу міст М. п. Деякі зовн. форми (номенклатура) й правні інститути міст на М. п. засвоювали і неупривілейовані, т. зв. *ратушні* міста; іноді вони користувалися і джерелами законів М. п. У зв'язку з ліквідацією автономії України в кін. 18 і на поч. 19 в. почала занепадати самоуправа міст. М. п. на Україні було скасоване царським указом 1831 р. для всіх міст, за винятком Києва, а в 1835 скасовано його і в Києві. У Галичині М. п. скасував Йосиф II 1786 р.

Перцепція М. п. на Україні сприяла виділенню міськ. населення в окремий суспільний стан. Хоч М. п. не відіграло тієї ролі, що на Заході, воно, вносячи певні риси зах.-евр. міського устрою до укр. міст, стало одним із важливих чинників культ. і правового наближення України до Зах. Європи.

Джерелами чинного М. п. на Зах. Україні та на Гетьманщині були збірники поль. мовою, перекладені з нїм. і латинської Бартоломієм Гроїцьким і Павлом Щербичем (поль. правники 16 в.); в другій пол. 17 і 18 в. зроблено з них укр. переклади. Крім цих зб., *магістратські* суди застосовували також Лит. Статут та місц. звичаї. Кодекс «Права, по котрим судится малоросійський народ» (1743) передбачав автономію міст на М. п. Але він не увійшов у життя, а інші джерела поволі втрачали свою чинність. Під кін. свого існування М. п. дедалі більше замінялося Лит. Статутом.

Дослідами М. п. на Україні займалися В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, О. Кістяковський, О. Лазаревський, М. Грушевський, Д. Багалій, М. Василенко, Ф. Тарановський, Д. Дорошенко, А. Яковлів та ін. Щодо значення М. п. для розвитку міст України окремі вчені стояли на протилежних позиціях: негативний вплив М. п. стверджували Владимирський-Буданов, Грушевський; Антонович, Багалій і Яковлів скорше бачили в ньому позитивний вплив. Сов. історіографія негативно оцінює вплив М. п. на розвиток укр. міст.

Література: Руська Історична Вібіліотека, т. XXIII—XXIV. (праці Антоновича, Владимирського-Буданова, Багалія). Л. 1904; Doroschenko D. Das deutsche Recht in der Ukraine. Zeitschrift für Ost-europäische Geschichte. Берлін 1931; Jakowliw A. Das deutsche Recht in der Ukraine. Ляйпціг 1942; Падох Я. Міські суди в Україні після

1648 р. Мюнхен 1948; Отамановский В. Развитие городского строя на Украине в XIV—XVIII вв., Магдебургское право. Вопросы Истории, III. М. 1958. Р. М.

Магістрат (з латинського *magistratus* — уряд), орган міського самоуправління в укр. містах 14–18 вв. на *Магдебурзькому праві*, який як правило складався з війта, бурмистрів і двох колегій — ради (райців) й лави (лавників), що їх обирали міщанське населення (іноді війт призначався держ. або дідичною владою). М. керував справами міської адміністрації, суду, госп-ва, фінансів, поліції тощо. В Рос. Імперії 18–19 вв. М. — орган міського управління, а згодом судова установа (після скасування Гетьманщини були заведені губ. магістрати, а в містах — міські думи й управи). На укр. землях в Австрії й під Польщею назву М. зберігала управа м. (виконавчий орган), вибрана міською радою.

Див. також *Міське управління*.

Магнер Юхим (1883–1931), маляр-декоратор нім. походження, працював у Харкові в Театрі ім. І. Франка (до 1926), згодом у Червонозаводському театрі; мист. оформлення вистав: «Суєта» (І. Карпенка-Карого), «Республіка на колесах» (Я. Мамонтова), «Розлом» (Б. Лавреньова), «Пісня в келеху» (І. Кочерги), «Оборона Буші» (М. Старицького) та ін.; з 1930 на засланні, де й помер.

Магнолія великоквіткова (*Magnolia grandiflora* L.), декоративне дерево з родини магнолієвих заввишки до 30 м, з вічнозеленими листками й білими запашними квітами, поширена в Криму. З квіток і листків М. добувають етерову олію, яку вживають у медицині.

Магура (з рум. гора, височина), часта назва верхів, хребтів або й гірських груп у Бескидах; до найбільших груп з назвою М. належать *Сніпська М.* в Зах. Бескиді, *Маластівська* і *Вонтківська* в *Низькому Бескиді* та ін.

Магура Сильвестер, археолог, співр., ВУАН, дослідник трипільської культури; «Питання по-

С. Магура

буту на підставі залишків трипільської культури» (в зб. «Трипільська культура на Україні», 1, 1926), «До питання про стару слов'янську кераміку» (1934), «Експедиція 1934 р. для дослідження пам'яток трипільської культури» (1937); розкопи на терені Києва (1932–33) та ін., засланий 1937 р.

Мадленська культура, кінцева фаза культури палеоліту (бл. 20 000 — 8 000 рр.

до Хр.), прикметна багатьма кістяними виробами (*Мізинь*), рисунками (*Кам'яна Могила*) й малюнками (півд. Франція) на стінах печер. Докладніше див. ЕУ I, стор. 373–74 і малюнки 283, 284.

Мадригал, поетичний твір любовно-ліричного змісту, початково однострофічний (6–15 рядків); виник в Італії (14 в.). Там таки розвинувся як муз. твір на один, два, три голоси. В укр. літературі з'явився наприкінці 17 — на поч. 18 вв.; авторами М. були перев. студенти Київ. Академії. Зразком М. є вірші Зиновієва Климента («О мати, діво красная» та ін.) і Галика Алімпія (кін. 18 в.) у «Кунштбухах» — альбомах лаврської живописної майстерні в Києві (вірш «Возлюблене женіше»). В новій укр. поезії М. траплявся дуже рідко (В. Самійленко, М. Вороний).

Мадрид (Madrid), столиця Іспанії; 2,0 міль. меш. (1960). З 1947 в М. існує невелика укр. громада, складена перев. із студентів. У Колегії св. Якова мешкає постійно 25–30 укр. студентів високих шкіл М. Осідок Т-ва укр. студентів католиків «Обнова» і Укр. Студентської Громади. В бібліотеці Центру Східних Студій та в держ. бібліотеці багата україніка (див. *Іспанія*).

Мадярони, зневажлива назва, вживана для частини закарп. інтелігенції, зокрема з-поміж духовництва, яка денационалізувалася в кін. 19 і на поч. 20 в., а після 1920 відстоювала ідею повернення Закарпаття до Угорщини; в 1939–44 рр. прихильники і коляборанти утор. уряду. М. походили з нац. малосвідомої інтелігенції, частково із русофільського та т. зв. «тутешняцького» табору. Між відомими М. були учені О. Бонкало, А. Годинка, політ. діячі А. Бродий, о. О. Ільницький, С. Фенцик та ін.

Мадярщина, див. *Угорщина*.

Маєвський Іван, гром.-політ. діяч, публіцист, чл. Укр. Центр. і Малої Ради, чл. ЦК УПСР (лідер т. зв. конфедералістів, які відстоювали самостійницькі позиції проти заг.-рос. установчих зборів); у січні 1919 організував т. зв. «басарабську директорію» та підняв повстання на Хотинщині проти румунів. Автор кількох публікацій, м. ін.: Червоний імперіалізм, «Федералізм», «Загальнорос. установчі збори» та ін.

Маєр (Meier) Йоган, швед. дипломатичний агент, залишив цікавий щоденник подорожі з Бахчесараю через Україну до Стокгольму з 1651 та реляції про козаччину.

Маєр (Maier) Карл Гайнц (1890–1945), нім. славіст, д. чл. НТШ, проф. ун-тів у Мюнстері та Кенігсбергу, автор підручника іст. граматики рос. мови (де включено й старокіїв. період), співр. при складанні укр.-нім. словника З. Ку-

зелі — Я. Рудницького (1943); м. ін. праці про початковий літопис та про Т. Шевченка.

Маєр (Mayer) Рудольф (1837–65), чес. поет. У віршах на укр. теми («Козацька» і «Україна») відбито нац. пригноблення України під Росією. Зб. віршів М. вперше вийшла 1873.

Маєр (Majer) Юзеф (1808–89), польс. фізіолог і антрополог, проф. Краківського Ун-ту; укр. матеріал є в його працях: „Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej“ (1876), „Roczný przyrost ciała u ludności galicyjskiej“ (1881).

Маєр-Гайденгаген (Meyer-Heydenhagen) Макс Вольфганг (* 1877–?), нім. журналіст, у 1903–14 рр. ред. часопису „St. Petersburger Zeitung“, 1918 пресовий референт нім. армії й нім. посольства у Києві, автор багатьох ст. про Україну та сх. справи.

Маєр-Михальський Денис (* 1891), бук. гром. і політ. діяч (Укр. Нац. Партія), адвокат і журналіст; посол до рум. парламенту в 1932–33 р.; тепер у Букарешті.

Мазад (Mazade) Фернан (1863–1939), франц. поет (деякі його поезії перекладені на укр. мову), критик і журналіст; переклади на франц. мову поезій Т. Шевченка, М. Рильського і ін. Приятель українців, чимало допомагав у політ.-визвольній акції, зокрема укр. делегації на Міровій конференції в Парижі (1919–22), співзасновник франц. Т-ва Українознавства.

Мазалевський Микола († 1793), поет, дяк с. Красилівки Козелецького пов. на Чернігівщині; вважається автором сатиричних віршів, зокрема «Великоднього сну» (1786).

Мазапети (Мадзапети), купецький, а згодом у 17–18 вв. шляхетський рід, грец. походження. Мануїл М., львівський купець і чл. Львівського братства (1590); його син, Константин М. († бл. 1656), староста Львівського братства (1637–40). Його нащадки за гетьмана Хмельницького переселилися на Лівобережну Україну, де належали до старшини Чернігівського полку. Рід М. вигас у першій пол. 18 в., а нащадки його по жіночій лінії називалися Мазапетами-Бродовичами.

Мазаракі Сергій († 1912), археолог-аматор, дідич на Полтавщині; розкопував скитські могили б. Ромна для Іст. Музею в Києві; мав власну археологічну зб.

Мазаракії (Мазаракі), укр. і польс. шляхетський рід грец. походження. Христофор (Криштоф) М. († до 1641), грец. купець, який в кін. 16 в. осів у Львові. Він і його син Іван М. († до 1667, за заслуги перед Військом Запорозьким,

на подання гетьмана І. Виговського, nobilitований 1659 р. польс. соймом), і син Івана М. — Іван М. († бл. 1690) були активними діячами Львівського Братства (два останні його маршалами); Іван Іванович М. очолював опозицію Братства проти єп. Йосифа Шумлянського. Один з його синів — Дем'ян М. поселився на Гетьманщині, його нащадки були в коз. старшині, а в 19–20 вв. дідами на Полтавщині й Півд. Україні. До цього ж роду належить Сергій М., археолог (див.).

Мазепа Галина (* 1912), дочка Ісаака М., маляр і графік-модерніст, студіювала у Мист. Пром. Школі і в Академії Мистецтв у Празі (у Новака); виставляла у Львові, Берліні, Празі, Каракасі, ЗДА і Канаді; ілюстра-торка кн., гол. дитячих; серії листівок («Різдво», «Колядники», «Великдень»), проекти костюмів та ін.; цикли ілюстрацій - картин, виконаних гвашем:

Г. Мазепа

«Байда», «Царівна-жаба», «Івасик-Телесик», ілюстрації до творів Шевченка («Катерина», «Русалка», «Утоплена», «Тополя»); працює також у ділянці мозаїки. Творчість М. характеризується легкістю рисунку, лаконічністю вислову, а в композиції — поєднанням модерного мистецтва з традиціями укр. візантинізму; з поч. 1960-их рр. її малярство наближається до абстрактного, не втрачаючи рис нац. характеру. На еміграції в Німеччині, з 1948 у Венесуелі.

Мазепа Іван (20. 3. 1639 — 21/22. 9. ст. ст. 1709), гетьман України (1687–1709), великий діяч укр. державности, син Степана Адама М. (див.) і Марини з Мокієвських М. (див.), нар. в с. Мазепинцях на Білоцерківщині, вчився у Києво-Могилянській Колегії і в єзуїтській колегії у Варшаві. Був «покойовим» у короля Яна Казіміра, який послав його для завершення освіти за кордон; 1656–59 рр. був у Німеччині, Італії, Франції й Нідерландах, де вивчав м. ін. артилерійську справу. По повероті до Польщі М. продовжував службу як «покойовий дворянин» при королівському дворі й виконував низку дипломатичних

І. Мазепа
з гравюри
Д. Галаховського
(1708)

доручень на Україні. 1663 р. М. повернувся на Україну, щоб допомогти хворому батькові; після його смерті (1665) дістав звання Чернігівського підчашого. 1669 р. вступив на службу до гетьмана П. Дорошенка; тоді ж одружився з Ганною Половець († 1702), дочкою ген. обозного Семена Половця й удовою білоцерківського полк. Самійла Фридрикевича. Спочатку М. був ротмістром надвірної коротви (командиром гетьманської гвардії), а згодом виконував обов'язки ген. осавула. М. брав участь у війні Дорошенка як союзника Туреччини проти Польщі (похід у Галичину 1672), а гол. відбував дипломатичні місії, зокрема до Криму (1673) й до гетьмана І. Самойловича (поч. 1674). Посланий влітку 1674 до Криму й Туреччини, М. попав у полон до запорожців, які видали його Самойловичеві; М. скоро здобув собі довір'я Самойловича, який зробив його «гетьманським дворянином» і не раз посилав його у різних держ. і приватних справах до Москви. М. брав також участь у *Чигиринських походах* (1677–78). 1682 р. М. був призначений на ген. осавула. Разом з політ. впливами росли й маєтки М. як на Україні, так і в суміжних пов. Московщини. Авторитет М. і на Україні, і в Москві стояв так високо, що коли скинено було Самойловича, рада на р. Коломаку 25. 7. 1687, за згодою моск. уряду, обрала його гетьманом. Тоді ж було укладено новий укр.-моск. договір (див. *Коломацькі статті*), який визначив дальші відносини двох держав.

Політ. програма М. визначилася ще в часи Дорошенка і Самойловича. Він твердо стояв на ґрунті укр. коз.-гетьманської державності й соборності укр. земель. Основні цілі політики М. як гетьмана України були: об'єднання укр. земель, насамперед Гетьманщини, Правобережжя, Запоріжжя і, якщо можливо, Слобожанщини й Ханської України у складі єдиної укр. держави і встановлення міцної автократичної гетьманської влади у станівій державі євр. типу, із збереженням традиційної системи коз. устрою. Спочатку М. вважав за можливе співжиття України з Москвою на засадах Переяславської угоди Б. Хмельницького, сподіваючись у союзі й за допомогою Москви, здійснити свої плани. М. брав активну участь у війні Москви

І. Мазепа
на дзвоні роботи
Карпа Балашевича
(1699)

з Туреччиною й Кримом (Кримський похід 1689, взяття Казикермана 1695, облога й взяття Озова 1696, Таванські походи на низ Дніпра другої пол. 1690-их рр. тощо). Хоч Константинопільська угода 1700 не поширила укр. володінь до Чорного м., але вона забезпечила на якийсь час укр. землі від загрози з боку Туреччини й руйнівних нападів татар. Так само М. підтримував Москву в перший період *Північної війни* (до 1708), допомагаючи (військом, зброєю, грошми й харчами) рос. армії оволодіти швед. Прибалтикою й закріпитися там. Участь у *Північній війні* дала М. змогу, не зважаючи на опір і протести Польщі й Москви, опанувати 1704 р. Правобережну Україну, де діяльність Семена *Палія* в кін. 17 і на поч. 18 в. фактично ліквідувала поль. владу й створила передумови для об'єднання Правобережжя з Гетьманщиною.

У царині внутр. політики М. підніс на високий щабель укр. госп-во, зокрема пром-сть, дбав про розвиток укр. науки (зокрема історії), освіти (перетворення Києво-Могилянської Колегії на Академію 1694 р., заснування Чернігівського Колегіуму 1700 р. тощо) та культури, особливо літератури (творчість Дмитра Туптала, Стефана Яворського, Іоана Максимовича, Теофана Прокоповича та ін., в тому ч. самого М., автора кількох віршів, зокрема думи «Всі покою щиро прагнуть») і мистецтва (особливо архітектури та малярства), що його М. був великим і щедрим меценатом (величні церк. пам'ятки мазепинського барокко у Києві, Чернігові, Переяславі тощо).

Хоч М. вдалося створити нову, зв'язану з ним і зобов'язану йому провідну старшинську верству, але він весь час мав потужну старшинську опозицію, яка виступала проти гетьманського абсолютизму й нерідко ставила М. у дуже загрозливе становище (повстання Петра Іваненка 1691–96, виступ Василя Кочубея 1708 тощо). Численні заходи М. для забезпечення прав козацтва (універсал 1691), міщанства (низка охоронних універсалів містам) й селянства (універсал 28. 11. 1701 про обмеження панщини двома днями на тиждень) не могли усунути соц. суперечностей, які в наслідок безперервних воєн і військ. тягарів та руйнації, а гол. — щораз більшого державного визиску й старшинських надуживань, раз-у-раз зростали. Велике невдоволення викликала співпраця М. з Москвою, яка, в умовах важкої Півн. війни, щораз гостріше й брутальніше провадила свою імперіялістичну політику на Україні. Все це позбавило М. солідарної нац. підтримки в критичний момент укр. історії.

Петро I не лише втручався у внутр. справи України, надміру визискуючи укр. людність для дальшого ведення війни, але й вирішив звести нанівець самостійність укр. держави й скасувати її коз. устрій. Довідавшись про пляни Петра, М., підтриманий більшістю вищої старшини, розпочав (приблизно 1704) з поль. королем Станиславом Лещинським, а згодом з швед. королем Карлом XII таємні переговори, які завершилися 1708 р. угодою про прилучення України до антимоск. коаліції. Докладний зміст цієї угоди невідомий, але основна мета її, навіть за офіц. рос. джерелами, була: «чтоб малороссийские козацкие народы от России были особое княжение, а не под Российского державою». Пізніше, до цієї коаліції приєдналося Запоріжжя, і 28. 3. 1709 р. був укладений (у Великих Будищах) договір між М. і кошовим отаманом, К. Гордієнком, з одного боку, і Карлом XII — з другого, в якому швед. король зобов'язався не укладати мирової угоди з Москвою, доки не буде визволено з-під моск. влади Україну й Запоріжжя.

Але укр.-моск. війна 1708–09 рр., яка провадилася на території України, закінчилася поразкою союзників. Москві вдалося захопити Батурин з великими військ. запасами й ген. артилерією й розколоту укр. сили шляхом утворення нового гетьманського уряду й страшно-го терору проти прихильників М. (руйнація Батурина і Запорозької Січі). Спроби М. зорганізувати широкий антимоск. фронт на сх. Європи були марні, а Полтавська поразка 27. 6. 1709 (див. *Полтавська битва*) і капітуляція швед. армії під Переволочною вирішили долю України. М. й Карл XII, з рештками швед. і укр. (запор.) війська, подалися на еміграцію до Туреччини. М., зламаний поразкою, віком і хворобою, помер у Бендерах, вночі з 21 на 22. 9. 1709 р., і був похований спочатку у Варниці, а потім у манастирі св. Юрія у Галаці (згодом могила М. була знищена). Петро I, який даремно вимагав, щоб Туреччина видала йому М., ще раніше оголосив його «зрадником» і наказав рос. і укр. Церкві виклясти його ім'я. Відтоді рос. (й сов.) пропаганда і історіографія уже понад 250 років робить усе, щоб очорнити ім'я великого укр. патріота й держ. діяча. Але, не зважаючи на подекуди контрверсійні оцінки особи й окремих моментів діяльності М. в укр. історіографії, світле ім'я М. залишилося в укр. нац. традиції як символ великого гетьманування слушно названо добою Мазепинського ренесансу.

Ім'я й образ М. були надхненням для багатьох більших і менших творців світової й укр. літератури (Ф. Вольтер, Д.

Байрон, В. Гюго, В. фон Гайденштам, Р. Готшаль, О. Пушкін, К. Рилеєв, Ю. Словацький, Б. Залеський, Б. Лепкий, Л. Старицька-Черняхівська, В. Сосюра та ін.), музики (Ф. Ліст, П. Чайковський, П. Юкальський та ін.) й малярства та різьбарства (О. Верне, Т. Шевченко, І. Рєпін, В. Масютин, О. Архипенко та ін.).

Література: Уманець Ф. Гетман Мазепа. П. 1897; Лазаревский А. Заметки о Мазепе. КСт. 1898, 3, 4, 6; Костомаров Н. Мазепа и мазепинцы. Собрание сочинений, кн. VI, П. 1905; Записки НТШ, т. 92 (т. присвячений Мазепинській добі). Л. 1909; Jensen A. Mazepa. Lyond 1909; Мазепа. 36. I–II, Праці Укр. Наук. Ін-ту в Варшаві, тт. 46, 47. В. 1938–39; Крупський В. Hetman Mazepa und seine Zeit (1687–1709). Ляйпціг 1942; Дядиченко В. Нариси суспільно-політ. устрою Лівобережної України кін. XVII — поч. XVIII ст. К. 1959; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. ЗНТШ, т. 170. Нью-Йорк-Париж-Торонто 1960; Kentschynskyj B. Mazepa. Стокгольм 1962; Maschkiw Th. Mazepa im Lichte der zeitgenössischen deutschen Quellen, ЗНТШ, т. 174. Мюнхен 1963.

О. Оглоблин

Мазепа Ісаак (1884–1952), за фахом вчений агроном, гром. і політ. діяч родом з Новгороду Сіверського. Один з лідерів УСДРП (її чл. з 1905 р.); замолоду активний чл. укр. студентської громади в Петербурзі, в 1911–17 працював як фахівець у ділянці хліборобства, з 1915 в Катеринославі; 1917 земський діяч на Катеринославщині, 1919 чл. Трудового Конгресу і секретар ЦК УСДРП, з квітня 1919 мін. внутр. справ, з серпня гол. уряду УНР (як такий деякий час брав участь у Зимовому поході); травень–червень 1920 мін. зем. справ. З 1920 р. на еміграції, з 1923 в Чехо-Словаччині, з 1945 в Німеччині; лектор, доц. (з 1927) і проф. (з 1946) Укр. Госп. Академії — УТГІ. Після другої світової війни один з організаторів Укр. Нац. Ради і (з 1948) перший гол. її Виконного Органу. Як представник УСДРП М. виступав на міжнар. з'їздах соц. партій в обороні заг.-укр. інтересів. Залишив численні ст. і публікації; найважливіші з них: «Большевизм і окупація України» (1922), «Підстави нашої політики» (2 тт., 1946; нарис основ укр. визвольної політики), «Україна в огні і бурі революції» (3 тт., 1941 р., 2 вид. 1950–52; цінні спомини з 1917–21 рр.) та ін.; наук. праці стосуються насамперед лукивництва і рослинності закарп. полонин (найважливіша — «Карпатські полонини», 1944).

І. Мазепа

М. Курах

Мазепа Марина (в чернецтві Марія Магдалина), нар. Мокієвська (шляхет-

ський рід на Білоцерківщині; † 1707), мати гетьмана І. Мазепи. Маючи добру освіту, після смерті (1665) свого чоловіка Степана (див.) присвятила себе церковним справам; була чл. Луцького братства (1666), а згодом за деякий час прийняла чернецтво, була ігуменею Києво-Печерського Вознесенського (1686–1707) і Глухівського (з 1688) жін. монастирів; багато зробила для госп. й мист. піднесення першого з них. Вірна дорадниця свого сина-гетьмана, брала активну участь у церковно-політ. справах, у зв'язку з чим не раз їздила до Москви. Померла в Києві.

М. Мазепа

Мазепа Степан-Адам († 1665), батько гетьмана Івана М., діяч Хмельниччини; 1654 білоцерківський отаман, 1658 висланий гетьманом І. Виговським з військ. місії до польс. короля Яна Казіміра; 1662 номінований чернігівським підчашиєм; прихильник Гадяцької унії.

Мазепи (Мазепи-Колединські), шляхетський рід на Білоцерківщині, відомий з пол. 16 в. Предок гетьмана І. Мазепи Михайло (або Микола) М. одержав 1544 р. від короля Жигмонта I на ленному праві хутір Каменець (згодом с. Мазепинці). Микола М., прадід гетьмана, дістав 1572 р. привілей короля Жигмонта II Августа на «хутір на Камениці». Один з М. (Федір?), можливо, брат Миколи, був коз. полк. і за участь у повстанні Наливайка був страчений у Варшаві 1596 р. Кілька М. були записані до реєстру білоцерківського полку 1649 р. Батьком гетьмана Івана М. був Степан-Адам М. (див.). Рід М. вигас 1709 р. із смертю гетьмана М.

Мазепинський мілітарний курс, перша таємна військ. орг-ція укр. молоді у Львові, організована в 1912, видала кілька підручників військ. служби укр. мовою (літографічним способом), гол. заходами І. Чмоли й В. Кучабського.

Мазлах Сергій (1880?–193?, справжнє прізвище Робсман), діяч КП(б)У жид. роду, який разом з В. Шахраєм створив першу нац.-ком. опозицію (1918) і видав кн. «До хвилі» (1919) з критикою нац. політики Леніна на Україні; в 1920-их рр. керівник Центр. Статистичного Управління УСРС; в 1930-их рр. зліквідований.

Мазовія, польс. Мазовше, іст.-геогр. країна Польщі над сер. Вислою, гол.

м. Варшава. М. увійшла до складу Польщі у 10 в., з пол. 12 в. являла собою удільне князівство, з часом незалежне; з пол. 13 в. розпалася на ряд менших князівств, у пол. 14 в. стала ленном Польщі; 1526 р. приєднана до Польщі. М. межувала на сх. з Волинським князівством, згодом з Гал.-Волинською державою і підтримувала з ними приязні зв'язки. Данило Романович і його наступники підтримували мазовецьких кн. проти Польщі й були в деякій мірі їх протекторами. Останній гал.-волинський кн. Юрій II був сином мазовецького кн. Тройдена та Марії, дочки короля Юрія I.

Мазон (Mazon) Андре (*1881), франц. філолог-славист, лектор франц. мови у Харківському Ун-ті (1905–09), де мав слухачами Л. Булаховського й О. Білецького, проф. слов. мов і літератур Страсбурзького Ун-ту (1919–23) і Колеж де Франс (1924–52), през. Ін-ту Слов. Студій Паризького Ун-ту з 1937 р., засновник (1921), а з 1937 р. дир. славистичного журн. «Revue des Etudes Slaves» (R. E. S.), д. чл. НТШ з 1927 р. Автор праць з слов. філології, м. ін. про Марка Вовчка, «Слово о полку Ігореві», про Т. Шевченка; редагував бібліографію україністики в R. E. S. у 1921–24 рр. і вмістив у ньому ст. про М. Сумцова, М. Грушевського, І. Борщака, Л. Булаховського, О. Білецького та ін.

Мазуренко Василь (1877–?), брат Семена, інж.-технолог, політ. діяч, з 1901 р. чл. РУП, пізніше УСДРП; чл. Центр. Ради, 1917–18 кількакратно виконуючий обов'язки або заступник мін. фінансів, 1919 чл. місії УНР в Італії; 1920 р. повернувся на Україну, завідував у Харкові Палатою мір і ваги; ліквідований більшовиками на поч. 1930-их рр. Праці з технології силікатів та ін.

Мазуренко Галя (*1901), поетка, співр. журн. «Вісник» і «Проблем». По першій світовій війні на еміграції в Празі, тепер в Англії. Зб. поезій «Акварелі» (1927), «Стежка» (1939), «Вогні», «Снігоцвіти» (1941), «Пороги» (1960).

Мазуренко Семен (1879–?), рев. діяч під час першої рос. революції 1905, організатор Всерос. Сел. Союзу, 1906 був заарештований і засланий; 1917 повернувся на Україну і був активним чл. УСДРП; на поч. 1919 очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР, яка виїхала до Москви для переговорів з больш. урядом у справі унормування

Г. Мазуренко

взаємин між Україною і Росією. 1920 повернувся на Україну. 1925 заарештований і, мабуть, розстріляний.

Мазуренко Юрій (1885—?), брат Семена, політ. діяч і правник; під час визвольних змагань один з провідників фракції «незалежників» УСДРП і (1919) гол. Повстанчого Штабу проти больш. уряду; 1920 чл. ЦК УКП, а після її ліквідації КП(б)У; проф. Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва, гол. Правничого Т-ва у Харкові, на поч. 1930-их рр. гол. Харківського Наук. Т-ва при ВУАН; 1934 заарештований і засуджений на 10 літ ув'язнення, як «учасник укр. терористичної ор-ції», дальша доля невідома. Праці з родинного права.

Мазури, польс. селяни Мазовії; у Галичині укр. селяни М. називали польс. селян.

Мазуркевич (Mike Mazurki) Михайло (* 1909), фільмовий актор родом з Тернополя, з дитячих років у ЗДА; з 1941 у Голлівуді на характерних ролях негативних персонажів у амер. фільмах (перший фільм „Shanghai gesture“).

Майборода Платон (*1918), композитор родом з Полтавщини, закінчив Київ. Консерваторію у класі Л. Ревуцького (1947); симфонічна увертюра «Прометей», хорові твори, пісні, романси (популярні «Київський вальс», «Білі каштани», «Пісня про Дніпро» та ін.); музика до г'єсі кінофільму «Літа молодії» (з якого широко відома пісня «Рідна мати моя», т. зв. «Рушничок» на слова А. Малишка).

П. Майборода

Майборода Юрій (*1913), композитор, брат Платона М., закінчив Київ. Консерваторію (1941), в класі Л. Ревуцького, в 1945—57 її викладач. Опері «Милана» (1955), «Арсенал» (1960), дві симфонії 1940 і 1952, симфонічні поеми «Лілея» (1939) за Т. Шевченком і «Каменярі» (1941) за І. Франком, вокально-симфонічна поема «Запорожці» на текст Л. Забашти, «Гуцульська рапсодія» (1949), романси, пісні на слова В. Сосюри, Т. Масенка, А. Міцкевича, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини та ін.; музика до «Гамлета», «Короля Ліра» В. Шекспіра; ред. разом з Л. Ревуцьким

Ю. Майборода

фортепіанового і скрипкового концертів В. Косенка.

Май-Дніпрович (справжнє прізвище Майборода) Дмитро (1895—1930), поет, зб. поезій «Залізний тон» (1928).

Майков Аполлон (1821—97), рос. поет, перекладач «Слова о полку Ігореві» на рос. мову. Клопотався за полегшення становища Т. Шевченка на засланні, присвятив йому вірш «На білій міліні над Каспієм». На укр. мову М. перекладав П. Грабовський.

Майкоп (IX—21), м. на сх. Кубані, ц. Адигейської автономної обл. (у складі Краснодарського краю РСФСР), розташоване на передгір'ї Кавказьких гір на р. Білій; 88 000 меш. (1961); заснований 1857. Харч. (консервний, спиртовий, лікеро-горілчаний зав., м'ясокомбінат), деревообробна і лісохем. (мебльово-деревообробний комбінат, 2 мебльові фабрики, дубильно-екстрактний зав.) пром-сть, зав. — верстатобудів. тютюново-ферментаційний; ГЕС. Пед. ін-т, Адигейський н-д. ін-т іст. мови і літератури, лісотехн. і с.-г. технікуми, мед., пед. і муз. училища; драматичний театр, іст.-краєзнавчий музей. На півд.-зах. від М. **Майкопський нафтовий р-н.** За переписом 1926 р. в М. українці становили 15,3%, росіяни 74,5%

Майкопська могила, одна з груп великих могил Кубанщини б. м. **Майкона** з похованням племінного вождя бл. 2500—2000 до Хр., розкопана 1897 р. В ній над покійником та його двома жінками були залишки дорогого намету на золотих і срібних стояках, а б. кістяків ду- з Майкопської могили же багатий виряд, м. ін. 2 золоті та 14 срібних посудини — на одній ритий краєвид. Від М. м. дістала назву майкопська культура землеробсько-скотарських племен у сточищі р. Кубані кін. 3 тисячоліття до Хр.

Срібна ваза

Майкопський нафтовий район, нафтовий р-н на Кубані, розташований на півд. зах. від м. **Майкопу**, на передгір'ї Кавказьких гір у сточищах приток Кубані й Білої — Пшехи, Пшиша і Псекупса; гол. міста — Хадиженськ, Апшеронськ. Нафтоносність відноситься до т. зв. майкопської світи олігоценського і дол. міоценського віку — потужности 300—1000 м і більше. Майкопська нафта легка (0,830) і дає дуже багато бензини. М. н. р. відкрито 1911, нові поля 1936 р.; продукція 1912 р. — 150 000 т, 1922 — 50 000 т, 1928 — 160 000 т, потім швидко зростає (в млн т): 1933 р. — 0,8, 1937 —

1,8; тепер бл. 5. Нафту перероблюють у Краснодарі й Туапсе, до яких ведуть нафтопроводи.

Майнарді (Mainardi) Лявро (*1907), італ. журналіст, у 1930-их рр. цікавився укр. проблематикою; автор брошур: „T. Scevenco, il bardo dell'Ucraina“ (1933), „Simone Petlura: Eroe e martire dell'Ucraina“, „Le migrazioni ucraine in Polonia“ (1934), „Introduzione alla storia della letteratura ucraina“ (1936) та ін. З поч. другої світової війни відійшов від укр. справ.

Майовий (справжнє прізвище Басс) Іван (*1914), поет, зб. «Сербія партизанська» (1934), «До зброї» (1941); ст. в пресі.

Майоліка, рід мист. кераміки, покритої поливою (глязурою, керамічними емаллями) і розмальованою. На Україні знайдено сліди М. з 10–12

вв. у столовому посуді й у монументальному церк. і палацовому будівництві (напр., майолікові плитки церков у Києві — св. Софії і Десятинної, церков у Білгородці, Чернігові, Галичі, Володимирі Волинському й ін.). У 17–18 вв. поширилося виробництво майолікових кахельних печей і камінів та полив'яного столового посуду (див. *Кахлярство, Ганчарство*).

М. як декоративний матеріал стосовано в новіші часи в репрезентативних будовах, напр., на поч. 20 в. будинок земства у Полтаві, монастир СС. Василянок і дім асекураційного т-ва «Дністер» у Львові та ін., з 1950-их рр. в павільйонах Всесоюзної с.-г. виставки, станціях метрополітену в Києві і т. п.

Майоран (*Origanum majorana* L. = *Majorana hortensis* Moench.), багаторічна зілляста рослина з родини губоцвітих; використовується як приправа до страв і в консервах, до наливки і лікерів, з листя й квітів добувають запашну етерову олію. У нар. медицині застосовується проти шлункових хвороб і як тонізуючий засіб.

Майоров Микола (*1919), письм.-гуморист родом з Херсонщини; повість «Мужність» (1951), зб. гуморесок: «Перший постріл» (1954), «Гуморески» (1956), «Гарячі припарки» (1962).

Майорський (справжнє прізвище Сабалдир) Павло, письм. і журналіст, з 1906 р. співр. «Ради»; побутові й гумористичні оп., фейлетони, зб. «Оповідання» (1911).

Майстренко Іван (*1899), публіцист і політ. діяч родом з Полтавщини; працю-

вав журналістом в Одесі й Харкові (в 1931–36 рр. викладач Харківського Ін-ту Журналістики), 1936–40 в ув'язненні й на засланні; на еміграції в Німеччині один з діячів лівої течії УРДП і ред. її місячника «Вперед» (1949–60). „Bolshevist Bonapartism“ (1947), „Borotbism A. Chapter in the History of Ukrainian Communism“ (1954), „Newspapers in the USSR“ (1955), «Кризові процеси в советській економіці» (1955); низка ст. на політ. й екон. теми.

Майстренко Хведот, письм., співр. «Маяка», «Рідного Краю», «Молодої України», «Шляху» (1917–18); зб. оп. «В огні і крові» (1918), казки й оп. для дітей.

Майстренко Яків (*1903), письм., журналіст і театральний діяч; п'єси «Огонь Прометей» (1939), «Кар'єра Опришка» (1947), «Поема про любов» (1958), «Веління серця» (1962), п'єси для лялькового театру; переклади з рос. й есп.

Майський (справжнє прізвище Булгаков) Михайло (*1889), письм. 1920–30-их рр.; чл. літ. орг-цій «Гарт», «Вапліте»; окремі оп. й зб. оп. «Ніч» (1925), «Творці білого міста» (1927), «Борт», «Іспит», «Новелі» (1930), «Косминина проблема» (1932) та ін. Далі ніяких відомостей про М. немає.

Майфет Григорій (*1903), літературознавець і критик, на поч. 1930-их рр. проф. Полтавського Пед. Ін-ту і співр. Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка в Харкові. Праці перев. з теорії літератури: «Природа новелі» (1928), зб. ст. «Теорія літератури» (I–II, 1931–32); літ.-критичні ст. про М. Хвильового, П. Тичину й ін. З 1934 р. на засланні, дальша доля невідома.

Мак (*Ranunculus* L.), рід рослин з родини макуватих, з білим молочним соком. На Україні є 13 видів; з них культивується М. снотворний (*R. somniferum* L.), однорічна рослина до 120 см заввишки, для олії високої харчової якості та їстівного насіння і як лікарську рослину (заспокоюючий і снотворний засіб). Мак дикий або самосійка (*R. rhoeas* L.) з яскравими червоними квітами — поширений бур'ян; деякі види М. плекають як декоративні.

Мак Ольга (*1913), письм. на еміграції; пригодницькі повісті «Бог вогню» (I–III,

І. Майстренко

Майолікові прикраси на будинку в с. Безбахівці з 1869 р.

О. Мак

1955–56) і «Чудасій» (1956), романи «Жа-іра» (1957), «Проти переконань» (1959), оп. «Куди йшла стежка» (1961); спогади «З часів єжовщини» (1954). Живе в Бразилії.

Макар Степан (1870–1915; псевд. Степан Хлопів), гр.-кат. свящ., гром. діяч у ЗДА родом з Перемищини, з 1897 у ЗДА; діяч Руського Нар. Союзу, м. ін. гол. контрольної комісії, духовний опікун і 1897–1900 ред. органу РНС «Свобода». Автор друкованих у «Свободі» 1897–99 рр. нарисів з історії укр. поселення у ЗДА, комедії «Американський шляхтич», драми «Скупар» і зб. оп. укр. мовою „Businnes“; упорядник «Русько-англійського провідника» і такого ж словника (1901).

о. С. Макар

Макаревич Михайло (*1901), археолог, співр. ВУАН, розкопував поселення трипільської і ранньої бронзової доби (Київщина, Херсонщина, над сер. Богом), поховання сарматського й салтівського типів над Дінцем та ін.; ст. у вид. «Археологія», «Археологічні пам'ятки», «Краткие сообщения Института Археологии АН УССР».

Макаренко Андрій (1885–1963), політ. діяч родом з Полтавщини, служив в управлінні Півд.-Зах. Залізниць у Києві, з поч. революції 1917 організатор укр. залізничників і гол. їхньої спілки; за гетьманату дир. департаменту в мін-ві залізниць, співорганізатор повстання проти гетьмана і чл. Директорії УНР. На еміграції в Австрії, Чехо-Словаччині і ЗДА, де й помер.

А. Макаренко

Макаренко Антін (1888–1939), сов. педагог і письменник, родом з Білопілья на Сумщині; з 1905 р. М. учителював по різних школах на Україні, у 1917 р. закінчив Полтавський Учительський Ін-т; з 1920 р. керував закладами для неповнолітніх правопорушників (трудова колонія ім. М. Горького під Полтавою, пізніше дитячою колонією ім. Ф. Дзержинського під Харковом), 1935–36 – заступник начальника відділу трудових колоній НКВД УРСР; з 1937 жив у Москві. М. опрацював методу виховання молоді, основою якої було виховання в колективі й через колектив, і заперечення тези про незмінність природжених властиво-

стей дитини; поведінка дітей, на його думку, є наслідок їхнього виховання. Серед творів М. (всі вони писані рос. мовою) найважливіші: «Марш 30 года», «Педагогическая поэма» (I–III, 1933–35), «Книга для родителей» (1937) та ін.; повне вид. творів М. в укр. перекладі – «Твори», тт. 1–7, 1953–55. У літ. творчості М. помітний місцевий укр. кольорит. Система М. мала вплив на розвиток сов. педагогіки на Україні й в СРСР, як і на письм., зокрема тих, що писали для дітей і юнацтва (О. Копиленко, О. Донченко, І. Багмут та ін.). Про нього у М. Даденкова «Життя, діяльність і пед. ідеї А. С. Макаренка» (1949).

А. Макаренко

Макаренко Іван (1884–1945), гром. діяч на Кубані, чл. Кубанських Рад, 1917 ген. контролер Кубанської Республіки, заступник гол. Півд.-Сх. Союзу коз. військ; на еміграції у Чехо-Словаччині.

Макаренко Іван (1896–1938), соліст Київ. Опер (тенор, 1927–37); Ремендадо («Кармен»), Гастон («Травіата»), Селім-Ага («Запорожець за Дунаєм»); розстріляний за «єжовщини».

Макаренко Микола (1877–1936), історик мистецтва, археолог і маляр-графік, родом з Роменщини; у 1902–19 рр. кустос в Ермітажі (Петербург), з 1920 у Києві, д. чл. ВУАК та дир. Музею мистецтва, кол. Ханенків (1920–25).

М. Макаренко

За мужню оборону Михайлівського (Дмитрівського) собору (з кін. 11 в.) від знищення його сов. владою засланий 1934 до Казані, де й помер. М. провів багато розкопів на Україні (м. ін. на городищах роменського типу 1907–09) та в Росії, досліджував укр. мистецтво (праці про Юрієву Божницю в Старогородці, б. Остра, про церкву в Ромні, про Ляличі та ін.), орнаментику укр. книги 16–18 вв. тощо. Головніші праці: «Археологические раскопки 1905–13 годов», «Могила городища Полтавской губернии» (1917), «Музей Мистецтв УАН» (1924), «Мистецтво книги» (1924), «Орнаментация укр. книги 16–18 ст.» (1926), «Етюды з трипільської культури» (1927), «Біля Чернігівського Спасу» (1928), «Ніженська фібула», «Борзенські емалі й старі емалі України взагалі» (1928), «Скульптура і різьбарство Київ. Руси

передмонгольських часів» (1930), «Маріюпільський могильник» (1933) та ін.

Макаренко Микола (*1915), актор і режисер, ставив на сценах Запорізького, Луганського і Вінницького театрів «Сон літньої ночі» (Шекспіра), «Учитель танців» (Лопе де Вега), Тарас Шевченко (Ю. Костюка) та ін.; режисер Київ. кіностудії ім. О. Довженка; фільм «Дмитро Горицвіт» (за романом М. Стельмаха «Кров людська не водиця»).

Макаренко Олександр (*1882), брат Андрія М., за фахом інж. лісництва, гром. і політ. діяч, організатор і лідер Укр. Нар. Партії (з 1917 *Укр. Партії Самостійників Соціалістів*), брав участь у т. зв. перевороті отамана В. Оскілка (квітень 1919),

Макаренко Павло (*1892), політ. діяч, один з лідерів *Укр. Партії Самостійників Соціалістів*; за Центр. Ради комісар при Окремій Запор. дивізії; на еміграції в Чехо-Словаччині.

Макаренко Петро (*1888), брат Івана М., гром. діяч на Кубані, чл. Кубанських Рад; на еміграції керував у 1920-их рр. Громадою Кубанців у Чехо-Словаччині; тепер у Венесуелі.

Макарів (III-10), с. м. т. над р. Здвижем, р. ц. Київ. обл.; 5 700 меш. (1959); на поч. 17 в. тут була поль. фортеця.

Макарій (†1497), київський митр., священомученик; архимандрит віленського монастиря св. Тройці, був обраний митр. на соборі єпископів 1495 р. (царгородський патріарх, благословляючи цей вибір, застерігся проти обиравання митр. на Русі без попередньої патріяршої на це згоди); замордований татарами під час подорожі з Вільни до Києва.

Макарій, київ. гравер 18 в., ієромонах Києво-Печерської Лаври, у 1730-50-их рр. працював при Лаврській друкарні; мідерити з образами святителів-складачів літургій (у Службениках 1735, 1737 і 1747 рр.), заголовна стор. до Требника 1736, рамка до заголовка в Молитвослові (1742). Сюжети святителів М. використав у Почаєві А. Гочемський у 1770-их рр.

Макарій II, митр. київський 1534-56; спричинився до відновлення Галицької правос. єпархії з осідком у Львові, висвятивши на неї єп. *Макарія Тучапського*.

Макарій III, патріарх антиохійський (1648-75), родом араб із Алеппо; під час подорожі з Антіохії до Москви відвідав у 1654-56 Україну; його подорож описав син М. архидиякон *Алепський Павло*.

Макарій III

Макарій Булгаков (1816-82), визначний рос. богослов, проф. Духовної Академії у Петербурзі, д. чл. Рос. Академії Наук, єпископ, з 1879 моск. митр.; в його 13-томовому творі «История русской церкви» (1846-83) багато українознавчого матеріалу.

Макарій Оксіок (1884-1963), діяч Правос. Рос. Церкви, митр. родом з Підляшшя, вихованець Холмської Духовної Семінарії і Київської Духовної Академії. 1945 р. висвячений моск. патріархом на єп. львівського і тернопільського; помічний пріи. ліквідації Гр.-Кат. Церкви в Галичині (1949 р. також на Закарпатті); 1951-59 р. митр. і гол. Поль. Автокефальної Правос. Церкви.

Макарій Тучапський (†1549), намісник київ. митр. у Галичі (1535-39), з 1539 правос. єп. львівський, висвячений київ. митр. Макарієм — перший по відновленні після бл. 80-річної перерви галицької єпархії; ухвалив львівського собору 1539, що його скликав М. Т., сприяли відновленню занепалого церк. життя львівської єпархії.

Макаров Микола (1828-92), літератор і гром. діяч родом з Чернігівщини; в 1850-60-их рр. діяч укр. Громади у Петербурзі, де був урядовцем; співр. «Основи» та ін. журн.; приятель Т. Шевченка, який присвятив йому вірш «Барвінок цвів і зеленів», П. Куліша, М. Вовчка, В. Білозерського та ін.

Макаровський Михайло (1783-1846), вчитель і поет, родом з Полтавщини, довгий час учителював у Гадячому. Етногр.-побутові поеми з романтичним зафарбленням: «Наталя, або дві долі разом», «Гарасько, або талан і в неволі» (вперше опубліковані 1848), зб. віршів «Мова з України» (посмертне вид. 1864).

Макаронічна поезія (з італ.), поетичні твори, писані мішаною мовою з метою їх гумористичного зафарблення. М. п. відомо з 4 в. по Хр. (гр.-латинські твори Авзонія), вже в середньовіччі, а зокрема з 15 в. — в євр. літературах; в укр. літературі була поширена у віршах мандрованих дяків і в інтерлюдіях (крім укр., — латина, поль., білор., нім., навіть лит. мови). І. Котляревський користувався макаронічною мовою в «Енеїді». Пізніше вона виступала в різних ін. функціях: в «укр. школах» поль. та рос. літератур елементи укр. мови використовувалися для відтворення місц. кольориту (М. Гоголь), в укр. драмі інтелігенти іноді говорять (за браком укр. лексик чи для «учуднення») рос. мовою; у часи цензурних заборон укр. письм., пишучи по-російськи, мали змогу стосувати укр. мову тільки в діалогах. У новіші часи елементи чужих мов в укр. творах використовуються для від-

творення лексики певних суспільних кіл і для «учуднення» (В. Винниченко, М. Куліш, О. Довженко та ін.). Д. Ч.

Макаронна промисловість, галузь харч. пром-сти, яка базується на переробці борошна з твердих родів пшениці. Гол. центри М. п. в УССР: Київ, Харків, Одеса (найдавніша макаронна фабрика в СРСР — заснована 1797 р.), Жданов, Дніпропетровське, Львів, Симферопіль Херсон й ін.; на Кубані — Краснодар, Армавір, Майкоп. Продукція макаронних виробів в УССР (в тис. т): 1940 — 79,4, 1950 — 68,7, 1955 — 140,2, 1961 — 174,4.

Макарушка Євгенія (*1880), уроджена Мулик, дружина Остапа (див.), гром. діячка; довголітній чл. управи Союзу Українок і перша його гол. (1917—21), пізніше гол. його Львівської філії, 1934 гол. ділового комітету для підготовки Укр. Жін. Конгресу в Станиславові, активний чл. УНДО; тепер у ЗДА.

Є. Макарушка

Макарушка Любомир (*1899), син Остапа і Євгенії, гал. політ. діяч; за студентських часів перший ген. секретар ЦЕСУС, у 1927—29 рр. ген. секретар УНДО, в 1930—35 рр. посол до поль. сейму; 1948—51 чл. Виконного Органу УНРади в екзилі; з 1951 керівник відділу для ненім. втікачів (кол. ДП) в банку для біженців у Зах. Німеччині. Ст. про визвольні змагання і на політ.- суспільні теми.

Л. Макарушка

Макарушка Остап (1867—1931), філолог і педагог родом з Яворова, д. чл. НТШ; учитель гімназій в Коломиї й Львові, дир. учительської семінарії Укр. Пед. Т-ва у Львові (1911—21), інспектор сер. шкіл «Рідної Школи» (1921—31). Праці з мовознавства (про тюркські елементи в укр. мові, синтаксу дієприкметників у гал.-волинському літописі, розбір граматики М. Смотрицького, біографії О.

О. Макарушка

Потебні та О. Огоновського), шкільні підручники з класичної філології й педагогіки («Наука виховання», історія педагогіки), вид. для дітей і молоді, ст. на пед. теми.

Макарченко Олександр (*1903), нейрофізіолог, д. чл. АН УРСР (з 1961) та її віцепрез. (з 1962); в 1937—39 очолював Харківський Ін-т удосконалення лікарів, 1939—41 — Львівський Мед. Ін-т, деякий час заступник мін. охорони здоров'я УРСР і СРСР, з 1955 дир. Ін-ту фізіології АН УРСР. Наук. діяльність М. присвячена гол. вивченню фізіологічних процесів, що відбуваються в нервовій системі при нормальних і патологічних умовах; понад 30 наук. праць, м. ін. «Изменения нервной системы при интоксикации марганцем» (1956); ряд праць з питань філософії та методології природознавства.

О. Макарченко

Маківка, гора у Високому Бескиді, за 8 км на півн. від Славська, висота 958 м, місце перемоги 29. 4. — 2. 5. 1915 УСС (сімох сотень І і II куренів в складі 55 австр. дивізії) над переважаючими рос. силами. Бої на М. були першим більшим боем УСС;

Стрілецькі окопи на схилі гори Маківки

його значення полягало в тому, що тут вперше по віковій перерві укр. воїнство перемогло, завдяки своїй моральній поставі, над найбільшим ворогом України. Бій на М. підніс дух укр. суспільности, поширив інформації про УСС і укр. визвольні змагання серед чужинців та став символом на шляху зусиль українців до створення своєї держави. М. була місцем щорічних поминок на могилах 47 полеглих УСС.

Маківка Степан (*1886), гром.-політ. діяч на Підляшші, в 1920-их рр. організа-

тор партії Сель.-Роб., згодом Сель.-Роб. Лівиці, співзасновник і співред. тижневика «Наше життя» в Холмі, у 1922—28 рр. посол до поль. союму; в'язень поль. тюрем. Після упадку Польщі домагався від сов. влади приєднання Холмщини й Підляшшя до України; тепер в УРСР. Роман-памфлет «Нескорені Креси» (1957).

С. Маківка

Маківчук Федір (*1912), журналіст родом з Вінничини, ред. газ. «Молодь України», з 1946 — ж. «Перець», автор великої кількості фейлетонів і памфлетів. Антиамер. «Репортаж з того світу» (1960) з гострими нападами на укр. еміграцію; у співавторстві з П. Глазовим кн. для дітей «Пушок і Дружок» (1957) та «Зустріч друзів» (1959).

Макіївка (V—18), м. обл. підпорядкування в Донецькій обл., друге після Донецького м. Донбасу, положене в його півд. частині; 1961 р. — 381 000 меш. (1914 — понад 30 000, 1926 — 79 000, 1939 — 242 000). М. постанала 1899 у зв'язку з будовою металургійного зав.; 1920 — М. об'єднано з оселею Дмитріївське під останньою назвою, 1931 знову перейменовано на М. М. — одне з найбільш індустріальних м. Донбасу з розвинутою вугільною, металургійною та коксохем. пром-стю. Зав.: *Макіївський металургійний зав. ім. С. Кірова*, труболиварний зав. ім. В. Куйбишева, зав. грануляції пилків, коксохем. заводи, зав. металоконструкцій, авторемонтний, ремонтномех., підприємства пром.-будів. матеріалів, вугільні шахти і вуглезбагачувальні фабрики; легка (велика взуттєва і швейна фабрики) та харч. пром-сть. Вечірній відділ Донецького політехн. ін-ту, технікуми: будів., металургійний, вечірній гірничий, пед. училище, н.-д. ін-т безпеки гірничих робіт. М. розростається на зах., у напрямі сусіднього Донецького, створюючи з ним один індустріальний вузол.

Макіївський металургійний завод ім. С. Кірова, одне з найбільших металургійних підприємств УРСР і цілого СРСР, засноване 1898 франц. акціонерним т-вом («Генеральним т-вом чавуноплавильних, залізобойних і сталеробних заводів Росії»). Відбудований і поширений 1926 р. 1929 була введена в дію найбільша в СРСР на той час доменна піч, згодом стали до ладу агломераційна фабрика, механізовані доменний і мартенівський цехи та перший в СРСР блюмінг (1933). Перше в СРСР підприємство важкої пром-ти, що стало працювати (1935) без

збитків. Після воєнного знищення відбудований (1946) і реконструйований. Зав. випускає ливарний і перероблений чавун, сортовий прокат, листову сталь, рейкові скріплення, катанку, трубну заготовку, сутунку, штрипсову сталь. Має 5 модерних домн.

Макітра Григорій (1891—1942), учитель «Рідної Школи» у Львові, організатор позашкільної освіти, старшина УГА, заарештований у 1936 р. поль. судом на 15 рр. ув'язнення за військ. діяльність у часи визвольної боротьби (дуже голосна справа того часу); у поль. тюрмі в Равічу важко хворував і після звільнення передчасно помер.

Мако Сергій (1884—1951), маляр-портретист, чл. Укр. Дипломатичної Місії в Італії (1919); згодом у Празі, проф. рисунку і малярства в укр. Студії пластичного мистецтва (з 1923); портрет Є. Чикаленка та ін.

Маков Костянтин (1911—48), геолог, наук. співр. Ін-ту геол. наук АН УРСР, з 1944 — заступник його дир. та проф. гідрогеології Київ. Ун-ту, чл.-кор. АН УРСР (з 1948); праці з ділянки гідрогеології України, про геол. структуру Причорномор'я тощо.

Маковей, див. *Коноплянка*.

Маковей Осип (1867—1925), письмен., літ. критик, журналіст і громад. діяч родом з Яворова. 1893 р. закінчив Львівський Ун-т, потім був ред. «Зорі» (1894—95) і газ. «Буковина» (1895—97), одним з ред. «ЛНВ» (1898—99) та співр. «Діла», «Руслана». З 1899 р. був учителем укр. мови й літератури в учительських семінаріях Чернівців, Львова, дир. семінарії в Заліщиках, де й помер. Перші твори надрукував у «Зорі» (1885). З поетичних творів М. визначаються старанною будовою і формою поем «Молох» (1891), «Новик» (1894) і зб.

О. Маковей

поспій «Гірські думи» (1898). Але гол. в спадщині М. становить проза. Вдумливим обсерватором життя виявився він в оп. «Оферма», «Весняні бурі», «Клопоти Савчихи», «Вуйко Дорко» та ін., що увійшли в зб. «Наші знайомі» (1901), «Оповідання» (1904), «Криваве поле» (1921). Лагідним гумором позначені оп. М. з дрібноміщанського побуту. Гумористично-сатиричний характер мають також фейлетони й оп., вміщені в зб. «Прижмуреним оком» (1923). З двох більших повістей «Залісе» (1897) присвячене побутові гал. села, іст. повість «Ярошенко» (1905) змальовує битву під Хотиним 1621 р. Крім того, М.

написав ряд критичних нарисів (про Т. Бордуляка, І. Франка, Лесю Українку, П. Грабовського, О. Кобилянську), життєпис Ю. Федьковича і студію про П. Куліша. Найновіші вид. творів М.: «Вибране» (1956), «Вибрані твори» (1961) та в рос. перекладах «Избранные рассказы и очерки» (1957).

Література: Коваленко О. Українська муза. Поетична антологія. К. 1908; Лепкий В. Струни. Антологія укр. поезії. Берлін 1922; Якубський В. Гал. та буковинська поезія XIX в. К. 1926; Пеленський Є. О. Маковей. Спроба характеристики. ЛНВ. Л. 1931; Лев В. О. Маковей. У ж. «Вільне Слово». Мюнхен 1946; Куш О. Осип Маковей. Вибліографічний покажчик. Л. 1958; Погребенник Ф. Осип Маковей. К. 1960.

В. Радзикович

Маковецький (Makowiecki) Степан (1860–1949), польс. ботанік родом з Поділля, автор словника укр. ботанічної номенклатури (21 253 укр. назви), складеного в 1877–1932 рр. — „Słownik botaniczny łacińsko-małopolski“ (1936).

Маковиця, група *Вулканічних Українських Карпат* між р. Ужем і Ляторицею, складена з двох мальовничих вулканічних перснів — Анталовецької Поляни (971) і Маковиці (978; найбільший перстень у Вулканічних Карпатах). М. вкрита густими буковими лісами й майже не заселена. Натомість густо заселене рілляне підгір'я М., збудоване з туфів (багато виноградників).

Маковиця, іст. назва півн.-зах. Пряшівщини (півн. частина кол. *Шариського комітату*), заселеної перев. українцями. Назва походить від «білого» Маковецького замка з 13 в., положеного поблизу м-ка Зборова.

«**Маковій**», свято св. Маковей (14. 8. нового стилю), на день якого припадали нар. звичаї і обряди, зв'язані з періодом жнив (див. ЕУ I, стор. 238).

Маковський Володимир (1846–1920), рос. маляр, передвижник, д. чл. Петербурзької Академії Мистецтв (з 1893); чимало картин на укр. теми: «Ярмарок на Україні», «Укр. дівчата», «Українка», «Українець», «Дівич вечір», «Вітряк на Україні» та ін. Деякі твори М. переходять в музеях Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровського.

Маковський Володимир (1870–1941), вчений в галузі турбобудування та газових турбін; проф. Катеринославського Гірничого (1904–30) і Харківського Механіко-Машинобудів. (з 1930) ін-тів; створив у 1923 р. першу в СРСР газотурбінну лабораторію в Харкові.

Маковський Константин (1839–1915), рос. маляр, брат Володимира М., один з засновників т-ва передвижників; проф. (з 1869) і д. чл. (з 1898) Петербурзької Академії Мистецтв; портрети, жанрові сцени, іст. картини; кілька картин на

укр. теми («Наука прядіння», «Русалка», «Бакханалія»).

Макогін Яків (1880–1956), укр.-амер. політ. діяч і меценат родом з України; у 1905–21 рр. на амер. військ. службі. 1930 р. М. разом з своєю дружиною Сузанною (з визначного бостонського роду Фаллонів) об'їхав Галичину під час «пацифікації» й інформував про неї англ. парламентаристів і журналістів. 1931 р. М. організував на власні кошти *Українське Бюро* в Лондоні, згодом у Женеві й представництво бюро у Празі. Разом із своєю дружиною постійно підтримував Музей Визвольної Боротьби у Празі, давав стипендії укр. студентам і мистцям тощо; мав цінну збірку старовинних укр. ікон і картин та філателістичну. Помер у Бостоні, похований на військ. цвинтарі Арлінгтон.

Макогон Дмитро (1881–1961), письм. і педагог родом з Тернопільщини, батько І. Вільде; нар. учитель на Буковині (1903–14, 1919–22) і в Галичині (1923–56), співр. журн. «Каменярі» в Чернівцях. 36. віршів «Мужицькі ідилії» (1907), оп. і новель — «Шкільні образки», «Учительські гаразди» (1911), «Проти філі», «По наших селах» (1914). З 1945 р. гуморески і байки в сов. дусі. Зібране вид. «Вибрані оповідання» (1959).

Макогон Іван (*1907), скульптор з нахилом до монументалізму; закінчив Харківський Художній Ін-т (1931), з 1954 — викладач Київ. Художнього Ін-ту; скульптурні портрети маляра І. Северина, Т. Шевченка; композиції «Переправа», «Винищувач танків»; надгробки Ю. Щаденка, Ю. Яновського та ін.

Максаківський монастир, Преображенський монастир, над р. Десною б. с. Максаківки (Чернігівська обл.); заснований 1640 як чоловічий, деякий час був нечинний, відновлений 1803 як єдиновірчеський; церква з кін. 17 — поч. 18 в.

Максим, митр. києво-володимирський 1283–1305, родом грек, остаточно переніс митрополічу катедру з Києва до Володимира над Клязьмою.

Максимейко Микола (1870–1941), історик права родом з Роменщини, чл.-кор. ВУАН (з 1926), доц. (з 1897) і проф. (1918–20) Харківського Ун-ту, в 1926–34 рр. керівник секції історії укр. права Харківського Ін-ту історії культури ім. Д. Багалія, з 1940 р. старший наук. співр. Ін-ту історії України АН УРСР. Дослідник укр. права княжої і лит. доби. Головні праці: «Сейми Литовско-Русского государства до Люблинского унии 1569 года» (1902), «Опыт критического исследования Русской Правды» (1914), «Система Руської Правди в її поширеній редакції» (Праці Комісії для вивчення історії зах.-руського та укр. права, випуск 2, 1926).

Максименко Олександр (*1916), маляр родом з Полтавщини; закінчив Київ. Художній Ін-т (1947); картини з колгоспного життя: «Господарі землі», «Новатори колгоспних ланів», «В полі».

Максименко Федір (*1897), бібліограф родом з Запоріжчини; «Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929» (1930), каталог «Першодруки (інкунабули) Наук. бібліотеки Львівського Ун-ту» (1958) та ін.

Максиміліян, Макс (1870–1952), саксонський кн. (син короля Юрія), свящ., проф. ун-ту у Фрайбурзі в Швейцарії (з 1900), студював гр.-кат. обряд у Львові; був у дружніх зв'язках з митр. А. Шептицьким; „Praelectiones de Liturgiis orientalibus“ (2 тт. 1908, 1913), „Gedanken über die Frage einer Vereinigung der christlichen Kirchen“, переклади сх. літургій на латинську мову.

Максимов Олекс (1899), рос. актор героїчного плану і режисер, родом з Казані; з 1940 актор і режисер Київ. театру Червоної Армії (тепер Львівський драматичний театр Радянської Армії).

Максимович Андрій (1865–93), актор – характерний комік, корифей укр. побутового театру, родом з Полтавщини, на сцені з 1882 р. в трупях М. Старицького (1883–85), М. Кропивницького (1885–89) і М. Садовського (1890); сват («Назар Стодоля» Т. Шевченка), возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Омелько («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), дід («Як ковбаса та чарка...»), Сірко («За двома зайцями») в п'єсах М. Старицького, Скорик («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка) та ін.

Максимович Антін (*1890), гр.-політ. діяч серед укр. робітництва Бориславщини, в 1928–30 рр. посол до поль. союму від УНДО; 1940 р. вивезений більшовиками; дальша доля невідома.

Максимович Борис (*1906), піаніст родом з Києва; закінчив Київ. Консерваторію (1929), учень Г. Беклемішева і С. Барера, згодом її викладач; з 1944 на еміграції в Німеччині, концертував у Зах. Європі; з 1950 у ЗДА, де виступає з концертами і веде пед. працю. М. перший виконавець концерту В. Косенка.

Максимович Вероніка, див. Богаченко-Максимович Вероніка.

Максимович Дмитро (†1732), держ. діяч часів гетьмана І. Мазепи, з яким був посвоячений; як «військ. екзактор»

(1694) відав держ. прибутками Гетьманщини; ген. бунчужний (1703–08), ген. осавул (1708–09). Піддався росіянам після бою під Полтавою і 1710 р. був засланий з родиною до Архангельська, де й помер.

Максимович Іван (†1732), внук Максима (див. Максимовичі), вихованець Києво-Могилянської Академії, вчений і держ. діяч мазепинської доби; пішов з Мазепою на еміграцію і був ген. писарем в уряді гетьмана Орлика (1710–14), уклав договір з Кримом 1711 і провадив переговори з Туреччиною в Царгороді 1711 р. 1715 повернувся на Україну, але був депортований до Москви. У 1722–26 рр. «справщик» Моск. синодальної друкарні, де завідував бібліотекою і склав її каталог; усунений 1728 р. за політ. неблагонадійність. Автор рукописного латинсько-слов'янського словника, складеного 1718–24 на підставі латинсько-поль. словника Г. Кнапського (1626), нині в Публічній бібліотеці в Ленінграді. Один з перших на Україні зацікавився нумізматику і вивчав великий скарб араб. монет, знайдених у Києві 1707 р.

Максимович Іван (1679–1745), монах, церк. маляр-монументаліст родом з Пирятина; мав іконописні майстерні в Золотоніському та Переяславському монастирях (1706), згодом якийсь час очолював лаврську майстерню в Києві (після 1718 р.). Його стінні розписи в Золотоні-

Розпис з Успенського собору з поч. 18 в.

ському, Мгарському та Переяславському монастирях не збереглися (відомі лише з архівних джерел); найвідоміші розписи – в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври (знищені в 19 в.). У Київ. Музеї Укр. Мистецтва зберігається «Розп'яття» з зображенням лубенського полк. Леонтія Свічки.

Максимович Ігнатій (бл. 30-их рр. 18 в. – 1793), письм., осв. і церк. діяч. Вихованець, а в 1754–64 проф. Київ. Академії, пізніше ігумен і настоятель різних монастирів. «Ода на перший день травня 1761 року» М. є одним з перших зразків силабо-тонічного віршування на Україні.

Максимович Іоан, св., див. Іоан Максимович.

Максимович Карло (справжнє прізвище Саварин; 1890–1936?), ком. діяч родом з Галичини; під час першої світової війни попав як УСС до рос. полону, 1917 вступив до УПСР, пізніше належав до її лівої течії – боротьбістів, 1920 р. разом з ними вступив до КП(б)У і був чл. її ЦК; одночасно був одним з засновників Ком. Партії Сх. Галичини та КПЗУ, чл. її ЦК і представником КПЗУ при ЦК КП(б)У. М. стояв на позиціях укр. нац. комунізму як у КП(б)У, де належав до групи О. Шумського, так і в КПЗУ, яку разом з О. Васильковим та Р. Турянським у 1927–28 поставив в опозицію до нац. політики Москви на Україні. Після цього М. був переведений до Москви; 1933 заарештований і обвинувачений у приналежності до мережі УВО в УССР та до підпільного Всеукр. Боротьбістського Центру. У 1934 зник без сліду.

Максимович Манасія (світське ім'я Михайло; †1758), літ. і церк. діяч родом з Миргородщини; вихованець Київ. Академії, де був згодом навчителем нім. й жид. мов (1745–49), проф. богослов'я та ректором, а також архимандритом Києво-Братського монастиря (1755–58). Автор низки проповідницько-богословських творів.

Максимович Мар'ян (1804–55), церк. і осв. діяч, василіянин, учитель і дир. василіянських окружних шкіл та учительських препарандій у Дрогобичі й Лаврові, 1842–50 ігумен у Лаврові, 1850–55 протоігумен; прихильник нар. мови та літератури.

Максимович Микола (1855–1928), гідролог і гідротехнік родом з Києва; 1896 збудував річкову пристань у Києві; з 1900 – проф. Київ. Політехн. Ін-ту; начальник Київ. Округи шляхів (1905) і Управи внутр. водних шляхів і шосейних доріг Рос. Імперії (1906), чл. імперської Ради Мін-ва Шляхів (1910); з 1919 – гол. гідрологічної секції УАН. Основні праці М. присвячені проблемі Великого Дніпра, гідрології і гідрографії Київщини, електрифікації Київ. р-ну; найважливіша «Днепр и его бассейн» (I–II, 1901).

Максимович Михайло (1804–73), історик, філолог, етнограф, ботанік, поет із старшинського роду на Полтавщині, нар. на хуторі Тимківщина, б. Золотоноші. 1823 закінчив Моск. Ун-т (словесний і природничий відділи філос. фак., згодом ще й мед.), був залишений при ун-ті для наук.-акад. праці, викладав ботаніку; 1883 одержав вчений ступінь д-ра й був іменований ординарним проф. на катедрі ботаніки Моск. Ун-ту. 1834 у відкритому тоді Київ. Ун-ті М. дістав професуру рос. словесности і того ж ро-

ку обраний першим ректором ун-ту (до кін. 1835). Через поганий стан здоров'я пішов 1845 р. у відставку й решту свого життя присвятив виключно наук.-літ. діяльності, яку провадив на своєму хуторі Михайлова Гора б. с. Прохорівки Золотоніського пов., де й помер. М. не раз намагався повернутися до активної наук.-акад. діяльності, але рос. Мін-во освіти не пішло йому назустріч. Не зважаючи на великий наук. авторитет М. (він був почесним чл. кількох укр. та рос. ун-тів і багатьох наук. т-в), лише під кін. життя (1871) він був обраний чл.-кор. Рос. Академії Наук по відділу рос. мови та словесности.

М. Максимович

М. був справжнім вченим-енциклопедистом, і то дуже широкого діяпазону – від ботаніки до історії. Його наук. праці в царині природознавства, опубліковані у 1820-их – на поч. 1830-их рр. («О системах растительного царства», 1827; «Основания ботаники», кн. 1-2, 1828–31, «Размышления о природе», 1833 тощо) не лише стояли на рівні тогочасної науки, але й прокладали для неї нові методологічні шляхи.

Як фолкльорист М. видав 1827 р. у Москві «Малороссийские песни», а 1834 – «Украинские народные песни» (третья зб. «Сборник украинских песен», ч. I, вийшла вже в Києві 1849). Передмова М. до вид. 1827 р. була «свого роду літ. маніфестом, повним ентузіазму до нар. укр. поезії» (Д. Дорошенко). Фолкльорні вид. М. мали величезний вплив на укр. фолкльористику (також у Галичині); вони викликали інтерес до укр. фолкльору серед ін. слов. народів (зокрема росіян, поляків і чехів), а навіть в Англії й Америці. Як мовознавець М. опублікував ряд ст. про класифікацію слов. мов (1838, 1845 і 1850), у яких широко користувався даними з укр. мови. У дискусії з М. Погодіним і П. Лавровським М. обстоював «старобытность» укр. мови; М. був автором етимологічного правопису «максимовичівки».

Як літературознавець М. вивчав «Слово о полку Ігореві», яке переклав укр. мовою; був автором праці «История древней русской словесности» (1, 1839), про коз. літописи, зокрема Граб'янки, тощо. Крім того, М. перекладав псалми на укр. мову й написав низку віршів (зокрема присвячений Т. Шевченкові: «Ой, як дуже за Тобою тужила Вкраїна»). М. видавав зб.-альманахи «Денница» (1830–

34), «Киевлянин» (1840, 1841, 1850), «Украинец» (1859, 1864).

В іст. (як і в фольклорно-етногр.) творах М. прихильник панівного тоді романтизму й ідеї народності; він обстоював генетичний зв'язок між княжою й коз.-гетьманською добами в історії України, яким він присвятив велику силу розвідок, ст., критичних заміток про джерела, літературу тощо. У ст. «О мнимом запустении Украины» (1857) та «Письмах» до М. Погодіна М. довів безпідставність його гіпотези про «великоруське» населення Київщини за княжої доби. Численні праці М. з історії княжої України, Києва та його пам'яток (зокрема «Очерк Киева», 1847, «Письма о Киеве к М. Погдину», 1871 та ін.), з історії козаччини, гетьманщини й гайдамаччини (розвідки про гетьмана П. Сагайдачного, «Исторические письма о казаках приднепровских», 1863–65), «Письма о Богдане Хмельницком», 1859, «Бубновская сотня», 1848–49, про гайдамаччину й коліївщину тощо, мали особливе значення для дальшого розвитку укр. історіографії. М. працював також у царині укр. археології й був автором першої на Україні археологічної праці з застосуванням типологічної методи («Украинские стрелы древнейших времен...», 1868).

М. природника й М. історика об'єднував М. — філософ. Філософія М. не була абстрактною філос. системою, і зовсім марні спроби сов. авторів довести, що М. був прихильником «матеріалістичних принципів». Вихований у дусі натурфілософії Шеллінга й Окена, М. зробив дальший крок уперед. Пізнання природи та суспільства, на думку М., мусить спиратися на дані наук, досліду, «суворо аналітичного й обережно синтетичного, а тому позитивного», бо «філософія може бути в кожному витворі розуму» і «всяка наука повинна бути філос.»; «щодо різних наук або окремих галузів знання, то і в них один, загальний погляд повинен розстилатися до самих дрібних деталей». Цей принцип послідовно проведений крізь природничі й іст.-філол. студії М.

Іст.-філол. твори М. видано в 3-х тт. за ред. О. Котляревського у Києві (1876–80). Його листування опубліковано лише частково, зокрема у «КСт.» (1904), там же й автобіографія (1904, ч. 9). Архів М. зберігається у Рукописному Відділі Держ. Публічної бібліотеки УРСР у Києві, а частково у Центр. Держ. Архіві Літератури і Мистецтва СРСР (ЦГАЛИ) у Москві.

Література: Пономарев С. М. Максимович. П. 1871; Юбилей М. А. Максимовича. К. 1871; 2 вид. П. 1872; Науменко В. Статті про М. у «КСт.», 1893, 1898 і 1899; Грушевський А. М. А. Максимович. Известия Отделения русского языка и словесности Импе-

раторской Академии Наук, І. П. 1906; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923; Україна ч. 6. 1927, чч. 5–6, 10–11, 1929; Попов П. М. О. Максимович. К. 1954; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959; Остриянин Д. Світослад М. О. Максимовича. К. 1960; Попов П. Перший зб. укр. нар. пісень. Укр. пісні, видані М. Максимовичем. К. 1962.

О. Оглоблин

Максимович Юрій (*1877), історик родом з Чернігівщини; проф. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту і Київського Ун-ту (до 1919), Симферопільського Ун-ту та Півн.-Кавказького Пед. Ін-ту у П'ятигорську (1954); в 1920-их рр. д. чл. Харківського Н.-Д. Ін-ту історії укр. культури ім. Д. Багалія. Автор низки праць з історії Гетьманщини 18 в., зокрема монографій: «Деятельность гр. П. А. Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией» (1913) і «Выборы и наказания в Малороссии в Законодательную Комиссию 1767 года» (1917).

Максимович-Амбодик Нестор (1744–

1812), медик і вчений енциклопедист родом з Полтавщини, з священничої родини; вчився в Київ. Академії й Страсбурзькому Ун-ті, де дістав ступінь д-ра медицини (1775), згодом проф. акушерства в Петербурзі. М. один з основоположників наук. акушерства та мед. термінології в Рос. Імперії, педіатр, ботанік, фітотерапевт, геральдист тощо. Автор цінних — перших у Рос. Імперії — підручників з акушерства («Искусство повивания, или наука о бабичьем деле...», 1784–86) і ботаніки («Врачебное веществословие или описание целительных растений...», 1783–89, «Первоначальные основания ботаники...», 1795), словників — мед. хірургічного (рос. і латинською мовами), ботанічного (рос., латинською і нім. мовами), анатомічно-фізіологічного та ін. праць.

Н. Максимович-Амбодик

Максимовичі, старшинський рід, мабуть, міщанського походження. Максим (Васильківський або Печерський; † між 1694–98), родом з Ніжена, «орендар Печерський» (1676), «військ. індуктор» (1688–90), посвоячений з гетьманами І. Самойловичем та І. Мазепою, був одним з найбагатших людей Гетьманщини; 1690 був прийнятий гетьманом в «оборону». З його синів — Іоан М. (див.); Василь М., полк. компанійський і наказний переяславський (†1698), забитий татарами на р. Кодимі; Дмитро М. (див.). Його внуки Іван М. (див.) і Федір М., син Дмитра М., полк. стародубський (1741–56). Правнук Максима — Іван М., син Федора М.

(†бл. 1803), перший полк. стародубського карабінерського полку (1783–89), ген.-майор, близький до Новгородсiверського патріотичного гуртка. Їх нащадки – діти Чернігівщини й Полтавщини 18–20 вв. До цього роду належать також Михайло М. (див.), нащадок Василя М., і Юрій М. (див.), нащадок Дмитра М.

Максимовичівка, іст. правопис, застосований М. Максимовичем у виданнях укр. пісень (1827, 1834–49), засади якого виклав у ст. до першого з названих вид. – «Замечание о правописании и словопроизношении» (1827) та в листі до Г. Квітки-Основ'яненка (1842); крім етимологічних написань з *ы, и, ѣ, ъ* (сынъ, робити, лѣсъ), М. писав етимологічно *о, е, і, и*, коли вони вимовляються як *і*, тільки з діакритичним знаком (вонѣ, мѣдѣ, добрѣ, доброй, синѣй). По́за тим М. уживала *ъ* ще після губних приголосних перед йотованими голосними (вѣѣзжае, кровѣю), *ѣ*, для *йо, ъо* (ѣго, сѣго), *е* для *е, е*. У підрос. Україні М. відкинуто (друкував так лише П. Лукашевич зб. пісень 1836, деякий час так писав Куліш), зате з різними модифікаціями вона запанувала в Галичині, на Буковині й Закарпатті (гол. щодо етимологічних позначувань, також *л* у минулому часі дієслів: ходилѣ «ходив»); прийнята львівським з'їздом учених 1848 р. й окремими граматами (М. Осадци 1862, Г. Шашкевича 1865, П. Дячана 1865, О. Партицького 1873, О. Огоновського 1889 й ін), М. утрималася в школах Галичини й Буковини до 1895 р., у пресі й вид. московфільського напрямку в Галичині до 1930-их рр. На витиснення М. із шкільного вжитку вирішально вплинули надрукований Желехівською «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського (1886), і «Руська граматика» (1893) С. Смалъ-Стоцького та ін. На Закарпатті санкціонували етимологічний правопис на основі М. граматика О. Духновича (1853) та шкільні підручники Л. Чопея в 1880-их рр., як і шкільна анкета в Ужгороді 1920 р. Змодифікованою М. тут були змушені користуватися з уваги на архаїчну фонетику тутешніх говірок і малу обізнаність на літ. мові також прихильники нар. мови в літературі (граматики І. Панькевича 1923, 1927, та А. Волощина). О. Г.

Максимонько Леонтій (*1893), лікар-офтальмолог і суспільний діяч родом з Долинщини (Галичина); у Львові гол. (1934) і довголітній секретар Укр. Лікарського Т-ва, в 1940–44 рр. викладач Мед. І-ту, згодом Вищих Фахових Курсів; з 1948 в Канаді.

Максимчук Іван (*1888), адвокат і гром.-політ. діяч у Старому Самборі й Стрию, поручник-суддя УГА, гол. Укр. Окружного Комітету в Стрию 1942–44;

праця «Деякі інституції звичаєвого права в Старосамбірщині», спогади про Кожухів (1932) і про Польовий Суд УГА та нариси про укр. браз. письм.; тепер у Бразилії.

Максимчук Юліян Юрій (*1890), правник із Стрия, філателіст, тепер у ЗДА; «Укр. поштові марки», «Каталог укр. поштових марок – недерж. випуски», «Доповнення до каталогу чч. I і II», «Бібліографічний показник укр. філателії, гербових марок і банкнотів».

Макух Іван (1872–1946), адвокат у Товмачі, гром.-політ. і кооп. діяч, організатор «Січей», один з провідних діячів Укр. Радикальної Партії (згодом УСРП) у Галичині (чл. Гол. Управи й гол. 1930–39), ред. її органу «(Новий) Громадський Голос» (1905); посол до гал. сойму (1908–18), чл. Нац. Ради й секретар внутр. справ ЗУНР, у грудні 1919 гол. Крайової Ради в Хмільнику на Поділлі, 1920 товариш мін. внутр. справ УНР, 1928–35 чл. польс. сенату. Помер у Зальцбурзі. Спомини «На народній службі» (видані по смертю, 1958).

І. Макух

Макушенко (Макуха-Макушенко) Іван (1867–1955), маляр і педагог, родом з Черкащини; студіював у Петербурзькій Академії Мистецтв (1892–97) у І. Рєпіна; з 1904 на Україні, викладач Київ. Художньої Школи (1905–19) і Київ. Художнього Ін-ту (з 1934). М. маляр сіль. побуту: «Свято на Україні», «Перед святом», «Казки бабусі» та ін. Картини М. зберігаються в Київ. і Львівському Музеях Укр. Мистецтва.

Макшеев Олексій (1822–92), дослідник Сер. Азії, ген.-лейтенант. У 1848 р. брав участь в експедиції А. Бутакова над Аральським морем і тоді заприятелював з Т. Шевченком, автор споминів про поета.

Мал, деревлянський кн., що про нього згадує під 945 р. «Повість временних літ», яка оповідає, що деревляни, порадившись з Малом, вбили кн. Ігоря за неправне збирання з них данини.

Мала Антанта, військ.-політ. союз 3 сер.-євр. держав — Чехо-Словаччини, Румунії і Югославії, утворений у 1920 р. проти реставрації Габсбургів, угор. ревізіонізму та нім. загрози. Територіально М. А. була можливою, бо існували спільні кордони між її членами, в тому ч. чехо-словацько-рум. кордон на Закарпатті. Е. Бенеш, довголітній мін. закор-

донних справ Чехо-Словаччини, гол. організатор М. А., назвав Закарпаття «помостом» між країнами М. А. Політика М. А., що мала повну підтримку Франції, прагнула до збереження «статус кво» поверсальської Сер. Європи; укр. проблему трактовано внутр. питанням країн, які мали укр. меншість. Під тиском Гітлера і в результаті Мюнхенської конференції (1938), коли вперше обкраяно Чехо-Словаччину, М. А. перестала існувати.

Мала Виска (V-12), м. на півдні Придніпровської височини, р. ц. Кіровоградської обл., 11 400 меш. (1959); великий цукровий комбінат, заснований 1898 р. (продукція 1960-61 — 31 000 т цукру-піску).

Малавський Володимир (1853-86), політ. діяч родом з Кам'янця Подільського, чл. студентської київ. громади, учасник народницького руху на Поділлі й Київщині; за рев. роботу в Чигиринському пов. заарештований 1877 р. і засуджений на каторгу до Сибіру; умер у Шліссельбурзькій фортеці.

Мала Данилівка (III-17), с. м. т. Деркачівського р-ну Харківської обл., położone над р. Лопанню за 7 км від Харкова; 7 600 меш. (1959); зооветеринарний ін-т.

Мала Дівця (III-13), с. м. т., położone за 20 км на півн. зах. від м. Прилуки, р. ц. Чернігівської обл.; 3 600 меш. (1959).

Малама Павло (1859-1926), земський діяч Полтавщини і письмен., чл. III Держ. Думи, автор праць з історії Полтавщини в «Трудах» Полтавської Архівної Комісії; підтримував газ. «Рідний край».

Малами, старшинський рід молд. походження. Андріяш (Андрій) Малама († до 1730), з 1706 на Україні, охочекомонний полк. у гетьмана І. Мазепи (1708-09); його нащадки служили на Гетьманщині й володіли у 18-19 вв. маєтками на Полтавщині, а згодом і на Катеринославщині. З цього роду походив Павло М. (див.). Нащадком М. (по жіночій лінії) був Олександр Поль, діяч Катеринославщини.

Маланки (також Меланки), укр. нар. свято напередодні Нового Року або св. Василя; назва від св. Меланії, що її день припадає на 31 грудня. На Центр. і Сх. Землях М. називають також Щедрим вечором («щедра кутя»), тоді як на Зах. Україні Щедрий вечір святкують напередодні Йордану (Водохрещі). На М. щедрують, ходять з козою, водять парубочу й дівочу М., ворожать. Зв'язана з М. обрядовість з поч. 30-их рр. відродилася на підсов. Україні у святкуванні Нового Року. М. — також назва дівчини, що її обирали дівчата на провідницю в щедруванні, в піснях вона виступає як жін. паралеля до новорічного персонажу — Василя.

Маланчук Володимир (*1904), церк.

діяч родом з Заліщиків Малих (Галичина), редемпторист; свячений на свящ. 1931, з 1945 викладач

Укр. Духовної Семінарії у Гіршбергу (Німеччина) і Кулемборгу (Голландія), у 1949-50 рр. синкел у Великобританії, 1951-60 у Канаді — протоігумен Редемптористів сх. обряду Канади і ЗДА та ред. богословсько-господарського квартальника «Логос»; 1960 призначений еп., з 1961 — перший укр. кат. еп.-екзарх у Франції; статті на філос. і рел. теми.

еп. В. Маланчук

Маланюк Євген (*1897), поет і есеїст родом з Херсонщини. Закінчив реальну школу в Єлисаветграді, потім учився в Петербурзькому Політехнічному Ін-ті; мобілізований у час війни, закінчив Київ. військ. школу. З відновленням укр. держави в 1917 р. — старшина Армії УНР, з якою 1920 р. вийшов на еміграцію, живши спочатку в таборі для інтернованих укр. частин у Каліші, далі в Чехо-Словаччині, де закінчив Подебрадську Академію (1923), потім працював інженером у Польщі, переважно у Варшаві. Під кін. другої світової війни оселився в Німеччині, тепер у ЗДА. Літ.

діяльність М. почав у Каліші, заснувавши там, разом з Ю. Дараганом, журн. «Веселка» (1922-23). Досі вийшли такі його зб. поезій: «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939), «Вибрані поезії» (1943), «Влада» (1951), «Поезії» в одному томі (1954), «Остання весна» (1959); поема «П'ята симфонія» (1953); кн. есеїв — «Нариси з історії нашої культури» (1954), «До проблеми більшевизму» (1956), «Книга спостережень» (1962) та ін.

Є. Маланюк

Усе своє життя на еміграції М. пильно стежив за подіями на окупованій батьківщині, зокрема за процесом своєрідного літ. відродження 1920-их рр. і його розгрома в 1930-их рр. та наступними подіями, тому творчість М. позначена духовим зв'язком з ліпшими літ. досягненнями того відродження. Бувши провідним поетом у плеяді «вісниківців», об'єднаних навколо «Вісника» Д. Донцова, М. мав великий вплив як на емі-

грації й Зах. Укр. Землях, так і в УССР, викликаючи постійні напади ком. преси, яка називала його «укр. фашистом».

Стиль і посланництво поезії М. формувалися під тиском панівних у його покоління емоцій гніву і болю за століття бездержавності і пригноблення укр. нації, за поразку відновленої в революцію держави і за дальшу трагедію окупації України Москвою. Цей гнів повертався не тільки проти зовнішніх ворогів, а й проти внутрішніх слабостей, які поет бачив у комплексі «малоросійства», анархізму, браку національної дисципліни й організації, в перевазі чуттєвості над інтелектом тощо. Звідси в М. постава волонтаризму, жадання нового типу сильної людини, поглиблення традицій до старокіїв. основ (що зумовило особливе зацікавлення поета творчістю і ролю в укр. історії П. Куліша), намагання побачити й уйняти антитези й суперечності укр. життя в одне магнетне силове поле. Для поезії М. характеристичні динамізм, цілеспрямована ударність слова, патетичний профетизм, історіософічні візії.

Стиль і генеза поезії М. мало досліджені. Замолоду він знав «срібний вік» рос. поезії (символізм О. Блока, акмеїзм М. Гумільова), але з першої ж своєї кн. поезій («Стилет і стилос») органічно увійшов у революційний ренесанс укр. поезії, ідучи одночасно в двох її течіях: неobarockovий (П. Тичина, М. Бажан) і парнасистський (М. Рильський, М. Зеров, П. Филипович). Попри його здебільша регулярну строфу і таку ж клясицистичну метро-ритміку, різноманітну, але з перевагою енергійного ямбу, попри певну зорову пластичність образу, про М. зауважено, що він «лише почасти причетний до клясицизму, а в переважній більшості своїх творів хитається між символізмом і барокко (чи то романтизмом), з вельми значною перевагою цього останнього» (В. Державин).

Ю. Лавріненко

Маланюк Ірина (*1919), оперова співачка меццо-сопрано, родом з Станиславова: училася у А. Дідура у Львові, згодом у Віденській Муз. Академії. У 1941—44 виступала у Львівському Оперному Театрі, після війни в оперних театрах у Відні, Граці, Цюриху, з 1952 у Баварській держ. Опері в Мюнхені, де одержала високе відзначення з титулом «камерзенгерін» (1957), з 1956 в Держ. Опері у Відні. Численні гостинні виступи

І. Маланюк

в оперових театрах у Мілані, Парижі, Лондоні, Берліні та під час фестивалів у Байройті, Зальцбурзі та ін. М. визначний виконавець гол. роль в операх Вагнера і Ріхарда Штрауса.

Мала Рада, орган Укр. Центр. Ради, що діяв між сесіями її пленуму (початкова назва — Виконавчий Комітет Укр. Центр. Ради). М. Р. складалася пропорційно з представників окремих фракцій пленуму, спершу з 40, після Другого Універсалу з 60 депутатів.

Мала Русь, Мала Росія, згодом Малоросія; назва, що з'явилася на поч. 14 в. у Візантії для визначення зах. укр. земель (Галицько-Волинської держави) з церк.-адміністративного погляду. Із створенням гал. митрополії 1303 р. її територію, яка охоплювала шість епархій: гал., перемиську, володимирську, холмську, луцьку і турівську, визначувало у візант. записах і реєстрах епархій, як Мікрá Росіа (Мала Русь). Назвою Макрá Росіа (Велика Русь) визначувало з 1354 р. територію, яка охоплювала 13 епархій під владою київського митр.; укр.—київська, чернігівська, переяславська, білгородська, решта — білор. і рос. Мабуть, під впливом візант. церк. термінології кн. Юрій II Болеслав титулював себе у грамоті 1335 р. «dux totius Russiae Minoris», хоч його попередники, гал. королі, князі та й він сам вживали звичайних титулів: «Rex Russiae», «Dux totius terrae Russiae», «Dux et Dominus Russiae».

У 15—16 вв. назва «Мала Русь» не зустрічається. Лише з першої пол. 17 в. вона іноді вживалася в церк. зносинах Києва з Москвою. У хроніках і на геогр. мапах майже до кін. 17 в. зах. укр. землі називаються «Русь» (латинське Russia), «Руська Земля» (поль. Ziemia Ruska) і «Червона Русь» (латинське Russia Rubra). Назва «Велика Росія», що її застосовувало спочатку до Києва та ін. епархій Київської митрополії переходить пізніше на землі Новгороду, а далі Суздаля й Москви, хоч у літературі й на геогр. мапах ці землі аж до 18 в. виступають здебільша п. н. Московія. Натомість термін «Велика Росія» для визначення укр. держави вживав Б. Хмельницький. Після Переяславської угоди 1654 р. цар Олексій Михайлович змінив звичайний титул моск. великих кн. і царів «всєя Росіи» на «всєя Великія і Малыя Росіи» (а згодом ще і «Вѣлыя»). Відтоді (хоч і не відразу) назва «Мала Росія» («Мала Русь» «Parva Rossia»), під впливом також київ. учених і панегіристів, почала поширюватися в укр. урядовому листуванні, у хроніках і в літературі. На геогр. мапах України 18 в., виданих Рос. Академією Наук 1736—38, і в Рос. атласі 1745 р. назва «Мала Росія» не зустрічається.

Утворена з «Малої Руси» назва Малоросія почала вживатися з 18 в., але стосувалася тільки Лівобережної України (Гетьманщини). Створені після ліквідації коз.-гетьманської держави 1781 р. три намісництва (губернії) — Чернігівське, Новгород-Сіверське і Київське, 1796 р. були об'єднані як *Малоросійська губернія* (без Києва), що її 1802 р. поділено знову на дві губернії: Полтавську і Чернігівську. Назви Малоросія, малоросійський («малорусский»), малоросіяни («малороссы») уживалися стосовно всієї рос. України тільки протягом 19 і поч. 20 вв. (назву «малороссы» — також для українців, які жили поза межами Рос. Імперії), хоч у наук. публікаціях і в літературі досить поширена була також назва «Україна». Назву Малоросія застосовували подекуди лише для Лівобережжя в межах Полтавської, Харківської і Чернігівської губ. Після революції 1917 р. назви Малоросія і малоросійський вийшли із заг. й офіц. вжитку.

Б. Кравців

Мала Семінарія, виховно-навчальна кат. установа гімназійного (сер.-шкільного) типу для підготовки кандидатів до духовного стану. Першою укр. М. С. була М. С. ім. св. Йосафата у Львові, заснована 1919 р. (ректорами були м. ін. І.

Мала Понтифікальна Семінарія ім. св. Йосафата в Римі

Бучко, Я. Перрідон), ч. учнів (1935) — 172. 1931 р. засновано М. С. у Рогатині (ч. учнів — 42). Ці обидві М. С. 1939 р. зліквідували більшовики (М. С. у Львові існувала ще за нім. окупації; 1942 — 230 учнів).

На еміграції М. С. діють (подекуди під ін. назвою; в дужках ч. учнів на 1961 р.): в ЗДА у Стемфордї коледж, заснований 1924 у Філядельфії (120); у Канаді — Колегія св. Володимира в Роблінї під керівництвом оо. Редемптористів (80); у Бразилії М. С. св. Йосифа оо. Василиян у Прудентополісі (110), в Аргентині М. С. св. Йосафата оо. Василиян в Апостолес (25). В Європі діє М. С. у Римі (Укр. Мала Понтифікальна Семінарія ім. св. Йосафата) під керівництвом оо. Салезіян, заснована 1952 в Люрі

у Франції, 1954 перенесена до Риму; це єдина М. С., в якій викладовою мовою є укр. (ч. учнів 1963 р. — 105).

Малахов Петро (1753—1807), лікар родом з Чернігова, з 1784 — губ. лікар, з 1797 — інспектор лікарської управи у Чернігові; склав перший медико-топографічний опис Чернігівської губ. (разом з О. Шафонським).

Малаховський Іван (†1693), сп. перемиський (з 1669) і холмський (з 1691), василіанин, архимандрит жидичинський і лепчинський, один з ініціаторів унії в Галичині; помер у Холмі.

Мала Хортиця, див. Хортиця.

Малашевич Іван, держ. діяч Запоріжжя першої пол. 18 в. Починаючи з 1714 р. був 9 разів обраний на уряд кошового отамана. Представник консервативних кіл запорізької старшини, М. очолював рух за повернення запорожців з території Крим. ханства на старі оселі. 1734 р. запорожці повернулися на Базавлук, де заснували *Нову Січ*. Під час переговорів про це з рос. урядом і пізніше М. рішуче обстоював права Запоріжжя — військ.-політ. й територіальні, зокрема на «вольності» Війська Запорізького Низового.

Малашкін Леонід (1842—1902), композитор і педагог, учитель співу Київ. Духовної Семінарії; фортепіанові твори на укр. теми («Козачок», попури з укр. нар. пісень «Наша Україна»), зб. 50 укр. нар. пісень для співу з фортепіаном, опера «Ілля Муромець» (1879).

Малашко Михайло (1882—1920), гром. діяч; чл. Укр. Центр. Ради, з кін. 1917 заступник комісара Центр. Ради для Донецького басейну. 1919—20 очолював повстанський відділ та боровся проти більшовиків, Махна і денікінців; розстріляний більшовиками.

Мале Полісся, рівнобіжнакова улоговина, розташована між лісостеп. височинами — Волинсько-Холмською на півн. і Подільською на півд., між Розточчям на зах. і Шепетівкою на сх., де сходиться з Поліською низовиною. Півд. межу М. П. становить стрімкий, 70—150 м. висоти берег Поділля — на півд. зах. Розточчя (на лінії Рава-Руська — Нестерів — Львів — Під'ярків — Олесько — Крем'янець — Кунів — Шепетівка), півн. 40—60 м. висоти уступ Волинсько-Холмської височини (лінія: Угнів — Червоноград — Берестечко — Вербі — Остріг — Крупець). Довж. М. П. бл. 300 км, ширина: на зах. (Надбужанська котловина) 40—70 км, на сх. (саме М. П.) 20—25, подекуди (б. Острога) ледве 5 км.

М. П. збудоване з горішньокрейдових мергелів, покритих льодовиковими і алювіяльними відкладами. Улоговина М.

П. виникла, мабуть, у пліоцені; на його сучасний вигляд найбільше вплинула діяльність талих вод льодовика, що втиснувся з півн. в котловину гор. Бугу, які відпливали в сх. напрямі й створили малополянську прадолину. Після зникнення льодовика ріки Буг, Стир, Іква, Вілія, Горинь почали текти просто на півн. і прадолина перетворилася на низку котловин — Надбужанську, Надстирську, Надікванську, Надгоринську (Острозьку), відділених одна від однієї низькими вододілами. У зв'язку з цією минувшиною М. П. виявляє тепер льодовиковий краєвид: це зандрові, рідше — на зах., де втискався льодовик, — мореново-зандрові або навіть водно-льодовиково-лесові рівнини на висоті 190–270 м, слабо розчленовані річками, що повільно плинуть серед заболочених заплав; ґрунти підзолисті й лучно-болотні, багато лісів — борів і суборів. Забагнення, наявність еолічних форм (надми тощо) і сильне заліснення характерні зокрема для сх., вузької частини М. П., краєвид якого подібний до польського (давніше лише цій частині давали назву М. П.).

Ліси (сосна, береза, дуб, осика, іноді граб) становлять бл. 30% всієї території, сіножаті (часто заболочені) і пасовища понад 1/4, рілля бл. 40%. Густота населення пересічно 50 меш. на 1 км²; бл. 20% людності живе в містах; гол. заняття — сіль. госп-во. Міста розташовані на фізіографічних межах М. П. з височинами, посередині лише на Надбужанській котловині.

Див. також *Надбужанська котловина*.

В. Кубійович

Малець Володимир, сп. УАПЦ, див. *Володимир Малець*.

Малецький Аркадій (*1887), адвокат, у першій пол. 1920-их рр. активний діяч Орг-ції українців м. Львова, чл. ЦК Укр. Трудової Партії і співред. щоденника «Наш прапор»; 1940 вивезений більшовиками.

Малецький Михайло (1848–1909), гром. діяч і меценат, власник маєтку в с. Угерцях Винявських (Рудківського пов.), який записав т-ву «Просвіта» у Львові для створення с.-г. школи для дівчат.

Малий Березний, с. Великоберезнянського р-ну на Закарпатті над р. Ужем; василіанський монастир, заснований у пол. 17 в.; будівля монастиря з 1742,

церкви з 1752; з 1926 зайнятий реформованими василіянами, в 1928–39 рр. дім чернечих студій.

«**Малий Місіонарчик**», місячник для рел. виховання дітей, виходив у Жовкві в 1903–14 і 1920 р. коштом оо. Василіян; засновник і ред. о. Л. Березовський.

Малин (III–10), м. на Київському Поліссі над р. Іршею, р. ц. Житомирської обл., 12 000 меш. (1959); фабрики: паперова (заснована 1872 р.) і гнутих меблів, ливарно-мех. й ін. зав.; лісотехн. технікум.

Малин, с. на Зах. Волині (Млинівський р-н, Ровенської обл.), в якому літом 1943 р. німці спалили майже все населення разом із свяц., замкнувши їх у місц. церкві.

Малина звичайна (*Rubus idaeus* L.), кущ або півкущ з родини розуватих, поширена в лісах і плекається в садах. Плоди М. містять 4,56 – 10,67% цукрів, 1,13 – 1,96% вільних кислот, 0,26% дубильних речовин, 0,77–1,9% азотових речовин, вітамін С; їх споживають свіжими й сушеними, варять з них варення, сиропи, вина тощо.

Малинівка, див. *Вільшанка*.

Малинівка (IV–17), с. м. т. Чугуївського р-ну Харківської обл. над р. Дінцем; 7 800 меш. (1959).

Малинка Олександр (1865–?), фолклорист родом з Чернігівщини; чл. Етногр. Комісії при ВУАН, ст. з укр. фолклору (про лірників і кобзарів), про укр. нар. театр тощо; окремо «Сборникъ матеріаловъ по малорусскому фольклору» (1902).

Малиновський Андрій (1884–?), фізик, доц. Київ. Ун-ту (1917–18), проф. Кам'янецького Ун-ту (1919–23), згодом Дніпропетровського Гірничого Ін-ту; понад 15 наук. праць, гол. — «До питання про кількість руху електронів провідності». 1937 заарештований більшовиками, дальша доля невідома.

Малиновський Йосиф (1868–1935), історик права родом з Острога (Волинь); проф. Томського Ун-ту, з 1924 у Києві, д. чл. ВУАН (з 1919) і гол. її Комісії для вивчення звичаєвого права України, ред. її праць; гол. Т-ва Правників у Києві (з 1926). Досліджував право стародавньої України й Лит.-Руської держави, укр. звичаєве право, а також сов. право. Найважливіші праці: «Учение о преступлении по Литовскому Статуту» (1894), «Рада Великого Княжества Литовского в связи с Боярской Думой древней Руси» (I–II, 1903–04, 1912), «Рев. радянське звичаєве право» (1928), «Стародавній держ. лад сх. слов'ян і його пізніші зміни» (1929) й ін.

Малиновський Михайло (1812–94),

М. Малецький

церк. діяч, гр.-кат. свящ., львівський крилошанин; посол до гал. сойму (1861–66), адміністратор львівської архієпархії (1869–70). Праці з історії гр.-кат. церкви ним. і ін. мовами („Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien“, 1861 й ін.); видав „Annales Ecclesiae Ruthenae“ М. Гарасевича (1863).

О. М. Малиновський

Малиновський Олександр (1889–1957), церк. і гром. діяч, укр.-кат. свящ.; у 1930-их рр. віцеканцлер Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Львові, 1940–46 апостольський адміністратор Лемківщини, багато зробив для нац. відродження Лемківщини; на еміграції ректор Укр.-Кат. Духовної Семінарії в Гіршбергу (Німеччина) і Кулемборгу (Голляндія). З 1950 р. – ген. вікарій в Англії.

О. О. Малиновський

Малиновський Родіон (*1838), сов. військ. діяч, маршал ССРСР родом з Одеси; під час другої світової війни, коли почався відступ німців, командував 2 і 3 Укр. фронтами; з 1957 – мін. оборони ССРСР.

Малицька Константина (1872–1947), видатна гром., просвітня і жін. діячка, педагог, письмен. (псевд. Віра Лебедева), почесний чл. т-ва «Просвіта», «Рідна Школа» й ін. Нар. учителька в Галичині, в Лужанах на Буковині і в дівочій школі Укр. Пед. Т-ва («Рідної Школи») у Львові, де учителькувала кількадесят років. 1912 р. спільно з М. Білецькою дала почин для заснування фонду «На потреби України», що був матеріальною допомогою для УСС 1914 р.; у 1915–20 рр. на заслання в Сибіру. Діячка культ.-осв. т-в у Львові, засновниця і довголітня гол. кружка ім. Ганни Барвінок; активна в жін. русі – провідна діячка Жіночої Громади в Чернівцях і Львові, ініціатор-

К. Малицька

ка Жіночої Служби України (1941), заступниця гол. Світового Союзу Українок; авторка брошури «Про жіночий рух» (1903). Дитяча письмен. (поезії, оп. й сценічні образки, м. ін. «Малі герої», «Гарфа Леїлі»), ред. «Дзвінка»; авторка багатьох січових пісень (найбільше відома «У Січі, у Січі гуртуймось брати»). Ст. на пед. і гром. теми, переклади з чужих мов.

Малицький Єронім (1865–1925), церк. діяч, ігумен василіянських монастирів у Кристинополі й Крехові, з 1904 перший консултор, у 1918–20 рр. гол. прокуратор Чину св. Василія В.; з 1920 на Закарпатті, де провів реформу василіянських монастирів, з 1923 ігумен Ужгородського монастиря.

Малицький Микола (*1890), гром. діяч Тернопільщини, в 1938–39 рр. сенатор польс. сенату від УНДО; разом з дружиною Іванною (див. Віконська Дарія) меценат студентської молоді й мистців; 1940 р. вивезений більшовиками.

Малицький Олександр (1874–?), правник, проф. Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва, помічник прокурора УССР; праці й підручники з сов. держ. і цивільного права, м. ін.: «Чека й ГПУ» (1923), «Коментарі до цивільного кодексу УССР» (1927), «Радянська конституція» (3 вид. 1928). Заарештований за «ежовщини», дальша доля невідома.

Малицький Федір (*1900), поет родом з Холмщини, під час першої світової війни евакуювався на Наддніпрянщину, де й залишився. Після закінчення Київ. Ін-ту Нар. Освіти (1928) перейшов на літ. працю, був чл. літ. об'єднання «Зах. Україна». 36. поезій «Холмщина» (1927) і «Поезії» (1931); повість «Бистрий Буг» і оп. «На панських ланах» (1931). З поч. 1930-их рр. М. відійшов від літератури і повернувся до пед. праці.

Малишевський Іван (1828–97), історик, проф. Київ. Духовної Академії, чл. Іст. Т-ва Нестора Літописця; праці з історії укр. і білор. церков. Головні: «Євреї в южній Русі и в Києве в X–XII вв.», 1878, «Варяги в начальной истории христианства в Киеве», 1887 (обидві в «Трудах Киев. Духовной Академии»); «Западная Русь в борьбе за свою веру и народность» (1894) та ін.

А. Малишко

Малишко Андрій (*1912), поет родом з с. Обухова на Київщині. Закінчив Київ. Ін-т Нар. Освіти (1932), потім учителював у м. Овручі, після служби в армії

(1934–35) працював у газ. «Комсомолец України», «Літ. газета» і в журн. «Молодий більшовик». Перші твори надрукував у ж. «Молодняк» (1930). Перша зб. поезій — «Батьківщина» (1936), після якої М. перейшов на літ. роботу. До війни М. видав ще сім зб.: «Лірика», «3 книги життя» (1938), «Народження синів» (1939), «Листи червоноармійця Опанаса Байди», «Березень», «Зореві дні», «Жайворонки» (1940). У час війни М. працював кореспондентом фронтових газ., опублікувавши в укр. і рос. пресі багато ст. та нарисів, і видав кілька зб. поезій: «До бою вставайте» (1941), «Україно моя», «Понад пожари» (1942), «Слово о полку», «Битва» (1943); поезії воєнної тематики містять і зб., надруковані пізніше: «Чотири літа», «Ярославна», поема «Прометей» (1946). У повоєнний час М. видав також велику кількість зб., серед них зб. віршованої публіцистики проти-амер. спрямування «За синім морем» (1950), далі «Книга братів» (1954), «Серце моєї матері» (1959), «Полудень віку», «Заповітне джерело», «Дубовий цвіт» (1960), «Листи на світанні» (1961), «Далекі орбіти» (1962) та ін. Крім того, кілька вид. вибраних творів і «Твори» в п'ятьох томах (з 1962).

У кількісно великій творчості М. відгукується на всі події внутр. і міжнар. політики відповідно до настанов партії, тому він відзначений багатьма високими нагородами: дві сталінські премії (за поему «Прометей» і зб. «За синім морем»), ордени і медалі, а його творчість вважається зразком «соц. реалізму» та «народності і партійності» в поезії. Виходячи з гол. засади соц. реалізму — «творити для народу», М. плекає спрощену народно-пісенну строфіку й лексику і простотою та легкістю віршів, особливо патріотичних і сентиментальних, багато з яких покладено на музику («Київський вальс», «Пісня про рушник» та ін.), здобув широку популярність.

Література: Коваленко Л. Поет Андрій Малишко. К. 1957; Кобилецький Ю. Літ. портрети. К. 1958; Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. Мюнхен 1964. І. К.

Малиш - Федорець Марія (1885 — 1960), драматична акторка, дружина С. Паньківського; в 1906–20 рр. у трупі М. Садовського в Києві на героїчних, пізніше характерних ролях: донна Анна («Камінний господар»), Геся («Мораль пані Дульської»), Марина («Зачароване коло»), Анна Андріївна («Ревізор»), Юнона («Ене-

М. Малиш-Федорець

іда»), Аделя («Сторінка минулого»), Варка («Безталанна») та ін.; 1913 знімалася у фільмі «Запорозький скарб». З 1944 на еміграції в Німеччині, згодом в Австралії, де й померла.

«Малі Друзі», ілюстрований місячник для дітей, виходив у в-ві «Укр. Дітвора» у Львові (1937–38), Укр. В-ві в Кракові (1940–42) і Львові (1942–44) та в Авгсбургу (1948), ред. Б. Гошовський; ілюстратори Р. Чорний, О. Судомора; журн. присвячував окремі стор. п. н. «Юні Друзі» для дітей старшого і «Маленькі Друзі» для дітей молодшого віку.

Малієва-Тагаєва Ганна (*1894), драматична акторка і співачка, родом з Харкова; з 1918 в трупі Л. Сабініна, з 1923 в держ. харківських театрах — Червонозаводському, Музкомедії (з 1931) і опері; партії Оксани («Запорожець за Дунаєм») Марусі («Чорноморці»), Кулини («За Німан іду»), Мімози («Гейша»), Цімри («Циганський барон»), Гальки (в одноіменній опері), Надії («Аскольдова могила») та ін. На еміграції в Німеччині й Канаді.

Г. Малієва-Тагаєва

Малі Миньки, с. Народицького р-ну Житомирської обл., положене на Київському Поліссі; тут 17. 11. 1921 відбувся бій волинської групи Армії УНР, що брала участь у другому Зимовому поході, з большевиками, в якому частина укр. бійців полягла, частина вийшла з оточення, а більшість попала в больш. полон і була розстріляна під Базаром. Докладніше див. Зимові походи.

Малі Пеніни, найвищий, мальовничий хребет скалищевої смуги, положений на зах. окраїнах Лемківщини; найвищий верх — Високі Скалки (1 052 м).

Малка, р. в центр. частині Кавказьких гір і на Передкавказзі, ліва притока Терекa; довж. — 200 км, сточище бл. 10 000 км².

Маллет (Mallet), муніципальне м-ко в Бразилії, штат Парана; 1 500 меш., у тому ч. бл. 50 укр. родин; в околицях — бл. 350 укр. родин.

Маловічко Іван, письм. 1930-их рр. Зб. поезій «Голова на плечах» (1930), «В книзі маємо мову — про ніч штурмову» (1932), поеми «Соціалістична весна» і «Шефи» (1930); оп. з військ. життя «Мореїн із Комі» (1934) і «На кордоні» (1936). Правдоподібно репресований під час «ежовщини», бо з того часу ніяких відомостей про М. немає.

Мало-Іллінівка (V-19), с. м. т. Артемівського р-ну Донецької обл., положене над р. Бахмуткою за 6 км на півн. від м. Артемівського; 4600 меш. (1959); мех. майстерні, асфальто-бетонний зав., філіял Харківського Ін-ту Ґрунтознавства.

«**Малопольська Вєходня**», див. *Малопольща*.

Малопольща, поль. *Малопольска*, іст. країна Польщі в сточищі гор. Висли, територія племені вислян, яка увійшла до складу Поль. держави в кін. 10 в. Назва М. (в протилежність до зах. Польщі — Великопольщі) охоплювала Краківське, Сандомирське й Люблінське воєводства, після Люблінської унії (1569) також вісім т. зв. руських воєводств, себто всі укр. землі, що входили до складу Польщі.

В період між двома світовими війнами поль. адміністрація вживала назву М. для кол. австр. коронного краю «Галичини і Льодомерії», а для іст. (укр.) Галичини штучну назву М. Східня — «Вєходня Малопольска».

Малорита (II-5), с. м. т. в півд.-зах. частині Полісся, р. ц. Берестейської обл. Білоруської ССР; населення р-ну чисто українське.

Малоросійство, зумовлений довгим поневоленням України Росією комплекс провінціалізму в духовості частини укр. громадянства (здебільшого інтелігентських кіл), що виявляється у відданості справі рос. великодержавності і в байдужому, а то й негативному ставленні до укр. нац.-державницьких традицій і прагнень. У визначенні М. Драгоманова носії М. — це зросійщені українці, нац. характер яких утворювався під чужим тиском і впливом, що мало наслідком засвоєння перев. гірших якостей чужої національності і втрати кращих своїх. В розумінні В. Липинського М. це хвороба бездержавності. Політ. М., на думку Є. Маланюка («Малоросійство», 1959), — це відсутність нац. духової суверенності, «брак найелементарнішого нац. інстинкту й параліч політ. волі», «національне поражєнство», виявом якого була «самоотверженність малоросійская» в 18 в., а потім капітулянтство перед Москвою й вислужництво перед її володарями. Подібний комплекс існував у ментальності деяких зах.-укр. кіл у відношенні до Польщі («Генте Рутенус, націоне Польонус», «хрунівство») й Угорщини — на Закарпатті (*мадярони*). Від М. відрізняють зближене подекуди до нього у практичних виявах *москвофільство*, як напрям нац. політики чи політ. тактики. Б. К.

Малоросійська губернія, адміністративно-територіальна одиниця, створена 1796 р. з намісництва Київського (без Києва з округом), Новгород-Сіверського й Чер-

нігівського, м. Кременчука й території кол. полків Полтавського і Миргородського; губ. містом був Чернігів. 1802 р., замість М. г., утворено 2 губернії — Чернігівську і Полтавську.

Малоросійська Колегія, назва двох різних установ 18 в. на гетьманській Україні. 1. Рос. урядова установа, яку створив Петро I 29. 4. 1722 для нагляду й контролю над діяльністю укр. гетьманського уряду. М. К., що перебувала у Глухові, на чолі з бригадиром С. Вельяміновим, складалася з 6 штаб-офіцерів рос. полків і гарнізонів на Гетьманщині, із щорічною заміною осіб. Тоді ж справи України в Петербурзі були передані з Колегії Закордонних Справ до Сенату. Користуючися з відсутності гетьмана після смерті І. Скоропадського (Полуботок був наказним гетьманом), М. К. узурпувала права укр. уряду й поведилася на Україні як найвища адміністративна, судова й скарбова установа. Це викликало велике невдоволення укр. старшини й численні протести укр. уряду, а демагогічна практика М. К. й брутальна поведінка Вельямінова до краю загострили ситуацію. 29. 9. 1727 М. К. була скасована.

2. Утворений указом Катерини II з 10. 11. 1764, після скасування гетьманату, вищий адміністративний орган Гетьманщини. Друга М. К. складалася з 8 постійних членів, призначуваних урядом, 4 українців (з числа ген. старшини) і 4 росіян, на чолі з през. графом П. Рум'янцевим, що був водночас ген.-губернатором України й головнокомандувачем усіх військ на її території; йому підлягало також Запоріжжя. 1782 р., у зв'язку з утворенням на Гетьманщині 3 намісництв, — друга М. К. вступила в ліквідаційний період, що тривав до 1786 року.

О. О.

Малоросійське Таємне Товариство, політ. орг-ція, яка існувала на Лівобережжі в першій пол. 1820-их рр. Організатором і керівником М. Т. Т. був Василь *Лукашевич*, переяславський пов. мвршал. Докладних відомостей про М. Т. Т. не збереглося, але із свідчень багатьох керівних діячів декабристського руху видно, що гол. метою М. Т. Т. була незалежність України. М. Т. Т. мало свій «катехизис», який на запит, «де зійшло сонце» — відповідав: «У Чигирині». До складу М. Т. Т. належала низка полтавських дідачів, зокрема Семен Кочубей, Володимир Тарновський, брати Олексієви (їх було заарештовано в цій справі 1826). Лукашевич і М. Т. Т. мали зв'язки з деякими проф. Ніженського Ліцею ім. кн. Безбородька, а також в ін. місцевостях Лівобережжя і в Києві та з поль. таємними орг-ціями, але, мабуть, уника-

ли ближчого контакту з рос. декабристським рухом. Під час слідства у Петербурзі 1826 р. Лукашевич заперечував існування М. Т. Т., і хоч учасників М. Т. Т. було незабаром звільнено, сам Лукашевич був конфінований назавжди в його маєтку у Баришполі. Традиція М. Т. Т. (у зв'язку з особою Лукашевича) тривала ще довго на Лівобережній Україні.

О. О.

Малоросійський Приказ («Приказ Малыя России»), моск. держ. установа, яка була заснована 1663 р. для відання укр. справами. М. П. безпосередньо не керував Україною, яка мала власний держ. апарат; це було свого роду мін-во у справах України, ніби канцелярія моск. царя як царя «Малыя России». Гол. завданням М. П. були зносини з гетьманським урядом і здійснення різних заходів моск. уряду на Україні (утримування моск. війська, будова фортець, мостів тощо). На чолі М. П. стояв підлеглий самому цареві боярин, який здебільша водночас був начальником Посольського Приказу. М. П. був остаточно ліквідований 1722 р.

Малоросія, див. *Мала Русь*.

«Малорусский литературный сборник», літ. альманах, виданий 1859 р. в Саратові Д. Мордовцем. В «М. л. с.» вміщені твори Д. Мордовця, М. Костомарова, нар. пісні з Волині, кілька казок, перший укр. переклад з М. Гоголя («Вечір проти Івана Купала»). У передмові до поеми «Козак і море» Д. Мордовець виступив на захист укр. мови в школі і пресі.

Малуша, нешлюбна жінка кн. Святослава Завойовника, мати Володимира Великого.

Малюжинський Микола (1903–43), протоієрей, діяч Правос. Церкви родом з Любара, мгр. теології Варшавського Ун-ту, свящ. на Волині; як благочинний (з 1933) Лановецького деканату (Крем'янецьчина) ставив опір поль. акції в 1937–38 рр. на-

сильного перетягання (т. зв. «ревіндикація») правос. українців на римо-католицизм (зокрема в с. *Гриньки*), за що був переслідуваний поль. владою. Під час окупації Волині більшовиками суспільний і церк. діяч на Холмщині (м. ін. ген. вікарій Правос. Церкви на Холмщині — 1940 р., згодом чл. консисторії о. М. Малюжинський в Холмі). З 1941 діяч Адміністрації УАПЦ в Луцькому. Розстріляний німцями в рівенській в'язниці 15. 10. 1943.

о. М. Малюжинський

Малютин Микола, гравер на міді при Лаврській друкарні (1812–18); реставрував дошки з картинами «Собор печерських святих», «Успіння Божої Матері», «Св. Варвара з архангелом Михаїлом»; мідна гравюра Лаврської дзвіниці (1812–17) і всієї Лаври (1818) за малюнками ієромонаха Амфілохія.

Малюца Антін (*1908), маляр-графік родом із Збаражчини, з 1950 в ЗДА; учень школи О. Новаківського, згодом Держ. Ін-ту Пластичного Мистецтва у Львові, чл. мист. гуртка «РУБ» (1935–39); виставляв у Львові, Німеччині і ЗДА. М. експериментує в різній графічній техніці; цикл рисунків («Страхиття», «Мандрівка в темряві»); працює в ділянці церк. малярства; ст. на мист. теми.

Малюшкевич Костянтин (1890–?), архієп. УАПЦ в Умані й Києві в 1922–34 рр., родом з Волині, вихованець Київ. Духовної Академії. Заарештований 1937 р., дальша доля невідома.

Маляренко Грицько, учень Києво-Лаврської малярської школи в 1753–55 рр.; в лаврському кужбушку збереглося 176 рисунків тушшю, підписаних М.

Малярія (з італ. mala aria — погане повітря), пропасниця, трясця, одне з найпоширеніших інфекційних захворювань, що викликається малярійним плязмодієм, який передається через укуси малярійного комара (*Anopheles*). М. давно відома хвороба, широко розповсюджена в країнах з тропічним або теплим кліматом (до 1930-их рр. на М. щороку хворіло бл. 1/3 людности світу, а вмирало бл. 3,5 млн). Раніше М. лікували виключно хініном, тепер резохіном, плязмохіном, атебріном та ін.; боротьба з М.: нищення комарів, осушування боліт.

На Україні М. була дуже розповсюдженим захворюванням. До революції на М. хворіло 3% всього населення. Смертність від неї подекуди досягала 40% всіх хворих. Значно поширилася М. з 1919 р. (через погіршення мед. допомоги, відсутність хініну, припинення протималярійних заходів); у 1923–24 рр. на М. в УССР хворіло щорічно бл. 3 млн осіб, а у деяких р-нах 20% всієї людности. Повторні спалахи М. були у 1932–34 рр. (бл. 2 млн хворих), у 1943–45 (бл. 5% всієї людности). Для боротьби з М. на поч. 1920-их рр. при Нар. Комісаріяті Охорони Здоров'я УРСР було організовано відділ по боротьбі з М., у Харкові засновано Укр. Протозойний Ін-т (1923; дир. В. Рубашкін), створено 285 протималярійних станцій та пунктів, проведено великі осушувальні роботи та аероопилення кількох млн га забачених територій. Завдяки цьому на М. на Україні нині майже не хворіють.

З укр. вчених М. вивчали: В. Данилевський (у 1884 р. відкрив збудника М. птахів), В. Рубашкін (вивчав мікроскопічну будову плязмодій), Ф. Фавр, К. Селіванов, М. Морозовська (розповсюдження М.) та ін. В. Плющ

Малярство, живопис, рід просторового мистецтва, що оперує лінією і барвою на будь-якій поверхні, звич. на полотні або дошці й на стіні (стінопис). Про М. на Україні до 1950 р. див. ЕУ I, стор. 824—33.

Після ліквідації усіх мист. об'єднань і знищення великої кількості мистців у 1930-их рр. М. на Україні підпорядковане центр. установам у Москві і має право на існування тільки в єдиному офіц. приписаному стилі — *соціалістичному реалізмі*. Мистці покликані лише виконувати тематичні картини відповідно до партійно-політ. настанов, рідко коли маючи змогу виявити свої індивідуальні творчі здібності. По другій світовій війні в УРСР працює бл. 400 малярів. Поруч найстарішої генерації, що формувалася в дорев. період (І. Іжакевич, † 1962, О. Кульчицька, А. Манастирський, І. Северин, В. Меллер, О. Шовкуненко, К. Трохименко, П. Носко, М. Драк, І. Хворостецький, І. Шульга, Л. Мучник, Й. Бокшай, А. Петрицький, О. Хвостенко-Хвостов, Я. Музика та ін.), і сер., що мала ще можливість контакту з зах.-євр. мистецтвом (М. Глущенко, С. Гебус-Баранецька, М. Дерезус, В. Касіян, А. Коцка, О. Ліщинський, Ф. Манайло, В. Манастирський, О. Плешкан, Р. Сельський, Г. Смольський, Р. Турин, Д. Шавикін та ін.), виступає найбільша група малярів, вихованих уже за сов. влади. З них найчастіше експонуються і репродукуються у мист. вид. картини Д. Безуглова, М. Божія, Є. Волобуєва, С. Григор'єва, Є. Данилевського, В. Задорожного, В. Зарецького, В. Костецького, М. Кошового, Ю. Киянченка, М. Кривенка, О. Любимського, Ю. Меліхова, В. Полтавця, К. Прохорова, Є. Тригуба, М. Хмелька, Т. Яблонської.

Час від часу робляться обл., респ. і всесоюзні, а також численні групові й індивідуальні виставки, проте укр. мистцям з УРСР досі не дозволено самостійно виступати на виставках міжнар. характеру, їхня нечисленна участь у виставках зах. світу (В'єннале у Венеції, Світова виставка у Брюсселі, В'єннале молодих у Парижі та ін.) відбувалася під фірмою ССРСР. Накинена згори тематика і манера виконання знижують мист. рівень, свідомо чого є виставки 1954 з нагоди 300-ліття Переяславської угоди, 1957 до 40-річчя Жовтневої революції, мист. альбоми та ін. Про боротьбу, що ведеться в мист. світі за

можливість шукання нових засобів мист. вислову, які відповідали б духові часу, є натяки в спеціальній пресі, проте ні прізвищ, ні творів тих, що порушують методи соцреалізму, звичайно не називають.

Малярі організовані в *Спілці Художників УРСР* з обл. відділами. Вони не мають свого власного спеціалізованого журн., як рос. мистці («Искусство»). Єдиний популярний двомісячник «Мистецтво» (з 1954), офіц. орган Мін-ва культури УРСР, М. приділяє мало уваги. Краще поставлена справа з книжковими вид.: за останні роки появились альбоми Київського, Львівського і Харківського музеїв, альбоми репродукцій сов. мистецтва і монографії про окремих мистців. З нагоди 150-річчя народження Т. Шевченка була видана його мист. спадщина і кілька шевченківських альбомів. Характеристично, що досі немає ні одного укр. вид., присвяченого укр. іконографії, хоч такі вид. численно появляються в Росії, рос. мовою видана в Москві й монографія Г. Логвінова «Украинское искусство XVIII вв. (1963).

Малярі поза межами України, на еміграції (з 1950-их рр. у ЗДА і Канаді та малими групами в Аргентині, Франції, Німеччині, Англії, Венесуелі, Австралії), в заг. представляють усі течії сучасного мистецтва, починаючи від консервативного реалізму до абстракціонізму. Серед ін. течій сильно представлені експресіоністи, часто франц. типу: О. Грищенко, В. Хмелюк, С. Борачок, М. Мороз, В. Баяс, В. Ласовський, Л. Гуцалюк. Своєрідні стилістичні елементи в експресіонізм ввели М. Бутович, Г. Мазепа, Б. Божемський, М. Левицький; до неореалізму близькі Л. Кузьма, Я. Гніздовський, В. Бачинський; абстракціоністи — О. Архипенко (в малярських творах), А. Оленська-Петришин та ін.

В часи, коли на Україні не може розвиватися рел. мистецтво з його багатовіковою традицією, помітним явищем мистецтва на еміграції є відродження неовізант. стилю і його модернізація у творах таких мистців, як П. Холодний (молодший), М. Осінчук, С. Гординський, М. Дмитренко, М. Білинський, А. Сологуб та ін. Звертає увагу досить численна група мистців, що вийшла вже з амер. мист. шкіл.

Укр. малярі на еміграції об'єднані з 1952 р. в ОМУА (Об'єднання Мистців Українців в Америці) з осідком у Нью-Йорку і відділами у Філадельфії і Вашингтоні. У Канаді, з осідком у Торонто, є УСОМ (Укр. Спілка Образотворчих Мистців). Поряд власних щорічних виставок, обидві орг-ції влаштовували

кілька великих ретроспективних показів укр. мистецтва, з яких найбільший був у Музеї Детройтського Ун-ту у 1960 р. Чимало укр. мистців роблять свої індивідуальні виставки в галереях Нью-Йорку, Парижу, Мюнхену, Торонто, Цюріху, Буенос-Айресу, Голлівуду, Риму й ін. мист. осередках. У нью-йоркських укр. виставках беруть участь і народжені вже в Америці укр. мистці, як Дж. Габода, Дж. Левицький, Т. Шепко й ін.

Див. також Експресіонізм, Імпресіонізм, Конструктивізм, Модернізм, Монументальне мистецтво, Неовізантизм, Неокласицизм, Реалізм, Романтизм, Соцреалізм, Супрематизм, Футуризм.

Література: Див. ЕУ, стор. 833; Каталоги річних виставок ОМУА. Нью-Йорк 1952-64; Виставка образотворчого мистецтва Української ССР, посвяченна трьохсотліттю возз'єднання України з Росією. Каталог. К. 1954; Ювілейна художня виставка Укр. РСР, присвячена 40-річчю великої Жовтневої революції. Каталог. К. 1957; Курильцева В., Яворська Н. Искусство Советской Украины. М. 1957; Говдя П. Укр. радянське образотворче мистецтво. К. 1958. Затепацький Я. Укр. радянський живопис. К. 1958; Київський Держ. Музей Укр. Мистецтва, текст і упорядкування Міляєвої Л. І Членової Л. К. 1960; Харківський Держ. Музей Укр. Мистецтва, упорядкували Безхутрий М. і Победін В. К. 1960; Каталог виставки укр. мистецтва, Вейн Юніверситі. Детройт 1960; Тарас Шевченко. Мистецька спадщина, I—IV. К. 1961—64; Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва, автор передмови та упорядник Нановський Я. К. 1962.

С. Гординський

«Малярство і скульптура», ілюстрований місячник, орган Управління в справах мистецтв при Раді Нар. Комісарів УРСР та Спілки Радянських Художників України, виходив у Києві в 1935—41 рр., з 1939 п. н. «Образотворче мистецтво».

«Малятко», ілюстрований місячник ком. виховання для дітей дошкільного віку, орган ЦК ЛКСМУ, виходить у Києві з 1960 р.

Мальва, див. калачики.

Малько Микола (1883—1961), визначний оркестровий і оперний диригент родом з Браїлова на сх. Поділлі; закінчив Петербурзьку Консерваторію, учень Н. Римського-Корсакова, А. Лядова, А. Глазунова та Н. Черепніна. До першої світової війни гол. диригент Петербурзької Опери, згодом — філармоній у Харкові й Києві, з 1925 у Ленінграді. З 1928 на гастролях у Зах. Європі, здобув світове визнання (з 1930 залишився на еміграції); засновник Данської Нац. Оркестри в Копенгагені, з 1940 в Каліфорнії (ЗДА)

М. Малько

проф. диригування в Мілс Коледжі; в 1945—57 постійний диригент оркестри в Чикаго, звідки часто виїздив на запрошення симфонічних оркестр у різні частини світу; з 1957 — диригент симфонічної оркестри в Сідней (Австралія), де й помер. М. був видатним виконавцем творів П. Чайковського, Н. Мясковського, С. Прокоф'єва, Б. Лятошинського та ін. З концертів М. награно чимало платівок (гол. з Лондонською симфонічною оркестрою); праця «The Conductor and his baton» (1950), ст. на муз. теми («Чайковський і Україна» та ін.).

Мальована кераміка, гол. характеристична прикмета трипільської культури, помітна виробами з дуже добре випаленої чищеної глини «теракота». За добром фарб М. к. поділяється на два види: а) поліхромний — розпис чорною та білою фарбою на червоному тлі, б) монохромний — розпис чорною фарбою на оранжово-червоному, рідше жовтуватому тлі; існує також посуд з заглибленим, нерозписаним орнаментом. Мотиви орнаменту спіральні, на кінцевому етапі розвитку криволінійні та сіткові. (Див. ЕУ I, мал. 288).

Мальований Володимир (1848—93), політ. діяч соц. напрямку, поет родом з Катеринославщини.

Діяч Одеської Громади, засланий за рев. діяльність 1879 до Сибіру, звідки втік 1881 до Женеви, де був діяльним чл. Драгоманівського гуртка. Повернувся нелегально на Україну 1883 і був знову засланий до Іркутської губ.; помер, повертаючись з Сибіру. Писав спогади, вірші, один з яких «Не потурай» — був уміщений І. Франком в антології «Акорди» (1903).

В. Мальований

Мальцев Михайло (1862—1954), ветеринарний хірург, проф. Харківського Ветеринарного Ін-ту (з 1896); розробив методику деяких операцій тварин, автор посібника «Оперативна хірургія для ветлікарів і студентів» (1933).

Мальцев Олександр (1855—1926), лікар-психіатр; з 1886 очолював Полтавську психіатричну лікарню; організував на Полтавщині колонію для психічно хворих (у 1890); праці присвячені орг-ції психіатричної допомоги, історії медицини на Україні, підручники з психіатрії та фармакології.

Мальчевська (V-21), станиця в кол. Обл. Війська Донського, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; за переписом з 1926

р. українці становили в р-ні 82,9% населення.

Мальчевський (Malczewski) **Антоні** (1793–1826), поль. поет, представник «укр. школи» в поль. літературі. Дитячі рр. провів на Волині, освіту здобув у Кременецькому лицей (1811). Гол. твір М. поема «*Małgiera, powieść ukraińska*» (1825), написана під впливом укр. нар. творчості; в поемі описи України і її природи. Про М. у М. Мочульського «В століття „Марії“ Мальчевського» («Україна», 3, 1925).

А. Мальчевський

Мамай-козак, козак-бандурист, найпопулярніша нар. картина 17–19 вв., мальована на стінах хат, скринях, шафах, дверях, кахлях, посуді, полотні та ін., зображує сидячого козака-бандуриста (на тлі пейзажу) і докладно передає деталі коз. одягу, коз. зброї і кінської зброї; під зображенням звичайно вішований напис, в якому говориться про діла козака М., гайдамацького отамана 1750-их рр. Картини з козаком М., мабуть, твори мандрівних малярів, вихованців Київської Духовної Академії, численні відміни яких виконували згодом нар. малярі; в них поєднуються укр. словесний фольклор (коз. пісня, вертепний вірш) з нар. малярством та деякими традиціями укр. візант. ікони. Образ М.-к. трапляється часто в пізнішому мистецтві (І. Репін, Ю. Нарбут, М. Бутівич); в літературі (М. Куліш, О. Ільченко та ін.).

Козак-Мамай

Мамін-Сибіряк Дмитро (1852–1912), популярний рос. письмен., знавець життя Уралу й Сибіру. З симпатією ставився до України і в деяких творах використав укр. нар. пісні («Три кінці», 1890; «Золотуха») та змалював життя укр. робітників за межами України (написи «Війці», «Від Уралу до Москви», іст. повість «Охонині брови»). Багато творів М.-С. перекладено на укр. мову.

Мамоничі, віленські шляхтичі й купці, брати Кузьма, бурмістер віленський, і Лукаш († 1606), староста дісенський і скарбник В. Князівства Литовського; разом з друкарем П. Мстиславцем зас-

нували у Вільні друкарню; спочатку фінансували друки П. Мстиславця («Четвероевангеліє», 1575, «Псалтир» та «Часословець», 1576), з 1576 здобули королівський привілей на виключне право друку і продажу книжок у Вільні й відтоді провадили власну друкарню (до 1622 р.), друкували кн. рел. і світськими мовами; згодом друкарню відкупило віленське Святодухівське Братство.

Мамонтов Яків (1888–1940), драматург, театрознавець і педагог, родом з Сумщини. Літ. діяльність почав з прози й поезії: оп. «Під чорними хмарами» (1907), поезія «Коли я дивлюся...» (1908) та ін., що пізніше увійшли в зб. «Вінки за водою» (1924). Але гол. в творчості М. є його драматичні твори: «Дівчина з арфою» (1918), «Веселий Хам» (1921), «Dies Iras» (1922), «Коли народ визволяється» (1923), «Ave Maria» (1924), «До третіх півнів» (1924), «Республіка на колесах» (1927), «Рожеве павутиння» і «Княжна Вікторія» (1928), «Гетьманщина» (1930–39), «Своя людина» (1936) та ін. Крім того, М. написав ряд інсценізацій за творами Т. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка й ін. Більшість п'єс М. написані на теми громадянської війни й укр. визвольних змагань, в яких насвітлено т. зв. отаманщину з сатиричного боку. М. автор оперових лібретт («Золотий обруч», «Турбаївці», «Кармелюк» та ін.), кіносценаріїв та дитячих п'єс («Хо» й ін.). Розпочавши літ. діяльність перед першою світовою війною, М. лишився до кінця під впливом укр. модернізму (символізм, психологічний індивідуалізм персонажів, перев. з інтелігенції, абстрактне місце й обставини дії). Тому хоч його п'єси були дуже популярними в 1920-их рр. (з 27 ним написаних 21 була виставлена в багатьох укр. і рос. театрах), особливо «Республіка на колесах» і «Рожеве павутиння», і писані з пристосуванням до обставин часу, сов. критика гостро нападала на М., а з поч. 1930-их рр. його п'єси були зовсім вилучені з репертуару театрів.

Я. Мамонтов

Як театрознавець М. написав ряд театрознавчих досліджень: «Драматичне письменство» (1927–28), Укр. драматургія переджовтневої доби», «Драматургія І. Тобілевича» (1931), спільно з О. Білецьким упорядкував «Хрестоматію з

історії укр. театру» (1941). М. також автор праць з педагогіки («Сучасні проблеми пед. творчості, ч. I. Педагог як мистець», 1922 й ін.); у 1920-их рр. М. викладав педагогіку у високих школах Харкова.

I. K.

Манайло Федір (*1910), маляр із Закарпаття, закінчив Празьку Мист.-Пром. Школу; замолоду був під впливом зах.-евр. мист. течій, з 1940-их рр. малює тематичні картини, в яких зображує природу, життя і побут Закарпаття (інтер'єри гуцульських хат, весілля, похорони, сплав дерева, пейзажі).

Манастирі (з грец. монастеріон), громади й оселі ченців (див. Чернецтво) разом з комплексом будов і належною до них територією. Відповідно до уставу, життя в М. буває суворо спільне (спільножитні М.), напівспільне (в окремих келіях із спільною трапезою та церк. відправою) і пустельниче. Крім ченців, в М. живуть послушники — світські особи, що готуються стати ченцями. М. очолюють настоятелі (архимандрити, ігумени або ігуменні, «старші», «строїтелі» тощо) і при них манастирський собор, який звичайно обирає настоятеля. Залежно від умов іст., правних і екон., М. поділялися щодо своїх прав та підлеглості на лаври (на Україні — Києво-Печерська й Почаївська) і ставропігійні М., залежні від найвищої церк. влади (на Україні — спочатку від царгородського патріярха, потім від моск. патріярха і Синоду), катедральні (підлеглі безпосередньо єпархіяльному єпископові), самоправні (перев. більшість М.) й приписні до ін. (більших) М. (скити й скитики, «пустині» тощо). Рел. осередком М. була манастирська (соборна) церква (храм). Більші М. мали, крім гол. храму і дзвіниці, ще ін. церкви, каплиці, хрищальні, трапезні. На території М., крім церк. і житлових будинків, були ще різні адміністративно-господарські будови, майстерні, іноді шпиталі, школи, друкарні тощо. Манастирські споруди обведені були тином або муром. Деякі М. розрослися у великі будів. комплекси, а в давні часи являли собою справжні фортеці з оборонними мурами, баштами й ровами.

Чернече життя на Україні почалося ще перед офіц. прийняттям християнства, але перші М. з'явилися слідом за хрищенням кн. Володимира, насамперед у Києві та його околицях. Поіменно вони відомі щойно з часів Ярослава Мудрого (чол. М. св. Юрія і жін. св. Ірини у Києві 1037 р., М. при св. Софії, початки Києво-Печерської Лаври). Згодом число М. у Києві й околицях швидко зросло і в 11–13 вв. сягало до

20 (крім Печерського, визначніші — Дмитрівський, або пізніше Михайлівський Золотоверхий, Видубецький, Кирилівський). М. množилися й на ін. землях України, насамперед у княжих столицях — Переяславі, Чернігові (Слецький і Троїцько-Іллінський), Новгороді-Сіверському, Володимирі на Волині,

Братський монастир у Києві (1690—93) і будинок кол. Духовної Академії

Галичі (М. св. Івана), потім у Холмі, Львові (св. Юра) та ін. Побіч них поставали менші чернечі осідки на всьому просторі України, як можна довідатися з окремих (далеко не повних) вісток про такі М. 11–13 вв.: Зарубський б. Канева, Борисоглібський б. Переяслава, Загорівський (Св. Гора) б. Володимира і Жидичинський на Волині, Данилів в Угровську на Холмщині, Синевідський і Полонинський у Карпатах, Ратенський б. Рави Руської. З княжих часів, мабуть, походили ще ін. стародавні М., відомі тільки з пізнього середньовіччя: Межигірський Спаський б. Києва, Спасо-Преображенський в Новгороді-Сіверському, Пересопницький і Дорогобузький на Волині, Бибельський б. Перемишля, Городиський б. Сокаля, Онуфрійський у Львові, Спас і Лаврів б. Самбора та ін.

М. засновували здебільша кн. й бояри, але чимало М. завдячують свій початок духовним особам і подвижникам-ченцям. Засновники-ктитори (та їх нащадки) піклувалися про М., дбали про їх розбудову і добробут, для чого надавали М. мастки й дарунки грішми й коштовними речами. Це забезпечувало фундаторам певні права й вплив на орг-цію і хід манастирського життя (ухвалення уставу, призначення настоятелів тощо). Вони мали там родові усипальниці, а деякі М. ставали немов би духовними осередками того чи ін. значного роду. Вже за княжої доби М. були важливими осередками церк.-рел., наук.-осв. й культ.-мист. життя, значення і вплив яких поширювалися на всю Україну, а іноді й на цілий сх. Європи (Києво-Печерська Лавра). Зростала вага М. і в госп. житті країни,

зокрема завдяки колонізаційній діяльності М. Оборонні споруди М. мали неабияке мілітарне значення. Харитативна праця М. здобувала їм повагу в широких колах суспільства. Визначніші М. користувалися чималим впливом на тогочасні держ.-політ. відносини України-Руси.

Тат. лихоліття 13–14 вв. завдало великої шкоди М. Чимало їх загинуло, залишивши тільки слід у т. зв. скальних монастирях (Бакота, Бубнище та ін.) і в назвах місцевостей (Манастирець-ище-иська тощо). Ін. були спустошені й довгий час лежали в руїнах. Лише поодинокі визначніші М. (зокрема Києво-Печерський) пережили тат. лихоліття. З переходом України до складу В. Князівства Лит., а частково під владу Польщі з'явилися нові монастирські фундації, зокрема на терені Галичини, де перед 1500 р. згадуються 44 М.

16–17 вв. принесли відродження монастирського життя на Волині (Почаївська Лавра з 16 в.) і Наддніпрянщині. Завдяки діяльності митр. Йова Борецького, Ісаї Копинського й Петра Могили та за допомогою козацтва відновлено було низку М. княжої доби й засновано нові, зокрема на Лівобережжі (Пустинно-Миколаївський і Братський Богоявленський у Києві, Межигірський б. Києва, Густинський-Троїцький б. Прилуки, Мгарський б. Лубень, Красногірський б. Золотоноші, Мошногір-

Хрестовоздвиженський монастир і церква оо. Василіян у Бучачі

ський б. Черкас та ін.). В добу коз.-гетьманської держави 17–18 вв. М. відгравали важливу роллю в церк., культ. й екон. житті України. За допомогою держ. влади, зокрема в часи Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, відновлено або засновано було багато М., гол. на Лівобережжі (визначніші – Круницький Миколаївський б. Батурина, Максаківський Преображенський, Глухівський Петропавлівський, Полтавський Хрестовоздвиженський, Переяславські – Вознесенський і Михайлівський, Ніженський Благовіщенський, Гамаліїв-

ський Харлампіївський, Домницький Різдвогородицький та ін.), а також на Слобожанщині (Покровський у Харкові, Святогорський над Дінцем) і на Запоріжжі (Самарський Миколаївський). Особливим добродієм М. був гетьман І. Мазепа, який наділяв їх маєтками з правом провадити різні промисли й торги, звільняв від тих чи ін. держ. податків і повинностей, обдаровував грошми й коштовними церк. речами тощо. Але з пол. 18 в. на Гетьманщині, в умовах рос. централістичної політики, М. поступово підпадали, а 1786 р. указом Катерини II вони позбавлені були своїх маєтків і лише в обмеженому числі перейшли на рахунок держ. скарбниці (т. зв. штатні М., на відміну від заштатних, що не мали держ. допомоги й існували з власних прибутків), при чому чимало менших М. було зовсім скасовано.

Після Берестейської унії почалася централізація М., підлеглих уніятській ієрархії на Україні (і в Білорусі) в один Василіянський Чин (1617), який впродовж 17–18 вв. охопив широку мережу бл. 150 М. у межах Речі Посполитої, за винятком Манявського Скиту й т. зв. заграничних М. Київської правос. митрополії. Проте з розборами Польщі василіянські М. в Галичині, крім 14, підпали Йосифінській касації, а на Правобережній Україні були поступово ліквідовані або передані правос. чернецтву (див. *Василіяни*).

На Закарпатті перші відомі М. з кін. 14 в. у Грушеві на Мармарошчині та на Чернечій Горі б. Мукачева; згодом там було понад 20 чернечих осідків, з яких тільки сім врятувалося від Йосифінської касації (Красноброд, Марія-Повч, Імстичове та ін.) й після з'єднання з Римом створили з поч. 18 в. окрему василіянську провінцію під проводом Мукачівської обителі. Буковина нараховувала, почавши від Сучавського М. (з кін. 14 в.), до 30 відомих чернечих осередків (Путна, Драгомирна та ін.), які австр. окупація в кін. 18 в. позбавила маєтків і частково скасувала.

Крім М. правос. і гр.-кат., на Україні, гол. на зах. укр. землях і на Правобережжі, а до 1648 р. також на Лівобережжі, існували й римо-кат. М. (кляштори), засновані в часи поль. панування різними чернечими орденами – бернардинські, домініканські, єзуїтські, кармелітські тощо.

Значення М. в історії укр. культури величезне. В добу середньовіччя М. були гол. осередками освіти (школи), науки (літописання, зокрема «Повість временних літ»), книжності (Городиські пам'ятки 12–13 вв., Бибельський апо-

стол 13–14 вв., Путнянське євангеліє 14 в., Мукачівський псалтир 15 в., Пересопницьке євангеліє 1556–61 рр., пом'яники 14–15 вв. Печерської Лаври, Михайлівського Золотоверхого, Унівського й ін. М., Межигірський, Густинський, Підгорецький та ін. літописи), церк. співу (Київський, а пізніше Почаївський напів) та образотворчого мистецтва (мозаїка й фрески Михайлівського М., Печерського М., Кирилівського М., малярська школа в Печерському М. 11–12 вв. тощо), лічництва (Печерська Лавра). За коз.-гетьманської доби в М. ширилася шкільна освіта, наука й література (Могилянська Колегія, Чернігівський, Переяславський і Харківський колегіуми, василіянські школи на Правобережжі й у Галичині), зокрема віршування й пісенна творчість (Могилянська Колегія, Почаївський Богогласник 1790 р. та ін.). Із введенням друкарства при М. поставали друкарні (Онуфріївський М. у Львові, Печерська Лавра, Дермань, Унів, Новгород-Сіверський, Чернігів, Почаїв), процвітало гравєрство (Печерська Лавра, Крехів, Почаїв). У жін. М. культивувався гафтьярство (Вознесенський і Флорівський М. у Києві тощо).

Манастирські церкви та дзвіниці залишилися дорогоцінними пам'ятками укр. архітектури: тринавних княжих храмів 11–12 вв. (Успенська й Троїцька церкви Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий і Видубецький собори та Спас на Берестові в Києві, Єлсцький собор у Чернігові й Пантелеймонівський храм у Галичі – два останні з романськими впливами), ротонд 12 в. (св. Іллі у Галичі і св. Василя у Зимному б. Володимира Волинського), триконхових храмів візант.-атонського ренесансу 15–16 вв. (Лаврів, Троїцький М. у Кам'янці Подільському), пізньої готики (Троїцька церква в Межиріччі б. Острога, Успенська в Зимнім та надбрамна вежа Дерманського М.) і ренесансу 16–17 вв. (поманастирська церква в Залужжі б. Збаража, перебудови княжих М. у Києві Петром Могилою, Кисілева церква в Нискиничах), коз. барокко 17–18 вв. (Троїцька і Петропавлівська церкви Густинського М., Всіх Св., Воскресіння й Петропавлівська церкви в Печерській Лаврі та ін. шедеври п'ятибаних манастирських храмів) й рококового стилю 18 в. (гол. дзвіниця в Почаєві й ін.). Стильні також дерев'яні церкви і дзвіниці М.: Межигірського Спаса (1611 р.), Крехівського М. (1658), Манявського Скиту (1676), Мошногірського й Медведівського М. й ін. Зате у 19–20 вв. манастирське будівництво на укр. землях під Ро-

сією представлене дуже нечисленними зразками урядового єпархіального, а то й суто моск. стилю (трапезна Печерської Лаври 1900 р., Троїцький собор у Почаєві 1906 й ін.), що стоять у різкій протилежності до давніших будівель, а в Галичині й на Закарпатті позначився кількома помітнішими спорудами (василіянські церкви у Гошеві та Жовкві, М. СС. Василіянок у Львові й Станиславові, церква оо. Редemptористів у Михайлівцях на Пряшівщині й ін.).

Больш. окупація України принесла майже цілковиту руйнацію М. На підставі декрету сов. влади 23. 1. 1918 манастирське майно було націоналізоване, а самі М. ліквідовані. Мист. цінності М. (коштовні церк. речі тощо) були конфісковані й здебільша загинули; старовинні іконостаси були понижені; навіть монументальні, величезної іст. й мист. вартости будови багатьох М. були, за ухвалою сов. уряду, зруйновані.

В роки нім. окупації (1941–43) на Україні відновлено низку правос. М., які, у зв'язку з новим курсом церк. політики, сов. влада толерувала до пол. 1950-их рр. У 1954 р. в УРСР (разом з Зах. Україною) діяло приблизно 39 М. і скитів (в тому ч. 14 у Закарп. обл.; на Центр. і Сх. Землях лише кілька: напівзруйнована Печерська Лавра і два жін. М. у Києві, Успенський М. б. Одеси), що становили абсолютну більшість усіх М. в СРСР (69). З посиленням антирел. кампанії від 1954 р. закрито більшість М. в УРСР, в тому ч. й Києво-Печерську Лавру, (1964) та до мінімуму обмежено їх матеріальну базу.

Література: Коссаєв М. Шематизм Правінції св. Спасителя ЧСВВ в Галичці... і короткий погляд на монастирі і монашество руске. Л. 1867 (досі найповніший список монастирів на укр. землях); Ватюшков П. Памятники русской старины в западных губерниях, I–VII. П. 1865–1886; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии, I–III. К. 1888–1902; Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской Империи с библиографическим указателем, I–III. П. 1890–97; Сецинский Е. Материалы для истории монастырей Подольской епархии. Труды Подольского Историко-Статистического Комитета, V. 1891; Денисов Л. Православные монастыри Российской Империи. М. 1906; Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Записки ЧСВВ II, 1–2. Жовква 1926; Лукань Р. Василіянські монастирі в станиславівській єпархії. Л. 1935; Ваврик М. По василіянських монастирях. Торонто 1958. о. М. Ваврик

Манастирський Антін (*1878), маляр і графік романтичного напрямку родом з Галичини, студіював у Львівській Архитектно-Пром. Школі та в Краківській Академії Мистецтв у Ю. Фалата; виставляє з 1900 р. Іконопис (розписи церков), пейзажі (перев. карп. краси-

ди), портрети, картини з етногр. й іст. побуту та нар. архітектури (зокрема церк. 17—18 вв.), книжна графіка (перев. ілюстрації шкільних підручників і дитячих кн. і журн., до творів Т. Шевченка — «Катерина», «Лірник», І. Франка, М. Гоголя). М. здобув популярність творами з коз. тематикою, репродукованими в 1910–20-х рр. на поштових листівках («В степу», «Біля криниці», «Біля водопою» і т. п.). Краці роботи М. — портрет матері, «Приятелі», «Кумоньки», «Паламар», «Запорожець». М. живе у Львові. Див. монографію: Г. Островський «Антон Іванович Манастирський» (К. 1958).

А. Манастирський

Манастирський Еитовт (*1875), інж.-мірник, брат Анто-на; засновник першого укр. техн.-помірового бюро у Львові (1903–10 і 1920–39); провів ряд парцеляцій великої посілости між укр. селянами, проф. Укр. Політехніки у Львові (1922–24), активний чл. Укр. Техн. Т-ва у Львові і його почесний чл.

Е. Манастирський

Манастирський Витовт (*1915), маляр, син Антона М.; закінчив Мист.-Пром. Школу у Львові й Академію Мистецтв у Варшаві; з 1947 викладач Ін-ту Прикладного та Декоративного Мистецтва у Львові. Виставляє з 1938; портретні студії («Столітня бабуся», «Верховинка», портрет батька, портрет І. Свенціцького), натюрморти, квіти, пейзажі («В саду», «Вид на Чорногор», «З Криворівні»), композиції («Дон Кіхот»).

О. І. Манастирський

Манастирський Інокентій (†1697), церк.-політ. діяч, письм. і проповідник, з гал. шляхетського роду, ігумен Люблінського (1678–81) і Києво-Кирилівського (1681–97) монастирів; 1685 і 1689 делегат від укр. духовенства до Москви, де боронив інтереси й погляди укр. Церкви

(зокрема про епikleзу), за що «попав в ссылку и желѣза»; користувався прихильністю гетьмана Мазепи, за допомогою і коштом якого відбудував старовинну Троїцьку соборну церкву Кирилівського монастиря. М. належать трактати: «Книга о пресуществленіи словесы Христовыми дѣйствіемъ Св. Духа совершающемся», «Опроверженіе на Акось» та ін.

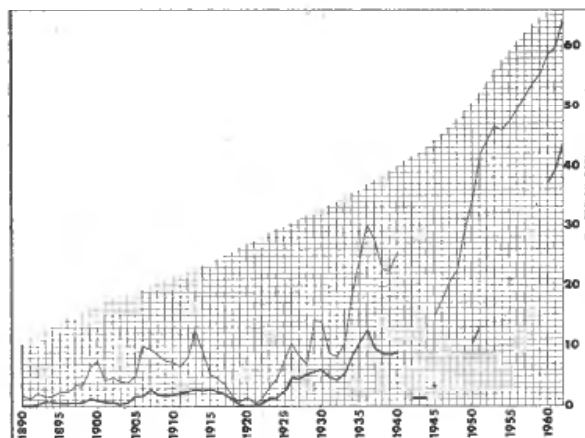
Манастирський Олександр (1857–1920), бук. церк. і гром. діяч, архимандрит, борець за рівноправність українців у бук. праос. митрополії; підручники релігії для нар. шкіл, проповіді; разом з Р. Кайндлем «Die Ruthenen in der Bukowina» (1889–90).

Мангановорудна (мар'янцеворудна) промисловість, галузь гірничорудної промисл. по видобутку манганових (марганцевих) руд (М. р.): піролюзиту, псиломелану, манганіту та ін. мінералів, які містять у собі стільки мангану (М.), що їх виплачується експлуатувати, та їх збагаченню. Бл. 90% М. р. використовують у чорній металургії; М. додається майже в усі види сталі та чавуну для підвищення їхньої твердості й міцності; тому М. р. мають чимале значення у воєнній пром-сті. М. р. застосовуються також у кольоровій металургії, хем., скляній, керамічній пром-сті тощо.

На Україні М. р. виступають гол. в *Никопільському мангановому басейні* (рудні р-ни: власне Никопільський — сер. вміст М. 28,8%, найбагатший Великотокмацький та невеликий — Інгuleцько-Дніпровський); незначні родовища М. р. є на Побожжі (Хацевата), ще менші на Гуцульщині в Чивчинських горах. Заг. пром. запаси М. р. складають 2,2 млрд т, геол. — 349 млн т (понад 80% заг.-союзних). Покищо експлуатуються М. р. лише у власне Никопільському рудному басейні. Тому, що їх якість гіршає, а запасів вистачатиме ще тільки на 40–50 рр., у майбутньому велике значення матиме розробка М. р. Великотокмацького родовища.

М. р. в Никопільському басейні відкрито 1874, експлуатацію розпочато 1886 р. Тому що попит на М. р. був великий, її видобуток швидко ріс і досягнув 1913 р. 275 900 т, тобто 22% продукції Рос. Імперії (продукція другого родовища — Чіятурського в Грузії — 966 000 т) і 11,5% світової. У 1919–21 рр. видобуток руди зовсім припинився, але пізніше почав швидко зростати і у 1925 становив 241 000 т (30,5% всесоюзного), особливого піднесення зазнав у 1935 р. (1,0 млн т), згодом поступово зменшувався, під час нім. окупації доходив до 120 000 т на рік. У післявоєнні роки видобуток М. р. все далі посилюється і

дійшов до 4,3 млн т у 1962 р.; одночасно частка укр. М. р. у всесоюзному видобутку зросла до 70% (на Чіятур-

Видобуток марганцевої руди в УРСР (груба лінія) і СРСР (тонка лінія) у 1890–1962 рр. в млн центнерів

ське родовище припадає бл. 26%, на інші бл. 4%). У світовій продукції М. р. (1962 р. — 13 млн т) Україна посідає перше місце. Докладніше див. таблицю й діаграму (дані щодо України приблизні, бо сов. статистика не публікує продукції М. р. по поодиноким респ.):

Рік	в тис. т	УРСР % до видобутку в СРСР	СРСР в тис. т
1900	90	12	755
1913	276	22	966
1928	531	75,5	702
1935	1 037	43,5	2 385
1940	893	35	2 557
1945	329	22,5	1 470
1950	1 010	30	3 377
1955	2 100	44,5	4 743
1960	3 700	63,5	5 872
1962	4 350	68	6 402

Попит України на М. р. лише на виступ чавуну становив у 1962 р. бл. 2,2 млн т. Тому що Україна експортує одночасно понад 2 млн т М. р. до РСФСР та ін. союзних республік і бл. 0,8 — 0,9 млн т за кордони СРСР, бл. 30% свого попиту вона мусить покривати імпортом чіятурської руди, з частини якої виробляється ферроманган (на Запорізькому зав. ферросплавів; продукція у 1960 р. бл. 600 000 т).

Експорт М. р. з України за кордон становив щороку в тис. т: 1913 — 91, у 1920-их рр. — бл. 200, у 1930-их — бл. 300, у 1950-их — понад 400, а на поч. 1960-их рр. до 800–900 (також бл. 90 000 т ферромангану). За країнами вивозу укр. експорт М. р. зовсім змінився (у % всього експорту): у 1927–1937 рр. — до ЗДА — 30, Франції — 20, Німеччини — 14, Бель-

гії—Люксембургу — 10, Польщі — 7, до ін. країн — 19; у 1955–63 рр. (приблизно) до Польщі — 35, Чехо-Словаччини — 34, Сх. Німеччини — 15, Угорщини — 8, Болгарії — 5, до ін. країн — 3.

Див також *Никопільський марганцевий басейн*.

Література: Каниболоцкий П. О распределении марганцевых руд на Украине. Научные Записки Днепропетровского Университета, т. 27. 1941; Ветехтин А. Промышленные марганцевые руды СССР. М.-Л. 1946; Корисні копалини України — на службу ком. будівництву, зб. за ред. О. Храмова, Ін-т Економіки АН УРСР. К. 1962; Varentsov I. M. Sedimentary manganese ores. Ілсвір 1964.

С. Процюк

Манджурія, країна в півн.-сх. частині Китаю, яка на сх. і півн. сх. межує з Зеленим Клином; бл. 800 000 км² і 50 млн населення; столиця *Мукден*. Назва М. походить від тунгузького племені манджурів, яке створило тут у перший пол. 17 в. сильну державу, а від 1644 до 1912 його династія правила Китаєм. В кін. 19 в. на території М. Росія збудувала *Східно-китайську* (манджурську) залізницю, як продовження сибірської; тоді в М. виникли перші укр. колонії. У 1905 р. М. була тереном рос.-японської війни, пізніше тереном впливів Японії (півд.) і Росії (півн.). По упадку Рос. Імперії в 1917–28 рр. М. була фактично незалежною від центрального китайського уряду, потім піддалася урядові китайських націоналістів, а після збройної японської інтервенції 1931 р. існувала до 1945 р. як буферна держава Манджу-Го, залежна від Японії. По капітуляції Японії 1945 знову складова частина Китаю, тепер Китайської Народної Республіки. Укр. колонії в М. існували до 1945 р. — див. *Китай*.

Манджурська Окружна Рада, центр. установа українців у Манджурії, поставала в липні 1917 в Харбіні, об'єднувала 9 укр. громад і різні гуртки (див. *Китай*); гол. І. Мозолевський, чл. П. Твердовський, С. Кукуруза, М. Юрченко (секретар). З 1921 діяльність М.О.Р. за-непала.

«**Манджурський Вісник**», інформаційний тижневик, виходив у Харбіні (Манджурія) в 1932–37 рр., гол. ред. І. Світ; містив важливі відомості про українців на Далекому Сході.

Мандзюк Микола (*1902), укр.-кан. гром. і політ. діяч у Манітобі, за фахом адвокат; з 1957 р. посол до федерального парламенту від прогресивних консерватистів.

Мандичевський Євген (1873–1937), письмен. родом з Галичини, учитель гімназій у Перемишлі, Тернополі та ін., ред. ж. «Молодіж» (1904–05). Друкувався в «ЛНВ» й «Буковині». Зб. новел з життя селянства й учнівської молоді «З

живого й мертвого» (1901), «Судьба» (1906), «В ярмі» (1907) та ін.

Мандичевський Євсей (1857—1929), музикознавець родом з Буковини; архівар Віденського Т-ва приятелів музики і проф. Віденської Консерваторії; дослідник, ред. і вид. зб. творів Й. Брамса, Й. Гайдна, Й. Баха, Ф. Шуберта та ін.; кілька творів для фортепіано, хору і сольоспіву на укр. тексти, розвідка про С. Воробкевича.

Мандичевський Іван (1854—1925), гром. діяч; належав до гуртка І. Франка і М. Павлика й був з ними заарештований 1877 р. і засуджений (1878); згодом адвокат у Станиславові; листувався з М. Драгомановим.

Мандрика Микита (*1886), поет, публіцист і гром. діяч родом з Київщини, 1917 чл. Центр. Ради, пізніше на дипломатичній службі УНР; на еміграції в Чехо-Словаччині, з 1929 в Канаді. Почав друкуватися з 1905 р., м. ін. у Києві появилася зб. поезій «Пісні про Анемону» (1917), в Канаді зб. «Золота осінь» (1958), в якій зібрані поезії з 1905 до 1957, «Радість» (1959), епічна поема «Мазепа» (1960) й ін.; репортажі з подорожів «Через моря і океани» (1941). Праці і ст. на теми правничі (зокрема з ділянки міжнар. права), екон., політ., літературознавчі, серед ін. «Теорія господарської демократії» (1934); заступник През. УВАН у Канаді.

М. Мандрика

Мандрики, коз.-старшинський рід, відомий з 16 в. Кілька М. записано до коз. реєстру 1649 р. У 17—18 вв. в руках цього роду було сотництво кобиччанське, київського полку (1672 — 1781). М. були споріднені з Полуботками, Ханенками та ін. великостаршинськими родами Гетьманщини. Матвій М., сотник кобиччанський (1703—05), противник союзу України з Москвою, казав, що «не буде в нас, на Україні добра, поки сей гетьман (Мазепа) живий буде, бо сей гетьман одно з царем розуміє», за що був страчений 1705 р.

Мандрівки, див. *Міграція*.

Мандрівні дяки, студенти-бурсаки, вихованці духовних шкіл, іноді й духовні особи без посади, що, мандруючи по Україні в 17—18 вв., заробляли гроші приватним навчанням, іноді і в школах; в народі М. д. називали ще «пиворізами». М. д. спричинилися до розповсюдження рукописної літератури, влаштовували театральні вистави, ходили з

вертепом. Література М. д. є запізненою паралелею до зах.-євр. середньовічних «голіярдів». Це здебільша гумористичні та бурлескні твори, «вірші-травестії, пародії, сатири: поема про попа Негребецького, «Синаксар виписан із служби дванадцяти нетлінних братів Коропських на пам'ять пиворізам о ізобліченій сивухи»; гумористичні діалоги, ліричні поезії. Найвизначніший твір у прозі — автобіографія Іллі Турчиновського; серед ін. авторів: Микола Мазалевський й ін. Починаючи з інтермедій М. Довгалевського, типи бурсаків зустрічаються і в пізнішій літературі (В. Наріжного, М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Тобілевича). Вплив мови і стилю М. д. помітний від І. Некрашевича до І. Котляревського і «котляревщини» першої пол. 19 в. Творчість М. д. досліджували І. Франко, М. Петров, П. Житецький, П. Єфименко, О. Білецький, П. Попов.

Література: Житецький П. «Енеїда» Котляревського у зв'язку з оглядом літератури XVIII ст. К. 1919; Білецький О. Хрестоматія давньої укр. літератури. К. 1949.

Д. Ч.

Маневич Абрам (1881—1942), маляр жид. походження родом з Білоруси; закінчив Київ. Художнє училище (1905), студіював у Мист. Академіях Мюнхену та ін.; співзасновник і проф. Укр. Держ. Академії Мистецтв у Києві (1917—19); з 1922 у США; персональні виставки, з них дві у Києві (1910, 1916). Перев. пейзажі; ліричні краєвиди України (гол. Києва); пізніше твори М. набули епічного і символічного характеру.

Маневичі (II—6), с. м. т. на Волинському Поліссі, р. ц. Волинської обл.; 3 400 меш. (1959).

Манжара Іван (*1930), поет родом з Сумщини; друкується з 1944 р., пише перев. в жанрі офіц.-«викривальної» байки. Зб. байок і гуморесок: «Гірка правда» (1956), «Геть сміття без вороття» (1959).

Манжула Степан (1885—?), гром.-політ. діяч на Кубані, за фахом агроном; чл. РУП, 1917—20 чл. Кубанських Рад і один з лідерів самостійницької проукр. течії. На еміграції в Празі й на Закарпатті (гром. діяч на Берегівщині, багато зробив для піднесення укр. села). 1945 вивезений большевиками з Праги, дальша доля невідома.

С. Манжула

Манжура (псевд. Іван Калічка) Іван (1851—93), поет, фолклорист і етнограф, родом з Харкова, д. чл. Іст.-філол. т-ва

при Харківському Ун-ті (з 1887) і моск. «Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии» (з 1891). Учився М. у Харківському Ветеринарному Ін-ті (1870–71), з якого був виключений за політ. «неблагонадійність», і після того до кін. життя перебував під наглядом поліції, живучи при матеріальній підтримці О. Потебні й М. Сумцова по селах Катеринославщини в самому Катеринославі. Важка матеріальна нужда була причиною передчасної смерті М. Як поет М. виступив у друку 1885 р. в тижневику «Степь», у 1889 р. видав першу зб. поезій «Степові думи та співи», тоді ж підготував до друку й другу зб. «Над Дніпром» та кн. літ. обробок нар. творчості «Казки та приказки і таке інше» (обидві зб. за життя поета не були надруковані). Соц. й інтимна лірика в наслідок його замишування етнографією зазнала великого впливу нар. творчості, з другого боку — була високомайстерною й цілком оригінальною в сучасній йому поезії, позначена пильною увагою до мови й вільною від зайвих поетичних прикрас, так що була високо оцінена не тільки сучасниками, а ще більше пізнішими дослідниками (Я. Айзеншток, М. Сайко, М. Бернштейн). З більших речей перу М. належать поеми-казки «Трьомсин-богатир», «Іван Голик», «Казка про хитрого лисовина...» Велика кількість неопублікованого в спадщині М. пояснюється постійними цензурними утисками. Повніші вид. творів М. «Поезії» (ред. Я. Айзеншток, 1930), «Твори» (ред. М. Бернштейн, 1961).

І. Манжура

Як етнограф і фолклорист, М. зібрав багато матеріалів, що були почасти друковані в зб. укр. пісень В. Антоновича й М. Драгоманова (1875), у 1890 р. вийшов зб. «Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губерниях», у 1894 — «Малороссийские сказки, предания, пословицы, поверья, записанные в Екатеринославской губернии», а почасти залишилися в недрукованій спадщині.

Манзій Володимир (1884–1954), оперо-

В. Манзій

вий режисер родом з Києва; закінчив Київ. Муз. Училище; з 1925 режисер Харківської, з 1928 Київської опери; з великого числа вистав визначніші: «Тарас Бульба», «Утоплена» (М. Лисенка), «Льонтрін» (Р. Вагнера) та ін. Помер у Києві.

Манич-Гудило (VII–23) найбільше з Маничських озер, положене в центр. частині Кумо-Маничської западини; площа бл. 300 км², вода гіркосолона, влітку пересихає.

Манич Західний, р. на Долішньо-Донській низовині, ліва притока Дону, довж. — 219 км, сточище 39 200 км². Через Невинномиський канал і р. Єгорлик (ліва притока М. З.) у М. З. надходить вода з р. Кубані; судноплавний від гирла до станиці Пролетарської; води М. З. використовуються для зрошення.

Манич Східний, р. в півд.-сх. частині Кумо-Маничської западини, довж. — 230 км, сточище — понад 20 000 км²; маловодна, пересихає, гирло губиться на Надкаспійській низовині.

Манізер Матвій (*1891), сов. скульптор-монументаліст нім. походження, народжений у Петербурзі; пам'ятники Шевченкові в Харкові (1935), Києві й Каневі (1939); пам'ятники багатьом сов. політ. і культ. діячам в СРСР і зокрема на Україні.

Манітоба, одна з степ. провінцій Канади, утворена 1870 р., положена майже на сер. між Атлантийським і Тихим океанами (див. карти на 933 і 936 стор.), площа — 650 100 км², 922 000 меш. (1961).

З геогр. погляду М. поділяється на дві нерівні частини. Значно більша, півн.-сх. частина, за винятком низовини над Гудзоною затокою, розташована на кристалічному масиві Канадського щита, має типово льодовиковий краєвид; тут багато оз., багон, голих скель; суворий клімат, вона вкрита шпильковими лісами, на півн. — тундрою і майже незаселена. Великі донині слабо використані ліси й мінеральні багатства (нікель, мідь, цинк, золото, срібло, оливи й ін.) та велетенські джерела гідроелектричної енергії становитимуть підставу госп. розвитку цієї частини М. в майбутньому.

Менша, півд.-зах., частина М. збудована з поземно уложених лупаків, пісковиків і вапняків крейдового віку, прикритих грубими шарами льодовикових відкладів. Вона складається з двох обл.: Манітобської, або Вінніпезької низовини на сході та сх. окраїн Саскачеванської височини, розмежованих між собою вузькою смугою горбів, т. зв. Манітобською куестою (найвища точка 832 м). На Манітобській низовині зосереджена майже вся людність М. та її госп. й культ. життя. Тут обабіч р. Ред і Ас-

сінібойн та в сусідстві з манітобськими оз. (Вінніпег — 24 400 км², Манітоба — 4 700 км², Вінніпегозис — 5 400 км², Седар, Давфін, Мус й ін.) простягається родюча низовина, кол. дно льодовикового оз. Агассіз. Перев. чорноземні ґрунти й континентальний клімат з довгими (6 і більше місяців) і суворими зимами (сер. температура січня бл. — 20°Ц.), але теплим літом (сер. температура липня +18 до +21°Ц.) й задовільними опадами (бл. 500 мм) створили вигідні умови для рільництва (яра пшениця, овес, ячмінь, льон, децю цукрових буряків і городиш) та годівлі свійських тварин; на сіль.-госп. сировині розвинулася різноманітна пром.-сть.

Госп.-во М. пройшло за короткий час всі етапи розвитку від найпримітивнішого, що базувалося на рибальстві й ловецтві, до модерного високо-індустріалізованого. Сіль. госп.-во становить тепер (1961) 24,2% вартості всієї продукції М.; заг. збір гол. культур (в млн бушлів на 1962 р.) такий: овес — 89, пшениця — 82, ячмінь — 21, льон — 8,2; ч. домашніх тварин (в тис.): рогатої худоби — 982, свиней — 331, овець — 76 (1940 — 244), коней 46 (306). Роди пром.-сти: харчова (млинарська, м'ясобойна й м'ясоконсервна, молочна, спиртова, пивоварна, шклярна, цукроварство), будів., машинобудів. і металургійна, текстильна й одягова, взуттєва, ліс. (деревообробна, паперова), цементова, видобуток металів (вартість 72 млн дол., в тому ч. ніклю на 50 млн).

Людність М. становила (в тис.): 1870 — бл. 20, 1881 — 62, 1901 — 255 (в тому ч. 28% в містах), 1961 — 922 (в тому ч. в м. 59,2%); 53,5% людності М. скупчено в околицях Вінніпегу. Зміну в стані людності видно з таблиці:

Рік	Вся людність в 1 000	Українці в 1 000	у % до всієї людності
1911	461,4	31,1	6,8
1921	610,1	44,1	7,2
1931	700,7	73,6	10,5
1941	729,7	89,8	12,3
1951	776,5	98,8	12,7
1961	921,7	105,4	11,4

Фактично ч. українців, тобто осіб укр. походження, є децю більше (див. стор. 934). Ч. гол. етнічних груп М. за переписом з 1961 таке (в тис., в дужках у % до всієї людності): брит. походження — 396,4 (43,0), укр. — 105,4 (11,4), нім. — 91,8 (10,0), франц. — 83,9 (9,1), голл. 47,8 (5,2), поль. — 44,4 (4,8), сканд. — 37,7 (4,1).

Українці оселялися в М. від самого поч. імміграції до Канади. Вже в 1890-их рр. укр. колонії виникли в Стюартбурн,

Овкбурн, Гімлі, Сіфтон, Селкірк, Етелберт й ін., які в наступні роки значно поширилися. Укр. поселення помітні в краєвиді своєрідною формою будов, зокрема стилевих укр. церков; чимало з них має укр. назви, напр.: Город, Долини, Зоря, Згода, Комарно, Куліш, Могили, Озерна, Ольга, Петлюра, Рутенія, Січ та ін.

Поступово, щораз більше ч. українців поселялося в М., так що 1961 р. їх жило 61,2% в м., в тому ч. 51,9% у самому Вінніпегу. На 20 округ М. українці становлять в 2 з них 30-40% всього населення, в 4 — 20-30%, в 5 — 10-20%, в 4 — 5-10%.

Гром., рел., культ. й госп. життя манітобських українців зосереджене в столиці М. й найбільшому осередку українців у Канаді *Вінніпегу* (54 000 українців на 475 000 всіх меш.). Значно меншими скупченнями є міста: *Брандон* (2 100 українців на 28 200 всіх меш.), відомий з учительської семінарії для двомовних англ.-укр. шкіл з 1907 р., *Портедж* ля *Прери* (1 200 на 12 400), *Флін Фльон* (1 100 на 11 000), *Давфін* й ін.

Із 105 400 осіб укр. походження М. 79,6% народилися в Канаді; тільки 85,2% подали укр. мову, як свою рідну; порівняно з 1951 знання рідної мови зменшилося на 13%. Процес асиміляції (див. стор. 948) є найсильніший у Вінніпегу, де укр. мовою користуються 73,4% українців. З часом збільшується рел. диференціація українців; у 1961 стан був такий:

	в тис.	%
католики	64,8	61,5
гр.-православні	21,2	20,1
євангеліки	15,8	15,0
інші	3,6	3,4

Література: Див. стор. 948; Dominion Bureau of statistics. Census of Canada. Оттава; Morton W. Manitoba, a History. Торонто 1957; Dominion Bureau of statistics. Canada Yearbook 1963—64. Оттава 1964.

І. Тесля

Мануїльський Дмитро (1883—1959), большев. діяч, родом з Крем'янецьчини на Волині. Вчився в Петербурзькому ун-ті, потім у Сорбонні, де належав до рос. соц.-дем. груп, але дописував і до укр. соц. преси; большевиком став у 1917. У 1918 — чл. Наркомпроду РСФСР і чл. рос. делегації для мирних переговорів з Україною; 1919 — активний діяч КП(б)У, учасник недозволеної Москвою опозиційної конференції в Гомелі, після якої однак швидко перейшов на бік Москви, видавши Ленінові опозиційні наміри Ю. Лапчинського і його групи «федералістів». У 1919—20 — чл. Всеукраїнському, в 1920—21, під час голоду, наркомзем України, в 1921—22 — секретар ЦК КП(б)У та ред. «Коммуниста». З 1922

працював у *Комінтерні*, в 1928–43 рр. його секретар, відповідальний за проведення сталінських чисток і терору в апараті *Комінтерну* та в закордонних компартіях. Протягом 1944–50 – мін. закордонних справ УРСР, гол. делегації УРСР в ООН, де виступав із промовами проти укр. еміграції. Після 1950 попав у неласку; знову почали згадувати М. по смерті Сталіна, але до активної політ. діяльності він вже не повернувся.

Мануйлович Іван (†1740), держ. діяч Гетьманщини першої пол. 18 в., родич гетьмана Д. Апостола. За гетьмана І. Скоропадського знатний військ. товариш (1711), осавул Ген. Артилерії (1713–14), сотн. глухівський (1714–28). У 1724–27 – один з трьох «правителів» Ген. Військ. Канцелярії, за гетьмана Апостола – ген. осавул (1728–38).

Манченки (IV–16), с.м.т. Харківського р-ну Харківської обл.; 8 800 меш. (1959).

Манштайн (Manstein) Христові Герман (1711–57), німець з Курляндії, на рос. і пруській військ. службі, автор мемуарів: «Memoires historiques, politiques et militaires sur la Russie», 1771 (видані також англ., нім., рос. мовами), що охоплюють 1727–44 рр.; в них багато місця присвячено укр. справам, зокрема незалежницьким змаганням укр. козаків, що «були колись вільною нацією».

Манявський Скит, монастир, заснований 1611 р. б. с. Манява (тепер Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.) в Горгіанах Йовом Княгиницьким з ставропігіяльним правом царгородського патріарха Тимотея II (1620). Мав значне ч. братії (до 200 в пол. 17 в.) і приєднані монастирі в Угорниках, Товмачику, Коломиї і Сучавиці (на Буковині) та чималий вплив на ін. гал. монастирі (Унів, Лаврів, Підгірці, Улюч). Хоч обведений оборонним муром з 3 баштами, був знищений турками 1676 р., але скоро відбудований (1681); славився гол. іконостасом роботи монаха Йова Кондзелевича і його гуртка (1698–1705) з помітним бароковим впливом. У той час М. С. приступив до церк. єдності з Римом, але знову повернувся до православ'я аж до закриття австр. урядом у 1785 р. Іконостас продано до церкви в Богородчанах («богородчанський»), 1923 приміщено в Укр. Нац. Музеї у Львові. До наших ча-

Вежа Скиту
Манявського

сів залишилися оборонні мури з баштами та руїни монастиря. М. С. оспіваний в поемі «Скит Манявський» І. Могильницького; йому присвячені праці: «Історія Скиту Манявського» Ю. Целевича (1887), зб. «Скит Манявський і Богородчанський іконостас» – праці М. Драгана, В. Пенцанського, І. Свеніцького (з альбомом), вид. Укр. Нац. Музею у Львові (1926).

о. М. В.

Маньїно (Magnino) Лео (*1911), італ. вчений – японіст і гром. діяч, д. чл. НТШ, чл. Управи Т-ва італ.-укр. приязні; праці про Японію, Зелений Клиш (М. є знавцем проблем укр. поселення на Далекому Сході) тощо.

Маньківка (V–11), с. в півд.-зах. частині Придніпровської височини, р. ц. Черкаської обл.; 5 400 меш. (1959).

Маньківська Ганна (*1901), співачка, меццо-сопрано; виступала на поч. 1930-их рр. у Харківській опері, згодом у Київській (1934–38) і Ленінградській; Кармен (в одноіменній опері), Амнеріс («Аїда»), Лель («Снігуронька») та ін.

Маньківський Борис (1883–1962), невропатолог родом з м. Козельця, д. чл. АМН СРСР, проф. Київ. Мед. Ін-ту (з 1923), деякий час наук. керівник Київ. н.-д. психоневрологічного ін-ту; праці (140) присвячені питанням розсіяної склерози, нервової патології при гіпертонічній хворобі, нейроінфекції, вивченню пухлин гол. мозку, нервово-м'язової патології, проблемам судинної патології гол. мозку тощо. М. докладно описав спалах енцефаломієлополірадикулоневриту.

Г. Манько

Манько Григорій (*1885), оперовий співак – баритон і актор, соліст Харківської (1925) і Київської опери (1934–42); характерні ролі – князь Ігор (в одноіменній опері), Сват («Русалка»), Крушина («Продана наречена»), Голова («Ніч перед Різдом») та ін.; знімався у фільмі «Наталка Полтавка» (Возний); тепер у Торонто (Канада), працює як виконавець і педагог під прізвиськом Ярошевич.

Л. Манько

Манько Леонід (1863–1922), драматичний актор школи М. Кропивницького, з

1882 у його трупі; згодом у М. Старицького (1885–90), Д. Гайдамаки, Г. Деркача, О. Суслова, О. Суходольського та ін. на ролях простаків, коміків та характерних: Печериця («Крути та не перекручуй»), Голохвостий («За двома зайцями»), Писар («Бурлака») та ін.; автор популярних п'єс, м. ін. «Нещасне кохання» (переробка з Островського), «Кара Божа», «Краще своє латане, ніж чуже хватане» й ін.

Мара (споріднене з санскритським *māra* — смерть), жін. постать в укр. нар. мітології й у віруваннях ін. слов. народів, що може приймати вигляд тварин, рослин і неживих предметів, фантастичний потворний привид, примара. Словом М. визначають також чорта, звідки лемківська назва для нього — марник. М. була також назвою для домовика.

Марганець (VI–15), м. обл. підпорядкування в Дніпропетровській обл. на правому березі Кахівського водосховища, постале 1938 в результаті об'єднання низки робітничих осель; 35 000 меш. (1959); центр *Никопільського манганового басейну*. Видобуток манганової руди, збагачувальні фабрики, зав. для ремонту гірничого устаткування; гірничий технікум, вечірній відділ Криворізького Гірничорудного Ін-ту.

Маргара Іван, ботанік-фізіолог, учень акад. А. Холодного, співр. УАН; досліджував явище стікання у злаків, друковані праці укр. і нім. мовами; у 1930-их рр. заарештований, даліша доля невідома.

Маргарит (з грец. — перли), зб. проповідей, приписуваних Йоану Золотустому. Частина з них (бл. 20) була поширена на Україні по 13 в. у слов. (ймовірно болг.) перекладі. М. появилася друком в Острозі (1595–96), пізніше в Москві. Під впливом укр. рукописів кн. А. Курбський, перебуваючи на Волині, почав складати «Новий Маргарит». Рукопис (з численними українізмами) переходується в Німеччині.

Маргаритка багаторічна, дів. *Стократка багаторічна*.

Марґолін Арнольд (1877–1956), жид.-укр. політ. і гром. діяч, адвокат у Києві, оборонець у політ. процесах, гол. жид. т-ва «Територіялістів», чл. ЦК рос. партії Нар. Соціалістів (до 1917). З 1918 чл. УПСФ, чл. Ген. суду УНР (1918), тов. мін. закордонних справ у кабінеті Чехівського, чл. укр. місії в переговорах з франц. командуванням в Одесі, чл. дип-

А. Марґолін

ломатичної місії УНР на мирову конференцію в Парижі, згодом посол УНР у Лондоні. З 1922 в ЗДА, обстоював право укр. народу на самостійну державу і виступав в обороні честі гол. отамана С. Петлюри; д-р г. к. УВУ, чл.-кор. УВАН у ЗДА, проф. Укр. Техн. Ін-ту в Нью-Йорку, співр. тижневика «Нар. Воля». Численні правничі й публіцистичні праці, м. ін.: «Украина и политика Антанты» (1922), «The Jews of Eastern Europe» (1926), «From Political Diary, Russia, the Ukraine, America 1905-1945» (1946).

Марґулян Арнольд (1872–1937), оперовий диригент, брав чільну участь в органі укр. опери в Києві; диригував операми: «Принцеса Турандот» (1927), «Майстерзінґери» (1928), «Аїда», «Захар Беркут» та ін.; з поч. 1930-их рр. — у Харківській опері.

Марджанішвілі Коте (Марджанов Костянтин; 1872–1933), грузинський режисер; з 1897 на рос. сценах, гол. на Україні; з 1909 в Москві, в 1919 гол. режисер Київ. Театру ім. Леніна (кол. Соловцова), гол. комісії націоналізації театрів і комісар київ. театрів; з 1922 у Грузії.

Марена, постать укр. нар. мітології, відома також у ін. слов'ян. Дехто з дослідників вважає М. богинею весни та води й ототожнює її з літописною *Мокошицею*. В нар. обрядах, виконуваних у першій пол. березня і на св. Івана, або «на Купала», М. називали жіночу подобу, ляльку, зроблену з деревця або соломи, оздоблену вінками, квітами і стожками, яку носили в супроводі весняних і купальних пісень або, поставивши в обраному місці, виводили навколо неї хороводи, ігри й танки, а потім кидали у воду або спалювали на вогнищі чи закопували в землю. В нар. піснях М. виступає як «Маринка-Купалочка».

Марена звичайна (*Barbus barbus* L.), риба родини коропових, довж. до 85 см, вага до 4 кг; на Україні поширена в басейні Дунаю. У Дніпрі, Дністрі та Бозі розповсюджений підвид — М. дніпрова (*B. b. borysthenticus* Dybowski) вагою до 5 кг, в карп. річках поширена М. балканська (*B. meridionalis* Petenyi) вагою до 300 гр. Пром. значення М. невелике.

Маренка (*Asperula* L.), рід однорічних або багаторічних рослин, іноді півкущиків з родини маренуватих; коріння багатьох видів має червоний пігмент, завдяки чому їх використовують як барвник. На Україні росте бл. 27 видів. Найпоширеніші: М. пахуча (*A. odorata* L.) в листяних і мішаних лісах, крім півд. Степу; уся рослина, особливо квітки, має кумарин, тому її вживають для надання аромату винам, тютюну й махорці; М. сте-

люшка [*A. humifusa* (M. B.) Besser] росте на кам'янистих схилах і приморських пісках; *M. красильна* (*A. tinctoria* L.) на степ. схилах, сухих луках, ліс. галявинах.

Маренков Олекса (1888–1942), маляр-графік, працював у Харкові гол. у галузі книжкової графіки і пляката; обкладинки до творів Ю. Яновського «Рейд», Остапа Вишні «Усмішки літературні», Л. Глібова та ін.; пейзажі.

Марзєв Олександр (1883–1956), гігієніст, д. чл. АМН СРСР (з 1944), з 1931 – дир. Укр. н.-д. ін-ту комунальної гігієни, з 1934 проф. Харківського, з 1944 Київ. Мед. ін-тів; праці (понад 130) присвячені питанням комунальної гігієни, епідеміології та орг-ції санітарної справи. М. брав участь у складанні санітарного законодавства України та в розбудові мережі санітарних станцій.

Маринич Григорій (1876–1961), драматичний актор характерного пляну родом з Катеринославщини; з 1906 в трупі П. Саксаганського та І. Тобілевича, Т. Колісниченка (1910) і в Київ. Театрі М. Садовського (1911–14); з 1919 в Укр. Драматичному Театрі ім. Т. Шевченка, 1925–57 рр. в Дніпропетровському. М. зіграв бл. 500 ролей; Бобчинський («Ревізор»), Сват («Назар Стодоля»), Свідок («По ревізії»), Куць («Лісова пісня»), ганчірник («Ткачі»).

Г. Маринич

Маринович Микола (1861–1944), полк. австр. армії, згодом УГА, на поч. листопада 1918 р. керував бойовою операцією у Львові. У 1944 р. закатований больш. партизанами в Галичині.

Маринченко Костянтин (*1903?), драматичний актор, на сцені у пересувному роб.-сел. театрі у Кіровограді (з 1933), в Чернігівському муз.-драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1934–41), тепер у Закарпатському муз.-драматичному театрі, перев. на героїчних ролях.

Марійські Товариства, станові церк. орг-ції, канонічно створювані церк. владою з метою поглиблення духового життя чл. завдяки особливому культові Богородиці й зверхньому апостольству; засновані єзуїтами (о. Й. Лейнісом) в кін. 16 в. На Україні М. Т. дозволив організовувати по школах папа Павло V (бreve з 3. 12. 1615) на прохання митр. Й. Рутського. У 17–18 вв. їх було 30–40 у василіянських школах. У другій пол.

19 в. М. Т. відновлено в Галичині (о. І. Дольницький), у 1920-их рр. їх поширив по школах о. Й. Маркевич та об'єднав у Марійському Т-ві Молоді (М.Т.М.) у Львові, ставши його першим гол. (другий о. І. Назарко). 1939 р. існувало бл. 250 М. Т. з 20 000 членами. М. Т. поділялися на Марійські Дружини (М.Д.) для молоді сер. шкіл і для старших, Марійські кружки для дітей і Марійські Союзи Спوماгаючі. 1904 р. у Львові поставило М. Т. Паць (гол. О. Бачинська, духовний провідник о. Т. Галушчинський), а за ним в ін. м. Галичини. 1937 р. на з'їзді в Гошеві М. Д. зцентралізувалися у т. зв. Секретаріат М. Д. з-поміж інтелігенції, з окремим статутом (духовний провідник о. І. Назарко, гол. Є. Шарко), спочатку тільки жінок, з 1938 і чоловіків. Перша чоловіча дружина виникла в Ярославі.

Центрاليا М.Т.М. у Львові розвинула інтенсивну вид. діяльність: журн. «Поступ» для студентів, «Наш Приятель» – для дітей, «Вісник Марійського Товариства» (з 1926 неперіодично, потім як кварталник); серії книжечок «Бібліотека Нашого Приятеля», «Цікаві оповідання», календарі тощо; вела апостолат доброї преси (поширено понад 2 млн книжок), харитативну акцію, відвідування шпиталів і т. п. М.Т.М. організувало т. зв. замкнені реколекції, конгреси (1937 учнів сер. шкіл) тощо; кожна місц. орг-ція відбувала двічі на місяць сходи для поглиблення рел. світогляду. На Закарп. Україні існувало кільканадцять М. Д. Тепер є по кільканадцять М.Д. жін. молоді в ЗДА, Канаді, Бразилії й Аргентині.

о. І. Назарко

Марітчак Олександр (*1887), адвокат, оборонець у політ. процесах. політ. діяч, проф. міжнар. права Львівського Таємного Ун-ту, Держ. ун-ту ім. І. Франка у Львові (1939–41) і Укр. Високої Екон. Школи у Мюнхені (1946–49); чл. Укр. Нац. Ради ЗУНР, у 1921–23 рр. шеф канцелярії уряду през. Є. Петрушевича у Відні та секретар Зах.-Укр. Т-ва Ліги Націй; діяч УНДО (чл. ЦК), у якому до 1930 р. репрезентував групу, що скупчилася б. тижневіка «Рада». Тепер у ЗДА.

О. Марітчак

Маріюпіль, кол. назва м. Жданова.

Маріюпільський могильник, пізньонеолітичний могильник (кін. III тисячоліття до Хр.) над Озівським м. поблизу

м. Жданова у вигляді однієї могили, 28 м довжини; у ньому 120 поховань трьома ярусами один над одним, покійники посипані червоною вохрою, б. них крем'яне і кістяне приладдя, прикраси та кам'яні бойові булади (М. Макаренко, 1930). Див. ЕУ 1, стор. 378-79 і мал. 289, 12.

Марія, мати Ісуса Христа, по Хр. стоїть на найпершому місці в христ. культі з перших сторіч; з 5 в. існували вже храми, присвячені М. Церква святкувала деякі події з її життя — Благовіщення, Введення в храм, Різдво. Теологічне ґрунтування культу М. виводиться з вселенського собору в Ефесі у 431 р., на якому окреслено постать М. поняттям «теотокос» — Богородиця. В наступні віки в почитанні М. приходили до вияву ін. елементи її істоти: Приснодіва, Пресвята, Владичиця, Заступниця всіх християн, Пренепорочна.

На христ. Сході богоматеринство М. було в центрі уваги (тому в іконографії завжди М. — Мати з дитям-Ісусом), на Заході натомість підкреслювано М.-Діву (Мадонна). Теологічне обґрунтування шанування М. в Сх. Церкві пов'язане з творами Івана Дамаскина, а в церк.-літургічній поезії з ім'ям Андрія Критського. На Україні богословську думку Дамаскина відновив у 17 в. митр. Петро Могила. Нині богословське розходження Сх. і Зах. Церков у почитанні М. стосується насамперед догми Непорочного її Зачаття, проголошеної Кат. Церквою 1854 р. Богослужбово-літургічне шанування М. в Сх. Церкві давніше, ніж на Зах., і виявляється у численних акафістах, канонах, параклісах тощо. Особливий культ М. був засуджений реформаторами 16 в. і не існує у зах. некато. церквах.

Велика популярність М. на Україні позначилася в літературі, почавши від апокрифічних творів у княжій Русі («Книга рожества Діви-Марії», «Хожденіє Богородиці по муках», «Сон Богородиці» й ін.) аж до творчості Т. Шевченка («Марія») й П. Тичини («Скорбна мати»). Мотиви М. мають поважне місце в усній творчості, — в замовляннях («Ішла Божая Мати», «Заснула Пресвятая»), у величаннях і колядках («Божая Мати Істоники носить», «На Йордані тиха вода стояла», «По всьому світі», «Пречиста Діва, Матка Христова»), у різного походження побожних піснях («Ой, зійшла зоря», «Пречистая Діво, мати Руського краю», «Волинь Почасвом сливе»), у зверненнях («Матінко Божа») та ін. Низка місц. назв (с. Богородиця на Холмщині, Богородчани в Галичині тощо), назви рослин («Богородична коса») і т. д. стверджують культ М.

Перекази про чуда М. занотовані вже в літописі — розгром половців у 12 в. як кара за нищення майна Десятинної церкви. Подібні розповіді (вирятування Почаївського монастиря в другій пол. 17 в., коли на нього напали «турки з татарами») повторювалися віками до найновіших часів. Зокрема це стосується т. зв. чудотворних образів з зображенням М. у Києві, Корсуні, Холмі, Добромилі, Гощові, Самборі, Жовкві, Зарваниці й ін. (див. також *Ікона*). Особливо відомий образ у Почасві (візант. походження, що його 1597 р. передала до монастиря попередня власниця Анна Гойська) та в Ченстохові в Польщі (привезений з Візантії в добу Володимира В., був на Зах. Україні й 1382 р. з Белзу перевезений до Польщі). Крім звичайного на цих образах зображення М. з Дитям, на Зах. популярні «кальварійні» (розп'ятий Христос, а б. нього М. й апостол Іван) зображення, а на Сх. група «Деїсуса» (Христос на троні й М. та Іван по боках). Відоме мозаїчне зображення М. як «Оранти» в гол. абсиді Софійського собору в Києві.

Чудотворна ікона
Почаївської
Вожої Матері

Свята на честь М. посідають визначне місце в календарі, між ними Благовіщення — 25. 3 (за церк. календарем), Успіння — 15. 8., Різдва Марії — 8. 9. і Введення — 21. 11. На Україні шанується майже як нац. свято Покрови — 1. 10., кол. храмове свято на Запоріжжі, М. присвячені визначні святині України, серед них Києво-Печерська Лавра, Десятинна (1039) церква, храми у Володимирі, Галичі, Холмі, Почаївська лавра й ін. У цих церквах звич. зберігалися славні образи, часто пишно оздоблені (згадка про кн. Володимира, що «образ Пречистої Богородиці окував сріблом і коштовними каміннями»).

Особливий культ М. плекають *Марійські Товариства*.

Багатий маріологічний матеріал є в численних творах, почавши від «Акафіста» (1648) еп. Симеона Полоцького до марійських проповідей о. Ю. Дзєровича й монографії о. І. Доліницького «Введення в Храм».

І. К-ий

Марія, дочка кн. Володимира В., див. *Доброніга*.

Марія-Повч (Máriapócs), селище Саболчського комітату півн.-сх. Угорщини, бл. 3 500 меш. — гр.-католиків, здебільша зугорщених українців. Манастир оо. Василіян (заснований 1749) був довгий час рел.-культ. осередком закарп. українців; у монастирі чудотворна ікона «сльозипроливаючої Богоматері». М.-П. відоме відпустове місце закарпатців до 1919 та в 1939–44, зокрема на Успіння. Тепер манастир скасований.

Марія Повч

Марія Терезія (1717–80), нім. цісарева (з 1740), королева Угорщини й Чехії, архикнягиня Австрії з династії Габсбургів; дочка цісаря Карла VI, дружина кн. Франца Стефана Льотрінгського (з 1745 нім. цісар — Франц I). 1772 здобула в поділ Польщі Галичину, 1774 від Туреччини — Буковину. В новоприєднаних краях здійснила, як і в усій державі, низку реформ: зреформувала адміністрацію, фінанси, судівництво і шкільництво, скасувала кріпацтво, яке замінила на панщину (1773), зменшила привілеї магнатів, піднесла хліборобство й ремесло; гр.-кат. духовенство зрівняла в правах з латинським і відкрила для нього (1774) духовну семінарію у Відні (Барбарейм), доручила укр. ієрархії засновувати нар. школи. Ці реформи, що їх провадила М. Т., разом із своїм сином і співрегентом Йосифом II (з 1765), були підставою піднесення укр. населення з культ. й екон. відсталості в добу поль. чи тур. володіння.

Мар'їнка (VI–18), с. м. т. в півд.-зах. частині Донбасу, р. ц. Донецької обл.; 7 800 меш. (1959); видобуток вугілля, шиноремонтний зав.

Маркевич Арсен (1855–1942), історик і археолог родом з Берестя, дослідник Криму, чл.-кор. АН СРСР, гол. Таврійської ученої архівної комісії та ред. її «Известий», проф. Таврійського Ун-ту, згодом Кримського Пед. Ін-ту; низка праць з історії й археології Криму.

Маркевич Григорій (1847–1923), гром. діяч, педагог і письмен. у Полтаві, ред. газ. «Рідний Край», організатор укр. друкарні й книгарні, видавець укр. підручників і творів укр. письменства (І. Тобілевича, М. Кропивницького, А. Кащенко та ін.); автор праці про виборний принцип укр. духовенства, поезій тощо; один з ініціаторів побудови пам'ятника І. Котляревському в Полтаві й заснування школи його імені.

Маркевич Іван (1905–1961), актор театру ім. І. Франка в Києві (з 1927), на характерних ролях; Петро («Суєта»), Освальд («Король Лір»), Вакуленко («Калиновий гай»), Карпо Сидорович («Не називаючи прізвищ»), Порш («Арсенал»).

Маркевич Йосафат Іван (1880–1959), церк. і виховний діяч, василіянин, організатор Марійських Дружин Молоді; публікації й ст. на теми виховання й орг-ції молоді, засновник і ред. ж. «Наш Приятель» (1922–33), «Поступ», серії «Правда» (18 чч.), «Цікавих оповідань» (20 чч.) й ін. Помер на еміграції в Чикаго.

о. Й. Маркевич

Маркевич Микола (1804–60), історик, етнограф, поет і музика-композитор, приятель Т. Шевченка, нар. у с. Турівці на Прилуччині, де перев. жив і помер; студіював у Петербурзі (у пансіоні при Пед. Ін-ті) і в Москві (вчився музики у Дж. Фільда). Близький до декабристських літ. кіл. (писав вірші, перекладав на рос. мову Шекспіра й Байрона тощо), М. з великим захопленням зустрів поезію К. Рилєєва, присвячені визвольній боротьбі України в минулому. Вся літ. й наук. творчість М. була

М. Маркевич

просякнена патріотичним духом. 1831 р. він видав у Москві свої «Украинские мелодии», де у віршах рос. мовою оспівував героїчне минуле України. Протягом довгих літ М. збирав матеріали до історії України, м. ін. в архівах, зокрема в чернігівських. Проте основним джерелом для нього була «Історія Русів» (тоді ще не опублікована), під впливом якої написаний гол. твір М. «История Малороссии» (закінчений 1838, надрукований у 5 тт. у Москві 1842–43; 1–2 тт. — основний текст, а 3–5 тт. — документальні додатки, примітки, опис джерел, списки полків, сотень січових куренів, реєстр володарів України, списки ген. старшини, полк., вищого духовенства, хронологічні таблиці тощо). Хоч «История Малороссии» з боку наук.-методологічного вже не відповідала тодішньому стану іст. науки, своєю схемою історії України, яку М. розгля-

дав як самостійний і безперервний процес розвитку від найдавніших часів аж до сучасності, твір М. мав не абиякий вплив на сучасників (зокрема на Шевченка, який присвятив М. вірш «Бандуристе, орле сизий») і укр. історіографію 19 в., а документальні додатки до нього зберігають певне значення й досі.

З ін. іст. праць М. важливіші: «Мазепа» («Маяк», 1841), «Гетманство Барабаша» («Русский Вестник», 1841, II), «О первых гетманах малороссийских» («Чтения в Московском Обществе Истории и Древностей Российских», 1848, VIII), «Акты, поясняющие историю Малороссии» (там таки), «О козаках» (там таки, 1858, IV) та ін.

З етногр.-фольклорних публікацій М. особливо цікава «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян» (1860; це частина незакінченої великої праці про внутр. життя України з 1600 р. до пол. 19 в.); ін.: «Собрание малороссийских песен» (1840), «Южнорусские песни» (1857), та ін.; низка праць з історії і етнографії України залишилася в рукописах. Цікавий щоденник М. зберігається в архіві М., в Пушкінському Домі в Ленінграді. Рукописна зб. документів, зібраних М., важлива для дослідів над історією Гетьманщини 17–18 вв., знаходиться в Москві (в Держ. Публічній Бібліотеці СССР ім. Леніна).

Література: Макаров Н. Воспоминание о Н. А. Маркевиче. Основа I. П. 1860; Пыпин А. Малорусская этнография. П. 1891; Поминка о Н. Маркевиче, как историке. КСт., IX. К. 1902; Грушевский А. Н. А. Маркевич. Журнал Министерства Народного Просвещения, I, 1911; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923 (англ. вид. в «The Annals». Нью-Йорк 1957); Марковський М. Шевченко й М. Маркевич. Україна. 1–2, К. 1925; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959. О. Оглоблин

Маркевич Олександр (*1905), зоолог родом з Київщини, д. чл. АН УРСР (з 1957); з 1935 проф. Київ. Ун-ту і зав. відділом Ін-ту Зоології АН УРСР (1948–50 дир. цього ін-ту); гол. Укр. наук. т-ва паразитологів (з 1946). Праці М. присвячені зоології безхребетних і паразитології, зокрема іхтіопаразитології, ветер. та мед. паразитології тощо; основні праці: «Основи паразитології» (1950), «Паразитофауна пресноводных рыб УССР» (1951), «Паразитические веслоногие рыбы СССР» (1956).

Маркевич Олексій (1847–1903), історик і громад. діяч родом з Прилуччини, приват-доц., а згодом проф. Новоросійського Ун-ту, д. чл. НТШ. Гол. праці: «О местничестве» (1879), «О летописях», I–II (1883–85), ст. в «КСт.» про топографію стародавнього Києва (1887, XII), про рід Марковичів (1890, X–XI; 1891, V) та ін.; низка праць у «ЗНТШ».

Маркелов Григорій (1880–1952), невропатолог, д. чл. АН УРСР (з 1939), з 1927 – зав. катедрою Одеського Мед. Ін-ту, з 1930 – також керівник Одеського н.-д. психоневрологічного ін-ту. Праці присвячені питанням фізіології та патології вегетативної нервової системи; м. ін. М. запропонував класифікацію захворювань вегетативної нервової системи і ряд методів дослідження хворих з її ураженням.

Марки поштові, див. *Філателія*.

Марківка, лівобічна подільська притока Дністра, довж. 59 км, сточище – 900 км².

Марківка (IV–20), с. м. т., розташоване на Сер. височині у верхів'ях р. Деркула (притоки Дінця), р. ц. Луганської обл.; 5 100 меш. (1959).

Марко Вовчок, див. *Вовчок* Марко.

Марков Дмитро (†1938), брат Йосипа, публіцист і політик, визначний діяч московфільської партії в Галичині; відстоював погляд, що в Галичині живуть дві народності – рос. і поль., посол до австр. парламенту (з 1907) і гал. сойму (1913, єдиний московфіл на 31 українців); помер на еміграції в Братиславі.

Марков Йосип (1849–1909), журналіст, московфіл; ред. субвенціонованого рос. урядом «Пролому» (1881–82) і його продовжень під різними назвами: «Новий Пролом» (1883–87), «Червоная Русь» (1888–91), «Галицька Русь» (1891–92) та «Галичанин» (з 1893) й ін.

Марков Михайло (бл. 1760–1819), дослідник чернігівської старовини; з 1794 р. на різних урядових посадах на Чернігівщині. Дир. Чернігівської гімназії (з 1805). «О городах и селениях в Черниговской губернии, упоминаемых в Несторовой летописи» (1814), «Введение в Малороссийскую историю» («Украинский Вестник», 1817); «О достопамятностях Чернигова» (опубліковано в «Чтениях Моск. Общества Истории и Древностей», 1847, I) та ін. частина яких залишилася в рукописах.

Маркович Андрій (бл. 1674–1747), син Марка М., держ. діяч Гетьманщини. Знатний військ. товариш (1708), М. був прихильником Мазепи, але потім перейшов на рос. бік і брав участь у здобуванні Батурина Меншиковим, а 1709 р. їздив до Царгороду з місією від Петра I і гетьмана І. Скоропадського, свого швагра, за що дістав сотництво глухівське (1709–14) і багаті маєтки. З 1714 полк. лубенський; на цьому уряді відзначився великими здирствами, що викликало чимале невдоволення на Україні й призвело до усунення М. (1727) і слідства над ним. Але, маючи за собою підтримку рос. уряду й своєї сестри –

гетьманової Скоропадської, М. був виправданий і, не зважаючи на опозицію з боку гетьмана Апостола, дістав 1729 р. уряд ген. підскарбія, на якому залишався до 1740 р., коли «за старостію и болезнями» був звільнений з рангою «абшитованого» ген. обозного.

Маркович (до 1888 — Маркевич) Андрій (1830—1907), правник і муз. етнограф, син історика Миколи М. родом з Полтавщини; служив у судовому відомстві в Петербурзі; дійсний таємний радник, сенатор, статс-секретар, помічник гол. куратора «Императорского Человеколюбивого Общества» й заступник гол. «Императорского Русского Музыкального Общества». Приятель Шевченка в 1850-их рр., згодом голова Товариства ім. Т. Г. Шевченка у Петербурзі, здобув дозвіл на перше в Рос. Імперії повне вид. творів Шевченка («Кобзар», за ред. В. Доманицького, 1907). Збірка (25) укр. нар. пісень, покладена на ноти М., видана у «Записках о Южной Руси» П. Куліша, т. II (1857); зб. «Народные украинские напевы, положенные на фортепиано» (1860).

А. Маркович

Маркович Богдан (1853—1915), син Опанаса й Марії (Марка Вовчка) М. Вихований матір'ю з дитячих літ в укр. душі, але, живучи пізніше у Франції й Петербурзі, відійшов до рос. рев. руху. Працював як публіцист, залишив спогади про матір — «Марко Вовчок на Кавказе» (1914).

Маркович (літ. псевд. Оленін) Дмитро (1849—1920), небіж Опанаса М. (див.), письмен., громад. і кооп. діяч, правник за фахом, родом з Полтавщини, працював суддею на Україні, в Басарабії й у Варшаві; з 1900-их рр. на Волині, де брав участь у діяльності земства та кооп. і політ. орг-цій (ТУП); з 1912 у Вінниці, ред. тижневика «Подільська Воля» (1917); за Центр. Ради — ген. прокурор, за гетьманату — чл. сенату. Перші оп. «По степах і хуторах» (1898), «Твори» в двох томах (1918—19). В оп. М. переважають гуманістичного настрою малюнки соц.-екон. умов життя передрев. часу на Україні.

Д. Маркович

Маркович Лев (1881—1930), громад. діяч на Волині, почесний чл. «Просвіти», 1922—28 чл. поль. сенату.

Маркович Олександр (1790—1865), історик і громад. діяч на Чернігівщині, внук Якова М., автора діяріюша; ген. суддя у Чернігові (1827—31) і чернігівський губ. маршалок, (1832—38); обраний знову на цю посаду, не був затверджений рос. урядом. Противник кріпацтва, М. 1852 подавав до уряду проект про звільнення селян з правом викупу землі й брав активну участь у сел. реформі на Чернігівщині. Автор низки праць, з яких найголовніша «Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществях Черниговской губернии» («Материалы для статистики Российской Империи», т. II, 1841; 2 вид. 1894), де подано широкий іст. огляд соц. процесів на Україні, зокрема на Лівобережжі; іст. опис м. Глухова (уривки з нього надрукував О. Лазаревський у II т. «Описания Старой Малороссии»), історія Гамаліївського монастиря, нарис «Малороссийская свадьба» (надрукований у додатку до «КСт.», 1897) тощо. М. опублікував низку документів з свого родинного архіву у харківському «Украинском Журнале» (1824) і частину щоденника («Дневные записки») свого діда Якова М. (див.).

Маркович Опанас (1822—67), громад. діяч і фолклорист родом з Полтавщини, чоловік Марка Вовчка; закінчив Київ. Ун-т (1846), чл. Кирило-Методіївського Братства, за що був висланий до Орла (1847); з 1851 р. М. на Україні (у 1860—61 рр. у Петербурзі як співр. ж. «Основа»), помер у Чернігові. М. збирав нар. усну словесність, зокрема прислів'я і приповідки (бл. 30 000), які використав М. Номис у зб. «Укр. приповідки, прислів'я і таке інше» (1864); матеріали, зібрані М., друкувалися в етногр. зб. В. Антоновича, М. Драгоманова, А. Метлинського, у «Записках Чернігівського Статистичного Комітету» і газ. «Черниговские губернские ведомости». М. автор музики до «Наталки Полтавки» І. Котляревського (1857) і опери «Чари» К. Тополі (1866), що їх сам ставив аматорськими силами в Чернігові і в Новгороді-Сіверському.

О. Маркович

Маркович Роман (бл. 1747 — на поч. 19 в.), громад. діяч родом з Чернігова; бунчуковий товариш, служив у Глухові,

Києві й Чернігові («Малоросійський» губ. прокурор з 1799 р.), один з лідерів патріотичного лівобережно-укр. дворянства поч. 19 в.

Маркович Яків (1696–1770), син Андрія М. (див.), держ. діяч Гетьманщини, письмен., вихованець Київ. Академії, улюблений учень Теофана Прокоповича, бунчуковий товариш (1721), наказний лубенський полк. (1721 і 1723–35), ген. підскарбій у відставці (1762). Один з найосвіченіших людей свого часу; писав у прозі й віршах (на мотиви псалмів; композиції на теми «слів» Йоана Золотоустого та ін. отців Церкви), залишив цінні «Генеалогические заметки», перекладав з латинської мови тощо. Найвизначнішим твором М. є його «Діяріюш», що охоплює 1717–67 рр. й містить матеріал для політ., соц.-екон. й культ.-побутової історії Гетьманщини; рукопис його (10 тт.) ще у 1930-их рр. зберігався в бібліотеці Всеукр. Іст. Музею у Києві (за винятком I тому, який знаходився в Держ. Публічній Бібліотеці УРСР). Діяріюш був опублікований двічі, але лише частково: «Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича», чч. I–II, 1859 (вид. його внука Олександра М. у скороченому вигляді й перекладі на рос. мову); друге вид. (більш повне, але з деякими скороченнями й змінами в мові оригіналу) в «КСт.» за ред. О. Лазаревського (I–III, 1893, 1895, 1897), доведене лише до 1734 р., було продовжене Археографічною Комісією НТШ, яка видала IV том (1735–1740), за ред. В. Модзалевського як XXII т. «Жерел до історії України-Руси» (1913). О. О.

Маркович Яків (1776–1804), історик, брат Олександра М.; вчився у Моск. університетському пансіоні; служив у Колегії закордонних справ у Петербурзі. 1798 р. видав у Петербурзі першу частину праці «Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях». Написана ґрунтовно, у високопатріотичному дусі, праця М. подає короткі відомості про природу Гетьманщини, її побут, фолклор (зокрема про пісні), укр. мову, держ.-політ. устрій, госп.-во та історію, що її висвітлено з найдавніших часів до пол. 11 в. Книга М. мала чималий вплив на розвиток нац. почуття серед тогочасного укр. громадянства.

Марковичі (Маркевичі), старшинський рід жидівського походження. Марко Аврамович (†1712), багатий «орендар» у Прилуці (1660-і рр.) й Пирятині (1683), батько гетьманової Анастасії (Насті) Скоропадської (див.). Сини Марка — Андрій М., ген. підскарбій (див.), Іван М. (†1724) прилуцький полковий сотн. (1700–19) і суддя (1719–24), і Федір М. (†1737 чи 1738), сотн. прилуцький (1719–

24), бунчуковий товариш. Від сина Андрія М. — Якова (див.) походить чернігівська галузь М., до якої належать історики — брати Яків (див.) і Олександр М. (див.); від другого сина Андрія М. — Семена М., сотн. роменського (1738), походять етнограф Опанас М. (див.) і письмен. Дмитро М. (див.). Від Федора М. походять прилуцькі М., які у 19 в. писалися Маркевичами, зокрема історики Микола М. (див.) і Олексій М. (див.).

Марковський Євген (*1893), літературознавець; дослідник літератури сер. доби, про І. Котляревського; «Український вертеп. Розвідки й тексти», I (1929).

Марковський Михайло (1869–1947), літературознавець і критик родом з Київщини; викладач мови й літератури у високих школах, співр. вид. Іст.-Філол. Відділу ВУАН. Праці М. присвячені літературі сер. («Антоній Радивіловський, укр. проповідник XVII ст.», 1894) і гол. чином нової доби: «Як утворився роман „Хіба ревуть воли, як ясла повні“ П. Мирного та І. Білика» (1925), «Найдавніший список „Енеїди“ І. П. Котляревського» (1927).

Марксизм, філос., екон., соц. та політ. вчення Карла Маркса (1818–83) і Фрідріха Енгельса (1820–95), що дає діалектично-матеріалістичне пояснення історії людства як висліду екон. розвитку та боротьби клас. М. інтерпретує капіталізм як проминальну соц.-екон. формацію, після якої неминує (через переходову стадію соціалізму) наступає комунізм. Капіталізм розвивається з приватної власності на знаряддя виробництва й капітал, яким є надвишок продукції товарів понад кошти найму робочої сили, т. зв. «додаткова вартість». Він має зникнути, на думку Маркса, внаслідок свого власного внутр. розвитку — зросту концентрації й монополізації капіталу в небагатьох країнах, пролетаризації більшості населення, криз перепродукції, масового безробіття і ком. революції у найрозвинутіших країнах. М. оформився під впливом філософії Г. Гегеля й Л. Фюєрбаха, англ. політ. економії і франц. «утопійного» соціалізму. Ланом народження М. були специфічні соц.-екон. та політ. умови Зах. Європи сер. 19 в. — швидкий і болючий ріст індустріалізації, спонтанні міжнар. революції 1830 й 1848, недорозвинутість ще дем. ладу в нац. роз'єднаній Німеччині, а також і тяжке особисте життя К. Маркса в умовах еміграції.

У початковому М. переважало прагнення до побудови теорії у згоді з фактами, але поруч з тим характерним було й переконання, що майбутнє буде таким, яким його передбачає теорія. Тому початковий М. був гол. чином ідеологічним, пропагандивним рухом. Прак-

тичною партійною політикою Маркс займався мало. Він вчив, що комунізм розвивається в надрах капіталізму та що пролет. революція настає сама собою, як неминучий вислід цього процесу. Ком. революцію Маркс передбачав як спонтанний акт більшості населення, а ком. лад — як класову, пролет. диктатуру, скеровану проти експлуаторських класів. В Англії й Америці, де вже існував в часи Маркса парламентарний устрій, він передбачав, що робітники придуть до влади через вибори.

М. став доктриною соц.-дем. роб. партій щойно після смерті Маркса. Доки М. був тільки ідеологією, в ньому співіснували й поєднувалися рев. й еволюційні елементи. Коли ж М. став застосовуватись на практиці, у ньому настав по цій лінії розлам. Вже при кін. 19 в., з розвитком парламентаризму, профспілкового руху та критики М. в акад. колах, в соц.-дем. партіях став нарастати ревізіонізм та нахил до реформізму. На захист ортодоксального М. виступив тоді К. Кавтський, останній представник класичного М. Після Жовтневої революції в Росії, яку Кавтський гостро засудив за монопартійність, диктатуру й терор, від соц.-дем. партій скрізь відколотися ліві рев. елементи, що стали звати себе комуністами. Комуністи стали поборювати ревізіонізм і реформізм, закидаючи соц.-дем. рухові зраду М.

Під впливом розвитку ком. руху М., як політ. доктрина, швидко поширився у 20 в. В соц.-дем. русі М. ще якийсь час існував поруч з різними ревізіоністичними доктринами, але після другої світової війни соц.-дем. партії від нього відмовилися, вважаючи його застарілим. Нині політ. М. визнається тільки ком. партіями, хоч від початкового, ортодоксального М. вони теж відійшли дуже далеко. На відміну від партійного політ. М., М. як соц.-екон. та філос. наука залишився назагал маю визнанням. В зах. ун-тах його критично й коротко вивчають, але не як окрему дисципліну, а як частину заг. історії минулих філос. та соц.-екон. доктрин.

В СРСР до 1930, поруч з партійним М.-ленінізмом КПСС, у різних, гол. чином акад. колах і публікаціях співжили й розвивалися також і незалежні дослідження та інтерпретації М., а в Ін-ті Маркса й Енгельса велися наук. студії над періоджерелами і було опубліковано багато нових, доти незаних творів Маркса й Енгельса. Після 1930 цей М. та дослідження над періоджерелами були розгромлені, бо вони йшли врозріз із Сталіновим М. Майже всіх дослідників та інтерпретаторів М. в 1930-их рр. розстріляно чи заслано (Д. Рязанов, І.

Рубін), а партійний М.-ленінізм став обов'язковою для всіх догмою. Однак вже в 1937–40 рр. Сталін виступив з цілим рядом кардинальних змін і «поправок» в М. (теорія соціалізму, як окремої суспільно-іст. формації; «закон вартості» в економіці, спростування Марксового й Енгельсового «помилкового» осуду рос. царського імперіялізму тощо). Після війни класичний М. та його періоджерела згадуються все менше. Наук. досліджень М. й вільних дискусій над ним немає зовсім, а в політ. освіті вивчається лише стисла, спрепарована партією і часто змінювана «брошуркова» версія М.-ленінізму. На ділі, як у політ. практиці, так і особливо в екон., філос. та іст. науках визнаються й пропагуються погляди, що часто є цілком протилежні до Марксових. В ін. країнах сов. блоку М. є ще в гіршому стані; лише в Югославії та почасти в Польщі є вільні, але явно ревізіоністичні дискусії, Китай пропагує крайньо лівий нео-М. з поважною дозою націоналізму.

Як на їх час, Маркс і Енгельс мали знання про Україну порівняно добрі. В творах, що торкалися Польщі, Росії й панславизму, вони не раз відзначали, що українці щодо мови, культури, госп-ва й іст. традицій є окремим від своїх сусідів народом та що Росія підступно загарбала й поневолила Україну. Росію Маркс і Енгельс вважали найреакційнішою державою в світі, гол. ворогом Європи, що стримує своєю загрозою розвиток там дем. й пролет. революції, і тому відверто виступали за те, щоб Німеччина й ін. держави розгромили Росію у війні. З тієї ж причини вони послідовно підтримували поль. рев.-визвольний рух та виступали за відновлення незалежної Польщі. Однак, виходячи з своєї теорії про «іст. й неіст. нації» та обурюючися нерев. постановою гал. українців у 1848–49, Маркс і Енгельс довгий час вважали українців нездатними на поступ і вважали, що вони, як і всі ін. слов'яни, крім поляків та почасти росіян, засуджені історією на знищення. Польща, на їхній погляд, мала б бути визволена від Росії, Пруссії й Австрії та реставрована щонайменше в кордонах 1772, що включали б Правобережну Україну, Білорусь і Литву; народи цих країн мали б поступово польонізуватися. Кримська війна викликала, однак, у Маркса й Енгельса сумнів у тому, що Росію можна перемогти у війні, і вони стали покладати надії на дем. аграрні революції. У зв'язку з цим вони теж стали міняти свій погляд і на укр.-поль. відносини та почали критично оцінювати здатність Польщі утримати неполь. народи в своїх кордонах, особливо коли б ті народи переживали

аграрну революцію. Вибух польс. повстання 1863 обнадіїв Маркса й Енгельса в тому, що нац.-визвольний рух Польщі перетвориться на масову сельс. революцію, яка перекинеться на Україну і далі в Росію й т. ч. зруйнує Рос. Імперію зсередини. Після невдачі польс. повстання вони у 1870-их рр. переключили свою увагу й надії на можливість революції в самій Росії. Маркс вивчав рос. мову, і в цей час у них обох зміцнилися зв'язки з рос. революціонерами, а також і з українцями. Під кін. свого життя Маркс, а особливо Енгельс після Марксової смерті помітно змінили свої погляди на нац. питання. Вже в 1880-их рр. Енгельс писав, що пролетаріат зможе розвиватися й перемогти лише після нац. визволення і створення самостійних нац. держав, що в своїй зовн. політиці поневолені народи зобов'язані спочатку обстоювати свої нац. інтереси, а щойно потім інтернаціональні.

На Наддніпрянщину й у Галичину М. проник у кін. 1860-их рр. безпосередньо з Європи, а не з Росії. Першим вченим марксистом-економістом не лише на Україні і в усій Росії, але, здається, і в цілому світі був М. Зібер, українофіль-драгоманівець, проф. Київського Ун-ту. Він зустрічався з Марксом і Енгельсом у Лондоні, його працю про Д. Рікардо, в якій він позитивно говорить і про Маркса, Маркс читав в оригіналі й прихильно цитував. Зібер, а також ряд ін. проф.-економістів у Київському та Харківському ун-тах, хоча й більш критично настроєні, ніж Зібер, читали лекції про М. вже при кін. 1860-их рр. Учень Зібера і його приятель на еміграції С. Подолинський також зустрічався й листувався з Марксом і Енгельсом. Його перу належить перший марксистський твір укр. мовою «Ремесла й хвабрики на Україні» (1880). Був знайомий з Марксом також І. Фесенко. В контакт з Подолінським М. Павлик та І. Франко популяризували М. поруч з ін. соц. доктринами в Галичині. У 1879 Франко зробив перший переклад укр. мовою частини Марксового «Капіталу» й Енгельсового «Анти-Дюрінга», хоч видати їх не зміг.

Переклади з Маркса й Енгельса рос. мовою поширювалися на Україні з поч. 1870-их рр. У 1875 в Одесі виникла перша в Росії марксистська орг-ція «Південно-Російський Союз Робітників», на чолі з Є. Заславським. Особливо швидко поширився М. на Україні в 1880-90-их рр., коли ряд в-в (в Одесі — 7, у Києві — 4 і т. д.) видали багато перекладів з Маркса й Енгельса рос. мовою, розсилаючи їх по всій Росії. При кін. 1880-их рр. у різних містах України виникли студентські й роб. гуртки, що були під

впливом М. У 1892 р. у Львові й Чернівцях почали друкуватися різні брошури Маркса й Енгельса укр. мовою, а в 1902 вийшов у Львові перший укр. переклад «Ком. Маніфесту».

На кін. 19 в. припадає розвиток т. зв. «леґального М.» на Україні, носіями якого були економісти і соціологи Б. Кістяковський, С. Булгаков, М. Ратнер та ін.; їхні публікації й дискусії, що швидко перетворювалися на ревізіонізм, мали всеімперське значення. Брала участь у дискусії над М. також і чільні укр. ліберали (Т. Рильський, Н. Косовський). В Росії з-поміж українців активним інтерпретатором М. був народник С. Кривенко, проти якого полемізував Ленін, а М. Ковалевський листувався з Марксом і Енгельсом та багато інформував їх про Росію. «Леґальним марксистом» всеімперського масштабу був М. Туган-Барановський, який пізніше став одним з перших відомих у світі критиків М.

Сам Маркс відзначав, що з усіх країн його твори виявилися найпопулярнішими в Росії, отже і на Україні. Однак зацікавлення М. на Україні носило скорше осв. характер; політ. М. зформувався тут пізніше, ніж у Росії та Європі, не носив масового характеру і розвивався за зах.-евр. зразками, тобто майже без жадного помітного впливу з боку рос. лєнінізму. Укр. соц.-дем. партії й орг-ції, що створилися, починаючи з 1904 («Спілка», УСДРП, УСДП), з самого поч. стояли на позиціях дем. реформізму й ревізіонізму, а не пролет. революції. Так само серед рос. марксистів на Україні (РСДРП) весь час аж до 1917 переважав меншовізм, а не большевізм.

В укр. нац. питанні укр. марксисты стояли спочатку за автономію, а після 1917 — й за самостійність, хоч Ю. Бачинський в 1895 був першим, хто марксистською теорією обґрунтовував потребу самостійної укр. державности. Л. Юркевич з позицій М. полемізував у нац. питанні проти Леніна. Колоніальне становище України в складі Рос. Імперії з позицій М. аналізував М. Порш. Слід однак відзначити, що погляди Маркса й Енгельса на нац. питання взагалі, а укр. питання зокрема, не були як слід відомі аж до 1920-их рр. і навіть пізніше.

З вибухом першої світової війни укр. М. зах.-евр. ґатунку став переживати кризу. Після поразки визвольних змагань та відходу укр. соц.-дем. діячів на еміграцію, а також під впливом реакції на большевізм, який компромітував М. своєю монопартійною диктатурою й терором, М. цього ґатунку на Україні майже цілком зник. Укр. соц.-демократи на еміграції підтримують ще й досі зв'язки

з зах.-евр. соц. рухом, але, як і цей останній, більше на авторитет М. не посилаються.

М. лєнінського напрямку був принесений на Україну з Росії, але поширився він тільки після приходу більшовиків до влади. Ком. Партія України (КПУ) постала у 1918 майже виключно з рос., а не укр. середовища, а малочисельні ліві відламки УСДРП, що приєдналися до КПУ в 1918 чи що в 1920 разом з рештками боротьбистів, що не ввійшли до КПУ, створили Укр. Ком. Партію (УКП), перейшли на позиції рев. М., лише щоб пристосуватися до більш оточення й могли в нових умовах продовжувати політ. боротьбу за укр. інтереси. Боротьбісти ж, хоч і пішли на співпрацю з КПУ, а в 1920 влилися до неї, марксистами ні в програмі, ні з свого сел. походження ніколи не були. На Зах. Україні рев. М. народився дещо спонтанніше — в антивоєнних студентських «драгоманівках» 1916—18, а далі в Ком. Партії Зах. України (КПЗУ), але чисельних прихильників не мав і після 1928 також занепадав.

По другій світовій війні на еміграції в значній мірі на позиціях М. стояла лівиця Укр. Рев.-Дем. Партії з її місячником «Вперед» (1945—59), в якому обстоювано погляд, що сов. систему й рос. імперіялізм найвлучніше критикувати, коли вказувати на факт, що вони суперечать М. До дещо подібного висновку, але лише тактично, приходили й деякі підпільні публіцисти й керівники ОУН на зах.-укр. землях у 1946—50.

Джерельних наук. дослідів над М. в УССР досі майже не було; мало й було оригінальних інтерпретативних робіт з М. Як винятки можна назвати механістичну інтерпретацію Марксової теорії трудової вартості І. Дашковським в ранніх 1920-их рр. та інтерпретації філософії М. в помітно гегельянському дусі В. Юринцем на поч. 1930-их рр. Натомість застосування М. як методи до вивчення історії України (школа М. Яворського), історії укр. філос., екон. й політ. думки (П. Демчук, Д. Вованенко, В. Беркович) та до теорії нац. питання (школа М. Скрипника) мало більше значення й впливало на політ. ситуацію в УССР. Пізніше, коли в 1933—34 всі ці течії були знищені Москвою, їх офіц. обвинувачено в спробі створити й розвинути «самобутній укр. М.».

Марксистські наук. кадри в УССР були об'єднані спершу в очолюваному М. Скрипником Укр. Ін-ті Марксизму та Ленінізму (1922—31), де велися назагал вільні досліді й дискусії, видавався ж. «Прапор марксизму». Потім УІМІ було перетворено на Всеукр. Асоціацію Мар-

ксо-Лєнінських Ін-тів (1931—36), яка мала вже чисто партійні завдання поборювати позапартійних укр. науковців та на-в'язувати марксо-лєнінську цитатологію всім наукам. У 1937—38 і цю установу було розгромлено й з цього часу всі досліді над М. в УССР припинено. Завданням заснованого 1939 Укр. Філіялу Ін-ту Маркса-Енгельса-Лєніна при ЦК ВКП(б) (з 1956 назва — Ін-т історії партії ЦК КПУ — Філіял Ін-ту Марксизму-Лєнінізму при ЦК КПСС) було лише збирання та публікація документів з історії КПУ і Жовтневої революції й переклад творів Маркса, Енгельса, Лєніна й Сталіна укр. мовою.

З 1938 існують т. зв. ун-ти марксизму-лєнінізму — вечірні партійні школи для пропагандистів в УССР з дворічним терміном навчання. У 1963 їх було 41 з 80 000 слухачів. Вони існують в містах, слухачами є гол. партійні апаратчики, а також журналісти, письменники. Ці «ун-ти» однак не вважаються наук. установами.

На еміграції першоджерельними наук. досліді над М. займався Р. Роздольський, який нині вважається одним з чільних знавців екон. писань Маркса в світі, а також П. Феденко, В. Голубничий та ін.

Масове в-во творів Маркса й Енгельса укр. мовою розвинулося у 1920-их рр. спочатку в укр.-амер. т-ві «Космос» з осідком у Берліні, а далі — в держ. в-вах УССР. «Капітал» Маркса вийшов вперше укр. мовою в 1927—29 за ред. А. Річицького. В 1958 ЦК КПУ постановив перекласти і вперше видати до 1965 р. укр. мовою 30 тт. творів Маркса й Енгельса з 2-го рос. вид.; воно, однак, не є повним. Цілий ряд творів Маркса й Енгельса залишаються не перекладеними ще й на рос. мову.

Література: Антонович Д. Карл Маркс і українці. Дзвін, ч. 3. К. 1913; Донцов Д. Енгельс, Маркс і Ляссаль про «неіст. нації», ЛНВ, ч. 2—3. К. 1914; Грушевський М. З починів укр. соц. руху. Відень 1922; Гермайзе О. Укр. соціалісти та основоположники наук. соціалізму. Життя й Революція, ч. 1—2. Х. 1925; Прокопович Т. Фрідріх Енгельс про Україну. Червоний Шлях, ч. 7—8. Х. 1927; Річицький А. Карл Маркс, його життя і діяльність. Берлін 1927; Яворський М. Нариси з історії рев. боротьби на Україні. Х. 1928; Гаврилюк В. Нац. питання у Маркса й Енгельса. Х. 1930; Бервицький О. та ін. Діалектичний матеріалізм. Х. 1932; Юринець В. Філософська генеза Маркса. Х. 1933; Сборник к пятидесятилетию смерти К. Маркса. Х. 1933; Феденко П. Укр. гром. рух у ХХ ст. Подєбради 1934; Степанова Є. Фрідріх Енгельс. К. 1957; Шморгун П. Распространение марксизма на Украине. Вопросы Истории КПСС, ч. 4. М. 1957; Голубничий В. Енгельс про Україну і українців. Вперед, ч. 5. Мюнхен 1957; Вистренко П. З історії поширення марксизму і створення перших соц.-дем. орг-цій на Україні. К. 1958; Іванов-Потьомкін. Поширення марксиз-

му на Україні. К. 1959; Шевченко І. З історії соц.-дем. орг-ції на Україні. К. 1959. Полевої Ю. Зародження марксизма в Росії. М. 1959.

В. Голубничий

Маркус Василь (*1922), правник, публіцист і суспільний діяч; викладач політ. наук, з 1962 в Ун-ті Львівському в Чикаго. Праці: «L'incorporation de l'Ukraine subcarpathique à l'Ukraine soviétique» (1956), «L'Ukraine soviétique dans les relations internationales... 1918-1923» (1959), «Питання нац. політики СРСР» (разом з Я. З. Пененським, 1960) та ін; ст., рецензії та огляди в укр. і чужій пресі; співред. ж. «Укр. Самостійник».

Маркуш Олександр (*1891), письм. і пед. діяч на Закарпатті; шкільний інспектор, ред. дитячого журн. «Наш рідний край» (1922-39), автор багатьох читанок і підручників для нар. і горожанських шкіл. 36. оп. на соц.-побутові теми: «Виміряли землю» (1925), «Ірену зашватили» (1942), «Коровку гнали» (1943), «Марамороські оповідання» (1956); повість «Юліна» (1942).

Мармароська котловина (також Хустсько-Солотвинська Верхньотисянська), котловина на Закарпатті, положена над гор. Тисою, між Полонинським Бескидом на півн. сх. і Вулканічними Карпатами на півд. зах., продовження Внутрішньо-Карпатської долини; на зах. вона зв'язана проломовою долиною Тиси (Хустські Ворота) з Потиською низовиною; довж. понад 50 км, ширина до 30 км, площа бл. 1 400 км², населення бл. 140 000. М. к. являє собою основну частину Мармарощини; її півд.-сх. частина лежить у межах Румунії.

М. к. це тектонічна западина, виповнена потужною товщею міоценових осадових порід з соленосними світами і горизонтальними та вулканічними туфами. Півн.-сх. частина М. к. становить лагідну горбовину висотою 300-600 м, розчленовану притоками Тиси: Рікою, Тербелею й Тересвою; на півд. зах. простягається, на висоті 160-240 м, долина Тиси шириною на 6-8 км, з добре виявленими терасами, вкрита алювіяльними відкладами. На рельєф М. к. впливають також куести, які пов'язані з конгломератами міоцену, зсуви, вулканічні залишки (Хустська Замкова гора), соляні горби (в околиці Солотвини). Підсоння М. к. є більше континентальне від решти Закарпаття: сер. температура для м. Хусту: січня - 4,0° Ц. (абсолютний мінімум - 33,4), липня +21,1° Ц., сер. річна 8,7; ч. атмосферичних опадів до 900 мм на рік. Ґрунти (в долинах - лучноглебоваті, на горбовині перев. яснобурі лісові й яснобурі глебоваті) є сер. якості. М. к. лежить в р-ні дубових і букових лісів, перетворених людиною здебільша на с.-г. вгіддя, частково на дрібнолісся (ліщина,

березняки, вільха звичайна з крушиною). Нині ліс становить бл. 30% всієї площі, сіножаті й пасовища бл. 40%, рілля 25%.

Завдяки корисним природним умовам і вигідному транспортному положенню М. к. густо (бл. 100 осіб на 1 км²) і давно заселена, зокрема долина Тиси. Основне зайняття - сіль. госп-во; з зернових найбільше значення має кукурудза; інтенсивне садівництво (бл. 40% садів Закарпаття): яблука, груші, абрикоси, сливи й черешні. Пром.-сть: харч., ліс., деревообробна й соляна.

Всі м. і с. м. т. положені над Тисою. До 1918 р. центром всієї М. к. і Мармарощини взагалі був *Сигіт Мармароський* (24 000 меш.). З 1920-их рр. його роллю в півн. частині М. к. перебрав *Хуст*, вигідно положений перед виходом Тиси на Потиську низовину, найбільше м. М. к. (21 000 меш. - 1959 р.), ін. м. і с. м. т.: *Тячів* (9 000 меш.), *Солотвина* (7 000), осередок соляної пром.-сти (1962 р. видобуток 318 000 т соли), *Великий Бичків*, *Буштин*, *Тересва*. Майже всі оселі М. к. багатолюдні; за останні десятиліття частина їх мешканців виселилася на хутори, розсіяні по всій горбовині. *В. Кубійович*

Мармароський Сигіт, див. *Сигіт Мармароський*.

Мармаросько-Буковинська верховина (також Мармаросько-Буковинський масив, Мармароський масив, Рахівсько-Чивчинський масив), кристалічний масив у півд.-сх. частині Укр. Карпат, давнє ядро антиклінальної зони Сх. Карпат. М.-Б. в. простягається з півн. зах. (від долини Чорної Тиси) на півд. сх.; на півн. сх. межує вздовж р. Білої Тиси - Чорного Черемошу - Сарати - Молдави з Полонинським і Буковинським Бескидом, на півд. зах. сягає до р. Вишевої - Прислонського перевалу (1414 м) - р. Золотої Бистриці. Орографічного підставою М.-Б. в. є хребет 100 км довж., який являє собою вододіл між сточищем Тиси, з одного боку, і Пруту та Серету - з другого (див. карти на стор. 965 і 966).

Ядро антиклінальної зони (див. профіль на 964 стор.) становлять сильно зметаморфізовані кристалічні породи: гнейси, кристалічні лупаки, мармуровидні вапняки протезойського і дол. палеозойського віку. Осадкові породи, які вкривали колись кристалічне ядро, частково зруйновані денудацією; це тріасові та юрські породи (вапняки, пісковики, порфірити, конгломерати) та шари крейдового і палеогенового віку, вони зім'яті в складки, місцями пересунені на півн., часто розірвані. Завдяки різноманітній геол. будові, значній абсолютній (висота хребтів перев. 1 600 - 1 900 м) і відносній (до 1 000 м) висоті і льодовиковим

формам М.-Б. в. є мальовничіша, ніж ін. частини Укр. Карпат. Це стосується насамперед до висунених на зах. *Гуцульських Альп* (1961 м), менше до положених далі на сх. *Чивчинських гір* (Чивчин 1769 м). Натомість буковинська, з кристалічних лупаків зформована частина М.-Б. в. є значно нижча, лише де-не-де понад майже рівні хребти підносяться вершки, збудовані з твердих вапняків (Цапул 1661 м) чи конгломератів (Лучина 1590 м).

М.-Б. в. вкрита смерековими лісами (на півд. зах. також буковими), які сягають найчастіше до висоти 1500 м, подекуди до 1600 м. Вище простягаються полонини, в Гуцульських Альпах також скельне невіддільне й жереп, в сх. частині Чивчинських гір жереп. Хребти сер. частини М.-Б. в. зайняті без будь-яких перерв полонинами, які вкривають тут найбільші простори в Укр. Карпатах. Ледве 5% М.-Б. в. є заселені; населення становлять українці (верховинці гуцули, див. *Гуцульщина*) і, на півд. зах., — румуни. Гол. артеріями заселення є повздожні долини Вишевої (заселена румунами), Руської Ріки й Молдави; кілька осель лежить над Чорною та Білою Тисою й Золотою Бистрицею (див. карту на стор. 467). Зате буйно розвинене тимчасове заселення, зв'язане з експлуатацією лісів і пастушим життям на полонинах.

В. Кубійович

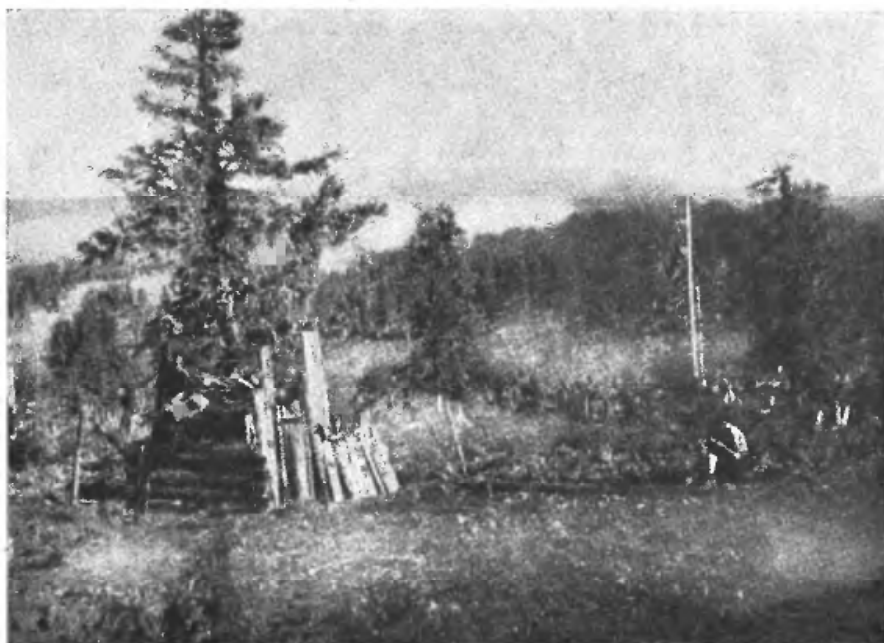
Мармаросько-сигітські процеси, див. *Сигіт Мармароський*.

Мармароцина, Мараморцина, Марамороцина (рум. *Maaramorosa*, угор. — *Máramaros*), іст.-геогр. край, що охоплює сточище гор. Тиси, до 1918 р. Марамороський комітат у складі Угорщини; 10 350 км² і 360 000 меш. (1910 р.). Півн. (більша) частина М. належить до укр. етнічної території і становить собою сх. частину укр. *Закарпаття*, півд. заселена румунами. 1910 р. 45% населення М. становили українці, 24% румуни, 17% жидаї, решта — угорці й німці (природа й історія М. див. *Закарпаття*).

Вперше назва «Мараморош» згадується в грамоті з 1199 р. До 14 в. М. була

рідко заселена і служила як терен для полювання угор. королів і бояр. У 14 в. М. одночасно колонізували українці з Галичини і румуни з Семигороду; в той час М. управляв підданий угор. королеві воевода; з 1385 р. М. перетворено на комітат (жупу). Після поділу Угорщини у 1526 р. М. припала Семигородові, з 1733 знову перейшла під владу Угорщини, під якою залишилася аж до 1919 р. М. весь час входила до складу *Мукачівської єпархії*.

Після розпаду Австро-Угорщини, півн. частину М. приєднали до Чехо-Словаччини (див. ЕУ 2, стор. 715 і 720) і утворено з неї на деякий час окрему жупу;

Кречела в Чивчинських горах

Вершок (1855 м) творить лагідну пенеплену, вкриту полониною; праворуч велика площа жерепа

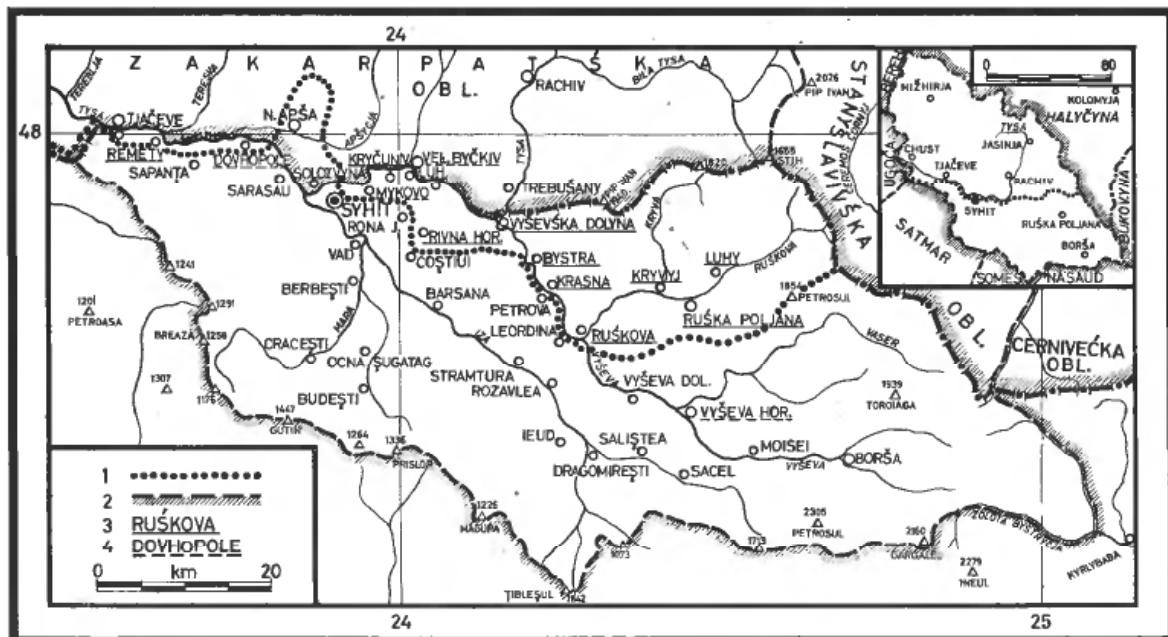
півд. — до Румунії. Держ. кордон проходив уздовж Тиси і не покривався з етнічним, так що в межах Румунії опинилася невелика частина укр. суцільної території: долина Руської Ріки (найбільше село — Руська Поляна, 7 000 меш.) та вузька смуга вздовж правого боку р. Вишевої й лівого Тиси (див. карту) — разом бл. 700 км² з 32 000 меш., в тому ч. 27 000 українців; крім того, в гол. м. М. *Сиготи* (24 000 меш.) живе бл. 3 000 українців (ч. на 1960 р.).

Укр. нац. життя в півд. (рум.) М. було слабо розвинене й пов'язане у 1920-30-их рр. з укр. центром у Чернівцях. Гр.-кат. Церква багато зробила для збереження укр. населення від румунізації (давніше зугорщення); у 1930-их рр. діяли 11 укр. гр.-кат. парохій і 3 філії, які підлягали окремому ген. вікарієві для українців католиків у Румунії. На поч.

1920-их рр. українці М. мали в рум. парламенті двох послів — О. Ільницького і Т. Бокотея. У 1926 р. о. А. Сабо заснував у Сиготі Руську Партію, яка однак не відіграла більшої ролі. З

раşeu A. Le Maramureş, Sibiu 1944; Павлюк М. До історії укр. сіл Мараморощини. Новий Вік, Букарешт 1957. А. Жуковський

Мармур, кристалічна гірська порода, зформувалася в наслідок метаморфіза-

Півд. Мармарощина

1 — Укр.-рум. етногр. межа. 2 — Межі іст. Мармарощини. 3—4 — Оселі, заселені українцями (3), підкреслені повною лінією; українцями й румунами (4) — переривчастою

1931 р. на М. існувала філія Укр. Нац. Партії в Румунії, яка також не здобула значніших успіхів. У той період культ.-осв. провідником українців М. був адвокат І. Одовічук. У березні 1939 р. укр. населення М. допомагало втікачам з Карп. України.

Півд. М. тимчасово була зайнята угорцями (1940—44) і сов. військами (1944—45); взимку 1945 закарп. українці перебрали адміністрацію Сиготу й навколишніх укр. сіл; пізніше М. знову перейшла у володіння Румунії; нині вона становить Сигітський і Вишевський р-ни Мармароської обл. Укр. культ. життя на М. покращало з 1948 р., коли надано права для нац. меншин у шкільництві: в Сиготі є укр. гімназія (з 1948) і пед. школа (з 1950), в яких формується укр. інтелігенція для всієї Румунії. В нар. школах навчають укр. мовою. Культ. діяльність по селах ведеться в читальнях, клубах і гуртках самодіяльності (див. також Румунія).

Література: Wenzel G. Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez. Пешт 1857; Bergner R. In der Marmaros. Мюнхен 1885; Mihályi I. Máramarosi Diplomák a XIV és XV századból. Сигіт Мармароський 1900; Kubijovych V. Pástorit in Maramures. Bul. Soc. Reg. Române de Geografie LIII. Букарешт 1935; Одовічук І. Мармороські українці. Календарь альманах Самостійність, Чернівці 1937; Fili-

ції вапняку, рідше доломіту; чистий М. є білого кольору; під впливом другорядних мінералів також сірий, чорний, червоний, рожевий тощо. Використовується в скульптурі, для монументально-декоративних робіт і в електротехніці.

Поширення М. на Україні таке: 1) в межах Укр. кристалічного масиву (перев. сірий М.) над р. Тетеревом (с. Козіївка) і Богом (Хашувате, Завалля); 2) на Закарпатті, де родовища М. (Діловецьке, Кузнецьке, Головатицьке, Довгорунське, Рахівське та ін.) мають найбільше пром. значення; 3) рожеві, червоні й коричневі М. в Кримських горах (родовища: Балаклавське, Гаспринське, Мармурське); 4) мармуровидні вапняки Донбасу (родовища: Новопавлівське, Троїцьке та ін.).

МАРС (Майстерня революційного слова), літ. об'єднання в Києві, що утворилося 1924 р. п. н. «Ланка», 1926 р. перейменувалося на М. До складу М. входив невеликий гурт талановитих письмен. різних напрямків, але об'єднаних спільним намаганням відстоювати незалежність літ. творчості від офіц. політики партії в літературі: Б. Антоненко-Давидович, М. Івченко, Я. Качура, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Я. Савченко та ін. Чл. М. на-

лежали до основного складу співр. визначного тоді журн. «Життя й Революція». Разом з неокласиками вони найдовше чинили опір партійній політизації літератури, тому під тиском терору М. ліквідовано в 1929 р., а більшість його чл. фізично знищено (Г. Косинка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Я. Савченко), Т. Осмачка помер на еміграції, а серед живих лишився один Б. Антоненко-Давидович, який, відбувши 20-річне заслання, в сер. 1950-их рр. був реабілітований.

Марська В., див. Струтинська Марія.

Мартель Антуан (1899–1931), франц. славіст, проф. ун-ту в Лілі, працював над історією слов. літ. мов на широкому іст. тлі. Видана посмертно (1938) його кн. «Поль. мова в русинських країнах, на Україні й Білорусі» становить один з найважливіших оглядів укр. літ. мови 16–17 вв., хоч М., висвітлюючи поступовий занепад укр. книжної мови того часу як вислід привабливості поль. культури, не враховує поль. політ. і екон. тиску.

Мартель (Martel) Рене (*1893), франц. історик і публіцист; низка праць, присвячених Україні, зокрема доби гетьмана І. Мазепи («Vie de Mazepa», 1931 — разом з І. Борщаком), найновітній історії України («La question d'Ukraine», 1927, «La France et la Pologne», 1931, «La politique nationale des Soviets en Ukraine», 1934 й ін.), Закарпаттю («La Ruthénie Subcarpathique», 1935 та ін.); переклад з С. Борщак на франц. мову поеми Т. Шевченка «Іван Гус» (1930). М. реферував укр. справи в журн. «Le Monde Slave».

Мартен (Martin) Анрі (1810–83), франц. історик, акад., автор відомого твору «Histoire de France» (3 вид. 1855–66 рр., 16 тт.); в праці «La Russie et l'Europe» (1866) присвятив місце подіям з історії України: Хмельниччині, І. Мазепі, діяльності «Основи» тощо; підкреслював міжнар. значення укр. питання.

Мартин (Larus), водоплавний птах з ряду мартинів, довж. тіла до 80 см, вага 100–2500 г, селиться на берегах рік, оз. і морів. На Україні є 10 видів, з яких найпоширеніший М. звичайний (*L. ridibundus* L.), гніздиться перев. на Поліссі, зимує на Чорному м., під час перелетів поширений скрізь; годується рибою і спричинює поширення паразитів риб, тому шкідливий. На Чорному й Озівському м. поширений М. сріблястий (*L. argentatus* L.). М. середземноморський (*L. melanocepalus* Temm.) і морський голубок (*L. genei* Breme), живуть весною і літом на Чорному м., гол. в Тендрійській затоці.

Мартиненко Олександр (*1895), оперовий співак — драматичний баритон, ро-

дом з Полтави; після закінчення Київ. Консерваторії (1925) виступав в оперових театрах Харкова, Одеси, Донецького та Києва, в муз.-драматичних театрах Луганська, Вінниці; з 1943 на еміграції в Зах. Європі, з 1950 у Мінеаполісі (ЗДА). Краї партії М. — Кармелюк (в одноіменній опері В. Костенка), Тельрамунд («Льонгрін»), Амонасро («Аїда»), Скарпіо («Тоска») та ін.

О. Мартиненко

Мартинець Володимир (1899–1960), політ. діяч, журналіст і публіцист. За студентських часів один з організаторів укр. високих (таємних) шкіл у Львові та чл. їх Кураторії (1921–25), згодом у Празі віцепрез. ЦеСУС-у (1926–27) і ред. «Національної Думки» (1926–27). Чл. Начальної Команди УВО (1927–33), співзасновник ОУН і чл. її Проводу (1929–41), гол. ред. «Сурми» (1927–33), «Розбудови Нації» (1928–34) та «Укр. Слова» в Парижі (1934–40), крайовий провідник ОУН (під проводом А. Мельника) на Зах. Укр. землях (1941–42), в'язень большев., поль. та нім. тюрем; у 1941–44 рр. гол. Спілки Укр. Журналістів та дир. Літ.-Мист. Клубу у Львові. На еміграції в Німеччині і Канаді (з 1949), де був ред. «Нового Шляху» у Вінніпегу. М. автор численних ст. і кільканадцяти книжок, важливіші з них: «За зуби та па-зурі нації» (1933), «Укр. підпілля. Від УВО до ОУН» (1949), «Ідеологія організованого націоналізму» (1954).

В. Мартинець

Мартинець Гнат (*1882), педагог і гром. діяч; за австр.-угор. окупації посадник Володимира Болинського (1915–17) і один з організаторів укр. нар. шкільництва на Волині; 1918–19 пов. комісар ЗУНР у Снятині; з пол. 1920-их рр. культ.-осв. діяч у Самборі (в 1941–44 дир. учительської семінарії); з 1944 на еміграції в Німеччині, де з 1954 очолює Крайове Об'єднання Укр. Христ. Руху.

Г. Мартинець

Мартинець Йосип (*1903), церк. діяч родом з Галичини, василіянин; з 1935 у Бразилії (з 1939 протоігумен), у 1953–58 рр. в Римі – проконсултор та ген. прокуратор ЧСВВ, згодом ректор Колегії ім. св. Йосафата; з 1958 еп.-помічник, пізніше Апостольський екзарх українців-католиків у Бразилії.

еп. Й. Мартинець

Мартинець Михайло (1859–1919), інж. лісівництва, автор праць про регулювання гірських потоків і визначний фахівець у цій ділянці; 1900–14 шеф міністерського відділу регуляції гірських потоків у Галичині з осідком у Самборі; 1916–18 начальник Централі відбудови краю у Львові, з грудня 1918 р. держ. секретар зем. справ ЗУНР, співавтор закону про зем. реформу. Під час відступу УГА захоплений поль. військ. частинами і без суду розстріляний разом із своїми співробітниками.

М. Мартинець

Мартинівка, с. Канівського р-ну Черкаської обл.; тут були виявлені ранньослов. поселення перших сторіч по Хр. і у 1909 р. викапаний багатий скарб срібних чоловічих та жінок, прикрас 6–7 вв. місц. виробу. У ньому серія дуже цікавих чоловічих (з вишивкою на грудях) і тваринних бляшаних фігурок до нашивання на одіж (?), дві чаші (одна з клеймом на дні, візант. майстерні 6 в.), гальчата фібула та прикраси поясів з ритими, подібними до тризубів тамгами. Більшість знахідок зберігаються у Київ. Держ. Іст. Музеї.

Мартинов Іван (1821–94), рос. вчений, єзуїт, дорадник Сх. Конгрегації у Римі в сх. справах. Серед праць, що стосуються України, каталог слов. рукописів Паризької Нац. Бібліотеки (1858), «Annus ecclesiasticus graeco-slavicus» (1863). М. видав працю Ігнатія Кульчинського «Specimen Ecclesiae Ruthenae» (1859), життєписи Й. Кунцевича і М. Смотрицького, написані Я. Сушею (1864); відзначав у ж. «Revue des Questions Historiques» усе, що виходило з українознавства.

Мартинович Порфирій (1856–1933), мал.-етнограф, майстер портрету і побу-

тових сцен, родом з Харківщини; вчився в Петербурзькій Академії Мистецтв, захворівши 1883, відійшов від мистецтва. М. вивчав дерев'яну архітектуру Полтавщини (разом з В. Горленком склав список старовини Полтавщини й видрукував 1888), нар. одяг і нар. типи, гол. сіл Вереміївки і Вороньок на Золотонощині; портрети І. Мазепи, В. Хмельницького, Г. Сковороди, Г. Квітки, як також лірників, чумаків, козаків, селян, поміщиків, дяків («Соборний дяк»). М. – перший ілюстратор «Енеїди» І. Котляревського. Ілюстрації до Шевченкової «Катерини», «Гайдамаків», до нар. дум і пісень; побутові сцени з сел. («Баби печуть хліб», «В канцелярії волосного пристава») і чумацького життя; етногр. записи в «КСт.». Див. монографію С. Тарануценка «П. Д. Мартинович» (1958).

П. Мартинович (автопортрет)

Мартин Юхим (*1910), письмен. родом з Києва, друкуватися почав з 1929 р. в ж. «Глобус», видавши з того часу ряд кн. нарисів («Школа життя», 1939); новель і оп. («День народження», 1940; «Вірний друг», 1946; «Будні та свята», 1950), повістей («Сімнадцята професія», 1940; «Весела людина», 1941; «Київська повість», 1957), літ. біографій («Н. М. Ужвій», 1940 і 1947; «Олександр Богомолець», 1951; «Повість про народного артиста» – П. Саксаганського, 1954 та ін.); роман «Льотний день» (1947); автобіографічну повість «Про друзів і про себе» (1960) та багато ін.

Мартінс (Martins) Ромаріо (1874–1948), браз. історик, досліджував іміграцію до провінції Парана, підкреслюючи расову, культ. і політ. самотність укр. переселенців; «Quem somos e quantos somos» (1941).

Мартович Леся (1871–1916), письмен., за фахом адвокат, родом з Городенщини (Галичина). Літ. діяльність почав оп. «Нечитальник» (1889); пізніше появилися зб. його оп.: «Нечитальник» (1900), «Хитрий Панько» (1903), «Стрибожий дарунок» (1905) і повість «Забобон» (1917; написана 1909–11). М. малював життя й побут гал. селян та сіл. і маломістеч-

Л. Мартович

кової інтелігенції, гол. свящ. і вчителів поч. 20-го в. Писав у реалістичному дусі, з легким імпресіоністичним забарвленням, інколи з гострим сатиричним вістрям проти провінційного міщанства і бюрократії. Співпрацював у «Ділі», «Громадському Голосі» (1898 р. був його ред.) й ін. часописах і журн. Твори М. були багато разів перевидані, повне вид. в 3 тт. вийшло за ред. Ю. Гаморака в Укр. В-ві (1943). В УССР, починаючи з 1949 р., вибрані твори М. вийшли кількома вид.

Мартос Борис (*1879), визначний укр. гром. і політ. діяч, кооператор і педагог, д. чл. НТШ і УВАН, із старого коз. роду на Полтавщині. Бувши студентом, тричі сидів у царській тюрмі (допомагав РУП), активний діяч УСДРП, брав діяльну участь у революції 1905 р.; у 1910—13 працював як кооператор на Волині й на Кубані, в 1913—17 рр. — інспектор кооперації у Полтавському губ. земстві. 1917 чл. Центр. і Малої Ради, ген. секретар зем. справ; 1918 гол. управи Всеукр. Кооперат. Комітету, з 1919 — мін. фінансів і гол. Ради Міністрів Директорії УНР. З 1920 на еміграції в Німеччині й Чехо-Словаччині; один з організаторів, доц., а потім проф. Укр. Госп. Академії в Подебрадах, згодом УТГІ і його дир. (1936—38), в 1945—49 один із засновників і ректор Укр. Екон. Високої Школи в Мюнхені, в 1954—56 — гол., 1956—57 заступник гол., 1957—58 — секретар Наукової Ради Ін-ту для вивчення СССР у Мюнхені; тепер у ЗДА. Гол. праці: «Теорія кооперації» (1924), «Кооп. ревізія» (1927), «Les limites du developpement de la Coopération des Consommateurs» (1935), «La classification des Soc. Coopér.» (1936) та ін.

Мартос Іван (1753—1835), скульптор родом з Чернігівщини; вчився в Петербурзькій Академії Мистецтв і в Римі; проф. (з 1794) і ректор (з 1814) Петербурзької Академії Мистецтв; визначний представник класицизму, автор численних творів монументальної скульптури на Україні й у Росії, зокрема надгробка графа П. Рум'янцева-Задунайського в Києво-Печерській Лаврі

В. Мартос

І. Мартос

(1805), пам'ятника герцоґові Рішельє в Одесі (1823—28) та ін.

Мартос Іван (1760—1831), діяч масонського руху на Україні і в Росії; нар. у Глухові, вихованець Київ. Академії, кабінет-секретар гетьмана К. Розумовського, урядовець на Україні, Білорусі й у Петербурзі, дир. департаменту Мін-ва Юстиції (1815—16); автор «Исследования банного строения, о котором повествуется летописец Нестор» (1809); приятель В. Капніста. Листування М. опублікував О. Лазаревський в «КСт.» (1896, 1898) і окремо: «Частная переписка И. Р. Мартоса» (1898).

Мартос Олексій (1790—1842), історик, син скульптора І. Мартоса. Нар. у Петербурзі, скінчив Петербурзький Інженерний корпус (1806); служив військ. інж. у Києві, брав участь у війнах з Туреччиною 1806—12 і Францією 1812, з 1821 — був цивільним урядовцем у різних місцевостях Росії. Автор 5-томової історії України (до кін. Гетьманщини). Праця М., хоч високо оцінена фахівцями, мабуть, натрапила на цензурні перешкоди й лишилася неопублікованою, а рукопис її загубився; надруковано було лише 2 розділи III тому — про битву під Берестечком і про шлюб і смерть Тимоша Хмельницького («Северный Архив», 1822, ч. 13—14; 1823, чч. 6, 12, 13). Спогади М. (і щоденник), які охоплюють 1806—16 рр., опубліковано в «Русском Архиве», 1893, чч. 7, 8.

Мартоси, коз.-старшинський рід на Полтавщині, який мав кілька галузів. Лубенська галузь походить від Василя М., козака лохвицького (друга пол. 17 в.) й синів його — Мартина М. (Марто-сенка), сотн. лохвицького (1693—98) і лубенського полкового судді (1698—1706), і Павла М. (Мартосенка), сотн. лохвицького (1699—1708, 1710—12) й лубенського полкового обозного (1712—37); до цієї галузі належав Петро М. (*1809), дідич Лохвицького й Лубенського пов., знайомий Шевченка (коштом М. був виданий «Кобзар» 1840 р.) і автор спогадів про нього (мало вірогідних). Прилуцька галузь М. походить від Петра М., ічнянського сотенного отамана (1756); син його Іван М. — скульптор (див.), внук Олексій М. — історик (див.). До цього ж роду належить Іван Романович М. (див.), а також Борис М. (див.).

Маргушевич Яків (†1834), уніятський церк. діяч, еп. луцький (з 1817) і архиеп. полоцький (1827—33).

Марунчак Михайло (*1914), гром.-політ. діяч родом з Галичини; гол. Ліги Укр. Політ. В'язнів у Німеччині (1947—48), згодом у Канаді діяч КУК-у і Укр.-Кан. Т-ва у Вінніпеґу; праці з історії укр. поселенців у Канаді; кн. «Система нім.

концтаборів і політика винищення в Україні» (1963) й ін.

Марфієвич Микола (*1898), поет родом з Буковини, переїхав до УРСР 1924 р. Почав працю на Буковині в лівих органах преси; 1922 — зб. поезій «Між верхами», 1923 — зб. поезій «Квіти» (під впливом О. Кобилянської, Д. Загула); поема «Микола Шугай» (1927) і зб. поезій «Буковині» (1930); чл. літ. орг-ції «Західня Україна». Репресований у 1930-их рр., реабілітований у 1957 р.

Мархлевський район, поль. територіальний р-н на Волині, єдиний в УРСР, що проіснував з 1925 р. до пол. 1930-их рр.; за переписом з 1926 в М. р. на 40 900 меш. поляків було 28 300 (69,2%), українців 7 700 (19,0%), німців 3 600 (8,7%), жидів 1 000 (2,5%). Див. також Довбиш.

Марцінюк Андрій (1865—1938), сел. діяч, організатор Збаражчини кін. 19 в., ст. на гром. теми (в «Народі», «Хліборобі», «Гром. Голосі» під псевд. Андронюк), вірші й оп. з побуту подільського села в «ЛНВ» під псевд. Грицько Сумовитий.

Марцінків Іван (1858—1940), пасічник, практик гірського пасічництва (Карпати), співр. багатьох євр. пасічницьких періодичних вид. і учасник Всеслов. пасічницьких з'їздів.

Марцінковський (Marcinkowski) Антін (1823—80), літ. псевд. Новосельський, поль. письм., критик і фолклорист родом з Київщини; студіював у Київ. Ун-ті; укр. тематиці М. присвятив ряд ст. і більші праці: «Stępy, morza i góry. Szkice i wspomnienia z podróży» (1854), «Lud Ukraiński», 2 тт. (1857), «Pogranicze nadniewierszańskie. Szkice społeczności ukraińskiej w w. XVIII», 2 тт. (1863).

Марченко, коз. рід на Полтавщині, який походить від Івана М., товариша полтавського полку (1698). Один з його нащадків — Василь М. (1782—1841), статс-секретар за Олександра I і Миколи I, автор «Записок», опублікованих у «Русской Старине» (1896, чч. 3—5).

Марченко Андрій (1908—43), один з видатніших організаторів націоналістичного підпілля на Волині, в'язень поль. і нім. тюрем; вбитий німцями у львівській в'язниці; автор ст. та підпільних поезій і пісень.

Марченко Василь (*1900), економіст, старший наук. співр. АН УРСР (1931—41); у 1947—50 рр. викладач УВУ, з 1950 — д. чл. Ін-ту для дослідження ССРСР у Мюнхені (1950—52 його наук. секретар), з 1953 — в Канаді. Численні праці з сов. економіки, між ними монографія «Основные черты хозяйства послесталинской эпохи» (1959).

Марченко Володимир (*1922), математик родом з Харкова, проф. Харків-

ського Ун-ту (з 1953), зав. відділом Фізико-Техн. Ін-ту АН УРСР і її чл.-кор. (з 1961). Основні дослідження стосуються спектральної теорії диференціальних рівнянь та теорії функцій дійсного змінного. Опублікував понад 20 наук. праць.

Марченко Іван (*1892), педагог-математик, у 1934—41 рр. доц. Дніпропетровського Металургійного Ін-ту, на еміграції в Німеччині й Великобританії (діяч. СУБ-у, гол. Спільн. Укр. Учителів і Виховників, інспектор шкіл українознавства); автор довідників: «Підручник математики для технікумів» (1930) «Задачник з математики для технікумів» (1932); діяч гетьманського руху, ред. ж. «Ранок» (1948—54).

І. Марченко

Марченко Михайло (*1902), історик родом з Київщини; старший наук. співр. Ін-ту Історії України АН УРСР (1937—41), ректор Львівського Ун-ту ім. І. Франка (1939—40), доц. Новосибірського (1941—45) і Київського пед. ін-тів (1946—56), проф. Київського Ун-ту (з 1956). Гол. праці: «Боротьба Росії і Польщі за Україну 1654—1664» (1941); «Іст. минуле укр. народу в творчості Т. Г. Шевченка» (1957); «Укр. історіографія (з давніх часів до сер. XIX ст.)» (1959); «Історія укр. культури з найдавніших часів до сер. XVII ст.» (1961).

Марченко Олександр (1870—?), вчений лісівник родом з Полтавщини, проф. Ново-Олександрівського, а потім Харківського С.-Г. Ін-ту; праці про суховерхість дубових деревостанів, про ліс. політику на Україні й ін.

Марчинський (Marczyński) Вавжинец (1799—1845), поль. свящ. на сх. Поділлі, автор цінної монографії «Statystyczno-Topograficzne i historyczne opisanie gub. Podolskiej», 2 тт. (1831).

Маршалківсько-комісарські суди, апеляційна суд. інстанція на Лівобережній Україні для розгляду скарг на вироки підкоморського (згодом межевого) суду, які проіснували до 1861 р. М.-к. с. виникли з маршалківського і комісарського судів у В. Князівстві Лит., що були центр. держ. судами; на їх ухвали можна було вносити відклик до В. кн., за винятком випадків, коли вирок було внесено на підставі «науки господарської». М.-к. с. склалися з гол. — пов. маршалка (предводителя дворянства) та комісарів, призначуваних урядом. Згідно з Лит. статутом, вони не могли бути

оспорювані; з 1801 р. вироки підлягали апеляції перед Ген. Судом і Сенатом, якщо комісари призначалися без погодження із сторонами.

Маршалл (Marshall) Джозеф, англ. подорожник другої пол. 18 в., автор опису подорожі в 1768–70 рр. п. н. „Travels through Holland, Flanders, Germany, Denmark, Sweden, Lapland, Russia, The Ukraine and Poland“, 1772 (також нім. мовою), в якому описана Україна як родюча і загосподарована країна й українці як культ. народ і добрі хлібороби.

Маршалок, один з найвищих держ. урядів у Польщі й В. Князівстві Лит. Великий М. коронний (у Литві – земський) керував церемоніями при дворі, влаштовував прийоми послів та виконував деякі суд. функції; йому допомагав М. надвірний. На Україні в кін. 18 і в 19 в. назва М. (або маршал) стосувалася також виборних керівників («предводителів») місц. (губ. і пов.) дворянства.

Маршинський Аполінарій (1865–1929), гром. діяч, фінансист і педагог; довгий час службовець Мін-ва Фінансів у Петербурзі, Латвії й Естонії, де заснував укр. громаду в Дорпаті; 1917 дир. департаменту фінансових справ у Ген. Секретаріаті, 1919 віцемін. фінансів УНР, з 1924 лектор Укр. Пед. Ін-ту в Празі. «Спомини 1884–88» (календар «Дніпро» за 1923).

А. Маршинський

Мар'яненко (справжнє прізвище Петлішенко) Іван (1878–1962), драматичний актор героїчного, романтично-героїчного та резонерського плану, нар. поблизу с. Мар'янівки (тепер Бобринецького р-ну Кіровоградської обл.), небіж і учень М. Кропивницького, в трупі якого грав у 1895–99 рр., далі в трупі О. Суслова, Ф. Волика, в театрі М. Садовського у Києві (з 1906), в Т-ві Укр. Акторів під проводом М. Заньковецької (1915–17), в Держ. Нац. Театрі (1918) і Держ. Театрі ім. Шевченка (1919–20), в театрі «Березіль» (1923–33) і в Харківському Театрі ім. Шевченка (1933–58). За 40 рр. сценічної праці М. виконав бл. 600 ролей; визнач-

І. Мар'яненко

ніші іст.-героїчні ролі – Гонта («Гайдамаки»), Б. Хмельницький, Я. Мудрий, Макбет (в одноіменних п'єсах); героїчно-характерні – Хлестаков («Ревізор»), Кичатий («Назар Стодоля»), Вершинін («Бронепотяг 14–69»); героїчно-резонерські – Давідсон («Седі»), Поль («Джиммі Гігінс»), Фелікс Гранде («Євгенія Гранде»), Феноген («Хазяїн») та ін. М. знімався у численних фільмах («Колівищина», «Злива», «Прометей», «Фата Моргана»). М. був (1917–18) чл. Держ. Театральної Ради (очолюваної В. Винниченком), одним з засновників Муз.-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка в Києві (1918), проф. Харківського Театрального Ін-ту (з 1946); кн. «Минуле укр. театру» (1953, і рос. мовою 1954).

В. Р.

Масальський Володимир (* 1897), мовознавець, проф. Київ. Ун-ту та керівник відділу методики мови в Н.-д. Ін-ті Педагогіки; праці з методики викладання укр. мови, про мову й стиль поезій Т. Шевченка (1940) та М. Коцюбинського, про стилістику І. Кириленка та про синтаксис П. Тичини, про погляди К. Ушинського на викладання рідної мови (1956), а також із словотвору ступінювання прикметників.

Масандра (IX–15), с. м. т. на півд. березі Криму, підпорядковане Ялтинській міськраді; великий винокомбінат «Масандра». Поблизу Масандрівський парк – один з найбільших на півд. березі Криму (площа 80 га) і Укр. н.-д. ін-т мед. кліматології і кліматотерапії ім. І. Сеченова.

«Масандра», великий виноробний комбінат, який об'єднує (1962) 3 виноробні зав. зав. по виробництву шампанських вин і 14 виноробних радгоспів, розташованих на південному березі Криму. «М.» має (1961) 9 400 га виноградників і садів та виготовляє 1 570 000 дкл вина. «М.» продукує 35 марок високоякісних десертних, міцних (мускати, токай, мадера, портвайц, херес та ін.) і столових вин, шампанське, виноградний сік. Див. мал. на 1181 стор.

Масарик Тома Гарріг (1850–1937), чес. мислитель, вчений і держ. діяч, довголітній проф. Празького Ун-ту (з 1882), 1918–35 перший през. Чехо-Словацької республіки. У наук. і публіцистичних працях («Росія й Європа», «Нова Європа», «Слов'яни після війни») та в мемуарах («Світова революція») М. не раз висловлював свій погляд на укр. справу. Питання про те, чи українці творять зовсім окрему націю, він вважав науково не вирішеним, але при цьому виявляв також розуміння укр. змагань до нац. емансипації. Політ. майбутнє України він хотів бачити в рамках дем. і фе-

деративної Росії, яка становила б про- тивагу нім. загрози.

М. зустрічався з укр. справою на різ- них етапах своєї практичної діяльності. Був знайомий з І. Франком, який при- святив М. переклад «Вибраних поезій» К. Гавлічека Боров- ського (1901); допо- магав укр. студен- там, які під час се- щесії (1901) вчилися в Празі. Як посол до австр. парламенту, М. узяв участь у 1908 р. в дебатах у зв'язку з поль.-укр. спором у Галичині й у вели- кій промові (25. 5) обстоював право гал. українців на віль- ний розвиток. Піс- ля вибуху першої світової війни М. пішов на еміграцію та очолив чехо-словацьку самостійницьку акцію в таборі Антанті. У 1917-18 рр. М. перебував у Росії й на Україні, на території якої формувався з військово-полонених Чехо-Словацький легіон.

Т. Масарик

Після постанови УНР (листопад 1917) М. як гол. Чехо-Словацької Нац. Ради на- в'язав офіц. стосунки з укр. урядом і заключив умову, що забезпечувала екстериторіальний статус Чехо-Словацько- го легіону й запевняла йому укр. мате- ріальну допомогу. Після проголошення незалежності УНР і Берестейського ми- ру М. оголосив скасування укр.-чехо- словацької умови. Під час війни між УНР і Сов. Росією чехо-словацькі час- тини зберігали неутралітет і згодом зовсім покинули Україну, прокладаючи собі шлях на Далекий Схід.

Перебуваючи в ЗДА (травень—листо- пад 1918), М. заснував Демократичну Спільку Сер. Європи (Mid-European Demo- cratic Union), до якої, поруч представни- ків ін. національностей Австро-Угорщи- ни, увійшли також українці (М. Січин- ський, М. Цеглинський) і, як окрема група, закарп. русини (Г. Жаткович). На підставі угоди з М., амер. закарпатці на своєму з'їзді у Скрантоні 19. 11. 1918 ви- словилися за приєднання Угор. Руси (За- карп. Україною) до Чехо-Словащини на правах автономної держави. Це стало основою того, що Паризька мирова кон- ференція 1919 р. віддала Закарпаття Чехо-Словащині (див. *Закарпаття*, стор. 720).

Як през. Чехо-Словащини М. сприяв тому, щоб на Закарпатті у школах та установах користувалися місц. нар., а не рос. мовою. Він виявляв велику при- хильність до культ. потреб укр. емігра- ції, завдяки його підтримці постали й були діяльні в роки між двома світови-

ми війнами УВУ у Празі, Укр. Госп. Академія у Подєбрадах й ін.

Література: Добірні думки проф. Т. Гарріг- Масарика. (Життєпис, діяльність, вибрані твори й бібліографія; вид. Укр. Гром. Комі- тету в Чехо-Словащині). Прага 1925; Яре- ма Я. Провідні ідеї філософії Томи Маса- рика. Прага 1925; Масарик Т. Г. Світова революція, укр. переклад. Л. 1930; Бо- ковський О. Т. Г. Масарик. Нац. пробле- ма та укр. питання. Подєбради 1930; Брик І. Масарик і українські змагання. Життя і Знання, т. X. Л. 1937.

І. Лисяк-Рудницький

Масенко Терень (*1903), поет родом з Кіровоградщини, друкується з 1924 р. Низка зб. поезій: «Степова мідь» (1927), «Вітчизна» (1937), «Цвіт землі» (1948), «Київські каштани» (1954), «Вишневі зо- рі України» (1960) та ін. і віршований роман «Степ» (1931); крім того, нариси («Під небом Гуцульщини», 1961), літ- критичні ст. («Життя і пісня», 1960), пе- реклади. При відносно великій поетич- ній продукції М. поет офіц. і мало чим оригінальний.

Масієвський Іван, почаївський гравер на міді в 1760-их рр.; відомі його гравю- ри рел. змісту, видані Почаївською Лав- рою: «Воскресіння», присвячене київ. полк. К. Мокієвському, та зображення Почаївського монастиря і Почаївських чудес.

«Маски», тижневик сатири і гумору, виходив у Львові 1923; видавець і ред. М. Голубець, ілюстрації П. Ковжуна.

Маслини, див. *Оливи*.

Маслов (справжнє прізвище Маслій) Василь (бл. 1841—80), письм. і гром. ді- яч. Вчився наприкін. 1850-их рр. у Ки- єві, зустрічався й листувався з Т. Шев- ченком, опублікував його біографію «Тарас Григорьевич Шевченко. Биогра- фический очерк» (в журн. «Грамотей», 1874), кілька разів перевидавану пізні- ше. Збирав матеріали з археології й іс- торії України.

Маслов Василь (1884—1959), літературо- знавець і етнограф родом з Чернігівщи- ни, брат Сергія М.; праці з історії укр. і рос. літератури, з фольклору, етногра- фії та археології. М. ін.: «Литературная деятельность К. Ф. Рыльева» (1912), «Укр. етнографія першої пол. XIX ст.» (1934), «Рільницьке знаряддя і техніка за пам'ятками Райковецького городища феодальної епохи» (1937).

Маслов Леонид (1909—43), інж.-архі- тект, син Миколи М.; працював на Зах. Волині, де досліджував архітектурні пам'ятки, зокрема церк. будівництво; ст. в укр. («Наша Батьківщина», «Життя і Знання») та в поль. журн., монографія «Дерев'яні церкви Холмщини та Під- ляшся» (1941); розстріляний німцями у Рівному.

Маслов Микола (1880—1942), правник родом з Лубень, замолоду діяч Укр.

Студентської Громади в Петербурзі, з 1920 р. на еміграції в Польщі, пізніше гром.-політ. діяч на Волині, адвокат у Луцькому, діяч Волинського Укр. Об'єднання, польс. сенатор (1930—35); заарештований більшовиками, помер на засланнях в Казахстані.

Маслов Олександр (1876—1914), рос. муз. етнограф; м. ін. працями «Опыт руководства к изучению русской народной музыки» (1911) з розділом, присвяченим укр. муз. етнографії та критиці муз. етногр. діяльності М. Лисенка, «Украинская народная музыка» («Украинская Жизнь», 12, 1912), разом з П. Сокальським «Малорусские и белорусские песни...» («Труды музыкально-этнографической комиссии», т. I, 1906) та ін.

Маслов Сергій (1880—1957), літературознавець і бібліолог, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), родом з Чернігівщини, приват-доц. (з 1914) і проф.

Київ. Ун-ту. У 1920-их рр. завідувач відділу стародруків Всенар. Бібліотеки України й керівник секції «Історія книги» Укр. Наук. Ін-ту Книгознавства, гол. Іст.-Літ. Т-ва. Автор численних праць з історії укр. літератури (гол. 17—18 вв.), укр. книгознавства, археографії, палеографії, етнографії тощо. Головніші праці: «Лирники Полтавской и Черниговской губерний» (1902), «Рукописи Софійської катедри в Києві» («ЗНТШ», 1906), «Казанье Мелетія Смотрицкого на честный погреб о. Леонтия Карповича» (1908), «Обзор рукописей библиотеки Императорского Университета св. Владимира» (1910), про проповіді Георгія Кониського (1910), «Библиотека Стефана Яворского» (1914), «Друкарство на Україні в XVI—XVIII ст.» (1924), «Укр. друкована книга XVI—XVIII ст.» (1925), «Ukrainische Druck-Kunst des 16 bis 18 Jahrhunderts» („Gutenberg-Jahrbuch“, 1926), «Етюди з історії укр. стародруків» (1926—28), «Культ.-нац. відродження на Україні в кін. 16 і першій пол. 17 ст.» (1943), «Початковий період в історії укр. книгодрукування» (1949), «Слово о полку Ігореві» з численними філол. і бібліографічними коментарями (1952) та ін. Співавтор (разом з Є. Кирилюком) «Нарису історії укр. літератури» (1945), який був засуджений ЦК КПУ за «буржуазний націоналізм». Біо-бібліографічні відомості про М. — див. «Сергій Маслов 1902—27» (1927) і некролог в «Радянському Літературознавстві» (I, 1957).

С. Маслов

Маслове, с. Шполянського р-ну Черкаської обл., ранньослов. могильник черняхівського типу з тілопальними і кістяковими похованнями, у виряді яких були бронзові, залізні, кістяні, бурштинові й довізні скляні речі. (П. Смоличів, 1926).

Маслович Василь (1793—1841), письмен. і журналіст родом з Харкова. Видавав ж. «Харьковский Демокрит» (1816), після закриття якого переїхав до Петербургу.

Частину віршів укр. мовою («Пісня сімейству», «Від'їзд студента на учительство в Олешки», «Жартівлива пісня») опублікував у «Харьковском Демокрите». Більшість творів петербурзького періоду не опубліковані; «Сказка про Харькова, основателя Харькова, про его дочь

В. Маслович

Гапку та батрака Якива» надрукована 1890, нарис «Невський проспект» — 1928.

Масловський Опанас (1753—1804), лікар родом з Київщини, закінчив Києво-Могилянську Академію (1802 викладав в її мед. класі) і мед. школу в Москві; працював на різних посадах у Києві, м. ін. інспектор Київ. лікарської управи (з 1801), організатор першої психіатричної лікарні на Україні, почесний чл. Мед. Колегії. Залишив ряд праць з акушерства, інфекційних хвороб, ботаніки, а також переклади підручників з хірургії і офтальмології (у рукописах), склав підручник для селян про лікування хворих хатніми засобами.

Маслосоюз, повна назва Крайовий Молочарський Союз «Маслосоюз», союз молочарських кооператив, заснований 1907 р. в Стрию п. н. Крайовий Господарсько-Молочарський Союз на базі Союзу Руських Молочарських Спілок, що діяв з 1905 р. при філії т-ва «Просвіта» в Стрию. Ініціатори і перші діячі: Є. Олесницький, О. Нижанківський, Л. Горалевич, І. Бачинський та ін. До 1914 р. М. об'єднував бл. 100 невеликих молочарських спілок, до яких селяни доставляли бл. 7,5 млн л молока і які виробляли бл. 300 000 кг масла на рік. Після занепаду, спричиненого війною, М., починаючи з 1924 р., переорганізовано: 1925 р. змінено статут і назву (на К.М.С.), на місце фізичних чл. прийшли правні особи, а в керівництво — нові люди, здебільша кол. старшини й підстаршини УГА, що закінчили фахові школи за кордоном. Найгол. діячі: О. Бачинська, А. Мудрик, А. Палій, М. Хроноват, Т. Котик, О. Лис

та ін. Формальним осідком М. був далі Стрий, фактичним — Львів, де містилася його т. зв. Гол. Торг. Агентура (з 1927). Центральна вела свою орг.-інструкторську, торг., контрольно-техн. та агрономічно-ветеринарну працю за посередництвом

Дирекція «Маслосоюзу» та її гол. співробітники (1934)

Сидять зліва направо: Г. Йовик, О. Трач, М. Хроновят, А. Палій, О. Ващинська, А. Мудрик, О. Лис, Р. Витвицький. Стоять: В. Томашівський, О. Вуя, М. Янович, Р. Луцик, П. Сікач, Р. Клос, Я. Весоловський, М. Никифорук, О. Котик-Степанович, І. Скоропада, І. Теслюк, Т. Котик, В. Лукашевський, В. левицький, С. Павлик

своїх відділів. У 1925 р. М. розпочав експорт масла за кордони Польщі, відновив молочарську школу в Стрию (засновану 1913) і почав видавати місячний ж. «Кооп. Молочарство». З метою вигоди і кращого техн. устаткування реорганізовано молочарські кооперативи з малих, на одну місцевість, на більші — т. зв. Районові Молочарські Спілки (перша у Войнилові у 1926 р.), які у 1928 р. перетворено на районіві молочарні (Р.М.) з обсягом діяльності на багато сіл (збірні молока), що базували свою роботу вже на фізичних членах. Майже всі Р.М. мали модерне техн. устаткування та фаховий техн. персонал.

Зріст М. видно з таблиці:

Роки	1925	1931	1935	1938
Число членів молочарень	72	224	141	155
У тому ч. Р. М.	—	112	113	136
Число збірень молока	бл. 300	1 259	1 400	2 000
Доставка молока в млн л	8,4	65	74,6	115
Р. М. дали масла до М. в тис. кг	165	2 428	2 810	2 948
Експортовано масла в тис. кг	0,2	842	483	112
Обороти в млн поль. злотих	0,9	14,7	9,3	12,1

У 1938 р. М. мав 12 відділів з 26 гуртовими і 57 звич. крамницями; його підбудова — 136 Р. М., що нараховували 205 300 чл.-госп-в, постачальників молока; в самому М. працювало бл. 300 осіб, у Р. М. 150 техніків з молочарства, 64 госп. референтів (здебільша фахових агрономів) і 18 ветеринарних лікарів. М. був найактивнішим сектором укр. ко-

операції на Зах. Україні, передовиком її модернізації, який разом із «Сільським Господарем» дуже активно працював над піднесенням госп. культури укр. села. Діяльність М. була обмежена поль. адміністрацією тереном самої Галичини (на Волині діяв тільки один відділ М. у Луцькому з двома крамницями, а Р. М. на Волині, яких було кілька, було заборонено торгувати з М.), але тут він майже повністю опанував ринок, а його покупцями було також поль. і жид. населення; два відділи М. діяли в поль. Щлезьку.

Під час першої больш. окупації 1939 р. молочарську кооперацію включено в т. зв. харч. кооперацію, що була кооперацією лише за назвою. Керівники М. здебільша подалися до Ген. Губернії й тут заснували бл. 50 кооп. молочарень і Відділ М. у Ярославі під проводом відділів РСУК у Кракові й Любліні.

Після зайняття Галичини німцями у 1941 р. нім. влада дозволила відновити діяльність М., але обмежила її Гал. Дистриктом, підпорядкувавши одночасно усе молочне госп-во Обл. Союзові молочного господарства, який перебрав від М. техн.-орг. діяльність, залишивши йому торг. В той час М. був єдиною централею молочної кооперації в Галичині і багато спричинився до захисту інтересів укр. села перед нім. владою. У 1943 р. в усій Ген. Губернії діяло 181 укр. Р. М. (в тому ч. 137 у Галичині), які переробляли понад 220 млн л молока, а їх обороти перевищували суму 100 млн злотих.

Нова сов. окупація 1944 р. цілковито зліквідувала діяльність М.

Література: Павликовський Ю. Нарис розвитку укр. молочарської кооперації в Галичині. Кооп. Республіка, ч. 1—2. Л. 1933; Качор А. Укр. молочарська кооперація в Зах. Україні. Мюнхен 1949; Хроновят М. Кооп. молочарство на зах.-укр. землях. Наук. Бюлетень УТГІ, ч. 36—38. Мюнхен 1953.

А. Качор

Маслюк Михайло (1894—1941?), співак-бас, мист. псевд. Мартіні; спочатку в театрі «Бесіди» у Львові, в 1920-их рр. у Львівській опері, пізніше у опері в Познані; король («Аїда»), кардинал («Жидівка»), король Філіпп («Дон Карлос»).

Маслюков Олекса (1904—62), кінорежисер родом з Черкас; у 1930-их рр. працював в Одеській кіностудії, разом з М. Маєвською — в галузі дитячого і юнацького фільму («Діти шахтарів», «Стенька з Мімози», «Партизанська донька», «Карл Брунер», «Митька Лелюк» та ін.),

з 1952 р. в Київ. кіностудії ім. О. Довженка, де поставив «Команда з нашої вулиці», «Педагогічна поема», «Партизанська Іскра» та ін. Фільми М. — в плані комсомольського виховання, проте не позбавлені заг. виховної і мист. вартості.

Маслюченко-Губенко Варвара (*1889), кіно- і драматична акторка, дружина Остапа Вишні; з 1920 р. в Театрі ім. Т. Шевченка в Києві, згодом у харківських — Червонозаводському, Революції та ім. І. Франка на героїчних ролях: Явдоха («Республіка на колесах»), Параня («Диктатура»), Тетяна («Розлом»), св. Йоанна (в одноіменній п'єсі Б. Шюв) та ін. Знімалася в багатьох фільмах, м. ін. в «Лісовій пісні» (Лукашева мати) і в «Поємі про море» (Домаха). Упорядниця творів Остапа Вишні.

Масляк (псевд. Залуквич) Володимир (1858—1924), письменник, публіцист з Галичини, ред. «Нового Зеркала» (1885). Зб. народнописанного складу «Поезії» (1886), сатирична повість «Кістяк Гольдбайна» (1896) та ін. М. упорядник зб. «На великій роковині» (1898), присвяченого І. Котляревському.

В. Масляк

Масляк Степан (1895—1960), письменник, родом із Станиславова, син Володимира М.; у 1924—45 рр. жив у Празі, пізніше у Львові, з 1946 р. старший викладач катедри слов. філології у Львівському Ун-ті. У 1920-их рр. друкувався в лівих львівських ж. «Нова Культура», «Вікна» й був чл. літ. групи «Горно». Епічна поема «Пролом» (1954); переклади з поль. (А. Міцкевича, Ю. Словацького, М. Конопніцької, А. Асника, Ю. Тувіма) і на поль. (Т. Шевченка, Л. Глібова, Ю. Федьковича, П. Тичини, В. Сосюри, Л. Первомайського, й ін.), з чес. (м. ін. Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», І. Ольбрахта «Микола Шугай-розбійник»), а також словацької, нім., франц., італ., зокрема переклав 17 лібретт до опер.

С. Масляк

Масляників Віктор (1877—1944), маляр-пейзажист і графік родом із Сх. Поділля; студіював у Київ. Рисувальній

Школі М. Мурашка та в Краківській Академії Мистецтв у Я. Мальчевського і Я. Станіславського; «Зимою», «Сірий вечір», «Дуби», «Соняшний день».

Масниця, також масляна, подекуди й м'ясниця, назва останнього перед Великим Постом «масного тижня», коли можна їсти масло та ін. молочні продукти, але не можна їсти м'яса. Час нар. карнавалу з окремою обрядовою іжею (вареники з сиром, сметаною і маслом, гречані млинці), обрядами (спалювання солом'яного опудала «зими») й веселими забавами — справлянням «колодки» заміжними жінками, чіплянням «колодки» неодруженим дівчатам і парубкам, ворожінням. Перший день М. мав назву колодій, останній — пущення. Традиційні елементи М. збереглися в святі «проводів зими», поширеному тепер в УССР.

Масовий Театр, мист.-політ. місячник, орган сектора мистецтва Нар. Комісаріату Освіти і ЦК ЛКСМУ, виходив у Харкові 1926—33 (до 1931 п. н. «Сільський Театр»), містив методичні вказівки і матеріали для самодіяльних театрів.

Масонство, масонерія (з англ. mason — каменяр, муляр), також франкмасонство (франц. francmaçonnerie — вільномулярство), космополітичний рел.-етичний рух, учасники якого визнають «Великого будівничого світу» як творця всього ладу в природі і називають себе будівничими його храму. У своїх писаннях масони закликають до морального удосконалення людей і об'єднання їх — без уваги на рел. і нац. приналежність — на принципах братерства, рівності, взаємодопомоги і вірності. Початки М. виводять від середньовічних мулярських гільдій, від яких масони перейняли назву й форми орг. об'єднань — льожі (Л.; англ. lodge), поділ членства на учнів, челядників і майстрів, частини одягу — фартухи, рукавиці та шапки і за відзнаку зображення мулярських інструментів — циркуль, трикутник, молоток. Основоположною для М. датою вважають 1717 р., коли деякі існуючі на терені Англії Л. об'єдналися у Велику Л. або у Великий Схід Англії, що називає себе провідною матірньою Л. усіх масонських льожд (М. л.) у світі. З Англії М. поширилося в першій пол. 18 в. на Ірландію й Шотландію і згодом на ін. країни Європи, Америки й Азії.

У М. існували різні напрями, зумовлені різницею в поглядах на його початки, цілі й завдання, на обрядовість і кількість ступенів «втаємничення», що їх було від 3 до 99. З М. були пов'язані такі рел.-спекулятивні течії, як пізніше темпліярство, розенкройцтво, мартинізм та ін. Після свого орг. оформлення

у Англії М., на думку кат. дослідників його історії, почало відходити від засад Христової віри і вчення Церкви, відкинувши деякі прийняті нею догми, що й призвело до гострих виступів пап проти М. й заборони участі католиків у М. л. (енцикліки Климента XII і пізніших пап аж до Пія XII). Правос. Церква також засуджує М. як антицерк. орг-цію. М. брало в деяких країнах активну участь у рев. рухах (декабристи, поль. повстання, революції в Півд. Америці, березнева революція в Росії та ін.). Подекуди, зокрема в царській Росії кін. 18 і поч. 19 в., М. л. були використовувані для ширення вільнодумства і для конспірації опозиційних рухів проти пануючого ладу. В новітні часи в державах з тоталітарними режимами М. заборонене.

Історія М. на Україні, як однієї з важливих ідейних течій 18 і 19 в., ще не досліджена й диспонує тільки фрагментарними, здебільша чужоземними, матеріалами. М. йшло на Україну безпосередньо з Зах. Європи і також через Польщу, де перші М. л. постали вже 1738 р., та Росію, де вже 1731 р. першим В. майстром рос. Л. був капітан Дж. Філіпс. Перша на укр. землях М. л. була заснована поль. шляхтичами 1742 р. у Вишнівці на Волині, а 1758 р. існувала вже Л. «Трьох богинь» у Львові. З Росії М. почало поширюватися на Лівобережній Україні і на Слобожанщині з 1740–41 рр., коли царським намісником був там ген. і пізніше фельдмаршал Я. Кейт, шотландець з роду, що виконував у той час обов'язки В. майстра рос. М. л. Масонські впливи на Лівобережній Україні посилювалися з часів гетьманування К. Розумовського, який був чл. варшавської Л. «Трьох братів» і мав імовірно зв'язки з масонськими колами у Франції й Росії. Масонами були і брат гетьмана — граф О. Розумовський, і згодом сини, зокрема старший — граф О. Розумовський, рос. мін. освіти. Масонські ідеї приносили на Україну сини коз. старшини, що їх, починаючи з 1740-их рр., багато студіювало в зах.-евр. (гол. нім.) ун-тах. Серед масонів другої пол. 18 і поч. 19 в. знаходимо представників укр. старшинсько-шляхетських родин, як Капністи, Кочубеї, Кулябки, Ломиковські, Лукашевичі, Мартоси, Полетики, Родзянки, Скоропадські, Сулими, Тарновські, Томари, Туманські, Ханенки та ін. Поширенню М. на Україні сприяла також участь українців у рос. М. л. (С. Гамалія, Я. Дубянський, М. Антоновський, М. Ковалинський, В. Томара, Х. Чеботарьов, А. Прокопович-Антонський та ін.), зокрема у тих, що працювали під проводом чи впливом рос. письмен. й гром. діяча Миколи Новікова

(1744–1818). До того ж чимало спричинилися й численні чужинці, спроваджені з Зах. та Росії для праці в установах і війську, а також як фахівці різних професій — лікарі, архітекти, техніки, купці тощо, участь яких у масонському русі поширювала соц. сферу М. на Україні в кін. 18 і на поч. 19 в. Найвидатнішим осередком М. на Україні в останній чверті 18 в. був Київ, де 1784 р. була заснована Л. «Безсмертя», підпорядкована безпосередньо В. Сходові Польщі, і де 1794 р. постала Л. «Три колоди». М. л. існували наприкін. 18 в. також у Житомирі, Харкові, Одесі, Кременчуці, Немирові, Дубні, а також у Галичині — крім Львова, у Самборі, Заліщиках та ін. містах. Членами їх були здебільша росіяни й поляки.

Кількість М. л. на Україні збільшилася на поч. 19 в. внаслідок з'єднання — після розборів Польщі — Правобережної України з Лівобережною і в умовах ліберальнішого ставлення тогочасного рос. уряду до М. В Одесі, з її інтернац. населенням і безпосередніми зв'язками із Зах., постали Л. «Евксинський Понт» (1803) і «Три царства природи», в Кам'янці Подільському «Озиріс до полум'яної зорі» (1818). Найважливішими в той час Л. були: заснована у березні 1818 р. в Києві Л. «З'єднані Слов'яни», до якої належали гол. поляки і росіяни і дехто з українців, між ними Василь Лукашевич, і діяльність якої мала вплив на розвиток слов'янофедералістичних ідей на Україні, й заснована в квітні 1818 р. в Полтаві Л. «Любов к істині», що її вітією (оратором) був І. Котляревський (до неї належали ще С. Кочубей, В. Тарновський, В. Капніст, В. Лукашевич, Д. Олексій — Алексєєв та ін.). Обидві Л. були зв'язані з декабристським рухом, і метою їх було втягнути «дворянство малороссийское» до політ. роботи й готувати чл. для «Союзу благоденствия». Першою територіальною орг-цією М. на Україні була «Волинська Провінційна Л.», в якій були об'єднані поль. Л. Правобережжя.

Діяльність М. л. на Україні деякою мірою сприяла розвиткові укр. нац.-політ. руху, і це, як також підтримування ними опозиційних настроїв, призвело до репресій рос. уряду. У березні 1819 р. була закрита Л. в Полтаві, а в 1822 р. був заборонений царським указом масонський рух в усій Рос. Імперії. Не зважаючи на цю і пізніші заборони, М. л. діяли далі конспіративно і чл. їх брали участь в декабристському русі і в різних пізніших таємних політ. орг-ціях. Протягом 19 в. М. л. діяли в Києві, Житомирі, Кам'янці Подільському, Одесі, Полтаві; у 1900 р. п'ять Л. із цих м. об'єднались у В. Л. України. Згодом поста-

ли ще дві Л. «Шевченко» у Харкові (1901) і «Братерство» в Чернігові (1904). Чл. цих Л. були видатні укр. політ. і культ. діячі кін. 19 і поч. 20 в.

У 1917 р. в Києві постала Л. «Молода Україна», а в квітні 1919 р. зформувалася В. Л. України, яка в наслідок політ. подій не розгорнула своєї діяльності і не одержала визнання ін. В. л. світу. Після больш. окупації М. було суворо заборонене. В сов. іст. науці ролі М. промовчують або применшують.

М. л. існували й діяли також конспіративно на укр. землях під Австрією і пізніше під Польщею. У першій пол. 19 в. масонами були Д. Зубрицький, Б. Дидицький та ін. У 1919–23 у Львові існувала Укр. М. л. «Єдність».

На еміграції одним із перших видатних українців, зв'язаних з М. у Франції, був Г. Орлик. Укр. емігранти у Швейцарії ще у 1902 р. заснували Укр. В. Л. У ЗДА укр. М. л. нема, існують тільки масонські клуби, в тому ч. Укр. Масонський Клуб у Нью-Йорку, який об'єднує українців — чл. різних амер. М. л.

Література: Eger F. *Historya Masoneryi i innych towarzystw tajnych*. В. 1904; Załęski S. *O masonji w Polsce od roku 1738 do 1822*. Кр. 1908; Павловский И. *Масонская ложа в Полтаве. Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии*, в. 6. ч. 1. Полтава 1909; Масонство в его прошлом и настоящем. Под ред. С. Мельгунова и Н. Сидорова, т. I–III. М. 1914–22; Пыпин А. *Русское масонство XVIII и первой четверти XIX вв.* П. 1916; Вернадский Г. *Русское масонство в царствование Екатерины II*. П. 1917; Ефремов С. *Масонство на Україні. Наше Минувле*. 1918, кн. 3; Małachowski-Zempicki S. *Wykaz polskich loż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821, poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego*. Кр. 1929; Małachowski-Zempicki S. *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822*. Вільна 1930; Bakounina T. *Le répertoire biographique des Francs-maçons russes (XVIII-e et XIX siècles)*. Брюссель 1941.

Б. Кравців, О. Оглоблин

Масоха Петро (* 1904), кіно- і драматичний актор, родом з Черкащини; закінчив Муз.-Драматичний Ін-т ім. М. Лисенка в Києві, виступав у театрі «Березиль» (1923–28) і знімався у фільмах («Земля», «Мірабо», «Вовчий хутір», «Свій хлопець», «Іван», «Інтриган», «Вершники», «Щорс» та ін.); з 1956 — актор Укр. гастрольно-концертного об'єднання; написав спомин про О. Довженка.

Масюх Василь (1873–1936), церк. діяч, гр.-кат. свящ. родом з зах. Лемківщини, каноніст; 1912–16 доц. канонічного права у Львівському Ун-ті і проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Перемишлі, д. чл.-засновник Богословського Наук. Т-ва у Львові; з 1934 перший апостольський адміністратор Лемківщини (див. *Лемківська Апостольська Адміністрація*); «Церковне право подружжя» (1910).

Масюк Каленик (1878–1933), нар. майстер кераміки з с. Дибинців на Київщині; свої вироби (миски, дзбанки, кахлі) декорував рослинним орнаментом, поєднаним з зображенням птахів і людських фігур; у декоративному розписові кераміки М. перший застосував техніку розпису різком.

Масютин (родове прізвище Масюта-Сорока) Василь (1884–1955), визначний гравер, медальєр, скульптор, маляр і мистецтвознавець, коз. роду з Чернігівщини; студіював у

Моск. училищі живопису, працював і виставляв у Росії (індивідуальна виставка в Рум'янцівському музеї в Москві 1920), з 1921 у Берліні, де й помер; чл. АНУМ у Львові, учасник виставок берлінських мистців. Ранні офорти М. символістично-фантастичні, часто гротескові («Чоловік-козак», «Жінка з хвостом»), пізніші праці — гол. іст. медалйони і скульптура. М. автор циклів гравюр («Сім смертних гріхів»), кольорових дереворитів, ілюстрацій (до казок Езопа, творів М. Гоголя і О. Бальзака), 63 медалйони (укр. гетьманів, князів, культ. діячів), численних скульптур (погруддя гетьманів П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, О. Бальзака, автопортрет та ін.), олійних картин й ін. Монографії про Томаса Бюїка і Бренгвіна, «Гравюра і літографія» (1922) — підручник графіки і літографії рос. і нім. мовами; ст. про укр. стиль у мистецтві, м. ін. у ж. «Мистецтво», про П. Ковжуна в «Gebrauchsgraphik», IX, 1939 та ін. Фантастичні повісті нім. й укр. мовами («Два з одного», 1936; «Царівна Нефрета», 1938).

В. Масютин

Масютин Юрій (1896–?), демограф і музикознавець родом з Чернігівщини, наук. співр. Демографічного Ін-ту і чл. муз. секції Ін-ту укр. наукової мови при УАН; критичні ст. в журн. «Музика», «Музика Масам», «Мистецька Трибуна» (псевд. Юрмас), праця про проф. статистику на Україні й ін. В пол. 1930-их рр. заарештований, дальша доля невідома.

Матапан, назва срібної монети, що появилася на самому поч. 13 в. у Венеції (Італія), як перехід від середньовічного «денара» до наступного «гроша» (denarius grosus, див. *Гріш*). На Україні М. інколи траплявся у першій пол. 13 в.; поява

його була важливою ознакою певної зміни у відносинах у той час між Україною і Зах. Європою.

Матвеев Артамон (1625–82), моск. боярин і дипломат; 1653 р. брав участь у посольстві до гетьмана Б. Хмельницького, 1655, під час війни з Польщею, командував моск. військом під Кам'янцем і Львовом, 1669 р. — начальник Малоросійського Приказу, а з 1671 р. — начальник Посольського Приказу й керівник зовн. політики Моск. держави. Мав великий вплив на царя Олексія Михайловича, був прихильником активної моск. політики на Україні й на шляхах до Чорного м.

Матвеев Геннадій (*1908), юрист, родом росіянин (з 1938 р. на Україні), проф. цивільного права Київ. Ун-ту, у 1947–52 чл. Верховного Суду УРСР; понад 40 наук. праць з питань цивільного і рідного права, «Вина в советском гражданском праве» (1955) та ін.

Матвеев Олександр (1816–82), акушер-гінеколог, проф. Київ. Ун-ту (з 1844; 1865–71 та 1875–78 його ректор); праці з акушерства і гінекології, підручник «Курс акушерства» (у 3-х частинах, 1861). М. опрацював методу профілактики бланорей новонароджених.

Матвій Курган (VI–19), с. м. т. над р. Мінсом, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; за переписом з 1926 р. українці становили в р-ні 82,9% всього населення.

Матвій з Мехова (поль. Maciej z Miechowa, Miechowita, 1457–1523), лікар, географ й історик, проф. (з 1485) та ректор Краківської Академії, автор праці «Трактат про дві Сарматії» («Traktatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana...», 1517; перевидана впродовж 16 в. 14 разів різними мовами), в якій подано опис Європи (від Висли до Дону), заселеної русинами або рутенцями, литовцями і москалями («regiones Russorum seu Rutenorum, Lituanorum, Moscorum»), й Азійської Сарматії (від Дону на сх.), заселеної різними тат. народами; укр. мову 16 в. М. визначав як рутенську або слов'янську («sermo... Rutenicus seu Slauonicus»).

Матвійчук Микола (*1892), гал. педагог, автор і видавець букваря «Перша Книжечка» (1923), шкільних читанок уживаних у нар. школах Галичини й Канади та «Методичного підручника до навчання перших початків укр. письма» (1924); вид. і ред. «Золотої Бібліотеки Укр. Дитини» (1929–39).

Мате Василь (1856–1917), рос. гравер, шім. походження, автор відомого портрета Т. Шевченка, виконаного в техніці офорта; м. ін. репродукціями «Українка» і «Запорозжці» — з творів І. Рєпіна (в

ксилографії), М. був також мист. редактором мист. вид. творів Т. Шевченка (1911–14).

Матезонський Костянтин (1794–1858), муз. діяч на Закарпатті, родом з Наддніпрянщини, 1833 заснував в Ужгороді чотириголосий хор «Гармонія», з яким виконував як церк., так і світські твори; багато зробив для поширення хоро-вого співу на Закарпатті.

Матейко Катерина (*1910), етнограф, наук. співр. Укр. Держ. Музею етнографії та художнього промислу у Львові; низка ст. в «Матеріалах з етнографії та мистецтвознавства» та в ж. «Нар. творчість і етнографія»; «Нар. кераміка зах. областей Укр. РСР» (1959).

Математика, наука про кількісні співвідношення (числа) і просторові форми. М. виникла здавна і впродовж свого іст. розвитку поширювала і змінювала предмет та методи своїх дослідів.

Елементи матем. знання, що постали з практичних потреб людини, знаходимо на Україні вже в найдавніші часи; потреби торг. розрахунків, виміру податку, землемірства, будівництва, воєнної справи, календаря тощо не тільки створили своєрідну староруську систему мір (див. *Міри*), а й спонукали до елементарного застосування арифметики і геометрії. Абеткове слов. числування проіснувало з 9 до 17 в., остаточно витиснене воно у 18 в. досконалішою десятковою системою чисел. Матем. документів перших віків історії України збереглося дуже мало; деяке з'ясування аристотелівських понять абстрактної М. зустрічаємо вже в «Ізборнику Святослава» (1073); одним з нечисленних староруських пам'яток М. є матем. задачі в зб. «Руська Правда». Перші посібники М. (арифметики і геометрії) появились на Україні щойно в 17 в.

Розвиток М. як окремої галузі науки починається на Україні на поч. 19 в. разом з відкриттям ун-тів і вищих техн. шкіл. Поряд світової слави рос. математика укр. походження М. Лобачевського, творця неевклідової геометрії, в галузі М. в Росії у 19 в. виступили два українці: М. *Остроградський* (в ділянці матем. фізики, варіаційного й інтегрального числення) і В. *Буняковський* (гол. праці з теорії імовірності). У другій пол. 19 і на поч. 20 в. значні висліди в теорії чисел одержав Ю. *Вороний*, проф. Варшавського Ун-ту; під його впливом виховувалася генерація засновників поль. матем. школи.

З 1879 р. у Харкові почав виходити один з найстаріших матем. журн. на Україні «Сообщения Харьковского Ма-

тематического Общества» (нині «Записки математического отделения физико-математического факультета и Харьковского математического общества»), де друкувалися праці укр., рос. та чужоземних авторів. Першими математиками Харківського Ун-ту були Т. Осиповський і А. Павловський, учителі М. Остроградського; крім них, до революції працювали такі відомі математики, як О. Ляпунов, В. Стеклов, Д. Граве (пізніше у Києві) й ін. Визначним істориком М. дорев. часу був проф. Київ. Ун-ту М. Ващенко-Захарченко. У Галичині під австр. окупацією укр. М. розвивалася в рамках Матем.-природописно-лікарської Секції НТШ у Львові; в зб. секції з 1897 р. містили свої праці В. Левицький, М. Чайковський та ін. З укр. математиків, які перебували за межами України, треба згадати проф. Стокгольмського Ун-ту С. Ковалевську і проф. Празького Ун-ту Я. Кулика.

Найбільшим центром М. в УРСР є Ін-т Математики АН УРСР, заснований 1933 р.; до того часу досліді М. зосереджувалися в двох комісіях АН — в комісії теоретичної М., яку очолював акад. Ю. Пфейффер, та комісії прикладної М., що працювала під керівництвом акад. Д. Граве; секцію матем. статистики очолював акад. М. Кравчук. З утворенням Ін-ту Математики АН УРСР почав виходити зб. наук. праць, що згодом перетворився на «Український математический журнал» (ред. Б. Гніденко). Дальшими центрами М. в УРСР є Ін-т Матем. Наук у Харкові, заснований 1929 р., ряд кафедр М. в ун-тах, політехн. ін-тах й ін. високих школах та ряд н-д. ін-тів, в яких працює понад дві тис. фахівців.

У Харківському центрі (ун-ті, Ін-ті Матем. Наук) за останнє півстоліття М. розвивалася в двох напрямках: теорії функції і геометрії. Перший напрям розробляв: проблеми найкращого наближення довільної неперервної функції за допомогою многочлена, тригонометричної суми або ін. функції простого виду, що має певне число параметрів; розкладання функції по ортогональних поліномах; проблеми моментів; проблеми єдності майже періодичних функцій; представлення функцій у вигляді узагальненого інтеграла Фур'є. До 1930 р. на чолі цього напрямку стояв акад. С. Бернштейн, а потім акад. Н. Ахієзер. В розвитку цієї галузі М. активну участь брали ще такі відомі математики: Ц. Русьян, М. Марчевський, В. Балтага, Г. Мірак'ян, А. Графф, Я. Геронімус, В. Бржечка (два останні проф. Харківського Технологічного Ін-ту), М. Крейн (пізніше в Одесі) та ін. Роботи цієї групи математиків посіда-

ють одне з перших місць не лише на Україні та в Росії, але мають вплив на розвиток М. в усьому світі. Напрямок геометрії поділявся на: алгебраїчну геометрію, теорію поверхень, проєктивну геометрію, інтегральні криві Пфаффових рівнянь (теорія конексів) поверхні переносу і питання аксіоматики. На чолі школи харківських геометрів понад 40 рр. стояв акад. Д. Синцов. Найближчими його співр. були: П. Соловйов, М. Душин, П. Дармостук, Я. Бланк, І. Чернушенко, С. Урісман та Т. Рябокін. Відділ алгебри в Харківському Ун-ті очолював математик А. Сушкевич, який розробив теорію груп і теорію матриць; його можна вважати одним з основоположників неасоціативної алгебри.

У Київ. центрі розвиваються такі галузі М.: теорія функцій (теорія наближень функцій, проблеми теорії інтерполяції, наближене інтегрування диференціальних рівнянь матем. фізики, теорія моментів; очолюють цей відділ акад. М. Кравчук і М. Крилов); геометрія — неевклідова і диференціальна, що її очолював Б. Букреев (†1962); алгебра (теорія груп, зокрема теорія Галюа; на чолі з акад. Д. Граве; теорія імовірностей — з акад. Б. Гніденком й ін. Крім них, треба згадати ще таких математиків, як Є. Ремез, К. Бреус, Є. Рвачева, І. Погребинський, Г. Шилов, С. Кулик, П. Фільчак, В. Дяченко, К. Задирака, С. Феценко, Б. Заморович, В. Білоусова, Ю. Березанський, Н. Хоменко, А. Мандзюк, М. Боголюбов (з 1950 р. в Москві), К. Латишева, М. Куренський, Ю. Соколов та ін.

Важливий осередок М. діяв у 1920–39-их рр. в Львівському Ун-ту під проводом С. Банаха, визначного вченого в ділянці функціональної аналізи і засновника ж. «*Studia Mathematica*». Нині матем. відділ у Львівському Ун-ті очолює О. Кованько, а поруч нього працюють ще такі математики: Л. Волковиський, М. Зарицький (†1961), О. Костовський, І. Тесленко, Г. Буймола та Я. Лопатинський.

Найвідомішим математиком Одеського Ун-ту був С. Шатуновський; гол. його праці — з матем. логіки і з аксіоматичних основ геометрії. Тепер матем. роботу Одеського Ун-ту очолює М. Крейн (основні роботи про функцію Гріна, гармонійні коливання, диференціальні оператори та ін.). В Одеському Ун-ті працювали також математики Н. Чоботарьов (проблема Фробеніуса) і М. Чайковський.

У Дніпропетровському (до часу створення там ун-ту) М. очолював при Гірничому Ін-ті Д. Синцов, потім Г. Грузинцев, в ун-ті І. Огівецький (гол. праці з теорії рядів).

Поряд з ун-тами і вищими техн. школами М. на Україні розвивалася також в наук. т-вах, що їх було два: Харківське Матем. Т-во з 1879, довголітнім гол. якого був Д. Синцов (1906–46) і Київське Матем. Т-во з 1890, довголітнім гол. якого був проф. В. Єрмаков. Членами обох т-в були не лише математики України, а й видатні вчені з-за кордону.

По смерті Сталіна відбулася 1957 в Києві з ініціативи Ін-ту Математики АН УРСР перша конференція математиків України, в якій взяло участь бл. 300 осіб. На порядку нарад було: утворення Укр. Матем. Т-ва; влаштування регулярних конгресів і конференцій й усталення контактів із закордонними наук. установами; справа перекладів визначних матем. творів з чужих мов на укр.; утворення матем. респ. бібліотеки; публікація нових матем. журн. («Записки Харківського Матем. Т-ва», «Львівський Матем. Журнал», «Проблеми фізико-матем. наук», «Матем. освіта» і «Матем. журнал для школярів»). Досі ці ухвали не здійснені, а багатьох укр. математиків, що були ініціаторами конференції, на Україні вже немає. Українці позбавлені своєї матем. репрезентації на міжнар. конгресах, виступають там як советські, тобто як рос. математики.

Після другої світової війни на еміграції опинилися такі математики: О. Андрушків, М. Скальський, С. Кулик, Т. Рябокін (†1963), В. Богун-Чудинів, П. Шулежко, В. Петришин — перш. проф. високих шкіл у ЗДА та ін.

Література: Історія естествознания в России (розділ про М.) вид. АН СССР та ін. М. 1957; Історико-матем. збірник, 1–4 чч., вид. АН УРСР. К. 1960–63; Штокало Й. Нарис розвитку математики на Україні за 40 рр. Радянської влади. К. 1958; Укр. матем. бібліографія 1917–60, вид. АН УРСР. К. 1963.

Т. Рябокін, А. Фітоль

Материнка звичайна (*Origanum vulgare* L.), довгорічна рослина з родини губоцвітих з довгасто-яйцюватими листками і дрібними фіялково-рожевими квітками, росте по листяних і мішаних лісах, на степ. і кам'янистих схилах. М. має до 0,5% етерової олії (до складу якої входить тимол), яку використовують у парфумерії; в медицині вживають настій з М. при атонії кишок і як відхаркувальне. М. має фарбувальні властивості; добрий медонос.

«Матеріяли до етнології», неперіодичні зб. Кабінегу Антропології та Етнології ім. Ф. Вовка ВУАН; виходили у Києві в 1929–31 рр.

«Матеріяли до етнології й антропології», до 1916 р. п. н. «Матеріяли до української етнології» (16 тт.), згодом до 1928

п. н. «Матеріяли до укр. етнології» (17–20 тт.), неперіодичне вид. Етногр. Комісії НТШ, виходили у Львові з 1899 (разом 22 тт.) за ред. Ф. Вовка, пізніше В. Гнатюка. Цінні матеріяли і праці етнографів й антропологів з усіх укр. земель, м. ін. Ф. Вовка («Антропометричні дослід. укр. населення Галичини, Вуковини й Угорщини», 10 т. й ін.), В. Гнатюка («Галивки» разом з О. Роздольським, 12 т. і багато ін.), Ф. Колесси («Мелодії укр. нар. дум», 13–14 тт.), С. Людкевича, І. Раковського, І. Франка, В. Шухевича («Гуцульщина», 2, 4, 5, 7 тт.), В. Доманицького, М. Русова, А. Онищука, К. Грушевської та ін.

«Матеріяли до Української Бібліографії» (спочатку «Матеріяли до укр.-руської бібліографії»), неперіодичне вид. Бібліографічної Комісії НТШ у Львові в 1909–39 рр.; вийшло 8 тт. перев. за ред. В. Дорошенка.

«Матеріяли з етнографії та мистецтвознавства» (3 перші випуски п. н. «Матеріяли з етнографії та художнього промислу»), неперіодичне вид. АН УРСР — Укр. Держ. Музею Етнографії та Художнього Промислу у Львові, виходять у Києві з 1954 р. (до 1963 — 8 випусків).

Матейок Антоній (†1919), правос. свящ. родом з Підляшшя, політ. і військ. діяч; 1917 організатор З'їзду біженців з Холмщини й Підляшшя у Києві, заступник гол. Холмського Виконавчого Комітету і один з його представників до Центр. Ради; згодом військ. свящ. Другої Сердюцької Дивізії Армії УНР, за Директорії — її гол. свящ., протопресвітер. У листопаді 1919 М., хворого на тиф, розстріляли денікінці у Жмеринці.

Матіїв, кол. назва с. м. т. Лукова.

Матіїв Іван (1859–1928), педагог, шкільний інспектор при Крайовій Шкільній Раді у Львові, автор шкільних підручників з географії та історії.

Матіїв-Мельник Микола (1890–1947).

письм. і журналіст родом з Коломиїщини, учитель укр. й нім. мов у гімназіях у Галичині. Зб. поезій, поема «На ріках вавилонських» (1921), зб. оп. «По той бік греблі» (1922), «За рідне гніздо» (1927), «Крізь дим і згар» (1928), «На чорній дорозі» (1930) та ін., переспів «Слова о полку Ігореві»

М. Матіїв-Мельник

(1936). Посмертна зб. поезій «Горить мій світ» (1951).

Матіоля, див. Левкой.

Матіяш Василь (*1911), співак — ліричний баритон, родом з Галичини; учився в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові (у М. Сокіл) і у Віденській Муз. Академії (1941—43); виступав в оперних театрах і з самостійними концертами в Австрії й Німеччині; з 1949 концертує в Австралії.

В. Матіяш

Маткович Михайло (*1895), мистець-декоратор Одеського Держ. Укр. Театру Революції з 1920-их рр.; оформлював «Полум'ярі», «97», «За двома зайцями», «Любов Ярова», «Ревізор», «Яблуневий полон», «Республіка на колесах», «Егор Буличов», «Юність батьків», «У неділю рано зілля копала», «Інтервенція» та ін.

Матковський Павло (1825—1909), гром. і церк. діяч, архиєпископ гр.-кат. капітули в Перемишлі, співзасновник Дівочого Ін-ту і фундатор стипендій.

Матковський Северин (1861—1935), син Павла, укр.-кат. свящ., д. чл. Богословського Наук. Т-ва, просвітньо-політ. організатор Гусятинщини й Копичинеччини, активний чл. Укр. Нац.-Дем. Партії; чл. Нац. Ради ЗУНР, почесний чл. т-ва «Просвіта» у Львові.

Матла Зиновій (*1910), активний чл. ОУН, 1935 засуджений поль. судом на смерть, замінену згодом на досмертне ув'язнення; 1939, після розвалу Польщі, вийшов на волю; 1941 провідник Півд. похідної групи ОУН під проводом С. Бандери, 1942—43 чл. Проводу ОУН; ув'язнений німцями 1943. На еміграції в Німеччині з 1945 р. чл. Проводу Закордонних Частин ОУН; згодом у Франції й ЗДА (з 1952). Автор спогадів «Південна похідна група» (1952) і ст. (частково під псевд. О. Львівський) на ідеологічно-політ. теми.

Матушевська Віра (*1874—?), уроджена Попова, дружина Федора М. (див.), гром. діячка, за фахом лікарка, чл. РУП; заарештована більшовиками 1937 і заслана; з 1941 доля невідома.

Матушевський Борис (*1907), син Віри і Федора, нар. у с. Боярці під Києвом, студент Київ. Ін-ту Нар. Освіти, активний чл. СУМ-у; засуджений у процесі СВУ в Харкові у 1930 р. на 5 рр., відсидів у політ. ізоляторі у м. Ярославлі разом з С. Єфремовим, А. Ніковським та ін.; після звільнення у 1938 р. заарештований вдруге і засланий до Карелії; у вересні 1940 знову звільнений, але на Україну не повернувся.

Матушевський Федір (1869—1919), визначний гром. діяч і публіцист родом з Сміли, один із засновників вид-ва «Вік», ред. першого укр. щоденника на Центр. і Сх. Землях «Громадська Думка» (1906), співр. «Ради», ж. «КСт», «ЛНВ», «Української Жити» й ін.; ред. кооп. органу «Комашня». Діяч ТУП, згодом Радикально-Дем. Партії і УПСФ, чл. Центр. Ради, 1919 посол УНР до Греції, де й помер. Важливіші літ. праці: «Жертви переходної епохи» (про А. Свидницького), «В. Антонович в світлі автобіографії та даних історії» й низка нарисів про Шевченка; «Із щоденника укр. посла» (в зб. «З минулого», т. I, Праці Укр. Наук. Ін-ту у Варшаві, т. 48, 1938).

Ф. Матушевський

Матчак Михайло (1895—1958), гром.-політ. діяч, публіцист і видавець; в 1914—20 рр. старшина УСС і СС (чл. Стрілецької Ради, ад'ютант полк. Коновальця, персональний референт при штабі СС); після війни чл. засновник УВО, один з обвинувачених у процесі про замах на Ю. Пілсудського (1921), чл. Гол. Секретаріату УСРП і посол до поль. союму від УСРП (1928—30), власник в-ва «Ізмарагд» у Львові; 1941—45 чл. управи спілки Укр. В-ва 1947 заарештований у Відні, помер на заслання в Потьмі.

М. Матчак

Матюк Віктор (1852—1912), композитор, укр. кат. свящ. у Галичині; автор низки співогор-водевілів («Капрал Тимко», «Нещасна любов», «Простак», «Інвалід», «Наші поселенці» — всі на тексти С. Мидловського), кантати «Гамалія», хорових світських і церк. творів (найпопулярніші «Крилець», «Чом так скрито») і сольових пісень («Веснівка» на слова М. Пашкевича), гармонізатор нар. пісень, зокрема весілля («Сив сокіл зо-

В. Матюк

зуленьку піймає»), ред. хорових творів М. Вербицького, І. Лаврівського і С. Воробкевича (видав їх разом із своїми у зб. «Боян», 1885 і 1896) та шкільних співаників; ст. на муз. теми, м. ін. біографії І. Лаврівського, про «Різдвяну ніч» М. Лисенка та ін. М. своєю муз. творчістю продовжував традиції перемиської муз. школи.

Матюшенко Борис (1883–1944), лікар, гром. і політ. діяч родом з Києва, д. чл. НТШ; замолоду активний діяч РУП (УСДРП) в Києві (зокрема в 1903–06 рр.), 1917 організував як голова Гол. Мед.-Санітарної Управи при Ген. Секретаріаті мед. і санітарну службу на Україні, за гетьманату дир. департаменту здоров'я; 1919 чл. укр. делегації на мирову конференцію в Парижі і гол. Закордонного бюро Укр. Червоного Хреста (до 1921), з 1922 у Празі, проф. УВУ (катедра гігієни) і Укр. Госп. Академії, організатор *Спільн. Укр. Лікарів у Чехо-Словаччині* й її гол. (1922–35), ред. ж. «Укр. Мед. Вісті» (1922–25). Праці з ділянки суспільної гігієни та еugenіки, співред. «Латинсько-укр. мед. словника».

Б. Матюшенко

Матюшенко Марія, див. Гоженко Марія.

Матюшенко Опанас (1880–1907), матрос, революціонер, один з керівників повстання на панцернику «Потьомкін» 1905; повернувся після повстання з еміграції, був пізнаний і повішений.

Матьюз (Matthews) Вільям (1901–58), лінгвіст і славіст, поліглот, проф. рос. мови й літератури в Лондонському Університеті. Автор кількох компілятивних і еkleктичних праць з іст. рос. мови і сучасної рос. мови, у старшому періоді якої розглядав і старо-укр. мову («Вимовляття в старо-руській мові», 1950, «Сх.-слов. фонети 10 ст. в світлі візант. джерел», 1957 та ін.). Ред. журн. «The Slavonic and East European Review», в якому містив ст. на укр. теми, в тому ч. укр. авторів.

Махів Григорій (1886–1952), визначний ґрунтознавець родом з Києва, з 1920 доц. Київ. Ун-ту, з 1924 проф. Харківського С.-Г. Ін-ту, 1923–27 керував ґрунтознавчими працями в С.-Г. Наук. Комітеті, згодом в УАН, а після усунення від праці в АН «як ворога народу» був консультантом за своїм фахом; з 1944 на

еміграції в Німеччині, згодом у ЗДА, де й помер; з 1947 проф. УТГІ, д. чл. НТШ. М. провів 12 н.-д. експедицій для вивчення ґрунтів України (зокрема Київщина, Степ, Зах. Україна), вів спеціальні дослідження низки с.-г. дослідних станцій, досліджував солонцеві ґрунти і засоби їх меліорації, проблеми деградації ґрунтів, лісонасаджування в степах, боротьби з посухою, явищ ерозії ґрунтів, вів дослід з культурою бавовника і рижосіяння; автор першої детальної карти ґрунтів України, складеної на новій генетичній основі («Мапа ґрунтів України» в мірілі 1 : 1 000 000 в 25 кольорах; текст укр. та англ. мовами, 1927), підручник «ґрунтознавство» (1925), ред. монументального вид. «Матеріали дослідження ґрунтів України», вип. 1–7 (1924–28); ін. праці «Четвертинні поклади України» (1924), «ґрунти України» (1930), «ґрунти зони бавовносіяння України» (1937), «Природне та агрикультурне районування укр. земель» («Наук. Записки», УТГІ, т. I, 1948), «The Nature of Ukraine and its influence on the Material Culture of the Ukrainian People in Prehistoric Times» («Proceedings», Іст.-Філол. Секція НТШ, т. I, 1951), «A New Soil Map of the Ukraine» («The Annals of the Ukrainian Academy...» т. I, 1951). Разом бл. 100 праць, в тому ч. 70 укр. мовою.

Г. Махів

Махнівська, кол. назва с. м. т. Комсомольського.

Махно Євгенія (*1913), археолог, дослідниця пам'яток бронзової доби і скитського часу, зокрема ранньослов. поселень т. з. культури «полів поховань» на Правобережній Україні.

Махно і Махнівщина. Нестор Махно (1884–1934), провідник самобутнього сел. анархістського руху в 1917–21 рр., відомого п. н. «махнівщина», родом з м. Гуляй-Поля на Катеринославщині. М. вчився на учителя, у 1905 ознайомився з ідеями анархістів, у 1907 засланий на довічну каторгу за пограбування поштової скарбниці для партійних цілей. У 1917 повернувся з заслання і став гол.

Н. Махно

волосного зем. комітету в Гуляй-Полі. Влітку 1918 вперше створив т. зв. «вільні батальйони революції» і партизанські загони, складені з селян Катеринославщини, та розпочав збройну боротьбу проти нім. військ і гетьманської адміністрації; вона носила характер місц. сел. самооборони проти поміщиків і нім. каральних загонів, що збирали контрибуцію. Незабаром М. об'єднав під своїм проводом ін. подібні повстанські загони в Полтавській, Харківській і Херсонській губ. та увійшов у контакт з моск. й курськими анархістами, які й стали (Б. Волін, П. Аршинов, Барон та ін.) ідеологами й політкомісарами його руху. Гол. масу «махнівців» становили місц. укр. селяни, а політ. керівниками були жид. і рос. інтелігенти. Ні сам М., ні тим більше маса махнівців на доктринах анархізму глибоко не визнавалися; гасло «вільних анархо-комун» вони розуміли на практиці як свободу індивідуального сел. госп-ва, дем. самоврядування місц. громад і їх максимальну незалежність від будь-якого центр. уряду. Саме в цьому виявлявся самотній укр. характер цього анархізму. Пізніше, під впливом большевиків, махнівці перейшли на позиції сов. влади, але обстоювали вільно вибрані ради з багатьох партій, без ком. диктатури. Махнівці друкували свою політ. пропаганду спочатку рос., а далі перев. укр. мовою (газ. «Путь к свободе», Гуляй-Поле; «Набат», Київ; «Анархіст-Повстанець», Полтава; «Шлях до волі», Катеринослав та ін.).

М. воював проти всіх, хто появлявся на теренах, що були під його владою (центром М. весь час було Гуляй-Поле). Тактикою М. було входити у спілку із слабшими силами й воювати проти тих, що в даний момент загрожували стати сильнішими. Так після упадку гетьманщини М. виступив проти Директорії і разом з місц. большевиками захопив у грудні 1918 Катеринослав; незабаром однак залишив його, увійшовши в конфлікт з большевиками. Навесні 1919, коли розпочався наступ Денікіна на Україну, М. підпорядковувався сов. командуванню, але вже з червня зів бойові операції проти денікінців на власну руку; тоді ж на короткий час він заключив угоду з I бригадою УГА (в Умані в серпні 1919), з отаманом М. Григор'євим та ін. боротьбістами. В кін. літа спільно з боротьбістськими повстанцями М. звільнив від денікінців великі території в їх запіллі, включно з м. Бердянським, Маріуполем і Катеринославом. Невдовзі проте посварився з ними, підступно забив отамана Григор'єва і увійшов у союз з большевиками, вважаючи, що укр. рух був для нього більшою небезпекою. Ко-

ли ж большевики остаточно вигнали денікінців і М. опинився в їх запіллі, він став воювати й проти них, увійшовши на поч. 1920 у союз з повстанцями отамана Н. Петренка й іншими, що визнавали уряд УНР. Під час поль.-укр. наступу на Україну М. знову перейшов до большевиків і разом з ними воював з Врангелем у Криму. Після цього, однак, повернувшись до Гуляй-Поля, М. проголосив, що больш. влади не визнає; тільки в серпні 1921 большевики розгромили махнівців, а сам М. втік до Румунії. Махнівські села на Гуляй-Пільщині були большевиками виселені на Сибір, їхні землі були передані частково жид. поселенцям для створення жид. сіл, але ці заходи закінчилися невдачею.

Найбільшої популярності серед селянства «батько» М. набув на Лівобережжі в 1919 р. Поруч з тим його рух став одночасно й вироджуватися, в ньому почали зростати випадки звичайного бандитизму, грабіжництва, влаштування жид. погромів. М. вєлавився найбільше своєю партизанською тактикою й орг-цією. Кількість бійців у М. становила 1919-20 рр. 15-20 000, перев. кіннотників та кулеметників на тачанках, але також частково й піхоти. Рейди М. бували блискавичними й перев. несподіваними та відзначалися часто дикою жорстокістю супроти ворогів. Махнівці воювали під чорними прапорами.

На еміграції М. жив у Польщі, пізніше в Парижі, де й помер у злиднях. Підтримував активний зв'язок з міжнар. анархістським рухом і видав ряд кн.

Література: Про укр. повстання — Махно і махнівці, вид. УСС. Кам'янець 1919; Лебедь Д. Итоги и уроки трех лет анархо-махновщины. Х. 1921; Аршинов П. История махновского движения. Берлін 1923; Махно по N. La Revolution russe en Ukraine. Париж 1927; Кубанин М. Махновщина... Л. 1927; Руднев В. Махновщина. Х. 1928; Ердє Д. Політична програма анархо-махновщини, Літопис Революції, чч. 1-2. Х. 1930; Ірчан М. Махно і махнівці. Календар Червоної Каліни. Л. 1936; Махно Н. Воспоминания. I-III. Париж 1936-37; Дубровський В. Батько Нестор Махно — український нацгерой. Укр. Чорноморський Ін-т, 36. ч. 6. Герсфельд 1945; Footman D. Nestor Makhno. St. Antony's Papers No. 6, Soviet Affairs No. 2. London 1959.

В. Голубничий

Махорка (*Nicotiana rustica* L.), однорічна техн. рослина з родини пасльонових, з якої виготовляють курильний і нюхальний тютюн, тютюн для жування, цитринову кислоту, нікотин, препарати для боротьби з шкідниками сільгосп. рослин. Листки М. містять 5-10% нікотину, 4-18% цитринової і 3-6% яблучної кислоти. Культура М. на Україні поширена з 17 в., гол. на Чернігівщині й Полтавщині. Зміни засівної площі під М. такі (в тис. га): 1913 — 16,1, 1925 — 27,7, 1930 — 21,5, 1940 — 39,5, 1950 — 35,9, 1955 — 34,8 (в усьому СРСР — 89,8),

1960 — 17,5, 1961 — ледве 2,8, 1962 — 0,9. До колективізації М. плекали виключно селяни, згодом — колгоспи. Розповсюджені на Україні сорти: Хмелівка 125, Високоросла Зелена 317, Голляндка 19-17, Жовта 109 та ін.

Див. також *Тютюнництво*.

Мацейовський (Maciejowski) Вацлав Олександр (1793—1883), польс. історик, автор відомої праці з історії давнього законодавства слов. народів «*Historia prawodawstw słowiańskich*» (4 тт., 1832—35), яка, як й ін. його праці, містить матеріали з історії давнього укр. права й історії України.

Маценко Павло (* 1897), музикознавець, диригент, педагог і пром. діяч родом з Харківщини; з 1920 на еміграції, закінчив муз. і пед. студії у Празі, з 1936 у Канаді. Диригент хорів у Вінніпегу, ініціатор і керівник Укр. Вищих Освітніх Курсів у Торонто й Вінніпегу (1940—45), співзасновник Осередку Укр. Культури й Освіти (1945), культ.-осв. діяч УКК і УНО. «Повна Служба Божа на мішаний хор» (1931), «Служба Божа на 3 жін. голоси» (1948), гармонізація для мішаного хору нар. пісень, колядок, щедрівок та ін., монографії про укр. композиторів (ф. Якименка, Д. Бортнянського, М. Березовського й ін.), праці з ділянки укр. церк. музики та ін.

П. Маценко

Мацеста, бальнео-кліматичний курорт на Чорноморському узбережжі Кавказу, частина м. Сочі; заснований на поч. 20 в.; багаті сірководневі джерела.

Мацинський Іван (* 1922), поет на Пряшівщині; почав писати рос. мовою (зб. поезій «Белые облака», 1949), під впливом укр. літератури перейшов на укр. Зб. «Наша мова» (1956), п'єса «Старий Зеленьяк і його діти», публіцистичні ст.

Мацієвич Арсеній, світське ім'я Олександр (1697—1772), церк.-осв. діяч, проповідник і письменник (автор «Житія св. Димитрія, митр. ростовського»), родом з Волині, вихованець Київ. Академії; 1741 р. — митр. тобольський, з 1742 — митр. ростовський і чл. Синоду. Противник втручання держ. влади у права Церкви, відстоював відновлення патріархату (1742), а 1763 р. виступив з публічним протестом проти запроєктованої урядом Катерини II секуляризації монастирських і церк. маєтностей, за що був позбавлений сану й засланий до одного з монастирів на півночі Росії. 1767 р. за-

суджений за гостру критику Катерини II, розстрижений і під ім'ям «Андрея Вралья» (брехуна) навіки замуrowаний у казематі ревельської фортеці, де й помер.

Мацієвич Кость (1873—1942), вчений агроном, пром. і політ. діяч родом з Київщини. Закінчив С.-Г. Ін-т у Ново-Олександрії (Пулави), де був гол. укр. студентської громади. 1899—1901 вчений секретар Полтавського С.-Г. Т-ва, 1901—05. губ. агроном Саратовського земства, 1907—15 працював у Харкові в С.-Г. Т-ві і редагував популярний журн. «Хлібороб» і наук. «Агрономический журнал», 1915—17 проф. с.-г. економії. Вищих С.-Г. Жін. Курсів і Кам'яноострівських С.-Г. Курсів у Петрограді. 1917 повернувся до Києва, де був товаришем ген. секретаря зем. справ, опрацював проект зем. реформи на Україні, викладав с.-г. економію у високих школах, редагував «Вісник Громадської Агрономії», брав активну участь в орг-ції с.-г. кооперації. 1918—19 вів з доручення Директорії переговори з представниками Антанти, 1919 мін. закордонних справ у кабінеті С. Остапенка, 1919—23 — гол. дипломатичної місії УНР у Румунії. З 1923 на еміграції в Чехо-Словаччині, проф. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом УТГІ. В політ. житті відіграв визначну роль як чл. партії УСФ, Укр. Дем. Партії і гол. Укр. Дем. Клубу в Празі.

К. Мацієвич

М. — один з основоположників і видатних діячів суспільної агрономії, і цій проблематиці присвячена більшість його ст. і окремих праць; найважливіші з них: «Главные вопросы повышения урожая сельско-хозяйственных культур» (1904), «Крестьянские общества сельского хозяйства» (1904), «Справочная книга для сельских товариществ» (1913), «Общественно-агрономические очерки» (1913), «Гол. принципи зем. реформи на Україні» (1917), «С.-г. політика СССР в світлі сучасної кризи» (Праці Укр. Наук. Ін-ту т. III, 1931); «Колективізація сел. госп-ва на Україні», (там же т. XXXII, 1936).

Мацієвич Лев (1843—1915), історик і археолог, розвідки й матеріали з історії України та історії укр. Церкви у «КСт.», в Трудах Киевской Духовной Академии, «Историческом Вестнике», «Трудах Бессарабского Церковно-Археологического Общества» тощо.

Мацієвич Левко (1877–1910), інженер-суднобудівельник і конструктор, один з перших літунів в Рос. Імперії, гром.-політ. діяч, родом з Сумщини. Закінчив Харківський Технологічний Ін-т (1901) і Миколаївську Морську Академію (1906); посідав визначне службове становище у воєноморському відомстві та спеціалізувався на будові підводних човнів; пізніше працював у ділянці теорії й практики авіації, зокрема її бойового застосування; спричинився до орг-ції рос. літунства. Згинув у літунській катастрофі в Петербурзі. М. був активним чл. укр. студентської громади в Харкові, згодом РУП (одним з її засновників) і УСДРП; під час військ. служби вів укр. нац. роботу в Севастополі, був активним чл. петербурзької укр. громади; матеріально допомагав укр. політ. рухові, зокрема вид. РУП-УСДРП. Пам'яті М. присвячено зб., який вийшов у Петербурзі в 1912 р.

Л. Мацієвич

Мацієвська (повне прізвище Моренець-Мацієвська) **Лідія** (1889–1955), драматична акторка на характерних і комічних ролях; з 1903 у театрі одеського т-ва «Трезвости», з 1918 в Одеському Театрі ім. Шевченка, з 1925 в Одеському Драматичному Театрі ім. Революції. М. створила бл. 300 образів з укр. клясичного і сов. репертуару: **Лимериха** («Лимерівна»), **Хівря** («Сорочинський ярмарок»), **Ганна** («Безталанна»), **Півниха** («Диктатура»), **Тетяна** («Свіччине весілля»), **пані Дзюба** («Фея гіркого мигдалю»), **Улита** («Ліс») та ін.; викладала в театральному училищі та ін-ті в Одесі (1935–53).

Л. Мацієвська-Моренець

Мацілінський Остап (1914–40), діяч ОУН, співр. природничого музею НТШ (орнітолог); чл. Крайової Екзекутиви ОУН, загинув у перестрілці з відділом НКВД у Львові.

Мацькевич Володимир (*1909), сов. політ. діяч, за фахом зоотехнік; 1939–41 і 1943–46 дир. Харківського Зоотехн. Ін-ту, згодом на високих посадах в УССР (у 1947–50 рр. мін. сіль. госп-ва, 1950–52 заступник гол. Ради Міністрів УССР) і

з 1953 р. — в СССР (1955–60 мін. сіль. госп-ва СССР; з 1956 р. чл. ЦК КПСС). У 1955 р. очолював першу сов. делегацію для вивчення сіль. госп-ва ЗДА й Канади. 1960 р. попав у неласку за невдачі на цілинних землях, з 1961 р. на партійній роботі в Цілинному краї, чл. Бюра ЦК КП Казахстану. Кн. «Що ми бачили в США і Канаді» (1956).

Мацков Федір (*1897), фізіолог рослин, проф. Харківського С.-Г. Ін-ту (з 1934); чл.-кор. АН УРСР (з 1948); праці присвячені питанням фізіології розвитку і мінерального живлення с.-г. рослин, вивченню явищ фотоперіодизму, гібридизації тощо.

Мацон Юрій (1817–86), патолог та терапевт, проф. Київ. Ун-ту (з 1854), перший дир. Олександрівської лікарні в Києві (з 1875); праці про захворювання нирок і печінки, клінічної діагностики (зокрема обґрунтування методи перкусії).

Мацуревич Ішполіт (1882–1939), хемік, проф. Київ. Ун-ту (з 1935), д. чл. АН УРСР (з 1939); досліджував хем. якості кавчуку з кавчуконосів України і Росії; опублікував бл. 30 наук. праць, гол. з них присвячені дослідженням у галузі органічної синтези.

Мацюк Ія (*1918), уроджена Хомаїкс, псевд. Ісорі, співачка — лірично-драматичне сопрано, родом з Кам'янця Подільського, дружина Любомира М.; вчилася в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові й у муз. школах Відня; виступала в Зах. Німеччині, у Бразилії (1947–58), з 1958 у ЗДА.

І. Мацюк

Мацюк Любомир (*1916), псевд. Мартіні, співак-тенор і диригент, родом з Дрогобиччини; вчився в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові, в консерваторіях Берліну і Відня; концертував у Зах. Німеччині, в 1947–58 рр. у Бразилії, з 1958 у ЗДА.

Мацьків Володимир (*1923), хемік-металург родом із Станиславова, закінчив студії в Ерлянгенському Ун-ті (Німеччина), з 1948 р.

В. Мацьків

в Канаді; дир. відділу дослідів і розбудови та чл. директорської ради фірми Sherritt-Gordon Mines у Канаді (третя

фірма в світі за обсягом продукції нікелю, що добуває його методом, винайденою М.), д. чл. НТШ та багатьох чужинських наук, т-в; бл. 30 патентів у різних країнах світу і бл. 30 праць з ділянки металургії нікелю, кобальту, міді, цинку, порошкової металургії тощо.

Мацьків Теодор (*1918), історик родом з Галичини, закінчив Франкфуртський Ун-т (1950); тепер у ЗДА, де викладає евр. історію та славистику в різних ун-тах і коледжах (з 1963 р. проф.-асистент ун-ту в Акроні); гол. праця: «Hetman I. Mazepa im Lichte der zeitgenössischen deutschen Quellen» («ЗНТШ», т. 174).

Мачет Григорій (1852—1901), рос. письм. і рев. діяч (народник) укр. походження з Волині, співр. «КСт.», жив і працював на Україні, був знайомий з М. Коцюбинським і Лесею Українкою. Значне число творів М. написано на матеріялах історії й побуту укр. народу. З них є в укр. перекладах «Заклятий козак» (переклад 1918), «І один в полі воїн» (1929) і популярна рев. пісня «В неволі скатований люто».

Мачук Юрій (*1900), фізик, родом з Буковини; асистент (1928—40) і доц. (1940—41) Чернівецького Ун-ту, проф. Мед. і Природознавчих Фахових Курсів у Львові (1942—44), пізніше на еміграції в Австрії й ЗДА, дослідник експериментальної фізики при Пенсільванськ. Ун-ті у Філадельфії (з 1951); д. чл. НТШ. Праці про електричні розряди в газах, електричні і фотоелектричні властивості напівпровідників, електричні властивості біол. матеріалів тощо.

Мачухи, с. Полтавського р-ну Полтавської обл. — поселення й могильник місц. хліборобського населення, 6—5 вв. до Хр. На поселенні були виявлені попелища-золяники з уламками кераміки, знаряддя праці (залізні ножі, кістяні проколи, глиняні пряслички) та кістки свійських тварин. На частково дослід-

женому могильнику померлі були в ґрунтових ямах, іноді з дерев'яною коморою або на поверхні терену; б. них кераміка, зброя і кінські вуздечки скитського типу (М. Рудинський, 1946).

Машинно-тракторні станції (МТС), держ. сіль.-госп. підприємства, які здій-

Загальний вигляд садиби МТС ім. Т. Шевченка

снювали в колгоспах виробничо-техн. й орг. обслуговування, але не вели самі с.-г. діяльності. Перші МТС на Україні були підприємствами кооп.; їх основоположником був укр. агроном Маркевич, що розробив засади про спільне користування машинами у сіль. госп-ві і створив у 1927 р. першу в СРСР МТС у радгоспі ім. Т. Шевченка в Березівському р-ні Одеської обл. (у 1930-их рр. Маркевича як «контрреволюціонера» ліквідовано). Коли ж большевики переконалися, що МТС можуть бути важливим знаряддям до опанування села, вони 5. 6. 1929 декретом «Совета Труда и Обороны СССР» удержали всі МТС та розбудували їх мережу. У 1932, 1933 рр. і згодом було видано цілий ряд нових розпоряджень про МТС.

МТС були окремими підприємствами в системі Мін-ва Сіль. Госп-ва, Роботу в колгоспах МТС виконували на підставі взаємних договорів, типових для усього СРСР і схвалених урядом ССР (з 6. 2. 1933, 13. 1. 1939, 27. 1. 1948, 20. 2. 1954), що мали силу закону; її оплачували збіжжям (пізніше й грошми); норми оплати доходили до 22% зібраної продукції й давали державі значний прибуток.

МТС уможливили колективізацію і механізацію сіль. госп-ва та переборення опору укр. селянства. Цю роллю вони виконували до кін. 1934 р. насамперед під керівництвом політвідділів, завданням яких було забезпечити здачу хліба державі та добір кадрів самих МТС. МТС мали значення і для воєнних ці-

Ю. Мачук

лей, бо їх машиновий парк і пальне з вибухом війни 1941 р. були передані армії.

В УССР нараховувалося МТС: 1932 р. — 592, 1937 — 953, 1940 — 1 227, 1957 — 1 367, вони обслуговували 14 700 колгоспів і виконували в них понад 85% усіх польових робіт. Одна МТС обслуговувала значне ч. колгоспів: 43% — 6-10 колгоспів, 44% — 11-20. Персональна обслуга МТС у 1956 р. становила 610 000 осіб (в тому ч. 48 000 припадало на адміністративний апарат, 32 200 на політ.-інструкторський, решта на техніків, трактористів і комбайнерів). Основні показники будівництва МТС в УССР видно з таблиці:

Показники	1940	1945	1950	1955	1957
Кількість МТС на кін. року	1 227	1 227	1 347	1 387	1 367
Кількість тракторів у 15-сильному обчисленні (в тис. шт.)	77,3	44,4	80,7	112,7	118,0
Потужність тракторів (в тис. к.с.)	1 371	737	1 832	2 608	2 740,8
Кількість комбайнів (в тис. шт.)	27,9	12,5	26,2	42,5	51,6
Кільк. вант. автомоб. (в тис. шт.)	6,9	3,0	10,2	13,9	14,4
Виконано робіт (в тис. га умовної оранки)	51 472	23 767	71 362	123 405	124 632

У зв'язку з повним закріпленням колгоспного ладу, виявилось зайвим існування двох апаратів управління — колгоспів і МТС. Тому 1958 р. МТС реорганізовано у ремонтно-техн. станції (РТС), а їхні машини продано колгоспам, що знизило трохи рівень механізації сіль. госп-ва.

Див. також: *Заготівлі сільсько-госп. продуктів, Колгосп, Колективізація, Механізація.*

М. Курах

Машинобудування, провідна галузь пром-сти, що виробляє машини, механізми, устаткування, апарати та приладдя для ін. галузей виробництва, а також для вжитку людині і для воєнного призначення. У процесі індустріалізації М. відіграє вирішальну рушійну роль, прискорюючи механізацію та зростання продуктивності праці й устаткування. У М. УССР (разом з металообробною пром-стю) у 1960 р. було зайнято 1 млн робітників, або бл. 28% робітників всієї пром-сти (у 1940 — 29,3%; у 1925 — 14,3%), у 1963 р. нараховувалося 17,5% усіх основних виробничих фондів укр. пром-сти (20,5% у 1955; 23,6% у 1940; 18,5% у 1932; в усьому СССР — 20,1%).

За сов. класифікацією М. складається з 19 широких галузей, включаючи оборонну й авіаційну пром-сть, суднобудів. тощо. Усі ці галузі тепер представлені на Україні, але не в однаковій мірі — деякі лише кількома вузькоспеціалізованими виробами. Заг. спеціалізація М. на Україні зумовлена гол. ч. трьома факторами: наявністю високорозвину-

тої металургії та сіль. госп-ва й пляновою політикою уряду СССР. Саме тому особливо високорозвинутими на Україні є металоінтенсивні галузі М. (*важке й транспортне М.*) та тракторне й сіль.-госп. М., а недорозвинутими є т. зв. сер. М. (воєнна, автомобільна пром-сть, електроніка, телемеханіка, апарато- й приладобудування), а також виробництво культ.-побутового призначення (радіоапаратів, телевізорів, пральних машин тощо), хоч для цих трудомістких галузей М. є великі невикористані ресурси робочої сили, особливо в малих містах. Назагал укр. М. могло б бути значно більше розвинутих, ніж воно є.

М. до 1917 р. Перший зав. М. був

збудований на Чернігівщині у 1841 р. укр. поміщиком Кандибою; він виробляв с.-г. машини, парові котли та апаратуру для цукроварень і текстильні верстати. У 1846 р. на Україні існувало 4 зав. М., у 1854 — 8, у 1863 — 25. Але порівняно до Зах. Європи й Росії укр. М. було дуже відсталим. У 1866 р. воно давало ледве 2,2% продукції М. всієї Рос. Імперії. Щойно пізніше розвиток М. на Україні помітно прискорився. Протягом 70-их та 80-их рр. 19 в. значного розвитку набрало с.-г. та цукроварне М. в Олександрівському, Єлисаветграді, Харкові, Одесі, Бердянському, Києві, Херсоні й ін., хоч здебільша це були складальні зав. нім. фірм, що довозили частини машин з Німеччини й Чехії. Протягом 90-их рр., у зв'язку з розвитком металургії та будівництвом залізниць, дуже швидко зростало будівництво паротягів (Луганське, Харків), зал. вагонів (Катеринослав, Київ, Миколаїв, Стрий), гірничого й металургійного устаткування (Донбас), а також суднобудування (Миколаїв, Херсон). У переважній більшості це теж були підприємства чужого капіталу (франц., бельг., менше рос.), устатковані модерними зах.-евр. машинами. Частка укр. М. в усьому М. Росії (без Польщі й Прибалтики) піднеслася майже до 25% у 1913 р.; на Україні вироблялося 52,9% с.-г. машин, 40% паротягів, 17% вагонів, 3,7% верстатів, але ін. галузей М. майже не було, і тому бл. половини всіх машин завозилося з-за кордону та з Росії.

Роки 1917—40. Після занепаду впродовж війни й революції укр. М. досягнуло свого передвоєнного рівня в 1925 р. В цей час його частка в продукції М. всього ССРСР становила 25%. З нових підприємств, що виникли до цього часу, слід відзначити електротехн. зав. у Харкові (евакуйований 1915 р. з Латвії), Харківський вельосипедний зав. (збудований у 1923), Дніпродзержинський вагонобудів. (1925) та ґрунтовно перебудований Одеський верстатобудів. (1924). Плановий розвиток М. почався з першої п'ятирічки (1928—32), коли в основу індустріалізації ССРСР і УССР покладено прискішений розвиток важкої пром-сти, а в ній насамперед М. Тому частка продукції М. в продукції всієї пром-сти УССР постійно зростала: 1913 — 6,0%, 1925 — 6,8%, 1929 — 12,1%, 1932 — 21,6%, 1938 — 24,8%; з-поміж ін. галузів пром-сти УССР М. висунулося з четвертого місця на перше вже у 1934 р. Основні фонди М. за офіц. даними зросли між 1928 і 1938 у 10 разів. Між 1925—26 і 1928—29 рр. продукція М. в УССР зросла за офіційними даними майже в 2,5 рази, а порівняно до 1913 — в 3,2 рази; у 1932 р. порівняно з 1927—28 в 5 разів, з 1913 — в 12 разів. Бл. пол. виробів М. вже були новими, яких раніше на Україні не виробляли.

Далі розвиток М. в УССР сповільнився, між 1932 і 1939 продукція зросла лише в 3,5 рази. Так само впала і участь укр. М. в М. всього ССРСР — з 22,8% у 1932 до 17,8% у 1937. Це сталося тому, що уряд ССРСР вкладав непропорційно великі капітали у будівництво нових підприємств М. в РСФСР, не зважаючи на те, що в УССР вкладати було б доцільніше для всього ССРСР: на одиницю приросту продукції М. тут було потрібно в сер. на 7,5% менше основних фондів, ніж у решті ССРСР (за І. Коропецьким). Більшість капіталовкладень в М. УССР в цей період ішла на перебудову існуючих підприємств, а не на будівництво нових. У 1934 р. вже понад 75% усіх основних фондів на зав. М. були

оновлені. На ряді підприємств реконструкція була докорінною (напр., Луганські зал. майстерні перетворені 1933 на зав. вугільного М.); реконструкції зазнали: Горлівський М. зав. (1935), Крюківський вагонобудів. (1934), Краснодарський верстатобудів. (1935); Ворошиловградський паровозобудів. зав., перетворений 1938 на найбільше в Європі підприємство, і Сумський зав. хемічного М.; Київський зав. «Ленінська Кузня» перетворений 1940 на великий суднобудів. зав. та ін. Поруч з цим було збудовано й ряд цілком нових зав. М., деякі з них велетенського розміру: комбайновий зав. «Комунар» у Запоріжжі (1930), Харківський тракторний зав. (1931), Харківський турбогенераторний (1934), Ново-Краматорський зав. важкого М. (1934), Харківський верстатобудів. (1936), Київський зав. верстатів-автоматів (1937) та ін. В наслідок реконструкції й нового будівництва кількість зав. М. в УССР зросла з 94 у 1927 р. до 150 в 1940. Серед нової продукції, якої раніше на Україні не було, тоді з'явилися важкі гірничі врубові машини, авіодвигуни, пасажирські й військові літаки, будів.-монтажні крани, підводні човни тощо.

Одночасно зазнала змін структура М. У 1928—29 с.-г. М. давало 34% всієї продукції М., залізничне М. — 21%, кораблебудування — 14%, електротехн. М. — 10%, решта галузей — 21%. Уже у 1934, не зважаючи на велике абсолютне зростання продукції, частка с.-г. М. разом з тракторним зменшилася до 20% всього М., частка залізничного М. — до 16%, натомість значно зросло важке, гірниче, електротехн. й хем. М., верстатобудування й ін., хоч докладна статистика про це не опублікована. У 1937—40 значно прискішено розвиток оборонної пром-сти (Харків, Дніпродзержинське, Миколаїв та ін.). Однак і далі були недорозвинені основні галузі сер. М., зовсім не було продукції авт, мотоциклів, машин для легкої пром-сти тощо. (Див. таблицю).

Продукція машинобудування УССР

Вироби	1913	1940	1950	УССР у	
				1963	% до ССРСР (1963)
Металюргічне устаткування, тис. т	?	16,0	42,7	111,8	47,4
Електродвигуни понад 100 квт, млн квт	—	0,02	0,1	4,8	19,4
Електромотори до 100 квт, тис. шт.	—	72,3	181,8	926,5	22,4
Електрозварювальне устаткув., тис. шт.	—	—	?	18,4	12,0
Трансформатори силові, млн квт	—	—	0,6	38,2*	50,5*
Верстати металообробні, тис. шт.	0,07	11,7	10,5	22,9	12,5
Верстати деревообробні, тис. шт.	?	?	?	10,3	20,9

Вироби	1913	1940	1950	УСРСР у	
				1963	% до СССР (1963)
Ковальсько-пресові машини, тис. шт.	?	?	?	6,2	18,3
Льокомотиви, штук	189	672	518	1 416**	93,2
Вагони вантажні, тис. штук	1,7	10,3	18,3	15,2	40,9
Екскаватори, тис. штук	—	0,02	0,16	5,2	29,0
Вугільні комбайни, штук	—	22	344	801*	96,0*
Автомобілі й автобуси, тис. штук	—	—	18,3	37,3	6,4
Комбайни зернові, тис. штук	—	7,3	9,0	—	—
Трактори, тис. штук	—	10,4	22,6	114,0	35,1
Плуги тракторні, тис. штук	—	19,8	40,8	95,9	53,9
Сівалки тракторні, тис. штук	—	11,0	62,9	96,0	48,0
Бурякозбиральні комбайни, тис. штук	—	—	1,7	12,1	76,1
Хемічне устаткування, млн крб.	—	?	?	93,9	32,7
Нафтоапаратура, тис. т	—	0,1	2,8	14,1	12,3
Мотоциклети, тис. штук	—	—	12,5	21,6	3,3
Вельосипеди, тис. штук	—	49,5	216,5	716,3	21,4
Пральні машини, тис. штук	—	—	—	204,7	8,9
Холодники, тис. штук	—	0,2	—	164,8	18,1
Радіоприймачі, тис. штук	—	1,7	8,5	359,1	7,5
Телевізори, тис. штук	—	—	—	329,2	13,3
Фотоапарати, тис. штук	—	32,3	30,0	458,3	32,0

* 1962 рік.

** Секцій тепловозів.

М. після 1945 р. На поч. нім.-сов. війни значну кількість зав. М. було евакуйовано на сх. СРСР, де вони залишилися й після війни, а майже всю решту зруйновано при відступах обох армій. По війні на Україні М. фактично створено наново. Відбудовано лише 104 зав., що існували перед війною, але й їх устатковано в більшості новими машинами, а також устаткуванням здемонтованим з нім. зав. Поряд з тим створено ряд зовсім нових галузей М. і зав.: Київський мотоциклетний (1945), Одеський автопричепів (1946), «Електротяжмаш» (1946) і підшипниковий (1947) у Харкові, Запорізький трансформаторний (1949), автотранспортувальний (1949) і автобусний (1951) у Львові; перебудовано (1953) Запорізький комбайновий зав. «Комунар» на зав. малолітражних особових авт «Запорожець» (продукцію комбайнів зосереджено в Ростові на зав. «Ростсельмаш») і розбудовано (1954) у велике підприємство Симферопільський зав. автоматів для харч. пром-сти. Збудовано Дніпропетровський зав. важких пресів (1956), Хмельницький зав. трансформаторних підстанцій (1959), Кременчуцький автомобільний зав. (1959), Первомайський зав. дизельних моторів (1961), будується Ново-Кахівський електромашинобудів. зав. та ін. Заг. кількість великих зав. М. в УРСР досягла у 1955 р. ч. 134. Як і раніше, основна маса капіталовкладень скеровувалася на розширення існуючих підприємств, а не на бу-

дівництво нових. З'явилися також нові вироби на старих зав.: вугільні прохідні комбайни, бурякокомбайни, пасажирські літаки АН-2, поршневі й турбогвинтові авіамотори, турбогвинтові пасажирські лайнери АН-10, кукурудзокомбайни, роторні екскаватори, китобійні й рибальські кораблі-бази та багато ін. В кін. 50-их рр. почало швидко зростати виробництво радіоприймачів, телевізорів, пральних машин, холодуноків, пиломоків та ін. виробів культ.-побутового призначення. Темпи розширення продукції М. видно з того, що лише протягом 1961—62 в УРСР сконструйовано й освоєно у виробництві понад 1300 нових типів машин, механізмів, апаратів та технолог. устаткування (15,5% від цієї суми по СРСР), а знято з виробництва за той же час 250 назв застарілих конструкцій машин та устаткування. Однак і далі залишаються недорозвинутими на Україні такі галузі М., як автомобільна й мотоциклетна пром-сть (див. таблицю), верстатобудування (20,1% всієї продукції СРСР в 1940 р. й лише 12,5% у 1963), виробництво інструментів (лише 7% продукції всього СРСР у 1958), наук. й мед. приладдя, лічилного устаткування, електровиробів для масового ужитку.

Зростання гуртової продукції М. (разом з металообробкою) та всієї пром-сти (числа в дужках) в УРСР і СРСР після війни було таке:

	1940	1945	1950	1955	1960	1963
УСРСР	100 (100)	64 (26)	144 (115)	331 (220)	670 (365)	1 028 (470)
СССР	100 (100)	129 (92)	215 (173)	466 (320)	903 (524)	1 355 (680)

З даних видно, що після війни укр. М. значно відстало, бо в неокупованих р-нах СССР М. розвивалося й під час війни, а далі, після війни, капіталовкладення з бюджету СССР на розвиток укр. М. були пропорційно ще меншими, ніж перед війною. Непропорційно велику масу капіталовкладень в М. уряд СССР скеровує на територію РСФСР. На одного меш. РСФСР у 1963 р. продукувалося вже майже в півтора рази більше продукції М., ніж на одного меш. УСРСР. Частка укр. М. в М. всього СССР знизилася до 15% у 1960-их рр.

Темпи розвитку М. на Україні після війни були високими, але нижчими, ніж перед війною. Між 1950 і 1960 за офіц. статистикою продукція М. подвоювалася щоп'ять рр. Як і раніше, продукція М. росла швидше, ніж решта пром-сти УСРСР, і тому частка М. у ґуртовій продукції всієї пром-сти збільшилася з 29% у 1940 р. до 37% в 1950 й 49% у 1955 р. Нині М. дає, мабуть, більше пол. продукції всієї укр. пром-сти.

У зв'язку з постійним збільшенням видів нової продукції на Україні заг. спеціалізація укр. М. в рамках СССР весь час зменшується. Комплексність і самодостатність укр. М. нині значно більша, ніж була раніше. Однак у самому укр. М. існує велика предметна спеціалізація. Деякі зав. (Луганський тепловозний, Харківський електровозний, Горлівський вуглекомбайновий, Дніпродзержинський та Крюківський вагонобудів. зав.) спеціалізовані на окремих видах продукції для всього СССР. Спеціалізованими в межах України й для експорту є, напр., такі однопрофільні зав., як Харківський тракторний, Одеський зав. радіально-свердлильних верстатів, Одеський зав. фрезових верстатів та ін. Така вузька спеціалізація дуже здешевлює продукцію і є екон. вигідною, бо кошти транспортування машин не є великими (в сер. 10% в остаточній ціні машини).

За техн. показниками та рівнем продуктивності праці укр. М., за винятком окремих підприємств, помітно відстає від М. Росії, Зах. Європи й ЗДА. Ще й досі недостатньо розвинутим є поточний спосіб виробництва на конвейерах та автоматизованих лініях, більшість продукції обробляється на індивідуальних верстатах. Відчувається сильна нестача інструментів, точного штампування та литва, що призводить до великого вжитку обробних верстатів не за при-

значенням і до великих втрат металів у стружці. Число робітників на одиницю металообробного устаткування в укр. М. на 26% більше, ніж в сер. по СССР, і в 2 рази більше, ніж в ЗДА (1958-62). Продуктивність праці в укр. М. у 1962 р. була (за М. Личем) у 2,6 рази нижчою, ніж в М. ЗДА. В автомобільній пром-сті УСРСР продуктивність металорізального устаткування була в 20 разів нижчою, ніж в ЗДА, а ковальсько-пресового — в 12 разів.

Статистика структури М. по війні не публікувалася. Відомо лише, що за місцем у продукції всього М. окремі його галузі стояли в 1960 р. приблизно в такому порядку: 1) тракторне й с.-г. М., 2) устаткування для металургійної та гірничої пром-сти, 3) електротехн. М., 4) транспортне М., 5) приладобудування, 6) верстатобудування, 7) автомобільна пром-сть, 8) енергетичне М., 9) будів. й шляхове М., 10) підйомнотранспортне М., 11) устаткування для хем. й 12) для харч. пром-сти.

У розвитку М. на Україні в 1966-70 рр. плянується гол. розбудова радіоелектроніки, приладобудування, розширення хем., нафтового, тракторного та с.-г. М. Між 1960-80 рр. продукція М. в УСРСР мала б зрости в 14 разів.

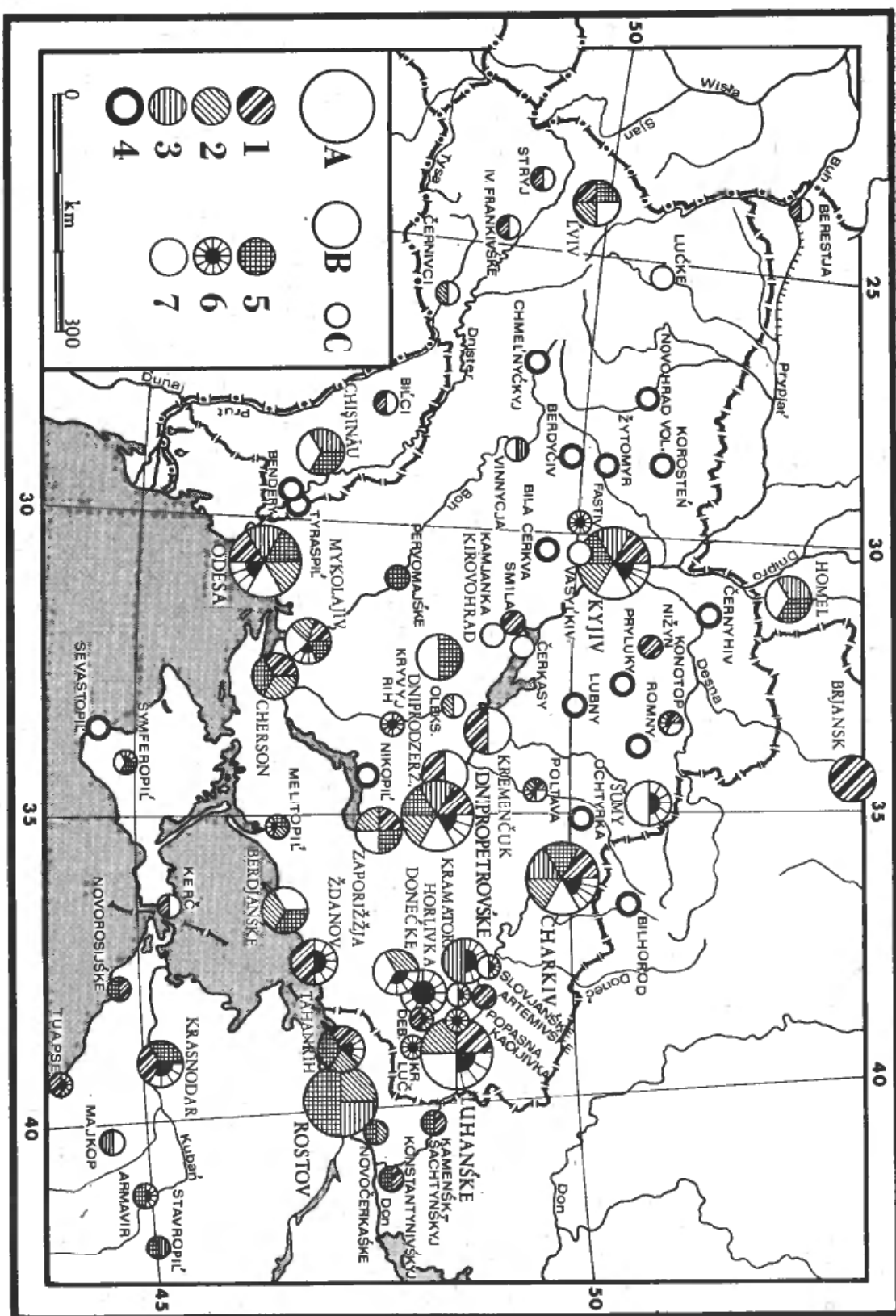
У 1960-их рр. укр. М. мало поважне значення в світі лише в галузях важкого, залізнично-транспортного, тракторного, с.-г. та авіаційного М.; в решті галузей воно стояло на такому ж рівні, а то трохи й нижче, як М., напр., у Польщі та Чехо-Словаччині. Від 10 до 25% продукції своїх високорозвинутих галузей М. Україна експортувала до сх. й півд.-сх. Європи, а також до Китаю, Індії, Індонезії, Єгипту, Куби та ін. країн.

Геогр. розміщення. В розміщенні М. на території України можна відзначити такі риси. Важке М., яке споживає багато металу й палива, зосереджене в р-нах металургії й напівної енергії — на Донбасі та в Придніпров'ї. Складне й точне М., що вимагає менше металу й енергії, але потребує висококваліфікованої робочої сили, скупчене у великих містах. С.-г. М., М. для харч. (зокрема цукрової) й хем. пром-сти розміщене поблизу р-нів збуту продукції. Суднобудування й судноремонт зосереджені в морських та річкових портах.

Найбільшими центрами М. на Україні є Харків, Донецьке, Луганське, Дніпропетровське, Запоріжжя, Кривий Ріг, Ки-

Розміщення машинобудування

А—С — Центри М.: А — найбільші; В — великі; С — інші. Табулі М.: 1 — транспортне; 2 — енергетичне; 3 — верстатобудування; 4 — різне; 5 — тракторне і сіль-госп.; 6 — гірнче, металургійне і хемічне; 7 — інше.

їв, Одеса, Миколаїв, Херсон та Львів (див. карту). Харківський вузол є найбільшим на Україні; його розвиток зумовлений близькістю до р-нів металу й вугілля та вигідним транспортним положенням. У 1940 р. М. Харкова виробляло 23% продукції всього М. УССР і бл. 6% усього ССРСР. Тут найбільше розвинуте тракторне й с.-г. М. (зав. ХТЗ, «Серп і Молот»), транспортне (зокрема електровозобудів.), енергетичне й електромех. М., верстатобудів., авіаційна пром-сть, телекомунікаційне М., виробництво хем. апаратури, устаткування для поліграфічної пром-сти й ін. В Донбасі й Придніпровському р-ні скупчене перев. важке М., що обслуговує металургійну, гірничу та хем. пром-сті і транспорт. Тут розміщені такі велетні світового масштабу, як Ново-Краматорський та Старо-Краматорський зав. важкого М., Дніпропетровські зав. металургійного устаткування і металоконструкцій, Краматорський зав. важких верстатів, Луганський тепловозобудів. зав., Криворізький зав. гірничого устаткування й багато ін. Київський вузол зосереджує сер. й точне М., верстатобудів., та суднобудів., а також авіаційну пром-сть та М. для хем. й харч. пром-сти. Тут продукується устаткування для металургійної, хем., тракторної, текстильної, хлібопекарської й ін. галузей пром-сти, а також електровироби масового призначення: телевізори, холодильники тощо. Одеський вузол здавна відомий своїм с.-г. М. (зав. ім. Жовтневої Революції), верстатобудуванням, вантажними кранами. Тут продукується також кіноапаратура (зав. «Кінап»), холодильники й ін. Миколаїв і Херсон скупчують суднобудування й с.-г. М. Львівський вузол має розвинене транспортне та сер. й точне машино- й приладобудування (автобуси, автотранспортувачі, с.-г. машини тощо).

Інші центри М. меншого значення: Полтава, Суми, Кіровоград, Чернівці, Мелітопіль, Кременчук, Симферопіль, Лубні, Івано-Франківське, Дрогобич (див. карту). Слабо розвинутим М. є на Правобережжі, на Волині й Закарпатті, де могли б існувати працевісні галузі електро- й радіотехн. пром-сти, телемеханіки, вироби масового призначення.

На Кубані М. розвинулося тільки з 1920-их рр., але й тепер його частка у продукції всієї пром-сти незначна (1955 р. — 12%). Галузі М.: с.-г. і транспортне (гол. суднобудівництво), далі верстатобудівництво. Гол. осередки: Краснодар, Армавір, Новоросійське й ін. (див. карту). На Приозів'ї важливим центром М. є Таганріг; галузі М.: с.-г., енергетичне, суднобудівництво.

Література: Машинобудівництво в другому п'ятиріччі, зб. ст. і матеріалів. Х. 1932; Гак Д. Машинобудів. і металообробна пром-сть України, в кн. Нар. госп-во Радянської України. К. 1945; Посысов В. Машиностроение Донбасса в новой пятилетке. К. 1948; Омаровський О. Відбудова і розвиток машинобудів. пром-сти України. Вісник АН УРСР, ч. 6. К. 1949; АН УССР, Інститут Економіки. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. М. 1954; АН УРСР, Ін-т Економіки. Пром-сть України за 40 років (1917—1957). К. 1957; АН УРСР, Ін-т Економіки. Нар. госп-во Укр. РСР у семиріччі. К. 1960; Омаровський А. Развитие и размещение машиностроения СССР. М. 1962; Лич М. Ефективне використання устаткування — важливий фактор підвищення продуктивності праці. Економіка Радянської України, ч. 3., К. 1964.

В. Голубничий

Машівка (IV—15), с., положене за 30 км на півд. сх. від Полтави, р. ц. Полтавської обл.; 2 100 меш. (1959).

Машкевич (Maszkiewicz, Maskiewicz) Богуслав Казімір († бл. 1649), поль. мемуарист, деякий час придворний у кн. Яреми Вишневецького; залишив діярий за 1642—49 рр., важливий для історії козаччини й повстання Б. Хмельницького, опублікований у 5 т. у вид. Ю. Немцевіча «Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce» (1822—33).

Маштабей Ольга, сучасний мовознавець, доц. Луганського Пед. Ін-ту; праці з іст. укр. мови (про дієслівні форми в міських кн. Полтави й Миргороду 17 в.; про мову Лохвицьких ратушних книг), співавторство у високошкільних підручниках з історії укр. мови.

«Маяк», рос. літ.-мист. місячник у Петербурзі в 1840—45 рр., за ред. С. Бурачека; містив укр. мовою твори Г. Квітки-Оснот'яненка, П. Гулака-Артемовського, О. Корсуна, К. Думитрашки, поему Т. Шевченка «Безталанний» (рос. мовою); ст. І. Срезневського, М. Костомарова, А. Метлинського, О. Чужбинського.

«Маяк», популярний ілюстрований тиждень, виходив у Києві (1912—14); видавець і ред. В. Шевченко. «М.» багато місця уділяв літературі, окремі числа були присвячені Т. Шевченкові, Л. Українці, М. Коцюбинському; в «М.» друкувалися П. Тичина, Я. Мамонтов, О. Слісаренко, М. Годованець та ін.; журн. закрила рос. влада.

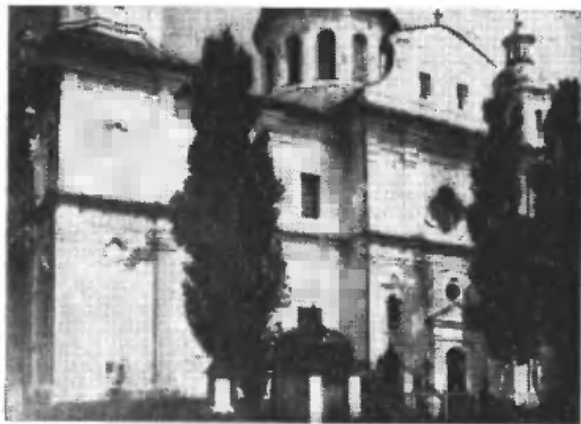
Маяк Йосип (*1888), драматичний актор, на сцені з 1908 р.; в 1926—28 рр., у Харківському Червонозаводському Театрі, пізніше в Одеському Театрі Революції, переважно на характерних ролях у світовому і сов. репертуарі.

Маяковський Володимир (1893—1930), визначний рос. поет-футурист укр. походження, нар. у Грузії; в роки революції популярний у жанрі сов. агітки («Вікна РОСТА», 1919—22), один з керівників «Леф» («Левый фронт»). Гостро

критикований за «ліві ухили», М. з нев'яснених причин, які сов. літературознавство промовчує, покінчив життя самогубством. З кін. 1930-их рр. оголошений найбільшим сов. поетом, на творчості якого повинні учитися всі ін. У сов. літературознавстві вважається офіц. визнаним безпідставне твердження, ніби всі укр. сов. поети, з П. Тичиною, М. Рильським, М. Бажаном включно, творчо оформилися під впливом М. Ставлення до України М. висловлював по-різному: то з великою симпатією до батьківщини своїх предків і її мови («Долг Україні», 1926), то подеколи з виявами рос. великодержавного шовінізму («Нашому юншеству», 1927). Твори М. є в багатьох перекладах укр. мовою, зокрема «Вибране» (1936 і 1940), «Вибрані твори», I–III (1953).

Маямі (Miami), м. в півд.-сх. частині ЗДА, в стейті Флоріда, пристань і курорт; 292 000 меш. (1960). Кількість українців в М. почала збільшуватися після другої світової війни; тепер понад 1 000 (?); парафії – укр. кат. й УАПЦ.

Мгарський Спасо-Преображенський монастир (М. м.) у с. Мгарі б. Лубень, над р. Сулою, заснований Ісаєю Копинським 1619 р. як фундація кн. Раїни Вишневецької. Б. Хмельницький та ін. гетьмани, зокрема І. Мазепа, не лише визнали

Преображенський собор 1684–92
(реставрований 1754)

фундації Вишневецьких, але й збільшили їх новими маєтками, завдяки чому М. м. став у 18 в. одним з найбагатших на Лівобережжі. М. м. брав діяльну участь в укр. політ. подіях того часу. 1633 р. ігумен Віктор Загоровський, прихильник об'єднання Лівобережної й Правобережної України під владою єдиного гетьмана й противник Москви, був ув'язнений і засланий до Росії; є відомості, що М. м. підтримував пляни гетьмана І. Мазепи. У 1684–92 рр., за ігумена Макарія Русиновича, коштом І. Самойловича та І. Мазепи збудовано величну п'ятибанну соборну церкву Преображення (архітект І. Баптист), що, сполучаючи традиційний тринавний ста-

роукр. храм із зах.-евр. базилікою, належить до найкращих зразків укр. барокко. Особливою святинею М. м. були мощі св. Атанасія Пателларія, патріярха Константинопільського, який помер на Україні й похований у М. м. (1654). 1926 р. М. м. був закритий сов. владою. Нині будови код. М. м. становлять держ. архітектурний заповідник. О. О.

Мглин (I–13), м. на півн. Чернігівщині, відоме з 14 в., за Гетьманщини сотенне м. Стародубського полку, в Рос. Імперії пов. м. (з 1802) Чернігівської губ.; тепер р. ц. Брянської обл. РСФСР, 6 000 меш.

Меблева промисловість, до 1920-их рр. мала перев. кустарно-ремісничий характер. Вироблялися здебільша прості меблі для потреб села, зокрема скрині (див. ЕУ I, стор. 217). У Полтаві існувала художня майстерня, яка виробляла меблі для міста. 1912 р. на Центр. і Сх. Землях було лише 19 більших фабрик – у Волинській, Таврійській і Херсонській губ.; пол. продукції припадала на Одесу.

У 1930-их рр. кустарна М. п. занепала, зате збільшилося ч. більших пром. підприємств, але якість продукції стояла на низькому рівні. У 1941–44 рр. більшість підприємств була зруйнована, після війни реконструйована, збудовано ряд нових, при тому виробництво меблевих півфабрикатів зосереджене в ліс. р-нах, а меблеві підприємства скупчені перев. бл. до р-нів збуту. Найважливіші підприємства М. п. є в Києві (фабрика ім. Боженка), Харкові, Житомирі, Чернігові, Одесі, Львові, Симферополі, Донецькому, Ужгороді, Мукачевому, Береговому; на Кубані в Майкопі. М. п. України виробляє меблі невисокої якості для масового вжитку для житлових, культурно-побутових і службових приміщень. 1961 р. в УРСР вироблено (в тис. штук): 1 428 столів, 7 548 стільців, 290 буфетів, 1 180 шаф, 583 диванів, кушеток і отоманок, 2 289 металевих ліжок; вартість виробництва М. п. в млн крб в цінах на 1. 7. 1955 р.: 1958 – 137,1, 1960 – 226,5, 1961 – 255,7.

Мегалітична культура, поморська культура неолітичної доби, прикметна гробами, побудованими з великих кам'яних плит (мегаліти) та керамікою нордійського типу. Її носії прийшли на укр. землі двома етапами і принесли з собою глиняний лійкуватий посуд (поховання кістякові) та кам'яні «скринькові гроби» з кулястими амфорами. На півд. Україні М. к. представлена у пізню бронзову добу похованнями в кам'яних скринях, обведених кам'яними колами (кромлехи) та з кам'яним стовпом (менгір) на вершку могили. Див. ЕУ I, стор. 381 і мал. 290, 1–3, 7–9.

Мегединюк Марко (1842–1912), нар. різьбар, майстер інкрустації бісером, родом з с. Річки на Гуцульщині; твори М. відзначаються тонкою обробкою дерева, ніжним кольоритом і гармонійним поєднанням декорації з формою виробу; кращі з них зберігаються в Укр. Держ. Музеї Етнографії і Художнього Промислу у Львові і в Косівському Училищі Прикладного Мистецтва.

Мегик Петро (*1899), малює і графік, родом з Буковини, студіював у Варшавській Академії Мистецтв, у 1928–44 рр. викладач школи прикладного мистецтва й ін. фахових шкіл Варшави, один із засновників мист. гуртка «Спокій», з 1944 в Німеччині, з 1950 у ЗДА. М. з 1926 р. виставляв у Варшаві, Львові, Празі, Берліні та ін.; у ЗДА чл. ОМУА, співорганізатор багатьох виставок. Портрети, натюрморти, краєвиди, спеціально рисунок; альбом «Рисунки» (1963); ст. з укр. мистецтвознавства укр. і польс. мовами.

П. Мегик

Мерас Осип (1884–1955), гром. діяч у Канаді, куди прибув 1905 р. з Галичини; 1906 ред. «Канадійського Фармера», 1919 делегат Укр. Горожанського Комітету в Канаді на мирову конференцію в Парижі, з 1926 лікар в Едмонтоні, автор кн. «Трагедія Гал. України».

Медведев Євген, ком. діяч, в кін. 1917 р. гол. першого Центр. Виконавчого Комітету України в Харкові й делегат на мирові переговори в Бересті від укр. сов. уряду; у 1920-их рр. чл. ЦК КП(б)У; автор спогадів.

Медведев Михайло (1895–1964), вчений у галузі машинобудування, машинознавства і с.-г. механіки, з 1937 — проф. Харківського Політехн. Ін-ту, з 1961 працює в Укр. н.-д. ін-ті механізації сіль. госп-ва; праці з питань тракторобудування і механізації сіль. госп-ва.

Медведев Федір (*1913), мовознавець, доц. Харківського Ун-ту; праці з історії укр. мови (про грамоти 14–15 вв.), про мову І. Франка, з синтакси (синонімічні сполучники підрядності); «Історична граматика укр. мови» (1955) в сталіністському дусі.

Медведева Ніна (*1899), патофізіолог родом з Саратова, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), співр. О. Богомольця, з 1931 працює в Ін-ті експериментальної біології та патології його імені в Києві. Праці М. присвячені питанням патофізіології

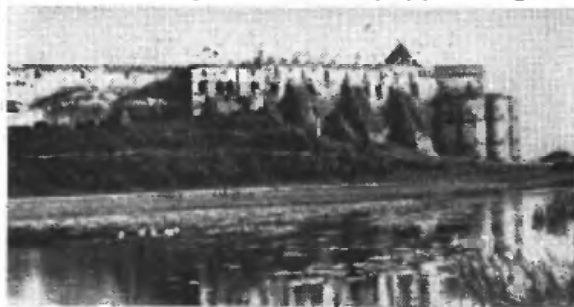
та ендокринології; з кори надниркової залози М. виділила гормон-кортикалін.

Медведський (Niedźwiedzki) Юліян (1845–1918), геолог і мінералог родом з Перемишля, проф. (з 1873) і кількакратний ректор Львівської Політехніки, д. чл. Поль. АН і НТШ, якому записав свою бібліотеку й збірки. Вл. 50 наук. праць, присвячених гол. чином геології та мінералогії Прикарпаття, м. ін. мінералогії і петрографії Калуш-Стебницьких родовищ калійної соли б. Калуша, Стебника та Трускавця.

Медвецький Яків (1880–1941), церк. діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин (з 1925) і кустос (з 1927) Станиславівської Капітули, проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Станиславові (з 1910), з 1936 апостольський адміністратор Лемківщини (див. *Лемківська Апостольська Адміністрація*).

Медениця, Меденичі (IV–4), с. м. т. Дрогобицького р-ну Львівської обл. 3 000 меш. (1959).

Межибіж, іст. назва Межибіж (IV–8), с. м. т. Летичівського р-ну Хмельницької обл., положене на Поділлі при впадінні р. Бужку в Бог. 8 600 меш. (1959). М. — стародавнє м., згадане вперше в Іпатіївському літопису під 1146; у 13 в. входив до складу Гал.-Волинської держави; з кін. 13 в. одне з гол. м. *болоховців*; 1258 Данило Романович тут розгромив тат. воєводу *Куремсу*; 1362 М. перейшов під володіння Литви, після Люблінської унії — Польщі. Для оборони

Замок у Межибожі

перед татарами (тут сходилися їхні шляхи: *Кучманський* і *Чорний*) збудовано у 14 в. потужний замок-фортецю, перебудований в 16 і 19 вв. У 16–17 вв. торг. м. (магдебурзьке право, колонії вірмен і греків), у 18 в. підупало; у 19 в. с.-г. торг. м-ко, пол. населення становили жиди. З архітектурних пам'яток залишився замок і Успенська церква 16 в., відновлена 1669 (тридільна з мало збереженими фресками високої мист. вартості). 1917 р. постій І Укр. корпусу ген. П. Скоропадського, 1918 бої Армії УНР з більшовиками.

Медвецький-Коваль Микола (1868–1929), геодезист й астроном, ген.-майор рос. ген. штабу і ген.-поручник Армії УНР, начальник Гол. Геодезичної Упра-

ви і чл. Ради Військ. Мін-ва УНР; помер на еміграції у Варшаві.

Медицина (від латинського *medico* — лікую), наука та практичні заходи, спрямовані на вивчення людського організму, запобігання хвороб і лікування хворих. Основними розділами М. є анатомія, гістологія, фізіологія, біохемія, тобто науки про будову і функції людського тіла; патологічна фізіологія, патологічна анатомія — вчення про хворобливі зміни в організмі, мікробіологія (вчення про збудників захворювань), діяльність та лікування різних хвороб (терапія, хірургія, педіатрія, шкіряні, легеневі хвороби й ін.), профілактика захворювань, гігієна, соц. гігієна, організація охорони здоров'я.

М. до 18 в. Розвиток мед. науки (М. н.) почався на Україні з 12 в., коли появилася мед. трактат грец. мовою «Алліма» (укр. «Мазі»), написаний кн. Євпраксією-Зосєю (1108–72), дочкою кн. Мстислава Володимировича. У 15 в. Юрій Дрогобич видав низку наук. праць м. ін. «*Iudicium prognosticon*». У 17 в. ряд українців захистили докторські дисертації у високих мед. школах Зах. Європи (Р. Рилєєв, І. Козак, В. Юрський, І. Шовкич й ін.). У 18 в. укр. вчені медики працювали майже у всіх ділянках тодішньої М., при чому праці деяких з них набули чимало розголосу у Зах. Європі і передруковувалися кількома мовами.

Велику роль у розвитку мед. культури другої пол. 17 і 18 в. відіграла Києво-Могилянська Академія. Правда, вона не мала спеціальної мед. класи (тільки на короткий час у 1802–17 рр.), але серед її професорів було кілька учених, що цікавились М. (напр., Єпіфаній Славинецький, якому належить переклад на слов. мову відомого трактату про анатомію Андрія Везалія), а ще важливіше — багато вихованців Академії закінчили мед. студії у Зах. Європі й стали пізніше найвідзначнішими проф. вищих мед. шкіл у Росії (у Петербурзі та Москві) і видатними діячами мед. адміністрації Рос. Імперії, бо через брак вищої мед. школи на Україні (див. Мед. освіта) і занепад укр. державности вони мали лише в Петербурзі й Москві можливість дальшої фахової праці на високому рівні. До найвідзначніших з них належали: Н. Амбодик-Максимович (один із засновників акушерства), Д. Велланський (анатом і фізіолог), П. Загорський (анатом), Н. Карпинський (один із засновників рос. фармакології), Д. Самойлович (епідеміолог, відомий у світі знавець чуми), Я. Саполович (хірург), М. Тереховський, О. Шумлянський і багато ін. Тому без перебільшення можна

сказати, що т. зв. рос. М. н. в основному створили українці та ін. чужинці.

19—поч. 20 в. Масовий відплив укр. учених до Петербургу і Москви був причиною, що з поч. 19 в. стан М. на Україні був досить низький. Він покращав після заснування мед. фак. у Харкові (1805), Києві (1841), Львові (1894) й Одесі (1900), і то лише в другій пол. 19 і на поч. 20 в. Н.-д. роботу в галузі М. провадили також перші н.-д. установи, що були створені з кін. 19 в. — бактеріологічні ін-ти й станції: в Одесі (1886), Харкові (1887), Києві (1896), Катеринославі (1913); Медико-Мех. Ін-т (1907) і Ін-т для виготовлення вакцин та сироваток у Харкові (1908) й ін. Деяку н.-д. працю вели земства, мед. наук. т-ва (у Києві 1840, Одесі 1849, Харкові 1861 та ін. м.). На пожвавлення наук. праці мало вплив виникнення мед. журн. (перший у 1860 р. — «Современная Медицина»; див. Мед. журнали), з'їзди природознавців та лікарів (перший в Рос. Імперії в Києві — 1861), губ. лікарські з'їзди (з 1873) тощо.

У другій пол. 19 та на поч. 20 в. по-стали на Україні при ун-тах видатні школи теоретичної і клінічної М.

До найвидатніших учених того часу належав бактеріолог І. Мечников, з 1870 р. проф. Новоросійського Ун-ту, засновник першої в Рос. Імперії бактеріологічної станції в Одесі, основоположник вчення про фагоцитозу, пізніше дир. Пастерівської лабораторії в Парижі, лауреат Нобелівської премії. До ін. видатних бактеріологів належали: В. Високович, проф. Харківського і Київ. ун-тів (автор праць з бактеріології та патологічної анатомії, творець вчення про захисну роль ретикуло-ендотеліальної системи), М. Гамалія, що довгі роки працював в Одесі (один з засновників мікробіології, імунології й вірусології, організатор пастерівських станцій на Україні), Д. Заболотний (праці у галузі епідеміології й бактеріології), О. Безредка, що працював спочатку в Одесі і разом з Мечниковим був організатором бактеріологічної станції, з 1897 в Парижі (праці з ділянки імунітету, анафілаксії, фагоцитозу). До відзначніших патологів, анатомів і гістологів належали: В. Підвисоцький, проф. Київ. і Одеського ун-тів, з 1905 р. — дир. Ін-ту експериментальної М. в Петербурзі (праці з заг. патології, бактеріології, етіології злоякісних пухлин), проф. Київ. Ун-ту — О. Вальтер (анатом і фізіолог), В. Беєц (праці про будову головного мозку; перший відкрив велетенські пірамідні клітини кори його, названі його ім'ям), Г. Міхх (патологоанатом і епідеміолог, що довів перенесення низки побудників

інфекційних хвороб кровососними комахами), П. *Перемержко* (описав непряний поділ тваринних клітин — каріокінезу), Ф. *Стефаніс* (один з перших дослідників анатомії лімфатичної системи), анатом А. *Старков* та ін. Видатними фізіологами були: В. *Данилевський* (проф. високих мед. шкіл у Харкові, творець біофізики, перший встановив наявність у гол. мозку кіркових центрів, що регулюють діяльність внутр. органів, один з засновників електрофізіології та фізіологічного вивчення гіпнози), Б. *Веріго*, проф. Одеського Ун-ту (засновник вчення про дію на тканини електричного струму), В. *Чаговець*, проф. Київ. Ун-ту (створив йонну теорію збудження та конденсаторну теорію подразнення), його співр. В. *Правдич-Неминський* (засновник електроенцефалографії) та ін. До визначніших гігієністів належали І. *Скворцов*, В. *Суботін*, О. *Корчак-Чепурківський* та ін. У галузі клінічної М. слід відзначити: В. *Покровського*, В. *Образцова*, М. *Стражеска*, що створили оригінальні терапевтичні школи України, запропонували низку цінних метод дослідження хворих, зокрема черевної порожнини та серця, Т. *Яновського*, що вніс багато цінного у клініку легеневої туберкульозу, ниркових та ін. захворювань і був засновником однієї з найбільших терапевтичних шкіл України, та ін. Видатними хірургами були: М. *Волкович* (праці про риносклерому, жовчокам'яну хворобу, туберкульозний перитоніт, з травматології), О. *Кримов* (класична монографія про кили, праці над питанням травм черепа і газової інфекції) — обидва проф. Київ. Ун-ту, проф. Харківського Ун-ту М. *Трінклер* (праці з нейрохірургії, онкології), та ін. Визначними гінекологами були: І. *Лазаревич* (проф. Харківського Ун-ту), Г. *Писемський* (проф. Київ. Ун-ту; праці про інервацію уразу, з оперативної гінекології, онкології тощо) та ін.; дерматовенерологами: Є. *Главче* (Одеса; праці з діагностики та лікування сифілісу), О. *Тижненко* (Київ) та ін.; офтальмологами: А. *Шимановський* (Київ), Л. *Гіршман* (Харків), всесвітньо відомий В. *Філатов* (Одеса) й ін.; психіатрами: П. *Ковальський*, О. *Ющенко* (Харків), І. *Сікорський* (Київ); засновником судової М. на Україні був проф. Харківського Ун-ту М. *Бокаріус*.

На укр. землях під Австрією осередком М. н. був мед. фак. Львівського Ун-ту (з 1894), на якому однак українці майже не працювали. Організатором та першим його деканом був Г. *Кадій* (анатомія); визначнішими проф. були: А. *Бек* (фізіологія), В. *Шимонович* (гістоло-

гія), А. *Обжут* (патологічна анатомія), І. *Прус* (патологічна фізіологія), В. *Немилович* (біохемія), В. *Соберанський* (фармакологія), Л. *Ридігер* (хірургія), А. *Глюзінський*, Р. *Ренцький* (терапія), І. *Ленартович* (дерматовенерологія), Ф. *Гроєр* (педіатрія), Р. *Вайгль* (біологія) й ін. Скромним осередком укр. наук. праці з ділянки М. була Лікарська Комісія при НТШ (з 1898 р.) і Укр. Лікарське Товариство (з 1910). З укр. вчених треба згадати проф. Празького Ун-ту І. *Горбачевського* (біохемія), проф. ун-тів в Інсбруці і Грацу М. *Борискевича* (офтальмологія), Є. *Озаркевича* (Львів) та ін. З 1912 р. почав виходити у Львові перший у світі мед. журн. укр. мовою «Здоров'я». У цей період почалася праця над укр. мед. термінологією і з'явилися перші наук. мед. праці укр. мовою.

В роки укр. державности центром М. н. стала Мед. Секція ВУАН, але наук. праця велася також у Всеукр. Лікарському Т-ві, на мед. фак. Укр. Держ. Ун-ту в Києві та на мед. фак. старих ун-тів і в новопосталому Катеринославському (з 1916). В той час почали виходити перші мед. журн. укр. мовою («Укр. Мед. Вісті» та ін.), готувалися вид. перших підручників з М. укр. мовою, розпочато праця над укр. мед. термінологією, створено перші укр. мед. словники (М. *Галина* та ін.).

За сов. влади М. н. концентрується в 49 н.-д. ін-тах, 16 мед. ін-тах і 3 ін-тах вдосконалення лікарів (див. Мед. освіта), у великих лікарнях та мед. наук. т-вах різних фахів (нині в УРСР — 24).

У складі АН УРСР працюють три ін-ти (всі в Києві): біохемії, заснований 1925 (працює над проблемами біохемії центр. нервової системи, м'язової діяльності, вітамінології, виміри білковин тощо); мікробіології ім. Д. *Заболотного*, заснований 1929 (крім докладного вивчення властивостей різних інфекційних побудників, багато вніс у проблему антибіотиків) та Ін-т Фізіології ім. О. *Богомольця*, створений 1930 (вивчає проблеми вищої нервової діяльності, кисневої недостатності, ендокринології, фізіології та патології травлення, кровообігу, злоякісного росту та ін.).

У складі АН СРСР працюють ін-ти: інфекційних хвороб (з 1949) і геронтології та експериментальної патології (з 1958; вивчає гол. проблеми старіння) — обидва в Києві. Всі ін. н.-д. мед. ін-ти (44) є під керівництвом Мін-ва Охорони Здоров'я УРСР: Клінічної Медицини ім. М. *Стражеска* в Києві (з 1936, працює гол. над проблемами ревматизму, ендокартиту, гіпертонічних хвороб, захворювання крові та кровотворчих органів

й ін.), для вивчення туберкульозу — 4 (Харків, заснований 1921 р., Одеса — 1921, Київ — 1922, Львів — 1940), охорони материнства та дитинства — 4 (Харків, з 1923, Київ — 1929, Львів — 1940, Мукачів — 1946), переливання крові та невідкладної хірургії — 3 (Харків, з 1930, Київ — 1935, Львів — 1944), ортопедії та травматології — 3 (Харків з 1907, Київ — 1924, Донецьке — 1956), кліматології, курортології та кліматотерапії — 2 (Ялта з 1914, Одеса — 1928), офтальмології — 2 (Харків з 1930, Одеса — 1936), оториноларингології — 2 (Харків з 1930, Київ — 1960), психоневрології — 2 (Харків з 1921, Одеса — 1930), рентгенології — 2 (Харків з 1920, Одеса — 1920), дерматовенерології (Харків з 1924), ендокринології (Харків з 1919), нейрохірургії (Київ з 1940), мікробіології та епідеміології — 5 (Одеса — 1886, Київ з 1896, Дніпропетровське — 1913, Львів — 1936, Ужгород — 1945), фізіології праці, гігієни праці та проф. захворювань — 4 (Харків з 1923, Донецьке — 1925, Київ — 1928, Кривий Ріг — 1956), комунальної гігієни (Київ з 1931), харчування (Київ з 1930), вакцин та сироваток (Харків з 1908), санітарно-хемічний (Київ з 1934), хеміко-фармацевтичний (Харків з 1920), стоматологічний (Одеса з 1928), експериментальної рентгенології та онкології (Київ з 1920).

Всі н.-д. ін-ти та більшість мед. учбових закладів мають великі клінічні та експериментальні бази і, крім наук. та пед. роботи, готують висококваліфікованих фахівців різних фахів. У 1956 р. в них працювало 5 140 наук. робітників.

Серед вчених медиків України працювало (деякі ще до революції) або працює ряд визначних дослідників з різних галузей М.; багато з них заснували наук. школи. Найвизначніші з них: анатоми — В. Воробйов, М. Вовкобой, В. Кибальчич, П. Конашко, О. Івакін, Ф. Цешківський, М. Сауляк-Савицька, М. Спіров, М. Кондратьєв та ін.; гістологи й ембріологи: О. Черняхівський, О. Смирнова-Замкова, Т. Шведкова-Роше, Д. Третяков, В. Рубашкін, Б. Алешин, М. Зазибін та ін.; патологоанатоми: М. Мельников-Разведенков, П. Кучеренко, М. Даль, Є. Чайка та ін.; фізіологи: крім згаданих уже вище В. Данилевського та В. Чаговця, що продовжували працювати у сов. часи: О. Леонтович, Г. Фольборт, Д. Воронцов, О. Макаренко, Є. Приходькова, М. Путілін, В. Нікітін, П. Костюк та ін.; бактеріологи: Д. Заболотний, В. Дроботко, Л. Громашевський, М. Нецадименко й ін.; патофізіологи: О. Богомолець, М. Сиротинін, О. Тимофіївський, М. Горев, О. Репрєв, Д. Альперн, В. Комісаренко, Н. Медведєва та ін.; біофізик О. Городецький; в галузі експери-

ментальної онкології — О. Кронтовський, М. Магат, Р. Кавецький та ін.; ендокринологи: В. Комісаренко, С. Генес й ін.; біохіміки: М. Гулій, Д. Фердман, І. Буланкін, В. Беліцер, В. Радзимовська та ін.; фармакологи: Г. Шкавера, О. Черкес, Г. Петровський й ін. У галузі внутр. хвороб, крім згаданих М. Стражеска і Т. Яновського, інші видатні терапевти: В. Іванов, А. Зюков, М. Губергріц, І. Базилевич, В. Василенко, Ф. Примака, Л. Дмитренко, В. Коган-Ясний та ін.; у фтизіатрії: Б. Хмельницький, Б. Яхніс, Н. Морозовський, В. Плющ, й ін.; у рентгенології: С. Григор'єв, М. Ісаченко, Г. Хармандарян та ін.; хірурги: Є. Черняхівський, В. Шапов, І. Іщенко, Б. Андрієвський та ін.; у галузі торакальної хірургії: М. Амосов, М. Коломійченко; у галузі урології: А. Чайка та ін.; ортопедії: М. Ситенко, М. Новаченко та ін.; неврохірургії О. Арутюнов. З ділянки оториноларингології видатніші: О. Пучківський, І. Давидов-Давиденко, О. Коломійченко, Я. Шварцберг, С. Компанієць, М. Харшак, Л. Зарицький, А. Кекало; з офтальмології, крім В. Філатова М. Левицький, А. Васютинський, І. Меркулов, Н. Пучківська; з педіатрії О. Лазарєв, В. Белоусов, О. Хохол й ін.; з гематології: В. Виноградов, Д. Яновський та ін.; з невропатології та психіатрії: В. Маньківський, О. Ющенко, М. Мищенко, Г. Маркелов, О. Гейманович, В. Протопопов й ін.; з гінекології та акушерства: О. Лур'є, О. Крупський, К. Жмакін, Л. Мельник, В. Грищенко, О. Ольшанецький, А. Ніколаїв й ін.; стоматології: Ю. Гофунг, С. Вайсблат та ін.; судової М.: М. Райський, Ю. Сапожников й ін.; з гігієни й епідеміології, крім згаданого О. Корчак-Чепурківського, В. Удовенко, В. Підгасцький, О. Марзєєв, Г. Шахбазян, Л. Громашевський, Д. Калюжний та ін.; з історії М.: С. Ігумнов, С. Томілін, С. Верхратський, К. Дупленко, В. Плющ й ін. Майже всі названі є проф. високих шкіл, багато з них чл. АН УРСР, деякі чл. АН СССР та А. Мед. Н. СССР.

Недоліком М. на Україні є надто велика централізація, відсутність акад. свободи, однобічна настанова на т. зв. марксо-ленінську ідеологію, які особливо за часів Сталіна, сковували і тепер сковують вільний і всебічний її розвиток. До того додаються постійні намагання зробити досягнення укр. М. н. заг.-рос. чи сов. досягненнями, русифікація високих шкіл на Україні (викладава мова навчання рос.), недостатня кількість мед. журн. (9, в тому ч. 4 рос. мовою) та мед. літератури (у 1956 р. видано лише 229 назв), при чому майже вся вона видається рос. мовою. Треба ще згадати, що жертвою сов. терору стало багато укр. вчених з ділянки М.

Укр. М. н. на Зах. Україні у 1920–30-их рр. купчилася, як і давніше, б. НТШ та Укр. Лікарського Т-ва, що видавало «Лікарський Вісник»; в її ділянці працювали м. ін. Т. Бурачинський, М. Музика, М. Панчишин та ін. При укр. високих школах в Чехо-Словаччині існували катедри гігієни, якими керували В. Гармашів і Б. Матюшенко.

Після другої світової війни на еміграції перебуває ряд вчених медиків, які тепер живуть переважно в США, менше в Канаді й в ін. країнах та скупчуються б. НТШ, УВАН і Укр. Лікарського Т-ва в Америці, яке видає ж. «Лікарський Вісник». Серед них відзначаються: Б. Андрієвський (†1962), І. Базилевич, І. Давидов-Давиденко, М. Міщенко, Р. Осінчук, С. Парфанович, В. Плющ, В. Радзимовська (†1953), І. Розгін, з молодших Л. Дмоховський, П. Джуль, В. Петришин, Ю. Трухлий та ін.

Див. також Охорона здоров'я (практичні заходи у галузі М.), Медична освіта, Медичні журнали.

Література: Рихтер В. История медицины в России. т. I–III. П. 1814–20; Gasiorowski Z. Zbiór wiadomości do sztuki lekarskiej w Polsce. I–IV тт. Познань 1854; Мамонов Н. Материалы для истории медицины в России. Выпуск I–IV. П. 1881–84; Новомбергский Н. Материалы по истории медицины в России. I–V тт. П.—Томск 1905–10; Лактин М. Материалы к истории медицины в России. М. 1907; Левицкий А. Очерки по истории медицины в России. Медицинское обозрение, 1907–15; Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. Под редакцией Б. Петрова и других К. 1954; Plushch V. Medical Services in the USSR. Ukrainian Review. Institute for the Study of the USSR. П. т. Мюнхен 1956; Российский Д. История отечественной медицины и здравоохранения. М. 1956; Материалы до історії розвитку охорони здоров'я на Україні. За ред. К. Дупленка. К. 1957; Достижения охорони здоров'я в УРСР. 36, за ред. П. Шупик К. 1958; Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине. 36, за ред. Д. Канюнского та А. Грандо. I–II тт. К. 1962; Охорона здоров'я в УРСР. К. 1963; Плющ В. Сучасний стан охорони здоров'я та мед. освіти в Україні. Лікарський Вісник, ч. I (32), Нью-Йорк 1964; Лікарський Альманах. Нью-Йорк 1964.

В. Плющ

Медична освіта, комплекс заходів для підготовки та підвищення кваліфікації мед. працівників: лікарів, фармацевтів, сер. і нижчого мед. персоналу. Початок модерної М. о. на Україні припадає на кін. 18 в. До того часу українці діставали високу М. о. за кордоном — на зах. (в Польщі, Німеччині, Італії тощо) та в Росії (зокрема в Петербурзькій Мед.-Хірургічній Академії і на мед. фак. Моск. Ун-ту — з 1764). Першою мед. школою на Україні був Мед. Колегіум у Львові, заснований 1773, 1784 р. об'єднаний з мед. фак. Львівського Ун-ту, який проіснував лише до 1805 р. (пізніше діяла Медико-Хірургічна Школа). Короткий час протривала Медико-Хі-

рургічна Школа в Єлисаветграді (1787–97), що мала характер високої школи; менше значення мала Мед. кляса при Києво-Могилянській Академії (1802–17).

Постійна висока М. о. почалася щойно з утворенням мед. фак. при ун-тах: у 1805 у Харкові, 1841 — Києві, 1900 — Одесі, 1916 — Катеринославі; напередодні першої світової війни постали ще Вищі жіні. мед. ін-ти та курси у Києві, Харкові, Одесі й Катеринославі. На Зах. Україні було відновлено мед. фак. у Львівському Ун-ті тільки 1894; до цього часу укр. студенти вивчали медицину переважно у Кракові й Відні. У 1918 р. було засновано перший мед. фак. з укр. викладав. мовою при Укр. Держ. Ун-ті в Києві. До 1920 р. вища М. о. на Україні була зорганізована за зразком зах.-євр. вищих мед. шкіл; термін навчання тривав п'ять рр.

У перші роки сов. влади роблено різні експерименти з вищою освітою взагалі, у тому ч. і з мед.; 1920 р. об'єднано мед. фак. ун-тів з Вищими жіні. мед. ін-тами в мед. академіях, які 1921 перейменовано на мед. ін-ти. При мед. ін-тах створені були роб. фак., провадився прискорений випуск лікарів з фельдшерів, заочне навчання; основну увагу приділялося профілактичній медицині. Ці експерименти спричинили зниження кваліфікації лікарів, і тому сов. влада швидко відмовилася від них, перейшовши до нормальної системи М. о. У 1930 р. мед. учбові заклади передано з системи Наркомату Освіти до Наркомату Охорони Здоров'я. На укр. землях під Польщею далі діяли мед. і фармацевтичний фак. Львівського Ун-ту; через обмеження прийому укр. студентів багато з них студіювало в ін. ун-тах спершу за кордонами Польщі, з 1925 р. у Польщі. 1941 р. в УССР було 9 мед., 2 стоматологічні, 3 фармацевтичні ін-ти з 26 760 студентами (1914 р. — бл. 3 000).

Тепер в УССР існує 16 мед. високих навчальних закладів: 12 мед. ін-тів — Львівський, Харківський, Київський, Одеський, Дніпропетровський, Донецький (1930), Кримський (заснований у Симферополі 1931), Вінницький (1932), Чернівецький (1944), Івано-Франківський (1945), Луганський (1956), Тернопільський (1957); мед. фак. Ужгородського Ун-ту; Харківський Стоматологічний Ін-т (1921); Запорізький (1921) і Харківський (1921) Фармацевтичні ін-ти; на Кубані є з 1920 Кубанський Мед. Ін-т у Краснодарі. Всі мед. ін-ти мають лікувальні фак., що готують лікарів-універсалістів. Київський, Львівський, Одеський, Харківський, Дніпропетровський та Донецький, крім того, мають ще фак. педіатричний та санітарно-гігієнічний, Кримський — педіатричний, Київський

Одеський і Львівський — стоматологічний, Дніпропетровський та Львівський — фармацевтичний фак. Термін навчання в мед. ін-тах 6 рр., у стоматологічних та фармацевтичних 5 рр. Після закінчення ін-ту і держ. іспитів абсолювент одержує звання лікаря, що відповідає доктору медицини на Зах. (див. Лікар). Дальша фахова М. о. для підготовки лікарів-фахівців провадиться в клінічних ординатурах (2 рр.), аспірантурі (3 рр.) та ін-тах удосконалення лікарів (Київ, Харків, Запоріжжя). У мед. ін-тах УССР працювало 1956 р. 3 157 наук. робітників, з них 308 докторів та 1 518 кандидатів мед. наук.

Всього у мед. вузах в УССР 1960—61 навчального року вчилася 34 369 студентів (в тому ч. 18 050 жінок), з них 1 386 на вечірніх фак. і 1 150 на заочних відділах; ч. всіх студентів у 1961—62 — 35 135. Щорічний випуск — бл. 15 000 лікарів. Ін-ти вдосконалення лікарів кожного року підвищують кваліфікацію бл. 6 000 лікарів.

На Центр. і Сх. Землях до революції сер. мед. освіту діставали у фельдшерських та акушерських школах, школах військ. фельдшерів, Общин сестер-жалібниць і Рос. Червоного Хреста — заг. ч. 33 школи. В УССР сер. мед. школи 1930 р. перетворені на мед. технікуми, у 1954 на мед. училища (школи для підготовки фельдшерів, фельдшерів-лаборантів, зубних лікарів, зубних техніків, фармацевтів). Терміни навчання — 4 рр., для тих, що закінчили повну сер. школу, 2½ р. У 1960—61 шкільному році в УССР було 90 сер. мед. учбових закладів, у яких навчалася 31 160 (1961—62 — 40 140), в тому ч. 1 210 на вечірніх і понад 4 000 на заочних відділах.

Нижчий мед. персонал готується на практичній праці в лікарнях.

Література: Кононенко І. Высшее медицинское образование на Украине. К. 1946; Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні (ред. К. Дупленко). К. 1957; Досягнення охорони здоров'я в Укр. РСР (юл. ред. П. Шупик). К. 1958; Плющ В. Мед. освіта на Україні. Лікарський Альманах. Нью-Йорк 1964.

В. Плющ

Медицні журнали. Першим М. ж. на Україні був ж. «Современная Медицина» в Києві (1860—81) за ред. О. Вальтера; це був один з кращих М. ж. наук.-інформативного характеру у Росії. У 1862—86 рр. появлявся «Медицинский Вестник» у Феодосії, у 1883—99 «Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии» в Харкові, у 1884—1902 «Вестник офтальмологии» у Києві, у 1888—94 «Земский Врач» у Чернігові. У 1890—99 рр. на Центр. і Сх. Україні виходило вже 19 М. ж., у 1900—09 — 25 — всі рос. мовою. Перший М. ж. укр. мовою «Здоров'я» почав виходити у 1912 р.

у Львові. Першим часописом укр. мовою на Центр. і Сх. Землях, що містив популярні мед. статті було «Життя і Знання» в Полтаві (з 1913). За часів УНР видавалися «Укр. Мед. Вісті» (ред. Є. Лукасевич), «Вісник Мін-ва Нар. Здоров'я й Опікування» (ред. Ю. Меленевський), обидва у Києві, та кілька ж. рос. мовою; з 1918 р. почав виходити наук.-практичний місячник «Врачебное Дело» (засновники М. Мельников-Разведенков, В. Данилевський та ін.), що появляється донині. Всього у 1910—19 рр. на Україні виходило 36 М. ж., з них 4 укр. мовою.

Найбільше М. ж. на Україні видавалося у 1920—29 рр.: разом 69, з них 22 укр. мовою; у 1930—39 рр. заг. кількість М. ж. становила 34, в тому ч. 22 — укр. мовою. У цей період появлялися м. ін.: «Київ. Мед. Ж.» (1928—30), «Укр. Мед. Вісті» (1925—31, Київ), «Укр. Мед. Архів» (1927—32, Харків), «Дніпропетровський Мед. Ж.» (1922—31), «Профілактична Медицина» (з 1929 р., Харків), «Вісник Нар. Комісаріату Охорони Здоров'я» та низка журн. вузького фаху, серед них «Мед. Ж.» АН УРСР (1931—54, Київ).

Зовсім незадовільно стоїть справа з М. ж. телер на Україні. На понад 80 000 лікарів видається лише 9 М. ж., в тому ч. 5 укр. мовою: «Педіатрія, акушерство і гінекологія», «Фармацевтичний Ж.», «Укр. Біохем. Ж.», «Мікробіол. Ж.», «Фізіологічний Ж.», — всі двомісячники; рос. мовою: «Врачебное Дело» (орган Мін-ва Охорони Здоров'я УРСР), «Клиническая Хирургия» — місячники; «Ж. ушных, носовых и горловых болезней» — двомісячник, «Офтальмологический Журнал» — 8 чч. на рік. Для порівняння: в усьому ССРСР (перев. у Москві) видається 76 М. ж. рос. мовою з тиражем понад 10 млн примірників.

У Львові до 1939 р. виходили наук.-проф. ж. «Лікарський Вісник» (з 1921) і популярні «Відродження» (з 1928) та «Нар. Здоров'я» (з 1937). На еміграції видавався в 1923—25 рр. «Укр. Мед. Вісник», орган Спільки Укр. лікарів у Чехо-Словаччині. З 1954 р. в ЗДА виходить «Лікарський Вісник».

В. Плющ

Медобори, одна з назв Товтрів; див. Товтри.

Медодайні рослини, квіткові дикоростучі або культурні рослини, що виділяють нектар і пилок, які дають корм для бджіл. З поширенням рільництва площа дикоростучих М. р. зменшується і щораз більшого значення набувають культурні М. р.; одночасно низку дикоростучих М. р. почали вводити в культуру.

На Україні до найголовніших культурних М. р. належить гречка, соняшник, гірчиця, ріпак, експарцета, конюши-

на (зокрема червона), буркун, сераделя та ін. З баштанних та овочевих культур М. р. є огірки, гарбузи, дині, кавуни, редиска, морква й ін. М. р. є майже всі овочеві й ягідні культури; серед них ранній узяток дають абрикоси, яблуні, груші, вишні, черешні, сливи, малина, агрус, порічки і смородина; одночасно бджоли є єдиними запилювачами садових культур. З ліс. медоносів найбільше значення мають липа, біла й жовта акація, верба, клен, гіркокаштан, гледичія, ліс. ягідники, верес та ін. З дикоростучих трав М. р. є біла та рожева конюшина, волошка лучна, шавлія, кульбаба, плакун, чебрець, материнка, чистець прямий, медунка й ін. Щоб зміцнити кормову базу для бджіл висівають фацелію, буркун (білий і жовтий), огіркову траву, мелісу та ін. Першим дослідником і пропагатором культури М. р. на Україні був Петро Прокопович (1775–1850).

Медунка (*Pulmonaria L.*), рід довгорічних рослин з родини шорстколистих; віночок лійкуватий, спочатку рожевий, потім змінюється до фіялкового, синього. На Україні 6 видів, перев. ліс. рослин; з них найпоширеніша М. звичайна, або М. лікарська (*P. officinalis L.*). М. звичайна має слиз і дубильні речовини, її використовують в нар. медицині як слизовий і зм'якшувальний засіб; листки вживаються на салат.

Медунка біла, див. *Глуха кропива*.

Мее (Meillet) Антуан (1866–1936), французький мовознавець, проф. у Парижі; основоположник праці з індоевр. та слов. мовознавства; в останніх заторкав і проблеми, вирішальні для іст. укр. мови.

Меженко (справжнє прізвище Іванов-Меженко) Юрій (*1892), бібліограф, літературознавець і критик, родом з Харкова; дир. Гол. Книжкової Палати та гол. Ради Бібліотекарів Всенар. Бібліотеки України (1919–22), дир. Укр. н.-д. Ін-ту Книгознавства (1922–31), ред. ж. «Бібліологічні Вісті» (1923–30), дир. Бібліотеки АН УРСР (1945–48). У 1934–45 рр. М. по розгromі Укр. н.-д. Ін-ту Книгознавства змушений був працювати за межами України як завідувач відділу бібліографії Держ. Публічної Бібліотеки в Ленінграді. М. протягом 1911–62 зібрав унікальну колекцію «Шевченкіяна», яку передав Ін-тові Літератури ім. Т. Шев-

Ю. Меженко
(портрет роботи
М. Жука)

ченка АН УРСР. Перу М. належить понад 150 праць, перев. з книгознавства, почасти з іст. літератури й театру, літ. критики. Серед перших «Бібліотечна техніка» (1922), «Про перепис бібліотек УРСР» (1926), «Книжкова продукція на Україні в 1917–21 рр.» (1927) та ін.

Літ.-критичну діяльність у перші рр. революції М. розпочав з чужих сов. настановам позицій у жанрі філософ. есею («Творчість індивідуума і колектив», 1919), ставлячи на перше місце в творчому процесі націю як щось «тривке. і стале», що визначає письм. виразниками «нац. потягів і домагань». Це було причиною того, що літ.-критична творчість М. в сов. умовах не могла розвинутися (він написав ще кілька ст. у 20-их рр., зокрема «Про В. Кобилянського», 1920; «Творчість М. Хвильового», 1923, та ін.).

Межибіж, див. *Меджибіж*.

Межигірська фаянсова фабрика б. Києва, заснована 1798 р. коштом Київського магістрату в садибі кол. *Межигірського монастиря*, в околицях якого знайдено було поклади високоякісної фаянсової глини. Спочатку М. ф. ф. бу-

Межигірські фаянсові вироби

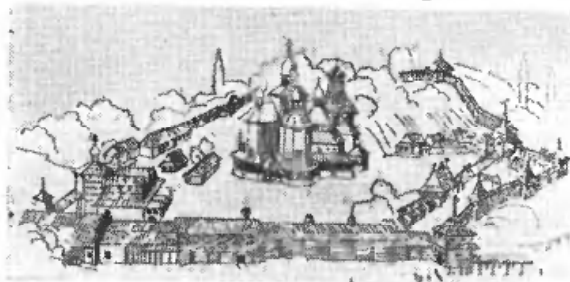
ла під керуванням магістрату, але після пожежі 1810 р. перейшла у відання рос. уряду, а з 1822 р. — Імператорського Кабінету. На фабриці працювали майстри чужинці і (згодом) українці. Робітниками були здебільша селяни приписних до М. ф. ф. сіл Нові Петрівці й Валки. Фабрика виробляла різноманітний посуд, речі церк.-рел. культу, декоративні речі (вази, тарілки й писанки), скульптурні твори (іноді високої мист. якості), спочатку за чужоземними (перев. англ. й нім.) зразками в стилі класицизму, а пізніше утворила свій власний стиль, позначений великим впливом укр. традицій нар.-мист. (у формах і орнаментіці) і нац.-культ. (в сюжетному змісті), виявом чого були зокрема декоративні тарілки з барельєфними портретами Т. Шевченка, М. Куліша й М. Костомарова, з малюнками укр. побутових сцен, краєвидів, старовинних будов тощо. Ви-

роби М. ф. ф. мали широкий збут на Україні, Білорусі, в Росії й за кордоном. З 1850-их рр. М. ф. ф. почала підупадати і 1874 р. припинила свою роботу. Межигірські вироби є в музеях і приватних зб. України, Росії й Зах. Європи. Над історією М. ф. ф. (архів її зберігся) працювали у 1920–30-их рр. О. Оглоблин і Н. Полонська-Василенко, але їх монографії досі не опубліковані.

Література: Кузьмин Е. Межигорский фаянс. Искусство, ч. 6–7 К. 1911; Оглоблин О. Архив Кієво-Межигірської фаянсової фабрики. ЗІФВ УАН, IX. К. 1926; Сичинський В. Укр. порцеляна. Філадельфія 1952; Долинський Л. Укр. художній фарфор. К. 1963.

О. О.

Межигірський Спасо-Преображенський монастир (Межигірський Спас, М. м.) у с. Межигір'ї б. Києва (тепер Нові Пет-

Межигірський Спасо-Преображенський монастир, за мал. з 1651 р.

рівці), заснований, за переказами, ще в домонгольські часи, але потім заупустілий. Відновлений у першій чверті 16 в., розвивався досить повільно, а під кін. 16 в. знову занепав. Розквіт М. м. почався в 17 в. Завдяки діяльності ігуменів Афанасія й особливо Ісаї Копинського, М. м. перетворився на великий церк. осередок (напередодні Хмельниччини понад 150 ченців) і поширив свій вплив на церк.-рел. й культ. життя Лівобережжя, беручи участь у заснуванні там нових монастирів, зокрема Густинського, Ладинського й Мгарського. 1651 р., під час нападу військ кн. Я. Радзівіла на Київ, М. м. був сплюндрований, але скоро, за ігумена Варнави Лебедевича (†1663), відбудований. Ще більшого розквіту зазнав за Теодосія Баськовського (†1699), який знайшов для нього добродіїв в особі гетьмана І. Мазепи, а гол. Війська Запор., що від 1672 р. й до кін. Запоріжжя було немов би патроном М. м. 1687 р. М. м. дістав право ставропігії і в 18 в. був одним з найзначніших і найбагатших монастирів на Україні. Тоді збудовано мурований соборний храм Преображення (замість давнього дерев'яного 1611 р.) і 1768 р., коштом кошового отамана П. Калнишевського, церкву св. Петра й Павла, а трохи раніше дзвіницю (1766) і братський корпус, побудовані архітектором І. Григоровичем-Барським. 1786 р. рос.

уряд закрив М. м., а 1787 р. будови його дуже пошкодила велика пожежа. На місці М. м. 1798 р. була заснована Межигірська фаянсова фабрика, яка працювала до 1874 р. М. м. був відновлений 1886 р. спочатку як чоловічий, а з 1894 р. як жіночий. За сов. влади М. м. ліквідований, а в його садибі розміщений Межигірський мист.-керамічний технікум (1923–31). У 1930-их рр. всі будови М. м. були знищені, щоб на їх місці побудувати «дачі» для керівників партії й уряду УРСР.

О. О.

Межилаборці (словацьке Medzilaborce, IV–2), м-ко на Закарп. Лемківщині (півн.-сх. Словаччини), 3 000 меш. – словаків й українців; округа здебільша заселена українцями.

Межиріч, М. Корецький (III–7), кол. м-ко на Волині, тепер с. Межиріч Корецького р-ну Рівенської обл.; дерев'яна церква з 18 в.

Межиріч, Межиріччя (III–7), кол. м-ко на Волині, тепер с. Острозького р-ну Рівенської обл., над р. Вілією. Родовий монастир-фортеця кн. Острозьких (15–17 вв.), з тринавною, п'ятибанною церквою св. Трійці (з сер. 15 в.), яку в кін. 16 – поч. 17 в. пристосовано до оборони; тоді ж початкове дерев'яне укріплення замінено мурами, до церкви добудовано два монастирські корпуси з чотирма наріжними вежами з бійницями; у ве-

Монастир-фортеця кн. Острозьких з церквою св. Трійці

жах і трапезній (з 1610) сліди готики (склепіння) і ренесансу (портал, вікна). 1606 церкву перетворено на костіол і монастир Францісканів, пізніше – знову на церкву.

Межирічє, Międzyrzecz (II–3), м. над р. Крсною на Підляшші (Радзинського пов. Люблінського воєводства) в Польщі, położone на кол. укр.-поль. пограниччі, в другій пол. 19 в. спольонізоване; 10 900 меш. (1959).

Межлаук Валерій (1893–1938), больш. діяч родом з Харкова; 1917 активний учасник жовтневої революції в Харкові, 1918–19 на відповідальних посадах на Україні, м. ін. наркомфін Донецько-Криворізької респ., чл. Реввійськради Півд. фронту, нар. комісар військ. справ України й ін. Згодом на високих поса-

дах у Москві: заступник гол. РНК СРСР, гол. Держплану СРСР (1937). 1938 заарештований і зліквідований, у 1950-их рр. реабілітований.

Межов Володимир (1830–94), рос. бібліограф, співр. «Основи», в якій помістив «Библиографический указатель книг и журнальных статей, относящихся до Южно-Русского Края с 1858–1860 гг.» (ч. 8, 11, 12, 1861 і окремо 1862), «Библиографический указатель галицко-русской литературы» за 1837–62 рр. (ч. 6, 1862 і окремо) та ін.; його 3-томова «Русская историческая библиография... за 1800–54 гг.» (1892–93), 8-томова «Русская историческая библиография за 1865–76 гг.» (1882–90) та ін. праці містять також укр. матеріал.

Межова (V–17), с. м. т. у сх. частині Дніпропетровщини, р. ц. Дніпропетровської обл.; 8 100 меш. (1959).

Мезозойська ера, див. *Геологія України*.

Мезоліт, сер. кам'яна доба (8 000–5 000 до Хр.). Населення України того часу жило з полювання луком, рибальства та збирання їстівних м'якунів, вело кочовий спосіб життя, виробляло дуже дрібне крем'яне знаряддя (мікроліти). Житлові споруди ще не виявлені, кістякові поховання відомі вже з крим. печер (Фат'яма-Коба, Мурзак-Коба). На Україні існували мезолітичні культури, що змінювали одна одну: свідерська, тарденуазька та кампінська.

Мей Лев (1822–62), рос. поет і драматург, перекладач античних, зах.-евр. і слов. поетів. Зокрема перекладав на рос. Т. Шевченка й Я. Щоголева. Поезії М. на укр. перекладав П. Грабовський.

Мейгеш Юрій (* 1925), письмен. родом з Закарпаття, друкується з 1944 р. Повісті «На соняшному шляху» (1950), «Новий день» (1953), «Неспокійні серця» (1956), «Верховинці» (1960).

Мейтус Юлій (* 1903), композитор родом з Єлисаветграду; закінчив Харківський Муз.-Драматичний Ін-т (1931) у класі С. Богатирьова; опери «Перекоп» і «Гайдамаки» (у співавторстві з М. Рибальченком і М. Тіцем), «Абадан» (з А. Кулієвим), «Молода гвардія», «Зоря над Двиною», «Украдене щастя» та ін., 5 оркестрових сюїт, хорів, хорово-оркестрові твори на нар. укр. і туркменські теми, пісні на слова Шевченка, Франка, Пушкіна та ін., музика до фільмів і те-

Ю. Мейтус

атральних вистав. М. один з визначних представників сучасної укр. музики помірковано новітнього напрямку.

Мекелита Данило († 1910), селянин, гром.-політ. діяч Жовківщини (Галичина), чл. укр. делегації до Відня з протестом проти т. зв. «баденівських виборів» (див. *Бадені К.*); вірші і ст. в пресі на суспільні теми.

Мелбурн (Melbourn), гол. місто стейту Вікторія в Австралії, 1,9 млн меш. (1961), в тому ч. бл. 4 000 українців; осідок 3 укр. еп. — двох УАПЦ і апостольського екзарха для українців-католиків в Австралії; осідок Союзу Укр. Організацій в Австралії та ін. укр. установ; двомісячник «Українець в Австралії», церк. органи — «Наш Голос» (правос.) і «Церква і Життя» (кат.).

Меленевський (псевд. Басок, Гилька й ін.) Мар'ян (* 1878), політ. діяч із спольщеної шляхетської родини в Таращанському пов. (Київщина), чл. РУП, пізніше один з засновників «Спільки» рос. соц. дем. партії, 1914–17 чл. президії Союзу Визволення України.

Меленський Андрій (1766–1833), визначний архітект, нар. у Москві; учився в «Каменном приказе» (з 1775), працював у креслярні Кремлівської експедиції (з 1786), в кабінеті для будови палаців у Петербурзі під керівництвом Д. Кваренгі (з 1788), деякий час волинський губ. архітект, з 1799 по 1829 гол. міськ. архітект Києва, у 1802–32 рр. керівник губ. креслярні. М. працював над ген. пляном розбудови Києва, здійснив забудову Подолу (погорілого 1811), спорудив ансамбль будинків нової адміністративної площі на Печерську — корпус «присутственных мест», будинок губернатора і дворянського зібрання (1806–10), за його проектом побудовано старий театр (1803), контрактний будинок, пам'ятник на честь повернення м. Магдебурзького права (1802–08), церкви Миколи Доброго (1802) і Різдва Христового (1820), церкву-ротонду на Аскольдовій могилі (перебудована на павільйон 1936) і у Флоровському монастирі, будинки і дзвіниці Братського і Флоровського монастирів, Гостинний дім, казарми та ін. Архітектурно-будів. діяльність М. поширювалася і на ін. міста Київ. губ., він м. ін. провадив обміри видатних пам'яток архітектури. Будови М. у дусі класицизму, він розпочав на Україні добу ампіру, який набрав своєрідного забарвлення під впливом укр. будів. традицій, особливо у житлових будинках (з ганками, рундуками, галеріями й мансардами).

Мелень Теофіл (1879–1915), гром.-політ. діяч і публіцист; співзасновник студентської орг-ції «Молода Україна».

у Львові, чл. проводу УСДП і співр. її пресових органів; 1902 один з організаторів рільничих страйків у Галичині, чл. Заг. Укр. Ради у Відні 1915; виступ УСС, поляг у бою на протирос. фронті під Галичем.

Мелетій Пігас (†1601), олександрійський патріарх (з 1590), у 1597—98 рр. управитель Царгородського патріархату, виступав проти Берестейської унії (1596) і підтримував правос. опозицію, м. ін. затвердив постанови протиунійного правос. собору і в обороні православ'я видав ряд послань і листів.

Мелетій Хребтович - Богуринський (†1593), церк. діяч, архимандрит Володимирський (з 1576), Києво-Печерський єп. (формально з 1580, фактично з 1588).

Мелешко Фотій (*1889), письмен. родом з Херсонщини, з 1921 на еміграції в Празі, тепер у ЗДА. Драма «Понад Дніпром» (вперше виставлена 1921 р.), перша частина епопеї з сел. життя «Три покоління» (1943), оп., спогади та ін.

Меліорація, система заходів для поліпшень у сіль. госп-ві зрошуванням, осушуванням, закріпленням ярів і сипучих пісків (див. *ерозія, піски*), насаджуванням лісів (див. *ліс. госп-во, полезахисні смуги*) тощо. В УРСР площа земель, придатних для М., обіймає бл. 15 млн. га.

Меліса (Melissa L.), рід рослин з родини губоцвітних з дуже запашними листками, перев. білими квітками. На Україні 2 види: М. справжня, або цитрина м'ята (M. officinalis L.), поширена в культурі як лікарська, медоносна та етероолійна рослина; має етерову олію цитринового запаху, яку використовують у парфумерії, листки вживають у медицині як збудливий і проносний засіб, має вітамін С. М. дворога (M. bicornis Klok.), росте на приморських кручах, між чагарниками в Криму.

Мелітопіль (VII—16), м. обл. підпорядкування, р. ц. Запор. обл., положене в півд.-сх. частині Причорноморської низовини над р. Молочною; 102 000 меш. (1961). М. виник на місці слободи Ново-

Т. Мелень

Ф. Мелешко

Олександрівки, заснованої 1816 і перейменованої 1842 на М. До 1920-их рр. М. мав характер торг.-адміністративно-пром. м., нині є значним пром. центром. Зріст населення (в тис.): 1860 — 5, 1897 — 15, 1926 — 25, 1939 — 76, 1959 — 95. Род. пром.-сти: машинобудів. (зав. моторів, верстатобудів., компресорний, агрегатний та ін.), харч. (консервний, олійно-екстракційний зав., м'ясокомбінат), швейна, трикотажна, мебльова фабрики. Ін-т механізації сіль. госп.-ва (4 фак., 3 500 студентів у 1962 р.), псд. ін-т, 4 технікуми, дослідна станція садівництва; краєзнавчий музей, заснований 1921 р., з цінним археологічним відділом (зокрема матеріали з Мелітопільської могили). 18. 6. 1918 переможні бої Армії УНР з большевиками.

Мелітопільська могила в м. Мелітополі, скитська «царська» могила 4—3 вв. до Хр., розкопана у 1954 р.; дала багато нових матеріалів для вивчення культури скитів-кочовиків (бл. 4 000 золотих прикрас у вигляді бляшок з зображеннями голови Атени, Горгони, лева, дикого кабана та ін., дорогоцінний горитсагайдак із сценами з античної мітології тощо).

Меліхов Юрій (*1908), маляр і графік родом з Харкова; студіював у Художніх ін-тах Харкова (у М. Федорова) і Києва (у Ф. Кричевського); у 1945—61 рр. викладав у Київ. Художньому Ін-ті. М. працює в ділянці станкової і книжкової графіки. Гол. твори: «Молодий Шевченко в майстерні Брюллова», серія фронтонів зарисовок (альбом «Спрага»), серія етюдів з Закарпаття та ін. М. один з гол. представників соцреалізму на Україні.

Меллер Вадим (1884—1962), визначний маляр-декоратор, студіював у Київ. Художній Школі, Мюнхенській Академії Мистецтв і «Вільних Майстернях» у Парижі; з 1918 в укр. театрах Києва — найдовше в театрах «Березіль» (1922—33), у Харківському Укр. Драматичному Театрі ім. Т. Шевченка (1934—46) і в Київ. Укр. Драматичному Театрі ім. І. Франка (1953—59). М. оформлював окремі вистави і в ін. м. України та в Москві, разом бл. 100: «Бесілля Фігаро», «Мазепа» (1921), «Газ» (1923), «Джінні Гітінс» (1924), «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929), «Макбет», «Седі», «Диктатура» (1930), «Хазяїн» (1932), «Маклена

В. Меллер

Граса», «Загибель ескадри» (1933), «В степах України», «Фата Моргана» (1938), «Богдан Хмельницький» (1939), «Фронт» (1942), «Вишневий сад» (1947), «Король Лір» (1959), «Фавст і смерть» (1961) та ін. Характеристичні особливості декорацій М. — конструктивна чіткість, графічна виразність ліній, кольорова стриманість, добре знайдені образні деталі часто символістичні. Найяскравіший представник декоративного експресіонізму (1920-і рр.).

Меллер (Moeller) Йоганн-Вільгельм (1748—1806), нім. лікар і подорожник, медик поль. короля Станіслава Августа Понятовського; свої подорожі по Україні описав у кн. „Reise von Warschau nach der Ukraine im Jahre 1780 und 1781“ (1804) і „Reise von Wolhynien nach Cherson in Russland im Jahre 1787“ (1802), що містять цінні матеріали про природу, економіку й побут укр. земель.

Мелхиседек Значко-Яворський, див. Значко-Яворський Мелхиседек.

Мельгунов Олексій (1722—88), рос. військ. і держ. діяч, ген.-поручник, 1763—65 гол. командир Нової Сербії й новоросійський губернатор; організатор пікінерських полків на півдні України; згодом сенатор і през. Камер-колегії. Розпочав розкопки скитських могил на Україні (1763 р. — «Литий курган» б. Єлисаветраду).

Мельгунов Сергій (1879—1956), рос. історик, публіцист і політик; ред. прихильного до українства ж. «Голос Минувшего» (1913—17), і вид. на еміграції зб. «На чужой стороне» (1923) та «Голос минувшего на чужой стороне» (1924—25). Автор багатьох праць з історії больш. революції, видавець різних антибольш. періодичних вид. і зб. та ред. ж. «Возрождение» (1949—54); організатор рос. антибольш. об'єднання (КЦНОР) у 1950-их рр.

Мельник Андрій (1888—1949), кат. свящ. у Галичині, гром. і осв. діяч, автор монографій про *Зарваницю* (1925), про культ Божої Матері на укр. землях; низка рел.-популярних книжок; поезії (псевд. Василь Лімниченко); помер на еміграції в Німеччині.

Мельник Андрій (1890—1964), полк. Армії УНР, військ. і політ. діяч, родом з Якубової Волі Дрогобицького пов. У 1914—16 рр. комендант сотні УСС; в рос. полоні у Царичині (після боїв на Лисоні); один з найближчих співр. Є. Коновальця і співорганізатор укр. групи полонених — зародку пізнішої військ. одиниці. Після

А. Мельник

втечі з полону (в кін. 1917 р.) співтворець формації Січ. Стрільців, в якій посідав пости коменданта куреня, помічника коменданта полку, начальника Булави Загону і Осадного Корпусу, коменданта дивізії, помічника коменданта корпусу, а згодом групи Січ. Стрільців; з січня 1919 р. начальник штабу Діючої Армії УНР. Після короткого перебування в поль. полоні ревізор військ. місій УНР з осідком у Празі (1920—21), де закінчив студії (інж.-лісівник); з 1922 р. в Галичині, де — після перенесення Начальної Команди УВО і виїзду Є. Коновальця за кордон — став крайовим комендантом УВО. На весні 1924 ув'язнений і засуджений на 5 рр., в кін. 1928 р. звільнений, м. ін. завдяки старанням през. УНР А. Лівчицького; згодом працював у Львові в заряді митрополичими доменами і на гром. роботі (голова Головної Ради кат. акції укр. молоді «Орли» у 1933—38, праця в Т-ві укр. комбатантів «Молода Громада» тощо); з 1934 р. чл. Сеньйорату УВО. 1938 р. після вбивства Є. Коновальця М. переїхав за кордон і став головою Проводу Укр. Націоналістів (затверджений 1939 р. другим Великим Збором Укр. Націоналістів, іменований на третьому — 1947 р. — досмертним головою). Під час другої світової війни М. був конфінований німцями (1941), пізніше ув'язнений у *Саксенгаузені* (1944). По війні прагнув до консолідації політ. і гром. життя, висунувши 1959 р. ідею укр. світового конгресу і союзу українців. Ініціатор і голова фундації для вшанування пам'яті Є. Коновальця. Від 1945 р. М. жив. перев. в Люксембурзі, де й похований.

В. Янів

Мельник Микола (1875—1954), ботаник-педагог, учитель Філії Акад. Гімназії у Львові, д. чл. НТШ (з 1920), гол. фізіографічної Комісії (з 1933) НТШ і ред. її «Фізіографічного Збірника» (1925—39, всіх 7 зб.); чл.-засновник і довголітній чл. Гол. Ради Учительської Громади у Львові; «Укр. номенклатура вищих рослин» (1922), підручники з мінералогії, геології та ботаніки для сер. шкіл, «Рослинність» у «Географії укр. земель» В. Кубійовича (1943).

М. Мельник

Мельник Сергій (* 1898), вчений в галузі виноградарства і виноробства родом з Одеси; з 1938 проф. Одеського С.-Г. Ін-ту; праці з питань біології та агротехніки винограду.

Мельник-Антонович Катерина, див. Антонович-Мельник Катерина.

Мельников-Разведенков Микола (1866—1937), патологоанатом родом з Донщини, д. чл. АН УРСР (з 1927); у 1902—20 — проф. Харківського Ун-ту, організатор і керівник (1925—30) Укр. патологоанатомічного Ін-ту, з 1930 — зав. відділом Укр. Ін-ту експериментальної медицини у Харкові. Праці М.-Р. присвячені вивченню сибірки, ехінококозу, актиномікозу, вузликового періартеріїту, морфологічного відображення алергічних процесів, іст. патологічної анатомії тощо; підручник патологічної гістології. М.-Р. запропонував цінну методику виготовлення і зберігання анатомічних препаратів.

Мельниця-Подільська, давніше Мельниця (V—7), с. м. т. на гал. Поділлі над Дніпром, р. ц. Тернопільської обл.; 4 500 меш. (1959).

Мельничук Олександр сучасний мовознавець, старший наук. співр. Ін-ту Мовознавства АН УРСР. В іст. праслов. мови запропонував теорію нефонетичного характеру третьої палятелізації і погляд, що спадна інтонація на монофтонгах у відповідності з лотиською «третьою інтонацією» спричинена індо-євр. лярингалом. В іст. укр. мови студіював розвиток форм минулого часу в зв'язку з іст. дієприслівника і занепад деяких функцій давального відмінка в зв'язку з занепадом активних дієприкметників. Автор оригінальної класифікації простих речень у сучасній укр. мові. Також праці з діалектології, топоніміки (Кодимський район) і (спільно з І. Білодідом) з «теорії відмирання нац. мов у ком. суспільстві».

Мельничук Юрій (1921—63), письмен.-памфлетист родом з Станіславщини, активний сов. і партійний діяч, 1951—63 гол. ред. ж. «Жовтень»; друкувався з 1939 р. Публіцистичні праці про Я. Галана, О. Гаврилюка та ін.; особливо відзначався неперебірливими щодо форми вислову памфлетами проти кат. церкви і «буржуазного націоналізму»: «Слуги жовтого диявола» (1957), «Поріддя Іуди» (1959), «Обличчя божого воїнства» і «Коли кров холоде в жилах» (1960) та ін.

Мельніков Леонід (*1906), рос. сов. діяч; на партійній роботі в Донбасі з 1940 р., 1945 перший секретар Сталінського обл. комітету КП(б)У, 1947 другий, а з 1949 перший секретар ЦК КП(б)У, у 1952 недовгий час чл. Президії ЦК КПСС. У червні 1953 звільнений з посади першого секретаря ЦК КПУ за «помилки» в нац. політиці (русифікація шкільництва на Зах. Україні й однобічний підбір кадрів). 1953—55 посол ССРСР у Румунії, пізніше на партійній і госп. праці в Казахській ССР.

Мельон (Malone) Сесіль (*1880), англ. військ. (полк. фльоти і літунства) і політ. діяч; чл. роб. партії, депутат парламенту (1918—22; 1928—31) і чл. уряду (1931). Приятель українців, співавтор інтерпеляцій в англ. парламенті в справі України, зокрема Галичини, яку відвідував; ставив незалежність України як гарантії миру в Європі; чл.-засновник Англо-Укр. Комітету і чл. Ради Англо-Укр. Т-ва.

Мемуарна література, мемуаристика з франц. *mémoire* — пам'ять, спогад, літ., публіцистично чи й хронікально оформлені записки сучасників, розповідь про події, що в них брали участь самі автори мемуарів або були їх свідками чи знають про них від учасників або очевидців. Важливий джерельний матеріал для вивчення доби, мемуари відрізняються від пам'яток історіографії в точному розумінні цього слова (літописи, хроніки, синопсиси тощо) своєю безпосередністю і більшою суб'єктивністю. До М. л. належать записки і щоденники, писані одночасно з подіями, написані пізніше спогади про сучасні авторів події, автобіографії й подорожні описи, а також певною мірою мемуарна й автобіографічна белетристика. Дрібніші спогади чи їх фрагменти, що зустрічаються в ін. джерелах, називаються криптомемуарами.

Укр. М. л. поділяється на дві групи: писані укр. та ін. мовами мемуари українців і мемуари чужинців про Україну. До найстаріших творів укр. М. л. належать: спогад ред. «Повісті временних літ» Нестора про перенесення мощів засновника Києво-Печерської Лаври св. Теодосія, вставлений у названий літопис під 1091 р.; автобіографія кн. Володимира Мономаха подана в останній частині його «Поучення дітям», і «Житіє і хождєніє Данила, руської землі ігумена» з Чернігівщини — записки про його подорож до св. Землі у 1106—07 рр.

Досить багата М. л. 16 і поч. 17 вв. З окремих мемуарів того часу збереглися: автобіографія київ. ієродиякона Йоакима-Ісаї, що в 1560—90 рр. перебував на Московщині; записки невідомого на прізвище галичанина з кін. 16 або поч. 17 в. з його подорожі до Єрусалиму; записки киянина Б. Балики-Божка про його пригоди під час моск. походу 1612 р. та ін. До першої пол. 17 в. належать записки митр. П. Могили про події і зустрічі з людьми у 1620—30-их рр.; написані після 1621 р. спогади про рел. і культ. життя Галичини в творі ієромонаха Ігнатія з Любарова п. н. «Житіє і жизнь преподобного отца нашего Іова», «Діяріюш» берестейського ігумена Атанасія Филиповича з

1637–48 рр. про боротьбу з поляками в обороні правос. віри та ін.

Доба Хмельниччини мала своїх мемуаристів як укр., так і поль. Мемуарний характер має записка С. Мужилівського 1649 р. про початки війни Хмельницького з Польщею. Найвидатнішим мемуаристом тієї доби мав бути С. Зорка, «Діярій» якого згадує і нібито використовує С. Величко у своєму «Сказанні о війні козацької з поляками», але ця вістка викликає поважні сумніви істориків. Мемуари укр. шляхтича Йоахіма (Якіма) Ерлича про події 1620–73 рр. згадують м. ін. про втрачені мемуари родин Ерличів і Бутовичів. Про кийв. події того часу оповідає автобіографічна записка Межигірського ігумена Теодосія Васковського. З ін. мемуарів другої пол. 17 в. важливіші — записки львівського купця П. Кунашака або Кунашовича з міщанського побуту 1663–96, «Діаріюш» та «Келійні записки» митр. Дмитра Туптала, описи подорожів ієромонаха Тарасія Капловського до Італії 1697 р. та Григорія Скибинського, який у 1686–96 рр. подорожував по різних країнах Зах. Європи.

З М. л. 18 в. важливіші для укр. історіографії мемуари коз. старшини: приватний «Щоденник» ген. хорунжого М. Ханенка, який охоплює 1719–21 і 1727–54 рр.; «Щоденні записки» (або «Домашній протокол») ген. підскарбія Я. Марковича, що їх він провадив у 1717–67 рр.; «Подорожній Діярій» (поль. мовою) гетьмана П. Орлика 1720–32 рр.; «Щоденник» гетьманича П. Апостола, писаний франц. мовою, з травня 1725 р. по травень 1727 р. Для історії побуту цікаві зокрема: Записна книга Прилуцького полкового осавула Михайла Мовчана з 1727 р., яку продовжив записами з життя родини Мовчанів у 1734–87 рр. внук М. Мовчана, А. Мазаракі, й «Щоденник» погарського підкоморія С. Лашкевича за 1768–82 рр. Більш інтимний характер має автобіографічна записка прилуцького полк. Г. Галагана. Важливі також спогади церк. діячів, серед них: біографічні записки єп. Йоасафа Горленка з 1740–44 рр., автобіографія митр. Арсенія Мацієвича, 6-томовий „*Diarium Quotidianum*“ Максиміліяна Рилла, єп. холмського, а згодом перемиського, що охоплює події з церк. і гром. життя Холмщини і Перемищини 1759–94 рр., щоденник (в 4 тт.) Порфирія Важинського, єп. холмського в 1790–1804 рр., записані 1760 р. спогади мандрівного свящ. — співака Іллі Турчиновського та ін. З подорожніх мемуарів 18 в. особливо цінні спогади киянина В. Григоровича-Барського з його подорожів по різних країнах Європи, Азії й Африки, відбуutih у 1723–47 рр. Побутове й почасти культ. життя

Лівобережжя останньої чверти 18 в. відбилося у спогадах Г. Винського («Мое время»), М. Горновського, Б. Геттуна, І. Тимковського та ін. Цікаві відомості про Слобожанщину дають спогади архітекта В. Ярославського; про Південну Україну — спогади Пишчевичів, батька Семена й сина Олександра. Особливий характер мають записані вже в 19 в. спогади («Устное сказание») кол. запорожця Микити Коржа про останні часи Запоріжжя. Для Правобережної України 18 в. дещо дає поль. М. л., зокрема низка спогадів про Коліївщину. З мемуарів українців-масонів цікаві (втім дещо фантастичні) спогади М. Антоновського й «Щоденник» В. Ломиковського.

Серед численної, але досі ще мало опублікованої М. л. 19 — поч. 20 в. особливе місце належить «Щоденникові» («Журнал») Т. Шевченка та його «Автобіографії». З ін. щоденників важливіші: істориків М. Маркевича (неопублікований), О. Мартоса (опублікований у вигляді «Записок»), А. Скальковського (неопублікований), О. Бодянського, гр. Г. Милорадовича (неопублікований), О. Кістяковського (неопублікований), держ. діяча Г. П. Галагана, педагога В. Гнилосирова та ін. Є відомості про щоденник П. Куліша. Великий інтерес мають автобіографії М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Грушевського (дві), Д. Багалія та ін. 19 в. досить багатий на спогади (записки), зокрема: записки українців — діячів декабристського руху — М. Муравйова-Апостола, І. Горбачевського, М. Лорера та ін.; записки О. Михайловського-Данилевського (військ. історик), спогади С. Скалон (дочка В. Капніста), А. Кочубея («Семейная хроника»), А. Стороженка, М. Лазаревського («Памяти мои»), Я. Головацького, Л. Жемчужникова, педагогів І. Сбитнева й М. Чалого, революціонера-народника В. Дебагорія-Мокрєвича, діячів «Старої Громади» В. Познанського й К. Михальчука, О. Лазаревського, О. Барвінського («Спогади з моєї життя» — про гром. і літ. життя Галичини 1860–88 рр.), Є. Чикаленка («Спогади» за 1861–1907), С. Ліндфорс-Русової, О. Лотоцького («Сторінки минулого»), М. Славинського, В. Щербини, М. Василенка (не опубліковані), М. Стороженка (не опубліковані) та багатьох ін. укр. діячів. Чимало мемуарного матеріалу було опубліковано в «КСт.», «Україні», зб. «За століття» тощо. Мемуарний характер мають твори В. Леонтовича «Хроніка родини Гречок» та «Дитячі і юнацькі роки Володі Ганкевича». Дуже багата поль. мемуаристика 19-поч. 20 в. приділила значну увагу Правобережній Україні, зокрема її гром.-політ. культ. життю.

Початок 20 в. й доба визвольних змагань відбилися в М. л., зокрема у спогадах Д. Дорошенка («Мої спомини про давнє минуле» й «Мої спомини про недавнє минуле»), Ю. Колларда, М. Галагана, О. Шульгина, В. Дорошенка, В. Щербаківського, М. Ковалевського, А. Жука, І. Макуха, О. Степанівної, А. Чернецького, гр. М. Тишкевича, В. Іваниса, О. Скорописа-Йолтуховського, В. Приходька, В. Кедровського, Ф. Дудка, о. П. Білона, П. Зайцева (фрагменти) та ін. Для історії гром. й культ. життя того часу важливі: «Щоденник» Є. Чикаленка за 1907–17 рр., щоденник В. Модзалевського (зокрема за 1915–17 рр.; не опублікований) та ін. Доля «Діяріюша» нарбутивського гуртка у Києві (1918–20 рр.) й «Щоденника» С. Єфремова — невідома.

Окрему групу творить мемуаристика доби визвольних змагань. З політ. мемуарів того часу важливіші: спогади В. Винниченка («Відродження нації» і його ж «Щоденник», цілість не опублікована), спогади гетьмана П. Скоропадського (фрагменти у «Хліборобській Україні»), полк. Є. Коновальця, І. Мазепи («Україна в огні і бурі революції»), О. Назарука («Рік на Великій Україні»), Л. Цегельського («Від легенди до правди»), В. Андрієвського («З минулого»), М. Шаповала, О. Доценка, А. Марголіна та ін., щоденник Д. Донцова («Рік 1918, Київ») тощо. Особливо багата військ. мемуаристика того часу, публікована окремими вид. чи по різних зб. і періодиках (вид. «Червоної Калини», «За Державність» тощо), зокрема спогади ген. В. Петрова, ген. В. Зелінського, С. Шухевича, А. Крезуба (О. Думина), Ю. Тютюнника (Г. Юртика), В. Кедровського, О. Кобця (О. Варави), О. Левицького, Н. Махна та багатьох ін.

Окреме місце посідає сов. мемуаристика, досить численна у 1920-их рр., зокрема спогади В. Затонського, О. Шліхтера й ін.

Події й обставини часів між двома світовими війнами зафіксовані в опублікованій досі М. л. слабо. Сов. умови, особливо 1930-их рр., зовсім не сприяли М. л., і те, що досі побачило світ, було написане здебільша на еміграції. Підсов. життя досить яскраво відбилося у спогадах про сов. терор, голод 1932–33 рр., каторгу, зокрема про Соловки та ін. концтабори: спогади С. Підгайного («Недостріляні» й «Укр. інтелігенція на Соловках»), В. Юрченка (про Соловки), К. Туркала («Тортури»), І. Німчука («595 днів сов. в'язнем»), І. Шкварка («Проклинаю»), В. Дубровського (фрагменти) та ін. Про укр. життя в Галичині й на еміграції оповідають спогади І. Герасимовича, М. Островерхи, Є. Онацького, С. Ша-

ха та ін. Переживання українців у поль. концтаборі Березі Картузкій описані у спогадах В. Макара, о. І. Нагаєвського й ін. Про діяльність УВО й ОУН на зах.-укр. землях іде мова у спогадах З. Книша та ін.

Політ. ситуації під час другої світової війни стосуються спогади К. Паньківського («Від держави до комітету»), В. Кубійовича, М. Величківського, В. Дубровського, З. Книша та багато ін. Переживання українців в сов. армії відображені в спогадах-репортажах Д. Чуба, М. Сергієнка й ін. Боротьба ОУН й УПА представлена в спогадах З. Матли, Л. Шанковського, С. Хріна, та багатьох ін., друкованих в окр. зб., в ж. «До зброї» та ін. періодичних вид.; участь українців у 1 Дивізії УНА—у спогадах ген. П. Шандрука, Є. Загачевського, Ю. Крохмалюка й ін., друкованих зокрема в ж. «Вісті Братства кол. вояків 1 УД УНА». Про переживання в нім. концентраційних таборах пишуть: М. Важанський («Мозаїка квадрів в'язничних»), О. Данський («Хочу жити»), П. Мірчук («В німецьких млинах смерті») та ін. Із спогадів про повоєнні сов. тюрми і концтабори важливіші А. Княжинського («На дні СРСР»). Численні мемуари з сов. партизанської війни під час другої світової війни — П. Вершигори, С. Ковпака й багатьох ін.

Особливий інтерес для історії укр. культури має М. л., присвячена питанням і діячам літератури та мистецтва. В літ. мемуаристичі для біографії і творчості укр. письменників важливі спогади їхніх сучасників, опубліковані в різних вид. і в окремих зб., зокрема «Спогади про Шевченка» (1958), «Іван Франко в спогадах сучасників» (1956) й окремі спогади про нього ж С. Барана, Т. Франка та ін., «Спогади про Лесю Українку» (1963); спогади про групу неоклясиків Ю. Клена та В. Домонтовича (Петрова) і зб. спогадів про М. Зерова, П. Филиповича й М. Драй-Хмару («Безсмертні», 1963); спогади Н. Полонської-Василенко про Л. Старицьку-Черняхівську й ін. З літ. спогадів окремих письменників важливіші: «Спогади учительки» У. Кравченко (1935), «Казка мого життя» В. Лепкого (1936–41), «Укр. богема» П. Карманського (1935), спогади (опубліковані фрагментами) О. Вишні, зокрема щоденник, автобіографія і спогади О. Довженка, автора автобіографічної повісті «Зачарована Десна», «Щоденник» А. Любченка, спогади Галини Журби про літ. Київ за часів війни й революції тощо. Автобіографічний характер мають: поема М. Рильського «Мандрівка в молодість» (1943) й повість «Далекий світ» Галини Журби (1955). Після довшої пе-

перви, спричиненої сов. репресіями, з'являються за останній час мемуари: «Письменники зблизка» М. Рудницького (1958), «Іскри живого вогню» Ю. Мартича (1959), «У старому Києві» Г. Григор'єва (1961), «Київські зустрічі» Є. Кротевича (1963), спогади М. Рильського, В. Минка, П. Коваленка, Л. Білоцерківського та ін.

Мист. мемуаристика 19–20 вв. репрезентована творами: «Щоденник молодого мистця» (франц. мовою 1887) М. Башкирцевої, «Україна моїх блакитних днів» (франц. й укр. мовами, 1957) та «Мої роки в Царгороді» (1961) О. Гриценка, численними спогадами про Ю. Нарбута, «Спогадами» (2 тт., 1947–48) і «З піснею через світ» (1952) О. Кошиця, спогадами О. Лисенка «Про батька Миколу Лисенка» (1957) та ін.

Театрального укр. життя стосуються: спогади М. Кропивницького, «Мої театральні згадки» М. Садовського, «По шляху життя» П. Саксаганського, «Мої стежки і зустрічі» С. Тобілевич, «Минуле укр. театру» І. Мар'яненка, «Театральні спогади» М. Донця, спогади про Л. Курбаса та ін. діячів укр. театру й літератури Й. Гірняка й ін.

Еміграційна М. л. репрезентована спогадами П. Карманського «Між рідними в Південній Америці» (1923), о. О. Пристая «З Трускавця у світ хмародерів» (4 тт., 1933–35), П. Стасюка, А. Романюка, О. Брика, І. Гуменюка та ін. Мемуарний характер має трилогія з життя укр. поселенців у Канаді «Сини землі» І. Кириняка.

Окрему велику групу в М. л. творять мемуари чужинців про Україну. Важливіші з них з 16 і 17 вв. були описані й опубліковані в більших уривках В. Антоновичем у зб. «Мемуари, относящиеся к истории Южной Руси», а також в оглядах Ф. Адельунга, С. Р. Минцлова, В. Кордта, Д. Дорошенка, І. Борщака і В. Січинського (укр. і англ. мовами) та ін.

Література: Кревецький І. Укр. мемуаристика. Кам'янець 1919; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923; Укр. мемуаристика в XI–XX ст. — статті Кревецького І., Крип'якевича І., Огієнка І., Дорошенка Д., Калиновича І. — в ж. Стара Україна, чч. IX–X, л. 1924; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959; Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму. К. 1962.

Б. Кравців, О. Оглоблин

Мена (II–13), с. м. т., р. ц. Чернігівської обл., 7400 меш. (1959). М. — стародавнє поселення, вперше згадане під 1066 р.; у 11–13 вв. М. була значним торг. пунктом і добре укріпленою фортецею. Тепер М. є осередком тютюництва, яке звідти поширилося на сусідні простори

Чернігівщини й Полтавщини; у самій М. є тютюново-ферментаційний зав.

Мендовг (†1263), засновник Лит. держави, один з лит. князів, об'єднав більшість лит. земель і 1248 став великим кн. лит., а 1253 прийняв християнство і був коронований. 1250–54 провадив війну з Данилом Галицьким за володіння князівство, згодом замирився, заручивши свою дочку з Шварном Даниловичем. Роман Данилович одержав від М. Чорну Русь з Новгородком, Волковиськом та ін. городами. 1258 М. розірвав союз з Данилом і завоював частину руських земель. Внаслідок змови лит. князів був забитий разом з двома синами.

Меннінг (Manning) Кларенс Август (*1893), амер. славіст, проф. Колумбійського Ун-ту у Нью-Йорку (деякий час очолював його славістичний відділ), д. чл. НТШ, почесний доктор УВУ. Крім

ряду праць з класичної філології й досліджень з слов. літератури, М. є автором багатьох українознавчих праць англ. мовою: літературознавчих — „Ivan Franko“ (1937), „Ukrainian Literature“ (1944) та перекладів з Т. Шевченка і коментарів до них — „Taras Shevchenko Selected Poems“ (1945); іст. — „The Story of the Ukraine“ (1947), „Outline of Ukrainian History“ (1949), „Twentieth-Century Ukraine“ (1951), „Ukraine under the Soviets“ (1953), „Hetman of Ukraine Ivan Mazepa“ (1957) і низки ст. і оглядів, друкованих в „The Ukrainian Quarterly“, „Ukrainian Weekly“ та ін. За ред. та з ст. М. вийшли вибрані твори І. Франка і Лесі Українки в перекладі Персівала Канді „Ivan Franko. The Poet of Western Ukraine“ (1948) і „Spirit of Flame“ (1950).

К. Меннінг

Менновіти, рел. спільнота, заснована в 16 в. Менно Сімонсом, спершу поширена в Німеччині й Нідерландах; М. визнають хрищення тільки дорослих, заперечують присягу й військ. службу, є прихильниками непротивлення злу; в побуті відзначаються консервативністю й працьовитістю. Втікаючи від переслідувань, нім. М. стали оселятися з 1789 р. в півд. Україні, де дістали від рос. влади землю й привілеї; створили свої великі колонії, в яких вели зразкове сіль. госп-во. Спершу поселилися над дол. Дніпром б. Берислава (т. зв. Хортицька округа), пізніше над р. Молочною (Мелітопольщина); 1917 р. їх було бл. 70 000. Частина М. виїмгувала з України у

1920-их рр., решта під час другої світової війни.

Менцінський Модест (1876—1935), видатний оперовий співак — героїчний тенор, родом з Галичини (с. Новосілки); вчився у Львівській Консерваторії (в класі В. Висоцького) й у Франкфурті (у Ю. Штокгаузена); перший тенор опер у Стокгольмі (1904—08), Львові (1908—10) і в Кельні (1910—26), з 1926 знову в Стокгольмі, де й помер; гастролював у багатьох м. Європи. М. визначний виконавець гол. ролей у вагнерівських операх (Зіґфрід, Леоенґрін, Таннґойзер в одноіменних операх) і популяризатор укр. пісні, зокрема виконавець пісень М. Лисенка.

М. Менцінський

Манчестер (Manchester), м. в півн. Англії, 661 000 меш. (1961), центр Ланкаширського пром. р-ну, одне з найважливіших пром. м. Великобританії (текстильна й машинобудів. пром-сть). В М. одна з найбільших у Великобританії укр. громад (бл. 900 українців); відділ Союзу Українців у Великобританії (3 власні будинки), Об'єднання Українців у Великобританії й низка ін. укр. громад. і культ. (м. ін. хор «Гомін», балетна група «Орлик», які виступають і поза М. та в ін. країнах) орг-цій; парафії обох укр. церков (власна укр.-кат. церква). В околицях М. більші укр. скупчення: Олдегем (Oldham, 800), Рочдейль (Rochdale, 600), Болтон (500), Бері (Bury, 300) — разом з М. понад 3 000.

Менциц Володимир (1837—1916), громад. діяч, книгар і етнограф родом з Сквирщини, чл. Укр. Громади в Петербурзі (1860-их рр.) та в Єлисаветграді (1880-і рр.; в обох містах мав книгарню); співр. зб. М. Драгоманова «Малорусские народные предания і рассказы» (1875) та ін.

Менчил, Менчул, Мінчол (з рум. muncel — мала гора), часта назва верхів або хребтів у Beskidach.

Меншиков Олександр (1673—1729), рос. держ. діяч, найближчий співр. Петра I, який надав М. титул «світлішого кн.». Відзначився під час Півн. війни, за що дістав звання ген.-фельдмаршала (пізніше — генералісимуса). 1708 р. М. зруйнував Батурин і винищив його людиність за вірність гетьманові Мазепі. За це одержав величезні маєтності на Україні й фактично створив собі володіння, неза-

лежне від гетьманської влади. М. провадив на Україні широкі торг.-пром. операції, визискуючи укр. людиність і навіть перетворюючи козаків на своїх підданих. Екон. інтереси М. на Україні спонукали його (після смерті Петра I в 1725 р. фактичного регента Рос. Імперії) погодитися на відновлення гетьманату і підтримати кандидатуру Данила Апостола. Незабаром (1727) М. був позбавлений влади й засланий на Сибір, де й помер.

Меншовики, див. Російська Соціал-Демократична Робітничка Партія.

Меншості, див. Національні меншості.

Меньшов Дмитро (1855—1917), військ. діяч й історик, родом із Слобожанщини; служив у Харкові й Києві, де був начальником Гол. артилерійського складу, 1915 р. ген.-лейтенант, помічник начальника артилерійських поставань Півд.-Зах. фронту, 1917 р. — гарматний отаман Укр. Армії. Дослідник військ. історії України й історії Києва та його фортеці, автор низки ст., опублікованих у «Русском Архиве», «Русской Старине», а гол. у «Военно-Историческом Вестнике», органі Київ. Військ.-Іст. Т-ва, фундатором якого він був (1909); чл. Т-ва Нестора-Літописця.

Меоти, хліборобське плем'я, що в часи Геродота (5 в. до Хр.) жило на сх. березі Меотіди (сучасного Озівського м.).

Меотське болото, Меотичне м. (грец. Майотіс), давня грец. назва Озівського моря.

Мергель, осадова гірська порода, зформована з вапнякового вугляну — вапняку (рідше з доломіту) на 50—80% і глинясто-піщаного матеріалу (20—50%); використовується як будів. матеріал та в цементній пром-сті. М. поширений на Україні на значних просторах серед відкладів різних віків (найчастіше крейдяного) на Придністров'ї, Волині, Чернігівщині, сер. Дніпрі, Кубані, Донбасі, в Криму тощо. Найбільше пром. значення мають родовища М. б. Амвросіївки в півд.-сх. частині Донбасу (одне з найбільших у світі) і б. Новоросійського, в обох випадках — основа потужної цементної пром-сти.

Меретин (Мердерер, Мереттіні, Меретинич) Бернард (кін. 17 в. — 1758), львівський архітект нім. походження; визначні будови: собор св. Юра у Львові (1745—70), ратуша в Бучачі (1751), низка костьолів. Будови М. в рококовому стилі з деякими переходовими формами до класицизму, пристосованому до укр. традицій (з центр. типом плану), відзначаються легкістю й елегантністю; багато уваги М. присвячував обробці деталей та скульптурі.

Мерефа (IV—17), м. на півд. Слобожанщині за 25 км на півд.-зах. від Харкова; зал. вузол, 26 300 меш. (1959); скло-робний, спирто-горілчаний, залізобетонних конструкцій, цегельний зав.

Мериноси, порода тонкорунних овець; див. *Вівчарство*.

Меріме (Mérimée) Проспер (1803—70), франц. письмен., чл. Франц. Академії (з 1844); з укр. тематики написав „Les cosaques de L'Ukraine et leurs derniers atamans“ (1854; своєрідна історія козаччини), „Les cosaques d'autrefois“ (1863; літ. переробка монографії М. Костомарова про Богдана Хмельницького), переклав «Козачку» М. Вовчка (з якою був у приятельських стосунках). Прихильно ставився до укр. питання і перестерігав франц. кола (Наполеона III й імператрицю Євгенію) перед польонофілією.

Меринг Сергій (1862—1920), політ. діяч, власник цукроварень на Україні; 1918 мін. торгу і пром-сти в другому кабінеті Ф. Лизогуба та С. Гербеля як представник «Протофісу», противник укр. незалежності.

Меріян (Merian) Маттеус старший (1593—1650), нім. гравер на міді, залишив велику зб. гравюр міст („Topografien“, 30 тт., 1642—88), серед них і укр.

Меркулов Іван (*1897), офтальмолог родом з Тамбовщини, чл.-кор. Акад. Мед. Наук СРСР (з 1946); з 1925 р. у мед. закладах Харкова, з 1929 в Укр. н.-д. ін-ті офтальмології ім. Л. Гіршмана (з 1940 — проф., з 1946 — дир. цього ін-ту). Праці М. присвячені питанням фізіологічної оптики, фізіології зору, нейроофтальмології, методом ранньої діагностики і лікування злоякісних новоутворень ока та орбіти тощо.

Мерля, Мерло, ліва притока Ворскла, довж. 116 км, сточище — 2 030 км²; бере початок на Сер. височині, пізніше протікає Придніпровською низовиною.

Мертві Води, Мертвовод, р. на Причорноморській низовині, ліва притока Бога, довж. 114 км, сточище 1 770 км²; при впадінні М. В. до Бога — м. Вознесенське.

Мертке Едуард (1833—95), нім. композитор, піаніст і письмен.; гармонізував і видав у Петербурзі 1866 р. зб. укр. пісень, записаних від Марка Вовчка («Двести украинских песен...»); 25 з них М. видав у Ляйпцігу 1867.

Месть, давня укр. назва кари, у вужчому розумінні М. — рід кари, помста, відплата за вчинену провину чи злочин. Цей звичаєво-правний інститут, відомий у стародавніх племен і народів, зокрема як кривава М. за смерть близької особи в роді, подекуди зберігався до поч. 20 в. М. існувала у давніх слов'ян, будучи спочатку не лише правом рідні, але й обо-

в'язком: згодом М. могла бути замінена покорою, себто символічною помстою. «Руська Правда» допускає М. з тим, що суд управнював до її здійснення; виконання М. без попередньої ухвали суду вимагало її виправдання додатково перед судом. В давній Україні М. мала відносно лагідні форми і застосовувати її могла тільки найближча рідня жертви, як також її можна було виконати лише в обмежений час після злочину. Замість М., можна було брати викуп. З 11 в. інститут М. зникає.

«Мета», орган *народовців* (групи «Молода Русь»), виходив у Львові з вересня 1863 до січня 1864 як літ.-політ. місячник і з березня до листопада 1865 як політ. двотижневик; ред. К. Климкевич. В «М.» міщено м. ін. твори В. Антоновича, Є. Гребінки, П. Куліша, А. Мордовця, О. Федьковича, Т. Шевченка; також багато уваги приділявано укр. життю на підрос. Україні. «М.» друкувалася *культивкою*.

«Мета», перший укр. жін. журн., орган *Кружка Українок*, виходив як місячник у Львові 1908 за ред. Д. Шухевич-Старосольської; на стор. «М.», побіч феміністичних ідей, порушувалося актуальні політ. і гром. справи.

«Мета», тижневик, орган *Укр. Кат. Союзу християнсько-дем.* напряму, виходив у Львові 1931—39, з 1932 з додатком «Література, Мистецтво, Наука» (31 чч.); гол. ред. В. Кузьмович.

Металургія, способи виробництва металів з руд та надавання металам і сплавам потрібних властивостей; відповідні до цього а) галузі пром-сти та б) ділянки техн. наук. Як пром-сть, М. поділяється на *чорну М.* і *кольорову М.*

Як наука, М. почала розвиватися на Україні наприкінці 19 в. Досліди велися в Київ. Політехн. Ін-ті та Катеринославському Гірничому Ін-ті. В галузі М. чавуну тут працювали В. Іжевський, Л. Фортунато, П. Рубін, М. Курако; в галузі сталеваріння — А. Мевіус, К. Діхман, О. та Ю. Горяїнови, М. Павлов, А. Виноградов. Важливе значення мали студії над булатною крицею. Праці з М. друкувалися в «Известиях» згаданих ін-тів та в журн. «Горнозаводское дело», «Инженер», «Новости техники и промышленности» та ін.

У період між двома світовими війнами були створені нові н.-д. ін-ти М.: Укр. Ін-т Металів у Харкові (1928), Ін-т Металів у Дніпропетровському (1929; в ньому ведено найважливіші досліді), Ін-т Чорної М. АН УРСР (1939) та ряд кафедр М. при галузевих ін-тах. Виходили спеціалізовані журн. — «Уголь и железо» (1925—30), «Домез» (1929—36), перейменовані на «Теорию и практику металлур-

гии» (1936—40), «Сталь» (1931—40). Особливо визначних досягнень за цей період здобуто в галузі чавуноливарництва, значно менше — в сталеваренні. З дослідників найважливіші: А. Готліб (відомі праці в галузі теорії доменних процесів), М. Луговцов (багато спричинився до розв'язання проблеми вжитку керчинських руд і розробив теорію вжитку офлюсованого агльомерату, що її вперше в світі застосував на практиці 1940 р. на зав. ім. Петровського І. Коробов), М. Павлов, С. Ростовцев, П. Рубін. Кадри укр. металургів значно потерпіли від сталінського терору; був розгромлений ж. «Домез» та ряд н.-д. ін-тів.

Після 1945 р. наук. М. зосереджена в Ін-ті Чорної М. АН УРСР, Ін-ті Електрозварювання АН УРСР, в Укр. Ін-ті Металів, у Дніпропетровському Метал. Ін-ті, у Київ. Політехн. та Донецькому Індустріальному ін-тах, у відділах всесоюзних н.-д. ін-тів оборонної пром-сти та на метал. заводах. Найвизначніші дослідники: В. Данилов, М. Доброхотов, Г. Курдюмов, М. Луговцов, З. Некрасов, Є. та В. Патони, В. Свечников, І. Фронцевич та ін. Значними досягненнями за цей період є введення в практику вживання офлюсованого агльомерату з повним виділенням вапняку з доменної шихти та заміною його крейдою (1952), одержання феронікелю з окислених рудних брикетів (1952), одержання титанієвих сплавів (1953), застосування кисню при виплавці конвертерної сталі (1957) та природного газу в доменних печах (1958), вакуумування бессемерівської сталі (1958), безперервне лиття сталі (1960) тощо. За останній час укр. М. відзначилася створенням потрібних надтвердих стопів (залізо-хром-титан, залізо-хром-цирконій та ін.), що застосовуються в ракетному будівництві; електрошлаковим переплавом сталі, який дає дуже чисту й міцну сталь та електронно-пласмовою (термоядерною) плавкою металів у вакуумі, що дає сплави високої якості. Важливого значення набирає вакуумна та порошкова М. і металокераміка, провадяться досліді над хем. чистими металами. Деякі з цих дослідів мають світове значення.

Визначним металургом, що опинився на еміграції (до 1920 р. в Києві, пізніше в Польщі) був І. Феценко-Чопівський (гол. твір «Металознавство»). На еміграції працював також П. Герасименко († 1958; праці з ділянки чорної М.). В ЗДА і Канаді діють металурги: М. Корчинський, В. Кунда, В. Мацьків, Р. Осадчук, О. Сецінський, А. Шумовський та ін.

Р. М.

Метелиця, парно-масовий нар. танок, що зображує заметіль; танцюється зви-

чайно в колі, одна пара в середині. М. побудована на одному-двох кроках, акцентована хода, підскоки, кружіння, у хлопців присідки. Композиційно дуже різномірний, танцюється під мелодію нар. пісні «Метелиця» в такті $\frac{2}{4}$.

Метеорологія і Кліматологія, споріднені між собою науки: М. — наука про фізичний стан атмосфери і явища, що відбуваються в ній, вивчає зміни погоди та її елементи (температуру, вологість, тиск і електричний стан атмосфери, сонячне сяйво тощо); К. — наука про пересічний, багаторічний стан метеорологічних (мет.) елементів у різних геогр. умовах. Спостереження, потрібні для М. і К., дають насамперед мет. станції (м. ст.).

Перші м. ст. застосовано на Україні на поч. 19 в. (в пол. 19 в. їх діяло бл. 20); це були окремі заклади, засновані переважно любителями М., не зв'язані між собою й слабо устатковані, які не вели постійних спостережень. 1849 почалась орг-ція мережі Гол. фізичної обсерваторії в Петербурзі для Рос. Імперії. Поважну н.-д. роботу вели мет. обсерваторії при ун-тах у Києві (1855), Одесі (1866) і Харкові (1892). З 1880-их рр. на Україні почали діяти місц. мет. мережі; перша на Єлисаветградщині (заснована Г. Близнином), яка незабаром влилася в т. зв. мережу Півд.-Зах. Росії, організовану О. Кловським 1886, і найбільша — Придніпровська, заснована 1892 П. Броуновим; обидві мережі видавали свої праці. На поч. 20 в. створювалися губ. земські мет. мережі, в які влилися дотогочасні.

На території Зах. Укр. Земель в ті часи працювала мережа австр. мет.-гідрографічної служби та Мет. обсерваторія у Львові і Чернівцях.

Перші праці з М. і К. України належать В. Каразинові (м. ін. про вплив лісу на клімат, він же і один з перших організаторів м. ст.). Кліматичні нариси поодиноких земель дали: М. Маркевич — Полтавщини (1851), В. Бауман — Катеринославщини (1851), Ф. Базинер — Київщини (1853) та ін. Перший нарис клімату укр. земель дав К. Веселовський у праці «О климате России» (1857) і О. Воейков у відомому творі «Климатъ земного шара, в особенности России» (1884); він же і автор низки праць, пов'язаних з М. і К. України. У другій пол. 19 і на поч. 20 в. визначніші праці з М. і К. дали: фізик М. Авенаріус, Г. Близнин, О. Кловський (створив в Одесі школу геофізиків-метеорологів), П. Броунов (основоположник сіль.-госп. М.), Й. Косоногов, М. Кудрицький, К. Жук, М. Пильчиков й ін. З поль. вчених дали нариси К. іст. Польщі разом з укр. землями, що до неї належали: Є. Ромер (1912) і В. Горчинський.

В УССР всі місц. мережі були об'єднані в єдину респ. мережу, якою керувала *Укр. Метеорологічна Служба* (Укрмет), заснована 1921. Укрмет виявив за короткий час існування жваву діяльність (збільшення і краще обладнання м. ст., інтенсивна дослідна і видавнича — м. ін. поява низки журн. — діяльність, популяризація М. серед широких мас тощо). Але вже в кін. 1929 р. розпорядженням з Москви, замість Укрмету, засновано Гідромет. Комітет, а 1931 р. Гідромет. Ін-т (ГІМЕІН), 1936 р. створено Управління Гідромет. Служби УССР (УГМС), підпорядковане ГМС ССРСР. Тепер н.-д. працю з ділянки М. і К. ведуть Укр. Н.-Д. Гідромет. Ін-т у Києві (створений 1953 на базі геофіз. й гідрологічної обсерваторій; до 1962 р. видав 40 тт. праць), Одеський Гідромет. Ін-т (вищий навчальний заклад, заснований 1932 в Харкові, 1944 перенесений до Одеси, який готує інженерів-метеорологів), окремі кафедри ряду високих шкіл тощо. 1958 р. діяло на території УРСР 213 м. ст., бл. 800 дощомірних постів та понад 2 000 колгоспних і радгоспних агромет. постів.

На Зах. Укр. Землях у 1920—30-их рр. працював поль. Держ. Гідрологічно-Мет. Ін-т у Варшаві та існували подібні установи в Румунії й Чехо-Словаччині. Поважним осередком н.-д. праці був Ін-т Геофізики й М. при Львівському Ун-ті (дир. Г. Арцтовський).

У 1920-их рр. появилися нариси клімату України Г. Танфільєва, С. Рудницького, Г. Висоцького, в 1930-их рр. І. Теслі; за останні десятиліття М. Гука (1958), І. Бучинського (1963). До видатніших дослідників з ділянки М. і К. належать В. Срезневський (дир. Київ. обсерваторії), М. Данилевський (дир. Укрмету), Д. Педаєв (проф. харківських високих шкіл). Праці про клімат поодиноких р-нів України дали Педаєв (Харківщина), Данилевський (Чернігівщина), Л. Данилів (Поділля), П. Томашевський (Білоцерківщина), І. Половко (Степ, Полісся), І. Бучинський (Донеччина; також проблеми районізації й ін.), О. Борисов (Крим) та ін. За останні роки багато уваги присвячується мікрокліматичним дослідям, гол. півд. Криму (А. Шахнович, Г. Дубинський й ін.), агрокліматології (В. Попов), вивченню посухи. Кліматичний атлас УРСР видав Укрмет 1927; чимало кліматичних карт є в атласах: України В. Кубійовича (автор І. Тесля), Сіль. Госп-ва УРСР, УССР (1962; автори І. Гук, Е. Розова та ін.).

Література: Дубинський Г. Метеорологія и климатология в Харьковском Университете. Труды географического факультета Харьковского Университета. т. 2. Х. 1955; Гук М., Половко І., Прихотько Г. Клімат України; Бучинський І. Клімат України. К. 1963.

В. Кубійович

Метлинський Амвросій (1814—70), поет і етнограф родом з Полтавщини, проф. Харківського (1843—49) і Київського (1849—54) ун-тів. Зб. поезій «Думки й пісні та ще дещо» (1839, під псевд. А. Могила), друкувався також у зб. «Молодик» і «Сніп». М. видав також «Южный русский сборник» (1848), у якому, крім його віршів, вміщені твори письм., діяльність яких пов'язана з Харковом: С. Александрова, М. Петренка, Г. Квітки-Оснор'яненка. М. є одним з представників т. зв. харківської школи романтиків, його поезія перейнята тугою за минулим України, яке ніколи не повернеться. Формальне значення поезій М. у розвитку окремих жанрів (баллада, сонет). Невіра у відродження України привела М. до захоплення ідеями слов. єдності й покладання надій на Росію. Сум за минулим спонукав М. до збирання укр. нар. пісень, зб. яких, що на той час містила багато нового матеріалу, він видав п. н. «Народные южнорусские песни» (1854). Помер М. у Ялті.

А. Метлинський

Метлинський Семен (дати нар. й смерт. невідомі), поет і етнограф 50—60-их рр. 19 в., брат Амвросія М., родом з Полтавщини; дві зб. поезій «Мова з України» (1858 і 1864) під псевд. С. Родина. Записані ним фольклорні матеріали опубліковані в зб. Амвросія М.

Метлюг звичайний [*Apera spica venti* (L.) R. V.], однорічна рослина з родини злакових, трапляється як бур'ян у посівах, на піскових місцях; погана кормова трава.

Методій, св. (†885), візант. політ. діяч, пізніше ігумен Олімпського монастиря, з 863 найближчий співр. свого брата Костянтина-Кирила в орг-ції слов. Церкви й перекладах церк. текстів на ц. слов. мову, з 869 архiep. Моравії й Паннонії. Автор проповіді про шлюб, перекладач Біблії, зб. церк. права (Номоканон) і заг. права (Закон судний людям), можливо — автор життя свого брата Кирила. У пізніших відписах твори й переклади М. досягли України, де мали вирішальне значення для орг-ції найстарішої літ. мови і впорядкування церк. права.

Метрика (в поезиці), розділ віршознавства, що визначає віршові розміри, побудовані на ритмічному чергуванні сильних і слабих складів. Див. *Віршування*.

Метрика коронна й литовська, див. *Литовська метрика*.

Метрична система мір, система мір довж., площі, об'єму, ваги і місткості, що в її основу покладено метр і кг, побудована на десятковій системі. Вироблена і введена у Франції (1795), поширилася на ін. країни. Міжнар. Метрична Конвенція була підписана в Парижі 1875 р. представниками 18 держав, в тому ч. Росією й Австро-Угорщиною. Попри це на Україні, як і в ін. країнах кол. Росії, М. с. м. була введена аж після революції 1917 р., а вживання ін. систем мір було заборонене в СРСР 1927 р., хоч по другій світовій війні помітне відновлення деяких старих мір ваги (пуд). На зах. укр. землях в межах Австро-Угорщини М. с. м. була введена з 1875 р.

На Україні н.-д. і законодавчою метрологічною установою, що перевіряла міри, була Гол. Палата Мір і Ваги, заснована у 1922 р. (ліквідована 1930). На її базі у 1932 р. створено Харківський Ін-т Мір і Вимірювальних Приладів; він підпорядкований Комітетові стандартів, мір і вимірювальних приладів при Раді Міністрів СРСР.

Метричні книги (також метрикальні книги), записи актів громадського стану — народження, смерті або шлюбу, що їх довгий час провадили церк., а потім перебрали гром. або держ. органи. Витяг з М. к. називано популярно «метрикою», урядово «свідомством народження і хрещення» (смерті, шлюбу). М. к. на Україні ведено з 17 в. Церк. собори (в Києві 1646 для правос., в Замості 1720 для уніятської Церкви й ін.) вимагали від свящ. ретельно вести М. к., а еп. Й. Шумлянський подав їх зразки у кн. «Метрика, албо реєстр на пораду церкви святої і снаднійшої інформації духовним, св'ятим...» (1686–87). В царській Росії (з 18 в.) і в Австрії (згодом Польщі) існувала тільки церк. реєстрація актів громадського стану; на Закарпатті й на укр. землях у Румунії церк. М. к. мали допоміжну вартість поруч із записами урядових чинників. В УРСР з відокремленням Церкви від держави церк. М. к. не мають урядової чинності. Мовою церк. М. к. раніше була зукраїнізована ц.-слов., пізніше в Росії — рос., в Галичині з кін. 18 в. — ц.-слов. (у 20 в. укр.) і латинська, на Буковині ц.-слов. і нім. мови. Див. також *Акти громадського стану та ЗАГС*.

Метюк Андрій (світське ім'я Григорій; *1898), архиеп. Укр. Гр.-Правос. Церкви в Канаді родом з Холмщини; закінчив Віленську Духовну Семінарію і богословський фак. Варшавського Ун-ту; з 1924 р. свящ. та церк.-гром. діяч на Холмщині, з 1948 р. у Канаді; з 1959 р. еп. Едмонтону та Зах. Канади, з 1963 р. архиеп. Богословські праці укр. і англ. мовами.

Механізація, застосування машин у пром-сті, сіль. госп-ві, транспорті, війську, в бюровій, адміністративній та н.-д. роботі; гол. напрям розвитку *техніки*, що має також важливий вплив на суспільство, його історію, екон. та соц. лад, культуру й психіку. М. замінює працю людей та свійських тварин машиною, уможливує використання нових і дешевших видів енергії і природних сил, скорочує час і кошти виконання робіт, прискорює виникнення нових галузей виробництва та професій, робить ін. галузі виробництва й спеціальності застарілими й руйнує їх. Особливо велике іст. значення має М. в процесі перетворення аграрної економіки на індустріальну, сіль. способу життя на міський, а також для розвитку й удосконалення збройних сил.

Історія розвитку М. на Україні ще як слід не вивчена. Дерев'яні машини та прилади (віз на колесах, млинові споруди на ріках, коловорот, веретено, плуг тощо) були відомі ще в 1 тисячолітті до Хр. Але звич. прийнято датувати М. від масового поширення машин у пром-сті й утотожнювати її з поч. індустріальної революції, яка на Україні спізнилася порівняно з Зах. Європою й Америкою і почалася одночасно з М. в Росії й Польщі.

М. на Україні мала свої специфічні особливості: перші машинобудів. зав. виникли на Україні у 1830-их рр., але, на відміну від початкового напрямку індустріальної революції в Англії, Росії, Польщі й ін. країнах, вони виробляли машини не для текстильної пром-сти, а перев. для сіль. госп-ва й сіль.-госп. пром-сти (цукроварства). Починаючи з 1860-их рр., на Україні зростає М. цукроварства, а далі транспорту, виникли великі зав. залізничного та важкого металургійного машинобудування.

Що стосується стану М. найновіших часів, то в 1959 р. в усій пром-сті УРСР 47,2% робітників ще були зайняті ручною працею, 8,5% працювали ручним способом при машинах та механізмах і тільки решта — 44,3% виконували працю, що вважається механізованою (урядові дані, з тим що статистичні визначення того, що є, а що не є механізованою працею, дуже умовні й спірні). Порівняно до передових країн на Зах. рівень М. на Україні загалом ще низький. В пром-сті внутрішньо-зав. транспорт, інструментальні цехи, склади й магазини, навантажувально-розвантажувальні роботи ще майже зовсім не механізовані. Конвейери та ін. поточні лінії, хоч їх і почали застосовувати в пром-сті у 1930-их рр., ще й досі порівняно мало поширені (за одними урядовими даними

їх у 1958 р. нараховувалося лише 2 000, за ін. — навіть тільки 800).

В окремих галузях укр. пром-сти рівень М. різний. У вугільній пром-сті М. зарубки й відбійки вугілля у 1960 р. становила 98% (у 1913 — 1,7%, у 1940 — 93%), але його навалка в лавах була механізована лише на 54%, вантаження на вагонетки — на 78%. В цілому ще 40% усіх шахтарів зайняті на ручних роботах перев. на поверхні, а не в шахтах. Крім того, в сер. шахтар на Донбасі тепер забезпечений електроенергією та моторами в 9,3 рази менше, ніж пересічний шахтар в Америці. Подібний стан є також і в залізрудній пром-сті.

Рівень М. в укр. металургії видно з прикладу М. вальцювальних цехів. Тут кількість робітників на механізованих роботах у 1959 р. становила 25%, напівмеханізованих — 58%, зовсім немеханізованих — 17%. В будів. пром-сті земляні роботи, монтаж бетонових конструкцій тощо механізовані на 90%, але приготування бетону, розмішування цементу, подача цегли — ще на 40% виконується руками. З-поміж усіх будів. робітників в УССР 68,3% у 1959 р. ще працювали ручним способом. Ще менш механізовані деякі ін. галузі укр. пром-сти; напр., бл. 40% пекарень ще цілком немеханізовані.

За останній час темпи М. пром-сти в УССР дещо прискорилися. Так, у 1963 р. було введено понад 1 000 нових механізованих, конвейсних та автоматизованих ліній (у 1965 р. в усій пром-сті мало б їх бути 4 500). Протягом 1961–62 поставлено на виробництво понад 1 300 нових типів машин і механізмів, але знято з виробництва лише частину старих (понад 250). Таким чином поруч з модерними машинами вживаються старі (аж до їх цілковитого знищення), і відсоток їх є завжди значно більший, ніж за кордоном. Це наслідок відсутності конкуренції в сов. економіці; метою господарювання тут є насамперед збільшення продукції, а не зниження коштів. З цієї самої причини при машинах в УССР працює пересічно більше ч. робітників, ніж за кордоном, і продуктивність праці є низькою, не зважаючи на поступ М. Продуктивність машин в УССР, однак, часто вища, ніж за кордоном, бо машини вживаються тут значно інтенсивніше і часто в три зміни на добу, тоді як на Зах. вони працюють перев. одну зміну.

М. сіль. госп-ва на Україні зробила великий поступ з часів колективізації, проте ще й досі практично не є достатньою. У 1960 р. в заг. сумі енергетичних ресурсів сіль. госп-ва УССР робоча худоба (коні й воли) становили вже тільки 4,7% і нею користувалися лише для місц. транспорту, однак для досяг-

нення оптимального рівня М. ще не вистачало 60% тракторів, 45% зернових комбайнів, 86% бурякокомбайнів і т. д. Для повної М. сіль. госп-ва (як є, напр., у Канаді чи Англії) потрібно бл. 1000 різних типів машин, а в УССР їх було не більше половини. Заг. сума тягла на одиницю зем. площі чи на одиницю робочої сили в УССР ще недостатня. Так на одного колгоспника в УССР у 1960 р. припадало лише 2,9 кінських сил механізованого тягла (потужності наявних моторів) і 302 квт-год. спожитої електрики, а в ЗДА відповідно 68,0 кінських сил і 5 183 квт-год.

Важливого значення набуває М. бюрових робіт, обліку та управління госп-вом. Механізований облік та обробку статистичної інформації в УССР нині виконують спеціальні машинно-лічильні станції, що обслуговують по кілька десятків прикріплених до них підприємств та орг-цій. У 1960 р. таких станцій було 12, а за пляном на 1965 р. мало б бути понад 100. Перша в СРСР електронна цифрова машина була створена в Києві у 1951 р. Універсальна машина «Київ» здатна, напр., сама встановлювати режим роботи доменних печей (таке автоматичне керування виробничим процесом вперше здійснене в Дніпропетровському).

М. має значний вплив на соц. структуру населення України, викликає зростання нових професій і кадрів фахівців М., робить конечним підвищення освіти та заг. інтелектуального розвитку, вносить помітні зміни в добробут, культуру і психіку людей, міняючи традиційний спосіб життя.

Література: АН УССР, Інститут Економіки. Пути повышения производительности труда в промышленности УССР. К. 1951; Путь и Т., Фрадлин В. Діяльність видатних механіків на Україні. К. 1952; Нариси з історії техніки, вип. І. К. 1954 й дальші випуски; Голубничий В. Механізація сіль. госп-ва в СРСР і США. Вісті укр. інженерів, ч. 6. Нью-Йорк 1956; Хотимченко М. Техн. прогрес і зростання культ.-техн. рівня трудящих СРСР. К. 1956; АН УССР, Інститут Економіки. Производительность труда и резервы ее повышения в промышленности УССР. К. 1962; В. П. Ч. Участь України в будівництві обчислювальних машин. Вісті укр. інженерів, ч. 3–4. Нью-Йорк 1963.

В. Голубничий

Мечник, особа при княжому дворі, приналежна до молодшої дружини. М. разом з дітьми виконували деякі суд. функції, напр. брали участь при покаранні залізом. В. Сергеевич утотожнює М. з гриддю. В Речі Посполитій М. (mieszni) — особа з почоту короля й В. кн., яка несла перед ним меч. Коронний і лит. М. керували також військ. судочинством; згодом це було почесне звання.

Мечников Ілля (1845–1916), видатний біолог, нар. в с. Іванівці Куп'янського

пов. (Харківщина) в дворянській родині молд. походження (його предок Юрій Степанович виїмігував 1711 разом з кн. Д. Кантеміром до Росії і дістав від Петра I маєтки на Слобожанщині). М. закінчив фіз.-матем. фак. Харківського Ун-ту (1864), з 1867 р. став доц., з 1870 — проф. зоології та порівняльної анатомії Новорос. Ун-ту в Одесі. У 1886 р. М. разом з М. Гамалією і Я. Бардахом засну-

І. Мечников

вав в Одесі першу в Рос. Імперії бактеріологічну станцію (тепер Одеський н.-д. ін-т епідеміології та мікробіології ім. І. Мечникова), яка провадила велику наук. й практичну роботу; у 1888 р. переїхав до Парижу, де організував лабораторію при Пастерівському Ін-ті і керував нею аж до смерті. Праці з ділянки зоології, патології, мікробіології (зокрема проблем запалення й імунітету; відкрив у 1883 р. явище фагоцитозу, за що дістав 1908 р. Нобелівську премію), ентомології, праці по вивченню холери, черевного тифу, сифілісу, туберкульозу, проблем довголіття (М. перший висловив думку про можливість використання мікробного антагонізму з лікувальною метою) тощо. Учнями та співр. М. були видатні укр. учені О. Безредка, Я. Бардах, Д. Заболотний, М. Гамалія; його порадами користувалися в 1895–96 рр. засновники Київ. бактеріологічного ін-ту й Київ. санітарно-бактеріологічної станції, яку М. відвідав 1911 р.

Мещерська (справжнє прізвище Пашенко) Ганна (1876–1951), драматична акторка; на укр. сцені з 1919 в Держ. Театрі ім. Т. Шевченка в Києві, з 1927 в Одеському Театрі ім. Революції; гол. ролі: Фру Альбінг («Примари»), Ганна Андріївна («Ревізор»), Васса («Васса Железнова»), Варвара («Богдан Хмельницький»), Дульська («Мораль пані Дульської»).

Г. Мещерська

Менська губернія, кол. губ. Рос. Імперії, 91 400 км², обіймала частини білор. і укр. етногр. території. До укр. етногр. території належали Пинський пов. і півд. частина Мозирського, разом бл. 20 000 км² і 470 000 меш., в тому ч. бл.

356 000 українців (числа на 1914 р.). Тепер ця частина укр. етногр. території майже повністю входить до складу БССР.

Мешковський Євген (1882–1920), ген. штабу ген.-хорунжий Армії УНР, полк. рос. служби; начальник оперативного відділу ген. штабу Армії УНР, начальник штабу УГА, начальник штабу УНР, вкінці ген. квартир-майстер ген. штабу Армії УНР; помер поранений у бою з більшовиками під Чорним Островом; похований у Тернополі.

Є. Мешковський

«**Ми**», літ.-мист. журн., виходив у Варшаві у в-ві «Варяг» 1933–38 рр. як кварталник, 1939 р. як двомісячник; ред. А. Крижанівський, І. Дубицький, В. Ольхівський (1939). Журн. постав з опозиції прихильників УНР до «Вісника» Д. Донцова. Між співр. Я. Дригинич, Б. Антонович, Г. Лазаревський, П. Зайцев, Н. і П. Холодні, І. Чернява. У в-ві «Варяг» виходила «Бібліотека Укр. Державника».

Мигдаль звичайний (*Amygdalus communis* L.), дерево заввишки 5–10 м з родини розоцвітих, листки довгасто-ляцетуваті, квітки блідорожеві або білі, плід — костянка; на Україні поширений у Криму і на узбережжі Чорного м. Існує три відміни М.: гіркий, солодкий, ламкий. Насіння гіркого М. отруйне, насіння солодкого й ламкого (т. зв. мигдальні горішки) — їстівне; воно має 45–62% жирної олії, бл. 20% білкових речовин, слиз та ін.; з нього виготовляють емульсію, яку вживають при шлунково-кишкових хворобах. Плоди М. використовують у кулінарії, кондиторському виробництві та медицині, макуху в косметиці, деревина йде на столярські й токарські вироби.

В Степу й Лісостепу поширений М. степовий (*A. nana* L.), куц до 1 м заввишки.

Мигулін Олексій (* 1893), зоолог родом з Харківщини; проф. Харківського С.-Г. Ін-ту (з 1943), один з організаторів охорони рослин і мисливського госп-ва на Україні; праці про фавну (зокрема ссавців) України, мисливське госп-во, боротьбу з шкідниками тощо; «Шкідні та корисні звірі України» (1928), «Визначник звірів України» (1929), «Звірі УРСР» (1938), «Зоология» (1960) та ін.

Мигура (Мігура) Іван (в чернецтві Іларіон), визначний гравер на міді кн. 17 — поч. 18 в., вихованець Києво-Могилянської Колегії, архидиякон Києво-Печерської Лаври, пізніше ігумен Миколаївського Крупицького монастиря в Батурині (1709–12). М. виконав бл. 20 панегіричних гра-

вюр у стилі укр. барокко (перев. портрети з віршованими текстами і декоративними прикрасами), у тому ч. великий мідерит на пошану гетьмана І. Мазепи (де, крім портрета гетьмана, зображено шість церков, які він фундував), присвяти гетьманам П. Сагайдачному, І. Скоропадському, Д. Апостолові, митр. С. Яворському, В. Кочубеєві, І. Ломиковському; портретні зображення А. Войнаровського, митр. Варлаама Ясинського; автопортрет; гравюри: Іван Золотоустий, Микола Чудотворець, Крупицький, Симеон Богоприїмець та ін. Майже повна зб. клішів-оригіналів М. переховувалася у відділі Письма і Друку в Лаврському Музеї.

Іван Золотоустий, гравюра на міді І. Мигури (1705)

Мигасюк Ярослав (*1912), скрипаль родом з Буковини, учився в Чернівецькій і Берлінській консерваторіях; концертував у Німеччині й Австрії, тепер у ЗДА.

Мидловський Лев (*1903), журналіст родом з Покуття, закордонний кореспондент укр. преси (Прага 1929–39), ред. чужомовного бюлетеня „Correspondencia Catholica Ukrainensis“ в Австрії (1946–49), пізніше у ЗДА співр. «Америки» (1951–53) та «Шляху» (з 1954; з 1962 р. гол. ред.); з 1952 заступник, з 1957 гол. Асоціації Укр. Кат. Преси.

Мидловський Сидір (1854–1916), театральний діяч з фаху правник; автор побутових мелодрам «Нещасна любов» (1880), «Капраль Тимко» (1884), «Пролог до інваліда» та ін., ставлених на сцені театру «Руської Бесіди» у Львові в 1870–90-их рр. (музика до всіх п'єс – В. Матюка). Друкувався під криптонімом Т. П.

Мизиненко Віктор (*1912), драматичний актор у Харківському Театрі ім. Т. Шевченка на характерних ролях у побутовому і сов. репертуарі.

Мизін Олександр (*1900), маляр-монументаліст родом з Харкова, закінчив Київ. Художній Ін-т (1928); мозаїчні панно (на станції «Київська-кільцева» Моск. метрополітену), фрески, гоблени, вітражі, розписи палаців культури (Кременчуцької ГЕС та ін.).

«**Ми і Світ**», ілюстрований журн. амер. типу магазинів, спочатку неперіодичний, з 1955 місячник; виходить з 1950 у Міттенвальді (Німеччина), Парижі (з 1951).

і в Торонто (Канада, з 1955); видавець і ред. М. Колянківський.

Микетей Григорій (1888–1945), педагог, гром.-політ. діяч; 1919 начальник пресової квартири Начальної Команди УГА і ред. «Стрільця», 1919–20 представник ЗУНР в Югославії, 1920–23 співр. секретаріату закордонних справ ЗУНР у Відні, 1924–39 учитель сер. шкіль у Львові, 1925–30 ред. тижневика «Рада»; помер в Австрії.

Микешин Михайло (1836–96), рос. скульптор і графік, білор. роду; проект пам'ятника Б. Хмельницькому в Києві (1879–88), графічні твори на укр. теми: «Лірники», ілюстрації до творів Т. Шевченка («Ілюстрований Кобзар», 1896) і М. Гоголя; спомини про Т. Шевченка в редактованому ним ж. «Пчела».

М. Микешин

Микитась Василь (*1924), критик і літературознавець родом з Дніпропетровщини. Літ.-критичний нарис «О. В. Духнович» (1959), монографія «Укр. писм.-новеліст М. Андрелла» (1960), ст. про «Слово о полку Ігоревім» та ін.

Микитенко Іван (1897–1937), писм., публіцист і сов. гром. діяч родом з Херсонщини, один з визначних організаторів сов. літератури 1920–30-их рр.: керівник одеської філії «Гарт», один з керівних діячів ВУСПП (1927–32), Орг. комітету (1932–34) і (з 1934) Правління Спілки Писм. України, учасник міжнар. ком. конгресів «захисту культури» (1934, 1937) та ін. Літ. діяльність почав 1922 р., будучи студентом Одеського Мед. Ін-ту (закінчив студії в Харківському Мед. Ін-ті 1927), в жанрах поезії, прози й публіцистики, визначився пізніше як прозаїк і гол. драматург. Перша зб. оп. «На соняшних гонах» (1926), повість на тему спілки міста з селом «Брати» (1927), гумористичне дитяче оп. «Гавриїл Кириченко – школяр» та ін. Найвизначніші твори М. в прозі написані на тему сов. перевиновлення безпритульних: «Вуркагани» (1928) і роман «Ранок» (1933). Перші його п'єси («На родючій землі», «Іду», 1925) успіху не мали; славу провідного сов. драматурга, висуненням якого на перше місце скористувалися для того,

І. Микитенко

щоб усунути з театру тих, що ухилялися від партійної лінії (М. Куліш, Я. Мамонтов та ін.), принесла М. п'єса «Диктатура» (1929), написана на тему колективізації укр. села (наслідування «97» М. Куліша). Поверховна символіка, патетика і часом дотепний гумор робили п'єсу ефектною на вподобу партійного активіста, і М. скоро увійшов у репертуар усіх укр. і багатьох театрів СРСР. Усі наступні його п'єси, як і «Диктатура», написані на замовлення і були сценічною ілюстрацією чергових партійних рішень: виховання сов. кадрів — «Кадри» (ін. назва «Світліть нам, зорі», 1930), піднесення видобутку вугілля в Донбасі — «Справа честі» («Вугілля», 1931), побудова Дніпрельстану — «Дівчата нашої країни» (1932). Остання п'єса мала найбільший успіх на сов. сцені, якого не мали вже наступні: «Бастилія Божої матері» (1933), «Дні юности» (1935—36), «Маруся Щурай» (1935), коли в сов. драматургії висунулися вже О. Корнійчук, І. Кочерга та ін. Найкраща з мист. погляду п'єса М. «Сольо на флейті» (1933—36), що була задумана як офіц. сатира на поваленого вельможу, перетворилася на сатиру на всю сов. систему й була заборонена. Попри те, що М. ні в чому від партійної лінії не відхилявся, за ежовщини він був розстріляний і всі його твори були вилучені з ужитку. 1956 р. М. реабілітували і поновно перевидавали майже всі твори.

Література: Микитенко І. Вибрані твори (вступна ст. А. Іщука), І—ІІ. К. 1957; Сиrotюк М. І. Микитенко, життя і творчість. К. 1959; Родько М. Проза І. Микитенка. К. 1960; На фронті літератури 1927—57 (ст., доповіді, промови). К. 1962; Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. Мюнхен 1964.

І. Кошелівець

Микитівка, до 1940-их рр. окреме м. в Донбасі, тепер частина м. Горлівки.

Микитівське родовище ртуті, родовище ртуті в Зах. Донбасі у межах м. Горлівки; відкрите 1879, розробляється з 1885. Основним рудним матеріалом є цинобра, що виступає у відкладах сер. карбону; запаси руди понад 4 млн т, сер. вміст ртуті 0,2—0,3%. Див. також *Ртуть*.

Микитка Осип (1874—1920), визначний військ. діяч, ген.-майор УГА родом зі Львова, після закінчення кадетської школи у Відні (1902) кадровий старшина австр. армії. Від 6. 1. до 1. 11. 1918

О. Микитка

комендант Легіону УСС; під час укр.-поль. війни оборонець Львова, потім ко-

мандир групи «Старе Село», з січня до листопада 1919 командир 1 корпусу УГА, з 2. 11. 1919 до 10. 2. 1920 її начальний вождь; виданий ревкомом при Начальній Команді УГА у Балті більшовикам, перебував у концетраційному таборі в Кожухові під Москвою, в серпні розстріляний у Москві разом з ген. Г. Ціріцом.

Микитчук Василь (*1887), педагог, видавець і громад. діяч Коломийщини; засновник в-ва «Укр. Заг. Енциклопедія» (1929); співзасновник Укр. Вид. Ін-ту у Львові (1936); тепер у Канаді.

В. Микитчук

Микитюк Дмитро (*1899), видавець родом з Коломийщини, у 1914—20 рр. в УСС і УГА, з 1930 у Вінніпегу (Канада); заходами і коштами М. вийшли цінні зб. матеріалів «Укр. Галицька Армія» (I—II, 1958—60) й ін.

Микиша Михайло (*1885), оперовий співак — героїчний тенор і педагог родом з Миргороду (Полтавщина), учень Муз.-Драматичної Школи М. Лисенка в класі О. Мишуги; з 1910 р. в театрі ім. Садовського, пізніше у Київ. опері (1914—22; 1919 робив спроби — разом з Я. Степовим і М. Донцем — орг-ції першої укр. опери в Києві), Великому Театрі в Москві, Харківській опері (1932—34) та ін.; з 1944 проф. Київ. Консерваторії. Кращі партії: Вакула («Черевички»), Кутерма («Китеж»), Радамес («Аїда»), Дженнаро («Намисто Мадонни») та ін. Визначний виконавець укр. пісень і романсів.

М. Микиша

Микиша Тарас (1913—58), піаніст і композитор родом з Полтавщини, син Михайла М.; учився у Києві, Москві й Відні, де закінчив Муз. Академію у Й. Маркса (композиція) і П. Вайнгартена (фортепіано), в якій

Т. Микиша

згодом викладав; лавреат міжнар. конкурсів піаністів у Варшаві (1932), Будапешті (1933) й Відні (1935, премія Безен-

дорфера), з 1947 р. в Буенос-Айресі. Камерні і фортепіанові твори (укр. рапсодія, фантазія, сонати, фуґи, прелюди, танки, «Лірницька поема», та ін.).

Миклашевський Іван (1858–1901), економіст-історик і статистик, родом з Чернігівщини, викладач С.-Г. Академії (з 1887) і приват.-доц. (1894–95) ун-ту в Москві, з 1896 р. — проф. Харківського Ун-ту на кафедрі політ. економії й статистики. Автор праць з екон. — гол. аграрної історії Лівобережної та Слобідської України, зокрема: «Очерки сельского хозяйства Малороссии» (1887), «К истории хозяйственного быта Московского государства, ч. I. Заселение и сельское хозяйство Южной Окраины XVII века» (1894) та ін.

Миклашевський Йосип (1882–1959), музикознавець, піяніст і педагог із старого укр. роду на Чернігівщині; закінчив Київ. Муз. Училище (1911) і Петербурзьку Консерваторію (1913), був ред. ж. «В мире искусства», популяризатор творів М. Лисенка й автор однієї з перших спроб аналізу його творчості. У 1913–18 рр. дир. Муз. Ін-ту в Петербурзі, з 1919

Й. Миклашевський викладач у Харківській Консерваторії. Гол. праці: «Очерк деятельности Киевского Отделения Императорского Русского Музыкального Общества за 50 лет» (1913), «Чайковский в Харкові» (1940), «Муз. культура Харкова в XVIII і першій пол. XIX ст.» (1944) та ін.

Миклашевський Михайло (1640-ві рр. — 1706), держ. діяч мазепинської доби; військ. товариш (1671) і «дворянин» гетьмана Д. Многогрішного (1672), глухівський городовий отаман (1675), ніженський полковий осавул (1679–82), ген. хорунжий (1682) і М. Миклашевський ген. осавул (1683). Як полк. стародубський (1689–1704, 1705–06), багато зробив для госп. колонізації півн. Гетьманщини, поширюючи рудництво й гутництво в своїх численних маєтках, придбаних ним різними засобами (гол.

коштом міських володінь). Був меценатом укр. мистецтва, зокрема побудував собор св. Юрія в Києво-Видубецькому монастирі. М. стояв в опозиції до офіц. промоск. політики уряду Мазепи, і 1703 провадив таємні переговори з лит.-поль. магнатами (августовської орієнтації) про об'єднання України як Великого Князівства Руського з Литвою й Польщею, на засадах Гадяцької унії 1658 р. Був забитий під час облоги шведами Несвіжу.

Миклашевський Михайло (1756–1847), військ. і держ. діяч родом з Чернігівщини, полк. стародубського карабінерського полку (1789–92), 1797 р. — волинський і того ж року «малоросійський» (чернігівський) губернатор, 1800 р. усунений Павлом I з цього уряду; з 1801 р. новоросійський (катеринославський) губернатор, з 1808 р. сенатор. М. був укр. автономістом, боровив інтереси України і мав зв'язки з Новгородсiверським патріотичним гуртком; 1812 р. М. склав проєкт відновлення коз. полків на Лівобережній Україні, до яких мали увійти, крім козаків, також держ. (військ.) селяни. 1818 р., після відставки М. оселився в своєму стародубському маєтку — с. Понурівці, де утворив цікавий осередок культури, політики (тут збиралися матеріали до історії України, звідси пішла у світ «Історія Русів») й екон. життя (заснування суконної фабрики та ін.). М. був противником кріпацтва і склав низку проєктів, що мали на меті поліпшення становища селян.

М. Миклашевський

Миклашевський Олександр (1864–1917), економіст, брат Івана М., проф. політ. економії та статистики Юрiївського (Дорпатського) Ун-ту (1910), фахівець з питань грошового обігу.

Миклашевські, старшинсько-шляхетський рід правобережного походження. Родоначальником лівобережних М. був, мабуть, Андрій М. (Андрушко Миклашенко), реєстровий козак Чигиринської сотні (1649). Син його — Михайло М., полк. стародубський (див.), від трьох синів якого пішли три гол. лінії роду М. — дві стародубські (старша й молодша) й глухівська, які у 18–20 в. дали чимало визначних держ., гром. і культ. діячів. До старшої стародубської лінії М. належать брати — Іван М. (див.), Олександр М. (див.) і Микола М. (1860–1909), чл. I Держ. Думи від Чернігівської губ. З глу-

хівської лінії М. походив Андрій М. (1801—95), власник відомої порцелянової фабрики в с. Волокитині Глухівського пов., яка вславилася своїми мист. виробами. Найвизначнішим представником молодшої стародубської лінії роду був Михайло М. (див.), правнук стародубського полк.; з його синів — Олександр М. (1798—1831), підполк. гвардії, декабрист, був засланий на Кавказ, де й загинув у бою; молодші сини та їх нащадки, великі діди Чернігівщини й Катеринославщини 19—20 в., створили нову — катеринославську галузь роду М. До молодшої стародубської лінії належить також Йосип М. (див.) музикознавець і піяніст.

О. О.

Миклухо-Маклай (Миклуха-Маклай) Микола (1846—88), визначний подорожник, антрополог, етнограф, природознавець, нар. в Новгородській губ. Батько його Микола Миклуха (1818—58), інж.-капітан, вихованець Ніженського Ліцею і Петербурзького Корпусу інж. шляхів, походив з Чернігівщини і був внуком Степана Миклухи, хорунжого Запор. війська. Родовий маєток Миклух був у Малині на Київщині. М.-М. вчився в Петербурзькому Ун-ті, потім в ун-тах Гайдельбергу, Ляйпцигу і Єні, в останньому був асистентом відомого природознавця Ернста Геккеля. Під час університетських студій у 1864 р. змінив прізвище на Миклухо-Маклай, і це прізвище взяли також його брати — Володимир, командир броненосця «Адмірал Ушаков» у роки рос.-японської війни, і Михайло, геолог — дослідник Полісся. М.-М. здобув ім'я в науці природничо-етнологічними дослідками на о. Новій Гвінеї (досліди над папуасами), піво. Малакка, островах Меланезії й Мікронезії у 1870—86 рр. У 1878—82 жив перев. в Сідней (Австралія), 1887 повернувся до Петербургу, але смерть не дозволила йому опублікувати результати своїх дослідів.

М. Миклухо-Маклай

М. залишив понад 160 праць, більшість яких присвячена антропології й етнографії населення Нової Гвінеї. Частина з них опублікована в 1 т. 1923 р., в 2 т. у 1940—41 і в 5 тт. щойно в 1950—54 рр. Щоденник з подорожі М.-М. «Серед дикунів Нової Гвінеї» був виданий укр. мовою в Києві 1961 р. Ім'ям М.-М. названо Ін-т Етнографії АН ССРСР, частину Нової Гвінеї (берег М.-М.) та ін. М.-М. був і на Україні (Київщина), досліджу-

вав фавну Чорного м. б. Одеси і на півд. березі Криму.

Микола I (1796—1855), син Павла I, рос. імператор (1825—55). Проводив послідовно реакційну політику як у сер. імперії (придушення всіх спроб і проявів рев. руху — декабристів, петрашевців та ін., діяльність всевладного «III Отделения», сувора цензура тощо), так і в усій Європі (зокрема ліквідація поль. 1830—31 і угор. 1848—49 революцій). Політика М. I щодо України була скерована на остаточну нівеляцію нац. особливостей, прав і традицій — скасування Магдебурзького права й Лит. Статуту, насильницька ліквідація Уніятської Церкви на Правобережжі, щораз більша русифікація й рішуча боротьба проти укр. нац.-політ. руху (розгром Кирило-Методіївського Братства, заслання Т. Шевченка). Певне піднесення екон. життя України, зокрема пром.-сти (особливо цукроварства) і міст (Київ, Одеса, Харків) гальмувалися посиленням рос. колоніальної політики, а обмеження впливів поль. землеволодіння на Правобережжі (інвентарна реформа Д. Вібікова) не полегшило важкого становища укр. селянства, наслідком чого було зростання сел. руху в 1840—50-их рр. (Київська козащина 1855 р.). Більш позитивні наслідки дали деякі заходи на терені культури (заснування Київ. Ун-ту, Археографічної Комісії й Центр. Архіву, Одеського Т-ва Історії і Древностей тощо), але й на цих установах позначився вплив політ. реакції й антиукр. політики М. I. Імперіялістична політика М. I, зокрема на Влизькому Сх., натрапила на рішучий опір з боку ін. евр. держав; поразка Росії під час Кримської війни була катастрофою всього режиму М. I і прискорила його смерть (правдоподібно самогубство).

О. О.

Микола II (1868—1918), син Олександра III, останній рос. імператор (1894—1917), продовжував внутр. й зовн. політику свого попередника, скеровану на збереження самодержавного ладу, втримання рівноваги в Європі, колоніальну експансію в Азії (зокрема на Далекому Сх.) й рос. домінацію над нерос. народами імперії. Зростання сел. руху, роб. страйків і політ. опозиції, яка щораз більше набирала масового характеру (у вигляді петицій, протестів і демонстрацій) з боку земської й міської громадськості, а зокрема студентства, піднесення нац. рухів, особливо укр., а також поразка в рос.-японській війні 1904—05 рр. призвели до революції 1905 р. М. II змушений був стати на шлях конституційних реформ і видати маніфест 17. 10. 1905 про встановлення законодавчих органів і забезпечення основних громадянських прав. Це дало можливість бодай частково ле-

ґалізувати й поширити укр. нац.-громад., культ. й екон. життя (визнання заг. прав укр. мови, укр. в-ва й преса, театр, громад. й культ. інституції, кооперація тощо). З другого боку, аграрна реформа Столипіна, політичний гол. політ. цілі, сприяла зміцненню екон. становища заможнішої частини укр. селянства. Та незабаром уряд повернувся на шлях реакції й обмеження нац. прав нерос. народів, що досягло свого апогею під час першої світової війни, коли всі укр. інституції, в-ва і преса фактично були заборонені, а низка укр. діячів, зокрема М. Грушевський були заарештовані й заслані за межі України; рос. окупація Галичини й Буковини принесла з собою погром тамтешніх укр. інституцій, депортацію багатьох укр. діячів до Росії, утиски Гр.-Кат. Церкви, арешт і заслання митр. Андрея Шептицького та ін. репресії. Лютнева революція 1917 р. примусила М. II зректися престолу 2 (за новим стилем 15). 3. 1917. Заарештований незабаром і засланий до Сибіру, він разом з усією родиною був замордований більшовиками в Єкатеринбурзі 17. 7. 1918 р.

О. О.

Миколаєвич Яків (1865—1931), гал. педагог; ст. на пед. теми в «Учителі», «Опис геогр.-статистичний пов. Кам'янецького» (1895).

Миколаєнко Ілько (*1898), драматичний актор і співак-тенор, на героїчних ролях у театрах Дніпропетровського, Харкова, Києва і Станіславова (1942—43); тепер в Австралії.

Миколаєнко (справжнє прізвище Здерківна) **Юлія** (1865—99), драматична акторка (з 1893) в театрі «Руської Бесіди» у Львові; Проня («За двома зайцями»), Маруся («Кам'яна душа»), Мотря («Сто тисяч»).

Миколаїв (VII—12/13), обл. м., положене на лівому березі Бозького лиману при впадінні до нього р. Інгула, за 50 км від Чорного м., з яким він пов'язаний морським каналом; важливий порт України, пром. і культ. центр, комунікаційний вузол, 242 000 меш. (1961). М. заснований 1788 р. поблизу кол. грец. колонії Ольвії заходами князя Г. Потьомкіна як військ. пристань з корабельними майстернями і пізніше осідок адміралтейства. З 1803 р. М. входив до складу Херсонської губ.; 1792 р. мав 3 300 меш., 1860 — 32 500, в тому ч. багато війська. Посилений розвиток М. почався з 1860-их рр. з відкриттям торг. порту

(1862), будовою залізниць (перша 1873 р. до Знаменки) та поглибленням і продовженням морського каналу від Очакова до М. 1871 р. в ньому відбудовано військ. порт, з кін. 19 в. розбудовано — торг. З того часу М. став третім після Одеси і Новоросійського чорноморським портом Рос. Імперії; в 1900 р. експорт че-

Миколаїв та його околиці

1 — Залізниця. 2 — Шосе. 3 — Межі м. Миколаєва. 4 — Морський канал з Очакова

рез М. становив 0,5 млн т, 1913 — 1,9 млн т — гол. хліба, на другому місці — залізних і манганових руд. З галузів промсти, крім суднобудування (2 великі зав. збудовані в кін. 19 в.), чавуноливарні і машинобудів. (гол. с.-г. машини) зав., були ще ковальські майстерні і харч.

Ріг вул. Радянської і Великої Морської у Миколаєві

пром-сть. Ч. меш.: 1897 р. — 92 000, 1914 — понад 104 000, здебільша росіяни.

Перша світова війна й революція спричинили занепад торгівлі і упадок М. (1923 р. — 84 000 меш., 1926 — 105 000, в тому ч. 29,9% українців, 44,5% росіян, 21,0% жидів), пізніше, завдяки зростан-

ню пром-сти, населення М. збільшилося до 169 000 (1939). Після воєнного знищення 1941–44 рр. М. відбудовано.

Сучасний М. лежить на підвищеному півострові між Бозьким лиманом на півд. і зах. і р. Інгулом на півн., до якого круто спадає; широкі вулиці творять прямокутну систему. Провідними галузями пром-сти М. є насамперед суднобудів. (зав. ім. І. Носенка, найбільший в УРСР і один з більших у всьому СРСР) і машинобудів. (зав. «Дормашина» випускає машини для шляхового будівництва, «Млимаш» — млинарське та елеваторне устаткування, ремонтно-мех. зав. й ін.), далі харч. (кондиторська і макаронна фабрики, м'ясокомбінат та ін.), легка (трикотажний, шкіряно-взуттєвий, парфумерно-склоробний комбінат й ін.), будів. матеріалів та ін. М. є третім після Одеси і Жданова портом УРСР; він має 4 модерні пристані, в тому ч. одну річкову; до порту веде Очаківський канал (глибина 7,5 м.). Гол. вивозиться ліс і залізні та манганові руди.

М. — поважний культ. осередок: високі школи — кораблебудів. (заснований 1920) та пед. (створений 1913 як учительський) ін-ти, Миколаївська Астрономічна Обсерваторія (заснована 1821 р.), держ. с.-г. досл. станція, низка технікумів і училищ проф.-техн. освіти, 2 театри — укр. муз.-драматичний та рос., філармонія, 2 музеї (художній ім. В. Верещагіна і обл. краєзнавчий), телецентр. Українці в М. становлять тепер понад 60% всього населення. В. Кубійович

Миколаїв (IV—4), м. в Галичині на Опіллі, за 3 км від Дністра, р. ц. Львівської обл., 6 900 меш. (1959; 1931 — 3 200); великий цементний зав. 1917 постій випколу й коша УСС, 1919 бій 7 львівської бригади УГА з поляками.

Миколаївка (V—16), с. м. т. Петриківського р-ну Дніпропетровської обл., 2 300 меш. (1959); положена на лівобережжі Дніпра за 5 км від Дніпропетровського, в якому працює більшість населення.

Миколаївка (V—18), с. м. т. Слов'янського р-ну Донецької обл., положена над р. Дінцем за 20 км на сх. від Слов'янського; 7 100 меш. (1959).

Миколаївка (VI—11), с., положене в зах. частині Причорноморської низовини над р. Чичиклією (притока Бога), р. ц. Одеської обл.; 1 900 меш. (1959).

Миколаївська область, обл. у зах. частині Причорноморської низовини, в столиці дол. Бога; 24 900 км², 1 041 000 меш. (1962), в тому ч.: 441 000 міськ., 600 000 сіль.; за переписом з 1959 українці в М. о. становили 81,2% населення, росіяни 13,8%, жиди 2,0%, білоруси 1,3%, бол-

гари 0,6%, ін. 1,1%; 7 міст (в тому ч. 3 обл. підпорядкування), 9 с. м. т., 19 сіль. р-нів, 223 сільради.

Миколаївський (Військовий) собор, собор св. Миколи (Великий Микола), фундація гетьмана І. Мазепи, побудований у 1690–96 рр. на Печерському в Києві

Миколаївський Військовий собор

архітектором Й. Старцевим (Старченком) у стилі укр. барокко. В пол. 18 в. до монументальної п'ятибанної будови добудовано зах. багаторізьблений фронтон і притвор з пишними кованими дверима, один з кращих зразків укр. барокко; по смерті І. Мазепи рос. влада здерла з фронтону церкви його герб, у 1920-их рр. сов. влада спалила цінний іконостас роботи С. Балики (з 1690 р.), а 1935 р. цілковито зруйнувала й собор.

Миколай, св., сп., у Мирі Лікійському в Малій Азії з часів першого Вселенського Собору (325 р.). Культ М. позначений на Україні вже в 11 в. нововведеним святом перенесення його мощів з Миру до Барі в Італії, з окремо складеною церк. службою та синаксарним оп. (Теплого Миколи 9. 5 ст. ст.; інше свято на згадку про його смерть — 6. 12 ст. ст.);

Ікона св. Миколая з Кам'янки Струмилової (1586)

житіє М. вміщене в «Четьях-Мінеях» св. Дмитра Туптала. У численних нар. переказах М. боронить людей від стихійного лиха; найбільше він опікується тими, хто перебуває у плаванні, тому чорноморські рибалки, виходячи на промисел, брали з собою образ М. Він опікується також звірями, сиротами, що відбилось у піснях на його честь, зокрема в гуцульських колядах. У давнину — св. М. також заступник перед небезпеками із степів (оп. про чудесне визволення русина з половецької неволі). Пісні про М. належать до найдавніших зразків укр. поезії, серед них такі популярні, як «О хто, хто Миколая любить». Численні церкви й монастирі, що носять його ім'я (у Києві, Перемишлі, Мукачеві та ін.), чудотворні ікони М. (серед них київська Миколи Мокрого), церк. братства й сестрицтва та популярність М. як хресного імени свідчать про особливе шанування М. на Україні.

Миколай Борецький (1879—?) митр. УАПЦ родом з Волині; по закінченні Київ. Духовної Семінарії та Пед. Курсів у Харкові — душпастир (з 1904), законновчитель і військ. свящ.; з 1922 — єп. гайсинський, з 1927 обраний другим Всеукр. Правос. Собором митр. України. Заарештований 1930 р. і засланий на Медвежу Гору. Дальших відомостей про М. Б. немає.

Митр. М. Борецький

Миколай Карабиневи́ч (1888—1932?), єп. УАПЦ родом з Поділля; з 1911 р. свящ., з 1923 — єп. моги́лів-поді́льський, з 1931 — єп. уманський; заарештований 1932, в кін. 1932 (за ін. відомостями 1935) розстріляний у Москві.

Миколайчики (*Eryngium* L.), рід довгорічних рослин з родини окружкових. На Україні 3 види: М. польові (*E. campestre* L.), сіруватозелена рослина, росте в степах, б. шляхів, бур'ян на полях у Степу, Лісостепу, восени утворює «перекотиполе»; М. сині (*E. planum* L.) — в степах, на пісках, б. шляхів, має 0,5% сапонінів, 1,46% танінів і 0,25% етерової олії, в нар. медицині М. вживають як заспокоюючий засіб при різних болях, тепер як відхаркувальний засіб; М. приморські (*E. maritimum* L.) — по берегах морів, на піскуватих і кам'янистих місцях.

Миколая св. церква, церква у Львові, побудована на місці замкової церкви кн. Льва Даниловича, під т. зв. «Будильничою» горою (згадка з 1292 р.), кількакратно горіла й була відбудована; свій

первісний вигляд з 13 в. зберегла лише в поземному плані та основі murів. У гол. бароковому вівтарі візант. ікона

Церква св. Миколая у Львові

св. Миколая, на фасаді фрески П. Холодного (старшого, з 1924); 1953 церкву реставровано.

Миколая св. церква, бойківська дерев'яна церква, побудована 1763 р. в с. Кривці (Турчанщина), перенесена 1930 р. до Львова на Чернечу гору для монастиря оо. Студитів. М. с. ц. типова пам'ятка

Церква св. Миколая з с. Кривки

тридільної і трибанної укр. церк. будови; мальовничості церкві додають численні загини на банях, ганок з різьбленими колонками та крита галерія над бабинцем.

Микошинський Богдан, гетьман Війська Запор. (1586, 1594), воював з турками й татарами, вів переговори з Еріхом Ляссотою 1594 р. про участь Запоріжжя в антитур. коаліції.

Микулинці (IV—6), с. м. т. на гал. Поділля над р. Серетом, р. ц. Тернопільської обл.; 3 800 меш. (1959); бароковий костюл з 18 в., руїни замка з 16 в. (оборона 1675 перед турками).

Милий Дезидерій (*1906), маляр-імпресіоніст з Пряшівщини, проф. Братіславської високої школи мистецтва; виставки в Пряшеві, Братіславі, Відні, сканд. країнах і ССР; краєвиди: «Київський пейзаж», «В рідному селі» та ін.

Милий, посадник города Бакоти, після другого нападу татар на Україну (1239—41) прийняв тат. підданство. Змушений 1254 р. повернутися під владу короля Данила, незабаром зрадив його і знову підкорився татарам.

Миловане, с. кол. Товмацького пов., нині Тисьменицького р-ну Івано-Франківської обл.; у 1911—39 рр. тут існувала перша укр. госп.-садівнича однорічна школа Т-ва «Прогресу», яка спричинилася до піднесення хліборобської культури в Галичині.

Вудинок Сіль.-Госп. Школи в Милованю

Милославна промисловість, галузь хем. пром-сти; до революції на Україні мала перев. кустарний характер (на 650 миловарень в 9 укр. губ. було ледве 11 більших з продукцією вище 5 000 т річно); заг. річна продукція становила бл. 350 000 т. Тепер миловарні — великі зав., що переробляють місц. сировину і покривають місц. попит. М. п. розміщена у більших м., гол. в Харкові, Києві, Одесі, Львові й ін. Вона сильно розвинена на Кубані (Краснодар, Армавір та ін.), де гол. сировиною є соняшникова олія.

Милович Юхим (1875—1943), драматичний актор характерного і резонерського пляну в побутовому репертуарі, помічник режисера в театрі М. Садовського в Києві (1906—19), пізніше у Саксаганського та ін.; в кін. 1920-их рр. зійшов зі сцени.

Милоніг Петро, придворний архітект кн. Рюрика Ростиславича в кін. 12 — поч. 13 в.; у 1199—1200 рр. збудував велику підпорну стіну, що захищала Михайлівську церкву Видубецького монастиря в Києві. Згодом також будував церкви: П'ятницьку у Чернігові, Михайлівську в Смоленську, Василівську в Овручі, Василівську на Новому Дворі в Києві та ін.

Милорадович Василь (1846—1911), фольклорист і етнограф з старшинсько-шляхетського роду на Полтавщині. Праці та матеріали з фольклору і етнографії Лубенщини: «Рабочие песни Лубенского уезда, Полтавской губернии, собранные в 1890—93 гг.» (1897), «Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888—95 гг.» (1897), «Народная медицина в Лубенском уезде» (1902), «Житие-бытие лу-

бенского крестьянина» (1904). Переклади з Г. Гайне, А. Майкова, А. Фета.

Милорадович Григорій (1839—1905), граф, історик і генеалог старшинсько-шляхетського роду (серб. походження) на Чернігівщині; ген.-лейтенант, чл. Ради Мін-ва Хліборобства й держ. майна; чернігівський губ. маршалок (1890—96), організатор і перший гол. Чернігівської Вченої Архівної Комісії. Автор багатьох праць з історії Лівобережної України та укр. генеалогії, геральдики, іст. бібліографії тощо, вміщених у «КСт.», «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей Российских», «Черниговских Губернских Ведомостях» та ін. вид. Гол. праці: «Материалы для истории Южной Руси» (1858), «Указатель иностранных источников для истории Малороссии» (1859), «Акты фамилии Полуботок с 1669—1734 г.» (1889), «Описание Черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского» (1889), «Малороссийское дворянство» (1890), «Гербы малороссийских дворянских фамилий» (1892), «Родословная книга черниговского дворянства», I—II (1901), низка генеалогічних та біографічних нарисів про Полуботків, Милорадовичів, Туманських, Кочубеїв, Миклашевських тощо. Матеріали фамільного архіву М. видано у зб. «Любецкий архив гр. Милорадовича», вип. I, за ред. О. Лазаревського («КСт.», додаток, 1896, 1898 і окремо 1898). Залишив неопублікований досі цікавий щоденник (1875—1905), який містить багатий матеріал для історії укр. консерватизму другої пол. 19 в., одним з чільних представників якого був сам М.

Г. Милорадович

О. О.

Милорадович Єлисавета, нар. Скоропадська (1832—90), гром. діячка, один з фундаторів НТШ; дочка полтавського губ. маршала І. Скоропадського (діда гетьмана Павла Скоропадського) й дружина Лева М. (сина Григорія М. — див. Милорадовичі). М. присвятила своє життя укр. гром. і культ. справам, гол. в Полтаві, де була чл. укр. Громади 1860-их рр., щиро допомагаючи укр. в-вам, шкіль-

Є. Милорадович

ництву тощо. Це звернуло на М. увагу рос. уряду, який провадив слідство у справі немов би керованого М. т-ва, що його метою мала бути реставрація гетьманського уряду на Україні. М. підтримувала укр. нац.-культ. рух у Галичині, допомагаючи своїми пожертвами львівській «Просвіті», ж. «Правда» і дала 9 000 гульденів на заснування Т-ва ім. Шевченка у Львові. Померла й похована у Полтаві.

Милорадович Леонид (1841—1908), дипломат і публіцист, брат гр. Григорія М. (див.), секретар рос. посольства у Штутгарті (1862); за «українофільство» і зв'язки з рос. революціонерами за кордоном (Герцен) був від 1863 р. під наглядом поліції; згодом — київ. віцегубернатор (1878) і подільський губернатор (1879—82). Публіцист дворянсько-консервативного напрямку у 1880—90-их рр., автор брошури «Преображенная жизнь христианина» (1899).

Милорадович Петро (1858?—1930), драматичний актор, довгий час на рос. сцені. З 1919 р. у Держ. Драматичному Театрі в Києві, згодом у театрах Полтави і Дніпропетровського; суддя («Ревізор»), Бен-Акиба («Уріель Акоста»), король Ян Казімір («Мазепа-паж») та ін.

Милорадовичі, укр. старшинсько-шляхетський (і графський) рід серб. походження. Брати Михайло, Гаврило й Олександр М. під час рос.-тур. війни 1711 р. перейшли на бік Росії, за що дістали від Петра I уряди й маєтки на Україні. Михайло М. (†1726), полк. гадацький (1715—26), підписав Коломацькі чолобитні 1723 р. Гаврило М. (†1730) заступив брата на полковництві гадацькому (1727—29), яке втратив у наслідок численних здирств і захоплення чужих земель. Син Олександра М. — Михайло М. був полк. ізюмського слобідського полку (1759—61), а внук Михайло М., укр. автономіст, був полтавським губ. маршалом (1807). Від перших трьох братів М. пішли кілька ліній цього роду, який дав у 18—20 вв. низку укр. і рос. держ., військ. і культ. діячів. Зокрема Петро М. (1723—99), внук Михайла, вихованець Київ. Академії, був останнім полк. чернігівським (1762—83). Син його, Григорій М. (1765—1828) був чернігівським ген. суддею (1799) і таврійським цивільним губернатором (1802—03). Внуки Григорія М. — граф Григорій М., історик-генеалог (див.), і Леонид М. (див.). Брат Петра М. — Андрій М. (1726—96), також вихованець Київ. Академії, бунчуковий товарищ, згодом ген.-поручник, учасник Семилітньої війни й рос.-тур. 1769—74, був губернатором «Малої Росії» (1779), а з 1781 — чернігівського намісництва й керував складанням опису Лівобережної України 1779—81 рр. Син його граф Михайло М.

(1771—1825), рос. ген., київ. військ. губернатор (1810—12), чл. Держ. Ради й Комітету мін. та петербурзький ген.-губернатор (з 1818), був забитий під час повстання декабристів у Петербурзі.

З лінії Гаврила М. походив етнограф Василь М. (див.). О. О.

«Милость Божія Україну... свободившая», драма, що відображає повстання Богдана Хмельницького, виставлена 1728 р. в Києво-Могилянській Академії, присвячена гетьманові Данилові Апостолові; імовірний автор Теофан Трофимович. Написана гарною мовою з добре розробленими патріотичними монологами, «М.Б.» є одним з найліпших творів укр. бароккової літератури.

Миля (з латинського — *milia passuum* — 1 000 подвійних кроків), давня міра довж. різної величини й походження. На Україні у 16—18 вв. були прийняті М. — нім. (або геогр., також поль. — більша), що дорівнювала $\frac{1}{15}$ ступня меридіана, тобто 7,422 км; укр., що мала 9,278 км, і мала поль. (5,556 км). З 18 в. була вживана також рос. М., що дорівнювала 7 верстам або 7,467 км. На укр. землях під Австрією застосовувалося до 1875 р. (частково й згодом) поштова М. (7,586 км), на Закарпатті — угор. (8,354 км). Тепер вживається для виміру віддалей на морі морська М., що дорівнює довж. 1' земного меридіана, тобто 1,853 км; в країнах Брит. Коммонвелту і в ЗДА прийнята брит. М. — 5 280 футів або 1,609 км.

Милькович Володимир (1869—1916), гал. історик серб. роду, проф. Чернівецького Ун-ту; за ред. М. видано акти Львівського Братства „*Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis*“, т. I за 1518—1600 рр. (1895—98); ст. про Берестейську унію, з історії Візантії тощо.

Мильнянка лікарська, собаче мило (*Saponaria officinalis* L.), багаторічна рослина з родини гвоздикуватих, росте на луках, по узліссях, берегах річок, як бур'ян у садах та по городах. Коріння її містить до 35% сапонінів, розчини яких піняться і використовуються як емульгатор для миття вовняних і шовкових тканин, у харч. пром-сті, іноді в медицині як відхаркувальний засіб. Повноквітні форми М. плекають як декоративні.

Мильчевський Войтх (або Альберт), гал. друкар і палітурник; 1684 дістав королівський привілей друкувати і перекладувати латинські й укр. книжки; 1690 видав укр. буквар, за який його оскаржило Ставропігійське Братство і судом позбавило права на друк укр. книжок.

«Ми молоді», див. «Відродження».

Минаєв Кузьма (1895—1950), співак-баритон, закінчив Моск. Консерваторію і

студію при Великому Театрі; у 1927—37 рр. на сценах оперних театрів Харкова, Одеси і Баку, з 1937 — соліст Київ. Опері; основні партії: Остап («Тарас Бульба»), Ігор («Князь Ігор»), Мазепа (в одноіменній опері) та ін.

Миник Теодор (*1896), укр.-амер. гром. діяч родом з Самбірщини; діяч Укр. Роб. Союзу (його гол. секретар з 1927), секретар (з 1952) і перший віцепрез. (з 1959) Укр. Конгресового Комітету Америки, співзасновник Ліги Молоді Півн. Америки.

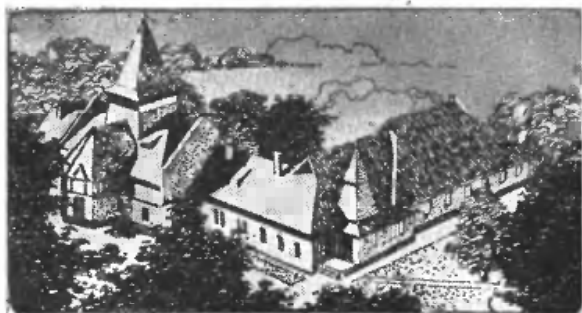
Минко Василь (*1902), письмен. родом з Харківщини, друкується з 1924 р., спочатку в жанрі п'єс-агіток, пізніше перейшов на прозу. Зб. оп. і повісті: «Власть на місцях» (1928), «Белладонна» (1929), «На переправі» (1930), «Штурмівці» (1931), «Ярина Черкас» (1936), «Творці краси» (1937), «Над річкою Хоролом» (1949), «Ясні зорі» (1951). Найвизначніший прозовий твір М. — мемуарна повість «Моя Минківка» (ч. I, 1963). Також кілька п'єс на актуальні теми сов. життя: «Не називаючи прізвищ» (1953), «Мовчати заборонено» (1955) та ін. Крім того, подорожні нариси, ст. в пресі.

Миньок річковий, минь (*Lota lota* L.), цінна пром. риба родини тріскових; довж. тіла до 60 см, вага до 4,5 кг; на Україні поширена в басейні сер. Дніпра і Десни, у верхній течії Дністра та у водоймах Закарпаття.

«Мирь», тижневик у Бересті 1918 р., орган Холмського губ. земства.

«Мирь», політ., церк., екон. і літ. газ., орган клерикального угруповання народців, виходила тричі на тиждень у Львові 1885—87; гол. ред. Й. Комарницький. У «М.» друкувалися твори О. Авдицького, Марка Вовчка, М. Костомарова, В. Масляка, бібліографічні матеріали І. Є. Левицького; 1887 як додаток до «М.» виходив журн. «Душпастир».

Миргород (IV—14), м. на Придніпровській низовині над р. Хоролом, р. ц. Полтавської обл.; 25 100 меш. (1959). М.

Курорт «Миргород», санаторія ч. 1

заснований у сер. 16 в., до 1648 належав кн. Єремії Вишневецькому, згодом полк. м. Гетьманщини; за рос. панування пов. м. Полтавської губ. (з 1802) ремісничо-сіль.-госп. типу. На розвиток М. вплину-

ло виникнення в М. курорта (1912—14) і газово-нафтової пром-сти в р-ні (1950-і рр.).

Тепер існують зав.: ливарно-мех., конопле-переробний, шкіряний, цегельний, маслоробний, круп'яний, розливу мінеральних вод; фабрика мист. виробів; краєзнавчий музей, нафторозвідувальне управління. М. — бальнеологічний курорт; основні лікувальні засоби (хвороб шлунка й кишок) — мінеральні джерела з хлоридно-натрієвою і хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвою водами, лікувальний торф.

Миргородщина здавна славилася мист. кустарними промислами: керамічним і ткацьким. У 1896 була відкрита в М. художньо-пром. школа ім. М. Гоголя, в 1918—19 р. існувала як керамічний ін-т (дир. В. Кричевський), нині — Миргородський керамічний технікум ім. М. Гоголя. М. батьківщина письмен. П. Мирного і маляра В. Боровиковського; поблизу у с. Великих Сорочинцях нар. М. Гоголь; у М. часто бував Г. Сковорода, жив видатний груз. поет Д. Гурамишвілі і там похований.

Мирівське (VI—14), с. м. т. Дніпропетровської обл., підпорядковане Криворізькій міськ. раді, засноване 1958 р.; 2 400 меш. (1959); центр. гірничозбагачувальний комбінат.

Мирний (справжнє прізвище Рудченко) Панас (13. 5. 1849 — 28. 1. 1920), видатний укр. письмен. Нар. в Миргороді в родині дрібного урядовця, вчився в Гадяцькому пов. училищі, по закінченні якого дістав посаду «канцелярського служителя» в Гадяцькому пов. суді, у 1864 р. перейшов на посаду помічника бухгалтера Гадяцького пов. казначейства, з 1867 р. у Миргороді на такий самий посаді.

П. Мирний

1871 р. перейшов до Полтави, де працював у губ. казначействі, а пізніше в казенній палаті майже до останніх рр. свого життя, дослужившись до чину дійсного статського радника (1914). Вирішальне значення для формування світогляду, ідейних та мист. поглядів М. мала творчість Т. Шевченка, під впливом якого М. з юнацьких літ почав писати укр. мовою. Ранні літ. спроби М. — вірші, драми, оп. 1872 р. у львівському ж. «Правда» надруковано оп. в стильовій манері Марка Вовчка «Лихий попутав». У наступному оп. «Г'яниця» (1874) подано образ дрібного чиновника,

зламаною тяжким життям. 1877 р. в Женеві надруковано повість «Лихі люди», в якій показано образи інтелігентів — свідомих борців за свободу і права народу (Жук і Телепень). Їм протиставлені негативні типи царських слуг і донощиків (Шестірний і Попенко). Найвидатніший твір «Пропаща сила» або «Хіба ревуть воли, як ясла повні» М. написав разом із своїм братом І. Рудченком (Женева, 1880). Це великий соц.-психологічний роман-хроніка. Гол. герой Чіпка — багатонадійна сила, активний шукач правди, бунтівник проти кривди і несправедливості тогочасного суспільного ладу — в шуканнях засобів боротьби стає на шлях розбійництва і гине. Роман подає майже столітню історію укр. села, починаючи з кріпацьких часів до пореформної доби, і показує соц. гніт, внутр. боротьбу між різними соц. групами, царський суд, жорстоку миколаївську салдатчину, поліційне насильство та стихійний неорганізований протест проти неправди і несправедливості і тим самим засуджує соц. і політ. гніт царської Росії.

Другий великий соц.-психологічний роман М. «Повія» (1883—84) малює нові соц. процеси, зумовлені обставинами пореформної дійсності: розшарування села на два ворожі табори, зростання нової верстви — хижих багатіїв-визискувачів, зубожіння селянства, покривджене реформою 1861 р. На цьому соц. тлі показано тяжке життя дрібної сел. дівчини Христі, яка стає жертвою жорстокості і сваволі, породженої умовами жахливого соц. гніту. Обдурена і збещена паничем, нещаслива дівчина зазнає страшних поневірянь і трагічно гине. Нові соц. відносини на селі після скасування кріпацтва показав М. і в повісті «Лихо давне і сьогочасне». Визволені з «лиха давнього» — кріпацтва, селяни в наслідок малоземелля опинилися у повній екон. залежності від поміщиків та їх управителів, а також від багатих селян. М. змалював так само картини голоду на селі, переселенський рух селян («Серед степів», 1903).

М. писав також драматичні твори: комедії «Перемудрив» (1885), «Згуба» (1896), драми «У черняхівцях» (1884), «Спокуса» (1901). Найпопулярніша драма «Лимерівна» (1883; вперше опублікована 1892 р. в ж. «Зоря»), в якій зображена трагедія бідної сел. дівчини, яку присилювали вийти заміж за нелюба багатія, нестерпне життя в родині якого штовхнуло Лимерівну на самогубство. Роля гол. героїні Наталі належала до улюблених ролей М. Заньковецької. Укр. дитячу літературу М. збагатив оп. «Морозенко» (1885). Він відомий також як перекладач поеми Льюїс Фелло «Пісня про Гайява-

ту» (уривок з повного перекладу надрукований у зб. «На вічну пам'ять Котляревському», 1904), «Слова о полку Ігореві» (1883, вперше опубліковано в ж. «Зоря», 1896), Шекспірового «Короля Ліра» тощо.

Значення М. в укр. літературі в продовженні і розвитку традиції Т. Шевченка і в закладенні основ соц.-психологічного роману. На першому плані М. ставить не зов. побут, а людину з її характером, вдачею, душевними переживаннями. Визнаючи, що «найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова», М. в умовах важких заборон укр. мови сміливо виступав проти русифікаторської політики рос. уряду і своїми творами великою мірою прислужився дальшому розвитку укр. літ. мови. Він значно поширив словниковий склад її, збагатив синтаксис новими синтаксично-інтонаційними засобами та конструкціями, ритмо-мелодійністю фрази та дав зразки надзвичайної образності. М. став літ. учителем наступних поколінь укр. письмен., зокрема І. Франка і М. Коцюбинського, які підхопили і розвинули ідейно-мист. і мовно-стилістичні засоби творів М. М. Коцюбинський відзначав у творчості М. поєднання чарівної краси художнього слова з широким та вільним розмахом думки, блискучої словесної форми з глибоким ідейним змістом.

Література: Стешенко І. Панас Мирний. ЛНВ. кн. VII—VIII. Л. 1914; Марковський М. Як утворився роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Зб. Іст.-Філол. Відділу ВУАН, ч. 22. К. 1925; Якубський Б. Вступна ст. до кн. П. Мирний — І. Білик. «Хіба ревуть воли...» Ж. 1927; Рудинська С. Листи В. Горленка до П. Мирного. Зб. Іст.-Філол. Відділу ВУАН, ч. 60. К. 1928; Єфремов С. Панас Мирний. «Слово». К. 1928; Єфремов С. З рукописної спадщини Мирного. Література. Зб. I, ВУАН К. 1928; Ткаченко І. Вступна ст. П. Мирний. Твори, I. Ж. 1928; Пивоваров М. Суспільно-політ. погляди Панаса Мирного. К. 1955; Сиваченко М. Історія створення роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні». К. 1957; Грицютенко І. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного. К. 1959; Пивоваров М. Майстерність психологічного аналізу. К. 1960; Вілецький О. Панас Мирний. Вступна ст. до I т. Творів. К. 1960.

П. Одарченко

Мировий суд, одноособова суд. установа для дрібних карних і цивільних справ, що здавна існувала в Зах. Європі (в Англії з 14 в.); в Рос. Імперії введена суд. реформою 1864 р. Мирових суддів обирали пов. зібрання або міськ. думи з місц. людей, що мали нерухоме майно; на Правобережній Україні їх призначав мін. юстиції. Апеляційною інстанцією для М. с. був пов. з'їзд мирових суддів, що складався з дільничих мирових суддів (за винятком того, чий присуд оскаржено); касацію вирішував Сенат. Реформа 1889 р. скасувала М. с.,

За винятком деяких міст (на Україні — Харків, Одеса), але 1912 р. інститут М. с. був відновлений у деяких губ. й існував до революції 1917 р.

Мирович Іван Михайлович (або Іванович), військ. і держ. діяч Мазепинської доби; знатний військ. товариш (1689), з 1691 р. — полк. переяславський, брав участь у численних походах і 27. 10. 1693, разом з С. Палієм та ін. полк., розбив тат. військо на р. Кодимі. Під час швед. війни був наказним гетьманом у поході коз. війська на Волинь; на весні 1706 р. під Ляховичами (на Білорусі) потрапив у швед. полон і помер у Швеції (бл. 1709). Меценат укр. церк. мист., збудував Покровську церкву в Переяславі.

Мирович Іван (†1753), син Івана М. (див.); засланий до Сибіру 1716 р., служив там у ранзі капітан-поручника на скарбових горних зав. 1730 р., посланий з транспортом заліза до Петербургу, втік з дороги до Криму, де згодом став перекладачем у крим. хана. Разом з братом Федором (див.) був зв'язковим між гетьманом Орликом і Кримом та Запоріжжям (до 1734 р.), а також виконував ін. його доручення (1735 р. — місія до польс. короля Станіслава Лещинського у Франції, 1736 р. представник Орлика при гол. квартирі тур. війська тощо).

Мирович Федір (†1758), держ. діяч за гетьманів І. Мазепи й (на еміграції) П. Орлика, син Івана М. (див.). Вихованець Київ. Академії, був бунчуковим товаришем, ген. бунчужним (1708—09) і ген. осавулом (з 1710). 1709 р. з доручення Мазепи провадив переговори з Запоріжжям, які закінчилися переходом запорожців на бік Швеції, і з Кримом. На еміграції жив у Криму, Туреччині, Швеції, Польщі (з 1719), знову в Криму (з 1754) і виконував різні політ. доручення Григора Орлика (зокрема на Запоріжжі). До кін. залишився непримиренним ворогом Москви й оборонцем укр. нац.-державницької ідеї в дусі Бендерської конституції 1710 р. Помер у Криму.

Мировичі, старшинський рід 17—18 в. на Переяславщині, який особливо визначився за гетьманів Мазепи й Орлика, що стало причиною важких репресій з боку рос. уряду, наслідком чого цей рід зубожів і занепадав ще у 18 в. Родоначальник М. — Іван Михайлович (або Іванович) полк. переяславський (див.). Син його — Федір М., ген. бунчужний (див.) емігрував з Мазепою, за що всі маєтки М. були конфісковані, і мати його Пелагія Захарівна, нар. Голуб (своячка гетьмана Самойловича), була 1712 р. з усією родиною депортована до Москви, а 1716 заслана до Тобольська; лише 1745 р. було дозволено їй повернутися на Україну «за поруками» без права утримувати зв'язки з синами-емігран-

тами, Федором і Іваном (див.). Третій син полк. Івана — Василь (†1732), також депортований до Москви, 1715—16 р. був обвинувачений у зносінах із шведами й братом Федором і в намірі емігрувати, за що після важких тортур був засланий на каторгу, де й помер. Дочка полк. Івана — Анна була дружиною Андрія Войнаровського і після підступного схоплення росіянами її чоловіка жила з дітьми у Швеції. Сини Федора М. — Яків і Петро М. були вивезені до Петербургу для одержання освіти; за зв'язки з батьком обидва були заслані до Сибіру, де з 1742 були воеводами — Яків у Кузнецьку, Петро в Єнісейську. Син Якова, Василь М. (1740—64), підпоручник рос. армії, був страчений за спробу визволити кол. царя Івана VI із Шліс-сельбурзької фортеці. О. О.

Мирові посередники, адміністративно-судові урядовці в Рос. Імперії після реформи 1861, призначувані урядом з місц. дворян для мирного пологдження суперечок між поміщиками й звільненими з кріпацтва селянами, для складання «установчих грамот» і для нагляду над сіль. управлінням. Апеляційними інстанціями для М. п. були їх пов. з'їзд, губ. присутствіє та Сенат. На Лівобережній і Півд. Україні М. п. існували до 1874 р.; на Правобережній — до 1917 р.

Мирон Дмитро, псевд. Орлик (1911—42), діяч ОУН, 1932—33 референт юнацтва при Крайовій Екзекутиві ОУН на Зах. Укр. Землях, згодом ув'язнений поляками. 1940 крайовий провідник ОУН на Зах. Укр. Землях під більшовиками; 1941 очолював Півд.-сх. похідну групу ОУН під проводом С. Бандери, з жовтня 1941 — Крайовий Провід ОУН у Києві. Заарештований нім. поліцією, забитий під час втечі з в'язниці. М. — автор ідеологічних ст. (м. ін. «Ідея й чин України», 1941).

Мирон Іван (1857—1940), інж. зал. служби, гром. діяч (зокрема на Станіславщині), держ. секретар шляхів ЗУНР 1918—19.

Мироненко Василь (1910—64), графік родом з Лубенщини, учень, згодом викладач і проф. Харківського Художнього Ін-ту. М. працював у галузі станкової графіки; серії кольорових офортів: «Укр. пейзаж», «Україно моя», «Київ», «Харків», «Донбас», «Квітуча Україна», «Каховські пейзажі», «По Італії» та ін.

Д. Мирон

Мироненко Денис (1880—1918), співак-баритон і драматичний актор на характерних ролях у побутовому репертуарі; спочатку в провінційних трупах, у 1910—18 в театрі М. Садовського в Києві; найкращі ролі — Бакх у «Енеїді» М. Лисенка, Демко у «Чмир» М. Кропивницького.

Мироненко Михайло (*1894), мовознавець-популяризатор періоду українізації, учень М. Грунського; 1937 р. заарештований і з того часу про нього немає відомостей. Гол. праці: «Нариси з укр. мови» (1929), «Укр. фразеологія» (1929), «Новий правопис чужих слів і власних імен та правописний словничок» (1929), «Укр. правопис» (1929; спільно з Грунським); «Розділові знаки» (спільно з Грунським).

Миронець Іван (1900—1937?), літературознавець, автор праць про Т. Шевченка, М. Коцюбинського та ін., друкованих на поч. 1930-их рр.; заарештований 1937, тоді ж, мабуть, розстріляний.

Миронівка (IV—12), с. м. т. на Придніпровській височині, центр Кагарлівського р-ну Київ. обл., 9 600 меш. (1959); цукровий комбінат заснований 1858 (1960—61 вироблено 30,670 т цукру), джерело мінеральної радіоактивної води, яка застосовується для ванн купелевого лікування. Бл. М. селекційно-дослідна станція ім. В. Старченка.

Миронівський (V—19), с. м. т. Артемівського р-ну Донецької обл., положене над р. Луганкою, 5 600 меш. (1959); держ. р-на електростанція (ДРЕС), зав. залізобетонних конструкцій.

Миронов Сергій (1875—1941), київ. графік, працював у галузі станкової графіки; «Весна. Лавра» (1919), «Печерська Лавра» (1938), пастелі.

«Мироносиці», жін. т-во (сестрицтво) при гр.-кат. церкві у Чернівцях (1886—1940); вело широку харитативну діяльність, зокрема допомагало потребуючим дітям, опікувалося дитячим садком, т. зв. захоронкою в Чернівцях (1896—1940); серед активних чл.: Е. Калужняцька, К. Костецька, М. Білинкевич, О. Сірецька.

Миропіль (II—8), с. м. т. на сх. Волині в Дзержинському р-ні Житомирської обл. над р. Случню; 4 500 меш. (1959); розробка граніту, міжколгоспна ГЕС.

Мирош Михайло (*1893), маляр родом з Галичини; з 1922 в ЗДА; закінчив Держ. Ін-т прикладного і декоративного мистецтва у Львові; працює перев. в

М. Мирош

церк. малярстві і як театральний декоратор; учасник амер. і укр. виставок.

Мирт звичайний (*Myrtus communis* L.), вічнозелене декоративне дерево з родини миртуватих з білими квітками й синьо-чорними ягодами, що його вирощують на півд. березі Криму й на Кавказі. Листки мають етерову олію, яку використовують у парфумерії, а миртову воду, одержувану способом перегонки, — в косметичці.

Мирчинк Юрій (1889—1942), геолог, проф. Моск. Ун-ту (з 1918), д. чл. АН БССР; дослідник четвертинної геології України, зокрема Чернігівщини.

Мисайл Пструч (з роду кн. Бабиців-Соколинських), архієп. смоленський (1445—74), митр. київський (1475—80), автор «Послання» до папи Сікста IV (1476) з побажаннями співпраці між правос. й католиками та із скаргами на утиски з боку католиків; звернення залишилося без відповіді. М. вважають можливим автором Літопису за 1254—1425 рр.

Мисак, Тимофій (*1920), маляр, з 1949 в Австралії; учасник виставок в Аделаїді, Мелбурні та ін.; пейзажі, натюрморти, портрети; перша нагорода на конкурсі «Королівського Об'єднання Мистців Півд. Австралії» (1957) за пейзаж «Морський берег».

Мисечко Володимир (†1943), правос. протоієрей, церк. і гром. діяч; настоятель і декан у м. Горохові на Волині, чл. Церк. Управління УАПЦ ровенської дієцезії; розстріляний німцями в ровенській в'язниці.

Мисик Василь (*1907), письмен. родом з Дніпропетровщини, друкується з 1923 р. Зб. поезій «Трави» (1927), «Блакитний міст» (1929), «Чотири вітри» (1930), «Турксиб» (1932), «Будівники» (1933); нариси «Тисячі кілометрів» (1931), «Казхстанська магістраль» (1932); переклади — «Пісні та поеми» Р. Бернса (1932). Поезії М. 1920-их рр. позначені духом укр. відродження цієї доби, також впливами символізму, неокласицизму, тому в його творчості від поч. 1930-их рр. до сер. 1950-их рр. в наслідок сов. терору була велика перерва. Зб. останніх років: «Вибране» (1958), «Борозни» (1962).

Миславський Іван, маляр-іконописець 17—18 вв.; розписував іконостас церкви в с. Бакумівка на Полтавщині (дві ікони апостолів з нього зберігалися в церк. археологічному музеї Київ. Духовної Академії).

Миславський Самуїл, митр., див. *Самуїл Миславський*.

Мисливство, ловецтво, галузь нар. госп-ва — добування диких звірів і птахів заради м'яса, шкіри, хутра тощо. М. відоме на Україні з палеоліту, в праіст. часи воно було одним з гол. засобів

прожитку населення. Із зростанням сіль. госп-ва М. ставало допоміжною галуззю госп-ва, а далі — скорше лише родом розваги.

У княжу добу полювали на грубого звіра (зубрів, турів, лосів, оленів, ведмедів, рисів, диких кабанів, тарпанів тощо) гол. князі й їхні дружини. М. було для них не лише розвагою і своєрідною військ. вправою, але мало також на меті заготівлю м'яса і шкіри на час воєнних походів. Картини з князівських ловів відображені на фресках Софій-

Лови на ведмедя (фреска з собору св. Софії в Києві з 11 в.)

ського собору у Києві. Пром. значення мало М. на дрібних звірів, що давали цінні хутра (куниці, горностаї, видри, соболі, бобри й ін.), які були гол. предметом вивозу за кордон. Пром. М., крім князів і їх дружинників, провадили манастирі й населення, платячи за це окремий податок — «ловче». Князі й бояри полювали перев. верхи, вбиваючи загнаного звіра з лука або ратищем, рогатиною, сокирою, ножом; часто звіра «осаджували» псами. Звірів ловили також в покопані «доли», «самоловки» і т. п. (див. ЕУ I, стор. 203), а птицю в розставлені сіті («тенета», «перевіси»), як також з допомогою приручених соколів і яструбів.

Після розпаду Київ. держави М. втратило своє значення, а в часи лит.-поль. держави і на Гетьманщині знов відродилося. Зокрема велику роль М. відігравало в економіці Запоріжжя. Колонізаційні процеси, вирубування лісів і заорювання степів, а також поширення у 15-16 вв. пальної зброї спричинили швидко збіднення ловної фавни. Почавши з 16 в., із зменшенням великих копитних тварин, М. мало гол. значення хутового промислу, зокрема бобра (боброві гони) і видри. Фавна Півд. України, що довгий час відзначалася багатством

різних видів, швидко зубожіла у зв'язку з заорюванням степів з пол. 18. в.

М. було об'єктом права на Україні з найдавніших часів, але законодавство («Руська Правда» 11 в., Литовський Статут 16 в., кодекс «Права, по которым судится малороссийский народ» 18 в.) стосувалося гол. кар за порушення мисливської власності. Новітні закони, що регулюють способи полювання, встановлюють періоди охорони звіра і т. д., введені на укр. землях щойно в другій пол. 19 в. До важливіших законів належали: закон з 5. 2. 1892 на підрос. Україні та з 1875 р. в Галичині (про охорону звіра) і з 1896 р., доповнений 13. 7. 1909. Найважливішими законами в УССР є закон з 2. 2. 1930 і 30. 7. 1960. Мисливськими справами в УССР керує Гол. Управління мисливським госп-вом УРСР.

Практично право полювання було і залишилося донині за привілейованими колами населення України — давніше насамперед поміщиками й урядовцями, в сов. роки — партійцями, службовцями і військ. старшинами. Через труднощі широким колам дістати дозвіл на зброю на Україні існувало — й існує — нелегальне М. (браконьєрство), від якого гине, мабуть, більше звірів, ніж від легалізованого М. Сильно збідніла пром. фавна під час обох світових воєн і революції, а на Зах. Україні, попри суворі сов. ловецькі закони за весь час сов. окупації, через нищення лісів; зокрема в Карпатах катастрофічно зменшилося число оленів, сарн і диких кабанів. Зате збільшилося хижих звірів, зокрема вовків.

Під впливом госп. діяльності людини деякі звірі зовсім загинули, а інші стали рідкісними і терен їх поширення різко звузився. Так з ссавців зовсім зникли *тур, зубр, тарпан, сайгак, росомха, соболь* та ін. Рідкісними видами стали ссавці: *лось, олень, сарна, бобер, бабак, ведмідь, корсак, видра, норка, куниця лісова, борсук, рись, кіт дикий, хохуля*, а з птахів — *хохліва, глушець, дрохва*, частково *тетерук, орябець* тощо. Тому вони є під охороною закону і на деяких з них дозволено обмежене полювання, а на деяких (хохуля, бобер, ведмідь, лось) встановлена абсолютна заборона. Назагал до групи мисливсько-пром. видів в УССР належить 31 ссавець (в тому ч. тільки 13 використовуються промислово) і бл. 90 видів мисливсько-пром. птахів.

Масовим об'єктом М. є тепер заєць сірий (щороку добувається 1 млн штук), лисиця (до 100 000 штук), ондатра (60-70 000), тхір темний (понад 20 000), куниця (бл. 10 000), єнотовидий собака (бл.

6 000), кріт (понад 1 млн), білка (до 20 000); заготовля видри (100 штук) і норки (200 штук; у 1930-их рр. — 3 000) незначна. Заготовляється також значна кількість т. зв. другорядного хутра, яке одержують при знищенні ховрахів, сліпаків, вовків та ін. шкідливих тварин.

Для збагачення мисливської фауни України здійснено акліматизацію білки-телеутки, ондатри, снотовидного собаки, а також плямистого оленя і муфлона; розпочато реакліматизацію бобра, зайця-біляника, хохулі, соболя. Ряд рідкісних звірів живе в заповідниках. Для відновлення мисливської фауни існують т. зв. заказники (з 1960 р. держ. мисливські госп-ва), в яких на деякий час заборонено полювати (звич. 3-10 рр.). З другого боку, розведення на свободі екзотичних звірів порушує біоценічну рівновагу ендемічної фауни, а в деяких випадках загрожує бастардизацією; знову ж деякі акліматизовані звірі (снотовидний собака, ондатра) є шкідниками.

З пернатої дичини на Україні полюють насамперед на качок, бекаса, дупеля, деркача, лиску та ін.; акліматизовано наново фазана.

М. на Україні має гол. спортивний напрям. Вартість заготовленого хутра дорівнює лише 20 млн. карб., м'яса — 5-6 млн. річно.

У Галичині до 1939 р. існувало кілька укр. мисливських т-в: «Ватра» у Станіславові, «Тур» у Львові (з 1922) й ін. На Центр. і Сх. Землях була заснована 1923 р. Всеукр. Спілка Мисливців і Рибалок (ВСМР), яка проіснувала до пол. 1930-их рр. і видавала ж. «Укр. мисливець і рибалка» (1925—32; вийшло 98 чисел) і «Радянський мисливець та рибалка» (1927—30; 123 чч.). У 1947 р. виникло Укр. Т-во мисливців і рибалок (УТМР) з обл. і районними клітинами, яке об'єднує понад 300 000 чл.; укр. мисливського журн. нема.

Мисливські трофеї зберігалися давніше гол. по панських садибах, нині — в музеях (зокрема у Львівському Наук. Природничому Музеї АН УРСР — кол. музеї Дідушицьких). Трофеї з укр. полювань (тільки з Зах. Укр. Земель) були виставлені на світових мисливських виставках у Відні (1910), Ляйпцігу (1930), Берліні (1937) і Дюссельдорфі (1954); у Відні й Берліні — одержали найвищі відзначення.

Література: Аверін В. Мисливство. Х. 1927; Мигулін О. Звірі УРСР. К. 1938; Підоплічко І. Матеріали до вивчення минулих фавн УРСР. I—II. К. 1938, 1956; Сокур І. Ссавці фауни України та їх госп. значення. К. 1960; Сокур І. Іст. зміни та використання фауни ссавців України. К. 1961.

Б. Лучаковський

Мис Очкинський, пізньонеолітична стоянка на лівому березі Десни, б. с.

Очкина, Зноб-Новгородського р-ну Сумської обл., де виявлено багато крем'яного знаряддя й уламки кераміки, прикрашеної ямковим та грєбінцевим орнаментом (друга пол. 3 тисячоліття до Хр.), як також поховання з часів міді-бронзи.

«Мистецтво», літ.-мист. тижневик Укр. Секції Всеукр. Літ. Комітету, виходив у Києві в 1919—20 рр. (8 чч.); ред. Г. Михайличенко і М. Семенко; співр.: П. Тичина, М. Терещенко, Д. Загул, В. Ярошенко, В. Чумак, Ю. Нарбут, О. Мурашко, А. Петрицький.

«Мистецтво», ілюстрований кварталник, орган Асоціації Незалежних Укр. Мистців (АНУМ), виходив у Львові 1932—35; ред. П. Ковжун.

«Мистецтво», єдиний в УРСР двомісячний мист. ілюстрований ж., орган Мін-ва Культури УРСР, Спілки Композиторів, Спілки Художників та Спілки працівників Кінематографії України, виходить з 1954 р. в Києві; статті, рецензії з усіх ділянок мистецтва в дусі «марксистсько-ленінської естетики».

Мистецтвознавство, наука про різні ділянки мистецтва, розвинулася на Україні в поєднанні з археологією, історією й етнографією. У другій пол. 19 в. появився ряд ст. на мист. теми в різних зб. і журн. (у вид. Київ. Археологічної Комісії, в «Епархиальных Ведомостях», «Трудах» археологічних з'їздів і зокрема в журн. «КСт.» та ін.). Авторами їх були дослідники укр. старовини — В. Антонович, Д. Багалій, Ф. Вовк, В. Горленко, О. Лазаревський, П. Лебединців, М. Петров, М. Сумцов, Д. Яворницький та ін. Укр. дослідників насамперед цікавило нар. мистецтво (1876 р. з'явився друком перший альбом укр. вишивок Олени Пчілки, 1879 р. «Южнорусский народный орнамент» П. Литвинової, 1899 р. «Описание коллекции народных писанок» С. Кульжинського) та коз. доба. Пам'ятки княжої доби вивчали перев. рос. вчені (Д. Айналов, Н. Кондаков, І. Толстой та ін.), які розглядали їх як частину рос. мистецтва.

Укр. наук. М. оформилося на поч. 20 в. Осередками його на Центр. і Сх. Україні були катедри іст. мистецтва Київського і Харківського ун-тів, Церк.-Археологічне Т-во і музей при Київ. Духовній Академії, Укр. Наук. Т-во в Києві (секція мистецтва), Общество Истории и Древностей і Іст.-Археологічний Музей в Одесі, музеї у Кам'янці Подільському, Харкові, Полтаві, гурток В. Модзалевського і музей у Чернігові та ін. і, нарешті, журн. «Искусство и печатное дело» (1909—10; пізніші назви — «Искусство» і «Искусство в Южной России», 1913—14; видавець В. Кульженко). Дослідники того часу багато

уваги приділяли дерев'яному, гол. церк. будівництву: Ю. Сіцинський на Поділлі, Ф. Вовк на Волині, В. і Д. Щербаківські на Полтавщині, Київщині, Вуковині й у Галичині, М. Біляшівський на Київщині, Д. Яворницький на Запоріжжі, О. Новицький у Галичині, І. Грабар на Закарпатті і особливо Г. Павлуцький (м. ін. «Деревянные и каменные храмы», 1905, та огляд архітектури на Україні доби барокко у великій «Истории русского искусства» І. Грабаря, 1905—15). Архітектурні пам'ятки старокняжої доби, гол. київські й чернігівські вивчали: Ф. Ернст, Г. Павлуцький, Ф. Шміт («Киевский Софийский собор», 1913), М. Макаренко, М. Петров та ін.; про особливості укр. стилю В. Щербаківський («Архитектура у різних народів і на Україні», 1910), В. Кричевський («Про розуміння укр. архітектурного стилю», 1914), О. Новицький, М. Шумицький, Ю. Лукомський, Г. Павлуцький та ін. Є. Кузьмин дав огляд укр. малярства (в «Истории русского искусства» І. Грабаря), М. Макаренко — графіки; про Т. Шевченка як маляра писали К. Широцький, О. Новицький, О. Сластюк, В. Антонович й ін. М. Грушевський перший дав огляд укр. мистецтва до 16 в. в своїй «Історії України».

Укр. М. буйно розвивалося під час укр. державності й пізніше до поч. 1930-их рр. Його осередком була насамперед УАН (катедра історії мистецтва, деякі комісії Іст. Секції й ін. клітини УАН), далі Всеукр. Археологічний Комітет (ВУАК, мист. відділ), музеї, держ. заповідники (напр., Лаврський, що опублікував зб. «Укр. Музей»), катедри М. в Київському, Харківському і Одеському ун-тах (згодом ІНО), художніх ін-тах тощо. У той час виходили журнали: «Наше Минувле» (1918—19), «Мистецтво» (1919—20), «Шляхи Мистецтва» (1921—23), «Нова Генерація» (1927—30); чимало мистецтвознавчого матеріалу було в ж. «Червоний Шлях», «Україна», «Життя й Революція» та ін.

Мистецтвознавці тієї доби намагалися з'ясувати генезу і безперервність розвитку укр. мистецтва та його нац. особливості. Ці проблеми обговорювалися (гол. Г. Павлуцьким) на першому мист. з'їзді, організованому 1918 р. у Києві Т-вом укр. мистців і діячів мистецтва. Конспективний популярний нарис укр. мистецтва дав ще 1917 р. В. Модзалевський («Украинское искусство»). Мистецтво княжого періоду досліджували Ф. Шміт («Мистецтво старої Русі-України», 1919), І. Моргилевський (Київ. Софія, Чернігівський Спас та ін.), О. Новицький, К. Широцький й ін. Ф. Ернст вивчав гол. мистецтво 17—18 вв. («Укр.

мистецтво 17—18 вв.», 1919; «Київ. архітектура 17 в.», 1926, «Укр. старовинний портрет», 1925 разом з Д. Щербаківським й ін.), С. Таранушенко — мистецтво Слобожанщини («Пам'ятки старої Слобожанщини» та ін.). Скульптуру досліджували М. Макаренко («Скульптура і різьбарство Київ. Русі передмонгольських часів», 1930), Є. Кузьмин й ін. Г. Павлуцький дав цінну працю «Історія укр. орнаменту» (1927), Широцький (1919) і Ернст (1930) — провідники по Києву. Мистецтво книги досліджував укр. наук. ін-т книгознавства, очолюваний Ю. Меженком (зб. «Укр. книга XVI—XVII—XVIII ст.», 1926). Над найновішим мистецтвом працювали: Є. Холостенко («Монументальне мистецтво Радянської України», 1931), Ю. Михайлів («Нове укр. різьбарство», 1931); появилася зб. статей про Ю. Нарбута (1926) за ред. Ф. Ернста і Я. Стеценка та серія монографій про окремих мистців у в-ві «Рух», 1929—32. Нар. мистецтво опрацьовували: кераміку — Ю. Михайлів, І. Спаська, Л. Шульгина та ін.; розпис і орнамент — Є. Берченко, В. Білецька, В. Гагенмейстер, К. Кржеминський, Л. Левитська, М. Новицька, Я. Риженко, М. Павленко, Л. Розенберг, М. Щепотьєва та ін.

На поч. 1930-их рр. дійшло до розгрому більшовиками укр. М. і укр. мистецтва взагалі та до оформлювання т. зв. радянського М. Після ліквідації всіх укр. мист. об'єднань розпочалося переслідування всього укр. в мистецтві. Визначних мистецтвознавців визнано націоналістами, фашистами, шпигунами. Гострій критиці піддано діяльність, напр., І. Врони, теоретика і партійного керівника Київ. Художнього Ін-ту, який до деякої міри захищав формалізм і право укр. мистців учитися також і у зах. майстрів. Радянське М. засуджувало укр. мист. традиції, зв'язки з будь-якими мист. напрямками («хвильовистська орієнтація на буржуазну Європу») і навіть праці про нар. мистецтво, які нібито маскували ворожу сов. владі сел. нац. («куркульську») стихію, протиставлену пролетаріатові. Формальні шукання були оцінювані як фашистські концепції. Одночасно з цим почалися арешти мистецтвознавців (Ф. Ернста, М. Макаренка, С. Таранушенка, К. Моценка, Б. Бутника-Сіверського та ін.), з музеїв забрано низку коптовних експонатів, а далі почалася руйнація монументальних пам'яток (найвизначніша з них Михайлівський Золотоверхий монастир з 11—12 вв. в Києві). Разом з тим праці з М. у 1933—40 рр. майже зовсім припинилися.

На Зах. Укр. Землях перші праці з М. укр. авторів Д. Зубрицького,

І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Шараневича, П. Скобельського, А. Петрушевича та ін. появилися в другій пол. 19 в. Чимало студій про гал. мистецтво належить поль. дослідникам — В. Лозинському, В. Дідушицькому (що у 1880-их рр. окреслив поняття «руської штуки» як окремого явища), М. Соколовському (м. ін. про укр. малярство), К. Мокловському, а у 20 в. — А. Чоловському, В. Подлясі й ін. Відносно високого рівня М. досягло в період між двома світовими війнами. Осередком укр. М. в Галичині був Нац. Музей у Львові (з 1905), керований І. Свенціцьким, Наук. Т-во ім. Шевченка (Культ.-Іст. Музей), Гр.-Кат. Богословська Академія (з 1928; катедра історії мистецтва, музей, зб. «Мистецтво і культура»), т-во мистців АНУМ (у 1931–39 рр.; журн. «Мистецтво», 1932–35), на еміграції — в Празі Музей Визвольної Бороти України і катедра історії мистецтва при УВУ, очолювані Д. Антоновичем.

На Зах. Україні й на еміграції появилися перші повні нариси історії мистецтва на Україні Д. Антоновича («Скорочений курс історії укр. мистецтва», 1923) і М. Голубця (в «Історії Укр. Культури», вид. І. Тиктора, 1937) та кн.-альбом В. Січинського «Monumenta Architecturae Ucrainae» (1940). Чимало праць присвячено архітектурі, зокрема дерев'яній церк. на Зах. Україні: В. Щербаківський («Дерев'яні церкви на Україні і їх типи», 1906, та «Укр. мистецтво», І, 1913) і Д. Щербаківський («Укр. мистецтво», II, 1926); О. Лушпинський, В. Січинський («Дерев'яні церкви і дзвіниці Гал. України 16–19 ст.», 1925 й ін.), М. Драган («Укр. дерев'яні церкви», 1937), В. Залозецький («Gothische und barocke Holzkirchen in den Karpatenländern», 1926 та ін.), Л. Маслов (на Холмщині й Волині), О. Цинкаловський (на Волині). Архітектуру Львова досліджували В. Карпович (Януш), М. Голубець, В. Січинський; Галича — Й. Пеленський, Я. Пастернак. Праці з ділянки малярства дали поль. дослідник В. Подляха, М. Голубець («Гал. малярство», 1926), Д. Антонович (про Шевченка як маляра), з граверства В. Січинський («Історія укр. граверства XVI–XVII», 1937 і багато ін.) Гал. іконопис вивчали І. Свенціцький («Іконопис» Гал. України XV–XVI в., 1928 й ін.), Я. Константинівич («Ikonomastis», 1939), В. Пещанський, П. Холодний старший й ін. Про нар. і ужиткове мистецтво писали В. Шухевич («Гуцульщина», I–V, 1899–1908), В. Січинський («Нариси з історії укр. промисловости», 1938 й ін.), В. Щербаківський (орнаментация укр. писанок), В. Пещанський (килими), поль. дослідник Т. Северин (кераміка), І. Гур-

гула (вишивки, писанки), В. Свенціцька (дереворізьба) й ін. АНУМ видала серію монографій (О. Кульчицька, М. Нечитайло-Андриєнко, М. Глуценко, О. Гриценко, Л. Гец і зб. «Екслібрис» (1932). У Празі у в-ві «Укр. Молодь» появилися популярні серії «Майстри укр. мистецтва».

Після другої світової війни умови праці в ділянці М. дещо покращали. М. України зосереджене тепер перев. в Ін-ті Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР, в Ін-ті теорії й історії архітектури і будів. техніки, Академії Будівництва і Архітектури і Укр. Держ. Музеї Етнографії та художнього Промислу АН УРСР у Львові. За цей час звернено чимало уваги на нар. і ужиткове мистецтво. В Музеї Етнографії і Художнього Промислу появилися монографії про нар. одяг (м. ін. «Нар. одяг зах. обл. УРСР» О. Кульчицької, 1959), вишивку, кераміку, металеві вироби, різьбу по дереву, мист. скло і порцеляну Зах. України, про орнаментику рукописної книги та менші ст. в неперіодичних зб. музею — «Матеріали з етнографії та мистецтвознавства» (з 1954). Цінною монографією є кн. В. Самойловича «Нар. творчість у архітектурі сіль. житла» (1961). В. Ін-ті теорії і історії архітектури появилися 1957 р. ґрунтовні «Нариси історії архітектури» з великим ілюстративним матеріалом (охоплюють період до 1917 р.; автори: Ю. Асеев, М. Грицай, О. Ігнатів, Г. Логвин, М. Онищенко, В. Самойлович, П. Юрченко), зб. «Архітектурні пам'ятки», «Питання історії архітектури та будівельної техніки України» (1959) та «Зодчество Украины» (1954) й ін. Дерев'яне будівництво України вивчає П. Юрченко, нар. будівництво Закарпаття — П. Макушенко і З. Петрова. Низку праць присвячено архітектурі поодиноких міст чи архітектурних пам'яток.

З більших праць за останні роки появилися: «Укр. радянський живопис» Я. Затенацького (1958), «Укр. радянська графіка» (1958) і «Укр. дожовтнева реалістична графіка» (1961) В. Касіяна і Ю. Турченка, «Софійський заповідник у Києві» і «Художники Закарпаття» (1961) М. Кресального, «Укр. скульптура другої пол. XIX–поч. XX ст.» А. Німенка (1963), «Укр. естамп» Ю. Турченка (1964).

Значно покращала справа опрацювання монографій про поодинокі мистців. Найбільше значення має поява у 1961–64 рр. першого повного вид. мист. спадщини Т. Шевченка (досі єдине репрезентативне вид. Ін-ту Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР), далі численні вид., присвячені мистецтву Т. Шевченка в ювілейні 1961

—64 рр., а також студія П. Білецького про Ю. Нарбута. З вид. монографічно-альбомного типу вийшли популярні кольорові альбоми укр. мистецтва (з виключенням мистецтва київ. доби), альбоми музеїв укр. мистецтва (Києва, Харкова, Львова, Миколаєва), 4 альбоми нар. мистецтва та ін. Але в усіх цих вид. майже виключено укр. іконографію. Виняток становить видана в Москві (1963) кн. Г. Логвина «Украинское искусство».

Досі на Україні немає повної історії укр. мистецтва. Навіть історія мистецтва сов. України — вийшла спершу в Москві: В. Курильцева і Н. Яворська «Искусство Советской Украины» (1957). Щойно тепер підготовляється 6-томово «Історія укр. мистецтва».

Повоєнне М. на еміграції (мистецтвознавці: † В. Щербаківський, † В. Січинський, О. Повстенко, Д. Горняткевич, П. Курінний, С. Гординський, І. Кейван, Б. Стебельський, А. Малюца, П. Мегик та ін.) через відірваність від джерельних матеріалів — небагате. До цінних праць належать: «Катедра св. Софії» О. Повстенка (1954) і «Історія укр. архітектури» В. Січинського (1956), низка монографій про окремих мистців (Т. Шевченко, Крук-Павлось-Мухин, С. Литвиненко, М. Бутович, В. Січинський та ін.), авторомонографії — О. Архипенка «Fifty Creative Years» (1960) і О. Гриценка «Alexis Gritschenko, sa vie son oeuvre», 1964, «Ukrainian Arts» (1952, вид. Ліри укр. молоді у ЗДА), «Ukrainische Künstler in Deutschland» (1962), «Taras Schewtschenko — Rembrandt des Ostens» (1964) у Мюнхені та ін. Окрему вартість мають каталоги укр. виставок (понад 100), що дають перегляд творчості укр. мистців на еміграції (напр., виставка у Детройтському музеї 1960 р., з 78 біографіями мистців).

С. Гординський

Мистецтво просторове, див. ЕУ 1, стор. 801–839; **Архітектура**, **Графіка**, **Малярство**, **Різьба** та **Мистецтво українське**, хронологічна таблиця, стор. 1545–55.

Мистецтво українське (хронологічна таблиця) див. стор. 1545–1555).

Мистецька освіта, фахове навчання з різних видів образотворчого мистецтва і допоміжних наук (у тому ч. теорії і історії мистецтва). На Україні, як і в ін. країнах Європи, М. о. розвинулася із передавання майстрами свого досвіду учням. Важливу роль у М. о. відіграла Лаврська іконописна майстерня. З 15 в. навчання мистецтва було охоплене системою цехів; з кін. 16 в. рисунків і малювання учили також у деяких братських школах. З пол. 18 в. класи малювання заведено у Києво-Могилянській Академії, у Харківському Колегіумі (з

1768), а в першій пол. 19 в. в гімназії вищих наук у Ніжені, в Київ. Ун-ті та ін.

У пол. 19 в. на Україні виникли перші сер. приватні мист. школи — в Києві (1850 «Публічна живописна школа» Н. Буяльського), а потім в Одесі (1865), Харкові (1869; Малювальна школа М. Раєвської-Іванової) і — найвизначніша Київ. Рисувальна Школа М. Мурашка (1875–1901), перетворені пізніше на художні училища. Ці останні працювали під контролем Петербурзької Академії Мистецтв. Найвідомішими мист.-пром. школами на Центр. і Сх. Землях до 1914 р. були: Межигірська (1826–74 при Межигірській фаянсовій фабриці), Миргородська ім. М. Гоголя (з 1896 р.; на чолі її стояв О. Сласт'юн) і в Кам'янці Подільському (заснована 1905 р. М. Розвадовським). Мист.-пром. школи перев. були на утриманні земств, а навчання в них тривало 4 роки. У Галичині існували мист.-пром. школа сер. типу у Львові й кілька нижчих шкіл — різьбарська і килимарська у Косові, дерев'яних виробів у Яворові, ганчарська в Коломиї, мист. кераміки у Львові та ін.

Високу мист. освіту укр. мистці здобували тільки в чужих академіях мистецтв — насамперед в єдиній на сх. Європи Петербурзькій (з 1757; А. Лосенко, Д. Левицький, В. Боровиковський, Т. Шевченко й ін.), а також Краківській (з 1900, звідки вийшла група імпресіоністів-пейзажистів), у Паризькій (в 1910-их рр. М. Бойчук і його група), Римській, Віденській, Мюнхенській (М. Драк, В. Меллер), Берлінській та ін. Катедри історії мистецтва постали в ун-тах у Києві (Г. Павлуцький), Харкові, Одесі й Львові.

Тільки за укр. влади відкрито Укр. Академію Мистецтв (у грудні 1917 р.) і Архітектурний Ін-т (1918) у Києві, створено катедру мистецтва з відділом історії укр. мистецтва при ВУАН (О. Новицький) та перетворено Одеське Художнє Училище на високу школу. За сов. влади у 1922 р. Укр. Академію Мистецтв перетворено в Ін-т Пластичних Мистецтв, а в 1923 р. на Київ. Держ. Художній Ін-т з приєднанням до нього Укр. Ін-ту Архітектури. У кін. 1920-их рр. в УРСР діяли високі мист. школи (художні ін-ти) в Києві, Одесі й Харкові (з 1927 р.) та низка мист.-пром. шкіл (у Кам'янці, Межигір'ї, Миргороді, Києві, Одесі, Харкові й ін.). При деяких ін-тах нар. освіти існували катедри мистецтва. Розвиток з 1917 р. М. о. сприяв вихованню нових кадрів мистців і мистецтвознавців. Але на поч. 1930-их рр. у зв'язку з розгромом українства й ди-

(Далі на 1556 стор.)

МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКЕ

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ*

Пояснення скорочень

амп. — ампір; арх. — архітект; бар. — барокко; буд. — будинок; вис. — виставка; віз. — візантійський; гот. — готичний; дер. — дерев'яний; зам. — замок; ік. — ікона; кляс. — класицизм; М. — мистецтво; ман. — монастир; мін. — мініатюра; моз. — мозаїка; пам. — пам'ятник; рен. — ренесанс; рок. — рококо; соб. — собор; скульп. — скульптура; ц. — церква.

СТАРОВІЗАНТИЙСЬКА ДОВА

(з кін. 10 — пол. 13 вв.)

Монументальне будівництво, різьба і малярство (мозаїка, фрески); ікони, мініатюри, ювелірство. Вплив Києва на М. теперішніх рос. і білор. земель. Занепад М. в Київ. державі з пол. 12 в. і його розвиток у Гал.-Волинській державі; романські впливи.

901-1000	Кін. 10 в.	*Десятинна ц. в Києві; моз. і фрески; різьблені саркофаги.
	бл. 1036	*Спасо-Преображенський соб. у Чернігові; фрески (фрагменти).
1001—1100	1037	*Золоті Ворота в Києві.
	1037—54	Соб. св. *Софії в Києві; моз. і фрески, плоскорізьби; саркофаг кн. Ярослава Мудрого.
	1056—57	Мін. *Остромирового євангелія.
	1060-і рр.	Соб. Дмитрівського, згодом *Михайлівського Золотоверхого ман. у Києві; моз. і фрески, плоскорізьби св. їздців.
	1070—88	Михайлівський соб. *Видубецького ман.
	1073	Мін. *Ізборника Святослава.
	1073—78	*Успенський соб. Києво-Печерського ман.; моз.
	1073—90	Постання іконописної майстерні в *Києво-Печерському ман.
	1078—87	Мін. Кодексу кн. Гертруди (Трірський псалтир).
	1090	Михайлівська ц. в Переяславі; моз., фрески.
	1098	Юр'єва (Михайлівська) божниця в *Острі; фрески.
	кін. 11 в.	Івано-Предтеченська хрещальня *Успенського соб. Києво-Печерського ман.
	кін. 11—поч. 12 в.	Палац Володимира Мономаха і ц. Спаса на Берестові в Києві. Діяльність іконописця Алімпія (†1134) у Києво-Печерському ман.

* Зіркою позначені архітектурні об'єкти, яким присвячено окремі гасла. Інколи це стосується й до осель та мистців.

1108	Троїцька надворітна ц. *Києво-Печерського ман.
1108—13	Михайлівська ц. *Михайлівського Золотоверхого ман. в Києві.
поч. 12. в.	Соб. св. *Івана в Перемишлі, Ік. Вишгородської Матері Божої (нині в Третьяковській галерії в Москві).
1120—23	*Борисоглібський соб. у Чернігові; капітелі.
1132—36	Соборна ц. *Успіння на Подолі в Києві.
1146	Ц. *Кирилівського ман. в Києві; фрески.
сер. 12 в.	Успенський соб. *Єлецького ман. в Чернігові.
1153—57	Успенський соб. у Галичі.
1160	*Успенський соб. у Володимирі Волинському.
друга пол. 12 в.	*Іллі св. ц. в Чернігові.
1183	*Трисвятительська ц. в Києві.
1186	*Благовіщенський соб. у Чернігові; моз., фрески.
12 в.	Ігорівська Богородиця — ік. в Києво-Печерському ман.
бл. 1200	Ц. св. *Пантелеймона в Галичі; капітелі.
кін. 12— поч. 13 в.	*П'ятницька ц. в Чернігові, арх. П. *Милоніг (?). Ц. св. *Василя в Овручі, арх. П. Милоніг (?).
1240—50-і рр.	Ц. св. Івана Золотоустого в Холмі, арх. і скульптор *Авдій.

ПЕРЕХОДОВА ДОБА

(пол. 13—15 вв.)

Від візантики до готики і ренесансу. Оборонне будівництво. У зах. обл. сліди готики в іконописі. Стінопис укр. майстрів на землях Польщі.

бл. 1288	Ік. Печерської (Свенської) Богоматері в Києво-Печерському ман.
13 в.	Зам. у *Маковиці (Пряшівщина).
кін. 13 в.	Оборонні вежі на Підляшші (Біла вежа в *Кам'янці Литовському) і б. Холма. Ц. св. *Миколая у Львові. *Онуфріївський ман. і ц. у Львові.
кін. 13— поч. 14 в.	Ц.-ротонди св. Миколая в *Горянах (Закарпаття), фрески, і св. Василя у Володимирі Волинському. *П'ятницька оборонна ц. у Львові.
13—14 в.	Волинська ік. Божої Матері з Покровської ц. у Луцькому.
13—16 вв.	Зам. у *Луцькому, *Хусті, *Хотині, *Крем'янці.
1345—48	Генуезькі фортеці в *Судаку і *Теодосії в Криму (італ. арх.).
1360—1493	Латинська катедра у *Львові (гот.).
1363—70	*Вірменська катедра у Львові, арх. Дорінг; фрески, плоскорізьби.
1397	293 мін. в Київ. (Спиридонієвому) псалтирі.
14 в.	Ік. св. Юрія з с. Станилі (Галичина). Мін. Гал. євангелія.

14—15 в.	Зам. у *Мукачеві, *Меджибожі, Бучачі. Гот. латинські катедри в Перемишлі й Бардієві.
1418	Фрески каплиці св. Трійці в Люблині майстра *Андрія й ін.
перша чверть 15 в.	Успенська ц. в Лужанах (Буковина); фрески.
1438—52	Фортеця *Білгороду Дністровського, арх. Федорок.
сер. 15 в.	Фрески укр. майстрів у катедрі в *Сандомирі й Колегіяті у Висліці (Польща).
1470	Триптих Богородиці-Оранти в *Успенському соб. Києво-Печерського ман. Фрески укр. майстрів в Чеснохресній каплиці на Вавелі в *Кракові.
1476	Покровська ц.-фортеця в *Сутківцях (Поділля).
1497	Ік. Божої Матері з *Успенського соб. у Володимирі Волинському.
15 в.	Зам. в *Ужгороді. Триконхова ц. св. Онуфрія в *Лаврові; фрески. Різьблена ік. св. Софії з Києва. Гал. ік. з Бусовиськ (Преображення), Далеви (св. Михайл і Гавриїл), Красова (Одигітрія) та ін.
15—16 в.	Зам. в *Острозі і *Кам'янці Подільському. *Дерманський Троїцький ман. — фортеця. Ік. «Покладення до гробу» з с. Трушевич (Галичина).

ДОБА РЕНЕСАНСУ

(16 — пол. 17 вв.)

Поширення рен. будівництва (зокрема в містах); у церк. будівництві рен. набирає укр. прикмет. Зразки рен. в скульптурі (надгробки), декоративній різьбі, графіці і мін. Розквіт гал. ік. Найстаріші збережені дер. ц.

поч. 16 в.	Ік. св. Василя і Петра з Лисятич (Галичина).
перша пол. 16 в.	Дер. ц. св. Духа в *Потеличі (Галичина); розпис.
1534—54	Зам. Сенявських у *Бережанах.
сер. 16 в.	Зам. у Перемишлі. Гал. ік.: св. Юрія (нині в музеї в Ленінграді), архангела Михаїла з с. Ільняка, св. Миколая з с. Макунева.
1556—61	Мін. в *Пересопницькому євангелії.
1557	Розпис Василянської ц. в Супраслі на Білорусі (укр. майстрів).
друга пол. 16 в.	Ік. «Преображення» з Яблонова (з мотивами укр. нар. вишивки).
1573—78	Вежа Корнякта при *Успенській ц. у Львові, арх. П. Барбон († бл. 1588) і П. Римлянин († 1618).
1574	Гравюри у львівському Апостолі.
1574—1636	Надгробок Сенявських у замковій каплиці в Бережанах, І. Пфістера і Г. Горнста.
1578	Каплиця *Трьох Святителів у Львові, арх. П. Красовський.
1579	Надгробок кн. К. Острозького в *Успенському соб. Києво-Печерської Лаври. Ік. «Благовіщення» майстра Федуська з Самбора.

1580	*Корняків дім у Львові, арх. П. Барбон. Дер. ц. в Суходолах (Волинь).
1584—89	Зам. Острозьких у *Старому Селі б. Львова, арх. А. Прихильний (?).
1598—1631	*Успенська ц. у Львові, арх. П. Римлянин, В. Купинос († бл. 1610) і А. Прихильний († 1641).
16 в.	Оборонні — Успенська ц. в *Меджибожі і гот.-рен. синагога в *Гусятині.
кін. 16 в.	*Чорна кам'яниця у Львові, арх. П. Красовський.
кін. 16— поч. 17 в.	Каплиця Камп'янів у Львові, арх. П. Римлянин.
бл. 1600	Дер. ц. св. *Юра в Дрогобичі; розпис.
1603	Дер. ц. в с. Кліцькому (Галичина); декоративна різьба. Портрет Костянтина Корнякта невід. маляра.
1604—09	Триконхова ц. св. Миколая в Бучачі.
1606—30	Рен.-бар. костюл оо. Бернардинів у Львові, арх. П. Римлянин і А. Прихильний.
1607—17	*Каплиця Воїмів у Львові, арх. Г. Шольц (?); скульптури, декоративні різьби.
1619—20	Воздвиженська ц. в *Луцькому.
1619—58	Дер. *Крехівський ман.-фортеця.
1622	Дереворити до «Віршів» К. Саковича на смерть гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного.
1635	Портрет Варвари Лянґиш — М. Петраховича (?) у Львові.
1635—40	Зам. у *Підгірцях (Галичина), арх. Г. де Боппян (?) і А. де Аква (?).
бл. 1636	Дер. ц. Воздвиження Чесного Хреста і дзвіниці в Дрогобичі; розпис, іконостас.
1637	Гравюри київ. Учительного євангелія невід. майстра.
друга чверть 17 в.	Дім Острозьких у Ярославі. Фресковий портрет ігумена Красовського в ц. *Кирилівського ман. у Києві.
1649	Іконостасні різьби ц. св. *П'ятниці у Львові і св. Духа в Рогатині.

ДОБА БАРОККО

(з пол. 17 — сер. 18 вв.)

Розквіт мистецтва в гетьманській державі. Укр. барокко в архітектурі, перебудови кн. споруд у рен.-бар. стилі (розпочаті митр. П. Могилою) і нові будови, перев. заходами гетьмана І. Мазепи, дальший розвиток дер. будівництва. Розвиток декоративної, зокрема іконостасної різьби з укр. елементами в орнаментіці. Монументальне малярство (розписи церков), іконопис з зах. впливами, розвиток портрету і гравєрства.

1653	Оборонна ц. св. Іллі в *Суботіві. Покровська ц. в *Нискиничках (Волинь); надгробок Адама Кисіля.
1661	Іконостас Миколаївської ц. в Бучачі.
1667—79	Соб. *Троїцького ман. в Чернігові, арх. І. Баптист (†1700) і А. Зернікав (1652—94).

- 1669—76 Іконостас Успенського соб. *Слецького ман. в Чернігові.
- 1671—76 Троїцький соб. *Густинського ман. (Чернілівщина).
- 1672—1720 Діяльність гравера О. Тарасевича.
- 1680—90 Буд. Я. Лизогуба в Чернігові.
- 1684—92 Преображенський соб. *Мгарського Спасо-Преображенського ман., арх. І. Баптист і А. Томашевський.
- 1686 Ц. Успіння в с. Лютенці (Полтавщина).
- 1688—1724 Діяльність гравера Н. *Зубрицького.
- 1689 *Покровський соб. у Харкові.
- 1689—1709 Соб. Хрестовоздвиженського ман. у Полтаві; іконопис.
- 1690—96 *Миколаївський (Військ.) соб. на Печерському в Києві, арх. Й. Старцев; іконостас С. Балики.
- 1693 Портрет Лазаря Барановича — гравера О. Тарасевича (†1720).
- 1696—1701 Соб. св. Юрія (іконостас) і Трапезна ц. *Видубецького ман. в Києві.
- 1697—99 Скварянський іконостас І. Рутковича.
- 1698—1705 Іконостас *Манявського скиту — Й. Кондзелевича.
- 1699 *Крехівський ман., дереворіз Д. Сінкевича.
- 17 в. Ік. Розп'яття з портретом переяславського полк. Л. Свічки.
- кін. 17—
поч. 18 в. Діяльність граверів І. Щирського († після 1714) і І. Мигури. Мідерит останнього на пошану І. Мазепи зображенням ц. його фундації.
- 1700 Ц. Воздвиження в Києво-Печерській Лаврі.
- 1700—02 Борисоглібський колегіум у Чернігові.
- 1701—07 Дзвіниця соб. св. *Софії в Києві.
- 1702 Гравюри Л. Тарасевича (†1703) в Києво-Печерському Патерику (його ж портрет І. Мазепи).
- 1703 Київ. Духовна Академія на Подолі, арх. Й. Старцев.
- 1708 «Тезис», присвячений Київ. Академією І. Мазепі (з його портретом) — гравера Д. Галаховського (†1709).
- 1721—73 Буд. Києво-Печерської Лаври (т. зв. Ковнірський корпус), арх. С. Ковнір (1695—1786); митрополичий дім.
- 1731—43 Ансамбль Колегіуму в *Крем'янці (зах.-евр. бар.).
- 1731—45 Лаврська дзвіниця в Києві (рок.), арх. Й. Шедель (1680—1752).
- 1732 Ц. Преображення в *Сорочинцях (Полтавщина); іконостас.
- 1737 Гравюри до київ. вид. «Євангелія» і «Апостола» Г. Левницького-Носа (1697—1769), його ілюстрації до «Філософії Арістотелевої» (1745), «тезиси» на честь Р. Копи, І. Негребецького (1738), Р. Заборовського (1739), Д. Туптала (1752).
- 1740-і рр. Іконостас соб. *Троїцького ман. в Чернігові.
- 1746—48 Брама *Заборовського в Києві, арх. Й. Шедель.

ДОБА РОКОКО І КЛЯСИЦИЗМУ

(сер. 18 — перша пол. 19 в.)

З пол. 18 в. поряд із запізнілим барокко-рококо — виступає класицизм, який з кін. 18 в. стає панівним; з поч. 19 в. — його відміна — ампір. Ліквідація автономности України і переїзд укр. мистців до Петербургу і Москви — послаблюють укр. мистецтво. Заборона рос. уряду будувати на Україні церкви в укр. стилі (1801) і поширення будівництва за шаблонними урядовими проектами. В мalarстві з'являються початки реалізму (м. ін. Т. Шевченко).

1751—1800

- table border="0">
1746—62	Соб. св. *Юра у Львові (рок.), арх. Б. Меретін (†1759), скульп. Й. Пінзеля.
1747	Іконостас у соб. св. Софії у Києві (рок.).
1747—53	*Андріївський соб. у Києві (рок.), за проектом В. Растреллі (1700—71); рок. іконостас (1753—56) Г. і Д. Левицьких та О. Антропова (1716—95).
1748—49	«Самсонів водограй над джерелом «Лева» на Подолі в Києві (рок.), арх. І. Григорович-Барський (1713—85).
1751	Ратуша в *Бучачі (рок.), арх. Б. Меретин; скульп. Й. Пінзеля.
1752—63	Соб. Різдва Богородиці в *Козельці (Чернігівщина), арх. А. Квасов та І. Григорович-Барський; іконостас.
1754—63	Дзвіниці на Дальніх і Ближніх Печерах *Києво-Печерської Лаври, арх. С. Ковнір.
1755	Портрет київ. міщанина І. Гудими невід. майстра.
сер. 18 в.	Дер. ц. Різдва Богородиці і дзвіниця в Ворохті. Портрети: Г. Гамалії, І. Забіли, шолк. М. Миклашевського, С. і П. Сулимів, М. Милорадовича, ген. обозного Родзянки, Д. Єфремовича — невідомих майстрів. Численні нар. зображення козака-Мамая.
1761	Дер. Вознесенська ц. в с. Березній (Чернігівщина), майстер Панас Шолудько; іконостас.
1763	Дер. ц. св. *Миколая в с. Кривці (Бойківщина).
1769—70	«Зевс і Теміда», «Володимир і Рогніда» — картини А. Лосенка (1737—73).
1771—88	Д. Левицький (1735—1822) — керівник портретної класи в Петербурзькій Академії Мистецтв; портрети П. Демидова, Д. Дідро, вихованок Смольного Ін-ту, М. Дяксової, свого батька, автопортрет.
1771—91	Соб. Успіння *Почаївської Лаври (Волинь), за проектом Г. Гофмана (рок.).
1772—73	А. Лосенко — ректор Петербурзької Академії Мистецтв; його «Працання Гектора з Андромахою» і автопортрет.
1773—78	Дер. Троїцький соб. (Запор. катедра) у с. *Новоселиці (тепер Новомосковськ), майстер Яким Погребняк.
1778—86	Образи й іконостас для соб. св. *Юра у Львові; портрети Корняків. — Л. Долинського (1750—1824).
1780-і рр.	Палаці в клас. стилі на Чернігівщині: П. Завадовського в Ляличах, арх. Д. Кваренгі (1744—1817; розпис); К. Розумовського в Почепі, арх. О. Яновський, за проектом де ля Мота; М. Рум'янцева-Задунайського, згодом Тарновських у Качанівці. Діяльність В. Боровиковського (1757—1825) на Україні; з 1787 у Петербурзі; портрети П. Руденка, В. Калніста, І. Безбородька, Г. Державіна і ін., рел. твори в Казанському соб.
1799—1803	Палац Розумовського в Батурині (клас.), арх. Ч. Камерон, (1730-і рр. — 1812); розпис.
кін. 18 в.	Магістрат у Ніжені (клас.).

1801	Заборона рос. уряду будувати на Україні церкви в укр. стилі.
1802—08	Колона на честь самоврядування Києва (амп.), арх. А. Меленський (1766—1833).
1805	Пам. Рум'янцеву-Задунайському в Києво-Печерській Лаврі — І. Мартоса (1752—1835).
1805—11	Ансамбль Круглої площі в Полтаві за типовим проектом арх. А. Захарова (1761—1811).
1809	Соб. у Кременчуці (клас.), арх. Д. Кваренгі.
1809—10	Ц.—ротонда на могилі Аскольда в Києві, арх. А. Меленський.
1824	Безбородьківський лицей у *Ніжені (амп.), арх. А. Руска (1758—1822).
1827—28	Пам. герцогові А. Рішельє в Одесі — І. Мартоса.
1829	Палац Галагана в *Сокиринцях (Чернігівщина), арх. П. Дубровський (1783—?; амп.).
1835	Ратуша у Львові (амп.).
1837—42	Буд. Київ. Ун-ту і Ін-ту Благородних Дівич у Києві (клас.), арх. Б. Беретті (1781—1842).
1838—45	Т. Шевченко (1814—61) — в Академії Мистецтв у Петербурзі.
1840	Автопортрет Т. Шевченка.
1844—47	Офорти «Живописная Украина», аквареля «Богданова церква в Суботові», портрети П. Куліша і Є. Кейкуатової — Т. Шевченка.

ДРУГА ПОЛ. 19 і ПОЧ. 20 СТОЛІТТЯ

В архітектурі поширений еклектизм — т. зв. віденський неоренесанс, віденська сецесія і франц. модерн.; в церк. будівництві на Центр. і Сх. Землях — рос. візантизм, на Зах. — псевдовізантизм. В скульптурі й малярстві поворот від академізму до реалізму і натуралізму; з кін. 19 в. — імпресіонізм. У 20 в. поч. відродження укр. стилю, зокрема в архітектурі; розвиток укр. побутового малярства, відродження графіки.

1853	Пам. св. Володимирові в Києві, проект В. Демут-Малиновського (1779—1846), постать Володимира — П. Клодта (1805—67).
1854—56	Буд. Галагана в Лебединцях (Полтавщина), арх. Є. Червинський.
1856—57	«Казахський хлопець грається з кішкою», «Казахська дівчина», серія «Блудний син» і автопортрет — Т. Шевченка.
1860	Ілюстрації до повістей Марка-Вовчка — К. Трутовського (1826—93). Гравюрний автопортрет Т. Шевченка.
1861—62	«Живописная Украина» — Л. Жемчужнікова (1828—1912).
1862—96	Володимирський соб. у Києві (рос. віз.), за проектом І. Штрёма (1823—87) і П. Спарро (1814—?), арх. О. Беретті (1816—95).
1863	«Тайна вечеря» — М. Ге (1831—94), його ж портрет М. Костомарова (1870).
1864—73	Палата митр. в Чернівцях (мавр.-віз.), арх. Й. Глаз-ки (1832—1908).
1871—1923	Виставки т-ва *«Передвижників».

- 1872—77 Буд. Політехніки у Львові (неорен.), арх. Ю. Захаревич (1837—98).
- 1875 «Чумацький шлях», «Степ» — А. Куїнджі (1842—1910).
- 1875—80 Сел. типи і автопортрет — П. Мартиновича (1856—1933).
- 1875—1901 *Київ. Рисувальна Школа М. Мурашка (1844—1909).
- 1879—88 Пам. Б. Хмельницькому в Києві — М. Микешина (1835—96).
- 1880—91 «Запорожці» І. Рєпіна (1844—1930).
- 1883—85 Ілюстрації до поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка — О. Сластіона (1855—1933).
- 1883—87 Буд. опери в Одесі (неорен.), арх. Ф. Фельнер і Г. Гельмер.
- 1884 «Ранок» С. Васильківського (1854—1917), його ж «Козаки в степу» (1891), «Козача левада» (1893).
- 1886 «На Харківщині» П. Левченка (1856—1917); його ж «Глухомань», «Зима», «Похорон», «Пейзаж з рікою».
- 1887 «Мойсей» К. Устияновича (1839—1903). «Весілля на Україні» М. Бодаревського (1850—1921).
- 1890—1922 *Т-во Південнорос. Художників в Одесі.
- 1892—94 «Розп'яття» і автопортрет М. Ге. «Свати», «Проводи рекрутів» М. Пимоненка (1862—1912); його ж «У похід» (1902), «Суперниці» (1909).
- 1897—1900 Іст. музей у Києві (клас.) арх. В. Городецький (1863—1930).
- 1898 *Т-во для розвою руської штуки у Львові і перша його вис.
- 1899 Буд. нової біржі (тепер філармонія) в Одесі (неорен.), арх. О. Бернардацці (1831—1907).
- 1900 Портрети Л. Українки і М. Лисенка — І. Труша (1869—1941); його ж «Портрет дружини» (1905), «Дніпро під Києвом» (1910), «Гагілки». «Перший хлібороб» — скульп. Г. Кузневича (1871—1936). «На Дніпрі» В. Кричевського (1873—1952). Альбом «Укр. старовини» С. Васильківського і М. Самокиші (1860—1944).
- 1901 Ілюстрації до «Чорної Ради» М. Куліша — А. Ждахи-Смаглія (1855—1927). «Гість із Запоріжжя» Ф. Красицького (1873—1944).
- 1901—18 *Київ. художнє Училище.
- 1902—04 «Кафе», «На вулицях Парижу», «Парижанки» — О. Мурашка (1875—1919).
- 1902—05 Держ. банк у Києві (ранній рен.), арх. О. Кобелів (1860—1942) і О. Вербицький (1875—1958).
- 1903 Пам. І. Котляревському в Полтаві — Л. Позена (1849—1926); вис. укр. мистців під час його відкриття.
- 1903—06 Буд. Полтавського Земства, арх. В. Кричевський, розписи інтер'єру С. Васильківського.
- 1905 Заснування укр. Нац. Музею у Львові (фундатор митр. А. Шептицький). Вис. укр. артистів з Галичини й Наддніпрянщини в сальонах Лятура у Львові. «Артистичний Вісник» (ред. І. Труш).
- 1906 Троїцький соб. Почаївської Лаври (рос.-віз.), арх. О. Щусев (1873—1949). Портретна скульп. В. Стефаника — М. Паращука (1878—1963), його ж скульп. Т. Шевченка (1912) і І. Франка (1913), пам. М. Драгоманову в Софії (1932).
- 1906—08 Буд. т-ва «Дністер», Акад. Дім, Нар. Гостинниця у Львові з елементами укр. нар. стилю, арх. І. Левинський (1851—1919).

1901—10	1907	Портрет М. Коцюбинського — М. Жука (*1883). Портрет Я. Станіславського — О. Мурашка; його ж «Карусель» (1908) і «Сел. родина» (1913). Журн. «У світі мистецтва» (Київ).
	1907—16	Т-во Київ. Художників.
	1910	Перші мист. вис. О. *Архипенка (1887—1964) в Німеччині.
	1910—14	Журн. «Искусство в Южной России» (Київ).
1911—1920	1911	«Автопортрет» О. Новаківського (1872—1935); його ж «Пробудження» (1912). Пам. кн. Ользі в Києві — І. Кавалерідзе (*1887). Проект пам. Т. Шевченкові в Києві — М. Гаврилка (1882—1920). Вис. мист. спадщини Т. Шевченка в Києві.
	1911—12	Перша укр. артистична вис. в Києві.
	1911—13	Буд. Пед. Музею в Києві, неокляс. (1917—18 рр. — Центр. Ради), арх. П. Альошин (*1881).
	1911—14	Ілюстрації до «Укр. нар. пісень» — А. Ждахи-Смаглія.
	1912	«Ярмарок у Полтаві» С. Васильківського. «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва» М. Івасюка (1865—1930).
	1913	Буд. Мист. Школи (тепер Художній Ін-т) у Харкові (укр. модерн.), арх. К. Жуков (1874—1940).
	1914	Журн. «Сяйво» (Київ).
	1914—17	Діяльність групи мистців Укр. Січових Стрільців: О. Куриласа (1870—1951), І. Іванця (1893—1945?), О. Сорохтея (1889—1941), Л. Геца (*1896), Ю. Буцманюка (*1885).

1917—1960-і рр.

Розвиток мистецтва в роки укр. державности і до кін. 1920-их рр., відродження укр. стилю на основі укр. візантики, барокко і нар. мистецтва. Конструктивізм і монументальна скульптура. В малярстві школи М. Бойчука і О. Новаківського, в графіці — Ю. Нарбута. Розгром укр. мистецтва в УССР у 1930-их рр. і «соцреалізм», у 1940—50-их рр. сталінський псевдокласицизм. Укр. мистецтво на еміграції репрезентує всі сучасні мист. течії.

1911—1920	1914—19	12 картин О. Новаківського «Собор св. Юра» у Львові. Його ж «Мойсей» (1919), «Ярослав Осмомисл» (1930), «Довбуш» (1931).
	1917—18	Держ. герб та держ. печаті УНР — В. Кричевського. Грошові банкноти Укр. держави, поштові марки — Ю. Нарбута (1886—1920).
	1917—22	*Укр. Академія Мистецтв у Києві.
	1918	Укр. Ін-т Архітектури в Києві. Катедра історії укр. мистецтва при ВУАН (О. Новицький) у Києві.
	1919	Ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського і заставки до ж. «Мистецтво» — Ю. Нарбута.
	1919—23	Цикл акварель з Царгороду і Греції О. Гриценка (*1883).
1921—1930	1920—30	Відродження укр. емалю М. Дольницькою (*1894).
	1921—39	Книжна графіка П. Ковжуна (1896—1939).
	1922	*Київ. Художній Ін-т. «Начерк історії укр. мистецтва» М. Голубця (1892—1942).
	1922—31	*Гурток діячів укр. мистецтва у Львові.
	1922—32	Школа монументалістів М. Бойчука (1882—1939), гол. представники: І. Падалка, В. Седляр, О. Павленко, К. Гвоздик, О. Бізюків, Ю. Садиленко, М. Шехтман, Є. Холостенко.

- 1922—33 В. Меллер (1884—1962) — маляр-декоратор театру «Березіль».
- 1922—35 Мист. школа О. Новаківського у Львові.
- 1923 «Укр. Мистецтво» — Д. Антоновича.
- 1923—34 Одеський Художній Ін-т.
- 1923—44 *Студія Пластичних Мистецтв у Празі.
- 1924—29 Портрет Д. Вітовського, «Слово о полку Ігореві», вітражі для Успенської ц. у Львові — П. Холодного-старшого (1876—1930).
- 1925 Ілюстрації до творів В. Стефаника — В. Касіяна (*1896). Мист. оформлення опери «Сорочинський ярмарок», балету «Корсар» — А. Петрицького (1895—1964) у Харківській опері.
- 1925—27 Триптих «Життя» Ф. Кричевського (1880—1947).
- 1925—29 Буд. Держпрому в Харкові, арх. С. Серафимов, С. Кравець, М. Фельгер (конструктивізм).
- 1925—30 Буд. Лісоінженерного ін-ту в Голосіїві, арх. Д. Дяченко (*1887—42).
- 1925—32 Мист. об'єднання в УССР: *АРМУ, *АХЧУ, *ОСМУ.
- 1927 Перша Всеукр. виставка художників Червоної України у Харкові.
- 1927—39 «Спокій», гурток укр. мистців у Варшаві.
- 1927—63 *Харківський Художній Ін-т.
- 1928—30 Участь укр. мистців з УССР на Б'єннале у Венеції.
- 1929 Фрески М. Бойчука в санаторії Хаджібеї в Одесі. Ілюстрації до творів Лесі Українки — О. Сахновської (1902—58). «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва» М. Самокиші. «Укр. малярство XVII—XX ст.» Ф. Ернста (1891—1949).

- 1931—39 *АНУМ у Львові.
- 1932 Ліквідація усіх мист. об'єднань в УССР.
- 1932—35 ж. «Мистецтво» у Львові, ред. П. Ковжун.
- 1933 Вис. укр. графіки в Держ. Бібліотеці Мистецтва у Берліні. Пам. на могилі І. Франка у Львові — С. Литвиненка (1899—1964).
- 1933—35 Ц. св. Духа в *Михайлівцях (Прянівищина), укр.-віз. модерн, арх. В. Січинський (1894—1962).
- 1934 «Ранок на Дніпрі» М. Бурачека (1871—1942); його ж «Яблуні в цвіті» (1936).
- 1934—35 Серія 63 іст. медальйонів В. Масютина (1884—1955).
- 1934—37 Журн. «Образотворче мистецтво» (Київ).
- 1935 Пам. Т. Шевченкові в Харкові М. Манізера (*1891). Цикл картин «Гуцульщина» О. Кульчицької (*1877).
- 1935—38 Буд. Верховної Ради УРСР у Києві (рос. клас.), арх. В. Заболотний (1898—1962).
- 1938 Вис. укр. графіки в Римі.
- 1939 Пам'ятники Т. Шевченкові в Києві й Каневі — М. Манізера.
- 1940 Погрудні скульптури св. Володимира, Т. Шевченка і І. Франка в Парку Народів у Клівленді — О. Архипенка.

- 1941—43 П'ять вис. Спілки Праці Укр. Образотворчих Мистців у Львові.
- 1945 Академія Архітектури УРСР у Києві (з 1956 р. Академія Будівництва і архітектури УРСР).
- 1945—50 Типові твори соцреалізму в УРСР: «Молодий Шевченко в художника Брюллова» Г. Меліхова, «Господарі землі» О. Максименка, «Чорноморці» В. Пузиркова, «Хліб» Т. Яблонської, «Навіки з Москвою» М. Хмелька, «Відбудова Дніпрогесу» О. Пащенко.

1941—50

1947 Укр. мистці на міжнар. виставці в Нім. Нац. Музеї в Мюнхені: «Слава» — скульп. М. Мухина (1910—62), «Переміщені особи» — Я. Гніздовського (*1915), портрети М. Дмитренка (*1908).

1950 Ілюстрації до «Слова о полку Ігореві» Я. Гніздовського. Ілюстрації до «Укр. казок» Г. Мазепи (*1912).

1951—65 Церковні будови в ЗДА і Канаді у змодернізованому укр.-віз. і бар. стилях архітектів В. Січинського, Ю. Ястремського, А. Осадци, Ю. Греня, Р. Жука, В. Денеки. Монументальні розписи, вітражі, мозаїки, ікони М. Осінчука, П. Холодного, Ю. Буцманюка, М. Білинського, М. Дмитренка, І. Дикого, П. Андрусева, С. Гординського.

1951—57 Забудова Хрещатика в Києві (помпезний стиль), арх. О. Власов.

1952 Об'єднання Мистців Українців в Америці — *ОМУА.

1952—58 Павільйони Виставки передового досвіду в нар. госп-ві УРСР у Києві.

1954 Виставка образотворчого мистецтва УСССР, присвячена 300-літтю «воз'єднання» України з Росією в Києві і виставка під час укр. декади в Москві з спеціально замовленими офіц. творами. З'їзд укр. мистців Канади й Америки й виставка в галерії мистецтва в Торонто. Монографія «Катедра св. Софії в Києві» О. Повстенка, Нью-Йорк.

1955 Мист. оформлення опер «Богдан Хмельницький» і «Тарас Бульба» в Києві — А. Петрицького.

1956 Кінець культу Сталіна в мистецтві УСССР, вилучення творів з його зображенням з музеїв і видань. «Історія укр. мистецтва. Архітектура» (т. I) В. Січинського, Нью-Йорк.

1957 Мист. виставка в Києві, з приводу 40-ліття Жовтневої Революції. «Нарис історії архітектури УРСР», Київ.

1960 Вис. укр. мистецтва в Музеї Ун-ту Вейн у Детройті (78 мистців). Автомонографія О. Архипенка «П'ятдесят творчих років».

1961 Пам. Т. Шевченкові у Вінніпегу — А. Дарагана (*1897), Пам. Лесі Українці в Парку народів у Клівленді — М. Черешньовського (*1911).

1961—63 «Мист. спадщина Т. Шевченка», вид. АН УРСР у Києві (ред. В. Касіян).

1962 В УСССР, побіч соцреалізму, поч. деякої модернізації, передусім у графіці. На Україні і на еміграції приплив мист. молоді.

1963 Республіканська художня виставка в Києві.

1964 Пам'ятники Т. Шевченкові у Вашингтоні — Л. Молоджанина (*1915) і в Москві — М. Грицока, Ю. Сінкевича і А. Фуженка. Пам. І. Франкові у Львові — В. Борисенка, Д. Кривавича, Є. Миська, В. Одрехівського, Я. Чайки і арх. А. Шуляра. Пам. загиблим у Гмінді (Австрія) — Г. Крука (*1911). Ювілейна виставка в Києві до 150-ліття народження Т. Шевченка.

1951—1960

1961—1965

С. Гординський

рективами пристосувати шкільництво до задоволення потреб виробництва почався занепад М. о. на Україні. Одеський Художній Ін-т перетворено на сер. школу, зменшено ч. відділів у Київ., скасовано найкращі мист.-пром. школи в Кам'янці та в Межигір'ї, процес навчання піддано суворому контролю партії, велику частину мистців-педагогів репресовано.

На Зах. Україні були катедри мистецтва у Львівському Ун-ті й у Гр.-Кат. Богословській Академії (1928—44; В. Залозецький, І. Свенціцький). У 1922—35 рр. у Львові діяла, підтримувана митр. А. Шептицьким, Мист. Школа О. Новаківського. Школу іконописання провадили монахи Студити в Уневі. Під час нім. окупації існувала недовгий час у Львові Вища Укр. Образотворча Студія (ректор В. Кричевський).

На еміграції у 1923—44 рр. діяла висока мист. школа в Празі — Укр. Студія *Пластичних Мистецтв*, заснована з ініціативи Д. Антоновича. Катедри історії укр. мистецтва були в УВУ (Д. Антонович) і в Укр. Пед. Ін-ті ім. М. Драгоманова (В. Січинський).

Сучасний стан М. о. в УРСР такий: єдиною мист. школою вищого типу є Київ. Держ. Художній Ін-т; при ін-ті існує сер. мист.-пром. школа з 11-річним навчанням. Вищими мист.-пром. школами є Львівський Держ. Ін-т прикладного та декоративного мистецтва, створений на базі кол. мист.-пром. школи, та Харківський Держ. Художньо-Пром. Ін-т, посталий на базі Харківського Художнього Ін-ту. Катедра мистецтвознавства існує тільки в Київ. Худож. Ін-ті. Нема на Україні академії мистецтв. Як і давніше, вона існує лише в Росії, з 1947 р. п. н. Академія Художеств СРСР у Москві, яка є і високою наук. установою і готує мистців вищої кваліфікації. Школами сер. типу з 5-річним навчанням, до яких приймають осіб, які закінчили неповну сер. школу, є 5 мист. (в Дніпропетровському, Луганському, Одесі, Симферополі й Харкові) і 4 училища прикладного мистецтва (у Вижниць, Косові, Львові, Ужгороді) та мист.-пром. технікум у Києві; вони готують фахівців сер. кваліфікації, м. ін. викладачів малювання та креслення в сер. школах. Для підготовки кваліфікованих робітників прикладного і декоративного мистецтва існують мист. ремісничі училища з 3-річним навчанням. Для талановитих в ділянці мистецтва дітей, які навчаються в сер.-освітніх школах створено у 1950-их рр. додаткові 4-річні дитячі мист. школи (1962 р. — 18 шкіл з 2 323 учнями).

На еміграції мист. школи і студії були з 1945 р. в переселенчих таборах у Німеччині, гол. у Карлсфельді й Берхтесгадені (Е. Козак, С. Литвиненко, М. Анастазієвський, М. Гоцій та ін.); з 1950-их рр. у ЗДА і Канаді (Укр. Мист. Студія у Філадельфії, з 1953 р. дир. П. Мегик, школи М. Радиша, Л. Кузьми в Нью-Йорку, П. Сидоренка в Торонто, К. Антонович у Вінніпегу та ін.). До пол. 1950-их рр. в Нью-Йорку своєю школою мав О. Архипенко. С. Гординський

«Мистецька Трибуна», ілюстрований двотижневик, орган Всеукр. Комітету Робітників Мистецтва, виходив у Харкові в 1930—31 рр. (33 чч.); співр. Л. Курбас, О. Довженко, А. Петрицький, В. Василько, Д. Грудина та ін.

Мистецький Український Рух, див. МУР.

Миськів Павло, світське ім'я Петро; (*1911), василіянин, церк. діяч у Галичині й Празі, з 1946 р. у Римі; у 1953—63 рр. протоархимандрит ЧСВВ, з 1963 р. заступник протоархимандрита.

О. П. Миськів

Мито, заг. назва поборів від перевозу товарів через кордони певних територій, а також за користування шляхами, мостами, портовими й ринковими спорудами тощо. Спочатку М. було гол. чином джерелом прибутків держави, а в новіші часи — засобом вирівнювання коштів та цін для охорони від чужоземної конкуренції. Перші вістки про М. на Україні належать до 9 в. Про М. згадується в договорах України-Руси з Візантією 10 в. За лит.-поль. доби існувала досить складна система М. Властиво М. були різноманітні торг. оплати, держ., гром. (світські й церк.) й приватні (правні й безправні), а пограничне М., пов'язане з закордонним торгом, називалося цдом. Пограничне М. стягала держава або безпосередньо через своїх урядовців (зокрема митників), або віддаючи митні комори в оренду великим підприємцям. Стрункішу систему М. мала Коз.-Гетьманська держава 17—18 вв. Починаючи від Б. Хмельницького, держ. скарб (безпосередньо через військ. екзактора або через відкупників-орендарів) збирав пограничне М. — «індукту» (довізне) й «евекту» (вивізне). Універсал Б. Хмельницького 28. 4. 1654 встановлював держ. М. на чужоземні товари й доручав збирання його окремому дозорцеві Астаматієві. Але гетьманський уряд іноді звільняв від М. купців місц. (українців і чужинців, зокрема греків) і закордонних.

Б. Хмельницький дбав також про звільнення укр. торгу від митних оплат за кордоном (проект торг. договору з Туреччиною на поч. 1650-их рр.). Внутр. М. стягали або держава, або з дозволу уряду різні громади (міста, монастирі тощо). Приватне М. на Гетьманщині було досить винятковим явищем. Ця система з тими чи тими змінами існувала до пол. 18 в. Починаючи від Петра I, рос. уряд, використовуючи М. як один із засобів своєї колоніальної політики на Україні, вніс низку суворих змін у митну систему Гетьманщини. 1754 р. був скасований митний кордон між Україною й Росією і Україна втратила свою митну автономію.

Рос. тариф 1767 р. цілком забороняв увіз з-за кордону тих товарів, що вироблялися на території Рос. Імперії, а отже й на Україні, а на решту імпорту накладав дуже високі М. У 1850 й 1857 р. митні тарифи були значно знижені, і це сприяло надходженню на Україну різних товарів з Європи, але поруч з цим конкуренція, особливо нім., знищила цілий ряд молодих пром. підприємств на Україні. З 1877 р. рос. уряд повернувся до політики протекціонізму. Митні побори відтоді й до самої революції весь час зростали, досягаючи 33—100 відсотків від ціни. Ця політика певною мірою вийшла на користь швидкому зростанню пром-сти на Україні за цей час.

У 1918 р. в гетьманській державі митний кордон між Україною й Росією був відновлений. Так само уряд УСРР в першій пол. 1919 р. офіц. вважав, що митний кордон між Україною й РСФСР існує. Пізніше він знову зник.

В СРСР, не зважаючи на держ. монополію зовн. торгівлі, імпорту також оподатковується М. Особливо високе М. на споживчі товари (від 7 до 40 відсотків). На засоби виробництва М. майже немає. О. Оглоблин, В. Голубничий

Митрак Олександр (1837—1913), закарп. письм., етнограф і лексикограф, гр.-кат. свящ.; писав нар. мовою елегійні й патріотичні вірші, язичієм — нариси з життя закарп. села («Путевые впечатления на Верховинѣ», «Рускій народ», «Свобода угорскихъ русиновъ» та ін.), друковані перев. в гал. газ. «Слово», в ужгородському «Листку» і «Карпаті»; зібрані ним нар. пісні частково вміщені у зб. Я. Головацького («Народные песни

о. О. Митрак

Галицкой й Угорской Руси»). На підставі рос. словників Даля і Павловського склав «Русско-мадярский словарь» (S. Mitrák: „Orosz-magyar szótár“; бл. 70 000 слів, 1881); крім низки ц.-с. виразів, цей словник включає понад 1000 окремо відмічених сер.-закарп. діалектизмів, поданих гол. о. Іваном Сільваєм; підготований М. «Мадьярско-русский словарь» надрукований в Ужгороді 1922 р.

Митрополит (грец. *митрополитис*, латинське *metropolita*), у сх.-рим. імперії єпископ гол. м. провінції, що, крім своєї єпархії, мав ще деяку владу над ін. єп. цієї провінції. Титул М. досі зберігся у сх. і зах. Церквах; у латинській Церкві це тепер лише почесний титул, в сх. — М. має більше прав, якщо він є поза патріархією; ці права мінялися впродовж століть залежно від церк.-політ. обставин. Так було й на Україні.

Від прийняття християнства М. для України-Руси були київ. М., які перебували в юрисдикції царгородських патріархів. В дотат. добу М., за винятком Іларіона і Кліма Смолятича (обох українців), призначав царгородський патріарх, хоч це суперечило звичаям сх. Церкви, за якими патріархові належало лише затвердження кандидата, обраного на місці, в церк. області. Церк. залежність київ. М. від патріарха обмежувалась актами вищого канонічного порядку та церковної політики (див. ближче *Київська митрополія*), так що можна говорити про фактичну автокефалію київ. митрополії.

Права й авторитет М. були означені апостольськими правилами, грец. номоканонами і уставами руських кн. (св. Володимира та Ярослава Мудрого). М., що у своїй єпархії мав усі права єпархіяльного єпископа, скликав єп. своєї митрополії на собори, головував на них і стежив за виконанням їх ухвал, дбав про призначення єп. на вакантні катедри (київ. митрополія перед тат. навалом об'єднувала 16 єпархій), затверджував і висвячував кандидатів на єп., доглядав за виконанням церк. постанов у єпископіях своєї митрополії, візитував їх, приймав скарги на єп., судив на єпископських судах, а при потребі й усував їх. М. мав навіть судову владу над деякими цивільними справами (поступово її обмежено). М. репрезентували церкву перед вищою світською владою і мали великий вплив на всі держ. справи як до радники кн., а в часи тат. лихоліття були оборонцями населення перед тат. ханами.

Занепад Київ. держави й зруйнування Києва татарами були причиною, що київ. М. з другої пол. 13 в. перенесли свій осідок на Московщину. Тому у 14—15 вв. на деякий час постали дві нові митрополії

— для Гал.-Волинської (Гал. митрополія) й Лит. (Лит. митрополія) держав. М. з осідком у Москві й у Литві титулювалися далі «М. київ. і всієї Руси». У 1461 р. остаточно оформилася моск. митрополія (з 1589 р. патріархія), яка припинила зв'язки з Царгородом, а укр.-білор. землі залишилися в складі київ. митрополії.

В поль.-лит. державі права М. обмежували як поль. королі чи В. лит. кн., так і патріярхи (від них узалежнено деякі братства — ставропігії — й деякі монастирі). М. обирав тепер собор єпископів з участю кн. та духовенства, пізніше затверджував В. кн. чи король. У 1475—97 рр. М. обирали руські вельможі й клир. 1498 р. з призначення В. кн. Олександра (а не вибором на соборі) М. став Йосиф Болгаринівч. Це був перший вияв права *патронату*, що ставило ієрархію в особливу залежність від світської влади. Затвердження (благословення) патріярха стало лише формальністю.

Після Берестейської унії 1596 р. недовгий час існувала тільки одна київ. митрополія з'єднана з Римом (кат.), з відновленням правос. митрополії 1620 р. діяли дві — правос. і кат. — київ. митрополії. Правос. М. обирали тоді на зібранні свящ., гетьмана і коз. старшини (але, напр., Петра Могили обрали правос. посли на варшавському сеймі 1632 р., король Володислав IV затвердив цей вибір), а патріярх благословляв обраних. З зростанням впливів Московщини київ. правос. М. швидко втратили свої права й привілеї. 1686 р. їх підпорядковано моск. патріярхові; 1688 р. їм віднято титул «і всієї Росії» та наказано титулюватися «київ., гал. і Малия Росії», з 1721 р. київ. М. були призначувані Святішим Синодом і втратили формально права обл. М., у 1722—43 рр. їм навіть відібрано титул М., з 1770 р. заборонено в титулі вживати слова «і Малия Росії». Таким чином М. фактично зведено до стану єпархіяльних архиєреїв. Проте ще у 18 в. київ. М. (крім одного румуна) були українці; у 19 в. — перев. росіяни.

Після революції 1917 р. єпархіяльні з'їзди домагалися відокремити укр. єпархії від моск. церк. адміністрації й відновити давні права київ. М. Укр. уряд 1918 р. проголосив, що церква має бути автокефальна під зверхністю київ. М., що й ствердив законом у 1919 р. Події перешкодили здійсненню цієї автокефалії. 1921 р. моск. патріярх утворив свій укр. екзархат на чолі з М., що не мав особливих прав. Одночасно укр. нац.-церк. кола створили окрему УАПЦ (діяла у 1921—36 рр.), очолену київ. М. (перший В. Липківський), активність якого однак постійно була обмежувана переслідуваннями сов. влади. Тоді існувала також

Укр. Синодальна (Обновленська) Церква, очолена теж М. Ці М. діяли одночасно й перев. не визнавали один одного, а їхні Церкви перетривали тільки до 1937 р. Особливі закиди канонічного порядку висувалися проти УАПЦ і її М.

По другій світовій війні на Україні є призначений моск. патріярхом екзарх України, що має титул М. київ. і гал., але насправді має права лише звичайного єп. Натомість УАПЦ існує далі на еміграції і має трьох М., які очолюють УАПЦ в Європі, Укр. Правос. Церкву в ЗДА й Укр. Гр.-Правос. Церкву в Канаді; титул М. має також голова Укр. Правос. Церкви в Америці, призначений царгородським патріярхом. Спосіб обрання цих М. — різний.

На укр. землях у новіші часи діяли ще ін. правос. М. Так для правос. Буковини 1873 р. була утворена автокефальна бук.-далматська митрополія з осідком у Чернівцях. М. іменував австр. цісар; за рум. окупації він підпорядковувався рум. патріярхові. Правос. Автокефальна Церква у Польщі з 1922 р. мала свого М., висуненого поль. урядом і затвердженого Царгородом.

Київ. кат. М. після Берестейської унії мали на основі булі папи Климента VIII *Decret Romanum Pontificem* з 1596 ті самі права, що київ. М. у царгородській юрисдикції. Їх обирали безпосередньо на зборах єп. та василіянських протоархимандритів, рекомендував — король, а затверджував — Рим. (Тільки Іпатія Потія та А. Селяву затвердив Рим винятково без вибору їх єпископами). З переходом укр.-білор. земель під Росію права М. були сильно обмежені, а 1838 р. остаточно скасовані.

У відновленій 1807 р. гал. митрополії М. мали права київ. М., які папа Пій VII підтвердив булею «*In Universalis Ecclesiae regimine*», але ці права поступово обмежували австр. уряд, Римська Курія, а почасти самі М., так що їм залишився тільки титул з деякими почестями та право приймати апеляції, як це здавна є в латинській церкві. Теперішній гал. М. Й. Сліпий є екзархом України і (з 1963) верховним архиєп.

1956 р. титул М. надано архиєп. вінніпезькому (Канада), 1958 р. — філіадельфійському (ЗДА).

Література: Грушевський М. Історія України-Руси, т. V, Л. 1905; Петрушевич А. Авторитет, права і привілеї митрополита в єрархії греко-руської Церкви від початку аж до наших часів. Ж. Нива. Л. 1933; Лотоцький О. Автокефалія, I—II. В. 1935; Власовський І. Нарис історії Укр. Автокефальної Церкви I—IV. Нью-Йорк 1955—61; Стасів М. *Metropolia Haliciensis*. Рим 1960; *Patrylo I Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses*. Рим 1962; Lozowiei P. *De Metropolitarum Kioviensium potestate (988—1596)*. Рим 1962; Полонська-Василенко Н. Іст. підвалини УАПЦ. Рим 1964. В. Ленчик

Митрополія, див. *Митрополит*.

Митропольський Юрій (* 1917), математик родом з Полтавщини, д. чл. АН УРСР (з 1961), з 1953 — зав. відділом Ін-ту Математики АН УРСР, з 1958 — його дир., з 1961 гол. Бюра відділу фіз.-матем. наук. Основні праці М. стосуються матем. фізики, зокрема теорії нелінійних коливальних процесів.

Митрофанов Сила († 1772), лікар, навчався в Києво-Могилянській Академії та в школах при Моск. і Петербурзькому ген. шпиталях, 1765 р. захистив докторську дисертацію в Лейденському Ун-ті; з 1770 р. як гол. лікар Київ. військ. шпиталю провадив боротьбу з чумою на Поділлі, на яку й помер; праця про спонтанний пневмоторакс й ін.

Митура Олександр, автор панегірика на честь С. Плетенецького «Вззерунокъ цнотъ...» (1618), перевиданого В. Перетцом 1909 р.

Митуса (Дмитро), співак при дворі перемиського владики, що згадується в Гал.-Волинському Літописі під 1241 р. Про М. склав поему М. Костомаров («Співець Митуса»).

«**Митуса**», літ.-мист. місячник молодішої генерації письм.-символістів, перев. з рядів УСС, виходив у Львові 1922 р.; ред. В. Бобинський, Р. Купчинський і П. Ковжун (вийшли 4 чч.).

Митюков (Митюк) Каленик (1823—85), вчений правник, із старого київ. міщанського роду; проф. рим. права (1846—81) і ректор (1865) Київ. Ун-ту; один із засновників Київ. Юридичного Т-ва (1877) й довгий час його гол. Гол. праця: «Курс римского права» (1884).

Михайл, св. архангел і архистратиг, як у старозавітній, так і в христ. традиції — переможець сатани. Він посідає визначне місце у староукр. письменстві (переклади, запозичені мотиви) як той, що виганяє збунтованих ангелів, змагається з сатаною вогненним мечем (з таким мечем св. М. звич. виображують на іконах), супроводить Богородицю у «Хожденні по муках», а згідно з гуцульською колядою — «св. М. рай запирає, рай запирає, пекло втворює». У Гал.-Волинському літописі (13 в.) згадується про поміч св. М. Чимало церков і монастирів на Україні (зокрема київ. Золотоверхий і Видубецький) були присвячені св. М. (річне свято його 8 листо-

Архангел Михайл,
ікона з с. Ільника
(пол., 16 в.)

пада ст. ст.). Ім'я М. (Михайло) поширене на Україні з давніх часів (імена князів, митр. тощо) й дуже популярне в укр. героїчному епосі, зокрема в билинах київ. й гал.-волинського циклу (Михайло Поток, Михайло Козарин, Михайло Ігнатович) та в старій укр. легенді про Михайлика й Золоті Ворота в Києві. Про традиційний культ св. М. на Україні свідчать його виображення на гербах князів (печатки Мономаховичів), земель і міст (зокрема Київ. воєводство, Київ. губ., Київ), на церк. і військ. прапорах, у родовій геральдиці тощо, а також укр. топоніміка. Г. Сковорода написав трактат «Брань архистратига М. со сатаною» (1783). Світлий і грізний образ св. М. відбився і в укр. образотворчому мистецтві (В. Боровиковський).

Михайл I († 998?), за церк. традицією, перший митр. київський, грек, прибув до Києва з Царгороду; був похований у Десятинній церкві, 1730 мощі його перенесено до Києво-Печерської Лаври. Канонізований правос. церквою.

Михайл II, київський митр. 1130—45, грек; в наслідок конфлікту з В. кн. Всеволодом Ольговичем покинув митрополію й виїхав до Царгороду.

Михайл Єрмаков (1862—1929), рос. церк. діяч родом з Петербурзької губ., закінчив Київ. Духовну Академію, у 1890-их рр. ректор Волинської Духовної Семінарії, 1899 р. хіротонізований на еп. Новгород-Сіверського, з 1912 р. архієп. гродненський і берестейський, чл. Святійшого Синоду, з 1921 р. митр. київ. (Рос. Правос. Церкви) і патріарший екзарх України, з 1923 р. ув'язнений більшовиками, а у 1925—27 рр. виселений поза межі УРСР. З 1927 р. підтримував церк. лінію патріаршого містоблосителя митр. *Сергія* та входив до складу Патріяршого Синоду; під час свого перебування в Києві очолював боротьбу проти Укр. Автокефальної Правос. Церкви та «Живої» (Синодальної) Церкви.

Михайл (світське ім'я Матей) **Копистенський** († 1610), з перемиської шляхти, з 1591 р. еп. перемиський; 1596 р. не приєднався до унії з Римом і не тільки затримав у православ'ї перемиську єпархію, але й допомагав іншим правос. єпархіям, висвячуючи для них свящ. Відомий його лист на з'їзд опозиційної шляхти (рокошан) у Любліні (1606), у якому М. описує переслідування православних.

Михайл Хороший (* 1883), архієп. УАПЦ родом з Київщини; закінчив Ки-

їв. Духовну Семінарію та Іст.-Філол. фак. Київ. Ун-ту, з 1920 свящ., 1942 хіротонізований у Києві, 1943 архієп. Миколаївський, з 1944 на еміграції в Німеччині й Бельгії, з 1951 очолює сх.-кан. епархію Укр. Гр.-Правос. Церкви з осідком у Торонто. Написав «Поширений катехизис Правос. Церкви» (1946), «Пояснення трудних місць в євангелії від Іоана», «Світова епопея» 3 тт. (1953—56) — віршований твір для молоді; муз. твори: Вечірня, Утренья і Літургія, Ораторія на текст «Музи» Т. Шевченка та ін.

Михайл Хороший

Михайленко Андрій (*1909), проф. електро-інженерії Саскачеванського Ун-ту; укр. гром. і церк. діяч, чл. ексективи Союзу Укр. Самостійників.

Михайленко Петро (*1914) юрист, проф. карного права Львівського ун-ту (1946—56), згодом старший наук. співр. сектора держави і права АН УРСР, з 1960 — заступник начальника Вищої школи МВС УРСР. Праці з ділянки сов. карного права, серед ін. «Нариси з іст. кримінального законодавства Укр. РСР» (ч. 1, 1959).

Михайличенко Гнат (1892—1919) письмен. і політ. діяч родом з Курщини, ідеолог лівого крила Укр. ком. партії (боротьбістів), чл. Центр. Ради від УПСР, у 1919 р. короткочасно нар. комісар освіти УСРР; розстріляний денікінцями. Літ. спадщина М. невелика: кілька поезій у прозі, новелі («Повія», «Місто», «Дівча», «Тюрма» та ін.) і найгол. твір, що стоїть

Г. Михайличенко

на межі лірики й прози, — «Блакитний роман». Для всієї творчості М. прикметне намагання поєднати рев. ком. ідеологію з розв'язанням укр. нац. питання. Останнє було причиною того, що більшовики, визнавши спочатку М. фундаментом сов. літератури на Україні, пізніше вилучили твори М. з ужитку, залишивши його під забороною й по смерті Сталіна.

Михайлів Леонід (1884—?), політ. діяч, чл. УСДРП; за Центр. Ради в березні-квітні 1918 очолював мін-во праці; з

1919 заступник гол. дипломатичної місії УНР у Польщі; з 1921 на Волині, де працював у Луцькому в Українбанку; 1939 вивезений більшовиками, дальша доля невідома.

Михайлів Юхим (1885—1935), маляр-символіст родом з Херсонщини; студіював прикладне мистецтво в Строгановському училищі (1902—06) і малярство в Училищі живопису у В. Серова (1906—10) у Москві. З 1918 р. М. у Києві — активний чл. багатьох пром. установ, керівник Мист.-пром. школи, гол. Муз. Т-ва ім. Леонтовича, чл. УХЧУ й ін.; 1935 засланий до Котласу,

Ю. Михайлів

де й помер. Творчість М. в основному концентрувалася довкола трьох тем: нац. ренесансу (триптих «Україна», «Музика зір», «Поезія ночі»), сюжетів з минулого України («До богині Лади», «Творець Бога», «Мусянжовий вік», «Кам'яні баби», «Сковорода», «Булава», «Чайка», «Сум Ярославни») і мотивів смерті («Ой чого ти почорніло, зеленее поле», «За завісою життя», «Прометей»). Праці з етнографії («Ткачування на Україні», 1919, «Гончарна кераміка на Україні», 1921), мистецтвознавства і літературознавства (біографічно-критичні монографії про О. Мурашка, М. Жука, Л. Позена; ред. і вступ до «Співомовок» С. Руданського); вірші в журн. 1910—17 рр., переклади.

Михайлівка (V—20), с. м. т. в Донбасі, Ровенківського р-ну Луганської обл., 8 000 меш. (1959); кам'яновугільні шахти.

Михайлівка (VI—16), с. на Приозівській низовині, р. ц. Запор. обл., 14 000 меш. (1959); харч. пром-сть.

Михайлівка, с. Ново-Воронцівського р-ну Херсонської обл.; тут було досліджуване у 1952—55 рр. велике поселення ранньої бронзової доби осілих хліборобів та скотарів, в якому в широких масштабах було використано камінь для різноманітних госп. потреб (житлові споруди, оборонні мури). При цьому виявлено багато виробів з кременю, каменю, міді та бронзи, частина яких була імпортована з Кавказу й Семигороду. Досліджено також ряд одночасних поховань так зв. *ямної культури*.

Михайлівська цілина, відділ Укр. державного степового заповідника АН

УРСР, розташований на Слобожанщині у Лебединському р-ні Сумської обл., площа 202 га. Як заповідник місц. значення заснований 1928, з 1951 переданий АН УРСР, з 1961 в складі Укр. держ. степ. заповідника АН УРСР. М. ц. є н.-д. базою Ін-ту Ботаніки АН УРСР; рослинність М. ц. характеристична для півн. лучних степів.

Михайлівський Золотоверхий монастир, чоловічий монастир у Києві, заснований у 1050-их рр. кн. Із'яславом-Дмитром Ярославичем як Дмитрівський монастир, з соборним храмом св. Дмитра Солунського. Син його, Святополк-Михайло, збудував там 1108 р. церкву архистратига Михаїла з позолоченими банями, прозвану Золотоверхою. В часи татарщини Михайлівську церкву зруйновано, а монастир перестав існувати. По відновленні монастиря (16 в.) назва Михайлівської церкви була перенесена

Михайлівський Золотоверхий монастир з 11 в.
(фото 1930)

на Дмитрівську церкву і на весь монастир. Гол. святощі М. З. м. — мощі великомучениці Варвари, за переказом привезені з Візантії в 11 в. (тепер — в Андріївському соборі в Києві). М. З. м. був надзвичайно шанований і популярний в народі до останніх часів. Гетьмани, старшина і моск. царі щедро обдаровували й прикрашали його.

М. З. м., що в 19—20 вв. мав бл. 240 ченців і послухників, був резиденцією єп. чигиринського, першого вікарія київ. митрополії, при монастирі була дяківська школа. Архисрейський хор дав багато для культури хорового співу на Україні; в ньому працювали композитори К. Стеценко, Я. Яциневич та ін.

Соборна церква М. З. м., збудована 1054—57 рр. кн. Із'яславом на 3 нави, в середині була багато прикрашена мозаїками й фресками роботи київ. майстрів (в тому ч., можливо, Аліпія Печерського), і тому мала особливу іст.-мист. вартість. Вона не раз була пошкоджена в 13—16 вв.; відбудована золотоверхою й

прикрашена в стилі барокко, була перестроєвана в кін. 17 — на поч. 18 вв., при чому фрески були затинковані. Частина фресок відкрито в кін. 19 в., але більшість їх лишилася не дослідженою під тинком.

За сов. влади М. З. м. закрито і всі цінні речі конфісковано, а в 1934—36 рр. його зруйновано. Найкращі мозаїки й уже розчищені фрески забрано до Держ. Третьяковської галерії у Москві, як зразки «давнього російського мистецтва», не розчищені загинули.

В. Павловський

Михайлівці (словацьке Michajlovce, V—2), м. в півд.-сх. Словаччині, 10 000 меш., частину яких складають т. зв. сотаки, пословачені українці, за віровизнанням до 1950 р. гр.-католики; в М. був редемптористський монастир сх. обряду (велика церква, збудована 1933 р. В. Січинським); тепер осідок правос. єпископа.

Церква св. Духа
в Михайлівцях,
арх. В. Січинський

Михайло Всеволодович († 1246), чернігівський кн., син Всеволода Чермного з родини Ольговичів; учасник першої битви укр. військ з татарами над р. Калкою (1223). По смерті Мстислава Удатного гал. (1228) заявив претенсії на гал. князівство, розпочавши довголітній конфлікт з Данилом і Васильком Романовичами, під час якого зайняв на деякий час Галич і Київ, що належав Даниловому союзникові Володимирові Рюриковичу. 1239 перед наїздом татар виїхав на Угорщину; після повороту на короткий час зайняв Київ, а потім повернувся у Чернігів. 1246 р. їздив до хана Батия, щоб одержати від нього ярлик на князювання у Чернігові, але був замучений за те, що не погодився виконати тат. ритуально-двірські обряди. Є підстави вважати, що справжньою причиною смерти була його прозах. орієнтація і зв'язки з зах. державами. Правос. церква канонізувала М. В. як мученика за христ. віру.

Михайло Олелькович († 1481) кн. Слуцький, брат останнього київського кн. *Семена Олельковича*; не діставши київського князівства, організував змову князів проти централістичної політики Казимира Ягайловича; змову було відкрито й М. О. страчено.

Михайло Федорович Романов (1598—1645), цар моск. (з 1613), засновник ди-

настії Романових, що царювала в Росії до березня 1917 р.

Михайлов Костянтин (1882–1961), муз. педагог родом з Кролевеця, закінчив Київ. Муз. Училище у класі В. Пухальського; один із засновників Київ. Філармонії і Київ. Консерваторії, у якій був проф. класи фортепіана (з 1917) й бл. 40 рр. заступником дир.

Михайлов Михайло (1829–65), рос. письмен., публіцист і рев. діяч. Був знайомий з Т. Шевченком і перекладав його поезії на рос. мову. Поезії М. перекладав на укр. П. Грабовський.

Михайлович Григорій († 1632), уніятський єп. пінський (1624–34), брав участь у львівському синоді 1629 р.

Михайлов-Сидоров Михайло (1890–1956), муз. педагог-вокаліст родом з Коростишева; учився в Муз.-Драматичній Школі ім. М. Лисенка в Києві; з 1925 викладач Харківського Муз.-Драматичного Ін-ту, з 1940 проф. Харківської Консерваторії; автор «Начерку з питань вокальної педагогіки» (1930).

Михайловський Володимир (* 1914), учений в галузі автоматики, телемеханіки і виміральної техніки, родом з Харківщини, чл.-кор. АН УРСР (з 1961); з 1951 очолює відділ автоматичних і телемех. пристроїв Ін-ту Машинознавства і Автоматики АН УРСР. М. один з засновників теорії метод і засобів контролю глибинних параметрів, автор понад 80 наук. праць.

Михайловський Олександр (1882–1932), інж.-технолог, гром. діяч; замолоду чл. РУЦ, у 1918–19 рр. чл. Полтавської Губ. Земської Управи і заступник її гол., 1919–22 дир. департаменту зем. реформи УНР, на еміграції доц. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах; фахівець з мех. технології і млинарства; праці про млинарство Полтавщини.

Михайло-Коцюбинське (II–12; до 1936 — Козел), с. м. т., р. ц. Чернігівської обл., положене за 15 км на зах. від Чернігова; 2 900 меш. (1959).

Михайлюк Андрій (1912–37), поет родом з Київщини, автор зб. «Вірші» (1932), «Кінець ідилії» (1933), «Сонячний день» (1936) — усе здебільша на теми «соц. будівництва»; знищений 1937, реабілітований посмертно вид. з його спадщини зб. «Поезії» (1959).

К. Михайлов

Михайляк (VI–5), один з найвищих верхів у *Гуцульських Альпах*, збудований з тріасового вапняку.

Михалевич Микола (1843–1922), грек. свящ. у Галичині, один з засновників новітнього пасічництва на Зах. Україні; підручник пасічництва «Пасіка» (5 вид.) з 1877 р.

Михалевич Михайло (*1906), графік родом з Києва, учень Київського Художнього Ін-ту, Мист.-Пром. Школи в Празі і Празької Академії Мистецтв; працював на Карп. Україні й у Львові, з 1944 в Німеччині, з 1950 у ЗДА; участь у виставках графіки у Львові, Неаполі, Канаді й ЗДА; працює перев. в книжковій графіці, ілюстратор дитячих кн. і журн.

Михалевич Опанас (1848–1925), гром. діяч — укр. народник, за фахом лікар, родом з Волині (Ковельщина); чл. Київської Громади, 1878–85 рр. — лікар у Єлисаветі, де був на чолі «українофільського» гуртка, який вів культурницьку працю та сприяв діяльності народовольців. За поширення заборонених цензурою книжок заарештований 1885 р. і після дворічного ув'язнення в Одесі засланий на Сибір; 1892 р. повернувся до Єлисавету і там жив до смерті. Вів етногр. записи, переклав і видав своїм коштом у Галичині «Багатства народів» А. Сміта.

О. Михалевич

Михалків, с. Борщівського р-ну Тернопільської обл.; тут були викопані два золоті скарби (1878, 1897) тракокіммерійського походження (в тому ч. княжа корона) і досліджуване також

Корона з Золотого скарбу з Михалкова

погребнице княжої доби (К. Гадачек, 1900). Див. ЕУ I, мал. 294, 20.

Михальський Володимир (1858–1919), гром. діяч на Буковині, австр. прокурор, відомий з об'єктивності в політ. процесах (Анни Павликівни, «Гасла» та ін.).

Михальчук Кость (1840–1914), визначний мовознавець, чл. київ. старої Громади, д. чл. НТШ, Укр. Наук. Т-ва у Києві, Іст. Т-ва Нестора Літописця. У «Наречиях, поднаречиях и говорах

Южной России» («Труды Чубинського, 7) М. виступив основоположником наук. укр. діалектології, як описової, так і генетичної, запровадивши триподіл укр. говірок на півн., півд.-зах. і новіші півд.-сх. з дальшим накресленням вузких підгруп. Хоч М. не дав систематичної історії укр. мови, в низці ст. він розглянув гол. питання укр. іст. фонетики й морфології та генези укр. мови. Методологічно М. був одним з попередників структуралізму. Бібліографія праць М. у Ю. Шереха: «Кость М.» (1952).

К. Михальчук

Михас Іван (†1908), селянин з Самбірщини, один з піонерів радикального і січового руху в Галичині, чл. Гол. Управи Укр. Радикальної Партії; виступав разом з І. Франком на багатьох вічах, відомий як добрий промовець; переслідуваний і караний владою.

Михневич Осип (1809—85), філософ-ідеаліст родом з Волині, вихованець Київ. Духовної Академії, з 1836 р. її проф., з 1839 р. проф. Рішельєвського Ліцею в Одесі, з 1859 р. помічник попечителя Київської, з 1867 р. Варшавської шкільних округ. М. разом з О. Новицьким і С. Гогоцьким послідовник філос. вчення Гегеля і Шеллінга; стояв на позиціях ідеалізму, підкреслюючи зокрема роллю «об'явленої релігії» як джерела пізнання. Ст. з історії філософії, підручник логіки (два вид. 1848 і 1874), популярний виклад філософії Шеллінга (1850).

Мицик Іван (1913—41), активний чл. і бойовик ОУН; засуджений (за вбивство провокатора) 1931 р. поль. надзвичайним судом на 20 рр. ув'язнення, звільнений з розвалом Польщі. Призначений крайовим провідником ОУН (група полк. А. Мельника), згинув при невияснених обставинах під час нім. окупації Зах. України.

Мицик Роман (*1909), екон. діяч, активний чл. ОУН, брат Івана М.; один з організаторів і дир. Промбанку у Львові (1936—39), фінансовий референт УЦК, дир. кооп. банку «Дністер» у Львові (1941—43). Тепер у ЗДА.

Мицкевич Йордан (1745—1826), церк. діяч, проф. василіянських шкіл, родом з Перемищини; з 1788 р. ген. прокуратор василіян у Римі, багато зробив для відновлення Гал. митрополії 1807.

Мицюк Олександр (1883—1943), економіст і соціолог, гром. діяч; замолоду прихильник РУП, 1905 засланий за орг. цію Сел. Спільки в Золотоніському пов., після повороту діяльний чл. УПСР; 1918, за Директорії, мін. внутр. справ, 1920 товариш мін. нар. госп.-ва; на еміграції проф. Укр. Госп. Академії і УВУ і кілька разів його ректор, д. чл. НТШ. Понад 60 праць і більших розвідок, м. ін. «Селянство й економія большевизму» (1930), «Євразійство» (1930), «Аграризація жидівства України» (1933), «Укр. економіст-громадівець С. Подолинський» (1933), «Укр. хлопоман і економіст Тадей Рильський» (1933), «Нариси з соц.-госп. іст. Підкарпатської Руси», 2 тт. (1936—38), наук.-популярні праці (м. ін. про переселення з України), високошкільні підручники («Історія політ. економії», 2 тт., «Аграрна політика», 2 тт., літографовані), спомини (з 1917—19 рр.).

О. Мицюк

Мичка, білоус (*Nardus stricta* L.), довго-річна трава з родини злакових, з повзучим кореневищем і вузькими листками; колос тонкий, односторонній, колоски лянцетно-шилуваті, звич. темно-фіялкові. Росте на сухих луках, на пісках, найчастіше на Поліссі й у Карпатах; до колосіння рослину добре їсть худоба. М. придатна для укріплення пісків; на Поліссі з її стебел плетуть капелюхи.

Миша лісова (*Sylvimus*), рід гризунів родини мишачих; живиться рослинною їжею й комахами, шкідлива. На Україні два види: М. звичайна (*S. sylvaticus* L.), довж. тіла до 110 мм, така ж сама довж. хвоста, поширена майже по всій території; М. жовтогорла (*S. flavicollis* Melchior) — поширена перев. в лісах.

Миша мала (*Micromys minutus* Pallas), гризун з родини мишачих, довж. тіла до 70 мм, хвоста — до 67 мм; селиться в чагарниках, бур'янах, на полях у кулястих кубельцях, які в'є на рослинах; живиться рослинами і колоссям, шкідник, поширений по всій території України, крім Криму.

Миша польова (*Apodemus agrarius* Pallas), вологолюбний гризун з родини мишачих, поширений по всій Україні, за винятком Степу; довж. тіла до 125 мм, хвоста — до 95 мм; живиться насінням, коренеплодами, комахами й ін.; шкідник с.-г. культури.

Миша хатня (*Mus musculus* L.), під гризунів родини мишачих; невеличка тваринка (довж. тіла 4–11 см, хвоста — 4–10 см), космополітичний і коменсальний вид; шкідник с.-г. культур; поширювач ряду небезпечних бактерійних захворювань серед людей і тварин. У Степу та Лісостепу живе підвид — *M. m. hortulanus* Nordmann).

Мишецький Семен, кн., рос. військ. інж., який був у 1736–40 рр. на Україні, зокрема на Запоріжжі, і склав цікавий опис устрою й побуту запорожців та топографії й природи Запоріжжя — «История о казаках запорожских...» (1740). Твір М., дуже поширений у рукописних примірниках 18 в., був надрукований О. Бодянським у «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей» (1847, т. VI і окремо) і з більш досконалого списку — в «Записках Одесского Общества Истории и Древностей» (1852).

Мишівка (*Sicista*), під гризунів родини тушканчикових, зовні схожих на мишей; довж. тіла 5–8 см, хвоста — 7–11,5 см; хутро сірувате, черевце ясне, живиться рослинною їжею, зиму перебуває у сплячці. На Україні є: в Степу й Лісостепу *M. степова* (*S. subtilis* Pallas), в ліс. і лісостеп. смугах *M. лісова* (*S. betulina* Pallas), нечисленна; в Кавказьких горах (*S. caucasica* Vinogradov) *M. кавказька*.

Мишій (*Setaria* P. B.), під рослин з родини злакових, однорічні трави з овальними колосками, зібраними в колосуваті волоті; на Україні три види: *M. сизий* [*S. glauca* (L.) P. B.], *M. зелений* [*S. viridis* (L.) P. B.] і *M. кільчастий* [*S. verticillata* (L.) P. B.]. Ростуть як бур'яни на полях у посівах і на городах; в молодому стані — кормова рослина. До *M.* належать деякі харчові рослини: чумиза [*S. italica* (L.) P. B.], бор, могар.

Мишковський Євген, див. *Мишковський Євген*.

Мишковський Тит (1861–1939), богослов, гр.-кат. свящ. родом з Лемківщини, доц. (з 1899), надзвич. (з 1903) і звич. (з 1908) проф. біблійних наук Львівського Ун-ту, з 1920 проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії, з 1928 Гр.-Кат. Богословської

о. Т. Мишковський Академії у Львові (кількакратний декан і проректор); чл.-засновник Богословського Наук. Т-ва у Львові. Праці з ділянки біблійних і літургічних наук. Важливіші: „Chronologico-historica introductio in Novum Testamentum“ (1892), „De ratione litterarum A. T. in Cantico Mariae conspicua“

(1901), „Isaiae liber in versionibus Graeca LXX et Latina Vulgata et Palaeoslavica exhibitus et explicatus“ (1907); «Наш обряд і облатиненіє его» (ж. «Церк. Восток» 1913); «Изложение цареградской литургии (св. Василия Великого и св. Иоанна Златоуста) по ея древнему смыслу и духу» (1926); ст. в богословських журн.; видавець книг літургічного вжитку: Требника й Ізборника.

Мишоїд, каня, капнок (*Buteo*), під яких птахів родини яструбиних. На Україні поширені три види (усі перелітні): *M. зимняк* (*B. lagopus* Brünn), сер. розмірів, вага бл. 1 кг, зимує по всій Україні; *M. звичайний* (*B. buteo* L.), поширений у лісах по всій Україні, прилітає в березні, відлітає у вересні; *M. степовий* (*B. rufinus* Gretz) — рідкісний гніздовий птах у степу.

Мишуга Лука (1887–1955), гром. і політ. діяч, журналіст, родом із Стоянівщини (Галичина), братанич Олександра М. (див.); закінчив правничі студії у Віденському Ун-ті (1911); 1915–18 працював з УСС на Волині, після розвалу Австрії організував там місц. адміністрацію, деякий час комісар ЗУНР у Радехові, потім у штабі ген. М. Юнакова в Кам'янці Подільському; з грудня 1919 на дипломатичній службі у Відні, секретар місії ЗУНР до Риги в 1921 і з того ж року представник уряду ЗУНР у ЗДА (де й залишився) із спеціальною місією організації Позики нац. оборони. Ініціатор заснованого 1923 р. Об'єднання Укр. Організацій в Америці і його ген. секретар (до 1940), співтворець Укр. Конгресового Комітету Америки у 1940 р. і чл. його політ. ради, гол. ЗУАДК (з 1953). Автор виданих 1919 р. у Кам'янці Подільському брошур «Які тепер суди на Україні» і «Держ. адміністрація на Україні», друкованих у берлінському «Укр. Прапорі» (1920–21), спогадів про похід укр. військ на Київ 1919 р., та ін.; ред. «Пропамятної книги» Укр. Нац. Союзу (1936) й ін. альманахів та календарів Укр. Нац. Союзу і «Свободи», ініціатор вид. англomовної «ЕУ».

Л. Мишуга

Мишуга (псевд. Філіппі) Олександр (1853–1922), визначний оперовий співак — ліричний тенор, педагог і меценат, родом з Галичини; вчився у проф. Львівської Консерваторії В. Висоцького, в Мілані й Німці. З 1883 р. виступав з ве-

ликим успіхом в оперових театрах Львова, Варшави (1884–92), Відня, Берліну, Лондону, Риму, Парижу, Мілану, Палермо, Києва, Петербургу та ін.; у 1906–11 викладач Муз. – Драматичної Школи М. Лисенка в Києві, 1912–13 – Муз. Ін-ту ім. Моноушки у Варшаві і з 1919 у власній студії під Стоктольмом у Швеції; найкращі партії М. – Йонтек

О. Мишуга

(«Галька»), Фавст, Вертер (в одноіменних операх), Каню («Паяци»), Ленський («Євгеній Онегін») та ін. М. помер у Фрайбургу (Німеччина), похований у родинному с. Виткові Новім (Радехівщина); залишив значні гроші Ремісничо-Пром. бурсі й Муз. Ін-тові ім. М. Лисенка у Львові. Див. монографію «Олександр Мишуга – мистець і людина» (1938).

Мищенко Федір (1848–1906), клясичний філолог й історик родом з Прилуки; проф. Київ. Ун-ту (1872–84), чл. Київ. Старої Громади, співр., а згодом (1888) чл. ред. колегії «КСт.»; за українофільство й гострі публіцистичні ст. 1884 р. наказом мін. освіти позбавлений катедри в Києві й лише 1889 одержав катедру в Казанському Ун-ті; чл.-кор. Рос. АН (з 1895). Праці з літератури (про Гомера, Гесіода, Платона, Арістотеля, Полібія, Софокла, «История греческой литературы», 1883, й ін.) та історії античної Греції, зокрема греко-скитського світу. Перекладав твори Страбона, Геродота, Тукідіда, Полібія та ін., публікуючи їх із своїми розвідками та коментарями.

Мищенко Федір (1874–?), історик церк. права й візантолог родом з Полтавщини, проф. Київ. Духовної Академії й Київ. Держ. Укр. Ун-ту (1918), з 1919 р. д. чл. ВУАН і гол. Комісії для вивчення візант. письменства. 1928 р. за наказом Нар. Комісаріату Освіти УСРС був виключений із складу академіків як кол. проф. Духовної Академії. Праці з церк. права, студія «З історії сх.-візант. культури» (ЗІФВ ВУАН, VII–VIII, X) тощо.

Мігулін Олександр (*1893), зоолог і зоогеограф; «Шкідливі та корисні звірі України», 1927, «Звірі УРСР» (Матеріали до фавни), 1938.

Міграція людности, переміщення людности в межах однієї країни (внутр. М. л.) або з однієї до іншої (зовн. М. л. – еміграція й імїграція). У внутр. М. л. населення може пересуватися з однієї частини країни до іншої або з сіл до міст

(урбанізація). М. л. бувають тривалі або сезоніві – в певні пори року чи на періодичні заробітки.

Про М. л. на Україні до кін. 1940 р. див. ЕУ 1, стор. 147–56. Про зовн. М. л. див. також *Еміграція*, *Іміграція*; про тимчасові М. л. – *Сезонові міграції*.

Внутр. М. л. на Україні за останні десятиліття докладніше не відомі, гол. тому, що сов. перепис з 1959 р. не реєструє місця народження людности. Шляхом порівняння даних різних переписів і оцінок чисел населення України можна ствердити такі внутр. М. л.: 1) постійний відплив населення з сіл до міст (див. числа на 1395 стор.); 2) відплив населення з аграрних обл. (Полісся, Лісостеп, за винятком Київщини і Харківщини, та зах. Степ, крім Одещини) до Донбасу, Дніпровського пром. р-ну й Криму.

Мідна доба, також енеоліт, перехідна доба від кам'яної (неолітичної) до бронзової доби (2500–1800 до Хр.), названа так від першого вжиткового металу – міді (ЕУ 1, стор. 379).

Мідні руди, мінеральні речовини, що містять у собі мідь, яку екон. доцільно з них добувати. На Україні М. р. є в півн.-зах. частині Донбасу, в Слов'янсько-Артемівській улоговині (вони зв'язані з шарами пісковиків і – частково – з доломітами пермського віку); менші родовища на Приозівській височині, у Криворіжжі, базальтовому р-ні на Волині (Янова долина), на гал. Поділлі вздовж Дністра тощо. Всі ці родовища не мають тепер пром. значення, зате в минулому були здебільша експлуатовані (див. *Кольорова металургія*), останнє до 1870-их рр. (Донбас).

Мідянка, мідяниця (*Coronella austriaca* Laur.), змія родини вужевих, довж. 75, іноді 100 см; живиться перев. ящірками, а також комахами. Поширена по всій Україні; живе в сухих, соняшних місцях з хвилястим рельєфом, порослих рідколіссям або кущами.

Мідь, див. *Мідні руди*.

Міжгір'я (V–4; до 1953 – Волове), с. м. т., р. ц. Закарп. обл., положене в Сер.-Карп. улоговині над р. Рікою, 6500 меш. (1959); ліс. і деревообробна пром.-сть; М. засноване у 16 в.

Міжнародна Вільна Академія (Académie Internationale Libre des Sciences et des Lettres), заснована 1952 р. у Парижі за ініціативою О. Шульгина, об'єднує бл. 300 екзильних вчених (в тому ч. 45 українців) з країн Сх. та Центр. Європи (за винятком росіян), опанованих ком. режимом. Президенти – румуни К. Ан-

тоніяде (†1954), згодом К. Марінеску, перший віцепрез. О. Шульгин (до смерті 1960), ген. секретар угорець І. Ляйті. М. В. А. влаштовує наук. сесії і асамблеї, резюме яких публікуються франц. мовою у «Бюлетені» (досі 4 чч.).

Міжнародні договори, дво- чи багатосторонні акти між державами або ін. суб'єктами міжнар. права, які визначають права і обов'язки договірних сторін. М. д. — звич. засіб ладнання міждерж. взаємин та гол. джерело міжнар. права. Суверенні держави, а винятково і частково суверенні з'єднання (спільноти) та міжнар. орг-ції користуються договірною правоздатністю.

Укр. держ. формації, вступаючи в міжнар. взаємини на протязі історії, уклали низку М. д.; але часто укр. землі і госп.-політ. проблеми України були предметом М. д. чужих держав.

Княжа доба. Княжа Україна-Русь перебувала в договірних стосунках з багатьма державами, гол. з Візантією. Збереглися тексти договорів (Д.) з греками: Олега 911 р., Ігоря 945 р. і Святослава 971 р. Ці Д. закінчували воєнні взаємини (мир, викуп, обмін полоненими), ладнали ін. держ.-правні стосунки (напр., відмова Києва поширювати свою владу на Крим і півн. узбережжя Чорного м. 945 р.), а також містили низку приватно-і карно-правних постанов щодо статусу осіб і майна підданих обох сторін на території контрагента. Літописи (й ін. джерела) зберегли численні вістки про Д. Київ. Руси з ін. державами та народами, зокрема з Польщею, Угорщиною, Чехією, Болзькою Болгарією, половцями тощо, але тексти цих Д. до нас не дійшли. Збереглися дані про союзно-оборонний Д. проти Литви, Польщі і татар, укладений десь між 1308 і 1316 між Гал.-Волинською державою, з одного боку, і нім. хрестоносцями — з другого.

Окремий вид договорів княжої доби становлять Д. («ряди») між самими князями, які певною мірою можуть вважатися М. д., оскільки окремі князівства мали характер автономних держав (див. *Княжі договори*).

У 14—15 вв. доля півн. і зах. земель України часто була предметом угод між сусідніми державами — Польщею, Литвою, Угорщиною (напр., Вишгородський трактат 1339 р. про угор.-польс. компроміс щодо володіння Галичиною; поль.-лит. про поділ зах.-укр. земель 1352, 1366 р. та ін.).

У Вел. Князівстві Лит., як і в Київ. Русі, договірною правоздатністю користувалися В. і удільні кн.; останні могли укладати Д. лише стосовно своїх земель, і то в рамках заг. законів В. князівства та під наглядом В. кн. Політ.

Д. заг.-держ. характеру укладав В. кн. у порозумінні з великокняжою радою, а торг. Д. міг бути укладений самим В. кн. Визначніші М. д., на підставі яких лит.-руські землі входили в держ.-правні взаємини з Польщею: *Кревська унія* (1385), *Городельська унія* (1413) і *Люблінська унія* (1569). Поруч з тим, доля деяких укр. земель вирішувалася в М. д. між Москвою, з одного боку, і Литвою та Польщею — з другого, укладених у 15—17 вв.

Коз.-Гетьманська доба. З сер. 16 в., коли Запоріжжя стало окремою військ.-політ. орг-цією, його керманічі укладали угоди військ. характеру з польс. королями, лит. князями, з Австрією, Москвою, Молдавією, Доном, Кримом та ін. Старшина городового козацтва договорювалася з Польщею щодо реєстру, станових коз. привілеїв та політ. і рел. прав укр. населення (важливіші угоди: *Куруківська* 1625 р. й *Переяславська* 1630 р.).

Широку дипломатичну діяльність провадив гетьман Б. Хмельницький. Він уклав низку військ.-політ. Д., зокрема з Кримом (1648), Туреччиною (1648, 1651), Польщею (*Зборівська угода* 1649 і *Білоцерківська угода* 1651), Молдавією, Московщиною (*Переяславська угода* 1654), Швецією (військ. конвенція 1655), Трансільванією (1656) тощо. Дальший розвиток взаємин України з цими державами призвів до укладення низки ін. Д., зокрема з Польщею (*Гадяцька угода* 1658, *Слободищенська угода* 1660, угода Мазеппи із Станиславом Лещинським 1708 тощо), з Московщиною (т. зв. «гетьманські статті»: *Переяславський договір* Юрія Хмельницького 1659, «Московські статті» Брюховецького 1665, *Глухівський* Д. Многогрішного 1669, *Конотопський* І. Самойловича 1672, *Коломацький* І. Мазеппи 1687), із Швецією (*Корсунська угода* І. Виговського з Карлом X Густавом 1657, військ.-політ. Д. Мазеппи з Карлом XII 1708, підтверджений Д. Мазеппи й К. Гордієнка з Карлом XII 1709), з Туреччиною (договір П. Дорошенка 1668, Ю. Хмельницького 1677, П. Орлика 1712), з Кримом (зокрема договір П. Іваненка 1692 і П. Орлика 1711) тощо.

У боротьбі за впливи й володіння укр. землями сусідні держави вели ряд воєн, закінчуючи їх поділом України. Найпомітнішими М. д., що вносили територіальні зміни на Україні у 17—18 вв. були: *Андрусівський* Д. 1667 р. між Польщею і Росією, що ділив Україну по лінії Дніпра (крім Києва з околицями), підтверджений т. зв. «вічним миром» 1686, за яким Запоріжжя з моск.-польс. протекторату переходило під володіння Москви; *Бучацький мир* 1672 р. між Поль-

щею і Туреччиною, що визнав частину України під владою П. Дорошенка тур. протекторатом; Д. Кучук-Кайнарджійський 1774 р., Яський 1791 і Букарештський 1812, якими Туреччина зрелася своїх володінь на півн. узбережжі Чорного м. на користь Росії. Три Д. про поділ Польщі між Пруссією, Австрією й Росією визначили долю укр. земель Польщі: Галичина (1772) і Холмщина та Підляшшя (1795) перейшли до Австрії, Правобережна Україна (1793) і Волинь (1795) до Росії. У 1775 р. окремою угодою між Австрією і Туреччиною Буковина визнана була за Австрією.

Укр. держава 1917–20 рр. Укр. Нар. Республіка (УНР) уклала Берестейський мир 9. 2. 1918 з Центр. державами, що дав початок низці М. д. України з Центр. й ін. сусідніми державами в 1918 р.: госп. угоди з Німеччиною й Австро-Угорщиною, з Румунією, Д. про взамовизнання і дипломатичні зносини з Доном, торг.-комунікаційні угоди з Доном, Кубанню, Грузією й ін. Прелімінарний мир 12. 6. 1918 і угода про відновлення транспортного зв'язку мали на меті унормувати відносини з РСФСР (але до мирного Д. з Росією не дійшло). Після довгих переговорів УНР підписала політ. і військ. конвенції з Польщею 21. 4. 1920 (т. зв. Варшавський Д.).

Укладена 1. 12. 1918 умова про держ. об'єднання ЗУНР з УНР (Фастівська угода), ратифікована УНР 4. 1. 1919 та Трудовим конгресом, формально також була М. д., бо обидва контрагенти становили собою окремі держ. одиниці, а навіть після акту об'єднання зберігали деякі компетенції зовн. політики.

У ССР. Уряд УСРР уклав такі основні Д., що регулювали стосунок до Сов. Росії: угода сов. республік, в тому ч. й УСРР, про об'єднання нар. госп-ва і військ. оборони з РСФСР 1. 6. 1919 (у формі «резолуції Всерос. Центр. Виконавчого Комітету»), т. зв. «роб.-сел. союзний» Д. між УСРР і РСФСР з 28. 12. 1920, й акт утворення ССРР 30. 12. 1922, що прийняв форму Д. (сторони: РСФСР, УСРР, БССР, Закавказька СФСР).

У 1919–23 рр. УСРР користувалася договірною правоздатністю й здійснювала її або незалежно, або поряд з «союзними» сов. республіками. В той час вона була учасником понад 50 М. д. з несов. державами. Важливіший Д. був з Польщею, з одного боку, та РСФСР, УСРР і БССР — з другого, підписаний 18. 3. 1921 (див. Ризький мир).

Ін. М. д. можна класифікувати за такими групами: а) політ. Д. (юридичне визнання, обмін дипломатичними і консульськими представниками, невтручання у внутр. справи тощо) з Польщею

(мирний Д.), Естонією, Латвією, Литвою, Австрією, Чехо-Словаччиною, Німеччиною (поширення Раппальського Д. на УСРР) і з Туреччиною (т. зв. «Д. про дружбу і братерство» 21. 1. 1922); б) Д., що торкалися правних питань (принцип і процедура оптації, евакуації громадян, про статус громадян на чужій території, конфлікт юрисдикції, прикордонний режим тощо); юридичні постанови розкинені в заг. чи спеціальних Д., зокрема з балтичкими країнами і Польщею; в) соц. та гуманітарні Д. (обмін полонених, інтернованих, втікачів, санітарні угоди) з Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Італією, Туреччиною, Польщею і балтичкими країнами, а одну спеціальну санітарну умову про мед. допомогу з Епідемічною комісією Ліги Націй; г) госп.-торг. проблеми, заторкнені в мирному Д. з Польщею, у раппальському Д. та в тимчасових угодах про встановлення дипломатичних взаємин з Австрією і Чехо-Словаччиною; г) транспортно-комунікаційні угоди з Польщею (мирний Д. і кілька спеціальних умов у справах залізничного транспорту і поштово-телеграфного зв'язку) та з балтичкими країнами. Крім того, існує багато Д., де УСРР є співпартнером РСФСР або ще й ін. сов. республік. Деякі з цих Д. були укладені рос. урядом від імені УСРР, під претекстом т. зв. дипломатичного союзу сов. республік. Частина М. д. УСРР була ратифікована конституційними органами УСРР, ін. увійшли в силу без ратифікації. З утворенням ССРР договірні зобов'язання УСРР перейшли на союзні органи (ноти уряду УСРР 16. 6. 1923 і Наркомату Закордонних Справ ССРР 21. 7. 1923 чужим урядам).

Між 1923 і 1944 рр. УСРР не користувалася зовн.-політ. компетенціями і договірною правоздатністю. Конституційні зміни в ССРР 1. 2. 1944 привернули республікам «право вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними та консульськими представниками» (ст. 156 конституції УСРР). Однак це право не є виключне і неподільне. ССРР зберігає за собою ті самі компетенції. Республіки здійснюють їх лише під наглядом союзних органів та за заг. центр. пляном.

Єдиними досі двосторонніми Д. після 1944 р. є угода між урядом УСРР і Поль. Комітетом Нац. Визволення 9. 9. 1944 про обмін населення між Польщею й Україною та угода з адміністрацією УНРРА 18. 12. 1945 про співпрацю і допомогу. У всіх ін. справах стосунків між УСРР і сусідніми країнами (територіальні питання, статус громадян, госп. і культ. взаємини, прикордонний режим)

М. д. були укладені від імені ССРСР, а не УССР, напр., щодо відступлення Чехо-Словаччиною Закарп. України 26. 6. 1945, Д. 16. 8. 1945 про сов.-поль. кордон тощо.

Проте УССР виступала окремо як учасник у ряді багатосторонніх Д., будучи представлена також окремими делегаціями в переговорах. Зокрема УССР підписала *Парижські мирні Д.* 1947 з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною і Фінляндією як одна із «союзних і сполучених держав». Як придунайська країна, УССР підписала 18. 8. 1948 конвенцію про режим судноплавства по Дунаю, однак її представник не входить до Дунайської комісії (УССР відмовилася від права свого членства, мовляв, її інтереси відстоює ССРСР). Будучи чл. ряду міжнар. орг-цій, УССР підписала і ратифікувала їхні статuti, почавши з хартії ООН і кінчаючи багатьма спеціалізованими установами ООН (див. *Міжнар. організації*).

Як член цих орг-цій УССР підписала низку багатосторонніх конвенцій в рамках і за ініціативою цих орг-цій. УССР приєдналася 1953 р. до конвенції про привілеї та імунітети ООН, у 1958 р. до конвенції про рабство з 1926 р. У 1948 р. УССР приєдналася до конвенції Всесвітньої метеорологічної орг-ції, а в 1956 р. до 18 конвенцій (на всіх 110 тоді в силі) про працю і соц. забезпечення, укладених під егідою Міжнар. Орг-ції Праці.

Представники УССР брали участь у конференціях Всесвітньої орг-ції охорони здоров'я і підписали кілька угод і протоколів з питань здоров'я (1946). УССР також підписала і стала чл. Евр. конвенції радіомовлення (1950), Всесвітньої поштової конвенції (1947, переглянена 1952), ставши т. ч. чл. Всесвітнього поштового союзу, підписала Міжнар. конвенцію електрозв'язку (1947, переглянена 1952), яка оформила Міжнар. союз електрозв'язку.

У 1954—58 рр. УССР приєдналася (чи підписала їх під час ухвалення) до кількох конвенцій, які порушують соц.-правні питання: про боротьбу з торгівлею людьми (з 1950), про політ. права жінок (1954), про запобігання злочину геноциду (з 1928, ратифікована УССР 1954), про скасування рабства і работоргівлі (1957) та про громадянство одруженої жінки (1958).

У 1954 р. УССР вступила до Орг-ції ООН в питаннях освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), брала участь в Гагській конференції 1954 р. для опрацювання конвенції про захист культ. цінностей у випадку збройного конфлікту та підписала її разом з додатковими протоколами. У 1949 р. УССР брала участь у Женевській конференції, яка опрацювала ряд конвенцій про поліпшення долі поранених і хворих, про поводження з військово-полоненими та про захист цивільного населення під час війни; чотири такі конвенції УССР ратифікувала 1954 р.

У 1958 р. УССР була учасником конференції для кодифікації міжнар. права в Женеві та підписала три конвенції про режим морської території (про відкрите море, про континентальний шельф та про територіальні води і приналежну зону).

9. 10. 1963 представник УССР підписав Моск. Д. про часткову заборону атомних випробовувань як 86 сигнатор цього акту.

Діюча конституція УССР не містить постанов про те, кому належить компетенція ратифікації й денонсації М. д. За аналогією до конституції ССРСР, ратифікацію здійснює Президія Верховної Ради УССР. Мирні Д. 1947 р. були ратифіковані лише Президією Верховної Ради ССРСР, при чому зазначено, що «ратифікація поширюється також на УССР та БССР».

Договірними компетенціями і діяльністю УССР фактично диспонує уряд ССРСР. Він вирішує, коли і в якій формі УССР виступає як договірна сторона чи сигнатор М. д. Селективність форм та змісту М. д., в яких УССР виступає як окрема сторона, продиктована інтересами та тактикою політики ССРСР супроти ін. держав та супроти союзних республік. Цією практикою ССРСР має на меті такі дві гол. цілі: кількісно зміцнити сов. присутність в багатосторонній дипломатії, як також підтримати фікцію міжнар.-правного суверенітету УССР.

Отже УССР (як і БССР) фактично позбавлена ініціативи й вільного проведення дипломатичних переговорів і — що найважливіше — вирішального значення як при укладанні, так і виконанні (або денонсації) підписаних нею М. д., що, за таких умов, робить їх М. д. *sui generis*.

Література: Грушевський М. Історія України-Руси. 1—9 тт. Л. К. 1899—1937; Дорошенко Д. Історія України 1917—23. 1—2 тт. Ужгород 1930—32; Яковлів А. Укр.-моск. договори в 17—18 ст. В. 1934; Чубатий М. Огляд історії укр. права, 1-2 тт. 3 вид. Мюнхен 1947; Horak S. Ukraine in der internationalen Politik 1917—53. Мюнхен 1957; Markus V. L'Ukraine Soviétique dans les relations internationales 1918—23. Париж 1959; АН УРСР. Укр. РСР у міжнар. відносинах, міжнар. договори, конвенції, угоди та ін. документи. К. 1959. (Див. також літературу при відповідних посиланнях).

В. Маркусь

Міжнародні організації, міждерж. та міжурядові орг-ції, а також міжнар. союзи неурядових нац. т-в, які об'єднують різні політ., станові, проф., госп., рел., культ., молодіжні, спортові та ін. спілки з метою поглиблення співпраці й міжнар. порозуміння. Розвиток М. о. зокрема інтенсивний у 20 в., що його називають віком міжнар. спілкування. Українці брали і беруть участь у ряді неурядових М. о., а УССР є нині чл. деяких міждерж. орг-цій і установ.

До 1914 р. українці Австро-Угорщини брали участь у *Слов'янських конгресах*, які, щоправда, не мали постійної М. о., а в Росії керівні діячі нерос. народів утворили 1905 р. у Петербурзі Союз *автономістів*, першу міжнар. політ. орг-цію народів Росії. У дусі програми цього союзу за ініціативою М. Грушевського скликано в Києві у вересні 1917 р. З'їзд народів Росії, який, хоч обрав

комітет для координації федералістичних змагань нерос. народів, також не створив постійної орг-ції.

Серед дуже несприятливих умов уряд УНР вніс 1920 р. подання про прийняття України до *Ліги Націй*, але з причини залишення ним нац. території до членства України в цій першій світовій М. о. не дійшло. Натомість кола укр. еміграції співпрацювали з Міжнар. унією т-в Ліги Націй через два нац. т-ва: *Укр. т-во для Ліги Націй* та *Зах.-Укр. т-во Ліги Націй*. У 1934 р. СРСР увійшов до Ліги Націй і деяких допоміжних М. о., пов'язаних з нею, але УССР через її повну залежність від Москви не була чл. жадної М. о. Ситуація змінилася з 1945 р., у зв'язку з поширенням зовн.-політ. компетенцій УССР. З метою зміцнення позицій сов. блоку у нових М. о., як також почасти щоб задовольнити нац. прагнення українців, СРСР домігся прийняття УССР і БССР як чл.-засновників до *Організації Об'єднаних Націй* (ООН). Приналежність УССР до ООН автоматично визначає членство в Міжнар. Суді в Газі. Проте СРСР, а цим самим і УССР залишилися ще досі поза рядом М. о.

УССР є чл. таких М. о., зв'язаних з ООН: з 1946 р. Всесвітньої ор-ції охорони здоров'я (заснованої 1946 р., осідок — Женева); з 1947 р. Міжнар. союзу електрозв'язку (1932, Женева); з 1948 р. Всесвітньої метеорологічної орг-ції (1950, Женева); з 1952 р. Всесвітнього поштового союзу (1874, Берн); з 1954 р. Міжнар. орг-ції праці (1919, Женева); з 1954 р. Орг-ції ООН в питаннях освіти, науки і культури — ЮНЕСКО (1946, Париж) та з 1956 р. Міжнар. агентства атомної енергії (1956, Відень).

Діяльність УССР у згаданих М. о. зводиться до цілковитої підтримки політики і заходів сов. уряду. УССР підписала також низку конвенцій, вироблених цими М. о., зокрема Міжнар. орг-цією праці (див. *Міжнар. договори*). Проте УССР не має окремого членства в ряді ін. М. о. та об'єднань, до яких входить СРСР, навіть таких, що утворені під егідою СРСР, напр., Варшавського пакту чи Ради економічної взаємодопомоги (Комекон). Так само немає в УССР Укр. асоціації сприяння ООН, що була б чл. Всесвітньої федерації асоціацій сприяння ООН (до неї входить з 1956 р. заг. союзна асоціація). УССР також не репрезентована в заг.-політ. орг-ціях про-сов. орієнтації, як, напр., Всесвітня рада миру (до її президії входить від СРСР, а не від УССР письм. О. Корнійчук). Не належить також УССР до Міжпарламентарного союзу (засновано 1889); 1955 р. до нього прийнято щоправда сов.

парламентарну групу, але відхилено прохання УССР.

Українці з зах. земель у період між двома світовими війнами й укр. еміграція з 1918 р. дотепер виявляє жваву співпрацю з М. о., хоч недерж. статус українців становить часто перешкоду для повного визнання укр. орг-цій.

Зокрема інтенсивною є участь українців у політ. орг-ціях. Вже у 1918 р. з метою сприяння визвольним змаганням на рідних землях українці в Америці взяли участь в утворенні Сер.-Евр. дем. унії (очолоної Т. Масариком), чл. якої була Федерація українців у З'єднаних Державах, а також окрема репрезентація закарп. еміграції. Укр. нар. комітет у ЗДА в 1919 р. заснував з литовцями, лотиськими й естонцями Лігу чотирьох народів. В роки між двома світовими війнами зах.-укр. парламентаристи брали участь у працях і конгресах згаданого вже Міжпарламентарного союзу в складі поль., рум. і чехо-словацької делегацій, а укр. політ. діячі в Польщі й Румунії були чл. *Конгресів нац. меншостей*. Колами УНР у Варшаві була організована *Прометейська ліга*, між-нац. об'єднання народів, поневолених Сов. Росією, а у Парижі діяв Комітет дружби народів Кавказу, Туркестану і України, який видавав у 1938—39 рр. ж. «*La Revue de Prométhée*» (гол. ред. О. Шульгин).

Після 1945 р. в дусі співпраці й спільної боротьби проти сов. рос. імперіалізму утворено ряд М. о. народів Сер.-Сх. Європи і підсов. Азії, активними учасниками яких (часто й ініціаторами) є укр. політ. орг-ції: *Антибольшевицький блок народів* (АБН, з 1945 р., Мюнхен), *Інтернаціонал свободи* (1946, Рим), *Ліга визволення народів СРСР*, т. зв. *Парижський блок* (1953, Париж-Мюнхен), *Евр. визволення* (1957, Буенос-Айрес). Укр. рух для об'єднання Європи (1961, Париж) є чл. М. о. «*Action Fédéraliste Européenne*». По лінії охорони інтересів країн походження діє Конференція американців сер.- і сх.-евр. походження (заснована 1955), чл. якої є УККА.

З укр. політ. партій входили у ширші міжнар. об'єднання із спорідненими партіями чи рухами ін. народів насамперед соціалісти. Так до Соц. Інтернаціоналу у 1919—20 рр. входили УПСР і УСДРП, а в період між двома світовими війнами — УСДРП. З 1950 р. об'єднана Укр. Соц. Партія входить до Соц. унії Сер. і Сх. Європи, яка належить до Соц. Інтернаціоналу, посилаючи своїх представників до його екзекутиви. Ком. партії України КП(б)У і КПЗУ були з 1919 р. чл. *Ком. Інтернаціоналу* з центром у Москві, але тільки впродовж 1920-их рр.

(УКП і боротьбістів відмовлено прийняти). В Ком. Інформаційному Бюро (1947–56) КПУ чл. не була; КПСС централізувала усі зовн. взаємини респ. партійних орг-цій.

Також укр. неполіт. орг-ції входили в контакт з відповідними М. о. Ще в період УНР укр. жіноцтво, репрезентоване *Нац. радою укр. жінок*, 1920 р. стало чл. Міжнар. жін. ради (федерація жін. орг-цій держ. народів постанала 1888) і взяло участь у її конгресі у Вашингтоні у 1925 р., але вже 1928 р. втратило членство через недерж. статус. 1923 р. в чл. Міжнар. жін. союзу (федерація жін. орг-цій, заснована 1904 р. для здобуття права голосування) прийнято *Союз Українок*, який підтримував з ним жвавий контакт і брав участь у його конгресах. Після другої світової війни не відновлено членства всіх нац. груп, які опинилися поза залізною завісою, зате *Світова федерація укр. жін. організацій* (СФУЖО) встановила контакт з Міжнар. жін. союзом, як заприязнена орг-ція (участь у конгресах тощо); з 1950 р. вона є чл. Світового руху матерів (заснований 1947 р.). Укр. жіноцтво співпрацювало в роки між двома світовими війнами з Міжнар. лігою миру і свободи (укр. секція) й ін. жін. М. о. (див. *Жіночий рух*).

Укр. студентство брало участь в міжнар. житті через *Центр. Союз Укр. Студентства* (ЦЕСУС), який став 1921 р. вільним чл. Міжнар. студентської конфедерації, співпрацював з Міжнар. студентською лігою, Міжнар. студентською поміччю та брав участь в ряді міжнар. студентських конгресів і виставок. З 1950 р. ЦЕСУС бере участь в міжнар. студентських конференціях, а з 1952 р. здобув собі статус обсерватора в їх Координаційному секретаріаті.

Укр. профспілкові орг-ції до революції та під час нац. державности не входили до міжнар. централі, хоч деякий контакт існував. Профспілки УССР на поч. були чл. Профінтерну (Червоний інтернаціонал профспілок). Після 1945 р. лише Всесоюзна Центр. Рада Проф. Союзів є чл. проком. Всесвітньої Федерації Профспілок (профспілки УССР не мають в ній безпосереднього членства). Натомість Конфедерація укр. вільних проф. орг-цій (КУВПО), постанала 1949 р. у Парижі (до складу її входять Об'єднання укр. робітників у Франції — ОУРФ і Спілка укр. робітників у Бельгії — СУРБ), з 1951 р. є чл. Міжнар. Конфедерації Християнських Профспілок (заснована 1920 р., осідок у Брюсселі). За ініціативою КУВПО у 1951 р. виникла Міжнар. федерація христ. робітників утікачів і емігрантів, що об'єднує на чу-

жині центр. профспілкові орг-ції (12 національностей) робітництва країн Сер. і Сх. Європи (секретаріат у Парижі). Укр. соціалісти індивідуально співпрацюють з зах. соц. профспілковими центрами.

Укр. кооперація досить рано увійшла в міжнар. життя, співпрацюючи з Міжнар. Кооп. Союзом (заснований 1895 р., осідок у Лондоні). Харківський кооп. діяч М. Баллін належав до співзасновників союзу; ряд укр. кооператорів брали участь у його конгресах і були чл. Міжнар. Ін-ту для кооп. студій (С. Вородасівський, В. Мартос). Правними чл. союзу були *«Нар. Торговля»* і Крайовий Союз Ревізіонний (згодом *Ревізіонний Союз Укр. Кооператив*) з Галичини, а під час нац. державности 1917–20 рр. *«Дніпросоюз»* (згодом *Вукопспілка*) й ін. З 1921 р. укр. кооп. централі в УССР репрезентує Всесоюзний Центросоюз у Москві.

Укр. кат. орг-ції належать до ряду М. о., здобуваючи в них здебільша повні членські права. Т-во укр. студентів-католиків *«Обнова»* стало незабаром після свого заснування (1930) чл. Міжнар. руху студентів-католиків *«Рах Романа»* та об'єднаних слов.-кат. орг-цій *«Slavia Catholica»*. Після війни *«Обнова»* була ініціатором Об'єднання екзильних студентських кат. орг-цій Центр. та Сх. Європи, а укр. акад. об'єднання *«Обнова»* чл.-засновником міжнар. руху кат. інтелектуалістів *«Рах Романа»*. Укр. *Христ. Рух* (з 1954) бере участь в міжнар. конгресах і є чл. Міжнар. федерації кат. чоловіків *«Unum Omnes»*.

На культ. відтинку з міжнар. наук. установами співпрацював до 1939 р. заснований 1924 р. у Празі *Укр. Академічний Комітет* (з Комісією інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Женеві та Ін-том інтелектуальної співпраці в Парижі). По другій світовій війні укр. вчені разом з ін. емігрантами організували в Парижі *Міжнар. Вільну Академію Наук* (1952). З 1954 р. група укр. учених належить до Ін-ту для вивчення ССРСР у Мюнхені разом з наук. діячами ін. народів ССРСР.

У кін. 1920-их й на поч. 1930-их рр. укр. сов. письменники співпрацювали з міжнар. пролет. літ. об'єднаннями. Поза цим, а зокрема після 1945 р. укр. культ. життя в ССРСР цілковито ізольоване від М. о. З 1954 р. сов. уряд веде політику т. зв. культ. обміну, включаючи до М. о. низку орг-цій ССРСР. Проте респ. орг-ціям й установам УССР не дозволяється окреме членство та безпосередня участь у праці цих орг-цій. Зрозуміло, що й участь укр. учених і культ. працівників у сов. делегаціях є мінімаль-

на. УССР не має окремого членства навіть у проком. М. о. (напр., Міжнар. асоціація юристів-демократів, Міжнар. орг-ції журналістів тощо). Деякі укр. письменники на еміграції з кін. 1950-их рр. активні в міжнар. ПЕН-Клубі, у групі ПЕН-клубу сх.-евр. емігрантів.

Укр. журналісти в період між двома світовими війнами входили до спілок закордонної преси, що діяли в столицях зах.-евр. держав (напр., у Берліні до Союзу Закордонної Преси, гол. З. Кузеля). 1945 р. з ініціативи і за участю українців у Зах. Німеччині постав Союз вільної преси (видає місячник «Freie Pressekorrespondenz»). Через Спілку укр. журналістів у Німеччині і Т-во укр. журналістів і письменників у Великобританії укр. журналісти є членами Міжнар. федерації вільних журналістів (нині центральна — Лондон—Нью-Йорк); Асоціація укр. кат. преси з 1957 р. є повноправним чл. у Міжнар. унії кат. преси (В. Янів чл. її гол. ради). Українці в Канаді є членами Союзу етнічної преси в Канаді (заснований 1958 р.).

Молодіжні й спортивні орг-ції УССР не є членами М. о. Щоправда, на першому конгресі Всесвітньої федерації дем. молоді 1945 р. в Лондоні окремо від ССРС брала участь делегація УССР, проте пізніше чл. федерації став лише Комітет молодіжних орг-цій ССРС. Заснований 1956 р. такий самий комітет в УССР не веде міжнар. діяльності і не увійшов до жадної з М. о. (у 1957 р. в Києві відбувся 4 конгрес Всесвітньої федерації дем. молоді). УССР не є також чл. Олімпійського комітету, хоч укр. спортсмени видатно спричиняються до досягнень (у 1957—62 рр. 475 — в тому ч. 325 виграних — зустрічей з командами 25 країн). З зах.-укр. (до 1939) та емігрантських орг-цій молоді єдино Пласт підтримував міжнар. співпрацю, беручи участь через держ. союзи, напр., чехословацький, в діяльності Міжнар. скавтського бюро. Членство укр. пластових орг-цій в цьому бюро й досі не налагоджене з уваги на держ. принцип його структури, хоч українці беруть активну участь у Джемборі та деяких конференціях бюро. Українці брали участь індивідуально або через держ. орг-ції країн свого перебування в деяких з'їздах Світової асамблеї молоді.

На відтинку міжнар. харитативних орг-цій жваву діяльність виявляє заснований у 1944 р. Злучений укр.-амер. допомоговий комітет (ЗУАДК) з осідком у Філадельфії та його евр. представництво у Мюнхені, що тісно співпрацювали з міжнар. орг-ціями, як УНПРА (в 1946), ІРО (у 1947 р. й пізніше), високим

комісаром ОН для втікачів (з 1952), Міжнар. орг-цією для переселення з Європи та ін. Після другої світової війни укр. еміграційні т-ва були чл. різних М. о. втікачів, з яких найважливіше «Zentralverband der ausländischen Flüchtlinge in der Bundesrepublik Deutschland» (об'єднує бл. 20 різних нац. союзів), що його чл. є Центр. Представництво Укр. Еміграції Німеччини (ЦПУЕН). До Світового союзу кол. переслідуваних нац.-соц. режимом (Лондон) належать: Ліга Укр. Політ. В'язнів і Т-во Укр. Політ. В'язнів.

Беручи участь в неурядових М. о., українці-емігранти намагаються здобути в них визнання для України як окремого фактора, а також ведуть інформативну працю серед чужонац. оточення (див. також Інформаційна служба).

В. Маркус

Міжнародно-правний статус України.

М.-п. с. укр. держави коз. часів аж донині був контрверсійним у науці міжнар. права у зв'язку з різним ступенем залежності України від ін. держав або завдяки тривалим перервам незалежного існування суверенної укр. держави.

Укр. коз. держава (Гетьманщина), раніше частково Запоріжжя, мала окрему м.-п. особовість, бо користувалася правом легації (висилаючи й приймаючи постійні дипломатичні місії), договірною правоздатністю та правом війни і миру. Нез'ясованою остаточно залишається природа їх залежності від Рос. держави (чи окремих частин України від Поль. Речі Посполитої), яку порівняно важко визначити у світлі клясичних м.-п. критеріїв. Іст.-правна наука по-різному визначає характер моск.-укр. договірних взаємин, укладених у Переяславі в 1654 р. та в пізніших «статтях» при виборі поодиноких гетьманів: інкорпорація — повна або з автономією України (В. Мякотін, Б. Нольде), реальна унія (М. Дьяконов, О. Попов), персональна унія (В. Сергеевич, Р. Лященко), протекторат (М. Грушевський, В. Липинський), військ. союз (О. Оглоблін, І. Борщак, С. Іванницький), васальна залежність, на поч. лише номінальна, яка згодом поступово поглибилася (А. Яковлів, Л. Окіпшич). Гетьманська держава поступово втрачала м.-п. підметність, а після Мазепи не виявляла її (див. ЕУ 1, стор. 635—36, 643—46 та Переяславська угода, там такі література).

Укр. Нар. Республіка, утворена 20. 11. 1917 історично є продовженням держ. традицій Козаччини, але з правового боку є новою державою. Своєю м.-п. підметністю вона здобула в результаті низки визнань її рос. урядом та деякими ін. державами та з укладенням мирового

договору з Центр. державами (див. *Берестейський мир*). Не зважаючи на важку залежність укр. держави від Німеччини у 1918 р., її існування було ефективне і жаден з гол. атрибутів м.-п. особовості не був усунений (договірна правоздатність, право леґації, право війни і миру). Так само за Директорії УНР, хоч і на обмеженій території, укр. держава існувала ефективно та користувалася м.-п. підметністю аж до кін. 1920 р. тобто до усунення уряду і Армії УНР з укр. території. Як екзильний уряд, Директорія якийсь час користувалася обмеженою особовістю (продовженням деяких визнань і дипломатичних взаємин). Важливим виявом окремої м.-п. підметності УНР був стан війни між нею і Росією, як і раніше між ЗУНР-УНР та Польщею, які війни з погляду міжнар. права були міждерж., а не гром. Сов. Росія намагалася надати укр.-рос. війні характеру гром. війни, заснувавши і підтримуючи під час неї маріонеткові укр. сов. уряди.

М.-п. підметність укр. держави не припинилася з поразкою нац. уряду; її перебрала і продовжувала УССР. Утворений у грудні 1917 р. сов. уряд у Харкові для протиставлення урядові УНР вважав себе урядом уже існуючої держави. Цей, як і пізніше відновлювані кількакратно укр. сов. уряди, був типовим сателітним урядом, що згодом набрав леґальності завдяки договорам і визнанню його деякими державами. Конституційно УССР вважалася самостійною державою від березня 1918 р. до травня 1920. Щодо взаємин між УССР і РСФСР, то вони укладалися на фактичній, а пізніше договірній залежності УССР від Сов. Росії (т. зв. роб.-сел. договір 28. 12. 1920). М.-п. і держ. статус УССР у 1920—23 рр. важко зформулювати класичними формулами міждерж. взаємин; тому існують поважні розходження між дослідниками. Перші сов. автори вважали ці взаємини конфедеральними (М. Райхель, М. Палієнко), сучасні скорше підкреслюють їх федеральний характер. Дехто їх вважає псевдо- або квазіконфедеративним пов'язанням (О. Юрченко, В. Лисий), ін. — сателітними або своєрідними взаєминами, що не підпадають ні під одну досі відому систему міждерж. пов'язань (Б. Галайчук, В. Маркусь), при чому всі несов. автори підкреслюють поважне розходження між номінальною суверенністю УССР та її фактичною повною залежністю від зовн. сили, тобто сов. Росії; А. Білинський відстоює погляд, що УССР не мала м.-п. особовості, а утворення ССРСР відбулося не договірним, лише конституційним шляхом.

Приєднанням до ССРСР на підставі т. зв. союзного договору 30. 12. 1922 УССР віддала і формально значну частину своїх суверенних управнень Союзові, в тому ч. і зовн.-політ. та оборонні компетенції. Тим вона перестала бути м.-п. підметом, зберігаючи проте характер і деякі атрибути держ. орг-ції, як також і право зміни нового статусу теоретичною можливістю виходу із ССРСР (право сесії). Ця остання прерогатива УССР, включена у союзну конституцію 1924, була збережена і в конституції 1936 р., яка посилила політ. і адміністративну централізацію.

Конституційні зміни 1. 2. 1944 повернули УССР та ін. респ. часткову м.-п. підметність, відновивши їм право леґації, договору й обмежені прерогативи в ділянці оборони. Тоді ж утворено орган для ведення міжнар. взаємин — Нар. Комісаріят Закордонних Справ (з 1946 мін-во). Вступ УССР до ООН й ін. міжнар. орг-цій, як і підписання нею ряду договорів, зробили цю підметність ефективною. На думку більшості чужих і укр. авторів на Зах., УССР нині є суб'єктом міжнар. права, хоч ця підметність є лише часткова і тим самим обмежена (А. Фердросс, Кв. Райт, П. де Вішер, Ж. Гюбер, Й. Кунц, Ж. Бюрдо, Дж. Тавстер, К. Болліні-Шов, Ш. Руссо, Б. Галайчук, Р. Якемчук, М. Маркусь, В. Голубничий та ін.). Сов. правники так само визначають статус УССР, але їх аргументація й інтерпретація правових інститутів щодо УССР є де в чому відмінна. Поважно беруть під сумнів або й заперечують такий статус чи право на цей статус або існування УССР як держави з неукраїнців Є. Долян, Л. Гурвіч.

Визнання як м.-п. інститут є важливим актом для закріплення правового статусу і політ. престижу визнаваної держави, зокрема коли її статус спірний, а можливості існування непевні. Укр. державу 1917—21 рр. визнали 25 держав, в тому ч. 19 дало їй у різний час повне і остаточне визнання (де юре), 4 — неповне (де факто), а у двох випадках (Франція і Великобританія) це визнання важко визначити (між де факто і де юре). Де факто визнали Україну: за Центр. Ради — Росія (в дипломатичних нотах, згодом у Берестейському мирі), Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина (підписавши з УНР мировий договір); за гетьманського уряду — Румунія, Дон, Кубань (торг. й ін. договори та обмін дипломатичними представниками), Польща (обмін послами); за Директорії — Грузія, Азербайджан, Чехо-Словаччина, Естонія, Литва, Латвія, Фінляндія, Апостольська Столиця (об-

мін дипломатичними представниками), Аргентина (декрет уряду з лютого 1921).

Деякі держави — балтицькі, Польща, Чехо-Словаччина, Австрія, Німеччина і Туреччина визнали укр. державу і під сов. урядом (УСРСР); до них приєдналася Італія (договір з грудня 1921), яка не визнавала УНР. За теорією т. зв. колективного визнання, факт членства УСРСР в ООН однозначний з визнанням її всіма членами-засновниками; на думку деяких авторів, це є заг. визнання усіх теперішніх чл. ООН, бо чл. цієї орг-ції визнають себе де юре обопільно. Деякі країни, напр., ЗДА, беруть під сумнів цю тезу щодо УСРСР і БСРСР, відстоюючи думку, що погодження їх на членство УСРСР в міжнар. орг-ції є лише функційним визнанням, тобто для однієї виключної мети (членства в ООН), а не повним і заг.

Про право на договірні взаємини і його здійснення новітніми урядами України від 1917 р. див. *Міжнародні договори*; про право входити в дипломатичні взаємини (право легації) див. *Дипломатія*.

М.-п. підметність держави постає також в результаті приналежності її до міжнар. орг-цій. УНР не входила до заг. міжнар. орг-цій (короткий час у 1918 р. була чл. Міжнар. комісії в справах судноплавства на Чорному м.). УСРСР тільки після 1945 р. стала чл. і розвинула деяку діяльність в ряді міжнародних організацій.

Коли право війни і миру укр. нац. держави не викликає сумніву, то з правного боку позиція УСРСР не є такою ясною. В поль.-сов. війні було намагання висунути УСРСР як воюючу сторону поряд з РСФСР, як також у конфлікті з зах. союзниками та Румунією (низка нот у цій справі урядів УСРСР та РСФСР). Ця сумнівна позиція УСРСР була зміцнена її участю в мировому договорі з Польщею у березні 1921 (див. *Ризький договір*). Під час другої світової війни УСРСР не була окремою воюючою стороною, проте сов. дипломатії вдалося забезпечити для неї статус «союзної держави», яка взяла участь у паризьких мирових договорах 1946–47 рр.

У зв'язку з міжнар. і держ.-правним статусом УСРСР дуже контроверсійним є питання про суверенітет УСРСР. Сов. конституційні і дипломатичні документи та автори наполягають на наявності такого суверенітету (С. Крилов, В. Корецький та ін.). Зах. автори або здебільша заперечують його, або приймають якесь його нюансове визначення: делегований чи подільний (між СССР і УСРСР) суверенітети. Проте на погляд більшості нинішніх правників, хоч док-

трина суверенітету УСРСР стала досить проблематичною, це ще не є запереченням м.-п. підметности чи держ. статусу УСРСР.

Не зважаючи на зміну урядів і режимів на Україні з 1917 р., правно існує тяглість (континуїтет) та переємність (сукцесія) укр. держави: УНР — Укр. Держави — УНР — УСРСР, задокументована в різних конституційних і м.-п. актах. Вхід УСРСР до СССР позбавив її м.-п. особовости, але не держ. статусу. Часткова м.-п. особовість була повернена у 1944–45 рр., хоч існує розчор. розбіжність між формальним М.-п. с. УСРСР і її фактичною повною залежністю від СССР.

Література: Halajczuk B. El estado ucranio del siglo 20. Буенос-Айрес 1953; Yakemitchouk R. L'Ukraine en droit international. Лювен 1954; Корецький В. Розквіт суверенітету укр. рад. держави в складі СРСР. Вісник АН УРСР, ч. 8. К. 1954; de Visscher P. A propos de la personnalité juridique de l'Ukraine. 36. L'Ukraine dans le cadre de l'Est Europeen. Париж 1957; Markus V. L'Ukraine soviétique dans les relations internationales et son statut en droit international. Париж 1959; Bilinsky Y. The Ukrainian SSR in International Affairs after World War II. The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences. IX, 1–2. Нью-Йорк 1961; Halajczuk B. The Soviet Ukraine as a Subject of International Law. Ibid.; Якемчук Р. Україна як підмет міжнар. права. ЗНТШ CLXIX, 1962; Bilinsky A. Die Entwicklung des sowj. Föderalismus. Jahrbuch für Ostrecht III. 2. Мюнхен 1962; Галайчук В. Право легації УРСР. Сучасність, ч. 12. Мюнхен 1964.

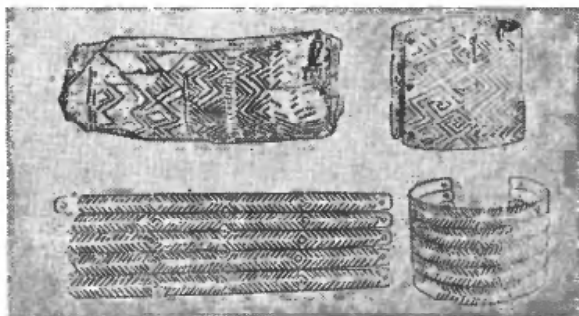
В. Галайчук, М. Маркус

Міжпартійна Рада, заснована 1919 у Львові після закінчення збройної боротьби ЗУНР з поляками з метою координації й активізації легальної боротьби проти поль. окупації; до складу М. Р. входили всі 4 гал. партії — Трудова (кол. Нац.-Дем.), Радикальна, Соціал-Дем. і Християнсько-Суспільна. М. Р. стояла в тісному зв'язку з екзильним урядом ЗУНР у Відні. В січні 1922 з М. Р. вийшла УСДП, яка перейшла на сов. орієнтацію, а в травні 1923 — Укр. Радикальна Партія, після чого М. Р. перестала існувати. Див також ЕУ I, стор. 557.

Місес (von Mises) Людвиг (*1881), видатний австр. економіст, теоретик нео-лібералізму, родом із Львова, з 1938 р. в ЗДА. У 1902 р. видав у Відні монографію „Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772–1848)“.

Мізин, с. Понорницького р-ну Чернігівської обл., тут була відкрита Ф. Вовком (1908) палеолітична стоянка ранньої мадленської доби (бл. 20 000 рр. тому). Відкопані були останки великого наземного житла, кістки мамута, півн. оленя, багато крем'яного знаряддя та виробів з мамутової ікловини. Між останніми

особливо цікаві орнаментовані ритим меандром браслети, єдині цього роду в світі: пташки, фаллічні фігурки, стилізовані тваринні фігурки та лопатка й дві нижні щелепи мамута, прикрашені розписом, виконаним червоною охрою

Два браслети з ікловини і заготовка до третього — з палеолітичної стоянки з с. Мізіня

(перша знахідка цього роду на Сх. Європи; зберігається у Київ. Держ. Іст. Музеї). Див. також ЕУ I, стор. 372—74.

Мізко Микола (1818—81), етнограф і літературознавець родом з Чернігівщини, з 1845 ред. «Екатеринославских Губернских Ведомостей», з 1868 жив у Воронежі. М. обстоював самобутність укр. літератури й театру, гол. в своїх ст. в «Основі» (рецензія на «Историю русской литературы» П. Петраченка, 1861, з додатком «Краткий исторический очерк украинской литературы»; там також висловився про потребу бібліографічного огляду укр. літератури, «Основа» 1862, III; спогади про актора К. Соленика й ін.); ст. з укр. фолклористики, рос. переклади окремих творів Т. Шевченка.

Мізоч (III—7), с. м. т. Здолбунівського р-ну Ровенської обл., положене в сх. частині Волинської височини; 3 700 меш. (1959); цукровий зав.

Мізюн Григорій (1903—63), драматург родом з Полтавщини; автор великої кількості п'єс на офіц. сов. теми, що не мали успіху в театрі: «Сила на силу» (1927), «Новими стежками» (1929), «Реконструкція», «Ворошиловці» (1931) «Криголам» (1934), «Любов і дружба» (1937), «Товариші» (1938) та ін. З кін. 1930-их рр. майже непомітний у сов. літ. процесі; 1948—63 — дир. музею Ю. Федьковича в Чернівцях.

«Мій Приятель», ілюстрований дитячий місячник, вид. Централі Українців-Католиків Канади, виходить у Вінніпегу з 1949 р. за ред. о. С. Іжика.

Міклошич (Miklosich) Франьо (1813—91), визначний славіст словінського роду, довголітній (1850—86) проф. Віденського Ун-ту, де з його школи вийшла низка укр. мовознавців (М. Осадца, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький й ін.); у мовознавчих заг.-славістичних працях («Vergleichende Grammatik der slavischen Spra-

chen» 4 тт. 1852—75; «Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen», 1886), що характеризуються багатством матеріалу при браку узагальнень, М. вперше широко використав укр. факти; так само при дослідках слов. топонимастики та тюркських і рум. лексичних запозичень («Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen», 1872—74; «Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen», 1884—90; Über die Wanderungen der Rumänen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten», 1879). М. досліджував також мову циган України («Beiträge zur Kenntnis der Zigeunermundarten», 1872—80); видав багато старих слов. текстів. Одним з перших зах. мовознавців М. обстоював самобутність укр. мови (1852), підтримував намагання гал. українців оперти свою літ. мову на нар. основі, був прихильником введення для українців латиниці. Методологія М. визначила характер укр. мовознавства в Галичині й на Буковині аж до появи структуралізму. **О. Г.**

Мілет, грец. м. на зах. узбережжі Малої Азії, що у 8—7 вв. до Хр. заснувало бл. 90 колоній, в тому ч. на півн. узбережжі Чорного м. Тирас, Ольвію, Пантікапей і Танаїс (див. карту на 429 стор.).

Мілеєв Дмитро (1878—1914), архітект-археолог; у 1908—14 рр., з доручення Петербурзької Археологічної Комісії, провадив розкопи на території великокняжого Києва; досліджував підвалини Десятинної церкви й сусідніх з нею княжих палаців 10 в., Ірининської церкви та ін.

Міліція, орган для підтримання публічного порядку. М. в межах кол. Рос. Імперії постала у березні 1917 р., замість старої поліції, скасованої під час рев. подій на самому їх поч. Післярев. М. підлягала, на відміну від дорев. поліції, не централізованому апаратові М-ва Внутр. Справ, а органам самоуправління. В такому вигляді М. залишалася спершу і в УНР. У березні 1918 р. її знову було підпорядковано Мін-ву Внутр. Справ. За гетьманського режиму М. перетворено на держ. варту. По відновленні УНР М. дістала попередню назву, але 1920 її перейменовано на гром. сторожу.

М. в УССР по встановленні сов. режиму діяла до 1930 р. в системі Нар. Комісаріату Внутр. Справ УССР, а по розформуванні останнього — в безпосередній підпорядкованості Раді Нар. Комісарів УССР. Після створення Нар. Комісаріату Внутр. Справ СРСР 1934 р. М. перебувала до розформування цього комісаріату (в березні 1946 перейменованого на мін-во), себто до лютого 1960 р., в подвійній підпорядкованості НКВС УССР і НКВС СРСР. Нині М. є складо-

вою частиною апарату Мін-ва Внутр. Справ УССР.

Система органів М. організована за принципом т. зв. дем. централізму. Місц. органами є відповідні відділи в складі обл. управлінь внутр. справ, міські (по великих м.) управління М., районні відділи М., підпорядковані в інстанційному порядку нижчі вищим. У 1962 р. ці відділи перейменовано на відділи охорони громад. порядку, а МВС УССР на Мін-во Охорони публічного порядку. Основним нормативним актом, що визначає орг-цію і діяльність М. є «Положення про М.», затверджене Радою Нар. Комісарів СРСР 25. 5. 1931. Завдання М. аналогічні до завдань держ. поліції у державах вільної демократії. В рамках М. існує окремий апарат для розслідування злочинів.

А. Б. і О. Ю.

Міліянчук Василь (1905—58), фізик родом з Коломиїщини, д. чл. НТШ, проф. теоретичної механіки і фізики Львівського Ун-ту (з 1939); основні праці (понад 30) стосуються гол. атомової спектроскопії. М. створив теорію впливу неоднорідних полів на характер атомових спектрів, розробляв питання квантової електродинаміки та заг. теорії квантових полів.

Міллер Всеволод (1848—1913), рос. фолклорист, мовознавець і етнограф, прихильник теорії запозичень («Взгляд на „Слово о полку Игореве“», 1877), пізніше представник культ.-іст. школи. Укр. фолклору стосуються праці М. «Экскурсы в область русского народного эпоса» (1892), «Отголоски галицко-волыньских сказаний в современных былинах» (1896) та ін.

Міллер (Müller) Гергард Фрідріх (1705—83), рос. історик і археограф нім. походження, акад. і проф. Петербурзької АН. Автор численних праць з історії Росії, Сибіру й України, зокрема: «О начале и происхождении казаков» (1760), «Известия о казаках запорожских» (1760), та ін., які залишилися в рукописах і були згодом опубліковані О. Бодянським у «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей Российских» за 1846—48 рр. і окремо («Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах», 1847).

Міллер Дмитро (1862—1913), історик родом з Охтирщини; закінчив Харківський Ун-т, учень Д. Багалія; співр. «КСт.», бібліотекар Харківського Ун-ту (з 1895) й ред. харківської газ. «Южный Край» (з 1903). Дослідник історії Гетьманщини й Слобожанщини 18 в.; гол. праці: «Очерки из истории и юридического быта Старой Малороссии», I—II (1895—98), «Пикинерия» (1899), «Архивы Харьковской губернии» (1902), «История города Харькова за 250 лет его сущест-

вованія», тт. I—II (1905—12; разом з Д. Багалієм).

Міллер Михайло (*1883), археолог і історик родом з Донщини, проф. історії давнього світу та археології Ростовського Ун-ту і Пед. Ін-ту (1934—42), з 1943 на еміграції в Німеччині, проф. УВУ, д. чл. НТШ, у 1951—61

рр. наук. секретар Ін-ту для вивчення СРСР у Мюнхені. М. провадив розкопи в степ. смузі України та над нижнім Доном, досліджуючи катакомбові й сарматські поховання, перший дослідник Приозів'я (греко-варварські та сарматські поселення, скитські могильники) і залишків грец. колонії Танаїсу; був заступником гол. Дніпрельстанської археологічної експедиції (1927—32). Важливіші праці: «К вопросу о развитии хозяйственных форм доклассового общества в бассейне Нижнего Дона» (1935), «Памятники эпохи родового общества на Игреньском полуострове» (1935), «Археология в СССР» (1954), «Дніпрельстанівська археологічна експедиція Наркомосу України, 1927—32» (1956), «Дон и Приазовье в древности» I—III (1958—61) й ін.; праці з укр. геральдики.

М. Міллер

Міллер Олександр (1875—1935), археолог, брат Михайла М., проф. Петербурзького Ун-ту, завідувач кавказького відділу в Етногр. музеї в Петербурзі (1907—33), досліджував катакомбову культуру бронзової доби в степ. Україні та ранньоіст. пам'ятки на нижньому Дону, Півкавказзі й Таманському півострові, при чому віднайшов місце грец. колонії Танаїсу і літописного городу Тмутарокані. Заарештований 1933, помер у Сибіру.

Міллерово (V-21), м. обл. підпорядкування на Донщині, р. ц. Ростовської обл. РСФСР. Положене над р. Глибокою (ліва притока Дінця), зал. вузол, 33 000 меш. (1959). Машино-будів. і мех. зав., харч. пром-сть; с.-т. технікум, мед. училище. За переписом з 1926 р. українці становили в М. 41%, а в околицях понад 80% всього населення.

Мілове (IV-21), с. м. т. на Середній височині, р. ц. Луганської обл.; 4 600 меш. (1959).

Мілонадіс Костянтин (*1926), скульптор-модерніст; скульптури в бронзі, дереві, камені і т. зв. кінетичні конструкції з дроту; учасник амер. і укр. виставок (у Чикаго, Нью-Йорку, Нью-Орлеані,

Детройті та ін.), організатор і чл. мист. групи «Монолт» у Чикаго; викладач ун-тів Нотр-Дам і Валпарейзо у ЗДА.

Мілюков Павло (1859—1943), рос. історик і політ. діяч конституційно-демократичної партії, проф. Моск., а згодом Софійського ун-тів. Як посол до III і IV рос. Держ. Думи обороняв культ. права українців, а під час першої світової війни гостро виступав проти рос. політики в окупованій Галичині. 1917 р. був мін. закордонних справ Тимчасового уряду першого складу; до відродження укр. державності поставився активно вороже. На еміграції очолював орг-цію рос. респ.-дем. об'єднання й видавав щоденник «Последние новости» в Парижі. Головніші праці: «Очерк истории русской культуры» I—III (1896—1901), «Главные течения русской исторической мысли» (1897), «Из истории русской интеллигенции» (1902), «История русской революции», 2 тт. (1918) та ін.

Мілютенко Дмитро (*1899), драматичний і фільмовий актор родом з Слов'янського; в Театрі ім. І. Франка (у Харкові 1923—26 і в Києві з 1937), у «Березолі» (1927—33) і в Театрі ім. Т. Шевченка (1934—36) у Харкові. З-поміж бл. 150 ролей, які виконав М., визначніші: Калитка («Сто тисяч»), Пузир («Хазяїн»), Перелесник («Лісова пісня»), Півень («Диктатура»), Часник («В степах України»), Великий інквізитор («Дон Карльос»), Блазень («Король Лір») та ін. М. знімався в бл. 30 фільмах: Усков («Тарас Шевченко»), Потоцький («Богдан Хмельницький»), Пшперемський («Олекса Довбуш») та ін.

Д. Мілютенко

Мілян Наталія (1896—1941), скульптор, закінчила Краківську Академію мистецтв (у К. Ляцки); чл. АНУМ, виставляла в Кракові й Львові; портретні студії (м. ін. Лесі Українки), композиції на рел. теми, плоскорізьби.

Мілянич Атанас (*1902), інж.-будівельник, пластовий і гром. діяч (особливо в госп. діяльності), організатор торг. і пром. станиць у Галичині, гол. дир. Торг.-пром. банку

А. Мілянич

(Промбанк) у Львові (1936—39), керівник госп. (1940—41) і фінансових (1944—45) справ УЦК, фінансовий дир. Пукуроуправління України (1942—44); тепер у ЗДА.

Мілях Олександр (*1906), дир. Ін-ту Енергетики АН УРСР (з 1959) і чл.-кор. АН УРСР (з 1964); праці присвячені теоретичним дослідженням електричних кіл і електродинамічних систем та вивченню електромагнетних процесів.

Мільницький Йосиф (1837—1914), гр.-кат. свящ., церк. діяч і письмен., віцекатор Духовної Семінарії у Львові, ред. ж. «Галицький Сіонъ» (1880—82); «Выклады о молитвословъ ерейскомъ» (1903), «Богословіе норовственное» (1908), життя св., ц.-слов. граматики та ін.

Мінеї (від грец. $\mu\eta\nu$ — місяць), церк.-рел. зб. житій святих, переказів та повчань, складені за порядком днів кожного місяця, у т. зв. місяцеслов' (менолог), виникли у Візантії приблизно в 9 в. На Україні з'явилися в перекладах в 11 в.: 1) Четья-Мінея — зб. житій та повчальних творів більшого обсягу, призначена для читання. Зберігся переклад Ч.-М. на березень (у т. зв. «Супрасльському рукописі»). У кін. 17 в. св. Д. Туптало склав велику Ч.-М., що відіграла велику роль на Україні й за її межами, 2) Службова Мінея — зб. церк. співів (тропарів, кондаків тощо) для церк. служб на празники і пам'яті св.

Мінералогія, наука про мінерали, їх склад, властивості, походження, зміни і використання для потреб нар. госп-ва; М. належить до галузі геол. наук. Розвиток М. на Україні тісно пов'язаний з геологією. До 1917 р. досліді з М. провадилися перев. катедрами М. Харківського, Львівського, Київського і Новоросійського ун-тів, Львівської і Київської Політехнік та Катеринославського Гірничого Ін-ту; у 1920—30-их рр., крім геол. установ (див. стор. 366), Укр. відділами Ін-ту мінералогії сировини, Ін-ту добрив та ін. Тепер працю з ділянки М. веде гол. Львівське Геол. Т-во (видає цінний «Минералогический сборник»; до 1962 р. — 16 тт.), Ін-т Геол. Наук АН УРСР, Ін-т геології корисних копалин АН УРСР (у Львові), Ін-т мінеральних ресурсів у Києві (видає «Матеріали з мінералогії України»). Найвизначнішим мінералогом України був В. Вернадський; ін.: М. Безбородько, М. Єфремов, Л. Іванов, П. Лебедев, В. Лучицький, М. Сидоренко й багато ін.; з сучасних визначніші Є. Лазаренко, М. Семененко та ін.

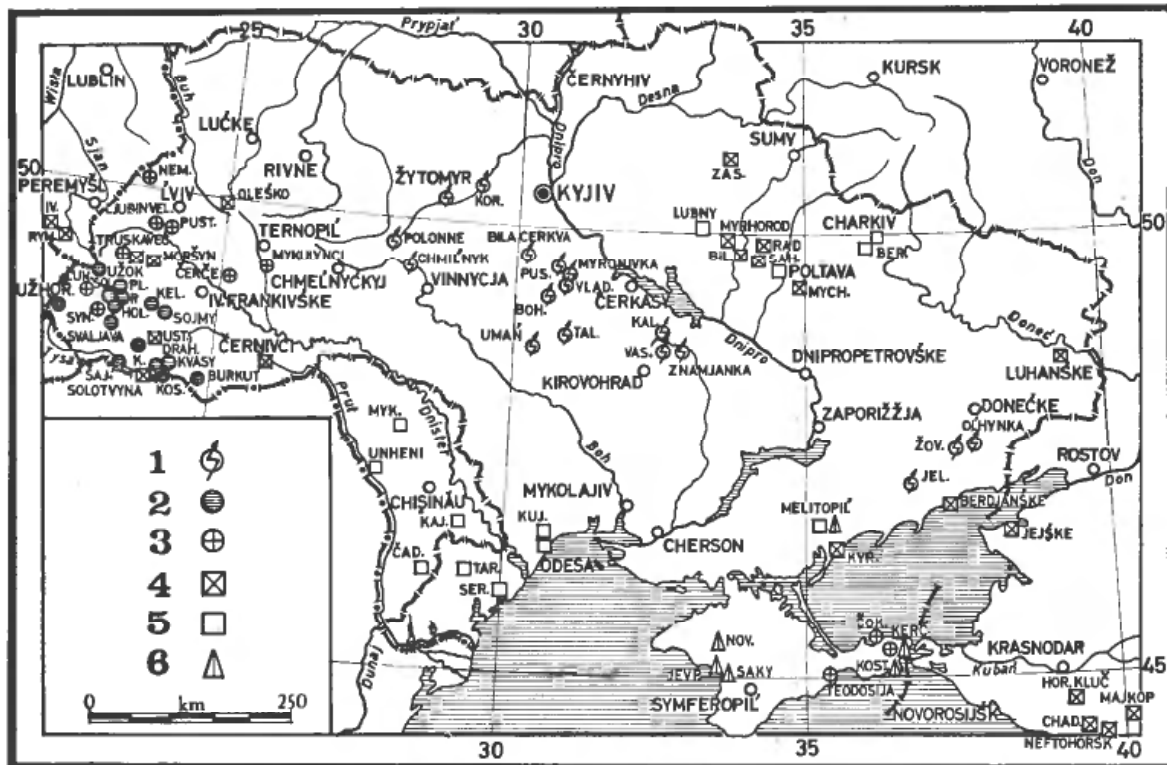
Мінеральні води, води (звич. підземні) з підвищеним вмістом деяких хем. елементів і сполук (йод, бром, літій, барій, залізо, стронцій та ін.) і газів (вуглекислота, радон, сірководень тощо) або під-

вищеною температурою, що надає їм лікувальних властивостей. Серед М. в. визначаються: вуглекислі, азотні, сірководневі, залізисті, бромисті, йодисті, літійні й ін.; окрему групу становлять радіоактивні М. в.; М. в. з підвищеною температурою поділяються на теплі (20—37°), гарячі або термальні (37—42°) й дуже гарячі або гіпертермальні (понад 42°).

У зв'язку з різною будовою укр. земель, розміщення М. в. на них дуже нерівномірне. Найбільше М. в. зосереджено в Карпатських і Кавказьких горах та на їхніх передгір'ях, менше на площі

Миронівці, Хмільнику, Полонному (лише вони використані), далі в Житомирі, Знаменці, Владиславці й ін.

Вуглекислі М. в. поширені в Карпатах, гол. на Закарпатті й на Лемківщині. Тільки на Лемківщині (Криниця, Желестів, Висока й ін.) вони здавна використані; в Галичині, на території сучасної УССР, вони відомі б. Жаб'яго (селище Буркут). На Закарпатті нараховується бл. 120 М. в.; вони поділяються на 1) содові вуглекислі води боржомського типу, поширені гол. на зах. Закарпатті, б. Сваляви (Лужани, Плоске, Поляна Квасова, Свалява); 2) соля-

Мінеральні води УРСР

М. в.: 1 — радіоактивні; 2 — вуглекислі; 3 — сірководневі; 4 — гліяберові, соляні, солянолужні; 5 — низької концентрації (столові); 6 — термальні. Скорочення: Бер — Березівка; Біл. — Білоцерківка; Бох. — Богуслав; Вас. — Васине; Влад. — Владиславівка; Гол. — Голубинне; Евр. — Евпаторія; Жел. — Єлисейка; Жов. — Жовтневе; Зас. — Засулля; Ів. — Івонич; Кай. — Кайнари; Кал. — Калинівка; Кел. — Келечин; Кут. — Кирилівка; К. — Кобилецька Поляна; Кор. — Коростишів; Кос. — Косівська Поляна; Кост. — Кострино; Кул. — Куяльник; Лум. — Люмшори; Мук. — Миколаївка; Муч. — Михайлівське; Нем. — Немирів; Нов. — Новосілівське; П. — Поляна; Пл. — Плоска; Пус. — Пустомити; Рад. — Радченково; Рим. — Риманів; Саг. — Сагайдак; Сер. — Серіївка; Син. — Синяк; Сол. — Солочин; Тал. — Тальне; Тар. — Тарушине; Ус. — Устьчорна; Хад. — Хадиженське; Чад. — Чадир-Лунга; Чок. — Чокрак; Шай. — Шаян.

Укр. кристалічного масиву, на Опіллі і в Крим. горах; решта, перев. рівнинна територія України вбога на М. в., а ті, які є — це перев. М. в. низької концентрації. Назагал лише невеличке ч. М. в. на Україні використане для лікування.

Радіоактивні (радонові, радієві) М. в. пов'язані з Укр. кристалічним масивом. Попри їх високі лікувальні якості, вони слабо використані й ще мало обслідувані. Найважливіші з них є в

нолужні вуглекислі води ессентукського типу, гол. в сер. частині Закарпаття (Сойми, Драгове й ін.); 3) вуглекислі води типу нарзанів (Кобилецька й Косівська Поляна, Кваси, Луги, Келечин, Ужгород та ін.); 4) вуглекислі соляні води (в долині р. Уж). Тільки перша група використана і то недостатньо. На Передкавказзі є світового значення Кавказькі Мінеральні Води (крім вуглекислих також ін. М. в.).

Сірководневі М. в. зосереджені гол. на Опіллі (Немирів, Шкло, Любінський, Пустомити, Черче й ін.), у Криму (Теодосія й ін.), крім того, Сняк на Закарпатті, Мацеста б. Сочі й ін.

Глявберові, соляні та солянолужні М. в. є у передгір'ях Карпат (Трускавець, Моршин й ін.) і Крим. гір та в межах Дніпровсько-Донецької й Причорноморської западини (Миргород, Луганське, Куяльник й ін.).

Крім використання М. в. на курортах, щораз більше поширюється їх розлив. 1961 р. було виготовлено в УРСР на більш, ніж 30 зав. 190 млн пляшок М. в. (в тому ч. 9 млн експортовано за межі УРСР; одночасно імпортовано 30 млн), 1962 р. бл. 200 млн, 1965 р. (заплянано) 320 млн. Серед них пол. становили слабо мінералізовані, т. зв. столові води. Найбільш поширені М. в. на Україні такі: Житомирська, Куяльницька, Миргородська, Кримський Нарзан, Нафтуся (Трускавецька), Шепетівська, Дратівська, Великодолинський (Овідіопільський) нарзан, Харківська (І і II), Теодосійська й ін.

Див також *Курорти*.

Література: Бабинець А. Джерела М. в. в УРСР. К. 1958. Академія Наук Укр. РСР. Використання природних лікувальних ресурсів України. К. 1959; Иванов В., Овчинников А., Яроцкий Л. Карта подземных М. в. СССР. М. 1960; Бабинец А., Гордиенко Е., Денисова В. Лечебные минеральные воды и курорты Украины. К. 1963.

Мінеральні Води (IX—24), м. крайового підпорядкування, р. ц. Ставропольського краю РСФСР, положене на Передкавказзі над р. Кумою; 39 000 меш. (1959). Підприємства по обслуговуванню зал. транспорту, харч. пром-сть, виробництво будів. матеріалів, пляшковий зав.

Мінеральні добрива, див. *Добривна промисловість*.

«**Мінерва**» (Minerva — Jahrbuch der gelehrten Welt), довідкові річники про високі школи й наук. установи в усьому світі, появлялися в 1891—1914, 1920—38, 1952 і 1956 рр. у в-ві В. Груйтера в Берліні. У 1924—33 рр. при «М.» виходив ж. „Minerva-Zeitschrift“. У «М.» подаються матеріали й про укр. наук. та культ. установи, які в 1920—30-их рр. опрацьовував З. Кузеля.

Міністерства, відділи центр. виконавчої і адміністративної влади в державі, очолювані міністрами; термін М. вживається також на визначення цілого уряду (сукупність М.).

М. існували в Росії (з 1802 р., див. ЕУ I, стор. 480) і Австрії. Нерідко рос. М. очолювали українці, напр., мін. освіти були П. Завадовський (1802—10), О. Розумовський (1810—16) і Є. Ковалевський

(1858—61), мін. уділів (1802—06) і юстиції (1814—17) Д. Трошинський, мін. внутр. справ (1802—07 і 1819—25) та гол. Комітету Мін. (1827) кн. В. Кочубей та ін. В Австрії єдиним українцем мін. був І. Горбачевський (мін. здоров'я у 1917—18 рр.).

Центр. виконавча влада за укр. державності у 1917—20 рр. мала різні назви: за Центр. Ради — Ген. Секретаріат УЦР, окремі відділи якого очолювали ген. секретарі; з січня 1918 р. прийнято назву М., а для цілого уряду Рада Нар. Міністрів УНР; виконавчою владою гетьманського уряду була Рада Міністрів; за Директорії відновлено Раду Нар. Міністрів, яка продовжувала існувати під тією ж назвою і в екзилі. Виконавчий орган УНРади, утвореної у 1947 р. на еміграції, не вживає назви М., а складається із ресортів для окремих справ. М. також звалися відділи автономного карпато-укр. уряду в 1938—39 рр.

Перший сов. уряд на Україні, утворений у грудні 1917 р. звався *Народним Секретаріатом* (у протиставу до Ген. Секретаріату УЦР), з 1919 р. прийнято термін нар. комісаріят; з 1946 р. (в СССР й УРСР) — назву М. (див. *Міністерства в УРСР*).

Міністерства в УРСР, за сов. термінологією «центр. галузеві органи держ. управління УРСР». Поряд з М. звич. з такими ж правами, але здебільша з меншими оперативними функціями, існують ще ін. центр. установи при Раді Мін. УРСР: Держ. Плянна Комісія, Укр. Рада Нар. Госп-ва, Комітет Партійно-Держ. Контролю ЦК КП України, Комітет Держ. Безпеки, ряд т. зв. «держ. комітетів» Ради Мін., Центр. Статистичне Управління тощо. До березня 1946 р. М. називалися нар. комісаріатами; введення назви М. мало гол. престижний характер.

Мін., разом з головами держ. комітетів, комісій і Укр. Ради Нар. Госп-ва, входять до складу *Ради Міністрів УРСР* — уряду УРСР. М., як також держ. комітети і комісії, поділяються на союзно-респ. та респ. Союзно-респ. М. УРСР підпорядковані як Раді Мін. УРСР, так і відповідному союзно-респ. М. СССР. Респ. М. підлягають безпосередньо Раді Мін. УРСР. За останні роки є виразна тенденція зменшувати ч. респ. М. (як також держ. комітетів) або перетворювати їх на союзно-респ. Так, напр., у 1962 і 1963 зліквідовано респ. М. Внутр. Справ (натомість створено союзно-респ. М. Охорони Гром. Порядку) і М. Юстиції (з передачею його функцій Верховному Судові УРСР). За станом на 1964 до респ. М. УРСР належать: автомобільного транспорту і шосейних шляхів, будівництва, виробництва і заготівель сіль-

госп. продуктів, комунального госп-ва, монтажних і спеціальних будів. робіт, освіти, охорони гром. порядку, соц. забезпечення, торгівлі. Союзно-респ. М.: вищої і сер. спеціальної освіти, енергетики і електрифікації, закордонних справ (має чисто репрезентативні функції), зв'язку, культури, охорони здоров'я, сіль. госп-ва, фінансів. Конституційна постанова, що респ. М. підпорядковуються тільки Раді Міністрів УССР, має здебільша тільки декларативне значення, бо в практиці вона порушується центр. органами в Москві і насправді точного розмежування компетенцій нема. Разом з тим у складі уряду СССР існує (як органи його виключної компетенції) ряд загальносоюзних М.

М. утворює, реорганізує і ліквідує, а міністрів призначає і звільняє Верховна Рада УССР, а в період між її сесіями, на пропозицію Гол. Ради Мін., Президія Верховної Ради з наступним затвердженням цих актів Верховною Радою. Мін. відповідає перед Верховною Радою УССР, її Президією і Радою Мін.; він здійснює керівництво відповідною галуззю управління на основі принципу єдиначальності. Завдання М. визначаються спеціальними «положеннями», затверджуваними Радою Мін. Актами М. є «накази», «інструкції», «обов'язкові постанови». Ці акти можуть бути скасовані Радою Мін. УССР, а у випадку союзно-респ. М. також і відповідними М. СССР. Усі мін. є чл. КПСС і за свою діяльність відповідають, з одного боку, перед Радою Мін. УССР, а з другого — перед партійними інстанціями.

До 1957 р. керування пром-стю і будівництвом здійснювалося цілим рядом загальносоюзних і, рідше, союзно-респ. М. Після переходу від галузевої до територіальної системи управління пром-стю (1957) усі пром. М. як в центрі, так і в союзних республіках згодом скасовано, а для управління пром-стю створено окремий адміністративний апарат Рад Нар. Госп-ва, репрезентований в УССР Радами Нар. Госп-ва територіального ступеня, створеними у 1957 р., та Укр. Радою Нар. Госп-ва (з липня 1960), підпорядкованою як урядові УССР, так і центр. органам у Москві. А. Б., Ю. С., О. Ю.

Міністерство Державної Безпеки в УССР (до березня 1946 р. — Нар. Комісаріят Держ. Безпеки), створене на весні 1941 р. шляхом виділення з Нар. Комісаріату Внутр. Справ УССР. Як і цей останній, НКДБ-МДБ було установою союзно-респ. типу, тобто формально одночасно підлягало НКДБ-МДБ (по-рос. — Министерство Государственной Безопасности — МГВ) СССР і урядові УССР. Восени 1941 р. НКДБ було знову зли-те з НКВС, а 1943 р. — знову віднов-

лене як окремий наркомат. Відразу ж по смерті Сталіна МДБ вдруге зли-то з МВС. У березні 1954 створено Комітет Держ. Безпеки (КДБ) при Раді Міністрів УССР, підпорядкований одноіменному комітетові при Раді Міністрів СССР.

Завданням МДБ як органу політичної поліції була «охорона політ. й екон. основи сов. соц. держави і її держ. кордонів» (Юридический словарь, т. I, 1956, стор. 175). МДБ належали не тільки чисто поліцейні, але й каральні функції, аж до застосування смертної кари включно. В системі МДБ (але з безпосереднім підпорядкуванням МДБ СССР) існували спеціальні збройні сили («війська внутр. і прикордонної охорони»). Під керуванням моск. союзного МГВ перебували і численні «поправно-трудо-ві» концентраційні табори. Функції МДБ перенесено на КДБ, за винятком права визначення кар, що на підставі закону про судоустрій з 1958 р. мають належати виключно судовим органам.

О. Юрченко

Мініх Бурггардт-Христоф (1683—1763), граф, рос. ген.-фельдмаршал нім. походження; керував будівництвом Ладозького каналу, де в умовах тяжкої примусової праці загинули тис. укр. робітників. Командував рос. військом у поль. (1733—34) і тур. (1735—39) війнах, які важким тягарем лягли на укр. людність і спричинилися до великого занепаду госп-ва Гетьманщини. Діставши значні маєтки на Лівобережній Україні, М. вороже ставився до автономії Гетьманщини; після смерті гетьмана Апостола домагався для себе уряду «Управителя Малоросії» з титулом кн. Брав активну участь у рос. двірських інтригах та переворотях, 1742 р. був засланий до Сибіру, звідки повернувся 1762 р.

Мініятюра (від мінії — вогнисто-червоної фарби з мінію), кольорова ілюстрація ранніх рукописів (в зах. світі частіша назва — ілюмінація), з 15 в. і гол. у 18 — пол. 19 вв. також назва маленьких майстерних творів образотворчого мистецтва, перев. портретів на пергамені, слонової кістці, перламутровій масі або металі.

На Україну М. прийшла разом з грец. і болг. рукописами. Вони прикрашують найстаріші укр. книги — «Остромирове євангеліє» (1056—57; три М. євангелистів Іоана, Луки і Марка) і «Ізборник Свято-слава» (1073; вісім М., між ними Христос, кн. Святослав з родиною та ін.). М. виконані у візантійському стилі живими фарбами і золотом, прикрашені геометричним і рослинним орнаментом, що вказує на місц. впливи. П'ять М. «Кодексу кн. Гертруди» (1078—87) — портрети кн. Ярополка з дружиною Іриною, Богоматір на троні, Різдво Христо-

ве і Розп'яття з євангелістами, мабуть, зах.-укр. походження, виконані у візант.-романському стилі.

Цінні, хоч скромніші М. фігурального і орнаментального типу, мають рукописи (перев. зах.-укр.) 12–13 вв.: «Кристи-

Батальна сцена — мініатюра з Київ. Псалтиря 1397 р.

нопільський апостол» (12 в.), «Кримське євангеліє» (1144), «Галицьке євангеліє» (1266), «Перемиське євангеліє» (поч. 13 в.) і «Київ. (Спиридонієвий) псалтир» (1397) з 293 М. (понад 100 святих, бл. 50 сцен з життя царя Давида, чимало композицій іст., баталістичних, моралістичного, побутового характеру, алегорій і своєрідних пейзажів, інколи прикрашених рослинною орнаментикою, виконаною манерою т. зв. «емалювого стилю»). З 15 в. відомі М. у «Повчанні Єфрема Сиріна» (1492). До ренесансової доби належать М. «Євангелія Києво-Печерської Лаври» (1538), «Євангелія з Хишевич» (1546), «Холмського євангелія» (М. сер. 16 в.), «Загорівського апостола» (1554), «Служебника» майстра Андрія (сер. 16 в.), цінні М. «Пересопницького євангелія» (1556–61), виконані Михайлом Васильовичем з Сянока, та М. в євангеліях зі Стрия (1594), з Керманич (1596) і з Грималова (1602). Бароккові мотиви характеристичні для М. сер. 17 — поч. 18 в. в «Служебнику» Л. Барановича (1665) в «Огородку Марії Богородиці» А. Радивиловського (1676), «Збірнику повістей» (сер. 17 в.) та ін.

Новіші спроби відродити М. на основі візант. традицій належать уже до ділянки графіки (праці Ю. Нарбута, П. Ковжуна, Я. Гніздовського, Ю. Кульчицького й ін.).

Майстри портретної М. кін. 18 — поч. 19 в. були В. Боровиковський і М. Топольський; в найновіші часи І. Мозалевський, І. Окіншевич та В. Трофименко.

Література: Пачовський В. Нарис історії мініатюри по рукописах. Л. 1913; Свенціцький І. Прикраси рукописів Гал. України XVI в., I–III. Жовква 1922–23; Жолтовський П. Укр. рукописна книга та її оздоблення. Х. 1926; Свенціцький І. Опис рукописів, ч. I. Кириличні пергамені XII–XV вв. Л. 1933; Свирич А. Древнерус-

ская миниатюра. М. 1950; Запаско Я. Орнаментальне оформлення укр. рукописної книги. К. 1960; Жолтовський П. Київські мініатюри 1397 р. Матеріали з етнографії та мистецтвознавства, 6. К. 1961.

С. Гординський

Міннеаполіс (Minneapolis), м. в стейті Міннесота над р. Міссісіпі; 483 000 меш. (1960, власне М.), разом з м. Сент-Полом, що зливається з М., і передмістями 1,5 млн. Бл. 4 000 українців (разом з Сент-Полом); є 3 укр.-правос. парохії, 2 укр.-кат., 1 для закарпатців-католиків, 1 для закарпатців-правос.

Мінога українська (*Lampetra mariae* Berg.), безщелепна хребетна тварина класи круглоротих, тіло довж. до 1 м, круглясте, без луски; поширена в басейні р. Дніпра, Дністра, Бога, Дінця, Кубані; малочисленна, пром. значення невелике. На Закарпатті розповсюджена М. угорська (*L. danfordi* Regan.), в сточищі р. Висли М. річкова (*L. fluviatilis* L.) і М. струмкова (*L. planeri* Bloch.).

Мінх Григорій (1835–96), епідеміолог і патолого-анатом родом з Тамбовщини, у 1876–94 рр. проф. Київ. Ун-ту, дослідник епідеміології сипного та поворотного тифів, прокази, чуми і сибірки. М. ще до відкриття збудників інфекційних хвороб доводив, що тифи переносяться кровосисними комахами, зокрема дослідом на собі довів такий спосіб передачі поворотного тифу; один з перших довів заразливість прокази.

Мінченко-Сіятовський Григорій (1878–1955), актор побутового пляну, родом з Полтавщини. З аматорської сцени 1900-их рр. перейшов до театру «Укр. Бесіди» у Львові (1921–23), згодом у трупах О. Міткевич, в театрі ім. Тобілевича і в станиславських театрах.

Міньківський Олександр (*1900), диригент родом з Київщини; закінчив Київ. Муз.-Драматичний Ін-т ім. М. Лисенка; мист. керівник та гол. диригент Хорової Капелі Укр. Радіокомітету (1934–41) та Держ. Заслуженої Капелі Бандуристів УРСР (з 1946); викладач (з 1951) і проф. (з 1960) Київ. Держ. Консерваторії.

О. Міньківський

Міоцен, див. Геологія України.

Мірабеля, див. Слива.

Міраклъ (miracle), середньовічна рел. драма з 12. в., поширена по всій Європі. На Україні у 17–18 вв. кілька драм про св. («Олексій, чоловік Божий», «Успіння Богородиці» та ін.).

Мірза-Авак'яц (нар. Дворянська) Наталія (*1889–1937?), історик родом з Пол-

тавщини, проф. Полтавського і Харківського ін-тів нар. освіти та Київ. Ун-ту (1935–37); один з фундаторів Полтавського Т-ва для дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва (1918–20); чл. Харківського Н.-Д. Ін-ту історії укр. культури ім. Д. Багалія, Праці з історії Гетьманщини 17 в. й історії сел. рухів на Україні 20 в., м. ін.: «З побуту укр. старшини кінця 17 в.» (1919), «Селянські рухи 1902 р. на Полтавщині» (1924), «Селянські розрухи на Україні 1905–07 рр.» (1925), «Нариси з історії суду на Лівобережжі другої пол. 17 в.» (1926) і популярно-наук. «Історія України в зв'язку з історією Зах. Європи» (1928). Заслана 1937 р., дальша доля невідома.

Н. Мірза-Авак'янц

Міри. Система мір, особливо довжини, була на Україні, як і в багатьох країнах світу, вже з доіст. часів антропометричною. Основу її складали частини людського тіла або його функції, чим і пояснюється ідентичність назв первісних М. довжини у різних народів: палець, п'ядь, лікоть, стопа, крок, сажень. Ін. міри (площі, об'єму, ваги й місткості) виводилися або з аграрних чи домашніх чинностей людини або ґрунтувалися на речах її праці чи оточення. М. на Україні були не однакові в різних її частинах і змінювалися впродовж часу.

У княжу добу і пізніше, аж до кін. 16 в., була вироблена, як це засвідчують літописи й ін. пам'ятки, своя система М., яка в основному залишилася й надалі в нар. метрології. З менших М. довжини були відомі: *п'ядь* — мала, що дорівнювала відстані між великим і вказівним пальцем руки (яких 19–20 см), і велика — від великого пальця до мізинця (22–23 см); *сажень* (також *сяжень*), назва якого походить від слова *сягати* — міряти руками чи ногами, що теж був різної величини і в основному відповідав довжині розтягнених рук чи двом великим крокам (яких 176 см), або відстані від кін. пальців ноги до кін. пальців витягнутої вгору руки (яких 216 см) і дорівнював точно грец. оргії. Вимірювання ногами велося з допомогою стопи ($\frac{1}{2}$ великого ліктя) і кроку, що відповідав пол. латинського *passus*. Для вимірювання більшої відстані застосовувалося: *верства* (*версти*) — великі й малі (від 500 до 1 000 сажнів): *поприще* (1 000 кроків або 720 м; 50 *поприщ* дорівнювало 36 *верстам*) і *перестріл* — відстань випущеної з лука стріли.

З М. площі в іст. пам'ятках згадується тільки *вить* — ділянка землі. М. ваги в княжій Русі були: *золотник* (4,3 г — вага візант. соліда 10–11 вв.); *гривня*, що важила 96 золотників (409,5 г) і відповідала тогочасній, відомій також на Україні грец. литрі (приблизно 1 фунт); *ансир* (128 золотників — яких 546 г); *пуд* (40 гривень, який дорівнював давньогрец. золотому талантові); *кентар* або *контар* (з грец.; 3 пуди або 120 гривень) та *берковець* (10 пудів або 400 гривень), що його назву взято із сканд. мов. У пам'ятках 14 в. згадуються ще, як одиниці ваги, *почка* ($\frac{1}{20}$ золотника), *кап* (срібла). У 11–12 вв. були вживані також грец. одиниці ваги — *дидрахма* (приблизно 2 золотники), *сикл*, *сиклос* та ін.

Для вимірювання сипних речей, зокрема зерна, застосовувалися *горсть*, *лукно* — ймовірно пізніший *гарнець*, *ослинка*, *відро*, *четверик*, який відповідав рим. *квадранталові* (26,1 л) і *корець*, *мішок* або *мірка*, що вміщувала приблизно 6 пудів зерна. З ін. М. місткості, зокрема для соли, були *головажня* і *пуз* (мішок соли в дві чверті), для меду — *колода* (10–12 відер) і *провара*. Для вимірювання рідин, як також сипких речей, існували: *кобель*, *скордь*, *відро*, *корець*, *бочка* і *кадь* (або *окова*), що вміщувала 12 до 14 пудів. Для визначування кількості речей (снопів, овочів, яєць, грошей тощо) вживано М. *копа* — 60 штук і *полукопа* (полукіпок — про снопи) — 30 штук.

Основні М. княжого часу утрималися в нар. укр. метрології і частково також в системах М. держав, в межах яких перебували укр. землі, також і в пізніші століття аж до останнього часу. Особливо ж тривалими були М. довжини: *п'ядь*, *лікоть*, *сажень* (відомий в нар. ужитку під двома назвами — *махового*, від розпростертих горизонтально рук, і *косового* або *косого* — відстань від лівої ноги дорослої людини до кін. правої руки, піднятої угору), також *стопа*, *крок* і *приг*. Заг. вживана була *верства*, а в нар. побуті *гони* — первісно довж. зораного поля, згодом М. поля і відстані, які поділялися на малі — 60 *сажнів*, *сер.* — 80 *сажнів* і великі або добрі *гони*, що відповідали рим. *стадії* і дорівнювали 240 великим крокам або 185 м. Для вимірювання площі зберіглася з княжої доби М. — *десятина*, ймовірно також *вить* — 6–8 *десятин*, і *соха* — 400–600 *десятин*. З М. ваги утрималися *золотник*, *пуд*, *берковець* та *староукр. міри місткості*, як *відро*, *корець*, *бочка*, зокрема *четверик* (нар. *чвертка* або *мірка*).

У лит.-поль. добу залишилися старі М., але й прийнялися нові, як лит.

і поль., так і (менше) з Московщини. Ситуація не змінилася і після реформи М. у В. Лит. Князівстві і в Польщі у 16 в. Якщо йдеться про М. довж., то з Зах. поширився цаль (рос. дюйм), що відповідав ширині великого пальця. Цаль мав 24,8 мм, стопа — 12 цалів (298 мм), лікоть 2 стопи або 24 цалі (596 мм). Але поширенішою М. з 16 в. був аршин (довжина руки), що прийшов із Сх. Аршин мав різні виміри, найчастіше 72 см; він ділився на 4 чверті (18 см). Більші віддалі міряли, як і давніше, верстами, що тоді мала 700 сажнів, і *милями* — геогр. або нім. (7 422), укр. (9 278) і малими поль. (5 556 м.).

Для визначення М. площі, крім старої десятичини, закріпився на зах. укр. землях морґ, що поширився з Німеччини через Польщу; він мав різну величину (м. ін. старий коронний морґ — 0, 5 985 га, лит. — 0,7 123 га) і поділявся на 30 прутів. Різні визначення й величини мав також лан; м. ін. лан малий (також флямандський чи й хелминський) дорівнював 30 морґам — бл. 16,8 га, великий (французький) 43 й $\frac{1}{3}$ морґа — бл. 25 га. Із введенням «устави на волоки» (див. *Волочний перемир*) у 1557 р. лан подекуди називали волокою, яка спершу дорівнювала 30 і пізніше 33 морґам.

Крім староукр. М. ваги, вживався поль. фунт, який мав звичайно 2 гривні або 32 луги, або 8 400 асів; камінь мав 32 фунти, а центнер 126 фунтів. За основу М. місткості вважався гарнець, що ділився на 4 кварта або 16 кватирок і дорівнював 3,23 л; 72 гарнці становили бочку. Для визначування кількості штук того самого предмета вживано в нар. системі — крім копи — франц. термін тузін (з рос. дюжина) — 12 штук.

З переходом укр. земель під володіння Росії введено рос. систему М., яка в основному склалася на поч. 18 в. і — з невеликими змінами — перетривала аж до введення метричної системи М. після 1917 р. М. довж. була верства (1,0668 км), що ділилася на 500 сажнів (2,133 м); сажень мав 3 аршини (71,1 см), аршин 16 вершків (4,44 см). Одночасно існував й інший поділ сажня, а саме він ділився на 7 футів (30,48 см), фут на 12 дюймів (2,54 см), дюйм на 10 ліній (2,54 мм), лінія на 10 точок. М. площ була десятина (1,0954 га), що ділилася на 2 400 квадратних сажнів (4,55 м²), а сажень на 9 квадратних аршинів (0,506 м²).

М. для сипких тіл була четверть (209,9 л), яка дорівнювала 2 мірам, 8 четвертикам (26,24 л), 64 гарнцям (3,28 л). М. рідин була бочка (491,96 л), що ділилася на 40 відер (12,3 м), відро на 10 куклів (штофів) або 20 пляшок (0,61 л), пляшка на 5 чарок (0,21 л) або 10 шкаликів. М. ваги був берковець (163,805

кг), що мав 10 пудів (16,38 кг) по 40 фунтів (0,4095 кг); фунт ділився на 32 лоти (12,8 г), лот на 3 золотники (4,27 г), золотник на 96 долів (44,4 мг).

На укр. землях під Австрією були до введення метричної системи у 1875 р. т. зв. віденські М.: довжини — сажень (1,9 м), що ділився на 6 стіп (31,6 см), лікоть (77,8 см), поштова миля (7,566 км); площі — австр. морґ (0,576 га), що мав 1 600 кв. сажнів (3,6 м²), кв. миля (57,4 км²). Деякі з цих М. вживалися також на Закарпатті під Угорщиною.

Крім нар. мір, уживаних ще в княжу добу, на Україні існували ще впродовж 19–20 вв. різні М., давнішого чи новішого походження. З М. довж. уживалися (особливо для вимірювання полотна): міра (30 цалів або 76 см), стіна або стінка (приблизно 7 м), постав (бл. 28 м); з М. площі були поширені: чвертка (8–10 десятини), загін (5–6 десятини), відріз (3 десятини), різа (2 десятини або подекуди й більше), полурізка (чверть загона або півтори десятини), пішак (11 морґів), клітка (12 морґів), день — зем. площа, що її можна зорати впродовж дня (приблизно 0,75 десятини), упруг — третина дня, поле, що його можна зорати одним запрягом волів. З М. об'єму користалися сажнем (кубічним, зокрема для дров). З М. ваги і місткості в півд.-сх. і зах. Україні було поширене прийняте від тюркських народів око (1 248 — 1 283 г ваги або 1–1 $\frac{1}{2}$ л місткості) і камінь (24, 30, 32 і 36 фунтів), з допомогою якого важили віск, оливу, цукор, тютюн тощо. Усі ці М. в різних обл. України часто були відмінні щодо величини.

Дуже поширені також в нар. метрології визначення, що становить $\frac{1}{4}$ якоїсь М.: чвертка, четвертина, четвертуха, чверть. Як М. ваги й місткості відомі теж восьмина, восьмуха ($\frac{1}{8}$ фунта, кварта).

З введенням метричної системи М. в Австро-Угорщині з 1875 р. і країнах кол. Рос. Імперії після 1917 р. (в СРСР остаточно з 1927 р.) більшість вищеназаних М. і нар. і офіц. вийшли з ужитку. За основну одиницю вимірювання довж., площі й об'єму прийнято — метр, маси і ваги — кілограм і місткості — літр (*Метрична система мір*).

Література: Беляев Н. О древних и нынешних русских мерах протяжения и веса. 36. Seminarium Kondakovianum. I. Прага 1927; Moszyński K. Kultura ludowa Słowian. Cześć II. Кр. 1934; Черепнин Л. Русская метрология. М. 1944; Рыбаков Б. Русские системы мер длины XI–XV в. Советская этнография, ч. I. М. 1949; Справочник мер. М. 1960; Ковалів П. Лексичний фонд літ. мови кiev. періоду X–XIV ст., 1–2, Нью-Йорк 1962–64; Граціанська Л. Народна лічба та міри на Україні. 36. З історії вітчизняного природознавства. К. 1964.

Б. Кравців

«Мірило Праведное», староруський підручник для суддів, зб. 12—13 в., в якому містяться повчання про праведні й неправедні суди, візант. й руські закони — церк. й цивільні (зокрема широка ред. «Руської Правди») та ін. матеріали. Найдавніший список «М. П.» — Троїцький з другої пол. 14 в. (тепер у Держ. бібліотеці ССРСР ім. Леніна в Москві), опублікований частково у 19 в., а повністю у вид. АН ССРСР за ред. М. Тимохірова у 1961 р.

Мірмекей, грец. виробнича колонія в Криму, за 5 км на півд. від Керчі, де був м. ін. вироблюваний посуд з пластичним орнаментом мегарського типу.

Мірна (нар. Хильчевська) Зінаїда (1875—1950), гром. діячка, дружина Івана М., 1917 р. чл. Укр. Центр. Ради, 1919 співзасновниця й заступниця гол. Укр. Жін. Нац. Ради в Кам'янці Подільському, згодом гол. її філії в Берліні, довголітня гол. Укр. Жін. Союзу в Празі; 1937 чл. Ради Світового Союзу Українок. Ст. в пресі, переклади з франц.; померла в Празі.

З. Мірна

Мірний Іван (1872—1937), гром. і політ. діяч родом з Харківщини, чл. Укр. Центр. Ради, 1917 виконував обов'язки губ. комісара Київщини, пізніше Держ. секретаря, за гетьмана й Директорії дир. канцелярії мін-ва закордонних справ; з 1924 у Празі, чл. управ. різних т-в, дир. канцелярії Укр. Пед. Ін-ту, співр. багатьох газ.

І. Мірний

Мірошніченко Євгенія (*1931), співачка — кольоратурне сопрано, родом з Харківщини; закінчила Київ. Консерваторію (у класі М. Донець-Тессейр); солістка Київ. Акад. Театру Опери й Балету. Гол. партії: Віолетта («Травіята»), Розіна («Севільський цирюльник»), Йолана («Милана»), Мюзетта («Богема») та ін. Нагороджена на міжнар. конкурсі вокалістів у Тулузі (Франція) 1958.

Міровський Микола (1894—1959), невропатолог, проф. Дніпропетровського

(1930—55), пізніше Львівського мед. Ін-ту; праці присвячені питанням захворювань вегетативної нервової системи, епілепсії, ботулізму, гіперкінезів тощо.

Мірчук Іван (1891—1961), філософ й історик укр. культури та гром. діяч, родом із Стрия; закінчив Віденський Ун-т (1914), з 1919 р. на еміграції: у Відні, Празі, Берліні й Мюнхені, де й помер. Доц. (з 1921) й проф. (з 1926) УВУ, з 1946 р. його ректор; проф. (з 1926) і дир. (1930—45) Укр. Наук. Ін-ту в Берліні; д. чл., НТШ (з 1938) і дир. його Іст.-Філо. Секції (з 1947), чл.-кор. Баварської АН (з 1949).

І. Мірчук

У працях з ділянки філософії висвітлював укр. світогляд і духовність, в якій знаходив синтез Сх. й Зах.; звідси його студії над окремостями укр. духовності від рос. та шукання впливів зах., зокрема нім. філософії на Україні („Tolstoj und Skovoroda — zwei nationale Typen“, „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts“ кн. 2, 1929; „Das Dämonische bei den Russen und Ukrainern“, 1950, «Іст.-ідеологічні основи теорії III Риму», 1954 й ін.). З цією проблематикою пов'язані праці про історію укр. культури, зокрема в редактованому ним посібнику „Handbuch der Ukraine“ (1941) та в його синтетичному творі „Geschichte der ukrainischen Kultur“ (1957). М. був заслуженим організатором укр. наук. й культ. життя в Німеччині та його представником перед нім. світом. Чл. гетьманських орг-цій, м. ін. заступник през. Гол. Ради, гол. Укр. Громади в Берліні.

Мірчук (нар. Голломбек) Марія (1886—1963), перекладач укр. прози на нім. мову (з 1927), видала зб. укр. новел „Die Scholle“ (1942), автор критичних нарисів в нім. журн., співр. у наук. працях свого чоловіка І. Мірчука.

Є. Мірошніченко

Мірчук Петро (*1913), політ. діяч і журналіст родом з Галичини; з 1939 р. на еміграції, з 1950 р. в ЗДА. Чл. проводу Закордонних частин ОУН (1948—52) та співред. низки націоналістичних органів.

Автор кн. і ст. про М. Міхновського, Є. Коновальця, С. Бандеру, спогадів («У нім. млинах смерті», 1957), публіцистичних праць: «За чистоту позицій укр. визвольного фронту» (1955), «На іст. закруті» (1959), нарисів історії УПА й ОУН: «Укр. Повстанська Армія» (1953), «В рев. змагу» (1964) та ін.

«Місіонар» (1921—39 п. н. «Місіонар Пресв. Ісусового Серця»), популярний кат. журн. вид. оо. Василян у Жовкві в 1897—1944 рр. (1915 в Загребі, 1940—41 у Перемишлі), спочатку двотижневик, згодом місячник, тираж 30—50 тис., з додатками: «Малий Місіонарчик» (1903—14 і 1939), «Вісник Місійного Т-ва» (1913) і «Календар Місіонара» (з 1901). Ред.: оо. П. Філяс (1897—98 і 1921—26), Л. Березовський (1898—1908 і 1916—20), М. Марисюк (1927—32 і 1940—41) та ін.

«Місіонар», популярний кат. місячник, вид. оо. Василян у Прудентополісі (Бразилія), виходив у 1911—16 рр. і з 1935 п. н. «Український М. у Бразилії».

«Місіонар», популярний рел. місячник вид. СС. Василянок у Філядельфії (ЗДА) з 1917 р.

Місіонес, провінція в півн.-сх. Аргентині, положена між ріками Парана і Уругвай, між респ. Бразилією і Парагваем; 29 800 км² і 390 000 меш. (1964), в тому ч. бл. 20 000 українців; гол. м. По-

Краєвид поблизу м. Апостолес. На задньому плані, серед дерев, розкинені хутори укр. поселенців

сас. Рельєф — низовина над гол. ріками і хвиляста височина (до 600 м височини) між ними. Клімат субтропічний, вологий (сер. температура січня +28°, липня +16° Ц.; 500—2 000 мм атмосферних опадів на рік); ліси й степи. Основне зайняття меш. сіль, госп-во.

М. — найдавніша поселенча земля українців в Аргентині. Перші укр. поселенці прибули 1897 р.; масово — 1900—03 рр. (понад 5 000; виключно з Галичини), менше — у 1928—38 рр. (також з Волині). Укр. скупчення розміщені в півд. частині М.; найбільші з них Апостолес (понад 200 родин, в околицях понад 300; це також найстаріше укр. поселення), в Обера (з околицями 400), Ляс Тунас (понад 300), Сан Хозе (з околицями понад 220 родин), Посадас (понад 200),

Трес Капонес (200), Галісіяна (180), Кампінас (170) й ін. Див. також карту.

Основне зайняття українців — сіль. госп-во; плекають парагвайський чай, риж, кукурудзу (для ін. збіжжя кліматичні умови не відповідні), маніоку, ово-

1 — Кордони держав. 2 — Межі провінцій. 3 — Шосе. 4 — Залізниця. 5 — Висота в м. Спосіб підкреслення осель показує ч. укр. родин в них: 6 — понад 200; 7 — 100 до 200; 8 — менше 100

чі, тютюн, цукрову тростину; випас худоби. Значно менше зайнято в пром-сті й торгівлі.

За віровизнанням українців католиків є бл. 17 000, священиків (ЧСВВ) — 8, церков 12, каплиць 14; діють рел. т-ва. Правос. Українців бл. 2 500, 2 священики, 5 церков. Є кілька укр. нар. і сер. шкіл, якими керують оо. Василяни і сс. Василянки. Гол. укр. культ. осередком є Апостолес (школи, аргентинсько-укр. клуб, ред. рел.-суспільного місячника «Життя», що його видають з 1948 рр. оо. Василяни). о. Ю. Мельничук

Місія, як акція проповідництва й поширювання християнства серед нехрист. людности (з о. в. н. М.), була одним з гол. завдань давньої укр. церкви. Від кін. 10 в. різні М. діяли на слов. і неслов. землях Київської держави. Ширення християнства йшло швидко, часто методами насильства. Так, за літописом, землю новгородську «Путята хрестив мечем, а Добриня вогнем». Багато місіонерів загинуло, а серед них, у землі в'ятичів, св. Кукша, чернець Києво-Печерського монастиря (кін. 11 — перша пол. 12 в.). Одночасно діяла внутр. М. церкви, що намагалася християнізувати держ., су-

спільне, та приватне життя. Манастирі, зокрема положені в далеких околицях держави, були поважними місійними осередками.

Пізніше укр. правос. духовенство брало участь в М. Рос. Церкви. У Сибіру визначились еп. іркутські Інокентій Кульчицький та Софроній Кришталецький-Назаревський і митр. тобольські Іоан Максимович і Філотей Лециньський, який притягав до місійної праці також світських українців-засланців з доби Мазепи. У 18—19 в. українці працювали у Китаї, в Пекінській М., мабуть, також на Алясці й Алеутських о. (А. Гончаренко). З укр.-кат. духовенства в новіші часи в М. брали участь о. Бабій (забитий у Китаї), о. Мартинець (в Індії) — обидва з чину Вербистів, та ін.

Укр. землі в 16—17 вв. були тереном численних М. Римо-Кат. Церкви, а в 20 в. — прот. церков.

Внутр. М. в Укр. Кат. Церкві це — система проповідей, богослужень й ін. духовних вправ, пов'язаних в одну цілість з метою поглиблення віри й обнови рел. життя. У 17—18 в. внутр. М. василіян стояли на високому рівні; місіонери становили собою окрему класу монахів з окремими правами й обов'язками, вони мусіли закінчити вищий курс богослов'я. Правила місійної діяльності були точно визначені в кн. о. К. Срочинського, ЧСБВ „*Methodus peragendi Missiones apostolicas in provincia Ruthena OSBM*“, 1772. Після реформи в кін. 19 в. василіани відновили М. в Галичині (одним з перших був А. Шептицький — пізніше митр.) і незабаром поширили їх на укр. еміграцію в Півн. і Півд. Америці. Внутр. М. вели також Редemptористи.

Містерії (*mysterium*), середньовічні рел. г'еси здебільша алегоричного змісту, що з Франції поширилися по всій Європі. На Україні Й. Борецький завів 1626 р. т. зв. «пасії» — богослужби з елементами містерії. Пізніше до типу М. належали численні бароккові г'еси алегоричного характеру: «Комедія на день Рождества Христова» св. Д. Туптала, «Воскресення мертвих» Ю. Кониського та ін. У добу романтики в 19 в. поширеним жанром стала романтична М.; типовим зразком цього типу в укр. літературі є М. Т. Шевченка «Великий Лях».

Місто, поселення замкненого типу, з особливими (міськ.) правами, з більшою кількістю меш., зайнятих — у порівнянні до хліборобського сіль. оточення — гол. у ремісничо-пром. виробництві, в торгівлі й транспорті, як також в адміністрації та в різного роду культ. і суспільних установах і вільних професіях, а лише подекуди (в малих М.

і м-ках) і в сіль. госп-ві. Виникнення М. було зумовлене, з одного боку, вищим рівнем сіль. госп-ва на даній території, відокремленням ремісничо-пром. виробництва від хліборобства і розвитком торгівлі і, з другого — потребами оборони, адміністрації й культ.-осв. життя. М. є госп., культ. і адміністративним центром для навколишнього р-ну.

Як усюди, так і на укр. землях критуерії, на підставі яких зараховують оселі до М. (чи м-ок), міцяються, і тому порівняння кількості М. і міськ. населення у різні доби лише умовне. Крім того, статистичні дані, особливо для давніших часів, досить випадкові і часто-густо непевні.

Антична доба. Предвісником М. на Україні можна вважати найбільше трипільське поселення у Володимирівці. Справжні найдавніші М. на території нинішньої України були засновані щойно греками у 7—5 вв. до Хр. на узбережжях Чорного м. (див. Греки). Розташовані серед місц. племен, ці античні М. вели з ними жваву обмінну торгівлю й поступово ставали великими виробничо-ремісничими і торг. центрами. Найвидатнішими з них були Ольвія в гирлі р. Бога, Тірас (Тіра) в гирлі Дністра, Фанагорія на Таманському пів., Танаїс у гирлі р. Дону, Херсонес, Теодосія, Пантікапей у Криму й ін. (див. карту на стор. 429). Найбільші з них стали М.-державами з дем. ладом. М. на узбережжі Керчинської протоки з 5 в. до Хр. входили до складу Боспорського царства; у 1 в. до і після Хр. грец. М. потрапили в залежність від Риму. Населення античних М. України складалося не тільки з грец. колоністів, але також з виходців з місц. племен — скитів (зокрема осілих), таврів, сарматів, тракійців. Обопільні впливи помітні і в культурі цих М. і в культурі місц. племен. До античних М. можна зарахувати Неаполь Скітський, столицю скитського царства в Криму, заснований у 3 в. до Хр. і заселений здебільша скитами й греками. Зародками М. можна вважати великі скитські городища — Більське і Кам'янське (див. Кам'янка Дніпровська).

В античних М. розвивалися різні роди ремесла: металургія, ювелірство, каменярство, ганчарство, ткацтво, гарбарство та ін., а також рибальство і виноробство. До Греції, Малої Азії, Єгипту вивозили з цих М. пшеницю, рибу, хутра, мед, віск, продукти тваринництва тощо, також рабів. Ввозили предмети розкоші, зброю, тканини, мист. кераміку, вино, олію та ін. М. мали прямолінійне планування з агорою-ринком як центром, будівлі були з каменю й цегли, вулиці мощені; все М. було оточене міцними ка-

м'яними мурами, іноді 12 м висоти, бойовими баштами і добре укріпленими проїзними брамами (докладніше див. *Ольвія, Херсонес*). Грец. М. на півн. бережжі Чорного м. були значними осередками культури і мистецтва (храми, бібліотеки, театри тощо).

Від 3 в. по Хр. почався занепад античних М.; до остаточної загибелі їх призвела гунська навала у 4 в. по Хр. На руїнах деяких з них згодом виникли нові М. Зокрема відбудований у 5 в. Херсонес (Корсунь) зберіг античні традиції й відіграв велику роль у формуванні староукр. культури.

М. у княжу добу поставали з «городів» («градів»), оборонно положених і укріплених валами, тинами, ровами. Існування таких городів засвідчене вже для 6 в. по Хр. (антські городища), а згодом вони ставали осередками племінної орг-ції (див. ЕУ I, стор. 409—10). Більшість з них були невеликих розмірів, але деякі, положені особливо вигідно (при річкових перевозах, перевалах через гори тощо), ставали центрами торгівлі, і до них напливало населення, яке творило пригороддя й підгороддя, де розвивалася торгівля та ремесло.

За неповними літописними даними в Київ. Русі 9—10 вв. існувало 24 М. (на Україні найвидатніші: Київ, Чернігів, Переяслав, Перемишль, Червень, Вишгород, Білгород, Іскоростень, Вручий, Любеч, Туров, Пересічен); в 11 в. з'явилася ще 64 М. (з них на Україні: Берестя, Белз, Володимир Волинський, Бузьк, Пинськ, Прилука, Дорогобуж, Із'яслав, Луцьк, Терембовль, Стародуб, Новгород-Сіверський, Курськ та ін.); у 12 в. згадуються нові 134 М. (зокрема на Україні: Галич, Дорогичин, Пересопниця, Путивль, Рильськ, Глухів, Канів, Корсунь і багато ін.); у 13 в. з'являється ще 47 нових М. (з них на Україні: Холм, Львів, Крем'янець, Кам'янець, Коломия, Бакота, Сосниця тощо). Загальна кількість відомих М. Київ. Русі 9—13 в. досягала 300, але фактично їх було значно більше.

Розміщення М. на території нинішньої України було нерівномірне. Найбільше їх було на сер. Подніпров'ї, зокрема поблизу Києва, на Волині і в Галичині; на Закарпатті перші М. поставали навколо замків (Ужгород, Мукачів, Хуст) або з осель нім. колоністів (Бардіїв, Березів). Див. також карту ЕУ I, стор. 416 і карту, яка подає хронологію виникнення М. на укр. землях.

На цій карті представлені лише важливіші М. — всі ті, що мають титул М. тепер, та деякі важливіші, які мали його в минулому. Також із стародавніх М., що перестали пізніше існувати, позначено лише найважливіші. Невелике мірило карти не дозволяє подати назви всіх М. (зокрема на Донбасі). Скорочення: Artemiv. — Артемівське; Dun. — Дунайці;

Hrub. — Грубешів; Kad. — Кадіївка; Kom. — Комунарське; Lit. — Літин; Ljat. — Лятичів; Mak. — Макіївка; Near. Skyt. — Неаполь Скитський; Oster'skij Horod. — Остерський Городок; Peresop. — Пересопниця; Perev. — Переворський; Phanagor. — Фанагорія; Slovan. — Слов'янське; S. V. — Судова Вишня; Teod. — Теодосія; Zv., Zvenyhor. — Звенигород; Zvenyh. — Звенигородка.

Більшість М. була невеликого розміру і з незначною кількістю населення. Оборонна частина Києва (дитинець) займала за Володимира В. і за Ярослава Мудрого до 100 га; разом з підгороддям Київ мав якихось 500 га. У Чернігові дитинець мав площу 15—16 га, підгороддя до 100 га; числа для Переяслава — бл. 8,5 і 50 га, для Галича — бл. 50 і бл. 200 га. Ч. населення конкретніше невідоме: Київ (те саме і Новгород В.) нараховували в добу свого розквіту 50—100 000 меш. (Лондон, найбільше М. Зах. Європи у 14 в. — 40 000), меншими М. були Чернігів і Переяслав. Чимало М. не мало й 1 000 меш. До тат. навали постійно збільшувалася кількість М., їхній простір і ч. меш.

Староукр. М. поділялися на дві частини: міський центр («дитинець» або «верхнє М.») був окремою, розташованою на підвищеному місці фортецею, укріпленою валами, стінами й ровами та захищеною природними умовами (ріками, ярами тощо); тут містився князівський двір, резиденція єпископа, одна або й кілька церков з подвір'ями, приміщення для дружинників. Другу, більшу частину М. творило підгороддя (пригороддя), «окольний град» і «посад», що у Києві, Чернігові й ін. М. мало назву «поділ». Цю частину заселяли здебільша ремісники, торговці й купці, згодом і вона була охоронювана також окремими укріпленнями. Ремісничо-торгові квартали підгороддя ділилися на «кінці» — поселення ремісників: кожум'яки селилися б. води, ганчарі б. глиниці, від чого квартали набували відповідних назв (напр., Кожум'яки, Гончарі у Києві). Іноді назви «кінців» визначалися етнічним складом їхнього населення. Вулиці М. здебільша сходилися до міськ. центру або торгової площі, інколи на їх напрям впливали природні умови або оборонні споруди. Внаслідок обмеження території М. оборонними мурами міські забудови були скупчені, а вулиці вузькі. Житлові будинки були з дерева, муровані — перев. палаци князів та єпископів, церкви й монастирі; ці останні часто мали оборонні споруди. Див. також плян стародавнього Києва (ЕУ 2, стор. 1003) і Чернігова.

Основу госп. розвитку М. княжої доби становили ремесла і торгівля. Високо розвинені у 11—12 вв. ремесла нараховували понад 60 окремих видів виробництва, не раз вузько спеціалізованих.

Торгівля мала унормований характер; у кожному М. для неї було відведене спеціальне місце — торг (торжок, торжище, базар). У Києві, що був центром транзитної торгівлі між Сх. і Зах., на поч. 11 в. було вісім торгів; тут переювали купці не тільки з різних М. Руси, але й з багатьох країн Зах. й Сх. Деякі з чужоземних купців («гості») мали в укр. М. окремі квартали і церкви. Частина населення М. займалася хліборобством.

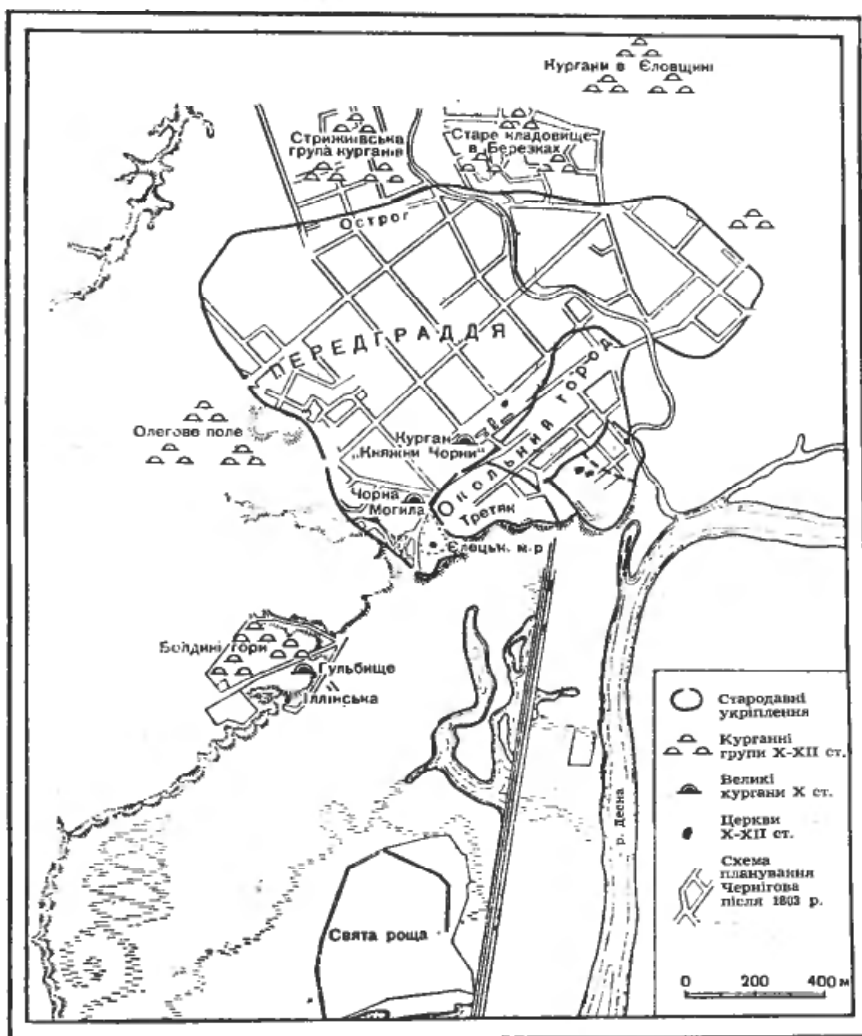
Населення менших М. було в соціальному відношенні мало диференційоване і в основному не відрізнялося від сіль. Лише в більших М. творилися зародки міщанського стану. На чолі його стояли купці, що вели торгівлю з закордоном («гості»), які подекуди й зливалися з боярами, що також часто брали участь у закордонній торгівлі; нижче від цих

«луччих людей» стояли чорні люди (чернь), до яких належали звичайні торговці і ремісники, далі хлібороби та князівська, боярська й церк.-монастирська челядь. Соціально диференціяція міського населення того часу була досить пливка. Управління М. належало князям або призначуваним ними урядникам — тисяцьким (в Гал.-Волинській державі у 13-14 вв. воєводам) і соцьким. Ці урядники, хоч і призначувалися кн., поступово ставали у взаєминах з ним речниками міського населення. Деякі адміністративні й судові функції виконували також княжі слуги-тивуни (тіуни). Органом народоправства по більших М. було віче — заг. збори вільних людей для розгляду справ особливого значення. Самоуправною користувалися в той час по М. деякі чужонац. групи, зокрема в Гал.-Волинській державі її мали з 13 в. вірмени, жиди і особливо нім. колоністи (*Магдебурзьке право*, що його пізніше діставали й ін. нац. групи). Купці і ремісники мали подекуди змогу утворювати свої проф. об'єднання з деякими авто-

номними правами; відтоді відомі зародки ремісничих цехових об'єднань-дружин.

Велику роль відігравали М. княжої доби в розвитку культури. Як осередки держ. і рел. життя, вони сприяли розвитку книжного знання, письменності й освіти, літератури і мистецтва. При княжих дворах і по міських монастирях та церквах поставали перші школи, бібліотеки. Будівництво церков, княжих палаців і оборонних споруд впливало на розвиток архітектури, живопису, скульптури та різного роду прикладного мистецтва. Високим рівнем своєї економіки і культури М. Київ, Руси дорівнювали передовим М. тогочасного світу.

Розвиток староукр. М. припинився через тат.-монгольську навалу 1239-41 рр. Більшість М. на території Центр. і Сх. Укр. Земель разом із столичним Києвом були важко зруйновані, а деякі цілком знищені. Спустошення зазнали також волинські й гал. М.; проте, за малими винятками, всі вони незабаром були відбудовані й наново укріплені, а навіть

Плян княжого города Чернігова (за В. Рибаківим)

постали нові (Холм, Львів). Більші М. Зах. земель формувалися з поч. 13 в. своїм зовн. виглядом і внутр. життям за зах.-евр. зразками.

Сер. 14 — сер. 17 вв. Після тат. навали 1239—41 рр. лише М. в Гал.-Волинській державі не припиняли свого розвитку. Більші з них оформилися в самостійні з юридичного й госп. погляду одиниці. Такими вони залишалися і під Польщею (Галичина, Зах. Поділля) чи Литвою (Волинь, Сх. Поділля).

Натомість М. на Центр. і Сх. Землях за час 120-літнього тат. панування були в стані занепаду і почали розвиватися тільки з переходом під лит. зверхність у другій пол. 14 в. Розвиток існуючих М. і заснування нових були викликані вимогами оборони і колонізації загрожених тат. наскоками пограничних земель. За своїм характером це були здебільшого адміністративно-оборонні пункти з хліборобським в основі населенням і лише з частковою концентрацією в них торгівлі й ремесла. Їхню топографічну структуру визначали укріплені замки-фортеці, з більшими або меншими ремісничо-торговими пригороддями під їхніми мурами або й окремими хліборобськими поселеннями поблизу. За В. кн. Витовта ці замки-М. сягали берегів Чорного м., після його смерті (1430) оборонна лінія відійшла на півн., у зону півн. Лісостепу (див. докладніше *Замки*). Численні замки вже існуючих М. поставали також у Гал. землі, на Волині й на Закарпатті. Під охороною замків населення М. постійно і скоро збільшувалося. Колонізаційний процес на Поділлі й Правобережжі був перерваний у кін. 15 в. нападами крим. татар, зокрема погромом Києва Менглі-Гіреєм (1482). З цього занепаду укр. М. почали підноситися тільки в другій пол. 16 в. вже в складі Поль. Речі Посполитої, коли внаслідок нової колонізації заходами поль. влади і магнатів відновлено багато зруйнованих і запустілих М. і замків та засновано нові. Цей процес ще пожвавився у першій пол. 17 в.: в самих тільки воеводствах Київському та Брацлавському в той час постало бл. 300 нових М. і м-ок. На розвиток і відновлення М. впливало також зростання політ. сили козацтва, під охороною й опікою якого відродився Київ, ставши знову центром нац.-рел., культ. і госп. життя, і багато ін. М., що з незначних міських поселень чи то й сіл ставали адміністративно-військ. осередками козацтва (Чигирин, Біла Церква, Фастів, Терехтемирів та ін.).

У пол. 17 в. на укр. землях було бл. 1000 осель з титулом М. чи м-ок: на зах.-укр. бл. 440, на сх.-укр. бл. 530; з них у Київ. воеводстві — 385, перев. м-ок. Більші з них на держ.-королів-

ських землях мали маґдебурзьке право і окремі привілеї, менші — на приватних панських землях — відрізнялися від сіл лише тим, що їхні мешканці були звільнені від панщини і сплачували чинш або данину в натурі. Справжні — своєю екон. структурою й виглядом — М. гол. чином існували на Волині і в Галичині, які були менше загрожені тат. наскоками. Звідти проходили гол. торг. шляхи із зах. на Чорне м. і Близький Сх. Внутр. торгівля М. — гол. обмін хліборобськими продуктами села і ремісничими М. — відбувалася на торгах, закордонна — на річних і піврічних ярмарках, які притягали купців з різних країн Зах. і Сх. Більші М. мали т. зв. право складу, на основі якого приїжджі купці мусили затримуватися на деякий час у даному М. і давати там свій крам на продаж місц. купцям. Зменшення торгівлі з Причорномор'ям і Близьким Сх., спричинене зайняттям Константинополя турками, а Криму татарами та зміною міжнар. торг. шляхів, загальмувало екон. розвиток М. у другій пол. 15 в. майже на 100 рр.

Найбільшим М. України і одночасно її найважливішим торг. і пром. центром був тоді Львів (у пол. 17 в. — бл. 30 000 меш.), далі Київ (бл. 15 000) і Кам'янець Подільський (понад 10 000); інші важливіші М.: в Галичині — Перемишль, Стрий, Сянік, Ярослав; на Волині — Луцьке, Володимир, Крем'янець, Острог; на Холмщині — Замостя, Холм, Красностав; на Підляшші — Берестя; на Поліссі — Пинське; на Поділлі й Брацлавщині — Бар, Брацлав, Вінниця; на Київщині — Житомир, Овруч, Біла Церква; на Лівобережжі — Чернігів, Стародуб, Новгород-Сіверський, Переяслав.

Плян м. Замостя (поч. 17 в.)

Населення М. за національністю і віровизнанням зазнало деяких змін порівняно з княжою добою. Вже за Гал.-Волинської держави до М. Зах. України припливали чужинці — гол. німці, вірмени, поляки й жиди, а під час поль.-

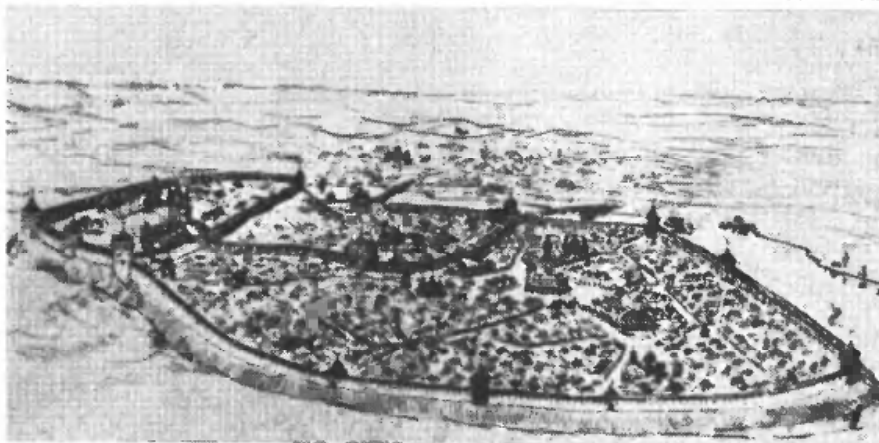
лит. володіння також італійці. У 16 в. більшість німців і вірмен зазнала польонізації, наслідком чого М. Зах. України набули мішаного укр.-поль.-жид. характеру, здебільшого з перевагою польщизни. Людність М. Центр. і Сх. України була перев. укр.

Своїм зовн. виглядом більші зах.-укр. М. були подібні до М. Зах. — Польщі, Німеччини, Чехії. Львів, Перемишль, Кам'янець, Замостя та ін. мали форму чотирикутника, оточеного високими і грубими мурами із стрільницями й оборонними баштами та брамами. Посередині М. був чотирикутний ринок з ратушею, де сходилася регулярна мережа вулиць. Вулиці були вузькі, забудова щільна, муровані будинки дво- і триповерхові, з трьома вікнами на кожному поверсі. Багато будівель було в ренесансовому стилі (див. *Львів*, стор. 1407). За мурами М. творилися передмістя — підгороддя або підзамчя. М. Центр. і Сх. України забудовувалися не так щільно, вулиці не мали регулярної мережі; будинки були перев. з дерева. М. розташовувалися б. укріпленого замка й часто мали власні укріплення (див. *Київ*, стор. 1005—06), на Лівобережжі прості, здебільша земляні й дерев'яні. Більшість осель з титулом М. і м-ок своїм виглядом мало чим відрізнялися від сіл.

Великі зміни на цей час сталися і в устрої М. У княжу добу вони перебували у тісному зв'язку з землею, у 14—15 вв. відокремилися від села з госп. і правного погляду. Це сталося завдяки поширенню нім. маґдебурзького права. М. дістали самоврядування з власними управліннями і судами (докладніше див. *Маґдебурзьке право*). Міщанство ставало окремим станом, засновувано *цехи*, які об'єднували ремісників за їхніми фахами. Повне маґдебурзьке право мали лише більші М., решта М. і м-ок підпорядковувалися своїм дідичам і державцям, деякі з них мали самоврядування. Проте порівняно з Зах. Європою права М. в Речі Посполитій, зокрема на Україні й Білорусі, були обмежені, а маґдебурзьке право дещо модифіковане. Король, воєводи, старости самі призначали урядовців на чоловічі посади в деяких М. і втручалися в міські справи. Міщани різних нац.-віроісповідних груп підлягали різним юрисдикціям. Нарешті, М. не мали свого представництва у соймі і соймिकाх,

а шляхта постійно обмежувала їхні права, зокрема і в екон. діяльності (напр. вилучені з-під міськ. зверхности «Юридики»), що призводило до їх занепаду.

На Закарпатті більші королівські М. (Ужгород, Мукачів) у 14 в. втратили привілеї «вільних», себто самоуправних М. Пізніше, хоч вони на деякий час підпали під владу

Плян м. Чигирин в 17 в. (за Г. Логвином)

маґнатів, поодинокі їхні привілеї були далі шановані. Їхня орг-ція відповідала приблизно статутіві М. на маґдебурзькому праві.

За соц. структурою населення М. поділялося в основному на три групи: т. зв. патриціят — міські багатії, які мали провід, сер. міщанство та незаможне — плебс; за нац. складом перев. укр. були дві останні групи. Мешканці передмість були обмежені в торг. і ремісничій діяльності й не користувалися всіма правами М. («містичів»). Окрему групу становили підданські селяни підміських сіл, залежні від шляхти і міських багатіїв, та челядь і залежні ремісники в садибах і міськ. госп-вах шляхти та духовенства. Така соц. диференціація була прикметна для більших М.; населення менших М. було більш однотайне: до його складу входили гол. ч. торгівці й ремісники, підлеглі «ратушному праву», та численні селяни, здебільша підданські. Чималий відсоток населення М. творило незалежне і від міськ. самоврядування і від влади королівських урядників духовництво — світське і чернече; катедри й монастирі мали власні зем. посілості й підданих, що займалися сіль. госп-вом, різними промислами, а також торгівлею. Окрему групу людности М. становили *жиди*, які мали власну самоуправу поза маґдебурзьким правом. Деяку самоуправу в рамках міськ. самоуправління мали *вірмени*.

До соц. диференціації в М. приєднувалася ще рел.-нац. В деяких М. маґдебурзьким правом користувалися лише римо-католики, отже участь українців у самоврядуванні була обмежена. (Винятком був Кам'янець Подільський, де

були три громади: укр., поль. та вірмен.). Там управа М. була в руках поляків, укр. міщани часто діставали для мешкання тільки невеликий квартал, їх обмежували в цеховій, проф.-ремісничій і купецькій діяльності, не дозволяли будувати церкви тощо. Найбільше обмежень українці зазнавали у Львові (див. стор. 1408), але навіть у менших М., де вони становили більшість, перевагу в управі М. мали латинники. Укр. міщани мусіли вести одночасно боротьбу і проти соц. і проти рел.-нац. гніту (спільно з усім «по-спільством»). У цій боротьбі орг-цією укр. міщанства стали *братства*. Завдяки їхній діяльності в часи, коли вищі стани почали підпадати польонізації, керівництво укр. нац. життям переходило до міщанства. Укр. міщанство, зокрема у 16 в., стало осередком боротьби за укр. права на рел., політ. і культ. полі. Воно також дало нове спрямування і укр. погранично-степ., здобичницькій козащині — підсилило її активними, інтелектуально вищими силами та приєднало її до спільних нац.-політ. змагань та прагнень держ. відродження України.

Укр. М. того часу відігравали визначну роль в розвитку культури; в них зосереджувалося літ. життя, освіта (братські школи, колегії, тощо), переписування книжок, а пізніше друкарська і видавнича справа (Львів, Острог, Луцьке, Київ). Високого рівня досягло міське будівництво, створивши зразки укр. архітектури і сприявши розвитку образотворчого і багатьох ділянок прикладного мистецтва. М. України, зокрема Зах., були також важливими поль. і жид. культ. осередками.

Пол. 17 — кін. 18. в. М. України цієї доби розвивалися під знаком політ., соц. і екон. змін, що їх принесло повстання Б. Хмельницького 1648 р. і утворення коз.-гетьманської держави. Поділ України на рос. і поль. сфери впливів (1667 і остаточно 1686) спричинив те, що доля М. і міщанства пішла ін. шляхами на Правобережжі й Зах. Україні, які залишилися під владою Польщі, ніж на Гетьманщині.

М. Зах. України й Правобережжя перебували, починаючи з пол. 17 в. в стані занепаду. Він був викликаний занепадом торгівлі з Близьким Сх. і зміною торг. шляхів (це відбулося зокрема на М. Зах. України, упадок яких почався вже в першій пол. 17 в.), майже безнастанними війнами та політикою поль. шляхти й магнатів, які обмежували самоврядування М. і їхнє екон. життя. Наслідком цього М. і міщанство зубожіли: торгівля підупала, цеховий лад зазнав розкладу, бо паралельно ширилося і позацехове ремесло (двірські ремісники і т. зв. «*партачі*»). Одночасно в М. зростав жид. еле-

мент, який, виконуючи роль торг. і кредитових посередників, часто адміністраторів магнатських маєтків, зосередив у своїх руках більшість пром. і торг. підприємств та кредитових операцій. Разом з упадком М. зменшувалося їхнє населення, зокрема більших (напр., у Львові з 30 000 у пол. 17 в. до 20 000 у пол. 18 в.).

М. Зах. України й почасти Правобережжя дедалі польонізувалися, особливо у 18 в., а укр. міщанство ставало менш активним. Братства обмежували свою діяльність церк. справами, осередок укр. культури перейшов на Гетьманщину, куди й виїхало з зах. укр. М. чимало культ. діячів. Архітектура була в стані застою, хоч у той час постало кілька видатних будівель-церков (собор св. Юра у Львові), ратуша в Бучачі тощо.

Цілком відмінним шляхом пішов розвиток М. Гетьманської держави. Після знищення або вигнання поль. адміністрації й частини шляхти основним чинником міськ. життя стало, поряд з міщанством, козацтво, в лави якого влилося також чимало міщан. Особливе значення в Гетьманській державі мали більші М. з своїм патриціатом, екон. і культ. стан якого був досить високий. Ці М. мали маґдебурзьке право. Менші М. і м-ка мали неповне, т. зв. ратушне самоврядування. Їх пром.-сть і торгівля (ярмарки) не стояли високо, і більшість населення було сіль.-госп. На Гетьманщині нараховують бл. 90 М. і м-ок (друга пол. 17 в.); за ревізією 1764 р. (без Полтавського і 4 сотень Миргородського полків) на Гетьманщині було 117 М. і м-ок. Ці М. і м-ка були засновані перев. в першій пол. 17 в. у зв'язку з колонізацією Лівобережжя, деякі (зокрема на півд. пограниччі) пізніше. Гол. М. Гетьманщини 17—18 в. — Київ, Батурин і Глухів (гетьманські столиці); Стародуб, Ніжен, Чернігів, Переяслав, Прилука, Лубні, Полтава, Миргород, Козелець і Гадяч (полкові осередки); Новгород-Сіверський, Остер, Погар, Мглин, Почеп, Кролевець (сотенні осередки). Докладних даних про ч. меш. М. немає; загалом вони були невеликі. Навіть Київ у пол. 18 в. мав усього 2 450 дворів (тобто яких 15 000 меш.). 1781 р. Ніжен мав 1 623 двори, Глухів — 1 085, Стародуб — 863.

За нац. складом населення М. Гетьманщини було майже виключно укр.: зовсім зникли поляки і залишилося дуже мало жидів, зате з'явилося деяке ч. росіян, зокрема в Києві та в ін. торговельних та адміністративних осередках, а також на півн. Гетьманщини (т. зв. «розкольнічі» слободи в Стародубському й Чернігівському полках). У півн. М. було трохи білорусів. У Ніжені, Переяславі й Києві були досить численні коло-

нії греків. Крім того, було трохи волохів, балканських слов'ян, а з пол. 18 в. грузинів.

Порівняно з добою до 1648 р. соц. структура міськ. людности зазнала деяких змін. До складу населення М. входило, крім міщанства (воно й далі ділилося на патриціят, сер. міщанство й плебс), козацтво й коз. старшина, більшість яких, крім сіль. госп-ва, були зайняті в торгівлі й промислі, в яких мали більше свободи, ніж міщани. Як і раніше, в М. жило духовенство світське й монастирське та різні групи «підданського» населення, залежні від старшини і монастирів. У Києві і більших М. Лівобережжя було чимало рос. військових.

В основному міщанство зберігало свої давні права, але коз. старшина намагалася їх зменшити, і лише деякі гетьмани (Б. Хмельницький, І. Мазепа, Д. Апостол) забезпечували М. привілеї чи надавали нові. Самоврядування М. обмежувала, крім того, централізаційна політика Москви, яка, почавши з 1654 р., призначала до Києва, а також до деяких ін. більших М. України воєвод та військ. залоги. Вибірні початково міські посади ставали по великих М. все більше привілеєм коз. старшини або переходили (як, напр., у Києві в пол. 18 в.) до призначуваних рос. урядом рос. офіцерів чи урядовців, іноді навіть неукраїнців. Менші М. часто-густо потрапляли шляхом гетьманських чи царських надань у власність верхівки коз. старшини.

Після скасування гетьманату 1764 р. почалася поступова ліквідація самоврядування М. Лівобережжя. На більшій укр. М. поширено рос. «городове положення» 1785 р., на підставі якого були створені дві, залежні цілком від губернатора і казенної палати, думи — заг. і «шестигласна», до компетенції яких належали всі важливіші справи міськ. урядування. За магістратом зберігалася тільки судова влада над міщанами і завідування цехами.

З екон. погляду більшість М. Гетьманщини мала мішаний характер: пром.-торг.-рільничий. Для пром.-сти характеристична дальша диференціація виробництва; у першій пол. 18 в. в деяких М. (напр., у Києві, Ніжені) виникли перші мануфактури. Рос. централістична політика намагалася підпорядкувати торгівлю М. Гетьманщини інтересам рос. уряду й ринку. Це виявилось м. ін. у протегуванні торг. діяльності рос. купців на Україні. Попри це у більших М. виросло заможне купецтво, організоване в крамарські сотні (з другої пол. 18 в. — гільдії). За нац. складом воно було укр., але відчувало чимраз більшу конкуренцію рос. купецтва (зокрема в Києві) й подекуди греків та ін.

Культ. життя М. Гетьманщини в другій пол. 17 — впродовж 18 вв. досягло високого розвитку. Київ з осідком митр., численними монастирями і церквами, Києво-Могилянською Академією, друкарнею Києво-Печерської Лаври став центром культ. життя всієї України, особливо в часи гетьмана І. Мазепи. Бажливими культ. осередками були Чернігів і Новгород-Сіверський — терен літ. і друкарської діяльності Л. Барановича; Переяслав, що мав, як і Чернігів, колегію, гетьманські столиці Батурин і Глухів. Цінними творами позначився розвиток різних ділянок літератури й мистецтва — малярства, різьби тощо. Особливого розвитку досягла укр. архітектура в будівництві церков, ратуш й ін. будівель у бароковому стилі (коз. барокко). Високо стояла наука й освіта, гол. осередками яких були Київ, Чернігів, Переяслав, а в кін. 18 в. ще й Новгород-Сіверський та Полтава.

З пол. 17 в. почали засновуватися М. на Слобідській Україні у зв'язку з її заселенням укр. виходцями з Наддніпрянщини. Це були військ. укріплені оселі, в яких — гол. в полкових центрах — стали оселюватися також ремісники й купці. Сильніше їх зростання припадає щойно на 18 в. У 1770-их рр. Слобідська Україна нараховувала (без Острогозького полку) вже 8 М. і 44 м-ка. 1773 р. — гол. полкові М. мали таке ч. меш. (у тис.): Охтирка — 11,0 (1732 — 4,7), Харків — 10,1 (3,7), Суми — 9,8 (3,8), Острогозьк — 9,1, Ізюм — 4,6 (1,6). Як і на Гетьманщині, більшість М. Слобожанщини становили козаки, а основним заняттям було хліборобство. Своїм госп. характером М. Слобожанщини не різнилися від М. Гетьманщини.

Від кін. 18 в. до 1860 р. Після зайняття Півд. України Росією та її колонізації засновано там у другій пол. 18 в. і на поч. 19 в. ряд нових М. Перші з них постали як пограничні фортеці для забезпечення півд. кордонів імперії (напр., Єлисаветград, Новоміроград, Олександрія, Олександрівське, Павлоград та ін.; на Кубані — Катеринодар та ін.) або морських берегів (Херсон, Миколаїв, Таганріг); незабаром засновано було торг. порт Одесу; у Криму виник військ. порт Севастопіль і адміністративний центр — Симферопіль. Назагал у другій пол. 18 і на поч. 19 в. в Степ. Україні (без Криму) постало 22 М., а тільки 4 залишилося з тур. чи тат. часів.

М. Центр. і Сх. Земель в умовах рос. колоніальної політики поволі змінювали своє обличчя. Насамперед це торкається правового стану й устрою М., що ставав досить подібним до ін. М. імперії. 1835 р. було остаточно ліквідовано маґдебур-

зьке право в Києві (відновлене 1802), а самоврядування ін. М. було обмежене здебільшого рамками комунального господарства і суто-профес. справ міщанської частини людности М. На Правобережній Україні подекуди зберігалися залишки поль. устрою М. (таким реліктом зокрема були приватно-власницькі М. на Волині й Поділлі, що існували до 20 в.). На півдні, зокрема у приморській смузі, завдяки транзитові, звільненню від мита (Одеса) і гол. різнонац. складові людности, М. довгий час зберігають інтернац. обличчя. Чимраз більшого впливу на життя М. набуває місц. рос. адміністрація. Мінялося і соц. співвідношення населення М., зокрема більших. Дворянство укр. й неукр. (на Правобережжі — поль., на півдні — частково рос.) походження, пов'язане з М. численними інтересами (службово-становими, екон., зокрема торг., культ.-осв. тощо) й чимраз більше тривалим, а то й сталим побутом; чиновництво (значною частиною рос., а на Правобережжі частково поль. походження), військові, духовенство (чимраз більше рос. або зрусифіковане), нарешті, інтелігенція — поволі змінюють соц., а zarazом і нац. обличчя М. Наплив рос. елементу серед міщанства, особливо купецтва (перев. 1 й 2 ґільдій) витискає укр. патриціят, а згодом і міщанство взагалі з їх традиційних екон. позицій і затримує укр. міщанство в межах передмістя. Наслідком цього була русифікація більших М. Центр. і Сх. Земель. Лише в невеликих (пов.) М. і м-ах укр. міщанство, зайняте не тільки в торгівлі й ремісництві, але великою мірою й у хліборобстві, зберігає свою перевагу й тим самим укр. характер М. На Правобережній Україні торгівля й ремесло, як і раніше, залишаються перев. в руках жид. людности. На півдні України, зокрема у портових М., важливі торг.-пром. підприємства були, крім того, в руках вірмен, греків, а також (особливо закордонна торгівля) купців зах.-евр. походження.

М. на Зах. Укр. Землях у час переходу під Австрію (1772—74) перебували у великому занепаді. За винятком вільного м. Львова з своєрідною самоуправою й міщанськими привілеями, ін. М. і м-ка Галичини належали до старостинських або здебільша — до приватних маґнатських маєтків. Їхнє ремісничо-торг. населення платило панам підданські чинші, а передміщани відробляли панщину.

Перехід під владу Австрії позначився далекосяжними змінами, насамперед у соц.-правній ділянці. Перші австр. закони звільнили міськ. населення від особистого підданства і видулили міськ. території. Нагляд над справами М. пере-

брала австр. адміністрація, що внесло більш правові відносини, зокрема щодо укр. населення. В госп. ділянці, розбудова битих шляхів, які сполучали Львів з Віднем і більшими М. Галичини й Буковини, дала поштовх до розвитку торгівлі. Поряд із Львовом, гол. М. губернії із славними зимовими ярмарками — «контрактами», 1779 р. право вільного торг. М. дістали Броди, жид. громада яких сконцентрувала в своїх руках усю транзитну торгівлю Австрії з Росією й України з Зах. Європою. Пожвавили свою торгівлю Перемишль і Ярослав; торг. центрами стали відомі своїми річними ярмарками подільські М. — Тернопіль, Улашківці, Бучач. Затє пром-сть М. не виходила із стадії ремісничо-мануфактурного виробництва.

З нац.-політ. погляду, перехід під Австрію, при напружених у першій пол. 19 в. взаєминах між австр. урядом і поляками, означав зменшення впливу поль. адміністрації, над якою стала надрядна, нім., отже і послаблення польонізаційного натиску в М. У зв'язку з припливом нім. елементу — урядовців, купців та війська, і з введенням нім. мови, як урядової, більші М. Галичини й Буковини, зокрема Львів, Чернівці і Броди набули назовні нім. характеру. Вкінці приєднання частини укр. земель до Австрії мало культ. значення. Всі ці зміни сприяли зміцненню укр. елементу в М. Львів, Перемишль і Ужгород, осідки укр. владик стали осередками укр. нац. життя.

На укр. землях під владою Росії міськ. оселями вважалися ті, більшість населення яких належала до міщанського стану з правом займатися торгівлею й ремеслом. Вони поділялися на М. («города» — губ., пов., т. зв. «безуездные» та заштатні, що в них не було осідку держ. адміністрації), які мали повні міські права, зокрема самоврядування, й містечка. У 1860-их рр. на Центр. і Сх. Землях (без Криму й Зах. Волині) було 113 М. і 547 м-ок (на Правобережжі, Гетьманщині й Херсонщині; м-ок не було на Слобожанщині і в півд.-сх. Степу); на 12 802 000 меш. у М. жило — 1 394 000 (10,9% всього населення); у м-ках — 1 340 000 (10,5%). У той час у Галичині було 109 М. і м-ок (їхнє ч. і статус був остаточно схвалений у 1896 р.) з 505 000 меш. (17,6% всього населення).

У 1858 р. на 850 М. і м-ок всіх укр. земель ледве 62 мало понад 10 000 меш. (в тому ч. 18 понад 20 000), 5 — понад 50 000 меш.: Одеса (114), Київ (71), Львів (70), Бердичів (54), Харків (50). Важливіші М. були розташовані на водних і сухопутних вузлах шляхів і жили перев. з торгівлі. В найбільших М. була розвинена фабрична пром-сть; більшість М. були та-

кож важливими адміністративними і культ. (4 ун-ти) центрами. М-ка мало чим різнилася від сіл, і значна частина їх населення займалася сіль. госп-вом.

Розміщення М. на Центр. і Сх. Землях (тобто в межах УСРР до 1939 р.) та їх величину на 1860 р. подає карта. На ній представлено ті оселі, які 1860 р. мали титул М., а також тогочасні м-ка, зокрема ті, що є тепер М.

1860—1914 рр. Скасування кріпацтва й приплив сіль. населення до М., будова залізниць почавши з 1860-их рр., розбудова пром-сти за останні десятиліття 19 в., збільшення капіталів вплинули на швидке зростання М., зокрема з кін. 19 в. Особливо зросли М., які мали корисні транспортні умови, нові виникали в гірничо-пром. р-нах і у Донбасі, а також у Дніпровському й Дрогобицько-Бориславському пром. р-нах, зате занепадали ті, які обійшла залізниця. Зміну величини М. і міськ. населення можна бачити на прикладі Центр. і Сх. Земель:

Групи М. за числом населення	ч. М.	1858 р. їх насе- лення в 1000	ч. М.	1910 р. їх насе- лення в 1000
до 20 тис.	101	701	76	1067
20—50 „	8	227	28	870
50—100 „	3	174	9	626
понад 100 „	1	114	5	1172
Разом	113	1216	118	3735

Людність М. становила 1858 р. 10,9% всього населення, 1897 — 11,6%, 1910 р. — 19,3% (в тому ч. 6,6% в 4 М. з населенням понад 100 000 меш.). Найсильніше збільшувалися великі і новопосталі М. Донбасу та пром. Придніпров'я. У 1858—97 рр. все населення Центр. і Сх. Земель зросло на 85%, М. на 120%, великих М. — на 140%. Зате занепадали м-ка через конкуренцію фабричного виробництва з ремісничим і кустарним та великих торг. фірм з дрібним купецтвом. Їхня людність за 1858—97 рр. зросла лише на 72%. Чимало з них з екон. погляду було селами, натомість ряд справжніх М. не були ними з юридичного (напр., Юзівка — сучасне Донецьке з 48 000, Кам'янське — теперішнє Дніпродзержинське з 35 000 меш. й багато ін.).

Населення в давніше розбудованих М. і гол. в новопосталих пром. центрах збільшувалося не так від припливу з перенаселених укр. сіл, як скорше з суто рос. земель (див. ЕУ 1, стор. 148—49). Прибулі до М. повинні були мати пашпорти з місця свого походження та одержати в поліції право на проживання в даному М., а влада давала перевагу вихідцям з корінної Росії (особливо до М. Півд. України), бо вони були ремісниками, натомість стримувала приплив укр. селян. Ч. росіян у М. України збільшував також напливовий адміністративний елемент. В нових пром. М. півд. й

півд.-сх. України вже відразу переважало рос. робітництво, а укр. поступово русифікувалося. На хід русифікації пролетаріату на Україні поважний вплив мала також діяльність рос. політ. партій та профспілок, що виникли в укр. М. значно раніше, ніж укр. орг-ції. На противагу русифікаторським засобам царського уряду, рос. церк. і гром. чинників до самооборони в більших укр. М. (бо в менших все ж таки перемагав місц. укр. елемент) стала нечисленна укр. інтелігенція. Попри цензурні перешкоди і поліцейні переслідування вона створювала напівлегальні й таємні осв., наук., кооп., пізніше й політ. орг-ції та видавала пресу. Тільки на поч. 20 в. заг. зростання укр. свідомості і факт, що серед робітництва стали діяти й укр. політ. партії, спричинилися до збільшення укр. впливів у М. Однак аж до кін. 1920-их рр. пром. М. України були сильно російцями.

Слабшою була урбанізація на Зах. Україні. Так, вся людність Галичини зросла за 1869—1910 рр. на 55%, міськ. на 81% (в тому ч. Львова на 137%, ін. М. і м-ок на 71%). Це було викликане суперечністю інтересів М. і землевласників, у руках яких була адміністрація краю, й екон. політикою Австрії, що утруднювала індустріалізацію Галичини й Буковини (див. ЕУ 1, 348—50 стор.). Розвивалися лише гол. М. обох країв — Львів й Чернівці, М., які були важливими зал. вузлами (Станиславів, Стрий та ін.) й М. нафтового басейну — Дрогобич і Борислав; до цих М. напливало не тільки укр. сіль. населення, але ще сильніше поль. з Зах. Галичини.

У другій пол. 19 в. до тиску поль. суспільства приєднався ще тиск адміністрації, яку австр. уряд, після угоди з поляками, передав останнім. Однак при відродженій укр. нац. свідомості і в більш правових умовах Австрії укр. елемент міцнішав у М. Галичини й Буковини. М. стали осередками укр. політ. і культ. життя, а Львів в кін. 19 в. — осередком укр. нац. життя всієї України (див. ЕУ 2, стор. 1409). Важливим осередком були Чернівці, меншими — Перемишль, Станиславів, Коломия, Тернопіль, Стрий, Бережани й ін.; на Закарпатті в деякій мірі — Ужгород.

Впорядкування і забудова М. не йшли пропорційно до їхнього зростання. Навіть у великих М. тільки центральна частина була щільно забудована і впорядкована (див. Київ, стор. 1007). М. на Центр. і Сх. Землях мали ледве 23% кам'яних будинків (в М. з понад 100 000 населення — 42%), 33% не мали вогнетривкого даху, бл. 90% будинків були одноповерхові (у М. понад 100 000 насе-

лення — 73%) — ч. на поч. 20 в. Краще стояла справа в Галичині.

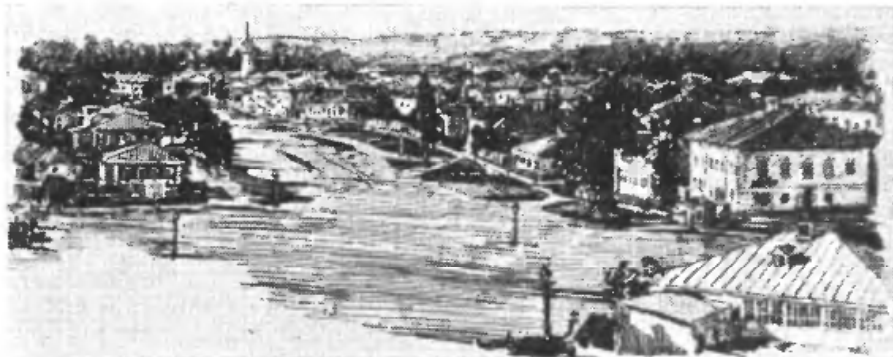
Більшість М. мали мішаний госп. характер; пром. — були М. Донбасу, Катеринослав, Харків, в Галичині — Борислав (див. докладніше ЕУ 1, стор. 181).

1914—40 рр. Перші роки війни на Центр. і Сх. Землях спричинили зростання М., гол. великих, як завдяки напливу до них утікачів, так і евакуації на Сх. Україну пром. зав. з Польщі й Прибалтики. У перші роки революції і укр. державности (1917—18) до М. напливав укр. елемент з сіл. і м-ок, також до укр. спільноти поверталися відчужені від неї прошарки міськ. населення. Це допомагало українізувати установи, творити нові екон. підприємства, розбудовувати кооп. централі та культ. установи. Але цей процес був перерваний дальшими подіями, зокрема больш. навалом на Україну і голодом у М. у 1920—21 рр. В ці роки населення М. зменшилося на $\frac{1}{4}$.

З 1923 р. людність М. знову зросла і 1926 р. досягла довоєнної кількості. Вже на поч. 1920-их рр. в УССР було проведено перегляд мережі М. і м-ок у зв'язку з їх екон. характером. Крім М., введено категорію т. зв. селищ міськ. типу (с.м.т.), які ділилися на офіц. (вони мали права М.) і неофіц., що підпорядковувалися сільрадам. З квітня 1924 р. М. вважалися оселі, які мали не менш 10 000 меш., с.м.т. не менш 3 000 меш., якщо більшість їх не була зайнята в сіль. госп-ві. У зв'язку з цим майже 40% давніх М. втратили титул М., зате М. став ряд м-ок і сіл. 1926 р. в УССР було (в межах до 1939 р.) 80 М., 96 офіц. і 226 неофіц. с.м.т. Далі у зв'язку із поширенням індустріалізації їхнє ч. постійно зростало: у 1940 р. нараховувалося (в межах до 1939 р.) вже 179 М. і 397 с.м.т., в яких жило 36,2% всієї людності (в УССР в сучасних межах — 33,4%).

Під кін. 1920-их рр., а особливо протягом 1930-их рр., в наслідок колективізації й голоду, а також організованого набору робочої сили в колгоспах для праці в пром-сті та напливу молоді до вищих шкіл в усіх більших М. УССР відбувався масовий наплив українців. У той же час — між 1924 і на поч. 1930-их рр. в М. урядово велася політика т. зв. *українізації*, тобто введення укр. мови не тільки в шкільництві, культурі, пресі тощо, але й в адміністрації, в комунальних об-

слугах, в госп-ві. В кін. цього періоду М., навіть на півд. України й на Донбасі, набрали укр. характеру не лише з уваги на наплив укр. населення з села, але й формою (вивіски, оголошення, назви вулиць укр. мовою), помітно поширилася

Полтава у другій пол. 19 в.

й подекуди переважала розмовна укр. мова на вулицях і в установах. Однак неукр. населення М. чинило опір українізації. Після припинення політики українізації відновився поступовий процес русифікації М., керований Москвою.

Після колективізації й занепаду села центр ваги укр. нац. культ. й політ. життя перейшов остаточно до М. Уже в 1930-их рр. українці мали чисельну перевагу навіть і в більшості півд. пром. М., а серед робітництва становили вже понад $\frac{2}{3}$ (серед техн. та госп. кадрів — понад пол.). Правда, больш. влада намагалася регулювати наплив населення до М. засобами обов'язкової поліційної приписки, розподілом прав на помешкання тощо, але попит на робочу силу в надзвичайно швидко зростаючій пром-сті та загалом у М. утруднював урядовий контроль, а тому навіть розкуркуленням селянам, що втікали з села, іноді вдавалося осідати й знаходити працю в М.

М. Зах. України не зазнали в той час поважніших змін; в них жило у 1921 р. 18,5% всього населення, 1931 р. 18,4%. Але позначалася тенденція зміцнення укр. нац. елементу, що з сіл (зокрема в Галичині й на Закарпатті) протискався до М. Також і соц. характер укр. міськ. населення зазнав змін. За Австрії доступ до установ для українців був порівняно легший, і туди була скерована увага суспільства. У Польщі й Румунії він був майже неможливий; зате збільшувалися кадри укр. пром. робітництва й ремісництва, дрібних торговців, представників укр. кооперації й вільних професій. Так при всіх перешкодах, які ставила чужа адміністрація і суспільство, творився і міцнів укр. «третій стан».

(Продовження ст. у п'ятому томі)

СПИСОК СТАТЕЙ

Кубанська Законодавча Рада — В. Іванис	1206
Кубанська низовина — В. Кубійович	1206
Кубанське Козаче Військо — Р. М.	1207
Кубань — В. Іванис, В. Кубійович, М. Міллер	1208
Кукурудза — В. Кубійович	1227
Куліш Микола — В. Ревуцький	1230
Куліш Пантелеймон — О. Оглоблин, П. Петренко	1231
Кульчицька Олена	1234
Кунцевич Йосафат — о. І. Назарко	1236
Курбас Лесь — В. Гаєвський	1238
Курило Олена — Ю. Шевельов	1240
Куркулі — В. Голубничий	1241
Курорти — Р. М.	1242
Кустарна промисловість — Є. Гловінський, В. Кубійович	1245
Лазаревський Олександр — О. Оглоблин	1254
Латвія	1258
Лев І Данилович — М. Ждан	1262
Левицький Григорій — С. Янів	1266
Левицький Дмитро — С. Янів	1266
Левицький Кость — В. Мудрий	1268
Левицький Орест — О. Оглоблин	1269
Левицький Федір — В. Ревуцький	1270
Легка промисловість — Б. Винар	1271
Легкоатлетика — Е. Жарський	1272
Лексика — О. Горбач	1274
Лексикологія — Ю. Шевельов	1274
Лемки — В. Кубійович	1275
Лемківські говірки — О. Горбач	1281
Ленін і ленінізм — В. Голубничий	1282
Леонтович Микола — В. Витвицький	1285
Лепкий Богдан — В. Радзикевиц	1286
Лесевич Володимир	1287
Лещетарство — Е. Жарський	1288
Липинський Вячеслав — І. Лисяк-Рудницький	1292
Липицька культура — Я. Пастернак	1294
Липківський Василь	1294
Лисенко Микола — В. Витвицький	1295
Литва — Р. М.	1299
Литво	1302
Литовський Статут — Б. Цюцюра	1303
Литовсько-Руська держава — Л. Винар	1303
Лівицький Андрій — К. Паньківський	1306
Ліга Націй	1307
Лікар — Т. Лапичак	1308
Лікарня — Т. Лапичак	1310
Лікарські рослини — Н. Осадча-Яната	1310
Лірика — Д. Чижевський	1317
Лірично-побутові пісні — П. Одарченко	1317

Ліс — В. Кубійович, Б. Лукаковський	1320
Лісівництво — Б. Лукаковський	1322
Лісова і деревообробна промисловість — В. Кубійович	1324
Лісова освіта — Б. Лукаковський	1326
Лісова смуга — В. Кубійович	1326
Лісове господарство — Б. Лукаковський	1326
Лісове законодавство — Б. Лукаковський	1330
Лісостеп — В. Кубійович	1331
Література для дітей — Р. М.	1333
Літературна критика — І. Кошелівець, Б. Кравців	1337
Література	1338
Літературна мова — Ю. Шевельов	1361
Літературно-меморіяльні музеї	1364
«Літературно-Науковий Вісник» — В. Дорошенко	1364
Літературознавство — І. Кошелівець	1365
Літописи	1369
Літургікон	1371
Лондон	1376
Лотоцький Олександр — Р. Смалъ-Стоцький	1379
Лубок	1381
Луцьке — В. Кубійович	1387
Люблін — В. Кубійович	1392
Людкевич Станислав — А. Рудницький	1394
Людність укр. земель — В. Кубійович	1395
Ляльковий театр — Л. Полтава	1400
Лятошинський Борис — А. Рудницький	1402
Львів — В. Кубійович, А. Фіголь	1404
Львівська єпархія — В. Ленчик	1416
Львівське Успенське Братство — Б. Кравців	1417
Львівський Державний Музей Українського Мистецтва	1419
Львівський Державний Український Драматичний Театр ім. М. Занько- вечької — В. Ревуцький	1419
Львівський Державний Університет ім. І. Франка — А. Фіголь	1420
Львівський (таємний) Український Університет	1422
Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн	1423
Льон посівний — В. Кубійович	1425
Магдебурзьке право — Р. М.	1427
Мазепа Іван — О. Оглоблин	1430
Мазепа Ісаак — М. Курах	1432
Маковей Осип — В. Радзикевиц	1439
Максимович Михайло — О. Оглоблин	1442
Максимовичівка — О. Горбач	1444
Маланюк Євген — Ю. Лавріненко	1445
Мала Русь — Б. Кравців	1446
Мале Полісся — В. Кубійович	1448
Малишко Андрій — І. Кошелівець	1449
Малоросійство — Б. Кравців	1451
Малоросійська Колегія — О. Оглоблин	1451
Малярія — В. Плющ	1452
Малярство — С. Гординський	1453
Мамонтов Яків — І. Кошелівець	1455

Манастирі — о. М. Ваврик	1456
Мангановорудна промисловість — С. Процюк	1459
Манжура Іван	1461
Манітоба — І. Тесля	1462
Манявський Скит — о. М. Ваврик	1464
Марійські Товариства — о. І. Назарко	1466
Марія — І. К-ий	1467
Маркевич Микола — О. Оглоблин	1468
Маркович Яків — О. Оглоблин	1471
Марксизм — В. Голубничий	1471
Мармароська котловина — В. Кубійович	1475
Мармаросько-Буковинська котловина — В. Кубійович	1475
Мармарощина — А. Жуковський	1476
Мар'яненко Іван — В. Ревуцький	1482
Масарик Тома — І. Лисяк-Рудницький	1482
Маслов Сергій	1484
Маслосоюз — А. Качор	1484
Масонство — Б. Кравців, О. Оглоблин	1486
Масютин Василь — С. Гординський	1488
Математика — Т. Рябокін, А. Фіголь	1489
Махів Григорій	1493
Махно і Махновщина — В. Голубничий	1493
Мацієвич Кость	1495
Машинно-тракторні станції — М. Кураз	1497
Машинобудування — В. Голубничий	1498
Мгарський Спасо-Преображенський монастир — О. Оглоблин	1504
Медицина — В. Плющ	1506
Медична освіта — В. Плющ	1509
Медичні журнали — В. Плющ	1510
Меженко Юрій — І. Кошелівець	1511
Межигірська фаянсова фабрика — О. Оглоблин	1511
Межигірський Спасо-Преображенський монастир — О. Оглоблин	1512
Мельник Андрій — В. Янів	1515
Мемуарна література — Б. Кравців, О. Оглоблин	1516
Металургія — Р. М.	1521
Метеорологія і кліматологія — В. Кубійович	1522
Механізація — В. Голубничий	1524
Микитенко Іван — І. Кошелівець	1527
Миклашевські — О. Оглоблин	1529
Миклухо-Маклай	1530
Микола I — О. Оглоблин	1530
Микола II — О. Оглоблин	1530
Миколаїв — В. Кубійович	1531
Милорадович Григорій — О. Оглоблин	1534
Милорадовичі — О. Оглоблин	1535
Мирний Панас — П. Одарченко	1536
Мировичі — О. Оглоблин	1538
Мисливство — Б. Лучаковський	1539
Мистецтвознавство — С. Гординський	1541
Мистецька освіта — С. Гординський	1544
Мистецтво українське — С. Гординський	1545

Мито — О. Оглоблин, В. Голубничий	1556
Митрополит — В. Ленчик	1557
Михайлівський Золотоверхий монастир — В. Павловський	1561
Міжнародні договори — В. Маркус	1566
Міжнародні організації — В. Маркус	1568
Міжнародно-правний статус України — Б. Галайчук, В. Маркус	1571
Міліція — А. Білинський, О. Юрченко	1574
Мінеральні води — Р. М.	1576
Міністерства в УССР — А. Білинський, Ю. Старосольський, О. Юрченко	1578
Міністерство Державної Безпеки в УССР — О. Юрченко	1579
Мініатюра — С. Гординський	1579
Міри — Б. Кравців	1581
Місіонес — о. Ю. Мельничин	1584
Місто — В. Голубничий, Б. Кравців, В. Кубійович, О. Оглоблин	1585

СПИСОК КАРТ

Схематична карта Кубані	1209
Кубань у 19 в.	1212
Розміщення людности на Передкавказзі	1219
Українці на Передкавказзі у відсотках до всього населення (за переписом з 1926 р.)	1220
Сільське господарство й промисловість на Кубані	1223
Посівна площа кукурудзи на зерно 1940 р. в % до заг. посівної площі	1228
Посівна площа кукурудзи на зерно 1956 р. в % до заг. посівної площі	1228
Курорти в УССР	1243
Лемківщина в 1930-их рр.	1276
Литовська держава в 20 в.	1299
Велике Литовське Князівство	1304
Ліс в УССР	1321
Деревообробна, лісохемічна й паперова промисловість	1324
Плян м. Луцького (за станом з 1937 р.)	1387
Густота людности в 1959 р.	1396
Густота сільської людности в 1959 р.	1396
Віковий склад людности УССР у 1959 р. (діяграма)	1397
Львів і його околиці	1405
Територіальний розвиток Львова	1406
Схема княжого Львова у 13—14 вв.	1407
Львів під кінець 14 в.	1407
Львів у кінці 18 в. перед усуненням мурів і валів	1408
Плян Львова	1412
Територіальний розвиток Львова 15—20 вв.	1412
Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн	1423
Геологічна будова Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну	1424
Південна Мармароцина	1477
Розміщення машинобудування	1502
Миколаїв та його околиці	1531
Мінеральні води в УССР	1577
Місіонес	1584
Хронологія виникнення міст укр. земель — В. Кубійович	1586
Міста Центр. і Сх. Земель на 1860 р. — В. Кубійович	1594

ДОДАТОК

ФУНДАТОРИ

Енциклопедії Українознавства

1954-1964

ФУНДАТОРИ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА»

Подією великої ваги в українському житті на еміграції є вихід четвертого тому словникової частини «Енциклопедії Українознавства» (ЕУ 2). Разом з трьома томами загальної частини (ЕУ 1) ми спромоглися на поважний успіх — появу сімох томів енциклопедично-довідкового матеріалу про Україну та її народ, опрацьованого великим гуртом українських учених і фахівців, що живуть у діаспорі.

«Енциклопедія Українознавства» не могла появитися під окупаційним большевицьким режимом на Україні. Протягом майже сорока років його панування в УРСР, не видано там жадного тому будь-якої української чи хоча б українськомовної енциклопедії. Цю прогалину мусіла виповнити українська еміграція. І щойно після появи ЕУ 1 і перших томів ЕУ 2 в УРСР спромоглися на видання 16-томової «Української Радянської Енциклопедії» — УРЕ (1959-64), але українознавчий матеріал у ній далеко не повний, часто перекручений і зфальшований. Так що й після появи УРЕ значення ЕУ ніяк не зменшилося, а навпаки, збільшилося: вона доповнює зовсім промовчані в УРЕ українознавчі матеріали і викриває застосовані там з політичною метою фальшування.

Видати ЕУ в еміграційних умовах — надзвичайно складне й трудне діло. Воно вимагало й вимагає великих зусиль: за нормальних обставин енциклопедії видають державні інститути або багаті, добре фундовані видавництва. Високі кошти видання нашої ЕУ при дуже низькому накладі ніяк не можна покрити з самих тільки передплат чи продажу книги. З допомогою прийшла українська спільнота.

Вже в час видання ЕУ 1 вона виявила, хоч сама не мала ще економічної бази, велике зрозуміння до нашого діла і своїми пожертвами допомогла появі трьох томів ЕУ 1. Поодинокі особи й установи фундували друк цілих зошитів або комплекти ЕУ для світових бібліотек.

Видання ЕУ 2 вимагає ще більших зусиль. З метою зміцнення її матеріальної бази з 1954 року постають по всіх скупченнях української діаспори представництва і комітети сприяння ЕУ. Крім поширення передплати, вони повели широку акцію для мобілізації фондів з добровільних пожертв. У 1962 році з ініціативи українського пластового сеньйорату постав у Торонто постійний центральний патронат над осередком НТШ в Сарселі. Для розбудови зв'язків з усіма клітинами сприяння ЕУ й координації їх дій, як і для зв'язків з жертводавцями-фундаторами, співробітниками ЕУ, передплатниками і широкими колами громадянства з 1963 року виходять «Вісті із Сарселю» — неперіодичний бюлетень Акції-С, тобто допомоги науковому осередкові НТШ у Сарселі, де міститься редакція ЕУ. У цьому бюлетені (чч. 1-4) опубліковано списки всіх пожертв, що надійшли до НТШ в Сарселі від 1954 до кінця 1964 року.

Закінчуючи четвертим томом перший етап видання ЕУ 2 (цілість матиме вісім томів), ми з вдячністю відзначаємо установи й осіб, які допомогли нам його довершити. Спершу ми мали намір оголосити їх в кінці останнього тому, але тому що розмір ЕУ 2 буде подвоєний, містимо вже тепер перший список жертводавців, який подає надходження до кінця 1964 року.

Для виготовлення списків жертводавців-фундаторів ЕУ уже раніше були проголошені до загального відома такі засади:

1. фундатором ЕУ 2 є кожна особа чи установа, яка внесе на це видання пожертву в сумі не менше 100 доларів. Повний список всіх фундаторів буде вміщений в алфавітному порядку в останньому томі ЕУ 2 таким способом:

- а) фундатори з внеском 100 до 250 дол.: прізвище, місцевість і сума фундації.
- б) фундатори з внеском 250 до 500 дол. — як під а) з додатком короткої біографічної замітки.

- в) фундатори з внеском 500 до 1 000 дол. — як під б) з додатком фотознятки особи чи управи товариства, будинку та ін. (при установах).
- г) фундатори-меценати з внеском 1 000 дол. і вище — як під в) з тим, що вони будуть вміщені на самому початку списку фундаторів.
2. Збірні фундації ЕУ 2 охоплюватимуть усі пожертви осіб і установ сумами до 100 дол.; підсумки цих збірних фундацій будуть також відповідно відзначені.
3. Фундатором комплекту ЕУ 2 для світових бібліотек, архівів, музеїв чи інших установ і осіб — є кожна особа або установа, яка внесе передплату на ЕУ 2 з зазначенням відборця цього комплекту чи переданням НТШ права диспозиції цим уфундованим комплектом; прізвище фундатора буде вклене з відповідним текстом на першій сторінці обкладинки уфундованого першого тому ЕУ 2.

Згідно з цим в кінці 4 тому містимо:

I. У першому розділі — прізвища фундаторів-меценатів. Вони розміщені по черзі за сумою їхньої фундації.

II. У другому розділі — всіх фундаторів в алфавітному порядку, незалежно від розміру їхнього внеску.

III. У третьому розділі — всіх фундаторів в порядку суми їхнього внеску за розподілом їх по країнах і місцевостях. Тут також подаються збірні фундації з внеском до 100 доларів.

IV. У четвертому розділі — короткі статистичні зведення всіх фундацій у перерахуванні на доларову валюту.

V. У п'ятому розділі — фундаторів комплектів ЕУ 2 для світових бібліотек, музеїв і т. д.

Замітки про фундаторів в цьому додатку не могли підлягати критеріям вміщення аналогічних гасел в ЕУ 2. Редакція хотіла взяти до уваги насамперед бажання жертводавців і подала свої інформації в основному на матеріялі, який від них дістала. Цим пояснюється деяка неоднотайність в оформленні, нерівномірність у подаванні відомостей, подекуди також непропорційність гасел про фундаторів. Це стосується як до осіб, так і до установ чи товариств, ряд яких виразно застеріг таке чи інше оформлення нотатки. Треба ще додати, що деякі особи й установи не бажали, щоб містити про них замітки, деякі попри кількакратні прохання не прислали даних про себе або прислали недостатні. Мабуть, деякі доповнення можна буде зробити в другому додатку в останньому томі ЕУ 2.

При фундаторах, які вже поміщені в ЕУ 2 або які будуть вміщені в чергових томах, зазначено: див. ЕУ 2. В тексті гасел робимо подекуди — за допомогою курсиву посилаання на гасла в ЕУ 2 чи в Додатку. Користуємося скороченнями, як в ЕУ 2.

Окремо відзначено допомоги, одержані з не-українських установ: а) від Високого комісара для втікачів при Об'єднаних Націях (Женева) через представництво ЗУАДК у Мюнхені і б) від міністерства для втікачів у Бонні (з 1963 року через Товариство сприяння українській науці в Мюнхені). Обидва ці фонди покривають таку незначну частину наших видатків, що твердження совєтської преси, ніби ми видаємо ЕУ «за гроші теперішніх своїх хазяїв», зовсім безпідставні.

Серед фундаторів ЕУ ми згадуємо лише тих, які допомогли фінансово ЕУ. Насправді ними є також сотні співробітників ЕУ — авторів, рецензентів, редакторів поодиноких ділянок, які безкоштовно дали десятки, а то й сотні годин своєї праці для вивершення нашого діла.

Наша збіркова акція не мала б успіхів без допомоги її організаторів і збірщиків на місцях. Вони давали й дають свою безкорисну працю часто цілими роками. Подекуди їхні прізвища нам невідомі й не всіх їх можемо відзначити в списку місцевостей.

Усім установам й особам, названим у дальших списках, найсердечнішу подяку складають

Сарсель, жовтень 1965

Виділ
Наукового Товариства ім. Шевченка
в Сарселі

і

Редакція
Енциклопедії Українознавства

І. ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

Від 1 000 дол. і вище

Архиєп. Бучко Іван

почесний член НТШ — основоположник науково-культурного осередку
НТШ в Сарселі

Бучко Іван (* 1. 10. 1891), архиєп., церк. і гром. діяч (див. ЕУ 2), родом з с. Германова б. Львова, син селян Григорія та Агрипини, уродженої Бучко. Після закінчення гімназії у Львові студіював богослов'є у Римі (1911—15), свячений на свящ. 1915 р., д-р богослов'я з 1922 р. Ректор Малої Семінарії (1922—29) та проф. гр.-кат. Духовної Семінарії у Львові, 1929 р. титулярний єп. Каді й помічник митр. галицького. На цьому посту розгорнув широку активність у діяльності піднесення рел. життя вірних (паломництва до Риму, Люрду і на євхаристійний конгрес), активізації кат. молоді (Укр. Молодь Христові — 1933, КАУМ «Орли») і протиставився натискові поль. адміністрації на укр.-кат. Церкву, насамперед під час «пацифікації». 1939 р. візитатор

Архиєп. І Бучко

укр. колоній у Півд. Америці, 1940 р. єп.-помічник Філядельфського Екзархату в ЗДА. З 1942 р. перебував постійно в Римі, заступаючи укр. церк. і нац. справи при Ватикані. З 1946 р. апостольський візитатор українців у Зах. Європі, з 1951 р. рим. граф та асистент папського престолу, з 1953 р. титулярний архиєп. леонардійський, 1958 р. консултор Конгрегації Сх. Церкви, активний при підготові другого Ватиканського Собору, чл. Соборової Комісії Сх. Церкви, заступник гол. укр. єпископської конференції та гол. її літургічної комісії. Спричинився до розбудови укр. кат. Церкви в діаспорі, підготовляє беатифікаційний процес Андрія Шептицького. Оборонець укр. політ. еміграції в Європі (м. ін. допоміг врятувати полонених вояків 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії перед виданням її більшовикам, організатор харитативної акції), покровитель і меценат укр. культури, наук. працівників і студентів. Виявленням поважних субвенцій від Ватикану для НТШ спричинився до відновлення його діяльності на еміграції й постановня його осередку в Сарселі. Почесний чл. НТШ (з 1949 р.), д-р г. к. УВУ і УТТІ.

І. Пласт

Організація Української Молоді

Фундатор-меценат ЕУ — 10 070 дол.

Пласт, укр. галузь світової орг-ції молоді, відомої п. ч. «скавтінг», з власним питомим укр. змістом (до назви, символу і пластового закону включно) для патріотичного всебічного самовиховання, заснована 1911 р. у Львові О. Ти-совським (див. ЕУ 1, стор. 955—57). З 1945

р. П. діє на еміграції у всіх більших скупченнях укр. поселення. 1965 р. має бл. 5 000 чл.; найчисленніші відділи в ЗДА і Канаді. П. дуже жваво включився в проведення Акції-С, що її запланував Улад Пластового Сеньйорату 1962 р. створенням Центр. патронату в Торонто над осередком НТШ у Сарселі, який очолили Кекилія Паліїв — гол., Василь Радь — секретар. До кін. 1964 р. Патронат змобілізував фонди на заг. суму 12 000 дол.; слід відзначити, що в акцію включено також і наймолодших пластових новаків.

а) Пластова Станиця Торонто
Фундатор-меценат ЕУ — 1 673 дол.

Пластова Станиця Торонто, найбільша в Канаді й друга в діаспорі (після Нью-Йорку), постала з ініціативи гуртка пластунів, які оформилися вперше 1948 р. Завдяки постійному напливові нових емігрантів зростала і нині нараховує

Кошові пластунок. Зправа наліво — пластові сеньйорки (внизу): Христя Волицька, Ярослава Зорич, Марта Ващук, Богданна Велигорська; (вгорі): Ольга Іванчук, Ліда Вахнянин, Ліда Палій

649 пластунів і понад 250 чл. Пластпрিয়া-ту. Станиця має власний дім на вулиці Блор і оселю «Пластова Січ» у Грейфтоні над оз. Онтаріо — зразковий осередок таборування, в якій 1957 р. відбулася велична ювілейна пластова зустріч з нагоди 45-ліття Пласту. Виховна праця

Станиці охоплює, крім нормального річного циклу (рел. і нац. свята, система пластових проб тощо), з 1955 р. ще й т. зв. річні «гасла», в рамках яких плануються річна праця й влаштовуються змагання гуртків, напр.: «Мандруймо землями України», «Пізнаймо край нашого поселення і вклад українців у його культуру». Гасла «Мазепинський рік» і «Шевченківський рік» були достосовані до заг.-нац. імпрез (напр., участь у відкритті пам'ятників Шевченка у Вінніпеґу і Вашингтоні). При Станиці діє секція допомоги залишенцям у Європі. Станиця розгорнула також Акцію-С і зуміла включити до неї всіх своїх чл. від новачка до сеньйора. Докладний перегляд праці Станиці дає кн.: «З перспективи п'ятнадцяти років» (Торонто, 1963).

Кошові пластунів. Зправа наліво — пластові сеньйори: Роман Голод, Омелян Хабурський, Омелян Тарнавський, Ярослав Заставний, Василь Палієнко, Олексій Сагайдаківський

б) Секція допомоги залишенцям в Європі
при Пластовій Станиці Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 347 дол.

Секція допомоги залишенцям в Європі при Пластовій Станиці — Торонто (Канада), організована 1952 р. гуртком пластових сеньйорів: П. Веприком, Н. Закидальською, Я. Ребриком, згодом М. Зеленою й І. Островською. Спосіб збирання фондів: 1) зобов'язано сеньйорів і старших пластунів оподатковуватися щомісяця на фонди Секції і одночасно збирати датки від своїх знайомих; 2) розміщено в кількох укр. крамницях і в одній кредитівці карнавки на пожертви

для дітей залишенців; 3) улаштовувано чайні вечори і передсвяткові ярмарки. Разом за час від 1952 р. до 30. 9. 1965 зібрано 13 580 дол. і вислано допомоги: НТШ в Сарселі 3 429 дол.; школам, садкам і пластовим таборам у Німеччині 6 203 дол.; таборам залишенців і літнім оселям в Австрії, поодиноким особам тощо 3 827 дол. Секція вислала також велику кількість ношеного одягу для українців у Німеччині, Австрії, Югославії й Польщі.

в) Кіш Пластунок Станиці Торонто
Фундатор-меценат ЕУ — 1 122 дол.

Кіш Пластунок Станиці Торонто. З ініціативи кошової, пластової сеньйорки З. Кахновець, пластові юначки коша в плані здійснення «доброго діла» призна-

чили прибуток з своїх весняних ярмарків 1963—64 рр. на потреби укр. науки. На заг. суму фундації на ЕУ — 1 122 дол. склали: 1) прибуток з ярмарку 1963 р. —

356 дол.; 2) прибуток з ярмарку 1964 р. — 507 дол.; 3) даток куреня старших пластунок «Хортиця» — 124 дол.; 4) даток гуртка юначок «Блискавка» — 50 дол.; 5) даток куреня юначок ім. О. Косач — 25 дол.; 6) даток гуртка юначок «Калина» — 10 дол.; 7) інші датки — 50 дол.

На фото побіч: Юначки пластового гуртка «Верболози» за своїм станком на традиційному весняному ярмарку Коша пластунок Торонто

ФУНДАТОРИ

1. Пластова Станиця, Торонто — Канада	\$ 1.672,75
2. Секція допомоги залишенцям в Європі при Пластовій Станиці, Торонто — Канада	„ 1.347,—
3. Кіш пластунок Станиці Торонто — Канада	„ 1.122,12
4. «Ті, що греблі рвуть» — 2 Курінь УСП і УПС, Нью-Йорк	„ 794,—
5. «Лісові Чорти» — 3 Курінь УСП і УПС, Нью-Йорк, ЗДА	„ 515,—
6. «Бурлаки» — 1 Курінь УСП і 16 Курінь УПС, Нью-Йорк	„ 500,—
7. Пластовий 36 курінь Юначок, Чикаго — ЗДА	„ 385,—
8. «Перші Стежі» — 17 Курінь УПС, Нью-Йорк — ЗДА	„ 330,—
9. З'їзд Старших Пластунів в Торонто — Канада	„ 300,—
10. Пластова Станиця, Вінніпег — Канада	„ 255,—
11. «Шестикрилі» — 18 Курінь УСП-ок, Клівленд, ЗДА	„ 225,—
12. Пластова Станиця, Трентон, ЗДА	„ 220,—
13. «Чорноморці» — 10 Курінь УПС, Нью-Йорк — ЗДА	„ 141,—
14. Пластова Станиця, Едмонтон — Канада	„ 130,—
15. Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„ 125,—
16. Пластовий осередок праці УПС, Клівленд — ЗДА	„ 120,—
17. Пластовий осередок праці УПС, Рочестер — ЗДА	„ 113,—
18. Пластовий середок праці УПС, Гартфорд — ЗДА	„ 103,—
19. Пластова Станиця — новаки, Віндзор — Канада	„ 101,38
20. З'їзд Старших Пластунів 1963 в Нью-Йорк — ЗДА	„ 100,—
21. Крайова Пластова Старшина в ЗДА, Нью-Йорк — ЗДА	„ 100,—
22. Пластова кооператива «Плай», Торонто — Канада	„ 100,—
23. Пластова Станиця, Ст. Катерінс — Канада	„ 100,—
24. Пластовий 34 Курінь Юнаків, Сиракузи — ЗДА	„ 100,—
25. Пластовий осередок праці УПС, Чикаго — ЗДА	„ 100,—

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластова Станиця, Балтімор — ЗДА	„ 90,—
Пластовий Курінь УПС «Карпатські Вовки» — Аргентина	„ 85,—
По \$ 60,— : Пластовий осередок праці УПС, Балтімор — ЗДА; Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„ 120,—
Пластові гуртки «Яструб» і «Калина», Оттава — Канада	„ 58,—
Пластприят, Гартфорд — ЗДА	„ 52,—
По \$ 50,— : Пластова Станиця, Боффало — ЗДА; Пластова Станиця, Філадельфія — ЗДА; Пластовий курінь «Войнаровського», Клівленд — ЗДА; Пластовий курінь УСП «Лісові Мавки», Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий курінь «Орликівці», Нью-Йорк — ЗДА	„ 250,—
Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„ 40,—
Юначки пл. табору «Шляхами Віків», Нью-Йорк — ЗДА	„ 35,—
Пластова Станиця в Оттаві «Ялинка» — Канада	„ 28,—

По \$ 25,— : Пластова Станиця, Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий курінь УПС «Тисовського», Клівленд — ЗДА; Пластприят, Нью-Йорк — ЗДА	”	75,—
По \$ 20,— : Пластова Станиця, Монреаль — Канада; Пластова Станиця, Пассейк — ЗДА; Пластовий гурток «Веселка», Детройт — ЗДА	”	60,—
Пластовий курінь «Перші Стежі», Трентон — ЗДА	”	15,—
Пластовий осередок праці УПС, Боффало — ЗДА	”	13,—
По \$ 10,— : Пластова Станиця, Клівленд — ЗДА; Пластовий Відділ УНС, Клівленд — ЗДА; Пластовий гурток «Лисиці», Чікаго — ЗДА; Пластовий курінь «Верховинці», Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий осередок праці УПС, Міннеаполіс ЗДА	”	50,—
Разом		\$ 10.070,25

2. Український Конгресовий Комітет Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 6 844

Український Конгресовий Комітет Америки (див. ЕУ 2), заснований 24. 5. 1940 у Вашингтоні на Конгресі амер. українців з метою політ. консолідації українців у ЗДА для оборони прав України перед світом і координації праці укр. установ у ЗДА. УККА є надбудовою над усіма укр. нац. орг-ціями в ЗДА і об'єднує нині 55 укр. центр. орг-цій; крім того, його чл. є 1 355 льокальних орг-цій, що за малими винятками є філіялами цих 55. По всіх більших укр. скупченнях діють відділи УККА, тепер 103. Першим гол. УККА був С. Шумейко, з 1949 р. є ним Л. Добрянський. 1944 р. з ініціативи УККА постала допомогова централія ЗУАДК. 1947—49 рр. спільно з

КУК створено Пан-амер. укр. конференцію з осідком у Нью-Йорку; 1949 р. встановлено Укр. нац. фонд, покликано до життя Шкільну раду, засновано в-во підручників для шкіл українознавства (дотепер видано — 25), створено осередок координації молодіжних орг-цій тощо. 1959 р. проведено Мазепинський рік; в тому ж році заходами УККА Конгрес ЗДА схвалив закон про Тиждень поневолених націй. 1960 р. през. Айзенгауер підписав закон про будову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні; 1960—64 рр. діяв окремий комітет при УККА, який реалізував відкриття пам'ятника 27. 6. 1964. Заходами УККА розпочато 1958 р. святочні відзначення роковин 22 січня в обох палатах Амер. Конгресу, а в усіх більших укр. скупченнях губернатори проголошують з цієї нагоди «укр. день». З 1949 р. УККА видає кварталник „Ukrainian Quarterly“.

а) Допомогова Секція при Відділі УККА в Боффало

Фундатор-меценат ЕУ — 2 775 дол.

Допомогова Секція при Відділі УККА в Боффало, орг-ція жіноцтва, заснована у березні 1952 р. Гол.: С. Безкоровайна (1952—54; вона і засновниця Д. С.), М. Ставнича, М. Ганицька (1955—57) і з 1958 — О. Бережницька; секретар С. Шипилявий. Спершу завданням ДС було приєднання серед чл. громади тисячі осіб, які щомісячно вплачували б по 25 центів, щоб зібраними фондами допомагати дитячим садкам, школам та хворим і особам старшого віку, залишеним у Німеччині. Пізніше Д.С. змінила спосіб здобуття грошей (м. ін. влаштовуючи

С. Безкоровайна

розвагові імпрези) і поширила обсяг своєї харитативної діяльності. Нині Д.С. має постійний патронат над двома школами в Німеччині, покриває частину коштів влаштування літніх таборів для укр. дітей залишених в Австрії та щороку призначає допомогу для співробіт-

ників НТШ в Сарселі. Завдяки жертовній праці укр. жіноцтва та при підтримці громадянства Допомогова Секція зіб-

рала по 20. 2. 1965 р. 31 846 дол., у тому числі збірка «тети Ірени» (І. Лаврівської) «Діти-дітям» дала 14 064 дол.

Управа Допомогової Секції при Відділі Українського Конгресового Комітету Америки в Воффало

Зліва направо — сидять: Неоніля Стецьків (заст. голови), Мечислава Ганицька (скарбник), Оксана Вережницька (голова), Стефанія Чайковська, Ірена Лаврівська; стоять: Степан Шипилявий (секретар), Ганна Самутин, Ліда Стасюк, Ольга Негребецька, Платон Русинко

б) Український Конгресовий Комітет Америки — Централа

Фундатор-меценат ЕУ — 1 166

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Допомогова Секція, Боффало — ЗДА	„	2.775,—
2. УККА — Централа, Нью-Йорк — ЗДА	„	1.166,36
3. УККА — Відділ, Сиракузи — ЗДА	„	885,86
4. УККА — Відділ, Детройт-Схід і Гемтремк — ЗДА	„	800,—
5. УККА — Відділ, Гартфорд — ЗДА	„	730,—
6. УККА — Відділ, Боффало — ЗДА	„	120,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ, Трентон — ЗДА	„	86,82
УККА — Відділ, Пассейк — ЗДА	„	60,—
По \$ 50,—: УККА — Відділ, Клівленд — ЗДА; УККА — Відділ, Рочестер — ЗДА	„	100,—
УККА — Відділ, Акрон — ЗДА	„	30,—
По \$ 25,—: УККА — Відділ, Філядельфія — ЗДА; Шкільна Рада при УККА, Нью-Йорк — ЗДА	„	50,—
По \$ 20,—: УККА — Відділ, Йонгстаун — ЗДА; УККА — Відділ, Кемден — ЗДА	„	40,—
Разом		\$ 6.844,04

3. Єп. Саварин Ніль

Фундатор-меценат ЕУ — 5 735 дол.

Саварин Ніль (* 19. 5. 1905), єп., церк. діяч (див. ЕУ 2) родом з Старого Самбора (Галичина), походить з міщанської ро-

дини, василіянин. До гімназії ходив у Самборі, Перемишлі і в школах Чину оо. Василіян, до якого вступив 1923 р.;

після філос.-богословських студій рукоположений на пресвітера 1931 р. в Крестині. 1932 р. переїхав на місійну працю до Канади, де в Мондері (Альберта) був душпастирем і проф. філософії і богослов'я в монастирській школі й ігуменом. 1943 р. іменованний титулярним йотанським єп. і призначений єп.-помічником укр.-кат. Апостольського ек-

Єп. Н. Саварин

зархату у Вінніпезі; з 1948 р. очолює укр.-кат. Апостольську екзархію, з 1956 р. — єпархію Зах. Канади з осідком в Едмонтоні. Автор ряду апологетичних брошур, ст. з історії укр. поселення в Канаді тощо; організатор монастирської бібліотеки і архіву в Мондері; заснував єпархіяльну бібліотеку в Едмонтоні (понад 3 000 тт.); патрон Укр. нац. музею в Едмонтоні. Єп. С. фундував наук. вид., зокрема ЕУ, історію укр. кат. Церкви, переклад св. Письма, вид. оо. Василіян у Римі; патронує збирання матеріалів до історії поселення українців у Канаді та ін. З 1954 р. д. чл. НТШ в Іст.-Філо. Секції.

4. Українське Лікарське Товариство Північної Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 2 865 дол.

Українське Лікарське Товариство Північної Америки (див. ЕУ 2), професійно-громад. орг-ція укр. лікарів, лікарів-дентистів і фармацевтів, заснована 1950 в Нью-Йорку з ініціативи лікарів іммігрантів під проводом Р. Осінчука. З 1953 УЛТПА в Нью-Йорку перетворено на централю, яка нині об'єднує 605 чл. в 14 відділах в ЗДА і в Канаді, з яких найчисленніші: Метрополітальний Нью-Йорк — 122 чл., Іллінойс — 104 чл., Торонто — 63 чл., Огайо — 54 чл. УЛТПА

Р. Осінчук

очолювали: Р. Осінчук (1950—55), Я. Воєвідка (1955—59), Б. Макарушка (1959—61), Р. Сочинський (1961—63), М. Зарицький (1963—65), а з 1965 Б. Олесницький. Крім з'їздів делегатів для вибору управи т-ва та різних товариських імпрез, УЛТПА влаштовує щорічно два роки наукові з'їзди (дотепер п'ять), видає кварталник «Лікарський Вісник» (1954—61 за ред. Р. Осінчука, з 1961 Т. Липичака), організує Стипендійний Фонд ім. проф. Маріяна Панчишина для допомоги укр. студентам медицини (що їх при УЛТПА об'єднує «Медична Громада») та збірки пожертв членів на різні заг.-нац. цілі. УЛТПА є однією з найбільших і найактивніших професійно-громад. орг-цій укр. спільноти у вільному світі.

а) Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Централія

Фундатор-меценат ЕУ — 2 040 дол.

ФУНДАТОРИ

1. УЛТПА — Централія, Нью-Йорк — ЗДА	\$ 2.040,—
2. УЛТПА — Відділ, Іллінойс — ЗДА	„ 715,—
3. УЛТПА — Відділ, Торонто — Канада	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УЛТПА — Відділ, Філадельфія — ЗДА	„ 10,—
Разом	\$ 2.865,—

5. Союз Українок Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 2 559 дол.

Союз Українок Америки — СУА (див. ЕУ 2), заснований 1925 р. у Нью-Йорку (з 1943 р. осідок централі у Філадельфії) як центр. двоступнева орг-ція із осв.

та харитативною програмою праці. 1932 р. СУА скликав I жін. конгрес в Америці і виявив ініціативу скликання світових конгресів жіноцтва 1948 р. (тоді

створено Світову Федерацію Укр. Жін. Орг-цій — СФУЖО). З 1959 р. СУА перетворено на триступневу орг-цію; нині СУА нараховує 7 окружних рад і 89 відділів (1932 р. — 40, 1948 — 60) і бл. 5 000 чл. Осв. діяльність: 1933 р. СУА закупив цінну зб. виробів нар. мистецтва на батьківщині, що лягла в основу його музею; на поч. 1950-их рр. СУА дав почин до створення жін. хорів (тепер 8); 1955 р. організував у Філядельфії I виставку жін. творчості (письменниць, образотворчих і нар. мистців); 1961 р. заходами СУА відкрито пам'ятник Лесі Українки в Укр. городі культури в Клівленді. Вид. діяльність: з 1944 р. СУА видає ж. «Наше життя»; видано переклади творів Лесі Українки «Дух Полум'я» англ. мовою (1950), Альбом укр. узорів (1965) та ін. Виховна діяльність: дитячі світлички для дошкільнят при Відділах (тепер 12), виховні семінари для матерів. Суспільна опіка: 1928 р. при СУА засновано Мед.-допомоговий фонд, що подає м. ін. поважну допомогу для жертв

повнені й пацифікації в Галичині і населенню Карп. України; по війні СУА допомагав скитальцям (частково в співпраці з ЗУАДК), здійснив переселення до ЗДА вдів із дітьми, опікується над бл. 20 укр. школами і садками в Німеччині, Австрії (з 1952) і Бельгії (з 1963) та над старшими самотніми укр. жінками в Європі («допомога бабусі») тощо. Зв'язки: СУА є чл. Ген. федерації жін. кля-

Будинок централі СУА

бів (з 1947), Нац. ради жінок Америки (з 1952); висилав своїх представниць на конгреси Міжнар. жін. ради в Гельсінкі (1954), Монреалі (1957), Істамбулі (1961), Вашингтоні (1964). СУА значно підтримує наук. осередок НТШ в Сарселі й вид. ЕУ.

ФУНДАТОРИ

1. СУА — 20 Відділ, Філядельфія — ЗДА	\$ 437,—
2. СУА — 64 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„ 420,—
3. СУА — 1 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„ 265,—
4. СУА — Централь, Філядельфія — ЗДА	„ 200,—
5. СУА — 22 Відділ, Чикаго — ЗДА	„ 155,—
6. СУА — 49 Відділ, Боффало — ЗДА	„ 150,—
7. СУА — 33 Відділ, Клівленд — ЗДА	„ 110,—
8. СУА — 47 Відділ, Рочестер — ЗДА	„ 100,—
9. СУА — 61 Відділ, Віпани — ЗДА	„ 100,—
10. СУА — Окружна Рада, Клівленд — ЗДА	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 28 Відділ, Льюрейн — ЗДА	„ 80,—
СУА — Відділ, Трентон — ЗДА	„ 65,—
По \$ 50,—: СУА — 56 Відділ, Детройт — ЗДА; СУА — 8. Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„ 100,—
СУА — 54 Відділ, Мінеаполіс — ЗДА	„ 45,—
СУА — 68 Відділ, Сиракузи — ЗДА	„ 37,—
СУА — 29 Відділ, Чикаго — ЗДА	„ 30,—
По \$ 25,—: СУА — 55 Відділ, Лос Енджелъос — ЗДА; СУА — 57 Відділ, Ютіка — ЗДА; СУА — 59 Відділ, Філядельфія — ЗДА; СУА — 72 Відділ, Нью-Йорк ЗДА; СУА — 73 Відділ, Бриджпорт — ЗДА	„ 125,—
СУА — 69 Відділ, Льюрейн — ЗДА	„ 20,—
По \$ 10,—: СУА — 71 Відділ, — ЗДА; СУА — 75 Відділ Денвер — ЗДА	„ 20,—
Разом \$ 2.559,—	

6. Український Народний Союз

Фундатор-меценат ЕУ — 1944 дол.

Український Народний Союз, з осідком Джерсі Сіті, ЗДА (див. ЕУ 2), братсько-допомогова установа, заснована 1894 р. в м. Шамокіні (Пенсільванія) з ініціативи о. Г. Грушкі й ін. (до 1914 р. назва «Руський Народний Союз»). З УНС тісно пов'язане життя укр. спільноти в ЗДА; він виконував (зокрема до часу розчленування укр. суспільного життя у 1920—30-их рр.) функції гром. і культ., а навіть політ. централі амер. українців, а його довголітні гол. Д. Капітула, М. Мурашко та Д. Галичін були одночасно чільними лідерами укр.-амер. спільноти. Нині УНС, що нараховує 85 000 чл. у 500 відділах (у 28 стейтах ЗДА і в Канаді) та понад 30 млн дол. майна, є найбільшою і найбагатшою укр. установою в Півн. Америці. Чл. УНС є приблизно в рівній частині давні поселенці й нові іммігранти; понад 40% жінок. УНС видає щоденник «Свобода» (серед ред. — Л.

Мишуга, А. Драган), «Ukrainian Weekly» та дитячий місячник «Веселка». Його стараннями появилось 15 книг про Україну англ. мовою, в тому ч. перший том англосовітської ЕУ. Має вакаційну виховно-відпочинкову оселю «Союзівка» в горах Кетскіл, в якій улітку відбуваються дитячі табори, курси українознавства, спортові змагання та зосереджується у вакаційний час культ. і товариське життя українців Америки і Канади. Щорічно УНС жертвує десятки тис. дол. на різні укр. культ.-виховні й харитативні цілі. Гіпотечними позиками допомагає будувати церкви, школи, нар. доми тощо. Теперішній склад Екзекутиви: Йосип Лисогір — голова, Степан Куропась і Анна Герман — заступники гол., Ярослав Падох (видатний організатор Акції-С) — секретар, Роман Слободян — касир; канадську канцелярію в Торонто очолює Богдан Зорич.

а) Український Народний Союз — Централь

Фундатор-меценат ЕУ — 1 050 дол.

ФУНДАТОРИ

1. УНС — Централь, Джерсі Сіті — ЗДА	\$ 1.050,—
2. УНС — Відділ, Балтімор — ЗДА	„ 343,—
3. УНС — Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„ 242,—
4. УНС — Відділ, Торонто — Канада	„ 150,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УНС — 42 Відділ, Пассейк — ЗДА	„ 50,—
По \$ 25,—: УНС — 240 Відділ, Клівленд — ЗДА; УНС —	
Відділ, Чикаго — ЗДА	„ 50,—
УНС — Відділ, Денвер — ЗДА	„ 24,—
УНС — Відділ, Нью-Гейвен — ЗДА	„ 15,—
По \$ 10,—: УНС — 295 Відділ, Акрон — ЗДА; УНС — 371.	
Відділ, Ньюарк — ЗДА	„ 20,—
Разом	\$ 1.944,—

7. Збірка 1957 і коляда 1964 в Торонто

організовані Б. Бігусом

Фундатор-меценат ЕУ — 1 886 дол.

Збірка 1957 р. і коляда 1964 р., організовані Б. Бігусом (див.) у Торонто (Канада). Збірку проведено серед громадян та укр. підприємств Торонто і околиць, які складали щомісячні датки впродовж 1957 р. на заг. суму 872 дол. Коляду 1964 р. провела група прихильників вид. ЕУ під проводом Б. Бігуса (див. фото побіч).

Зліва направо, перший ряд: Богдан Бігус, Леонід Яблонський, Петро Яцик; другий ряд: Роман Тарновецький, Роман Мусій, Юрій Мусій (відсутній Микола Прищляк)

8. Відділ УККА при співучасті Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льорейн, ЗДА

Фундатор-меценат ЕУ — 1 804 дол.

9. Архиеп. Бучко Іван

Фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.

10. Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто, Канада

Фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.

Українська (Торонто) Кредитова Спілка, перша укр. кредитова спілка організована в Торонто 1944 р. Тепер найсильніша укр. фінансова установа в Канаді: 4 000 чл., майна на 6 млн дол. Упродовж свого існування Спілка дала своїм чл. 14 440 000 дол. позичок та виплатила їм 750 000 дол. на рахунок дивідендів від уділів і відсотків від депозитів. На нац.-громад. і культ. потреби Спілка пожертвувала з річних балянсових надвишок 45 000 дол.

Дирекція Спілки 1965:

Зліва направо сидять: д-р І. Василенко, В. Ситник (голова), С. Савчук; стоять: інж. Ю. Темник, М. Загребельний

11. Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії

Фундатор-меценат ЕУ — 1 613 дол.

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії (див. ЕУ 2), комбатантська орг-ція кол. вояків 1 УД, створена 1950 р. на з'їзді в Мюнхені-Фраймані з метою зберегти військ. традиції, допомагати військ. інвалідам та ін. Гол. управа до

1957 р. в Мюнхені, згодом у Нью-Йорку. Братства діють в ЗДА, Канаді, Аргентині й Австралії й мають свої станиці. Братство видає двомісячник «Вісті Братства кол. вояків 1 УД УНА» (з 1950) й ін. публікації мемуарно-історичного і військово-фахового характеру.

а) Братство 1 УД УНА Станиця Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії, Станиця в Торонто, постала 1952 р. і є найбільшою станицею Братства в Канаді; її очолювали: В. Бирик, А. Комаровський, В. Палієнко, М. Бойко, М. Вігус та С. Гуняк. Весь час Станиця бере активну участь в громад. житті та влаштовує різні імпрези для ширшого загалу; 1956 р. коштом понад 2 000 дол. заснувала бібліотеку укр. книжок для Америк. військ. школи мов у Монтерей (Каліфорнія). Братство є фін. базою для дії Крайової управи Братства на Канаду; виплатою 1 000 дол. дала основу для одного зошита ЕУ.

Станиця Братства к. вояків 1 УД УНА в Торонто

Зліва направо, сидять: С. Гуняк, В. Палієнко, В. Вігус, А. Комаровський; стоїть: другий зправа — В. Бирик; відсутній з Управи: М. Бойко

ФУНДАТОРИ

1. Станиця, Торонто — Канада	\$ 1.000,—
2. Крайова Управа в Канаді, Трронтон — Канада	„ 350,—
3. Станиця, Філадельфія — ЗДА	„ 150,—

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Станиця, Бюффало — ЗДА	„ 48,—
Станиця, Чикаго — ЗДА	„ 35,—
Станиця, Форт Вілліям — Канада	„ 30,—
Разом	\$ 1.613,—

12. Українська Кооператива «Будучність» в Торонто Фундатор-меценат ЕУ — 1 550 дол.

Кредитова Кооператива «Будучність» у Торонто, заснована 1952 р. новими імігрантами, чл. т-ва: Ліги Визволення України, Спільки Укр. Молоді, спортивного т-ва «Україна» і т-ва «Просвіта» з завданням допомагати своїм чл. в їх госп. потребах. За 12-річне існування організовано в «Б.» понад 3 200 чл. (пересічно щороку прибувало 280 чл.) і зібрано 4 700 000 дол. щадничих вкладів. «Б.» віддає належну увагу заг.-госп. і нац. потребам. З чистого зиску надавано грошові пожертви т-вам: СУМ, Пласт, ЛВУ, НТШ та ін. в сумі понад 20 000 дол.

Управа Кооперативи 1965: Зліва направо сидять: І. Савка, мгр В. Кліш (голова), В. Кущий; стоять: Т. Волошин, П. Микула, С. Гула

13. Союз Українців Католиків «Провидіння» Фундатор-меценат ЕУ — 1 543 дол.

Союз Українців Католиків «Провидіння» (див. ЕУ 2), постав 1912 р. в Нью-Йорку з ініціативи першого укр.-кат. єп.

в ЗДА Сотера *Ортинського* для допомоги й забезпечення, а також культ. праці серед українців католиків в Америці. 1915

Головна Управа СУК «Провидіння» 1962—65 і Редакція та Адміністрація «Америки». Зліва — сидять: Т. Кульчицький С. Вовчак, о. І. Прокопович, о. М. Польовий, о. С. Тиханський (предсідник), о. М. Баба, д-р В. Пушкар (заст. предсідника), С. Спринський; стоять: І. Білинський, д-р М. Ценко, о. В. Білинський, Т. Баран, мгр Гордиський, Є. Команишин, М. Мазур, М. Дольницький, о. А. Борса, Є. Зиблікевич, інж. М. Караман, о. М. Збир, М. Пасіка, д-р Г. Лужницький

р. осідок «П.» перенесено до Філядельфії, Гол. «Провидіння» були: о. Є. Баріш, о. М. Підгорецький, о. П. Понятишин, о. В. Довгович, о. М. Кузів, о. І. Ортинський, о. А. Лотович, о. В. Білинський, о. Р. Лободич, о. монс. С. Тиханський (з 1962). 1965 р. «П.» нараховує 214 Відділів (1912 — 4) і 17 038 (1912 — 300) чл. З 1913 р. «П.» видає газ. «Америка» (спершу тричі на тиждень, з 1958 р. як щоденник) і численні книжки з рел. і нац. тематикою. «П.» бере активну участь в укр. житті в ЗДА та постійно

допомагає укр. установам і землякам в діаспорі й на батьківщині. За час свого існування «П.» виплатило посмертного вдовам і сиротам на суму 2 972 425 дол., дало укр. церквам і школам малопрцентові позики на суму 7 023 126 дол. і безповоротних допомог своїм чл. на суму 12 946 дол. та склало значні пожертви на різні рел. і нац. цілі. Майно «П.» на 31. 8. 1965 становить 5 334 538 дол.; воно вкладене перев. в гіпотечні позики, в тому ч. на укр. церкви і школи припадає 3 112 618 дол.

а) Союз Українців Католиків «Провидіння» — Централя

Фундатор-меценат ЕУ — 1 460 дол.

ФУНДАТОРИ

1. Централя, Філядельфія — ЗДА \$ 1.460,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	43,—
Відділ, Боффало — ЗДА	„	25,—
Відділ, Чикаго — ЗДА	„	15,—

Разом \$ 1.543,—

14. Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів

Фундатор-меценат ЕУ — 1 337 дол.

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів (див. ЕУ 2), перша укр. проф. орг-ція ветер. лікарів, постала 1946 р. у Мюнхені (бл. 200 чл.). У 1946—50 рр. ОУВЛ спричинилося до орг-ції ветер. фак. при УТТІ в Німеччині. 1949—50 рр. понад сто чл. виїхало до ЗДА, бл. 30 до Канади, решта до Півд. Америки й Австралії, а деякі залишилися в Європі. 1950 р. централю ОУВЛ перенесено до Чикаго, ЗДА. ОУВЛ

видає ж. «Інформативний Листок», спершу як неперіодичне вид. у Мюнхені, з 1950 р. як кварталник у Чикаго; 1964 р. ред. перенесено до Саскатуну в Канаді. З розвитком орг-ції створено відділи у Чикаго, Філядельфії, Клівленді, Детройті; у 1961 р. відділ у Канаді, при чому осідок його управи чергується щороку: Саскатун, Вінніпег, Едмонтон. Більшість укр. ветер. лікарів вільного світу є чл. ОУВЛ та індивідуально і збірно як проф. група увійшли дуже позитивно в усі ділянки життя укр. діаспори. Праці чл. ОУВЛ, публіковані в різних укр. і чужомовних ж., є значним досягненням укр. ветер. науки.

а) Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів — Канада

Фундатор-меценат ЕУ — 1 025 дол.

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів Канади, уфундувало вид. одного зошита ЕУ 2, на який склали:

д-р Гординський Євген (Саскатун)	150 \$
д-р Дершко Степан (Саскатун)	150 „
д-р Небелюк Мирослав (Саскатун)	150 „
д-р Базар Антін (Торонто)	100 „

д-р Балько Богдан (Вінніпег)	50 „
д-р Барчинський Юрій (Вінніпег)	50 „
д-р Гладишевський Мир. (Калгарі)	50 „
д-р Курило Петро (Ту Гілліс)	50 „
д-р Луговий Степан (Вінніпег)	50 „
д-р Моспанюк Антін (Торонто)	50 „
д-р Онuferко Ярослав (Едмонтон)	50 „

д-р Романович Роман (Вінніпег)	50 „
д-р Сабара Степан (Вінніпег)	50 „
д-р Триліх Корнель (Едмонтон)	25 „

1 025 \$

Управа ОУВЛ Канади 1963—64

Зліва: д-р Б.Балько (орг. реф.), д-р С. Дершко (гол.), д-р Р. Романович (заст. гол.), д-р М. Небелюк (секретар); відсутні: д-р А. Базар (почесний гол.), д-р Я. Онуферко (заст. гол.), д-р С. Гординський (скарбник)

ФУНДАТОРИ

1. ОУВЛ в Канаді, Саскатун — Канада	\$ 1.025,—
2. ОУВЛ, Нью-Йорк — ЗДА	„ 111,—
3. ОУВЛ, Чикаго — ЗДА	„ 110,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ОУВЛ, Вінніпег — Канада	„ 80,—
ОУВЛ, Вашингтон — ЗДА	„ 11,—
Разом	\$ 1.337,—

15. «Демпстерс» Лтд. — пекарня в Торонто, Канада
Фундатор-меценат ЕУ — 1 250 дол.

16. Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі
Фундатор-меценат ЕУ — 1 179 дол.

Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі (Канада), заснована 1944 р. за почином Крайової Екзекутиви Укр. Нац. Об'єднання (УНО) під гаслом: «Наша сила в нас самих». Чл. засновниками були 21 укр. робітник Монтреалю. Розвиток Спілки ілюструє діагра-

ма збільшення майна (уділів, вкладів і власних фондів), див. ст. 32. Зростання ч. чл. Спілки таке: 1944 р. — 21, 1945 — 30, 1950 — 200, 1957 — 743, 1964 — 1 131. За час свого існування УНКС виплатила з чистого прибутку понад 20 000 дол. на заг. укр. цілі, в тому ч. також на ЕУ.

17. Товариство Українських Інженерів Америки
і Українське Технічне Товариство Канади
Фундатор-меценат ЕУ — 1 120 дол.

Товариство Українських Інженерів Америки (див. ЕУ 2), постало 1949, нараховує б. 600 чл., здебільша нових іммігрантів, хоч зростає ч. тих, що вже закінчили студії в Америці. Найстаріші й найчисленніші відділи т-ва: Нью-Йорк (150 чл.), Філадельфія (100), далі Чикаго, Детройт, Бостон, Лос Анджельос, Клівленд, Боффало, Сиракузи та ін. Проф. інформаційна діяльність т-ва полягає у вид. квартальника «Вісті Укр. Інженерів» (разом з Укр. Техн. Т-вом у Канаді),

орг-ції наук. конференцій (1-2 рази щороку) і заг. з'їздів Укр. Інженерів Америки і Канади (кожні три роки, останній 1964 р. у Торонто), щомісячних зібрань чл. поодиноких відділів з рефератами тощо. Т-во розгорнуло широку допомогову акцію для укр. студентів та на різні культ.-наук. цілі, зокрема на вид. цінних публікацій. Ін. діяльність як централі, так і відділів: допомога чл., товариські зустрічі, річний бал з бенкетом, зустрічі з студентами тощо.

ФУНДАТОРИ

1. Товариство Українських Інженерів Америки, Нью-Йорк — ЗДА	\$ 525,—
3. Товариство Українських Інженерів Америки, Філадельфія — ЗДА	„ 250,—
3. Товариство Українських Інженерів Америки, Детройт — ЗДА	„ 160,—
4. Українське Технічне Товариство Канади, Торонто — Канада	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українське Технічне Товариство Канади, Монреаль — Канада	„ 60,—
Українське Технічне Товариство Канади, Едмонтон — Канада	„ 25,—
Разом	\$ 1.120,—

18. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді, Австралія

Фундатор-меценат ЕУ — 406:16:10 £

Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії, постанала 1953 р. на першому учительському з'їзді в Австралії в м. Мелборні з завданням забезпечити нац. виховання укр. еміграційного доросту і провадити працю в культ.-осв. і виховній галузях. УЦШР керує всім укр. шкільництвом Австралії, влаштовує раз на три роки учительські з'їзди та видає «Інформативно-методичний листок». До 1963 р. гол. УЦШР був Д. Нитченко, відтоді І. Броніцький.

Українська Недільна Школа в Аделаїді, найбільша укр. школа в Австралії, заснована 1951 р. Організатор і управитель школи Т. Пасічинський. 1965 р. школа мала 368 учнів і 24 вчителів. При школі діють дитяча бібліотека, оркестра, танцювальна група тощо.

19. «Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА

Фундатор-меценат ЕУ — 1 117 дол.

«Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА — 1963—64 рр. організував гол. Комітет до-помоги для вид. ЕУ З. Томків (див.

ст. 23) при співпраці бл. 30 т-в і орг-цій Детройту під протекторатом метрополі-тального Відділу УККА.

20. Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»

Фундатор-меценат ЕУ — 1 030 дол.

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч» (див. ЕУ 2), з осідком у Нью-Йорку, засноване 1947 р. для ведення культ.-осв., харитативної і екон. допо-моги, насамперед укр. імігрантам після другої світової війни. ОУА міститься у власному будинку в Нью-Йорку і має тепер 18 відділів у ЗДА; при 14 з них існують кредитові кооперативи «Самопоміч». Офіц. орган до 1960 р. місячник «Новий Світ», згодом — спільно з Т-вом Укр. Кооперації — «Наш Світ» (тираж понад 5 000 прим.). ОУА опікується та-кож залишенцями в Європі через Укр. Мед.-Харитативну Службу в Німеччині й Австрії та допомагає укр. студентам через КОДУС. Гол. від початку Ю. Ревай.

Управа ОУА «Самопоміч» 1965.

Зліва — сидять. І. Василюшин, І. Шепарович, Н. Андрусів, Ю. Ревай, С. Вартко, М. Лисогір, С. Спринський; стоять — другий ряд: І. Шабельський, Р. Білінський, М. Коць, Р. Раковський, В. Палідвор, В. Стефанович, М. Пінковський; стоять — третій ряд: В. Верещ, Л. Пришляк, І. Гурик, Б. Ластовецький, Р. Ільницький, І. Винник, Е. Бехметюк

ФУНДАТОРИ

1. ОУА «Самопоміч», Чикаго — ЗДА	\$ 420,—
2. ОУА «Самопоміч», Нью-Йорк — ЗДА	„ 225,—
3. ОУА «Самопоміч», Філадельфія — ЗДА	„ 175,—
4. ОУА «Самопоміч», Ньюарк — ЗДА	„ 125,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА «Самопоміч», Балтімор — ЗДА	„ 60,—
ОУА «Самопоміч», Пассейк — ЗДА	„ 25,—
Разом \$ 1.030,—	

21. «Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Бігуса і Яцика

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Бігус Богдан (*15. 3. 1910), підприємець і суспільний діяч родом з с. Підгороддя пов. Рогатин (Галичина). По закінченні сер. освіти студіював право у Львівському Ун-ті. Працював у «Маслосоюзі», а

Б. Бігус

П. Яцик

пізніше як співвласник першої укр. гарбарні в Галичині «Астра» в Стрию. Під час другої світової війни референт у фінансовому відділі УЦК в Кракові, згодом закінчив фахову гарбарську школу в Фрайбергу (Німеччина). Старшина 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. По виїзді до Канади (1950) включився в суспільно-громад. працю в Монреалі, а потім в То-

ронто, гол. в допомогівій ділянці: організував фонд для Укр. Мед. Харитативної Служби, інвалідів, НТШ-Сарсель, ЕУ, Братства дивізійників (м. ін. організував групу колядників, які протягом років закладали поважні суми на інвалідський фонд дивізійників, а у 1964 р. на один зошит ЕУ — 1 014 дол.). Організував відпочинкову оселю дивізійників «Говерля» б. Торонто; співвласник і чл. дирекції будів. фірми: «Accurate Builders» і «Prombank Investments», які завжди частину чистого прибутку призначають на громад. цілі.

Яцик Петро (*7. 7. 1921), підприємець і громад. діяч родом з Синевідська Вижнього на Гал. Бойківщині. Після закінчення молочної школи працював інспектором молочного госп-ва в Галичині. На еміграції закінчив сер. освіту та студіював політ. економію в УТГІ (Німеччина). Після переїзду до Канади (1948) включився як співвласник в ряд підприємств, особливо в будів. галузі. Нині разом з Б. Бігусом керує будів. спілками в Торонто: «Accurate Builders» і «Prombank Investments». Активний і в громад. праці, зокрема як гол. кредитівки при парохії св. Йосафата у Торонто.

22. Дувало Ірена — в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Дувало Ірена, дружина бл. п. Василя Д., народженого 8. 2. 1893 р. в Жулині, Стрийського пов. (Галичина), інж.-агронома, учасника визвольних змагань 1918-20 рр., померлого 12. 8. 1961 в Канаді; мати Юрка Д., нар. 6. 5. 1921 р. у Львові, д-ра і асистента фізики в Ессекс Каледжі Ассампшен ун-ту у Віндзорі, Канада, померлого 22. 1. 1958 в Канаді. Фундація — на пам'ять своїм найдорожчим.

Фото праворуч: Ю. і В. Дувало.

23. Мазуренко Анеля і Іван
Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Мазуренко Іван і Анеля, власники підприємства в Іслінгтоні 6. Торонто (Канада). Анеля *7. 10. 1924 у Етелберті, Манітоба (Канада), з 1941 в Торонто. Іван *1. 11. 1911 в Чернихівцях, Збаразького пов. (Галичина). Нар. освіту дістав у рідному селі, пізніше працівник в місц. кооперативі; 1936 виїхав до Канади, з 1937 р. у Торонто. Анеля й Іван одружилися 22. 5. 1948 р.; мають п'ятера дітей; чотирьох дочок й сина: Петрусю 13 р., Галю 11 р., Харитю 9 р., Олю 6 р., Тараса 2. р.

Фото праворуч: А. і І. Мазуренко

24. д-р Сайкевич Петро
Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Сайкевич Петро (*24. 7. 1898), лікар і гром. діяч родом з с. Синькова, Радехівського пов. (Галичина). Нар. школа в рідному с., гімназія в Камінці Струмиловій, мед. студії в Укр. тасмному Ун-ті у Львові, Карловому у Празі й у Граці (Австрія), де 1934 р. одержав докторат, нострифікований 1953 р. в Монреалі (Канада). Лікарська практика в Галичині

П. Сайкевич

й Німеччині; 1945—47 рр. шеф шпиталю заразних хвороб для біженців у Белягой 6. Копенгагену в Данії; тепер лікар у Віндзорі (Канада). До Канади приїхав 1948 р. Учасник визвольних змагань 1918—21 рр. в рядах армій УГА і УНР; один з організаторів перевороту в листопаді 1918 р. у Радехові й в Камінці Струмиловій, учасник боїв за Львів. Активний чл. студентських оргцій у боротьбі за укр. ун-т у Львові; діяльний чл. УВО, неодноразово ув'язнений поляками (м. ін. у концтаборі в Березі Картузькій).

25. Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто
Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто, постала 1952 р. Парохіяльну церкву, куплену у пресвітеріян, перебудовано усередині за вимогами візант.-укр. обряду; розмалювання стін й ікон виконав І. Дикий з допомогою І. Сухачева, іконостас — Д. Барац. При парохії існують: вищі курси українознавства (5 клас, 14 відділів), щоденна вечірня «Рідна школа» (6 клас, 14 відділів — бл. 450 дітей), цілоденний дитячий садок, Музичний ін-т ім. Лисенка, приміщені з 1963 р. у великому модерному будинку; діють хори (чоловічий, жін., мішаний), та 12 різних рел.-суспільно-харитативних організацій. Ч. вірних у різні р. від 3 до 5 000; парох о. д-р Богдан Липський.

Церква св. Миколая

ЧУЖИНЦІ — ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

26. Союзне Міністерство для Втікачів, Бонн — Німеччина

Фундатор-меценат ЕУ — 38 326 н. м.

27. Високий Комісар для Біженців при Об'єднаних Націях, Женева — Швейцарія

Фундатор-меценат ЕУ — 3 000 дол.

ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

Зіставлення

1. Пласт — Організація Української Молоді	\$ 10 070
2. Український Конгресовий Комітет Америки	" 6 844
3. Єп. Саварин Ніль	" 5 735
4. Українське Лікарське Товариство Північної Америки	" 2 865
5. Союз Українок Америки	" 2 559
6. Український Народний Союз	" 1 944
7. Збірка 1957 і коляда 1964 в Торонто, організовані Б. Вігусом	" 1 886
8. Відділ УККА при співучасті Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льюїсвіллі, ЗДА	" 1 804
9. Архiep. Бучко Іван	" 1 650
10. Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто	" 1 650
11. Братство колишніх воєнків 1 Української Дивізії Української Національної Армії	" 1 613
12. Українська Кооператива «Будучність» в Торонто	" 1 550
13. Союз Українців Католиків «Провидіння»	" 1 543
14. Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів	" 1 337
15. «Демпстерс» Лтд. — пекарня в Торонто	" 1 250
16. Українська Національна Кредитова Спілка в Монреалі	" 1 179
17. Товариство Українських Інженерів Америки і Українське Технічне Товариство Канади	" 1 120
18. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді, Австралія	" 1 120
19. «Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА	" 1 117
20. Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»	" 1 030
21. «Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Вігуса і Ядника	" 1 000
22. Дувало Ірена в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка	" 1 000
23. Мазуренко Анеля і Іван	" 1 000
24. д-р Сайкевич Петро	" 1 000
25. Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто	" 1 000
26. Союзне Міністерство для Біженців, Бонн — Німеччина	" 9 582
27. Високий Комісар для Біженців при Об'єднаних Націях, Женева — Швейцарія	" 3 000
Разом: \$ 67 448	

II. СПИСОК ФУНДАТОРІВ ЕУ ЗА АБЕТКОЮ

А

АБН — Українська Делегатура на Австралію і Нову Зеландію, див. Українська Делегатура Антибольшевицького Бльоку Народів.

«Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Бігуса і Ячика, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 000 дол.

«Альберта» — паливне підприємство Лаптути і Савки, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 165 дол.

«Альфа-Фирнічер» — фірма, див. Шафранюк.

Анастасівський Микола, мистець-маляр, Міннеаполіс — Ст-Пол — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 104 дол.

«Арка» — книгарня, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Б

Баглай Дмитро, Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ* — 400 дол.

Баран Остап д-р, лікар, Нью-Йорк; ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Барнич Василь, Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 120 дол.

Бережницький Юрій д-р і Анна, лікарі, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Бігус Богдан, див. «Акюрат Білдерс» — *фундатори-меценати ЕУ*.

Біланюк Петро (* 1894), педагог — біолог і географ (див. ЕУ 2) родом з П'ядиків Коломийського пов. (Галичина). Після закінчення гімназії у Коломиї (1914) вступив до УСС-ів, пізніше старшина УГА. Студії в ун-тах: укр. таємному у Львові і Карловому у Празі, закінчені докторатом, що його згодом Б. нострифікував у Польщі. У 1930-их рр. викладав в укр. гімназіях у Чорткові й у Львові. Під час другої світової війни шкільний інспектор і гол. УДК в Сяноці. На еміграції вчителював у Міттенвальді, Відні, Авгсбурзі; в ЗДА проф. біології в каледжі в Детройті. Наук.-популярні розвідки і ст. на пед. теми. *Фундатор ЕУ* — 396 дол.

Білецька Марія (* 19. 2. 1897), учителька і мед. сестра родом з Ряшева (Галичи-

на). Закінчила держ. учительську семінарію у Львові (матура 1916). Після другої світової війни виїмгувала до Ст. Пол (ЗДА), де з 1951 р. вчителює на курсах українознавства; з 1952 р. гол. Сестрицтва Пресвятої Діви Марії при укр. кат. церкві св. Степана в Ст. Пол. *Фундатор ЕУ* — 306 дол.

Блажейовський Дмитро о. д-р, Денвер — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Бобків Григор інж., Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 110 дол.

Богачевський Константин (* 17. 6. 1884), митр., церк. діяч (див. ЕУ 2), родом з Манаєва Зборівського пов. (Галичина), син о. Сильвестра і Олени з Зарицьких. 1902 р. закінчив тімназію у Стрию; теологічні студії в унтах у Львові, Інсбруці (де 1910 здобув докторат) і Мюнхені. Свячений у 1909 р.; у 1911–14 рр. префект гр.-кат. Духовної Семінарії у Львові, 1916 р. радник і референт Львівської Консисторії. 1916—

Митр. К. Богачевський

17 рр. капелян австр. армії. З 1918 р. крилошанин перемиський і катедральний парох, за гром.-суспільну працю ув'язнений поляками; 1923 р. ген. вікарій і апостольський протонотар. 1924 р. титулярний еп. амізіський і апостольський екзарх для українців у ЗДА, 1950 р. асистент папського престолу і рим. граф, 1954 р. титулярний архієп. Берое, 1958 р. перший митр. для українців кат. візант. обряду в ЗДА. Владика Б. підніс амер. екзархат з рел., орг., осв. та екон. боку; меценат укр. харитативних і культ. інституцій. † 6. 1. 1961 р. *Фундатор ЕУ* — 700 дол.

Бойко Василь (* 5. 6. 1911), підприємець і юрист родом з с. Волощина, пов. Бережани (Галичина). Бчився в гімназіях у Бережанах і у Львові, правничі студії у Львівському Ун-ті (1930–34), де брав участь у студентському житті (гол. Прав-

ничої громади). Згодом адвокатська практика у Львові; одночасно власник крамниці мед. і хірургічного приладдя (1934—39). З 1948 р. в Канаді, провадить торг. підприємство в Торонто і бере участь в укр. суспільно-громад. житті та допомагає фінансово укр. установам, зокрема пресі. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Бойко Осип, д-р прав, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Борецький Ісидор (*1.10.1911), єп., церк. діяч. (див. ЕУ 2), родом з Острівця Тереховельського пов. (Галичина), син селян Симеона і Юлії з Давосирів. Теолог. студії у Львові, свячений на свящ. 1938 р. Згодом виїхав до Канади, де виконував душпастирську працю. 1948 р. іменований єп. титулярним аматуським. Того ж року призначений апостольським екзархом на Сх. Канаду з осідком в Торонто; з 1956 р. єп. ординарій Торонтської єп. Зорганізував і налагодив церк. й культ. працю в єп. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Єп. І. Борецький

Борис Євген і Галина, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 121 дол.*

«Боян», муз.-співоче т-во в Сідней — Австралія; *фундатор ЕУ — 41:14:08 £.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії — Крайова Управа в Канаді, з осідком у Торонто, об'єднує 6 станиць: у Вінніпегу, Едмонтоні, Монреалі, Ст. Катерінс, Судбурах і Торонто. *Фундатор ЕУ — 350 дол.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії, Станиця Торонто; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Братство колишніх вояків 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії, Станиця Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Братство Українців Католиків — Відділ у Гамільтоні, постав 1944 р. як один з перших на терені Сх. Канади, на базі культ.-осв. т-ва ім. М. Пашкевича, що існувало при укр.-кат. парохії з 1919 р. Братство веде культ.-осв. роботу (доповіді, вистави тощо) й організує розвагові імпрези, гол. для здобуття фондів на потреби парохії. *Фундатор ЕУ — 270 дол.*

Бригідер Іванна, дружина Володимира (див. ЕУ 2) і діти: Дарія і інж. Михайло Цибульські, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 350 дол.*

Бувші члени укр. акад. т-ва «Січ», див. «Січ».

Бувші учениці «Рідної Школи» в Станиславові, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 147 дол.*

«Будучність» — «Фючер Бейкері», пекарня Вжесневських, Романа (*3.12.1927 в Тернополі) і Ірини, уродженої Кусий (*1927 в Золочеві, Галичина), заснована 1950 р. спільно з батьками Романа — Феліксом (1898—1952) і Анною з Завадовичів (*1906 в Тернополі). До Канади приїхали 1948 р. Про своє підприємство вони пишуть: «...після дворічного перебування в Канаді родина Вжесневських постановила усамостійнитися, відкриваючи підприємство — пекарню... Сподівання висловили в назві «Будучність». 1950 р. вони працювали самі по 18 годин денно. З року на рік підприємство росло. Після смерті батька мати Анна повністю включилася в хід підприємства і разом з старшим сином Романом ведуть його дотепер. У 1964 р. відкрили філію. Нині пекарня «Фючер Бейкері» разом з філією zatrudнює 40 працівників і є одним з поважніших укр. підприємств в Торонто». *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Р. Вжесневський

«Бурлаки», перший курінь Уладу Старших Пластунів і шістнадцятий Курінь Уладу Пластунів Сеньйорів. Курінь оформився офіц. 1946 р. Його засновників та більшість членства становили кол. учасники пластових таборів Остодору, Сокола і Врустур. Мета «Б.» творити тісно зв'язане дружбою середовище, яке заохочувало б чл. до громад. праці та плекати мандрівництво. Обидва курені (шістнадцятий постав пізніше) є складовою частиною «Бурлацької ватаги» з осідком у Нью-Йорку; ч. чл. бл. 70. Відзнака «Б.» — «подертий черевик», символізує мандрівку та безжурний підхід до турбот життя. Багато чл. «Бурлацької ватаги» на керівних постах у Пласті. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Бучко Іван, архієп. — Рим, Італія; *фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.*

В

Василишин Євген, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Василіяни оо., див. Парохія св. Юра і Протоігуменат оо. Василіян.

«Вечірка Ірен», Рочестер — ЗДА; організатор д-р Ірена Крамарчук; фундатор ЕУ — 110 дол.

Вжесневський Роман і Ірена, Торонто — Канада, див. «Будучність».

Високий Комісар для Біженців, Женева — Швейцарія; фундатор-меценат ЕУ — 3.000 дол.

Відділ УККА при співучасті відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льюїсвіллі, ЗДА; фундатор-меценат ЕУ — 1 804 дол.

Віндик Северин, Торонто — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Воевідка Ярослав д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; фундатор ЕУ — 100 дол.

Войнаровський Роман д-р і Емілія, лікарі, Чикаго — ЗДА; фундатор ЕУ — 200 дол.

Войнаровський Ярослав, Чикаго — ЗДА; фундатор ЕУ — 125 дол.

Г

Гайдак Микола проф., д-р, Міннеаполіс-Ст. Пол, ЗДА; фундатор ЕУ — 105 дол.

Гарас Тарас, Ст. Катерінс — Канада; фундатор ЕУ — 110 дол.

Германюк Максим (*30. 10. 1911), митр., церк. і громад. діяч, редemptорист (див. ЕУ 2), родом з Нового Села, Жовківського пов. (Галичина), з сел. родини, син Микити і Анни з Мончуків. 1932 р. закінчив гімназію оо. Редemptористів у Збоїськах б. Львова, богословські студії (закінчені докторатом 1943) та сх. мов і сх. історії в Кат. Ун-ті у Лювені, де й реабілітувався. Висвячений 1938 р. у Львові. Проф. Духовної Семінарії оо. Редemptористів у Бопліно (Бельгія) і Веттерфорді (Канада). Співзасновник Укр. Допомогового Комітету (1955) і перший гол. Укр. Наук.-Осв. Т-ва в Бельгії. З 1948 р. в Канаді, протоігумен укр. віцепровінції оо. Редemptористів, з 1951 р. єп. помічник, з 1956 р. бархисп. і митр. Вінніпегу. Як митр. розгорнув багаторічну діяльність на рел. і нац. полі. Чл. Секретаріату Єдності другого Ватиканського Собору, до 1965 гол. Конференції укр. кат. єпископату. Наук. праці, зокрема з біблїстики, засновник і перший ред. богословського квартальника «Логос», д. чл. НТШ (з 1951). Фундатор ЕУ — 600 дол.

Митр. М. Германюк

Глібович Петро д-р, лікар, Торонто — Канада; фундатор ЕУ — 129 дол.

Глушківський Юліян, Монреаль — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

«Говерля», відпочинкова оселя Братства дивізійників б. Торонто — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Голинська Мирослава, організатор коляди, Торонто — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Гордіюк Іван інж., Нью-Йорк — ЗДА; фундатор ЕУ — 100 дол.

Горошко Михайло о. д-р, Віндзор — Канада; фундатор ЕУ — 150 дол.

Грабовський Іван д-р, лікар, Ст. Катерінс — Канада; фундатор ЕУ — 130 дол.

Грушкевич Микола д-р, лікар, Клівленд — ЗДА; фундатор ЕУ — 200 дол.

Гультай Василь (*10. 8. 1900), політ. і громад. діяч, фармацевт (див. ЕУ 2), родом з с. Глушкова, Городенківського повіту (Галичина). Закінчив гімназію у Станіславові; правничі студії у Кракові (1924—27), фармацевтичні — у Торонто (1934—40). Підпоручник Армії УНР 1918—20 рр.; згодом чл. УВО, за участь у якій був ув'язнений поляками. З 1927

В. Гультай

р. в Канаді, де розвинув жваву діяльність: співзасновник Укр. Стрілецької Громади (1928), двічі гол. її Гол. управи і (з 1956) почесний гол.; організатор Укр. Нац. Об'єднання, заступник гол. (1938—46) й гол. (1954—56) її Крайової езекутиви та през. (1956—57); співзасновник Осередку укр. культури й освіти у Вінніпегу та в-ва «Новий Шлях»; зв'язковий ОУН на Канаду тощо. Меценат багатьох укр. установ. Фундатор ЕУ — 525 дол.

Г

Голембійовський Іван (*4. 6. 1896), педагог (класичний філолог) родом з Жидачева (Галичина). Гімназію закінчив у Станіславові. Під час першої світової війни старшина австр. армії, згодом поручник УГА в складі 3 Бережанської бригади. По закінченні Віденського Ун-ту учителював в 1922—38 рр. в укр. держ. гімназії у Станіславові. Під час больш. окупації 1939—41 рр. працював спершу в Обл. відділі нар. освіти, а далі в Ін-ті удосконалення вчителів у Станіславові. Під час нім. окупації 1941—44 рр. посад-

І. Голембійовський

ник м. Станиславова. З 1950 р. в Нью-Гейвен — ЗДА. *Фундатор ЕУ — 540 дол.*

Гренюк Андрій (*4. 2. 1892), підприємець, власник готелю і мотелю у Віндзорі (Канада), родом з с. Зубоміст, пов. Камінка Струмило-ва (Галичина). Нар. школа в рідному селі, дві класи гімназії в Камінці Струмилової. Бунчужний австр. армії і заступник чотаря в УГА; був 9 місяців у польському полоні (Тухоль). 1924 р. виїхав до Канади, де спершу працював в папірні, потім самостійно у різних галузях. Суспільно-громад. діяч Віндзору: чл. УНО, кредитової спілки, організатор спілки професіоналістів і бізнесменів, доволітній гол. Укр. Стрілецької Громади. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

А. Гренюк

Д

«Демпстерс» Лтд. пекарня, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 250 дол.*

Демус Пилип (*27. 12. 1917), родом з Мужилівців, Яворівського пов. (Галичина). Закінчив гімназію у Львові (1937 р. матура в Філії Акад. гімназії). Мед. студії в Єні й Ерлангені (Німеччина), де керував суспільною опікою над укр. робітниками. Тепер лікар у Мокені, Іллінойс — ЗДА. *Фундатор ЕУ — 260 дол.*

Дершко Галина і Степан (*3. 3. 1922), лікар-ветеринар і громад. діяч родом із Станиславова (Галичина). Сер. освіта у

Г. Дершко

С. Дершко

Станиславові, ветеринарні студії у Львові й Відні (1946 р. здобув титул доктора). Емігрував до Канади, де працює як ветеринарний лікар — інспектор у держ. департаменті агрикультури в Саскатуні. У Канаді включився в укр. громад. життя як чл. президії Укр. Нац. Об'єднання, гол. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів Канади, гол. Укр. професійного клубу в Саскатуні, чл. дирекції Осередку

укр. культури і в-ва «Новий Шлях» та ін. Ст. на громад. і фахові теми. Дружина Галина з Чубатих є управителем фірми «Універсал Сторес» — мебльово-електротехн. приладдя в Саскатуні. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Децик Юлія і Степан. Юлія, уроджена Попель-Олеськович, нар. в Кульчицях Шляхетських Самбірського пов. (Галичина); прибула до Боффало (ЗДА) 1913 р., де була активним чл. низки суспільно-громад. орг-цій. Степан, нар. 1889 р. в Берегах, Самбірського пов., з 1914 р. в Боффало, де працював як фабричний робітник; один з кращих організаторів і керівників укр. громади; †1944 р. На

С. Децик

Ю. Децик

пошану Батькам фундацію склали дочки: Марія Новадла і Емма Тарловська; *фундатор ЕУ — 505 дол.*

Довгань Євген, див. ст. 37, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Долішній Богдан, адвокат, Ст.-Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Допомогова Секція при Відділі Боффало Українського Конгресового Комітету Америки — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 2 775 дол.*

Допомогова Секція при Пластовій Станції Торонто — *фундатор-меценат ЕУ — 1 347 дол.*

Дувало Ірена — в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка, — Торонто, Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Думин Євстахій (*9. 3. 1909), купець-підприємець родом з с. Підмастиря б. Львова. Купецька діяльність з 1928 р.; у 1934—44 рр. власник магазину чоловіч. і жіноч. вбрання, у той час одного з найкращих укр. підприємств у Львові (1940—41 рр. під час польської окупації Львова текстильна крамниця в Холмі). З 1948 у Канаді, де спершу організував у Торонто з братом Романом будів. підприємство, а згодом конфекційний магазин — «Думин

Є. Думин

і Спілка», яке веде донині. Д. тром. діяч і меценат. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

«Думка», хор, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Дяків Петро, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Е

Елиїв Ярослав, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 160 дол.*

«Елліс», працівники фірми, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ж

Жуковський Антін і Святослава. Антін (*27. 9. 1904), лікар і гром. діяч (див. ЕУ 2), родом з Поморян Збараського пов. (Галичина). Студентський діяч у Кракові, де 1934 р. закінчив мед. студії. Лікар у Щуровицях, Лопатині й Бродах (1941—44), де допомагав полоненим сов. армії, чл. УПА і жид. лікарям. 1944—45 рр. полковий лікар 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. З 1949 р. в ЗДА, де провадить лікарську практику в Стіл, Півн. Дакота. Як гол. стейтової філії УККА заслужений інформатор американців про укр. справи. Дружина Святослава, уроджена Біляк, гімназійна матура у Львові, пропагатор укр. мистецтва. *Фундатор ЕУ — 255 дол.*

Журба Галина, Чікаго — ЗДА; неприйнята нагорода Українського Літературного Фонду; *фундатор ЕУ — 250 дол.*

З

Заячківська Марта, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Збірка 1957 і коляда 1964 організовані Б. Бігусом, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 886 дол.*

Зборівський Допомоговий Комітет, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Зелений Петро д-р, інж., Поппель — Бельгія; *фундатор ЕУ — 483 фр. фр.*

З'їзд Уладу Старших Пластунів 1963, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Золоті вечериці» в Детройті — ЗДА, 1963—64 організував гол. Комітет допомоги для вид. ЕУ З. Томків; «Золоті вечериці» — *фундатор-меценат ЕУ — 1 117 дол.*

І

Іванів Павло, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Іванусів Ярослав інж., Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 155 дол.*

Івашко Володимир о., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 210 дол.*

Ісаїв Іван (*28. 11. 1907), суспільно-гром. діяч у Канаді родом з с. Стрільчого, Городенківського пов. (Галичина). 1924 р. виїмігрував до Канади, де вчився в Колегії св. Йосифа в Йорктоні. Працював у Вінніпегу в центральній гетьманських «Січей» й у ред. «Канадійського Українця». З 1928 р. в Едмонтоні (з 1930 року керівник бюро корабельної лінії Гдиня-Америка, з 1946 року власник агенції продажу нерухомостей та асєкурації), де розгорнув широку гром. діяльність: довголітній гол. Нар. Дому, чл. дирекції, управитель (1942—46) і співр. в-ва і часопису «Укр. Вісті», секретар і гол. Відділу КУК, організатор (1938) комітету допомоги Карп. Україні (зібрав 5 413 дол.); лицар Колумба, щедрий меценат на нац.-культ. цілі. †25. 8. 1961 р. в Едмонтоні. *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

І. Ісаїв

К

Кіт Олександр (*14. 9. 1904), рибовод родом із Львова, з міщанської родини. Вчився в гімназіях у Станіславові й в Стрию. З 1921 р. активний пластун, спершу в Калуші, пізніше в Стрию, учасник багатьох пластових таборів і зустрічей (він же «герой» популярної пластової пісні: «... у таборі на Соколі новина постала, що Котові пластунові ковбаса пропала...»). З 1929 р. у Франції, де присвятив себе рибництву. Ст. про епідемічні хвороби, про некрозу панкреатичної залози і про гібридизацію пстругів, виплекав нову расу жовтого пструга. 1960 р. франц. мін-во рільництва нагородило К. медалею. Тепер в Менонвалі (Франція). *Фундатор ЕУ — 1 207 фр. фр.*

Кіфор Іван, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кіш пластунок Станиці Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 122 дол.*

Клюб Львов'ян, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальський Богдан, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальський Ярослав, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальчук Іван, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Козакевич Роман, д-р, лікар, Чікаго; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

З. Томків

Козицький Володимир, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Кокорудз Володимир д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Кокорудз Ярослав д-р, лікар, Чикаго ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Комітет допомоги виданню ЕУ, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 188 дол.

Комітет допомоги виданню ЕУ, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Комітет Об'єднаних Жіночих Організацій, Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Кооперативне т-во «Самодопомога», Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 120 дол.

Комітет Свята Героїв, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ* — 162 дол.

Косташ Степан (*5. 3. 1901), селянин-робітник родом з с. Росохач Коломийського пов. (Галичина). Учасник визвольних змагань 1918—20 рр. У рідному селі секретар «Читальні Просвіти», писар у т-ві «Луг», засновник аматорського театрального гуртка, чл. УСРП (деякий час чл. її пов. управи). 1929 р. виїхав на заробітки до Франції, де включився активно в укр. гром.

С. Косташ

життя, будучи секретарем у багатьох установах. 1939—40 рр. у франц. армії, відзначений франц. воєнним хрестом за відвагу і посвяту. Тепер в Абондані (Франція). *Фундатор ЕУ* — 3 050 фр. фр.

Кочан Анастасія і Осип, Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Кравчук Мирон, д-р, лікар, Нью-Йорк ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Крайова Пластова Старшина в ЗДА, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Кредитівка «Самопоміч», Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Кредитова Кооператива «Будучність», Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 550 дол.

Кредитова Кооператива «Віра», Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Кредитова Кооператива ім. св. Йосафата, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Кредитова Спілка парохії св. Миколая, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Кредитова Спілка при церкві Матері Божої Неустанної Помочі в Торонто (Канада), заснована 1950 р. заходами гол. новоприбулих імiгрантів. Засновник і перший през. о. Я. Бенеш; з 1955 р. дирекцію очолює парох церкви о. канцлер П. Камінецький, а активним през. є д-р Ю. Пелех. Спілка має 2 850 чл. (в тому ч. 260 дітей-щадників), розпоряджає ба-

лянсовою сумою понад 3 млн дол., подає позик на заг. суму 14 млн дол., гол. на купівлю нерухомостей, виплатила

Завідуючі органи КСМБНП в Торонто, 1960—64.

Зліва направо — сидять: Гриновець, о. Бенеш, Василенко, о. Камінецький, Дячинська, д-р Пелех, Вігус; стоять: Шеремета, Косар, Дайко, Назар, Романець, Верезовський, Гутор і Дудар

600 000 дол. дивідендів, допомогла в будові церкви МБНП; пожертвувала на культ. і гром. цілі бл. 27 000 дол. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

Кредитова Спілка при церкві св. Духа в Гамільтоні — Канада, заснована 1950 р. з почину еп. І. Борецького і пароха о. А. Цимбалістого. Організатор Спілки інж. І. Луцик (техн. керівник фірми електронічних виробів «Еровокс»). Кредитівка

Управа КС при церкві св. Духа в Гамільтоні

Зліва направо — сидять: П. Чижик, М. Шерб, о. В. Джурман, І. Луцик (голова), І. Юрша; стоять: В. Габрович, О. Хомяк, Й. Шпак, О. Григорович; відсутні: В. Гасай, П. Копачівський, В. Садівський, Е. Текач

має тепер 400 чл. і понад 350 000 дол. майна; виплатила своїм чл. за 15 років 71 420 дол. за рахунок відсотків і дивідендів. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

Кубійович Володимир проф., д-р, Сарсель — Франція; *фундатор ЕУ* — 491 фр. фр.

Кузеля Ольга, Сарсель — Франція; *фундатор ЕУ* — 514 фр. фр.

Кузик Дмитро, інж., Трентон — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 105 дол.

Кулик Степан, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Куник Мирослав (*14. 11. 1906), лікар родом з Перемишля (Галичина), де й закінчив гімназію; мед. студії у Львівському Ун-ті (1931 р. д-р медицини). Згодом спеціалізувався в ділянці жін. хвороб (Краків, Відень 1939—46). З 1949 р. про-

вадить лікарську практику в Ст. Катеринс (Онтаріо, Канада). *Фундатор ЕУ* — 300 дол.

Куропась Семен, інж., Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Курси Українознавства, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 110 дол.

Кухар Маріян, Ст. Катеринс — Канада; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Кушнір Василь (*17. 9. 1893), церк. і гром. діяч, свящ. (див. ЕУ 2), родом з с. Бікна Грималівського пов. (Галичина), з сел. родини Михайла і Агафії з Коченків. Гімназію закінчив у Львові, богословські студії в 1922—27 рр. у Львові й Інсбруці, де 1927 р. здобув докторат. Згодом у Станиславові префект і проф. Богословської Семінарії. З 1934 р. в Канаді (Вінніпег), де розгорнув широку священничу і гром. діяльність. Діяч Братства Українців Католиків, один з ініціаторів Комітету Українців Канади, його перший і довголітній през., дав почин для заснування Фонду Допомоги Українців Канади, чл. Дирекції Ради Горожанства Канади. Парох митрополичої катедри у Вінніпегу, прелат, з 1957 р. ген. вікарій. *Фундатор ЕУ* — 260 дол.

Л

Лапичак Тома, д-р, лікар, Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 200 дол.

Левицький Витовт, д-р, лікар, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 120 дол.

Лемішка Іван (*21. 5. 1896), лікар і політ.-гром. діяч родом з с. Стрептова, пов. Камінка Струмилова (Галичина). Закінчив гімназію в Камінці Струмиловій. 1918—20 рр. старшина УГА і Армії УНР (учасник 1 зимового походу); згодом чл. УВО, за що був ув'язнений поль. владою. Мед. студії у Карловому Ун-ті в Празі (де 1921—23 рр. був гол. «Студентської Помочі»), закінчені докторатом, що його Л. нострифікував 1930 р. у Познані. Лікарська практика в Камінці Струмиловій (гол. союзу кружків «Рідна Школа» і Пов. Нар. Комітету в Камінці, чл. гол. управи «Рідної Школи» у Львові). 1939—41 рр. у Кракові, 1941—44 рр. в Сяноці, згодом лікар 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. На еміграції в Австрії й Канаді (з 1950), де є лікарем у Вонда, Саскачеван; секретар Відділу КУК у Вонда (1953—61), у 1953—54 рр. през. централі Українців Католиків Саскачевану. *Фундатор ЕУ* — 700 дол.

І. Лемішка

Лепкалюк Мирослав (*4. 4. 1919), інж.-підприємець і гром. діяч родом з Старого Косова на гал. Гуцульщині. Гімназію закінчив у Коломиї; політехн. студії — в Данцігу й Штуттгарті (Німеччина) 1946 р.

З 1947 р. у ЗДА, спершу асистент у Нью-Йоркському Ун-ті, згодом у приватних інженерних фірмах. З 1954 р. власник фірми проектування мостів (нині з трьома інженерними бюро в Нью-Йорку, Бостоні й Гаррісбургу), яка запроєктувала дотепер 465 мостів, в тому ч.: у Фол Рівер, Масс. (вартості 25 млн дол.), в Лйоренс, Масс. (12 млн дол.) і в Бронсвіл, Па. (10,5 млн дол.). Л. активний в укр. гром. житті, зокрема як співзасновник і гол. Укр. Т-ва Інженерів Америки (1950—51), Укр. Нар. Дому в Нью-Йорку (1952—54) тощо. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

М. Лепкалюк

Лисюк-Каленик Григорій, Онтаріо, Каліфорнія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Литвин Лев, д-р, адвокат, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 110 дол.

Ліра Визволення України, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Ліра Визволення України, Відділ Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ* — 230 дол.

Ліра Українських Католицьких Жінок, Відділ Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Ліра Українських Католицьких Жінок, Відділ Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 112 дол.

«**Лісові Чорти**» (див. ЕУ 2), гурти укр. пластунів, об'єднані в два курені: третій Курінь Уладу Старших Пластунів (заснований у Львові 1922 р.) і третій Курінь Уладу Пластунів Сеньйорів (постав на еміграції); найбільший чол. курінь у Пласті — 75 старших пластунів і 111 пластових сеньйорів, розкинених по всіх країнах укр. діаспори і поділених на «велзивулати» і «кодла». Команди обох куренів («Ради Стану Молодої і Старої Фамілії») творять «Коронну Раду». Щороку відбуваються «ради» — з'їзди фамілії, що кілька років — повна церемонія «Велика Племінна Рада». Курінним за весь час існування є до смерті «Людипер» Ярема Весоловський. Відзнака «Л. Ч.»: на щиті, обведеному цвітом і листям чортополоха сплетені літери «ЛЧ», звер-

ху пластовий капелюх з орлиними перами. Внутр. допомоговою установою є «Фамілія по нитці». «Л.Ч.» часто ініціюють і провадять спільні акції в Пласті (Джемборі, ж. «Юнак», «Лісова школа»). Вони постійно підтримують вид. ЕУ, зокрема допомагають фінансово й організаційно в проведенні Акції-С. *Фундатор ЕУ — 515 дол.*

Лободич Роман, о., крилошанин, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

М

Мазуренко Іван і Анеля, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Мак Ярослав, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Макаревич Іван, д-р, лікар, Нью-Йорк ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Маланчук Володимир (* 20. 8. 1904), еп., церк. діяч (див. ЕУ 2) родом з Заліщиків Малих, Заліщицького пов. (Галичина), редемпторист. Вчився в гімназіях у Києві, Львові й Бельгії. Свячений на свящ. 1931 р.; богословські студії в Ескен (Бельгія), філос. в Мюнхені (де 1942 здобув докторат). Під час другої світової війни душпастир українців католиків у Мюнхені, з 1945 р. викладач Укр. Духовної Семінарії у Гіршбергу (Німеччина) і Кулемборгу (Голляндія), у 1949—50 синкел (ген. вікарій) у Великобританії. 1955—60 рр. у Канаді — протоігумен Редемптористів сх. обряду на Канаду і ЗДА, ред. богословського квартальника «Логос». З 1960 р. еп. титулярний епіфанійський, з 1961 р. перший укр. кат. еп. екзарх у Франції з осідком у Парижі. Ст. на філос. і рел. теми. *Фундатор ЕУ — 2 400 фр. фр.*

Еп. В. Маланчук

Маслов Микола, інж., Париж — Франція; *фундатор ЕУ — 490 фр. фр.*

Мацьків Володимир (* 4. 9. 1923), хемік-металург (див. ЕУ 2) родом з Станиславова, син судді д-ра Тимотея і Ірени з Іваницьких. Гімназію закінчив у Кракові (1941); політехн. студії у 1941—48 рр. в Бресляві, Ерлянгені й Лювені; студентський діяч (гол. укр. студентських громад в Бресляві й Ерлянгені, гол. ЦЕСУС-у у 1947—48 рр.). З 1948 р. у Канаді; тепер дир. відділу дослідів і розбудови та чл. директорської ради фірми Scherritt Gordon Mines, Alberta. Понад 45 наук. ст. та понад 40 патентів з ділянки хем. та порошкової металургії і неорганічної та фіз. хемії. Д. чл. НТШ і гол.

його осередку на Зах. Канаду (з 1959), почесний чл. Хем. Ін-ту Канади та чл. багатьох наук. т-в. *Фундатор ЕУ — 320 дол.*

Медвідський Константин і Наталія, міри фармації, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Мельник Петро, інж., Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Метіль Ігнатій, д-р, і Еріка, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Михайлів Микола, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 126 дол.*

Мицик Модест, д-р, лікар, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Міжорганізаційний Шевченківський Комітет, Судбури — Канада; *фундатор ЕУ — 194 дол.*

Мовчан Юліян, д-р, лікар, Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Мула Ілля, д-р, адвокат, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Н

Наконечний Олександр, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 220 дол.*

Наукове Товариство ім. Шевченка, Осередок Праці Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Нітефор Ірина (* 5.10. 1917), лікар родом з Вовчі (Слобожанщина), дочка Валентина Садовського. 1935 р. закінчила чес. реальну гімназію у Празі, 1942 р. мед. студії у Карловому Ун-ті в Празі (докторат). Тепер у Торонто (Канада). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Новаки Пластової Станиці, Віндзор — Канада; *фундатор ЕУ — 102 дол.*

О

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 111 дол.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів Канади; *фундатор-меценат ЕУ — 1 025 дол.*

Об'єднання Українсько-Американських Організацій м. Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Об'єднання Українсько-Канадських Підприємців і Професіоналістів у Монтреалі (Канада), постало 1954 р. (затверджене провінційним урядом 1959) з ініціативи Є. Василишина, Б. Панчука, Т. Пархіна (він перший гол. 1954—58 рр.) та А. Беґи (до чл. засновників належали ще І. Федів, О. Чайківський, А. Лукіян, Д. Попадинець, П. Гриневич, Я. Ковальчук, С. Клемчук й ін.). Далі гол. були: Є. Ва-

симишин, М. Логущ і з 1961 р. Е. Орищук. Діяльність Об'єднання зосереджується, згідно із статутом, на підвищенні особистих, заг. і проф. кваліфікацій чл.

Управа Об'єднання. Зліва направо — сидять: Н. Петрашко, Е. Василишин, мгр. Орищук (голова), М. Логущ, Е. Сенишин; стоять: С. Левенець, Я. Пришляк, С. Димитрак, М. Коваль, Ю. Фотій; відсутні: ред. Р. Шульгин, д-р П. Тарашук, В. Данчишин і В. Мельник

Об'єднання та їхнього добробуту; допомога в розвитку торгівлі й промислу та культ.-наук. інституцій тощо. *Фундатор ЕУ — 800 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Ньюарк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 225 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 175 дол.*

Об'єднання Українців в Америці — «Самопоміч», Чикаго (ЗДА), засноване 1949 р., об'єднує перев. українців нової імміграції із завданням допомагати іммігрантам та потребуючим, гол. залишенцям в Європі. Воно є основоположником всіх новозаснованих т-в у Чикаго. Гол. «С.»: С. Самбірський, І. Семянчук, А. Романюк, М. Смітюх, О. Наконечний, А. Артимович, П. Бабяк, О. Попель, І. Мула, а тепер — В. Тимцюрак; довголітній секретар Н. Филипович. Видатну допомогу «С.» подала уродженка Америки К. Гульчій. Т-во двічі очолило збірку на ЕУ. *Фундатор ЕУ — 420 дол.*

Об'єднання українців Вашингтону (ЗДА), самостійне т-во, засноване 1949 р., яке гуртує актив укр. вашінгтонської громади, репрезентує та керує її суспільною і культ. діяльністю. Свої касові надвишки (за 15 рр. бл. 6 000 дол.) Об'єднання видає на підтримку укр. вільної науки та на ін. культ.-харитативні цілі. Гол. Об'єднання в хронологічному порядку: Є. Скоцко, Ю. Старосольський, О. Антонович, К. Варварів, В. Сім'янців, Е. Гіль, І. Дубровський, Б. Ясінський. *Фундатор ЕУ — 305 дол.*

Обнова», див. Студентське Товариство «Обнова».

Олач Володимир о., Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Олексій Євген інж. і Світлана, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Олійник Іван о., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Омецінський Омелян, Рочестер — ЗДА, замість надгробного каменя на могилу брата сл. п. Ростислава Омецінського, замученого на 28-му році життя у Верхньо-Уральському, Уфимської обл. у 1941 р.; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Організація Державного Відродження України, Відділ Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Організація Оборони Лемківщини в Америці (див. ЕУ 2), заснована на першому Лемківському Конгресі у Філадельфії 1936 р. Метою ООЛ є організувати всіх лемків-українців на еміграції, вести культ. і заг.-освідмлюючу працю, нести моральну і матеріальну допомогу виселенцям з Лемківщини, виступати в обороні прав лемків і всіх українців у Польщі, виселених з рідної землі. З цією метою ООЛ гуртує лемків у 23 відділах у ЗДА і Канаді і видає з 1958 р. місячник «Лемківські Вісті» і «Лемківські Календарі» (на 1965 і 1966 рр.). По відновленні орг-ції по другій світовій війні її гол. були: Ю. Налісник, І. Сквіртнянський, Ю. Котляр. *Фундатор ЕУ — 330 дол.*

Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Головна Управа, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Осінчук Роман д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Остафійчук Микола д-р, лікар, Ошава — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ощадно-Кредитова Спілка «Карпатія» у Вінніпегу (Канада), заснована 1940 р. за допомогою чл. укр. кооперативи «Калина», що діяла з 1930 р. Нині «Карпатія» нараховує 2 750 чл. (1958 р. — 1 370) і має 3 800 000 дол. майна (1958 р. бл. 1 млн). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

П

Павличенко Тиміш проф., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Парохія св. Юрія в Нью-Йорку, веде на оо. Василіянами; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Парохія укр.-кат. церкви св. Миколая, Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Перші Стежі», Курінь Уладу Пластового Сеньйорату, Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 330 дол.*

Піх Роман, мгр, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Пласт — Організація Української Молоді; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Пластова кооператива «Плай», Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластова Станиця, Вінніпег — Канада, заснована 1948 р. о. В. Івашком; з 1951 р. веде літні табори для новацтва і юнацтва, в яких щороку перебуває в сер. 130 пластунів і пластунок. Важливіші події: перша крайова пластова зустріч Канади 1955 р. в Укр. парку б. Вінніпегу та участь у святкуваннях у зв'язку з відкриттям пам'ятника Т. Шевченка 1961 р. у Вінніпезі. Станиця має власний дім, ч. чл. бл. 250. Станичними понад один рік були: о. Д. Шевчук, Р. Сенчук і А. Качор. При станиці існує гурток приятелів Пласту. З 1961 р. чл. станиці включені в Патронат Укр. Пласту в Канаді над наук. осередком НТШ в Сарселі. *Фундатор ЕУ — 255 дол.*

Пластова Станиця, Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Пластова Станиця, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластова Станиця, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 672 дол.*

Пластова Станиця, Трентон — ЗДА; *фундатор ЕУ — 220 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уряду Пластового Сеньйорату, Гартфорд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 103 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уряду Пластового Сеньйорату, Денвер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уряду Пластового Сеньйорату, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уряду Пластового Сеньйорату, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 113 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уряду Пластового Сеньйорату, Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластовий 34 Курінь Юнаків, Сиракузи — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської, Чикаго — ЗДА, див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 385 дол.*

Повзаник і Комарницький, фірма, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Попович Володимир (*1922), лікар і гром. діяч родом з Вільшан б. Перемишля (Галичина). Мед. студії закінчив 1950 р. у Лювенському Ун-ті в Бельгії. Працює як спеціаліст неврології і електроенцефалографії в Генті (Бельгія). Гол. Укр. Допомогового Комітету в Бельгії (з 1925). Збирач укр. мистецтва і матеріалів до його історії. *Фундатор ЕУ — 2 685 фр. фр.*

Працівники федеральної кредитової кооперативи «Самопоміч» у Чикаго — ЗДА (див.): Антін Артимович, Павло Бабяк, Ярослав Войнаровський, Орест Гордиський, Роман Мицик, Ілля Мула,

Омелян Плешкевич, Володимир Попадюк, Степан Скробач і Зенон Шведак — відмовилися від належної їм винагороди в кооперативі на користь ЕУ. *Фундатор ЕУ — 760 дол.*

Працівники фірми «Вестінггауз», Філадельфія; див.: Українці інженери і креслярі ф-ми Вестінггауз.

Пришляк Богдан, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пришляк Стефанія, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Продишук Андрій, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Прокопець Вадим (* 24. 9. 1925), лікар родом з України. Мед. студії закінчив 1940 р. в Інсбруку (Австрія), які згодом нострифікував (1956, Канада) і спеціалізувався в ділянці жін. хвороб. Тепер має лікарську практику в Ст. Катерінс (Канада). *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

В. Прокопець

«Промбанк Інвестмент» — фірма, див. Бігус.

Протоігуменат оо. Василиян Канадської Провінції, заснований 1948 р. у зв'язку з розподілом Амер.-Кан. Василиянської провінції (постала 1931; перші василіяни прибули до Канади 1902 р.; див. Канада).

Манастир оо. Василиян в Мондері

Тепер Кан. провінція оо. Василиян нараховує 121 чл.: 63 свящ., 39 братів-студентів, 19 братів-помічників; манастирі: в Мондері, Вінніпегу, Грімсбї, Вестоні й Оттаві; резиденції у Ванкувері, Едмонтоні та Торонто. П. має власне в-во (з 1936) і друкарню, видає ж. «Світло» (з 1938), утримує низку шкіл, в яких найважливіша колегія (гайскул) для хлопців у Вестоні (збудована 1962 р.). З 1960 р. оо. Василияни викладають сх. богословські науки в ун-ті оо. Облятів в Оттаві. Протоігуменом провінції з 1964 р. є о. Мирон Дацюк. *Фундатор ЕУ — 525 дол.*

Протоігуменат оо. Редемптористів Канадської Провінції (до 1960 р. віцепровінція; перші редемптористи сх. обряду прибули до Канади 1906 р.), має тепер

7 чернечих домів і 56 чл. (в тому ч. 29 свящ., 9 братів, 15 студентів і 3 новиків). Гол. осередки: Йорктон (в-во, місячник «Голос Спасителя», богословський кварталник «Логос»), Вінніпег (осідок протоігуменату), Роблін (колегія св. Володимира), Медовейл (новіціят). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Пуццло Петро, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Пушкар Володимир д-р, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 105 дол.*

Р

Радейко Микола (*2. 10. 1920), лікар родом з м. Яворова (Галичина). Закінчив гімназію у Яворові й розпочав мед. студії у Львові. Політ. в'язень поль. (1938—39) і больш. (1940—41) тюрем; діяч УПА (1943—48). 1948 р. прибув до Норвегії, де закінчив мед. студії в Осло 1953 р. Тепер веде лікарську практику разом з дружиною-лікаркою (норвежкою) в Осло. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Редемптористи оо., див. Протоігуменат. **Рижевський Володимир д-р**, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Росляк Ярослав (*18. 8. 1927), адвокат родом з Чорткова (Галичина), син гром. діяча д-ра Михайла Р. Гімназія в Чорткові й Інсбруці (Австрія). У 1944—45 рр. у І Дивізії Укр. Нац. Армії. Правничі студії в Інсбруці і в Едмонтоні в Альбертському Ун-ті. 1952—57 рр. власна адвокатська канцелярія у Боннівіл, Альберта; згодом працює в держ. прокуратурі провінції Альберта. Викладач курсів українознавства ім. І. Франка, секретар Нар. Дому і Відділу КУК у Едмонтоні; звич. чл. НТП. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Руденський Теофіл (*9. 11. 1907), юрист і суспільний діяч родом з Пістиня на Гуцульщині, син. о. Миколая і Теодосії з Шухевичів. Правничі студії закінчив 1932 р. у Львівському Ун-ті. 1939—41 рр. розгорнув визначну гром. діяльність у Криничі на Зах. Лемківщині. З 1948 р. в Канаді; активний чл. пластових і гром. орг-цій; довголітній (і один з найкращих) організатор допомоги для вид. ЕУ. Тепер у Ст. Катерінс, Онтаріо. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

С

Саварин Ніль, еп. Едмонтону — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 5735 дол.*

Савчак Володимир мгр, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Савченко Євген, Монреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сайкевич Петро д-р, лікар, Віндзор — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1000 дол.*

Салабан Богданна д-р, лікар, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 151 дол.*

Сахрин Володимир і Марія, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Свято-Миколаївська укр. кат. парохія в Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1000 дол.*

«Сейф-вей», фірма, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Секція допомоги залишеним в Європі при Пластовій Станиці, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1347 дол.*

Сенишин Амброзій митр., Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сидор Іван, д-р, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сіменович Мирослав д-р, лікар, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Січ», Українське академічне товариство «Січ», т-во укр. студентів високих шкіл у Відні, засноване 1868 р. за почином А. Вахнянина, найстаріша укр. студентська орг-ція (див. ЕУ 2). «С.» відіграла велику роль в укр. нац. відродженні в Австрії, особливо у 1870-их рр. під впливом М. Драгоманова й О. Терлецького. Ч. чл. 30-80, у 1920—23 рр. понад 350. «С.» перестала існувати 1945 р. через зайняття Відня сов. військом і масову еміграцію чл. 1963 р. відбувся з'їзд кол. чл. «С.» в оселі Укр. Робітничого Союзу «Верховина» в Глен Спей, Н.-Й., ЗДА, який м. ін. ухвалив, на пропозицію д-ра М. Яремка, організувати збірку на фундацію ЕУ. Кол. чл. «С.» — *фундатор ЕУ — 750 дол.*

Слободян Іван інж. і Марія, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Смик Роман Петро (*3. 10. 1918), лікар і гром. діяч родом з с. Жовчева, Рогатинського пов. (Галичина). Сер. освіта у Станиславові, мед. студії у Кракові й Відні, закінчені 1945 р. докторатом (праця «Укр. нар. медицина»); спеціалізувався у ділянці венеричних і шкірних хвороб у Мюнхені. На еміграції дир. ІРО-шпиталю 1949—50 рр. в Ансбаху і мед. офіцер ІРО на Баварію; тепер лікарська практика в Коал-Сіті, Іллінойс — ЗДА. Студентський діяч у Кракові й Берліні, ред. газ. «Авторемісник» для укр. робітників у Берліні (1943—44). 1945 р. організатор Укр. Санітарно-Харитативної Служби в півн. Баварії. Праці: «Deutsch-Ukrainisches kleines medizinisches Wörterbuch» (1943); «Венеричні хвороби, як їх пізнавати і поборювати» (1947). *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Р. СМИК

Смук Іван д-р, адвокат, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Соколовський Володимир д-р, ветеринарний лікар, Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 190 дол.

Соловій Оксана, Міннеаполіс - Ст. Пол — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Союзне Міністерство для Втікачів, Бонн — Німеччина; *фундатор-меценат ЕУ* — 38 326 нм.

Союз Українок Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ*.

Союз Українок Америки — 1 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА, постав 1921 р. з ініціативи М. Скубової п. н. Укр. Жін. Громада в Нью-Йорку, з 1925 р. — відділ СУА; довголітні гол. — С. Абрамовська і (з 1945) К. Пелешок; нині відділ має 54 чл., в тому ч. 3 почесні. Спершу метою діяльності було допомагати укр. воєнним інвалідам (вже 1922 р. вислано 500 дол. до т-ва опіки над укр. інвалідами у Львові), з пол. 1940-их рр. також жертвам війни, новоприбулим до ЗДА, залишенцям і укр. школам у Німеччині та ін. потребуючим. Відділ подав дотепер пожертв на суму понад 22 000 дол. Крім того провадить культ.-осв. працю (виклади, мист. виставки, оргція «вишиваних вечерниць» тощо). 1931 р. видав «Альманах Жін. Громади». *Фундатор ЕУ* — 265 дол.

Союз Українок Америки — 20 Відділ ім. Олени Теліги, Філадельфія — ЗДА, заснували (1947) молоді українки, уродженки або вихованки амер. землі, до яких з 1949 р. приєдналися новоприбулі з Європи. Тепер відділ нараховує 38 чл. Першою гол. була 1947 р. С. Терлецька, далі К. Ярош (1948—54), О. Коламінська-Сердюк, Л. Дяченко, С. Новаківська, М. Чайковська (1958—64) і В. Цегельська. Діяльність відділу насамперед імпрезно-харитативна (Щедрий вечір, покази мод, вечори градуантів, виставки вишивок, літ. вечори, дитячі пікніки, день матері, продаж квітів перед Великоднем тощо). Зібрані гроші — понад 13 000 дол. передано на харитативні цілі, м. ін. дитячому садкові в Новому Ульмі (Німеччина) — 1 760 дол.; *фундатор ЕУ* — 437 дол.

Союз Українок Америки, 22 Відділ, Чикаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 155 дол.

Союз Українок Америки, 33 Відділ, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 110 дол.

Союз Українок Америки, 47 Відділ, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Союз Українок Америки, 49 Відділ, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Союз Українок Америки — 61 Відділ, Віпани — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Союз Українок Америки — 64 Відділ, Нью-Йорк, один з перших відділів СУА в ЗДА, що об'єднує виключно нових іммігранток, постав у 1954 р. з ініціативи комітету в складі: І. Рожанковська — гол., М. Карпевич — заступник гол., Х. Вое-

відка — секретар, С. Стецура — орг. референт; вони ж активні чл. управи т-ва до-нині. Відділ розгорнув допомогую акцію, 1957 р. розпочав «мистецькі виставки жін. творчості», що згодом перетворилися на постійну осінню імпрезу; реферат молоді включив у свою програму товариські імпрези, вечерниці і курси модерних танків; 1963 р. розпочато мист. читання казок для дітей. Відділ намагається шукати нові шляхи і виявляти ініціативу; його досвід підсумований у зб.-звідомленні: «СУА 64 відділ у Н. Й. — 1954—1964», Нью-Йорк, 1964. Впродовж 10 рр. відділ зібрав на свою діяльність понад 30 000 дол. *Фундатор ЕУ* — 420 дол.

Союз Українок Америки, Окружна Рада, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Союз Українок Америки, Централь, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 200 дол.

Союз Українок — Відділ суспільної опіки, Сідней — Австралія; *фундатор ЕУ* — 61:16:09 £.

Союз Українських Купців, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Союз Українців Бельгії, Відділ Льеж — Бельгія; *фундатор ЕУ* — 827 фр. фр.

Союз Українців Британії — Відділ Брандфорд (Йоркшир, Англія), один з найбільших і найактивніших відділів СУБ, заснований у 1947 р., з 1952 р. у

Будинок Відділу СУБ в Брандфорді
Під домівкою: українські діти з учителями школи українознавства ім. Тараса Шевченка

власному будинку. Зростання членства в перші рр.: 30 (1947), 160 (1948), 738 (1952). Відділ має референтури: фін., культ.-осв., суспільної опіки, еміграційну, інвалідського фонду та секцію інформації чужинців про Україну. З 1953 р. при відділі діє укр. суботня школа (тепер бл. 300 дітей; управитель В. Попадинець і з 1964 р. — М. Бахмат), з 1957 р. товариський клуб «Лиман». Відділ влаштовує культ. імпрези: виставку укр. нар. мистецтва (1949), дитячої літератури (1955), англійських вид. про Україну (1955) та ін. Першим гол. Відділу був І. Смерека, далі: В. Кордуба, С. Гула, М. Радьо, Р. Писарчук, В. Попадинець (1952—55), М. Бахмат (1955—60), М. Радьо, В. Крук, Н. Мулька. *Фундатор ЕУ* — 222:14:01 £

Союз Українців Католиків «Провидіння»; див. *Фундатори-меценати ЕУ*.

Союз Українців Католиків «Провидіння»; Централь; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 460 дол.

Спілка Української Молоді, Осередок ім. Івана Мазепи, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Спілка Української Молоді, Осередок ім. М. Павлушкова, Чікаго-північ — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Спілка Української Молоді, Осередок Монреаль — Канада; *фундатор* — 201 дол.

Старші Пластуни — збірка під час з'їзду 1961 на «Пластовій Січі», Грейфтон — Канада; з'їздом керував ст. пл. І. Брикович з Монреалю. *Фундатор* — 300 дол.

Стасюк Дмитро, Гамільтон — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Стецьків Євген д-р, лікар і Неоніла, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 103 дол.

Студентське товариство «Обнова»; Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Сушків Олександр д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Т

Тершаковець Андрій (*6. 2. 1911), юрист і гром. діяч родом з Якимчиць б. Комарна (Галичина). 1931 р. закінчив укр. гімназію у Львові, 1935 р. правничий фак. Львівського Ун-ту й почав адвокатську практику в Комарні, а далі у Рудках, у яких був культ.-осв. працівником, зокрема як секретар філії «Просвіта». У 1943—44 рр. мав власну адвокатську канцелярію в Самборі. З 1948 р. в Торонто (Канада), де включився в укр. гром. і госп. працю, зокрема безперервно у Пласті, очолюючи з 1957 р. Пластовий сеньйорат у Канаді. *Фундатор ЕУ* — 316 дол.

«Ті, що греблі рвуть»; 2 Курінь Уладу Старших Пластунок і Уладу Пластунок Сеньйорок (див. ЕУ 2), постав 1927 р. у Львові, гол. для ведення виховної праці серед молоді з допомогою постійних і мандрівних пластових дівочих таборів (1927—39 на Соколі, в Космачі-Брустурках тощо). З рядів куреня «Ті, що греблі рвуть» вийшли передові діячки пластового руху. Сеньйорський курінь включив у свою діяльність також окремі акції для укр. науки і культури: у 1950—51 рр. допоміг видати і кольпортувати кн. Ю. Шереха «Нарис сучасної укр. літ. мови»; 1961 р. видав переклади вибраних творів Т. Шевченка на зах.-евр. мови. З 1963 р. влючився як передовий в Акцію-С. *Фундатор ЕУ* — 794 дол.

Товариство б. вояків Української Повстанської Армії, станиця Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Товариство прихильників Української Національної Ради, станиця Балтімор — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Товариство «Просвіта» в Льорейні — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Товариство Українських Інженерів Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ*.

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 160 дол.

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ* — 525 дол.

Товариство Українських Інженерів Америки — Відділ Філадельфія, один з найдавніших і найчисленніших (100 чл.) відділів ТУІА. За час свого існування Відділ дав стипендій студентам (стипендійним фондом відає окрема комісія) та дотацій різним укр. наук.-культ. установам понад 10 000 дол. *Фундатор ЕУ* — 250 дол.

Товариство Читальня «Просвіти» у Вінніпегу (Канада), засноване 1905 р. селянами з Галичини при допомозі гр.-кат. свящ. за традицією матірнього т-ва «Просвіта» у Львові. Т-во веде рідну школу, влаштовує лекції, доповіді, читання літератури, має одну з кращих бібліотек; воно спричинилося до поширення письменности і складає поважні пожертви на нац. цілі, зокрема на пам'ятник Т. Шевченка у Вінніпезі і на фундацію Шевченка в Канаді. Гол. діячі: довголітній гол. М. Воробець, заступник гол. М. Чайковський, Г. Мудрий, І. Квасниця, Ю. Дзюрдзевич, В. Цап та ін. *Фундатор ЕУ* — 250 дол.

«Туган»; кооператива з обмеженою порукою, заснована 1952 р. купцями споживчих крамниць у Вінніпегу, що прибули до Канади після другої світової війни. Гол. завданням спілки було організувати гуртвню споживчих товарів для своїх чл. Перший гол. дирекції був П. Матвійчина, тепер О. Метелля; одним з основних чл. «Т.» був Л. Голейко (видатний організатор Акції-С). «Т.» — *фундатор ЕУ* — 700 дол.

Турченко Богдан інж., Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

У

«Україна»; спортове т-во, Торонто — Канада; див. ст. 37; *фундатор ЕУ* — 250 дол.

Українська Антибольшевицька Ліга в Австралії і Новій Зеландії, див. Українська Делегатура АБН.

Українська Громада в Реймсі — Франція; *фундатор ЕУ* — 464 фр. фр.

Українська Громада, Форт-Саскачеван — Канада; *фундатор ЕУ* — 223 дол.

Українська Делегатура Антибільшовицького Блоку Народів — УДАБН на Австралію і Нову Зеландію, постанала 1956 р. рішенням укр. делегації при ЦК АБН. До управи УДАБН увійшли: М. Шегедин (він же гол. 1956 і 1964), В. Литвин, П.

Управа УАЛ. Зліва направо — сидять: М. Микита, М. Шегедин (голова), О. Кошарський; стоять: В. Литвин, В. Пундяк, М. Шевчик, Р. Драган

Сорока і В. Коцюмбас (як гол. контролер; в 1957—64 гол.). Укр. відділи АБН організовано у Квінсленді, Сідней, Мелборні, Брізбені, Аделаїді, Петрі, Канбері та налагоджено зв'язки з Новою Зеландією; ч. чл. у 1957 р. — 651. На конференції УДАБН у Мелборні (1965) змінено назву орг-ції на Укр. Антибільшовицька Ліга в Австралії і Новій Зеландії, схвалено статут та обрано нові керівні органи: гол. М. Шегедин, чл. — В. Пундяк, В. Литвин, Р. Драган, С. Радіон; контрольна комісія — О. Кошарський, Р. Бойцун, С. Місько; суд — М. Микита, М. Шевчук, Ю. Венгльовський. Гол. цілі УДАБН (УАЛ) ті самі, що й АБН (див. ЕУ 2) та фінансування Місії АБН на Формозі (у 1957—64 рр. — 6.042:18 англ. фунтів). Крім того, за час своєї діяльності Делегатура допомогла різним укр. установам і орг-ціям сумою 2.888:10 англ. фунтів. **Фундатор ЕУ — 240 £.**

Українська католицька катедра св. Володимира і Ольги, Вінніпег — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Українська католицька парохія в Пасейк — ЗДА; фундатор ЕУ — 100 дол.

Українська Кредитова Кооператива в С. Катерінс — Канада; фундатор ЕУ — 200 дол.

Українська Медично-Харитативна Служба — Делегатура в Монреалі — Канада; фундатор ЕУ — 655 дол.

Українська Народна Каса в Монреалі — Канада; фундатор ЕУ — 150 дол.

Українська Національна Кредитова Спілка в Монреалі — Канада. Розвиток спілки ілюструє діаграма (див. праворуч). **Фундатор-меценат ЕУ 1117 дол.**

Українська Недільна Школа в Аделаїді, див. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії.

Українська Повстанська Армія, Станиця б. воєнків у Вінніпегу — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто — Канада; фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.

Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді — Австралія; фундатор-меценат ЕУ — 406:16:00 £

Українська Щадничо-Кредитова Спілка «Нова Громада» в Саскатуні, заснована 1939 р. як перша укр. кредитова спілка в Канаді (організатор інж. В. Топольницький). Після періоду застою у 1947—56 рр. наступила доба розквіту «Н. Г.», як це видно з таблиці:

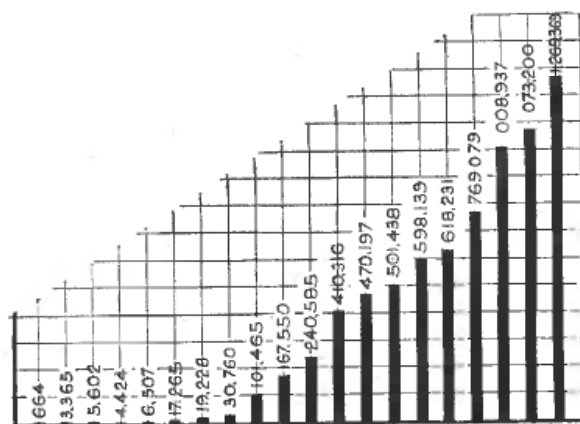
рік	ч. чл.	позики в дол.	маєтковий стан в дол.
1939	54	750	777
1949	135	14 220	14 261
1959	258	163 656	186 726
1963	480	553 765	639 462

З 1957 р. гол. Дирекції є П. Ткачук, управитель — д-р В. Яшан. З балансових надвишок «Н.Г.» дотує заг.-громад. цілі, в тому ч. як **фундатор ЕУ — 250 дол.**

Українське запомогове братство св. Миколая, т-во взаємних забезпечень, Вінніпег — Канада; **фундатор ЕУ — 100 дол.**

Українське Лікарське Товариство Північної Америки; див. **Фундатори-меценати ЕУ.**

Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Відділ Іллінойс, Чикаго — ЗДА, засноване 1951 р. з ініціативи 12 лікарів з д-ром Р. Гаванським на чолі, спершу як окреме т-во, з 1952 р. як Відділ УЛТА в Нью-Йорку. Головами були: В. Стефурак, І. Козій, П. Моцюк, М. Сіменович (1955—58), Т. Воробець, Р. Крупка, І. Дачишин, П. Грицеляк, А. Хрептовський, В. Трухлий. Нині т-во має 91 чл. лікарів (1952 р. — 44, 1957 — 77)

Діаграма росту майна УНКС в Монреалі

і 17 чл. секції фармацевтів, заснованої 1961 р. Відділ видає неперіодично «Інформаційний Листок» і «Лікарський Альма-

нах» (1965, присвячений сеньйорові лікарів і гром. діячеві д-рові М. Сіменовичеві); влаштовує збори з рефератами на мед. теми, товариські зустрічі й балі у співпраці з ветеринарними лікарями тощо. Дохід з імпрез призначається на харитативні цілі й на стипендійний фонд для студентів медицини та дентистики. *Фундатор ЕУ — 715 дол.*

Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Відділ Торонто — Канада; фундатор ЕУ — 100 дол.

Управа Відділу УККА в Детройт-Схід і Гемтремк в 1964—65 рр.
Зліва направо — сидять: М. Кавка, д-р А. Заплітний, Т. Стельмах, В. Тустанівський (голова), І. Захарків, В. Рижий, д-р О. Марітчак, М. Ласка; стоять: Р. Качмар, Я. Голуб, М. Легета, В. Вориш, П. Рогатинський, А. Триш, П. Драган, О. Захарків, І. Вутрий, В. Яремчук

Українське Лікарське Товариство Північної Америки, Централь; фундатор-меценат ЕУ — 2 040 дол.

Українське Національне Об'єднання — УНО, Філія ч. І. Торонто (Канада), засноване 1934 р. В своєму складі має братні орг-ції: Укр. Стрілецька Громада, Орг-ція Українок Канади ім. Ольги Басараб і Відділ молоді УНО. При філії УНО існують: Рідна школа (понад 100 учнів), Курси українознавства (бл. 60 учнів), Доріст молоді УНО, хор «Боян», танцювальна група «Калина», спортові дружини, бібліотека (4 000 тт.) — приміщені у власному будинку, та літня оселя для дітей (на 200-акровій площі над оз. Сімко); заходами УНО влаштовано низку театральних вистав. Число чл. на кін. 1965 р. — 620. *Фундатор ЕУ — 565 дол.*

Українське Технічне Товариство Канади — Торонто; фундатор ЕУ 100 дол.

Український Золотий Хрест, 15 Відділ Мінеаполіс-Ст. Пол — ЗДА; фундатор ЕУ — 147 дол.

Український Конгресовий Комітет Америки; див. Фундатори-меценати ЕУ.

Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ Боффало — ЗДА; фундатор ЕУ — 120 дол.

Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ Боффало, Допомогова Секція, див. Фундатори-меценати ЕУ.

Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ Гартфорд — ЗДА; фундатор ЕУ — 730 дол.

Український Конгресовий Комітет Америки — Відділ Детройт-Схід і Гемтремк, постав з Відділу УККА Великого Детройту (організовано 1946 р. як перший відділ УККА, гол. П. Дем'ян) у зв'язку з припливом нових імігрантів у 1948—50 рр. В результаті довголітньої праці Відділу у співпраці з централею УККА є щорічні підписування посадником м. Детройту проклямації в день 22 січня й вивішування в цей день на ратуші м. укр. прапора поряд амер. та молитви за укр. народ у Сенаті та Конгресі Америки. Особ-

ливу увагу Відділ присвячує молодіжним орг-ціям, підсилюючи дотаціями їхню працю (м. ін. на заснування укр. вищої школи при парохії Непорочного Зачаття в Гемтремк). Щороку Відділ провадить збірку на харитативні цілі та

Управа філії УНО в Торонто в 1964—65 рр.

Зліва направо — сидять: Я. Маслівець, П. Федунь, Ю. Карманін, І. Везкоровайний, М. Калимін, О. Максимів, Ю. Шанта; стоять: В. Дідулка, С. Гумінілович, М. Ребрик, В. Войко, В. Пінковський, В. Вора

пересилає її до ЗУАДК і Укр. Мед. Харитативної Служби (Німеччина); з своїх засобів ухвалює дотації на різні суспільні, культ. та наук. цілі, в тому ч. й на НТШ. В кампанії збірки «нац. датку» до Укр. Нац. Фонду УККА Відділ завжди посідав передове місце серед ін. відділів УККА. *Фундатор ЕУ — 800 дол.*

Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ Льорейн, при співучасті

Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і Дитина», Льорейн — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 840 дол.

Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ Сиракузи; *фундатор ЕУ* — 886 дол.

Український Конгресовий Комітет Америки — Централія, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 166 дол.

Український Народний Дім, Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Український Народний Дім, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Український Народний Дім, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Український Народний Союз; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Український Народний Союз, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 242 дол.

Український Народний Союз, Відділ Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 150 дол.

Український Народний Союз — 320 Відділ «Братство Пресвятої Тройці» в Балтиморі — ЗДА, організоване 1912 р. М. Дурделю з 24 чл. (перший урядуючий гол. — Й. Карпевич). Тепер Відділ нараховує 302 чл. (196 дорослих і 106 молоді). За час свого існування Відділ склав на різні нац. цілі 2 068 дол. в тому ч. пожертви на НТШ — в Сарселі, що їх складають дорослі чл. по 5 центів щомісяця на підставі ухвали заг. зборів 1959 р. Теперішня управа Відділу: Д. Пісецький — гол., І. Іваневич — заступник гол., І. Малко — секретар і скарбник, М. Хомишак, Й. Мармаш і Т. Хай, члени. *Фундатор ЕУ* — 343 дол.

Український Народний Союз, Централія, Джерсі-Сіті — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ* — 1 050 дол.

Український Робітничий Дім в Торолд-Савт (Thorold-South), Онтаріо (Канада), т-во засноване у 1922 р., вело культ.-осв. працю і давало матеріальну допомогу різним установам і орг-ціям на рідних землях (на купівлю дому для укр. інвалідів у Львові, на т-во «Просвіта» у Львові, на жертви повені, на виборчий фонд й ін.). Т-во проявило себе й політ.: протестувало проти Москви за штучний гол. на Україні й проти Польщі за паціфікацію. Коли залишилося тільки 8 старших чл. т-ва, вони 1958 р. ліквідували т-во, а майно в сумі 9 206 дол. поділили на осв.-наук. цілі, в тому ч. на вид. ЕУ. Душею і останнім гол. т-ва був Роман Литвин, робітник самоук.

Р. Литвин

гром. діяч, *29. 11. 1893 р. в Ковалівці, Бу-чацького пов. (Галичина). Литвин приїхав

до Канади 1912 р. й активно включився в укр. політ.-гром. життя, зокрема будучи довголітнім представником КУК на свою місцевість, організуючи фонди на Укр. Нац. Раду, на фундацію ім. Т. Шевченка і т. п. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

Український Робітничий Союз, Скрентон — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Український Студентський Клуб при університеті, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 160 дол.

Українські Комбатанти, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Українсько-канадський Інститут Просвіти, Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Українці інженери і креслярі фірми Вестінггауз у Філадельфії-Лестер, ЗДА, зібрали 1-доляровими місячними пожертвами спільну фундацію ЕУ. Збір-кою керував Б. Лучаковський. *Фундатор ЕУ* — 277 дол.

Учительська Громада в Чикаго, ЗДА, заснована 1950 р., об'єднує укр. учителів з завданням організувати і провадити школи українознавства та опікуватися ними. Тепер веде одну з найбільших суботніх шкіл українознавства при катедрі св. Миколая, яка має 600 учнів (навчання завершується матурою). Гол. П. Бабяк, А. Антонович, нині Ю. Назаревич. Громада дала також поч. для появи тижневика «Укр. Життя», що виходить дотепер. *Фундатор ЕУ* — 280 дол.

Учительський Збір Школи Українознавства Т-ва «Рідна Школа» в Детройті — Схід (ЗДА). Школу заснували у 1950 новоприбулі до ЗДА батьки з нової

Учительський збір школи

Зліва направо — сидять: Р. Дигдало, Н. Розмай, К. Ніцименко, д-р В. Лончина (директор), мгр. Л. Воднарук, П. Гайда, М. Андрусяк; стоять: О. Савчук, О. Михалевич, Н. Черняк, С. Пришляк, М. Прийма, І. Тарнавська, І. Кучер, Л. Шаенко, Я. Жданів, М. Олесницька

еміграції з 22 учнями і 3 учителями. Тепер школа працює в системі українознавчих шкіл Шкільної ради УККА і нараховує 359 учнів і 17 учителів та має 11 клас (8 клас нижчого і сер. ступеня і три класи вищого ступеня). Предмети навчання: укр. мова, укр. література,

історія України, географія України та укр. культура. Навчання закінчується іспитом зрілості з українознавства (матурою). Учні школи збирають на фонд «Діти — дітям», з якого допомагають тим українознавчим школам в Європі, що ними ця школа опікується. Учителі школи вносять щомісячно пожертви на фонд

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Чикаго
Управа і працівники: зліва направо — сидять: О. Плешкевич, Д. Німилевич, А. Артимішин, Р. Мицик, В. Цюпадок, П. Вабяк, Я. Войнаровський; стоять: (перший ряд) О. Йона, О. Веселовський, Д. Пілецький, П. Семків, — (другий ряд) В. Кусик, М. Сенчишин, О. Сокологорський, В. Гавдьо, В. Галушка

«Учителі — учителям», з якого висилають допомоги потребуючим учителям в Європі й наук. осередкові НТШ в Сарселі. Фундатор ЕУ — 570 дол.

Ф

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Детройті, ЗДА, заснована 1952 р.; того ж р. відкрито філію в Зах. Детройті, 1961 р. у Воррен. Зростання членства: 1955 р. — 1 000, 1960 — 2 000, 1965 — 3 000. Фінансовий розвиток (в млн): 1955 — 0,5 у вкладках, 1957 — 1, 1962 — 2, 1964 — 3, 1965 — 4. Кількість позичок впродовж 14 рр. — 8 244 на заг. суму 15 310 186 дол. Вигідні кредити допомогли чл. «С.» загосподаритися, влаштувати власні верстати праці, набути будинки тощо, а орг-ціям виконати різні гром. проекти. «С.» видавала 1953—55 рр. двомісячник «Наш Контакт» (ред. В. Несторович), згодом неперіодично «Вісті Кредитівки» та низку брошур з різних питань кредитової практики. Першим гол. був А. Мілянчик, пізніше О. Серафін, з 1964 р. В. Гупалівський. Фундатор ЕУ — 600 дол.

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Чикаго, ЗДА, щадничко-позичкова кооператива, заснована 1951 р. на базі т-ва Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч» (див.), яка є її спонсором. Першим гол. до 1955 р. був І. Сем'янчук, згодом А. Артимович (1955—59), з 1959 р. Р. Мицик. Нині кооператива перейшла суму 5 млн дол. ощадностевих вкладів і має бл. 4 200 чл. Кооператива спричинилася в значній мірі до зміцнення матеріального стану посідання українців в Чикаго і околицях, а своїми пожертвами допомогла укр. установам і орг-ціям. Фундатор ЕУ — 609 дол.

Федерація Американських Українців стейту Мічиган, ЗДА, центр. установа, що об'єднує всі укр. орг-ції і т-ва на терені стейту, постала 1939 р. заходами І. Панчука й І. Кузя з осідком в Детройті. Крім репрезентативних зв'язків з амер. офіц. чинниками, розгорнула харитативну (зокрема під час війни) і культ.-осв. діяльність. Після війни заходами Ф. створено укр. допомоговий комітет — зародок пізнішого ЗУАДК. 1953 р. Ф. більшість своїх функцій передала метрополітальному Відділові УККА. Ф. влаштувала різні імпрези, прибуток з яких призначувано гол. на укр. культ. потреби. Активні діячі Ф.: В. Лисий, П. Трепет,

Фед. Кред. Кооп. «Самопоміч» в Детройті — Управа і працівники
Зліва направо — сидять: С. Федакова, В. Шкудор, О. Серафін, В. Гупалівський, С. Лазуренко, Д. Пісецька; стоять: І. Лотоцький, П. Гайда, С. Сеник, В. Несторович, Р. Кордуба, М. Віхорек, В. Кривуцький, Т. Крамарчук, П. Капітанець

М. Ковальчук, Т. Демяненко, В. Довгань, довголітній секретар — П. Гайда та ін. Фундатор ЕУ — 250 дол.

Филипчак Борис д-р, лікар, Пассейк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Фіголь Атанас д-р, Мюнхен — Німеччина; *фундатор ЕУ* — 101 дол.

Фляк Микола інж., Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ* — 166 дол.

Фонд Допомоги Українців Канади (див. ЕУ 2), Вінніпег — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Фонд Допомоги Українців Канади Філія Торонто, див. ст. 37; *фундатор ЕУ* — 400 дол.

«**Фючер Бейкері**», див. «Будучність».

Х

Хімяк Петро, Чікаго — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Ц

Ценко Микола д-р, Філадельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 105 дол.

Цімура Ярослав інж., Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Ч

Чайківський Іван, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

Черевко Ярослав (* 11. 2. 1921), лікар родом з с. Корчмина, Рава-Руського пов. (Галичина). Сер. освіту закінчив у Мал. Духовній Семінарії у Львові, мед. студії 1948 у Відні, нострифікація 1955 в Канаді, до якої приїхав 1951 р. Заснував власну клініку і шпиталь у Вірджілі, Онтаріо, які провадить з 1955. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

Я. Черевко

Чолкан і Спольський фірма, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ* — 100 дол.

«**Чорноморці**», 10 Курінь Уладу Пластового Сеньйорату, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 141 дол.

Ш

Шафранюк Михайло (* 6. 11. 1911) підприємець родом з с. Худівці, Борщівського пов. (Галичина). Після закінчення торг.-кооп. курсу в Борщеві службовець Пов. Союзу Кооператив у Борщеві й Тернополі; у 1937—39 рр. власник пекарні в Коломиї. Учасник І Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. На еміграції в Австрії, де закінчив сер. торг. школу в Інсбруці

М. Шафранюк

(1946—49), пізніше в Аргентині, а з 1952 р. в Торонто (Канада), де є власником мебльової фірми «Альфа Фирнічер». Чл. багатьох культ.-осв. т-в, чл. управи Об'єднання Укр. Купців і Професіоналістів в Торонто. Ст. на госп. теми в «Торгівлі і Промислі», «Вільному Слові», «Гомоні України» й ін. *Фундатор ЕУ* — 500 дол.

Шевченківський Об'єднаний Комітет, Наєтра Фолс — Канада; *фундатор ЕУ* — 114 дол.

Шевченківський ювілейний комітет 1961—64 у м. Бадфорд (Йоркшир, Англія). Склад комітету: М. Бахмат — гол. (представник Відділу Союзу Українців Британії — СУВ), П. Колодка — секретар (Комісія виховних осель молоді — Пласт); чл.: В. Парфанюк (СУМ), О. Марків (Орг-ція Укр. Жінок — ОУЖ), М. Веремієнко (Об'єднання бувших Вояків-Українців у Вб. — ОБВУ), І. Зосименко (ДОБРУС), І. Смерека (Об'єднання Українців у Великобританії — ОУУВБ), О. Чуйко (Легія укр. повстанців), О. Борутик (Союз Українців бувших Вояків), В. Смерека (Жін. секція при ОУУВБ), Ф. Зінченко (драматичний гурток при СУВ), Г. Іванюк (драматичний гурток ім. Котляревського при ОУУВБ). *Фундатор ЕУ* — 83:13:08 £.

«**Шестикрилі**», 18 курінь Уладу Старших Пластунок, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 225 дол.

Шипилявий Богдан і Христина, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ* — 125 дол.

Шипилявий Катерина і Степан. Катерина (* 1. 12. 1900) родом з Жизномира, Бучацького пов. (Галичина), спів-

К. Шипилявий

С. Шипилявий

організатор Клубів Секції сіль. господинь (гол. кружка в рідному с. в 1934—39 рр.), для яких влаштовувала доповіді, курси шиття і крою, куховарства та ведення хатнього госп-ва. Степан (* 17. 7. 1897) родом з Жизномира, кооператор і гром. діяч; учасник визвольних змагань 1918—20 рр.; співзасновник і чл. дирекції Пов. Союзу Кооператив у Бучачі, жертва поль. пацифікаційної акції 1931 р., сов. в'язень; 1942—44 заступник гол. Делегатури УЦК в Бучачі. З 1950 р. в Боффало — ЗДА; секретар Відділу УККА, його допомогової секції, відділу Фонду катедри українознавства тощо. Змагав-

ся за право голосу платників нац. податку в УККА; один з найкращих організаторів Акції-С. Публікації: «Відношення наших партій до Укр. Нац. Фонду УККА» (1957), «Обвинувачення міжорганізаційної домовленості в УККА» (1950), «Ми в світлі чисел Укр. Нац. Фонду УККА» (1961). *Фундатор ЕУ — 508 дол.*

Щ

Щупаківський, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ю

Ювілей о. Боднаря Юрія, Віндзор — Канада; *фундатор ЕУ — 133 дол.*

Я

Янович Іван інж., Міннеаполіс-Ст. Пол. — ЗДА; *фундатор ЕУ — 104 дол.*

Яремчук Григорій, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Яцик Петро, див. «Акюрат Білдерс» — *фундатори-меценати ЕУ.*

ДОПОВНЕННЯ

Баглай-Лушпак Дмитро (*1912), політ. і гром. діяч родом з Галичини, активний чл. ОУН. † 1961 у Філядельфії; *фундатор ЕУ — 400 дол.*

Довгань Віра і Євген, підприємець, Монреаль — Канада; прибув до Канади по першій світовій війні з Галичини; діяч УНО, колекціонер і меценат малярів; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської, Чикаго — ЗДА, організований 1959 р. (Л. Матійців), нараховує тепер 42 юначки. У червні 1962 р. відбулося посвячення прапора (проект Т. Галібея; вигляд прапора: з одного боку св. Юрій вбиває змія, з другого — пластова лелійка, переплетена тризубом, а по кутах символи — сильно, красно, обережно, бистро. Тло прапора зеленобіле, а стрічки синьо-жовті), під час якого проведено збірку на наук. осередок у Сарселі; курінною тоді була Н.Березецька, кошовою — Г. Литвин (нині І. Горчинська, зв'язковою Р. Филипович). *Фундатор ЕУ — 385 дол.*

«Перші Стежі», 11-й курінь Уладу Старших Пластунок і 17-й курінь Уладу Пластунок Сеньйорок. Курінь УСП оформився 1947 р. в Мюнхені; число чл. основниці 31. 1950 р. осідок куреня перенесено до ЗДА (Нью-Йорк). 1954 р. перебудовано курінь на «Плем'я Перших Стеж» — «рід» старших пластунок (11-й курінь УСП) і «рід» пластунок сеньйорок (17-й курінь УПС), які живуть «городитцями» в різних скупченнях укр. діаспори. «П. С.» передовсім організують і ведуть пластові табори для юначок (в 1950—64 рр.: 4 табори кадри виховниць, 1 виховно-вишкільний, 1 водний, 10 мандрівних, 10 лежечарських). В 1965 р. заініціювали новий тип табору: «Стежками культури»

для поглиблення в юначок знань про Україну (з участю визначних укр. мистців і діячів культури). Для внутр. зв'язку видають квартальник «Стріла» (тепер 110 прим.). Допомогу на різні заг.-нац. цілі організують через «Фонд доброго діла», в тому ч. *фундатор ЕУ — 330 дол.*

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Нью-Йорк — ЗДА, найчисленніший відділ ТУІА (1964 р. — 193 чл.) посталий 1957 р. Діяльність Відділу полягає на влаштуванні наук. конференцій, дискусійних вечорів, товариських зустрічей і імпрез, прибуток з яких призначений гол. на наук. цілі; відділ видає свій орган «Вісник». Гол.: М. Яримович, П. Пясецький, Р. Білинський, В. Шехович, С. Процюк (видатний організатор Акції-С), І. Заяць. *Фундатор ЕУ — 525 дол.*

«Україна», спортове т-во, Торонто — Канада; засноване 1948 р. ч. чл. 150, провадить змагання з футболу (кількакратний чемпіон Сх. Канади), відбиванки і шахів. Гол. С. Мацкевич, Я. Хоростіль, В. Бойчук, Б. Гуль; *фундатор ЕУ — 250 дол.*

Фонд Допомоги Українців Канади (ФДУК), Філія Торонто, постала 1953 р. з тими самими завданнями, що й ФДУК (див. ЕУ 2) — допомагає переселенцям з Європи. 1962 р. перетворена на Суспільну Службу Українців Канади, яка несе матеріальну і моральну допомогу потребуючим (незаможним родинам, немічним і старшим, дитячим садкам та школам тощо) і дає поради в родинно-суспільних справах. Фонди здобуває за допомогою членських вкладок, пожертв і заг. збірки на вулицях Торонто раз на рік («таґ дей»). Гол.: Л. Крохмалюк, Я. Козловський і ін., з 1962 р. Я. Охримович. *Фундатор ЕУ — 400 дол.*

III. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ФУНДАЦІЙ*)

(з узягледненням датків від 10 до 100 дол. на «збірну фундацію»)

Курсивою подані представники ЕУ і організатори Акції—С

АВСТРАЛІЯ

Фокишан Володимир, Міщук Чеслав, Пасічинський Теодор, м'р Лапка Мирон

ФУНДАТОРИ

1. Українська Центральна Шкільна Рада і Українська Недільна Школа в Аделаїді П. А. (збірка організована Т. Пасічинським)	£	406:16:00
2. Українська Делегатура АБН на Австралію і Нову Зеландію	„	240:00:00
3. Союз Українок в Сідней, Відділ суспільної опіки	„	61:16:09
4. «Воян» — муз.-співоче т-во в Сідней	„	41:14:08

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУМ	„	25:00:00
проф. Шулежко П., (збірка)	„	105:13:06
Українська Громада Вікторії	„	103:14:06
Відділ НТШ в Австралії	„	28:07:00
о. д-р Дячишин, (збірка)	„	15:08:00
о. Копяківський М., ЧНІ, (збірка)	„	2:00:00
Разом	£	1.030:10:05

БЕЛЬГІЯ

д-р інж. Зелений Петро

ФУНДАТОРИ

1. д-р Попович Володимир, Гент	фр. фр.	2.684,25
2. Союз Українців Бельгії, Відділ Льєж	„ „	827,18
3. д-р інж. Зелений Петро, Поппель	„ „	483,10

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Союз Українців Бельгії, централь Брюссель	„ „	419,46
о. Курилас Богдан, Монс	„ „	125,00
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ „	70,10
Разом	фр. фр.	4.609,09

*) Пояснення до цього розділу див. стор. 64.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

Союз Українців Британії (СУБ) — централь Лондон

Брадфорд

Бахмат Максим, Якуб'як Михайло

ФУНДАТОРИ

1. Союз Українців Британії — Відділ у Брадфорді	£	222:14:01
2. Шевченківський Ювілейний Комітет 1961—64	„	83:13:08

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Об'єднання б. Вояків	„	10:00:00
Чайковські Марія і Лев	„	9:00:00
Комітет для відзначення 30-ліття голодової Катастрофи в Україні	„	8:05:08
Клуб «Дніпро»	„	6:00:00
Ревеляк Михайло	„	5:00:00
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	45:00:00

Великобританія — збірно

СУБ — Відділ Ноттінгем	„	31:03:—
По £ 20:—:—: д-р Герасимович Анна, Манчестер; кооп. «Нова фортуна», Олдгам; сальдо при лікв. гостелю в Барбі, через М. Островерху	„	60:—:—
Укр. Товариський Клуб «Калина» в Лестері	„	19:—:—
По £ 15:—:—: о. ген. вік. Малюга Павло, Лондон; ЗЧ ОУН — члени в Англії; СУБ, СУМ, ОБВУ в Болтоні	„	45:—:—
Комітет для 150-літнього ювілею Т. Шевченка в Олдгам	„	13:06:—
Грималюк І., Рочдейл	„	11:10:—
По £ 10:17:06: СУБ — Відділи: Гейвуд і Рочдейл	„	21:15:—
По £ 10:—:—: Білинський В., Лондон; Романовський Роман, Глостер; Укр. Клуб «Заграда», Бері	„	30:—:—
Укр. Товариський Клуб «Левада» в Дербі	„	8:—:—
СУМ в Манчестер	„	7:—:—
Іванів Іван, Волвергемптон	„	6:10:—
По £ 6:—:—: д-р Закоморний М., Лютон; Явчак І., Рочдейл	„	12:—:—
Панівник Григорій, Рочдейл	„	5:10:—
Циган Осип, Волвергемптон	„	5:02:06
По £ 5:—:—: Вуїв Василь, Глостер; Григорчук Василь, Лондон; Гусак Петро, Бері; Долик Іван, Воркінгтон; Загородний М., Лестер; Катаман Юрій, Волвергемптон; Ковалишин Теодор, Дербі; Ковальчик Василь, Рочдейл; Колесник Ілько, Сляв; Колтун Адам, Лідс; Коритник Теодор, Карляйль; Красицький Володимир, Лондон; д-р Лукіяненко Антін, Рочдейл; д-р Лятишевський Мирон, Единбург; Мачун Іван, Лондон; Макар В., Болтон; Макогін І., Манчестер; Маріш Михайло, Лондон; Назар Н., Галашілс; Новицький Роман, Лондон; Падурський Іван, Лондон; Панкевич Василь, Карляйль; Скалецький Василь, Лондон; СУБ — Відділ в Чіддінгфолд «Сиденгорст»; Турчин Дмитро, Лондон; д-р Фундак Осип, Лондон; Хвостяк І., Бері; Челядин Григорій, Лондон	„	145:—:—
СУМ у Галіфаксі	„	4:03:06
По £ 4:—:—: Васильків Микола, Волтам-Крос; Довбуш Осип, Лестер; Микита Петро, Галашілс; Микитин С., Лідс; Семчук Михайло, Редінг	„	20:—:—

Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки в укр. осередках Великобританії (за абеткою):

1. Бері — Кисілевський Ю.	£	24:—:—	
2. Блекборн-Престон — Войтович М.	„	16:10:—	
3. Болтон — Гнида І.	„	18:—:—	
4. Волвергемптон — о. д-р Музичка І.	„	15:02:—	
5. Волтам-Крос — Фрейв М.	„	28:—:—	
6. Галіфакс — Жупанський С., Рогач Б.	„	7:15:—	
7. Галашілс — Микита П.	„	25:—:—	
8. Глостер — Процик І., Грицько С.	„	18:—:—	
9. Данді — Ілюк Ю.	„	8:10:—	
10. Дербі — Шмондрак С.	„	13:10:—	
11. Единбург — Кінаш Я., Шептицький М.	„	5:10:—	
12. Кавентрі — Демчук Л.	„	23:11:06	
13. Карляйль — Богачевський М.	„	10:—:—	
14. Лестер — Гошко П., Бондар О.	„	26:—:—	
15. Лідс — Баран Е.	„	32:10:—	
16. Лондон — Централя СУБ	„	92:16:06	
17. Манчестер — Андрусишин В.	„	75:13:06	
18. Ноттінгем — Коваль Я.	„	34:—:—	
19. Олдгам — Фульмес І., Мартинюк П.	„	46:07:06	
20. Рагбі — Ленчик В.	„	29:10:—	
21. Редінг — Рись Л.	„	16:10:—	
22. Рочдейл — Паращук Р.	„	39:10:—	
23. Сльов — Пелех С.	„	10:10:—	
24. Великобританія збірно — Централя СУБ	„	8:—:—	
	£	624:16:—	£ 624:16:—
	Разом	£ 1.459:09:05	

ЗДА

мгр Савчак Володимир

Балтімор

Притула Еммануїл, Пісецький Данило

ФУНДАТОРИ

1. УНС — 320 Відділ «Братство Пресвятої Тройці»	\$	343,—
2. Товариство Прихильників УНРади	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ОУА «Самопоміч»	„	60,—
Захарків Марія і Андрій	„	50,—
По \$ 30,— : Мелехи; Пластова Станиця; Притула Еммануїл	„	90,—
СУА — 59 Відділ	„	25,—
По \$ 20,— : Кредитова кооператива; Пластовий Осередок Праці УПС; Поліщук Семен і Анна	„	60,—
По \$ 10,— : Козак Богдан; о. Мельничук П.; Стельмах Г.	„	30,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	484,—
	Разом	\$ 1.242,—

Боффо

проф. Залеський Осип, Шипилявий Степан

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Допомогова Секція	\$	2.775,—
2. Шипилявий Степан і Катерина	„	508,—
3. Децик Степан і Юлія	„	505,—

4. д-р Салабан Богданна	"	151,—
5. СУА — 49 Відділ	"	150,—
6. Шипилявий Богдан і Христина	"	125,—
7. УККА — Відділ в Боффало	"	120,—
8. д-р Метіль Ігнатій і Еріка	"	110,—
9. д-р Стецьків Євген і Неоніля	"	103,—
10. інж. Олексій Євген і Світлана	"	100,—
11. інж. Слободян Іван і Марія	"	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Хор церкви св. Миколая	"	71,—
Коссовський Юліан-Роман	"	70,—
д-р Маковський Юрій	"	65,—
д-р Дорошак Семен і Ірина	"	64,—
Бержницькі Олександр і Оксана	"	60,—
інж. Салдит Михайло і Оксана	"	58,—
проф. Залеський Осип і Галина	"	57,—
Джек Дмитро	"	55,—
По \$ 50,— : о. д-р Івахів Павло; д-р Парфанович Теодор; Пластова Станиця; Райца Василь	"	200,—
Братство к. Вояків 1 УД УНА	"	48,—
інж. Криницький Олександр	"	45,—
Ставничий Теодозій і Олександра	"	43,—
інж. Дзюба Корнило і Емілія	"	41,—
По \$ 35,— : Лаврівський Юрій і Ірина; Остапчук Петро і Ірина	"	70,—
По \$ 30,— : Дякун Андрій; д-р Лоза Михайло і Уляна	"	60,—
По \$ 25,— : Груб'як Михайло і Ірина; Медвідь Микола; Осадца Юліан і Стефанія; 159-й Відділ «Провидіння»; Тарнавський Михайло; інж. Тарнавський Тадей	"	150,—
По \$ 20,— : Коритко Юрій; Лисак Михайло і Марія; о. Мудрий Любомир; Пришляк Ярослав і Стефанія; д-р Про- цик Нестор; Стасюк Маркіян і Ліда	"	120,—
Хевпа Ілля, Бурлінгтон, (збірка)	"	16,75
Клюб «Наша Хата»	"	16,25
Мохнач Михайло	"	16,—
По \$ 15,— : Коритко Іван; Ліґа Укр. Кат. Молоді; М'який Зе- нон; інж. Пашковський Богдан	"	60,—
Сеньйорат Пластової Станиці	"	13,—
По \$ 12,— : Пінкас Микола; Прийма Василь	"	24,—
Збірка в Ст. Катерінс, Канада	"	11,38
По \$ 11,— : Бумбар Василь і Марія; мгр Морозович Маріян і Олена	"	22,—
По \$ 10,— : Бельмеґа Михайло; Гадзевич Зенон; Депутат Ми- хайло; Кобрин Атанас; Крупа Дмитро і Анна; Касприн Роман; Лисак Леся; Макогон Михайло і Мирослава; Макух Василь і Анна; Мацьків Дмит- ро; Ортинський Михайло і Алла; Перцак Петро; Проценко Михайло; Самотовка Мирослав; Слотюк Ольга; о. Стасюк Андрій і Емілія; о. Стеранка Олександр; СУМА ів. Лесі Українки; 64-й Відділ УРС; о. Чайковський Йосиф і Стефанія; Чмола Ігор і Ольга; Чмола Параска; Чорнокосинський Маркіян; Чубатий Володимир; Шарван Василь; Шишка Степан і Слава; Цюлко Роман і Люба	"	270,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	"	860,22
Разом \$		7.333,60

Вашінгтон

Козак Богдан

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Українців Вашингтону \$ 305,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

д-р Оришкевич Петро	„ 70,—
Івченко Людмила	„ 50,—
Українська Студентська Громада	„ 20,—
Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ	„ 11,—
По \$ 10,— : Маліновський Іван; Наконечний Василь	„ 20,—
Разом \$	476,—

Гартфорд

проф. Грицина Василь

ФУНДАТОРИ

1. Український Конгресовий Комітет Америки, Відділ у Гартфорді \$ 730,—
2. Пластовий Осередок Праці УПС „ 103,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Товаришки бл. п. Марти Заячківської — замість квітів на її могилу	„ 64,—
Пластприят — замість квітів на могилу бл. п. інж. Романа Скочдополя	„ 52,—
Балко Т. і В. — замість квітів на могилу матері бл. п. О. Балко	„ 50,—
Укр. Кредитова Кооператива	„ 50,—
Гафткович Володимир	„ 30,—
По \$ 10,— : Бондарчук Степан; Вельган Ілько; Кузьма Орест; Садовська Степанія	„ 40,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 1.521,—
Разом \$	2.640,—

Денвер

д-р Винар Богдан

ФУНДАТОРИ

1. Пластовий Осередок Праці УПС \$ 125,—
2. о. д-р Блажейовський Дмитро „ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

По \$ 25,— : Крупський Корнель; Муж Осип; Український Хор під директуванням Я. Нижника	„ 75,—
УНС — Відділ	„ 24,—
інж. Виняж В.	„ 20,—
Венжівський Іван	„ 19,—
По \$ 10,— : проф. Глушко С.; інж. Колтунюк Орест; Лисько Олександр; Миколайський Олександр; СУА — 75-й Відділ; Український Клуб	„ 60,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 67,—
Разом \$	490,—

Детройт

Ухач Богдан, Томків Зиновій

ФУНДАТОРИ

1. «Золоті вечериці» в Детройті 1963—64 (прибуток)	\$ 1.117,06
2. УККА — Відділ Детройт-Схід і Гемтремк	„ 800,—
3. Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч»	„ 600,—
4. Учительський Збір Школи Українознавства Т-ва «Рідна Школа»	„ 570,—
5. д-р Біланюк Петро	„ 396,—
6. Федерація Американських Українців Стейту Мічіган	„ 250,—
7. Товариство Українських Інженерів Америки	„ 160,—
8. Комітет Об'єднаних Жіночих Організацій	„ 150,—
9. Барнич Василь	„ 120,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Білокурський Михайло	„ 60,—
По \$ 50,—: д-р Грибик Й.; д-р Парфанович Софія; Петріна Богдан і Наталія; СУА — 56-й Відділ ім. Людмили Старицької	„ 200,—
Пластовий Осередок Праці УПС	„ 40,—
Т-во «Рідна Школа»	„ 35,—
д-р Гнатчук Микола	„ 25,—
По \$ 20,—: Влащук Андрій; Пластовий Гурток «Веселка»; Клуб укр. градуантів — Дірнборн; інж. Зубаль Ярослав; Любінецька Фалина; Семенен Микола	„ 120,—
По \$ 15,—: Балтарович Р. і М.; д-р Богонович Володимир	„ 30,—
По \$ 10,—: д-р Бахур Юрко; Бенъ Константин; Березюк Тимко; Бондар Семен і Параня; Винничук Тома; Довгань Володимир; Іванчук Іван; Козак Едвард; Котовський Павло; Коцур Іван; Куцло Іван; Лазечко Василь; Левкут Степан; Лопатяк Володимир; Марцінів Петро; інж. Палаташ Олександр; Слюсарчук Атанас; Столер Іван; Сточанський Іван; Чикета Теодор	„ 200,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 565,35
Разом	\$ 5.438,41

Джерсі-Сіті

д-р Шлемкевич Микола

ФУНДАТОРИ

1. Український Народний Союз, Централія	\$ 1.050,—
---	------------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластовий Осередок Праці УПС	„ 60,—
д-р Мартюк Сильвестер	„ 50,—
Кух Н.	„ 10,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 25,—
Разом	\$ 1.195,—

Клівленд

інж. Бобків Григор

ФУНДАТОРИ

1. «Шестикрилі» — 18 Курінь УСП-ок	\$ 225,—
2. д-р Грушкевич Микола	„ 200,—
3. д-р Левицький Витовт	„ 120,—
4. Пластовий Осередок Праці УПС	„ 120,—
5. інж. Бобків Григор	„ 110,—
6. СУА — 33 Відділ	„ 110,—
7. СУА — Окружна Рада	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Кредитівка «Самопоміч»	„ 75,—
інж. Бартків Г.	„ 70,—
По \$ 50,— : д-р Мартинюк Е.; Пластовий Курінь УПС ім. Войнаровського; УККА — Філія; д-р Шанковський Л.	„ 200,—
д-р Фаріон Дмитро	„ 45,—
По \$ 25,— : Малицький Омер; Пластовий Курінь УПС ім. Тисовського; д-р Тимків Михайло; УНС — 240-й Відділ; Шмагала Дмитро	„ 125,—
Ждан Михайло	„ 22,—
По \$ 20,— : Снігуровський Володимир; інж. Трешньовський Роман; інж. Хроноват Михайло і Дарія	„ 60,—
По \$ 15,— : мгр Зварун Іван; Кравчук Ярослав; Т-во Українських Учителів	„ 45,—
д-р Сагайдак Мира	„ 11,50
Кікта Степан	„ 11,—
По \$ 10,— : Кусяка Лев; Мельник Кость; Місько Діяна; Пластова Станиця; Пластовий Відділ УНС; д-р Ткачук Д.; Угера Нестор; Шиян Роман; д-р Шевчук Дмитро	„ 90,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 2.338,50
Разом	\$ 4.078,—

Льорейн

Микита Іван

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Відділ — при співучасті Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина»	\$ 1.804,—
2. Товариство «Просвіта»	„ 150,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українська католицька парохія	„ 50,—
Український Народний Дім	„ 45,—
По \$ 10,— : Дейчаківський Богдан; СУА — 69-й Відділ	„ 20,—
Разом	\$ 2.069,—

Міннеаполіс—Ст. Пол

інж. Янович Іван

ФУНДАТОРИ

1. Білецька Марія	\$ 306,—
2. Український Золотий Хрест — 15-й Відділ	„ 147,—
3. проф. д-р Гайдак Микола	„ 105,—
4. проф. Анастазієвський Микола	„ 104,—
5. інж. Янович Іван	„ 104,—
6. Соловій Оксана	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

д-р Голіян Володимир	„	71,95
Коцюба Степан	„	70,—
Українська Студентська Громада	„	65,—
проф. інж. Петров Олександр	„	55,—
Об'єднання Жіночих Організацій	„	51,50
д-р Білецький Юрій	„	46,—
проф. Рябокінь Тома	„	45,—
По \$ 42,— : дир. Грещак Іван; інж. Гамота Богдан	„	84,—
д-р Остапчук Петро	„	35,—
Раймонд Михайлина	„	33,—
проф. Рудавський Лев	„	32,—
Гук Михайло	„	25,—
д-р Дорошак Іван	„	22,—
По \$ 20,— : Хабін; інж. Филипович Олександр; інж. Нольден Євген і Святослава; д-р Петрина Василь; д-р інж. Тисовський Степан	„	100,—
Воробій Павло	„	18,—
По \$ 14,— : інж. Товстопят Михайло; Радієвський Дмитро	„	28,—
Петренко Павло	„	12,—
По \$ 10,— : інж. Вовк Володимир; Борис і Мілена Грін- вальдт; Мандибур Дмитро; Петрусь Теодор; Осе- редок Праці УПС; Русова-Ліндфорс М.	„	60,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	208,90
Разом		\$ 1.928,35

Ньюарк

м-р Утриско Осип

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Українців в Америці — «Самопоміч»	\$	125,—
---	----	-------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 28-й Відділ	„	80,—
Кордуба Тома	„	50,—
Пластова Станиця	„	25,—
По \$ 15,— : д-р Комаринський Володимир; Настюк Іван; Тер- лецька-Хомова; м-р. Утриско Осип	„	60,—
По \$ 10,— : Висоцький Теодор; д-р Гой Михайло; д-р Кисілев- ський Кость; д-р Олесницький Богдан, інж. По- точняк Михайло; Роговський Володимир; УНС — 371-й Відділ	„	70,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	246,—
Разом		\$ 656,—

Нью-Гейвен

Лукомський Євген

ФУНДАТОРИ

1. проф. Голембйовський Іван	\$	540,—
------------------------------	----	-------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Український Народний Дім	„	50,—
Миколаєвич Роман	„	20,—
Чайківський Михайло	„	17,—
УНС — Відділ	„	15,—
По \$ 10,—: Заклинський Мирон; Косович Марія; Левицький Лев; Чайковський Ілля	„	40,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	124,—
Разом \$		806,—

Нью - Йорк

м-р Савчак Володимир

ФУНДАТОРИ

1. Українське Лікарське Т-во Північної Америки — Централя	\$	2.040,—
2. Український Конгресовий Комітет Америки	„	1.166,36
3. «Ті, що греблі рвуть» — 2-й Курінь УСП і УПС	„	794,—
4. б. члени Укр. Академічного Т-ва «Січ» у Відні	„	750,—
5. Товариство Українських Інженерів Америки	„	525,—
6. «Лісові Чорти» — 3-й Курінь УСП і УПС	„	515,—
7. «Бурлаки» — 1-й Курінь УСП і 16-й Курінь УПС	„	500,—
8. інж. Лепкалюк Мирослав	„	500,—
9. СУА — 64-й Відділ	„	420,—
10. Баглай Дмитро	„	400,—
11. «Перші Стежі» — 17-й Курінь УПС	„	330,—
12. СУА — 1-й Відділ	„	265,—
13. УНС — Нью-Йорк	„	242,—
14. ОУА «Самопоміч»	„	225,—
15. б. учениці «Рідної Школи» в Станиславові	„	147,—
16. «Чорноморці» — 10-й Курінь УПС	„	141,—
17. д-р Осінчук Роман	„	130,—
18. м-р Савчак Володимир	„	130,—
19. ф-ма «Арка»	„	125,—
20. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів	„	111,—
21. Хор «Думка»	„	110,—
22. д-р Макаревич Іван	„	110,—
23. д-р Баран Остап	„	100,—
24. оо. Василіяни — Парохія св. Юрія	„	100,—
25. д-р Воевідка Ярослав	„	100,—
26. інж. Гордіюк Іван	„	100,—
27. З'їзд УСП 1963	„	100,—
28. Кіфор Іван	„	100,—
29. Козіцький Володимир	„	100,—
30. д-р Кокорудз Володимир	„	100,—
31. д-р Кравчук Мирон	„	100,—
32. Крайова Пластова Старшина в ЗДА	„	100,—
33. ООЧСУ — Головна Управа	„	100,—
34. Продишук Андрій	„	100,—
35. Союз Українських Купців	„	100,—
36. д-р Сушків Александер	„	100,—
37. Товариство б. Вояків УПА	„	100,—
38. Український Народний Дім	„	100,—
39. інж. Цімура Ярослав	„	100,—
40. Яремчук Григорій	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Укр. Амер. Жін. Допомогова Орг-ція ім. О. Басараб	„	90,—
д-р Падох Ярослав	„	60,—
кол. учениці Укр. Дівочого Ліцею в Перемишлі	„	55,—

По \$ 50,— : Пластовий Курінь УСП «Лісові Мавки»; д-р Любчак; Пластовий Курінь УПС «Орликівці»; Пуйда Василь; СУА — 8-й Відділ; Т-во «Самопоміч»; Кред. Кооп. «Самопоміч»; СУМА — Гол. Управа; інж. Сумик Євген; Укр. Робітничий Союз; інж. Яримович Роман	»	550,—
«Провидіння» — Відділ Нью-Йорк	»	43,—
По \$ 40,— : інж. Гладкий Орест; Щур Оксана і Лев	»	80,—
Юначки пл. табору «Шляхами віків»	»	35,—
По \$ 30,— : Дармохвал Володимир; Укр. Народна Поміч; Укр. Золотий Хрест; б. учні укр. учительського семінара в Мюнхені-Фраймані	»	120,—
По \$ 25,— : Білан М.; Геруси-Царі; інж. Заєць Іван; Іванчук Микола; д-р Калина Володимир; Кебало Константин; Коць Маріян; інж. Левицький; Об'єднаний Комітет Укр. Орг-цій; «Пластприят»; Працівники ф-ми Гефман Ля Рош; Т-во «Пролог»; Салдан М.; СУА — 72-й Відділ; д-р Цегельський М.; д-р Шандра Осип; Шкільна Рада при УККА; Ярема П.	»	450,—
По \$ 20,— : Баранські-Стрецури; Гурин Марія; Джус Іванна; Корчинські З. і С.; Петруняки М. і М.; Савицький М.; Храпливі; Ярема С.	»	160,—
По \$ 15,— : д-р Демидчук Семен; Карпевичі; Цегельський Р.	»	45,—
По \$ 12,— : Любичський Василь; Любичський М.	»	24,—
По \$ 10,— : Пл Курінь УПС «Верховинки»; Донцова Марія Дядинок Ольга; Забігайло Андрій; Кузьма Б.; д-р Кузьмович Микола; Лазарук І.; Мацяки Ія і Любо; Мирош Михайло; ОБВУ; Павлишин; Українська крамниця «Поділля»; Ріпецький Степан; д-р Сидоряк А.; д-р Сочинський Ростислав; СВУ — Гол. Управа; СУМА в Акрон; Студ. Гурток при Колумбія Ун-ті; Укр. ресторан при вул. 8 в Нью-Йорку	»	190,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	»	697,28
Разом		\$ 14.075,64

Пасейк

мтр Ничка Олександр

ФУНДАТОРИ

1. Організація Оборони Лемківщини в Америці	\$	330,—
2. Українська католицька парохія	»	100,—
3. д-р Филипчак Борис	»	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Український Народний Дім	»	70,—
УККА — Відділ	»	60,—
УНС — 42-й Відділ	»	50,—
По \$ 25,— : Бук Андрій і Катерина; ЮА — «Самопоміч»	»	50,—
Пластова Станиця	»	20,—
По \$ 10,— : Брездень Михайло; Герман Юрій; Гірниак Богдан; Гемелей Теодор; Кобзар Павло; Ковальський Євген; Кос Роман; Марущак Василь; мтр Ничка Олександр; Пеленський Володимир; Рудакевич Іван; Чипак Ярослав і Ольга	»	120,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	»	218,—
Разом		\$ 1.118,—

Рочестер

д-р Годованець Кирило

ФУНДАТОРИ

1. Комітет допомоги виданню ЕУ	\$ 188,—
2. Пластовий Осередок Праці УПС	„ 113,—
3. «Вечірка Ірен» — організатор: д-р Ірена Крамарчук	„ 110,50
4. Омецінський Омелян	„ 100,—
5. ОДВУ — Відділ	„ 100,—
6. СУА — 47 Відділ	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ	„ 50,—
д-р Кознарська Марія	„ 43,—
Українська громада в Акрон	„ 31,—
Мандзій Анізія	„ 30,—
По \$ 25,—: ЗУАДК — Відділ; ООЧСУ — Відділ	„ 50,—
По \$ 20,—: д-р Артимішин Т.; Карабіневич А.; Товариство «Самопоміч»	„ 60,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 439,—
Разом	\$ 1.414,50

Сиракузи

інж. Бачинський Марко, інж. Романюк Іван

ФУНДАТОРИ

1. Український Конгресовий Комітет Америки — Відділ	\$ 885,86
2. Пластовий 34-й Курінь юнаків	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 68-й Відділ	„ 37,—
ООЧСУ — 26-й Відділ	„ 10,25
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 12,—
	\$ 1.045,11

Трентон

мір Костюк Іван

ФУНДАТОРИ

1. Пластова Станиця	\$ 220,—
2. інж. Кузик Дмитро	„ 105,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ	„ 86,82
СУА — Відділ	„ 65,—
СУМА — Осередок	„ 55,—
інж. Перлович Осип	„ 50,—
Пластовий Курінь «Перші Стежі»	„ 15,—
Павлюк Павло	„ 12,—
По \$ 10,—: о. Атаманюк Теодозій; Глушко Григорій; Купецький; Левицька Теодора; Саган С.; Шинкарчук Михайло; Яремишин Олена	„ 70,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 179,60
Разом	\$ 858,42

Філадельфія

д-р Пушкар Володимир

ФУНДАТОРИ

1. Союз Українців Католиків «Провидіння»	\$ 1.460,—
2. Митр. Богачевський Константин	„ 700,—
3. СУА — 20-й Відділ ім. Олени Теліги	„ 437,—
4. Українці інженери і креслярі фірми Вестінггауз	„ 277,—
5. Т-во Українських Інженерів Америки	„ 250,—
6. СУА — Централя	„ 200,—
7. ОУА — «Самопоміч»	„ 175,—
8. Братство кол. вояків 1 УД УНА, Станиця в Філадельфії	„ 150,—
9. о. Лободич Роман	„ 125,—
10. Кредитівка «Самопоміч»	„ 125,—
11. д-р Пушкар Володимир	„ 105,—
12. д-р Ценко Микола	„ 105,—
13. д-р Бережницький Юрій і Стефанія	„ 100,—
14. Українські Комбатанти	„ 100,—
15. Комітет допомоги виданню ЕУ	„ 100,—
16. Ф-ма Повзанюк і Комарницький	„ 100,—
17. Митр. Сенишин Амброзій	„ 100,—
18. інж. Турченко Богдан	„ 100,—
19. Щупаківський	„ 100,—

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Тарнавський О.	„ 60,—
Дичко-Блавацька Євдокія	„ 55,—
По \$ 50,—: о. Липин Петро; Пластова Станиця; д-р Цісик Т.	„ 150,—
Харамбура І.	„ 35,—
Цуняк Р.	„ 30,—
По \$ 25,—: Бак-Бойчук Теофіл; Гаврилів І.; Дворський Микола; Крижанівський Ю.; СУА — 59-й Відділ; УККА — Відділ; Укр. Музичний Інститут; Яворські Віктор і Наталія	„ 200,—
По \$ 20,—: Генгало О.; Кивелюк М.; Стефанишин В.	„ 60,—
По \$ 15,—: УНС «Дністер»; інж. Лучаковський Богдан	„ 30,—
По \$ 10,—: Білас Я.; Бриндзей Степан; Вовчок Степан; Гамівка М.; Данківський; Дуцилович М.; Кашубинська Ірена; Коропась Василь; д-р Кос Роман; Костик П.; Кульчицький Д.; о. Лебедович; Лесів Василь; Лех Г.; Пасіка М.; Рибачок Ярослав; Робак І.; Сапіга М.; д-р Сеньковський Т.; д-р Скобович-Околот; Укр. Нац. Жін. Ліга — 20-й Відділ; Укр. Лікарське Т-во; Цегельський Ю.; Шуст І.	„ 240,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 553,75
Разом	\$ 6.222,75

Чикаго

проф. Бабяк Павло

ФУНДАТОРИ

1. Працівники Федеральної Кредитової Кооперативи «Самопоміч»	\$ 760,—
2. Українське Лікарське Т-во Америки — Відділ Іллінойс	„ 715,—
3. Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч»	„ 609,20
4. д-р Смик Роман, Коаль Сіті, Іллінойс	„ 500,—
5. ОУА «Самопоміч»	„ 420,—
6. Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської	„ 385,—

7. Учительська Громада	”	280,—
8. д-р Демус Филип	”	260,—
9. Журба Галина — неприйнята нагорода Укр. Літерат. Фонду	”	250,—
10. Наконечний Олександр	”	220,—
11. д-р Войнаровські Роман і Емілія	”	200,—
12. д-р Лапичак Тома	”	200,—
13. д-р Соколовський Володимир	”	190,60
14. СУА — 22-й Відділ	”	155,—
15. інж. Куропась Семен	”	150,—
16. Мак Ярослав	”	150,—
17. Пуцило Петро	”	150,—
18. Войнаровський Ярослав	”	125,—
19. д-р Козакевич Роман	”	125,—
20. Кочан Анастасія і Осип	”	125,—
21. СУМА ім. М. Павлушкова, Чикаго-північ	”	125,—
22. Кооперативне Т-во «Самодопомога»	”	120,—
23. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів	”	110,—
24. Об'єднання Українсько-Американських Орг-цій м. Чикаго	”	110,—
25. Заячківська Марта	”	100,—
26. Ковальчук І.	”	100,—
27. д-р Кокурудз Ярослав	”	100,—
28. Клюб Львовян	”	100,—
29. д-р Мула Ілля	”	100,—
30. Т-во «Обнова»	”	100,—
31. Пластовий Осередок Праці УПС	”	100,—
32. д-р Рижевський Володимир	”	100,—
33. д-р Сіменович Мирослав	”	100,—
34. д-р Смук Іван	”	100,—
35. Хімяк Петро	”	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Залізник Оксана	”	97,50
д-р Помірко Володимир	”	80,—
Гуля І., П. і А.	”	78,—
По \$ 75,— : д-р Марчук В.; Рейнарович Олександр	”	150,—
Укр. Золотий Хрест	”	70,—
По \$ 65,— : д-р Залуцький Роман; Лобачевський Анатоль	”	130,—
По \$ 50,— : Влох Михайло; д-р Городиловський Юрій; д-р Калинин В.; ООЧСУ — 8-й Відділ; д-р Рудавський І.; д-р Савчин Євген; д-р Слиж Марія; д-р Сосенко Роман; д-р Ткачук Б.; Тютюк Е.; Фединак В.; інж. Федорович; д-р Цимбалістий Роман; Цімура Я.	”	700,—
По \$ 45,— : Ліщинський Осип; Українська Книгарня	”	90,—
Укр. Гетьманська Організація	”	37,50
СУМА — Осередок ім. полк. І. Богуна	”	36,—
По \$ 35,— : Братство 1-ої Укр. Дивізії УНА; м-р Ліщинський І.	”	70,—
По \$ 30,— : СУА — 29-й Відділ; Турянські М. і Р.; Тучапський Касіян	”	90,—
По \$ 25,— : Андрушко Володимир; проф. Бабяк Павло; д-р Білоскурський Іван; д-р Воробець Тома; Гарасим Михайло; Калимон Роман; д-р Кассараба Володимир; адвокат Куляс Ю.; Ліськевич Тарас; Микитюк Ігор; ОДВУ; Повалячек С. і І.; Салдан Степан; Сенчишак Микола; УНС — Відділ; д-р Хрептовський А.; Целевич Богдан; Шпікула Тарас	”	450,—
По \$ 20,— : д-р Бялий Володимир; Веселовський О.; м-р Гайдук Бронислав; Гізяк Рудольф; Івасечко Орест; Івацук Василь; Казанівський Іван; Катола Акція Жінок при церкві св. Миколая; Козак О. і Б.; д-р Лозинський Григорій; Ожґа Миرون; Петеш З.; Плешкевич Андрій; д-р Турула П.; Чижик В. і М.; Шуя Василь	”	320,—

По \$ 15,— :	Берестянський Яків; д-р Вігінний Петро; м-р Головата Марія; інж. Голяш Степан; Дмитрів Дмитро; Заплітаний Богдан; д-р Кулицький Микола; Мартинюк Роман; Мізе Юрій; «Провидіння» — Відділ; м-р Рак Ярослав; Семків Петро; Стасюк Микола; Струк Василь; Федорів Мирон; Шкільник О.; інж. Яцура Степан	„ 255,—
Вівтарна Дружина при церкві св. Миколая		„ 14,—
По \$ 10,— :	проф. Антонович Адам; д-р Бойкович Андрій; д-р Борисевич Р.; проф. Витанович Ілля; Гаванський О.; Гнатюк М.; Голод Р.; Гуцул П.; Давидович Лонтин; Дацко Осип; Дідик П.; Добровольський Р.; Житків Б.; д-р Журко Ганна; Заяць О.; д-р Каме-нецький Ігор; Карпа І.; Кешакевич Р.; Коцелко С.; д-р Кочій С.; Крехтяк Микола; Магур Е. С.; д-р Маркус Василь; Матковський О.; інж. Назаревич Роман і Ю.; Обух Е.; д-р Овчаренко Марія; Павлюк П.; Пелеш І.; Печенюк І.; Пластовий Гурток «Лисиці»; Плешкевич О.; Попадюк В.; д-р Сайкевич Віктор; д-р Самбірський — радіо-години; Се-мянчук Марія; д-р Сениця П.; Сивульський Петро; Синенький Володимир; Станиця Союзу Україн-ських Ветеранів; Стадник Степан; Такой Теодор; Термена Осип; Т-во б. Вояків УПА; Филипович Н.; Фіта Іван; Чалус Михайло; Шведак З. Яцьків Т.	„ 490,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки		„ 1.509,36
Разом		\$ 12.202,16

ЗДА — Збірне

м-р Савчак Володимир

ФУНДАТОРИ

1. д-р Жуковський Антін і Святослава — Стіл, Дакота	\$ 255,—
2. Лисюк-Каленик Григорій — Онтаріо, Каліфорнія	„ 150,—
3. д-р Сидор Іван, Нью-Йорк	„ 100,—
4. СУА — 61-ий Відділ, Віпани	„ 100,—
5. Український Робітничий Союз — Скрентон, Пенсільванія	„ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

проф. д-р Малицький О. — Чінчінаті	„ 70,—
б. ученики проф. І. Вербяного — замість квітів на його могилу	„ 55,—
По \$ 50,— : Гампидж С.; Церква Пр. Діви Марії в Мек-Кіс-Рок	„ 100,—
По \$ 45,— : б. учні проф. Терлецького — замість квітів на його могилу; СУА — 54-й Відділ	„ 90,—
Залеські-Онишкевичі	„ 35,—
По \$ 30,— : д-р Гнатчук М., І. і Т.; д-р Когутяк Володимир — Ютіка; Мостович Микола — Люїсвіл; Стасюки; УККА — Відділ Акрон	„ 150,—
По \$ 25,— : Гординський Святослав — Вернон; Кочан Анаста-зія; Кузьмів Д.; ОПВБУ ч. д-ра Турула — Елм-вуд Парк; Попелі Орест і Богданна; д-р Сайкевич В. С.; Слободяни Василь і Надія; Сосенко Р. — Жоліет, Ілл.; СУА — 55-й Відділ — Льос Андже-льос; СУА — 57-й Відділ — Ютіка; СУА — 73-й Відділ — Бриджпорт; д-р Ткачук Дмитро і Оксана	„ 300,—
Лакуста Іван	„ 23,—
По \$ 20,— : о. Борса Антін — Пітсбург; родина Германів — Кліфтон; Кисілевські Тетяна і Христина; УККА — Відділ в Йонгтаун; УККА — Відділ в Кемден; Ухач В.; д-р Шанковський	„ 140,—

Заваликут І.	„	15,—
По \$ 10,— : Балко В.; д-р Белеїв Іван і Мирося; Ващенко О.; Гаврилюк М.; Гнатюки Віра і Петро; Дороти; Забі- гайло Андрій; Завадюк Антоніна; Кебуз Володи- мир; Котович Анатоль — Бавнд-Брук; о. Левиць- кий О. — Аллентавн; Литвин Осип — Амбрідж; Недільська Ольга; Онишкевичі — Бостон; Роман- чук Т.; ЮСА — 71-й Відділ; УНС — 295-й Відділ — Акрон; Хмилевський П.; Чубатий Роман і Лідія	„	190,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	187,—
Разом	\$	2.060,—

КАНАДА

інж. Голод Роман

Віндзор

д-р Сторощук Роман

ФУНДАТОРИ

1. д-р Сайкевич Петро	\$	1.000,—
2. Гренюк Андрій	„	500,—
3. о. д-р Горошко Михайло	„	150,—
4. Ювілей о. Вондаря Юрія	„	133,—
5. Новаки Пластової Станиці	„	101,38

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Срібне весілля панства Чухновських	„	86,—
Хрін І.	„	15,—
По \$ 10,— : Бондар Й.; Саламон О.; Тяжкий О.; Яців І.	„	40,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	148,53
Разом	\$	2.173,91

Вінніпег

сотн. Навроцький Осип

ФУНДАТОРИ

1. «Туган» — кооп. з обм. порукою	\$	700,—
2. Митр. Германюк Максим	„	600,—
3. о. д-р Кушнір Василь	„	260,—
4. Пластова Станиця	„	255,—
5. Ощадно кредитова спілка «Карпатія»	„	250,—
6. Товариство Читальня «Просвіта»	„	250,—
7. Кредитова кооп. «Віра»	„	125,—
8. Українське запомогове братство св. Миколая	„	100,—
9. д-р Мовчан Юліян	„	100,—
10. о. Олач Володимир	„	100,—
11. Парохія укр.-кат. церкви св. Миколая	„	100,—
12. Українсько-канадійський Інститут Просвіти	„	100,—
13. Українська католицька катедрa св. Володимира і Ольги	„	100,—
14. УПА — Станиця б. вояків	„	100,—
15. Український Народний Дім	„	100,—
16. Фонд Допомоги Українців Канади	„	100,—
	\$	3.340,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Орг-ція Українок Канади в Ст. Боніфасі	„	65,—
Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів	„	55,—
По \$ 50,— : Атаманюк М.; Гнатишин Степан; Народня Склад- ниця — Фудленд; о. Пуляк Я.; Стахів Євдокія; Укр. Кат. Парохія св. Йосафата; Укр. Кат. Церква св. Андрія; Укр. Кат. Церква св. Покрови; Укр. Жін. Союз ім. Лесі Українки	„	450,—
По \$ 40,— : о. Винник А.; Микитюк Дмитро; д-р Черевик В. Захарчук Василь	„	120,—
Білоус Володимир	„	36,—
Укр. Робітничий Союз	„	32,—
УВАН — збірка організована проф. Рудницьким Ярославом	„	30,—
По \$ 25,— : о. Ковалевич Я. Р.; Кредит. Кооп. Північ; Спо- живча Кооп. в Ст. Боніфас; СУМ; Топольницький В.; Т-во ім. Шашкевича	„	28,45
Читальня «Просвіта» в Ст. Боніфас	„	150,—
Залозецька Софія	„	23,—
Ліґа Укр. Кат. Жінок	„	20,50
Зельський Іван	„	20,—
По \$ 15,50 : інж. Качор Андрій; Оброца Микола	„	18,—
По \$ 15,— : Ліґа Визволення України; 4-та Станиця б. укр. во- яків; Садчук І.	„	31,—
Рослицька Ольга	„	45,—
Попадинець Д.	„	13,—
По \$ 10,50 : Бабій Юрій; Балюта Лев; Борис Микола; Дмитри- шин Микола; Гаврачинська Надія; Гаврилюк Зе- нон; Гнатюк Любов; о. Їжик Семен; Качор Іванна; Кисілевська Володимира; Корбутяк Василь; Кор- бутяк Петро; Корбутяк Степан; Навроцька Дарія; д-р Рудницький Ярослав; Сенчук Роман; о. Шев- чук Дмитро	„	12,—
Коваль Галина	„	178,50
По \$ 10,— : Андрійв Іван; Бабинець Орест; Бондар Теодор; Брик Г.; Гайовська Ірена; д-р Дима В.; Кобзей Т.; Когут Д.; Кохан Володимир; Кушнір М.; Лобай Данило; Михайлівський Теодор; Мокрий Степан; Мудрий Г.; Пшик Андрій; Сафінюк Я.; Скобляк С.; Скреметка Т.; Слюзар В.; Темертей І.; Тилка Бог- дан; Трач Іван; Туркевич Іван; Турченко Т.; Укр. Кред. «Дніпро»; Чайковський М.; д-р Чубатий Ю.	„	10,35
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	270,—
Разом \$		5.399,05

Гамільтон

Хомяк Олександр, Гевак Степан

ФУНДАТОРИ

1. Кредитова Спілка при церкві св. Духа	„	500,—
2. Братство Українців Католиків	„	270,—
3. Стасюк Дмитро	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Поворозник М.	„	60,—
Бабій М. І.	„	40,—
Габій В.	„	23,—
По \$ 20,— : Бурдик; Хомяк Олександр; Станкевич Юрій	„	60,—

По \$ 10,— : Блажків Дарія; Блажків Степан; Гевак Степан; Григорович О.; Данчук Іван; Дмитрушків М.; Дра- бик В.; Клиш М.; Крамар Зенон; Кренціглова М.; Лис Василь; Логин Юрій; Масняк Осип; Олійник Олекса; Пискорський К.; Попадик Олександр; Сешан Павло; д-р Скаб М.; Стасишин Теодор; Хома	„	200,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	359,—
Разом	\$	1.612,—

Едмонтон

д-р Росляк Михайло, о. д-р Сопуляк Михайло

ФУНДАТОРИ

1. еп. Саварин Ніль	5.735,—
2. Ісаїв Іван	„ 600,—
3. Протоігуменат оо. Василян канадійської провінції	„ 525,—
4. Росляк Ярослав	„ 250,—
5. інж. Фляк Микола	„ 166,—
6. інж. Іванусів Ярослав	„ 155,—
7. НТШ — Відділ в Едмонтоні	„ 150,—
8. Пластова Станиця	„ 130,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Саварин Ольга і Петро	„ 81,—
Фіголь Ольга	„ 75,—
Адвокат Янда	„ 52,—
По \$ 50,— : Качик Франк; Т-во «Народний Дім»; СУМ	„ 150,—
о. Тарнавський Володимир	„ 43,—
мтр. Стефаник Юрій	„ 30,—
Наконечний Михайло	„ 28,—
По \$ 25,— : Т-во «Добра Воля»; Томашевський Тома; Укр. «Стрілецька Громада; Укр. Щаднича Кооператива «Поступ»; Українське Технічне Т-во	„ 125,—
По \$ 20,— : проф. Березовський Роман; Гошовський Осип; Шевчук Іван	„ 60,—
Климкович Софія	„ 13,—
Климкович Зірка	„ 12,—
По \$ 10,— : д-р Байрак Любослав; Братків; о. Жан Йосафат; о. д-р Качур Петро; інж. Кочут; Кредитівка; Прий- ма; Сус Микола; Тодорук; Шимкай	„ 100,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ 304,—
Разом	\$ 8.784,—

Йорктон

Брик Микола

ФУНДАТОРИ

1. Протоігуменат оо. Редемптористів	\$ 250.—
---	----------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ЛУКЖ	„ 50,—
По \$ 25,— : БУК, Українське Католицьке Юнацтво	„ 50,—
Брик Микола	„ 15,—
Явний Микола	„ 12,—

По \$ 10,— : Абрамець Степан; о. протоігумен Маланчук Володимир; д-р Потоцька Степанія	„	30,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	106,—
Разом \$		513,—

Монтреаль

д-р Федів Ігор, мір Орищук Євген

ФУНДАТОРИ

1. Українська Національна Кредитова Спілка	\$	1.179,08
2. Об'єднання Українсько-Канадських Підприємців і Професіоналістів	„	800,—
3. Укр. Медично-Харитативна Служба — Делегатура	„	655,—
4. Довгань Євген	„	300,—
5. Ліга Визволення України — Відділ	„	230,—
6. СУМ — Осередок	„	201,25
7. Комітет Свята Героїв	„	162,—
8. Українська Народна Каса	„	150,—
9. Василюшин Євген	„	100,—
10. Глушевський Юліян	„	100,—
11. Ковальський Богдан	„	100,—
12. Ковальський Ярослав	„	100,—
13. Савченко Євген	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ліга Укр. Кат. Жінок при церкві св. Миколи	„	81,—
Святочний Комітет Укр. Жін. Організації	„	80,—
УНО — Філія	„	70,—
По \$ 60,— : Укр. Студентський Клуб; Укр. Техн. Т-во	„	120,—
По \$ 50,— : Кальба Кіндрат; КУК — Відділ; «Рідна Школа» при церкві Успення Божої Матері в Роземонт; Спортове Т-во «Україна»	„	200,—
Орг-ція Українок Канади ім. Ольги Басараб	„	30,—
По \$ 25,— : Винницький Лев; Панчук Богдан; д-р Таращук	„	75,—
По \$ 20,— : Беднарський В.; Винницький І.; Давидович А.; д-р Жук; Ковалюк Б.; Манило В.; Мариняк Міра; Мартин М.; інж. Меренюк В.; Пластова Станія; Рудницька Р.; Суховерський Іван; Хор при церкві св. Михаїла	„	260,—
По \$ 15,— : Брикович І.; Судчак І.; Цибульський А.	„	45,—
Курси Українознавства	„	14,—
По \$ 10,— : Білик Анастасія; Бринявський В.; Весоловський Ю.; Гаврилюк Б.; Гайдичук Іван; Ганас С.; Ганчук В.; Гладилович А.; Грицай В.; Гавдик; Добровольський К.; Захаркевич; Келебай К.; Климовський Б.; Коваль В.; Лебідь М.; Логун М.; Маєр С.; Мариняк Марія; Мельниченко В.; Олиник Р.; Роніш О.; д-р Русов Юрій; Сенік О. і С.; д-р Турко Р.; Чабан Г.; Шкляр Й. і Л.	„	270,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	215,—
Разом \$		5.637,33

Ошава

д-р Остафійчук Микола

ФУНДАТОРИ

1. д-р Остафійчук Микола	\$	100,—
------------------------------------	----	-------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

По \$ 10,— : Новосад Петро; о. Перейма Іван	20,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	81,—
Разом \$	201,—

Саскатун

о. Івашко Володимир, д-р Казимира Богдан (Ріджайна)

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів — Відділ в Канаді	\$ 1.025,—
2. д-р Дершко Степан і Галина	500,—
3. Українська Щадничо-Кредитова Спілка «Нова Громада»	250,—
4. о. Івашко Володимир	210,—
5. о. Олійник Іван	125,—
6. Ліга Українських Католицьких Жінок	125,—
7. проф. Павличенко Тиміш	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ващук Онуфрій	50,—
д-р Воробець Степан	45,—
Буковський Микола	40,—
Укр. кат. парафія в Кудворт	37,13
По \$ 25,— : о. Колодій Мирослав — Ріджайна; д-р Триліх Корнель; Укр. Кат. Жіноча Ліга в Гаффорд; Укр. Кат. Молодь при Катедрі св. Юрія	100,—
По \$ 20,— : Проф. Андрусишин К. Г.; о. Гоменко Роман — Ріджайна; Ковалюк Василь; о. Корба Володимир; Укр. Кат. Жіноча Ліга — Альвена	100,—
Українська громада — Ріджайна	15,25
Піскор Сергій	15,—
По \$ 10,— : о. Ворона Іван — Кудворт; д-р Гоменюк Яків; Кінчик Михайло; Кузьма Степан; о. Лашкевич Ярема — Кудворт; о. Осадець Василь — Альвена; о. Пасічняк Онуфрій — Принс Альберт; Ровенчин Михайло — Ріджайна; Сиваник Ярослав; Укр. Кат. Молодь — Гаффорд; УНО Філія; о. Хоронжий Андрей — Крайдор; о. Чорний Микола — Прісвил; о. Щеснюк Олександр — Гаффорд	140,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	350,15
Разом \$	3.227,53

Ст. Катерінс

м-р Руденський Теофіл

ФУНДАТОРИ

1. д-р Прокопець Вадим	\$ 600,—
2. Український Робітничий Дім, Торолд-південь	500,—
3. д-р Черевко Ярослав	500,—
4. д-р Куник Мирослав	300,—
5. м-р Руденський Теофіл	250,—
6. Українська кредитова кооператива, Ст. Катерінс	200,—
7. д-р Грабовський Іван	130,—
8. м-р Піх Роман	130,—
9. Кухар Маріян	125,—
10. Гарас Тарас	110,—
11. Адвокат Долішний Богдан	100,—

12. Дяків Петро	”	100,—
13. інж. Мельник Петро	”	100,—
14. Пластова Станиця	”	100,—
15. Пришляк Богдан	”	100,—
16. Пришляк Стефанія	”	100,—
17. СУМ, Осередок ім. Івана Мазепи	”	100,—
18. Чайківський Іван	”	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Кулій Михайло	”	80,—
По \$ 70,— : Католик Володимир; Похмурський Осип; Чернописський Петро	”	210,—
о. Чиж Ярослав	”	69,—
Мельник Богдан	”	60,—
Ощипко Василь	”	57,—
мїр Стеців Степан	”	52,—
По \$ 50,— : Гонтарський Осип; Самотулка Роман; Свірський Олександр; Фідик Кость; Чернописський Михайло	”	250,—
По \$ 45,— : Лужба Микола; Цибуляк Пилип	”	90,—
По \$ 40,— : Баранюк Михайло; адвокат Бігора Тома; мїр Бойчук Іван; Галарник Теодор, Конит Антін; КУК — Відділ в Ст. Катерініс; Лободич Яків; Мерріттон Пламбінг; Піжицький Петро	”	360,—
Процик Василь	”	36,—
По \$ 30,— : Буляк О.; Задорожний Казимир; Івасютин Федь; Качмар Данило; Кислюк Сергій; Кузич І.; Сямро Омелян	”	210,—
Мілян Онуфрій	”	26,—
По \$ 25,— : Бубна Михайло; Василів Василь; Грабовенський Микола; Додик Іван; Луців Михайло; Сичило Дмитро; мїр Татух Михайло	”	175,—
По \$ 24,— : Роздольський Богдан; Федоришин Іван	”	48,—
По \$ 23,— : Андрусів Ілярій; адвокат Кінг Іван	”	46,—
По \$ 22,— : Кобилянський Степан; Кусий Степан; Солодовський Павло	”	66,—
Коваль Іван	”	21,—
По \$ 20,— : Бігус Євген; Гладий М.; Горохівський Микола; Гурський Василь; Данилишин Степан; Дзюбак Богдан; Драган Василь; д-р Зарицький Михайло; Коробайло Петро; Красічинський Василь; Курцеба Павло; Максимець Тома; Макух Михайло; Михалко Іван; Михаськів Василь; Мовчко Андрій; Мороз Марко; Плюта Олекса; Рогатинський Іван; Роман Федь; Савчук Семен; Стасів Степан; Ткачук Іван; Хома Антін; Шах Іван	”	500,—
По \$ 19,— : Боберський І.; Процишин П.; Шоцький І.	”	57,—
По \$ 18,— : д-р Титанек Н.; Шотило Ю.	”	36,—
По \$ 17,— : Цятка І.; Штак Л.	”	34,—
По \$ 16,— : Корда М.; Кучмій А.; Мартинишин К.; Салітринський Ф.	”	64,—
По \$ 15,— : Басараба В.; Березовський В.; Гуска А.; Кравчик В.; Пласконіс В.; Сенюк А.; Тиховецький С.; Черкес С.	”	120,—
Лапшинський М.	”	14,—
По \$ 13,— : Дуда Н.; Ониськів М.; Соколівський П.	”	39,—
По \$ 12,— : Бунда М.; Бутрин Й.; Гольчук В.; Єзерський Т.; Козарук М.; Ленько О.; Чучман Я.	”	84,—
По \$ 11,— : Вергун М.; Литвин Р.; Ониськів І.; Сокирка І.; Цукорник О.	”	55,—
По \$ 10,— : Бардадин В.; Бережук Н.; Гнатків О.; Гуляс І.; Гураль В.; Кан. Легіон — Укр. Відділ ч. 502; о. д-р Комар М.; Медвідь І.; Саган М.; Стус В.; Сьолковський Л.; Тивоняк І.; Тороус Н.	”	130,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	”	601,—

Разом \$ 7.235,—

Судбурі

проф. Стасюк Степан

ФУНДАТОРИ

1. Міжорганізаційний Шевченківський Комітет	\$	193,65
---	----	--------

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Курилів Анна і Василь	"	25,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	"	337,—
Разом	\$	555,65

Торонто

інж. Голод Роман

ФУНДАТОРИ

1. Збірка 1957 і коляда 1964 організовані Б. Бігусом	\$	1.886,25
2. Пластова Станиця	"	1.672,75
3. Українська (Торонто) Кредитова Спілка	"	1.650,—
4. Кредитова Кооператива «Будучність»	"	1.550,—
5. Братство кол. вояків 1 УД УНА — Станиця Торонто \$ 1 000, Крайова Управа в Канаді \$ 350; разом:	"	1.350,—
6. Допомогова Секція при Пластовій Станиці	"	1.347,—
7. ф-ма «Демпстерс» Лтд.	"	1.250,—
8. Кіш пластунок Станиці Торонто	"	1.122,12
9. ф-ма «Акюрат Білдерс» — Бігус і Яцик	"	1.000,—
10. Дувало Ірена в пам'ять чоловіка Василя і сина Юрка	"	1.000,—
11. Мазуренко Іван і Анеля	"	1.000,—
12. Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія	"	1.000,—
13. Українське Національне Об'єднання — Філія ч. 1	"	565,—
14. м-р Гультай Василь	"	525,—
15. ф-ма «Альфа-фирнічер» — Шафранюк Михайло	"	500,—
16. сп. Борецький Ізидор	"	500,—
17. ф-ма «Будучність» — Вжесневські Роман і Ірена	"	500,—
18. Ф-ма Думин і С-ка	"	500,—
19. Кредитова спілка при церкві Матері Божої Н. П.	"	500,—
20. Фонд Допомоги Українців Канади — Філія Торонто	"	400,—
21. Бригідер Іванна і інж. Михайло і Дарія Цибульські	"	350,—
22. м-р Терашковець Андрій	"	316,—
23. д-р Бойко Осип	"	300,—
24. Старші Пластуни — збірка під час з'їзду в Торонто	"	300,—
25. м-р Бойко Василь	"	250,—
26. д-р Нітефор Ірена	"	250,—
27. Спортове Т-во «Україна»	"	250,—
28. ф-ма «Альберта» — Лаптура і Савка	"	165,—
29. Укр. Студ. Клуб при ун-ті Торонто	"	160,—
30. Еліїв Ярослав	"	160,—
31. Український Народний Союз	"	150,—
32. д-р Глібович Петро	"	129,—
33. Михайлів Микола	"	126,—
34. Ліга Визволення України	"	125,—
35. Борис Євген і Галина	"	121,—
36. Ліга Українських Католицьких Жінок	"	112,50
37. Курси українознавства	"	110,—
38. д-р Литвин Лев	"	110,—
39. Віндик Северин	"	100,—

40. «Говерля»	»	100,—
41. Голинська Мирослава — організатор коляди	»	100,—
42. ф-ма «Елліс» — працівники	»	100,—
43. Зборівський Допомоговий Комітет	»	100,—
44. Іванів Павло	»	100,—
45. Кредитова кооператива при парохії св. Йосафата	»	100,—
46. Кредитова Спілка парохії св. Миколая	»	100,—
47. Кулик Степан	»	100,—
48. мгр Медведівський Константин і Наталія	»	100,—
49. д-р Мицик Модест	»	100,—
50. Пластова Кооператива «Плаї»	»	100,—
51. Сахрин Володимир і Марія	»	100,—
52. ф-ма «Сейф-вей»	»	100,—
53. Українське Лікарське Товариство Америки	»	100,—
54. Український Народний Дім	»	100,—
55. Українське Технічне Товариство Канади	»	100,—
56. ф-ма Чолкан і Спольський	»	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ребрик С. і М.	»	97,—
Нагніт і Паньків	»	90,—
Тарнавський Омелян	»	87,—
Організація Оборони Лемківщини	»	85,—
ф-ма «АРКА»	»	80,—
Хархаліси М., Я. і П.	»	73,—
д-р Кучменда Степан	»	70,—
По \$ 66,— : Вріль Степан; Івахнюк Антін; Паліїв Цьопа	»	198,—
мгр Манастирський Іван	»	64,—
По \$ 50,— : Березовська Міра; БУК при парохії св. Йосафата; Гавришкевич Петро; Гела Степан; Марущак Д.; Негрич М.; Туркевич Степан; Файгель Андрій	»	400,—
Подчемсаний Я.	»	48,—
Реплянський Григорій	»	46,—
інж. Пастернак Євген	»	45,—
Манорик Мирослав	»	43,—
Комісар Марія	»	41,—
Пендзей Б.	»	38,—
Штундер Дмитро	»	36,—
д-р Цурковський Роман	»	35,—
По \$ 33,— : Ващук Е.; Джулинський О.; Гуль Б.; Пенцак Л.; Радь В.; Сагайдаківський О.; Татарський З.; Франів І.; Хабурський М.; Хабурський С.; Юник М.;	»	363,—
Беш Теодор	»	32,50
Черниш Галина	»	32,—
По \$ 31,— : Горохович Т.; Закидальська Н.; Зелена М.; Зелена О.; Кахновець З.; Перфецька М.; Яців І.	»	217,—
По \$ 30,— : Мота М.; Об'єднання Укр. Правників в Канаді; Укр. Відділ ч. 360 Кан. Легіону	»	90,—
Слободян М.	»	29,—
По \$ 25,— : Бігус М. Б.; Зелений З.; Комісар В.; Комітет Заліщицького З'їзду; Кред. Кооп. Північ; Курилів А. і В.; мгр Оніщук Я.; Румк; Федейко О.	»	225,—
Палієнко В.	»	24,—
По \$ 22,— : Буртняк Т.; Шпак С.	»	44,—
Геник Березовський С.	»	21,—
По \$ 20,— : Барановські; д-р Базар А.; Голинська Мирослава; Кутовий Степан; Лучків Іван; Соколики Оксана і Ярослав; Шкільник І.	»	140,—

По \$ 19,— : Базюк Я.; Демків В.; Ружицький Р.	„	57,—
Татарин М.	„	18,—
інж. Вацик І.	„	16,—
По \$ 15,— : Бенеш Ф.; Веприк П.; Дреботій Л.; Островський В.; д-р Федина А.; д-р Шкляр О.	„	90,—
По \$ 13,— : Вілоус А.; Кред. с-ка «Хортиця»	„	26,—
Буцик С.	„	12,—
д-р Моспанюк Антін	„	11,85
КК СУМ	„	11,50
Косевич Н.	„	11,—
По \$ 10,— : Арсенич М.; Горбань М.; д-р Гута Матей; д-р Дебера В.; Захарчук Олена; Крайник Михайло; Курдидик Анатоль; Луцький Мирон; д-р Мельник Т.; Охримович М.; Парквей Боди Авто Ріпер; Писанчин Клим; д-р Плукович; Слободян А.; Смаль; інж. Шумовський Арсен	„	160,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	571,50
Разом		\$ 28.880,97

Канада — Збірне

інж. Голод Роман

ФУНДАТОРИ

1. д-р Лемішка Іван — Вонда, Саск.	\$	700,—
2. д-р інж. Мацьків Володимир — Форт-Саскачеван, Альта	„	320,—
3. Українська громада в Форт-Саскачеван, Альта	„	222,50
4. Шевченківський Об'єднаний Комітет — Насіра Фолс, Онт.	„	113,85

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українська громада в Джеймстаун, Онт.	„	66,—
Українська громада в Ляшін, Онт.	„	63,50
Пластові гуртки «Яструб» і «Калина» — Оттава	„	58,—
КУК — Відділ в Кінгстон, Онт.	„	55,25
По \$ 50,— : Захарія Петро — Сарма, Онт.; ЛУКЖ — Оттава	„	100,—
По \$ 40,— : Ганчук В. — Ляшін, Онт.; Кредитова Спілка — Форт Віліям, Онт.; Українська громада в Келгарах, Альта	„	120,—
По \$ 30,— : Братство к. Вояків 1-ої УД УНА, станиця в Форт Віліям, Онт.; Українська католицька громада при церкві св. Юрія в Сарнія, Онт.; д-р Тесля Іван — Оттава	„	90,—
Пластова Станиця — «Ялинка» — Оттава	„	28,—
По \$ 25,— : Д-р Лазорко В. — Венкувер, Б. К.; Український Народний Дім — Брантфорд, Онт.	„	50,—
Весілля Софії Булан і Григорія Вуць — Порт Кальборн, Онт.	„	22,—
Товариська зустріч в інж. Ремези — Оттава	„	20,—
Шевченківський Комітет — Сарнія, Онт.	„	17,50
Зварич Петро — Вегревіл, Альта	„	15,—
Маковецький П. — Вонда, Саск.	„	10,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	72,—
Разом		\$ 2.143,60

ФРАНЦІЯ

НТШ — Сарсель

ФУНДАТОРИ

1. Косташ Степан, Абондан	фр. фр.	3.050,—
2. сп. Маланчук Володимир, Париж	„ „	2.400,—
3. інж. Кіт Олександр, Менонваль	„ „	1.207,—
4. Кузеля Ольга, Сарсель	„ „	513,89
5. проф. д-р Кубійович Володимир, Сарсель	„ „	490,86
6. інж. Маслов Микола, Париж	„ „	490,—
7. Українська громада в Реймсі	„ „	463,43

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

інж. Мельникович Осип, Париж	„ „	300,—
По фр. фр. 150,— : д-р Мусянович І. А., Париж; Стасів І., Париж	„ „	300,—
По фр. фр. 100,— : Андрієвська Т., Сарсель; Івануса Михайло, Тіонвіль; Зарицька Євгенія, Париж; Українська Національна Єдність, Париж; Спас Микола, Розієр; Мирошніченко В., Мюльгавзен	„ „	600,—
Яблонська Софія, Париж	„ „	75,—
По фр. фр. 50,— : Кульчицька Людмила, Сарсель; інж. Сохальський, Вар-Шаран	„ „	100,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„ „	193,20
Разом		фр. фр. 10.183,38

ІНШІ КРАЇНИ

В-во «Молоде Життя» — Мюнхен

ФУНДАТОРИ

1. архисп. Бучко Іван, Рим, Італія	\$	1.650,—
2. д-р Радейко Микола, Осло, Норвегія	„	250,—
3. д-р Фіголь Атанас, Мюнхен, Німеччина	„	101,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластовий Курінь УПС «Карпатські Вовки», Буенос-Айрес, Аргентина	„	85,—
Ніканор Абрамович, митрополит УАПЦ, Карлсруге, Німеччина	„	50,—
д-р Зошук Степан, Алеп, Сирія	„	35,—
Генеральний Вікаріят УКЦ, Мюнхен, Німеччина	„	30,—
д-р Заяць Маркіян, Мюнхен, Німеччина	„	26,—
о. Краєвський Володимир, Протоігумен, Рим, Італія	„	25,—
мгр Костюк Юліян, Відень, Австрія	„	20,—
Козак Володимир, сотн., Мюнхен, Німеччина	„	18,—
По \$ 12,— : Керестіль Іван, Мюнхен, Німеччина; Рудко Михайло, Мюнхен, Німеччина	„	24,—
По \$ 10,— : о. д-р Ваврик Михайло, Рим, Італія; о. д-р Великий Атанас, Рим, Італія; о. митрат Перрідон Яків, Гертруденберг, Голляндія	„	30,—
Датки нижче \$ 10,— і загальні збірки	„	20,20
Разом		\$ 2.364,20

IV. СТАТИСТИЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ФУНДАЦІЙ ЕУ

Австралія		\$ 2 835	
Бельгія		„ 941	
Великобританія		„ 4 012	
ЗДА —			
1. Балтімор		\$ 1 242	
2. Боффало		„ 7 334	
3. Вашингтон		„ 476	
4. Гартфорд		„ 2 640	
5. Денвер		„ 490	
6. Детройт		„ 5 438	
7. Джерсі Сіті		„ 1 195	
8. Клівленд		„ 4 078	
9. Льюїс		„ 2 069	
10. Мінеаполіс — Ст. Пол		„ 1 928	
11. Ньюарк		„ 656	
12. Нью-Гейвен		„ 806	
13. Нью-Йорк		„ 14 076	
14. Пассейк		„ 1 118	
15. Рочестер		„ 1 414	
16. Сиракузи		„ 1 045	
17. Трентон		„ 858	
18. Філадельфія		„ 6 223	
19. Чикаго		„ 12 202	
20. Збірна		„ 2 060	
		\$ 67 348	„ 67 348
Канада —			
1. Віндзор		\$ 2 174	
2. Вінніпег		„ 5 399	
3. Гамільтон		„ 1 612	
4. Едмонтон		„ 8 784	
5. Йорктон		„ 513	
6. Монреаль		„ 5 637	
7. Ошава		„ 201	
8. Саскатун		„ 3 228	
9. Ст. Катерінс		„ 7 235	
10. Судбурі		„ 556	
11. Торонто		„ 28 881	
12. Збірна		„ 2 144	
		\$ 66 364	„ 66 364
Франція		„ 2 078	
Інші країни		„ 2 364	
Чужинці		„ 12 582	
Разом:		\$ 158 524	

V. ФУНДАТОРИ

КОМПЛЕКТУ ЕУ 2 ДЛЯ СВІТОВИХ БІБЛІОТЕК

Тільки дотепер українська спільнота континенту Австралії уфундувала 18 комплектів ЕУ 2 в півшкіряній оправі бібліотекам, що їх список був проголошений в ч. 1 «Вісті із Сарселю».

До кожного тому ЕУ 2 для цих бібліотек вклеєно на другій сторінці дедикацію такого змісту (українською і англійською мовами):

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА, засноване в 1873 році й змушене тепер продовжувати свою працю на еміграції, має приємність надіслати до Вашої бібліотеки примірник виданої ним «Енциклопедії Українознавства», яка за нинішніх політичних умов не могла з'явитися на Україні.

Цей примірник уфундували

— Українська Спільнота в Австралії
і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка —

маючи бажання, щоб твір найстарішої української наукової установи дав Вашим читачам образ сучасного й минулого однієї з найбільших країн Східної Європи.

З глибокою пошаною
Наукове Товариство ім. Шевченка

The UKRAINIAN ŠEVČENKO SCIENTIFIC SOCIETY, founded in 1873 and continuing its activities in exile, has the honour to present to your Library a copy of the Ukrainian Encyclopaedia edited by the society. For political reasons, this Encyclopaedia could not appear in Ukraine proper.

This book is a gift of

— Ukrainian Community in Australia &
the Scientific Ševčenko Society in the Free World —

that desire to render your readers by means of this work published by the oldest Ukrainian Scientific Institution an image of the past and present life of one of the largest countries in East Europe.

Sincerely yours
Scientific Ševčenko Society

Організаторами цих фундацій на терені Австралії були В. Фокшан і Ч. Міщук.

Пояснення до розділу: ІІІ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ФУНДАЦІЙ

В списках, що їх містимо в цьому додатку, не завжди вдалося устійнити точне написання імен і назв жертводавців. Тому вони іноді подані неповно, зокрема часто скорочені імена осіб.

В засаді всі пожертви вміщено під назвою місцевости нашого представника, до рук якого вони були вплачені (на підставі його звіту). Якщо жертводавець мешкає деінде, місце його замешкання (оскільки було нам відоме) зазначено побіч його імени.

Подекуди запроваджено ще такі скорочення:

б. — бувший; кооп. (з обм. пор.) — кооператива (з обмеженою порукою); кред. — кредитовий, кредитівка; мгр — магістер; млн — мільйон; с-ка — спілка; студ. — студентський; ф-ма — фірма.

ОБВУ	Об'єднання бувших Вояків Українців	СУМ	Спілка Української Молоді
ОДВУ	Організація Державного Відродження України	СУМА	Спілка Української Молоді Америки
ООЧСУ	Організація Оборони Чотирьох Свобід України	УД УНА	Українська Дивізія Української Національної Армії
ОУА	Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»	УККА	Український Конгресовий Комітет Америки
СВУ	Спілка Визволення України	УНС	Український Народний Союз
СУА	Союз Українок Америки	УПС	Улад Пластунів Сеньйорів
СУВ	Союз Українців Британії	УРС	Український Робітничий Союз
		УСП	Улад Старших Пластунів

ПІСЛЯСЛОВО ДО ПРИХИЛЬНИКІВ ВИДАННЯ ЕУ

Завдяки жертвовності української спільноти в діаспорі появилася сім томів «Енциклопедії Українознавства». Маємо надію, що при дальшій її допомозі нам вдасться закінчити це велике діло української діаспори — видати останні чотири томи ЕУ 2. В цій вірі Редакція ЕУ і Виділ НТШ у Сарселі вирішили за всяких умов продовжувати спільне діло.

Всі дальші пожертви на НТШ в Сарселі і на ЕУ будуть проголошені в останньому томі ЕУ 2 згідно з нашими засадами. Зрозуміле, що ті дотеперішні жертводавці, які внесуть додаткові пожертви, тим самим матимуть змогу перейти до вищої категорії фундатора або фундатора-мецената ЕУ.

В останньому томі буде також подане фінансове звідомлення щодо витрат із загальної суми всіх фундацій та остаточне замкнення рахунків, пов'язаних з веденням Акції-С.

Прохаємо ще раз всіх наших прихильників і наших дотеперішніх співробітників допомагати нам і надалі, до успішного закінчення ЕУ 2.

Сарсель, жовтень 1965

Виділ
Наукового Товариства ім. Шевченка
в Сарселі

і

Редакція
Енциклопедії Українознавства